M. TULLUI CICERONIS

OPERA OMNIA

EX RECENSIONS

JO. AUGUSTI ERNESTI

QUI ET NOTAS SUAS ADJECIT. !

VOLUMINIS QUARTI

PARS PRIM

OPERA PHILOSOPHICA.

LONDINI:

TYPIS EXCUDIT J. F. DOVL;

PROSTANT VENALES APUD R. PRIESTLEY.

MDCCCXIX.

PRÆFATIO.

QUI hoc volumine continentur libri Ciceronis, ea rerum præstantia insignes sunt, ea disserendi cum subtilitate et elegantia, tum copia et suavitate, ut nihil iis esse possit ad ingenium rerum optimarum copia alendum uberius, et acuendum efficacius, orationem denique in disserendo fingendam ornandamque apte ad rei cujusque genus atque modum limatius. Itaque ut est quisque ad sensum illorum bonorum minus hebes, ita plus horum librorum lectione teneatur necesse est. Nos quidem hi libri juvenili ætate legi cæpti, ita dulcedine bonorum suorum et pulchritudine cepere, ut iis legendis satiari nunquam potuerimus. Quo libentius etiam ad cos recensendos, et tum emendandos, tum explicandos accessimus. In quo nos non parvo exemplorum tum scriptorum, tum formis litterarum expressorum numero adjuti sumus. Scriptorum quidem exempla bibliothecæ variæ, Gothana, Guelferbytana, Curiensis, excerpta autem e talibus exemplis amici plures suppeditavere, editorum autem exempla antiquiora, tum pariter bibliothecæ publicæ, tum nostra, quam a multis annis Ciceronianorum librorum exemplis instruere studuimus: in quibus sunt, quæ a superioribus eorum editoribus, vel omnino non, vel non satis diligenter consulta reperimus. Libros hos primi uno volumine edidere, Sweinhemius et Panartius, omissis tamen de Officiis libris, quos post a. 1479 ab iis editos habemus, et Tusculanis quæstionibus, quæ an. 1471 ex eorum officina prodierc, ante ab Ulrico Gallo Viennensi editæ, Jo. de Colonia et Jensono aliisque post hos, etiam

cum notis, de quibus editionibus Fabricii Bibliotheca latina consulenda est, sicut et de editionibus horum librorum universorum, et in exemplis quæ postea ad eorum exemplum facta sunt, non reperiuntur. Primum eos addidit, quod sciam, editio Mediolanensis loco tertio. Nam ordo primarum editionum differt ab eo, qui nunc servatur, sequunturque libros Academicarum disputationum, qui primum locum tenent, libri de Legibus, hos de Officiis, de Finibus, Tusculanæ Quæstiones, et reliqui. Ordinem eum, qui nunc est, induxit Cratander, ipsum Ciceronem auctorem secutus, ut in præfatione demonstravit. Hoc autem apparatu nostro ita usi sumus in textu recensendo et conformando, ut artis criticæ ratio postulabat, neque audaciæ in eo corrigendo indulgentes, neque evidenti necessitati, per inanem modestiæ speciem repugnantes. Itaque speramus nos multis locis bene consuluisse textus Ciceroniani Quod si tamen locis forte quibusdam ab legibus severæ artis criticæ, contra consilium nostrum discesserimus, veniam nobis daturos esse viros harum rerum usu peritos, qui, quam difficile sit, sibi ab omni lapsu in hoc genere cavere sciant, speramus. Scr. Lipsiæ. d. XXIV. Sent. a. c. MDCCLXXVI.

M. TULLII CICERONIS

ACADEMICÆ QUÆSTIONES.

CICERO VARRONI S. D.

ETSI munus flagitare, quamvis quis ostenderit, ne populus quidem solet, nisi concitatus: tamen ego exspectatione promissi tui moveor, ut admoneam te, non ut flagitem. misi autem ad te quatuor admonitores non nimis verecundos, nosti enim profecto os adolescentioris Academiæ. Ex ea igitur media excitatos misi: qui, metuo, ne te forte flagitent. ego autem mandayi, ut rogarent. Exspectabam omnino jamdiu, meque sustinebam, ne ad te prius ipse quid scriberem, quam aliquid accepissem, ut possem te remunerari quam simillimo munere. Sed cum tu tardius faceres, id est, ut ego interpretor, diligentius, teneri non potui, quin conjunctionem studiorum, amorisque nostri, quo possem litterarum genere, declararem. Feci igitur sermonem inter nos habitum in Cumano, cum esset una Pomponius, tibi dedi partes Antiochinas, quas a te probari intellexisse mihi videbar: mihi sumsi Philonis. Puto fore, ut, cum legeris, mirere id nos nos locutos esse internos, quod numquam locuti sumus, sed nosti morem dialogorum. Posthæc autem, mi Varro, quam plurima, si videbitur, et de nobis, et inter nos: sero fortasse: sed superiorum temporum, fortuna reipublicæ, causam sustineat: hac ipsi præstare debemus, atque utinam quietis temporibus, atque aliquo, si non bono, et saltem certo statu civitatis, hæc inter nos studia exercere possemus! quamquam tum quidem vel aliæ quæpiam rationes, honestas nobis et curas, et actiones darent, nunc autem b. quid est, sine his cur vivere velimus? mihi vero cum his ipsis vix: his autem detractis, ne vix quidem. sed hæc coram, et sæpius. Migrationem, et emtionem feliciter evenire volo, tuumque in ea re consilium probo. Cura ut valeas.

vol., IV. P. (.

M. TULLII CICERONIS ACADEMICARUM QUÆSTIONUM

LIBER PRIMUS,

A D

M. TERENTIUM VARRONEM.

ARGUMENTUM.

Quatuor omnino libros Academicarum Disputationum scripsit Cucro, in quibus omnem Philosophiam Academia cum octeris tum nova explicavit, sed ita, at facile intelligeretur, id quod ipse fatctur, v. c. Ep. ad Div. IX, 8. se novam veteri præferre. Itaque induxit Varronem, Antiochi, quintæ Academia conditoris, et veterem Academiam instaurare cupientis, se auteni Philonis partes suscipientem, qui querta Academia caput fuerat, et nova Academia placita tennerat, sed ita, ut nihil inter veterem et novam interesse disputaret, v. L. I. c. 4, et Luculli c. 4, quod Antiochus libro, quem SOSUS inscripscrat, negabat. Horum quatuor librorum primi tantum fragmen tum hoc restat, in quo post prafationem, que de instituto Philosophia latinis litteris illustranda agit, et occasionem sermonis demonstrat, c. 1-3. Varro primum, inde a Socrate repetens usano ad Arcesilam, Philosophia rationem exponit, c. 4-13, deinde Cicero ab Arcesila incipit, et in Carneadi desinit. Summa sermonis Varroniani luce es : Socratem primum capisse de moribus magis quam de rerum natura disputare, in qua sola superiores philosophi versati erant, atque in omnibus sermonibus usum esse illa Elgweig, qua nihil se scire diceret, nisi ad ipsum, quod nihil sciret. Hujus discipuli, Platonis, auctoritate unam et consentientem duobus vocabulis Philosophia formam institutam esse, Academico um et Peripateticorum, qui certam et completam philosophia formulam composuerint, sed Socraticam dubitationem, et de omnibus rebus sine assensione disputandi consuctudirem, reliquerint, atque ita avtem Philosophia effecerint, c. 4. Triplicem autem fuisse philosophandi rationem, unam, devita et moribus, qua a natura peteretur, cui pavendum, in qua summum bonum qua rendum dicerent, c. 5.6, alteram, de natura, quæ contineretur ex effectione et materia, quam fingeret et formaret effectio, c. 7. 8. coll. c. 2. tertiam, qua in ratione et disserendo versaretur, ductam illam quidem a sensibns, sed ita, ut judicium veritatis non sensibus fallentibus, sed menti tribueretur, qua sola cerneret, quod semper esset, simplex, et unius modi, et tale, quale esset, quam ideam appellavisset. Omnem a sensibus ductam cognitionem opinabilem tantum esse, scientiam tantum in animi motionibus et rationibus inesse, c. 9. lem deinde primum ideas labefactasse; Theophrastum negasse, in virtute sola positum esse, beate vivere; Stratonem totum se ad natura obscuritatem contulisse, c. 10. Zenonem autem inprimis disciplinam corrigere conatum esse, et pluvima in triplici illa ratione novasse, c. 11. 12. Zenoni deinde se opposuisse Arcesilam, non pertinacia, sed obscuritate rerum commotum, et revocasse illam veteribus omnibus usurpatam de rebus omnibus » dubitandi consuctudinem, nihilque dixisse sciri posse, ne id ipsum quidem, quod Socrates excepisset, cf. L. II. c. 21. Hanc esse Academiam novam appellatam, et ad Carneadem perductam, c. 13.

IN CUMANO nuper cum mecum Atticus noster esset, 1 nuntiatum est nobis 1 a M. Varrone, venisse cum Roma 1 pridie vesperi, et nisi de via fessus esset, continuo ad nos venturum fuisse, quod cum audissemus, nullam moram interponendam putayimus, quin videremus hominem, nobiscum et studiis eisdem, et vetustate amicitiæ conjunctum. itaque confestim ad eum ire perreximus: paullumque cum ejus villa abessemus, ipsum ad nos venientem vidimus: atque illum complexi, ut mos amicorum est, 3 satis cum longo intervallo ad suam villam reduximus. Hic *pauca 2 primo, ⁵ atque percunctantibus nobis, ⁶ ecquid forte Roma novi: Atticus, Omitte ista, quæ nec percunctari, nec audire sine molestia possumus, quæso, inquit: et quære potius, ecquid ipse novi, silent enim diutius Musæ Varronis, quam solebant: nec tamen 7 cessare, sed celare, quæ scribat, ex-Minime vero, inquit ille, intemperantis enim a arbitror esse, scribere, quod occultari velit, sed habeo opus magnum in manibus, quod jam pridem 9 ad hunc ipsum (me b. autem dicebat) quadam institui, quæ et sunt magna sane, 3 et limantur a me politius. Et ego, Ista quidem, inquam, Varro, jam diu exspectans, non audeo tamen flagitare: audivi enim e Libone nostro, cujus nosti studium (nihil enim ejusmodi celare possumus) non te ea intermittere, sed accuratius tractare, nec de manibus umquam deponere. Illud

servum aliquem.

² Ejus villa abessemus. | Ed. Ven. 1494. abissemus via. v. not. sq.

³ Satis cum Longo intervallo, &c.] Hoc non convenit cum lectione vulgata : nam si paullum a villa Varronis aberant, non longo intervallo cum potuere reducere ad villam ejus. Itaque Davisius putabat corrigendum se visentium longo intervallo, ut alibi dicit Cicero, i. e. post longum intervallum, melius convenit lectioni Veneta paullum abisemus via, sc. a mea villa.

⁴ Pauca primo.] Intell. locuti sumus de more congredientium. Sic de Fin. I, idque delevit Dav. defendit frustra Wop-5. pauca primo inter nos de lateris, ibid. III. kensius.

¹ a M. Varrone.] 1. c. e villa ejus, per 2. med. surrexit statum : deinde prima illa. quæ in congressu solemus.

⁵ Atque ca percunct, nobis. 1 Ea delevimus. abest ed. Ven. 1494.

⁶ It si quid.] Correxinus ecquid cum Davisio, ed. Ald. ecsi quid. scil. afferret: nisi vero legendum est Roma, quod melius sequentibus conveniret, ecquid inse novi sc. habeat, egerit.

⁷ Istum cessure.] Abest istum ab ed. Ven. bene, opinor : nisi legendum ipsum.

⁸ Arbitrov esse.] Esse cum Davisio addidimus, habent edd. Ven. Mediol. Ald. &c.

⁹ Ad hune cum ipsum. | Eum offendit.

6

autem nemo adhuc docuerat, nec erat, unde studiosi scirc possent; ea, quantum potui, (nihil enim magnopere meorum miror) feci, ut essent nota nostris. a Græcis enim peti non poterant, ac, post 25 L. Ælii nostri occasum, ne a Latinis quidem. Et tamen in illis veteribus nostris, quæ, Menippum imitati, non interpretati, quadam hilaritate conspersimus, multa admista ex intima philosophia multa dicta dialectice: quæ quo facilius minus docti intelligerent, jucunditate quadam ad legendum invitati, 26 in laudationibus, in iis ipsis antiquitatum procemiis philosophiæ, scribere voluimus, si modo consecuti sumus.

Tum ego, Sunt, inquam, ista, Varro. nam nos in nostra 9 urbe peregrinantes, errantesque, tamquam hospites, tui libri quasi domum deduxerunt, ut possemus aliquando, qui, et ubi essemus, agnoscere, tu ætatem patriæ, tu descriptiones temporum, tu sacrorum jura, tu sacerdotum; tu domesticam, tu bellicam disciplinam; tu sedem regionum, locorum: tu omnium divinarum, humanarumque rerum nomina, genera, officia, causas aperuisti; plurimumque poetis nostris, omninoque Latinis et litteris luminis attulisti, et verbis: atque ipse varium, et elegans omni fere numero poema fecisti: philosophiamque multis locis inchoasti, ad impel-10 lendum satis, ad edocendum parum. Causam autem probabilem tu quidem affers. aut enim Græca legere malent, qui erunt eruditi: aut ne hæc quidem, qui illa nesciunt. 27 sed da mihi nunc: satisne probas? immo vero et hæc, qui illa non poterunt, et qui Græca poterunt, non contemnent sua, quid enim causa est, cur poetas Latinos Gracis litteris cruditi legant, philosophos non legant? 28 an quia delectat Ennius, Pacuvius, Accius, multi alii, qui non verba, sed vim Græcorum expresserunt poetarum? quanto magis philosophi delectabunt, si, ut illi Æschylum, Sophoclem, Euripidem; sic hi Platonem imitentur, Aristotelem, 11 Theophrastum? Oratores quidem laudari video, si qui e

25 L. Ælii.] Sc. Stilonis, qui de philosophia latine scripserat. v. Cic. Brut. 56. olim legebatur Lati. male.

26 In laudationibus, in its ipsis a. pr. philosophia.] Casaubonus hic lacunas duas esse putabat, nec difficultatem expedivisse videtur Davisius. Ego puto philosophia esse alieno loco, et post laudationibus popendum, et pro scribere legendum efficere. cui ro consequi bene respondet.

27 Sed da mihi nunc.] Intelligant dic mihi. Ego malim sic, sed hoc mihi da, ut mihi interroganti, vel ad hoc, quod

dicturus sum, respondeas.

28 An quia del. E.] Non cohæret hic oratio, propter vò quia, quod et ab edd. quibusdam vett. abest, ut ed. Ven. Ex argumentandi forma conjeci legendum esse, atqui delectat E. ita bene respondet quod mox sequitur quanto magis.

LIBER PRIMUS.

nostris Hyperidem sint, aut Demosthenem imitati. ego autem (dicam enim, ut res est) dum me ambitio, dum honores, dum causæ, dum reipublicæ non solum cura, sed quædam etiam procuratio multis officiis implicatum, et constrictum tenebat, hæc inclusa habebam; et, ne obsolescerent, renovabam, cum licebat, legendo. nunc vero et fortunæ gravissimo percussus vulnere, et administratione reipublicæ liberatus, doloris medicinam a philosophia peto, et otii oblectationem hanc, honestissimam judico, aut enim huic ætati hoc maxime aptum est: aut iis rebus, si quas dignas laude gessimus, hoc in primis consentaneum: aut etiam ad nostros cives erudiendos nihil utilius : aut. si hæc ita non sunt, nihil aliud vidco, quod agere possimus. Bru- 12 tus quidem noster excellens omni genere laudis, sic philosophiam Latinis litteris perseguitur, ²⁹ nihil ut iisdem de rebus Græcia desideret: et candem guidem sententiam seguitur, quam tu. nam Aristum Athenis audivit aliquandin, cujus tu fratrem Antiochum, quamobrem da, quæso, te huic etiam generi litterarum.

Tum ille, Istuc quidem considerabo, nec vero sine te. 4. Sed de te ipso quid est, inquit, quod audio? Quanam, in- 13 quam, de re? Relictam a te veterem jam, inquit: tractari autem novam. Quid? ergo, inquam, 30 Antiocho id magis licuerit, nostro familiari, remigrare in domum veterem e nova, quam nobis in novam e vetere? certe enim recen-b. tissima quæque, sunt correcta, et emendata maxime, quamquam Antiochi magister 31 Philo, magnus vir, ut tu existimas ipse, negaret in libris, (quod coram etiam ex ipso audiebamus) duas Academias esse; erroremque corum, qui ita putarunt, coarguit. Est, inquit, ut dicis: sed ignorare te non arbitror, quæ 32 contra Philonem Antiochus scripse-²³ Immo vero et ista, et totam veterem Academiam, 14 ³⁴ aqua absumtam diu, renovari a te, nisi molestum est, ve-

29 Nihil ut - - Gracia desideret.] Hoc &c. habent negarat. Ald. negarit. Lego cum Davisio negat.

32 Contra Philonem.] Sic ed. Ven. Med. Ald. &c. recte. recentiores c. Philonis, ut intelligatur rationem, sententiam.

vitiosum esse viri doctissimi judicarunt, nec cuim sensum commodum habere potest. Varie autem corrigere tentarunt: mihi placet maxime lectio Aldi Nep. Gra-

³⁹ Antiocho id magis lienerit.] Id sine dubio delendum, nam licuerit refertur ad sequens remigrare.

³¹ Philo - - negaret.] Sic edd. recenriores inde a Vict. Mediol, et inde Ascens, nisi quod Ven, 1494, habet assumtam,

³³ Immo vero et ista.] Sic pro vulgato istam in libris veteribus reperit Ursinus, ista qua contra Philonem scripsit Antio-

³⁴ Aqua absumtam diu.] Sic edd. vett.

lim: et simul, assidamus, inquam, si videtur. Sane istud quidem, inquit: sum enim admodum infirmus, sed videamus, idemne Attico placcat fieri a me, quod te velle video. Mihi vero, ille, quid est enim, quod malim, quam ex Autiocho jam pridem audita recordari? et simul videre, satisne ca commode dici possint Latine? Quæ 35 cum essent dicta, in conspectu consedimus omnes.

Tum Varro ita exorsus est. Socrates mihi videtur, id 15 quod constat inter omnes, primus a rebus occultis, et ab ipsa natura involutis, in quibus omnes ante eum philosophi ³⁶ occupati fuerunt, avocavisse philosophiam, et ad vitam communem adduxisse: ut de virtutibus, et vitiis, omninoque de bonis rebus, et malis quæreret: cælestia autem vel procul esse a nostra cognitione 37 censeret, vel, si max-16 ime cognita essent, 38 nihil tamen ad bene vivendum. Hic in omnibus fere sermonibus, qui ab iis, qui illum audierunt, perscripti varie, copiose sunt, ita disputat, ut nihil affirmet inse, refellat alios: nihil se scire dicat, nisi id ipsum: eoque præstare ceteris, quod illi, quæ nesciant, scire se putent: ipse, se nihil scire; id unum sciat: ob camque rem se arbitrari ab Apolline omnium sapientissimum esse dictum, quod 39 hacc esset una omnis sapientia, non arbitrari, sese scire, quod nesciat, quæ cum diceret constanter. et in ea sententia permaneret, omnis ejus oratio 40 tum in virtute laudanda, et in omnibus hominibus ad virtutis studium cohortandis consumedatur, ut e Socraticorum libris. 17 41 maximeque Platonis, intelligi potest. Platonis autem auctoritate, qui varius, et multiplex, et copiosus fuit, una

quod et in Mss. est repertum. Aldus de- delevit Victorius secutusque cum Grut. dit a qua absum tamdiu, quod et alii, recentissime Davisius, secuti sunt, nisi quod malnit jumdin. Sed sententiam hoc non commodam efficit, nec bene convenit ri

35 Cum essent dicta.] Essent pro vulgato sunt aut sint cum Davisio recepimus ex ed. Ascens.

36 Occupati fuerunt.] Forte melius fu-

37 Censeret.] Davisius non bene ex uno Ms. Balliol. dedit censet. Censeret postulat conjunctio cum quarreret.

38 Nihil tamen ad bene vivendum.] Sc. valere, conferre, quomodo et alibi illa forma ponitur. in edd. tamen primis, ut Ven. Med. Ald. &c. additur conferre, quod

39 Esset have una omnis sapientia.] Offendit me omnis, ut ante me alios. Lambinus corrigebat hominis, nec displicebat Davisio. Ego malim una omnino.

40 Tum in virtute landanda.] Tum non habet, quod ei respondeat, alterum tum; possis dicere pro altero positum esse et. Sed tamen non displicet Davisii conicetura tantum; quamquam in co pleonasmus est, cum pracedat omnis oratio. mox omnibus mihi suspectum est ut natum ex hominibus.

41 Maximeque Platonis.] Davisius legendum putat Nenophontis, quod a Platone etiam physica et mathematica tractentur, cum Xenophon neget es a Socrate tractara esse.

et consentiens duobus vocabulis philosophiæ forma instituta est. Academicorum, et Peripateticorum: qui rebus congruentes, nominibus differebant, nam, cum Speusippum, sororis filium, Plato philosophiæ 42 quasi heredem reliquisset: duos autem præstantissimos studioatque doctrina. Xenocratem Chalcedonium, et Aristotelem Stagiritem: qui erant cum Aristotele, Peripatetici dicti sunt, quia disputabant inambulantes in Lycio: illi autem, qui Platonis instituto in Academia, quod est alterum gymnasium, cœtus erant, et sermones habere soliti, e loci vocabulo nomen habuerunt, sed utrique Platonis ubertate completi, certam quandam disciplinæ formulam composuerunt, et cam quidem plenam, ac refertam: illam autem Socraticam 48 dubitationem de omnibus rebus, et nulla affirmatione adhibita consuctudinem disserendi reliquerunt. Ita facta est 44 [disserendil quod minime Socrates probabat, ars quadam philosophiæ, et rerum ordo, et descriptio disciplinæ, quæ quidem erat primo duobus, ut dixi, nominibus una, nihil enim inter Peripateticos, et illam veterem Academiam differebat abundantia quadam ingenii præstabat, ut mihi videtur quidem, Aristoteles: sed idem fons erat utrisque, et cadem rerum expetendarum fugiendarumque partitio.

Sed quid ago? inquit: aut sumne sanus, qui hac vos b. docco? nam etsi non sus Minervam, ut aiunt: tamen inepte, quisquis Minervam docet. Tum Atticus, Tu vero. 5 inquit, perge Varro, valde enim amo nostra atque nostros: meque ista delectant, cum Latine dicuntur, et isto modo. Quid me, inquam, putas, qui philosophiam jam professus sim, populo nostro exhibiturum? Pergamus igitur, inquit, quoniam placet. Fuit ergo jam accepta a Platone philoso- 19 phandi ratio triplex: una, de vita et moribus: altera de natura et rebus occultis: tertia, de disserendo, et quid verum, 45 et quid falsum; quid rectum in oratione, prayumve;

ter. Sed pro vulgata stant omnes libri.

⁴² Quasi heredem, &c.] P. Ciacconius et delendum putabat Ciacconius: eleganconjecit ex asse heredem rel, secundos autem: ingeniose; sed Xenocrates et Aristoteles non commode heredes secundi appellarentur, quia una cum Speusippo simul philosophiam docuere. Davisius vero e de s facit discipulos. Sed intelligitur sua sponte, eos discipulos fuisse, pro prastantiss mos edd. vett. quædam præstantissimo, vulgatum melius est.

⁴³ Dubitationem. | Hoc verbum et mo-

⁴⁴ Disserendi - - ars quædam philoso phia.] Disserendi verum esse non potest. Lambinus et Ursinus delent, et post philosophia non absurde, sed lenius fuerit forte disserendo, interea uncis inclusi,

⁴⁵ Et quid falsum.] Et puto delendum. pro quid repugnet Manutius et Lambinus dedere repugnans.

quid consentiens, quid repugnet, judicando. Ac printam illam partem bene vivendi, a natura petebant, eique parendum esse dicebant: neque ulla alia in re. nisi in natura. quarendum esse illud summum bonum, quo omnia referrentur: 46 constituebantque, extremum esse rerum expetendarum, et finem bonorum, adeptum esse omnia e natura et animo, et corpore, et vita, corporis autem alia ponebant esse in toto, alia in partibus. valitudinem, vires, pulcritudinem, in toto: in partibus autem, sensus integros, et præstantiam aliquam partium singularum: ut in pedibus, cele-20 ritatem: vim, in manibus: claritatem, in voce: in lingua etiam 47 explanatam vocum impressionem. Animi autem, quæ essent ad 48 comprehendendam ingeniis virtutem idonea: caque ab iis in naturam, et mores dividebantur. Naturæ celeritatem ad discendum, et memoriam dabant: quorum utrumque, mentis esset proprium, et ingenii. Morum autem putabant studia esse, et quasi consuctudinem: quam partim exercitationis assiduitate, partim ratione formabant; p. 43. in quibus erat philosophia ipsa, in qua quod inchoatum est, neque absolutum, progressio quædam ad virtutem appellatur: quod autem absolutum, id est virtus, quasi perfectio 21 naturæ, omniumque rerum, quas in animis ponunt, una res optima, ergo hac animorum. Vitæ autem (id enim erat tertium) adjuncta esse dicebant, qua ad virtutis usum vale-Jam virtus, 49 animi bonis et corporis cernitur in quibusdam, quæ non tam naturæ, quam beatæ vitæ adjuncta Hominem esse censebant, quasi partem quandam civitatis, et universi generis humani, eumque esse conjunctum ⁵⁰ cum hominibus humana quadam societate. summo quidem, atque naturali bono sic agunt. cetera au-

⁴⁶ Constituebantque extremum esse.] Fsse deleverim.

⁴⁷ Expl. vocum impressionem. | P. Manatius corrigendum putabat expressionem, idque et in Mss. quibusdam repertum est. Sane arridet, vulgatum forte e loco Cic. Or. 111, 48. defendi poterit, v. Clav. Et quod bene imprimitur, ut sigillumin cera, id et bene exprimitur.

⁴⁸ Compreh, ingeniis virtutem.] Ingeniis suspectum est viris doctis : quia virtus non modo in ingenio est, sed etiam

⁴⁹ Animi bonis et corporis. | Bonis qui- humana natura nititur. busdam superfluum visum et omissum est.

Walkerus totum hoc delendum putabat. bene, saltem ordo mutandus verborum virtus cernitur in quibusdam animi et corporis bonis, quæ non tam a natura sunt, sed acquisita studio ad vitam beatam.

⁵⁰ Cum hominibus humana q. s.[Hasere hic viri quidam docti, correxereque communi. Ego putem Ciceronem scripsisse cum omnibus humana q. societate, nam homines et omnes sæpe in libris permutantur. ita nulla offensio erit in humana, homo conjunctus est primum cum civibus in vita universa. Davisius uncis inclusit. suis, deinde cum omnibus, societate, qua

tem 51 pertinere ad id putant, aut adaugendum, aut tuendum, ut divitias, ut opes, ut gloriam, ut gratiam. partita ab iis inducitur ratio bonorum. Atque hæc illa sunt 6 tria genera, quæ putant plerique Peripateticos dicere, id quidem non falso: est enim hac partitio illorum: illud imprudenter, si alios esse Academicos, qui tum appellarentur, alios Peripateticos arbitrantur. Communis hæc ratio, et utrisque hic bonorum finis videbatur, adipisci qua essent prima in natura, quæque ipsa per sese expetenda, aut omnia, aut maxima, ea sunt autem maxima, quæ in ipso animo, atque in ipsa virtute versantur. Itaque omnis illa antiqua philosophia sensit in una virtute esse positam beatam vitam: nec tamen beatissimam, nisi adjungerentur et corporis, et cetera, quæ supra dicta sunt, ad virtutis usum idonea. 23 Ex hac descriptione, agendi quoque aliquid in vita, et officii ipsius initium reperiebatur: quod erat in conservatione earum rerum, quas natura præscriberet, hinc gignebatur b fuga desidiæ, voluptatumque contemtio: ex quo laborum, dolorumque susceptio multorum, magnorum, ex quo laborum, dolorumque susceptio multorum, magnorum, recti honestique causa; et earum rerum, quæ erant congruentes cum descriptione naturæ. 52 unde et amicitia exsistebat, et justitia, atque æquitas, hæque et voluptatibus, 53 et multis vitæ commodis anteponebantur. Hæc quidem fuit apud eos morum institutio, et ejus partis, quam primam posui, forma atque descriptio.

De natura autem (id enim sequebatur) ita dicebant, ut 24 cam dividerent in res duas: ut altera esset efficiens, altera autem quasi huic se præbens, 54 ea, quæ efficeretur aliquid. In eo, quod efficeret, vim esse censebant: in co autem, quod efficeretur, materiam quandam: in utroque tamen utrumque. neque enim materiam ipsam cohærere potuisse, si nulla vi contineretur, neque vim sine aliqua materia.

51 Pertinere ad id putant aut adaugen- cunctis v. c. ut corrigit Davisius. Mov on aut tuendum.] In edd. est ut ad partis edidi pro artis, re manifeste postuge aut tuendum, Lambinus utrunque lante. Sie et Davisius edidit.

⁵¹ Pertinere ad id putant aut adaugendum aut tuendum.] In edd. est al adag at tuendum, Lambinus utrainque d delevit et edidit aut augendum, ent tualum, ut in Cod. Meniniano repererat. I altero eum initatus sum, alteru u reliqui sed ut cum augendum conjungerem.

⁵² Undert ameriia.] Addidiel e Mss. et edd. vett.

⁵³ Et multis cita commodis.] magis consentit placitis philosophorum istorum et

⁵⁴ Ea, qua efficeretur aliquid.] Viri docticonjecere ei qua, edd. vett. eugue e. a. ande Gruterus fecit, ea, qua eff.a. Davisio placebatet qua efficeretur aliquid, sed illud aliquid in hac forma durum est, nec sic dici, reperi uspiam. Exempla a Davisio allato sunt inania.

Nihil est enim, quod non alicubi esse cogatur. sed quod ex utroque, id jam corpus, et quasi qualitatem quandam nominabant. dabitis enim profecto, ut in rebus inusitatis, quod Græci ipsi faciunt, a quibus hæc jam diu tractantur, 7 utamur verbis interdum inauditis. Nos vero, inquit Atti-25 cus. quin etiam Græcis licebit utare, cum voles, si te Latina forte deficient. 55 Bene sane facis; sed enitar, ut Latine loquar, nisi in hujuscemodi verbis, ut philosophiam, aut rhetoricam, aut physicam, aut dialecticam appellem, quibus, ut aliis multis, consuetudo jam utitur pro Latinis. Qualitates igitur appellavi, quas ποιότητας Græci vocant: quod ipsum apud Græcos non est vulgi verbum, sed philosophorum, atque id in multis, dialecticorum vero verba nulla sunt publica: suis utuntur. et id quidem commune omnium fere est artium, aut enim nova sunt rerum novarum facienda nomina, aut ex aliis transferenda. quod si Græci faciunt, qui in ils rebus jam sæcula versantur, quanto id magis nobis p. 44. concedendum est, qui hæc nunc primum tractare conamur? 26 Tu vero, inquam, Varro, bene etiam meriturus mihi videris de tuis civibus, si cos non modo copia rerum auxeris, ut effecisti, sed etiam verborum. Audebimus ergo, inquit, novis verbis uti, te auctore, si necesse erit. Earum igitur qualitatum sunt aliæ principes, aliæ ex iis ortæ. principes sunt uniusmodi, et simplices, ex iis autem ortæ, variæ sunt, et quasi multiformes. itaque aër 56 quoque (utimur enim pro Latino) ignis, et aqua, et terra, prima sunt. ex iis autem ortæ animantium formæ carumque rerum, quæ gignuntur e terra, ergo illa initia, et, ut e Græco vertam, elementa dicuntur: e quibus aër, et ignis, movendi vim habent, et efficiendi: reliquæ partes, accipiendi, et quasi patiendi: aquam dico, et terram. Quintum genus, e quo essent astra mentesque, singulare, eorumque quattuor, quæ supra dixi, 27 57 dissimile Aristoteles quoddam esse rebatur. Sed subjectam putant omnibus sine ulla specie, atque carentem omni illa qualitate (faciamus enim tractando usitatius hoc verbum, et tritius) materiam quandam, ex qua omnia 58 expressa

ronis Attico gratias agentis.

⁵⁶ Quoque.] Non videtur locum hic levit, forte fuit quidem.

⁵⁵ Bene sane facis.] Est responsio Var- non quiddam ut recentiores. refertur enim ad genus.

⁵⁸ Expressa atque effecta sint.] edidi pro habere, Davisius auctore Cod. Ursini de- effecta, quod melius convenit verbo crpressa, quod de simulacris dicitur, et cum 57 Dissimile quoddam.] Sic edd. vett. exprimere conjungitur. Sic et Dav. effic-

atque efficta sint: quæ tota omnia accipere 59 possint, omnibusque modis mutari, atque ex omni parte; eoque etiam interire, non in nihilum, sed in suas partes, quæ infinite secari ac dividi possint, cum sit nihil omnino in rerum natura minimum, quod dividi nequeat: quæ autem moveantur, omnia intervallis moveri; quæ intervalla item infinite dividi possint. Et cum ita moveatur 60 illa vis. 28 quam qualitatem esse diximus, et cum sic ultro citroque versetur: et materiam ipsam totam penitus commutari putant, 61 et illa effici, quæ appellant qualia, e quibus in omni natura cohærente et continuata cum omnibus suis partibus effectum esse mundum: extra quem nulla pars materiæ sit, nullumque corpus: partes autem esse mundi. omnia, quæ insint in eo, quæ natura sentiente teneantur: in qua ratio perfecta insit, quæ sit eadem sempiterna. nihil enim valentius esse, a quo intereat: quam vim animum 29 esse dicunt mundi, candemque esse mentem, sapientiamque perfectam: quem deum appellant, omniumque rerum, quæ sunt ei subjectæ, quasi prudentiam quandam, procurantem cælestia maxime; deinde in terris ca, quæ pertinent ad homines: 62 quam interdum eandem necessitatem appellant: quia 63 nihil aliter possit, atque ab ea constitutum sit, inter quasi fatalem et immutabilem continuationem ordinis sempiterni: nonnumquam quidem eandem fortunam, quod efficiat multa 64 improvisa hæc, nec opinata nobis, propter obscuritatem, ignorationemque causarum.

Tertia deinde philosophiæ pars, quæ erat 65 in ratione. S et in disserendo, sie tractabatur ab utrisque: 66 quamquam 30 oriretur a sensibus, tamen non esse judicium veritatis in sen-

tus et effectus sic in libris permutantur ctiam ap. Suet. Dom. 39. Ner. 21.

59 Possit mutari. Possit pro possint Davisius edidit, quia pertineat ad materiam. item post mutari pro mutare ob caudem causam. Sed vulgatum possint servavi, constitui e constitutum. Davisius post ex quia qua tota non ad materiam, sed ad ea refertur, quæ ex materia expressa sunt, ut e sequentibus patet, mutari autem recepi, quod res postulat et sequentia. Ur- Lactant. III, 29. ubi hic locus recitatur. sinus in codice antiquo repererat.

60 Illa vis, quam qualitatem dizimus.] Vix commode qualitas, quæ est forma, dicitur vis. nisi latius accipiamus pro re. malim abesse.

61 Et illa effici.] Sic edd. vett. non addehat judicium. ita, ut vulgo editur. restituit jam Davisius.

62 Quam int. eandem necess.] Addidi eandem ex edd. vett. Sic mox nonnumquam quidem eandem fortunum. inter continuationem est in continuatione.

63 Nihil aliter possit.] Int. fieri, aut inter fecit ire, ut id ad possit referatur.

64 Improvisa hac nec op.] Hac delevit Davisius, ut Aldus nepos abest etiam ap. potest intelligi, quæ eveniunt sæpc.

65 Invatione, et in disserendo.] Dictum est pro ratione disserendi.

66 Qu. oriretur a sensibus.] Int. e seqq. veritas, vel indicium veritatis. Lambinus

sibus. mentem volebant rerum esse judicem: solam censebant idoneam, cui crederetur. quia sola cerneret id, quod semper esset simplex, et uniusmodi, et tale, quale esset. 67 hanc illi ideam appellabant, jam a Platone ita nominatam: 31 nos recte speciem possumus dicere. Sensus autem omnes, hebetes, et tardos esse arbitrabantur, nec 68 percipere ullo modo res eas, quæ subjectæ sensibus viderentur: 60 quæ essent aut ita parvæ, ut sub sensum cadere non possent: aut ita mobiles, et concitatæ, ut nihil umquam unum esset constans; ne idem quidem, quia continenter laberentur, et fluerent omnia, itaque hanc omnem partem rerum, opinap. 45. bilem appellabant. Scientiam autem nusquam esse censebant, nisi 70 in animi motionibus atque rationibus: qua de causa definitiones rerum probabant, et has ad omnia, de quibus disceptabatur, adhibebant, verborum etiam explicatio probabatur, id est, qua de causa quæque essent ita nominata; quam etymologiam appellabant: post argumentis, et quasi rerum notis ducibus, utebantur ad probandum, et ad concludendum id, quod explanari volebant: 71 in qua tradebatur omnis dialecticæ disciplina, id est, orationis ratione conclusæ. huic 72 quasi ex altera parte, oratoria vis dicendi adhibebatur, explicatrix 73 orationis perpetuæ ad 33 persuadendum accommodatæ. 74 Hæc erat illis prima a Platone tradita: cujus quas acceperim disputationes, si vultis, exponam. Nos vero volumus, inquam, ut pro Attico O etiam respondeam. Et recte, inquit, respondes. præclare enim explicatur Peripateticorum, et Academiæ veteris auctoritas. Aristoteles primus species, quas paullo ante dixi, labefactavit; quas mirifice Plato erat amplexatus: ut in his quiddam divinum esse diceret. Theophrastus autem, vir et oratione suavis, et ita moratus, 75 ut præ se probitatem quandam et ingenuitatem ferret, vehementius

⁶⁷ Hanc illi ideam appellabant.] Non mentem, sed illud; quod semper esset, simplex, &c.

⁶⁸ Percipere. v. Clav.

⁶⁹ Qua essent.] Gruterus malchat quia essent: sed ita intelligi potest qua essent

⁷⁰ In animi motionibus.] Scil. quibus efficientur notiones etratiocinationes. malim tamen notionibus, ut edidit Lambinus e Ms. vetere.

⁷¹ In qua.] Puto legendum in quo. nam qua, non est, quo referatur.

⁷² Quasi et altera parte.] Gr. ἐκ παςαλ-

⁷³ Orationis perpetua.] Nam in dialectica ratione separatim ponuntur definitiones, divisiones, argumentationes. Post forte leg. accommodate.

⁷⁴ Ĥac erat illis prima a Platone tradita.] Illis non habet, quo referatur. Conjeci, legendum esse Hac crant illa prima, i. c. elementa philosophiæ, in his est summa philosophiæ a Platone tradita.

⁷⁵ Ut pra se ferat.] Scr. ferret, nam tum non vivebat; tum sequitur fregit.

etiam fregit quodam modo auctoritatem veteris disciplinæ. spoliavit.cnim virtutem suo decore, imbecillamque reddidit, quod negavit in ea sola positum esse, beate vivere. Strato, ejus auditor, quamquam fuit acri ingenio, tamen ab ea disciplina omnino semovendus est; qui cum maxime necessariam partem philosophiæ, quæ posita est in virtute. et in moribus, reliquisset, totumque se ad investigationem natura: contulisset, in ea ipsa plurimum dissedit a suis. Speusippus autem, et Xenocrates, qui primi Platonis ra- b. tionem, auctoritatemque susceperant; et post hos Polemo. et Crates, unaque Crantor, in Academia congregati, 76 diligenter ea, quæ a superioribus acceperant, tuebantur. Jam Polemonem audiverant assidue Zeno, et Arcesilas. Sed 35 Zeno cum Arcesilam anteiret ætate, valdeque subtiliter dissereret, et peracute moveretur: corrigere conatus est disciplinam. eam quoque, si videtur, correctionem explicabo, sicut solebat Antiochus. Mihi vero, inquam, videtur: quod vides idem significare Pomponium.

Zeno igitur nullo modo is erat, qui, ut Theophrastus 10 77 nervos virtutis incideret: sed contra, qui omnia, quæ ad beatam vitam pertinerent, in una virtute poneret : nec quidquam aliud numeraret in bonis, idque appellaret honestum, quod esset simplex quoddam, et solum et unum bonum. Cetera autem etsi nec bona, nec mala essent, ac tamen alia secundum naturam dicebat, alia naturæ esse contraria, iis ipsis alia interjecta, et media numerabat. qua autem secundum naturam essent, ea sumenda, et 78 quadam æstimatione dignanda docebat: contraque contraria: neutra autem in mediis relinquebat: 79 in quibus ponebat nihil omnino esse momenti. Sed quæ essent su- 37 menda, ex iis alia pluris esse æstimanda, alia minoris. quæ pluris, ea præposita appellabat; rejecta autem, quæ minoris, atque ut hæc non tam rebus, quam vocabulis

76 Diligenter cis - - - utehantur.] Edd. ita latinitas et sequens poneret, numeraret &c. postulat.

vett. quadam, ut Aldi, diligenter eu tucbantur, quod melius superioribus, quæ de Aristotele, Theophrasto, &c. dicta placet dignanda. Conjeci deligenda: sunt, convenit, retinebant veterem Platonis rationem ac disciplinam, itaque sic dum sumendi declarat: delectum fieri

⁷⁷ Nervos virtutis incideret.] Sic correxi mox plura dicit. vulgatum inciderit, ut jam fecit Davisius. Sic repererat in Ms. vetere Lambinus, et esse delendum est.

⁷⁸ Quadam estimatione dignanda. | Non quia sumenda jani præcessit. itaque modebere justa astimatione corum: de qua

⁷⁹ In quibus ponebat nihil esse momenti.]

commutaverat; sic inter recte factum atque peccatum, officium et contra officium, media locabat quædam: recte facta sola in bonis actionibus ponens; prave, id est, peccata, in malis. officia autem et servata, prætermissaque, 80 media putabat, ut dixi. Cumque superiores non omnem 38 virtutem in ratione esse dicerent, sed quasdam virtutes p. 46. natura, aut more perfectas: hic omnes in ratione ponebat: cumque illi ea genera virtutum, quæ supra dixi, 81 sejungi posse arbitrarentur; hic nec id ullo modo fieri posse disserebat: nec virtutis usum modo, ut superiores, sed ipsum habitum per se esse præclarum, nec tamen virtutem cuiquam adesse, quin ea semper uteretur. cumque perturbationem animi illi ex homine non tollerent, naturaque et condolescere, et concupiscere, et extimescere, et efferri lætitia dicerent, sed eam contraherent, 82 in angustumque deduccrent: hic omnibus his quasi morbis voluit carere sapien-39 tem. Cumque cas perturbationes antiqui naturales esse dicerent, et rationis expertes, aliaque in parte animi cupiditatem, alia rationem collocarent, ne his quidem assenticbatur, nam et perturbationes, voluntarias esse putabat, opinionisque judicio suscipi, et omnium perturbationum arbitrabatur esse matrem, immoderatam quandam intemperantiam. Hæc fere de moribus.

11 De naturis autem sic sentiebat, primum, 82 ut quattuor initiis rerum illis quintam hanc naturam, ex qua superiores sensus et mentem effici rebantur, non adhiberet. statuebat enim ignem esse ipsam naturam, quæ quidque gigneret, et mentem atque sensus. discrepabat etiam ab iisdem, quod nullo modo arbitrabatur quidquam effici posse ab ca, quæ expers esset corporis. cujus generis Xenocrates et superiores etiam animum esse dixerunt: nec vero, aut quod efficeret aliquid, aut quod efficeretur, posse esse non corpus. Plurima autem in illa tertia philosophiæ parte mutavit. in qua primum de sensibus ipsis 84 quædam dixit nova;

⁸⁰ Media putabat.] V. Cicero de Off., 3.

⁸¹ Sejungi posse] I. e. ut non omnes essent in uno eodemque.

⁸² In angustumque deducerent.] Lambinus corr. adducerent, ut alibi Cicero.
84 Qu
Sed et vulgatum rectum. Sic dicitur in sum nove.
discrimen adducere et deducere.

⁸⁵ Ut in quatuor initiis rerum illis.] In delevi, ut alii jam voluere et fecere. non adhiberet est non adjungeret vel adderet: quorum hoc pro adhiberet reponi volebat Davisius.

⁸⁴ Quædam dixit nova.] Suspicatus

es quos junctos esse censuit a quadam quasi impulsione oblata extrinsecus: quam ille φαντασίαν, nos visum appel- b. lemus licet; et teneamus hoc verbum quidem: erit enim utendum in reliquo sermone sæpius. sed ad hæc. quæ visa sunt, et quasi accepta sensibus, assensionem adjungit animorum: quam esse vult in nobis positam, et voluntariam. Visis non omnibus adjungebat fidem, sed iis solum, 41 86 quæ propriam quandam haberent declarationem earum rerum, quæ viderentur: id autem visum, 87 cum ipsum per se cerneretur, comprehensibile. Feretis hæc? Nos vero. inquit. quonam enim modo κατάληπτον diceres? sed, cum acceptum jam et approbatum esset, comprehensionem appellabat, 88 similem iis rebus, quæ manu prenderentur: ex quo ctiam nomen hoc duxerat, cum eo verbo ante nemo tali in re usus esset: plurimisque idem novis verbis (nova enim dicebat) usus est. quod autem crat sensu comprehensum, id ipsum sensum appellabat, et si ita erat comprehensum, ut convelli ratione non posset, scientiam: sin aliter, inscientiam nominabat: ex qua exsisteret etiam opinio, qua esset imbecilla, et cum falso, incognitoque communis. Sed inter scientiam, et inscientiam, comprehensionem il- 42 lam, quam dixi, collocabat, camque neque in rectis, neque in pravis numerabat, sed soli credendum esset dicebat. e quo sensibus etiam fidem tribuebat, quod, ut supra dixi, comprehensio facta sensibus et vera esse illi, et fidelis videbatur: non quod omnia, quæ essent in re, comprehenderet: sed quia nihil, quod cadere in eam posset, relinqueret, quodque natura quasi normam scientiæ, et principium sui dedisset, unde postea notiones rerum in animis imprimerentur; e quibus non principia solum, sed 89 la-

tiosum et alii judicaverunt : nam sensum priam declarationem. nullum commodum habet. Puto legendum 88 Similem iis rebus esse cunctos. Davisius putabat punctos, rentur.] Quæ sc. sunt certissima. unde il-Guietus inustos, neutrum placet, imo sensus, qua sunt in animo, ut h. l. pungunt animum, non punguntur, et punctio, quæ intelligi deberet, est in impulsione, quam rexi reperirentur, ut ante est imprimerenmox dicit.

86 Qua propriam q. h. declarationem e. r.] H. c. in quibus essent, quæ ita propria essent ei rei, ut cum nulla alia comab aliis omnibus discerni possent.

87 Cum ipsum per se cerneretur.] Sc.

85 Quos junctos esse censuit.] Junctos vi- non confusum cum aliis, propter illam pro-

88 Similem iis rebus, qua manu prendelud: hæc sunt tam certa, quam quæ manibus tenentur.

89 Latiores - - viæ reperiuntur] Cortur. Sic et Gruterus volebat. Davisius autem corrigit aperirentur, quia viam reperire non dicatur, at aperire. Sane aperire viam bene dicitur, et bene convenit nunicarentur, per quæ agnosci semper et h. l. 76 latiores. Sed tamen et viæ quæruntur, adeoque et reperiuntur.

tiores quædam ad rationem inveniendam viæ reperirentur. p. 47. errorem autem, et temeritatem, et ignorantiam, et opinationem, et suspicionem, et uno nomine omnia, quæ essent 90 aliena firma et constantis assensionis, a virtute sapientiaque removebat. Atque 91 in his fere commutatio consistit omnis dissensioque Zenonis a superioribus.

Quæ cum dixisset: et breviter sane, minimeque ob-43 scure exposita est, inquam, a te, Varro, et veteris Academiæ ratio, et Stoicorum. 92 verum esse autem arbitror, ut Antiocho, nostro familiari, placebat, correctionem veteris Academiæ potius, quam aliquam novam disciplinam putandam. Tunc Varro, Tuæ sunt nunc partes, inquit, qui ab antiquorum ratione nunc desciscis, et ea, qua ab Arcesila novata sunt, probas, docere, quod, et qua de causa discidium factum sit; ut videamus, satisne ista sit justa 44 defectio. Tum ego, Cum Zenone, inquam, ut accepimus, Arcesilas sibi omne certamen instituit, non pertinacia, aut studio vincendi, ut mihi quidem videtur, sed earum rerum obscuritate, quæ ad confessionem ignorationis adduxerant Socratem, 93 et veluti amantes Socratem, Democritum. Anaxagoram, Empedoclem, omnes pæne veteres: qui nihil cognosci, nihil percipi, 94 nihil sciri posse [dixerunt]: angustos sensus, imbecillos animos, brevia curricula vitæ, et (ut Democritus) in profundo veritatem esse demersam: opinionibus, et institutis omnia teneri: nihil veritati relin-45 qui: deinceps omnia tenebris circumsusa esse dixerunt. Itaque Arcesilas negabat esse quidquam, quod sciri posset, ne illud quidem ipsum, quod Socrates sibi reliquisset. sic omnia latere 95 censebat in occulto: neque esse quidquam, quod cerni, aut intelligi posset: quibus de causis b. nihil oportere neque profiteri, neque affirmare quemquam, ⁹⁶ neque assensione approbare: cohibereque semper, et ab

⁹¹ In iis.] Malim in his, ex quo centies factum est in libris iis. pro consistit Mss. reg. ap. Alemannum, et edd. veteres quædam, etiam Vict. constitis. non male.

⁹² Verum esse autem arbitror, ut, &c.] Hoc nullo modo verum est. legendumque puto eam pro verum, sc. rationem Stoi-

vixere? Scr. cum Mureto et aliis, deleto sensu, latinum.

⁹⁰ Aliena assensionis.] V. Clav. in a li- et, et jam ante Socratem. Sic Muretus bene correxit vulgatum veluti amantes Socratem, Var. Lect. IX, 14.

⁹⁴ Nihil sciri posse dixerunt - - c. tenebris esse dixerunt.] Primum illud dixerunt defendum est.

⁹⁵ Censebat] Sic cum Dav. reposui. pertinet enim ad unum Arcesilam. mox posset pro possit latinitas postulat.

⁹⁶ Neque assensione approbare.] Reposui 93 Li veluti amantes Socratem.] Quomodo cum Davisio assensione, ut paullo post, amare Socratem hi potuere, qui ante eum pro vulgato assertione quod non est, hoe

omni lapsu continere temeritatem: quæ tum esset insignis, cum aut falsa, aut incognita res approbaretur: neque hoc quidquam esse turpius, quam cognitioni et perceptioni assensionem approbationemque præcurrere. Huic rationi quod erat consentaneum, faciebat, ut contra omnium sententias 97 dies jam plerosque deduceret: ut, cum in eadem re paria contrariis in partibus momenta rationum invenirentur, facilius ab utraque parte assensio sustineretur. Hanc Academiam 98 novam appellant; quæ mihi vetus vi- 46 detur : si quidem Platonem ex illa vetere numeramus, cujus in libris nihil affirmatur, et in utramque partem multa disseruntur, de omnibus quæritur, nihil certi dicitur. sed tamen illa, quam exposui, vetus; hæc, nova nominetur: quæ usque ad Carneadem perducta, qui quartus ab Arcesila fuit, in eadem Arcesilæ ratione permansit. Carneades autem nullius philosophiæ partis ignarus, et. ut cognovi ex iis, qui illum audicrant, maximeque ex Epicureo Zenone. qui cum ab eo plurimum dissentiret, unum tamen præter ceteros mirabatur, incredibili quadam fuit facultate. * * * *

Multa ex hoc primo libro Academicarum quast. ad Varronem, et secundus. tertius, quartus desiderantur: nisi quis velit eum, qui inscribitur, Lucullus, qui deinceps sequitur, quartum numerare : quod facit Nonius. Sed vid, argumentum.

⁹⁷ Dies jum plevesque deduccret. | Consumeret disputando totos: ducta meta- ter Mss. Codd. plures, edd. Ven. Med. phora a tela, que deducitur, cum absol- Asc. Vict. Vulgatum appellabant primus ritm.

⁹⁸ Novam appellant.] Sic habent prædedit Aldus.

M. TULLII CICERONIS

ACADEMICARUM QUÆSTIONUM

LIBER SECUNDUS,

SEU POTIUS, UT EUM NUMERAT NONIUS, QUARTUS, QUI INSCRIBITUR

LUCULLUS.

ARGUMENTUM.

Liber hic Ciceronis, qui Lucullus dicitur, idem ab aliis L. IV. ab aliis secundus Disputationum Academicarum putatur ; quorum utrumque quidem falsum esse, ex ipso Cicerone demonstrari potest. Scripsit Cicero primo duos Disp. Acad. libros, quorum primum Catulum, alterum Lucullum inscripserat, quod uterque huic Disputationi interfuerat. c. 3. horum alter ergo restat, primus periit. Deinde Cicero quatuor libros Disp. Acad. edidit, in quibus fusius et accuratius explicavit, qua antea libris duobus exposuerat, v. Ep. ad Attic. XIII, 16-19, &c. Horum primi fragmentum superest, reliqui tres perierunt. Ex fragmentis autem L. IV. quæ apud Nonium occurrunt, intelligas, quæ in Lucullo disputantur, ca maximam partem, iisdem verbis servatis in Librum IVtum secunda editionis translata esse. In hoc libro autem post prafationem, de laudibus Luculli, de instituto suo, et occasione Disputationis, Lucullus c. 4. s. ingreditur disputationem contra Academicos et Philonem, ab Antiocho acceptam quocum sape fuerat. Ejus summa here est: Esse хатадинта, quie comprehendi possint, hoc est, e definitione Zenonis, quam rejiciebat Philo, talia visa (φαντασίας) impressa et efficta ex eo, unde essent, qualia esse non possent ex co, unde non essent, c. 6. in fin. in quo tota controversia agitur. Initio facto a sensibus, ostendit, sensuum judicia vera et certa esse, si sani sint et valentes, et omnia removeantur, quæ obstent et impediant, inprimis si exercitatio et ars adhibeatur : qualia autem sint, qua sensibus percipiantur, talia esse etiam, qua sensibus quidem non percipiantur ipsis, sed quodammodo tamen, nempe genera et formas. oriri imás, notitias, que si false aut incerte essent, neque uti iis, neque repugnans a consentanco discernere possemus, memoriam, omnes artes, virtutesque tolli, sapientiam, rationem, decreta philosophia, qua non modo non falsa sed fixa et rata esse debeant, omnia menti humanæ attributa vitæ cum instrumenta et adjumenta tum ornamenta: c. 7-10. deinde cum hos, qui certum negabant, verisimile concedebant, quod sublata veri et falsi notione, et constituta communitate veri cum falso, simili-

tudo veri judicari non posset; tum cos, qui percepta cum negent, perspicua largiuntur: neque enim perspicuum esse aliquid posse, v. c. avem albam esse, quamdiu accidere possit, ut ea nigra sit. c. 10-11. Quoniam autem perceptio cum adsensione conjuncta est, de ejus firmitate perpauca dicit. c. 13. His disputatis, ad objectiones Academicorum respondet, et, expositis c. 13. totius rationis corum fundamentis, ostendit, aut eorum ratiocinationes, quibus nihil comprehendi pugnent, incertas esse, aut falsum id, quod disputent. c. 14. Sed ut vares esse Academicis possimus, neque a veritate desciscamus, opus esse primo, ut quæ pro perspicuitate responderi possint, teneamus, deinde captiosis eorum interrogationibus occurrere possimus. c. 15. Itaque explicatis c. 15. tribus Academicorum argumentis, (quorum primum et ultimum est genus illud interrogandi, quod Soriten veteres vocabant.) quibus contendunt, nihil inter visa falsa et vera interesse, iis c. 16. 17. 18. respondet, et totum illud genus interrogandi rejicit et vitiosum putat. His singulis deinde respondet Cicero, posteaquam primo se Lucullo excusaverat de Philosophia Academica studio, confessusque erat, se magnum esse opinatorem, h. e. sape assentiri etiam non perceptis, negare autem sapientis esse, vel ex ipsa Stoica disciplina, adsentiri incertis, quoniam, qui assentiatur, non possit non interdum falsis assentiri, atque adeo opinari tantum, quod sit a sapientis gravitate disjunctissimum. c. 20, 21: deinde vero de Antiochi in deferenda Philonis disciplina levitate pauca dixerat c. 22. Commemoratis ergo summorum hominum auctoritatibus, qui nihil certi esse contenderint, c. 23. 24. sensuum veritatem impugnat. Aut cum Epicuro dicendum esse, sensus numquam fallere hominem, et si semel mentiti sint, numquam iis credendum, quod esset absurdum, cum propter hebetudinem oculorum multa non videamus, multa aliter, ac sint, et ipsius Stoicorum causa periculosum; aut cum Lucullo, alia sensuum visa esse vera, alia falsa: quo sumto, nullam verorum a falsis discernendorum notam relinqui. c. 25. 26. Male autem objici, artificiis adhibitis et cogita-Kone effici posse, ut intelligamus, aliter res esse ac videantur, somnia, ubi evigilaverimus, falsa putari, et visa vinolentorum et furiosorum, ubi se receperint. Nam de hoc non disputari, sed qualia hæc videantur, cum videntur, id quari. Non enim esse dubium, quin, cum videntur, probentur; ex quo efficiatur, inter visa rera et falsa ad animi assensum ninil interesse, c. 25-28. Neque rationem magis quiequam ac sensus percipere. Nam quod Dialectica multum Stoici tribuant, primo Dialecticum non posse de rebus v. c. Geometricis judicare, nisi Geometriam didicerit, deinde non posse solvere Soritas, propterea, quod natura rerum nullam nobis dederit cognitionem finium, ut ulla in re statuere possimus, quatenus; idque magno argumento esse, falsam esse illam definitionem effatum esse id, quod aut verum aut falsum sit. c. 28-30. Quod sublata perceptione, quamvis relicta probabilitate, vitam omnem, sensum, memoriam, artem, &c. tolli, putet, in eo valde errare. Nam in plerisque actionibus, vel Stoicis consentientibus, tanquam in navigando, probabilitate homines duci, eamque ad actiones sufficere; eadem sentire Academicum, quæ Stoicum, nihil mutari, judicio tantum utrumque discrepare, quod in ipsos sensus nullam vim habeat; memoria ctium errores, non tantum comprehensa, teneri, in artibus autem plerisque nos probabilitate duci, nihil Dialectica opus esse c. (30-34.)

Neque repugnantia dicere, ex Antiochi mente, qui concedat, visa esse vel vera vel falsa, et contendat tamen, ca nihil inter se differre. Neque enim verum ab Academicis omnino tolli, sed tantum percipiendi signum c. 34. a cap. 35. deinde usque ad 47. addit longam et jucundam disputationem de dissensionibus Philosophorum summorum in omnibus philosophia partibus; ex quo intelligatur, nihil exploratum esse, sed in omnibus probabilitatem esse sequendam, adeoque, id quod omnes, prater Stoicos, concedant, sapientem opinari posse.

1 MAGNUM ingenium L. Luculli, magnumque optimarum 1 artium studium, tum omnis liberalis et digna homine nobili ab eo percepta doctrina, quibus temporibus florere in foro maxime potuit, caruit omnino 1 rebus urbanis. Ut enim, admodum adolescens, cum fratre, pari pietate et industria prædito, paternas inimicitias magna cum gloria est persecutus: in Asiam quæstor profectus, ibi permultos annos admirabili quadam laude provinciæ præfuit: deinde absens factus ædilis, continuo prætor: (licebat enim celerius ² legis præmio) post in Africam: inde ad consulatum: quem ita gessit, ut diligentiam admirarentur omnes, ingenium agnoscerent. Post ad Mithridaticum bellum missus a senatu, non modo opinionem vicit omnium, quae de virtute 2 cjus erat, sed ctiam gloriam superiorum. Idque co fuit mirabilius, quod ab co laus imperatoria non admodum exspectabatur, qui adolescentiam in forensi opera, quæsturæ diuturnum tempus, Murena bellum in Ponto gerente, in Asiæ pace consumserat. Sed incredibilis quædam ingenii magnitudo non desideravit indocilem usus disciplinam. b. Itaque cum totum iter et navigationem consumsisset partim in percunctando a peritis, partim in rebus gestis legendis: in Asiam factus imperator venit, cum esset Roma profectus rei militaris rudis. Habuit enim divinam quandam memoriam rerum, verborum majorem Hortensius. Sed, quo plus in negotiis gerendis res, quam verba prosunt, hoc erat memoria illa præstantior: quam fuisse in Themistocle. quem facile Græciæ principem ponimus, singularem ferunt. Qui quidem etiam pollicenti cuidam se artem ei memoriae.

1 Rebus urbanis.] Hac est lectio edd. in quibus quomodo ortum sit, facile intel-

veterum. Vulgarum humanis est ab Gru-tero. restituit et Davisius. mox urbanus 2 Legis pramio.] Quod fecerat, cui hoc

post Utenim delevi quod pariter abest lege popositum erat praemium, ut celerius edd, vett. invectum ab Grutero e Mss. possent honores petere et capere, ca lex ouibusdam, qui et ante humanis habebant: quæ fuerit, non pro certo possum dicere.

quæ tum primum proferebatur, traditurum, respondisse dicitur, 3 oblivisci se malle discere: credo, quod hærebant in memoria quæcumque audierat vel viderat. Tali ingenio præditus Lucullus adjunxerat etiam illam, quam Themistocles spreyerat, disciplinam. Itaque, ut litteris consignamus, quæ monumentis mandare volumus: sic ille in animo res insculptas habebat. Tantus ergo imperator in omni 3 genere belli fuit, prœliis, oppugnationibus, navalibus pugnis, 4 totiusque belli instrumento et apparatu, ut ille rex post Alexandrum maximus hunc a se majorem ducem cognitum, quam quemquam eorum, quos legisset, fateretur. In eodem tanta prudentia fuit in constituendis, temperandisque civitatibus, tanta æquitas, ut hodie stet Asia Luculli institutis servandis, et quasi vestigiis persequendis. Sed, etsi magna cum utilitate reipublicæ, tamen diutius. quam vellem, tanta vis virtutis, atque ingenii, peregrinata abfuit ab oculis et fori, et curiæ. Quin etiam, cum victor a Mithridatico bello revertisset, ⁵ inimicorum calumnia triennio tardius, quam debuerat, triumphavit. nos enim consules introduximus pæne in urbem currum clarissimi viri: cuius mihi consilium, et auctoritas quid tum in maximis rebus profuisset, dicerem, nisi de me ipso dicendum esset: auod hoc tempore non est necesse, itaque privabo illum notius debito testimonio, quam id cum mea laude communicem. Sed, quæ populari gloria decorari in Lucullo de- 2 buerunt, ea fere sunt et 6Græcis litteris, celebrata et Latinis. Nos autem illa externa, cum multis: hæc interiora. cum paucis ex ipso sæpe cognovimus. majore enim studio Lucullus cum omni litterarum generi, tum philosophiæ deditus fuit, quam, qui illum ignorabant, arbitrabantur. nec vero ineunte ætate solum, sed et pro quæstore aliquot annos, et in ipso bello: in quo ita magna rei militaris esse occupatio solet, ut non multum imperatori sub ipsi spellibus otii relinguatur. Cum autem e philosophis, ingenio.

³ Oblivisci se malle discere.] Guictus venuste conjiciebat oblivionis, sc. artem, ut melius responderet arti memoria.

⁴ T. belli instrumento. Sic pro instrumentis edidi cum Davisio post Victorium et Ald. Nep. quia in tali genere Cicero singulari hujus verbi utitur, ut regni Gracis I. et L. celebrata, estque Ciceronis instrumentum, &c. Ita est in Ms. regio consuctudine et collocatione numerosior Paris. ap. Alemannum.

⁵ Inimicorum calumnia.] Memmii et aliorum invidorum, qui eum avarum et imperii cupidum dicebant. v. Plut. in Lucullo.

⁶ Græcis litteris celebrata et Latinis.] Hic ordo est in edd. vett. pro vulgato et venustior.

scientiaque putaretur Antiochus, Philonis auditor, excellere, eum secum et quæstor habuit, et post aliquot annos, imperator. cumque esset ea memoria, quam ante dixi, ea sæpe audiendo facile cognovit, quæ vel semel audita meminisse potuisset. Delectabatur autem mirifice lectione ⁷ librorum, de quibus audiebat.

Ac vereor interdum, ne talium personarum, cum amplificare velim, minuam etiam gloriam. Sunt enim multi, qui omnino Græcas non ament litteras: plures, qui philosophiam: *reliqui, etiamsi hæc non improbent, tamen earum rerum disputationem principibus civitatis non ita decoram putent. Ego autem, cum Græcas litteras M. Catonem in senectute didicisse acceperim, P. autem Africani, historiæ loquantur, in legatione illa nobili, quam ante censuram obiit. Panætium unum omnino comitem fuisse: nec litterab. rum Græcarum, nec Philosophiæ jam ullum gauctorem requiro. Restat, ut iis respondeam, qui sermonibus ejusmodi nolint personas tam graves illigari. Quasi vero clarorum virorum aut tacitos congressus esse oporteat, aut ludicros sermones, aut rerum colloquia leviorum. Etenim, si quodam in libro vere est a nobis philosophia laudata, profecto ejus tractatio optimo atque amplissimo quoque dignissima est: nec quidquam aliud videndum est nobis, quos populus Romanus hoc in gradu collocavit, nisi ne quid privatis studiis de opera publica detrahamus. Quod si, cum fungi munere debeamus, non modo operam nostram numquam a populari cœtu removemus, sed ne litteram quidem ullam facimus, nisi forensem: quis reprehendet nostrum otium, qui in eo non modo nosmetipsos hebescere et languere nolumus, sed etiam ut plurimis prosimus, enitimur? Gloriam vero non modo non minui, sed etiam augeri arbitramur eorum, quorum ad populares, illustresque laudes, has etiam 7 minus notas, minusque pervulgatas adjungimus. etiam, qui negent, in iis, qui in nostris libris disputent. ¹⁰ fuisse earum rerum, de quibus disputatur, scientiam. Qui 3 mili videntur non solum vivis, sed etiam mortuis invidere.

lius opinor est audierat.

⁸ Reliqui, etiansi - - improbent, tamen datorem alium. -- putant.] Omisi qui quod vulgo est post 10 Fuisse e. reliqui, nam abfuit in Mss. duobus, nec entiam.] Rectius leges disputetur. enim hac pendent ex sunt, ut anteceden-

⁷ Librorum, de quibus audiebat.] Me- tia. tum putant, non putent iidem recte. 9 Auctorem.] Laudatorem et commen-

¹⁰ Fuisse e. r. de quibus disputatur sci-

Restat unum genus reprehensorum, quibus Academiæ ratio non probatur. Quod gravius ferremus, si quisquam ullam disciplinam philosophiæ probaret, præter eam, quam ipse sequeretur. Nos autem, quoniam contra omnes dicere, qui scire sibi videntur, solemus, non possumus, quin alii a nobis dissentiant, recusare. Quamquam nostra quidem causa ¹¹ facilis est, qui verum invenire sine ulla contentione volumus; idque summa cura studioque conquirimus. Etsi p. 3. enim omnis cognitio multis est obstructa difficultatibus, eaque est, et in ipsis rebus obscuritas, et in judiciis nostris infirmitas, ut non sine causa, et doctissimi, et antiquissimi invenire se posse, quod cuperent, diffisi sint: tamen nec illi defecerunt, neque nos studium exquirendi defatigati 12 relinquimus: neque nostræ disputationes quidquam aliud agunt, nisi ut 13 in utramque partem dicendo, eliciant, et tamquam exprimant aliquid, quod aut verum sit, aut ad id 8 quam proxime accedat. Neque inter nos, et cos, qui se scire arbitrantur, quidquam interest, nisi quod illi non dubitant, quin ea vera sint, quæ defendunt: nos probabilia multa habemus, quæ sequi facile, affirmare vix possumus. Hoc autem liberiores et solutiores sumus, quod integra nobis est judicandi potestas: nec, 11 ut omnia, quæ præscripta et quasi imperata sint, defendamus, necessitate ulla cogimur. Nam ceteri primum ante tenentur adstricti, quam, quid esset optimum, judicare potuerunt; deinde infirmissimo tempore ætatis aut obsecuti amico cuidam, aut una alicujus, quem primum audierunt, oratione capti, de rebus incognitis judicant, et, ad quamcunque sunt disciplinam quasi tempestate delati, ad eam, tamquam ad saxum, adhærescunt. Nam, quod dicunt omnia se credere ei, quem o judicent fuisse sapientem: probarem, si id ipsum rudes et indocti judicare potuissent: (Statuere enim, qui sit sapiens, vel maxime videtur esse sapientis) sed, ut potuerunt, omnibus rebus auditis, cognitis ctiam reliquorum sententiis,

est: quod Dav. et Alemannus secuti sunt abesse testatur. Itaque et nos delevimus. non male.

quimus. rectius. nam et post est agunt,

¹³ In u. p. dicendo et audiendo eliciant, &c.] Audiendo quis aliquid elicere ta et imperatu sint, aut qua perscripta (sic potest? Itaque Lambinus et audiendo de- ed. Ven.) sint, quasi imperata defendamus. lebat, quod et in libris suis non repererat,

¹¹ Facilis est.] Mss. quidam facilior ut nec Davisius, qui et ab ed. Ven. 1471.

¹⁴ Ut omnia, qua prascripta et quasi 12 Relinquemus.] Libri quidam reliu- imperata sint, defendamus.] Hæc mihi imus. rectius. nam et post est agunt, semper vitiosa visa sunt. In libris auxilii ad corrigendum nihil dum reperimus. Puto esse corrigenda, sic: quasi præscrip-

judicaverunt: aut re semel audita ad unius se auctoritatem contulerunt. Sed nescio quo modo plerique errare malunt, eamque sententiam, quam adamaverunt, pugnacissime defendere, quam sine pertinacia, 15 quid constantissime dicatur, exquirere.

Quibus de rebus et alias sæpe nobis multa quæsita et disputata sunt, et quondam in Hortensii villa, quæ est ad Baulos, cum eò Catulus, et Lucullus, nosque ipsi postridic venissemus, quam apud Catulum fuissemus. quo quidem etiam maturius venimus, quod erat constitutum, si ventus esset, Lucullo in Neapolitanum, mihi in Pompeianum navigare. Cum igitur pauca in xysto locuti essemus, tum 4 codem in spatio consedimus. Hic Catulus, Esti heri, in-10 quit, id, quod quærebatur, pæne explicatum est, ut tota fere quæstio tractata videatur; tamen exspecto ea, quae te pollicitus es, Luculle, ab Antiocho audita, dicturum. Equidem, inquit Hortensius, feci plus, quam vellem, totam enim rem Lucullo 16 integram servari oportuit, et tamen fortasse servata est, a me enim ca, quæ in promtu erant, dicta sunt: a Lucullo autem reconditiora desidero. Tum ille, Non sane, inquit, Hortensi, conturbat me exspectatio tua; etsi nihil est iis, qui placere volunt, tam adversarium: sed quia non laboro, quam valde ea, quae dico, probaturus sim, eo minus conturbor, dicam enim, nec mea, nec va, 17 in quibus, si vera non fuerint, non vinci me malim, quam vincere. Sed mehercule, ut quidem nunc se causa habet, etsi hesterno sermone ¹⁸labefacta est, mihi tamen videtur esse verissima. Agam igitur sicut Antiochus agebat, nota enim mihi res est, nam et vacuo animo illum audiebam, et magno studio, eadem de re etiam sæpius: at ctiam majorem exspecta-11 tionem mei faciam, quam modo fecit Hortensius. Cum ita esset exorsus, ad audiendum animos ereximus. At ille, Cum Alexandriae pro quæstore, inquit, essem, fuit Antiochus mecum, et erat jam antea Alexandriae familiaris Antiochi Heraelitus Tyrius; qui et Clitomachum multos an-

quod sibi constet satis, adeoque etiam qui et ipse in duobus Codicibus scriptis constanter defendi possit.

¹⁶ Integram servari oportuit.] Davisius in aliquot Mss. Alemannus in regio reperit servatam, at et in ed. Ven. 1471. quod verum puto.

¹⁷ In quibus, si non fuerint. | Deesse aliquid sensit Lambinus, qui e Mss. suis

¹⁵ Quid constantissime dicatur.] L.c. ut addidit vera, quem imitatus est Davisius, reperit, quem et ipse imitatus sum. Vulgati defensores, compararunt illud Ciceronis: sunt isto, quod est approbantis et verum judicantis. Sed ea forma h. l. durior fuerit: et esse deberet si qua non fuerint, si quadam aliena fuerint a vero. 18 Labefacta est.] Edd. vett. labefactata.

nos, et Philonem audierat, homo sane in ista philosophia, p. 4. quæ nunc prope dimissa revocatur, probatus, et nobilis: a. cum quo et Antiochum sæpe disputantem audiebam: 19 sed utrumque leniter. Et quidem isti libri duo Philonis, de quibus heri dictum a Catulo est, tum crant allati Alexandriam, tumque primum in Antiochi manus venerant: et homo natura lenissimus (nihil enim poterat fieri illo mitius) stomachari tamen cœpit. Mirabar, neque enim unquam antea videram. At ille Heracliti memoriam implorans, quarere ex co, viderenturne illa Philonis, aut ea num vel e Philone, vel ex ullo Academico audivisset aliquando? negabat. Philonis tamen scriptum agnoscebat: nec id quidem dubitari poterat, nam aderant 20 mei familiares, docti homines, P. et C. Selii, et Tetrilius Rogus: qui se illa audisse Roma de Philone, et 21 ab eo ipso duos illos libros dicerent descripsisse. Tum et illa dixit Antiochus, quæ heri 12 Catulus commemoravit a patre suo dicta Philoni, et alia plura: nec se tenuit, quin contra suum doctorem librum ctiam ederet, qui Sosus inscribitur. Tum igitur et cum Heraclitum studiose audirem contra Antiochum disserentem, et item Antiochum contra Academicos, dedi Antiocho operam diligentius, ut causam ex eo totam cognoscerem. Itaque complures dies, adhibito Heraclito, doctisque compluribus, et in his Antiochi fratre Aristo, et præterea Aristone, et Dione, quibus ille secundum fratrem plurimum tribucbat, multum temporis in ista una disputatione consumsimus. Sed ea pars, quæ contra Philonem erat, prætermittenda est, minus enim acer est adversarius is, qui ista, b qua sunt heri defensa, negat Academicos omnino dicere. etsi enim mentitur, tamen est adversarius lenior. Ad Arce- 13 silam, Carneademque veniamus.

Quae cum dixisset, sic rursus exorsus est: Primum mihi 5 videmini (me autem nomine appellabat) ecum veteres philosophos nominatis, facere idem, quod seditiosi cives

¹⁹ Sed utranque lender.] Vulgo est leviter. Semper putavi leniter esse legen- ipsins Philonis exemplo sibi ab co suppedu.n, quod sequentia sane postulant, et ditato. Sie mox commemorarita putre suo leviter disputare in contenutu est. Lemter dicta Philoni, a patre audita suo. in Ms. reperit Davisius, et sie jam edd. Ven. Mediol. habent. Leviter est a vitio Semper mihi suspecta fuit vulgata h. l ed. Ald, ut opinor.

²⁰ Mei familiares, docti h. Delevi et ante docti, non repertum in ed. pr. Ven. Ald. unde restitui. nec a Davisio in Mss.

²¹ Ab eo ipso duos ill. libros desc. | Ex

²² Cum reteres philosophos appellatis.] lectio physicos. Reperi deinde, quod suspicatus cram philosophos in edd. Ven. Med.

solent, cum aliquos ex antiquis claros viros proferunt, quos dicant fuisse populares, ut eorum ipsi similes esse videan-23 Repetunt a P. Valerio, qui, exactis regibus, primo anno consul fuit: commemorant reliquos, qui leges populares de provocationibus tulerint, cum consules essent: tum ad hos notiores, C. Flaminium, qui legem agrariam aliquot annis ante secundum Punicum bellum tribunus plebis tulerit, invito senatu, et postea bis consul factus sit. L. Cassium, Q. Pompeium illi quidem, etiam P. Africanum referre in eundem numerum solent. Duos vero sapientissimos, et clarissimos fratres, P. Crassum, et P. Scævolam, aiunt Ti. Graccho auctores legum fuisse, alterum quidem, ut videmus, palam: alterum, ut suspicamur, obscurius. Addunt etiam C. Marium, et de hoc quidem nihil mentiuntur, horum nominibus tot virorum atque tantorum expositis, eorum 14 se institutum sequi dicunt. 24 Similiter vos cum perturbare, ut illi rempublicam, sic (vos) philosophiam bene jam constitutam velitis, Empedoclem, Anaxagoram, Democritum, Parmenidem, Xenophanem, Platonem etiam, et Socratem profertis. Sed neque Saturninus (ut nostrum inimicum potissimum nominem) simile quidquam habuit veterum illorum, nec 25 Arcesilæ calumnia conferenda est cum Democriti verecundia. Et tamen 26 isti philosophi raro admodum, cum hærent aliquo loco, exclamant, quasi mente incitati, Empedocles quidem, ut interdum mihi furere videap.5. tur: abstrusa esse omnia, nihil nos sentire, nihil cernere: nihil omnino, quale sit, posse reperire. Majorem autem partem mihi quidem omnes isti videntur nimis etiam quæ-15 dam affirmare, plusque profiteri se scire, quam sciant. Quod si illi tum in novis rebus, quasi modo nascentes, hæsitaverunt, nihilne tot sæculis, summis ingeniis, maximis studiis, explicatum putamus? nonne, cum jam philosophorum disciplinæ gravissimæ constitissent, 27 tum ut exortus

²³ Repetunt a P. Valerio.] Sic bene e niana: jam forte factum ex inde: ut alibi impudentia. Cicero addit usque de Orat. 1, 20.

videtur delendum: ego primum malim. nam ut illi - - sic vos Ciceronis more Edd. vett. et scr. habent bis ut, post tum eleganter opponuntur.

²⁵ Arcesilæ calumnia - - Democriti Ms. Ursini edidit Davisius: initium faci- verecundia.] Eleganter periphrasibus no-unt a P. V. vulgatum jam Valerium non minum utitur. calumnia et verecundia bene dicitur: altera illa forma est Cicero- bene opponuntur, quia in calumnia est

^{26.} Isti philosophi.] Sic dedi pro vul-24 Similiter vos - - ut illi r. - - sic gato physici, ut supra philosophos pro vos p.] Offendit repetitum vos. alterutrum physicos, ex ed. Ven. Med. Ald.

²⁷ Tum ut exortus est in optima rep.] et post est. Deletum est in vulgatis pri-

est, in optima republica Ti. Gracchus, qui otium perturbaret, sic Arcesilas, qui constitutam philosophiam everteret, et in corum auctoritate delitesceret, qui negassent quidquam sciri, aut percipi posse? quorum e numero tollendus est et Plato, et Socrates: alter, quia reliquit perfectissimam disciplinam. Peripateticos, et Academicos, nominibus differentes re congruentes: a quibus Stoici ipsi verbis magis, quam sententiis dissenserunt. Socrates autem de se ipse detrahens in disputatione. plus tribuebat iis, quos volebat refellere. Ita cum ²⁸ aliud diceret atque sentiret, libenter uti solitus est ea dissimulatione, quam Græci εἰρωνείαν vocant: quam ait etiam in Africano fuisse 29 Fannius: idque propterea vitiosum in illo non putandum, quod idem fuerit in So-6 ³⁰ Sed fuerint illa vetera, si vultis, incognita. Ni- 16 hilne est igitur actum, 31 quod investigata sunt, posteaquam Arcesilas Zenoni, ut putatur, obtrectans, nihil novi reperienti, sed emendanti superiores, immutatione verborum, dum hujus definitiones labefactare vult, conatus est clarissimis rebus tenebras obducere? Cuius primo non admodum probata ratio, quamquam floruit cum acumine ingenii. tum admirabili quodam lepore dicendi, proxime a Lacyde solo retenta est: 32 post autem confecta a Carneade, qui est quartus ab Arcesila. audivit enim Egesinum, qui Evandrum au- b. dierat, Lacydis discipulum, cum Arcesilæ Lacydes fuisset. Sed ipse Carneades diu tenuit, nam nonaginta vixit annos: et qui illum audierant, admodum floruerunt; e quibus industriæ plurimum in Clitomacho fuit: declarat multitudo librorum: ingenii non minus in hoc, 33 quam in Charmada eloquentiæ, in Melanthio Rhodio suavitatis. Bene autem nosse Carneadem, Stratoniceus Metrodorus putabatur. Jam 17

mum, nos delevimus secundum: sic postulat consequens sic sc. exortus est Arcesilas. nam τω in optima rep. nil respondet.

28 Aliud diceret atque sentiret. Varie hæc leguntur in libris. Scr. plures et edd. Ven. Mediol. Asc. aliud agnosceret atque ficta vitiosum sine dubio est. recte corrisentiret, male. Vulgatum bene habet alibi gunt P. Faber, Clericus, Davisius condicitur aliud diceret, aliud sentiret : sed fecta i. c. perfecta. post aliud etiam atque, ac, et reperitur, ut post aliter v. Clav. in his v.

29 Fannius.] In Annalibus v. de Or. III, 67.

30 Sed fuerint illa vetera, si vultis incog. | Non habet hoc commodum sensum. Puto legendum veteribus: quod sequentia qui est idem cum Charmada. clare desiderant. Ita visum et Davisio.

31 Quod investigata sunt.] Hoc non cohæret cum ceteris. Semper putavi legendum quot inv. sunt sc. postea. atque ita Ursinus in libro vetere repererat.

32 Post a. conficta a Carneade.] Con-

33 Quam in Carneade eloquentiæ.] Non est hic de Carneade sermo, sed de aliquo successorum ejus : recte F. Faber suspicabatur Charmada, quocum et alibi Carneades confunditur. Davisius, qui recepit, etiam in Mss. reperit, alii maluere Charmide,

Clitomacho Philo vester operam multos annos dedit. Philone autem vivo patrocinium Academiæ non defuit. Sed, quod nos 34 facere nunc ingredimur, ut contra Academicos disseramus: id quidam e philosophis, et ii quidem non mediocres, faciendum omnino non putabant: nec verum esse, 35 ullam rationem disputare cum iis, qui nihil probarent: Antipatrumque Stoicum, qui multus in co fuisset, reprehendebant: nec definiri aiebant necesse esse, quid esset cognitio, aut perceptio, aut, si verbum e verbo volumus, comprehensio, quam κατάληψω illi vocant: eosque, qui persuadere vellent, esse aliquid, quod comprehendi et percipi posset, inscienter facere dicebant, propterea quod nihil esset clarius ἐναργεία, ut Græci: 36 (perspicuitatem, aut evidentiam nos, si placet, nominemus, fabricemurque, si opus erit, verba; ne hic sibi (me appellabat jocans) hoc licere putet soli, sed tamen orationem nullam putabant illustriorem ipsa evidentia reperiri posse, nec ea, quæ tam clara essent, definienda censebant. Alii autem negabant se pro hac evidentia quidquam 37 priores fuisse dicturos: sed ad 18 ea quæ contra dicerentur, dici oportere putabant: ne qui p. 6. fallerentur. Plerique tamen et definitiones insarum etiam evidentium rerum non improbant: et rem idoneam, de qua quæratur, et homines dignos, quibuscum disscratur, putant. Philo autem, dum nova quædam commovet, quod ca sustinere vix poterat, qua contra Academicorum pertinaciam dicebantur, et aperte mentitur, ut est reprehensus 30 a patre Catulo, et, ut docuit Antiochus, 39 in id ipsum se induit, quod timebat. Cum enim ita negaret quidquam esse, quod comprehendi posset (id enim volumus esse 10 καταληπτον si illud esset, "sicut Zeno definiret, tale visum) (jam enim

34 Facere ingredimur.] Pro aggredimur, quod et Dav. reposuit, in Mss. pluribus repertum, sed ingredi etiam alibi a Cicerone dicitur pro aggredi, vid. Clav.

35 Ullan rationem disputare.] Int. ullam sectam, vel ullius disciplinæ philosophum; nisi legendum est ullu ratione, ut ante est omnino non putabant: quod et videbatur Davisio. P. Manutius et Davisius ullam rationem delent, in pluribus libris non repertum. non male. verum, est consentaneum, a-quum.

36 Perspicuitatem - - soli.] Hac sunt in parenthesi dicta. per sed tamen resumitur oratio cœpta, s. filum orationis. Sic Brut. 26.

37 Prieres dictieres.] I. e. sua sponte, nullo adversario occasionem prabente negando.

38 A patre Catulo.] Recte P. Manutius corrigi volebat Catulo, nam si Catulo scribere voluisset, dixisset Catulo patre e consuctudine sua perpetua, atque sic etiam repererat in Ms. antiquo Manutius.

39 In id ipsum se induit.] Veluti in laqueum: unde metaphora sumta est. v. Clav. in b. v.

40 καταληπτών.] Sie bene ediditAld. Nep. nam exprimit quod comprehendi posset.

41 Sicut Zeno definiret.] Davisius vult definit vel definierat. frustra, imperfectum pendet ex orationis forma: negaret, esset

hoc pro φαντασία verbum satis hesterno sermone trivimus) visum igitur impressum, effictumque 42 ex eo, unde esset. quale esse non posset, ex eo, unde non esset: id nos a Zenone definitum rectissime dicimus. qui enim potest quidquam comprehendi, ut plane confidas, id perceptum, cognitumque esse, quod est tale, quale vel falsum esse possit? hoc cum infirmat, tollitque Philo, judicium tollit incogniti. et cogniti. ex quo efficitur, pihil posse comprehendi, ita imprudens eo, quo minime vult, revolvitur. Quare omnis oratio contra Academiam suscipitur a nobis, ut retineamus eam definitionem, quam Philo voluit evertere. Quam nisi obtinemus, percipi nihil posse concedimus.

Ordiamur igitur a sensibus, quorum ita clara judicia, et 19 certa sunt, ut si optio naturæ nostræ detur, et ab ca Deus aliquis requirat, contentane sit suis integris, incorruptisque sensibus, an postulet melius aliquid: non videam, quid quærat amplius. Neque vero hoc loco exspectandum est. dum 45 de remo inflexo, aut de collo columbæ respondeam. non enim is sum, qui, quidquid videtur, tale dicam esse. quale videatur. Epicurus hoc viderit, et multa alia. meo autem judicio ita est maxima in sensibus veritas, si et sani sunt, et valentes, et omnia removentur, quæ obstant, et impediunt, itaque et lumen mutari sæpe volumus, et situs b earum rerum, quas intuemur, et intervalla aut contrahimus. aut diducimus: multaque facimus usque eo, dum adspectus ipse fidem faciat sui judicii. quod idem fit in vocibus, in odore, in sapore: ut nemo sit nostrum, 44 qui in sensibus sui cujusque generis judicium requirat acrius. Adhibita 20 vero exercitatione et arte, 15 ut oculi pictura teneantur, et aures cantibus, quis est, quin cernat, quanta vis sit in sensibus? Quam multa 46 vident pictores in umbris, et in emi-

t.] 1. e. ex alia aliqua re. frustra corrigimt ex eo, quod non esset. Sic sane Ci ero alibi dicit infra c. 24, sed et hoc

do comprehensum definiri potest, atque adeo boc est clarius, nempe dicebant idem visum posse e diversis rebus existere, quo certitudo sane tollitur.

43 De remo inflevo, aut de collo columbæ.] His duobus sc. exemplis utebantur Academici contra certitudinem sensuum; quod nempe remus, quamquam rectus, in acrius cernere et audire discunt. aqua videtur inflexus aut fractus esse : et in collo columbæ flexu ejus variantur co- in h. v.

42 Fx co, unde esset - - ex co, unde non lores, alique esse videntur, quam sunt.

44 Qui non in s.] Non Ursinus in Cod. optimo non reperit, et abfuit a Mss. Davisii, et Regio Par. Abest vero etiam ab edd. pr. Ven. Med. Ald. Itaque delevi.

45 Ut oculi - - cantibus.) Hac spuria putabat Davisius, ut qua sensum non juvarent. Utcumque tamen cum antecedentibus coharent, si sic accipias, per quam oculi et aures adsuctiunt libenter spectandis et audiendis picturis et cantibus, unde

46 Vident - - in eminentia. 7 V. Clavis

nentla, quæ nos non videmus? quam multa, quæ nos fugiunt in cantu, exaudiunt in eo genere exercitati? qui primo inflatu tibicinis Antiopam esse aiunt, aut Andromacham, cum id nos ne suspicemur quidem. nihil necesse est de gustatu et odoratu loqui; in quibus 47 intelligentia, etsi vitiosa, est quædam tamen. quid de tactu, et eo quidem, quem philosophi interiorem vocant, aut doloris, aut voluptatis? in quo Cyrenaici solo putant veri esse judicium, 21 48 quia sentiatur. Potestne igitur quisquam dicere, inter eum. qui doleat, et inter eum, qui in voluptate sit, nihil interesse? aut, 49 ita qui sentiat, non apertissime insaniat? atqui qualia sunt hæc, quæ sensibus percipi dicimus; talia sequentur ea, quæ non sensibus ipsis percipi dicuntur, sed quodam modo sensibus: ut hæc; illud est album, hoc dulce, canorum illud, hocbene olens, hoc asperum, animo jam hæc tenemus comprehensa, non sensibus, ille deinceps equus est, ille canis. cetera series deinde sequitur, majora nectens, ut hæc, quæ quasi expletam rerum comprehensionem amp. 7. plectuntur, si homo est, animal est mortale, ⁵⁰ rationis particeps, quo e genere nobis notitiæ rerum imprimuntur: 22 sine quibus nec intelligi quidquam, nec quari, aut disputari potest. Quod si essent falsæ notitiæ (errolag enim notitias appellare tu videbare) si igitur essent hæ falsæ, aut ejusmodi visis impressæ, qualia visa a falsis discerni non possent: quo tandem his modo uteremur? quo modo autem, quid cuique rei consentaneum esset, quid repugnaret, videremus? memoriæ quidem certe, quæ non modo philosophiam, sed omnis vitæ usum, omnesque artes una maxime continct, nihil omnino loci 51 relinquitur, quæ potest enim esse memoria falsorum? aut quid quisquam meminit, quod non animo comprehendit, et tenet? ars vero quæ potest esse, nisi que non ex una, aut duabus, sed ex multis animi perceptionibus constat? 52 quas si subtraxeris, qui

⁴⁷ Intelligentia - - etsi vitiosa, est q. utroque melius est vulgatum. tamen.] Vitiosa accipio non perfecta, im-

⁴⁸ Quia sentiatur.] Unde scilicet intelligitur, eos in sensu agnoscere veritatem, eique judicium veritatis tribuere. Mss. hic variant.

bene latina sunt. Si esset, qui ita sentiet, mannus, non bene latina essent: deberet

⁵⁰ Rationis particeps.] Sic Ms. quidam et edd. vett. Ven. Med. Asc. Ald. &c. recentiores ratione particeps, vitiose et contra latinitatem. Sed correxit jam Davisius.

⁵¹ Relinquitur.] Secundum superiora 49 Qui ita sentiat, non insaniat? Hæc debebat esse relingueretur; sed Cicero mutavit in hoc formam orationis: itaque non insanit, ut correxere Davisius et Ale- et in hac pergit: ars vero qua potest esse, &c.

⁵² Quas si subtr.] Quas int. percepcsse sentit, aut senties - - insuniet. Sed tiones. nam vulgatum quam ad artem re-

distingues artificem ab inscio? non enim fortuito hunc artificem dicemus esse, illum negabimus: sed cum alterum percepta, et comprehensa 53 tenere videmus, alterum non item. cumque artium aliud ejusmodi genus sit, ut tantummodo animo rem cernat; aliud, ut moliatur aliquid et faciat; quomodo aut geometres cernere ea potest, quæ aut nulla sunt, aut internosci a falsis non possunt: aut is, qui fidibus utitur, explere numeros, et conficere versus? quod idem in similibus quoque artibus continget: quarum omne opus est in faciendo atque agendo. Quid enim est, quod arte effici possit, nisi is, qui artem tractabit, multa perceperit? Maxime vero virtutum cognitio confirmat, percipi et com- 8 prehendi multa posse, in quibus solis inesse etiam scien- 23 tiam dicimus; quam nos non comprehensionem modo rerum, sed eam stabilem quoque atque immutabilem esse censemus: itemque sapientiam, artem vivendi, quæ ipsa ex sese habeat constantiam, ea autem constantia si nihil habe- b. at percepti, et cogniti, quæro, unde nata sit, et quomodo? Quæro etiam, ille vir bonus, 54 qui statuit omnem cruciatum perferre, intolerabili dolore lacerari potius, quam aut officium prodat, aut fidem, cur has sibi tam graves leges imposuerit, cum, quamobrem ita oporteret, nihil haberet comprehensi, percepti, cogniti, constituti? Nullo igitur modo fieri potest, ut quisquam tanti æstimet æquitatem, et fidem, ut ejus conservandæ causa nullum supplicium recuset, nisi iis rebus assensus sit, quæ falsæ esse non possunt. vero sapientia, si se ignorabit, sapientia sit, necne; quo modo primum obtinebit nomen sapientiæ? deinde quo modo suscipere aliquam rem, aut agere fidenter audebit, cum certi nihil erit, quod sequatur? cum vero dubitabit, quid extremum, et ultimum bonorum, ignorans, quo omnia referantur, qui poterit esse sapientia? Atque etiam illud perspicuum est, constitui necesse esse initium, quod sapientia, cum quid agere incipiat, sequatur: idque initium esse naturæ accommodatum, nam aliter appetitio, (eam enim esse volumus δρμην) qua ad agendum impellimur, et id appetimus, quod est visum, moveri non potest. Illud autem, 25 quod movet, prius oportet videri, eique credi: quod fieri

⁵³ Tenere videmus.] Quia præcedit dicemus, negabimus, legendum est videbimus VOL. 1V. P. I.

ferri non potest: quas Ms. reg. Paris. 54 Qui statuit o. c. perferri.] Perferri habet: idque et viris doctis jam in menvitiosum est, ipsa latinitate indicante. Correxi perferre; ut et habent edd. vett. Ven. Med. Asc. Ald. idenque in Mss. reperit Davisius.

non potest, si id, quod visum erit, discerni non poterit a falso. Quo modo autem moveri animus ad appetendum potest, si id, quod videtur, non percipitur, accommodatumne naturæ sit, an alienum? itemque, si, quid officii sui sit, non occurrit animo, nihil umquam omnino aget, ad nullam remumquam impelletur, numquam movebitur. quod si aliquid aliquando acturus est, necesse est id ei verum, 26 quod occurrit, videri. 55 Quid quod, si ista vera sunt, ratio omnistollitur, quasi quædam lux lumenque vitæ? tamenne p. 8. in ista pravitate perstabitis? nam quærendi initium ratio attulit: quæ perfecit virtutem, cum esset ipsa ratio confirmata quærendo. quæstio autem, est appetitio cognitionis: quæstionisque finis, inventio. At 56 nemo invenit falsa: nec ca, quæ incerta permanent, inventa esse possunt : sed, cum ca, quæ quasi involuta fuerunt, aperta sunt, tum inventa dicuntur. 57 sic et initium quærendi, et exitus percipiendi et comprehendendi tenet. itaque argumenti conclusio, quæ est O Græce ἀπόδειξις, ita definitur: Ratio, quæ ex rebus percep-27 tis ad id, quod non percipiebatur, adducit. Quod si omnia visa ejusmodi essent, qualia isti dicunt, 58 ut ea vel falsa esse possent, neque ca posset ulla notio discernere: quo modo quempiam aut conclusisse aliquid, aut invenisse dicercmus? aut quæ esset conclusi argumenti fides? Ipsa autem philosophia, quæ rationibus progredi debet, quem habebit exitum? 59 sapientiæ vero quid futurum est? quæ neque de se ipsa dubitare debet, neque de suis decretis, quæ philosophi vocant δόγματα: quorum nullum sine scelere prodi poterit. cum enim decretum proditur, lex veri rectique proditur. quo e vitio et amicitiarum proditiones, et rerum publicarum nasci solent. Non potest igitur dubitari, quin decretum nullum falsum possit esse, 60 sapi-

55 Quid? quod si ista v. sunt, ratio o. Sed potest intelligi, quia de ca sermo est: tollitur - - tamenne, &c.] Hae non bene coherent, nec est apta interrogatione conclusa ratio. Facilis esset correctio, si pro quod legeremus quando vel quoniam. Davisius quidem putabat cum : sed latinitas non sinit, quia sequitur tollitur, non tollatur. Melius est quod delere. Sed non est necesse. nam quid quod est formula novi argumenti superioribus addendi.

56 Nemo invenit falsa.] Nam falsum est nihilum.

57 Sic et initium quærendi - - tenet.] Quid? nempe ratio, quod verbum addi

enarranturque mala ex ratione sublata. at mox exitum pro exitus legendum esse, facile largiar.

58 Ut ea vel falsa esse possent.] Non satis hoc consentit sequentibus, et verbo discernendi: quod videtur postulare, ut legatur vera et falsa. vestigia vera lectionis in Mss. reperta sunt, qua haberent vel vera vel falsa.

59 Supientia v. quid futurum est.] Secundum superiora debebat esse esset. Sed iterum mutata est forma orationis.

60 Sapientique satis sit.] Manifestum post sic volebat Davisius cum Walkero. est, hic excidisse non. quod et Lambinus

entique satis non sit, non esse falsum, sed etiam stabile, fixum, ratum esse debeat: quod movere nulla ratio queat. talia autem neque esse, neque videri possunt corum ratione. qui illa visa, e quibus omnia decreta sunt nata, negant quidquam a falsis interesse. Ex hoc illud est natum, quod 28 postulabat Hortensius, ut id ipsum saltem perceptum a sapiente diceretis, nihil posse percipi. Sed Antipatro hoc idem postulanti, cum diceret, ei, qui affirmaret nihil posse percipi, consentaneum esse unum tamen illud dicere percipi posse, ut alia non possent, Carneades acutius resiste-b. bat. nam tantum abesse dicebat, ut id consentaneum esset. ut maxime etiam repügnaret, qui enim negaret quidquam esse, quod perciperetur, eum nihil excipere, ita necesse esse, ne id ipsum quidem, quod exceptum non esset, comprehendi, et percipi ullo modo posse, Antiochus ad istum 29 locum pressius videbatur accedere, quoniam enim id haberent Academici decretum (sentitis enim jam hoc me δόγμα dicere) nihil posse percipi, non debere cos in suo decreto, sicut in ceteris rebus, fluctuare, præsertim cum in eo summa consisteret, hanc enim esse regulam totius philosophiæ, constitutionem veri, falsi, cogniti, incogniti, quam rationem quoniam susciperent, docereque vellent, quæ a quovis accipi oporteret, et quæ repudiari, certe hoc ipsum, ex quo omne veri, falsique judicium esset, percipere eos debuisse, ctenim duo esse hæc maxima in philosophia, judicium veri, et finem bonorum, nec sapientem posse esse, qui aut 61 cognoscendi initium ignoret, aut extremum expetendi, ut, aut unde proficiscatur, aut quo perveniendum sit, nesciat, hæc autem habere dubia, neque his ita confidere, ut moveri non possint, abhorrere a sapientia plurimum. Hoc igitur modo potius erat ab his postulandum, ut hoc unum saltem, percipi nihil posse, perceptum esse dicerent. Sed de inconstantia totius illorum sententiæ, si ulla sententia 62 cujusquam esse potest nihil approbantis, 62 est, ut opinor, dictum satis. Sequitur disputatio copiosa 1() illa quidem, sed paullo abstrusior. habet enim aliquantum 30

in Ms. Memmiano reperit et edidit, sed sine imitatoribus ante Davisium, qui et tis.] Cujusquam vitiosum est. beneque abipse in libris ser. reperit satis non sit.

62 Cujusquam esse potest nihil approbanfucrit.

63 Sit, ut opinor, dictum satis.] Pro sit dicendum crat est. itaque aut delendum est, aut sieut legendum, utrumque in Mss. reperit Davisius. illud secutus sum.

⁶¹ Cognoscendi esse initium ignoret.] Esse hie spurium esse facile intelligitur. itaque delevi cum Lambino et Dav. qui et in Ms. non reperit.

a physicis: ut verear, ne majorem largiar ei, qui contra p.9. dicturus est. libertatem, et licentiam, nam quid eum facturum putem de abditis rebus, et obscuris, qui 64 lucem eripere conetur? Sed disputari poterat subtiliter, quanto quasi artificio natura fabricata esset primum animal omne: deinde hominem maxime : quæ vis esset in sensibus : quemadmodum 65 primo visa nos pellerent: deinde appetitio ab his pulsa sequeretur: tum ut sensus ad res percipiendas intenderemus. Mens cnim ipsa, quæ sensuum fons est, atque etiam 66 ipsa sensus est, naturalem vim habet, quam intendit ad ea, quibus movetur, itaque alia visa sic arripit, ut his statim utatur: 67 aliqua recondit: e quibus memoria oritur. 68 cetera autem similitudinibus constituit: ex quibus efficiuntur notitiæ rerum: quas Græci tum errolag, tum προλήψεις vocant. co cum accessit ratio, argumentique conclusio, rerumque innumerabilium multitudo, tum et perceptio corum omnium apparet, et eadem ratio perfecta his 31 gradibus, ad sapientiam pervenit. Ad rerum igitur scientiam, vitæque constantiam aptissima cum sit mens hominis, amplectitur maxime cognitionem: et istam κατάληψιν, quam, ut dixi, verbum e verbo exprimentes, comprehensionem dicemus, cum ipsam per se amat (nihil est enim ei veritatis luce dulcius) tum etiam propter usum, quocirca et sensibus utitur, et artes efficit, quasi sensus alteros: et usque eo philosophiam ipsam corroborat, ut virtutem efficiat, 60 ex qua re una vita omnis apta sit. Ergo hi, qui negant quidquam posse comprehendi, hæc ipsa eripiunt vel instrumenta, vel ornamenta vitæ: vel potius etiam totam vitam evertunt funditus, ipsumque animal orbant animo: ut difficile sit de temeritate eorum, perinde ut causa postulat. dicere. 32

Nec vero satis constituere possum, quod sit corum consilium, aut quid velint. Interdum enim cum adhibemus ad eos orationem hujusmodi: Si ea, quæ disputentur, vera

⁶⁴ Lucem eripere.] Res claras et perspi- scribo alia; tum sic temere repetitum e cuas in dubium vocet aut neget.

⁶⁵ Primo visa - - deinde.] Edidi primo pro vulgato prima, ut jam Lamb. et Dav. fecere, postulat id deinde.

⁶⁶ Ipsa sensus est.] Puto legendum ipse. nam ipsa jam supra est. delendum

⁶⁷ Aliqua sic recondit.] Pro aliqua

superiori sic arripit. P. Faber corrigit quasi.

⁶⁸ C. similitudinibus constituit.] 1. e. comparandis ideis similibus colligit notiones formarum et generum.

⁶⁹ Ex qua re una. | Puto re esse delendum, una refertur ad virtutem.

non sint, tum omnia fore incerta: respondent: Quid ergo. istud ad nos? num nostra culpa est? naturam accusa, quæ in profundo veritatem, ut ait Democritus, penitus 70 abstruserit. Alii autem elegantius, qui etiam queruntur, quod eos insimulemus omnia incerta dicere: quantumque intersit inter incertum, et id, quod percipi non possit, docere conantur, eaque distinguere. Cum his igitur agamus, qui hæc distinguunt: illos, qui omnia sic incerta dicunt, ut, stellarum numerus, 71 par, an impar sit, quasi desperatos aliquos relinquamus, volunt enim (et hoc quidem vel maxime animadvertebam vos moveri) probabile aliquid esse, et quasi verisimile, caque se uti regula et in agenda vita, et in quærendo ac disserendo. Quæ ista 72 regula est, si no- 11 tionem veri et falsi, propterea quod ea non possunt inter- 33 nosci, nullam habemus? nam, si habemus, interesse oportet, ut inter rectum, et pravum, sic inter verum, et falsum. si nihil interest, nulla regula est: nec potest is, 73 cui est visio veri falsique communis, ullum habere judicium, aut, ullam omnino veritatis notam. nam, cum dicunt, hoc se unum tollere, ut quidquam possitita videri, ut 74 non codem modo falsum etiam possit videri, cetera autem concedere: faciunt pueriliter. quo enim omnia judicantur, sublato, reliqua se negant tollere, ut, si quis quem oculis privaverit, dicat, ea, quæ cerni possent, non se ei ademisse. ut enim illa oculis modo cognoscuntur, sic reliqua visis: sed propria veri, non communi veri, et falsi nota. Quamobrem, sive tu probabilem visionem, 75 sive probabilem, et quæ p. 10.

Legendum probabilem, et q. n. i. scilicet dicebant, alias visiones esse πιθανάς άπλῶς, alias π. καὶ ἀπερισπάστους, ap. Sextum Emp. adv. Math. VII, 166. et Hypotyp. Pyrrh. I, 228. probabiles ἀπλῶς dicebant, quæ primo statim aspectu probantur, nondum consideratis περιστάσεσι, a quibus dubitatio oriri possit. ex his autem cum nihil occurrat, quod obstet, dicebant fieri visiones πιθανάς και ἀπερισπάστους, quod Cicero expressit, qua non impediuntur. Addebant et tertium genus earum, quæ præterea essent διεξωδευμέναι, singulis consideratis περιστάσεσι, cum nihil obstat. Alii tamen duas tantum formas faciebant, nempe π. καὶ ἀπερισπάστους καὶ ἐξωδευμέvas, ut tradit Galenus de dogmatibus Hipp. et Platonis 1X, 7. quos seguitur h. l. Ci-

⁷⁰ Abstruserit.] Leg. abstrusit.

⁷¹ Par, a. i. s. nesciatur. | Nesciatur alienum est. recte e Mss. et ed. Ven. 1471. delevit Davisius et Alemannus.

⁷² Regula est veri et falsi. Veri et falsi temere e sequentibus repetita est. Intelligenda autem est regula non modo veri et falsi, sed ctiam vitæ.

⁷³ Cui est visio veri falsique communis.] I. c. cujus visa et vera et falsa esse possunt. Sic non multo post est communis veri et falsi nota, item communitas cum

⁷⁴ Non eodem modo f. e. possit ita videri.] Redundat ita; cum Lambino et Davisio delevi.

⁷⁵ Sive improb. et qua non impediatur.] Petr. Faber primus vidit improbabilem esse visiosum, sc. ex comparatione Græcorum, cero: item infra ex circumspectione et ucqui hæc Academicorum placita tradidere. curata consideratione. Librarii et correcto-

non impediatur, ut Carneades volebat, sive aliud quid proferes, quod sequare: ad visum illud, de quo agimus, tibi 34 erit revertendum. In eo autem, si erit communitas cum falso, nullum erit judicium, quia proprium in communi signo notari non potest. sin autem commune nihil erit: habeo. quod volo. id enim quæro, quod ita mihi videatur verum, ut non possit idem falsum videri. simili in errore versantur, cum convicti, ac vi veritatis coacti, perspicua a perceptis volunt distinguere, et conantur ostendere, esse aliquid perspicui: verum illud quidem impressum in animo, atque mente, neque tamen id percipi, ac comprehendi posse. quo enim modo perspicue dixeris album esse aliquid, cum possit accidere, ut id, quod nigrum sit, album esse videatur? aut quo modo ista aut perspicua dicemus, aut menti 76 impressa subtiliter, cum sit incertum, 77 vere, inaniterve moveatur? Ita neque color, neque corpus, nec veritas, nec argumentum, nec sensus, neque perspicuum ullum relinqui-35 tur. Ex hoc illud his usu venire solet, ut, quidquid dixerint, a quibusdam interrogentur: Ergo istuc quidem percipis? Sed qui ita interrogant, ab his irridentur, non enim urgent: ut coarguant, neminem ulla de re posse contendere, neque asseverare, sine aliqua ejus rei, 78 quam sibi quisque placere dicit, certa, et propria nota. Quod est igitur istuc vestrum probabile? nam si, quod cuique occurrit, et primo quasi adspectu probabile videtur, id confirmatur, quid co levius? sin ex circumspectione aliqua, et accurata consideratione, quod visum sit, id se dicent sequi: 36 tamen exitum non habebunt. Primum quia his visis, inter b. quæ nihil interest, æqualiter omnibus abrogatur fides: deinde, cum dicant posse accidere sapienti, ut, cum omnia fecerit, diligentissimeque circumspexerit, exsistat aliquid, quod et verisimile videatur, et absit longissime a vero: quo modo, si magna parte quidem (ut solent dicere) ad verum

formas contrarias esse debere.

76 Impressa subtiliter.] 1. c. accurate et sine ambiguitate.

77 Vere, inaniterne moveatur.] Davisius ex re et libro vetere addi voluit animus, quamquam opere non paruerunt. Sic nec necesse est paullo ante animo ad- dum. dere verbis impressa subtiliter, ut Guieto

res fecere improbabiles, quod putabant placebat: quamquam hujus vestigium est in edd. vett. quæ habent enim impressa subtiliter. Davisius et Alemannus e vestigiis Mss. dedere menti impressa subtiliter: quod et moveatur postulat, nam id quo referatur alias non habet.

78 Quam sibi quisque placere dicit.] An Sed id intelligiex re et superioribus potest, scribendum quis pro quisque, aut quisquam : ubi est impressum in animo atque mente. quocum quisque in libris permutatur inter-

ipsum, aut quam proxime accedant, confidere sibi poterunt? ut enim confidant, notum his esse debebit insigne veri. ⁷⁹ quo obscuro et oppresso, quod tandem verum sibi videbuntur attingere? Quid autem tam absurde dici potest, quam cum ita loquuntur? Est hoc quidem rei illius signum, aut argumentum, et ea re id sequor: sed fieri potest, ut id quod significatur, aut falsum sit, aut nihil sit omnino. Sed 12 de perceptione hactenus, si quis enim ea, quæ dicta sunt, labefactare volet, facile, etiam 80 absentibus nobis, veritas se ipsa defendet.

81 His satis cognitis, quæ jam explicata sunt, nunc de 37 assensione, atque approbatione, quam Græci συγκατάθεσιν vocant, pauca dicemus: non quo non latus locus sit; sed paullo ante jacta sunt fundamenta. nam cum vim, quæ esset in sensibus, explicabamus, simul illud aperiebatur, comprehendi multa, et percipi sensibus; quod fieri sine assensione non potest. deinde cum inter inanimum, et animal hoc maxime intersit, 82 quod inanimum nihil agit, animal agit aliquid, (nihil enim agens ne cogitari quidem potest quale sit) aut ei sensus adimendus est: aut ea, quæ est in nostra sita potestate, reddenda assensio. At vero animus 38 quodam modo eripitur his, quos neque sentire, neque assentiri volunt. ut enim necesse est, lancem in libra, ponderibus impositis, deprimi; sic animum perspicuis cedere. nam, 83 quomodo non potest animal ullum non appetere id, quod accommodatum ad naturam appareat; (Græci id οἰκεῖον appellant) sic non potest objectam rem perspicuam non approbare, quamquam, si illa, de quibus disputatum est, vera sunt, nihil attinet de assensione omnino loqui, qui enim quid percipit, assentitur statim. sed hæc etiam sequuntur, nec memoriam sine assensione posse constare, nec notitias rerum, nec artes: idque quod maximum est, ut sit aliquid in nostra potestate, in eo, qui rei nulli assentietur, non crit. Ubi igitur virtus, si nihil situm est in ipsis nobis? Maxime 39

verbo explicata in seqq. addatur.

⁷⁹ Quo obscuro et oppresso.] Lambinus e Mss. quibusdam correxit obscurato, &c. quod et edidit Davisius, qui tamen malebat obruto. Sed non necesse est utrumque participium esse, suntque alia exempla juncti adjectivi et participii.

80 Absentibus nobis.] Eleganter Walke-

rus conjecit tacentibus nobis.

⁸¹ Ilic satis cognitis, &c. | Satis melius

⁸² Quod inanimum nihit agit.] Hæc absunt a libris scr. nonnullis.

⁸³ Quomodo non potest - - non appetere.] Prius non abest a Mss. quibusdam, placebatque Grutero. sc. interrogative capiebat quomodo: sed id est pro sicut, eique respondet post sic.ullum autem deleri patiar, quod tacite omisit idem.

autem absurdum, vitia in ipsorum esse potestate, neque peccare quemquam, nisi assensione: hoc idem in virtute non esse: cujus omnis constantia, et firmitas ex his rebus constat, quibus assensa est, et quas approbavit: omninoque ante videri aliquid, quam agamus, necesse est: ⁸⁴ eique, quod visum sit, assentiamur. quare qui aut visum, aut assensum tollit. is omnem actionem tollit e vita.

Nunc ea videamus, 85 quæ contra ab his disputari solent. 40 Sed prius potestis totius eorum rationis quasi fundamenta cognoscere. Componunt igitur primum artem quandam de his, quæ visa dicimus, corumque et vim, et genera definiunt: in his, quale sit id, quod percipi et comprehendi possit: totidem verbis, quot Stoici. deinde illa exponunt duo, quæ quasi contineant omnem hanc quæstionem: quæ ita videantur, 86 ut etiam alia eodem modo videri possint. nec in his quidquam intersit, non posse eorum alia percipi, alia non percipi: nihil interesse autem, non modo si ex omni parte ejusdem modi sint, sed etiam si discerni non possint. quibus positis, unius argumenti conclusione tota ab his causa comprehenditur. composita autem ea conclusio sic est: Eorum, quæ videntur, alia vera sunt, alia falsa: et quod falsum est, id percipi non potest: quod autem verum visum est, id omne tale est, ut ejusdem modi falsum h, etiam possit videri. Et, quæ visa sunt ejusmodi, ut in iis nihil intersit, non posse accidere, ut eorum alia percipi possint, alia non possint. nullum igitur est visum, quod per-41 cipi possit. Quæ autem sumunt, ut concludant id. quod volunt: ex his duo sibi putant concedi. neque cnim quisquam repugnat. ca sunt hæc: Quæ visa falsa sint, ca percipi non posse: et alterum, Inter quæ visa nihil intersit, ex his non posse alia talia esse, ut percipi possint, alia ut non possint: reliqua vero multa et varia ratione defendunt. quæ sunt item duo: unum, eorum, quæ videantur, alia vera esse, alia falsa: alterum, omne visum, quod sit a vero, 42 tale esse, quale etiam a falso possit esse. Hæc duo proposita non prætervolant, sed ita dilatant, ut non medio-

86 Ut etiam alia multa eodem modo.] Multa sane redundat, quia in pluribus libris scr. non est, nec in ed. Ven. 1471. nec alibi in hac forma additur, cum Davisio delevi.

⁸⁴ Eique, q. v. s. assentiamur. Sic edidi pro assentiatur: nam pracedit agamus, quocum conjungitur hoc pendetque cum eo ex ante quam. Sic in Ms. reg. Par. reperit Alemannus.

⁸⁵ Q. c. ab his d. s.] Forte ab iis.

crem curam adhibeant et diligentiam, dividunt enim in partes, et eas quidem magnas: primum in sensus: deinde in ea, quæ ducuntur a sensibus, et ab omni consuetudine, 87 quam obscurari volunt. tum perveniunt ad eam partem, ut ne ratione quidem, et conjectura ulla res percipi possit. Hæc autem universa concidunt etiam minutius. Ut enim de sensibus hesterno sermone vidistis, item faciunt de reliquis: in singulisque rebus, quas in minima dispertiunt, volunt efficere, his omnibus, quæ visa sint, veris, adjuncta esse falsa, quæ a veris nihil differant: ea cum talia sint, nihil posse comprehendi.

Hanc ego subtilitatem, philosophia quidem dignissimam 14 judico, sed ab corum causa, qui ita disserunt, remotissi- 43 mam, definitiones enim, et partitiones, et horum luminibus utens oratio, tum similitudines dissimilitudinesque, et earum tenuis et acuta distinctio, fidentium est hominum; illa vera, et firma, et certa esse, quæ tutentur: non eorum, qui clament, nihilo magis vera illa esse, quam falsa, quid p. 12. enim agant, si, cum aliquid definierint, roget eos quispiam, num illa definitio possit 88 in aliam rem transferri quamlibet: si posse dixerint: 89 quid dicere habeant, cur illa vera definitio sit? si negaverint: fatendum sit, 90 quoniam vel illa vera definitio transferri non possit in falsum; quod ca definitione explicetur, id percipi posse: quod minime illi volunt. eadem dici poterunt in omnibus partibus. Si enim 44 dicent, 91 ea, de quibus disserant, se dilucide perspicere nec ulla communione visorum impediri: comprehendere ea se posse fatebuntur. sin autem negabunt vera visa a falsis posse distingui, qui poterunt longius progredi? occurretur enim, sicut occursum est. nam concludi argumentum non potest, nisi his, quæ ad concludendum sumta erunt, ita probatis, ut falsa ejusdem modi nulla possint esse, ergo si,

87 Quam obscurari volunt.] Consuctu-dini nullam vim tribui volunt, in camque 90 Quoniam vel il partem disputant. Davisius malebat obscurare. Sed nil interest, sic mox pro volunt efficere, poterat etiam dici effici vo-

88 In aliam rem.] Addidi rem cum Davisio, qui in Mss. reperit, habent et edd. Ven. 1471. 1474. Med. Ald. &c.

89 Quid dicere habeant.] Vulgo est quid delevitque etiam Da enim. delevi enim. quod est alienum: 91 Eu, de quibus nec enim est parenthesis. Sed responrigendum disserant. sio ad illud, si posse diacrint, ut post nega-

90 Quoniam vel illa veri definitio - - vel quod ea def. explicetur, &c.] Vel primum est pro adeo, etiam : Davisius delevit, non necessario, sed proveri recte reposuit vera, quod et edd. vett. Ven. 1474. Med. Ald. habent. illa adco definitio, quam ipsi veram dicant. Sed alterum vel deleverini, quod locum hic non habere potest, delevitque etiam Davisius.

91 £a, de quibus disserent.] Puto cor-

rebus comprehensis et perceptis, 92 nisa et progressa ratio hoc efficiet, nihil posse comprehendi: quid potest reperiri, quod ipsum sibi repugnet magis? cumque ipsa natura 93 accuratæ orationis hoc profiteatur, se aliquid patefacturam, quod non 94 appareat, et. quo id facilius assequatur, adhibituram et sensus, et ea, quæ perspicua sint: qualis estistorum oratio, qui omnia non tam esse, quam videri volunt? Maxime autem convincuntur, cum hæc duo pro congruentibus sumunt, tam vehementer repugnantia: primum esse quædam falsa visa: quod cum volunt, declarant quædam esse vera: deinde, inter falsa visa, et vera nihil interesse. At primum sumseras, tamquam interesset, ita priori posterius, 95 posteriori superius non jungitur.

Sed progrediamur longius, et ita agamus, ut nihil nobis 45 assentati esse videamur: quæque ab his dicuntur, sic persequamur, ut nihil in præteritis relinguamus. Primum igitur perspicuitas illa, quam diximus, satis magnam habet vim, ut ipsa per sese, ea, quæ sint, nobis, ita ut sint, in-Sed tamen, ut maneamus in perspicuis firmius, et constantius, majore quadam opus est vel arte, vel diligentia, ne ab iis, quæ clara sint ipsa per sese, quasi præstigiis 15 quibusdam, et captionibus depellamur. Nam, qui voluit subvenire erroribus Epicurus, iis, qui videntur conturbare veri cognitionem, dixitque sapientis esse, opinionem a perspicuitate sejungere: 96 nihil profecit. ipsius enim opinionis 46 errorem nullo modo sustulit. Quamobrem cum duæ causæ perspicuis, et evidentibus rebus adversentur: auxilia totidem sunt contra comparanda. adversatur enim primum, quod parum defigunt animos, et intendunt in ea, quæ per-

Quid est visa ratio. immo progressa requirit verbum quod initium rationis indicet. Manutius conjecit nisa, quod repertum in quatuor Mss. recepit Davisius, quem nos imitati sumus. nisa exprimit initium, quia dicitur niti de iis, qui incedere tentant vel incipiunt. Tusc. II, 21. est ratio qua connisa per se et progressa longius, fit perfecta virtus.

93 Accuratæ orationis.] Legendum rationis videatur: sed et vulgatum ferri potest, nam et post, est oratio : nisi et hic ratio corrigere velis.

94 Appareat. | Ms. reg. Par. et alii ap. Davisium apparebat, non bene.

95 Posteriori superius conjungitur.] Im-

92 Visa et progressa ratio hæc efficiet.] mo ei repugnat. P. Manutius recte correxit non jungitur, quod et in Mss. pluribus reperit Davisius. Habent et edd. Ven. 1471. 1474. Med. Ald. conjungitur est a Grutero. Non jungitur est non consentit.

96 Nihil fecit.] Lambinus correxit nihil egit. Davisius nihil profecit repertum in Mss. et ed. Ven. 1471. habet et ed. altera Ven. 1494. Mediol. unde recepi et ipse. Vulgatum fecit est ab Aldina, in quam, opinor, operarum vitio venit. Latinitas quidem ferre potest fecit pro profe-cit. nam sicut dicitur nihil fieri, pro nihil profici, effici, &c. sic et nihil facere hoc sensu dici posse videatur.

spicua sunt, ut, quanta luce ea 97 circumfusa sint, possint agnoscere: alterum est, quod fallacibus, et captiosis interrogationibus circumscripti atque decepti quidam, cum eas dissolvere non possunt, desciscunt a veritate, oportet igitur et ea, quæ pro perspicuitate responderi possunt, in promtu habere, de quibus jam diximus: et esse armatos, ut occurrere possimus interrogationibus corum, captionesque discuterc. quod deinceps facere constitui. Exponam igitur gene- 47 ratim argumenta eorum, quoniam ipsi etiam 98 illa solent non confuse loqui. Primum conantur ostendere. multa posse videri esse, ⁹⁹ quæ omnino nulla sint, cum animi inaniter moveantur eodem modo rebus iis, quæ nullæ sint, ut iis, quæ sint. Nam cum dicatis, inquiunt, visa quædam mitti a deo, velut ea, 100 quæ in somnis videantur, quæque oraculis, anspiciis, extis declarentur: (hæc enim aiunt ¹ probari Stoicis, quos contra disputant) quærunt, quonam p. 13. modo, falsa visa quæ sint, ea deus efficere possit probabilia: quæ autem plane proxime ad verum accedant, efficere non possit? aut, si ea quoque possit; cur illa non possit, quæ perdifficiliter, internoscantur tamen? et, si hæc, cur non inter quæ nihil sit omnino? Deinde, cum mens moveatur ipsa per sese, ut et ea declarant, quæ cogitatione de- 48 pingimus, et ea, quæ vel furiosis, vel dormientibus videntur, nonne, inquiunt, verisimile sit, sic etiam mentem moveri, ² ut non modo non internoscat, visa vera illa sint, anne falsa, sed ut in his nihil intersit omnino? ut si qui tremerent et exalbescerent vel ipsi per se, motu mentis aliquo, vel objecta terribili re extrinsecus, ³ nihil esset, qui distingueretur tremor ille et pallor, neque quidquam interesset inter intestinum et oblatum. Postremo si nulla visa sunt probabilia, quæ falsa sint, alia ratio est. sin autem sunt: cur non etiam, quæ non facile internoscantur? cur non ut pla-

⁹⁷ Circumfusa sunt.] Corr. sint.

⁹⁸ Illa.] Mss. reg. Paris. et alii ap. Dav. habent illi.

⁹⁹ Qua omnino nulla sunt.] Correxi hic quoque sint, latinitate postulante, et sic mox est in eadem forma.

¹⁰⁰ Que in somnis videantur.] Somnis pro vulgato somniis. nam ita Latini dicunt in somno vel in somnis videre atque sic babent etiam Mss. quidam et ed. Ven. 1471. et Lamb.

¹ Probari Stoicis.] Delevi a, quod ah

edd. vett. abest Ven. 1471. 1474.

² Ut non modo internoscat.] Pro non modo non. sed quia non sequitur, e quo commode negatio non intelligi queat, cum Davisio addidi. Victorius etiam in libris suis reperit, et Davisius in pluribus.

³ Nihil ut esset - neque ut q. interesset.] Nexus orationis docet, utrumque ut esse alienum et vitiosum: est enim consequens utrumque, delevi, ita et Davisius, primum abest et ab ed. Ven. 1494. Med. Ald.

ne nihil intersit? præsertim 4 cum ipsi dicatis, sapientem in furore sustinere se ab omni assensu, quia nulla in visis distinctio appareat.

Ad has omnes visiones inanes 5 Antiochus quidem per-16 multa dicebat, et erat de hac una re unius diei disputatio. 49 mihi autem non idem faciundum puto: sed ipsa capita dicenda: et primum quidem hoc reprehendendum, quod captiosissimo genere interrogationis utuntur: quod genus minime in philosophia probari solet, cum aliquid minutatim, et gradatim additur, aut demitur. 6 Soritas hos vocant, qui acervum efficiunt uno addito grano: vitiosum sane, et captiosum genus. sic enim adscenditis: si tale visum objectum est a deo dormienti, ut probabile sit, cur non etiam ut valde verisimile? cur deinde non, ut difficiliter a vero b. internoscatur? deinde, ut ne internoscatur quidem? postremo ut nihil inter hoc et illud intersit? Huc si perveneris, me tibi ⁷ primum quidque concedente: meum vitium 50 fuerit. sin ipse tua sponte processeris: tuum. Quis enim tibi dederit, aut omnia deum posse; aut ita facturum esse, si possit? Quomodo autem sumis, ut, si quid cui simile esse possit, sequatur, ut etiam internosci difficiliter possit? deinde, ut ne internosci quidem? postremo, ut 8 eadem sint? ut, si lupi canibus similes : eosdem dices ad extremum. Et quidem honestis similia sunt quædam non honesta, et bonis non bona, et artificiosis minime artificiosa. quid dubitamus igitur affirmare, nihil inter hæc interesse? Ne repugnantia quidem videmus? nihil est enim, quod de suo genere in aliud genus transferri possit. at si efficeretur, ut inter visa differentium generum nihil interesset: reperirentur quæ et 51 in suo genere essent, et in alieno. Quod fieri qui potest? omnium deinde inanium visorum una depulsio est, sive illa cogitatione informantur, quod fieri solere concedimus; sive in quiete, sive per vinum, sive per insaniam, nam ab omnibus ejusdem modi visis perspicuitatem, quam mordicus te-

⁴ Cum ipsi dicatis.] Ipsi ex edd. vett. addidi, ut Davisius.

⁵ Ant. q. et permulta dicebat.] Et delevi auctoribus edd. vett. estque alienum.

⁶ Soritas hos vocant.] Davisius dedit hoc, ut et edd. quædam vett. habent, male latine. malim deleri pronomen, tum dedit idem post quia pro qui, melius.

⁷ Primum quidque concedente.] Immo primum quodque, ut unum quodque.

⁸ Ut idem sit.] Mss. plures et edd. vett. Ven. Med. Asc. eadem sit. Aldus fecit idem, sc. propter τὸ sit. immo corrigere debebat eadem sint, ut edidit Victorius, quem cum Davisio secuti sumus, qui et in Mss. reperit.

nere debemus, abesse dicemus. Quis enim, cum sibi fingit aliquid, et cogitatione depingit, non, simul ac se ipse commovit, atque ad se revocavit, sentit quid intersit inter perspicua, et inania? Eadem ratio est somniorum. num censes Ennium, cum in hortis cum Ser. Galba, vicino suo ambulavisset, dixisse, visus sum mihi cum Galba ambulare? At, cum somniavit, ita narravit:

Visus Homerus adesse poeta.

Idemque in Epicharmo;

Nam videbar somniare o me et ego esse mortuum.

Itaque, simul ut experrecti sumus, visa illa contemnimus: p. 14. neque ita habemus, ut ea, quæ in foro gessimus. At enim dum videntur, eadem est in somnis 10 species horum et eo- 17 rum, quæ, vigilantes videmus. Plurimum interest. sed id 52 omittamus. illud enim dicimus, non eandem esse vim, neque integritatem dormientium, et vigilantium, nec mente, nec sensu. Ne vinolenti quidem quæ faciunt, eadem approbatione faciunt, qua sobrii: dubitant, hæsitant, revocant se interdum, iisque, quæ videntur, imbecillius assentiuntur: cumque edormiverunt, illa visa quam levia fuerint, intelligunt. quod idem contingit insanis; ut et incipientes furere, sentiant, et dicant, aliquid, quod non sit, id videri sibi: et, cum relaxentur, sentiant, atque illa dicant Alcmæonis;

Sed mihi neutiquam cor consentit cum oculorum adspectu.

At enim ipse sapiens sustinet se in furore, ne approbet falsa pro veris. Et alias quidem sæpe, si aut in sensibus ipsius est aliqua forte gravitas, aut tarditas, aut obscuriora sunt quæ videntur, aut a perspiciendo temporis brevitate excluditur. quamquam totum hoc, sapientem aliquando sustinere assensionem, contra vos est. si enim inter visa nihil interesset, aut semper sustineret, aut numquam. Sed ex hoc genere toto perspici potest levitas orationis eorum, qui omnia cupiunt confundere. Quærimus gravitatis, constantiæ, firmitatis, sapientiæ judicium: utimur exemplis somniantium, furiosorum, ebriosorum. illud attendimus in hoc omni genere, quam inconstanter loquamur. non enim proferremus vino, aut somno oppressos, aut mente captos, tam absurde, ut cum diceremus interesse inter vigilantium visa, et so-

⁹ Me et ego esse m.] Hoc nihili est. 10 Species corum.] Davisius edidit ac Scribendum est memet esse m. ut placebat corum. male, ctiam sono, melius Lamb. et Guilielmio et Guieto.

Alemannus horum et corum.

b. beforum et sanorum et corum qui essent aliter affecti: tum nihil interesse. Ne hoc quidem cernuat, omnia se reddere incerta, quod nolunt ea dico incerta, quæ adna Græci. Sienim res se ita habeant, ut nihil intersit, utrum ita cui videatur, utinsano, an sano: cui possit exploratum esse de sua sanitate? quod velle efficere, "non mediocris Similitudines vero aut geminorum, aut signoinsaniæ est. rum annulis impressorum, pueriliter consectantur. quis enim nostrum similitudines negat esse, cum eæ plurimis in rebus appareant? sed, si satis est ad tollendam cognitionem, similia esse multa multorum: cur eo non estis contenti, præsertim concedentibus nobis Let cur id potius contenditis, quod rerum natura non patitur, ut non suo quidque genere sit tale, quale est? nec sit in duobus aut pluribus nulla re differens ulla communitas? ut sibi sint et ova ovorum, et apes apium simillimæ. Quid pugnas igitur? aut quid tibi vis in 55 geminis? conceditur enim similes esse: quo contentus esse potueras. tu autem vis eosdem plane esse, non similes. quod fieri nullo modo potest. Dein confugis ad physicos eos, qui maxime in Academia irridentur: a quibus ne tu quidem jam te abstinebis: et ais Democritum dicere, innumerabiles esse mundos, et quidem sic quosdam inter se non solum similes, sed undique perfecte, et absolute ita pares, ut inter eos nihil prorsus intersit, et eos quidem innumerabiles: itemque homines. deinde postulas, ut, si mundus ita sit par alteri mundo, ut inter eos ne minimum quidem intersit, concedatur tibi, ut in hoc quoque nostro mundo aliquid alicui par sit, ut nihil differat, nihil intersit. cur enim, inquies, cum ex illis individuis, unde omnia Democritus gigni affirmat, in reliquis mundis, et in his quidem innumerabilibus innumerabiles Q. Lutatii Catuli non modo possint esse, sed etiam sint, in hoc tanto mundo Catulus alter non possit effici? Primum quidem me ad Democritum vocas, cui non assentior: 12 potiusque refello, propter id. quod dilucide docetur a politioribus physicis, singularum rerum singulas proprietates esse. fac enim antiquos illos Servilios, qui gemini fuerunt, tam similes, quam dicuntur: num censes etiam eosdem fuisse? non cognoscebantur foris:

¹¹ Non mediocris insaniæ est.] Sic, non 12 Potiusque refello.] Sic Ms. reg. Par. insania, habent edd. Ven. Med. Vict. et alii, non refellam ut vulgo est. et Mss. plures. recte.

at domi. non ab alienis: at a suis. An non videmus, hoc usu venire, ut quos numquam putassemus a nobis internosci posse, eos, consuetudine adhibita, tam facile internosceremus. uti ne minimum quidem 13 similes viderentur? Hic, 57 pugnes licet, non repugnabo: quin etiam concedam, illum ipsum sapientem, de quo omnis hic sermo est, cum ei res similes occurrant, quas non habeat denotatas, retenturum assensum, nec umquam ulli viso assensurum, nisi quod tale fuerit, quale falsum esse non possit. Sed ad ceteras res habet quandam artem, qua vera a falsis possit distinguere: et ad similitudines istas usus adhibendus est. ut mater geminos internoscit consuetudine oculorum: sic tu internosces, si assueveris. Videsne, ut in proverbio sit ovorum inter se similitudo? tamen hocaccepimus Deli fuisse complures (salvis rebus illis) qui gallinas alere permultas quæstus causa solerent, hi cum ovum inspexerant, quæ id gallina peperisset, dicere solebant, neque id est contra nos. Nam nobis satis est, ova illa internoscere. 14 nihil enim magis assentiri 58 potest, hoc illud esse, quam si inter illa omnino nihil interesset. habeo enim regulam, ut talia visa vera judicem, 16 qualia falsa esse non possint, ab hac mihi non licet transversum, ut aiunt, digitum discedere, ne confundam omnia. Veri enim b. et falsi non modo cognitio, sed et natura tolletur, si nihil erit, quod intersit: ut etiam illud absurdum sit, quod interdum soletis dicere, cum visa in animos imprimantur, non vos id dicere, inter ipsas impressiones nihil interesse, sed inter species, et quasdam formas eorum. Quasi vero non specie visa judicentur: quæ fidem nullam habebunt, sublata veri et falsi nota. Illud vero perabsurdum, quod dicitis, 59 probabilia vos segui, si re nulla impediamini. Primum qui potestis non impediri, cum a veris falsa non distent? deinde quod judicium est veri, cum sit commune falsi? Ex his illa necessario nata est $\epsilon \pi \sigma_{Y} \dot{\eta}$, id est assensionis retentio: in qua melius sibi constitit Arcesilas, si vera sunt, quæ de Carneade nonnulli existimant. si enim percipi nihil potest, quod utrique visum est: tollendus assensus est. Quid enim est tam

13 Similes esse viderentur.] Esse bene Conjeci possum pro potest. abest a Mss. quibusdam et edd. vett. Ven. Assentiri passive dictum non placet. Locus in edd. quibusdam veteribus, ut Ven. 1494. est vitiosus: quomodo corrigam, non ha- Aldi &c. reperi. beo: nec satisfaciunt aliorum conjecturæ.

¹⁵ Qualia falsa esse non possint. Possint 14 Nihil enim mugis assentiri potest.] pro vulgato possunt latinitas postulat, idque

futile, quam quidquam approbare non cognitum? Carneadem autem etiam heri audiebamus, 16 solitum esse delabi interdum, ut diceret, opinaturum, id est, peccaturum esse sapientem. Mihi porro non tam certum est, esse aliquid, quod comprehendi possit, de quo jam nimium ctiam diu disputo, quam sapientem nihil opinari, id est, numquam 60 assentiri rei vel falsæ, vel incognitæ. Restat illud, quod dicunt, veri inveniendi causa contra omnia dici oportere, et pro omnibus. Volo igitur videre, quid invenerint. Non solemus, inquit, ostendere. Quæ sunt tandem ista mysteria? aut cur celatis, quasi turpe aliquid, sententiam vestram? Ut, qui audient, inquit, ratione potius, quam auctoritate ducantur. 17 Quid si utroque? num pejus est? unum tamen illud non celant, nihil esse, quod percipi possit. an in eo auctoritas nihil obest? mihi quidem videtur vel plurimum. quis enim ista tam aperte, perspicueque et perversa, p. 46. et falsa secutus esset, nisi tanta in Arcesila, multo etiam maa. jor in Carneade et copia rerum, et dicendi vis fuisset?

Hæc 18 Antiochus fere et Alexandriæ tum, et multis 19 annis post, multo etiam asseverantius in Syria, cum esset 61 mecum paullo ante 19 quam est mortuus. Sed jam confirmata causa, te, hominem amicissimum, (me autem appellabat) et aliquot annis minorem natu, non dubitabo monere: Tune, cum tantis laudibus philosophiam extuleris, Hortensiumque nostrum dissentientem commoveris, eam philosophiam sequere, quæ confundit vera cum falsis, spoliat nos judicio, privat approbatione, omnibus orbat sensibus? Et Cimmeriis quidem, quibus adspectum solis sive deus aliquis, sive natura ademerat, sive ejus loci, quem incolebant, situs, ignes tamen aderant, quorum illis uti lumine licebat. isti autem, quos tu probas, tantis offusis tenebris, ne scintillam quidem ullam nobis 20 ad dispiciendum reliquerunt. quos si sequamur, iis vinculis simus adstricti, 62 ut nos commovere nequeamus. Sublata enim assensione.

¹⁶ Solitum esse delabi interdum.] Pro edd. omnes propagatum est. esse legam cum Dav. eo.

¹⁷ Quid si utrumque.] Utroque i.e. ratione et auctoritate edidit e Mss. Davisius. bene, nam vulgatum verum esse non potest.

¹⁸ Antiochus.] Sic edd. vett. et Mss. omnes: et is est inductus supra. itaque non dubitanter reposui pro vulgato Antonius, quod ab operarum errore natum in in h. v.

¹⁹ Quam esset mortuus.] Scr. est mortuus. nam ita constructio legitima postulat. et sic Mss. fere et ed. Ven. 1471.

²⁰ Ad aspiciendum.] Mss. quidam et ed. Ven. 1471. dispiciendum, quod valde placet: est enim proprium in hac re verbum apud Ciceronem et alios. v. Clavem

omnem et motum animorum, et actionem rerum sustulerunt, quod non modo recte fieri, sed omnino fieri non potest. provide etiam, ne uni tibi istam sententiam minime liceat defendere, an tu, cum res occultissimas aperueris, in lucemque protuleris, juratusque dixeris, ca te comperisse: quod mihi quoque licebat, qui ex te illa cognoveram: negabis esse rem ullam, quæ cognosci, comprehendi, percipi possit? vide, quæso, ctiam atque etiam, ne illarum quoque rerum pulcherrimarum a te ipso minuatur auctoritas. Quæ 63 cum dixisset ille, finem fecit. Hortensius autem vehemen-b. ter admirans, (quod quidem perpetuo Lucullo loquente fecerat, ut etiam manus sæpe tolleret, nec mirum, nam numquam arbitror contra Academiam dictum esse subtilius) me quoque, jocansne, an ita sentiens, (non enim satis intelligebam) cœpit hortari, ut sententia desisterem. Tum mihi Catulus, Si te, inquit, Luculli oratio flexit, quæ est habita memoriter, accurate, copiose: taceo, neque te, quo minus, si tibi ita videatur, sententiam mutes, deterrendum puto, illud vero non censuerim, ut ejus auctoritate moyeare. 21 tantum enim non te modo monuit, inquit, arridens, ut caveres, ne quis improbus tribunus plebis, quorum vides quanta copia semper futura sit, arriperet te, et in concione quæreret, qui tibi constares, cum idem negares quidquam certi posse reperiri, idem te comperisse dixisses. 22 Hoc, quæso, ne te terreat. de causa autem ipsa malim quidem te ab hoc dissentire. sin cesseris, non magnopere mirabor. memini enim Antiochum ipsum, cum annos multos talia sensisset, simul ac visum sit, sententia destitisse. Hac cum dixisset Catalus: me omnes intueri.

Tum ego non minus commotus, quam soleo in causis 64 majoribus, hujusmodi 23 quadam oratione sum exorsus: 20 Me, Catule, oratio Luculli de ipsa re ita movit, ut docti hominis, et copiosi, et parati, et nihil prætereuntis eorum, quæ pro illa causa dici possent, non tamen 4 ut ei respondere posse diffiderem. auctoritas autem tanta plane me mo-

²¹ Tantum enim non to modo monuit.] Sic Ms. reg. Paris. et alii ap. Davis. bene. vulg. tantum enim te non m.

²² Hoc, quaso] Mss. reg. Paris. et alii ap. Davisium addunt cave. non necessario. Venetæ, Aldi, Vict. etiam Mss. quidam. in Ms. reg. Par. bene. Vulgati posthæc quasi oratione.

²⁴ Ut ei respondere posse diffiderem.] In hac lectione me intelligendum aut etiam addendum est, ut factum a Lambino. Sed et legi potest responderi, quod Davisio magis placet, repertum et in Mss. duo-23 Quadam oratione.] Sic edd. vett. bus. pro varia lectione, et ab Alemanno

vebat, nisi tu opposuisses non minorem tuam, aggrediar igi-65 tur, si pauca ante quasi de fama mea dixero. Ego enim si aut ostentatione aliqua adductus, aut studio certandi, ad hanc potissimum philosophiam me applicavi; non modo stultitiam meam, sed ctiam mores, et naturam condemnandam puto, nam, si in minimis rebus pertinacia reprehendip.17. tur, calumnia etiam coercetur: ego de omni statu, consilia. oque totius vitæ aut certare cum aliis pugnaciter, aut frustrari cum alios, tum etiam me ipsum velim? Itaque, nisi ineptum putarem, in tali disputatione id facere, quod, cum de republica disceptatur, fieri interdum solet: jurarem per Jovem, deosque penates, me et ardere studio veri reperi-66 endi, et ea sentire, quæ dicerem. Qui enim possum non cupere verum invenire, cum gaudeam, si simile veri quid invenerim! sed, 25 ut hoc pulcherrimum esse judicem, vera videre: sic, pro veris probare falsa, turpissimum est, nec tamen ego is sum, qui nihil umquam falsi approbem, qui numquam assentiar, qui nihil opiner: sed quarimus de sapiente, ego vero ipse et magnus quidem sum opinator (non enim sum sapiens) et meas cogitationes sic dirigo, non ad illam paryulam Cynosuram,

Qua fidunt duce nocturna Phanices in alto,

ut ait Aratus, coque directius gubernant, quod cam tenent.

Qua cursu interiore, brevi convertitur orbe:

sed ad Helicen, et clarissimos Septemtriones, id est, rationes has, latiore specie, non ad tenue elimatas: co fit, ut errem, et vager latius, sed non de me, ut dixi, sed de sapiente quaritur, visa enim ista cum acriter mentem, sensumve pepulerunt, accipio, hisque interdum etiam assentior, nec percipio tamen, nihil enim arbitror posse percipi, non sum sapiens, itaque visis cedo, neque possum resistere, sapientis autem hanc censet Arcesilas vim esse maximam, Zenoni assentiens, cavere ne capiatur: ne fallatur, videre, nihil est enim ab ea cogitatione, quam habemus de gravitate sapientis, errore, levitate, temeritate dijunctius. Quid igitur loquar de firmitate sapientis? quem quidem nihil opinari tu quoque, Luculle, concedis, quod quoniam a te probatur (ut præpostere tecum agam, mox referam me ad ordinem) hæc primum conclusio, quam habeat vim, consi-

²⁵ Ut h. p. esse judicem: sic - - turpissimum est.] Pro judicem scr. judice. postulat nexus, ut - - sic.

dera. Si ulli rei sapiens assentictur umquam, aliquando 21 etiam opinabitur. numquam autem opinabitur: nulli igitur rei assentietur. hanc conclusionem 26 Arcesilas probabat: confirmabat enim et primum, et secundum. nonnumquam secundum illud dabat assentiri aliquando, ita sequebatur ctiam opinari: quod tu non vis, et recte, ut mihi videris. Sed illud primum, sapientem, si assensurus esset, etiam opinaturum, falsum esse et Stoici dicunt, et corum adstipulator Antiochus, posse enim eum falsa a veris, et 27 quæ non possint percipi, ab iis, quæ possint, distinguere. Nobis 68 autem primum, etiamsi quid percipi possit, tamen ipsa consuctudo assentiendi, periculosa esse videtur et lubrica. quamobrem cum tan vitiosum esse constet, assentiri quidquam aut falsum, aut incognitum: sustinenda est potius omnis assensio, ne pracipitet, si temere processerit. ita enim finitima sunt falsa veris, 28 eaque quæ percipi non possunt ab iis, quæ possunt, (si modo ea sunt quædam: jam enim videbimus) ut 29 tam præcipitem in locum non debeat se sapiens committere, sin autem, omnino nibil esse, quod percipi possit, a me sumsero, et, quod tu mihi das, accepero, sapientem nihil opinari: effectum illud erit, sapientem assensus omnes cohibiturum: ut tibi videndum sit, idne malis, an aliquid opinaturum esse sapientem. 30 neutrum, inquies, illorum, nitamur igitur, nihil posse percipi. etiam de co omnis est controversia.

Sed prius pauca cum Antiocho: qui hac ipsa, qua a 92 me defendantur, et didicit apud Philonem tam diu, ut con- 69 staret, diutius didicisse neminem, et scripsit de his rebus (P. 48) acutissime, et "idem hec non acrius accusavit in senec-

²⁶ Arcesilas probabat | Sic Wss. plures et edd. vett. quædam. vulgatum probut stare non-potest, sequitor enim coufirmabatque.

²⁷ Qua non possint percepi. | Davisius latine, at v. Clavem in h. v. edidit possint pro vulg. possunt. recte. nam et in membro sequente sic est.

²⁸ Eugue qua percipi possunt. | Clarum est deesse contrarium, nempe qua perenon pessant. Lambinus per conjecturam edidit caque qua percipi non possunt, iis qua possnut, ita bene hoc respondet supe- tentia loci esse debet, non minus acriter riori fulsa ecris. Secutus est hanc correctionem Davisius, qui tam certam putat. ut ne Pyriho quidem de ca dubitare pos- 1474, habet ut acrius, forte optimum est sit. Negationem quidem habent Mss. plu- delere non. Conjicias prope. res et V. 1471, Non dubitavi idemfacere.

²⁹ Tum pracipitem in toenne. | Sie bene Davisius pro vulgato ut tamen pr. i. l. tam ctiam libri quidam habent. Davisius dubitabat, an committere in locum dicatur

³⁰ Neuteum, i. dlorum.] Displicet dlorum, quod melius abfuerit : neque enim solent latini addere tale nentro vel utro que, nitamur est contendamus defendere, v. Clav. in h. v.

³¹ Idem hae non acrius accusavit, Senimpugnavit, quam olim defenderat : sed lectio vulgata contrarium dicit. Ed. Ven.

tute, quam antea desensitaverat. Quamvis igitur fuerit acutus, ut fuit: tamen inconstantia levatur auctoritas. Quis, inquam, enim iste dies illuxerit, quæro, qui illi ostenderit cam, quam multos annos esse negavisset, veri et falsi notam. excogitavit aliquid: eadem dicit, quæ Stoici: pænituit eum illa sensisse, cur non se transtulit ad alios, et maxime ad Stoicos? eorum enim erat propria ista dissensio, quid? eum Mnesarchi pœnitebat? quid? Dardani? qui erant Athenis tum principes Stoicorum, numquam a Philone discessit, nisi posteaquam ipse cœpit, qui se audirent, 70 habere. Unde autem subito vetus Academia revocata est? nominis dignitatem videtur, cum a re ipsa descisceret, retinere voluisse; quod erant, qui illum 32 gloriæ causa facere sperare, etiam fore, ut ii, qui se sequerentur, Antiochii vocarentur. Mihi autem magis videtur non potuisse sustinere concursum omnium philosophorum, etenim de ceteris sunt inter illos nonnulla communia: hæc Academicorum est una sententia, quam reliquorum philosophorum nemo probet. itaque cessit. et ut ii, 33 qui sub Novis solem non serunt: item ille, cum æstuaret, veterum, ut Moenianorum, sic Aca-71 demicorum umbram secutus est. Quoque solebat uti argumento tum, cum ei placebat, nihil posse percipi, cum quæreret, Dionysius ille Heracleotes, utrum comprehendisset certa illa nota, qua assentiri dicitis oportere, illudne, auod multos annos tenuisset, Zenonique magistro credidisb. set, honestum quod esset, id bonum solum esse; an quod postea defensitavisset, honesti inane nomen esse, voluptatem esse summum bonum; qui ex illius commutata sententia docere vellet, nihil ita signari in animis nostris a vero posse, quod non codem modo possit a falso, is curavit, quod argumentum ex Dionysio ipse sumsisset, ex eo ce-93 teri sumerent. 34 Sed cum hoc alio loco plura, nunc ad ea, 72 quæ a te, Luculle, dicta sunt:

Et primum quod initio dixisti, videamus, quale sit: similiter a nobis de antiquis philosophis commemorari, at-

hoc non commoda sententia oritur. an fa- convenit h, l. quia sub iis umbra non est. cere dicerent? sperare ctiam fore, &c.

³³ Qui sub nubes s. n. f.] Sic cdd. bernarum respondet novis sc. tabernis. vett. et libri scr. nonnullæ sub nube. Lcc- 34 Sed cum hoc alio loco plura.] Vul tio est vitiosa, legendumque sub Noris, ut ti hæc. quod nullum sensum commodum P. Faber vidit, sc. tabernis argentariorum efficit. Correxit e vestigiis librorum scr.

³² Gloriæ causa facerent sperare.] Ex cultas est mox in Mænianorum, quod non pro eo legendum tabernarum. veterum ta-

³⁴ Sed cum hoc alio loco plura.] Vulgav. de Or. II, 66. et Clav. in novus. Dissi- Davisius bene. cum hoc, Antiochi scil.

que seditiosi solerent claros viros, sed tamen populares aliquos nominare. illi cum 35 res non bonas tractent. similes bonorum videri volunt, nos autem dicimus, ea nobis videri. quæ vosmetipsi nobilissimis philosophis placuisse conce-Anaxagoras nivem nigram dixit esse. ferres me. si ego idem dicerem? tu, 36 ne si dubitarem quidem. at quis est hic? num sophistes? 37 sic enim appellantur ii, qui ostentationis, aut quæstus causa philosophantur, maxima fuit et gravitatis et ingenii gloria. Quid loquar de Demo- 73 crito? quem cum eo conferre possumus non modo ingenii magnitudine, sed etiam animi? qui ita sit ausus ordiri. Hæc loquor de universis, nihil excipit, de quo non profiteatur. quid enim esse potest extra universa? quis hunc philosophum non anteponit Cleanthi, Chrysippo, reliquisque inferioris ætatis? qui mihi cum illo collati, quintæ classis videntur, atque is non hoc dicit, quod nos, qui veri esse aliquid non negamus, percipi posse negamus: ille verum esse plane negat: esse 38 sensus quidem non obscuros dicit, nec tenebricosos: (sic enim appellat eos is, qui hunc maxime est admiratus, Chius Metrodorus initio libri, qui est de natura.) Nego, inquit, scire nos, sciamusne aliquid, an nihil sciamus: ne idipsum quidem 39 nescire, an scire: nec omnino, sitne aliquid, an nihil sit. Furere tibi 74 Empedocles videtur: at mihi dignissimum rebus iis, de p.19. quibus loquitur, sonum fundere. num ergo is excæcat nos. aut orbat sensibus, si parum magnam vim censet in iis esse ad ca, quæ sub cos subjecta sunt, judicanda? Parmenides, Xenophanes, minus bonis quamquam versibus, sed tamen illis versibus increpant corum arrogantiam, quasi irati, qui cum sciri nihil possit, audeant se seire dicere. Et ab his aiebas removendum Socratem et Platonem. cur! an de ullis certius possum dicere? vixisse cum his equidem videor: ita multi sermones perscripti sunt, e quibus dubitari non possit, quin Socrati nihil sit

³⁵ Res non bonas.] Faber conjecit res pharentur, ergo vetus restitui. noras; non placet. Ludit Cicero in verbo bonus : res non bona et viri boni.

³⁶ Ne si dubitarem guidem.] Int. de colore nivis. alba, an nigra esset.

³⁷ Sie enim appellantur.] Sie edd. yett. omnes. Gruterus dedit e Mss. Pall. appellabantur, sed ei nec convenit philoso-

³⁸ Sensus q. non obsc. d. nec tenelr.1 Res postulat negationes deleri. fuit forte et obsc. et tenebr. aut vel o. vel t. Davisius sed obse, sed tenchr.

³⁹ Nescire, an scire, scire nos.] Redundat hoc scire nos, ac libri plures non hahent; delevitque Davisius et Alemannus, phantur quod deberet corrigi philoso- qui et in M. regio Par. non reperit. delevi.

visum sciri posse. excepit unum tantum, scire se, nihil se scire: nihil amplius. Quid dicam de Platone? qui certe tam multis libris hæc persecutus non esset, nisi probavisset. ironiam enim alterius, perpetuam præsertim, nulla fuit 24 ratio persegui. Videorne tibi, non ut Saturninus, nominare 75 modo illustres homines, sed etiam imitari numquam, nisi clarum, nisi nobilem? Atqui habebam molestos vobis, sed minutos, Stilponem, Diodorum, Alexinum: quorum sunt contorta et aculeata quædam sophismata, sic enim appellantur fallaces conclusiunculæ. Sed quid cos colligam, cum habeam Chrysippum, qui fulcire putatur porticum Stoicorum? quam multa ille contra sensus, quam multa contra omnia, quæ in consuetudine 40 probantur, dissolvit: idem mihi quidem non videtur: sed dissolverit sane, certe tam multa non collegisset, quæ nos fallerent probabilitate 76 magna, nisi videret, his resisti non facile posse. Quid Cyь. renæi videntur? minime contemti philosophi: qui negant esse quidquam, quod percipi possit extrinsecus: ea se sola percipere, quæ tactu intimo sentiant, ut dolorem, ut voluptatem: neque se, quo quid colore, aut quo sono sit, scire, sed tantum sentire, affici se quodammodo.

Satis multa de auctoribus, quamquam ex me quasieras, ⁴¹ nonne putarem post illos veteres, tot sæculis, inveniri verum potuisse, tot ingeniis, tantisque studiis quarentibus. Quid inventum sit, 42 paullo post videro, te ipso quoque judice. Arcesilam vero non obtrectandi causa cum Zenone pugnavisse, sed verum invenire voluisse, sic intelligitur. 77 Nemo, inquam, superiorum 43 non modo expresserat, sed ne dixerat quidem, posse hominem nihil opinari: nec solum posse, sed ita necesse esse sapienti. visa est Arcesilæ cum vera sententia, tum honesta, et digna sapiente. quæsivit de Zenone fortasse, quid futurum esset, si nec percipere quidquam posset sapiens, nec opinari sapientis esset. Ille, credo, 44 Nihil opinatur; quoniam esset, quod percipi pos-

Hac scriptura millum sensum habet, genia magnis studiis. Scribendum probantur, at dissolvit idem, mihi g. n. videtur, at fecit et Davisius ex vestigiis Ms. sed non bene interpunxit. rate disputarat. v. Clav. at dissolvit. idem mihi q. n. v. nisi rideret, forte vidisset.

⁴¹ Nonne putarem.] Nonne pro an non; videtur sic dixisse quia quæsierat, nonne Ms. reg. Pai. putas. In tantisque studiis copula delenda

⁴⁰ Probantur, dissolvit : idem, &c.] videtur. nam studia non quærunt, sed in-

⁴² Baulto post ridero.] An videbo.

⁴³ Non modo expresserat.] I. e. accu-

⁴⁴ Nihit opinatur.] Davisius edidit opinaturum. posse etiam legi opinabitur. alterutrum quidem verum est. illud et

set. Quid ergo id esset? Visum, credo. Quale igitur visum? tum illum ita definivisse, ex eo, quod esset. sicut esset impressum, et signatum, 45 et effictum. Post requisitum, etiamne, si ejusmodi esset visum verum, 46 quale vel falsum. Hic Zenonem vidisse acute, nullum esse visum, quod percipi posset, si id tale esset ab co, quod est. 47 ut ejusdemmodi ab eo, quod non est, posset esse. Recte consensit Arcesilas: ad definitionem additum. neque enim falsum percipi posse, neque verum, si esset tale, quale vel falsum. Incubuit autem in cas disputationes, ut doceret, nullum tale esse visum a vero, ut non ejusdemmodi etiam 48 a falso posset esse. Hæc antem est una con- 78 , tentio, quae adhuc permanserit. nam illud, nulli rei assen- p. 20. surum esse sapientem, nihil ad hanc controversiam pertinebat. licebat enan nibil percipere, et tamen opinari: quod a Carneade dicitur probatum. Equidem Clitomacho plus. quam Philoni, aut Metrodoro, credens, hoc magis ab co disputatum, quam probatum puto. Sed id omittamus. 25 10 Illud certe, opinatione, et perceptione sublata, seguitur 79 omnium assensionum retentio: ut, si ostendero, nihil posse percipi, tu concedas numquam assensurum esse.

Quid ergo est, quod percipi possit, si ne sensus quidem vera muntiant? quos tu, Luculle, 50 communi loco defendis. ⁵¹ quod ne id facere posses, ideireo heri, non necessario loco contra sensus tam multa dixeram: tu autem te negas infracto remo, se neque columbæ collo commoveri, primum cur? nam et in remo sentio non esse id, quod videatur: et in columba plures videri colores, nec esse plus uno. deinde nihilne præterea diximus? mancant illa omnia: 53 lacerat ista causa; veraces suos esse sensus dicit. Igitur sem-

ut jam Manut. edidit. Grace ἐναπομεμαγμένη, Ενασιστετυπωμένη, Εναπεσφεαγισμένη apud Laertium Zeno Citt. n. 50, et 51. qua expressit omnia Cicero.

⁴⁶ Quale vel falsum. | Addidi cum Davisio vel, quod et edd. vett. habent, et mox quoque additur.

⁴⁷ Ut cjusdemmodi.] Sic rescripsi e sequentibus pro ejusacodi.

⁴⁸ A falso posset esse.] Vulgo vitiose infracto remo est in negas.

⁴⁹ Illud certe, &c.] Duriora have sunt, sive illud certe absolute capiatur, sive cum sequitur conjungatur. Davisius conjicit cerne pro certe: sed non satis placet. Conjeci ipse laborat.

⁴⁵ Et effectum.] Legendum effictum, intelligam ex omittamus, dicam. in fine protu concedas, bene opinor Dav. corrigit te.

⁵⁰ Comm. loco defendis.] I. e. argumento generali, v. c. de noxis sententiae, quæ sensuum certitudinem tollit.

⁵¹ Quod ne id f. p.] Id delendum est. quadam edd, etiam istud habent.

⁵² Neque columba collo. Videtur esse debere atque: sed et alibi hæc forma est. alterum negue, quod esse debebat ante

⁵³ Luccrat ista causa.] Quid est lacerat? vitiosum est sine dubio. Sed quid pro co reponendum ut, incertum nulla varia lectio aut conjectura mihi satis facit.

per 54 auctorem habes eum, qui magno suo periculo causam agat. 55 eo enim rem demittit Epicurus, si unus sensus semel 80 in vita mentitus sit, nulli umquam esse credendum. est verum esse, confidere suis testibus, et importune in-Itaque Timagoras Epicureus negat sibi umquam, cum oculum torsisset, duas ex lucerna flammulas esse visas, opinionis enim esse mendacium, non oculorum, quasi quæratur, quid sit, non quid videatur. Sed hic quidem majorum similis. Tu vero, qui visa sensibus alia vera dicas esse, alia falsa: qui ea distinguis? 56 desine, quæso, communibus locis, domi nobis ista nascuntur. Si quis deus te interroget, sanis modo, et integris sensibus, num amplius quid desideras? quid respondeas? Utinam quidem roget! audias. 57 quam nobiscum male egerit. ut enim vera videamus, 58 quam longe videmus? Ego Catuli Cumanam ex b. hoc loco regionem video, Pompeianum non cerno: neque quidquam interjectum est, quod obstet: Sed intendi longius acies non potest. O præclarum prospectum! Puteolos videmus: at familiarem nostrum Avianum fortasse in por-81 ticu Neptuni ambulantem, non videmus. At ille nescio qui qui in scholis nominari solet, 50 mille et octoginta stadia quod abesset, videbat: quædam volucres longius. Responderem igitur audacter isti vestro deo, me plane his oculis non esse contentum. Dicet me acrius videre, quam ullos pisces fortasse; qui neque videntur a nobis, et nunc quidem sub oculis sunt: neque ipsi nos suspicere possunt.\! Ergo ut illis aqua, sic nobis aër crassus offunditur. 60 At amplius non desideramus. Quid? 61 talpam? non desiderare lumen putas? neque tam quercretur cum deo,

54 Auctorem habes eum.] Vulgo et eum. male. et pluribus in Mss. non reperit Davisius, qui et delevit.

55 Eo rem demittit.] Sic ed. Mediol. bene. vulgo est dimittit. male. alias dicitur eo descendit.

56 Desine, q. communibus locis.] Int. uti in defendenda veritate sensuum.

57 Quam nobiscum male egerit.] Egerit e Ms. Par. aliisque dedi pro egerint, in quo Dii intelligendi. edd. vett. quædam etiam

58 Quam longe videmus.] Sic et Mss. quidam, et res postulat, ut seqq. docent. Vulgg. videbimus.

ectingenta, sed e numero Pliniano H. N. neque tamen tum.

VII, 21. cujus auctorem facit Ciceronem. recte collegere viri docti, effici tantum centum et octoginta. v. inpr. Wesselingium ad Itiner. Anton. p. 494. reperit et in Ms. Paris. Davisius et in ed. Ven. 1471. octuaginta, quod idem est. Sic et Ms. reg. Par. Nomen hominis idem Plinius e Varrone tradit Strabonis.

60 At amplius non desideramus.] Hujus loci sensus non convenit superioribus- nec video certam correctionem. An non desiderant sc. pisces, vel nos desideramus, quam pisces.

61 Talpam num des. l. p.] Ms. Cantabrig. non pro num. bene. sic ergo correxi-59 Mille et octoginta stadia.] Vulgo est mus cum Davisio, qui et post corrigebat:

quod parum longe, quam quod falsum videret, videsne navem illam, stare nobis videtur; at iis, qui in navi sunt, moveri hæc villa. quære rationem, cur ita videatur: quam ut maxime inveneris, 62 quod haud scio, an non possis: non tu verum testem habere, sed eum non sine causa falsum testimonium dicere ostenderis. 63 Quid ego de navi? vidi 26 enim a te remum contemni. majora fortasse quæris. quid 82 potest esse sole majus? quem mathematici amplius duodeviginti partibus confirmant majorem esse, quam terram. quantulus nobis videtur? mihi quidem quasi pedalis. Epicurus autem posse putat etiam minorem esse eum, quam videatur, sed non multo, ne majorem quidem multo putat esse, vel tantum esse, quantus videatur: ut oculi aut nihil mentiantur, aut non multum mentiantur. 64 Ubi igitur illud est. SEMEL? Sed ab hoc credulo, qui numquam sensus p. 21. mentiri putat, discedamus: 65 qui ne nunc quidem, cumille sol, qui tanta incitatione fertur, ut, celeritas ejus quanta sit, ne cogitari quidem possit, tamen nobis stare videatur. Sed, ut minuam controversiam: videte, quæso, 66 quam 83 in parvulis satis. Quattuor sunt capita, 67 quæ concludant, nihil esse, quod nosci, percipi, comprehendi possit; de quo hac tota questio est. e quibus primum est, esse aliquod visum falsum: secundum, non posse id percipi: tertium, inter quæ visa nihil intersit, fieri non posse, ut eorum alia percipi possint, alia non possint: quartum, nullum esse visum verum a sensu profectum, 68 cui non appositum sit visum aliud, quod ab eo nihil intersit, quodque percipi non possit. Horum quattuor capitum secundum, et tertium. omnes concedunt. primum Epicurus non dat. vos, quibuscum res est, id quoque conceditis. omnis pugna de quarto est. Qui igitur P. Servilium Geminum videbat, si Quintum 84 se videre putabat, incidebat in ejusmodi visum, quod per-

62 Quad haud scio, an non possis.] Cle- melius abfuerit. ricus deleri volebat non. male. nempe non satis ceperat vim formulæ haud scio an, ut cedentibus, sensus mentiri putat. nec multi alii, sc. eam affirmare modeste.

ergo h. l. cum non negat. Si non deleverimus, affirmabit, eum posse invenire rationem; quod vix voluisse videtur.

65 Quine nunc quidem.] Int. ex ante-

⁶³ Quid ego de navi.] In tali correctione Cicero solet dicere Quamquam quid, aut sed quid. fortasse excidit particula talis. 64 Ubi illud semel? Respicit ad illud

vita mentibus sit. ante alterum mentiantur illa diversa.

⁶⁶ Quam in parvalis sitis.] Hoc vix sine vitio est. non male, opinor, Lambinus pro sitis, sita sit sc. controversia. ego syllabam is deleverim.

⁶⁷ Quæ concludunt.] Mss. quidam, ed. Ven. 1471. concludant, quod recepit Davisius, bene.

⁶⁸ Cui non appositum sit.] Adjunctum: c. 25. de Epicuro: si unus sensus semel in cui non sit simile aliud visum ex re ab

cipi non posset: quia nulla nota verum destinguebatur a falso: qua distinctione sublata, 60 quam haberet in C. Cotta, qui bis cum Gemino consul fuita agnoscendo eiusmodi notam, 70 quæ falsa esse non posset? Negas tantam similitudinem in rerum natura esse. Pugnas omnino, sed cum adversario facili, ne sit sane, videri certe potest, fallet igitur sensum: et si una fefellerit similitudo, dubia omnia reddiderit, sublato enim judicio illo, quo oportet agnosci: etiam si ipse erit, quem videris, 71 qui tibi videtur, tamen non ea nota judicabis, qua dicis oportere, ut non possit 85 esse ejusdemmodi falsa. Quando igitur potest tibi P. Geminus, Quintus videri, quid habes explorati, cur non possit tibi Cotta videri, qui non sit, quoniam aliquid videtur esse, quod non est? Omnia dicis sui generis esse, nihil b esse idem, quod sit aliud. Stoicum est quidem, nec admodum credibile; nullum esse pilum omnibus rebus talem, qualis sit pilus alius, nullum granum. hæc refelli possunt: sed pugnare nolo, ad id enim, quod agitur, nihil interest, omnibusne partibus visa res nihil differat, an internosci non possit, etiam si differat, sed, si hominum similitudo tanta esse non potest, ne signorum quidem? die mihi, Lysinnus eodem acre, eadem temperatione, codem cado, ⁷² aqua, ceteris omnibus, centum Alexandros ejusdem modi facere non posset? qua igitur notione discerneres? Quid 86 si 73 in eiusdemmodi cera centum sigilla hoc annulo impressero? ecquæ poterit in agnoscendo esse distinctio! an tibi erit quarendus annularius aliqui, quoniam gallinarium 27 invenisti Deliacum illum, 74 qui ova agnoscerct! Sed adhibes artem advocatam etiam sensibus, pictor videt, quæ nos non videmus: et, simul inflavit tibicen, a perito car-

69 Quam haberet in C. Cotta - - agnosdein addidi in ex iisdem libris, quod et in Mss. repertum est, ita tollitur difficultas in verbo agnoscendo, quod varie, sed frustra tentatum est a viris doctis. Infra. in hoc ipso capite est: ecque poterit esse in agnoscendo distinctio.

70 Qua falsa esse non posset.] Dedi posset pro possit, illud contextus postulat et temporum ratio, reperit et in Ms. Da-

71 Qui tibi videtur.] Secutus sum libros Davisii scriptos et ed. Ven. 1471, in quibus est, pro vulgato videbitur.

⁷² Aqua] Int. cadem ex codem calo. cendo, &c.] Prinum pro. M. dedi Č. ex de re v. Clav. in aqua. pro pessit edidi Fastis Cons. et edd. Ven. Med. Ald. &c. cum Davisio posset, quod est etiam in edd. Ven. 1474. Med. Vict. Davisius ait, prssit verum esse non posse, quod Lysippus tum non vixisset. Sed id cadit pariter in posset, ac mihi probabile videtur, Ciceronem scripsisse potnisset.

⁷³ In ejusdemmodi cera.] Sic recte Davisins cum Lambino dedit.

⁷⁴ Qui ora cognosceret.] Mss. quidam agnosceret. id recepi. Davisius conjecit dignosceret, sed verbo agnoscendi supra in Musico usus est et mox Cicero, in gallinario internoscendi, agnosceret sc. cujusque

men agnoscitur. Quid? hoc nonne videtur contra te valere, si sine magnis artificiis, ad quæ pauci accedunt, nostri quidem generis, admodum, nec videre, nec audire possumus? Jam 75 illa præclara, quanto artificio esset sensus nostros, mentemque, et totam constructionem hominis fabricata natura, cur non extimescam opinandi temeritatem? 87 Etiamne hoc affirmare potes, Luculle, esse aliquam vim, cum prudentia et consilio scilicet, quæ finxerit, vel, ut tuo verbo utar, quæ fabricata sit hominem? qualis ista fabrica est? ubi adhibita? quando? cur? quo modo? tractantur ista ingeniose: disputantur etiam eleganter, denique videantur sane, ne affirmentur modo. Sed de physicis mox, et quidem ob eam causam, ne tu, qui idem me facturum paullo ante dixeris, videare mentitus, sed ut ad ea, quæ p. 22. clariora sunt, veniam: res jam universas profundam; de quibus volumina impleta sunt non a nostris solum, sed etiam a Chrysippo. de quo queri solent Stoici: dum studiose omnia conquisierit contra sensus, et perspicuitatem, contraque omnem consuctudinem, contraque rationem, 76 ipsum sibi respondentem, inferiorem fuisse: itaque ab co armatum esse Carneadem: Ea sunt ejusmodi, quæ a te dili- 88 gentissime tractata sunt. dormientium, et vinolentorum, et furiosorum visa imbecilliora esse dicebas, quam vigilantium, siccorum, sanorum. quo modo? quia cum experrectus esset Ennius, non diceret se vidisse Homerum, sed visum esse: Alcmæo autem.

Sed mihi neutiquam cor consentit.

Similia de vinolentis. Quasi quisquam neget, et qui experrectus sit, eum somnia: et, cuius furor consederit, putare non fuisse ca vera, quæ essent sibi visa in furore. non id agitur: 77 tum, cum videntur, quo modo videantur, id quæritur, nisi vero Ennium non putamus ita totum illud audivisse,

O pietas animi,

⁷⁵ Illa practura, - - cur um extimescam o. t.] Ultima cum illa maclara sic co-dentur.] Hæsere in liri docti, recte. harent, illa sunt præclara ad id, ut non sed in corrigendo v extimescam, propter que non extimescam, mum est perm &c. In vulgatis vitiose post natura punc-

attulerit, non satis refutasse, atque adeo. Sed tamen illi mehus puto, et ad rem a semetipso victum esse.

⁷⁷ Tum, cum videantur, que mode vit. Simplicissilur et videntur: tum, cum videntur, que odo videantur, id tum scriptum est.

76 Ipsum sibi respondentem inferiorem conjecturam, tum cum videbuntur, quo mofuisse.] I. e. ca. qua contra sensus, &c. do viderentur, it ad præteritum referatur. universam pertinere de somniis, furore, &c.

si modo id somniavit? ut si vigilans audiret. experrectus enim potuit illa visa putare, ut erant, et somnia: dormienti vero æque ac vigilanti probabantur. Quid? Iliona somno illo

Mater te appello:

78 nonne ita credit filium locutum, ut experrecta etiam crederet? unde enim illa?

Age adsta: mane: audi iteradum eademmet ista mihi?

num videtur minorem habere visis, quam vigilantes, fidem? 28 Quid loquar de insanis? qualis tandem fuit affinis tuus, 89 Catule, Tuditanus? quisquam sanissimus tam certa putat, b. quæ videt, quam is putabat, quæ videbantur? quid ille, qui,

Video, video te vivum, Ulysses, dum licet:

nome ctiam bis exclamavit se videre, cum omnino non videret? Quid? apud Euripidem Hercules, cum ut Eurysthei filios, ita suos configebat sagittis: cum uxorem interimebat, cum conabatur etiam patrem, non perinde movebatur falsis, ut veris moveretur? Quid? ipse Alemao tuus, qui negat cor sibi cum oculis consentire, nonne ibidem ⁷⁹ incitato furore :

Unde hæc flamma oritur?

et illa deinceps,

Incede, incede: adsunt, adsunt: me, me expetunt.

Quid, cum virginis fidem implorat?

Fer mi auxilium: pestem abige a me: Flammiferam hanc vim, qua me excruciat. Carulea incincta igni incedunt: Circumstant cum ardentibus tædis.

Num dubitas, quin sibi hæc videre videatur? itemque cetera:

> Intendit crinitus Apollo Arcum auratum luna innixus. Diana facem jacit a lava.

90 Qui magis hæc crederet, si essent, quam credebat, quia

78 Nonne illa credit.] Davisius conje- didit, nisi in sequentibus præsens esset, cit ita credit, quod sequens ut - - etiam num videtur, &c. erederet, ita evidenter postulat, ut sic rescribere non dubitarim. Scripsissem cre- visius incitatus f.

79 Incitato furore.] Bene conjecit Da-

videbantur? apparet enim jam cor cum oculis consentire. omnia autem hæc proferuntur, ut illud efficiatur. quo certius nihil potest esse: inter visa vera, et falsa, ad animi assensum, nihil interesse. Vos autem nihil agitis. cum falsa illa vel furiosorum, vel somniantium, recordatione ipsorum refellitis. non enim id quæritur, qualis recordatio fieri soleat eorum, 80 qui experrecti sint; aut eorum. qui p. 23. furere destiterint: sed qualis visio fuerit aut furentium. aut somniantium tum, cum commovebantur. Sed abeo a sensibus.

Quid est, quod ratione percipi possit? dialecticam in- 91 ventam esse dicitis, veri, et falsi quasi disceptatricem, et judicem. cuius veri et falsi? et in qua re? in geometriane, ouid sit verum, vel falsum, dialecticus judicabit, 81 an in litteris, aut in musicis? At ea non novit. In philosophia igitur: sol quantus sit, quid ad illum? quod sit summum bonum, quid habet, ut queat judicare? quid igitur judicabit? quæ conjunctio, quæ disjunctio vera sit, quid ambigue dictum sit, quid sequatur quamque rem, quid repugnet? si hæc, et horum similia judicat, de se ipsa judicat. plus autem pollicebatur, nam hæc quidem judicare ad ceteras res, quæ sunt in philosophia multæ, atque magnæ, non est satis. Sed quoniam tantum in ca arte ponitis: videte, 82 ne contra 92 vos tota nata sit. quæ primo progressu sestive tradit elementa loquendi, et ambiguorum intelligentiam, concludendique rationem: tum, paucis additis, venit ad soritas, lubricum sane, et periculosum locum: quod tu modo dicebas esse vitiosum interrogandi genus. Quid ergo? 83 is-29 tius vitii num nostra culpa est? rerum natura nullam nobis dedit cognitionem finium, ut ulla in re statuere possimus, quatenus, nec hoc in acervo tritici solum, unde nomen est, sed nulla omnino in re 84 minutatim interrogati: dives, pauper: clarus, obscurus sit: multa, pauca: mag-

⁸⁰ Qui experrecti sint - - destiterint.] delendam. nec mutavi sententiam. Destiterint habent libri scripti meliores, etiam edd. veteres. Ven. 1471, 1474. Med. Ald. Vict. hinc necessario ante scribendum sint. atque id latinitas postulat. Vulgati sunt - - destiterunt.

⁸¹ An in litteris.] I. e. grammaticis, rhetoricis, historia, &c. nam distinguuntur hic litteræ a mathesi et philosophia.

vox nata semper suspecta fuit, putavique

⁸³ Istius r. num nostra culpa est.] Nisi forma orationis interrogationem postularet, putarem legendum non; quod sequentibus, rerum natura, &c. aptius foret. Sed in hoc intelligendum immo.

⁸⁴ Minutalim interroganti.] Referendum hoc interroganti ad respondeannus. Sed Mss. quidam habent interrogati, 82 Ne contra vos tota nata sit.] Mihi hic quod melius puto et cum Davisio recepi.

na, parva: longa, brevia: lata, angusta: 85 quanto aut addito, aut demto, certum respondeamus, non habemus. At 93 vitiosi sunt soritæ. Frangite igitur cos, si potestis, ne molesti sint. erunt enim, nisi cavetis. cautum est, inquit. placet enim Chrysippo, cum gradatim interrogetur, verbi caub. sa, tria, pauca sint, anne multa: aliquanto prius, 80 quam ad multa perveniat, quiescere, id est, quod ab iis dicitur. ήσυγάζων. Per me vel stertas licet, inquit Carneades, non modo quiescas. 37 sed quid proficit? sequitur enim, qui te ex somno excitet, et codem modo interroget. 80 Quo in numero conticuisti: si ad eum numerum unum addidero, multane crunt? progrediere rursus, quoad videbitur. Quid plura? hoc enim fateris: neque ultimum te paucorum, neque primum multorum respondere posse. cujus generis error ita manat, ut non videam, quo non possit accedere. 94 Nihil me lædit, inquit. ego enim, ut agitator callidus, priusquam ad finem veniam, equos sustinebo: eoque magis, si locus is, quo ferentur equi, præceps erit. sic me, inquit, ante sustinebo, nec diutius captiose interroganti 80 respondebo. Si habes, quod liqueat, neque respondes; superbis, si non habes; 90 ne tu quidem percipis, si, quia obscura; concedo, sed negas te usque ad obscura progredi. illustribus igitur rebus insistis, si id tantummodo, ut taceas, nihil assequeris. quid enim ad illum, qui te captare vult, utrum tacentem irretiat te, an loquentem? sin autem usque ad novem, verbi gratia, sine dubitatione respondes pauca esse, in decimo insistis: etiam a certis, et illustrioribus cohibes assensum: hoc idem me in obscuris facere non sinis, nihil igitur te contra soritas ars ista adjuvat: ⁹¹ quæ nec augenti, nec minuenti, quid aut primum sit, aut

85 Quanto - - certum respondeamus.] Quidam Mss. addunt quod ante respondeamus: idque recepit Davisius, non bene. Cicero pro vago illo, quod, posuit explanate atque determinate quanto addite aut demto.

86 Quam ad multa perveniat.] Sc. is, qui interrogat : sed forte melius legatur pervenius, vel perveniatur.

87 Sed, quid proficit.] Contextus postulat proficis, nisi fuit prosit, ut Dav. suspicabatur.

88 Quo in numero conticuisti.] Vulgo Quod. male. Quo jam Manutius et Lamctiam a Davisio.

89 Respondebo. | Sic edd. vett. etiam Mss. Vulgg. respondeo.

90 Ne tu quidem percipis. | Pro vulgato perspicis, quod miror servatum esse a Grutero, cum Victorius illud percipis dederit, quod et res desiderat.

91 Qua, nec augenti, nec minuenti, quid aut pr. sit aut postremum docet.] Edidi augenti et minuenti pro vulgato augendi et minuendi, quod unde pendeat non habet : augenti autem et minuenti refertur ad primum sit, estque a quo augendi aut mimendi initium faciat, aut in quo finem. res est manifesta, unde edidit Lambinus binus edidere, estque in Mss. repertum contra libros. Sed tamen et in Mss. reperit Davisius.

postremum, docet. Quid, quod eadem illa ars, quasi 92 Penelope telam retexens, tollit ad extremum superiora? 95 utrum ea vestra, an nostra culpa est? nempe fundamentum dialectica est, quidquid enuntietur (id autem appellatur ἀξίωμα: quod est quasi effatum) aut verum esse. aut falsum, quid igitur? hæc vera, an falsa sunt? Si te men- p. 24. tiri dicis: idane verum dicis: 93 mentiri, verum dicis. a. Hæc scilicet inexplicabilia esse dicitis, quod est odiosius, quam illa, quæ nos incomprehensa, et non percepta dicimus. Sed hæc omitto, illud quæro, si ista explicari non 30 possunt, nec eorum ullum judicium invenitur, ut respondere possitis, verane, an falsa sint: ubi est illa definitio, effatum est id. quod aut verum, aut falsum sit? Rebus sumtis, adjungam, ex his sequendas esse alias, alias improbandas, quæ sint in genere contrario. Quo modo igitur hoc conclusum esse judicas? Si dicis, nunc lucere, et 96 verum dicis: lucet igitur, probatis certe genus, et rectissime conclusum dicitis, itaque in docendo, eum primum concludendi modum traditis, aut, quidquid igitur eodem modo concluditur, probabitis, aut ars ista nulla est. Vide ergo, hanc conclusionem probaturusne sis: si dicis te mentiri, verumque dicis: mentiris, dicis autem te mentiri, verumque dicis. mentiris igitur. Qui potes hanc non probare, cum probaveris ejusdem generis superiorem? Hac Chrysippea sunt, ne ab ipso quidem dissoluta. quid enim faceret huic conclusioni? si lucet, lucet, lucet autem, lucet igifur. cederet scilicet. ipsa enim ratio connexi, cum concesseris superius, cogit inferius concedere. Quid ergo hac ab illa conclusione differt? Si mentiris; mentiris. mentiris autem; mentiris igitur. Hoc negas te posse nec approbare, nec improbare. Qui igitur magis illud? Si ars, si 97 ratio, si via, si vis denique conclusionis valet; eadem est in utroque. Sed hoc extremum corum est. postulant, ut excipiantur hac inexplicabilia. 94 Tribunum aliquem censeo adeant, a me istam exceptionem numquam impetra-

ana, errore, opinor, operarum, aut correc1194. Med. mentiris, verum dicis mentiri,
toris, telam Penelopa in animo habenverum, d. est inde ab Aldo in editis.

⁹² Penelope.] Sic edd. vett. Prima nam sic est in sequentibus iterum np. in Lambini habet Penelopa, secuta Gruteri- altero si ducis nunc luc re, &c. edd. Ven.

⁹⁴ Tribunum aliq. censeo videant. [Edd. 93 Mentiri, verum dicis.] Aut mentiris pr. et. Mss. plures adeant, sensu nibil dif-scribendum et delendum verum dicis, aut fert utraque lectio. Sed quia verbum ser, mentiris an verum dicis? illud malim: adire proprium est in hac re, id praetuli.

b. bunt. etenim cum ab Epicuro, qui totam dialecticam et contemnit, et irridet, non impetrent, ut verum esse concedat, quod ita effabimur, aut vivet cras Hermachus, aut non vivet: cum dialectici sic statuant, omne, quod ita disjunctum sit, quasi, aut etiam, aut non, non modo verum esse, sed etiam necessarium: vide, 95 quam sit catus is, quem isti tardum putant. Si enim, inquit, alterutrum concessero: necessarium esse necesse erit, cras Hermachum aut vivere, aut non vivere. nulla autem est in natura rerum talis necessitas. Cum hoc igitur dialectici pugnent, id est. Antiochus, et Stoici. totam enim evertit dialecticam. nam si e contrariis disjunctio (contraria autem ea dico, cum alterum ait, alterum negat) si talis disjunctio, falsa potest esse, nulla vera est. Mecum vero quid habent li-98 tium, qui ipsorum disciplinam sequor? Cum aliquid hujusmodi inciderat, sic ludere Carneades solebat: 96 Si recte conclusi: teneo. sin vitiose: minam Diogenes reddet, ab eo enim Stoico dialecticam didicerat, hæc autem merces erat dialecticorum. sequor igitur eas vias, quas didici ab Antiocho: nec reperio, quomodo judicem, Si lucet, lucet, verum esse, ob eam causam, quod ita didici, omne, quod ipsum ex se connexum sit, verum esse: non judicem, Si mentiris, mentiris; eodem modo esse connexum. Aut igitur hoc, et illud: aut nisi hoc, ne illud quidem judicabo. Sed, ut omnes istos aculeos, et totum tortuosum genus 31

disputandi relinquamus, ostendamusque, qui simus: jam. explicata tota Carneadis sententia, 97 Antiochia ista corruent universa. Nec vero quidquam ita dicam, ut quisquam id fingi suspicetur: a Clitomacho sumam, qui usque ad senectutem cum Carneade fuit, homo et acutus, ut Poenus. et valde studiosus, ac diligens, et quattuor eius libri sunt de sustinendis assensionibus. hæc autem, quæ jam p. 25. 99 dicam, sunt sumta de primo. Duo placet esse Carneadi genera visorum: in uno hanc divisionem, Alia visa esse. quæ percipi possint: alia quæ non possint: in altero au-

95 Quam sit catus.] Vulgo est cau- fuit Diogenes, igitur dicit, si non recte tus: sed id non bene opponitur turdo. ita- conclusi, Diogenes me non bene docuit,

que prætuli catus Lambini, ut et fecit Da- debetque reddere didactrum.

Carneades loquitur de se, præceptor ejus cepi,

⁹⁷ Antiochi ista.] Davisius in Ms. re-96 Si recte conclusi.] Sic recte corperit Antiochia, in alio Antiochea; quod rexit Lambinus vulgatum conclusit. nam et infra est c. 36. sic et Ms. reg. Par. re-

tem, Alia visa esse probabilia, alia non probabilia, itaque, quæ contra sensus, contraque perspicuitatem dicantur, ea pertinere ad superiorem divisionem: contra posteriorem nihil dici oportere, quare ita placere, tale visum nullum esse, ut perceptio consequeretur: ut autem probatio, multa. etenim contra naturam esset, si probabile nihil esset. 98 et sequitur omnis vitæ ea, quam tu, Luculle, commemorabas, eversio. itaque et sensibus probanda multa sunt: teneatur modo illud, non inesse in his quidquam tale, quale non etiam falsum nihil ab eo differens esse possit. sic, quidquid acciderit specie probabile, si nihil se offeret, quod sit probabilitati illi contrarium, utetur eo sapiens: ac sic omnis ratio vitæ gubernabitur, etenim is quoque, qui a vobis sapiens inducitur, multa sequitur probabilia, non comprehensa, neque percepta, neque assensa, sed similia veri: quæ nisi probet, omnis vita tollatur. Quid enim? conscendens navem sa- 100 piens, num comprehensum animo habet atque perceptum, se ex sententia navigaturum? qui potest? sed si jam ex hoc loco proficiscatur Puteolos stadia triginta, probo navigio, bono gubernatore, hac tranquillitate: probabile videatur, se illuc venturum esse salvum. Hujusmodi igitur visis consilia capiet et agendi, et non agendi: faciliorque erit, ut albam esse nivem probet, quam erat Anaxagoras: qui id non modo ita esse negabat, sed sibi, quia sciret aquam nigram esse, unde illa concreta esset, albam ipsam esse, ne b. videri quidem. et quæcumque res eum sic attinget, ut sit visum illud probabile, neque ulla re impeditum, movebitur. non enim est e saxo sculptus, ⁹⁹ aut e robore dolatus. habet corpus; habet animum: movetur mente; movetur sensibus: ut ei multa vera videantur: neque tamen habere insignem 101 illam, et propriam percipiendi notam: eoque sapientem non assentiri, quia possit ejusdem modi exsistere falsum aliquod, cujusmodi hoc verum. neque nos contra sensus aliter dicimus, ac Stoici; qui multa falsa esse dicunt, longeque aliter se habere, ac sensibus videantur. Hoc autem si ita sit, ut 32 unum modo sensibus falsum videatur: præsto est, qui neget,

repererat eversionem, conjiciebat: etenim ubi dicitur esse aliquis neque ἀπό δευός necontra naturam esse, si probabile nihil esset, que àπò πέτεης. nec cour dolatur. Forte et et sequi omnis vita eversionem. nostra con- ante legendum scalptus, nam est græcum jectura melior nobis videtur.

99 Aut e robore dolatus.] Mss. plures

98 Et sequitur o. v.] Præcedentia postulant sequeretur. Davisius, quia in Ms. quendi ducta est ex Homero Od. 7. 163. λαξευτός vel ξεστός, quod est scalptus.

rem ullam percipi posse sensibus. ita, nobis tacentibus, ex uno Epicuri capite, altero vestro, perceptio et comprehensio tollitur. Quod est caput Epicuri? Si ullum sensibus visum, falsum est: nihil percipi potest. quod vestrum? Sunt falsa sensus visa: Quid sequitur? ut taceam; conclusio ipsa loquitur, nihil posse percipi. Non concedo, inquit, Epicuro. Certa igitur cum illo, qui a te totus diversus est: noli mecum, qui hoc quidem certe, falsi esse aliquid in sen-102 sibus, tibi assentior. Quanquam nihil mihi tam mirum videtur, quam ista dici, ab Antiocho quidem maxime, cui crant, quæ paullo ante dixi, notissima. licet enim hæc quivis arbitratu suo reprehendat, quod negemus rem ullam percipi posse: certe levior reprehensio est. quod tamen dicimus esse quædam probabilia; non videtur hoosatis esse vobis. ne sit. illa certe debemus effugere, quæ a te vel maxime agitata sunt. nihil igitur cernis? nihil audis? nihil tibi est perspicuum? Explicavi paullo ante, Clitomacho p. 26. auctore, quo modo ista Carneades diceret. accipe, quemadmodum 100 eadem dicantur a Clitomacho, in eo libro, quem ad C.Lucilium scripsit poetam, cum scripsisset iisdem de rebus ad L. Censorinum, eum, qui consul cum M'. Manilio fuit, scripsit igitur his fere verbis, sunt enim mihi nota, propterea quod earum ipsarum rerum, de quibus agimus, prima institutio, et quasi disciplina illo libro continetur, sed 103 scriptum est ita. Academicis placere, esse rerum ejusmodi dissimilitudines, ut aliæ probabiles videantur, aliæ contra: id autem non esse satis, cur alia percipi posse dicas, alia non posse; propterea quod multa falsa probabilia sint: nihil autem falsi perceptum, et cognitum possit esse. Itaque, ait. vehementer errare eos, qui dicant, ab Academia sensus eripi, a quibus numquam dictum sit, aut colorem, aut saporem, aut sonum nullum esse. illud sit disputatum, non inesse in his propriam, quæ nusquam alibi esset, veri et certi no-104 tam. Quæ cum exposuisset, adjungit, dupliciter dici assensus sustinere sapientem: uno modo, cum hoc intelligatur. omnino eum rei nulli assentiri: altero, cum se la respondendo, ut aut approbet quid, aut improbet, sustineat, ut

post pro aut scribi an, e Ms. Pal. Davisus totum, ut - - improbet pro glossemate habet: quia ultima verba in quibusdam Mss. non sunt, res non est tanti.

¹⁰⁰ Eadem dicantur a Clit.] Eadem habent Mss. et edd. vett. recentiores ea. illud melius.

¹ A respondendo, ut aut ap. quid, aut impr.] Gruterus volchat deleri ut aut et

neque neget aliquid, neque aiat. Id cum ita sit: alterum placere, ut numquam assentiatur; alterum tenere, ut sequens probabilitatem, ubicumque hæc aut occurrat, aut deficiat; 2 aut etiam, aut non, respondere possit: 3 hec, ut placeat, eum, qui de omnibus rebus contineat se ab assentiendo, moveri tamen, et agere aliquid, *reliquit ejusmodi visa, quibus ad actionem excitemur: item ea, quæ interrogati in utramque partem ⁵ respondere possimus, sequentes tantummodo quod ita visum sit, dum sine assensu: neque tamen omnia ejusmodi visa approbari, sed ea, quæ nulla re impediantur. Hæc si vobis non probamus, sint falsa sane: 105 invidiosa certe non sunt. non enim lucem eripimus: sed ea, quæ vos percipi, comprehendique, eadem nos, si modo probabilia sint, videri dicimus.

Sic igitur inducto et constituto probabili, 6 et eo quidem 33 expedito, soluto, libero, nulla re implicato, vides profecto, b. Luculle, jacere jam illud tuum perspicuitatis patrocinium. iisdem enim hic sapiens, de quo loquor, oculis, quibus iste vester cælum, terram, mare intucbitur: iisdem sensibus reliqua, quæ sub quemque sensum cadunt, sentiet. Mare illud, quod nunc Favonio nascente, purpureum videtur, idem huic nostro videbitur, nec tamen assentietur: quia nobismėtipsis modo cæruleum videbatur, mane flavum: quodque nunc, quia a sole collucet, albescit, et vibrat, dissimileque est ⁸ proximo ei continenti: ut, etiam si possis rationem reddere, cur id eveniat, tamen non possis id verum esse, quod videbatur oculis, defendere. Unde memoria, si 106 nihil percipimus? (sic enim quærebas,) quod meminisse visa, nisi comprehensa non possumus. Quid? Polyænus, qui magnus mathematicus fuisse dicitur, is posteaquam Epicuro

quo dubia reddantur, s. ut ante dixit, qua nulla re impediantur.

8 Proximo ei continenti.] Sc. purpureo illi. Lambinus pro ei malebat et, probante Davisio. bene, ut arbitror.

² Aut etiam aut non.] Etiam est adfir- cum visa sunt ejusmodi, ut iis nil obstet,

³ Nec, ut placeat.] Nec non efficit commodum sensum. itaque alii hic correxere; Davisius et. possis ctiam sed : Lambinus nam quum, quod secutus est Alemannus, ct mox relingui.

⁴ Reliquitejusmodi visa approbari.] Delevi approbari, quod abest edd. vett. et ipse servavit. Davisius autem ramm re-Mss. migravit huc e sequentibus, ubi est cepit, quia et codices nonnulli labent omnia ejusmodi visa approbari.

⁵ Respondere possimus. | Sic edd. vett. et latinitas postulat : Vulgo possumus, male. mox pro impedirentur leg. impediantur.

⁶ Eteo guidem soluto, libero, &c, Nempe

⁷ Mane flavum.] Nonius hunc locum afferens habet ravum; quod Nonium in suo exemplo libri IVti habuisse, non dubitat Victorius, sed in Lucullo a Cicerone flavum scriptum fuisse putat: idque ideo atrum etiam ed. Ven. 1471.

assentiens, totam geometriam esse falsam credidit, num illa etiam, quæ sciebat, oblitus est? Atqui, falsum quod est, id percipi non potest, ⁹ut vobismetipsis placet. Si igitur memoria, perceptarum, comprehensarumque rerum est: omnia, quæ quisque meminit, habet ea comprehensa, atque percepta, falsi autem comprehendi nihil potest: et omnia meminit Scyron Epicuri dogmata. vera igitur illa sunt nunc omnia. Hoc per me licet. sed tibi aut 10 conp. 27. cedendum est ita esse, quod minime vis: aut memoriam mihi remittas, oportet, et facile esse ei locum, etiam si 107 comprehensio, perceptioque nulla sit. Quid fiet artibus? quibus? iisne, quæ ipsæ fatentur conjectura se plus uti, quam scientia: 11 an his, quæ tantum id, quod videtur, sequuntur, nec habent istam artem vestram, 12 qua vera et falsa dijudicent?

Sed 13 illa sunt lumina duo, quæ maxime causam istam continent. primum enim negatis fieri posse, ut quisquam nulli rei assentiatur. At id quidem perspicuum est: cum Panætius, princeps prope, meo quidem judicio, Stoicorum, ea de re dubitare se dicat, quam omnes, præter eum, Stoici certissimam putant, vera esse 14 haruspicum auspicia, oracula, somnia, vaticinationes, seque ab assensu sustineat. Quod is potest facere de iis rebus, quas illi, a quibus ipse didicit, certas habuerint; cur id sapiens de reliquis rebus facere non possit? an est aliquid, quod positum vel improbare, vel approbare possit, 15 dubitare non possit? an tu in soritis poteris hoc, cum voles: ille in reliquis rebus non poterit eodem modo insistere, præsertim cum possit sinc 108 assensione ipsam 16 verisimilitudinem non impeditam sequi? Alterum est, quod negatis actionem ullius rei posse in co esse, qui nullam rem assensu suo comprobet. primum enim

Clav. in lumen.

⁹ Ut vobismetipsis placet.] Vulgo nobismetipsis, quod res repudiat. illud et Mss. habent et cd. Ald. Nep. placebatque etiam Grutero.

¹⁰ Concedendum est.] Addidi est. nam et in Mss. repertum est a Davisio, et habentedd. vett. Ven. 1494. Med. Ald. Vict.

¹¹ An his.] Sic pro iis dedi ex edd. vett. 12. Qua - - dijudicent.] Mss. duo Daspernam, sed vulgatum sensu nil differt.

¹³ Illa sunt tumina duo.] Praccipua ca-pita disputationis vestra. Davisio lectio lumina tamen suspecta est. frustra. v. V. ad initium hujus capitis.

¹⁴ Haruspicum auspicia.] Hoc vitiosum est: nec enim auspicia sunt haruspicum sed augurum. Verbum haruspicum varie tentatum est. Davisius edidit haruspicium. Puto excidisse responsa. Si verbum haruspicum vitiosum est, corrigam haruspi-

¹⁵ Dubitari non possit.] Aut hic dubivis. et reg. Paris. quæ - - dijudicet. non tare legendum est; ut referatur ad sapientem: aut ante improbari vel approbari legendum. illud prætuli.

¹⁶ Verisimilitudinem non impeditam.

videri oportet, 17 in quo sit etiam assensus. dicunt enim Stoici, sensus ipsos assensus esse: quos quoniam appetitio consequatur, actionem sequi, tolli autem omnia, si visa tol-¹⁸ Hac de re in utramque partem et dicta sunt, et 34 scripta multa, sed brevi res potest tota confici. ego enim etsi maximam actionem puto, repugnare visis, obsistere opinionibus, assensus lubricos sustinere, credoque Clitomacho ita scribenti, 19 Herculi quendam laborem 20 exantlatum a Car- b. neade, quod, ut feram, et immanem beluam, sic ex animis nostris assensionem, id est, opinationem, et temeritatem extraxisset: tamen, at ea pars defensionis relinquatur. quid impediet actionem ejus, qui probabilia seguitur, nulla re impediente? Hoc, inquit, ipsum impediet, quod statuet, 109 ne id quidem, quod probet, posse percipi. Jam istuc te quoque impediet, in navigando, et 21 in conserendo, in uxore ducenda, in liberis procreandis, plurimisque in rebus, in quibus nihil sequere, præter probabile.

Et tamen illud usitatum, et sæpe repudiatum refers, non ut Antipater, sed, ut ais, pressius. nam Antipatrum reprehensum, quod diceret, consentaneum esse ei, qui affirmaret, nihil posse comprehendi, id ipsum saltem dicere posse comprehendi: quod ipsi Antiocho pingue videbatur, 22 et sibi ipsum contrarium. non enim potest convenienter dici, nihil comprehendi posse, 23 si ipsum comprehendi posse dicatur. illo modo potius putat urgendum fuisse Carneadem: cum sapientis nullum decretum esse possit, nisi comprehensum, perceptum, cognitum; ut hoc ipsum decretum, quod sapientis esset, nihil posse percipi, fateretur esse perceptum: proinde quasi sapiens nullum aliud decretum habeat, et sine decretis vitam agere possit. Sed ut illa habet proba- 110 bilia, non percepta, sic hoc ipsum, nihil posse percipi, nam si in hoc haberet cognitionis notam, eadem uteretur in ce-

17 In quo sit etiam assensus.] Etiam mihi suspectum est.

¹⁸ Hac de re - - scripta multa vide superiora.] Ultimum vide superiora ita manifeste est nota marginis, quæ in textum irrepsit, ut ea delere non dubitaverim.

quus pro Herculis, quod et Aldus habet.

²⁰ Exantlatum.] Hanc scripturam sehaustum: etsi edd. vett. fere habent ex- melius videtur. anclatum. v. Clav.

²¹ In conserendo.] Agro, opinor.

²² Et sibi ipsum contrarium.] Ipsum addidi cum Davisio e Mos. in his reg. Par. et ed. Ven. 1471.

²³ Si ipsum compr. posse d.] Putavi legendum si id vel hoc ipsum, nempe, nihil 19 Herculi laborem.] Genitivus anti- comprehendi passe, post in libris edd. et scr. partim ipse, partim ap. Davisium reperi: si quicquam comprehendi posse d. cutus sum h. certe loco: ubi est pro en- quod et ille edidit. illud mihi facilius ac

teris, quam quoniam non habet, utitur probabilibus. Itaque non metuit, ne confundere omnia videatur, et incerta reddere, non enim, quemadmodum, si quæsitum ex eo sit, stellarum numerus par, an impar sit: item, si de officio, multisque aliis de rebus, 24 in quibus versatus, exercitatusque sit, nescire se dicat. in incertis enim nihil est probabile:

P. 28. in quibus autem est, in his non deerit sapienti, nec quid faciat, nec quid respondeat.

Ne illam quidem prætermisisti, Luculle, reprehensio-111 nem Antiochi (nec mirum: in primis enim est nobilis) qua solebat dicere Antiochus, Philonem maxime perturbatum. cum enim sumeretur unum, esse quædam falsa visa: alterum, nihil ea differre a veris; non attendere, superius illud ea re a se esse concessum, quod videretur esse quædam in visis differentia: cam tolli altero, quo neget visa a falsis vera differre: nihil tam repugnare. Id ita esset, si nos verum omnino tolleremus, non facimus, nam tam vera quam falsa cernimus. 25 sed probandi species est: percipiendi signum nullum habemus.

Ac mihi videor nimis etiam nunc agere jejune. cum sit 35 112 enim campus, in quo possit exsultare oratio: cur cam in tantas angustias, et in Stoicorum dumeta compellinus? si enim mihi cum Peripatetico res esset, qui id percipi posse dicerct, quod impressum esset e vero: neque adhiberet illam magnam accessionem, quo modo imprimi non posset a falso: cum simplici homine simpliciter agerem, nec magnopere contenderem, atque etiam, si, cum ego nihil dicerem posse comprehendi, diceret ille, sapientem interdum opinari: non repugnarem; præsertim ne Carneade quidem 113 huic loco valde repugnante: nunc quid facere possum? Quæro enim, quid sit, quod comprehendi possit, respondet. mihi non Aristoteles, aut Theophrastus, ne Xenocrates quidem, aut Polemo; 26 sed mihi minor est; tale verum, quale falsum esse non possit. Nihil ejusmodi invenio. 27 itaque

²⁴ In quibus versatus exercitatusque sit.] non male. Davisius, sed qui minor est, quod Versatus bene e Mss. et ed. Ven. 1471. in duobus Mss. pro varia lectione repereedidit Davisius. Vulg. versatur.

²⁵ Sed probandi species est.] Sed in probando, ut probemus, species oblata judicamus certo.

commodum sensum, nec verum credo. 36. init. Clericus correxit: sed qui his minor est,

rat. Magis placet lectio Aldina, sed nihil. minor.

²⁷ Itaque incognito nimirum assentiar. movet, at quare perceptum sit, nullo signo Incognito est e correctione Lambini pro vulgato incognitione, quod nihili est: re-26 Sed mihi minor est.] Hoc non habet cepit et Davisius, codem modo dient c.

incognito nimirum assentiar, id est, opinabor. hoc mihi et Peripatetici, et vetus Academia concedit: vos negatis, An-b. tiochus in primis: qui me valde movet; vel quod amavi hominem, sicut ille me; vel quod ita judico, politissimum, et acutissimum omnium nostræ memoriæ philosophorum. a quo primum quæro, quo tandem modo sit ejus Academiæ, cujus esse se profiteatur? Ut omittam alia: hæc duo, de quibus agitur, quis umquam dixit aut veteris Academiæ, aut Peripateticorum? vel id solum percipi posse, quod esset verum tale, quale falsum esse non posset: vel sapientem nihil opinari? certe nemo. horum neutrum ante Zenonem magnopere defensum est. ego tamen utrumque verum puto: nec dico temporis causa: sed ita plane probo. Illud ferre non possum. Tu, cum me incognito assentiri yetes, idque 36 turpissimum esse dicas, et plenissimum temeritatis; 28 tan- 114 tum tibi arroges, ut exponas disciplinam sapientiæ, naturam rerum omnium evolvas, mores fingas, fines bonorum malorumque constituas, officia describas, quam vitam ingrediar, definias: 49 idemque etiam disputandi et intelligendi judicium dicas te et artificium traditurum: perficies, ut ego ista ipnumerabilia complectens, nusquam labar? nihil opiner? qua tandem ea est disciplina, ad quam me deducas, 30 si ab hac abstraxeris? vercor, ne subarroganter facias, si dixeris tuam, atqui ita dicas, necesse est. Neque vero tu solus, sed me ad suam quisque rapiet. Age, restitero Peripateti- 115 cis, qui sibi cum oratoribus cognationem esse, qui claros viros a se instructos, dicant, rempublicam sæpe rexisse: sustinuero Epicureos, tot meos familiares, tam bonos, tam inter se amantes viros: Diodoto quidfaciam Stoico, quem a puero audivi? qui mecum vivit tot annos? qui habitat p. 29. apud me? quem et admiror, et diligo? qui ista Antiochea contemnit? Nostra, inquies, sola vera sunt. Certe sola, si vera. plura enim vera discrepantia esse non possunt. Utrum igitur nos impudentes, qui labi nolumus: an illi arrogantes, qui sibi persuaserint, scire se solos omnia? Non me quidem, inquit, sed sapientem dico scire. Optime: nempe ista scire, quæ sunt in tua disciplina. Hoc primum quale

²⁸ Tantum tibi arroges.] Davisius malit tamen pro tantum : scd id intelligi potest. gius Par. Atque etiam. sed nec convenit huic loco tamen. nam non hic est consequens, sed infra in perficies, nunc sequor, qua probabilia tuetur.

²⁹ Idemque etiam.] Mss. Davisii et re-

³⁰ Si ab hac abstraxeris.] Quam ego

est, a non sapiente explicari sapientiam? sed discedamus a nobismetipsis: de sapiente loquamur: de quo (ut sæpe jam dixi) omnis hæc quæstio est.

In tres igitur partes et a plerisque, et a nobismetipsis distributa sapientia est. primum ergo, si placet, quæ de natura rerum sunt quæsita, videamus: 31 velut illud ante. Estne quisquam tanto inflatus errore, ut sibi se illa scire persuaserit? non quæro rationes, eas, quæ ex conjectura pendent: quæ disputationibus huc, et illuc trahuntur, nullam adhibent persuadendi necessitatem. Geometræ provideant, qui se profitentur non persuadere, sed cogere: et qui omnia vobis, quæ describunt, probant. non quæro ex his illa initia mathematicorum: quibus non concessis, digitum progredi non possunt. Punctum esse, quod magnitudinem nullam habeat. Extremitatem, et quasi libramentum, in quo nulla omnino crassitudo sit, 32 lineamento sine ulla latitudine carentem. Hæc cum vera esse concessero: si adjiciam jusjurandum, sapientemne 33 prius, quam Archimedes eo inspectante rationes omnes descripserit eas, quibus efficitur, multis partibus solem majorem esse, quam terram, juraturum putas? si fecerit: solem ipsum, quem deum cen-117 set esse, contemserit. Quodsi geometricis rationibus non b. est crediturus, quæ vim asserunt in docendo, vos ipsi ut dicitis: næ ille longe aberit, ut argumentis credat philosophorum: aut, si est crediturus, quorum potissimum? Omnia physicorum licet explicare. sed longum est. quæro tamen, quem sequatur. Finge aliquem nunc fieri sapientem, nondum esse: 34 quam potissimum sententiam eliget et disciplinam? etsi 35 quamcumque eliget, insipiens eliget. Sed sit ingenio divino, quem unum e physicis potissimum 36 probabit? nec plus uno poterit. non persequor quæstiones infinitas: tantum de principiis rerum, e quibus omnia

³¹ Velut illud ante.] Velut h. l. non aptum est. placet verum illud ante sc. videamus, sic et Davisius conjecit.

³² Lineamento sine u. latitudine carentem.] Hace vitiosa esse, omnes viderunt: in corrigendo variarunt, nec mihi satisficere. Optime Ms. Cantabrig, atque inde Davisius: Lineamentum langitudinem sine latitudine. Carentem est a glossatore, qui alius definitionis verba in mente habebat in quo crat, latitudine carentem.

³³ Prius, quam Arch.] P. Faber correxit postquam. quod aptius est sententiæ loci.

³⁴ Quam potissimum sententiam eliget et disciplinam?] Sic habent quidam libri ser. melius, quam vulgo est qua pot. sententia m. eliget disciplinam; quod sensum comnuodum non habet. delevi et melius, quod non fert illud, quam potissimum, &c.

³⁵ Quamcumque eliget.] Latinitas postulat elegerit, ut et alii viderunt. mox c. seq. quamcumque sententiam probaverit.

³⁶ Probabit?] Is addunt cdd. veteres quædam, in quibus tamen fere unum verbum est probabitis, ut in Ven. 1471. 1494.

constant, videamus quem probet, est enim inter magnos homines summa dissensio. Princeps Thales, unus e septem, cui sex reliquos 37 concessisse primas ferunt, ex aqua 37 dixit constare omnia. At hoc Anaximandro, populari, et 118 sodali suo, non persuasit. is enim 38 infinitatem naturæ dixit esse, e qua omnia gignerentur, post ejus auditor Anaximenes, infinitum aera: sed ea, quæ ex eo orirentur, definita: gigni autem terram, aquam, ignem, tum ex his omnia: Anaxagoras, materiam infinitam: sed ex ea 39 particulas, similes inter se, minutas; eas primum confusas, postea in ordinem adductas a mente divina: Xenophanes paullo etiam antiquior, unum esse omnia, neque id esse mutabile, 40 et id esse deum, 41 neque natum unquam, et sempiternum, conglobata figura: Parmenides, ignem, qui moveat terram, quæ ab eo formetur: Leucippus, plenum, et inane: Democritus huic in hoc similis, uberior in ceteris: Empedocles, hæc pervulgata, et nota quattuor: Heraclitus, ignem: Melissus, hoc, quod essent infinitum, et immutabile, et fuisse semper, et fore. Plato ex materia in se omnia recipiente mundum esse factum cen- p. 30. set a deo sempiternum. Pythagorei, ex numeris, et mathematicorum initiis proficisci volunt omnia. Ex his eliget vester sapiens unum aliquem, credo, quem sequatur: ceteri tot viri, et tanti, repudiati ab eo, condemnatique discedent. Quamcumque vero sententiam probaverit, cam 119 sic animo comprehensam habebit, ut ea quæ sensibus: nec magis approbabit nunc lucere: quam, quoniam Stoicus est: hunc mundum esse sapientem, habere mentem, quæ et se. et ipsum fabricata sit, et omnia moderetur, moveat, regat, 42 Erit ei persuasum ctiam, solem, lunam, stellas omnes. terram, mare, deos esse, quod quædam animalis intelligentia per omnia ea permeet et transcat: fore tamen aliquando,

S7 Concessisse primas.] Sie bene edidit Hæ suntillæ notæ ejus i panopegeia, de qui-P. Manutius, quamquam e conjectura quem imitatus est Davisius: et in libris ser, repertum est primas. Vulgatum consensisse primos stare non potest : nam aliter est hic in sequentibus et de corum dissensu. Sed primas ei concessisse verum est, constatque e Diogene Lacrtio.

39 Particulas, similes inter se, minutas.

bus v. Lucret. I, 830 sq.

40 Et id essc deum.] Edd. vett. quædam et id esse verum Deum.

41. Neque natum unquam et semper.] Unquam edidi pro usquam ex edd. vett. quæ tamen male addunt quicquam. etsi enim id statuebat Xenophanes, tamen hic non attinebat addi.

42 Erit ei persuasum.] Edd. vett., ut Ven. habent Erit enim p. quod sequentes delevere. Davis. in Mss. reperitei, quod cum ipso et Lambino recepimus.

VOL. IV. P. I.

³⁸ Infinitatem natura.] I. c. naturam infinitam, ut mox infinitum aera, item materiam infinitam. tum e qua dedi pro a qua. e libris vett. scr. et edd.

38 ut omnis hic mundus ardore deflagret. Sint ista vera: vides enim iam me fateri aliquid esse veri: comprehendi ea tamen et percipi, nego. cum enim tuus iste Stoicus sapiens syllabatim tibi ista dixerit; veniet, flumen orationis aureum fundens Aristoteles, qui illum desipere dicat: neque enim ortum esse umquam mundum, quod nulla fuerit, novo consilio inito, tam præclari operis inceptio, et ita eum esse undique aptum, ut nulla vis tantos queat motus, mutationemque moliri, nulla senectus. 43 diuturnitate temporum existere, ut hic ornatus umquam dilapsus occidat. Tibi hoc repudiare, illud autem superius, sicut caput et samam tuam defendere necesse erit: mihi, ne ut dubitem quidem, 44 re-120 linguatur? Ut omittam levitatem temere assentientium, quanti libertas ista æstimanda est, non mihi necesse esse, quod b tibi est? Cur deus, omnia nostri causa cum faceret (sic enim vultis) tantam vim natricum viperarumque fecerit? cur mortifera tam multa 45 perniciosa, terra marique disperscrit? negatis hæc tam polite, tamque subtiliter effici potuisse sine divina aliqua solertia. cujus quidem vos majestatem deducitis usque ad apium, formicarumque perfectionem: ut etiam inter deos Myrmecides aliquis, minu-121 torum opusculorum fabricator, fuisse videatur. Negas sine deo 46 posse quidquam. Ecce tibi e transverso Lampsacenus Strato, qui det isti deo immunitatem magni quidem muneris? sed cum sacerdotes deorum vacationem habeant. quanto est æquius habere ipsos deos? negat opera deorum se uti ad fabricandum mundum. quæcumque sint, docet, omnia esse effecta natura: nec, ut ille, qui asperis, et lævibus, et hamatis, uncinatisque corporibus concreta hæc esse dicat, interjecto inani. somnia censet hæc esse Democriti, non docentis, sed optantis. ipse autem singulas mundi partes persequens, quidquid aut sit, aut fiat, naturalibus fieri, aut factum esse docet ponderibus et motibus. ille et deum opere magno liberat, et me timore. Quid enim potest (cum existimet a deo se curari) non et dies, et noctes divinum numen horrere? et si quid adversi acci-

⁴³ D. temp. existere.] Walkerus etDav. corrigunt efficere, hic etiam ante diuturnitusve temporum. Sane ita melius hoc cum sequ. ut hie ornatus. &c. conjungitur.

seqq. ut hic ornatus, &c. conjungitur.

44 Relinquatur.] Pluto relinquetur legendum, ut jam aliis visum. id melius consentit τῶ crit.

⁴⁵ Perniciosa.] Glossam putat esse Davisius. non male.

⁴⁶ Posse quidquam.] Davisius addi vult esse. bene. absorptum est, opinor, a sequente ecce.

⁴⁷ Sic ille.] Mss. Davisii et regius Par. Næ ille. quod non displicet.

derit, (quod cui non accidit?) extimescere, ne id jure evenerit? Nec Stratoni tamen assentior: nec vero tibi 122 modo hoc, modo illud probabilius videtur. Latent ista 39 omnia, Luculle, crassis occultata et circumfusa tenebris, ut nulla acies humani ingenii tanta sit, quæ penetrare in cælum, terram intrare possit. corpora nostra non novimus: qui sint situs partium; quam vim quæque pars habeat, ignoramus, itaque medici ipsi, quorum intererat ea nosse, 48 aperuerunt, ut viderentur. nec eo tamen aiunt empirici notiora esse illa: quia possit fieri, ut patefacta et detecta mutentur. Sed ecquid nos eodem modo rerum na- p. 31. turas persecare, aperire, dividere possumus, ut videamus, a. terra penitusne defixa sit, et quasi radicibus suis hæreat, 49 an media pendeat? Habitari ait Xenophanes in luna, 123 eamque esse terram multarum urbium, et montium. portenta videntur: sed tamen neque ille, qui dixit, jurare posset ita se rem habere, ⁵⁰ neque ego non ita. etiam dicitis, esse e regione nobis, 51 e contraria parte terræ, qui adversis vestigiis stent contra nostra vestigia, quos Antipodas vocatis? cur mihi magis succensetis, qui ista non aspernor, quam eis, qui, cum audiunt, desipere vos arbitrantur? 52 Hicetas Syracusius, ut ait Theophrastus, cælum, solem. lunam, stellas, supera denique omnia, stare censet: neque præter terram, rem ullam in mundo moveri: quæ cum circum axem se summa celeritate convertat, et torqueat, eadem effici omnia, quasi stante terra cælum moveretur. atque hoc etiam 53 Platonem in Timæo dicere quidam arbitrantur, sed paullo obscurius. Quid tu, Epicure? loquere, putas solem esse tantulum? 54 Ego ne vobis qui-

48 Aperuerunt, ut viderentur.] Corrigunt multi viderent: facilis est conjectura: viderentur aptius videatur superioribus, ut communicaretur cognitio cum omnibus, non ad medicos solos pertineret. Sed tamen et in sequentibus est: aperire et p. possumus, ut videamus, et ed. Ven. 1494. habet vident, quod sine dubio est e

49 An media pendeat.] Eleganter pro e medio, e centro, quo nitatur.

50 Neque ego, non ita.] Sc. rem se habere, jurare possim. edidi non ita e Nonio, nam alias oratio esset manca, ex eo factum est nonne, quod delevi.

52 Hicetas.] Non dubitavi hoc reponere pro Nicetas, quia sic Graci et est in Ms. Cantabr. et vestigia hujus lectionis

et in aliis codicibus reperta sunt.
53 Platonem in Timeo.] Plato dicit
in Tim. p. 41. ed. Steph. την χήν, τροφόν
ημετέραν ειλουμένην περί τὰν διὰ παντός πολόν τεταμένον, altricem nostram verti circa axem. qui per totam terram extenditur. Cicero paullo obscurius exprimit in Timæo: terram altricem nostram, qua trajecto are sustinetur. Sed axis verbum indicat rem: nam is est ideo, ut quid, rota, &c. circa cum volvatur.

54 Ego ne vobis quidem tantum.] Sc. 51 E contraria parte.] Nonius habet putari, quantus videtur oculis, sed majoin, quod melius videtur. aut e delendum. rem multo. Varie tentatus est hic locus.

dem tantum, sed et vos ab illó irridemini: et ipsi illum vicissim eluditis. Liber igitur a tali irrisione Socrates, liber Aristo Chius, qui nihil istorum sciri putat posse. 124 redeo ad animum, et corpus. Satisne tandem ea nota sunt nobis, quæ nervorum natura sit, quæ venarum? tenemusne quid animus sit? ubi sit? denique, sitne, aut 55 ut Dicæarcho visum est, ne sit quidem ullus? si est: tresne partes habeat, ut Platoni placuit, rationis, iræ, cupiditatis: an simplex, unusque sit? 56 si unus et simplex, utrum sit ignis, an anima, an sanguis? an, ut Xenocrates, mens nullo corpore? quod intelligi, quale sit, vix potest. et, b. quidquid est, mortale sit an æternum? nam ⁵⁷ utramque in 40 partem multa dicuntur. Horum aliquid vestro sapienti certum videtur: nostro, ne quid maxime quidem probabile sit. 125 occurrit, ita sunt in plerisque contrariarum rationum paria momenta. Sin agis verecundius, et me accusas, non quod tuis rationibus non assentiar, sed quod nullis; vincam animum: cuique assentiar, deligam. quem potissimum? quem? Democritum? semper enim (ut scitis) 58 studiosus nobilitatis fui. Urgebor jam omnium vestrum convicio. Tune aut inane quidquam putes esse, cum ita completa, et conferta sint omnia, ut et quod movebitur corporum cedat. ⁵⁰ et qua quodque cesserit, aliud illico subsequatur? aut atomos ullas, e quibus quidquid efficiatur, illarum sit dissimillimum? aut sine aliqua mente rem ullam effici posse præclaram? et, cum in uno mundo ornatus hic tam sit mirabilis, innumerabiles, supra, infra, dextra, sinistra, ante, post, alios dissimiles, alios ejusdemmodi mundos esse? 60 et, ut nos nunc sumus ad Baulos, Puteolosque videmus: sic innumerabiles paribus in locis esse, cisdem nominibus, honoribus, rebus gestis, ingeniis, formis, ætatibus, eisdem de rebus disputantes? et, si nunc aut si ctiam dormientes.

ego vulgatum verum puto, aut saltem tantum vos pro vobis legendum, ut sc. putare apud Davisium, qui et sic edidit pro vulg. arbitror, intelligatur: et est vos in qui-busdam Codd.

⁵⁵ Ut Dicaarcho visum est.] Sc. ille negabat esse substantiam, sed harmoniam quandam elementorum, quibus corpus constaret. v. Tusc. I, 10 11. 18.

⁵⁶ Si unus et simplex.] Addidi vulgatæ edd. vett. Ven. Med. Asc. Primus omisit vulgo est, simus - - videamus. Aldus.

⁵⁷ In utramque partem.] Sic boni Codd. in utraque parte.

⁵³ Studiosus nobilitatis fui.] Nempe Democritus nobilis.

⁵⁹ Et qua quodque cesserit.] Dedi quodque pro quidque, latinitate postu-

⁶⁰ Et, ut nos nunc sumus, ad Baulos - lectioni, si simplex, unus et e libris scr. et videmus.] Sic habent edd. vett. non, ut

aliquid animo videre videamur, imagines extrinsecus in animos nostros per corpus irrumpere? Tu vero ista ne as- 126 civeris, neve fueris commenticiis rebus assensus, nihil sentire, est melius, quam tam prava sentire. Non ergo id agitur, ut aliquid assensu meo comprobem. 61 quæ tu vide, ne impudenter etiam postules, non solum arroganter: præsertim cum ista tua mihi ne probabilia quidem videantur, nec enim divinationem, quam probatis, ullam esse arbitror: fatumque illud etiam, quo omnia contineri dicitis, con- p. 32. temno, ne exædificatum quidem hunc mundum divino consilio existimo, atque haud scio, an ita sit. Sed cur rapior 41 in invidiam? licetne per vos nescire, quod nescio? an Stoicis insis inter se disceptare, mihi cum iis non licebit? Zenoni, et reliquis fere Stoicis Æther videtur summus deus, mente præditus, qua omnia regantur. Cleanthes, qui quasi majorum est gentium Stoicus, Zenonis auditor, Solem dominari, et rerum potiri putat. 60 itaque cogimur dissensione sapientum, dominum nostrum ignorare: quippe qui nesciamus, Soli, an Ætheri serviamus. 63 Solis autem magnitudo (ipse enim hic radiatus me intueri videtur) admonet, ut crebro faciam mentionem sui. Vos ergo hujus magnitudinem quasi decempeda 64 (hinc enim me quasi malis architectis mensuræ vestræ nego hoc) permensi refertis, ergo credere dubium est, uter nostrum sit, 65 leniter ut dicam, verecundior? Neque tamen istas quæstiones 127 physicorum, exterminandas puto. est enim animorum, ingeniorumque naturale quoddam quasi pabulum consideratio, contemplatioque naturæ: erigimur: 66 elatiores fieri videmur: humana despicimus: cogitantesque supera, atque cælestia, hæc nostra, ut exigua, et minima, contemnimus, indagatio ipsa rerum tum maximarum, tum etiam occultissimarum, habet oblectationem, si vero aliquid occurret, quod verisimile videatur; humanissima 128 completur animus voluptate. Quæret igitur hæc et vester

61 Qua tu vide.] Davisius edidit bilem correctionem aut apud alios reperi, aut ipse excogitare potui.

quod. bene.

⁵² Itaque cogimur.] Mss. quidam, ed.

jecit claritudo, apte sane ad sequentia.

dubio sunt vitiosa. nec ullam satis proba- II, 16.

⁶⁵ Leniter ut dicam. | Vulgo leviter. Victor, ita. non male, sic et edidit Davisus usitata confusione. Correxit et Davisius, sius.

66 Elutiores peri videmur.] Sic edd. 63 Solis a. magnitudo.] Davisius con- vett. bene. nec tamen spernam altiores. quod Davisius edidit. quod alibi in sen-64 Hine enim - - nego hoc.] hac sine tentia hac est apud Ciceronem, ut Fin.

sapiens et hic noster : sed vester, ut assentiatur, credat, affirmet. noster, ut vereatur temere opinari: præclareque agi secum putet, si in ejusmodi rebus, verisimile quod sit, invenerit. Veniamus nunc ad bonorum, malorumque noti-6. onem, sed paullulum ante dicendum est, non mihi videntur considerare, 67 cum physica ista valde affirmant, earum etiam rerum auctoritatem, si quæ illustriores videantur, amittere. non enim magis 68 assentiuntur neque approbant, lucere nunc, quam, cum cornix cecinerit, tum aliquid eam aut jubere, aut vetare: nec magis affirmabunt, 69 signum illud, si erunt mensi, sex pedum esse, quam solem, quem metiri non possunt, plus quam duodeviginti partibus majorem esse, quam terram. Ex quo illa conclusio nascitur: si, sol quantus sit, percipi non potest, qui ceteras res codem modo, quo magnitudinem solis, approbat, is cas res non percipit. magnitudo autem solis percipi non potest. 70 qui igitur approbat, quasi percipiat, nullam rem percipit. Responderint, posse percipi, quantus sol sit. non repugnabo, dummodo eodem pacto cetera percipi, comprehendique dicant. nec enim possunt dicere, aliud alio magis, minusve comprehendi: 71 quoniam omnium rerum una est definitio comprehendendi.

Sed, quod cœperam: Quid habemus in rebus bonis, et malis explorati? nempe fines constituendi sunt, ad quos et bonorum et malorum summa referatur. Qua de re est igitur inter summos viros major dissensio? et omitto illa, quæ relicta jam videntur, et Herillum, qui in cognitione et scientia summum bonum ponit: qui 72 cum Zenonis auditor esset, vides quantum ab eo dissenserit, et 73 quam non

67 Cum physica ista.] Physica recte cdd. quædam pro vulgato physici. malim etiam qui physica pro cum ph. mox pro si Davisius malit ec. bene.

68 Assentiuntur neque approbant - - affirmabunt.] Diversitas temporum in eadem re non placet. Puto legendum assentientur, approbabunt: pertinent cuim ad illa earum etiam rerum auctoritatem, quo illustriores videantur amiltere.

69 Signum illud.] Davisius correxit et edidit e Mss. suis et ed. Ven. 1471. signum ullum. non bene. videtur statuam aliquam vicinam et ante oculos positam vel digito demonstrasse.

70 Qui igitur approbat.] Int. magnitudinem solis, sc. definitam a philosophis, et ante est. Mss. quidam et edd. addunt

67 Cum physica ista.] Physica recte id, vel illud, quorum illud etiam Davisius d. quædam pro vulgato physici. malim recepit. Sed non est necessarium.

71 Quoniam o. r. una est definitio comprehendendi.] i. c. definitio comprehensionis est semper eadem, et ad omnes res applicari debet, constructio si fit sic definitio comprehendi omnium rerum, ca quoque recta est, ejusque multa exempla sunt notata a viris doctis. vid. v. c. Drakenb. ad Liv. 24, 23.

72 Cum Zenonis auditor esset.] Videtur legendum fuisset, ut infra Aristonem, qui, cum Zenonis auditor fuisset.

73 Quam non multum a Platone M.] Davisius in quinque Mss. Alemannus in regio Par. reperit: quam. n. m. a Platone. Megaricorum fuit n. d.

multum a Platone Megarici. quorum fuit nobilis disciplina, cujus, ut scriptum video, princeps Xenophanes, quem modo nominavi: deinde eum secuti, Parmenides, et Zeno: itaque ab his Eleatici philosophi nominabantur. post Euclides. Socratis discipulus, Megareus: a quo iidem illi Megarici dicti: qui id bonum solum esse dicebant, quod esset unum, et simile, et idem semper. hi quoque multa a Platone. A Menedemo autem, 74 quod is p. 33. Eretria fuit, Eretriaci appellati: quorum omne bonum in mente positum, et mentis acie, qua verum cerneretur. 75 Illi similia, sed, opinor, explicata uberius et ornatius. Hos 130 si contemnimus, et jam abjectos putamus; 76 illos certe minus despicere debemus, Aristonem, qui, cum Zenonis fuisset auditor, re probavit ea, quæ ille verbis, Nihil esse bonum, nisi virtutem; neque malum, nisi quod virtuti esset contrarium: in mediis ea momenta, quæ Zeno voluit, nulla esse censuit. Huic summum bonum est, in his rebus neutram in partem moveri: quæ άδιαφορία ab ipso dicitur. 77 Pyrrho autem, ea ne sentire quidem sapientem: 78 quæ ἀπάθιια nominatur. Has igitur tot sententias ut omittamus; hæc nunc videamus, quæ diu, multumque defensa sunt. Alii voluptatem, finem esse voluerunt: quo- 131 rum princeps Aristippus, qui Socratem audierat; unde Cyrenaici, post Epicurus: cujus est disciplina nunc notior: neque tamen cum Cyrenaicis de ipsa voluptate consentiens, voluptatem autem, et honestatem finem esse Callipho censuit: vacare omni molestia, Hieronymus: hoc idem cum honestate. Diodorus. ambo hi Peripatetici. Honeste autem vivere, fruentem rebus iis, 79 quas primas homini natura conciliet, et vetus Academia censuit, ut indi-

edidit e Mss. duobus et ed. Ven. 1741. fere eædem. Vulgatum Eretrius est contra latinitatem. et sunt multa exempla patria sic Pyrrhoni sc. est summum bonum, ut ante positæ, quæ et ad h. l. congessit Davi- est Huic s. b. est.

suis edidit illi. Sed quo refertur illi vel ἀπαθείς. itaque debet esse aut πάθη aut illis? ceterum ex utraque lectione idem ἀπάθεια nominatur, ut Davisius in libris sensus est. Illi similia his tradidere. Similia hae horum placita sunt illis superiorum philosophorum. Sed ille tamen faci- sic Pyrrhonis атадыа. lius est: itaque et ipse prætuli.

Videtur negatio excidisse, legendumque det enim a censuit.

74 Quod is Eretria fuit.] Sic Davisius non minus, np. quia res sunt similes ac

77 Pyrrho autem.] Davisius corrigit

13. 78 Quæ ἀπαθη nominantur.] At enim 75 Illis similia, &c.] Davisius e Mss. res non dicuntur ἀπαθη, sed homines quibusdam scr. reperit. nempe sicut Zenoni summum bonum adiapoela dicta est.

79 Quas p. h. natura conciliet.] Con-76 Illos certe minus despicere debemus.] textus postulat, opinor, conciliaret, pen-

ACADEM. QUESTIONUM

cant scripta Polemonis, quem Antiochus probat maxime, et Aristoteles: ejusque amici 80 nunc proxime videntur accedere. Introducebat etiam Carneades, non quo probarct, sed ut opponeret Stoicis, 81 summum bonum esse, frui iis rebus, quas primas natura conciliavisset. b. tum autem, quod ducatur a conciliatione natura. Zeno statuit finem esse bonorum: 82 qui inventor et princeps Stoi-43 corum fuit. Jam illud perspicuum est, omnibus iis fini-132 bus bonorum, quos exposui, malorum fines esse contrarios. Ad vos nunc refero, quem seguar? modo ne quis illud tam ineruditum, absurdumque respondeat: Quemlibet, modo aliquem. Nihil potest dici inconsideratius. Cupio segui Stoicos. licetne? omitto per ipsum Aristotelem, meo judicio in philosophia prope singularem: per ipsum Antiochum, qui appellabatur Academicus: erat quidem, si perpauca mutavisset, 83 germanissimus Stoicus. erit igitur res jam in discrimine. nam aut 84 Stoicus constituatur sapiens, aut veteris Academiæ. utrumque non potest, est enim inter cos non de terminis, sed de tota possessione contentio. nam omnis ratio vita definitione summi boni continetur: de qua qui dissident, de omni ratione vitæ dissident, non potest igitur uterque esse sapieus, quoniam tantopere dissentiunt, sed alter. si Polemoneus peccat Stoicus, rei falsæ assentiens; vos quidem nihil dicitis a sapiente tam alienum esse: sin vera sunt Zenonis, eadem in veteres Academicos Peripateticosque dicenda. 85 Hic igitur neutri assentiens si numquam, uter est 133 prudentior? Quid? cumipse Antiochus dissentit quibusdam in rebus ab iis, quos amat, Stoicis? nonne indicat, 86 nou posse illa probanda esse sapienti? Placet Stoicis, omnia peccata esse paria, at hoc Antiocho vehementissime displicet. liceat tandem mihi considerare, utram sententiam se-

80 Nunc proxime accedere.] Cur nunc? probabilis est correctio viri docti huc.

⁸¹ Summum bonum esse.] Esse delenducebat summum bonum, frui iis re-

⁸² Qui inventor et princeps Stoicorum fuit.] Durius est inventor pro auctore.
83 Germanissimus Stoicus.] Edidi Stoi-

bino, Davisio.

⁸⁴ St. constituatur sapiens.] Malim con-

⁸⁵ Hic igitur neutri a. si n. uter est dum videtur. Series orationis est, intro- prudention?] Hoc intelligi non potest. nec correctio satis probabilis aut aliis reperta est, aut mihi in mentem venit. Davisius corrigit : si nusquam, utroque est pru-

⁸⁶ Non posse illa probanda esse.] Davicus pro vulg. Stoicis, cum Manutio, Lam- sius delevit posse post Lambinum. bene, opinor.

quar. Præcide, inquit: statue aliquando quidlibet. 67 Quid? quæ dicuntur quidem et acuta mihi videntur in utramque partem, et paria: nonne caveam, ne scelus faciam? scelus enim dicebas esse, Luculle, dogma prodere, contineo igitur p. 34. me, ne incognito assentiar: quod mihi tecum est dogma commune. Ecce multo major ctiam dissensio. Zeno in una 134 virtute positam beatam vitam putat. Quid Antiochus? Etiam, inquit: beatam, sed non beatissimam. Deus ille. qui nihil censuit deesse virtuti: homuncio hic, qui multa putat præter virtutem homini partim cara esse, partim etiam Sed ille vereor, ne virtuti plus tribuat, quam necessaria. natura patiatur, præsertim 88 Theophrasto multa diserte copioseque dicente, et hic metuo, ne vix sibi constet: qui cum dicat esse quadam et corporis, et fortuna mala, tamen eum, qui in his omnibus sit, beatum fore censet, si sapiens sit. Distrahor: cum hoc mihi probabilius, tum illud videtur: et tamen, nisi alterutrum sit, virtutem jacere plane puto. Verum in his discrepant. 89 Quid? illa, in quibus 135 consentiunt, num pro veris probare possumus? Sapientis animum numquam nec cupiditate moveri, nec lætitia efferri. Age, hac probabilia sane sint: num etiam illa? numquam 44 timere, numquam dolere. 90 sapiensne non timeat? nec, si patria deleatur, non doleat? ⁹¹ Satis durum: sed Zenoni necessarium: cui, præter honestum, nihil est in bonis: tibi vero, Antioche, minime: cui, præter honestatem, multa bona: præter turpitudinem, multa mala videntur: quæ et venientia metuat sapiens necesse est, et venisse doleat. Sed quaro, quando ista fuerint ab Academia vetere decreta, ut animum sapientis commoveri, et conturbari negarent? mediocritates illi probabant, et in omni permotione naturalem volebant esse quendam modum, legimus omnes Crantoris, veteris Academici, de luctu. est enim non magnus, verum aureolus, et, ut Tuberoni Panætius præcipit, ad verbum

87 Quid, quæ dicuntur, &c.] Davisius Ita forma conclusionis clarior est et antior : nam hine pendet, nonne caveam.

88 Theophrasto multa d's. copioseque dicente.] Omissum contra, ut Lambino et Davisio visum, vel mutatum potius in multa. nam multa jam esse in copiose videtur.

est illud, illa dedere Ascens. Lamb. Aldus tum satis durum abest. nepos, Davisius: quos secutus sum.

90 Sapiensne non timeat? nec, si p. deaddidit quum. quid? quum, qua dicuntur. leatur, non doleat.] Hac esse mutila, facile intelligitur. Davisius e vestigiis librorum scriptorum sic explet : sapiensue non timeat, ne patria deleutur, ner doleut, si deleta sit. nil melius reperi. Sic et Ms. reg. Par.

91 Satis durum.] Satis abest a libris quibusciam scriptis, itaque Davisius dele-89 Quid? illa, in quibus, &c.] Vulgo vit. a quibusdam, ut ed. Ven. 1494. to-

b. ediscendus libellus. Atque illi quidem etiam utiliter a natura dicebant permotiones istas animis nostris datas: metum cavendi causa: misericordiam ægritudinemque, clementiæ: ipsam iracundiam, fortitudinis quasi cotem esse dicebant: recte, secusne, 92 alias viderimus, atrocitas quidem ista tua quo modo in veterem Academiam irruperit, nescio. 136 Illa vero ferre non possum, non quo mihi displiceant: sunt enim Socratica pleraque mirabilia Stoicorum, quæ παράδοξα nominantur: sed ubi Xenocrates, ubi Aristoteles ista tetigit? hos enim quasi cosdem esse vultis. illi umquam dicerent, sapientes solos reges? solos divites? solos formosos? omnia, quæ ubique essent, sapientis esse? neminem consulem, prætorem, imperatorem, nescio 93 an ne quinquevirum quidem quemquam, nisi sapientem: postremo, solum civem, solum liberum? insipientes omnes, peregrinos, exsules, servos, furiosos? denique scripta Lycurgi, Solonis, duodecim tabulas nostras, non esse leges? ne urbes denique, aut civitates, nisi 137 quæ essent sapientium? Hæc tibi, Luculle, si es assensus Antiocho, familiari tuo, tam sunt desendenda, quam mœnia: mihi autem, bono modo: tantum, quantum videbitur. 45 Legi apud Clitomachum, cum Carneades, et Stoicus Diogenes ad senatum in Capitolio starent, A. Albinum, qui tum, P. Scipione, et M. Marcello coss. prætor esset, cum, qui scum avo tuo, Luculle, consul fuit, doctum sane hominem, ut indicat ipsius historia, scripta Grace, jocantem dixisse Carneadi: ego tibi, Carneade, prætor esse non videor, quia sapiens non sum: nec hæc urbs, nec in ea civitas. Tum ille, huic Stoico non videris. Aristoteles, aut

set, quin et prætor ille esset, et Roma urbs, et eam civip. 35. tas incoleret. 94 sed ille noster est plane, ut supra dixi, Stoicus, 95 perpauca balbutiens. Vos autem mihi veremini, ne labar ad opinionem, et aliquid adsciscam, et comprobem incognitum: quod minime vultis, quid consilii datis? testa-

Xenocrates, quos Antiochus sequi volebat, non dubitavis-

92 Alias viderimus.] An videbimus? 93 An ne quinquevirum quidem.] Quinqueviri fuere magistratus minores, sive ministri magistratuum, quales sunt quin- ci multum tribuchat, ut paullo post ipse queviri cis et uls Tiberim ap. Liv. XXXI, dicit. Itaque sine libris hic nil mutem. 14. ubi v. Intt. quinquevir est ap. Horat. S. II, 5, 55. scriba e quinqueviro recoctus.

94 Sed ille noster, est plane Stoicus.] Noster est Antiochus, de quo supra dixerat,

esse germanum Stoicum, c. 43. Davisius correxit vester, ut ad Lucullum referatur, qui Antiochum sequebatur, sed et Cicero

95 Perpauca balbutiens. 1 1. c. in perpaucis non clare et aperte professus se rum Stoicis sentire. v. Clav. in balbutire.

tur sæpe Chrysippus, tres solas esse sententias, quæ defendi possint, de finibus bonorum: circumcidit, et amputat multitudinem. aut enim honestatem esse finem, aut voluptatem. aut utrumque. nam qui summum bonum dicant id esse, si vacemus omni molestia, eos invidiosum nomen voluptatis fugere: sed in vicinitate versari. quod facere eos etiam. qui illud idem cum honestate conjungerent: nec multo secus eos, qui ad honestatem prima naturæ commoda adjungerent. 90 ita tres relinquit sententias, quas putet probabiliter posse defendi. Sit saue ita, a Polemonis, et Peripatetico- 139 rum, et Antiochi finibus non facile divellor: neque quidquam habeo adhuc probabilius. verumtamen video. quam suaviter voluptas sensibus nostris blandiatur. 97 labor eo ut assentiar Epicuro, aut Aristippo. revocat virtus, vel potius reprehendit manu: pecudum illos motus esse dicit: hominem jungit deo. possum esse medius: ut, quoniam Aristippus, quasi animum nullum habeamus, corpus solum tuetur: Zeno, quasi corporis simus expertes, animum solum complectitur: 98 ut Calliphontem sequar; cujus quidem sententiam Carneades ita studiose defensitabat, ut eam probare etiam videretur. quamquam Clitomachus affirmabat, numquam se intelligere potuisse, quid Carneadi probaretur. 50 Sed, si ipsum finem velim sequi; nonne 100 ipsa veritas, et gravis et recta ratio mihi obversetur? Tu, cum b. honestas in voluptate contemnenda consistat, honestatem cum voluptate, tamquam hominem cum belua, copulabis? Unum igitur par, quod depugnet, reliquum est, voluptas 46 cum honestate, de quo Chrysippo fuit, quantum ego sentio, non magna contentio. alterum si sequare, multa ruunt, et maxime communitas cum hominum genere, caritas, amicitia, justitia, reliquæ virtutes: quarum esse nulla potest, nisi erit gratuita. nam quæ voluptate, quasi mercede aliqua,

96 Ita tres relinquit sententias.] Vulgo est reliquit: sed latinitas hic et series orationis postulat relinguit : idque et Davisius in libris scr. reperit, et Alemannus in Ms. regio Par.

97 Labor co, ut ass. Epicuro.] V. Clav. in lahi Paullo post legendum est jungi Deo pro jungit Deo. ut jam Davisius vidit.

98 Ut Calliphontem sequar.] Vulgo ediest, intelligendumque, inquam; sc. repetitur h. l. at c superioribus, ut, quoniam

Aristippus, ut consequens cum antecedente jungatur.

99 Sed, si ipsum finem velim sequi.] Hoc non bene habet: delerim cum aliis viris doctis finem, quod et Ms. reg. Par. abest. ipsum pertinet ad Calliphontem.

100 Ipsa veritas, &c.] Veritas edidi pro severitas, quia ita et Codd. quidam scr. et edd. vett. habent. tum pro obcertur aut Cal. edd. vett. quadam utrumque setur scripserim adversetur, sc. tali oratihabent ut Ven. 1494. sed ut solum verum one, si illud verum est, intellige animo tanquam sic mecum loquatur.

ad officium impellitur, ea non est virtus, sed fallax imitatio simulatioque virtutis. Audi contra illos, qui nomen honestatis a se ne intelligi quidem dicant, nisi forte quod gloriosum sit in vulgus, id honestum velimus dicere: fontem omnium bonorum in corpore esse: hanc normam, hanc regulam, hanc præscriptionem esse naturæ: a qua qui aberravisset, eum numquam, quid in vita sequeretur, habitu-141 rum. Nihil igitur me putatis, hæc, et alia innumerabilia cum audiam, moveri? tam moveor, quam tu, Luculle: neque me minus hominem, quam te putaveris. Tantum interest, quod tu, cum es commotus, acquiescis, assentiris, approbas; verum illud, certum comprehensum, perceptum, ratum, firmum, 1 fixum vis: deque co nulla ratione neque pelli, neque moveri potes, ego nihil ejusmodi esse arbitror, cui si assensus sim, non assentiar sæpe falso, quoniam vera a falsis nullo discrimine separantur, præsertim cum judicia ista dialecticæ, nulla sint.

Venio cuim jam ad tertiam partem philosophiæ, aliud judicium Protagoræ est, qui putet id cuique verum esse, quod cuique videatur: aliud Cyrenaicorum, qui præter permotiones intimas, nihil putant esse judicii: aliud Epicuri, qui omne judicium in sensibus, et in rerum notitiis. p. 56, et in voluptate constituit. Plato autem omne judicium veritatis, veritatemque ipsam, abductam ab opinionibus, et a sensibus cogitationis ipsius et mentis esse voluit. Numquid horum probat ² noster Antiochus? ille vero ne majorum quidem suorum, ubi enim aut Xenocratem sequitur, cuius libri sunt de ratione loquendi multi, et multum probati? aut ipsum Aristotelem, quo profecto nihil est acutius, nihil 47 politius? a Chrysippo pedem nusquam. Qui ergo Academici appellamur? an abutimur gloria nominis? aut cur cogimur eos sequi, qui inter se dissident? In hoc ipso, quod in elementis dialectici docent, quo modo judicare oporteat. verum, falsumne sit, si quid ita connexum est, ut hoc: Si dies est, lucet; quanta contentio est? aliter Diodoto, aliter Philoni, Chrysippo aliter placet. Quid? cum Cleanthe. doctore suo, quam multis rebus Chrysippus dissidet? quid? duo vel principes dialecticorum, Antipater, et Archidemus,

¹ Fixum vis.] Delevi cum Davisio fu2 Noster Antiochus.] Hic quoque Dav.
isse, auctore Ms. Paris. quod stare nullo edidit vester. v. supra.
modo potest. abest et a Ms. regio Par.

opiniosissimi homines, nonne multis in rebus dissentiunt? 144 Quid me igitur, Luculle, in invidiam, et tamquam in concionem vocas? et quidem, ut seditiosi tribuni solent, 3 occludi tabernas jubes? quo enim spectat illud, cum artificia tolli quereris a nobis, nisi ut opifices concitentur? qui si undique omnes convenerint, facile contra vos incitabuntur. expromam primum illa invidiosa, quod eos omnes, qui in concione stabunt, exsules, servos, insanos esse dicatis: deinde ad illa veniam, quæ jam non ad multitudinem, sed ad vosmetipsos, qui adestis, pertinent. negat enim vos Zeno, negat Antiochus scire quidquam, quo modo? inquies, nos enim defendimus, etiam insipientem multa comprehendere. 145 At scire negatis quemquam rem ullam, nisi sapientem, et hoc quidem Zeno gestu conficiebat, nam, cum extensis digitis adversam manum ostenderat, visum, inquiebat, hujusmodi est. deinde, cum paullum digitos constrinxerat, assensus hujusmodi, tum cum plane compresserat, pugnumque fecerat: comprehensionem illam esse dicebat, qua ex similitudine etiam nomen ei rei, quod ante non fuerat, κατάληψεν imposuit, cum autem lævam manum admoverat, et illum pugnum arcte, vehementerque compresserat, scientiam talem esse dicebat: cujus compotem, nisi sapientem, esse neminem. Sed, 4 qui sapientes sint, aut fuerint, ne ipsi quidem solent dicere. Ita tu nunc, Catule, lucere nescis; 5 nec 146 tu. Hortensi, in tua villa nos esse. Num minus hæc invidiose dicuntur? nec tamen nimis eleganter: illa subtilius. Sed, quo modo tu, si nihil comprehendi posset, artificia concidere dicebas, neque mihi dabas, id quod probabile esset, satis magnam vim habere ad artes: sic ego nunc tibi refero, artem sine scientia esse non posse. An pateretur hoc Zeuxis, aut Phidias, aut Polycletus, nihil se scire, cum in his esset tanta solertia? quodsi eos docuisset aliquis, quam vim habere dicerctur scientia, desinerent irasci: ne nobis quidem succenserent, cum didicissent id tollere nos, quod nusquam esset; quod autem satis esset ipsis, relinquere. quam rationem, majorum etiam comprobat diligen-

Mss. plures et edd. vett. Aldus dedit sapiens sit aut fuerit, quæ vulgata lectio facta est.

³ Tabernas occludi jubes.] Quod faciebant tribuni pl. ut omnis plebs adesset in concione, et incitari posset adversus cum, quem in invidiam adducere apud populum vellent.

Mss. plu picus sit facta est.

5 Nec est, ex ne

⁴ Qui sapientes sint aut fuerint.] Sic qui et tu legendum cum Davisio.

⁵ Nec tu, Hortensi.] Si lectio hæc vera est, ex nescis intelligendum est scis: alioqui et tu legendum cum Davisio.

48

tia: qui primum jurare ex sui animi sententia quemque voluerunt: deinde ita teneri, si sciens falleret, quod inscientia multa versaretur in vita: tum, qui testimonium diceret, ut arbitrari se diceret, etiam quod ipse vidisset: quæque jurati judices cognovissent, ut ea non esse facta, sed ut videri pronuntiarent.

Verum, quoniam non solum nauta significat, sed etiam

147 Favonius ipse insusurrat, navigandi nobis, Luculle, tempus esse, et quoniam satis multa dixi, est mihi perorandum. p. 37. posthac tamen, cum hæc quæremus, potius de dissensionibus tantis summorum virorum disseramus, de obscuritate naturæ, deque errore tot philosophorum, qui de bonis, contrariisque rebus tantopere discrepant, ut, cum plus uno verum esse non possit, jacere necesse sit tot tam nobiles disciplinas; quam de oculorum, sensuumque reliquorum mendaciis, et de sorite, aut pseudomeno: quas plagas ipsi 148 contra se Stoici texuerunt. Tum Lucullus, Non moleste, inquit, fero, nos hæc contulisse, sæpius enim congredientes nos, et maxime in Tusculanis nostris, si qua videbuntur, requiremus. Optime, inquam, sed quid Catulus sentit? quid Hortensius? Tum Catulus, Egone? inquit. ad patris revolvor sententiam: quam quidem ille Carneadeam esse

percipi possit, vehementer assentior. Habeo, inquam, sententiam tuam, nec eam admodum aspernor. Sed tibi quid tandem videtur, Hortensi? Tum ille ridens, 7 Tollendum. Teneo te, inquam, nam ista Academiæ est propria sententia. Ita sermone confecto, Catulus remansit: nos ad naviculas nostras descendimus.

dicebat, ut percipi nihil putem posse, assensurum autem non percepto, id est, opinaturum sapientem existimem: sed ita, ut intelligat se opinari, sciatque nihil esse, quod comprehendi et percipi possit: ⁶ per ἐποχὴν illam omnium rerum comprobans, illi alteri sententiæ, nihil esse, quod

⁶ Per ἐποχὴν illam.] Varie tentatur hic locus in per, quod et ipse vitiosum esse ingrediendo, int. aucorus: sed ambiguita-credo. An pro per legendum et vel sed? tem verbi secutus est, ut intelligi posset Turnebus corrigit nec.

⁷ Tollendum.] Proprie dixit de itinere

DE

FINIBUS

BONORUM ET MALORUM

λD

BRUTUM

LIBER PRIMUS

ARGUMENTUM.

His quinque de Finibus Bonorum et Malorum libris excussæ sunt reterum Philosophorum, sed præcipue Epicuri, Stoicorum et Peripateticorum de Summo Bono et Malo sententia, is est enim, quem Finem Bonorum et Malorum, imitatus Gracos, dixit, qui τέλος, quod est in quaque re summum. appellant, c. 12. in fin. Et prima quidem disputatio, quæ in Epicuri sententia versatur et explicanda et rejicienda, duobus primis libris con-Ea fingitur habita esse in Cumano Ciceronis, cum co L. Torquatus et C. Triarius salutandi Ciceronis causa venissent. Epicurei partes suscipit et libro I. explicat Epicuri sententium. disputationi pramittitur a Cicerone reprehensio Philosophia Epicurea in universum omnis. c. 6.7. Ipsius autem, quæ Torquato tribuitur, disputationis have est summa: Epicurum summum bonum posuisse in Voluptate, summum malum in Dolore; quod omne animal simul atque natum sit, voluptate gaudeat, dolorem adspernetur et repellat, quantum possit: ex quo intelligatur, natura id omnibus insitum esse, ut voluptatem summum bonum putent, neque tam argumentatione hic opus esse, quam mediocri admonitione et animadversione : sed rectius agere tamen cos, qui, quod multa contra voluptatem dicantur, rationibus conquisitis de ea re disputandum putent. c. 9. Qui accusent voluptatem, doloremque laudent, non ipsam voluptatem, sed eos potius accusare, qui blanditiis prasentium voluptatum corrupti, futuros dolores non provideant, aut perferendis doloribus parvis majores non repellant. c. 10. Neque vero voluptatem intelligi eam solam, quæ suavitate aliqua naturam ipsam moveat, sed eam potissimum, quæ percipiatur, omni dolore detracto; quod ipsailla molestia detractio consecutionem voluptatis afferat. c. 11. Voluptatem autem esse summum bonum, dolorem summum malum, ex eo intelligi, quod nihil beatius esse possit eo, qui perpetuis fruatur animo et corpore voluptatibus, nullo dolore nec impediente nec impendente, nil contra miscrius co, qui maximis confectus sit animi corporisque doloribus, nulla spe proposita, fore melius aliquando, nulla neque præsente neque exspectata voluptate, c. 12. Qui in una virtute, nominis splendore capti, summum bonum ponant, non videre, eam ne expe-

tendam quidem videri, nisi voluptatem efficeret, et esset omnium virtutum quidam ad voluptatem cursus. c. 13. 16. Nullum igitur esse errorem in ipsis finibus, sed in his rebus, e quibus efficiantur. Fateri autem se, animi voluptatem et dolorem e corpore nasci: sed esse tamen animi voluptatem et dolorem majorem eo, qui in corpore sit, quod corpore prasentia tantum sentiamus, animo præterita etiam et futura, quorum magna vis sit ad voluptatem et dolorem augendum, prout sapiens quisque aut stultus sit. Itaque Epicurum etiam, nemini nisi sapienti voluptatem illam, nemini nisi stulto dolorem tribuere. c. 17. sqq. Neque tandem amicitiam, isto summo bono constituto, tolli, quod omnium rerum, quas ad suaviter vicendum sapientia comparaverit, nihil majus amicitia, nil jucundius sit.

1 Non eram nescius, Brute, cum, quæ summis ingeniis, 1 exquisitaque doctrina philosophi Græco sermone tractavissent, ea Latinis litteris mandaremus, fore, ut hic noster labor in varias reprehensiones incurreret, nam quibusdam, et iis quidem non admodum indoctis, totum hoc displicet, philosophari. quidam autem 1 non id tam reprehendunt, si remissius agatur: sed tantum studium, tamque multam operam ponendam in eo non arbitrantur. Erunt etiam, et hi quidem eruditi Græcis litteris, contemnentes Latinas, qui se dicant in Græcis legendis operam malle consumere. Postremo aliquos futuros suspicor, qui me ad alias litteras vocent: genus hoc scribendi, etsi sit elegans, personæ ta-2 men, et dignitatis esse negent. Contra quos omnes dicendum breviter existimo, quamquam philosophiæ quidem vituperatoribus satis responsum est eo libro, quo a nobis philosophia defensa et collaudata est, cum esset accusata et vituperata ab Hortensio, qui liber cum et tibi probatus videretur, et iis, quos ego posse judicare arbitrarer, plura suscepi, veritus, ne movere hominum studia viderer, "retinere non posse. Qui autem, si maxime hoc placeat, moderatius tamen id volunt fieri, difficilem quandam tempeb. rantiam postulant in eo, 3 quod semel admissum coërceri reprimique non potest: ut propemodum justioribus utamur illis, qui omnino avocent a Philosophia, 4 quam his, qui rebus infinitis modum constituant, in reque eo meliore, 3 quo major sit, mediocritatem desiderent. Sive enim ad

1 Non id tam reprehendunt.] Mss. et ex quo post factum jam missum a Lambino edd. vett. omnes habent tautum non tam, codem sensu. nam utrumque de equis diquod primus dedit Victorius. Davisius citur: et sic Mss. quidam habent. prætuli antiquius, ut et Davisius fecit.

4 Quam his.] Sic. ed. pr. Mog. et Jo. de Colonia, non iis ut vulgg. his melius

edidit e conjectura tum.

² Retinere non posse.] Sc. sat multa scribendo.

³ Quod semel admissum.] Sic. edd. pr. respondet illis.

sapientiam perveniri potest: non paranda nobis solum ea, 5 sed fruenda etiam est. sive hoc difficile est: tamen nec modus est ullus investigandi veri, nisi inveneris: et quærendi defatigatio turpis est, cum id, quod quæritur, sit pulcherrimum. Etenim si delectamur, cum scribimus: quis est tam invidus, qui ab eo nos abducat? sin laboramus: quis est, qui alienæ modum statuat industriæ? Nam, ut Terentianus Chremes non inhumanus, qui novum vicinum non vult

Fodere, aut arare, aut aliquid ferre denique.

non enim illum ab industria, sed ab illiberali labore deterret: sic isti curiosi, quos offendit noster minime nobis injucundus labor. His igitur est difficilius satisfacere, qui 2 se Latina scripta dicunt contemnere: in quibus hoc pri- 4 mum est, in quo admirer: cur in gravissimis rebus non delectet eos patrius sermo, cum iidem fabellas Latinas, ad verbum de Græcis expressas, non inviti legant. Quis enim tam inimicus pæne nomini Romano est, qui Ennii Medeam. aut Antiopam Pacuvii spernat, aut rejiciat? 6 qui se iisdem Euripidis fabulis delectari dicat, (Latinas litteras oderit?) Synephebos ego, inquit, potius Cæcilii, aut Andriam Terentii, quam utramque Menandri legam? A quibus tantum 5 dissentio, ut, cum Sophocles vel optime scripserit Electram, tamen male conversam Attilii mihi legendam putem. de quo Licinius 7 ferreum scriptorem : verum, opinor; scrip- p. 50. torem tamen, ut legendus sit. rudem enim esse omnino in nostris poetis, aut inertissimæ segnitiæ est, aut fastidii delicatissimi. mihi quidem nulli satis eruditi videntur, 8 quibus nostra ignota sunt: 9 An,

Utinam ne in nemore, - - -

nihilominus legimus, quam hoc idem Græcum. quæ autem de bene, beateque vivendo a Platone disputata sunt, hæc explicari non placebit Latine? Quodsi nos non interpre- 6 tum fungimur munere, sed tuemur ea, quæ dicta sunt ab iis, quos probamus, eisque nostrum judicium, et nostrum

⁵ Sed fruenda etiam sapientia est.] Sa-Lambinus, Davisius, bene opinor. Nam si servatur, tamen ante ea delenda sit.

⁶ Qui se iisdem, &c.] Davisius e Ms. dedit quique se. Conjeci olim quum, sed et vulgatum recte habet. Idem Dav. ultima lat. litteras oderit, non reperit in Ms. Paris. et spuria suspicatus est. Sane cum ratio argumentandi postulat. præcedentibus non cohærent apte.

⁷ Ferreum scriptorem - - legendus sit.] pientia frigide redundat. deleveruntque Credo viris doctis, hic esse versum trochaicum integrum, cum initio alterius, ut legendus sit, in quo ed. pr. addit inde, ut inde l. f. non bene.

^{8.} Quibus nostra ignota sunt.] Scribendum est profecto sint.

⁹ An. Sic e Mss. pro At Dav. recte.

scribendi ordinem adjungimus: quid habent, cur Græca anteponant iis, 10 quæ et splendide dicta sint, neque sint conversa de Græcis? Nam 11 si dicent, ab illis has res esse tractatas: ne ipsos quidem Græcos est cur tam multos legant, 12 quam legendi sunt. quid enim est a Chrysippo prætermissum in Stoicis? legimus tamen Diogenem, Antipatrum, Mnesarchum, Panætium, multos alios, in primisque familiarem nostrum Posidonium. Quid Theophrastus? mediocriterne delectat, cum tractat locos ab Aristotele ante tractatos? quid Epicurei? num desistunt de iisdem, de 7 quibus et ab Epicuro scriptum est, et ab antiquis, ad arbitrium suum scribere? Quod si Græci leguntur a Græcis, ¹³ iisdem de rebus alia ratione compositis: quid est, cur 3 nostri a nostris non legantur? Quamquam si plane sic verterem Platonem, aut Aristotelem, ut verterunt nostri poetæ fabulas: male, credo, mererer de meis civibus, si ad corum cognitionem divina illa ingenia transferrem, sed id neque feci adhuc, nec mihi tamen, ne faciam, interdictum b. puto. locos quidem quosdam, si videbitur, transferam, et maxime ab-iis, quos modo nominavi, cum inciderit, ut id ante fieri possit: ut ab Homero Ennius, Afranius a Menandro solet. nec vero, ut noster Lucilius, recusabo, quo minus omnes mea legant. 14 Utinam esset ille Persius! Scipio vero, et Rutilius multo etiam magis: quorum ille judicium reformidans, Tarentinis ait se, et Consentinis, et Siculis scribere. Facete is quidem, sicut alias: sed nec tam docti tunc erant, ad quorum judicium elaboraret, et sunt illius scripta leviora, ut urbanitas summa appareat, docs trina mediocris. Ego autem quem timeam lectorem, cum ad te, ne Græcis quidem cedentem in Philosophia, audeam scribere? Quamquam a te ipso id quidem facio provocatus gratissimo mihi libro, quem ad me de virtute misisti. Sed ex eo credo quibusdam usuvenire, ut abhorreant a Latinis, quod inciderint in inculta quædam, et horrida. 15 de male Gracis Latine scripta deterius, quibus ego

¹⁰ Quæ et s. dicta sint.] Sint pro vulg. fensio, dictum esse pro quam leguntur. sunt e Mss. Davisius, recte. Sic et ed. pr. Mog. Col. idque et latinitas postulat.

¹¹ Si dicent.] Sic Mss. quidam pro vulgg. dicerent, item ed. pr. et Lambini, II, 6. quod et Davisius edidit.

sititium videtur; nec satisfacit Davisii de- ed. prima Mog. recepi.

¹³ lisdem - - compositis.] Hac aberant a Ms. Paris. itaque spuria judicat Dav. 14 Utinam esset ille Persius. | V. de Or.

¹⁵ De male Gracis.] Sic pro malis Gr. 12 Quam legendi sunt.] Hoc mihi in- scribendum semper putavi : quia sic est in

assentior, 16 dummodo de iisdem rebus ne Græcos auidem legendos putent. Res vero bonas, verbis electis, 17 graviter, ornateque dictas, quis non legat? nisi qui se plane 9 Græcum dici velit; ut 18 a Scævola est prætor salutatus Athenis Albucius, 19 quem quidem locum cum multa venustate, et omni sale idem Lucilius: apud quem præclare Scævola.

> Gracum te. Albuci, quam Romanum, atque Sabinum, Municipem Pontii, Tritanni, centurionum, Præclarorum hominum, ac primorum, signiferumque, Maluisti dici. Grace ergo prætor Athenis, Id quod muluisti, te, cum ad me 20 accedis, saluto: Xales, inquam, Tite: lictores, turn vomni , cohorsque, Xaige Tite, hinc hostis mi Albucius, hinc inimicus.

Sed jure Mucius. Ego autem 21 satis mirari non queo, 10 unde hoc sit tam insolens domesticarum rerum fastidium. p. 51. non est omnino hic docendi locus: sed ita sentio, et sæpe disserui, Latinam linguam non modo non inopem, 22 ut vulgo putarent, sed locupletiorem etiam esse, quam Græcam. Quando enim, 23 vel nobis dicam, aut oratoribus bonis, aut poetis, postea quidem quam fuit quem imitarentur, ullus orationis vel copiosæ, vel elegantis ornatus defuit? Ego vero, cum forensibus operis, laboribus, peri- 4 culis, non deseruisse mihi et videar præsidium, in quo a populo Romano locatus sim: debeo profecto, quamtumcumque possim, in eo quoque elaborare, ut sint opera, studio, labore meo doctiores cives mei, nec cum istis tantopere pugnare, qui Græca legere malint: modo legant illa ipsa, nec simulent: et iis servire, qui vel utrisque litteris uti velint, vel, si suas habent, illas non magnopere desiderent. Qui autem alia malunt scribi a nobis, æqui esse de- 11

16 Dummodo a se.] A se delevi cum Davisio, quod a Mss. pluribus et edd. pr.

¹⁷ Gr. ornateque dictatas.] Lambinus per conjecturam, Davisius e Mss. correxit dictas. bene.

¹⁸ A Scavola prætore.] Vulgo est prætor, sed Scavola prætor erat, non Albucius, ad quem prator referendum esset.

¹⁹ Quem quidem locum.] Deest verbum: potest intelligi, tractavit. Sed tamen locum non satis aptum est huic rei. Ursinus e Ms. jocu melius, addito in fine visit. Davisius pro locum conjecit lusit. quo verbo Cicero in tali re utitur; sed ni- habent mox locatus sim pro vulgato l. sum, mis a vulgato recedit.

²⁰ Accedis.] Edidere quidam accedi', quod non erat necesse. Sic pronunciandum, non scribendum, similiter mox omnis,

²¹ Satis mirari nequeo.] Addidi satis cum P. Manut. Aldo Nep. Davisio, quod sensus requirit neces ario.

²² Ut rulgo putarent.] Frustra Dav. correxit putant ex o Ms. vulgatum verum est, pendet e ex disserui.

²³ Vel nobis dicam.] Hoc sensum non habet h. l. Lambinus correxit ne nobis dicam, quod et Davisius recepit. placet. certe sensum commodum efficit.

²⁴ Videor.] Scr. videar. ed. pr. et aliæ

bent, quod et scripta multa sunt, sic ut plura nemini e nostris, et scribentur fortasse plura, si vita suppetet: et tamen qui diligenter hæc, 25 quæ de philosophia litteris mandamus, legere assueverit, judicabit nulla ad legendum his esse potiora, quid est enim in vita tantopere quærendum, quam cum omnia in philosophia, tum id, quod his libris quæritur, quid sit finis, quid extremum, quid ultimum, quo sint omnia bene vivendi, recteque faciendi consilia referenda? quid sequatur natura, ut summum ex rebus expetendis? quid fugiat, ut extremum malorum? qua de re cum sit inter doctissimos magno dissensio, 26 quis alienum putet eius esse dignitatis, quam mihi quisque tribuit, quod in omni munere vitæ optimum et verissimum sit, exquirere? 12 An, partus ancillæ sitne in fructu habendus, disseretur inter principes civitatis, P. Scævolam, M' Manilium? 27 ab hisque M. Brutus dissentiet, quod et acutum genus est, et ad usus civium non inutile: nosque ea scripta, reliquaque eiusdem generis et legimus libenter, et legemus: hæc, quæ vitam continent omnem, negligentur? Nam, ut sint illa vendibiliora, hæc uberiora certe sunt. quamquam id quidem licebit iis existimare, qui legerint. Nos autem hanc omnem quæstionem de finibus bonorum et malorum, fere a nobis explicatam esse 28 his litteris arbitramur, in quibus, quantum potuimus, non modo quid nobis probaretur, sed etiam quid a singulis philosophiæ disciplinis diceretur, persecuti sumus.

Ut autem a facillimis ordiamur, prima veniat in medium 13 Epicuri ratio, quæ plerisque notissima est: quam a nobis sic intelliges expositam, ut ab ipsis, qui eam disciplinam probant, non soleat accuratius explicari. verum enim invenire volumus, non tamquam adversarium aliquem convincere. Accurate autem quondam a L. Torquato, homine omni doctrina erudito, defensa est Epicuri sententia de voluptate; a meque ei responsum, cum C. Triarius, in primis 14 gravis et doctus adolescens, ei disputationi interesset. Nam cum ad me in Cumanum salutandi causa uterque venisset.

proprie respicit; ut e seqq. patet.
26 Quis alienum putet.] Atqui supra

Davisius conjecit qui a. putem.

²⁵ Quæ dep. litteris mandamus.] Dixit 27 Ab hisque M. Brutus dissentiet.] mandamus quia hunc de finibus librum Negabat sc. cum illi affirmarent, ut in Digestis traditur, L. VII. t. 1. l. 68.

²⁸ His litteris.] I. e. libris, his ed. pr. dixit, esse, qui putent. non ergo absurde Ven. 1471. etiam scr. quidam. Vulgo iis litteris.

pauca primo inter nos de litteris, quarum summum erat in utroque studium; deinde Torquatus: Quoniam nacti te, inquit, sumus aliquando otiosum, certe audiam, quid sit, quod Epicurum nostrum, non tu quidem oderis, ut fere faciunt, qui ab eo dissentiunt, sed certe non probes, eum, quem ego arbitror unum vidisse verum, maximisque erroribus animos hominum liberavisse, et omnia tradidisse, quæ pertinerent ad bene beateque vivendum: sed existimo, te, p.52. sicut nostrum Triarium, minus eo delectari, quod ista Platonis, Aristotelis, Theophrasti orationis ornamenta neglexerit. nam illuc quidem adduci vix possum, ut ea, quæ senserit ille, tibi non vera videantur. Vide quantum, inquam, 15' fallare. Torquate, oratio me istius philosophi non offendit. nam et complectitur verbis, quod vult, et dicit plane, quod intelligam: et tamen a philosopho, si afferat eloquentiam, non asperner: si non habeat, non admodum flagitem. re mihi non æque satisfacit, et quidem locis pluribus. sed quot homines tot sententiæ. falli igitur possumus. Quamobrem tandem, inquit, non satisfacit? te enim judicem æquum puto: modo, quæ dicat ille, bene noris. Nisi mihi Phædrum, 16 inquam, mentitum, aut Zenonem putas (quorum utrumque audivi, cum mihi nihil sane præter sedulitatem probarent) omnes mihi Epicuri sententiæ satis notæ sunt. atque eos, quos nominavi, cum Attico nostro frequenter audivi; cum miraretur ille quidem utrumque, Phædrum autem etiam amaret: quotidieque inter nos ea, quæ audiebamus, conferebamus: neque erat umquam controversia, quid ego intelligerem, sed quid probarem. Quid igitur est, inquit? 6 audire enim cupio, quid non probes.

Principio, inquam, in physicis, quibus maxime gloriatur, 17 ²⁰ primum totus est alienus. ³⁰ Democrito adjicit, perpauca mutans, sed ita, ut ea, quæ corrigere vult, mihi quidem depravare videatur. Ille atomos, quas appellat, id est, corpora individua, propter soliditatem censet in infinito inani. in quo nihil nec summum, nec infimum, nec medium, 31 nec ultimum, nec extremum sit, ita ferri, ut concursionibus in-

²⁹ Primum totus e. alienus.] Primum addicit sc. se. nil differt a principio. nec verum esse potest. Davisius conjecit propemodum. non Contraria hic requiruntur. itaque non ma-

quod est in edd. pr. adjecit, intell. calcu- mum, nec medium, nec ultimum. lum. Sed est durius. Davisius corrigit

³¹ Nec ultimum, nec extremum sit.] le Davisius nec primum, nec extremum. 30 Democrito adjicit.] Si verum est, aut Ed. Col. habet: nec summum. nec infi-

b. ter se cohærescant: ex quo efficiantur ea, quæ sint, quæque cernantur, omnia: eumque motum atomorum nullo a principio, sed ex æterno tempore intelligi convenire. Epi-18 curus autem, in quibus sequitur Democritum, non fere labitur. quamquam utriusque cum multa non probo. tum illud in primis, quod cum in rerum natura duo quærenda sint, unum, quæ materia sit, ex qua quæque res efficiatur; alterum, quæ vis sit, quæ quidque efficiat: de materia disseruerunt; vim, et causam efficiendi reliquerunt. sed hoc commune vitium: illæ Epicuri propriæ ruinæ. censet enim, eadem illa individua, et solida corpora ferri suo deorsum pondere 32 ad lineam: hunc naturalem esse omnium 19 corporum motum. 33 Deinde ibidem homo acutus, cum illud occurreret: si omnia deorsum e regione ferrentur, et, ut dixi, ad lineam, numquam fore, ut atomus altera alteram posset attingere: 34 itaque attulit rem commenticiam: declinare dixit atomum perpaullum: quo nihil posset fieri minus, ita effici complexiones, et copulationes, et adhæsitationes atomorum inter se: ex quo efficeretur mundus, omnesque partes mundi, quæque in eo essent. quæ cum res tota ficta sit pueriliter, tum ne efficit quidem quod vult. nam et ipsa declinatio, ad libidinem fingitur, (ait enim declinare atomum sine causa: 35 quum nihil turpius physico, quam fieri sine causa quidquam dicere;) et illum motum naturalem omnium ponderum, ut ipse constituit, e regione inferiorem locum petentium, sine causa eripuit atomis: nec 20 tamen id, cujus causa 36 hæc finxerat, assecutus est. Nam si omnes atomi declinabunt, nullæ umquam cohærescent: 37 sin aliæ declinabunt, aliæ suo nutu recte ferentur: primum erit hoc quasi provincias atomis dare, quæ recte, quæ oblique ferantur: deinde eadem illa atomorum, in quo p. 53. etiam Democritus hæret, turbulenta concursio hunc mundi ornatum efficere non poterit, ne illud guidem physici, credere aliquid esse minimum. quod profecto numquam putavisset, si a Polyæno, familiari suo, geometriam discere maluisset, quam illam etiam ipsum dedocere. Sol Demo-

³² Ad lineam.] Perpendiculum. 33 Deinde ibidem.] In cadem re. alii

malunt idem sc. Epicurus.

illo homo acutus. ergo itaque alienum est, libri scr. quidam. ed. .fo. de Col. habet id. delendumque, ut et alii viderunt.

³⁵ Quym nihil turpius ph. &c.] Quum

edidi pro quo. Sic placuit et Bruto et Davisio.

³⁶ Hac finxerat.] Immo hoc de decli-34 Itaque attulit.] Hæc cohærent cum natione atomorum a recta linea. et sic 37 Sive alia.] Malim cum Davisio sin.

crito magnus videtur, quippe homini erudito, in geometriaque perfecto, huic bipedalis fortasse: tantum enim esse censet, quantus videtur, vel paullo aut majorem, aut minorem. Ita, quæ mutat, ea corrumpit: quæ sequitur, sunt 21 tota Democriti. atomi, inane, imagines, quæ idola nominant, 38 quorum incursione non solum videamus, sed etiam cogitemus: infinitio ipsa, quam άπειρίαν vocant, tota ab illo est: tum innumerabiles mundi, qui et oriantur, et intereant quotidie, quæ etsi mihi nullo modo probantur: tamen Democritum laudatum a ceteris, ab hoc, qui eum unum secutus est, nollem vituperatum. Jam in altera philosophiæ 7 narte, quæ est quærendi, ac disserendi, quæ λογική dicitur. 22 iste vester, plane, ut mihi quidem videtur, inermis ac nudus est, tollit definitiones: nihil de dividendo ac partiendo docet: non, quo modo efficiatur concludaturque ratio, tradit: non, qua via captiosa solvantur, ambigua distinguantur. ostendit, judicia rerum in sensibus ponit: quibus si semel aliquid falsi pro vero probatum sit, sublatum esse omne judicium veri, et falsi putat. 39 In tertia vero parte, quæ 23 est de vita, et moribus, in constitutione finis, nil generosum sapit, atque magnificum.] Confirmat illud vel maxime, quod ipsa natura, ut ait ille, asciscat, et reprobet, id est, voluptatem et dolorem. ad hæc, et quæ sequamur, et quæ fugiamus, refert omnia, quod quamquam Aristippi est, a Cyrenaicisque melius liberiusque defenditur: tamen ejus- b. modi esse judico, ut nihil homine videatur indignius. majora enim quædam nos natura genuit et conformavit, ut mihi quidem videtur. Ac fieri potest, ut errem: sed ita prorsus existimo, neque cum Torquatum, qui hoc primus cognomen invenerit, aut torquem illum hosti detraxisse. ut aliquam ex eo perciperet corpore voluptatem, aut cum Latinis tertio consulatu conflixisse apud Veserim propter voluptatem. Quod vero securi filium percusserit, privavisse se etiam videtur multis voluptatibus, cum ipsi naturæ patrioque amori prætulerit jus majestatis atque imperii. Quid? 40 T. Torquatus, is, qui consul cum Cn. Octavio 24 fuit, cum illam severitatem in eo filio adhibuit, quem in

40 T. Torquatus.] T scripsimus pro L.

Hac absunt ab edd. pr.

³⁸ Quorum incursione.] Quorum ad 40 T. Torquatus.] T scripsimus pro L. idola referendum, aut leg. quarum sc. ima-v. Clav. Itaque scribendum esse docent

Fasti Consul. item sic est in Epitome Liv. 39 In tertia vero parte - - magnificum.] 54. ubi v. Drakenb.

adoptionem D. Silano emancipaverat, ut eum, Macedonum legatis accusantibus, quod pecunias prætorem in provincia cepisse arguerent, causam apud se dicere juberet, reque ex utraque parte audita, pronuntiaret, eum non talem videri fuisse in imperio, quales ejus majores fuissent et in conspectum suum venire 41 vetuit: numquid videtur tibi de voluptatibus suis cogitavisse? Sed ut omittam pericula. labores, dolorem etiam, quem optimus quisque pro patria et pro suis suscipit, ut non modo nullam captet, sed etiam prætereat omnes voluptates, 42 dolores denique quosvis suscipere malit, quam deserere ullam officii partem: ad ca. quæ hoc non minus declarant, sed videntur leviora, venia-25 mus. Quid tibi Torquate? quid huic Triario litteræ, quid historiæ, cognitioque rerum, quid poetarum evolutio, quid tanta tot versuum memoria voluptatis affert? Nec mihi illud dixeris: Hæc enim ipsa mihi sunt voluptati. et erant p. 54. illa Torquatis. Numquam hoc ita defendit Epicurus: neque vero tu, Triari, aut quisquam eorum, qui aut saperet aliquid, ista aut didicisset. Et, quod quæritur sæpe, cur tam multi sint Epicurei: sunt aliæ quoque causæ, sed multitudinem hoc maxime allicit, quod ita putat dici ab illo, recta et honesta quæ sint, ea facere ipsa per se lætitiam, id est, voluptatem. Homines optimi non intelligunt, totam rationem everti, si ita se res habeat, nam si concederetur, etiam st ad corpus nihil referatur, ista sua sponte, et per se esse jucunda, per se esset et virtus, et cognitio rerum. 26 quod minime ille vult, expetenda. Hæc igitur Epicuri non probo, inquam. de cetero, vellem equidem aut ipse doctrinis fuisset instructior (est enim, quod ita tibi videri necesse est, non satis politus iis artibus, quas qui tenent. eruditi appellantur) aut ne deterruisset alios a studiis. quamquam te quidem video minime esse deterritum.

Quæ cum dixissem, magis ut illum provocarem, quam ut ipse loquerer: tum Triarius leniter arridens, Tu quidem, inquit, totum Epicurum pæne e philosophorum choro sustulisti. quid ei reliquisti, nisi te, quoquo modo loqueretur, intelligere, quid diceret? ⁴³ aliena dixit in physicis, nec ea

⁴¹ Vetuit.] Tempora superiora postulant vetaret.

42 Dolores denique -- officii partem.] sequuntur imperfecta et perfecta, inter
Hæc Davisius spuria putat et delenda. quæ dicit locum non habere potest.

ipsa, quæ tibi probarentur. si qua in his corrigere voluit. deteriora fecit. disserendi artem nullam habuit. voluptatem cum summum bonum diceret, primum in eo ipso parum vidit: deinde hoc quoque alienum, nam ante Aristippus, et ille melius, addidisti ad extremum, etiam indoctum fuisse, Fieri, inquam, o Triari, nullo pacto potest, ut non dicas. 27 quid non probes eius, a quo dissentias, quid enim me prohiberet Epicureum esse, si probarem, quæ ille diceret? cum præsertim illa perdiscere, ludus esset.

Quamobrem dissentientium inter se reprehensiones non sunt vituperandæ, maledicta, contumeliæ, tum iracundiæ, b. contentiones, concertationesque in disputando pertinaces, indignæ mihi philosophia videri solent. Tunc Torquatus, 28 Prorsus, inquit, assentior, neque enim disputari sine reprehensione, nec cum iracundia, aut pertinacia recte disputari potest. Sed ad hæc, nisi molestum est, habeo quæ velim. At me, inquam, nisi te audire vellem, censes hæc dicturum fuisse? Utrum igitur percurri omnem Epicuri disciplinam placet: an de una voluntate quæri, de qua omne certamen est? Tuo vero id quidem, inquam, arbitratu. Sic faciam igitur, inquit: unam rem explicabo, camque maximam. de physicis alias, et quidem tibi et declinationem istam atomorum, et magnitudinem solis probabo, et Democriti errata, ab Epicuro reprehensa, et correcta permulta. nunc dicam de voluptate; nihil scilicet novi, ca tamen, quæ te ipsum probaturum esse confidam. Certe, inquam, pertinax non ero: tibique, si mihi probabis ea, que dices, libenter assentiar. Probabo, inquit: modo ista sis æquitate, quam osten- 29 dis. sed uti oratione perpetua malo, quam interrogare, aut interrogari. Ut placet, inquam. Tunc dicere exorsus est.

Primum igitur, inquit, sic agam, ut ipsi auctori hujus 9 disciplinæ placet: constituam, quid, et quale sit id, de quo quærimus, non quo ignorare vos arbitrer: sed ut ratione et via procedat oratio. Quærimus igitur, quid sit extremum, quid ultimum bonorum, quod, omnium philosophorum sententia, tale debet esse, ut ad id omnia referri oporteat: ipsum autem nusquam. hoc Epicurus in voluptate ponit: quod summum bonum esse vult, summumque malum, dolorem, idque instituit docere sic: Omne animal, 30 simulatque natum sit, voluptatem appetere, eaque gaudere, p. 55. ut summo bono; dolorem aspernari, ut summum malum,

et, quantum possit, a se repellere: idque facere nondum depravatum, îpsa natura incorrupte atque integre judicante. itaque negat opus esse 44 ratione, neque disputatione, quam ob rem voluptas expetenda, fugiendus dolor sit. sentiri hoc putat, ut calere ignem, nivem esse albam, dulce mel: 45 quorum nihil oportere exquisitis rationibus confirmari: 46 tantum satis esse admonere. interesse cnim inter argumentum conclusionemque rationis: et intermediocrem animadversionem atque admonitionem: altera, occulta quædam et quasi involuta aperiri: altera, promta et aperta judicari, etenim quoniam detractis de homine sensibus, reliqui nihil est: 47 necesse est, quid aut ad naturam, aut contra sit, a natura ipsa judicari, ea quid percipit, et quid judicat, quo aut petat, aut fugiat aliquid, præter voluptatem, 31 et dolorem? Sunt autem quidam e nostris, qui hæc subtilius velint tradere, et negent satis esse, quid bonum sit, aut quid malum, sensu judicari: sed animo etiam ac ratione intelligi posse, et voluptatem ipsam per se esse expetendam, et dolorem ipsum per se esse fugiendum, itaque aiunt hanc quasi naturalem, atque insitam in animis nostris inesse notionem, ut alterum esse appetendum, alterum aspernandum sentiamus. Alii autem (quibus ego assentior) cum a philosophis compluribus permulta dicantur, cur nec voluptas in bonis sit numeranda, nec in malis dolor, non exb. istimant oportere nimium nos causa confidere, sed et argu-10 mentandum, et accurate disserendum, et rationibus con-32 quisitis, de voluptate, et dolorc disputandum putant. Sed ut perspiciatis, unde omnis iste natus sit error, voluptatem accusantium, doloremque laudantium, totam rem aperiam: caque ipsa, quæ ab illo inventore veritatis, et quasi architecto beatæ vitæ dieta sunt, explicabo. nemo enim ipsam voluptatem, quia voluptas sit, aspernatur, aut odit, aut fugit; sed quia consequentur magni dolores eos, qui ratione voluptatem sequi nesciunt. neque porro quisquam est, qui dolorem ipsum, quia dolor sit, amet, consectetur, adipisci velit: sed quia nonnumquam ejusmodi tempora incidunt,

⁴⁴ Rutione neque disputatione.] Malim atque. Sed tamen alterum neque ante ratione post negat intelligi potest.

⁴⁵ Quorum nihil oportere. | Sic pro vulgato oporteret, dedi, latinitate postulante, orationis series postulat, tum mox detti confirmari pro confirmare.

⁴⁶ Tantum satis esse admonere.] Delendum sine dubio tantum, quod nunquam in hac formula additur.

⁴⁷ Necesse est.] Loge necesse esse, ut

ut labore, et dolore magnam aliquam quærat voluptatem. ut enim ad minima veniam, quis nostrum exercitationem ullam corporis suscipit laboriosam, nisi ut aliquid ex ea commodi consequatur? quis autem vel cum jure reprehenderit, qui in ca voluntate velit esse, quam nihil molestiæ consequatur, vel illum, qui dolorem eum fugiat, quo voluntas nulla pariatur? At vero eos et accusamus, et justo odio 33 dignissimos ducimus, qui blanditiis præsentium voluptatum deliniti atque corrupti, quos dolores, et quas molestias excepturi sint, occacati cupiditate non provident, similique sunt in culpa, cui officia deserunt mollitia animi. id est, laborum et dolorum fuga, et harum quidem rerum facilis est, et expedita distinctio. nam libero tempore, cum soluta nobis est cligendi optio, cumque nihil impedit, quo minus id, quod maxime placeat, facere possimus, omnis voluptas assumenda est, 48 omnis dolor repellendus, temporibus autem quibusdam, et aut officiis debitis, aut rerum necessitatibus 40 sarpe eveniet, ut et voluptates repudiandæ sint, et molestiæ non recusandæ. Itaque earum rerum hic tenetur a sapiente delectus, ut aut rejiciendis voluptatibus p. 56. majores alias consequatur, aut perferendis doloribus aspe- a. riores repellat.

Hanc ego cum teneam sententiam, quid est, cur verear, 34 ne ad eam non possim accommodare Torquatos nostros? quos tu paullo ante cum memoriter, tum etiam erga nos amice et benevole collegisti. nec me tamen laudandis majoribus meis corrupisti, nec segniorem ad respondendum reddidisti, quorum facta quemadmodum, quæso, interpretaris? Siccine cos censes aut in armatum hostem impetum fecisse, aut in liberos, et in sanguinem suum tam crudeles fuisse, nihil ut de utilitatibus, nihil ut de commodis suis cogitarent? At id ne feræ quidem faciunt, ut ita ruant, itaque turbent, ut, carum motus et impetus quo pertincant, non intelligamus. Tu tam egregios viros censes tantas res 35 gessisse sine causa? quæ fuerit causa, mox videro: interea hoc tenebo: si ob aliquam causam ista, quæ sine dubio praeclara sunt, fecerint, virtutem his ipsam per se causum non fuisse, torquem detraxit hosti, et quidem se texit,

bis aut oppropinquans, qui repellitur non 49 Sape eveniet. | Malim evenit.

A Omnis dolor depellendus.] Hie legendum repellendus, quia opponitur assumere. I intelligendus est dolor minans no-item post pro co dictuu repudiare, recusare.

ne interiret. At magnum periculum adiit. in oculis quidem exercitus, quid ex eo consecutus est? Laudem et caritatem: quæ sunt vitæ sine metu degendæ præsidia firmissi-Filium morte multavit: si sine causa, nollem me ab co ortum, tam importuno, tamque crudeli. sin ut dolore suo sanciret militaris imperii disciplinam, exercitumque in gravissimo bello animadversionis metu contineret; saluti prospexit civium, qua intelligebat contineri snam. 36 hæc ratio late patet, in quo enim maxime consuevit jactare vestra se oratio, tua præsertim, qui studiose antiqua persequeris, claris et fortibus viris commemorandis, corumque b. factis non emolumento aliquo, sed ipsius honestatis decore, laudandis, id totum evertitur co delectu rerum, quem modo dixi, constituto, ut aut voluptates omittantur, majorum voluptatum adipiscendarum causa, aut dolores suscipiantur, 11 majorum dolorum effugiendorum gratia. Sed de clarorum 37 hominum factis illustribus, et gloriosis, satis hoc loco dic-Erit enim jam de omnium virtutum cursu ad voluptatem proprius disserendi locus.

Nunc autem explicabo, voluptas ipsa, qua qualisque sit, ut tollatur error omnis imperitorum: intelligaturque ea, quæ voluptaria, delicata, mollis habeatur disciplina, quam gravis, quam continens, quam severa sit. non enim hanc solam sequimur, quæ suavitate aliqua naturam ipsam movet, et cum jucunditate quadam percipitur sensibus, sed maximam idam voluptatem habemus, quæ percipitur, omni dolore detracto, nam quoniam, cum privamur dolore, ipsa liberatione et vacuitate omnis molestiæ gaudemus: omne autem id, quo gaudemus, voluptas est, ut omne id, quo offendimur, dolor: doloris omnis privatio recte nominata est voluptas. Ut enim cum cibo, et potione fames, sitisque depulsa est, ipsa detractio molestiæ consecutionem affert voluptatis: sic in omni re doloris amotio successio-38 nem efficit voluptatis. Itaque non placuit Epicuro, medium esse quiddam inter dolorem, et voluptatem. Illud enim ipsum, quod quibusdam medium videtur, cum omni dolore caret, non modo voluptatem esse, verum etiam summam voluptatem. quisquis enim sentit, quemadmodum sit affectus, cum necesse est aut in voluptate esse, aut in colore. 30 omnis autem privatione doloris putat Epicuruster-

minari summam voluptatem: ut postea variari voluptas, p. 57. distinguique possit; augeri, amplificarique non possit. At a. 39 ctiam Athenis, ut a patre audiebam, facete, et urbane Stoicos irridente, statua est in Ceramico, Chrysippi sedentis. porrecta manu: quæ manus significet illum in hac esse rogatiuncula delectatum. Num quidnam manus tua sic affecta, quemadmodum affecta nunc est, desiderat? Nihil sane. At, si voluptas esset bonum, desideraret. Ita cre-Non est igitur voluptas bonum. Hoc ne statuam quidem dicturam pater ajebat, si loqui posset, conclusum est enim contra Cyrenaicos satis acute: nihil ad Epicurum. nam si ea sola voluptas esset, quæ quasi titillaret sensus, ut ita dicam, et ad eos cum suavitate 51 afflueret, et illaberetur: 52 nec manus esse contenta posset ulla vacuitate do-Joris sine jucundo motu voluptatis, sin autem summa voluptas est, ut Epicuro placet, nihil dolere: primum tibi recte, Chrysippe, concessum est, nihil desiderare manum, cum ita esset affecta: secundum non recte, si voluptas esset bonum, fuisse desideraturam, ideirco enim non desideraret, quia, quod dolore caret, id in voluptate est.

Extremum autem esse bonorum voluptatem, ex hoc facile 12 perspici potest, constituamus aliquem magnis, multis, per- 40 petuis fruentem et animo, et corpore voluptatibus, nullo dolore nec impediente, nec impendente: quem tandem hoc statu præstabiliorem, aut magis expetendum possumus dicere? inesse enim necesse est in eo, qui ita sit affectus, et firmitatem animi, nec mortem, nec dolorem timentis, quod mors sensu careat: dolor in longinquitate, levis: in gravitate, brevis soleat esse: ut ejus magnitudinem celeritas, diuturnitatem allevatio consoletur. Ad ea 41 cum accedit, ut neque divinum numen horreat, nec præteritas 55 voluntates effluere patiatur, carumque assidua recordatione lætetur: quid est, quod huc possit, quod melius sit, accedere? Statue contra aliquem confectum tantis animi, corporisque doloribus, quanti in hominem maximi cadere possunt, nulla spe proposita, fore levius aliquando, nulla præterea nec præsenti, nec exspectata voluptate: quid co

dooris non ad privationem. Sie et Lam- vacuitate, &c. | Davisius e vestigiis Mss. bines et Davisius.

⁵¹ diffuent et allanceetur. | Davisies addidisset Ciccro sine dubio corporis. malebi allaberetur, non male.

fecit nec ulta pars r. d. &c. non bene ; 53 Voluptates effluere patiatur. Int. ex

³² ter manus contenta esse posset ulla animo, ut sequentia docent.

miserius dici, aut fingi potest? Quod si vita doloribus referta, maxime fugienda est: summum profecto malum est, vivere cum dolore, cui sententiæ consentaneum est, ultimum esse bonorum cum voluptate vivere. nec enim habet nostra mens quidquam, ubi consistat, tamquam in extremo: omnesque et metus et ægritudines ad dolorem referuntur: nec præterea est res ulla, quæ sua natura aut solli-42 citare possit, aut angere. Præterea et appetendi, et refugiendi, et omnino rerum gerendarum initia proficiscuntur aut a voluptate, aut a dolore, quod cum ita sit, perspicuum est omnes rectas res atque laudabiles, eo referri, ut cum voluptate vivatur, quoniam autem id est vel summum bonum, vel ultimum, vel extremum, quod Græci. τέλος nominant, auod insum nullam ad aliam rem, ad id autem res referentur omnes: fatendum est, summum esse bonum jucunde vivere.

13 Id qui in una virtute ponunt, 54 splendore nominis capti, quid natura postulet, non intelligunt: errore maximo, si Epicurum audire voluerint, liberabuntur. istæ enim vestræ eximiæ, pulchræque virtutes, nisi voluptatem efficerent, quis eas aut laudabiles, aut expetendas arbitraretur? Ut enim medicorum scientiam non ipsius artis, sed bonæ valitudinis causa probamus: et gubernatoris ars, quia bene p. 58. navigandi rationem habet, utilitate, non arte laudatur: sic sapientia, quæ ars vivendi putanda est, non expeteretur, si nihil efficeret; nunc expetitur, quod est tamquam artifex 43 conquirenda et comparanda voluptatis. Quam autem dicam voluptatem, jam videtis, ne invidia verbi labefactetur oratio mea. nam cum ignoratione rerum bonarum, et malarum maxime hominum vita vexctur; ob eumque crrorem et voluptatibus maximis sæpe priventur, 55 et gravissimis animi doloribus torqueantur: sapientia est adhibenda. quæ et terroribus, cupiditatibusque detractis, et omnium falsarum opinionum 56 temeritate demta, certissimam se nobis ducem præbeat ad voluptatem, sapientia enim est una, quæ mæstitiam pellat ex animis, quæ nos exhorrescere metu non sinat: qua præceptrice, in tranquillitate vivi potest,

⁵⁴ Et splendore n. capti.] Delevi et. mis habent durissimis. nihil enim ei respondet. 56 Temeritate derep

nihil enim ei respondet.

55 Et pravissimis a. d.] Edidi gravissimis pro vulgato pravissimis, ut habent libri sor, quidam. Davisius e libris, qui purissimis.

56 Temeritate derepta.] Edd. pr. habent direpta, quod correctum est derepta, pelius etiam Mss. Parisini dempta: quod ecepi.

omnium cupiditatum ardore restincto, cupiditates enim sunt insatiabiles: quæ non modo singulos homines, sed universas familias evertunt: totam etiam labefactant sæpe rempublicam. Ex cupiditatibus odia, 57 dissidia, discordiæ, seditio- 44 nes, bella nascuntur, nec hæ sese foris solum jactant, nec tantum in alios cæco impetu incurrunt: sed intus etiam in animis inclusæ inter se dissident atque discordant. ex quo vitam amarissimam necesse est effici: 58 ut sapiens solus, amputata circumcisaque inanitate omni et errore, natura finibus contentus, sine ægritudine possit, et sine metu vivere. Quæ est enim aut utilior, aut ad bene vivendum aptior 45 partitio, quam illa, qua est usus Epicurus? qui unum genus posuit earum cupiditatum, quæ essent et naturales, et necessariæ: alterum, quæ naturales essent, nec tamen necessariæ: tertium, quæ nec naturales, nec necessariæ, quarum ea ratio est, ut necessariæ nec opera multa, nec impensa expleantur. Ne naturales quidem multa desiderant, propterea quod 46 ipsa natura divitias, quibus contenta sit, et parabiles, et ter- b. minatas habet, inanium autem cupiditatum nec modus ullus, nec finis inveniri potest. Quod si vitam omnem per- 14 turbari videmus errore, et inscientia: sapientiamque esse solam, quæ nos a libidinum impetu, et formidinum terrore vindicet, et ipsius fortunæ modice ferre doccat injurias, et omnes monstret vias, quæ ad quietem, et tranquillitatem ferant: quid est, cur dubitemus dicere, et sapientiam propter voluptatem expetendam, et insipientiam propter molestias esse fugiendam? Eademque ratione ne temperan- 47 tiam quidem propter se expetendam esse dicemus, sed quia pacem animis afferat, et eos quasi concordia quadam placet. ac leniat. Temperantia est enim, quæ in rebus aut expetendis, aut fugiendis, rationem ut sequamur monet, nec enim satis est judicare, quid faciendum, non faciendumve sit: sed stare ctiam oportet in eo, quod sit judicatum, plerique autem, quod tenere atque servare id, quod statuerunt, non possunt, victi et debilitati, objecta specie voluptatis, tradunt se libidinibus constringendos, nec, quid eventurum sit, provident, ob eamque causam propter voluptatem et parvam, et non necessariam, et quæ vel aliter pararetur, et

57 Dissidia.] Sie bene Mss. plures pro dent et discordant. cf. c. 18. discidia, quod in edd. vett. est. nam scquuntur modo discordiæ, et mox est dissidiis et discordiis. mox respondent dissidiis et discordiis.

qua etiam carere possent sine dolore, tum in morbos graves, tum in damna, tum in dedecora incurrunt: sæpe etiam le-48 gum judiciorumque pœnis obligantur. Qui autem ita frui volunt voluptatibus, ut nulli propter eas dolores consequantur: et qui suum judicium retinent, ne voluptate victi faciant id, quod sentiunt non esse faciendum: hi voluptatem maximam adipiscuntur, prætermittenda voluptate. etiam dolorem sæpe perpetiuntur, ne, si id non faciant, incidant in majorem. Ex quo intelligitur, nec intemperantiam propter se fugiendam esse: temperantiamque expetendam, non quia voluptates fugiat, sed quia majores conse-15 quatur. Eadem fortitudinis ratio reperietur, nam neque 49 laborum perfunctio, neque perpessio dolorum, per se insa allicit: nec patientia, nec assiduitates, nec vigiliæ, nec ea ipsa, quæ laudatur, industria, ne fortitudo quidem: sed ista sequimur, ut sine cura, metuque vivamus: animumque, et corpus, quantum efficere possimus, molestia liberemus. Ut enim mortis metu omnis quietæ vitæ status perturbatur: et ut, succumbere doloribus, eosque humili animo, imbecilloque ferre, miserum est; ob eamque debilitatem animi. multi parentes, multi amicos, nonnulli patriam, plerique autem se ipsos penitus perdiderunt: sie robustus animus, et excelsus, omni est liber cura et angore, cum et mortem contemnit, qua qui affecti sunt, 59 in cadem causa sunt, qua antequam nati: et ad dolores ita paratus est, ut meminerit, maximos morte finiri, parvos multa habere intervalla requietis, mediocrium nos esse dominos: ut, si tolerabiles sint, feramus: sin minus, æquo animo e vita, cum ea non placeat, tamquam e theatro, exeamus. Quibus rebus intelligitur, nec timiditatem, ignaviamque vituperari, nec fortitudinem, patientiamque laudari suo nomine: sed illas rejici, quia dolorem pariant; has optari, quia voluptatem. 16 Justitia restat, ut de omni virtute sit dictum, sed similia fere 50 dici possunt. ut enim sapientiam, temperantiam, fortitudib. nem, copulatas esse docui cum voluptate, ut ab ea nullo modo nec divelli, nec distrahi possint: sic de justitia judicandum est: quæ non modo numquam nocet cuiquam, sed contra 60 semper alit aliquid tum vi sua atque natura, quod

⁵⁹ In eadem causa.] I. c. conditione, quid in sc. nisi legendum est agit, quæ statu. verba etiam alibi permutantur.

⁶⁰ Semper alit aliquid.] Alit, habet ali-

tranquillet animos: tum spe, nihil earum rerum defuturum, quas natura non depravata desideret, quemadmodum temerita, et libido, et ignavia semper animum excruciant. et semper sollicitant, turbulentæque sunt: 61 sic *** cuius in mente consedit, hoc ipso, quod adest, turbulenta non potest fieri; et si vero molita quippiam est, quamvis occulte fecerit, numquam tamen confidet id fore semper occultum. Plerumque improborum facta primo suspicio insequitur: deinde sermo atque fama; tum accusator, tum judex: multi etiam, ut te consule, ipsi se indicaverunt. Quod si qui 51 satis sibi contra hominum conscientiam septi esse, et muniti videntur. 62 deorum tamen horrent, easque ipsas sollicitudines, quibus eorum animi noctes atque dies exeduntur. a diis immortalibus supplicii causa importari putant. Quæ autem tanta 63 ex improbe factis ad minuendas vitæ molestias accessio fieri potest, quanta ad augendas, cum conscientia factorum, tum pæna legum, odioque civium? Et tamen in quibusdam neque pecuniæ modus est, neque honoris, neque imperii, nec libidinum, nec epularum, nec reliquarum b. cupiditatum: quas nulla præda umquam improbe parta minuit; potius inflammat: ut coercendi magis, quam dedocendi esse videantur. Invitat igitur vera ratio bene sanos 52 ad justitiam, æquitatem, fidem: 64 neque homini infanti atque impotenti injuste facta conducunt: qui nec facile efficere possit, quod conetur, nec obtinere, si effecerit: et opes vel fortunæ, vel ingenii, liberalitati magis conveniunt; qua qui utuntur, benivolentiam sibi conciliant, et, quod aptissi- p. 60. mum est ad quiete vivendum, caritatem; præsertim cum omnino nulla sit causa peccandi. Quæ enim cupiditates 53 a natura proficiscuntur, facile explentur sine ulla injuria: 65 quæ autem inanes sunt, his parendum non est. nihil enim desiderabile concupiscunt, plusque in ipsa injuria detrimenti est, quam in ils rebus emolumenti, quæ pariuntur injuria. Itaque ne justitiam quidem recte quis dixerit per se ipsam optabilem, sed quia jucunditatis vel plurimum afferat. nam

excidisse justitia. turbulenta sc. mens sic ut post fortuna opes ad impotentem ejus : quæ et in molesta est intelligi debet.

factis. Sic paullo post injuste facta sunt.

cf. II, 16.

⁶⁴ Neque homini infanti.] Hæsi cum a Davisio. aliis in injunti. Si est a Cicerone, indicat hominem, qui caret ingenii et eloquentiae non necessarias et vanas, cf. c. 16.

⁶¹ Sic *** cujus in m. consedit.] Puto opibus, nam infantes opponuntur disertis. referentur, sic ingenii ad infantem. conjec-62 Deorum tumen.] Sc. conscientiam. ture virorum doctorum minus probabiles 63 Ex imprebis/uctis.] Correxiimprebe sunt aut aptæ h.ic loco, ut infami Davisii. Si autem infanti servatur etiam atque servandum, non aut substituendum, ut factum

⁶⁵ Qua inanes sunt.] I. e. appetent res

diligi et carum esse, jucundum est, propterea, quia tutiorem vitam, et voluptatem efficit pleniorem. itaque non ob
ea solum incommoda, quæ eveniunt improbis, fugiendam
improbitatem putamus, sed multo etiam magis, quod cujus
in animo versatur, numquam sinit eum respirare, numquam
st acquiescere. Quod si ne ipsarum quidem virtutum laus, in
qua maxime ceterorum philosophorum exsultat oratio, reperire potest exitum, nisi dirigatur ad voluptatem, voluptas
autem est sola, quæ nos vocet ad se, et alliciat suapte natura: non potest esse dubium, quin id sit summum atque extremum bonorum omnium: beateque vivere, nihil aliud sit,
nisi cum voluptate vivere. Huic certæ, stabilique sententiæ
quæ sint conjuncta, explicabo brevi.

Nullus in ipsis error est finibus bonorum, et malorum, 55 id est, in voluptate, aut in dolore: sed in his rebus peccant, cum, e quibus hæc efficiantur, ignorant. animi autem voluptates et dolores nasci fatemur e corporis voluptatibus, et doloribus. Itaque concedo quod modo dicebas. cadere causa, 66 si qui e nostris aliter existiment: quos quidem video esse multos, sed imperitos. Quamquam autem et lætitiam nobis voluptas animi, et molestiam dolor ь. afferat: eorum tamen utrumque et ortum esse e corpore. et ad corpus referri: nec ob eam causam non multo majores esse et voluptates, et dolores animi, quam corporis. nam corpore nihil, nisi præsens, et quod adest, sentire possumus: animo autem, et præterita, et futura. ut enim æque doleamus animo, cum corpore dolemus: fieri tamen permagna accessio potest, si aliquod 67 æternum et infinitum impendere malum nobis opinemur, quod idem licet trans-56 ferre in voluptatem, ut ea major sit, si nihil tale metuamus. Jam illud quidem perspicuum est, maximam animi aut voluptatem, aut molestiam plus aut ad beatam, aut ad miseram vitam afferre momenti, quam corum utrumvis, si æque diu sit in corpore, non placet autem, detracta voluptate, ægritudinem statim consequi, nisi in voluptatis locum dolor forte successerit: at contra, gaudere nosmet 68 omittendis doloribus, etiam si voluptas ea, quæ sensum moveat, nulla 57 successerit, eoque intelligi potest, quanta voluptas sit non

⁶⁶ Si qui e n. aliter existiment.] Sic sine hæsitatione correxi. Davisius et in legendum est, non existimant, ut est in Mss. reperit malum. Sic et edd. pr. vulgatis.

68 Omittendis doloribus.] An amitten-

⁶⁷ Aternum atque infinitum impendere dis? amittere et omittere in libris sæpe conmalum.] In vulgatis est mulorum, quod fusa sunt.

dolere. Sed ut iis bonis erigimur, quæ exspectamus: sic lætamur iis, quæ recordamur. Stulti autem malorum memoria torquentur: sapientes bona præterita, grata recordatione renovata, delectant. est autem situm in nobis, ut et adversa quasi perpetua oblivione obruamus, et secunda jucunde ac suaviter meminerimus. Sed cum ea, quæ præterierunt, acri animo, et attento intuemur, tunc fit, ut ægritudo sequatur, si illa mala sint; lætitia, si bona. O præcla- 18 ram beate vivendi, et apertam, et simplicem, et directam viam! cum enim certe nihil homini possit melius esse, quam vacare omni dolore et molestia, perfruique maximis et animi et corporis voluptatibus: videtisne, quam nihil prætermittatur, quod vitam adjuvet, quo facilius id, quod propositum est, summum bonum consequamur? Clamat Epicu- p. 61. rus, is, quem vos nimis voluptatibus esse deditum dicitis, non posse jucunde vivi, nisi sapienter, honeste, justeque vivatur: nec sapienter, honeste, juste, nisi jucunde. Neque 58 enim civitas in seditione, beata esse potest, nec in discordia dominorum domus: quo minus animus a se ipse dissidens, secumque discordans, gustare partem ullam liquidæ voluntatis et liberæ potest, atqui pugnantibus et contrariis studiis consiliisque semper utens, nihil quieti videre, nihil tranquilli potest. Quod si corporis gravioribus 59 morbis vitæ jucunditas impeditur: quanto magis animi morbis impediri necesse est? animi autem morbi sunt 69 cupiditates immensæ et inanes, divitiarum, gloriæ, dominationis, #libidinosarum etiam voluptatum. accedunt ægritudines, molestiæ, mærores, qui animos exedunt conficiuntque caris hominum non intelligentium, nihil dolendum esse animo, quod sit a dolore corporis præsenti, futurove sejunctum. Nec vero quisquam stultus non horum morborum aliquo laborat. 70 nemo igitur est corum non miser. Accedit etiam mors, quæ, quasi saxum Tantalo, semper 60 impendet: tum superstitio, qua qui est imbutus, quietus esse numquam potest. Præterea bona præterita non meminerunt, præsentibus non fruuntur, futura modo exspectant: quæ quia certa esse non possunt, conficiuntur et angore, et metu: maximeque cruciantur, cum sero sentiunt, frustra

69 Capiditatesimmenså et inanes.] Mss. sustinui.

ap. Davisium, et ed. Victorii immanes, Mss. quod non est abborrens. Sed tamen et inanes bene habet, nec id loco movere se stallonum; quod abesse non potest.

se aut pecuniæ studuisse, aut imperiis, aut opibus, aut gloriæ. nullas enim consequentur voluptates, quarum potiendi spe inflammati, multos labores, magnosque suscepe-61 rant. Ecce autem alii minuti, et angusti, aut omnia semper desperantes, aut malevoli, invidi, difficiles, 71 lucifugi, maledici. 72 monstrosi: alii autem etiam amatoriis levitatib. bus dediti, alii petulantes, alii audaces, protervi, iidem intemperantes, et ignavi, numquam in sententia permanentes. quas ob causas in eorum vita nulla est intercapedo moles-Igitur neque stultorum quisquam beatus, neque sapientum non beatus. multoque hoc melius nos veriusque, quam Stoici. Illi enim negant bonum quidquam esse, nisi nescio quam illam umbram, quod appellant honestum, non tam solido, quam splendido nomine: virtutem autem nixam hoc honesto, nullam requirere voluptatem, atque ad 19 beate vivendum seipsa esse contentam. Sed possunt hæc 62 quadam ratione dici, non modo non repugnantibus, verum etiam approbantibus nobis. Sic enim ab Epicuro sapiens semper beatus' inducitur. finitas habet cupiditates; negligit mortem; de diis immortalibus sine ullo metu vera sentit; non dubitat, si ita melius sit, migrare de vita. his rebus instructus semper est in voluptate. neque enim tempus est ullum, quo non plus habeat voluptatum, quam dolorum. nam et præterita grate meminit, et præsentibus ita potitur, ut animadvertat, quanta sint ea, quamque jucunda: neque pendet ex futuris, sed exspectat illa, fruitur præsentibus: ab iisque vitiis, quæ paullo ante collegi, abest plurimum : et, cum stultorum vitam cum sua comparat, magna afficitur voluptate. dolores autem, si qui incurrunt, numquam vim tantam habent, ut non plus habeat sapiens, quod gaudeat, 63 73 quam quod angatur. Optime vero Epicurus, quod exiguam dicit fortunam intervenire sapienti, maximasque ab eo, et gravissimas res consilio ipsius et ratione adminisp. 62. trari: neque majorem voluptatem ex infinito tempore ætaa. tis percipi posse, quam ex hoc percipiatur, quod videamus esse finitum. In dialectica autem vestra nullam vim existimavit esse, nec ad melius vivendum, nec ad commodius

72 Monstrosi.] Davisius cum Lamb. edi-dit morosi. sed hi et difficiles, qui ante propter quod, ut ante in quod gaudeat.

⁷¹ Lucifugi.] Analogia in hoc genere sunt, nil different. at qui sunt h. l. mon-compositi fert lucifugæ: sed samen et als strosi? vereor ne aliud verbum hic lateat. terum in quibusdam reperitur.

⁷³ Quam quod angatur.] Promtum est

disserendum. In physicis plurimum posuit. Ea scientia; et verborum vis et natura orationis, et consequentium repugnantiumve ratio potest perspici: omnium autem rerum natura cognita; levamur superstitione, liberamur mortis metu, non conturbamur ignoratione rerum, e qua ipsa horribiles exsistunt sæpe formidines. denique etiam morati melius erimus, cum didicerimus, quæ natura desideret. tum vero, si stabilem scientiam rerum tenebimus, servata illa, (quæ quasi delapsa de cælo est ad cognitionem omnium) regula, ad quam omnia judicia rerum 74 dirigentur, numquam ullius oratione victi sententia desistemus. Nisi autem 64 rerum natura perspecta erit, nullo modo poterimus sensuum judicia defendere, quidquid porro animo cernimus, id omne oritur a sensibus 75 qui si omnes veri crunt, ut Epicuri ratio docct: tum denique poterit aliquid cognosci et percipi. quos qui tollunt, et nihil posse percipi dicunt, ii, remotis sensibus, ne ad ipsum quidem expedire possunt, quod disserunt. Præterea, sublata cognitione, et scientia, tollitur omnis ratio et vitæ degendæ, et rerum gerendarum. Sic e physicis, et fortitudo sumitur contra mortis timorem: et constantia contra metum religionis; et sedatio animi, omnium rerum occultarum ignoratione sublata; et moderatio, natura cupiditatum, generibusque earum explicatis; et (ut modo docui) cognitionis regula, et judicio ab eadem illa constituto, veri a falso distinctio traditur.

Restat locus huic disputationi vel maxime necessarius, 20 de amicitia, quam, si voluptas summum sit bonum, affirma- 65 tis nullam omnino fore: de qua Epicurus quidem ita dicit: omnium rerum, quas ad beate vivendum sapientia comparaverit, nihil esse majus amicitia, nihil uberius, nihil jucundius. neque vero hoc oratione solum, sed multo magis vita, et factis, et moribus comprobavit. quod quam magnum sit, fictæ veterum fabulæ declarant: in quibus tam multis, tamque variis, ab ultima antiquitate repetitis, tria vix amicorum paria reperiuntur, ut ad Orestem pervenias, profectus At vero Epicurus una in domo, et ea quidem angusta, quam magnos, quantaque amoris conspiratione consentientes tenuit amicorum greges? quod fit etiam nunc ab Epicureis. Sed ad rem redeamus. 76 de hominibus dici 66

 ⁷⁴ Dirigentur.] Malim dirigantur.
 75 Qui si omnes veri e.] Omnes friget
 puto ex antecedente omni natum esse.
 76 De omnibus dici non necesse est.]

non necesse est. Tribus igitur modis video esse a nostris de amicitia disputatum. Alii, cum eas voluptates, quæ ad amicos pertinerent, negarent esse per se ipsas tam expetendas, quam nostras expeteremus: quo loco videtur quibusdam stabilitas amicitiæ vacillare. tuentur tamen eum locum, seque facile, ut mihi videtur, expediunt. ut enim virtutes, de quibus ante dictum est, sic amicitiam negant posse a voluptate discedere. nam cum solitudo, et vita sine amicis, insidiarum et metus plena sit, ratio ipsa monet, amicitias comparare: quibus partis confirmatur animus, et a 67 spe pariendarum voluptatum sejungi non potest. Atque ut odia, invidiæ, despicationes, adversantur voluptatibus: sic amicitiæ, non modo fautrices fidelissimæ, sed etiam effectrices sunt voluptatum tam amicis, quam sibi. quibus non solum præsentibus fruuntur, sed etiam spe eriguntur p. 63. consequentis ac posteri temporis. Quod quia nullo modo • sine amicitia firmam et perpetuam jucunditatem vitæ tenere possumus, neque vero ipsam amicitiam tueri, nisi æque amicos, ac nosmet ipsos diligamus: ideirco et hoc ipsum efficitur in amicitia, et amicitia cum voluptate connectitur. nam et lætamur amicorum lætitia æque atque nostra; et pariter dolemus angoribus.

Quocirca eodem modo sapiens erit affectus erga amicum quo in seipsum: quosque labores propter suam voluptatem susciperet, cosdem suscipiet propter amici voluptatem: quæque de virtutibus dicta sunt, 77 quemadmodum hæ semper voluptatibus inhærent, cadem de amicitia dicenda sunt. præclare enim Epicurus his pæne verbis: Eadem, inquit, scientia confirmavit animum, ne quod aut sempiternum, aut diuturnum timeret malum; quæ perspexit, in hoc ipso vitæ 69 spatio, amicitiæ præsidium esse firmissimum. Sunt autem quidam Epicurei timidiores paullo contra vestra convicia, sed tamen satis acuti, qui verentur, ne, si amicitiam propter nostram voluptatem expetendam putemus, tota amicitia quasi claudicare videatur. itaque primos congressus, copulationesque et consuetudinum instituendarum voluntates fieri propter voluptatem: cum autem usus progrediens familiaritatem effecerit, tum amorem efflorescere tantum,

Omnibus vitiosum est. Corrigendumque quod ante est ad rem redeamus. hominibus, quod in Ms. Palat. reperit Gruterus et probavit, in alio Guietus. Supe mo inharerent, pendet enim a dicta sunt. hac verba confusa sunt, respicit ad id,

⁷⁷ Quemadmodum - - inharent.] Im-

ut, etiam si nulla sit utilitas ex amicitia, tamen ipsi amici propter se ipsos amentur, etenim si loca, si fana, si urbes, si gymnasia, si campum, si canes, si equos, si 78 ludicra excreendi aut venandi consuetudine, adamare solemus: quanto id in hominum consuetudine 79 facilius fieri poterit, et 70 justius? 80 Sunt autem, qui dicant, fœdus quoddam esse sapientum, ut ne minus quidem amicos, quam se ipsos diligant, quod et fieri posse intelligimus, et sæpe id videmus, et perspicuum est, nihil ad jucunde vivendum reperiri posse, quod conjunctione tali sit aptius. Quibus ex omnibus judicari potest, non modo non impediri rationem amicitiæ, si summum bonum in voluptate ponatur, sed sine hoc institutionem amicitiæ omnino non posse reperiri.

Quapropter si ea, quæ dixi, sole ipso illustriora et cla-21 riora sunt: si omnia dixi, hausta e fonte naturæ: si tota 71 eratio nostra omnem sibi fidem sensibus confirmat, id est, incorruptis atque integris testibus: si infantes pueri, mutæ etiam bestiæ, pæne loquuntur, magistra ac duce natura, nihil esse prosperum, nisi voluptatem, nihil asperum, nisi dolorem; de quibus neque depravate judicant, neque corrupte: nonne ei maximam gratiam habere debemus, qui hac exaudita quasi voce naturæ, sic eam firme, graviterque comprehenderit, ut omnes bene sanos in viam placatæ, tranquillæ, quietæ, beatæ vitæ deduceret? qui quod tibi parum videtur eruditus, ea causa est, quod nullam eruditionem esse duxit, nisi quæ beatæ vitæ disciplinam juvaret, 72 An ille tempus aut in poetis evolvendis, ut ego, et Triarius, te hortatore, facimus, consumeret? in quibus nulla solida utilitas, omnisque puerilis est delectatio: aut se, ut Plato, in musicis, geometria, numeris, astris contereret? quæ et a falsis initiis profecta, vera esse non possunt: et, si essent vera, nihil afferrent, quo jucundius, id est, quo melius viveremus. eas ergo artes persequeretur, vivendi artem tantame tamque operosam, et perinde fructuosam relinqueret? Non ergo Epicurus ineruditus, sed ii indocti, p. 64. qui, quæ pueros non didicisse turpe est, ea putent usque a.

⁷⁸ Ludicra exerc. et ven. consuetudine.] que res et sententia postulat. Ordo est si adamare ludiera solemus, exercendi et venandi consuctudine. Vulgo 1494. &c. post male editum potuerit. erat ludieras consuctudines. Edd. vett. 80 Sunt autem, qui dicant.] Dican erat ludieras consuctudines. Edd. vett. 80 Sunt autem, qui dicant.] Dicant ex omnes tudiera, deinde consuetudines. ed. lege bonæ latinitatis edidi pro dicunt, quod

⁷⁹ F. f. poterit.] Sic edd. pr. Ven.

Ven. 1494. etiam consuctudine habet: id- valgo editur, ut in aliis locis sape factum.

ad senectutem esse discenda. Quæ cum dixisset, Explicavi, inquit, sententiam meam, et eo quidem consilio, tuum judicium ut cognoscerem. quæ mihi facultas, ut id meo arbitratu facerem, ante hoc tempus numquam est data.

M. TULLII CICERONIS

DE

FINIBUS BONORUM ET MALORUM

AD

BRUTUM LIBER SECUNDUS.

ARGUMENTUM.

Hic liber in refutanda Torquati disputatione atque universa Epicuri rations Initium facit ab ipso Voluptatis vocabulo, quod negat recte consumitur. ab Epicuro definiri, qui ci non modo eam, que in motu sit, hoc est, corpoream, sed etiam, quæ in stabilitate sit, hoc est, vacratatem a dolore, sive indolentiam subjiciat: quæ res cum sint natura diversæ, uno vocabulo non posse comprehendi, adversante inprimis linguæ græcæ latinæque ratione, quarum neque illa boris, neque hæc voluptatem appellet indolentiam, cum Hieronymus, qui summum bonum in indolentia ponat, manifeste disputet contra Aristippum, qui voluptati summi boni vim tribuat. c. 1-10. Ad evertenda deinde ipsius opinionis Epicureæ fundamenta accedit, et ostendit, neque ab animantium ortu recte repeti originem summi boni, nec propterea, quod appetant voluptatem infantes, adspernentur dolorem, voluptatem pro summo bono habendam; cum non tam ad voluptatem appetendam moveantur a natura infuntes, quam ut se ipsi diligant, et integros se salvosque velint; neque a sensibus, quorum non sit, de bono et malo judicare, sed de coloribus, sonis, figuris, motu, intervallis, et reliquis hujusmodi sensui subjectis rebus. c. 10-12. Unam ergo rationem audiendam esse, quæ doceat, nihil esse voluptati loci, non modo, ut sola in summi boni sede ponatur, sed ne illo quidem modo, ut ad honestatem applicetur, nullamque esse de summo bono sententiam probandam, nisi quæ aut solam honestatem probet, aut eam initiis natura et totius perfectione vita locupletet. Totam autem sententiam Epicuream hoc uno everti posse, si honestum aliquid ostendatur, quod sit ipsum sua vi propter seque expetendum, h:e. quod, detracta omni utilitate, sine ullis præmiis fructibusque, per se ipsum possit laudari, idque quattuor virtutibus illis Stoicis contineri. Eo constituto c. 14. s. accedit ad omnia ea, quæ a Torquato disputata pro Epicuri sententia erant, eaque ita refellit, ut inprimis, neque virtutibus neque amicitiæ usquam locum esse, ostendat, si ad voluptatem omnia referantur, c. 15-27. deinde vero etiam reliqua persequatur.

HIC cum uterque me intueretur, seseque ad audiendum 1 significarent paratos: primum, inquam, deprecor, ne me. tamquam philosophum, putetis scholam vobis aliquam explicaturum: quod ne in ipsis quidem philosophis magnopere umquam probavi, quando enim Socrates, qui parens philosophiæ jure dici potest, quidquam tale fecit? eorum erat iste mos, qui tum sophistæ nominabantur: quorum e numero primus est ausus Leontinus Gorgias in conventu poscerc quæstionem, id est, jubere dicere, qua de re quis vellet audire. Audax negotium; dicerem impudens, nisi hoc institutum postea translatum ad philosophos nostros esset. Sed et illum, quem nominavi, et ceteros sophistas, ut e Pla- 2 tone intelligi potest, lusos videmus a Socrate. is enim percunctando, atque interrogando elicere solebat eorum opiniones, quibuscum disserebat, ut ad ea, quæ ii respondissent. si quid videretur, diceret, qui mos cum a posterioribus non esset retentus, Arcesilas eum revocavit: instituitque, ut ii. qui se audire vellent, non de se quærerent, sed ipsi dicerent, b. quid sentirent, quod cum dixissent, ille contra, sed qui audichant, quoad poterant, defendebant sententiam suam. Apud ceteros autem philosophos, qui quæsivit aliquid, tacet. quod quidem jam fit etiam in Academia. Ubi enim is. qui audire vult, ita dixit, voluptas mihi videtur esse summum bonum: perpetua oratione contra disputatur: ut facile intelligi possit, cos, qui aliquid sibi videri dicant, non ipsos in ea sententia esse, sed audire velle contraria. Nos 3 commodius agimus. non enim solum Torquatus dixit, quid sentiret, sed etiam cur: ego autem arbitror, quamquam admodum delectatus sum ejus oratione perpetua, tamen commodius, cum in rebus singulis insistas, et intelligas, quid quisque concedat, quid abnuat, ex rebus concessis 1 concludi, quod velis, et ad exitum perveniri. Cum enim fertur, quasi torrens, oratio, 2 quamvis multa cujusquemodi rapiat: nihil tamen teneas, nihil apprehendas, nusquam orationem rapidam coerceas.

Omnis autem 3 in quærendo, 4 quæ via quadam et ra-

¹ Concludi, quod velis.] Quod restitui ex latinitate et edd. pr. Vulgatum quid, vitiosum est. primus sic Aldus.

² Quamvis multa c. rapiat.] Etsi permulta insint, quæ quærendi materiam habeant.

³ In quarendo.] Hoc suspectum est Davisio. itaque uncis inclusit. Est, eum super aliqua re quaritur ac disputatur.

⁴ Qua via et ratione habetur.] Secundum regulas bene disserendi, recto ordine, v. Clav. in via et infra IV. 10.

tione habetur, oratio, præscribere primum debet, (ut qui-busdam in formulis, ⁵ ea res agetur,) ut, inter quos disseri-2 tur, conveniat, quid sit id, de quo disseratur. Hoc 6 po-4 situm in Phædro a Platone probavit Epicurus: sensitque. in omni disputatione id fieri oportere. sed quod proximum fuit, non vidit, negat enim definiri rem placere: sine quo fieri interdum non potest, ut inter eos, qui ambigunt, conveniat, quid sit id, de quo agatur: velut in hoc ipso, de quo nunc disputamus, quærimus enim finem bonorum: possumusne scire, hoc, quale sit, nisi contulerimus inter nos, cum finem bonorum dixerimus, quid finis, quid etiam 5 sit ipsum bonum? Atqui hæc patefactio quasi rerum p. 65. opertarum, cum quid quidque fit, aperitur, definitio est: ^a qua tu etiam imprudens utebare nonnumquam. nam hunc ipsum sive finem, sive extremum, sive ultimum definiebas, id esse, quo omnia, quæ recte fierent, referrentur, 8 neque id ipsum usquam referretur. Præclare hoc quidem. Bonum ipsum etiam quid esset, fortasse, si opus fuisset, definisses: aut, quod esset natura appetendum: aut, quod prodesset: aut, quod juvaret: aut, quod liberet modo. 9 idem (nisi molestum est) quoniam tibi non omnino displicet definire. et id facis cum vis; velim definias, quid sit voluptas: de 6 quo omnis hæc quæstio est. Quasi quis, inquit, sit, qui. quid sit voluptas, nesciat : aut qui, quo magis id intelligat, definitionem aliquam desideret. Me ipsum esse dicerem, inquam, nisi mihi viderer habere bene cognitam voluptatem. et satis firme conceptam animo, atque comprehensam. nunc autem dico, ipsum Epicurum nescire, et in co nutare: eumque, qui crebro dicat, diligenter oportere exprimi, quæ vis subjecta sit vocibus, non intelligere interdum, quid sonet hæc vox volaptatis, 10 (id est, quæ res huic voci subjicia-3 tur). Tunc ille ridens, Hoc vero, inquit, optimum, ut is.

10 Id est - - subjiciatur.] Hæc glossatorem sapiunt, et Davisius reperit in aliquo Codice, scripta in margine. itaque

cum ipso uncis inclusi.

⁵ Fa res agetur.] Sic Gruterus e libris suis edidit. ante erat agatur. alibi Cicero habet qua de re agitur. Hic, quia intexitur orationi obliquæ, Lambinus dedit q. d. r. agitur. ego formulam q. d. r. agitur probem, quia est in parenthesi.

bem, quia est in parenthesi.
6 Positum in Phædro a Platone.] Locus est p. 237. T. III. ed. Steph.

⁷ Qui tu etiam imprudens utebare n.]
1. e. cum non agebas hoc, ut definires, inter disserendum, velut casu ac temere.

⁸ Neque id ipsum u.r.] Id delendum est-

^{9.} Nunc idem.] Edd. vett. non habent nunc, sed: modo idem, divellentes modo a liheret. sed modo non convenit τῷ vetim definias. Ego igitur nunc, quod et a libris ser. abest, ex unoque Pal. inductum est a Grutero, delevi. sed pro idem velim legi item, ut et Davisio placuit.

qui finem rerum expetendarum, voluptatem, esse dicat, id extremum, id ultimum bonorum; ii id ipsum, quid sit, quale sit, nesciat. Atqui inquam, 12 aut Epicurus, quid sit voluptas, aut omnes mortales, qui ubique sunt, nesciunt. Quonam, inquit, modo? Quia voluptatem hanc esse sentiunt omnes, quam sensus accipiens movetur, et jucunditate quadam perfunditur. Quid ergo, istam volup- 7 tatem, inquit, Epicurus ignorat? Non semper, inquam. nam interdum nimis etiam novit, quippe qui testificetur, ne intelligere quidem se posse, ubi sit, aut quid sit ullum b. bonum, præter illud, quod cibo, et potione, et aurium delectatione, et obscæna voluptate capiatur. An hæc ab eo non dicuntur? Quasi vero me pudeat, inquit, istorum, aut non possim, quemadmodum ca dicantur, ostendere. Ego vero non dubito, inquam, quin facile possis: nec est, quod te pudeat sapienti assentiri; qui se unus, quod sciam, sapientem profiteri sit ausus. nam Metrodorum non putant ipsum professum: sed, cum appellaretur ab Epicuro, repudiare tantum beneficium noluisse. Septem autem illi. non suo, sed populorum suffragio omnium nominati sunt. Verum hoc loco sumo, verbis his 13 candem certe vim vo- 8 luptatis Epicurum nosse, quam ceteros. omnes enim jucundum motum, quo sensus hilaretur, Græce ήδονήν, Latine voluptatem vocant. Quid est igitur, inquit, quod requiras? Dicam, inquam, et quidem discendi causa magis. quam quo te, aut Epicurum reprehensum velim. Ego quoque, inquit, didicerim libentius, si quid attuleris, quam te reprehenderim. Tenesne igitur, inquam, Hieronymus Rhodius quod dicat esse summum bonum, quo putet omnia referri oportere? Teneo, inquit, finem illi videri, nihil Quid? idem iste de voluptate quid sentit? Negat 9 esse eam, inquit, propter seipsam expetendam. Aliud igitur esse censet gaudere, aliud non dolere. Et quidem, inquit, vehementer errat. nam, ut paullo ante docui, augendæ voluptatis finis est, doloris omnis amotio. Non dolere,

11 Id ipsum, quid sit, quale sit.] Da- intelligi, quod durius est, aut addi scit, vel

visius pro quid sit reposuit quidem e Pa- post voluptas, non nescit. lat. pr. ap. Gruterum, qui et probabat

¹³ Fandem r. v. Epicurum nosse.] Norse vim voluptatis verbo utcunque defen-12 Aut Epicurus, quid sit voluptas.] di potest, si nosse accipitur intelligere, ut Verbum deest post Epicurus: nam ad notio est vis verbi, idea in animo: sed manesciunt referri non potest. debet ergo aut gis placet legi notasse, ut conjecit Davisius.

inquam, istud quam vim habeat, postea videro: aliam vero vim voluptatis esse, aliam nihil dolendi, nisi valde pertinax fueris, concedas necesse est. Atqui reperies, inquit, P. 66. in hoc quidem pertinacem. dici enim nihil potest verius. Estne quæso, inquam, sitienti in bibondo voluptas? 14 Quis istud, inquit, posset negare. Eademne, inquam, quæ restincta siti? Immo alio genere. restincta enim sitis, stabilitatem voluptatis habet, inquit: illa autem voluptas ipsius restinctionis, in motu est. Cur igitur, inquam, res tam dis-10 similes eodem nomine appellas? Quid paullo ante, inquit, dixerim, nonne meministi, cum omnis dolor detractus esset, variari, non augeri voluptatem? Memini vero, inquam. sed tu istuc dixti bene Latine, parum plane, varietas enim Latinum verbum est, idque proprie quidem in disparibus coloribus dicitur: sed transfertur in multa disparia, varium poema, varia oratio, varii mores, varia fortuna. voluptas etiam varia dici solet, cum percipitur ex multis dissimilibus rebus, dissimiles efficientibus voluptates. Eam si varietatem diceres, intelligerem, ut, etiam non dicente te, intelligo. ista varietas quæ sit, non satis perspicio, quod ais, cum dolore careamus, tum in summa voluptate nos esse: cum autem vescamur iis rebus, quæ dulcem motum afferant sensibus, tum 15 esse in motu voluptatem, qui faciat varietatem voluptatum: sed non augeri illam non dolendi 4 voluptatem. ¹⁶ quam cur voluptatem appelles, nescio. An 11 potest, inquit ille, quidquam esse suavius, quam nihil dolere ? Immo sit sane nihil melius, inquam (nondum enim id quæro) num propterea idem voluptas est, quod (ut ita dicam) indolentia? Plane idem, inquit, et maxima quidem, qua fieri nulla major potest. Quid dubitas igitur, inquam, summo bono a te ita constituto, ut id totum in non dolendo b. sit, id tenere unum, id tueri, id defendere? quid enim necesse est, tamquam meretricem in matronarum cœtum, sic voluptatem in virtutum concilium adducere? invidiosum 12 nomen est, insame, suspectum. Itaque hoc frequenter dici solet a vobis, non intelligere nos, quam dicat Epicurus voluptatem. Quod quidem mihi siquando dictum est: est

¹⁵ E. in motu voluptatem, qui faciat v. v.] rexit in textu. non dubitavi qui edere pro quæ. nam hæc referentur non ad voluptatem sed ad mo- terius, interloquentis.

¹⁴ Q - - posset negare.] Immo pos- tum. itaque olim pro vitio typographico correxi. sic et placuit Davisio sed non cor-

¹⁶ Quam cur - - nescio.] Hoc est al-

autem dictum non parum sæpe: etsi satis clemens sum in disputando, tamen inderdum soleo subirasci, egone non intelligo, quid sit ήδονή Græce, Latine voluptas? utram tandem linquam nescio? deinde, qui fit, ut ego nesciam, sciant omnes, quicumque Epicurei esse voluerunt? 17 quod vestri quidem vel optime disputant, nihil opus esse, eum, qui philosophus futurus sit, scire, litteras. Itaque, ut majores nostri ab aratro abduxerunt Cincinnatum illum, ut dictator esset: sic vos 18 de Pelasgis omnibus colligitis bonos illos quidem viros, sed certe non pereruditos. Ergo 13 illi intelligunt, quid Epicurus dicat, ego non intelligo? Ut scias me intelligere, primum idem esse voluptatem dico, quod ille ήδονήν. ct quidem sæpe quærimus verbum Latinum par Græco, et quod idem valeat: hic nihil fuit, quod quæreremus. nullum inveniri potest, quod magis idem declaret Latine, 19 quod Greece noon, quam declarat voluptas, huic verbo omnes, qui ubique sunt, qui Latine sciunt, duas res subjiciunt, lætitiam in animo, commotionem suavem jucunditatis in corpore. nam et ille apud Trabeam, voluptatem animi nimiam, latitiam dicit, eandem, quam ille Cæcilianus. 20 qui omnibus lætitiis lætum esse se narrat, sed hoc interest, quod voluptas dicitur etiam in animo vitiosa res, ut Stoici putant; qui eam sic definiunt: Sublationem animi sine ratione, opinantis se magno bono frui: non dicitur lætitia, nec gaudium in corpore. In eo autem 14 voluptas, omnium Latine loquentium more, ponitur, cum p. 67. percipitur ea, quæ sensum aliquem moveat, jucunditas. hanc quoque jucunditatem, si vis, transfer in animum: juvare enim in utroque dicitur, ex eoque jucundum: modo intelligas, inter illum, qui dicat,

Tanta latitia auctus sum, ut mihi non constem:

et eum, qui,

Nunc demum mihi animus ardet:

putant.] Primo quod hic non commodum apud Græcos incolas, quorum ii opera in est. Davisius malebat quum : ego quando: præterea pro quidem malim quidam propter sequens, in quo pro optime legendum optimi: nam non optime disputabant: sed qui id dicebant, crant optimi ex illa

18 De Pelasgis omnibus.] I. e. e rusti-

17 Quod vestri quidem, vel optime dis- cis, e plebe. Pelasgi enim in Italia erant re rustica utebantur, quales apud Lacedæmonios Helotæ.

19 Quad Grace ndorn. Addidi cum Davisio e Ms Ursini hoovh.

20 Qui omnibus latitiis latum esse se] Scr. elatum.

quorum alter lætitia gestiat, alter dolore crucietur: esse illum medium,

Quamquam hæc inter nos nuper notitia admodum est.

qui nec lætetur, nec angatur: itemque inter eum, qui potiatur expetitis corporis voluptatibus, et eum, qui crucie-5 tur summis doloribus, esse eum, qui utroque careat. Satisne igitur videor vim verborum tenere: an sum etiam 15 nunc vel Græce loqui, vel Latine docendus? Et tamen vide, ne, si ego non intelligam, quid Epicurus loquatur, cum Græce, ut videor, luculenter sciam; sit aliqua culpa ejus, qui ita loquatur, ut non intelligatur, quod duobus modis sine reprehensione fit: si aut de industria facias, ut Heraclitus, cognomento qui σκοτεινός perhibetur, quia de natura nimis obscure memoravit: aut cum rerum obscuritas, non verborum, facit, ut non intelligatur oratio: qualis est in Timæo Platonis. Epicurus autem, ut opinor, nec non vult, si possit, plane, et aperte loqui : nec de re obscura, ut physici; aut artificiosa, ut mathematici; sed de illustri, et facili, etiam 21 in vulgus pervulgata, loquitur. Quamquam non negatis nos intelligere, quid sit voluptas, sed quid ille dicat. e quo efficitur, non ut nos non intelligamus, quæ vis sit istius verbi, sed ut ille suo more loquatur, nos-16 trum negligat. Si enim idem dicit, quod Hieronymus, qui b. censet summum bonum esse, sine ulla molestia vivere: cur mayult dicere voluptatem, quam vacuitatem doloris, ut ille facit, qui, quid dicat, intelligit? Sin autem voluptatem 22 putat adjungendam cam, quæ sit in motu: (sic enim appellat hanc dulcem, in motu, illam nihil dolentis, in stabilitate:) quid tendit; cum efficere non possit, ut cuiquam, aui ipse notus sibi sit, hoc est, qui suam naturam, sensumque perspexerit, vacuitas doloris, et voluptas idem esse videatur? hoc est vim afferre, Torquate, sensibus: extorquere ex animis cognitiones verborum, quibus imbuti sumus. Quis enim est, qui non videat, hæc esse in natura rerum tria? unum, cum in voluptate sumus: alterum, cum in dolore: tertium hoc in quo nunc quidem sumus. 23 credo

22 Putat; dicat adjungendam eam.] item. totum autem hoc est in parenthesi. Dicat est supervacuum, et ex varia lec-

²¹ In vulgus pervulgata.] Melius quod tione Mss. in textum illatum. itaque delibri quidam habent, Davisiusque recepit, levi. pervagata, quod melius h. l. sonat. 23 Credo idem vos.] Legendum puto

idem vos, nec in dolore, nec in voluptate esse; ut in voluptate sit, qui epuletur; in dolore, qui torqueatur. Tu autem inter hæc, tantam multitudinem hominum interiectam non vides, nec lætantium, nec dolentium? Non, prorsus, inquit. omnesque, qui sine dolore sint, in voluntate. et 17 ea quidem summa, esse dico. 24 Ergo in eadem voluptate eum, qui alteri misceat mulsum, ipse non sitiens, et, eum, qui illud sitiens bibat?

Tum ille, Finem, inquit, interrogandi, si videtur: quod 6 quidem ego a principio ita me malle dixeram, hoc ipsum providens, dialecticas captiones. Rhetorice igitur, inquam nos mavis, quam dialectice disputare? Quasi vero, inquit, perpetua oratio, rhetorum solum, non etiam philosophorum sit. Zenonis est, inquam, hoc Stoici. omnem vim loquendi, ut jam ante Aristoteles, in duas tributam esse p. 68. partes; rhetoricam, palmæ; dialecticam, pugno similem a. esse dicebat, quod latius loquerentur rhetores, dialectici autem compressius. Obsequar igitur voluntati tuæ: dicamque, si potero, rhetorice, sed hac rhetorica philosophorum, non nostra illa forensi: quam necesse est, cum populariter loquatur, esse interdum paulo hebetiorem. Sed dum 18 dialecticam, Torquate, contemnit Epicurus, quæ una continet omnem et perspiciendi, quid in quaque re sit, scientiam, et judicandi, quale quidque sit, et ratione, ac via disputandi: ruit in dicendo, ut mihi quidem videtur, nec ea, quæ docere vult, ulla arte distinguit: ut hæc ipsa, quæ modo loquebamur. Summum a vobis bonum voluptas dicitur. aperiendum est igitur: quid sit voluptas: aliter enim explicari, quod quæritur, non potest, quam si explicavisset, non tam hæsitaret. aut enim eam voluptatem tueretur. quam Aristippus, id est, qua sensus dulciter, ac jucunde movetur: quam etiam pecudes, si loqui possent, appellarent voluptatem: aut, si magis placeret suo more loqui, 25 quam

Omnes Danai Mycenenses, Attica pubes,

reliquique Græci, qui hoc anapæsto citantur: hoc non do-

²⁴ Ergo in eadem voluptate &c.] In plane est alienum. deinde in ipso versu Ms. Davisius reperit atque inde edidit aut ante Mycenenses, ut fecit et Marklan-Dicis ergo. Sed dicis ex antecedente indus ad Statium p. 330. b. qui sic distinxit telligi commode potest.
25 Quam ut.] Delevi ut, quod ab h. l. - - Omnes Danai

Mycenenses, Attica pubes.

lere solum voluptatis nomine appellaret, illud Aristippeum contemneret: aut, si utrumque probaret, ut probat, conjungere doloris vacuitatem cum voluptate, et duobus ulti-19 mis uteretur. Multi enim, et magni philosophi hæc ultima bonorum juncta fecerunt, ut Aristoteles, qui virtutis usum cum vitæ perfectæ prosperitate conjunxit. Callipho adjunxit ad honestatem, voluptatem: Diodorus ad eandem honestatem addidit vacuitatem doloris. idem fecisset Epicurus, si sententiam hanc, quæ nunc Hieronymi est, conjunxisset cum Aristippi vetere sententia. illi enim inter se dissentiunt; b. propterea singulis finibus utuntur: et, cum uterque Græce egregie loquatur; nec Aristippus, qui voluptatem summum bonum dicit, in voluptate ponit non dolere, neque Hieronymus, qui summum bonum statuit non dolere, voluptatis nomine umquam utitur, pro illa indolentia: quippe quine in 7 expetendis quidem rebus numeret voluptatem. Duæ sunt 20 enim res quoque, ne tu verba solum putes. unum est, sine dolore esse: alterum, cum voluptate. Vos ex his tam dissimilibus rebus non modo nomen unum (nam id facilius paterer) sed etiam 26 rem unam ex duabus facere conamini. 27 quod fieri nullo modo potest. Hic, qui utramque probat, ambobus debuit uti, sicut facit re, neque tamen dividit verbis. cum enim cam ipsam voluptatem, quam eodem nomine omnes appellamus, laudat locis plurimis, audet dicere, ne suspicari quidem se ullum bonum sejunctum ab illo Aristippeo genere voluptatis: atque ibi hoc dicit, ubi omnis ejus est oratio de summo bono. In alio vero libro, in quo breviter comprehensis gravissimis sententiis, quasi oracula edidisse sapientiæ dicitur, scribit his verbis: quæ nota tibi profecto, Torquate, sunt. quis enim vestrum non edidicit Epicuri κυρίας δόξας, 28 id est, quasi maxime ratas? quia gravissimæ sint ad beate vivendum breviter enuntiatæ sententiæ. animadverte igitur, rectene hanc sententiam inter-"Si ea, 29 quæ sunt luxuriosis efficientia volupta-21 "tum; liberarent eos deorum, et mortis, et doloris metu, do-"cerentque, qui essent fines cupiditatum; 30 nihil habere-

²⁶ Rem unam ex duabus.] Ex duabus putat Davisius, cui assentior. insititium est. nam id jam ante dictum est.

²⁹ Quæ sunt luxuriosis efficientia.] Ad-27 Quod fleri nullo modo potest.] Davi- didi sunt, quod exciderat temere in libris sius pro sieri legi vult ferri. bene.

28 Id est - - sententia.] Heec insititia quibusdam scr. et edd. pr.

30 Nihil haberemus, quod reprehendere-

" mus, quod reprehenderemus: cum undique complerentur " voluptatibus, nec haberent ulla ex parte aliquid aut do-"lens, aut ægrum, id est autem malum."

Hoc loco se tenere Triarius non potuit. Obsecro, inquit, p. 69. Torquate, hæc dicit Epicurus? quod mihi quidem visus est. cum sciret, velle tamen confitentem audire Torquatum. At ille non pertimuit, saneque fidenter, Istis quidem ipsis verbis, inquit: sed quid sentiat, non videtis. Si alia sentit, inquam, alia loquitur: numquam intelligam, quid sentiat: sed plane dicit, quod intelligam. idque si ita dicit, non esse reprehendendos luxuriosos, si sapientes sint, dicit absurde: similiter et si dicat, non reprehendendos parricidas, si nec cupidi sint, nec deos metuant, nec mortem, nec dolorem, et tamen, quid attinet luxuriosis ullam 31 exceptionem dare, aut fingere aliquos, qui, cum luxuriose viverent, a summo philosopho non reprehenderentur eo nomine, duntaxat cetera caverent? Sed tamen nonne re- 22 prehenderes, Epicure, luxuriosos ob eam ipsam causam, quod ita viverent, ut persequerentur cuiusquemodi voluptates; cum esset præsertim, ut ais tu, summa voluptas nihil dolere? 32 Atqui reperiemus asotos primum ita uon religiosos, 33 ut edant de patella: deinde ita mortem non timentes, ut illud in ore habeant 34 cx Hymnide,

Mihi sex menses satis sant vita: septimum Orco spondeo.

³⁶ jam doloris medicamenta illa Epicurea, tamquam de narthecio promant: si gravis, brevis: si longus, levis. unum nescio, ³⁶ quo modo possit, si luxuriosus sit, finitas cupiditates habere. Quid ergo attinet dicere, nihil haberem, 8 quod reprehenderem, si finitas aupiditates haberent? hoc est 23 dicerc, non reprehenderem asotos, si non essent asoti, isto modo, ne improbos quidem, si essent boni viri. 57 Hic ho-

> 33 Ut cdant de patella. V.Clav. in patella. S4 Ex Hymnide.] Caccilii fabulare Menaudro, qui fabulam hoc nomine scripserat, v. Victor. Obs. Var. I, 11 35 Jum doloris medicamenta.] Pro jam scripserim etiam.

> 36 Quo modo possit, si lux. sit.] Pro si melius videtur legi qui. Thom. Bentleius malebat possint - - sint. nempe quia supra sunt luxuriosi: quo non opus est, si qui

37 Hic homo severus, &c. Hic non placet. Puto scr. Sic.

mus.] In vulgatis est nihil hæreremus. Sed tamen in Mss. repertum est haberem, et sic est et in ed. pr. h'eremes, quod est pro haberemus : quod reprehenderemus addidit bene Davisius e Diogene Laertio X, 142. qui græca sic habet, οὐκ εἰχωμεν, ὁ, τι μεμ Laiμεθα. nam et cetera ad verbum sunt sic ibi, ut hic. et sic est etiam in repetitione c. 8. in princ.

31 Exceptionem dare.] Vulgo dari, non bene. nam sequitur aut fingere, non fingi. 32 Atqui represenus.] Puto legendum

reperiamus, i. e. fac reperiri, esse.

VOL. IV P. I.

mo severus luxuriam per se ipsam reprehendendam non pub. tat. et hercule, Torquate, ut verum loquamur, si voluptas summum bonum est, rectissime non putat. nolim enim mihi fingere asotos, ut soletis, qui in mensam vomant, et qui de conviviis auferantur, crudique postridie se rursus ingurgitent: qui solem, ut aiunt, nec occidentem umquam viderint, nec orientem: qui, consumtis patrimoniis, egeant. nemo nostrum istius generis asotos jucunde putat vivere. mundos, elegantes, optimis cocis, pistoribus, piscatu, aucupio, venatione, his omnibus exquisitis, vitantes cruditatem; quibus 38 vinum defusum e pleno sit: 39 hir siphon, ut ait Lucilius, cui nihil demsit; 40 jus, et sacculus abstulerit: adhibentes ludos, et quæ sequentur, illa; quibus detractis, clamat Epicurus se nescire, quid sit bonum: adsint etiam formosi pueri, qui ministrent: respondeat his 41 vestis, ⁴² argentum, Corinthium, locus ipse, ædificium. asotos 43 bene quidem vivere, aut beate numquam dixerim. ex quo efficitur, non ut voluptas ne sit voluptas, sed ut voluptas non sit summum bonum. nec ille, qui Diogenem Stoi cum adolescens, post autem Panætium audierat, Lælius, eo dictus est sapiens, quod non intelligeret, quid suavissimum esset: (nec enim sequitur, ut cui cor sapiat, ei non 4 sapiat palatum) sed quia parvi id duceret.

> O lapathe, 45 ut jactare necesse est, cognitu' cui sis In quo Laliu' clamores sophos ille solebat Edere, compellans gumias ex ordine nostros.

38 Vinum defusum e pleno sit.] Edd. vivium fit. vett. fere diffusum habent, quod sane ferri posset, quia vinum defusum est etiam diffusum, defusum de dolio, diffusum in apnphoras, lagenas. Sed defusum melius et usitatius est. v. Clavem in defusus et dolium. Edd. vett. quadam, ut Aldi, e pleno amophore habent.

39 Hir et siphon, &c.] Hoc explicat superius e pleno, sc. e vase, e quo non haustum@it vinum ad gustandum et videndum, quale sit, unde vinum, si non repletur rursus amittit aliquid virium et suavitatis. v. Clav. in hir et sipho. tum pro demsit legerim demserit.

40 Jus, et sacculus abstulerit.] Hoc vitiosum, varie tentatur. ego putem nix et sacculus, e superiori repetendum, sed non scriptura, cui nihil.

41 Vestis.] Intelligenda vestis tegens lectos in triclinio, peristroma. mox locus ipse est triclinium, diæta in qua con-

42 Argentum, Corinthium, locus ipse adificium.] Mss. et edd. vett. vel pro Corinthium, vel post Corinthium habentodrititium, in quo quid lateat, incertum est Amicus P. Manutii putabat triclinium cujus verbi glossæ essent locus ipse, ædifi-

43 Bene q. vivere, at beate n. d.] Davisius e Mss. correxit aut, bene. nam id res et sententia disputantis postulat, ut e seqq. patet, et sic habent etiam edd. primæ, primum apud Aldum reperi at.

44 Sapiat palatum.] Sic pro vulgato palatus edidi cum Davisio, qui in aliquot Mss. reperit. At sic et ed. pr. Ven. 1494. in Mediol. primum reperi palatus. inde in Aldinam venit, (nam Ascensiana non imitata est) et hinc in alias.

45 Ut jucture necesse est.] Jacture in Mss. est, et cdd. pr. recte, non jactere, ut est in vulgatis.

* Præclare Læliu', et recte sophos, illudque vere: O Publi, o gurges, Galloni: es homo miser, inquit; Cenasti in vita numquam bene, cum omnia in ista Consumis squilla, atque acipensere cum decumano.

Is hæc loquitur, qui in voluptate nihil ponens, negat eum bene cenare, qui omnia ponat in voluptate: et tamen non negat libenter umquam cenasse Gallonium: mentiretur enim. sed bene. Ita graviter et severe voluptatem secernit a bono. ex quo illud efficitur, qui bene cenent, omnes libenter p. 70. cenare: qui libenter, non continuo bene. semper Lælius Quid bene? dicit Lucilius, cocto, condito. sed cedo 25 caput cenæ: sermone bono. quid ex eo? si quæri', libenter. venichat enim ad cenam, ut animo quieto satiaret desideria naturæ, recte ergo is negat, umquam bene cenasse Gallonium; recte, miserum: cum præsertim in co omne studium consumeret, quem libenter cenasse nemo negat. Cur igitur non bene? quia quod bene, id recte, frugaliter, honeste: ille porro male, prave, nequiter, turpiter cenabat. Non igitur 17 nec lapathi suavitatem acipenseri Gallonii Lælius anteponebat, sed suavitatem ipsam negligebat. quod non facerct, si in voluptate summum bonum poneret. Semovenda 9 est igitur voluptas, non solum ut recta sequamini, 48 sed etiam ut loqui deceat frugaliter. Possumusne igitur in vita 49 summum bonum dicere, cum id ne in cena quidem posse vidcamur?

Quo modo autem philosophus loquitur tria genera cupiditatum? naturales, et necessarias: naturales, non necessarias: nec naturales, nec necessarias? Primum divisit ineleganter. duo enim genera quæ erant, fecit tria. hoc est non dividere, sed ⁵⁰ frangere rem. qui si diceret, cupiditatum esse duo genera, naturales, et inanes: naturalium quoque item duo, necessarias, et non necessarias: confecta

Ciceronis, ut vidit Davisius. Sed et mox decet, frugaliter. sequens inquit ejus est, non poetæ.

46 Praclare Lalius - - vere.] Hae sunt constat. Conjeci, sed etiam loquamini, ut

lonii L. anteponebat.] Edd. pr. habent n. s. b. d. quod ne in cena quidem posse videal. s. accubantis are Gallonii L. anteponebat mur: int. bonum: si voluptas ne in cena aliis, qua erant in mensa, tanquam sua. quidem bonum est: quanto minus sum-Davisio nec suspectum est. recte. sensus iubet deleri.

⁴⁹ Summum bonum diccre, cum id ne, 47 Nec lapathi suavitatem acipenseri Gal- &c.] Melius procedet oratio, si legamus mum bonum totius vitæ.

bet deleri.

50 Frangere rem.] Recte Davisius rem
48 Sed etiam ut logni deceat fragaliter.] deleri vult, quod et Mss. quibusdam abest. Hæc certe sunt vitiosa. nec constructio natum est ex ultima syllaba in frangere.

res esset. qui hæc didicerunt quæ ille contemnit, sic solent. vitiosum est enim in dividendo, partem in genere nume-Sed hoc sane concedamus. contemnit enim disserendi elegantiam: confuse loquitur. gerendus est mos, modo recte sentiat. Et quidem illud ipsum non nimium probo (et tantum patior) philosophum loqui de cupiditatibus finiendis. An potest cupiditas finiri? tollenda est, atque extrahenda radicitus. quis est enim, in quo sit cupiditas, quin recte cupidus dici possit? Ergo et avarus erit, sed finite: 51 et adulter verum habebit modum: et luxuriosus eodem modo. Qualis ista philosophia est, quæ non interitum afferat pravitatis, sed sit-contenta mediocritate vitiorum? quamquam in hac divisione rem ipsam prorsus probo: elegantiam desidero, appellet hæc desideria naturæ: cupiditatis nomen servet alio, ut, cum de avaritia, cum de intemperantia, cum de maximis vitiis loquetur, cam 28 tamquam capitis accuset. Sed hæc quidem liberius ab eo dicuntur, et sæpius, quod equidem non reprehendo, est enim tanti philosophi, tamque nobilis, audacter sua decreta defendere.

Sed tamen ex co, quod cam voluptatem (quam omnes gentes hoc nomine appellant) videtur amplexari sæpe vehementius, in magnis interdum versatur angustiis, ut, hominum conscientia remota, nihil tam turpe sit, quod voluptatis causa non videatur esse facturus, deinde, ubi erubuit (vis enim est permagna naturæ) confugit illuc, ut neget accedere quidquam posse ad voluptatem nihil dolentis. At iste non dolendi status non vocatur voluptas. Non laboro, inquit, de nomine. Quid, quod res alia tota est? riam multos, vel innumerabiles potius, non tam curiosos, nec tam molestos, quam vos estis: quibus, quidquid ve-29 lim, facile persuadeam. Quid ergo dubitamus, quin, si non dolere, voluptas sit summa, non esse in voluptate, dolor sit maximus? cur id non ita fit? Quia dolori non voluptas 10 contraria est, sed doloris privatio. ** 52 Hoc vero non videre, maximo argumento, esse voluptatem illam, qua sublata, neget se intelligere omnino, quid sit bonum. cam autem ita persequitur, quæ palato percipiatur, quæ auri-

⁵¹ Et adulter.] Sie bene Mss. et edd. opinor. Ceterum sequentia sunt obscura pr. male posteriores et omisere. et haud dubie vitiosa, nec reperi correctionem probabilem.

bus: cetera addit, quæ si appelles, honos præfandus sit. hoc igitur, quod solum bonum severus et gravis philosophus novit, idem non videt ne expetendum quidem esse, quod eam voluptatem hoc eodem auctore non desideremus, cum dolore careamus. 53 quam hæc sunt contraria. Hic si defi- 30 nire, vel dividere didicisset, si loquendi vim, si denique consuetudinem verborum tenerct, numquam in tantas salebras incidisset, 54 nunc vides, guid faciat. 55 quam nemo umquam voluptatem appellavit, et hanc in motu voluptatem, quæ duo sunt, unum facit. 56 sic enim has suaves, et quasi dulces voluptates appellat, interdum ita extenuat, ut M'Curium putes loqui: interdum ita laudat, ut, quid præterea sit bonum, neget se posse ne suspicari quidem, quæ jam oratio non a philosopho aliquo, sed a censore opprimenda est. non est enim vitium in oratione solum, sed etiam in moribus. luxuriam non reprehendit, modo sit vacua infinita cupiditate, et timore. Hoc loco discipulos quærere 31 videtur, ut, qui asoti esse velint, philosophi ante fiant.

A primo, ut opinor, animantium ortu petitur origo summi boni. Simul atque natum animal est, gaudet voluptate, et cam appetit, ut bonum: aspernatur dolorem, ut malum. de malis autem, et bonis, ab iis animalibus, quæ nondum depravata sint, ait optime judicari. Hæc et tu ita posuisti, et verba vestra sunt. Quam multa vitiosa? summum enim bonum, et malum vagiens puer utra voluptate dijudicabit, stante, an movente? quoniam, si diis placet, ab Epicuro loqui discimus, si stante, hoc natura videlicet vult, salvam esse se, quod concedimus: si movente, quod b. tamen dicitis, nulla turpis voluptas erit, quæ prætermittenda sit. et simul ⁵⁷ non proficiscitur animal illud modo natum, a summa voluptate: quæ est a te posita in non dolendo. Nec tamen argumentum hoc Epicurus a parvis 32 petivit, aut etiam a bestiis: quæ putat esse specula naturæ: ut diceret, ab his, duce natura, hanc voluptatem expeti nihil dolendi. negue enim hæc movere potest appetitum

⁵³ Quam hæc sunt contraria.] Sic bene ap. Grut. et Davisium. e Mss. edidit Davisius. Vulgg. edd. quamquam h. s. c.

⁵⁴ Nunc vides, quid faciat. 1 Puto scr. n. vide, q. f.

⁵⁵ Quam nemo u. v. - - appellavit.] aut sentiendi Praetuli hoc vulgato appellat, quod ora-tionis series non fert. Ita et Mss. quidam omni dolore.

⁵⁶ Sic enim has - - appellat.] Nempe quæ in motu sit. s. moventem.

^{57.} Non proficiscitur animal - - a summa voluptate.] 1. non fit initium appetendi ant sentiendi summi boni ab ea voluptate, quam summam dicitis, i. e. vacuitate ab

animi: 58 nec ullum habet ictum, quo pellat animum status hic non dolendi. itaque in hoc eodem peccat Hieronymus. ⁵⁹ At ille pellit, qui permulcet sensum voluptate. itaque Epicurus semper hoc utitur, ut probet, voluptatem natura expeti; quod ea voluptas, quæ in motu sit, et parvos ad se alliciat, et bestias, non illa stabilis, in qua tantum inest 33 nihil dolere. 60 Qui igitur convenit, ab alia voluptate dicere 11 naturam proficisci, in alia summum bonum ponere? Bestiarum vero nullum judicium puto. quamvis enim depravatæ non sint, pravæ tamen esse possunt. Ut bacillum aliud est inflexum, et incurvatum de industria, aliud ita natum: sic ferarum natura, non est illa quidem depravata mala disciplina, sed natura sua. nec vero, ut voluptatem expetat, natura movet infantem: sed tantum ut se ipse diligat, ut integrum se, salvumque velit. Omne enim animal, simul ut ortum est, et seipsum, et omnes partes suas diligit: duasque, quæ maximæ sunt, in primis amplectitur; animum, et corpus: deinde utriusque partes, nam sunt et in animo præcipua quædam, et in corpore: quæ cum leviter agnovit, tunc discernere incipit, ut ea, quæ prima 34 data sunt natura, appetat, asperneturque contraria. In his primis naturalibus voluptas insit, necne, magna quæstio est. 61 nihil vero putare esse, præter voluptatem, non membra, non sensus, non ingenii motum, non integritatem corporis, non valitudinem, summæ mihi videtur inscitiæ. Atque ab isto capite fluere necesse est omnem rationem bonorum, et malorum. Polemoni, etiam ante Aristoteli, ea prima visa sunt, quæ paullo ante dixi. 62 Ergo nata est sententia veterum Academicorum, et Peripateticorum, ut finem bonorum dicerent, secundum naturam vivere, id est. virtute adhibita, frui primis a natura datis. Callipho ad virtutem nihil adjunxit, nisi voluptatem: Diodorus, nisi

⁵⁸ Nec ullum habet ictum. 7 Ullum præter Mss. a Dav. memoratos habent ed. pr. Ven. Med. Ald. Victor. Lamb. &c. recentiores illum, male, ab errore, opinor, ortum operarum.

⁵⁹ At ille pellit.] Int. ictus. Sed huic non convenit permulcet voluptate. nam voluptas habet ictum, ut ante dictum. Itaque Lambinus corrigebat at illa, quæ - sensum, voluptas. i. e. quæ sensum afficit referri vult Davisius: sed res eodem redit.

⁶⁰ Qui igitur convenit.] Sic Cicero scripsit sine dubio, non quid, ut habent scr. et edd. nec enim latinum est quid convenit hoc sensuet absolute. Itaque non dubitavi hanc correctionem Lambini cum Davisio recipere.

⁶¹ Nihil v. putare esse.] Sc. in primis naturalibus; quibus natura humana, ejus integritas et perfectio cernatur.

⁶² Ergo nata est sententia.] Lambinus suaviter quod sane placet ille ad statum corr. Hinc ergo n. e. s. ego malim Eo, i. e. ex co, inde, n. e. s.

vacuitatem doloris. 63 His omnibus, quos dixi, consequentes sunt fines bonorum. Aristippo simplex voluptas: Stoicis, consentire naturæ; quod esse volunt 64 e virtute, id est, honeste vivere: quod ita interpretantur, vivere cum intelligentia carum rerum, quæ natura evenirent, 65 eligentem ea, quæ essent secundum naturam, rejicientemque contraria. Ita tres sunt fines expertes honestatis, unus Aris- 35 tippi, vel Epicuri; alter Hieronymi; Carneadis tertius: tres, in quibus honestas cum aliqua accessione, Polemonis, Calliphonis, Diodori, una simplex, cujus Zeno auctor, posita in decore tota, id est, honestate. nam Pyrrho, Aristo, Herillus, jam diu abjecti. reliqui sibi constiterunt, ut extrema cum initiis convenirent, ut Aristippo, voluptas: Hieronymo, doloris vacuitas: Carneadi, frui principiis naturalibus, esset extremum. Epicurus autem cum 66 in pri- 12 ma commendatione voluptatem dixisset: 67 si eam, quam Aristippus, idem tenere debuit, ultimum bonorum, quod ille: sin cam, quam Hieronymus, fecisset idem, 68 ut voluptatem illam Aristippi in prima commendatione poneret.

Nam, quod ait, sensibus ipsis judicari, voluptatem, bo- 36 num esse; dolorem, malum: plus tribuit sensibus, quam nobis leges permittunt, privatarum litium judices sumus. Nihil enim possumus judicare, nisi quod est nostri judicii. in quo frustra judices solent, cum sententiam pronuntiant, addere, 69 si quid mei judicii est. si enim non fuit eorum judicii, nihilo magis, hoc non addito, 70 illud est judicatum,

63 His omnibus, quos dixi, consequentes, s. f. b.] Edd. pr. habent quæ dixi: Aldus primus dedit quos, in quo sensus erit omnibus illis philosophis, quos commemoravi, sunt sententiæ de fine bonorum inter se convenientes, non pugnantes. Si legas quæ, crit, fines bonorum consentiunt bene his. quæ dixi. in utroque est aliquid difficultatis et obscuritatis.

64 E virtute, id est, honeste vivere.] Sic edd. pr. Davisius antem e Mss. quibusdam edidit honestate, codem redit res.

65 Eligentem - - rejicientem.] Sic bene correcta vulgata eligente et rejiciente, e Codd. sc. et re ipsa. librarii retulere ad

66. In prima commendatione.] I. naturæ, in illis, quæ supra dicta sunt prima naturæ, vel prima naturalia.

debuit intelligere in ca, quam fecit finem bonorum: sin stantem, quam Hieronymus, finem facere volebat, eam et in prima commendatione intelligere debebat; ut sibi consentiret.

68 Ut voluptatem illam Aristippi, &c.] Ursinus Aristippi nomen in Cod. vet. non repererat; itaque glossatoris esse putabat. melius Ms. Eliensis ap. Davisium addit non, quod ille et recepit, voluptatem illam, (sc. Hieronymi stantem) non Aristippi, in prima commendatione poneret. bene. nempe ita utroque in loco idem genus voluptatis esset: quod volebat disputator.

69 Si quid mei judicii est.] Fuit in formula judicum privatorum, modestiæ causa additum.

70 Illud est judicatum, quod judicat sensus.] Sententia superior finitur in est 67. Si eam, q. A.] Moventem s. quæ est judicatum; itaque post legendum puto: in motu, in suavi sensu. idem tenere debuit Quid judicat sensus? vel quid judicant sensus. ult. b. i. e. candem voluptatem moventem sus? ut et Lambinus voluit. Davisius,

quod judicat sensus: dulce, amarum: 71 lene, asperum: prope. longe: stare, movere: quadratum, rotundum.

Quam igitur pronuntiabit sententiam ratio? Adhibita primum divinarum, humanarumque rerum scientia, quæ potest appellari rite sapientia: deinde adjunctis virtutibus, quas ratio rerum omnium dominas, tu voluptatum satellites, et ministras esse voluisti: 72 quarum adeo omnium sententia pronuntiabit, primum de voluptate, nihil esse ei loci, non modo ut sola ponatur in summi boni sede, quam quærimus, sed ne illo quidem modo, ut ad honestatem appli-38 cetur, de vacuitate doloris 73 eadem sententia erit. Rejicietur enim Carneades: nec ulla de summo bono ratio aut voluptatis, non dolendive particeps, aut honestatis expers, probabitur, ita relinquet duas, de quibus etiam atque etiam consideret. aut enim statuet, nihil esse bonum, nisi honestum: nihil malum, nisi turpe: cetera aut omnino nihil habere momenti, aut tantum, ut nec expetenda, nec fugienda, sed eligenda modo, aut rejicienda sint: aut anteponet eam, quam cum honestate ornatissimam, tum etiam ipsis initiis naturæ, et totius perfectione vitæ locupletatam videbit, auod co liquidius faciet, si perspexerit, rerum inter eas. verborumne sit controversia.

Hujus ego nunc auctoritatem sequens, idem faciam. 13 39 quantum enim potero, minuam contentiones: omnesque simplices sententias corum, in quibus nulla inest virtutis p. 73. adjunctio, omnino a philosophia semovendas putabo: primum Aristippi, Cyrenaicorumque omnium: quos non est veritum, in ea voluptate, 74 quæ maxime dulcedine sensum moveret, summum bonum ponere, contemnentes istam vacuitatem doloris hi non viderunt, ut ad cursum, equum; 40 ad arandum, bovem; ad indagandum, canem: Sic hominem ad duas res, ut ait Aristoteles, 75 ad intelligendum, et ad agendum esse natum, quasi mortalem deum: contraque, ut

quia in Ms. reperit sensilms correxit, quid judicatur sensibus. mihi primum maxime placet, quid et quod propter compendium ad. facile permutantur.

⁷¹ Lene, asperum.] Melius puto lave, asperum. mox moveri, aut in movere intelligendum se.

⁷² Quarum adeo o. s.] Lambinus corrigit harum. bene, opinor. Davisius e Ms. supra Aquamigitur pronunciabit sententiam Addidi bis ad ex edd. vett. rutio, adhibitis, &c.

⁷³ Eadem sententia crit.] Sic scribi pro vulgato est, res postulat: sequitur enim reficietur: sic et Th. Bentleio et Davisio placuit. mox ulla pro illa dedimus e Mss. ut Davisius fecit.

⁷⁴ Qua maxima dulcedine s. m.] Melius putavi quæ maxime. id quia reperi post in edd. pr. recepi.

⁷⁵ Ad intelligendum, et ad agendum.]

tardam aliquam, et languidam pecudem, ad pastum, et ad procreandi voluptatem, ⁷⁶ sic hoc divinum animal ortum esse voluerunt. quo nihil mihi videtur absurdius. Atque hæc contra Aristippum, qui eam voluptatem non modo ⁷⁷ sum- ⁴¹ mam, sed solam etiam ducit: quam omnes unam appellamus voluptatem. aliter autem vobis placet. sed ille, ut dixi, vitiose. nec enim figura corporis, nec ratio excellens ingenii humani significat, ad hanc unam rem natum hominem, ut frueretur voluptatibus. Nec vero audiendus Hieronymus: cui summum bonum est idem, quod vos interdum, vel potius nimium sæpe dicitis, nihil dolere. non enim, si malum dolor est, carere eo malo satis est ad bene vivendum. hoc dixerit potius Ennius,

Nimium boni est, cui nihil est mali.

Nos beatam vitam non depulsione mali, sed adeptione boni judicemus: nec eam cessando, sive gaudentem, ut Aristippus: sive non dolentem, ut hic: sed agendo aliquid, considerandove quæramus. Quæ possunt eadem contra Carnea- 42 deum illud summum bonum dici: quod is non tam, ut probaret, protulit; quam ut Stoicis, quibuscum bellum gerebat, opponeret. Id autem ejusmodi est, ut additum ad virtutem, auctoritatem videatur habiturum, et expleturum cumulate vitam beatam: de quo omnis hæc quæstio est. nam b. qui ad virtutem adjungunt vel voluptatem, quam unam virtus minimi facit: vel vacuitatem doloris, quæ etiam si malo caret, tamen non est summum bonum: accessione utuntur non ita probabili, nec tamen, cur id tam parce, tamque restricte faciant, intelligo, quasi enim emendum eis sit, quod addant ad virtutem, primum vilissimas res addunt: deinde singulas potius, quam omnia quæ prima natura approbavisset, 78 [ea cum voluptate conjungerent.] Quæ 79 cum 43 Aristoni, et Pyrrhoni omnino visa sunt pro nihilo, ut inter optime valere, et gravissime ægrotare, nihil prorsus dicerent interesse, recte jam pridem contra eos desitum est dis-

⁷⁶ Sic hoc div. animal.] Addidi sic e Mss. ap. Davisium. vestigium ejus est et in edd. Ven. 1494. Med. Asc. quæ habent si hoc.

⁷⁷ Summam, sed solam.] Have usque ad c. 14. verba celerrimeque multa absunt ab ed. pr. Sed ea inserta sunt post, inf. c. 15. post verba per se, sua vi, - - laudabile.

⁷⁸ Facum vol. conjungerent.] Hac delenda putabat Lambinus, non reperta in Cod. optimo. et possunt commode abesse, cum sufficiat omnia. Si tamen Cicero tale quid addidit, puto cum Davisio, legendum vol. conjungunt. interea, quia non plures codices addicunt, uncis inclusi.

⁷⁹ Cum - - visa sunt.] Scr. sint vel essent.

putari. dum enim in una virtute sic omnia esse voluerunt, ut eam rerum selectione exspoliarent: nec ei quidquam, aut unde oriretur, darent, aut ubi niteretur: virtutem ipsam, quam amplexabantur, sustulerunt. Herillus autem ad scientiam omnia revocans, unum quoddam bonum vidit: sed nec optimum, nec quo vita gubernari possit. itaque hic ipse jam pridem est rejectus. 80 post enim Chrysippum non sane 14 est disputatum. Restatis igitur vos. nam cum Academicis incerta luctatio est: qui nihil affirmant, et, quasi desperata cognitione certi, id sequi volunt, quodcumque verisimile 44 videatur. Cum Epicuro autem hoc est plus negotii, quod e duplici genere voluptatis conjunctus est: quodque et ipse, et amici ejus, et multi postea, defensores ejus sententiæ fuerunt: et nescio quomodo is, qui auctoritatem minimam habet, maximam vim populus cum illis facit. quos nisi arguinus, omnis virtus, omne decus, omnis vera laus dep. 74. serenda est. Ita ceterorum sententiis semotis, relinquitur non mihi cum Torquato, sed virtuti cum voluptate certatio. quam quidem certationem homo et acutus, et diligens Chrysippus, non contemnit, totumque 81 discrimen summi boni in eadem comparatione positum putat. ego autem existimo, si honestum aliquid ostendero, quod sit ipsum vi sua, propter seque expetendum, jacere vestra omnia. itaque eo, quale sit, breviter, ut tempus postulat, constituto,

Honestum igitur id intelligimus, quod tale est, ut detracta omni utilitate, sine ullis præmiis, fructibusque, per se ipsum possit jure laudari, quod quale sit, non tam definitione, qua sum usus, intelligi potest, (quamquam aliquantum potest) quam communi omnium judicio, et optimi cujusque studiis, atque factis: qui permulta ob eam unam causam faciunt, quia decet, quia rectum, quia honestum est; etsi nullum consecuturum emolumentum vident, homines enim, etsi aliis multis, tamen hoc uno a bestiis pluri-

22 accedam ad omnia tua, Torquate; nisi memoria forte

putatum.] Hic manifeste aliquid dcest. deest autem hoc simile superiori: recte jum pridem contra eos desitum est disputare. esse contra eum aut in eum.

defecerit.

81 Discrimen summi boni in eadem comparatione ponit.] Judicium, quo decerna- lenda.

80 Post e. Chrysippum non sane est dis- tur de summo bono, penderc ex ea comparatione virtutis et voluptatis, de qua dixi. quia ante dixerat certationem : co alludere videtur verbo comparationis, itaque visum est recte Davisio, addendum quod de certantibus dicitur: nisi legendum in eadem certatione.

82 Accedem ad tua omnia.] I. e. refel-

mum different, 83 quod rationem habeant a natura datam mentemque, et acrem, et vigentem, celerrimeque multa simul agitantem, et, ut ita dicam, 84 sagacem, quæ et causas rerum, et consecutiones videat, et similitudines transferat, et 85 disjuncta conjungat, et cum præsentibus futura copulet, omnemque complectatur vitæ consequentis statum. 86 eademque ratio fecit hominem hominum appetentem, cumque his natura, et sermone, et usu congruentem, ut profectus a caritate domesticorum, ac suorum, serpat longius, et se implicet primum civium, deinde omnium mortalium societate: atque, ut ad Archytam scripsit Plato. non sibi se soli natum meminerit, sed patriæ, sed suis, ut perexigua pars ipsi relinquatur. Et quoniam eadem natura 46 cupiditatem ingenuit homini veri inveniendi, quod facillime b. apparet, cum vacui curis, ctiam quid in cælo fiat, scire avemus: his initiis inducti omnia vera diligimus, id est, fidelia, simplicia, constantia: tum vana, falsa, fallentia odimus, ut fraudem, perjurium, malitiam, injuriam. eadem ratio habet in se quiddam amplum, atque magnificum, ad imperandum magis, quam ad parendum accommodatum: omnia humana non tolerabilia solum, sed etiam levia ducens: altum quiddam et excelsum, nihil timens, nemini cedens, semper invictum. Atque his tribus generibus ho- 47 nestorum notatis, quartum sequitur, et in eadem pulcritudine, et aptum ex illis tribus: in quo inest ordo, et moderatio, cujus similitudine perspecta in formarum specie 87 ac dignitate, transitum est ad honestatem dictorum atque factorum, nam ex his tribus laudibus, quas ante dixi, et temeritatem reformidat, et non audet cuiquam aut dicto protervo aut facto nocere: vereturque quidquam aut facere, aut loqui, quod parum virile videatur.

Habes undique expletam et persectam, Torquate, for- 15 mam honestatis: quæ tota his quatuor virtutibus, quæ a te 48

⁸³ Quod rationem habeant. Scr. ha- dicuntur, non possunt conjungi.

p. 161. corrigit satagacem, quod verbum quia novum esset, a Cicerone emolliendi causa additum esse, ut ita dicam, quod usitato et non duro verbo sagacem non convenire. mirifice!

⁸⁵ Disjuncta conjungat. Disjuncta h. I. sunt, quæ temporum intervallis secreta transitum est. sunt. nam contraria, quæ alias disjunota

⁸⁶ Eademque ratio fecit h. h. a.] Da-84 Sagacem.] Marklandus ad Statium visius e Mss. correxit fucit: bene. et sic mox eadem ratio habet in se. quod dicit, edd. vett. sic habere, id falsum est.

⁸⁷ Adignitate. | P. Manutius, Ursinus, Lambinus malebant ac dign. quod et repertum in Ms. recepit Davisius: quem secutus sum. decepit librarios sequens

quoque commemoratæ sunt, continetur. hanc se tuus Epicurus omnino ignorare dicit, quam, aut qualem esse velint, qui honestate summum bonum metiantur, si enim es ad honestatem omnia referantur, neque in ea voluptatem dicant inesse: ait. eos 89 inani voce sonare (his enim ipsis verbis utitur) neque intelligere, neque videre, sub hac voce honestatis quæ sit subjicienda sententia, ut enim consuetudo loquitur, id solum dicitur honestum, quod est populari fama gloriosum, quod, inquit, quamquam voluptatibus quibusp. 75. dam est sæpe jucundius, tamen expetitur propter voluptatem. Videsne quam sit magna dissensio? philosophus nobi-49 lis, a quo non solum Græcia, et Italia, sed etiam omnis barbaria commota est, honestum quid sit, si id non est in voluptate, negat se intelligere: nisi forte illud, quod multitudinis rumore laudetur. Ego autem hoc etiam turpe esse sæpe judico: et, si quando turpe non sit, tamen non esse non turpe, cum id a multitudine laudetur, quod si sit ipsum per se rectum, atque landabile, non ob eam causam tamen illud dici honestum esse, quia laudetur a multis, sed quia tale sit, ut (vel si ignorarent id homines, vel si obmutuissent) sua tamen pulcritudine esset, specieque laudabile. Itaque idem natura victus, cui obsisti non potest, dicit alio loco id, quod a te etiam paullo ante dictum est, non posse 50 jucunde vivi, nisi etiam honeste. 90 Quid nunc, honeste, dicitur? idemne, quod jucunde? ergo ita, 91 non posse honeste vivi, nisi honeste vivatar, an nisi populari fama? sine ea igitur jucunde 92 negat posse vivi? Quid turpius. quam sapientis vitam ex insipientium sermone pendere? quid ergo hoc loco intelligit honestum? certe nihil, nisi quod possit ipsum propter se jure laudari, nam si propter voluptatem: quæ est ista laus, quæ possit e macello peti? Non is vir est, ut, cum honestatem eo loco habeat, ut sine

88 Ad h. o. referantur.] Th. Bentl. cor- Aldus edidit. rigebat referant, quod et recepit de conjectura Davisius, quia sequitur dicant. sed hoc non facit correctionem necessariam.

⁸⁹ Inani voce sonare.] Sonare pro loqui, absolute dictum, ut chordis sonare, Ovid. ad Liviam 108. sonare tenui voce. inani voce, est, verbis sine sensu: nec opus est corrigere cum Davisio inanis voces.

⁹⁰ Quid nunc, honeste dicitur.] Sic edd. vulgatum dicit est durius, quod primus se. Sed illud melius. idque recepi.

⁹¹ Non posse honeste vivi, nisi honeste vivatur.] Pearcius pro honeste utroque loco scribi vult jucunde, delerique nisi. illud non bene. nisi tamen et ipse deleverim, aut cum Davisio legerim cum, nam populari fama est tantum interpretatio rou honeste, quæ sc. et sola requiritur. Sed tamen non est necessarium.

⁹² Negat posse vivere.] Aut vivi corripr. Ven. Mcd. idque secutus sum. nam gendum, ut non multo post est. aut posse

ea jucunde neget posse vivi, illud honestum, quod populare sit, 93 sentiat, et sine eo jucunde neget vivi posse: aut quidquam aliud honestum intelligat, nisi quod sit rectum, ipsumque per se, sua vi, sua sponte, sua natura laudabile. Itaque, Torquate, cum diceres, clamare Epicurum, non 16 posse jucunde vivi, nisi honeste, et sapienter, et juste vive- 51 retur, tu ipse mihi gloriari videbare. tanta vis inerat in ver- b. bis, propter earum rerum, quæ significabantur his verbis, dignitatem, ut altior fieres, 94 ut interdum insisteres, ut nos intuens, quasi testificarere, laudari honestatem et justitiam aliquando ab Epicuro. Quam te decebat iis verbis uti, quibus si philosophi non uterentur, philosophia omnino non egcremus? istorum enim verborum amore, quæ perraro appellantur ab Epicuro, sapientiæ, fortitudinis, justitiæ, temperantiæ, præstantissimis ingeniis homines se ad philosophiæ studium contulerunt.

Oculorum, inquit Plato, est in nobis sensus acerrimus: 52 quibus sapientiam non cernimus, quam illa ardentes amores excitaret sui, si videretur, cur tandem? an quod ita callida est, ut optime possit architectari voluptates? cur justitia laudatur? aut unde est hoc contritum vetustate proverbium? quicum in tenebris. Hoc dictum in una re. latissime patet: ut in omnibus factis, re, non teste moveamur.

Sunt cnim levia, et perinfirma, quæ dicebantur a te, cum 53 animi conscientia improbos excruciari, tum etiam pœnæ timore; 95 qua aut afficiantur, aut semper sint in metu, ne afficiantur aliquando. Non oportet timidum, aut imbecillo animo fingi; non bonum illum virum, qui, quidquid fecerit, ipse se cruciet, omniaque formidet: sed omnia callide referentem ad utilitatem, acutum, versutum, veteratorem, facile ut excogitet, quo modo occulte, sine teste, sine ullo conscio fallat. An tu me de L. Tubulo putas dice- 54 re? 96 qui, cum prætor quæstionem inter sicarios exerceret, ita aperte cepit pecunias ob rem judicandam, ut anno proximo P. Scævola, tribunus plebis, ferret ad plebem, vel-

^{93.} Sentiat.] Intelligere possit nomine honesti.

lum dicendo faceres.

untur et sunt. postulat latinitas et sint est additur, ob rem judicandam. in ed. pr.

⁹⁶ Qui cum prætor quæstionem exercuisset.] Sine dubio perlatinitatem legi debet 94 Ut interdum insisteres.] I. interval- exerceret: nam si vulgatum verum esset, post esset ceperat, non cepit: non post 95 Qua aut afficiantur, aut s. sint in quæstionem accipitur pecunia, sed dum metu.] Edidi afficiantur et sint pro affici- exercetur, ante quam judicetur; unde et

p. 76. lentne de ea re quæri. quo plebisscito, ⁹⁷ decreta a senatu est consuli quæstio Cn. Cæpioni. profectus in exsilium Tubulus statim, nec respondere ausus. erat enim res aperta.
17 Non igitur de improbo, ⁹⁸ sed callide improbo quærimus,

qualis Q. Pompeius in fœdere Numantino infitiando fuit. ⁹⁹ nec vero omnia timente: sed primum qui animi conscientiam non curet; quam scilicet comprimere nihil est negotii. Is enim, qui occultus et tectus dicitur, tantum abest, ut se indicet, perficiet etiam, ut dolere alterius improbe facto 55 videatur: quid est enim aliud, esse versutum? Memini me adesse P. Sextilio Rufo, cum is ad amicos rem ita deferret, se esse heredem Q. Fadio Gallo: cujus in testamento scriptum esset, se ab eo rogatum, 100 ut omnis hereditas ad filiam perveniret. id Sextilius factum negabat. poterat autem impune, quis enim redargueret? 1 nemo nostrum credebat: eratque verisimilius, hunc mentiri, cujus interesset, quam illum, qui id se rogasse scripsisset, quod debuisset rogare. addebat etiam, se in legem Voconiam juratum contra eam facere non audere, nisi aliter amicis videretur. Aderamus nos quidem adolescentes, sed et multi amplissimi viri: quorum nemo censuit 2 plus filiæ dandum, quam posset ad eam lege Voconia pervenire. Tenuit permagnam Sextilius hereditatem, unde, si secutus esset corum sententiam, qui honesta et recta emolumentis omnibus, et commodis anteponerent, ne numum quidem unum attigisset. Num igitur eum postea censes anxio animo aut sollicito fuisse? nihil minus, contraque, illa hereditate dives; ob eamque rem lætus. magni enim æstimabat pecuniam, non modo non contra leges, sed etiam legibus partam: quæ quidem vel cum periculo est quærenda 3 vobis. est enim effec-56 trix multarum et magnarum voluptatum. Ut igitur illis, b. qui, recta et honesta quæ sunt, ea statuunt per se expetenda, adeunda sunt quævis pericula, decoris, honestatisque

97 Decreta a senatu est consuli quastio.]
Mallem decreta a S. Consuli quastione Cn.
Capioni. profectus est, &c. ita melior forma
orationis: nam vulgata non est elegans.

98 Sed de callide improbe.] Callide pro callido dedimus, primum propter latinitatem, deinde, quia sic est in ed. pr. sic et Davisius qui in Ms. uno reperit.

99 Nec v. omnia timente, sed primum.] Timente necessario scripsimus, quia pendet a de. sed addidimus ex edd. pr.

100 Ut omnis hereditas ad filiam perv.]

97 Decreta a senatu est consuli quastio.] Ut is esset adeo heres fiduciarius, videat, allem decreta a S. Consuli quastione Cn. cui opus est Clav. fiducia.

1 nemo nostrum credebat.] Sic in Mss. tribus repertum est a Scaligero, Grutero et Davisio. idque sensu bonum est, non vulgatum negabat.

2 Plus filiæ dundum.] Sic edd. pr. posteriores habent Fudiæ. illud melius videtur, quia ad legem aptius est et ad superiora. mox Voconiu mihi delendum videtur.

3 Vobis.] Epicareis.

causa: sic vestris, qui omnia voluptate metiuntur, pericula adeunda sunt, ut adipiscantur magnas voluptates; si magna res, magna hereditas agetur, cum pecunia voluptates pariantur plurimæ. idemque erit Epicuro vestro faciendum, si suum finem bonorum sequi volet, quod Scipioni, magna gloria proposita, si Annibalem in Africam retraxisset. itaque 4 quantum adiit periculum? ad honestatem enim 5 ille omnem conatum suum reserebat, non ad voluptatem. sic vester sapiens magno aliquo emolumento commotus, 6 animi causa, si opus fuerit, dimicabit. Occultum facinus esse po- 57 tuerit: gaudebit. deprehensus, omnem pænam contemnet. erit enim instructus ad mortem contemnendam, ad exsilium, ad ipsum etiam dolorem, quem quidem vos, cum improbis pænam proponitis, impatibilem facitis: cum sapientem semper boni plus habere vultis, tolerabilem. Sed finge non 18 solum callidum eum, qui aliquid improbe faciat, verum etiam praepotentem: ut M. Crassus fuit; qui tamen solebat uti suo bono: ut hodie est noster Pompeius, cui recte facienti gratia est habenda: esse enim quamvis vellet justus, iniquus poterat impune. Quam multa vero injuste fieri possunt, 7 quæ nemo possit reprehendere? Si te amicus tuus 58 moriens rogaverit. 8 ut hereditatem reddas suæ filiæ: nec usquam id scripserit, ut scripsit Fadius, nec cuiquam dixerit: 9 quid facies? Tu quidem reddes: ipse Epicurus fortasse redderet: ut Sex. Peducæus, Sex. F. is, qui hunc nostrum reliquit, effigiem et humanitatis, et probitatis suæ filium, tum doctus, tum omnium vir optimus, et justissimus, cum scirct nemo, eum rogatum a C. Plotio, equite Romano p 77. splendido, Nursino, ultro ad mulicrem venit, eique nihil a opinanti viri mandatum exposuit, hereditatemque reddidit. Sed ego ex te quæro, (quoniam idem tu certe fecisses) ¹⁰ nonne intelligis, eo majorem vim esse naturæ, quod ipsi

placet lectio Ms. Eliensis periculorum.

4 Quantum adiit periculum.] Magis visius corrigendum putat deprchendere, quod bene consentit sequentibus.

⁵ Ille omnem conatum suum.] Ille edidi ex edd. pr. primus illum e Mss. Pal. edidit Gruterus. illud vetus melius.

⁶ Animi causa, &c.] Hanc lectionem vitiosam esse, concedendum est, opinor. Mss. plerique habent cum causa, i. e. idonea de causa, quod probat Pearcius, in textum recepit Davisius, nec tamen ei placuit, maluitque legi sua vel ejus (sc. emolumenti) aausa.

⁸ Ut - - reddas.] Hoc bene consentit τω rogaverit: at non sequentibus, ut legendum videatur redderes.

⁹ Quid fucies? Tu quidem reddes: ipse Epicurus - - redderet.] +ò redderet suadet legere etiam fuceres? redderes. sic placebat ctiam Davisio.

¹⁰ Nonne intelligis.] Sic edidit Davisius e Mss. pluribus. Sic et ed. Ven. 1494. ct alim. ed. pr. verbum non habet. Vul-7 Que nemo possit reprehendere.] Da- go est intelligas inde a Victoriana.

vos, quia omnia ad vestrum commodum, et, ut ipsi dicitis, ad voluptatem referatis, tamen ea faciatis, e quibus appareat, non voluptatem vos sed officium sequi? plusque rec-59 tam naturam, quam rationem pravam valere? Si scieris, inquit Carneades, aspidem occulte latere uspiam, et velle aliquem imprudentem super eam assidere, 11 cujus mors tibi emolumentum factura sit: improbe feceris, nisi monueris, ne assideat: sed impune tamen; scisse enim te 12 quis coarguere possit? Sed nimis multa. Perspicuum est enim, nisi æquitas, fides, justitia proficiscantur a natura, et si omnia hæc ad utilitatem referantur, virum bonum non posse repe-60 riri. Deque his rebus satis multa in nostris de Republica 19 libris sunt dicta a Lælio. Transfer idem ad modestiam, vel temperantiam, quæ est moderatio cupiditatum, rationi obediens, satisnė ergo pudori consulat, si quis sine teste libidini pareat? 13 an est aliquid per se ipsum flagitiosum, ctiam si nulla comitetur infamia? Quid fortes viri? voluptatumne calculis subductis, prœlium ineunt, sanguinem pro patria profundunt: an quodam animi ardore, atque impetu concitati? utrum tandem censes, Torquate, 14 Imperiosum illum, si nostra verba audiret, tuamne de se orationem libentius auditurum fuisse, an meam; cum ego dicerem, nihil eum fecisse sua causa, omniaque reipublicæ, tu contra nihil, nisi sua? si vero id etiam explanare velles, apertiusque b. diceres, nihil eum fecisse, nisi voluptatis causa, quo modo 61 eum tandem laturum fuisse existimes? Esto: fecerit, si ita vis, Torquatus propter suas utilitates. malo enim dicere, quam voluptates, in tanto præsertim viro: num etiam ejus collega P. Decius, 15 princeps in ea familia consulatus, 16 cum se devoyebat, et equo admisso in mediam aciem Latinorum irruebat, aliquid de voluptatibus suis cogitabat? nam ubi eam caperet, aut quando, cum sciret confestim esse moriendum, eamque mortem ardentiore studio peterct, quam

¹¹ Cujus mors tibi emolumentum futura gendum num. sit.] Edd. pr. omnes factura. quod recepi. Similes phrases apud alios occurrunt, in quibus librarii hæsere, ut ap. Liv. III, 1. in copia fastidium fecit pro attulit, ut h. l. pro allatura.

¹² Quis coarguere possit.] An posset? quod melius convenit superioribus tempo-

¹³ An est aliquid, &c.] Hec interrogatio negat: quod est alienum, videtur le-

¹⁴ Imperiosum illum.] Manlium, qui

filium interfici jussit. v. Offic. III, 31.

15 Princeps i. e. f. consulutus.] Primus ex ea consul, s. ut alibi dicit, qui consulatum in eam familiam intulit.

¹⁶ Cum se devovebat.] Sic pro devoveret scripsi, quia post est irruebat: et sic etiam latinitas postulat. nec spernam devoverat quod Davisio placuit.

Epicurus voluptatem petendam putat? quod quidem ejus factum nisi esset jure laudatum, non esset imitatus quarto consulatu suo filius: neque porro ex co natus, cum Pyrrho bellum gerens, consul cecidisset in prœlio, seque e continenti genere tertiam victimam reipublicæ præbuisset. Con- 62 tinco me ab exemplis. Græcis hoc modicum est: Leonidas, Epaminondas, 17 tres aliqui, aut quatuor. ego, si nostros colligere cœpero, perficiam illud quidem, ut se virtuti tradat constringendam voluptas, sed dies me deficiet: et, ut A. Varius, qui est habitus judex durior, dicere consessori solebat, 18 cum, datis testibus, alii tamen citarentur, Aut hoc testium satis est, aut nescio, quid satis sit: sic a me satis datum est testium. quid enim? te ipsum, dignissimum majoribus tuis, voluptasne induxit, ut 19 adolescentulus eriperes P. Sullæ consulatum? quem cum ad patrem tuum retulisses, fortissimum virum, qualis ille vel consul, vel civis cum semper, tum post consulatum fuit? quo quidem auctore nos ipsi ca gessimus, ut omnibus potius quam ipsis nobis consuluerimus.

At quam pulchre dicere videbare, cum ex altera parte 63 ponebas cumulatum aliquem plurimis, et maximis voluptatibus, nullo nec præsenti, nec futuro dolore: ex altera autem, cruciatibus maximis, toto corpore, nulla nec adjuncta, nec sperata voluptate: et quærebas, quis aut hoc miserior, aut superiore illo beatior foret? deinde concludebas, summum malum esse dolorem, summum bonum voluptatem? L. Thorius Balbus fuit, Lanuvinus; quem meminisse tu non 20 potes, is ita vivebat, ut nulla tam exquisita posset inveniri voluptas, qua non abundaret, erat et cupidus voluptatum, et cujusvis generis ejus intelligens, et copiosus: itanon superstitiosus, ut illa plurima in sua patria sacrificia, et fana contemneret: ita non timidus ad mortem, ut in acie sit ob rempublicam interfectus. Cupiditates non Epicuri divisione 64 finiebat, sed sua satietate, habebat tamen rationem valitudinis: utebatur iis exercitationibus, ut ad cenam et esuriens. et sitiens veniret: eo cibo, qui et suavissimus esset, et idem facillimus ad concoquendum: viuo, et ad voluptatem, et ne noceret. cetera illa adhibebat, quibus demtis negat se

rus excidisse aut aliquid aliud.

sulatum.] Accusando sc. de ambitu. v. pro

VOL. 1V. P. 1.

¹⁹ Adolescentulus eriperes P. Sulla con-17 Tres aliqui.] Ursinus voluit alii, non est necesse. v. Clav. in aliquis. 18 Cum, datis testibus. Videtur nume- Sulla c. 2.

Epicurus intelligere, quid sit bonum, aberat omnis dolor: qui si adesset, nec molliter ferret; et tamen medicis plus, quam philosophis uteretur. color egregius, integra valitudo. summa gratia, vita denique conferta voluptatum omnium 65 varietate. 20 Hunc vero beatum ratio quidem vestra sic cogit. Ego, huic quem anteponam, non audeo dicere: 21 dicet pro me ipsa virtus; nec dubitabit isti vestro beato M. Regulum anteponere. quem quidem, cum sua voluntate, nulla vi coactus, e propter fidem, quam dederat hosti, ex patria Carthaginem revertisset, es tum ipsum, cum vigiliis et fame cruciaretur, clamat virtus beatiorem fuisse, quam pob. tantem in rosa Thorium. Bella magna gesserat: bis consul fuerat; triumpharat: nec tamen sua illa superiora, tam magna, neque tam præclara ducebat, quam illum ultimum casum.quem propter fidem, constantiamque susceperat: qui nobis miserabilis videtur audientibus, illi perpetienti 24 erat voluntarius. 25 non enim hilaritate, nec lascivia, nec risu. aut joco, comite levitatis, sed sæpe etiam tristes firmitate. 66 et constantia sunt beati. Stuprata per vim Lucretia a regis filio, testata cives, seipsa interemit, hic dolor, populi Romani duce et auctore Bruto, causa civitati libertatis fuit : ob eiusque mulieris memoriam primo anno et vir, et pater ejus. consul est factus. Tenuis L. Virginius, unusque de multis. sexagesimo anno post libertatem receptam, virginem filiam. sua manu occidit, potius, quam ea App. Claudii libidini. qui tum erat summo in imperio, dederetur. Aut hæc tibi, 21 Torquate, sunt vituperanda, aut patrocinium voluptatis re-67 pudiandum. Quod autem patrocinium, aut quæ ista causa est voluptatis, quæ nec 26 testes ullos e claris viris, nec laudatores poterit adhibere? ut enim nos ex annalium monumentis testes excitamus eos, quorum omnis vita consumta est in laboribus gloriosis, qui voluptatis nomen audire non

20 Hunc vero beatum.] Int. dicetis. post pro oratio cum Davisio dedi ratio et cogit pro cagitat.

²¹ Dicet pro me i. v.] Vulgati dicit.
Edd. pr. omnes dicet. et sequitur nec dubitabit.

²² Propter fidem.] Sic ed. pr. Ven. 1471. Ald. nepos. recte. sequentes fere male prater. Correxit sic et Davisius.

²³ Tum ipsum.] Davisius correxit eum ipsum. non beste. ipsum additur particulis temporis, ut ad Epp. ad Att. notavimus. tum ipsum est illo ipso tempore.

²⁴ Erat volunturius.] Hoc verum esse nullo modo potest. Bene Davisius e Mss. dedit volupturius, quod et edd. quædam habent.

²⁵ Non enim hilaritate.] Deest subjectum, quod respondeat alteri tristes. an hilares hilaritate?

²⁶ Testes -- adhibere -- testes exvitamus.] Testes adhibere sic non dicitur, immo exhibere, forte er hinc temere translatum ad sequens excitamus, fuitque citamus: nam testes citari dicuntur. et sic in Ms. nempe citamus reperit Ursinus.

possent: sic in vestris disputationibus historia muta est: numquam audivi in Epicuri schola Lycurgum. Solonem. Miltiadem, Themistoclem, Epaminondam nominari: qui in ore sunt ceterorum omnium philosophorum. Nunc vero, quoniam hæc nos etiam tractare copimus, suppeditabit nobis Atticus noster de thésauris suis, quos, et quantos viros b. ²⁷ [habere testium sat est]. Nonne melius est de his aliquid, 68 quam tantis voluminibus de Themista loqui? Sint ista Græcorum. quamquam ab his philosophiam, et omnes ingenuas disciplinas habemus, sed tamen est aliquid, quod nobis non p. 79. liceat, liceat illis. Pugnant Stoici cum Peripateticis. alteri negant quidquam esse bonum, nisi quod honestum sit. alteri, plurimum se, et longe, longeque plurimum tribuere honestati, sed tamen et in corpore, et extra, esse quædam ²⁸ Et certamen honestum, et disputatio splendida: omnis est enim de virtutis dignitate contentio. at cum tuis cum disseras, multa sunt audienda etiam de obscœnis voluptatibus, de quibus ab Epicuro sæpissime dicitur. potes ergo ista tueri, Torquate, mihi crede, si te ipse, et co tuas cogitationes, et studia perspexeris. pudebit te, inquam, illius tabulæ, quam Cleanthes, sane commode, 29 verbis pingere solebat. Jubebat eos, qui audiebant, secum insos cogitare pictam in tabula voluptatem; pulcherrimo vestitu. et ornatu regali, in solio sedentem: præsto esse virtutes, ut ancillulas, quæ nihil aliud agerent, nullum suum officium ducerent, nisi ut voluptati ministrarent, et eam tantum ad aurem admonerent, (si modo id pictura intelligi posset.) ut caveret, nequid perficeret imprudens, quod offenderet animos hominum, aut quidquam, e quo oriretur aliquis do-Nos quidem virtutes, sic natæ sumus, ut tibi serviremus; aliud negotii nihil habemus.

At negat Epicurus (hoc enim vestrum lumen est) quem- 22 quam, qui honeste non vivat, jucunde posse vivere, quasi 70 ego id curem, quid ille aiat, aut neget. illud quæro, quid ei, 30 qui in voluptate summum bonum ponat, consentancum sit dicere. Quid affers, cur Thorius, 31 Postumius, cur

29 Verbis pingere solebat. 1 Sic edd. pr.

31 Postumius, cur Chius. | Hec nomi-

27 Habere testium sat est.] Hæc absunt pluribus Mss. unde et Grutero placebat Vulgo depingere. ca deleri. nos cum Davisio saltem uncis

inclusimus.

28 Et certamen - - contentio.] Est oratio objicientis. Conjeci interdum pro Et esse putet. scribendum Est.

³⁰ Qui in voluptate s. honum ponat.] Sic cum Davisio ex optimo Ms. Pal. reposui pro vulgato putat: quod saltem debehat

Chius, cur omnium horum magister, Orata, non jucundissime vixerit? Ipse negat, ut ante dixi, luxuriosorum vitam reprehendendam, nisi plane fatui sint, id est, nisi aut cupiant, aut metuant. quarum ambarum rerum cum medicinam pollicetur, luxuriæ licentiam pollicetur. his enim rebus detractis, negat se reperire in asotorum vita quod reprehendat. Non igitur potestis voluptate omnia dirigentes, aut tueri, aut retinere virtutem. nam nec vir bonus ac justus haberi debet, qui, ne malum habeat, abstinet se ab injuria. nosti credo illud:

Nemo pius est, qui pietatem - -

Cave quidquam putes esse verius. nec enim, dum metuit, justus est: et certe, si metuere destiterit, non erit, non metuet autem, sive celare poterit, sive opibus magnis, quidquid fecerit, obtinere: certeque malet existimari bonus vir. ut non sit, quam esse, ut non putetur. Ita, quod certissimum est, pro vera, certaque justitia, simulationem nobis justitiæ traditis; præcipitisque quodam modo, ut nostram stabilem conscientiam contemnamus, aliorum errantem opi-72 nionem aucupemur. Quæ dici eadem de ceteris virtutibus possunt: quarum omnium fundamenta vos in voluptate, tamquam in aqua, ponitis. Quid enim? fortemne possumus diccre eundem illum Torquatum? delector enim, quamquam te non possum, ut ais, corrumpere: delector, inquam, et familia vestra, et nomine, et hercule mihi vir optimus, nostrique amantissimus, A Torquatus, versatur ante oculos: cujus quantum studium, et quam insigne fuerit erga me temporibus illis, quæ nota sunt omnibus, scire necesse est utrumque vestrum. quæ mihi ipsi, qui volo et esse, et haberi gratus, grata non essent, nisi eum perspicerem mea causa mihi amicum fuisse, non sua: nisi hoc dicis, sua, quod interest omnium recte facere. si id dicis, vicimus. id p. 80. enim volumus, id contendimus, ut officii fructus sit ipsum Hoc ille tuus non vult, omnibusque ex rebus voluptatem, quasi mercedem, exigit. sed ad illum redco. Si voluptatis causa cum Gallo apud Anicnem depugnavit provocatus, et ex ejus spoliis sibi et torquem, et cognomen induit, 32 ullam aliam ob causam, nisi quod ei talia facta

na sunt incerta, et varie tentata: sed nihil te pro vulgato antea nullum edidere Maccertius reperi.

32 Ullam altam ob causam.] Ullam rectus sum.

digna viro videbantur; fortem non puto. Jam si pudor, si modestia, si pudicitia, si, uno verbo, temperantia, pænæ aut infamiæ metu coercebuntur, non sanctitate sua se tuebuntur: 33 quo adulterium, quo stuprum, quo libido non se proripiet ac projiciet, aut occultatione proposita, aut impunitate, aut licentia?

Quid? illud, Torquate, quale tandem videtur? te isto 74 nomine, ingenio, gloria, quæ facis, quæ cogitas, quæ contendis, quo referas, cujus rei causa perficere, quæ conaris, velis, quod optimum denique in vita judices, non audere in conventu dicere? quid enim mereri velis jam, cum magistratum inieris, et in concionem adscenderis, (est enim tibi edicendum, quæ sis observaturus in jure dicendo: et fortasse etiam, si tibi crit visum, aliquid de majoribus tuis, et de te ipso dices, more majorum) 31 quid merearis igitur, ut te dicas in eo magistratu omnia voluptatis causa facturum esse? teque nihil fecisse in vita nisi voluptatis causa? An me, inquis, tam amentem putas, ut apud imperitos isto modo loguar? At tu eadem ista die in judicio, aut, 35 si coronam times, die in senatu. numquam facies. 36 cur, nisi quod turpis est oratio? mene ergo, et Triarium, dignos existimas, apud quos turpiter loquare? Verum, esto. Ver- 23 bum ipsum voluptatis non habet dignitatem: nec nos for- 75 tasse intelligimus. hoc enim identidem dicitis, non intelligere nos, voluptatem quam dicatis. 37 Rem vides difficilem et obscuram. individua cum dicitis, et intermundia, b. quæ nec sunt ulla, nec possunt esse, intelligimus: voluptas, quæ passeribus nota est omnibus, a nobis intelligi non potest? quid, si efficio, ut fateare, me non modo, quid sit voluptas, scire, (est enim jucundus motus in sensu) sed etiam, quid cam tu velis esse? 38 tu enim eam ipsam vis. quam modo ego dixi: 39 et nomen imponis, in motu ut

³³ Quo adult. quo stuprum, quo libido cadem forma est. - - se proripiet.] Sic pro vulgato quod, 37 Rem vides diff.] Vides in tali ironia quod, quæ edere non dubitavi, nam id vernon dicitur. P. Manutius corrigebat vibum se proripiet ewidenter postulat. Videre alii, sed non recepere in textum.

³⁴ Quid mereuris igitur.] V. Clav. in mereri.

³⁵ Si coronum times.] Populum circumstantem, nempe ante dixerat, apud imperitam plebem se tale quid non dictu-

³⁶ Cur, nisi quod t. e. or. | Davisius delevit qued. frustia. paullo post, c. 24.

delicet, Davisius video. Mihi placet vide in quo est minima mutatio.

³³ Tu enim eam ipsam vis. 7 Tum quod in vulgg. est correxi tu, cui mox respon-

³⁹ Et nomen, imponis in motu ut sit.] I. e. El vocas moventem. respondet mox. tum aliam quandam -- quam stabilem ap-

sit, et faciat aliquam varietatem: tum aliam quandam summam voluptatem, cui addi nihil possit: eam tum adesse, 76 cum dolor omnis absit, eamque stabilem appellas. Sit sane ista voluptas. dic in quovis conventu, te omnia facere, ne doleas, si ne hoc quidem satis ample, satis honeste dici putas: dic te omnia et in isto magistratu, et in omni vita, utilitatis tuæ causa facturum, nihil nisi quod expediat, nihil denique nisi tua causa: quem clamorem conscionis, aut quam spem consulatus ejuc, qui tibi paratissimus est, futuram putes? eamne rationem sequare, qua tecum ipse, et cum fuis utare, profiteri autem, et in medium proferre non audeas? At vero illa, quæ Peripatetici, quæ Stoici dicunt, semper tibi in ore sunt. in judiciis, in senatu, officium, aquitatem, dignitatem, fidem, recta, honesta, digna imperio, diana populo Romano, omnia pericula pro republica, mori 77 pro patria. Hæc cum loqueris, nos barones stupemus: tu videlicet tecum ipse rides. nam inter ista tam magnifica verba, tamque præclara, non habet ullum voluptas locum, non modo illa, 40 quam in motu esse dicitis, quam omnes urbani, rustici, omnes, inquam, qui Latine loquuntur, voluptatem vocant: sed ne hæc guidem stabilis, quam, præter 24 vos, nemo appellat voluptatem. Vide, ne non debeas verbis nostris uti, sententiis tuis. Quod si vultum tibi, si incessum fingeres, quo gravior viderere, non esses tui similis: p. 81. verba tu fingas, et ea dicas, quæ non sentias, aut etiam, ut a. vestitum, sic sententiam habeas aliam domesticam, aliam forensem, ut in fronte ostentatio sit, intus veritas occultetur? Vide, quæso, rectumne sit. mihi quidem eæ veræ videntur opiniones, quæ honestæ, quæ laudabiles, quæ gloriosæ, quæ in senatu, quæ apud populum, quæ in omni cœtu concilioque 41 proferendæ sint: ne id non pudeat sentire, quod pudeat dicere.

Amicitiæ vero locus ubi esse potest, aut quis amicus esse cuiquam, quem non ipsum amet propter ipsum? quid autem est amare, e quo nomen ductum amicitiæ est, nisi velle bonis aliquem affici quam maximis, etiam si ad se ex iis nihil redeat? Et quidem prodest, inquis, mihi eo esse animo. Immo videri fortasse. esse enim, nisi eris, non potes.

⁴⁰ Quam in m. e. d.] Non repertum Mss. quidam boni profitendae sint, quod hoc in Ms. Eliensi pro glossemate habet recepit Davisius. nil interest sensu. sed vulgatum tamen magis placet.

⁴¹ Proferendæ sint.] I. Possint proferri.

qui autem esse poteris, nisi te amor ipse ceperit? 4º quod non subducta utilitatis ratione effici solet, sed ipsum a se oritur, et sua sponte nascitur. At enim sequor utilitatem. Manebit ergo amicitia tam diu, 43 quam diu sequetur utilitas: et. si utilitas amicitiam constituet, tollet eadem. Sed 79 quid ages tandem. 44 si utilitas ab amicitia (ut fit sæpe) defecerit? relinquesne? quæ ista amicitia est? retinebis? quî convenit? quid enim de amicitia statueris, 45 utilitatis causa expetenda, vides. Ne in odium veniam, si amicum destitero tueri. Primum cur ista res digna odio est, nisi quod est turpis? Quod si, ne quo incommodo afficiare, non relingues amicum: tamen, ne sine fructu alligatus sis, ut moriatur, 46 optabis. Quod si non modo utilitatem tibi nullam afferet, sed jacturæ rei familiaris erunt faciundæ, labores suscipiendi, adeundum vitæ periculum: ne tum quidem te respicies, et cogitabis sibi quemque natum esse, et suis voluptatibus? vadem te ad mortem tyranno dabis pro ami- b. co, ut Pythagoreus ille fecit 47 Siculo tyranno? aut 48 Pylades cum sis, dices te esse Orestem, ut moriare pro amico? aut, si esses Orestes, Pyladem refelleres, te indicares? et, si id non probares, quo minus ambo una necaremini. 49 non precarere? Faceres tu quidem, Torquate, hæc omnia. nihil 25 enim arbitror magna laude dignum, quod te prætermissu- 80 rum credam aut mortis, aut doloris metu. non quæritur autem, quid naturæ tuæ consentaneum sit, sed quid disciplinæ, ratio ista, quam defendis; præcepta, quæ didicisti, quæ probas; funditus evertunt amicitiam: quamvis eam Epicurus, ut facit, in cælum efferat laudibus. At coluit ipse amicitias. Quasi quis illum neget et bonum virum, et comem, et humanum fuisse, de ingenio ejus in his disputationibus, non de moribus quæritur. sit ista in Græcorum le-

Subducta pro sub dubia edidimus ex Nonio in subducere, ut jam edidit Lambinus et Davisius. sub dubia commodum sensum hic non habet.

43 Quam diu sequitur.] Tacite sequetur edidit Davisius. sed recte. mox si utilitas, &c. tollet eadem, non tollit. et habent quentibus conveniret esses, diceres, moresequetur edd. pr.

44 Si utilitas ab amicitia - - defeccrit.] Defecerit verum esse non credo. immo puto scripsisse Ciceronem dissederit.

45 Utilitatis causa expetenda.] Hoc pro glossemate habuere P. Manutius et Lamb. et Davisius, qui nec in Ms. Eliensi repe-

42 Quod non subducta utilitatis ratione.] rit. Sane supervacuum est, et melius abfuerit.

> 46 Optabis.] Durius hoc Davisio videtur: conjicitque non optobis?

> 47 Siculo tyranno? Tyranno commode abfuerit.

> 48 Pylades cum sis, dices.] Melius serere. nec verum erat cum Pylades sis. non enim crat.

> 49 Non precarere.] Negatio prorsus aliena est. itaque aut tollenda est, aut pro n. pr. legendum cum Davisio compre-

vitate perversitas, qui maledictis insectantur eos, a quibus de veritate dissentiunt. Sed quamvis comis in amicitiis tuendis fuerit, tamen, si hac vera sunt, (nihil enim affirmo) 81 non satis acutus fuit. At multis se probavit: et quidem jure fortasse: sed tamen non gravissimum est testimonium multitudinis. in omni enim arte, vel studio, 50 vel quavis scientia, ut in ipsa virtute, optimum quidque rarissimum. Ac mihi quidem, quod et ipse bonus vir fuit, et multi Epicurei fuerunt, et hodie sunt et in amicitiis fideles, et in omni vita constantes, et graves, nec voluptate, sed officio consilia moderantes, hoc videtur major vis honestatis, et minor voluptatis. ita enim vivunt quidani, ut eorum vita refellap. 82. tur oratio. atque ut ceteri existimantur dicere melius, quam a. facere: sic hi mihi videntur facere melius, quam dicere. Sed 16 hæc nihil sane ad rem. illa videamus, quæ a te de amicitia 82 dicta sunt. e quibus unum mihi videbar 51 ab ipso Epicuro dictum cognoscere: amicitiam a voluptate non posse divelli, ob eamque rem, colendam esse, quod sine ea tuto, et sine metu vivi non posset, 52 nec jucunde quidem posset. Satis est ad hoc responsum, attulisti aliud humanius horum recentiorum, numquam dictum ab ipso illo, quod sciam: primo utilitatis causa amicum expeti: cum autem usus accessisset, tum ipsum amari propter se, etiam omissa spe voluptatis, hoc etsi multis modis reprehendi potest, tamen accipio 53 quod dant. mihi enim satis est, ipsis non satis: nam aliquando posse recte fieri dicurt, nulla exspectata, nec 83 quæsita voluptate. Posuisti etiam, dicere alios, fædus quoddam inter se facere sapientes, ut quemadmodum sint in se ipsos animati, eodem modo sint erga amicos: id et fieri posse, et sæpe esse factum, et ad voluptates percipiendas maxime pertinere. Hoc fœdus facere si potuerunt, faciant etiam illud, ut æquitatem, modestiam, virtutes omnes per se ipsas gratis diligant. At vero si fructibus, et emolumentis, et utilitatibus amicitias colemus, si nulla caritas erit, quæ faciat amicitiam ipsam sua sponte, vi sua,

Pro cognoscere legam agnoscere. 52 Nec jugunde quidem posset.] Si hoc pro vulgato dat.

⁵⁰ Vel quavis scientia - rarissimum est.] Davisius deleri vult quavis, et est, et pro vel in i. v., ut in ipsa virtute, bene opinor. est etiam a Mss. quibusdam abest, et ed. Vict. itaque hoc quidem delevi.

51 Ab i. Epicuro dietum cognoscere.] est a Cicerone, debet esse ne. sed totum est majus quam tuto et sine metu. deberetque esse quod sine ea jucunde vivi non posset, ne tuto quidem et sine metu. Sed totum hoc n. j. q. p. abest a Ms. Par. videturque delendum.

⁵³ Quod dant.] sic Ms. Pal, optimus

ex se, et propter se expetendam: dubium est, quin fundos, et 54 insulas amicisante ponamus? Licet hic rursus ea com- 84 memores, quæ optimis verbis ab Epicuro de laudibus amicitiæ dicta sunt. non quæro, quid dicat, sed quid convenienter possit rationi, et sententiæ suæ dicere. Utilitatis causa amicitia est quæsita. num igitur utiliorem tibi hunc Triarium putas esse posse, 55 quam tua sint Puteolis granaria? collige omnia, quæ soletis: præsidium amicorum. Satis est tibi in te, satis in legibus, satis et in mediocribus amici- b. tiis præsidii: jam contemni non poteris. odium autem et invidiam facile vitabis, ad eas enim res ab Epicuro præcepta dantur. 56 et tamen tantis vectigalibus ad liberalitatem utens, etiam sine hac Pyladea amicitia, multorum te benivolentia præclare et tuebere, et munies. At quicum 85 joca, seria, ut dicitur, quicum arcana, quicum occulta omnia? Tecum optime: deinde etiam cum mediocri amico. Sed fac ista esse non inopportuna: 57 quid ad utilitatem tantæ pecuniæ? Vides igitur, si amicitiam sua caritate metiare, nihil esse præstantius: sin emolumento, summas familiaritates, 58 prædiorum pretiosorum mercede superari. Me igitur ipsum ames oportet, non mea, si veri amici futuri sumus. Sed in rebus apertissimis nimium longi sumus. 27 perfecto enim, et concluso, neque virtutibus, neque amicitiis usquam locum esse, si ad voluptatem omnia referantur: nihil præterea magnopere dicendum, attamen, ne cui loco non videatur esse responsum, pauca etiam nunc dicam ad reliquam orationem tuam.

Quoniam igitur omnis summa philosophiæ, ad beate vi- 86 vendum refertur, idque unum expetentes homines se ad hoc

54 Insulas.] V. Clav. in h. v.

55 Quam tua sint P. granaria.] Delevi si vis. si ante tua, ut Muretus Var. Lect. VII, 20. et Lambinus et Davisius, qui et in Ms. Paris. non reperit. pro granaria male edd. vett. gramina. Gronov. Obs. 11, 2. eandem lectionem probans, putat scribendum esse Granaria, ut sit nomen villæ: fructuosorum, idque et in Mss. repertum quod durius videtur. negotiationem fru- pluribus, sed non satis convenit cum mermentariam exercuisse videtur Torquatus, cede, quod est fructu: unde tautologia et Puteolis habuisse granaria.

56 Et tamen non tantis v. ad libertatem utens.] Delevi primum non quod a pluribus Mss. abest, delerique volebat et Gruterus. tum liberalitatem revocavi muta- 17. est merces insularum. sed et Verr. III, tam in libertatem a Grutero, quod et Mss. 50. est merces e fundo rustico, eoque non habent et edd. vett. et sensus desiderat. locato. Verbo utens addunt Mss. et edd. pr. eis.

unde Davisius conjiciebat legendum uti

57 Quid ad utilitatem tanta pecunia?] I. e. si hæc commoda comparentur cum tantis divitiis tuis, levia sint.

58 Pradiorum pretios rum mercede.] Pretiosorum edd. vett. Victorius dedit nascitur, et videntur intelligi prædia urbana, ante insula. quarum reditus dicitur merces, sc. e locationibus, quod de prædiis rusticis non memini dici. ad Att. XV,

studium contulerunt: beate autem vivere alii in alio, vos in voluptate ponitis, item contra, 59 omnem infelicitatem in dolore: id primum vidcamus, beate vivere vestrum quale sit. Atque hoc dabitis, ut opinor, si modo sit aliquid, esse beatum, id oportere totum poni in potestate sapientis. nam, si amitti vita beata potest, beata esse non potest, quis enim confidit semper sibi illud stabile et firmum permansurum. quod fragile et caducum sit? qui autem diffidet perpetuitati bonorum suorum, timeat necesse est, ne aliquando, amissis illis, sit miser, beatus autem esse in maximarum rerum timore nemo potest.

Nemo igitur esse beatus potest, neque enim in aliqua parte, sed in perpetuitate temporis 60 vita beata dici solet: neque appellatur omnino vita beata, nisi confecta, atque absoluta: nec potest quisquam alias beatus esse, alias miser. qui enim existimabit posse se miserum esse, beatus non erit. nam cum semel est suscepta beata vita, tam permanet, quam insa illa effectrix beatæ vitæ sapientia: neque exspectat ultimum tempus ætatis: quod Cræso scribit Herodotus præceptum a Solone. 61 At enim, quemadmodum tute dicebas, negat Epicurus diuturnitatem quidem temporis ad beate vivendum aliquid afferre, nec minorem voluptatem percipi in 88 brevitate temporis, quam, si illa sit sempiterna. Hæc dicuntur inconstantissime, cum enim summum bonum in voluptate ponat, negat infinito tempore ætatis voluptatem fieri majorem, quam finito atque modico. Qui bonum omne in virtute ponit, is potest dicere perfici beatam vitam perfectione virtutis, negat enim summo bono afferre incrementum diem. qui autem voluptate vitam effici beatam putabit. qui sibi is conveniet, si negabit voluptatem crescere longinquitate? igitur ne dolorem quidem. An dolor longissimus quisque miscrrimus: voluptatem non optabiliorem diuturnitas facit? Quid est igitur, cur ita semper deum appellet Epicurus, beatum et æternum? demta enim æternitate nihilo beatior Jupiter, quam Epicurus. uterque enim summo bono fruitur, id est, voluptate. at enim hic etiam dolore. at

⁵⁹ Omnem infelicitatem.] Mss. quidam quitur. boni miserium habent, et edd. Aldi nep.

et ed. pr. habet. nil admodum interest. salva felicitate, vel salvo summo bono. sed dici prætulerim, quia et appellari se-

⁶¹ At enim.] Sic pro etenim legendum Davis.

60 Vita beata duci solet.] Edd. vett.

omnes dici. duci est a Grutero: sed tamen

bital mastam mast

eum nihili facit. ait enim se, si uratur, quam hoc suave! dicturum. Qua igitur re a deo vincitur, si æternitate non 89 vincitur? 62 in quo quid est boni præter summam volupta- b. tem, et eam sempiternam? quid ergo attinet gloriose loqui. nisi constanter loquare? in voluptate corporis (addam, si vis, animi, dum ea ipsa, ut valtis, 63 sit quod et in corpore) situm est vivere beate. Quid? istam voluptatem perpetuam quis potest præstare sapienti? nam quibus rebus efficiuntur voluptates, hæ non sunt in potestate sapientis. non enim in insa sapientia positum est beatum esse, sed in iis rebus, quas sapientia comparat ad voluptatem, totum autem id externum: et, quod externum, id in casu est. ita fit beatæ vitæ domina fortuna. quam Epicurus ait exiquam intervenire sapienti.

Age, inquies: ista parva sunt. sapientem locupletat ipsa 28 natura: cujus divitias 64 Epicurus parabiles esse docuit. 90 Hæc bene dicuntur: nec ego repugno: sed inter sese ipsa pugnant? negat enim, tenuissimo victu, id est, contemtissimis escis et potionibus, minorem voluptatem percipi, quam rebus exquisitissimis ad epulandum. Huic ego, si negaret quidquam interesse ad beate vivendum, quali uteretur victu, concederem: laudarem etiam: verum enim diceret: idque Socratem, qui voluptatem nullo loco numerat, audio dicentem, cibi condimentum esse famem: potionis sitim. sed, qui ad voluptatem omnia referens, vivit ut Gallonius, loquitur ut Frugi ille Piso, 65 non audio. nec enim eum, quod sentiat, dicere existimo. Naturales divitias dixit pa- 91 rabiles esse, quod parvo esset natura contenta. certe, nisi voluptatem tanti æstimaretis. Non minor, inquit, voluptas percipitur ex vilissimis rebus, quam ex pretiosissimis. Hoc est non modo cor non habere, sed ne palatum quidem. qui enim voluptatem ipsam contemnunt, iis licet dicere, se acipenserem menæ non anteponere, cui vero in volup- p. 84. tate summum bonum est, huic omnia sensu, non ratione a.

referatur qua. Igitur placet Pearcii et Walkeri conjectura in quo, ut referatur ad additur ipse, Ep. i, sed id hoc loco friget, 63 Sit, quod et in corpore. Hoc vix in-

et corpore, ut et edd. pr. Ven. unde fecere, Davisius sit e corpore, Gruterus sit et commode abfuerit. in corpore, Lambinus sit quoque in corpore .

⁶² In qua quid est boni.] Non est, quo maxime placet Gruteri ratio.

⁶⁴ Epicurus parabiles esse dicit.] Vulgo abestque Mss. pluribus et ed. Vict.

⁶⁵ Non audio.] Videtur excidisse protelligi potest. Mss. fere habent sit, quod nomen, eum non audio. Videtur transpositum esse mox: nec enim eum. ubi

sunt judicanda: eaque dicenda optima, 66 quæ sunt suavissima.

Verum esto: consequatur summas voluptates, non mo- Ω 2 do parvo, sed per me nihilo, si potest: sit voluptas non minor in nasturtio illo, quo vesci Persas esse solitos scribit Xenophon, quam in Syracusanis mensis, quæ a Platone graviter vituperantur: sit, inquam, tam facilis, quam vultis. voluntatis comparatio: quid de dolore dicemus? cuius tanta tormenta sunt, ut in his beata vita, si modo dolor summum malum est, esse non possit. ipse enim Metrodorus, pæne alter Epicurus, beatum esse describit his fere verbis: cum corpus bene constitutum sit, et sit exploratum, ita futurum. An id exploratum cuiquam potest esse, quo modo sese habiturum sit corpus non dico ad annum, sed ad vesperam? dolor igitur, id est summum malum, metuetur semper, etiam si non aderit, iam enim adesse poterit, qui potest igitur habitare in beata vita summi mali metus? Tra-93 ditur, inquit, ab Epicuro ratio negligendi doloris. 67 Jam ipsum absurdum, maximum malum negligi. sed quæ tandem ista ratio est? Maximus dolor, inquit, brevis est. primum quid tu dicis, breve? deinde dolorem quem maximum? quid enim? summus dolor plures dies mancre non potest? vide ne etiam menses. nisi forte eum dicis, qui simulatque arripuit, interficit. quis istum dolorem timet? illum mallem levares, quo optimum atque humanissimum virum, Cn. Octavium, M. F. familiarem meum, confici vidi: nec vero semel, nec ad breve tempus, sed et sæpe plane, et b. diu. quos ille, dii immortales! cum omnes artus ardere viderentur, cruciatus perserebat? nec tamen miser esse, quia summum id malum non crat: tantummodo laboriosus videbatur. at miser, si in vitiosa, et flagitiosa vita afflueret vo-20 luptatibus. Quod autem magnum dolorem brevem, longin-94 quum levem esse dicitis: id non intelligo, quale sit. video enim et magnos, et cosdem bene longinquos dolores : quorum alia toleratio est verior; qua uti vos non potestis, qui honestatem ipsam per se non amatis. Fortitudinis quædam præcepta sunt, ac pæne leges, quæ effæminari virum vetant in dolore, quamobrem turpe putandum est, non dico

⁶⁶ Quæ sunt suavissima.] Sint habent 67 Jam ipsum absurdum.] Addendum Mss. plures et edd. Vict. Ald. pro sunt. est id. Jam id ipsum a. recte.

dolere (nam id quidem est interdum necesse) sed saxum illud Lemnium clamore Philoctetæo funestare:

> Quod ejulatu, questu, gemitu, fremitibus Resonando 68 mutum, flebiles voces refert.

Huic Epicurus comparet se, si potest:

Cui viperino morsu venæ viscerum Venevo imbuta tatros cruciatus cient.

Sit Epicurus Philocteta: si gravis dolor, brevis. At jam decimum annum in spelunca jacet. Si longus, levis. dat 95 enim intervalla, et relaxat. Primum non sæpe: deinde quæ est ista relaxatio, cum et præteriti doloris memoria, recens est: et futuri, atque impendentis torquet timor? Moriatur, inquit. Fortasse id optimum, sed ubi illud, Plus semper voluptatis? si enim ita est; vide ne facinus facias, cum mori suadeas. Potius ergo illa dicantur, turpe esse viro debilitari, dolore frangi, succumbere, nam ista vestra, Si gravis, brevis: si longus, levis, dictata sunt. virtutis, magnitudinis animi, patientiæ, fortitudinis fomentis dolor mitigari solet. Audi, ne longe abeam, moriens quid dicat Epi- 30 curus: 69 et intellige, facta ejus cum dictis discrepare. Epi- 96 curus Hermacho S. Cum ageremus, inquit, vitæ beatum, et eundem supremum diem, scribebamus hæc. tanti autem mor- p. 85. bi aderant vesica, et viscerum, 70 ut nihil ad eorum magnitudinem posset accedere. Ecce miserum hominem, si dolor, summum malum est, dici aliter non potest, sed audiamus ipsum: Compensabatur tamen, inquit, cum his omnibus animi lætitia, quam capiebam memoria rationum. inventorumque nostrorum. sed tu, ut dignum est tua erga me, et eraa philosophiam voluntate ab adolescentulo suscepta, fac ut Metrodori tueare liberos. Non ego jam Epaminon- 97 dæ, non Leonidæ mortem hujus morti antepono: quorum alter cum vicisset Lacedæmonios apud Mantineam, simulque ipse gravi vulnere exanimari se videret; ut primum dispexit, quæsivit, salvusne esset clypeus? cum salvum esse flentes sui respondissent: rogavit, essentne fusi hostes? camque id quoque, ut cupiebat, audivisset, evelli jus-

68 Mutum.] Sic bene Mss. Palat. et alii. ed. pr. Ven. 1494. Ald. Vict. post edi- ut intelligas, ut et edidit Davisius. tum multum, nullo sensu. Saxum mutum 11, 13. Scalig. ad Varr. de L. L. p. 102.

69 Et intellige. Pro et intelliges, vel.

70 Ut nihil posset accedere. Posset verefert voces flebiles ejulatu, &c. cf.Tusc. rum est, non vulgatum possit : nam refertur ad crant.

sit eam, qua erat transfixus, hastam. ita multo sanguine profuso, in lætitia, et in victoria est mortuus. Leonidas autem. rex Lacedæmoniorum, se in Thermopylis, trecentosque eos, quos eduxerat Sparta, cum esset proposita aut fuga turpis, aut gloriosa mors, opposuit hostibus. Præclaræ mortes sunt imperatoriæ. philosophi autem in suis lectulis plerumque moriuntur. Refert tamen, 71 quod sibi videtur esse morienti magna laus. Compensabatur, inquit. 98 cum summis doloribus lætitia. Audio equidem philosophi vocem, Epicure. sed quid tibi dicendum sit, oblitus es. primum enim, si vera sunt ea, quorum recordatione te gaudere dicis, hoc est, si vera sunt tua scripta et inventa; gaub. dere non potes, nihil enim jam habes, quod ad corpus referas. est autem a te semper dictum, nec gaudere quemquam, nisi propter corpus: nec dolere. Præteritis, inquit, qaudeo. Quibusnam præteritis? si ad corpus pertinentibus, rationes tuas te video compensare cum istis doloribus, non memoriam corpore perceptarum voluptatum. si autem ad animum; falsum est; quod negas animi ullum 99 esse gaudium, quod non referatur ad corpus. Cur deinde Metrodori liberos commendas? quid ex isto tuo egregio officio, et tanta fide (sic enim existimo) ad corpus refers?

Huc et illuc, Torquate, vos versetis licet: nihil in hac 31 præclara epistola scriptum ab Epicuro congruens, et conveniens decretis ejus reperietis, ita redarguitur ipse a sese, 72 veneuntque scripta ejus probitate ipsius ac moribus. nam ista commendatio puerorum, memoria et caritas amicitiæ, summorum officiorum in extremo spiritu conservatio, indicat, innatam esse homini probitatem gratuitam, non invitatam voluptatibus, nec præmiorum mercedibus evocatam. quod enim testimonium majus quærimus, quæ honesta et recta sint, ipsa esse optabilia per sese, cum videamus tanta 100 officia morientis? Scd. ut epistolam laudandam arbitror eam, quam modo totidem fere verbis interpretatus sum (quamquam ea cum summa ejus philosophi nullo modo congruebat:) sic ejusdem testamentum non solum a philo-

71 Quod sibi videtur e. m. magna laus.] non incommodus: laudantur, probantur Vix latina hæc sunt, varieque tentata a probitate auctoris, quæ ex iis elucet. Sed viris doctis, putem esse corrigendum magaliis suspecta est lectio hæc, corriguntmæ lætitiæ: nam ipse lætitium appellat que vincuntur, Davisius convincuntur, i.e. refelluntur; quod placet, sed libris non fir-

Epicurus non laudem.

⁷² Veneuntque scripta ejus p. i. ac mo- matur. ribus.] Si veneunt verum est, sensus est

sophi gravitate, sed etiam ab ipsius sententia judico discrepare. scripsit enim, et multis sæpe verbis, et breviter apteque, in eo libro, quem modo nominavi, mortem nihil ad nos pertinere. quod enim dissolutum sit, id esse sine sensu: quod autem sine sensu sit, id nihil omnino ad nos perti- p. 86. nere. hoc ipsum elegantius poni, meliusque potuit. nam a. quod ita positum est, Quod dissolutum sit. id esse sine sensu, id eiusmodi est, ut non satis plane dicat, quid sit dissolutum. Sed tamen intelligo, quid velit. quæro autem, 101 auid sit, auod cum dissolutione, id est, morte, sensus omnis exstinguatur; et cum reliqui nihil sit omnino, quod pertineat ad nos: tam accurate, tamque diligenter caveat et sanciat, ut Amynomachus, et Timocrates, heredes sui, de Hermachi sententia dent, quod satis sit ad diem agendum natalem suum quotannis, mense Gamelione: itemque omnibus mensibus, vicesimo die lunæ, dent ad eorum epulas, qui una secum philosophati sint, ut et sui, et Metrodori memoria colatur. Hæc ego non possum dicere non esse homi- 102 nis et belli, et humani; sapientis vero nullo modo, physici præsertim, 73 quem se ille vult, putare ullum esse cujusquam diem natalem. Quid? verene potest esse dies sæpius, qui semel fuit? certe non potest. an ejusdemmodi? ne id quidem, nisi cum multa annorum intercesserint millia, ut omnium siderum codem, unde profecta sint, fiat ad unum tempus reversio: nullus est igitur cujusquam dies natalis. At habetur. Et ego id scilicet nesciebam, sed, ut sit, etiamne post mortem coletur: idque testamento cavebit is, 74 qui vobis quasi oraculum ediderit, nihil ad nos pertinere post mortem? Hæc non erant ejus, qui innumerabiles mundos, infinitasque regiones, quarum nulla esset ora, nulla extremitas, mente peragravisset. numquid tale Democritus? ut alios omittam, hunc appello, quem ille unum secutus est. Quod si dies notandus fuit, cumne po- 103 tius, quo natus, an eum, quo sapiens factus est? Non potuit, inquies, fieri sapiens, nisi natus esset. et isto modo ne si avia quidem ejus nata non esset. Res tota, Torquate, non-doctorum hominum, velle post mortem epulis cele- b. brari memoriam sui nominis, quos quidem dies quemadmo-

levit Victorius.

⁷³ Quem se ille esse mult.] Delevi esse, ut alibi: quod sæpe intrusere librarii, ubi sius nobis, et sie plures libri. sed vulgaelegantius omittitur: quamquam jam detum melius: pertinet enim ad discipules, non ad omnes alios.

dum agatis, et in quantam hominum facetorum urbanitatem incurratis, non dico. Nihil opus est litibus. tantum dico, magis fuisse vestrum agere Epicuri diem natalem, quam illius testamento cavere, ut ageretur.

Sed, ut ad propositum revertamur, (de dolore enim cum 32 104 diceremus, ad istam epistolam delati sumus) nunc totum illud concludi sic licet. Qui in summo malo est, is tum cum in eo est, non est beatus. Sapiens autem semper beatus est, et est aliquando in dolore. non est igitur summum malum dolor. Jam illud quale tandem est? Bona præterita non effluere sapienti, mala meminisse non oportere. Primum in nostrane potestate est, quid meminerimus? Themistocles quidem, cum ei 75 Simonides, aut quis alius artem memoriæ polliceretur, oblivionis, inquit, mallem. nam memini etiam quæ nolo, oblivisci non possum quæ volo. 105 Magno hic ingenio. sed res se tamen sic habet, ut nimis imperiosi philosophi sit, vetare meminisse. vide, ne ista sint Manliana vestra, aut majora etiam, si imperes quod facere non possim. Quid, si etiam jucunda memoria est præteritorum malorum? ut proverbia nonnulla veriora sint, quam vestra dogmata. vulgo enim dicitur, Jucundi acti labores; nec male Euripides: concludam, si potero, Latine: Græcum enim hunc versum nostis omnes:

Suavis laborum est præteritorum memoria.

Sed ad bona præterita redeamus. quæ si a vobis talia dicerentur, qualibus C. Marius uti poterat, ut expulsus, egens, in palude demersus, tropæorum recordatione levaret dolorem suum: audirem, et plane probarem. Nec enim absolvi p. 87. beata vita sapientis, nec ad exitum perduci poterit, 76 si prima quæque bene ab eo consulta atque facta, ipsius oblitos vione obruentur. Sed vobis voluptatum perceptarum recordatio vitam beatam facit, et quidem corpore perceptarum. nam si quæ sunt aliæ, falsum est, omnes animi voluptates esse e corporis societate. Corporis autem voluptas si etiam præterita delectat, non intelligo, cur Aristoteles Sardanapali epigramma tantopere derideat: in quo ille rex Assyriæ glorietur, se omnes secum libidinum voluptates abstulisse, quod enim ne vivus quidem, inquit, diutius sentire

⁷⁵ Simonides, aut quis alius.] Ms. Pal. 1. Lambinus pro vulgato obruerentur, quod an quis alius, quod prætulit Davisius.

76 Si - - obliv. obruentur.] Sic bene perit Davisius.

poterat, quam dum fruebatur; quo modo id potuit mortuo permanere? Fluit igitur voluptas corporis, et prima quæque avolat, sæpiusque relinquit causas pænitendi. quam recordandi; itaque beatior Africanus cum patria illo modo loquens,

Desine Roma tuos hostes:

reliquaque præclare;

Namque tibi monumenta mei peperere labores.

Laboribus hic præteritis gaudet: tu jubes voluptatibus. hic se ad ea revocat, e quibus nihil umquam 77 retulerat ad corpus: tu totus hæres in corpore.

Illud autem ipsum qui obtineri potest, quod dicitis, om- 33 nes animi et voluptates, et dolores, ad corporis volup- 107 tates et dolores pertinere? Nihilne te delectat umquam? video, quicum loquar. te igitur, Torquate, ipsum per se nihil delectat? omitto dignitatem, honestatem, speciem ipsam virtutum, de quibus ante dictum est: 78 hæc leviora ponam: poema, orationem, cum aut scribis, aut legis: cum omnium factorum, cum regionum conquiris historiam; signum, tabula, locus amœnus, ludi, venatio, villa Luculli, (nam si tuam diccrem, latebram haberes: ad corpus b. diceres pertinere) sed ea, quæ dixi, 79 ad corpusne refers? an est aliquid, quod te sua sponte delectet? Aut pertinacissimus fueris, si in eo perstiteris, ad corpus ea, quæ dixi, referre: aut deserueris totam Epicuri voluptatem, si negaveris. Quod vero a te disputatum est, majores esse vo- 108 luptates, et dolores animi, quam corporis; quia trium temporum particeps animus sit, corpore autem præsentia solum sentiantur? qui probari potest, ut is, qui propter me aliquid, plus, quam ego ipse, gaudeat? Animi voluptas oritur propter voluptatem corporis, et major est animi voluptas, quam corporis. ita fit, 80 ut gratulator lætior sit, quam is, cui gratuletur. Sed, dum efficere vultis beatum sapientem, cum maximas animo voluptates percipiat, omni-

77 Retulerit ad corpus.] Scribendum nia optime cohærent. hæc leviora - - ad hand dubie retulerat, et sic est in ed. pri- corpusne refers. ma. îtaque recepi.

78 Hac leviora ponam.] Davisius corrigit ponantur, ut soloccismus vitetur. scil. quia post sunt nominativi, milii vero hoc verbum delendum videtur, natumque e

79 Ad corpus - - referre.] An referri? 80 Ut gratulator latior sit, &c.] Quis verbum gratulator nusquam alibi occurrit, suspicatus sum, Ciceronem scripsisse ut qui gratulatur - - quam is, cui gratupoema. leviora illa sunt, scribere poema, letur, non bene Davisius pro gratulatur de-componere historiam, signum, &c. ita om-

busque partibus majores, quam corpore: 81 quid occurrat, non videtis. animi enim quoque dolores percipiet omnibus partibus majores, quam corporis. ita miser sit aliquando necesse est is, quem vos beatum semper vultis esse. nec vero id, dum omnia ad voluptatem, doloremque referetis, efficietis umquam.

Quare aliud aliquid, Torquate, hominis summum bonum 109 reperiendum est. voluptatem bestiis concedamus: quibus vos de summo bono testibus uti soletis. Quid, si etiam bestiæ multa faciunt, duce sua quæque natura, 80 partim indulgenter vel cum labore; ut in gignendo, in educando perfacile appareat, aliud quiddam iis propositum, non voluptatem? partim cursu, et peregrinatione lætantur: congregatione aliæ cœtum quodam modo civitatis imitantur. 110 Videmus in quodam volucrium genere nonnulla indicia pietatis, cognitionem, memoriam: in multis etiam. 83 disciplinam p. 88. videmus. Ergo in bestiis erunt secreta a voluptate humaa. narum quædam simulacra virtutum; in ipsis hominibus virtus, nisi voluptatis causa, nulla erit? et homini, qui ceteris animantibus plurimum præstat, præcipui a natura nihil da-34 tum esse dicemus? Nos vero, si quidem in voluptate sunt 111 omnia, longe, multumque superamur a bestiis: quibus ipsa terra fundit ex sese pastus varios, 84 varieque abundantes nihil laborantibus: nobis autem aut vix, aut ne vix quidem, suppetunt multo labore quærentibus, nec tamen ullo modo summum pecudis bonum, et hominis, idem mihi videri potest. quid enim tanto opus est instrumento in optimis artibus comparandis, quid tanto concursu honestissimorum studiorum, tanto virtutum comitatu, si ea nullam ad aliam 112 rem, nisi ad voluptatem conquiruntur? Ut, si Xerxes, cum tantis classibus, tantisque equestribus, et pedestribus copiis. Hellesponto juncto, Athone perfosso, maria ambulavisset. terramque navigasset, si, cum tanto impetu in Græciam venisset, causam ejus quis ex eo quæreret, tantarum copia-

adversetur, contra dici possit. Sed sic occurrere nuspiam reperi itaque verbum hoc mihi suspectum semper fuit: uec tamen correctio probabilis occurrit mihi.

appureat, c.c. quod non dispute. Let p.. pro altero partim habet cicures et c. et p.l. 83 Disciplinam videmus.] Sic pro vulgato hodie desideria, quod commodum sensum non habet, habent præter scr.

81 Quid occurrat, non videtis.] Quid appareat, &c. quod non displicet. Ed. pr.

respondet sequenti partim cursu - læ2 tantur: Pearcius conjiciebat, partim indulgent labori in gignendo, &c. ut perfacile

que, ut et cd. Aldi nep. habet.

⁸² Partim indulgenter vel cum labore.] quosdam ed. pr. Ven. 1494. Ald. quod se-Non placet satis indulgenter, nec id satis cutus sum. Sensum enim commodum habet.

rum, tantique belli, mel se auferre ex Hymetto voluisse diceret, certe sine causa videretur tanta conatus: sic nos sapientem, plurimis, et gravissimis artibus, atque virtutibus instructum et ornatum, non, ut illum, maria pedibus peragrantem, classibus montes, sed omne cælum, totamque cum uiverso mari terram mente complexum, voluptatem petere si dicemus, mellis causa dicemus tanta molitum. Ad 113 altiora quædam, et magnificentiora, mihi crede, Torquate, nati sumus: nec id ex animi solum partibus, in quibus inest memoria rerum innumerabilium, 85 vitæ quidem infinita, inest conjectura consequentium, non multum a divinatione differens, inest moderator cupiditatis pudor, inest ad humanam societatem justitiæ fida custodia: inest in perpetiendis laboribus adeundisque periculis firma et stabilis doloris mortisque contemtio, ergo hæc in animis: tu autem etiam membra ipsa sensusque considera: qui tibi ut reliquæ corporis partes, non 86 comites solum virtutum, sed ministri etiam videbuntur. Quid, si in ipso corpore 87 multa vo- 114 luptati præponenda sunt, ut vires, valitudo, velocitas, pulcritudo? quid tandem in animis censes? in quibus doctissimi illi veteres inesse quiddam cæleste et divinum putaverunt. quod si esset in voluptate summum bonum (ut dicitis,) optabile esset, in voluptate maxima, nullo intervallo interjecto, dies noctesque versari, cum omnes sensus dulcedine omni quasi perfusi moverentur. Quis est autem dignus nomine hominis, qui unum diem totum velit esse in isto genere voluptatis? Cyrenaici quidem non recusant. vestri hæc 115 verecundius: 88 illi fortasse constantius.

Sed lustremus animo non has maximas artes, quibus qui carebant, inertes a majoribus nominabantur: sed quæro. num existimes non dico Homerum, Archilochum, Pindarum, sed Phidiam, Polycletum, Zeuxin, ad voluptatem artes suas direxisse? Ergo opifex plus sibi proponet ad formarum, quam civis excellens ad factorum pulcritudinem? quæ autem est alia causa erroris tanti, tam longe, lateque diffusi, nisi quod is, qui voluptatem summum bonum esse

⁸⁵ Vitæ quidem infinita.] Deest sub- tum est, estque in ed. pr. Ven. &c. stantivum : nam memoria non apta est huic. an cupiditus excidit?

⁸⁶ Non comites solum virtulum, sed mi- nenda, vitio, opinor, operarum. nistri etiam videbuntur.] Optime Davisius 88 Illi f. constantius.] Magis conveni-correxitvoluptatumetvidebantur: nam illud enter principiis philosophise et opinioni de res desiderat, hoc et in libris aliquot reper- summo bono.

⁸⁷ Multa voluptati praponenda sunt.] Hæc est vera lectio. in ed. Gr. est propo-

decernit, non cum ea parte animi, in qua inest ratio, atque consilium, sed cum cupiditate, id est, cum animi levissima 116 parte deliberat? Quæro enim de te: si sunt dii, ut vos ctiam p. 89. putatis, qui possunt esse beati, cum voluptates corpore pera. cipere non possint? aut si sine co genere voluptatis beati 35 sunt, cur similem animi usum in sapiente esse nolitis? Lege laudationes, Torquate, non corum, qui sunt ab Homero laudati, non Cyri, non Agesilai, non Aristidis, non Themistoclis, non Philippi, non Alexandri: lege nostrorum hominum, lege vestræ familiæ: neminem videbis ita laudatum, ut artifex callidus comparandarum voluptatum diceretur. non elogia monumentorum id significant, 89 velut hoc ad portam? Uno ore cui plurimæ consentiunt gen-117 TES, POPULI PRIMARIUM FUISSE VIRUM. Idne consen-'sisse de Calatino plurimas gentes arbitramur, primarium populi fuisse, quod præstantissimus fuisset in conficiendis voluptatibus? Ergo in iis adolescentibus bonam spem esse dicemus, et magnam indolem, quos suis commodis inservituros, et quidquid ipsis expediat, facturos arbitramur? nonne videmus, quanta perturbatio rerum omnium consequatur? quanta confusio? tollitur beneficium: tollitur gratia: quæ sunt vincula concordiæ, nec enim, si tuam ob causam cuiquam commodes, beneficium illud habendum est, sed fæneratio: nec gratia deberi videtur ei, qui suam ob causam commodaverit. Maximas vero virtutes jacere omnes necesse est, voluptate dominante. Sunt etiam turpitudines plurimæ, quæ, nisi honestas natura plurimum valeat, cur non cadantain sapientem, non est facile defen-118 dere. Ac, ne plura complectar (sunt enim innumerabilia) bene laudata virtus voluptatis aditus intercludat necesse est. quod jam a me exspectare noli. tute introspice in mentem tuam ipse: eamque omni cogitatione pertractans. b. percunctare ipse te, perpetuisne malis voluptatibus perfruens, in ea, quam sæpe usurpabas, tranquillitate degere omnem ætatem sine dolore, assumto etiam illo, quod vos quidem adjungere soletis, sed fieri non potest, sine doloris

89 Velut hoc ad portam, &c.] Varie hic hoc elogio esse imitationem ejus, quod est locus tentatur. v. Burman. V. C. Anthol. in lamellis Tiburtinis: Hunc unum pluri-T. I. p. 210. Ego nil muto. Fuit autem mi consentiunt Roma, Bonorum optimum Calatini sepulcrum ad portam Capenam, fuisse virum, L. Scipionem. Unde liceat auctore Cicerone Tusc. I, 7. et forte legendum hic ad portam Capenam. Bene Hunc uno ore pl. aut etiam ore delendum Fabrettus in Incript. p 461. notavit, in et legendum Hunc unum, &c.

metu: an, cum de omnibus gentibus optime mererere, cum opem indigentibus, salutemque ferres, vel Herculis perpeti ærumnas. sic enim majores nostri labores non fuziendos, tristissimo tamen verbo 90 etiam in deo nominaverunt. Exigerem ex te, cogeremque, ut responderes, nisi vererer, ne Herculem ipsum ea, quæ pro salute gentium summo labore gessisset, voluptatis causa gessisse diceres.

Quæ cum dixissem, Habeo, inquit, Torquatus, ad quos ista referam: et, quamquam aliquid ipse poteram, tamen invenire malo paratiores familiares nostros. Credo Syronem dicis, et Philodemum, cum optimos viros, tum doctissimos homines. Recte, inquit, intelligis. Age sane, inquam. sed erat æquius, Triarium aliquid de nostra dissensione judicare. Immo, inquit arridens, iniquum, hac quidem de re. tu enim ista lenius: hic Stoicorum more nos vexat. Tum Triarius, Posthac quidem, inquit, audacius. nam hæc ipsa mihi erunt in promtu, quæ modo audivi: nec ante aggrediar, quam te ab istis, quos dicis, instructum videro. Quæ cum essent dicta, finem fecimus et ambulandi, et disputandi.

M. TULLII CICERONIS

DE

FINIBUS BONORUM ET MALORUM

p. 90.

ΛI

BRUTUM

LIBER TERTIUS.

ARGUMENTUM.

Liber hic cum quarto continet habitam in Luculli Tusculano inter Catonem et Ciceronem de fine bonorum et malorum disputationem, in qua Catoni Stoicæ, Ciceroni Peripateticæ partes tribuuntur. Præmisso brevi de ratione Stoica et Peripatetica sermone, utrum verbis an re discrepent, quorum illud

90 Ærumnas etiam in deo.] Non dubitavi ærumnas delere. nam manifeste e superioribus repetitum et inculcatum est.

Cicero contendebat, hoc Cato pugnabat, c. 3. 4; fit ad ipsam disputationem accessio, et Cato totam Stoicam rationem explicat. Ejus disputationis hæc summa est : Simul ac natus est homo, ipsc sibi commendatur et conciliatur a natura ad se conservandum, et ab interitu alienatur. Hæc prima appetitio ubi consecuta est id, quod quærebat, accedit voluptas, quæ perperam pro ipsa prima appetitione habetur ab Epicuro, et in primis naturalibus s. initiis naturæ ponitur. Sed ad hac initia, propter se appetenda, ponendæ ctiam sunt rerum cognitiones (xaradifeis) et artes ipsæ. quod pueri gaudent, si quid ipsi imencre, etsi nihil inde ad se commodi perveniat. et dignæ sunt artes assumtione, cum et cognitiones contineant, et via sint ac ratione constituta. c. 5. His initiis positis sequitur prima divisio hac: aliud esse æstimabile, quod secundum naturam sit, aut efficiat aliquid per se selectione dignum: aliud inæstimabile, quod sit illi contrarium. Constituto hoc, ut, quæ secundum naturam sint, propter se sumantur, primum est officium (ua 9 juo) ut se conservet homo in natura statu, deinceps ut ca teneat, quæ secundum naturam sunt, pellatque contraria. Simul autem cepit intelligentiam, vel notionem potius (Errolar) et vidit rerum agendarum ordinem, plus cum diligit, quam ipsa illa initia, atque colligit, in co positum esse summum bonum, quod in convenientia (ὁμολογία) versetur, quod per se expetatur, cum nihil ex initiis natura propter se appetatur, sed tantum seligatur. c. 6. Cum autem omnia officia a primis natura oriantur, etiam Sapientia inde proficiscatur necesse est. Ea autem et animi magnitudinem complectitur et justitiam, quas virtutes nemo tenere potest, nisi statuerit, nihil esse quod intersit aut differat aliud ab alio, præter honesta et turpia. c. 6. 7. Ex his autem consequentur duo, primum, ut cum extremum sit, naturæ congruenter vivere, sapiens semper feliciter vivat; alterum, ut, quod honestum sit, id solum bonum judicemus, quod turpe, solum malum. c. 7. 8. Bonum est id, quod est natura absolutum; utile autem (δφέλημα) motus aut status e natura absoluta. Atque id bonum non accessione, neque crescendo aut cum ceteris comparando, sed propria vi sua sentimus et appellamus bonum, ejusque astimatio (¿¿ía) genere valet non magnitudine. Nec vero perturbationes (πάθη) vi aliqua naturali moventur, sed sunt opiniones levitatis, atque in sapientem non cadunt. c. 10. Solum autem honestum esse bonum, cum a multis aliis præter Stoicos, tum etiam facile defenditur; quod omnes malunt sine scelere, quæ volunt, consequi, et ad res dignas cognitione cognoscendas etiam sine voluptate aut utilitate aliqua feruntur, gaudent præterea commemoratione præclare factorum, nec vel sine teste scelus admittere sustinent. c. 11. Jam in hac re discrepare re non verbis Peripateticos et Stoicos, ex co intelligitur, quod illi omnia, quæ ipsi bona dicunt, pertinere putant ad beate vivendum; hi vero, quod astimatione omnino aliqua dignum sit, complecti vitam beatam putant: quod illi dolorem in malis ponunt, et cum multitudine bonorum augeri beatitatem putant, alianque actionem magis expetendam alia, ut quæ sit sine dolore. magis ea, quæ sit cum dolore; quæ omnia secus sunt apud Stoicos. c. 13. 14. Quamquam autem nec virtutes nec vitia crescunt, funduntur tamen quodammodo et quasi dilatantur: Alia enim virtus integras provincias complectitur, alia paupertatis tanquam termino circumscribitur, ut se eodem Voluptas et valetudo non est inter bona numemodo diffundere non possit. randa, quod ad cam ducunt, camque continent divitiæ: Nam efficeretur, ut

ipsæ divitiæ in bonis essent. c. 15. Sed ne omnis vita confundatur, alio etiam modo res distinguenda sunt. Qua itaque nil valent ad beate misereve vivendum, et media dicuntur, alia sunt æstimabilia, alia contra, alia neutrum. In æstimabilium quibusdam satis est causæ, quare aliis anteponantur, in quibusdam non item, et sic etiam in non astimabilibus. Hinc orta sunt Zenunis meonyuiva producta, præposita, præcipua, promota, et άποπροηγμένα rejecta, remota, quorum alia sunt per se præpositu, alia, quod aliquid, efficient, alia quod utrumque. Sed quoniam æstimabile nec bonum nec malum est, ideo ἀδιάφορον, indifferens divitur, c. 15, 16, 17. Bona norro sunt vel τελικά, pertinentia, alia ποιητικά, efficientia. Ad illud genus actiones honesta referentur, ad hoc nil præter amicum, sapientia ad utrumque. c. 17. Officia nec in bonis nec in malis sunt: est tamen iis fungendum. quod in iis est aliquid probabile, cujus ratio reddi potest. In iis versatur sapiens, judicando, quid officii sit nec ne. c. 18. Pertinet autem ad rem. ut intelligatur, natura liberos a parentibus amari, et communem esse hominum inter homines et naturalem commendationem, qua ducti societatem appetamus, cujusque hæc vis sit, ut communi utilitati studcamus, rempublicam administremus, liberos quæramus, decorum sequamur, amicitiam adhibeamus et justitiam, neque utilitatis causa, sed per se. Ad has virtutes etiam Dialectica et Physica cognitio adjicienda, qua ipsa virtutes sunt. c. 19-22. Ex quibus intelligitur, que a Stoicis sapienti tribuantur, ea vere tribui.

 ${f Volume}_{1}$ quidem, Brute, si ipsa pro se loqua- 1 tur, nec tam pertinaces habeat patronos, concessuram ar- 1 bitror, convictam superiore libro, dignitati. etenim sit impudens, si virtuti diutius repugnet, aut si honestis jucunda anteponat, aut pluris esse contendat 2 dulcedinem corporis titillantem, ex eave natam lætitiam, quam gravitatem animi, atque constantiam. quare illam quidem dimittamus, et ³ suis se finibus tenere jubeamus, ne blanditiis ejus, illecebrisque impediatur disputandi severitas. Quærendum est enim, ubi sit illud summum bonum, quod 2 reperire volumus, quoniam et voluptas ab co remota est, et eadem fere contra eos dici possunt, qui vacuitatem doloris finem bonorum esse voluerunt. Nec vero ita ullum probetur summum bonum, ut virtute careat: qua ninil potest esse præstantius. Itaque quamquam in eo sermone, qui cum Torquato est habitus, non remissi fuimus: tamen hæc acrior est cum Stoicis parata contentio. quæ

¹ Quidem.] Sic omnes edd. vett. usque et Davisius : alii titillantem omittunt, quod ad Victor. non equidem, ut Aldus et re- mihi optimum videtur. centiores. item Mss. plures.

riant hic libri : aliis sic habentibus, aliis quidam alii petere nullo sensu : quod Jac. dulc. corporis et titillantem ex ea natam latitiam, aliis et titillationem, quod recepit

³ Suis se finibus tenere.] Sic edd. pr. at 2 Dulcedinem corporis titillantem.] Va- Ven. 1494. habet cedere, ut et libri scr. Gronovius tamen recepit.

enim de voluptate dicuntur, ea nec acutissime, nec abscoudite disseruntur, neque enim qui defendunt eam, versuti in disserendo sunt, nec qui contra dicunt, causam difficilem 3 repellunt. Ipse etiam dicit Epicurus, ne argumentandum quidem esse de voluptate, quod sit positum eius judicium in sensibus, ut commoneri nos satis sit, nihil attineat doceri. b. quare illa nobis simplex fuit in utramque partem disputatio. nec enim in Torquati sermone quidquam implicatum, aut tortuosum fuit; nostraque, ut mihi videtur, dilucida oratio. Stoicorum autem non ignoras quam sit subtile, vel spinosum potius, disserendi genus: idque cum Græcis, tum magis nobis, quibus etiam verba parienda sunt, imponendaque nova novis rebus nomina, quod quidem 5 nemo mediocriter doctus mirabitur, cogitans, in omni arte, cuius usus vulgaris communisque non sit, multam novitatem nominum esse, cum constituantur earum rerum vocabula, quæ 4 in quaque arte versentur. Itaque et dialectici, et physici verbis utuntur iis, quæ 6 ipsi Græciæ nota non sunt. geometræ vero, musici, grammatici, etiam more quodam loquantur suo. item ipsæ rhetorum artes, quæ sunt totæ forenses atque populares, verbis tantum in docendo quasi 2 privatis utuntur ac suis. Atque, ut omittam has artes elegantes, et ingenuas, ne opifices quidem tueri sua artificia possent. nisi vocabulis uterentur nobis incognitis, usitatis sibi. Quin etiam agricultura, qua abhorret ab omni politiore elegantia, tamen eas res, in quibus versatur, nominibus notavit novis. quo magis hoc philosopho faciendum est. ars est enim philosophia vitæ: de qua disserens arri-5 pere verba de foro non potest. Quamquam ex omnibus philosophis Stoici 7 plurima novaverunt. Zeno quoque eorum princeps non tam rerum inventor fuit, quam novorum verborum. Quod si in ea lingua, quam plerique uberiorem putant, concessum 8 a Græcia est, ut doctissimi homines 9 de rebus non pervulgatis, inusitatis verbis uteren-

⁴ Causam difficilem repellunt.] Lambinus corrigit refellunt. quod non displicet. ceterum utrumque durius est, et refellere causam, et repellere.

⁵ Nemo, mediocriter doctus.] An addendum nec aut vel?

⁶ Ipsi Gracia nota non sunt.] Non restitui ex edd. pr. it. Mss. deleverat Gruterus, auctoribus Mss. Pall. Gracia intellige Gracis non philosophis.

⁷ Plurima novaverunt.] Edd. vett. omnes nominaverunt: quod hodie vulgate novaverunt non postponam. nam novare latius patet, et de rebus potius dicitur. Sensus est, Stoici plurimis rebus nomina imposuerunt, quæ ante nullum habebant.

8 A Gracia.] Hoc mihi semper suspec-

tum visum est. malti abesse aut legi a Græcis. Utique non fuit in Ms. vetere Ursini. 9 De rebus non pervulgatis. I Sic edd.

tur: quanto id nobis magis est concedendum, qui ea nunc primum audemus attingere? 10 Etsi [quod] sæpe diximus, p. 91. et quidem cum aliqua querela non Græcorum modo, sed etiam eorum, qui se Græcos magis, quam nostros haberi volunt, nos non modo non vinci a Græcis verborum copia, sed esse in ea etiam superiores: elaborandum est, ut hoc non in nostris solum artibus, sed etiam in illorum ipsorum consequamur, quam ea verba, quibus ex instituto veterum utimur pro Latinis, ut ipsa philosophia, ut rhetorica, dialectica, grammatica, geometria, musica. quamquam Latine ea dici poterant, tamen, quoniam 11 usu percepta sunt, nostra ducamus. Atque hæc quidem de rerum nominibus. De ipsis rebus autem sæpenumero, Brute, vereor, ne repre- 6 hendar, cum hæc ad te scribam, qui cum in philosophia, tum in optimo genere philosophiæ tantum processeris. quod si facerem, quasi te erudiens, jure reprehenderer, sed ab éo plurimum absum: neque, ut ea cognoscas, quæ tibi notissima sunt, ad te mitto, sed quia facillime in nomine tuo acquiesco, et quia te habeo æquissimum eorum studiorum, quæ mihi communia tecum sunt, existimatorem et judicem. Attendes igitur, ut soles, diligenter, eamque controversiam dijudicabis, quæ mihi fuit cum avunculo tuo, divino ac singulari viro.

Nam, in Tusculano cum essem, vellemque e bibliotheca 7 pueri Luculli quibusdam libris uti, veni in ejus villam, ut eos ipse (ut solebam) inde promerem. quo cum venissem, M. Catonem, quem ibi esse nescieram, vidi in bibliotheca sedentem, multis circumfusum Stoicorum libris, erat enim, ut scis, in eo inexhausta aviditas legendi, nec satiari poterat: quippe qui ne reprehensionem quidem vulgi inanem b. reformidans, in ipsa curia soleret legere sæpe, dum senatus cogeretur, nihil operæ reipublicæ detrahens, quo magis tum in summo otio, maximaque copia quasi heluari libris, si hoc verbo 12 in tam clara re utendum est, videbatur Quod cum accidisset, ut alter alterum nec-opinato videre- 8 mus, surrexit statim. deinde prima illa, quæ in congressu

pr. post pervagatis inductum est e libris quibusdam a Victorio, Grutero, &c.

¹⁰ Etsi [quod] sape d.] Non satis co-hæret oratio. cansa est in verbo quod, id itaque deleri volebat Davisius ego uncis bat in tum practura re.

¹¹ Usu percepta sunt.] Sic edd, pr. Gruterus e Mss. dedit pracepta. Lambinus

corrigebat recepta: quod aptissimum est.
12 In tam clara re.] Lambinus male-

solemus: Quid tu, inquit, huc? a villa enim, credo: et, si ibi te esse scissem, ad te ipse venissem. Heri, inquam, ludis commissis, ex urbe profectus veni ad vesperum, causa autem fuit huc veniendi, ut quosdam hinc libros promerem: et quidem, Cato, totam hanc copiam jam Lucullo nostro notam esse oportebit, nam his libris eum malo, quam reliquo ornatu villæ delectari. est enim mihi magnæ curæ: quamquam hoc quidem proprium tuum munus est, ut ita erudiatur, ut et patri, et Cæpioni nostro, et tibi tam propinquo respondeat. Laboro autem non sine causa, nam et avi eius memoria moveor (nec enim ignoras, quanti fecerim Cæpionem: qui, ut opinio mea sert, in principibus jam esset. si viveret) et Lucullus mihi versatur ante oculos, vir cum omnibus excellens, tum mecum et amicitia, et omni volun-9 tate, sententiaque conjunctus. Præclare, inquit, facis, cum et eorum memoriam tenes, quorum uterque tibi testamento liberos suos commendavit, et puerum diligis. Quod autem meum munus dicis, non equidem recuso: sed te adjungo socium, addo etiam illud, multa jam mihi dare signa puerum et pudoris, et ingenii. sed ætatem vides. Video equidem. inquam: sed tamen jam infici debet iis artibus, quas si, dum est tener, combiberit, ad majora veniet paratior. 13 Sic, et 10 quidem diligentius, sæpiusque ista loquemur inter nos, agep. 92. musque communiter. sed resideamus, inquit, si placet, itaque fecimus.

Tum ille: Tu autem, cum ipse tantum librorum habeas, quos hic tandem requiris? Commentarios quosdam, inquam, Aristotelios, quos hic sciebam esse, veni ut auferrem, quos legerem, dum essem otiosus: quod quidem nobis (ut scis) non sæpe contigit. Quam vellem, inquit, te ad Stoicos inclinavisses! erat enim, si cujusquam, certe tuum, nihil præter virtutem in bonis ducere. Vide, ne magis, inquam, tuum fuerit, cum re idem tibi, quod mihi videretur. 14 non nova te rebus nomina imponere: ratio enim nostra consentit, oratio pugnat. Minime vero, inquit ille, consentit. quidquid enim præter id, quod honestum sit, expetendum esse dixeris, in bonisque numeraveris: et honestum ipsum, quasi virtutis lumen, exstinxeris, et virtutem peni-

¹³ Sic, et quidem dilig.] Non placet hac lectio: nec edd, pr. Sic equidem. Visius bene non pendethoc a tuum fuerit, Lambinus correxit Sic est, et quidem. Davisius scilicet, quod et ipsum affirmat.

tus everteris. Dicuntur ista, Cato, magnifice, inquam: sed 11 15 videsne, verborum gloriam tibi cum Pyrrhone, et Aristone, qui omnia exæquent, esse communem? de quibus, cupio scire, quid sentias. 16 Egone quæris, inquit, scire, quid sentiam? quos bonos viros, fortes, justos, moderatos aut audivimus in republica fuisse, aut ipsi vidimus; qui sine ulla doctrina naturam ipsam secuti, multa laudabilia fecerunt: eos melius a natura institutos fuisse, quam institui potuissent a philosophia, si ullam aliam probavissent, præter eam, quæ nihil aliud in bonis habet, nisi honestum: nihil, nisi turpe, in malis: 17 ceteræ philosophorum disciplinæ, omnino alia magis alia; sed tamen omnes, quæ rem, ullam virtutis expertem aut in bonis, aut in malis numerent, eas non modo nihil adjuvare arbitror, 18 neque affirmare, quo meliores simus, sed ipsam depravare naturam. nam si b. hoc non obtineatur, id solum bonum esse, quod honestum sit: nullo modo probari possit, beatam vitam virtute effici. quod si ita sit: cur opera philosophiæ sit danda, nescio. si enim sapiens aliquis miser esse possit, næ ego istam gloriosam, memorabilemque virtutem non magno æstimandam putem. Quæ adhuc, Cato, a te dicta sunt, eadem, inquam, 4 dicere posses, si sequerere Pyrrhonem, aut Aristonem. nec 12 enim ignoras, his illud honestum, non summum modo, sed etiam (ut tu vis) solum bonum videri. quod si ita est, sequitur id ipsum, quod te velle video, omnes semper beatos esse sapientes. hosne igitur laudas, et 19hanc eorum, inquam, sententiam segui nos censes oportere? Minime vero istorum quidem, inquit. cum enim virtutis hoc proprium sit, earum rerum, quæ secundum naturam sint, habere delectum: qui omnia sic exacquaverunt, ut in utramque partem ita paria redderent, 20 uti nulla selectione uterentur ejus, virtutem ipsam sustulerunt. Istud quidem, inquam, optime di- 13 cis: sed quæro, nonne tibi faciendum 21 idem sit, nihil di-

15 Videsne.] Pro nonne vides, ut et alibi dixit. v. Clav. in ne.

¹⁶ Egone quæris, i. scire.] Sic cdd. pr. male post inductum Ergone: quod jam correxit Davisius, qui et scire abesse malebat. bene. e versu superiori temere repetitum est.

¹⁷ Cetera - eas omnes.] Prictive esset corrigere ceterus - alia m. alia. Sed impedit eas. Est autem, quod ad ceteras attinet. ea forma etiam alibi occurrit apud Latinos. exempla v. ap. Davisium.

¹⁸ Neque affirmare] Non commodum habet hoc sensum, itaque alii aliter corrigere tentarunt mihi spurium videtur, Inter conjecturas alias maxime placet afferre.

¹⁹ Hanc eorum, inquam, sententiam.]
Addidi inquam, quod edd. primæ habent.
Davisius etiam in Mss. reperit.

²⁰ Uti nulla selectione uterentur ejus.] Ejus alienum est. Davisius conjicit factum e funditus, quod ad sequentia pertineat. Possis et hi vero.

²¹ Idem sit, nihil dicenti - - tollenti.]

centi bonum, quod non rectum, honestumque sit, reliquarum rerum discrimen omne tollenti? Si quidem. inquit. 14 tollerem: sed relinquo. Quonam modo, inquam. si una virtus, unum istud, quod honestum appellas. rectum. laudabile, decorum (erit enim notius quale sit, pluribus notatum vocabulis idem declarantibus) id ergo, inquam, si solum est bonum, quid habebis præterea, quod sequare? aut. si nihil malum, nisi quod turpe, inhonestum, indecorum. prayum, flagitiosum, fædum, ut hoc quoque pluribus nominibus insigne faciamus: quid præterea dices esse fugiendum? Non ignoranti, inquit, tibi, quid sim dicturus, sed p. 93. aliquid, ut ego suspicor, ex mea brevi responsione arripere cupienti, non respondebo ad singula: explicabo potius, quoniam otiosi sumus, nisi alienum putas, totam Zenonis, Stoicorumque sententiam. Minime id quidem, inquam, alienum: multumque ad ea, quæ quærimus, explicatio tua ista profecerit. Experiamur igitur, inquit, etsi habet hæc Stoicorum ratio difficilius quiddam, et obscurius. nam cum in Græco sermone hæc ipsa quondam 22 rerum nomina nova tum videbantur, quæ nunc consuctudo diuturna trivit: quid 15 censes in Latino fore? 23 Faciendum id quidem est, inquam, si enim Zenoni licuit, cum rem aliquam invenisset inusitatam, inauditum quoque ei rei nomen imponere. cur non liceat Catoni? nec tamen exprimi verbum e verbo necesse erit, ut interpretes indiserti solent, cum sit verbum, quo idem declaret, magis usitatum, equidem soleo etiam, quod uno Græci, si aliter non possum, idem pluribus verbis exponere: et tamen puto concedi nobis oportere, ut Græco verbo utamur, si quando minus occurret Latinum, ne hoc ephippiis, et acratophoris potius, quam proegmenis, et apoproegmenis, concedatur. quamquam hæc quidem præposita 16 recte et rejecta dicere licebit. Bene facis, inquit, quod me adjuvas: et istis quidem, quæ modo dixisti, utar potius Latinis. in ceteris subvenies, si me hærentem videbis. Sedulo, inquam, faciam. Sed fortuna fortes. quare conare. quæso. 24 quid enim hoc possumus agere divinius?

Est forma Græca pro idem ac dicenti. Græ- tum. post pro nunc eædem edd. habentnec. ci dicunt sic auròs cum dativo, quod Latini sæpe imitati sunt.

22 Rerum nomina novarum nova vid.] limum. In edd. pr. non est noverum, sed tantum 24 Quid enim hoc agere possumus divinova tum vid. itaque delevi, et dedi nova nius.] Nimium mihi videtur divinius. Se-

23 Faciendum id quidem est.] Sic reposui ex edd. pr. pro vulgato post Facil-

Placet his, inquit, quorum ratio mihi probatur, simulat- 5 que natum sit animal, (hinc enim est ordiendum) ipsum sibi conciliari et commendari ad se conservandum, et ad suum statum, et ad ea, quæ 25 conservantia sunt ejus status. diligenda: alienari autem ab interitu, iisque rebus, quæ interi- ь. tum videantur afferre. id ita esse sic probant, quod ante quam voluptas aut dolor attigerit, salutaria appetant parvi, aspernenturque contraria. quod non ficret, nisi statum suum diligerent, interitum timerent, fieri autem non posset, ut appeterent aliquid, nisi sensum haberent sui, eoque se et sua diligerent. ex quo intelligi debet, 26 principium ductum esse a se diligendi sui. In 27 principiis autem naturalibus, 17 [diligendi sui] plerique Stoici non putant voluntatem esse ponendam, quibus ego vehementer assentior: ne, si voluptatem natura posuisse in iis rebus videatur, quæ primæ appetuntur, multa turpia sequantur, satis esse autem argumenti videtur, quamobrem illa, 28 quæ natura prima sunt ascita, natura diligamus; quod est nemo, quin, cum utrumvis liceat, aptas malit et integras omnes partes corporis. 29 quam codem usu imminutas aut detortas habere, rerum autem cognitiones: vel, si hæc verba aut minus placent. aut minus intelliguntur, καταλήψως appellemus licet : eas igitur ipsas propter se asciscendas arbitramur, quod habeant quiddam in se quasi complexum et continens veritatem. id autem in parvis intelligi potest; 30 quos delectari videmus, etiam si eorum nihil intersit, si quid ratione per se ipsi invenerunt. Artes etiam ipsas propter se assumendas puta- 18 mus; cum quia sit in his aliquid dignum assumtione, tum quod constent ex cognitionibus, et contineant quiddam in se ratione constitutum, et via. a falsa autem assensione magis nos alienatos esse, quam a ceteris rebus, 51 quæ sunt contra naturam, arbitfamur. Jam membrorum, id est, par- p. 94.

cus est in fine libri : quid est virtute divinius. Videtur mihi legendum dignius. rem dignam facere etiam alibi est.

25 Conservantia sunt ejus status.] Edd. pr. statum. quod non spernam.

26 Principlum ductum esse a se diligendi sui.] Addidi sui ex ed. Ven. 1494. Davisius corrigit a se diligendo. Pendet diligendi sai a principium.

27 Principis nat. diligendi súi.] Diligendi sul suspectum est Davisio. videtur e præcedentibus repetitum esse temere. itaque et ipse uncis inclusi.

28 Qua notura prima sunt ascita, natura diligamus.] Primum natura mihi delendum videtur. sie post quæ prima appetuntur.

29 Quam codem usu imminutas.] Quid est codem usu? placet Pearcii conjectura easdem u. i. Davisius utrumque delendum putat, sane salva sententia abfuerint.

30 Quos delecturi videamus.] Lego videmus: nam nihil est, quod videamus pos-

31 Que sunt contra naturem, arbitrantur. Correxi arbitramur: nam-in prima persona cœpit dicere, sic et Davisius fecit.

tium corporis alia videntur propter eorum usum a natura esse donata, ut manus, crura, pedes, ut ea, quæ sunt intus in corpore, quorum utilitas quanta sit, a medicis etiam disputatur: alia autem nullam ob utilitatem, quasi ad quendam ornatum, ut cauda pavoni, plumæ versicolores colum-19 bis, viris mammæ atque barba. Hæc dicuntur fortasse jejunius: sunt enim quasi prima elementa naturæ; quibus ubertas orationis adhiberi vix potest, nec equidem eam cogito consectari: verumtamen cum de rebus grandioribus dicas, 32 ipsæ res verba rapiunt. ita fit cum gravior, tum etiam splendidior oratio. Est ut dicis, inquam. sed tamen omne, anod de re bona dilucide dicitur, mihi præclare dici videtur. 33 istiusmodi autem res dicere ornate velle, puerile est: plane autem et perspicue expedire posse, docti et intelligentis viri.

Progrediamur igitur, quoniam, inquit, ab his principiis naturæ discessimus: quibus congruere debent, quæ se-20 quuntur. sequitur autem prima divisio hæc. Æstimabile esse dicitur: 34 sic enim, ut opinor, appellemus id, quod aut insum secundum naturam sit, aut tale quid efficiat, ut selectione dignum propterea sit, quod aliquod pondus habeat dignum æstimatione: 35 quam ille ἀξίαν vocat: contraque inæstimabile, quod sit superiori contrarium, initiis igitur ita constitutis, ut ea, quæ secundum naturam sunt, ipsa propter se sumenda sint, contrariaque item rejicienda; primum est officium (id enim appello καθήκον) ut se conservet in naturæ statu: deinceps ut ea teneat, quæ secundum naturam sint, pellatque contraria: 36 qua inventa selectione, et item rejectione, sequitur deinceps cum officio seb. lectio. deinde ca perpetua, tum ad extremum constans, consentaneaque naturæ: 37 in qua primum inesse incipit, et in-21 telligi, quid sit, quod vere bonum possit dici. Prima est enim conciliatio hominis ad ea, quæ sunt secundum naturam. simul autem cepit intelligentiam, vel notionem potius.

Horatius dicit : rem bene pravisam verba evvoar illi. - - sequentur. sed tamen valde placet con-33 Istiusmodi autem res.] Davisius que - - sequentur, quod sine sensu est.

32 Ipsa res verba rapiunt.] Est, quod Stoici, rocant sic infra : quam appellant

36 Qua inventa selectione sequitur d.] jectura partiunt, ut loquitur de Orat. II, 34. Sic bene correxit Davisius vulgatum,

corrigit enim. non male.

S7 In qua primum inesse incipit et in-34 Sic enim appellemus.] Vulgo appel- telligi.] Davisius e vestigiis librorum mus. non bene. corrigit concipit et intelligit, quod commolamus, non bene. corrigit concepit et intelligit, quod commo-35 Quamille at. vocat.] Ille Zeno, nec dum sensum habet, et consentit sequen-tamen displicet Pearcii correctio: illi sc. tibus: simul cepit intelligentiam, &c.

quam appellant έννοιαν illi, viditque rerum agendarum ordinem, et, ut ita dicam, concordiam: multo cam 38 pluris æstimavit, quam omnia illa, quæ primum dilexerat; atque ita 39 cognitione et ratione collegit, ut statueret, in eo collocatum summum illud hominis per se laudandum, et expetendum bonum, quod cum positum sit in eo, quod ὁμολογίαν Stoici, nos appellemus convenientiam, si placet: cum igitur in eo sit id bonum, 40 quo referenda sint omnia [honeste facta], ipsumque honestum, quod in bonis ducitur, quamquam post oritur, tamen id solum, vi sua et dignitate expetendum est: corum autem, quæ sunt prima naturæ, propter se nihil expetendum. Cum vero illa, quæ officia esse 22 dixi, proficiscantur ab initiis naturæ; ea ad hæc referri necesse est: ut recte dici possit, omnia officia co referri, 41 ut adipiscamur principia naturæ: nec tamen ut hoc sit bonorum ultimum, propterea quod non inest in primis naturæ conciliationibus honesta actio, consequens enim est. et post oritur, ut dixi. est tamen ea secundum naturam, multoque nos ad se expetendam magis hortatur, quam superiora omnia, sed ex hoc primum error tollendus est, ne quis sequi existimet, ut duo sint ultima bonorum. Ut enim. sicui sit propositum, 42 collimare hastam aliquo, aut sagittam, sicut nos ultimum in bonis diximus: 43 sic illi facere omnia, quæ possit, ut collimet: huic in ejus similitudine omnia sint facienda, ut collimet; et tamen ut omnia faciat, p. 95 quo propositum assequatur: 45 sit hoc, quasi ultimum, quale nos summum in vita bonum dicimus: illud autem, ut feriat, quasi seligendum, non expetendum. Cum autem 7 omnia officia a principiis naturæ proficiscantur, ab iisdem 23 necesse est proficisci ipsam sapientiam. Sed quemadmodum sæpe fit, ut is, qui commendatus sit alicui, plu-

38 Pluris astimavit.] Posset corrigi ea, que principiis illis sint consentanea. astimat, si sequentia paterentur. loquitur de eo, quod in puero factum est, non quod fit.

³⁹ Cognitione et ratione.] Davisius correxit cogitatione quia sermo hic est de actione animi. Sed potest intelligi illa cognitio (κατάληψις) de qua ante, cui adjuncta ratione colligit, in quo sit summum bonum.

⁴⁰ Que referendu sint omnia honeste facta.] Honeste facta delet Davisius bene.

⁴² Collimare hastamaliquo, &c. | Scripsi sine hasitatione collimare pro vulgato collineare, quia illud est in edd. pr. hoc primum ed. Ven. 1494. cf. de Divin. II, 59.

⁴³ Sic illi facere omnia.] Sic est vitiosum: pertinet enim ad antecedens comparationis, transponendumque est ad huic. tum ille scribendum est, intelligendumque debet : nisi malis illi facienda omuia : quod placet: nam et mox est : sic huie facienda sint omnia.

⁴⁴ Sed hoc quasi ultimum. Sine he-41 Ut adipiscamur principia natura. II.e. sitatione vulgatum sed corresi sit.

ris eum faciat, cui commendatus sit, 45 quam illum, a quo sit: sic minime mirum est, primo nos sapientiæ commendari ab initiis naturæ, post autem ipsam sapientiam nobis cariorem fieri, quam illa sint, a quibus ad hanc venerimus, atque ut membra nobis ita data sunt, ut ad quandam rationem vivendi 46 data esse appareant: sic appetitio animi, quæ ὑςμὴ Græce vocatur, non ad quodvis genus vitæ, sed ad quandam formam vivendi videtur data: itemque et 24 ratio, et perfecta ratio. Ut enim histrioni actio, saltatori motus, non quivis, sed certus quidam est datus: sic vita agenda est certo genere quodam, non quolibet: quod genus conveniens, consentaneumque dicimus, nec enim gubernationi, aut medicinæ similem sapientiam esse arbitramur, sed actioni illi potius, quam modo dixi, et saltationi, ut in ipsa arte insit, non foris petatur extremum, id est, artis effectio. et tamen est ctiam alia cum his ipsis artibus sapientiæ dissimilitudo; propterea quod in illis, quæ recte facta sunt, non continentur tamen omnes partes, e quibus constant. quæ autem nos aut recta, aut recte facta dicamus, si placet, illi autem appellant κατορθώματα, omnes numeros virtutis continent. sola enim sapientia 47 in se tota conver-25 sa est: quod idem in ceteris artibus non fit. Inscite aub. tem medicinæ et gubernationis ultimum cum ultimo sapientiæ comparatur. sapientia enim et animi magnitudinem complectitur, et justitiam, 48 et ut omnia, quæ homini accidant, infra se esse judicet: quod idem in ceteris artibus non contingit. Tenere autem virtutes cas ipsas, quarum modo mentionem feci, nemo poterit, nisi statuerit. 49 nihil esse, quod intersit, aut differat aliud ab alio, præter honesta, et turpia.

Videamus nunc, quam sint præclare illa iis, quæ jam

45 Quam illum a quo sit.] Sit addunt phrasis alicujus virtutis. Sed quod hic dimox est, quam illa sint, a quibus, &c. itaque restitui.

46 Data esse appareant. | Sic edd. pr. omnes. scd videtur legendum apparent, ex latinitatis veræ consuetudine.

aliud extra se spectat, ut finem: sed ipsa propter se expetitur.

ac post scribendum judicat, aut et : quod habeat. magis placet, nam si id stat, est hic peri-

edd. pr. quod postea deletum est. sed et citur, est înagnitudinis animi, quæ nominatim ante posita est. Sin deletur et, in sequentibus est effectus virtutum ante dic-

49 Nihil esse, quod intersit, aut differat latinitatis veræ consuetudine.

a. a. a.] Davisius addendum putat quo:

47 In se tota conversa est.] I. e. non aut quo differat aliud a. a. frustra. resipsæ inter se differre dicuntur, non quomodo differant. itaque post est prater honesta et 48 Et ut omnia - - judicet.] In et ut turpia, non præter houestatem et turpituvitium esse arbitror, et aut ut delendum, dinem quod intersit est. quod discrimen

posui, consequentia. Cum enim hoc sit extremum (sentis 26 enim, credo, me jam diu, quod τέλος Græcus dicat, id dicere tum extremum, tum ultimum, tum summum: licebit etiam finem pro extremo, aut ultimo dicere) cum ergo hoc sit extremum, congruenter naturæ convenienterque vivere: necessario sequitur, omnes sapientes semper feliciter, absolute, fortunate vivere, nulla re impediri, nulla prohiberi, nulla egere. Quod autem continet non magis cam disciplinam, de qua loquor, quam vitam fortunasque nostras, id est, ut, quod honestum sit, id solum bonum judicemus. Potest id quidem fuse, et copiose, et omnibus electissimis 8 verbis, gravissimisque sententiis 50 [rhetorice] et augeri, et ornari: sed consectaria me Stoicorum, brevia, et acuta delectant. Concluduntur igitur eorum argumenta sic: Quod 27 est bonum, omne laudabile est. quod autem laudabile est. omne honestum est. bonum igitur quod est, honestum est. Satisne hoc conclusum videtur? Certe, quod enim efficiebatur ex his duobus, quæ erant sumta, ⁵¹ in eo vides esse conclusum, duorum autem, e quibus effecta conclusio est. contra superius dici solet, non omne bonum esse laudabile. nam quod laudabile sit, honestum esse conceditur. autem perabsurdum, bonum esse aliquid, quod non expe- p. 96. tendum sit: aut expetendum, quod non placens: aut, si id, non etiam diligendum, ergo et probandum, ita etiam laudabile. id autem honestum. ita fit, ut, quod bonum sit, id ctiam honestum sit. Deinde quæro, quis aut de misera vi- 28 ta possit gloriari, aut non de beata? de sola igitur beata. ex quo efficitur, gloriatione, ut ita dicam, dignam esse beatam vitam: quod non possit quidem 52 nisi honestæ vitæ jure contingere. ita fit, ut honesta vita, beata vita sit. et quoniam is, cui contigit, ut jure laudetur, habet insigne quiddam ad decus, et ad gloriam, ut ob ca, quæ tanta sint, beatus dici jure possit: idem de vita talis viri rectissime dicitur. ita, si beata vita honestate cernitur: quod honestum est, id bonum solum habendum est. 53 Quod vero negari nullo 29

53 Quad rero negari nullo modo possit, &c. | Durior hie locus est et suspectus corruptionis. Davisius sic conjicit legendum: Quid were? negarine ullo modo possit, quenquam, &c. mihi tamen non satisfacit: nec sensus satis commodus existit. Relinquamus lectionem vulgatam, camque sic capiamus: Quod negari nullo modo

⁵⁰ Rhetorice.] Hoc quidem glossatorem sapit, et notam marginis. itaque uncis inclusi ut Davisius fecit.

⁵¹ In eo vides esse conclusum.] Id est in conclusione.

⁵² Nisi honesta vita jure.] Quia honesta vita dat hoc nobis, ut jure possimus honestam vitam beatam dicere.

modo possit, quem umquam stabili, et firmo, et magno animo, quem fortem virum dicimus, effici posse, nisi constitutum sit, non esse malum dolorem? Ut enim qui mortem in malis ponit, non potest eam non timere: sic nemo ulla in re potest id, quod malum esse decernit, non curare, idque contemnere: quo posito, et omnium assensu approbato, illud assumitur, eum, qui magno sit animo, atque forti, omnia, quæ cadere in hominem possint, despicere, et pro nihilo putare. quæ cum ita sint, effectum est, nihil esse malum, quod turpe non sit. Atque iste vir altus, et excellens, magno animo, vere fortis, infra se omnia humana ducens, is inquam, quem efficere volumus, quem quærimus b. certe, et confidere sibi debet, et suæ vitæ et actæ, et consequenti: et bene de se judicare, statuens nihil mali posse incidere sapienti. ex quo intelligitur idem illud, solum bonum esse, quod honestum sit; idque esse beate vivere, honeste, id est, cum virtute vivere.

Nec vero ignoro varias philosophorum fuisse sententias, 30 corum dico, qui summum bonum, quod ultimum appello, in animo ponerent. 54 quos quamquam vitiose quidam secuti sunt, tamen non modo 55 his tribus, qui virtutem a summo bono segregaverunt, cum aut voluptatem, aut vacuitatem doloris, aut prima naturæ in summis bonis ponerent, sed etiam 56 alteris tribus, qui mancam fore putaverunt, sine aliqua accessione, virtutem, ob camque rem trium earum rerum, quas supra dixi, 57 singuli singulas addiderunt: his tamen omnibus eos antepono, cuicuimodi sunt, qui 31 summum bonum in animo, atque in virtute posucrunt. Sed sunt tamen perabsurdi et ii, qui, cum scientia vivere, ultimum bonorum, et qui nullam rerum differentiam esse dixerunt, atque ita sapientem beatum fore, 58 nihil aliud alii momento ullo anteponentem: ut quidam Academici constituisse dicuntur, extremum bonorum, et summum munus esse sapientis, obsistere visis, assensusque suos 59 firme

potest, id est hoc: quod neminem dici- phonte et Diodoro. v. ibid. mus, aut dicere possumus, effici posse virum fortem, &c. siquid mutandum sit, scribam dicemus vel dicamus pro dicimus.

54 Quos.] Sie pro quas rescripsi cum Davisio, pertinet enim non ad sententias sed ad philosophos.

55 Ilis tribus.] Epicuro, vel Aristippo, Hieronymo et Carneade. v. supra II, 11. 56 Alteris tribus.] Polemone, Calli- edidit firmiter.

57 Singuli singulas.] Edd. pr. singula singulis, male. vulgo recentiores singulis singulas, male omnes. res postulat, quod edidi cum Lamb. et Davisio. singuli trium istorum addidere singulas res.

58 Nihil aliud ullo momento.] Est άδιαφορία.

59 Firme.] Davisius e Mss. dnobus

sustinerc. His singulis copiose responderi solet, sed quæ perspicua sunt, longa esse non debent. Quid autem apertius, quam, si selectio nulla sit ab iis rebus, quæ contra naturam sint, carum rerum quæ sint secundum naturam. 60 tollatur omnis ea, quæ quæratur, laudeturque prudentia? Circumscriptis igitur iis sententiis, quas posui, et iis, quae similes earum sunt, relinquitur, ut summum bonum sit, vivere, scientiam adhibentem earum rerum, quæ natura eveniant, seligentem, quæ secundum naturam, et, 61 si quæ eti- p. 97. am contra naturam sint, rejicientem, id est, convenienter congruenterque naturæ vivere. Sed in ceteris artibus cum 32 dicitur Artificiose, posterum quodam modo, et consequens putandum est: quod illi ἐπιγεντηματικον appellant. 62 quod autem in quo Sapienter dicimus, id 63 a primo rectissime dicitur, quidquid enim a sapiente proficiscitur, id continuo debet expletum esse omnibus suis partibus, in co enim positum est id, quod dicimus esse expetendum, nam ut peccatum est, patriam prodere, parentes violare, fana depeculari, quæ sunt in effectu: sic timere, sic mærere, sic in libidine esse, peccatum est, etiam sine effectu. verum ut have non in posteris, et in consequentibus, sed in primis continuo peccata sunt: sic ea, quæ proficiscuntur a virtute, susceptione prima, non perfectione, recta sunt judicanda.

Bonum autem, quod in hoc sermone toties usurpatum 10 est, id etiam definitione explicatur. 64 sed eorum definitio- 333 nes 65 paullum oppido inter se different, et tamen codem spectant. Ego assentior Diogeni, 66 qui bonum definiit, id, quod esset natura absolutum. id autem sequens, illud etiam quod prodesset (ὡφέλημα enim sic appellemus) motum, aut statum esse dixit. 67 natura absoluti. Cumque rerum no-

60 Tollatur.] Nihil est, unde hoc pendeat. Lambinus addidit fore ut; quod habet quo referatur. Sed quia opponitur placet.

61 Si quæ etiam contra naturam sint.] Friget etiam, delevitque Davisius.

62 Quad autem in quo Sapienter dicimus. | Ser. quum, ut ante est cum in artibus. pro in que Davisius legit in bono: quod non necessarium puto, in quo est in aliquo genere, in aliqua re.

63 Adprimo. Hoc est verbum nihili. edd. pr. habent apprime. sed pro eo legendum a primo (v. Clav.) i. e. statim in principio, mos pro eo dicit continuo, et post paullo in primis continuo, item susceptione prima.

64 Sed corum definitiones.] Eorum non ego, apparet corrigendum esse aliorum, vel ceterorum.

65 Paullum oppido differunt.] Paullum mihi suspectum est: nec convenit enim τω tamen. aptissimum sit, si deleatur : in quo laborat Davisius: neque enim paullum vã oppido convenit.

66 Qui definierit.] Lege cum Davisio definiit. nam post est de codem dixit, non dixerit.

67 Evatura absoluta.] Pearcius corrigit absoluti et delet e. bene, opinor. pendet enim e motum et statum, nempe status et motus intelligitur ejus, quod dixerat

tiones in animis fiant, si aut usu aliquid cognitum sit, aut conjunctione, aut similitudine, aut collatione rationis; hoc quarto. 68 quod extremum posui, boni notitia facta est. cum enim ab iis rebus, quæ sunt secundum naturam, 69 adscendit animus collatione rationis, tum ad notionem boni 34 pervenit. Hoc autem ipsum bonum, non accessione, neque crescendo, aut cum ceteris comparando, sed propria vi sua et sentimus, et appellamus bonum. Ut enim mel, etsi dulb. cissimum est, suo tamen proprio genere saporis, non comparatione cum aliis, dulce esse sentitur: sic bonum hoc, de quo agimus, est illud quidem plurimi æstimandum, sed 70 ea æstimatio genere valet, non magnitudine. nam cum æstimatio, quæ àgia dicitur, neque in bonis numerata sit, neque rursus in malis: quantumcumque eo addideris, in suo genere manebit. alia est igitur propria æstimatio virtutis: 35 quæ genere, non crescendo, valet. Nec vero perturbationes animorum, qua vitam insipientium miseram, acerbamque reddunt: quas Græci πάθη appellant (poteram ego verbum ipsum interpretans, morbos appellare: 71 sed non conveniret ad omnia: quis enim misericordiam, aut insam iracundiam, morbum solet dicere? at illi dicunt πάθος, sit igitur perturbatio, quæ nomine ipso vitiosa declarari videtur:) nec hæ perturbationes vi aliqua naturali moventur: 72 omnesque sunt genere quattuor, partibus plures, ægritudo, formido, libido, quamque Stoici communi nomine corporis, et animi ήδονήν appellant, ego malo lætitiam appellare, quasi gestientis animi elationem voluptariam. perturbationes autem nulla naturæ vi commoventur: omniaque ea, sunt opiniones, ac judicia levitatis. itaque his sapiens semper vacabit.

Omne autem, quod honestum sit, id esse propter se ex-11

natura absolutum in definitione boni. res id fit collatione rationis, cum quod iis est evidens, itaque sic rescribere non du-

68 Quod posui bonum, notitia facta est.] Non bonum aliquod quarto vel ultimo loco posuit : sed genus notionis : igitur id vitiosum est, est autem sine dubio corrigendum boni: dicit quarto modo, semper per collationem rationis notitiam s. notionem boni factam est. patet etiam e sequentibus.

69 Adscendit animus collatione rationis.] Adscendere animus dicitur, cum ab individuis ad formam, a formis ad genus venit.

commune est, propter quod ut h. l. sunt secundum naturam, genus facit, in hoc bonum.

70 E. a. genere valet non m.] I. c. in ea non magnitudo rei spectatur et momentum facit, sed genus rei.

71 Sed non conveniret.] Ms. Paris. habet convenit, item ed. Vict. Davis. odd. pr. conveniet. Puto legendum convenerit.

72 Omnesque hac. Davisius delevit ha, auctore Ms. Palat. bene. nisi malit quis ca, ut post est omniaque ca.

petendum, commune nobis est cum multorum aliorum phi- 36 losophorum sententiis. præter enim tres disciplinas, quæ virtutem a summo bono excludunt, ceteris omnibus philosophis 73 hæc est tuenda sententia, maxime tamen 74 his Stoicis, qui nihil aliud in bonorum numero, nisi honestum, esse voluerunt. Sed hæc quidem est perfacilis, et perexpedita defensio. Quis est enim, aut quis umquam fuit aut avaritia tam ardenti, aut tam effrenatis cupiditatibus, ut p. 98. candem illam rem, quam adipisci scelere quovis velit, non multis partibus malit ad sese, etiam omni impunitate proposita, sine facinore, quam illo modo pervenire? Quam 37 vero utilitatem, aut quem fructum petentes, scire cupimus, illa, quæ occulta nobis sunt, quo moveantur, 75 quibusque de causis ea versentur in cælo? quis autem tam agrestibus institutis vivit, aut quis contra studia naturæ 76 tam vehementer obduruit, ut a rebus cognitu dignis abhorreat, easque sine voluptate, aut utilitate aliqua non requirat, et pro nihilo putet? aut quis est, qui 77 majorum, aut Africanorum, aut ejus, quem tu in ore semper habes, 78 proavi mei, ceterorumque virorum fortium, atque omni virtute præstantium, facta, dicta, consilia cognoscens, 79 nulla animo afficiatur voluptate? Quis autem honesta in familia institutus, et edu- 38 catus ingenue, non ipsa turpitudine, etiam si eum læsura non sit, offenditur? quis animo æquo videt eum, quem impure, ac flagitiose putet vivere? quis non odit sordidos, vanos, leves, futiles? Quid autem dici poterit, 80 si turpitudinem non ipsam per se fugiendam esse statuemus, quo minus homines tenebras, et solitudinem nacti, nullo dedecore se abstineant, nisi cos per se fœditate sua turpitudo ipsa deterreat? Innumerabilia dici possunt in hanc sententiam: sed

ipsorum principiis consentit.

73 Hac est tuenda sententia.] Sc. quia jorum latere nomen proprium, vix dubitetur. Clericus et Davisius corrigunt Man-74 Ilis Stoicis.] Cur his? nam omnes liorum, sc. Torquatorum, de quibus dictum I, 7. II, 19.

78 Proavi mei.] Int. Catonem Censorium: proavi nomen latius dicitur, de antiquiori generis auctore, sic et pro abavo dicitur v. Clav. in h. v.

79 Nulla animo afficiatur voluptate. Usitatius esset animi; ut legi vult Davisius, sed et illa forma recta est et pluribus locis occurrit.

80 Si turpitudinem - - statuemus.] Hæc spuria putant Walkerns et Davisius, nam in sequentibus idem dicitur.

solum honestum bonum dicunt. Davisius corrigit nostris. Ed. pr. habet in. Davisius delet, alii Stoicis.

⁷⁵ Quibusque de causis ea versentur in cælo.] Ea deberent referri ad occulta. Sed inde nulla commoda sententia, an ea est factum ex astra? pro quo Ms. Scal. et alius habebat quomodo; et sic etiam edd. vett. quædam ut Ven. 1494.

⁷⁶ Tam veh. obduruit.] Sic cum Davisio edidi pro obduravit. quod hie locum

⁷⁷ Majorum aut Africanorum.] In ma-

non necesse est. nihil est enim, de quo minus dubitari possit, quam et honesta, expetenda per se, et codem modo turpia, 39 per se esse fugienda. Constituto autem illo, de quo ante diximus, quod honestum sit, id esse solum bonum: intelligi necesse est, pluris id, quod honestum sit, æstimandum b. esse, quam illa media, quæ ex eo comparentur. Stultitiam autem, et 81 temeritatem, et injustitiam, et intemperantiam cum dicimus esse fugienda propter eas res, quæ ex ipsis eveniant, non ita dicimus, ut cum illo, quod positum est, solum idesse malum, quod turpe sit, hæc pugnare videatur oratio: propterea quod ea non ad corporis incommodum referuntur, sed ad turpes actiones, quæ oriuntur e vitiis. quas enim Græci κακίας appellant, vitia malo, quammalitias nominare.

12 Næ tu, inguam, Cato, verbis illustribus, et id, quod 40 vis. declarantibus. Itaque mihi videris Latine docere philosophiam, et ei quasi civitatem dare: quæ quidem adhuc percgrinari Romæ videbatur, nec offerre sese nostris sermonibus: 80 et ista maxime propter limatam quandam et rerum, et verborum tenuitatem, scio enim esse quosdam, qui quavis lingua philosophari possint, nullis tamen partitionibus, nullis definitionibus 83 utantur, ipsique dicant, ea se modo probare, quibus natura tacita assentiatur. Itaque 84 in rebus minime obscuris non multus est apud cos disserendi labor. Quare attendo te studiose, et, quæcumque rebus iis, de quibus hic sermo est, nomina imponis, memoriæ mando, mihi enim erit iisdem istis fortasse iam utendum. Virtutibus igitur rectissime mihi videris, et ad consuctudinem nostræ orationis, vitia posuisse contraria, quod enim vituperabile est per se ipsum, id co ipso vitium nominatum puto, vel etiam a vitio dictum vituperari. sin κακίαν, malitiam dixisses, ad aliud nos unum certum vitium consuctudo Latina traduceret, nunc omni virtuti vitium contrario nomine opponitur.

Tum ille: His igitur ita positis, inquit, sequitur magna 41

Stoicorum virtuti, ut apud Gracos δειλία τη ἀνδςεία.

82 Et ista maxime.] Mss. fere istam. item edd. pr. Sed nec hoc commodum sensum facit. malim illa, aut plane delere.

83 Utuntur - - dicunt.] Consecutio orationis postulat utantur, - - dicant.

84 In rebus minime obscuris - - disse- Cicero desiderat in istis hominibus.

81 Temeritatem.] Davisius corrigit ti- rendi labor.] Non bene videtur sententiæ miditatem, ut opponatur fortitudini, alteri convenire minime. nam videtur dicere velle, eos ctiam in rebus maximis negligenter disserere ac disputare. Itaque dudum conjeci maxime. pro disserendi edd. pr. habent discernendi: quod videatur bene convenire superioribus nullis partitionibus utuntur, &c. Sed vulgatum verum est. in verbo disserendiomnia insunt, que

contentio: 85 quam tractatam a Peripateticis mollius (est p. 99. enim eorum consuetudo dicendi non satis acuta, propter a. ignorationem dialecticæ) Carneades tuus egregia quadam exercitatione in dialecticis, summaque eloquentia, rem in summum discrimen adduxit: propterea quod pugnare non destitit, in omni hac quæstione, quæ de bonis, et malis appelletur, non esse rerum Stoicis cum Peripateticis controversiam, sed nominum, mihi autem nihil tam perspicuum videtur, quam has sententias corum philosophorum re inter se magis, quam verbis dissidere: 86 majorem multo inter Stoicos et Peripateticos rerum esse ajo discrepantiam, quam verborum, quippe cum Peripatetici omnia, 87 quæ ipsi bona appellent, pertinere dicant ad beate vivendum: nostri vero, 88 quod æstimatione omnino aliqua dignum sit, compleri beatam vitam putent. An vero certius quidquam 13 potest esse, quam illorum ratione, qui dolorem in malis po- 42 nunt, non posse sapientem beatum esse, cum eculeo torqueatur? corum autem, qui dolorem in malis non habent, ratio certe cogit, uti in omnibus tormentis conservetur beata vita sapienti. Etenim si dolores cosdem tolerabilius patiuntur. qui excipient cos pro patria, quam qui leviore de causa: opinio facit, non natura, vim doloris aut majorem, aut minorem. Ne illud quidem est consentaneum, 39 ut, si, cum 43 tria genera bonorum sint, quæ sententia est Peripateticorum, eo beatior quisque sit, quo sit corporis, aut externis bonis plenior, 90 ut hoc idem approbandum sit nobis, ut qui plura habeat, quæ in corpore magni æstimantur, sit beatior, illi enim corporis commodis compleri vitam beatam b. putant: nostri nihil minus. nam cum ita placeat, ne corum

35 Quam tractatam, &c.] Here lectio junctivus: quod astimatione dignum sit.

88 Quod - - dignum sit, complecti b. v.]

88 Quod - - dignum sit, complecti b. v.]

Pro completi edd. pr. completi, ut et in Pal. 1. fuit. idque prætuli. co et mov utitur Cicero. Davisius etiam ab initio corrigit ex omni, omisso post omnino, ego malim ante completi addi co.

89 Ut, si, cum tria g. h. s.] Non constat constructio, nec enim est quo si referatur. Davisius corrigit, ut, si quidem, &c. possis et cum delere.

90 Ut hoc i.] Ut repetitur e superioribus: sed Davisius hoc totum usque ad beatior uncis inclusit, ut spurium, in quibus sit mera et imanis repetitio sententiæ superioris.

85 Quam tractatam, &c.] Hace lectio vera esse non potest: nam verbum a quo pendere debebat, habet infra suum accusativum: rem in discrimen addurit. Edd. pr. et multi Mss. habent qua pertractata est, ex quo Davisius vult fieri: qua cum tractata esset: sensu bene: sed malin cum Guieto et Bentleio qua tractata, quod et Alemannus recepit.

86 Majorem multo inter St. - - rerum esse aio, &c.] Edd. pr. majorem multo habere St. et P. rerum omnino discrepantium. Lectio illa est melior ante vulgata, nam in hac est tautologia frigida: in illa est Síois demonstrata post.

87 Quæ ipsi bona appellant.] Legendum appellent, nam et in consequente est con-

quidem bonorum, 91 quæ nos bona naturæ appellemus, frequentia beatiorem vitam fieri, aut magis expetendam, aut pluris æstimandam; certe minus ad beatam vitam pertinet 44 multitudo corporis commodorum. Etenim si 92 et sapere, expetendum sit, et valere: conjunctum utrumque magis expetendum sit, quam sapere solum, neque tamen, 93 si utrumque sit æstimatione dignum, pluris si conjunctum, quam sapere ipsum separatum. nam qui valitudinem æstimatione aliqua dignam judicamus, neque tamen eam in bonis ponimus, iidem censemus nullam esse tantam æstimationem, ut ea virtuti anteponatur. quod idem Peripatetici non tenent: quibus dicendum est, quæ et honesta actio sit, et sine dolore, eam magis esse expetendam, quam si esset cadem actio cum dolore, nobis aliter videtur: recte secusne, postea, sed 14 potestne rerum major esse dissensio? Ut enim obscuratur, 45 et offunditur luce solis lumen lucernæ; et ut interit magnitudine maris Ægæi, stilla muriæ; et ut in divitiis Cræsi, teruncii accessio; et gradus unus in ea via, quæ est hinc in Indiam: sic, cum sit is bonorum finis, quem Stoici dicunt, omnis ista 94 rerum in corpore sitarum æstimatio, splendore virtutis, et magnitudine obscuretur, et obruatur, atque intereat necesse est. Et quemadmodum opportunitas (sic enim appellemus εὐκαιρίαν) non fit major productione temporis (habent enim suum modum quæcumque opportuna dicuntur) sic recta effectio (κατήρθωσιν enim ita appello, 95 quoniam recte factum κατόρθωμα) recta igitur effectio, item convenientia, denique ipsum bonum, quod in co positum est, ut natura consentiat, crescendi accessionem nullam ha-46 bet. Ut enim opportunitas illa, sic hæc, de quibus dixi, non fiunt temporis productione majora: ob eamque causam Stoicis non videtur optabilior, nec magis expetenda beata vita, si sit longa, quam si brevis: utunturque simili. ut si cothurni laus illa esset, ad pedem apte convenire, neque multi cothurni paucis anteponerentur, nec majores mi-

⁹¹ Quæ nos bona naturæ app.] Edd. pr. et Mss quidam pro natura habent vere. ca, quæ vere bona appellari Stoici dicebant. Itaque aut lectionem veterem aut placet Davisio : bene. hanc prætulerim.

⁹³ Si utrumque.] Forte scr. etsi utrumque. 94 Rerum in corpore siturum.] In edd. pro bona vicissim Lambinus cum Davisio pr. est in corpore harum, quod correctum e Mss. aliis malit prima nuturæ: qua sint est sitarum. Mss. autem aliquot apud Davisium habent retum corporearum, quod

⁹⁵ Quoniam rectum factum κα τόςθωμα.] 92 Et supere - - et valere.] Addidi et Infra c. 18. est recte factum. bene. Sic et in altero cum Davisio et delevi contra ante hie correxi, quia præcedit recta effectio, conjunctum. Edd. vett. hie valde turbant. recte mutatum est in rectum.

noribus: sic quorum omne bonum convenientia, atque opportunitate finitur, nec plura paucioribus, nec longinquiora brevioribus antenonentur. Nec vero satis acute dicunt: Si 47 bona valitudo pluris æstimanda sit longa, quam brevis, sapientiæ quoque usus longissimus quisque sit plurimi. non intelligunt, valitudinis æstimationem spatio judicari: virtutis, opportunitate: ut videantur qui illud dicant, iidem hoc esse dicturi, bonam mortem, et bonum partum, meliorem longum esse, quam brevem, non vident, alia brevitate pluris æstimari; alia, diuturnitate. Itaque consentaneum est 48 his, quæ dicta sunt, ratione illorum, qui illum bonorum finem, quod appellamus extremum, quod ultimum, crescere putent posse, iisdem placere, esse alium alio etiam sapientiorem, itemque alium magis alio vel peccare, vel recte facere, quod nobis non licet dicere; qui crescere bonorum finem non putamus, ut enim qui demersi sunt in aqua, nihilo magis respirare possunt, si non longe absunt a summo, ut iam jamque possint emergere, quam si etiam tum essent in profundo: nec catulus ille, qui iam appropinquat, ut videat, plus cernit, quam is qui modo est natus: ita qui processit aliquantum ad virtutis aditum, nihilominus in miseria est, quam ille, qui nihil processit. Hæc mirabilia videri 15 intelligo, sed cum certe superiora firma ac vera sint, his autem ea consentanca et consequentia; ne de corum quidem b. veritate est dubitandum, sed quamquam negent, nec virtutes. nec vitia crescere: attamen utrumque eorum fundi quodam modo, et quasi dilatari putant. Divitias autem Dio- 49 genes censet non cam modo vim habere, ut quasi duces sint ad voluptatem, et ad valitudinem bonam, sed etiam ut ea contineant: non idem facere eas in virtute, neque in ceteris artibus, ad quas esse dux pecunia potest, continere autem non potest, itaque si voluptas, aut si bona valitudo sit in bonis, divitias quoque in bonis esse ponendas: at, si sapientia bonum sit, non sequi, ut etiam divitias bonum esse dicamus: nec ab ulla re, quæ non sit in bonis, id, quod sit in bonis, contineri potest, ob eamque causam, quia cognitiones comprehensionesque rerum, e quibus efficiuntur artes, 96 appetitiones movent; cum divitiæ non sint in bonis, nulla ars divitiis contineri potest. Quod si de artibus con- 50

vol. fv. r. i.

⁹⁶ Appetitiones movent.] Sic edidit Davisius, bene, e Mss. et edd. in quibus est ad appetitiones movent.

cedamus, virtutis tamen non sit eadem ratio, propterea quod hæc plurimæ commentationis et exercitationis indigeat; quod idem in artibus non sit: et quod virtus stabilitatem, firmitatem, constantiam totius vitæ complectatur, nec cadem hæc in artibus esse videamus.

Deinceps explicatur differentia rerum: quam si non ullam esse diceremus, confunderetur omnis vita, ut ab Aristone: nec ullum sapientiæ munus, aut opus inveniretur, cum inter res eas, quæ ad vitam degendam pertinerent, nihil omnino interesset, neque ullum delectum adhiberi oporteret. itaque cum esset satis constitutum, id solum esse bonum, quod esset honestum, et id malum solum, quod turpe: tum 97 inter illa, quæ nihil valerent ad beate misereve vi-. 101. vendum, aliquid tamen, quo differrent, esse voluerunt, ut essent eorum alia æstimabilia, alia contra, alia neutrum. 51 Quæ autem æstimanda essent, eorum in aliis satis esse causæ, quamobrem quibusdam anteponerentur, ut in valitudine, ut in integritate sensuum, ut in doloris vacuitate, 98 ut gloriæ, divitiarum, similium rerum: alia autem non esse ejusmodi: Itemque eorum, quæ nulla æstimatione digna essent, partim satis habere causæ, quamobrem rejicerentur, ut dolorem, morbum, sensuum amissionem, paupertatem, ignominiam, similia horum: partim non. Itemque hinc esse illud exortum, quod Zeno προηγμένον, contraque quod ἀποπροηγμένον nominavit, cum uteretur in lingua copiosa factis tamen nominibus, ac novis; quod nobis in hac inopi lingua non conceditur, quamquam tu hanc copiosiorem etiam dicere soles, sed nen alienum est, quo facilius vis verbi intelligatur, rationem hujus verbi faciendi Zeno-16 nis exponere. Ut enim, inquit, nemo dicit, in regia regem 52 ipsum quasi productum esse ad dignitatem (id enim est προηγμένον) sed eos, qui in aliquo honore sint, quorum or-

do proxime accedit, 99 ut secundus sit ad regium principatum: sic in vita non ea, 100 quæ primario loco sunt, sed ea, quæ secundum locum obtinent, προηγμένα, id est, producta nominentur, quæ vel ita appellemus (id erit verbum e ver-

⁹⁷ Inter illa.] Sic e Ms. Eliensi bene claritate. correxit idem vulgatum inter hac et illa.

⁹⁸ Ut gloria, d. s. rerum.] Deest in hac lectione substantivum, unde genitivi

⁹⁹ Ut secundus sit ad regium principa-

¹⁰⁰ Qua primario loco sunt. 1 E. Mss. pendeant. Davisius conjicit, excidisse quibusdam Davis. corrigit primore in loco.

bo) vel promota, et remota, vel, ut dudum diximus, præposita, vel præcipua, 1 et illa rejecta. re enim intellecta, in verborum usu faciles esse debemus. Quoniam autem om- 53 ne, quod est bonum, primum locum tenere dicimus, necesse est, nec bonum esse, nec malum hoc, quod præpositum, vel præcipuum nominamus, itaque id definimus, quod b. sit indifferens, cum æstimatione mediocri, quod enim illi άδιάφορον dicunt, id mihi ita occurrit, ut indifferens dicerem. neque enim illud fieri poterat ullo modo, ut nihil relinqueretur in mediis, quod aut secundum naturam esset, aut contra: nec, cum id relinqueretur, nihil in his poni, quod satis æstimabile esset; nec hoc posito, 2 non aliqua esse Recte igitur hæc facta distinctio est, atque 54 præposita. ctiam ab iis, quo facilius res perspici possit, hoc simile ponitur. Ut enim, inquiunt, si hoc fingamus esse quasi finem et ultimum, ita jacere talum, ut rectus assistat: qui ita talus crit jactus, ut cadat rectus, præpositum quiddam habebit ad finem: qui aliter, contra: neque tamen illa præpositio tali, ad cum, quem dixi, finem pertinebit: sic ea. quæ sunt præposita, referuntur illa quidem ad finem : sed ad ejus vim, naturamque nihil pertinent.

Sequitur illa divisio, ut bonorum alia sint ad illud ulti- 55 mum pertinentia, (sic enim appello, quæ τιλικά dicuntur: nam hoc ipsum instituamus, ut placuit, pluribus verbis dicere, quod uno non poterimus: ut res intelligatur) alia autem efficientia, quæ Græci ποιητικά, alia utrumque. de pertinentibus, nihil est bonum, præter actiones honestas: de efficientibus, nihil præter amicum Sed et pertinentem et efficientem sapientiam volunt esse, nam quia sapientia est conveniens actio, * est illo pertinenti genere, quod dixi. quod autem honestas actiones affert et efficit. 5 ideo efficiens dici potest.

Hæc, qua præposita dicimus, partim sunt per se ipsa 17 præposita, partim quod aliquid efficient, partim utrumque. 56 per se, ut quidam habitus oris, et vultus, ut status, ut mo-

1 Et illa rejecta.] Pearcius corrigit ut addidit in : est in illo p. g. ed. Jo. de Coilla.

lonia habet erit illo: quod ex est in factum videtur.

² Non aliqua esse praposita.] Vulgo est essent, manifeste vitiose, ut ante nihil poni : sic luc esse scribendum est.

male factum est jam.

⁴ Est allo pertinents genere. | Davisius

⁵ Id efficiens dici potest.] Id alienum est. Davisius ex co fecit ideo ut ante 3 Nam hoc i. i.] Sic edd. pr. post Lambinus. Sicque reperit in Ms. itaque et ipse sic edidi.

p. 102. tus: in quibus sunt et præponenda quædam, et rejicienda: alia ob cam rem præposita dicuntur, quod ex se aliquid efficiant, ut pecunia: alia autem ob utramque rem, ut inte-57 gri sensus, ut bona valitudo. De bona autem fama (quam enim appellant evêoziar, aptius est hoc loco bonam famam appellare, quam gloriam) Chrysippus quidem, et Diogenes, detracta utilitate, ne digitum quidem, ejus causa, porrigendum esse dicebant, quibus ego vehementer assentior, qui autem post cos fuerunt, cum Carneadem sustinere non possent, hanc, quam dixi, bonam famam, ipsam propter se præpositam, et sumendam esse dixerunt, esseque hominis ingenui, et liberaliter educati, velle bene audire a parentibus, a propinguis, a bonis etiam viris, idque propter rem ipsam, non propter usum: dicuntque, ut liberis consultum velimus, etiam si postumi futuri sint, propter ipsos: sic futuræ post mortem famæ 6 tamen esse propter rem, etiam detracto usu, consulendum.

Sed, cum, quod honestum sit, id solum bonum esse dica-58 mus: consentaneum tamen est, fungi officio, cum id officium, nec in bonis ponamus, nec in malis. est enim aliquid in his rebus probabile, et quidem ita, ut ejus ratio reddi possit, ergo ut etiam probabiliter acti ratio reddi possit. Est autem officium, quod ita factum est, ut eius facti probabilis ratio reddi possit. ex quo intelligitur, officium medium quoddam esse, quod neque in bonis ponatur, neque in contrariis. quoniamque in iis rebus, quæ neque in virtutibus sunt, neque in vitiis, est tamen quiddam, quod usui possit esse: tollendum id non est. Est autem ejus generis actio quoque quædam, et quidem talis, ut ratio postulet 7 agere aliquid et facere eorum. quod autem ratione actum sit. id officium appellamus. Est igitur officium ejus generis, quod 18 nec in bonis ponatur, nec in contrariis. Atqui perspicuum 59 etiam illud est, in istis rebus mediis aliquid agere sapientem. judicat igitur, cum agit, officium illud esse, quod quoniam numquam fallitur in judicando, erit in mediis rebus officium: quod efficitur ctiam hac conclusione rationis. Quo-

⁶ Tamen esse.] Tamen alienum ab h. l. sie fere dicitur tamen.

⁷ A. aliquid aut facere eorum.] Eorum, putabat Davisius, quod non est, refertur si est a Cicerone, referendum est ad ejus ad futura post mortem : in quo etsi intel- generis, aliquid corum, qua sint ejus geligi potest: suntque et alia loca, in qui-neris: sed est tamen durius, malimque debus sie tamen ponitur v. Clav. mox iterum leri. Sic infra c. 21. quia (amicitia) sit ex co genere qua prosint.

niam enim videmus esse quiddam, quod recte factum appellemus, id autem est perfectum officium: 8 erit autem etiam inchoatum: ut, si juste depositum reddere, in recte factis sit: in officiis ponatur, depositum reddere: illo enim addito, juste, 9 facit recte factum: per se autem hoc ipsum reddere, in officio ponitur: quoniamque non dubium est, quin in iis, quæ media dicimus, sit aliud sumendum, aliud rejiciendum: quidquid ita fit, aut dicitur, communi officio continetur. ex quo intelligitur, quoniam se ipsos omnes natura diligunt, tam insipientem, quam sapientem, sumturum, qua secundum naturam sint, rejecturumque contraria. Ita est quoddam commune officium sapientis, et insipientis. 10 ex quo efficitur, versari in iis, quæ media dicamus. Sed cum ab his omnia proficiscantur officia, non 60 sine causa dicitur, ad ca referri omnes nostras cogitationes: in his et excessum e vita, et in vita mansionem. in quo enim plura sunt, quæ secundum naturam sunt, hujus officium est in vita manere: inquo autem aut sunt plura contraria, aut fore videntur, hujus officium est, e vita excedere, e quo apparet, et sapientis esse aliquando officium, excedere e vita, cum beatus sit: et stulti manere in vita, cum sit miser. Nam bonum illud, et malum, quod 61 sæpe jam dictum est, postea consequitur, prima autem illa naturæ, sive secunda, sive contraria, sub judicium sapientis, et delectum cadunt: estque illa subjecta quasi p. 103. materia sapientiæ, itaque et manendi in vita et migrandi ratio, omnibus iis rebus, quas supra dixi, metienda. nam neque iis, qui virtute retinentur in vita, neque iis, qui sine virtute sunt, mors est oppetenda. 11 at sæpe officium est sapientis, desciscere a vita, cum sit beatissimus, si id opportune facere possit; quod est convenienter naturæ vivere, sic enim censent, opportunitatis esse beate vivere. itaque a sapientia præcipitur, 12 se ipsam, si usus sit, sapiens ut relinquat. Quamobrem cum vitiorum ista vis

8 Erit autem etiam inchoatum.] Aut delendum est autem, quod plane alienum habent ut. quod est h. l. alienum. at e est, aut item legendum, deleto etiam.

tulat illud additum. Davisius malchat ritur, at supientium relinquere quomodo sa-

¹⁰ Ex quo efficitur, versari in iis, &c. 1 pr. habent, si jusserit. Versari int. officium.

¹¹ At sape officium est.] Edd. vulgo Mss. dedit Davisius.

⁹ Facit recte factum.] Facilis est cor- 12 Se ipsum - - ut relinquat.] An rectio Lambiui fit recte factum. facit pos- seipsum: nam se ipsum relinquit qui mopiens dici potest. pro si usus fuerit edd.

non sit, ut causam afferant mortis voluntariæ: perspicuum est, etiam stultorum, qui iidem miseri sint. officium esse, manere in vita, si sint in majore parte earum rerum, quas secundum naturam esse dicimus. Et quoniam excedens e vita, et manens, æque miser est: nec diuturnitas magis ei vitam fugiendam facit: non sine causa dicitur. iis, qui pluribus naturalibus frui possint, esse in vita manendum.

Pertinere autem ad rem arbitrantur, intelligi natura fieri, 19 62 ut liberi a parentibus amentur: 13 a quo initio profectam communem humani generis societatem persequimur. quod primum intelligi debet, figura, membrisque corporum; quæ ipsa declarant procreandi a natura habitam esse rationem. Neque vero hæc 14 inter se congruere possent, ut natura et procreari vellet, et diligi procreatos non curaret. Atque ctiam in bestiis vis naturæ inspici potest: quarum in fætu, et in educatione laborem cum cernimus, naturæ ipsius vocem videmur audire. Quare ut perspicuum est, natura nos a dolore abhorrere: sic apparet, a natura ipsa, ut cos, 63 quos genuerimus, amemus, impelli. Ex hoc nascitur. ut etiam communis hominum inter homines naturalis sit commendatio, ut oporteat hominem ab homine ob id ipsum, quod homo sit, non alienum videri. ut enim in membris alia sunt tamquam sibi nata, ut oculi, ut aures: aliqua etiam ceterorum membrorum usum adjuvant, ut crura, ut manus: sic immanes quædam bestiæ sibi solum natæ sunt: at illa, quæ in concha patula pinna dicitur; isque, qui enate concha, qui, quod cam custodiat, pinnoteres vocatur, in camque cum se recipit, includitur; ut videatur monuisse, ut caveret: itemque formica, apes, ciconia, aliorum etiam causa quædam faciunt. multo magis hæc conjunctio est hominis. itaque natura sumus apti ad cœtus, concilia, civi-64 tates. Mundum autem censent regi numine deorum, eumque esse quasi communem urbem, et civitatem hominum. et deorum: et unumquemque nostrum ejus mundi esse partem, ex quo illud natura consequi, ut communem utilita-

persequantur. Ego malim corrigere pro- persecuti sunt. feeti, ut persequimur communiter ad homines referatur. nam et paullo post dicit pr. recentiores possint.

¹⁵ A quo initio profectam c. - - socie- sic: vocem insius natura videmur audire; tatem persequimur.] Davisius c Ms. Eli- et L. IV, 7. idem est: atque ab his initiis cusi, et quia ante est arbitrantur corrigit, profecti omnium virtutum originem, &c.

¹⁴ Inter se congruere possent.] Sic edd.

tem nostræ anteponamus. ut enim leges omnium salutem, singulorum saluti anteponunt: sic vir bonus, et sapiens, et legibus parens, et civilis officii non ignarus, utilitati omnium plus, quam unius alicujus, aut sua consulit. Nec magis vituperandus est proditor patriæ, quam communis utilitatis, aut salutis desertor, propter suam utilitatem, aut salutem. ex quo fit, ut laudandus sit is, qui mortem oppetat pro republica, ¹⁵ quod deceat, cariorem esse patriam nobis, quam nosmetipsos, quoniamque illa vox inhumana, et scelerata ducitur, corum, qui negant se recusare, quo minus, ipsis mortuis, terrarum omnium deflagratio consequatur: quod 16 vulgari quodam versu Græco pronuntiari solet. certe verum est, etiam iis, qui aliquando futuri sint, esse propter ipsos consulendum. Ex hac animorum affec- 20 tione testamenta, commendationesque morientium natæ 65 sunt. quodque nemo in solitudine vitam agere velit, ne cum p. 104 infinita quidem voluptatum abundantia; facile intelligitur. nos ad conjunctionem congregationemque hominum, et ad naturalem communitatem esse natos. Impellimur autem natura, ut prodesse velimus quamplurimis, in primisque docendo, rationibusque prudentiæ tradendis. Itaque non 66 facile est invenire, qui quod sciat ipse, non tradat alteri. Ita non solum ad discendum propensi sumus, verum etiam ad docendum. Atque ut tauris natura datum est, ut pro vitulis contra leones summa vi impetuque contendant: sic ii, qui valent opibus, atque id facere possunt, ut de Hercule, et de Libero accepimus, ad servandum genus hominum natura incitantur. Atque ctiam, Jovem cum Optimum et Maximum dicimus, cumque eundem Salutarem, Hospitalem, Statorem; hoc intelligi volumus, salutem hominum in ejus esse tutela. Minime autem convenit, cum ipsi inter nos abjecti, neglectique simus, postulare, ut diis immortalibus cari simus, et ab his diligamur. quemadmodum igitur membris utimur prius, quam didicimus, cujus ea utilitatis causa habeamus: sic inter nos natura ad civilem communitatem conjuncti, et consociati sumus, quod ni ita se haberet, nec justitiæ ullus esset, nec bonitati locus. Et quo 67 modo hominum inter homines juris esse vincula putant, sic

¹⁵ Quod deceat.] Sic olim conjeci legendum pro doceat: in quo miror Davisum non hasisse? post reperi in edd. pr. Suetonium in Ner. c. 38.

homini nihil juris esse cum bestiis. præclare enim Chrysippus, cetera nata esse hominum causa, 17 et deorum : eos autem, communitatis, et societatis suæ; ut bestiis homines uti ad utilitatem suam possint sine injuria.quoniamque ea natura esset hominis, ut ei cum genere humano quasi civile jus intercederet: qui id conservaret, eum justum: qui migraret, injustum fore, sed, quemadmodum, theatrum cum commune sit, recte tamen dici potest, ejus esse eum locum, quem quisque occuparit: sic in urbe mundove communi non adversatur jus, quo minus suum quidque cujusque sit. 68 Cum autem ad tuendos, conservandosque homines hominem natum esse videamus: consentaneum est huic naturæ. ut sapiens velit gerere et administrare rempublicam; atque, ut e natura vivat, uxorem adjungere, 18 et velle ex ca liberos procreare. Ne 19 amores quidem sanctos, a sapiente alienos esse arbitrantur. Cynicorum autem rationem, atque vitam alii cadere in sapientem dicunt, si quis ejusmodi 21 forte casus inciderit, ut id faciendum sit: alii nullo modo. 69 Ut vero conservetur omnis homini erga hominem societas, conjunctio, caritas: et emolumenta, et detrimenta, quæ ωφελήματα et βλάμματα appellant, communia esse volucrunt: quorum altera prosunt, nocent altera, nec solum ea communia, verum etiam paria esse dixerunt, incommoda autem, et commoda (ita ἐυγρηστήματα et δυσγρηστήματα appello) communia esse voluerunt, paria noluerunt. illa enim quæ prosunt, aut quæ nocent, aut bona sunt, aut mala: quæ sint paria necesse est. commoda autem, aut incommoda in eo genere sunt, quæ præposita, et rejecta dicimus. ea possunt paria non esse. 20 sed emolumenta communia esse dicuntur. recte autem facta, et peccata, non habentur 70 communia. Amicitiam autem adhibendam esse censent. quia sit 21 ex co genere, quæ prosint. quamquam antem in p. 105. amicitia alii dicant, æque caram esse sapienti rationem amia. ci, ac suam; alii autem sibi cuique cariorem suam: tamen hi quoque posteriores fatentur, alienum esse a justitia, ad

¹⁷ Et deorum.] Ductum hoc e Stoica quod ego restitui. sententia, quæ mundum esse statuebat commune hominum et Deorum domicilium, communem civitatem. Sed Davisius non repertum in Ms. Eliensi, malebat deleri.

ed. Jo. de Colon. 1471. addit procreure,

¹⁹ Amores sanctos.] V. Tuscul. IV, 33.s. 20 Sed emolum, communia esse dicuntur. Hæc sunt h. l. supervacua etiam ante dicta. Davisius uncis inclusit, ut glossema.

¹⁸ Et velle ex ea liberos.] Putant exci-disse verbum, ut quarere Davisius. Sed pra ad c. 17. extr.

quam nati esse videamur, detrahere quid de aliquo, quod sibi assumat. minime vero probatur huic disciplinæ, de qua loquor, aut amicitiam, aut justitiam propter utilitates adscisci, aut probari, eædem enim utilitates poterunt eas labefactare, atque pervertere, etenim 22 nec justitia, nec amicitia esse omnino poterunt, nisi ipsæ per se expetantur. Jus autem, quod ita dici, appellarique possit, 23 id esse na. 71 tura: alienumque esse a sapiente non modo injuriam cui facere, verum etiam nocere, nec vero rectum est cum amicis, aut bene meritis consociare, aut conjungere injuriam: gravissimeque, et verissime defenditur, numquam æquitatem ab utilitate posse sejungi: et, quidquid æquum, justumque esset, id etiam honestum: vicissimque, quidquid esset honestum, id justum etiam, atque æquum fore.

Ad easque virtutes, de quibus disputatum est, dialecti- 72 cam etiam adjungunt, et Physicam: easque ambas virtutum nomine appellant: alteram, quod habeat rationem, ne cui falso assentiamur, neve umquam captiosa probabilitate fallamur, 21 eague, quæ de bonis, et malis diceremus, ut tenere, tucrique possimus, nam sine hac arte 25 quemvis arbitrantur a vero abduci, fallique posse. recte igitur, si omnibus in rebus temeritas ignoratioque vitiosa est, ab his ea, quæ tollit haec, virtus nominata est. Physicæ quoque non sine cau- 22 sa tributus idem est honos: propterea quod, qui conveni- 73 enter naturæ victurus sit, ei et proficiscendum est ab omni mundo, et ab ejus procuratione, nec vero potest quisquam de bonis et de malis vere judicare, nisi omni cognita ratione natura, et vita etiam deorum, et utrum conveniat, necne, natura hominis cum universa: quæque sunt vetera præcep- b. ta sapientium, qui jubent tempori parere, et segui deum, et se noscere, et nihil nimis. Hæc sine physicis quam vim habeant (et habent maximam) videre nemo potest. Atqui ctiam ad justitiam colendam, ad tuendas amicitias, et reliquas caritates quid natura valeat, hæc una cognitio potest

justitia - - amicitia: quod revocavi. nam sentit temporum rationi et antecedentijustitia non commode dicuntur.

Jo. de Colonia. in ed. Ven. 1494. jam seramus. est, errore sine dubio operarum, naturum, quod in ceteras fere edd. venit.

edd. pr. et seqq. omnes consensu. at me in Mss. repertum est.

²² Nec justitia, nec amicitia.] Edd. pr. semper diceremus offendit. nec enim conbus. Davisio placet Jos. Scaligeri con-23 Id esse natura.] Sic ed. pr. et Ven. jectura disseremus. Saltem debet esse dis-

²⁵ Q. arbitrantur.] Edd. pr. arbitramur: male inde factum post arbitraban-24 Eaque q. de b. et m. diceremus.] Sic tur. verum est, quod edidimus, idque et

tradere. Nec vero pietas adversus deos, nec quanta his gratia debeatur, sine explicatione naturæ intelligi potest.

Sed jam sentio me esse longius provectum, quam proposita ratio postularet. verum admirabilis compositio disciplinæ, incredibilisque rerum traxit ordo. 46 quæ, per deos immortales! nonne miraris? quid enim aut in natura, qua nihil est aptius, nihil descriptius, aut in operibus manu factis tam compositum, tamque compactum, et coagmentatum inveniri potest? quid posterius priori non convenit? quid sequitur, quod non respondeat superiori? quid non sic aliud ex alio nectitur, ut non, er si unam litteram moveris, labent omnia? nec tamen quidquam est, 28 quod moveri possit. quam gravis vero, quam magnifica, quam constans conficitur persona sapientis? qui, cum ratio docuerit, quod honestum esset, id esse solum bonum, semper sit necesse est beatus, vereque omnia ista nomina possideat, quæ irrideri ab imperitis solent. Rectius enim appellabitur rex, quam Tarquinius, qui nec se, nec suos regere potuit: rectius magister populi, (is enim est dictator) quam Sulla, qui trium pestiferorum vitiorum, luxuriæ, avaritiæ, crudelitatis magister fuit: rectius dives, quam Crassus, qui, nisi eguisset, p. 106. numquam Euphratem nulla belli causa transire voluisset. a. recte ejus omnia dicentur, qui scit uti solus omnibus. recte etiam pulcher appellabitur: animi enim lineamenta, sunt pulchriora, quam corporis: recte solus liber, nec dominationi cujusquam parens, neque obediens cupiditati. Recte invictus, cujus etiam si corpus constringatur, animo tamen vincula injici nulla possint: 29 neque exspectet ultimum tempusætatis, ut tum denique judicetur, beatusne fuerit, 30 cum extremum vitæ diem morte consecerit: quod ille unus e septem sapientibus non sapienter Cræsum monuit. nam si beatus umquam fuisset, beatam vitam usque 31 ad illum a

Sed et vulgatum bene habet.

27 Si ullam litteram moveris.] Ullam non' placet. Correxi unam. quia etiamita c. 19. in eadem re et sententia si una littera commota sit, fore, ut tota labet disci-

26 Quæ per d. i. nonne m.] Corrigunt Correxi cum Th. Bentleio ultimum, pro quem. non male, ut ad ordinem referatur. quo est in vulgg. ullum. est enim manifestum, respici ad illud Solonis, neminem esse beatum ante obitum dicendum.

30 Cum extr. vita diem morte confeceomnia melius respondent. et infra sic est rit.] Offendit quosdam viros doctos morte, me non. est pro moriens. Davisius delendum putat.

plina.

28 Quod moveri possit.] Sc. in serie bene latinum est. Vulgo est protulisset: disciplinæ. quod habent edd. pr. male post quod quidem et ipsum ferri possit: sed illad est melius, et proprium in tali sen-29 Nec exspectet ultimum tempus ætatis.] tentia verbum. Sicerat in Ms. Pal. primo.

Cyro exstructum rogum pertulisset, quod si ita est, ut neque quisquam, nisi bonus vir, et omnes boni beati sint: quid philosophia magis colendum, aut quid est virtute divinius?

M. TULLII CICERONIS

73 E

FINIBUS BONORUM ET MALORUM

ΛD

BRUTUM LIBER QUARTUS.

ARGUMENTUM.

Hoc libro continetur Ciceronis disputatio contra Catonianam, h.c. Peripatetica rationis defensio et Stoica impugnatio. Accessio ad disputationem Philosophiam Stoicam in universum omnem reprehendit, inprimisque ejus auctorem Zenonem, qui cum nikil habuerit, quod in retere et a Socraticis Aristoteleque constituta disciplina aut reprehenderet aut mutaret, ausus sit cam descrere, novamque disciplinam condere. qua a superiori neque partitione, neque ulla re paullo majori, nisi verbis novis quibusdam, et scribendi ac disserendi ratione, discreparet, c. 1-5. In quo autem maxime Stoici a vetere ratione discedere putarentur, nempe de Bono summo et malo, in eo quoque verborum potius quam rerum dissensionem esse. Nam constitutionem illam primam natura, a qua et Cato, de Stoicorum more, exorsus sit, et unde omnis ista disputatio de Bono et Malo ducatur, eam utriusque partis esse, ut dissensus rerum nullus reperiatur. Illa enim : valctudinem corporis, integritatem sensuum, non esse bona, sed praposita; qua in corpore excellerent non esse per se expetenda, sed sumenda; omnia vitia esse paria; qui virtutem non plene consecuti essent, summe esse miseros; ea non esse tanti, ut propterea a veteri disciplina desciscendum fuerit, inprimis cum usui loquendi repugnarent. c. 6-9. Sequitur deinde pressior disputatio de his, que a Catone dicta crant, eaque conferuntur cum his, que Cicero antepomebat Catonianis. Ab iisdem initiis natura, animo et corpore, et utriusque conservandi studio, proficiscuntur Stoici et Peripatetici. ergo Stoici paullo post corporis plane obliviscuntur, et in exquirendo summo bono et malo unius animi rationem habent. Nam etsi corporis bona parva sunt ad virtutem, et ab ea obscurantur et obruuntur, non sunt tamen plane

nihil, atque adeo, etsi parva, tamen partes vita beata. c. 10-12. Deinde cum omnium naturarum simile sit id, ad quod omnia referentur, et quod est ultimum rerum appetendarum; omnis autem natura nullam sui partem descrat, neque tantum in optimo conservando perficiendoque laboret : nulla ratio est, quare summum bonum non in toto homine, sed in parte hominis ponatur, neque totum hominem omnesque ejus partes, sed optimum tantum, sapientia, tanquam nil prater ingenium esset homo, complectatur c. 13. 14. Quod dicunt, virtutem non posse constitui, si, quæ extra cam sunt, ad beatam vitam pertineant; id totum contra est. Nam cum virtus quasita sit, non qua relingueret naturam ejusque initia, sed qua tueretur; introduci virtus non potest, nisi omnia, quæ leget et rejiciet, unam referantur ad summam. c. 15. 16. Illud autem minime probari potest, quod, ubi a Stoicis solum honestum in boni sede locatum est, tum rursus dicunt, initia proponenda esse accommodata natura, quorum e selectione virtus possit exsistere. enim est æquum aliunde finem beate vivendi, nempe ab honesto, aliunde vero. nempe a natura, principium agendi petere, sed una ratione utrumque contineri oportet: ex quo ipso Stoica rationis, de fine bonorum, vitium intelligitur, quo, qua v. c. voluptatem finem facit, libera est, qua et appetitionem et actionem commovet, c. 17. Jam in illis consectariis: omne bonum laudabile. laudabile omne honestum, igitur omne bonum honestum; item in illo sorite: quod bonum est, id est optabile, quod optabile expetendum, &c. sumuntur ea, qua a nemine conceduntur, nisi qui sola virtute finem bonorum contineri putat. Reliqua autem: omnes, qui non sunt sapientes, aque miseri sunt, omnia recte facta et peccata æqualia, et his similia, ita repugnant sensibus ac rerum natura, ut iis ipsis tollantur ea, ex quibus colliguntur. c. 18. 19. Atque hac ipsa res fecit, ut causam non obtinens Zeno, repugnante quippe natura, et ad angustias redactus, versare verba inciperet. Num qua bona nolebat diei, concedebat, ut apta, accommodata, praposita dicerentur, qua mala negabat esse, rejecta largiebatur esse; Platonem etsi non sapientem dicebat, tamen præferebat Dionysio tyranno; peccata alia tolerabilia dicebat, alia nullo modo: in quibus, ut et in reliquis, loquebatur aliter atque omnes, sed idem sentiebat ac ceteri. c. 20. sq. Harum angustiarum una causa est gloriosa illa in constituendo summo bono ostentatio. Nam cum, quod honestum est. id solum bonum confirmatur, omnia officia vitæ tolluntur; ex quibus angustiis dum se vult expedire Zeno, nova quadam dicere cogitur, sed ea cum Aristoteleis re consentientia, verbis discrepantia; qua verborum dissensio cum ad contemnendum v. c. dolorem nil prosit, melius fecisset, si usitate locutus esset. c. 25. 26. Idem de illis παςαδόξως statuendum, quæ nil controversia habent, si res verbis subjecta spectentur; quod, exempli causa, illo: omnia peccata esse paria, demonstratur. c. 27. 28.

1 QUÆ cum dixisset, finem ille. ego autem, Næ tu, inquam, 1 Cato, ista exposuisti tam multa memoriter, tam obscura dilucide. itaque aut omittamus contra omnino velle aliquid, aut spatium sumamus ad cogitandum: tam enim diligenter, etsi minus vere, (nam nondum id quidem audeo dicere) sed tamen accurate non modo fundatam, verum

etiam exstructam disciplinam 1 non est facile perdiscere. ² Tum ille, Ain tandem, inquit, cum ego te ³ hac nova lege ^b videam eodem die accusatori respondere, et tribus horis perorare, in hac 4 me causa tempus dilaturum putas? quæ tamen a te agetur non melior, quam illæ sunt, quas interdum obtines. Quare istam quoque aggredere, tractatam præsertim et ab aliis, et a te ipso sæpe, ut tibi deesse non possit oratio. Tum ego, Non mehercule solco temere con- 2 tra Stoicos: non quo illis admodum assentiar, sed pudore impedior: ita multa dicunt, quæ vix intelligam. Obscura, inquit, quædam esse confiteor; nec tamen ab illis ita dicuntur de industria: sed inest in rebus ipsis obscuritas. Cur igitur easdem res, inquam, Peripateticis dicentibus, verbum nullum est, quod non intelligatur? Easdenme res, inquit? an parum disserui, non verbis Stoicos a Peripateticis, sed universa re, et 5 tota sententia dissidere? Atqui, inquam, Cato, si istud obtinueris, traducas me ad te totum licebit. Putabam equidem satis, inquit, me dixisse. quare ad ea primum, si videtur. sin aliud quid voles, postea. ⁶ Immo isto quidem, inquam, loco, nisi iniquum postulo, responde arbitratu meo. Ut placet, inquit. 7 etsi enim illud erat aptius, acquum cuique concedere.

Existimo igitur, inquam, Cato, veteres illos Platonis au- 2 ditores, Speusippum, Aristotelem, Xenocratem; 8 deinde 3 eorum, Polemonem, Theophrastum, satis et copiose, et eleganter habuisse constitutam disciplinam, ut non esset causa Zenoni, cum Polemonem audisset, cur et ab eo ipso, et a

- noscere accurate, ut contra dicere possis. Sie actores causarum dicuntur causam, quam acturi sint, discere: Frustra verbum Davisio dissidere, pro dissentire; quod edd. suspectum fuit Lambino et Davisio, quorum ille, dissolvere aut evertere aut simile pertum est: et sie jam edidit Victorius. quid conjiciebat substituendum, sed dubitanter tamen, hic dejicere corrigi volebat.
- 2 Tum ille, Ain tandem. | Edd. pr. habent Tene ullam tandem inquit, i. e. non posse facile perdiscere: una Jo. de Col. illam. Sed vulgatum melius videtur, quod est inductum ab Aldo.
- 3 Hac nova lege.] Intelligenda est Lex Cn. Pompeii in tertio Consulatu 1701. facta, ad breviora reddenda judicia, de qua v. Dio Cass. L. XL. p. 145. Ascon. in Argum. Or. pro Milone.
- putas me tibi dilationem daturum, ut cau- ties permutata sunt in libris.

1 Non est facile perdiscere.] I. e. cog- sam cognoscere et deinde contra me dicere possis.

- 5 Tota sententia dissidere.] Recepi cum pr. habent: quia illud in Mss. bonis re-
- 6 Immo isto quidem loco. | Sc. ubi tu de ea re dixisti, nam eo ordine volo dicere, quo tu. pro responde aliquando conjeci respondebo, namutique Cicero jam respondere volchat Catoni.
- 7 Etsi - a quum cuique concedere.] In hoc loco frustra se torsere Manutius et Lambinus. Davisius addit hoc: aquum hoc c. c. quod mihi non placet. intellige tamen, quod et alibi post etsi omittitur, omnis diflicultas tolletur.
- 8 Deinde eorum.] Scil. discipulos. ma-4 Me tempus dilaturum putas.] I. e. lim horum, nam hæc duo pronomina cen-

superioribus dissideret: quorum fuit hæc institutio. in qua animadvertas velim, 9 quid putes mutandum, nec exspectes, dum ad omnia dicam, quæ a te dicta sunt. 10 universa enim illorum ratione cum tota vestra confligendum puto. 4 Qui cum viderent, ita nos esse natos, ut et communiter ad eas virtutes apti essemus, quæ notæ, illustresque sunt, justitiam dico, temperantiam, ceterasque generis ejusdem; ¹¹ quæ omnes similes artium reliquarum, materia tantum ad meliorem partem, et tractatione different: easque ipsas virtutes viderent nos magnificentius appetere, et ardentius; habere etiam 12 insitam quandam, vel potius innatam cupiditatem scientiæ, natosque esse ad congregationem hominum, et ad societatem, communitatemque generis humani, eaque in maximis ingeniis maxime elucere: totam philosophiam tres in partes diviserunt, quam partitionem a Zc-5 none retentam esse videmus. Quarum cum una sit, qua mores conformari putantur; differo eam partem, quæ quasi stirns est hujus quæstionis: qui sit enim finis bonorum, mox: hoc loco tantum dico, a veteribus Peripateticis, Academicisque, qui re consentientes, vocabulis disferebant, eum locum, quem civilem recte appellaturi videmur, 13 Gracci 3 πολιτικον, graviter, et copiose esse tractatum. Quam multa illi de republica scripserunt? quam multa de legibus? quam multa non solum præcepta in artibus, sed etiam exempla in orationibus bene dicendi reliquerunt? primum enim ipsa illa, quæ subtiliter disserenda erant, polite, apteque dixerunt, cum definientes, tum partientes: ut vestri

in mentem putém. Sed sensus in vulgato idem : quid de mea sententia putes mutandum, ubi cam tibi explicaro.

10 Universa ill. ratione. Davisio placet universa rationi. Sensus bonus est. Sed jam non ipsa Platonis et Aristotelis ratio cum Stoica erat pugnatura, sed Cicero. is itaque se, dicit, toto quasi exercitu, pugnaturum, universam rationem illorum opponendo universæ Stoicæ. Comparat enim totum systema Academicum cum Stoico, et quid intersit, docet.

11 Qua omnes similes a. r. materia - - ad meliorem partem différent.] In his hæsit Davisius, non, fassus, se ca intelligere: præsertimilla ad meliorem partem. Sensum que tantum materia, quam tractent, et torius.

9 Quid putes mutandum.] Veniat forte modo diverso materia: tractanda: differant: cum ingenio et solertia pares sint. nam et virtutes illas in se, qua sint virtutes, ac genere universo nil differre; ceterum differre objectis et modis agendi. materia ad meliorem partem est materia melior, quia nempe alius virtutis objectum est in animo, alius in corpore, alius item in singulis hominibus, alius vicissim in universa civitate aut genere humano.

12 Insitam - - vel potius innatam.] Ergo insita et innata different. nempe insita sunt, quæ firmiter hærent in animo, quacunque de causa, etiam ab consuetudine: at innata, quæ id habent a natura. v. Clav.

in h. v.

13 Graci πολ.] Sic, non Grace, ut est universum video. Dicit; virtutum ha- in vulgg, legendum, nam id magis conrum esse cam rationem, quæ sit artium: sentit antecedenti, et sic edidit jam Vic-

etiam: sed vos squalidius; illorum, vides, quam niteat oratio. Deinde ea, quæ requirebant orationem ornatam, et 6 gravem, quam magnifice sunt dicta ab illis? quam splendide? de justitia, de fortitudine, de amicitia, de ætate degenda, 14de philosophia, de capessenda republica, de tempe-b. rantia, 15 de fortitudine, hominum ** de spinas vellentium, ut Stoici, nec ossa nudantium, sed eorum, qui grandia ornate vellent, enucleate minora dicere. Itaque qua sunt eorum consolationes? quæ cohortationes? quæ etiam monita et consilia, scripta ad summos viros? erat enim apud eos, ut est rerum insarum natura, sic dicendi exercitatio, duplex. nam quidquid quæritur, id habet aut generis ipsius sine personis, temporibusque, aut iis adjunctis, facti, aut juris, aut nominis controversiam, ergo in utroque exercebantur: eaque disciplina effecit tantam illorum utroque in genere dicendi copiam. Totum genus hoc et Zeno, et ab co qui 7 sunt, 16 aut non potuerunt aut noluerunt, certe reliquerunt. quamquam scripsit artem rhetoricam Cleanthes, Chrysippus etiam, sed sic, ut, si quis obmutescere concupierit, nihil aliud legere debeat. itaque vides, quo modo loquantur. nova verba fingunt: deserunt usitata. At 17 quanta conantur? mundum hunc omnem, oppidum esse nostrum. cendit igitur cos, qui audiunt. 18 vides, quantam rem agas: ut, Circeis qui habitet, totum hunc mundum, suum municipium esse existimet. Quid? ille incendat? restinguet citius, si ardentem acceperit. Ista ipsa, quæ tu breviter, regem, dictatorem, divitem, solum esse sapientem, a te quidem apte ac rotunde: quippe; habes enim a rhetoribus. illorum vero ista ipsa quam exilia de virtutis vi? quam tantam volunt esse, ut beatum per se efficere possit. pungunt. quasi aculeis, interrogatiunculis angustis, quibus etiam qui assentiuntur, nihil commutantur animo, et iidem abeunt, qui venerant: res enim fortasse veræ, certe graves, non ita p. 108. tractantur, ut debent, sed aliquanto minutius.

est nam hic sunt loci de officiis, in quibus locus communis de philosophia non est.

14 Dephilosophia.] Hoc mihi suspectum sine dubio excidit verbum v. c. consequi. ante etiam et ab eo qui sunt videtur desiderare profecti.

¹⁵ De fortitudine, hominum - - de sp. v.] Interpunxi post fortitudine, hominum pertinet ad vellentium. Lacunam, quæ sequitur, expleverim uno verbo non, deleto de. intellige, quæ sint hominum non spi-

¹⁶ Aut non pot. aut noluerunt.] Hic gendum.

¹⁷ Quanta conantur.] Quia mox est incendit, hic quoque scribendum est conatur, intelligendusque Zeno. Sie visum et Davisio.

¹⁸ Vides quantam rem agas.] Recte Davisius corrigit agat. Forte et vide le-

Sequitur disserendi ratio, cognitioque naturæ. nam de 8 summo bono mox, ut dixi, videbimus, et ad id explicandum disputationem omnem conferemus. In iis igitur partibus duabus nihil erat, quod Zeno commutare gestiret. 19 res enim præclare se habent, et quidem in utraque parte, quid enim ab antiquis ex eo genere, quod ad disserendum valet, prætermissum est? qui et definierunt plurima: et definiendi artes reliquerunt: quodque est definitioni adjunctum, ut res in partes dividatur, id et fit ab illis, et, quemadmodum fieri oporteat, traditur, item 20 de contrariis: a quibus ad genera, formasque generum devenerunt. Jam argumenti, ratione conclusi, caput esse faciunt ea, quæ perspicua dicunt: 21 deinde ordinem sequuntur: tum, quid verum sit in 9 singulis, extrema conclusio est. Quanta autem ab illis varietas argumentorum, ratione concludentium, corumque cum captiosis interrogationibus dissimilitudo? quid, quod pluribus locis quasi denuntiant, ut neque sensuum fidem sine ratione, 22 nec rationes sine sensibus exquiramus, 23 atque ut corum alterum ab altero separemus? Quid? ca, quæ dialectici nunc tradunt et docent, nonne ab illis instituta sunt et inventa? de quibus etsi a Chrysippo maxime est elaboratum, tamen a Zenone minus multo, quam ab antiquis, ab hoc autem quædam 24 non melius [quam veteres]: 10 quædam omnino relicta. Cumque duæ sint artes, quibus perfecte ratio, et oratio compleatur, una inveniendi, altera disserendi: hanc posteriorem et Stoici, et Peripatetici, 25 priorem autem illi egregic tradiderunt; hi omnino ne atti-

dubio legendum habebant : sic ante erat. mox pro valet item valeret legendum vi-

20 De contrariis: a quibus ad g.f. devenerunt.] Nempe quia genera et forma partem aliquam habent, qua inter se sint contraria, ut animatum et inanimatum, animal rationis particeps et expers: unde et, quia a contrario ad genera, a generibus ad formas veluti descenditur, dixit devenerunt, pro quo non bene Davisius recepit e libris quibusdam venerunt.

21 Deinde ordinem sequentur.] Quem ordinem? est ambiguum, nec interpretes hoc artigerunt.

22 Nec rationis.] Si lectio hæc sana est, intelligendum est fidem ex antecedente.

19 R. e. præclare se habent.] Sine edd. vett. rationes, quod et verbo exquiramus aptiesimum est. rationis e Mss. Pall, induxit Gruterus.

> 23 Atque ut corum - - separemus.] Res docet, hanc lectionem vitiosam esse. nam hoc est contrarium superioribus. Itaque Lambinus edidit ne separemus. Davisius malebat neque corum alt.

24 Non melius, quam veteres.] In non melius int. elaborata vel tradita sunt. quam veteres sane constructioni non consentit, et commode abfuerit. itaque cum Davisio inclusi.

25 Priorem illi - - hi o. n. a.] Illi referendum ad Peripateticos, hi ad Stoicos. Ex usitatiori ratione, primo loco debebat esse hi, post illi, quia Stoici primo loco positi sunt: sed et alia loca hujus generis Sed id verbum non est aptum rationi, nec notata sunt, in quibus illi ad proximum, verbo exquiramus, itaque prætuli lectionem hi ad remotius pertinet. v. Clav. in hic.

gerunt quidem, nam e quibus locis, quasi thesauris, argumenta depromerentur, vestri ne suspicati quidem sunt, b superiores autem artificio, et via tradiderunt, quæ quidem res efficit, ne necesse sit, iisdem de rebus semper quasi dictata decantare, neque a commentariolis suis discedere. nam qui sciet, ubi quidque positum sit, quaque eo veniat, is, etiam si quid obrutum erit, poterit eruere, semperque esse in disputando suus. 26 Quod etsi ingeniis magnis præditi quidam dicendi copiam sine ratione consequentur: ars tamen est dux certior, quam natura, aliud est enim poetarum more verba fundere; aliud ea, quæ dicas, ratione et arte distinguere.

Similia dici possunt de explicatione naturæ, 27 qua hi 5 utuntur, et vestri: neque vero ob duas modo causas, quod 11 Epicuro videtur, ut pellatur mortis et religionis metus; ⁴⁸ sed etiam modestiam quandam cognitio rerum cælestium affert iis, qui videant, quanta sit etiam apud deos moderatio, quantus ordo: et magnitudinem animi, deorum opera et facta cernentibus: justitiam etiam, cum cognitum habeas, quod sit summi rectoris, et domini numen, quod consilium, quæ voluntas, cujus ad naturam apta ratio, vera illa et summa lex a philosophis dicitur. Inest in eadem explicatione natura, insatiabilis quædam e cognoscendis rebus voluptas: in qua una, confectis rebus necessariis, vacui negotiis, honeste ac liberaliter possumus vivere. hac ratione tota de maximis fere rebus Stoici illos secuti sunt, ut et deos esse, et quattuor ex rebus omnia constare dicerent. Cum autem quæreretur res admodum difficilis, num quinta quædam natura videretur esse, ex qua ratio, et intelligentia oriretur, in quo etiam de animis, cujus generis essent, quæreretur: Zeno id dixit esse ignem: nonnulla p. 109, deinde aliter; sed ea pauca. de maxima autem re, eodem a. modo, divina mente, atque natura mundum universum, atque ejus maximas partes administrari: materiam vero rerum, et copiam, apud hos, exilem; apud illos uberrimam reperiemus. Quam multa 29 ab his conquisita et collecta 13 sunt de omnium animantium genere, ortu, membris, æta-

²⁶ Quad etsi.] Quad hic positum est ut causalis videtur: unde Lambinus quad, in Quad si. v. Clav. in quad.

Davisius quia addi volebat. bene; nisi

pateticos pertinet.

²⁸ Sed etium m.] Hic deesse particula

²⁷ Qua hi utuntur.] Hi h. l. ad Peri- Cicero consulto formam orationis mutavit. 29 Ab his. 1 A Peripateticis.

tibus? quam multa de rebus iis, quæ gignuntur e terra? quam multæ, quamque de rebus variis et causæ, cur quidque fiat, et demonstrationes, quemadmodum quæque fiant? qua ex omni copia, plurima et certissima argumenta sumuntur ad cujusque rei naturam explicandam. ergo adhuc. quantum equidem intelligo, causa non videtur fuisse mutandi nominis. Non enim, si omnia non sequebatur. iccirco non erat ortus illinc. Equidem etiam Epicurum, in physicis quidem, Democritum puto: 30 pauca mutat, vel plura sane, at cum e plurimis eadem dicit, tum certe de maximis. quod idem cum vestri faciant, non satis magnam tribuunt inventoribus gratiam.

Sed hæc hactenus. Nunc videamus, quæso, de summo 14 bono, quod continet philosophiam, ecquid tandem attulerit, quamobrem ab inventoribus, tamquam a parentibus. dissentiret. Hoc igitur loco, quamquam a te, Cato, 31 diligenter est explicatus, 32 finis hic bonorum, [qui continet philosophiam, et quis a Stoicis, et quemadmodum diceretur: tamen ego quoque exponam, 33 ut perspiciamus, si poterimus, quidnam a Zenone novi sit allatum. Cum enim superiores, 34 e quibus planissime Polemo, secundum naturam vivere, summum bonum esse dixissent, his verbis tria significari Stoici dicunt: 35 unum ejusmodi, vivere adhibenb. tem scientiam earum rerum, 26 quæ natura evenirent. hunc ipsum Zenonis aiunt finem esse, declarantem illud, quod a 15 te dictum est, convenienter naturæ vivere: alterum significare idem, ut si diceretur, officia omnia media, aut pleraque servantem, vivere hoc sic expositum dissimile est superiori. 37 illud enim rectum est, quod κατόρθωμα dicebas. contingitque sapienti soli: hoc autem inchoati cujusdam of-

30 Pauca mutat - - cum de plurimis.] poterimus, sæpe hæ duæ formæ in libris Si pauca mutat verum est, amicus Epicuri loquitur: quod non videtur. Sed placet Davisii conjectura mutet. ita sensus est: non quæro hoc, quam multa mutet, pauca illa sint an multa, non quæram aut urgebo. at illud negari non potest, eum non modo plurima ab eo sumsisse, sed etiam maxima, in quibus sc. totum systema Democriti nititur.

explicatum.

32 F. h. b. qui continet phil.] Verba hæc q. c. p. hoc loco temere a librariis repetita e proxime antecedentibus puto.

33 Ut perspiciamus, si potuerimus. Leg.

confusæ sunt.

34 E quibus planissime Polemo.] Edd. pr. plenissime. Vulgatum melius puto. quod primus edidit Lambinus.

35 Unum ejusmodi.] Malim hujusmodi. 36 Quæ natura evenirent.] Ordo temporum postulat eveniant : sed et mox est, ut si diceretur pro dicatur. vicissim infra, in tertio, est, quæ secundum naturam sint, 31 D. est explicatus.] Davisius malit non essent. itaque valde inclino eo, ut legatur eveniant, dicatur.

37 Illud enim.] Sc. secundum naturam vivere. - - hoc autem, officia media omnia aut pleraque servare.

ficii est, non perfecti: quod cadere in nonnullos insipientes potest. tertium autem, omnibus aut maximis rebus iis, quæ secundum naturam sint, fruentem, vivere, hoc non est positum in nostra actione. completur enim et ex eo genere vitæ, 38 quod virtute finitur, et ex iis rebus, quæ secundum naturam sunt, neque sunt in nostra potestate. hoc summum bonum, quod tertia significatione intelligitur. eaque vita, quæ ex summo bono degitur, quia conjuncta ei virtus est, in sapientem solum cadit: isque finis bonorum. ut ab ipsis Stoicis scriptum videmus, a Xenocrate atque ab Aristotele constitutus est. Itaque ab his constitutio illa pri- 16 ma natura, a qua tu quoque ordiebare, his prope verbis 7 exponitur. Omnis natura vult esse conservatrix sui, ut et salva sit, et in genere conservetur suo. ad hanc rem aiunt artes quoque requisitas, quæ naturam adjuvarent: in quibus ea numeretur in primis, quæ est vivendi ars, ut tueatur quod a natura datum sit: 39 quod desit, acquirat, iidemque diviserunt naturam hominis in animum, et corpus. cumque eorum unumquodque per se expetendum esse dixissent, virtutes quoque utriusque eorum per se expetendas esse dicebant: 40 cum animum quadam infinita laude anteponerent p. 110. corpori, virtutes quoque animi bonis corporis anteponebant. Sed cum sapientiam totius hominis custodem, et procuratri- 17 cem esse vellent, 41 quæ esset naturæ comes et adjutrix: hoc sapientiæ munus esse dicebant, ut eum tueretur, qui constaret ex animo et corpore; in utroque juvaret eum, atque contineret. atque ita re primo simpliciter collocata, reliqua subtilius persequentes, corporis bona facilem quandam rationem habere censebant, de animi bonis accuratius exquirebant: in primisque reperiebant, in his inesse justitiæ semina: primique ex omnibus philosophis a natura tributum esse docuerunt, ut ii, qui procreati essent, a procreatoribus amarentur, et id, quod temporum ordine antiquius est, ut conjugia virorum, et uxorum, natura conjuncta esse di-

38 Quod virtute finitur. | Sic edd. pr. bene. ei post substitutum est fruitur: cum antecedente coharet. itaque aut et aut quod v. finitur est, vel, quod virtuti consentaneum est, vel virtute continetur, vel quod virtute perficitur. illud magis placet.

40 Cum animum, &c.] Non bene hoc sed addendum putabat Davisius. placet.

³⁹ Quod desit, acquirat. Mihi semper visum est hic legendum anguirat ex Offic. 1, 4. init. omniaque, quacunque ad vivendum sint necessaria, anquirat et paret.

⁴¹ Quæ esset naturæ comes et adjutris.] Hoc si abesset, sensus nil damni acciperet. nam nil differt ab superiori : etiam reliqua vix credo sine vitio esse. nam et illud in utroque juvaret eum atque contineret. redundat.

cerent: qua ex stirpe orirentur amicitiæ cognationum. atque ab his initiis profecti, omnium virtutum et originem, et progressionem persecuti sunt. ex quo magnitudo quoque animi exsistebat, qua facile posset repugnari, obsistique fortunæ, quod maximæ res essent in potestate sapientis, varietates autem, injuriasque fortunæ facile veterum philosopho-18 rum præceptis instituta vita superabat. Principiis autem a natura datis, amplitudines quædam bonorum excitabantur, partim profectæ a contemplatione rerum occultiorum, quod erat insitus menti cognitionis amor, ex quo etiam 4º rationis explicandæ disserendique cupiditas consequebatur: quodque hoc solum animal natum est pudoris ac verecuñdiæ particeps, 43 appetensque conjunctionem hominum ac societatem, animadvertensque in omnibus rebus, quas ageret, aut diceret, nequid ab eo fieret, nisi honeste, et decore: his initiis, ut ante dixi, tamquam seminibus, a natura datis, temperantia, modestia, justitia, et omnis honestas perfecte absoluta est.

Habes, inquam, Cato, formam corum, de quibus loquor, 19 philosophorum, qua exposita, scire cupio, quæ causa sit, cur Zeno ab hac antiqua institutione desciverit: quidnam horum ab eo non sit probatum. 44 quodne omnem naturam conservatricem sui dixerint? an quod omne animal ipsum sibi commendatum, ut se et salvum in suo genere, incolumeque vellet? an, cum omnium artium finis is esset, 45 quid natura maxime quæreret, idem statui debere de totius arte vitæ? 46 an quod, cum animo constaremus et corpore, ethæc ipsa, et eorum virtutes per se esse sumendas? an vero displicuit ea, quæ tributa est animi virtutibus tanta præstantia? an quæ de prudentia, de cognitione rerum, de conjunctione generis humani, quæque ab cisdem de temperantia, de modestia, de magnitudine animi, de omni honestate dicuntur? fatebuntur Stoici, hæc omnia dicta

⁴² Rationis explicandæ.] Sic bene e et sic habet ed. pr. sequentes editores non Mss. Jos. Scal. et Eliensi, Davisius edi-intellecto compendio dixerit, dedere dixdit, ante Lambinus. vulgo est rationis, explicandi disserendique cupiditas.

⁴³ Appetensque conjunctionem hominum ac societatem.] Sic edd. pr. omnes, idque et e Mss. aliquot restituit Davisius. Vulgo conjunctionum h. et societatum.

⁴⁴ Quodne -- dixcrint? Dixerint poetulat res, nam de philosophis sermo est.

erit. Animadvertit vitium ctiam Davisius.

⁴⁵ Quid natura maxime quæreret.] Antecedens, is finis esset, postulat quod n. m. q.

⁴⁶ An quod, cum a. &c.] Quod vitiosum est, nam hæc pars similis esse debet priori, in qua est tantum an. cum: videtur fuisse an quom, vel an quoniam.

esse præclare. ⁴⁷ neque causam Zenoni desciscendi fuisse. alia quædam dicent.

Credo, magna antiquorum esse peccata, quæ ille veri 20 investigandi cupidus, nullo modo ferre potuerit. quid enim perversius, quid intolerabilius, quid stultius, quam bonam valitudinem, quam dolorum omnium vacuitatem, quam integritatem oculorum, reliquorumque sensuum, ponere in bonis potius, quam dicere, nihil omnino inter eas res, iisque contrarias, interesse? ea enim omnia, quæ illi bona dicerent, præposita esse, non bona: itemque illa, quæ in corpore excellerent, stulte antiquos dixisse per se esse expetenda: et sumenda potius, quam expetenda. eademque de p. 111 omni vita, quæ in una virtute consisteret: illam vitam, quæ etiam ceteris rebus, quæ essent secundum naturam, abundaret, magis expetendam non esse, sed magis sumendam: cumque ipsa virtus efficiat ita beatam vitam, ut beatior esse non possit, tamen quædam deesse sapientibus, 48 tum, cum sint beatissimi: itaque eos id agere, ut a se dolores, morbos, debilitates repellant. O magnam vim ingenii, cau- O samque justam, cur nova exsisteret disciplina! Perge porro. sequentur enim, quæ tu scientissime complexus es, omnem 21 insipientiam, et injustitiam, alia vitia similia esse, omnia-. que peccata esse paria, eosque, qui natura, doctrinaque longe ad virtutem processissent, nisi eam plene consecuti essent, summe esse miseros, neque inter corum vitam, et improbissimorum, quidquam omnino interesse: ut Plato, tantus ille vir, si sapiens non fuerit, nihilo melius, quam quivis improbissimus, nec beatius vixerit. Hæc videlicet est correctio philosophiæ veteris, et emendatio, quæ omnino aditum habere nullum potest in urbem, in forum, in curiam. quis enim ferre posset ita loquentem eum, qui se auctorem vitæ, graviter, et sapienter agendæ, profiteretur, 49 nomina rerum commutantem: cumque idem sentiret, quod omnes, quibus rebus candem vim tribueret, alia nomina imponentem, verba modo mutantem, de opinionibus nihil detrahentem? Patronusne causæ, in epilogo pro reo dicens, negaret 22 esse malum exsilium, publicationem bonorum? hæc reji-

⁴⁷ Neque cnim eam causam.] Enim abest edd. pr. rectius. delevi.

⁴⁸ Tum, cum sint beatissimi.] Vulgo est male sunt.

⁴⁹ Nomina rerum commutantem.] Hoc alibi et post dixit Cicero: sed h. l. sanc parum aptum est, itaque jam Manutio de glossemate suspectum fuit.

cienda esse, non fugienda? nec misericordem judicem esse oportere? in concione autem si loqueretur, si Annibal ad portas venisset, murumque jaculo trajecisset, negaret esse in malis capi, venire, interfici, patriam amittere? an senatus, cum triumphum Africano decerneret; quop ejus b. 50 VIRTUTE, AUT FELICITATE, posset dicere, si 51 neque virtus in ullo, nisi in sapiente, nec felicitas vere dici potest? quæ est igitur ista philosophia, quæ communi more, in foro loquitur, in libello, suo? præsertim cum, quod illi verbis suis significent, 52 in co nihil novetur, de ipsis rebus 23 [nihil mutetur] eædem res maneant alio modo. Quid enim interest, divitias, opes, valitudinem, bona dicas, 53 anne præposita, cum ille, qui ista bona dicit, nihilo plus his tribuat, quam tu, qui eadem illa præposita nominas? Itaque homo in primis ingenuus, et gravis, 54 dignus illa familiaritate Scipionis, et Lælii, Panætius, cum ad Q. Tuberonem de dolore patiendo scriberet; quod esse caput debebat, si probari posset, 55 nusquam posuit, non esse malum dolorem: sed quid esset, et quale, quantumque in eo inesset alieni, deinde quæ ratio esset perferendi: cujus quidem, quoniam Stoicus fuit, sententia, condemnata mihi videtur esse ⁵⁶ immanitas ista verborum.

Sed, ut propius ad ea. Cato, accedam, quæ a te dicta 10 sunt, pressius agamus, eaque, quæ modo dixisti, cum iis 24 conferamus, quæ tuis antepono. Quæ sunt igitur communia vobis cum antiquis, his sic utamur, quasi concessis: quæ in controversiam veniunt, de iis, si placet, dissera-Mihi vero, inquit, placet azi subtilius, et, ut ipse dixisti, pressius. quæ enim adhuc protulisti, popularia sunt: ego autem a te elegantiora desidero. A mene tu, inquam? sed tamen enitar, et, 57 si minus mihi multa oc-

50 Virtute aut felicitate.] Pro aut, le- malim ille. gendum est ac.

51 Neque virtus in nullo. T Edidi in ullo, quia nullo manifeste vitiosum et contra sensum est.

52 In eo nihil novetur, de ipsis rebus nihil mutetur, &c.] Eadem res ter dicitur. itaque viri quidam docti hic glossemata irrepsisse putant. Ego facile agnosco glossam in mutetur nempe verbi novetur. itaque delerim nihil mutetur.

53 Anne prap.] Delerim ne, quod sic addi in altera parte non solet.

54 Dignus illa familiaritate Scip.] Illa In principio pro et legerim sed. est nota et multum litteris celebrata. sed

55 Nusquam posuit.] Sic e Ms. Eliensi bene Davisius edidit pro numquam.

56 Immanitas ista verborum.] Sc. cum dicunt dolorem non esse malum, quod ab humano sensu abhorret, nam immanitas opponitur humanitati.

57 Si minus mihi multa occurrent.] Davisius conjicit minus culta, i. e. elegantia. Sed non est necesse: intelligi potest e superiori elegantiora, si quid corrigendum sit, malim multa deleri. Si minus occurrent sc. illa elegantiora, quæ tu desideras.

current, non fugiam ista popularia. Sed primum positum 25 sit, nosmetipsos commendatos esse nobis, primamque ex a. p. 112. natura hanc habere appetitionem, ut conservemus nosmet ipsos. hoc convenit: sequitur illud, ut animadvertamus. qui simus ipsi, ut nos, quales oportet esse, servemus. sumus igitur homines: ex animo constamus et corpore; 58 quæ sunt cujusdammodi; nosque oportet, ut prima appetitio naturalis postulat, hac diligere, constituereque ex his finem illum summi boni, atque ultimi. quem, si prima vera sint, ita constitui necesse est, 59 earum rerum. quæ sint secundum naturam, quam plurima, et quam maxima adipisci. Hunc igitur finem illi tenuerunt: quodque ego 28 pluribus verbis, illi brevius, secundum naturam vivere, hoc his bonorum videtur extremum. Age nunc isti doceant, vel 11 tu potius (quis enim ista melius?) quonam modo ab iisdem principiis profecti, efficiatis, ut honeste vivere, (id est enim vel ex virtute, vel naturæ congruenter vivere) summum bonum sit, et quonam modo, aut quo loco corpus subito deserueritis, omniaque ea, quæ cum secundum naturam sint, absint a nostra potestate: ipsum denique officium. quæro igitur, quo modo hæ tantæ commendationes a natura profectæ, subito a sapientia relictæ sint. Quod si non homi- 27 nis summum bonum quæreremus, sed cujusdam animantis: is autem esset nihil, nisi animus: 60 (liceat enim fingere aliquid ejusmodi, quo verum facilius reperiamus) tamen illi animo non esset hic vester finis. desideraret enim valitudinem, vacuitatem doloris: appeteret ctiam conservationem sui, 61 earumque rerum custodiam: finemque sibi constitueret, secundum naturam vivere: quod est, ut dixi, habere ca, quæ secundum naturam sint, vel omnia, vel plurima, et Cujuscumque enim modi animal constitueris: 28 necesse est, etiam si id sine corpore sit, ut fingimus, tamen esse in animo quædam similia corum, quæ sint in corpore: ut nullo modo, nisi ut exposui, constitui possit finis bonorum, Chrysippus autem exponens differentias animantium, ait alias earum corpore excellere, alias autem animo, nonnullas valere utraque re: deinde disputat, 62 quod

⁵⁸ Quæ sunt cujusdammodi.] Græci

ποῖά τινα i. e. habentia qualitates: de
quibus in Academ. v. Ind. Gr. in ποιότης.

59 E. τ. quæ sint s.n.] Sint habent Mss.
editi libri sunt. corrigit ex Mss. primus

60 Liceat enim fingerė.] Liceat habent
edd. pr. et Mss. fere. quod restitui pro
vulgato licet.

61 Earunque rerum custodiam.] P.
Manutius corrigebat suarumque.

Davisius.

⁶² Quod c. generis animantis st. deceut

jusque generis animantis statui deceat extremum. cum autem hominem in eo genere posuisset, ut ei tribueret animi excellentiam: summum bonum id constituit. 63 non ut excellere animo, sed uti nihil esse, præter animum, vi-12 deretur. Uno autem modo in virtute sola summum bonum recte poneretur, si quod esset animal, quod totum ex mente constaret: idipsum tamen sic, ut ea mens nihil haberet in se, quod esset secundum naturam: ut valitudo Sed id ne cogitari quidem potest, quale sit, ut non renugnet insum sibi. sin dicit obscurari quædam, nec apparere, quia valde parva sint, nos quoque concedimus. anod dicit Epicurus de voluptate, quæ minimæ sint voluptates, eas obscurari sæpe, et obrui. sed non sunt in eo genere tantæ commoditates corporis, tamque productæ temporibus, tamque multæ. Itaque, in quibus. propter earum exiguitatem, obscuratio consequitur; sæpe accidit. ut nihil interesse nostra fateamur, sint illa, necne sint: ut in sole, quod a te dicebatur, lucernam adhibere nihil inter-30 est, aut teruncium addere Crœsi pecuniæ. Quibus autem p. 113. in rebus obscuratio tanta non sit, fieri tamen potest, ut id ipsum, quod interest, non sit magnum, ut ei, qui jucunde vixerit annos decem, si æque vita jucunda menstrua addatur; quia 64 momentum aliquod habeat ad jucundum accessio, bonum sit: sin autem id non concedatur, non continuo vita beata tollitur. Bona autem corporis, huic sunt. quod posterius posui, similiora, habent enim accessionem dignam, in qua elaboretur: ut mihi in hoc Stoici jocari videantur interdum, cum ita dicant, si ad illam vitam, quæ cum virtute degatur, ampulla, aut strigilis accedat, sumturum sapientem eam vitam potius, quo hæc adjecta sint, nec 31 beatiorem tamen ob eam causam fore. Hoc simile tandem est non risu potius, quam oratione ejiciendum? ampulla enim sit, necne sit, quis non jure optimo irrideatur, si laboret? at vero gravitate membrorum, et cruciatu dolorum si quis quem levet, magnam ineat gratiam: nec, si ille sa-

> cerc e sequente verbo. deinde pro deceat sed, &c. utet vidit Davisius, nec dubitavi, magis placet debeut, ut est in ed. Victor. propter evidentiam, addere. et in Ms. Eliensi reperit Davisius, qui et

extr.] Primum mihi videtur melius legi Præcedens id vel ita constituit et sequenanimanti; ultima littera potuit adhæres- tia desiderant ut. non, ut excellere animo.

> 64 Momentum a. habeat ad j. accessio.] Davisius eleganter judicat, addendum esse

⁶³ Non excellere animo - - videretur.] ea post habeat.

piens ad tortoris eculeum a tyranno ire cogatur, similem habeat vultum, ac si ampullam perdidisset: sed. ut magnum et difficile certamen iniens, cum sibi cum capitali adversario, dolore, depugnandum videret, excitaret omnes rationes fortitudinis ac patientiæ, quarum præsidio iniret illud diflicile, ut dixi, magnumque prælium. deinde non quaremus, quid obscuretur, aut intereat, quia sit admodum parvum: sed quid tale sit, ut expleat summam, una voluptas e multis obscuratur in illa vita voluntaria: sed tamen ca, quamvis parva sit, pars est ejus vitæ, quæ posita est in voluptate, numus in Croesi divitiis obscuratur: pars est tamen divitiarum, quare obscurentur etiam hæc, qua secundum naturam esse dicimus, in vita beata: sint modo partes beatæ vitæ. Atqui, si, ut convenire debet inter nos. 13 est quædam appetitio naturalis ea, quæ secundum naturam 32 sunt, appetens: corum omnium est aliqua summa facienda. quo constituto, tum licebit otiose ista quærere, de magnitudine rerum, de excellentia, quanta in quoque sit ad beate vivendum, de istis ipsis obscurationibus, quæ propter exiguitatem vix, aut ne vix quidem appareant.

Quid, de quo nulla dissensio est? nemo enim est, qui aliter dixerit, quin omnium naturarum simile esset id. ad quod omnia referentur: quod est ultimum rerum appetendarum. Omnis enim est natura diligens sui, quæ est enim. quæ se umquam deserat, aut partem aliquam sui, aut eius partis habitum, aut vim, aut ullius carum rerum, quæ secundum naturam sint, aut motum, aut statum? quæ autem natura sua prima institutionis oblita est? nulla profecto. quin suam vim retineat a primo ad extremum. Quomodo 33 igitur evenit, ut hominis natura sola esset, quæ hominem relinqueret, quæ oblivisceretur corporis, quæ summum bonum non in toto homine, sed in parte hominis poneret? quo modo autém, quod ipsi etiam fatentur, constatque inter omnes, conservabitur, 65 ut simile sit omnium naturale illud ultimum, de quo quæritur? tum enim esset simile, si in ceteris quoque naturis id cuique esset ultimum, quod in quaque excelleret. tale enim visum esset ultimum Stoico-Quid dubitas igitur mutare principia naturæ? quid 34 enim dicis, omne animal, simul atque sit ortum, applica-

65 Ut simile sit omnium naturale illud dum naturam) sit in omnibus idem semper ultimum.] .I. c.ut naturale illud ultimum sibi simile, itaque non opus est cum Dabonum (dicitur naturale, quia est secun- visio corrigere naturam pro naturale.

tum esse ad se diligendum: esseque in se conservando occupatum? quin potius ita dicis, omne animal applicatum esse ad id, quod in eo sit optimum, et in ejus unius occupatum esse custodia, reliquasque naturas nihil aliud agere, nisi ut id conservent, quod in quaque optimum sit? quo p. 114. modo autem optimum, si bonum præterea nullum est? si autem reliqua appetenda sunt, cur, quod est ultimum rerum appetendarum, id non aut ex omnium earum, aut ex plurimarum, et maximarum appetitione concluditur? ut Phidias potest 66 a primo instituere signum, idque perficere: potest ab alio inchoatum accipere, et absolvere. huic est sapientia similis. non enim ipsa genuit hominem, sed accepit a natura inchoatum. hanc intuens, debet institutum il-35 lud, quasi signum, absolvere. Qualem igitur natura hominem inchoavit? et quod est munus, quod opus sapientiæ? quid est, quod ab ea absolvi et perfici debeat? si nihil in eo perficiendum est, præter motum ingenii quendam, id est, rationem: necesse est, huic ultimum esse, ex virtute vitam fingere. rationis enim perfectio, est virtus. sin nihil, nisi corpus: summa erunt illa, valitudo, vacuitas doloris, pulchritudo, et cetera. nunc de hominis summo bono 14. quæritur. Quid ergo dubitamus in tota ejus natura 67 quæ-36 rere, quid sit effectum? Cum enim constet inter omnes, omne officium, munusque sapientiæ, in hominis cultu esse occupatum: alii (ne me existimes contra Stoicos solum dicere) cas sententias afferunt, ut summum bonum in eo genere ponant, quod sit extra nostram potestatem, tamquam de animali aliquo loquantur: alii contra, quasi nullum corpus sit hominis, ita, præter animum, nihil curant: cum præsertim ipse quoque animus non inane nescio quid sit (neque enim id possum intelligere) 68 sed in quodam genere corporis: ut ne is quidem virtute una contentus sit, sed appetat vacuitatem doloris, quamobrem utrique idem b. faciunt, ut si lævam partem negligerent, dexteram tuerentur: aut ipsius animi, ut fecit Herillus, cognitionem amplexarentur, actionem relinquerent. eorum enim omnium, multa prætermittentium, dum cligant aliquid, quod se-

quo corporis genus habeat : sed quod in dem sensu.

⁶⁶ A primo instituere.] V. supra ad eo sit aliquid, quod firmum et permanens sit, sicut materia est in corpore, in quo ef-67 Quærere quid sit effectum.] Sc. a sa-pientia ad consequendum finem bonorum. &c. similiter locuti sunt de spiritu et Deo 68 Sed in quodam genere corporis.] Non doctores latini veteris Ecclesiæ, sed co-

quantur, quasi curta sententia. at vero illa perfecta atque plena eorum, qui cum de hominis summo bono quærerent. nullam in eo neque animi, neque corporis partem vacuam tutela reliquerunt. Vos autem, Cato, quia virtus, ut omnes 37 fatemur, altissimum locum in homine et maxime excellentem tenet, et quod cos, qui sapientes sunt, absolutos, et perfectos putamus: aciem animorum nostrorum virtutis splendore præstringitis. 69 in omni enim animante est summum aliquid atque optimum, ut in equis, in canibus; quibus tamen et dolore vacare opus est, et valere, sic igitur in homine perfectio ista, in eo potissimum, quod est optimum, id est. 70 in virtute laudatur. Itaque mihi non satis videmini considerare, quod iter sit naturæ, quæque progressio. 71 non enim quod facit in frugibus, ut, cum ad spicam perduxerit ab herba, relinguat, et pro nihilo habeat herbam, idem facit in homine, cum eum ad rationis habitum perduxerit, semper enim ita assumit aliquid, ut ea, quæ prima dederit, ne descrat. Itaque 72 sensibus rationem adjungit; et, 73 ratio- 38 ne effecta, sensus non relinquit, ut si cultura vitium, cujus hoc munus est, ut efficiat, ut vitis cum partibus suis omnibus quam optime se habeat: (sed sic intelligamus: licet enim, ut vos quoque soletis fingere aliquid docendi causa) si igitur illa cultura vitium in vite insit, ipsa cetera, credo, velit, qua ad colendam vitem attinebunt, sicut antea: se autem omnibus vitis partibus præferat, statuatque nihil esse p. 115. melius in vite, quam se: similiter sensus, cum accessit ad naturam, tuetur illam quidem, sed etiam tuetur se: cum autem assumta ratio est, tanto in dominatu locatur, ut omnia illa prima naturæ, hujus tutelæ subjiciantur. Itaque non 39 discedit ab eorum curatione, quibus præposita vitam omnem debet gubernare: 74 ut mirari satis eorum inconstantiam

69 In omni enim - - sic igitur, &c.] Demante ut est summum aliquid, &c.

70 In virtute landatur.] Eleganter Davisius conjecit locatur, ponitur, quod aptissimum rei et sententia est : sed tamen et vulgatum sic explicari potest, quod virtutis nomine commendatur et laudatur, cum in ca ponitur: sic ante dixerat, virtutis splendore oculos præstringere Stoicos. nempe cum in ea summum benum ponunt. hoc malim tenere, quia illius lectionis nullum in libris vestigium repertum sere viri docti.

71 Non enim, quod facit in frugibus - est particula, que ad sie referatur. Igitur idem facit.] Ab initio in vulgatis est non id, sc. ut sie addam: in omni enim ani- enim hoc. Nonius hæe verba commemorans non habet hoe, quod etiam sine tali auctore delendum crat.

72 Sensibus rationem adjungit - - relinquit.] Hic edidi adjungit, et relinquit pro adjunxit et reliquit, quæ sic corrigenda esse, dudum me sensus loci docuit. Sed relinquit reperi in edd. pr. ex quo, alterum adjungit esse debuisse, in promtu est.
73 Ratione effecta.] Cum effecit, ut ho-

mo ratione uti possit. frustra in effecta ha-

74 Ut mirari satis corum i. non possi-

non possimus. naturalem enim appetitionem, quam vocant όρμην, itemque officium, ipsam etiam virtutem, tuentem esse volunt earum rerum, quæ secundum naturam sunt, cum autem ad summum bonum volunt pervenire, transiliunt omnia, et duo nobis opera pro uno relinquunt, ut alia sumamus, alia 75 appetamus, potius, 76 quam uno fine utrumque concludant.

77 At enim jam dicitis, virtutem non posse constitui, si ea, 1.5 40 quæ extra virtutem sint, ad beate vivendum pertineant. quod totum contra est. Introduci enim virtus nullo modo potest, nisi omnia, quæ leget, quæque rejiciet, unam referantur ad summam. nam 78 si omnino nos negligimus, 79 in Aristonea vitia et peccata incidemus, obliviscemurque, quæ virtuti ipsi principia dederimus. 80 sin ea non negligemus, neque tamen ad finem summi boni referemus, non multum ab Herilli levitate aberrabimus, duarum enim vitarum nobis crunt instituta capienda, facit enim ille duo sejuncta ultima bonorum: quæ, ut essent vera, conjungi debuerunt. nunc ista separantur, ut disjuncta sint. quo nihil potest esse 41 perversius. Itaque contra est, ac dicitis; nam constitui virtus nullo modo potest, ei nisi ea, quæ sint prima naturæ, ut ad summam pertinentia, tenebit. Quæsita enim virtus b. est, non quæ relinqueret naturam, sed quæ tueretur. At illa, ut vobis placet, partem quandam tuetur, reliquam dese-Atque ipsa institutio hominis si loqueretur, hæc diceret: Primos suos quasi cæptus appetendi fuisse, ut se con-

mus.] Abruptum hoc est. eorum aliquid re- hi veram maxime placet. nam et L. V. vequirit amplius, nempe qui, &c. nil melius scio, quam ut oratio continuctur sic, qui naturalem appetitionem, &c. nam mentio philosophorum supra facta nimis ab h. l. remota est, ut ad cos commode referri eorum non possit.

75 App. potius.] Potius pertinet ad re-

76~Q, ut uno fine utrumque concludant.] Utrumque jam edidit e Ms. antiquo P. Manutius, itemque ex Eliensi Davisius pro vulgato omnia. melius est utique utrumque, sc. opus: respicitque ad duo opera, nempe et appetendi et sumendi s. præponendi alterum alteri.

77 At enim jam dicitis.] Varie hic locus, in quo τὸ jam offendit, in Mss. legitur et corrigitur a viris doctis, ex corum vestigiis. alii pro co legunt veram, quod et edd. pr. habent, vel At enim vero: alii ut Lambinus et Davisius At enim natura dicitis, mi-

ra virtus memoratur: etsi post simpliciter eadem phrasis est, sine veru, qua estra virtutem sini, ut honos, divitiæ, hona valetudo qua sumenda, proposita dicebant.

78 Si omnino ne negligimus.] Nos, int. corpus, et quæ ad id pertinent, Davisius putat legendum hac, que legenda et rejicienda sunt a virtute. Favet sequens : sin ea non negligimus.

79 In Aristonea vitia.] V. II, 13. adde et mox c. 16.

30 Sin - - negligemus, neque t. - - referemus.] Sic corrigo pro negligimus, referimus, ex edd. pr. In referemus edd. pr. omnes consentiunt, negligemus habet ed. Ven. 1494.

81 Nisi ea, quæ sint pr. n.] Sint habent Mss. et edd. pr. usque ad Victorium. idque verior latinitas postulat, post vulgati

servaret in ea natura, in qua ortus esset. Nondum autem explanatum satis crat, 82 quid maxime natura vellet. explanetur igitur, quid ergo aliud intelligetur, nisi ut ne qua pars naturæ negligatur? in qua si nihil est præter rationem, sit in una virtute finis bonorum. sin est etiam corpus. ista explanatio naturæ nempe hoc effeccrit, ut ca, quæ ante explanationem tenebamus, relinquamus. Ergo id est convenienter naturæ vivere, a natura discedere. Ut quidam phi- 42 losophi, cum a sensibus profecti, majora quædam, ac diviniora vidissent, sensus reliquerunt: sic isti, cum ex appetitione rerum, virtutis pulchritudinem adspexissent, omnia 83 quæ præter virtutem ipsam viderant, abjecerunt, obliti, naturam omnem appetendarum rerum ita late patere, ut a principiis permanaret ad fines: 84 neque intelligunt, se rerum illarum pulchrarum atque admirabilium 85 fundamenta subducere. Itaque mihi videntur omnes quidem illi errasse, 16 qui finem bonorum esse dixerunt, Honeste vivere. Sed 43 alius alio magis: Pyrrho scilicet maxime, 80 qui, virtute constituta, nihil omnino, quod appetendum sit, relinquat: deinde Aristo, qui nihil relinquere non est ausus: introduxit autem, quibus commotus sapiens 87 appeteret [aliquid] quodcumque in mentem incideret, et quodcumque tamquam occurreret, is hoc melior, quam Pyrrho, quod vel aliquod genus appetendi dedit: deterior, quam ceteri, quod penitus a natura recessit. Stoici autem, quod finem bonorum in p. 116. una virtute ponunt, similes sunt illorum: quod autem principium officii quærunt, melius, quam Pyrrho: quod ea ⁸⁸ non occurrentia fingunt, vincunt Aristonem: quod autem ea, quæ ad naturam accommodata, et per se assumenda esse dicunt, non adjungunt ad finem bonorum, desciscunt a

82 Quid marime nat. vellet.] Compendium verbi primi in libris fecit ut alii mod, alii quid ederent, hoc latinitas postulat: itaque prætuli.

83 Quæ præter virtutem i. viderant.] Edd. omnes, præter Ascens, habent propter. item Mss. Vitium ortum est e compendio scribendi, res ipsa docet illud verum esse, recepitque et Davisius.

84 Neque intelligunt. Davisius conjicit intelligentes, nempe ut simile sit \u03c4\u00e4 obliti: sed est potius conjungendum cum

sum pro subducere esse legendum subruere. lebat. nam illud videtur requirere rebus illis, &c.

86 Qui -- quod appetendum sit, relinquat : d. A. qui nihil relinquere non est ausus.] Non consentiunt tempora. Si scribas qui - - quod appetendum esset, reliquit vel saltem relinguit, bene consentiant om-

87 Appeteret aliquid, quod enique in m. incideret. | Pro quod cuique legundum esse quodeumque, in eo plures viri docti consentiunt et sic in libris scr. repertum est a Manutio et aliis. Sed me etiam aliquid offendit, quod alias in tali forma omittitur.

88 Non occurrentia fingunt. | Non refer 85 Fundamenta subducere.] Suspicatus ad fingunt. Pearcius etiam transponi vo

natura, et quodam modo sunt non dissimiles Aristonis. ille enim occurrentia nescio quæ comminiscebatur: hi autem ponunt illi quidem prima naturæ, sed ea sejungunt a finibus, et a summa bonorum: ¹⁹ quæ cum proponunt, ut sit aliqua rerum selectio; naturam videntur sequi. cum autem negant, ea quidquam ad beatan vitam pertinere: rursus naturam relinquunt.

Atque 90 adhuc ea dixi, cur causa Zenoni non fuisset, 44 quamobrem à superiorum auctoritate discederet. nunc reliqua videamus: nisi aut ad hæc, Cato, dicere aliquid vis, aut nos jam longiores sumus. Neutrum vero, inquit ille. nam et a te perfici istam disputationem volo, nec tua mihi oratio longa videri potest. Optime, inquam. quid enim mihi potest esse optatius, quam cum Catone, 91 omnium vir-45 tutum auctore, de virtutibus disputare? Sed primum illud vide, gravissimam illam vestram sententiam, quæ familiam ducit, honestum quod sit, id esse solum bonum: honesteque vivere, bonorum finem, communem fore vobis cum omnibus, qui in una virtute constituunt finem bonorum: quodque dicitis, informari non posse virtutem, si quidpiam, nisi b. quod honestum sit, numeretur, idem dicetur ab illis, quos modo nominavi. mihi autem æquius videbatur, Zenonem cum Polemone disceptantem, a quo, quæ essent principia naturæ, acceperat, a communibus initiis progredientem, videre, ubi primum insisteret, et unde causa controversiæ nasceretur, non stantem cum iis, qui ne dicerent quidem sua summa bona esse a natura profecta, 92 uti iisdem argumentis, quibus illi uterentur, iisdemque sententiis. Mi-17 nime vero illud probo, quod, cum docuistis, ut vobis vide-46 mini, solum bonum esse quod honestum sit, tum rursum dicitis, initia proponi necesse esse apta, et accommodata naturæ, quorum ex selectione virtus possit existere. non enim in selectione virtus ponenda erat, ut id ipsum, quod erat bonorum ultimum, aliud aliquid acquireret. nam omnia, quæ sumenda, quæque legenda aut optanda sunt, inesse debent in summa bonorum, ut is, qui eam adeptus sit, nihil præterea desideret. Videsne, ut, quibus summa est in voluptate, perspicuum sit, quid iis faciendum sit, aut non fa-

⁸⁹ Quæ cum proponunt.] Davisius corrigit ex autecedente ponunt. recte.
90 Adhue ea divi.] Non-placet ea, nec edidere Aldus nepos, Lambinus, Davisius.

a Cicerone esse videtur.

ciendum? ut nemo dubitet, eorum omnia officia quo spectare, quid sequi, quid fugere debeant. Sit hoc ultimum bonorum, quod nunc a me desenditur. apparet statim, quæ sint officia, quæ actiones. 93 vos autem, quibus nihil est aliud propositum, nisi rectum atque honestum, unde officii. unde agendi principium nascatur, non reperietis. Hoc igi- 47 tur quæritis omnes, et ii, qui, quodcumque in mentem veniat, aut quodcumque occurrat, se sequi dicent: 94 et vos ad naturam revertimini, quibus natura jure responderit, non esse verum, aliunde finem beate vivendi, a se principia rei gerendæ peti: esse enim unam rationem, qua et principia rerum agendarum, et ultima bonorum continerentur: atque, ut Aristonis esset explosa sententia, dicentis, nihil differre aliud ab alio, nec esse res ullas, præter virtutes, et vi- p. 117. tia, inter quas quidquam omnino interesset, sic errare Ze- a. nonem, qui nulla in re, nisi 95 in virtute, [aut vitio], propensionem, ne minimi quidem momenti, ad summum bonum adipiscendum esse diceret: et, cum ad beatam vitam 96 nullum momentum ca res haberet, ad appetitionem autem rerum, esse in his momenta diceret: quasi vero hæc appetitio non ad summi boni adeptionem pertineret. Quid au- 48 tem minus consentaneum est, quam, quod aiunt, cognito summo bono, reverti se ad naturam, ut ab ea petant agendi principium, id est, officii? Non enim actionis aut officii ratio impellit ad ea, quæ secundum naturam sunt, appetenda: sed ab his et appetitio et actio commovetur.

Nunc venio ad illa tua brevia, quæ consectaria esse di- 18 cebas: et primum illud, quo nihil potest esse brevius: Bonum omne, laudabile; laudabile autem omne, honestum: igitur omne bonum, honestum. O plumbeum pugionem! Quis enim tibi illud primum concesserit? quo quidem concesso, nihil opus est secundo, si enim omne bonum laudabile est, omne honestum est. Quis tibi ergo istud dabit, 49 præter Pyrrhonem, Aristonem, eorumve similes? quos tu non probas. Aristoteles, Xenocrates, tota illa familia, non

⁹³ Vobis autem.] Legendum est sine dubio vos autem. nam conjungitur cum non rium est: ut et Davisius vidit. nam sensum reperietis.

⁹⁴ Et vos ad naturam revertimini.] Ex-

⁹⁵ In virtute aut vitio.] Aut vitio spufacit absurdum, uncis igitur inclusi.

⁹⁶ Nullum momentum ea res haberet.] cidisse videtur qui: et vos qui a. n. r. re- Quae nam res hic intelligenda? recte Daspondet superiori et ii, qui, &c. sic placuit visius corrigit cetera res haberent. Cui beet Lambino, Davisio, qui et revertemini ne respondet mox his. mox et pro autem corrigi vult, bene, quiarespondet roi dicera. legendum tamen.

dabit; quippe qui valitudinem, vires, divitias, gloriam, multa alia, bona esse dicant, laudabilia non dicant, et hi quidem ita non sola virtute, finem bonorum contineri putant. ut rebus tamen omnibus virtutem anteponant. quid censes eos esse facturos, qui omnino virtutem a bonorum fine segregaverunt, Epicurum, Hicronymum, illos etiam, si qui 50 Carneadeum finem tueri volunt? Jam aut Callipho, aut Diodorus, 97 quomodo poterunt tibi istud concedere, qui b. ad honestatem aliud adjungant, quod ex eodem genere non sit? Placet igitur tibi, Cato, cum res sumseris non concessas, ex illis efficere, quod velis? Jam ille 98 sorites, quo nihil putatis esse vitiosius, Quod bonum sit, id esse optabile: quod optabile, id esse expetendum: quod expetendum, laudabile: deinde reliqui gradus, sed ego in hoc resisto. codem enim modo tibi nemo dabit, quod expetendum sit, id esse laudabile. Illud vero 99 minime consectarium, sed in primis hebes illorum, gloriatione dignam esse beatam vitam, quod non possit sine honestate contingere, ut jure quisquam 51 glorietur. Dabit hoc Zenoni Polemon: etiam magister ejus, et tota illa gens, et reliqui, qui virtutem omnibus rebus multo anteponentes, adjungunt ei tamen aliquid summo in bono finiendo. Si enim virtus, digna est gloriatione, ut est, tantumque præstat ceteris rebus, ut dici vix possit: et beatus esse poterit virtute una præditus, carens ceteris, nec tamen illud tibi concedet, præter virtutem, nihil in bonis esse ducendum: illi autem, quibus summum bonum sine virtute est, non dabunt fortasse, vitam beatam habere; in quo jure possit gloriari, etsi illi quidem etiam voluptates 52 faciunt interdum gloriosas. Vides igitur, te aut ea sumere, 19 quæ non concedantur, aut ea, quæ etiam concessa, te ninil juvent. Equidem in omnibus istis conclusionibus hoc putarem philosophia, nobisque dignum, et maxime, cum summum bonum quæreremus, vitam nostram, consilia, voluntates, non verba corrigi. quis enim potest istis, quæ te, ut ais. delectant, brevibus, et acutis, auditis, de sententia

97 Quomodo poterunt.] Sic, non quo, melius pro vitiosius. nam deest quod raille ut vulgati, habent edd. pr. quo forte fac- sorites respondeat. Si tamen Cicero abrupte dixit jam ille sorites, intelligendum

99 Minime consectarium, sed i. hebes.] debant Stoici. Gifanius totum hoc quo n. Scil. consectaria dicebant breves et acutas p. e. v. spurium putabat; sed sic non sa- sententias: hinc bene opponitur hebes v.

⁹⁸ Sorites, quo n. p. e. vitiosius.] Vitio- est, qualis est, aut simile quid. sius certe vitiosum est, nec enim hoc crenus fit locus, nec, si cum Davisio legamus Clay.

decedere? 100 Nam, cum ea spectant, ut avent audire, cur p. 118. dolor malum non sit: dicunt illi, asperum esse dolere, molestum, odiosum, contra naturam, difficile toleratu: sed, quia nulla sit in dolore nec fraus, nec improbitas, nec malitia, nec culpa, nec turpitudo, non esse illud'malum. Hæc qui audierit, ut ridere non curet, discedet tamen nihilo firmior ad dolorem ferendum, quam venerat. tu autem negas fortem esse quemquam posse, qui dolorem malum putet. Cur fortior sit, si illud, quod tute concedis, asperum, et vix 53 ferendum putabit? Ex rebus enim timiditas, non ex vocabulis nascitur. Et ais, si una littera commota sit, fore, tota ut labet disciplina. Utrum igitur tibi litteram videor, an totas paginas commovere? ut enim sit apud illos, id quod est a te laudatum, ordo rerum conservatus, et omnia inter se apta et connexa, (sic enim aiebas) tamen persegui non debemus, si a falsis principiis profecta congruunt ipsa sibi, et a proposito non aberrant. In prima igitur constitutione Zeno tuus a natura recessit; cumque summum bonum po- 54 suisset in ingenii præstantia, quam virtutem vocamus, nec quidquam aliud bonum esse dixisset, nisi quod esset honestum, nec virtutem posse constare, si in ceteris rebus esset quidquam, quod aliud alio melius esset, aut pejus: his propositis tenuit prorsus consequentia. recte dicis. negare enim non possum, sed ita falsa sunt ea, quæ consequentur, ut illa, e quibus hæc nata sunt, vera esse non possint. Docent 55 enim nos (ut scis) dialectici, si ea, quæ rem aliquam sequantur, falsa sint, falsam illam ipsam esse, quam sequantur. Ita fit illa conclusio non solum vera, sed ita perspi- b. cua, ut dialectici ne rationem quidem reddi putent oportere: Si illud; hoc. non autem hoc; igitur ne illud quidem. sic. consequentibus vestris sublatis, ² prima tolluntur. quæ sequuntur igitur: omnes, qui non sint sapientes, æque miseros esse: sapientes omnes summe beatos esse: recte facta omnia æqualia: omnia peccata paria. 3 quæ cum magnifice primo dici videntur, considerata minus probantur.

100 Nam cum ea spectant et avent au- longius progredi, concludendo ex iis. v. su-

dire. | Ea spectant nihili est, nec ullum pra ad c. 19. init. sensum commodum habere potest. Corrigendum puto cum exspectant et avent au- tur. item mox sunt, pro quo dedi sint. dire; ut et quidam edidere. Davisius tamen malebat, cum eos spectant, cum oculis tur, cons. minus probantur.] Scribendum in eos conversis cupiunt audire.

¹ Tamen persequi non debemus.] I. e.

² Prima tolluntur.] Vulgo male tollan-

³ Qua cum magnifice primodici viderenridentur.

sensus enim cujusque, et natura rerum, atque ipsa veritas ⁴ clamat quodam modo, non posse adduci, ut inter eas res, quas Zeno exæquaret, nihil interesset.

Postea 5 tuus ille Pœnulus, (scis enim Cittiæos, clientes 20 56 tuos, 6 e Phœnicia profectos) homo igitur acutus, causam non obtinens, repugnante natura, verba versare cœpit: et primum rebus iis, quas nos bonas ducimus, concessit, ut haberentur aptæ, habiles, et ad naturam accommodatæ: faterique cœpit, sapienti, hoc est, summe beato, commodius tamen esse, si ea quoque habeat, quæ bona non audet appellare: 7 natura ipsa accommodata esse concedit: negatque. Platonem, si sapiens non sit, eadem esse in causa, qua tyrannum Dionysium, huic mori optimum esse, propter desperationem sapientiæ: illi, propter spem, vivere: peccata autem partim esse tolerabilia, partim nullo modo, propterea quod alia peccata plures, alia pauciores quasi numeros officii præterirent. jam insipientes alios ita esse, ut nullo modo ad sapientiam possent pervenire: alios, qui possent, 8 si id egissent, sapientiam consequi. Hic loquebatur aliter, atque omnes: sentichat idem, quod ceteri. nec vero minoris æstimanda ducebat ea, quæ ipse bona negaret esse, quam illi, qui ca bona esse dicebant. Quid igitur voluit sibi, qui illa mutaverit? Saltem aliquid de pondere detraxisset, et paullo minoris æstimavisset ea, quam Peripatetici, ut sentire quoque aliud, non solum dicere videretur. Quid? de ipsa beata vita, ad quam omnia referuntur, quæ dicitis? negatis eam esse, quæ expleta sit omnibus iis rebus, quas natura desideret: totamque eam in una virtute ponitis: cumque omnis centroversia aut de re soleat, aut de nomine esse; utraque earum nascitur, si aut res ignoratur, aut erratur in nomine. quorum si neutrum est, opera danda est, ut verbis utamur quam usitatissimis, et 58 quam maxime aptis, id est, rem declarantibus. Num igitur dubium est, quin, si in re ipsa nihil peccatur a superio-

⁴ Clamabat. Legendum clamat: et sic ni et Franci scripsere. edd, nonnullæ, mox post posse addiderim se, quod ultima in posse absorpsit.

⁵ Tuus ille Panulus.] Int. Zenonem, qui et cognomine Panus dictus. v. Suid. in Zen.

⁶ E Phanicia.] Pro Phoenice, v. Clav. in Geogr. rem illustrat etiam illa nobilis 9 Qui ea bon inscriptio Phœniciis litteris Cittii nuper lendum videtur. reperta, super qua tam multa docti Britan-

⁷ Natura - - concedit.] Totum hoc spurium judicat Davisius. Sane rem jam ante dixerat.

⁸ Si id egissent.] Sic in Mss. quibusdam repertum a Manutio, Grutero. itaque recepi, sensu postulante, cum Davisio.

⁹ Qui ea hona esse dicebant.] Esse de-

ribus, verbis illi commodius utantur? Videamus igitur sen- 21 tentias eorum: tum ad verba redeamus.

Dicunt appetitionem animi moveri, cum aliquid ei secundum naturam esse videatur; omniaque, quæ secundum naturam sint, æstimatione aliqua digna: eaque pro eo, quantum in quoque sit ponderis, esse æstimanda: quæque secundum naturam sint, partim nihil habere in sese ejus appetitionis, de qua sæpe jam diximus, quæ nec honesta, nec laudabilia dicantur: 10 partim, quæ voluptatem habeant in omni animante, sed in homine rationem etiam: ex iis quæ sint apta, ca honesta, ca pulchra, ca laudabilia: illa autem superiora, naturalia nominantur: que conjuncta cum honestis, vitam beatam perficiunt, et absolvunt. Omnium au- 59 tem eorum commodorum, quibus non illi plus tribuunt, qui illa bona esse dicunt, quam Zeno, qui negat, longe præstantissimum esse, quod honestum esset, atque laudabile: sed, si duo honesta proposita sint, alterum cum valitudine, alterum cum morbo: non esse dubium, ad utrum eorum na- b. tura nos ipsa deductura sit, sed tamen tantam vim honestatis esse, tantumque cam rebus omnibus præstare et excellere, ut nullis nec suppliciis, nec præmiis demoyeri possit ex eo, quod rectum esse decreverit: omniaque, quæ dura, difficilia, adversa videantur, ea virtutibus iis, quibus a natura essemus ornati, obteri posse, ¹¹ non faciles illas quidem, nec contemnendas 12 (quid enim esset in virtute tantum?) sed ut hoc judicaremus, non esse in his partem maximam positam aut beate aut secus vivendi. Ad summam, 60 ea, quæ Zeno æstimanda, et sumenda, et apta naturæ esse dixit, cadem illi bona appellant: vitam autem beatam illi eam, quæ constaret ex iis rebus, quas dixi, aut plurimis, aut gravissimis. Zeno autem, quod suam, quod propriam speciem habeat, cur appetendum sit, id solum bonum appellat: beatam autem 13 vitam eam solam, quæ cum virtute degatur. Si de re disceptari oportet; nulla mihi tecum, 22

Videturexcidisse, quod ad partim pertinebat, et responderet superiori partim nihil in se habere appetitionis. Itaque signa la- Melius puto csse. cunæ hic posuit Davisius. Sed potest e contrario intelligi habere.

¹¹ Non faciles illas quidem, nec contemnendus. | Hæc non recte se habere in con- hoc Stoicæ rationi est consentaneum. fesso est: nec enim est, quo referantur. ita-

¹⁰ Partim, que voluptatem habeant.] que varie locus tentatus est. Lenissimum putem, si post facilis addamus res.

¹² Quid enim esset in virtute tantum.

¹³ Vitam eam solam, que cum virtute degatur.] Davisius corrigit vitam eam, quæ sola cum virtute degatur. quod placet. nam

Cato, potest esse dissensio. nihil est enim, de quo aliter tu sentias, atque ego: modo commutatis verbis ipsas res conferamus, nec hoc ille non vidit: sed verborum magnificentia est, et gloria delectatus; qui si ea, quæ dicit, ita sentiret, ut verba significant: quid inter eum, 14 et vel Pyrrhonem, vel Aristonem interesset? sin autem eos non probabat: quid attinuit cum iis, quibuscum re concinebat, verbis 61 discrepare? Quid si reviviscant Platonici illi, et deinceps qui eorum auditores fuerunt, et tecum ita loquantur? Nos cum te. M. Cato, studiosissimum philosophia, justissimum virum, optimum judicem, religiosissimum testem audiremus, p. 120. admirati sumus, quid esset, cur nobis Stoicos anteferres. qui de rebus bonis et malis sentirent ea, quæ ab hoc Polcmone Zeno cognoverat: nominibus uterentur iis, quæ prima specie, admirationem; re explicata, risum moverent. Tu autem, si tibi illa probabantur, cur non propriis verbis illa tenebas? sin te auctoritas commovebat: nobisne omnibus, et Platoni ipsi, nescio quem illum anteponebas? præsertim cum in republica princeps esse velles, ad eamque tuendam cum summa tua dignitate maxime a nobis ornari atque instrui posses? nobis enim ista quæsita, a nobis descripta, notata, præcepta sunt: omniumque rerumpublicarum rectiones, genera, status, mutationes, leges etiam, et instituta, ac mores civitatum perscripsimus, eloquentiæ vero, 15 quæ et principibus maximo ornamento est, et qua te audivimus valere plurimum, quantum tibi ex monumentis nostris addidisses? Ea cum dixissent, quid tandem tali-62 bus viris responderes? Rogarem te, inquit, ut diceres pro me tu idem, qui illis orationem dictavisses, vel potius paullum loci mihi, ut his responderem, dares, nisi et te audire nunc mallem, et istis tamen alio tempore responsurus es-23 sem, tum scilicet, cum tibi. Atqui, si verum respondere velles, Cato, hæc erant dicenda, Non eos tibi non probatos, tantis ingeniis homines, tantaque auctoritate, sed te animadvertisse, quas res illi 16 propter antiquitatem parum vidissent, eas a Stoicis esse perspectas, eisdemque de rebus hos tum acutius disseruisse, tum sensisse gravius, et forti-

¹⁴ Et vel Pyrrhonem, vel A.] Addidi abesset, non audissem eum. ete Mss. et edd. apud Davisium. sed primun vel etiam velim deletum.

est. | Maximo edidit Davisius, bene. si et culta philosophia, fuissent.

¹⁶ Propter antiquitatem.] Quia antiquis illis temporibus vixissent, quibus non 15 Qua et principibus maxime ornamento tam acuti et subtiles, ut postea, diutius

us, quippe qui primum valitudinem bonam, expetendam b. negent esse, eligendam dicant: non quia sit bonum valere, sed quia sit non nihilo æstimandum: 17 neque tamen pluris. quam illis videatur, qui illud non dubitent bonum dicere. Hoc vero te ferre non potuisse, quod antiqui illi, quasi barbati, ut nos de nostris selemus dicere, crediderint, eius, qui honeste viveret, si idem et bene valeret, bene audiret, copiosus esset, optabiliorem fore vitam, melioremque et magis expetendam, quam illius, qui æque vir bonus, multis modis esset, ut Ennii Alcmæo,

Circumventus morbo, exsilio, atque inopia.

Illi igitur antiqui 18 non tam acute optabiliorem illam vitam 63 putant, præstantiorem, beatiorem. Stoici autem tantummodo præponendam in seligendo, non quo beatior hæc vita sit, sed quod ad naturam accommodatior, et qui sapientes non sint, omnes æque miseros esse. Stoici hæc videlicet viderunt. Illos autem id fugerat superiores: qui arbitrabantur, homines sceleribus, et parricidiis inquinatos, nihilo miseriores esse, quam eos, qui cum caste et integre viverent, nondum perfectam illam sapientiam essent consecuti.

Atque hoc loco similitudines eas, quibus illi uti solent, 64 dissimillimas proferebas. Quis enim ignorat, si plures ex alto emergere velint, propius fore eos quidem ad respirandum, qui ad summam jam aquam appropinguant, sed nihilo magis respirare posse, quam cos, qui sunt in profundo? 19 nihil ergo adjuvat procedere, et progredi in virtute, p. 121. quo minus miserrimus sis, antequam ad cam perveneris, quoniam in aqua nihil adjuvat: et quoniam 20 catuli, qui jam dispecturi sunt, cæci æque et ii, qui modo nati; Platonem quoque necesse est, quoniam nondum videbat sapientiam, æque cæcum animo ac Phalarim fuisse. Ista similia 24 non sunt, Cato: in quibus quamvis multum processeris, 65 tamen illud in eadem causa est, a quo abesse velis, donec evaseris. nec enim ille respirat, ante quam emersit, et ca-

¹⁷ Neque tamen pluris, quam illis v.] commemoratum referentur, putavi corri-Davisius ex re corrigendum putat minoris. gendum esse sis et perveneris. post correxi dubitent. Vulgo dubitant.

¹⁸ Non tam acute. An acuti?

²⁰ Catuli, qui jam despecturi sunt.] Recte correxit Davisius dispecturi, quod 19 Nihil adjuvat - - quo minus miser- est proprium in ea re verbum v. Clav. in runus sit, autequam a. e. pervenerit.] Quia dispierre, sic et mox correxi dispectrunt pre sit et pervenerit non ad subjectum ante despectrunt.

tuli æque cæci priusquam dispexerunt, ac si ita futuri semper essent. illa sunt similia: hebes acies est cuipiam oculorum: corpore alius languescit: hi curatione adhibita levantur in dies: alter valet plus quotidie: alter videt. 21 hi similes sunt omnibus, qui virtuti student; levantur vitiis, levantur erroribus. 22 nisi forte censes Ti. Gracchum patrem non beatiorem fuisse, quam filium, cum alter stabilire rempublicam studuerit, alter evertere. nec tamen ille erat sapiens: 23 quis enim hoc? aut quando? aut ubi? aut unde? sed quia studebat laudi et dignitati, multum in virtute pro-66 cesserat. Conferam autem avum tuum, Drusum, cum C. Graccho ejus fere æquali. quæ hic reipublicæ vulnera imponebat, eadem ille sanabat. Sed nihil est, quod tam miseros faciat, quam impietas, et scelus. Ut jam omnes insipientes sint miseri, quod profecto sunt: non est tamen æque miser, qui patriæ consulit, et is, qui illam exstinctam cupit. levatio igitur vitiorum magna fit iis, qui habent ad 67 virtutem ²⁴ progressionis aliquantum. Vestri autem progressionem ad virtutem fieri aiunt, levationem vitiorum fieri negant. At, 25 quo nitantur homines acuti argumento ad probandum, operæ pretium est considerare. Quarum, 26 inquit, artium summa crescere potest, earum ctiam contrariab. rum summa poterit augeri. ad virtutis autem summam accedere nihil potest, ne vitia quidem igitur crescere poterunt, quæ sunt virtutum contraria. Utrum igitur tandem perspicuis dubia aperiuntur, an dubiis perspicua tolluntur? Atqui hoc perspicuum est, vitia alia in aliis esse majora: illud dubium, ad id, quod summum bonum dicitis, ecquænam fieri possit accessio, vos autem cum perspicuis dubia 68 debeatis illustrare, dubiis perspicua conamini tollere. 27 Ita-

21 Hi similes sunt omnibus. Aldus nepos edidit His similes sunt omnes. placet Davisio. recte.

22 Nisi forte censes.] Sic dedi pro vulgato censeres, quod alienum est, censes habent edd. pr. et plures aliæ vett.

23 Quis enim hoc? | Hoc delevit Davisius, bene. sensus est, quis enim illis temporibus sapiens, sensu philosophorum v. Clav. in inquit. erat - - aut unde habuit illam sapientiam. 27 Itaque usi e

tentia: Ciceronis. nam magnam progres- est in edd. pr. nec ejus vestigium ullum. sionem intelligit Cicero.

25 Quo nitantur - - argumento.] Putavi olim scribendum pro vulgato utantur utuntur. Mss. quidam et edd. pr. habent nituntur: unde Davisius edidit nitantur, quem nos imitati sumus.

26 Inquiunt.] Sic vulgo editur. at edd. pr. inquit, ut et in Mss. reperit atque edidit Davisius, recte, ut et nos fecimus.

27 Itaque usi eadem ratione.] Usi sinc 24 Progressionis aliquantum.] Vulgati dubio vitiosum est. Davisius ex aliquot aliquantutum. Mss. plures et ed. Victor. Mss. pro eo dedit usque, quod referetur aliquantum: quod melius convenit sen- ad harebitis. Ego potius delevi. neutrum que eadem ratione, qua sum paullo ante usus, hærebitis. si enim propterea vitia alia aliis majora non sunt, quia ne ad finem quidem bonorum eum, quem vos facitis, quidquam potest accedere: quoniam perspicuum est, vitia non esse omnium paria, finis bonorum vobis mutandus est. Teneamus enim illud necesse est, cum consequens aliquod falsum sit, illud, cujus id consequens sit, non posse esse verum.

Quæ est igitur causa istarum angustiarum? gloriosa 25 ostentatio in constituendo summo bono. cum enim, quod honestum sit, id solum bonum esse confirmatur, tollitur cura valitudinis, diligentia rei familiaris, administratio reipublicæ. ordo gerendorum negotiorum, officia vitæ. ipsum denique illud honestum, in quo uno vultis esse omnia, deserendum est. quæ diligentissime contra Aristonem dicuntur a Chrysippo. Ex ea difficultate illæ fallaciloquentiæ, (ut ait Accius) malitiæ natæ sunt. Quod enim sapientia ubi 69 pedem poneret, non habebat, sublatis officiis omnibus: officia autem tollebantur, delectu omni, et discrimine remoto (quæ enim esse poterant rebus omnibus sic exæquatis, ut in- p. 122. ter eas nihil interesset?) ex his augustiis ista evaserunt de- a. teriora, quam Aristonis. illa tamen simplicia: vestra versuta. Roges enim Aristonem, bonane ei videantur hæc, vacuitas doloris, divitiæ, valitudo? neget. quid, quæ contraria sunt his, malane? nihilo magis. Zenonem roges. respondeat totidem verbis, admirantes quæramus ab utroque, quonam modo vitam agere possimus, si nihil interesse nostra putemus, valeamus, ægrine simus: vacemus, an cruciemur dolore: frigus, famem propulsare possimus, necne possimus: vives, inquit Aristo, magnifice, atque præclare: 28 quod erit cumque visum agens, numquam angere, numquam cupies, numquam timebis. Quid Zeno? portenta hæc esse 70 dicit, nec ea ratione ullo modo posse vivi; sed differre inter honestum, et turpe, nimium quantum, nescio quid immensum: inter ceteras res nihil omnino interesse. Idem 71 adhuc: (audi reliqua, et risum contine, si potes.) Media illa, inquit, inter quæ nihil interest, tamen ejusmodi sunt, ut eorum alia eligenda sint, alia rejicienda, alia omnino negligenda, hoc est, ut corum alia velis, alia nolis, alia non At modo dixeras, nihil in his rebus esse, quod interesset. Et nunc idem dico, inquies, sed ad virtutes, et

28 Quod erit cumque visum, ages.] Speta, agens. in quo quia causa sequentium poni videtur, recepi cum Davisio. 26 ad vitia, nihil interesse. Quis istuc, quæso, nesciebat? 72 Verum audiamus. Ista, inquit, quæ dixisti, valere, locupletem esse, non dolere, bona non dico, sed dicam Græce προηγμένα, Latine autem producta: sed præposita, aut præcipua malo. sic tolerabilius, et mollius. Illa autem, egestatem, morbum, dolorem, non appello mala, sed, si libet, rejectanea. Itaque illa non dico me expetere, sed legere, nec optare, sed sumere: contraria autem non fugeb. re, sed quasi secernere. Quid ait Aristoteles, reliquique Platonis alumni? Se omnia, quæ secundum naturam sint, bona appellare: quæ autem contra, mala. Videsne igitur, Zenonem tuum cum Aristone verbis consistere, re dissidere: cum Aristotele, et illis re consentire, verbis discrepare? cur igitur, cum de re conveniat, non malimus usitate loqui? Aut doceat, paratiorem me ad contemnendam pecuniam fore, si illam in rebus præpositis, quam si in bonis duxero: fortioremque in patiendo dolore, si eum asperum, et difficilem perpessu, et contra naturam esse, quam si malum di-73 xero. Facete M. Piso, familiaris noster, et alia multa, et hoc loco Stoicos irridebat. Quid enim ajebat? bonum negas esse divitias, præpositum esse dicis, quid adjuvas? avaritiamne minuis? quod si verbum sequimur, primum longius verbum, præpositum, quam bonum. Nihil ad rem. Ne sit sane. at certe gravius, nam bonum ex quo appellatum sit, nescio: præpositum ex eo credo, quod præponatur aliis, id mihi magnum videtur, itaque dicebat plus tribui divitiis a Zenone, qui cas in præpositis poneret, quam ab Aristotele, qui bonum esse divitias fateretur. sed nec magnum bonum, et præ rectis honestisque, contemnendum ac despiciendum, nec magnopere expetendum: omninoque de omnibus istis verbis a Zenone mutatis ita disputabat, et quæ bona negarentur esse ab co, et quæ mala, illa lætioribus nominibus ab eo appellari, quam a nobis, hæc tristio-27 ribus. Piso igitur hoc modo, vir optimus, tuique, ut scis, 74 amantissimus. nos paucis ad hæc additis finem faciamus aliquando. longum est enim ad omnia respondere, quæ a te dicta sunt.

Nam ex iisdem verborum præstigiis et regna nata vobis p. 123. sunt, et imperia, et divitiæ, et tantæ quidem, ut omnia, quæ ubique sint, sapientis esse dicatis. solum præterea formosum, solum liberum, solum civem: stultorum omnia

contraria, quos etiam insanos esse vultis. Η α παράδοξα illi, nos admirabilia dicamus. Quid autem habent admirationis, cum prope accesseris? conferam tecum, quam cuique verbo rem subjicias: nulla erit controversia. omnia peccata paria dicitis, non ego tecum jam ita loquar, ut iisdem his de rebus, cum L. Murenam, te accusante, defenderem. apud imperitos tum illa dicta sunt: aliquid etiam coronæ datum: nunc agendum est subtilius. Peccata paria 75 quonam modo? quia nec honesto quidquam honestius, nec turpi turpius. Perge porro, nam de isto magna dissensio est. illa argumenta propria videamus, cur omnia peccata sint paria. Ut. inquit, in fidibus plurimis, 29 si nulla carum ita contenta numeris sit, ut concentum servare possit, omnes æque incontentæ sint: sic peccata, quia discrepant, æque discrepant: paria sunt igitur. Hic ambiguo ludimur, æque enim contingit omnibus fidibus, ut incontenta sint: illud non continuo, ut æque incontentæ. collatio igitur ista te nihil juvat. nec enim omnes avaritias si æque avaritias esse dixerimus, sequitur etiam ut æquas esse dicamus. aliud simile dissimile. Ut enim, inquit, gubernator æque peccat, si palearum navem evertit, ct si auri: item æque peccat, qui parentem, et qui servum injuria verberat. 30 Hic non videre, cujus generis onus navis vehat, ad gubernatoris artem nihil pertinere? itaque, aurum, paleamye portet, ad bene, aut ad male gubernandum, nihil interesse. at quid inter parentem, et servulum intersit, intelligi et b. potest, et debet, ergo in gubernando nihil, in officio plurimum interest, quo in genere peccetur, et si in ipsa gubernatione negligentia est navis eversa, majus est peccatum in auro, quam in palea. Omnibus enim artibus volumus attributam esse eam, quæ communis appellatur prudentia: quam omnes, qui cuique artificio præsunt, debent habere.

29 Si n. e. ita contenta numeris sit.] tensionis aptum et definitum ad efficien-Vitiosum visum est numeris. Lambinus voluit deleri, et, si abesset, nemo desideraret: nam nihil exprimit, nisi quod est in ita. Davisius reperit in quibusdam Mss. nervis: unde corrigit ita contentis pervis. utinam dixisset, quid esset fides contentis nervis. sed e seqq. patet, fides contentas dici, et nervi sunt fides. Credo autem scripturam nervis ortam esse e vitiosa bent hic. ita sensas crit: in hac re non scriptura verbi numeris; pro quo est v. c. in ed. pr. nucris, omissa lincola super u secutus sum. vel c. numeri exprimunt modum et gradam

dum certum et aptum souum, post sunt fides aque incontenta.

30 Hec non videre.] Lambinus delet hec: Davisius corrigit Hunc n. v. sed ad quem referetur hunc? Mihi venit in mentem hem! non videre : i. e. an fieri posse. putamus, utaliquis non videat, &c. Sed ed. pr. Jo. de Colonia et Ven. 1494. haviderunt, &c. quod optimum est. itaque id

28 Ita ne hoc modo paria quidem peccata sunt. Urgent ta-77 men, et nihil remittunt. Quoniam, inquiunt, omne peccatum, imbecillitatis, et inconstantiæ est: hæc autem vitia, in omnibus stultis æque magna sunt : necesse est paria esse peccata. Quasi vero aut concedatur, in omnibus stultis æque magna esse vitia, et eadem imbecillitate, et inconstantia L. Tubulum fuisse, qua illum, cuius is condemnatus est rogatione, P. Scavolam: et quasi nihil inter res quoque ipsas, in quibus peccatur, intersit; ut, quo hæ majores, minoresve sint, eo, quæ peccentur in his rebus, aut ma-78 jora sint, aut minora. itaque (jam enim concludatur oratio) hoc uno vitio maxime mihi premi videntur tui Stoici, quod se posse putant duas contrarias sententias obtinere, quid enim est tam repugnans, quam eundem dicere, quod honestum sit, solum id bonum esse, qui dicat, appetitionem rerum ad vivendum accommodatarum, a natura profectam? Ita cum ea volunt retinere, quæ superiori sententiæ conveniunt, in Aristonem incidunt: cum id fugiunt; re eadem defendunt, quæ Peripatetici; 31 verba tenent mordicus, quæ rursus dum 32 sibi evelli ex ordine nolunt, horridiores evaquant, asperiores, duriores et oratione, et moribus. Quam illorum tristitiam, atque asperitatem fugiens Panætius, nec acerbitatem sententiarum, nec disserendi spinas probavit : fuitque in altero genere mitior, in altero illustrior: semperque habuit in ore Platonem, Aristotelem, Xenocratem, Theophrastum, Dicæarchum, ut ipsius scripta declarant. quos quidem tibi studiose et diligenter tractandos, magno-80 pere censeo. Sed quoniam advesperascit, et mihi ad villam revertendum est: nunc quidem hactenus: verum hoc idem sæpe faciamus. Nos vero, inquit ille, nam quid possumus facere melius! et hanc quidem primam exigam a te operam, ut audias me, qua a te dicta sunt, refellentem, sed memento, te, quæ nos sentiamus, omnia probare, ni quod verbis aliter utamur: mihi autem vestrorum nihil probari. Scrupulum, inquam, abeunti. sed videbimus. Quæ cum essent dicta, discessimus.

³¹ Verba tenent mordicus.] Venit in setici, libri quidam addunt sibi.

³² Sibi evelli ex ordine nolunt.] Ei mentem, excidisse sua, ita melius respon- ordine nihili est, quidam olim edidere ex deat hoc superiori re eadem, que Peripa- ore. Mihi videtur Cicero scripsisse et orutione.

M. TULLII CICERONIS

DE

FINIBUS BONORUM ET MALORUM

41

BRUTUM

LIBER QUINTUS.

ARGUMENTUM.

Quas superiore libro spse partes susceperat Cicero, eas hoc libro M. Pisoni imponit, ut, cum ipse veteris Academiæ et Peripateticorum rationem, impugnata Stoica, defendisset, hie nune omnem illam rationem explanaret. Et facile quidem intelligitur, qua Piso hic disputare fingitur, ca Ciceroni placuisse ipsi, tum, quod candem rationem superiori libro Stoica praposuerat. tum vero quad ipsa ratio explicandi est longe illa venustior et ornatior, qua libro primo et tertio usus est, cum aliena e Torquati et Catonis personis dis-Fa enim fere felicius in hoc genere succedunt, qua ipsi proba-Itaque etiam illud accidit Ciceroni, ut c. 8. oblivisceretur, Pisonis esse illum disputationem, et, se hic disputare, significaret. Nam in ipso illo Pisonis sermone, plane aliena ab ejus persona Ciceroni exciderant hac: Quando igitur et de voluptate cum Torquato (L. II.) et de honestate - - cum Catone (L. IV.) est disputatum, &c. qua profecto Pisoni minime, sed Ciccroni ipsi potius conveniunt. Nam quod in fine hujus libri c. 26. sq. quadam in Peripatetica ratione reprehendantur: ea non ad summam rei pertinent; cum non tam ipsa sententia reprehendatur, quam quod inconstans quodammodo, nec satis consentiens omnibus partibus sit Peripatetica ratio, que cum doceat, alia esse præter virtutem bona, tamen saprentem semper beatum, ctiam in dolore et paupertale putet. autem disputationi Platonis, Academicorum reterum, et Peripateticorum laudibus e. 3. 4. et commemoratis omnibus de summo bono sententiis, quarum sex simplices sunt, tres omnino juncta et duplices ; rejectis ceteris, illum exponendam confirmandamque suscipit Piso, in qua Aristotelem inprimis, ejusque filium Nicomachum, in plerisque etiam Theophrastum adhibere possit, que cadem est cum ea, quam Academia vetus tenuit c. 5-8. Facto ergo, ex instituto veterum omnium, a primis natura exponendis initio, hunc finem bonorum ex iis exsistere dicit: Secundum naturam vivere, sic affectum, ut optime affici possis, ad naturamque accommodatissime. Exposita autem ista rerum expetendarum terminatione, cur ista se res ita habeat, demonstrat. Primum argumentum omne ducitur a prima commendatione natura, quod omne animal se ipsum diligit; id quod ita infixum est in ipsa natura, et suis cujusque sensibus comprehenditur, ut, con-

tra si quis dicere velit, non audiatur : neque potest intelligi aut cogitari, non modo esse aliquod animal, quod se oderit, sed quod, quomodo se habeat, nikil sua censeat interesse, quod, eo sumto, omnis appetitus animi tollitur; quemadmodum in iis rebus, inter quas nihil interest, in neutram partem propensiores sumus. La ctiam est corporis et animi, omnium partium facultatumque natura, ut eas salvas, et integras, perfectasque velimus, per se caras habcamus, in cisque sint ad bene vivendum momenta maxima: quod, cui conservatio sui proposita est, necesse est, huic partes quoque sui caras esse, coque cariores, quo sint perfectiores; ex quo intelligitur, ut qua que ex nostris plurimum habent dignitatis et præstantiæ, ita maxime esse expetenda, atque adeo virtutem animi, qua ex ratione gignitur, qua nihil est divinius in homine, omnium maxime appetendam esse. c. 10-14. Quod si se quisque et naturam suam, simul ac nutus est, cognosceret, et natura sua singularumque partium vim, continuo homo videret hoc, quod quaritur, ultimum. Nunc vero, in infirma ætate, ca per caliginem cernitur, et sensim paullatimque cognoscitur; ut neque finis ille statim cernatur.c. 15-16. Altera argumentandi ratio inde ducitur, quod cujusque partis natura et in corpore et in animo sua vis est, ut ideirco in his rebus et actionibus, qua cuique parti humana, membro, facultati subjecta sint, summa nostra sponte moveamur, ut ad eas nati videamur. c. 17-20. Actionum autem alia aliis sunt majores excellentioresque; maxima vero, cognitio rerum calestium et a natura occultarum, quas indagare ratio potest; administratio reipublica, aut administrandi scientia, tum prudens, temperata, fortis et justa ratio, ceteraque virtutes, et actiones virtutibus congruentes, que omnia honesta dicimus, ad quorum cognitionem, natura ipsa pracunte, deducimur, quaque praterquam, quod nos ipsi diligimus, etiam suapte natura appetenda sunt. c. 21. 22. In omni honesto autem nil est illustrius, quam hominum conjunctio, cujus innatus est nobis amor : quam qua tuetur animi affectio, justitia appellatur, eique pictas, bonitas, liberalitas, comitas, aliaque ejus generis, ita propria sunt, ut sint virtutum reliquarum communia. Ita fit, ut illa conjunctio etiam per se appetenda sit. Neque tamen est in fine bonorum, quia est extrinsecus, neque in animo neque in corpore posita. Duo ergo sunt genera per se expetendorum: unum, in quo est finis ille, qua sunt aut animi aut corporis; alterum, in quo sunt res extrinsecus positæ; quæ quamquum non continentur summo bono, tamen ad id referuntur, quod cas his officiis tucmur, que a suo cujusque genere virtutis oriuntur c. 23. 24. Hac est Peripatetica rationis summa, ex qua ceteri omnes particulam aliquam detraxerunt, cum suam quisque afferre videri vellet sententiam. c. 25. Reliqua disputatio versatur in diluendis iis, qua Cicero de inconstantia Peripatetica rationis disserverat c. 26. sq. qua ostenditur, tantam esse virtutis excellentiam, ut bonorum externorum defectum obruat, nihiloque minus beatus sapiens dici possit, etsi in molestia quadam sit; accessione autem illorum bonorum aut decessione fieri alium alio beatiorem.

1 Cum audivissem Antiochum, Brute, ut solebat, cum M.
1 Pisone, in eo gymnasio, quod Ptoleméum vocatur, unaque nobiscum Q. frater, et T. Pomponius, et L. Cicero, frater noster, cognatione patruelis, amore germanus: constitui-

mus inter nos, ut ambulationem postmeridianam conficeremus in Academia, maxime quod is locus ab omni turba id temporis vacuus esset. Itaque ad tempus ad Pisonem omnes, inde vario sermone sex illa a Dipvlo stadia confecimus, cum autem venissemus in 1 Academiæ non sine b. causa nobilitata spatia, solitudo erat ea, quam volueramus. Tum Piso, Naturane nobis hoc, inquit, datum di- 2 cam, an errore quodam: ut. cum ca loca videamus, in quibus memoria dignos viros acceperimus multum esse versatos, magis moveamur, quam siquando corum insorum aut facta audiamus, aut scriptum aliquod'legamus? velut ego nunc moveor, venit enim mihi Platonis in mentem: quem accepimus primum hic disputare solitum: cujus etiam illi hortuli propinqui enon memoriam solum mihi afferunt; sed insum videntur in conspectu meo ponere, hic Speusippus, hic Xenocrates, hic ejus auditor Polemo, 3 cujus illa ipsa-sessio fuit, quam videmus, equidem etiam curiam nostram. Hostiliam dico, non hanc novam, quæ mihi minor esse videtur, posteaquam est major; solebam intuens, Scipionem, Catonem, Lælium, nostrum vero in primis avum cogitare. Tanta vis admonitionis inest in locis; ut non sine causa ex his memoriæ ducta sit disciplina. Tum Quin- 3 tus. Est plane, Piso, ut dicis, inquit. nam me ipsum huc modo venientem convertebat ad sese Coloneus ille locus. cujus incola Sophocles ob oculos versabatur: quem scis quam admirer, quamque co delecter. 4 me quidem ad altiorem memoriam Œdipodis huc venientis, et illo mollissimo carmine, quænam essent ipsa hæc loca, requirentis, species quædam commovit, inanis scilicet, sed commovit tamen. Tum Pomponius, At ego, quem vos, ut deditum Epicuro, insectari soletis, sum multum equidem cum Phædro, quem unice diligo, ut scitis, in Epicuri hortis, quos

¹ In Academia - - spatia.] Edidi cum Victorio, Lambino, Davisio, Academia pro vulgato Academiam. Spatia dixit, quia ibi decursiones equestres habebantur, de quorum locis id verbum proprium est. v. Clav. Spatia Academia etiani sunt in Oratore c. 3.

² N. memoriam s. mihi afferunt.] Visum mihi est, Ciceronem forte scripsisse offerunt, quod huic loco aptius videri potest. hujus loci nomen audivi. sc. Œdipodis tum post omisi hie ante ponere, ut fecit species, qui huc venit, &c. Victorius: abestque et a Mss. nonnullis.

³ Cujus ipsa illa sessio fuit.] Davisius delevit ipsa, quod in Mss. duobus non repererat. ego malim illa ipsa, cum Ms. Med. nam sic in demonstratione tali Cicero aliique dicunt. Sic c. 2. illud ipsum, quod studet.

⁴ M. q. ad altiorem memoriam, &c. 1 Sensus est, etiam altioris et Sophocle antiquioris rei memoria mihi oblata est cum

modo præteribamus: sed, veteris proverbii admonitu, vip. 125. vorum memini: nec tamen Epicuri licet oblivisci, si cua. piam: cuius imaginem non modo in tabulis nostri familia-2 res, sed etiam in poculis, et in anulis habent. Hic ego. 4 Pomponius quidem, inquam, noster jocari videtur, et fortasse suo jure, ita enim Athenis se collocavit, ut sit pæne unus ex Atticis, ⁵ut id etiam cognomen videatur habiturus. Ego autem tibi, Piso, assentior, usu hoc evenire, ut acrius aliquanto, et attentius de claris viris, locorum admonitu, cogitemus, scis enim me quodam tempore Metapontum venisse tecum, nec ad hospitem ante divertisse, quam Pythagoræ ipsum illum locum, ubi vitam ediderat, sedemque viderim, hoc autem tempore, etsi multa in omni parte Athenarum sunt in ipsis locis indicia summorum virorum: tamen ego illa movcor exedra. Modo enim fuit ⁶ Charmadas: quem videre videor, (est enim nota imago) a sedeque ipsa, 7 tanti ingenii magnitudine orbata, deside-5 rari illam vocem puto. Tum Piso, Quoniam igitur aliquid omnes, auid Lucius noster, inquit? an eum locum libenter invisit, ubi Demosthenes et Æschines inter se decertare soliti sunt? suo enim quisque studio maxime ducitur. ille, cum erubuisset, Noli, inquit, ex me quærere, qui in Phalericum etiam descenderim: quo in loco ad fluctum aiunt declamare solitum Demosthenem, ut fremitum assuesceret voce vincere, modo etiam paullum ad dextram de via declinavi, ut ad Periclis sepulchrum accederem, quamquam id quidem infinitum est in hac urbe: quacumque enim ingredimur, in aliquam historiam vestigium ponimus.

Tum Piso, Atqui, Cicero, inquit, ista studia, si ad imib. tandos summos viros spectant, ingeniosorum sunt. sin tantummodo 8 ad indicia veteris memoriæ cognoscenda, curiosorum, te autem hortamur omnes, currentem guidem, ut spero, ut cos, quos novisse vis, etiam imitari velis. Hic ego, Etsi facit hic quidem, inquam, Piso, (ut vides) ca, quæ præcipis: tamen mihi grata est hortatio tua. Tum ille amicissime, ut solebat, Nos vero, inquit, omnes omnia ad

turus. Hoc mihi semper vitiosum visum est, benec vestigiis Mss. Davisius correxit edidi.

⁶ Carneades.] Valesius corrigit Char- Sic Mss. plures et edd. pr. omnes, post madas, benc. nam Carneadem non viderat vulgatum est cognoscenda.

⁵ Ut id etiam cognomine videatur habi- Cicero, recepit et Alemannus, et alibi quoque sic correctum est.
7 Tanti ingenii magnitudine.] Tanti e

et id atiam cognomen sc. Attici. atque sic Mss. bene edidit Davisius pro vulg. tanta. 8 Ad indicia v. memoria cognoscenda.]

hujus adolescentiam conferamus, in primisque ut aliquid suorum studiorum philosophiæ quoque impertiat, vel ut te imitetur, quem amat: vel ut illud ipsum, quod studet, facere possit ornatius. Sed utrum hortandus es nobis. Luci. inquit, an etiam tua sponte propensus es? mihi quidem Antiochum, quem audis, satis belle videris attendere. Tum ille timide, vel potius verecunde. Facio, inquit, equidem: sed audistine modo de Charmada? rapior illuc. revocat autem Antiochus: nec est præterea, quem audiamus. Tum 3 Piso, Etsi hoc, inquit, fortasse non poterit sic abire, cum 7 hic adsit, (me autem dicebat) tamen audebo te ab hac Academia nova ad veterem illam vocare; in qua, ut dicere Antiochum audiebas, non ii soli numerantur, qui Academici vocantur, Speusippus, Xenocrates, Polemo, Crantor, ceterique, sed etiam Peripatetici veteres, quorum princeps Aristoteles, quem, excepto Piatone, haud scio an recte dixerim principem philosophorum. Ad eos igitur converte te, quæso, ex eorum enim scriptis et institutis cum omnis doctrina liberalis, omnis historia, omnis sermo elegans sumi potest, tum varietas est tanta artium, ut nemo sine eo instrumento ad ullam rem illustriorem satis ornatus possit accedere, ab his oratores, ab his imperatores, ac rerum p. 126 publicarum principes exstiterunt, ut ad minora veniam mathematici, poetæ, musici, medici denique ex hac, tamquam ex omnium artium officina, profecti sunt. Ad quæ ego, Scis me, inquam, istud idem sentire, Piso: sed a te s opportune facta mentio est. 9 studet enim meus audire Cicero, quænam sit istius veteris, quam commemoras, Academiæ de finibus bonorum, Peripateticorumque sententia. censemus autem te facillime id explanare posse, quod et Staseam Neapolitanum multos annos habueris apud te, et complures jam menses Athenis hac ipsa te ex Antiocho videmus exquirere. Et ille ridens, Age, age, inquit (satis enim scite me nostri sermonis principium esse voluisti) exponamus adolescenti, si qua forte possumus. dat enim id nobis solitudo. 10 quod si quis Deus diceret, numquam putarem, me in Academia, tamquam philosophum, disputaturum. 11 sed ne, dum huic obsequor, vobis molestus sim.

⁹ Studet enim audire.] Pro studet maputarem.] Tempora me offendunt. videim avet. putarem. Tempora me offendunt. videturque esse debere divisset, putassem

¹⁰ Q. si quis Deus diceres, mumquam 11 Sed ne.] Int. vercor.

Mihi, inquam, qui te id ipsum rogavi? Tum Quintus et Pomponius cum idem se velle dixissent, Piso exorsus est. cujus oratio, attende quæso, Brute, satisne videatur Antiochi complexa esse sententiam: quam tibi, qui fratrem ejus Aristum frequenter audieris, maxime probatam existimo. Sic est igitur locutus.

Quantus ornatus in Peripateticorum disciplina sit, satis est a me, ut brevissime potui, paullo ante dictum. Sed est forma eius disciplinæ, sicut fere ceterarum, triplex. 12 una pars est naturæ: disserendi altera: vivendi tertia. natura sic ab iis investigata est, ut nulla pars cælo, mari, terra, b. 13 (ut poetice loquar) prætermissa sit. Quinetiam, cum de rerum initiis, omnique mundo 14 locuti essent, ut multa non modo probabili argumentatione, sed etiam necessaria mathematicorum ratione concluderent: maximam materiam ex rebus per se investigatis ad rerum occultarum cogni-10 tionem attulerunt. Persecutus est Aristoteles animantium omnium ortus, victus, figuras. Theophrastus autem stirpium naturas, omniumque fere rerum, quæ e terra gignerentur, causas atque rationes, qua ex cognitione facilior facta est investigatio rerum occultissimarum. Disserendique ab iisdem non dialectice solum, sed etiam oratorie præcepta sunt tradita: ab Aristoteleque principe de singulis rebus in utramque partem dicendi exercitatio est instituta, ut non contra omnia semper, sicut Arcesilas, diceret, et tamen, ut in omnibus rebus, quidquid ex utraque parte dici posset, ex-11 promeret. Cum autem tertia pars bene vivendi præcepta quæreret, ea quoque est ab iisdem non solum ad privatæ vitæ rationem, sed etiam ad rerumpublicarum rectionem relata. 15 omnium fere civitatum, non Græciæ solum, sed etiam Barbariæ, ab Aristotele, mores, instituta, disciplinas; 16 a Theophrasto leges etiam cognovimus, cumque uterque corum docuisset, qualem in republica principem esse conveniret, pluribus præterea cum scripsisset, qui esset optimus reipublicæ status: hoc amplius Theophrastus, quæ essent in republica inclinationes rerum, et momenta tem-

¹² Una pars naturæ.] Sic et in Mss.
repertum est, et habet ed. Ven. 1494.
15 On
quod deinde et Lambinus edidit, post hune
Davisius. alii natura. illud melius. nam et
in ceteris partibus sunt genitivi.
14 Lo
15 On
Politicis.
16 A
Theophra

¹³ Ut poetice loquar. Nam poetæ his Lacrtius, et alii. tribus mundum exprimunt.

¹⁴ Locuti essent, nt.] An excidit ita 2 15 Omnium fere civitatum.] In libris,

¹⁶ A Theophrasto leges etiam.] Libros Theophrasti de legibus commemorat Diog. Lacrtius et alii.

porum, quibus esset moderandum, utcumque res postula-Vitæ autem degendæ ratio maxime quidem illis placuit quieta, in contemplatione et cognitione posita rerum: quæ quia deorum erat vitæ simillima, sapiente visa est dignissima, atque his de rebus et splendida est eorum et illus- p. 127 tris oratio. De summo autem bono, quia duo genera librorum sunt, unum populariter scriptum, quod έξωτερικον 5 appellabant; alterum limatius, quod in commentariis reli- 12 querunt: non semper idem dicere videntur: nec in summa tamen ipsa aut varietas est ulla, apud hos quidem, quos nominavi, aut inter ipsos dissensio. sed cum beata vita quæratur, idque sit unum, quod philosophia spectare et sequi debeat: situe ea tota sita in potestate sapientis, an possit aut labefactari, aut eripi rebus adversis, in eo nonnumquam variari inter eos et dubitari videtur, quod maxime efficit Theophrasti de beata vita liber: in quo multum admodum fortunæ datur, quod si ita se habeat, non possit beatam præstare vitam sapientia, hæc mihi videtur delicatior, ut ita dicam, molliorque ratio, quam virtutis vis gravitasque postulat. quare tencamus Aristotelem, et 17 ejus filium Nicomachum: cujus accurate scripti de moribus libri, dicuntur illi quidem esse Aristotelis: sed non video, cur non potuerit patri similis esse filius. Theophrastum tamen adhibeamus ad pleraque, dummodo plus in virtute teneamus, quam ille tenuit, firmitatis, et roboris. Simus igitur contenti his. 13 namque horum posteri, meliores illi quidem, mea sententia, quam reliquarum philosophi disciplinarum: 18 sed ita degenerant, ut ipsi ex se nati esse videantur, primum Theophrasti Strato, physicum se voluit, in quo etsi est magnus, tamen nova pleraque, et perpauca de moribus. Hujus Lysias et oratione locuples, rebus ipsis jejunior. concinnus deinde et elegans hujus Aristo: sed ea, quæ desideratur a b. magno philosopho, gravitas in eo non fuit. scripta sane et multa, et polita: sed nescio quo pacto auctoritatem oratio non habet. Prætereo multos, in his doctum hominem, et 14 suavem Hieronymum: quem jam cur Peripateticum appellem, nescio. summum enim bonum exposuit, vacuitatem doloris, qui autem de summo bono dissentit, de tota phi-

9 .

¹⁷ Ejns fil. Nicomachum.] V. ad h. l. ceronem scripsisse degenerarunt, nisi vero de iis modo loquitur, qui tum vivebant, 18 Sed ita degenerant.] Vix dubito, Ciquod secus esse, res ipsa docet.

losophiæ ratione dissentit. Critolaus imitari antiquos voluit: et quidem est gravitate proximus, et redundat oratio. attamen is quidem in patriis institutis manet. Diodorus, ejus auditor, adjungit ad honestatem, vacuitatem doloris. Hic quoque suus est: de summoque bono dissentiens, dici vere Peripateticus non potest. Antiquorum autem sententiam Antiochus noster mihi videtur persequi diligentissime: 6 quam eandem Aristotelis fuisse, et Polemonis docet. Fa-15 cit igitur Lucius noster prudenter, qui audire de summo bono potissimum velit. hoc enim constituto in philosophia, constituta sunt omnia. nam ceteris in rebus sive prætermissum, sive ignoratum est quippiam, non plus incommodi est, quam quanti quæque earum rerum est, 19 in quibus neglectum est aliquid. summum autem bonum si ignoretur, vivendi rationem ignorari necesse est. ex quo tantus error consequitur, ut quem in portum se recipiant, scire non possint. cognitis autem rerum finibus, cum intelligitur, quid sit et bonorum extremum, et malorum, inventa vitæ via est. conformatioque omnium officiorum.

Est igitur, quo quidque referatur: ex quo, id quod omnes expetunt, beate vivendi ratio inveniri, et comparari p. 128. potest. quod quoniam in quo sit, magna dissensio est; Cara. neadea nobis adhibenda divisio est, qua noster Antiochus libenter uti solet. Ille igitur vidit, non modo quot fuissent adhuc philosophorum de summo bono, sed quot omnino esse possent sententiæ. Negabat igitur ullam esse artem, quæ ipsa a se proficisceretur. etenim semper illud extra est, 20 quod arte comprehenditur, nihil opus est exemplis hoc facere longius. est enim perspicuum, nullam artem in se versari, sed esse aliud artem ipsam, aliud quod propositum sit arti. 21 Quoniam igitur, ut medicina valitudinis, navigationis gubernatio, sic vivendi ars est prudentia: necesse est, eam quoque ab alia re esse constitutam et pro-17 fectam. Constitit autem fere inter omnes, id, in quo prudentia versaretur, et quod assegui vellet, aptum, et accommodatum naturæ esse oportere, et tale, ut ipsum per se invitaret, et alliceret appetitum animi; ²² quem δρμήν Græci

¹⁹ In quibus neglectum est aliquid.] est, quod arti propositum est. Malim aliquid abesse, ut intelligature superioribus quippiam.

²⁰ Quod arte comprchenditur.] I. e. in res desiderat. quo ars versatur, occupatur, elaborat. mox

²¹ Quoniam igitur.] Addidi igitur cum Lamb. et Davisio, qui in Ms. reperit. et

²² Quem ogun Gr. vocant.] Accurata

vocant. Quid autem sit, quod ita moveat, itaque a natura in primo ortu appetatur, non constat, deque eo est inter philosophos, cum summum bonum exquiritur, omnis dissensio. totius enim quæstionis ejus, quæ habetur de finibus bonorum et malorum, cum quæritur, in his quid sit extremum et ultimum, fons reperiendus est, in quo sint prima invitamenta naturæ. quo invento, omnis ab eo, quasi capite, de summo bono et malo disputatio ducitur. Volupta- 7 tis alii primum appetitum putant, et primam depulsionem doloris: alii censent primum ascitum, doloris vacuitatem. et primum declinatum, dolorem. 23 Ab his alii, quæ pri- 18 ma secundum naturam nominant, proficiscuntur: in quibus numerant incolumitatem, conservationemque omnium partium, valitudinem, sensus integros, 24 [doloris vacuitatem] vires, pulchritudinem, ceteraque generis ejusdem: quorum b. similia sunt prima in animis, quasi virtutum igniculi, et semina. Ex his tribus cum únum aliquod sit, quo primum natura moveatur vel ad appetendum, vel ad repellendum. nec quidquam omnino, præter hæc tria, possit esse: necesse est omnino officium aut fugiendi, aut sequendi, ad corum aliquid referri; ut illa prudentia, quam artem vitæ esse diximus, in carum trium rerum aliqua versetur, a qua totius vitæ ducat exordium. Ex eo autem, quod statuerit esse, 19 quo primum natura moveatur, exsistet etiam recti ratio, atque honesti, quæ cum uno aliquo ex tribus illis congruere possit, 25 ut aut id honestum sit, facere omnia aut voluptatis causa, etiam si cam non consequare; aut non dolendi, ctiam si id assequi nequeas: 26 aut corum, quæ secundum naturam, adipiscendi. Ita fit, ut, quanta differentia est in principiis naturalibus, tanta sit in finibus bonorum malorumque dissimilitudo. Alii rursus iisdem a principiis, omne officium referent aut ad voluptatem, aut ad non dolendum. aut ad prima illa secundum naturam obtinenda. Expositis 20 jam igitur sex de summo bono sententiis, trium proxima-

latinitas postulat quam. forte delendum omittit Cicero relativum.

²³ Ab his.] Sc. primo ascitu et declinatu. alii ascitus et declinatus.

clinatu, non ex co proficiscitur, itaque un- vimus. cis inclusi.

²⁵ Ut aut id honestum sit. Aut pro suquem. nam et alibi in interpretatione tali pervacuo delebat Lambinus; ut et P. Manutius: etiam id mihi non placet, et utrumque abesse velim.

²⁶ Aut eorum - - adipiscendi.] Pro ea 24 Doloris vacuitatem.] Hoc mihi vide- ad. sc. causa. ejus formæ et alia exempla tur spurium: nam hæc est in primo de- ap. Ciceronem et alios, ut alibi jam nota-

rum hi principes; voluptatis, Aristippus; non dolendi, Hieronymus; fruendi rebus iis, quas primas secundum naturam esse diximus, Carneades, non ille quidem auctor, sed defensor, disserendi causa fuit. Superiores tres crant, quæ p. 129. esse possent: quarum est una sola defensa, eaque vehementer. nam voluptatis causa facere omnia, cum, ctiam si nihil consequamur, tamen ipsum illud consilium ita faciendi, per se expetendum, et honestum, et solum bonum sit, nemo dicit. ne vitationem quidem doloris ipsam per se quisquam in rebus expetendis putavit, 27 ne si etiam evitare posset. At vero facere omnia, ut adipiscamur quæ secundum naturam sint. etiam si ea non assequamur, id esse et honestum, et solum per se expetendum, et solum bonum Stoici dicunt. 8 Sex igitur hæ sunt simplices 28 de summa bonorum malo-21 rumque sententiæ: duæ sine patrono, quattuor desensæ. junctæ autem, et duplices expositiones summi boni, tres omnino suerunt: nec vero plures, si penitus rerum naturam videas, esse potuerunt. nam aut voluptas adjungi potest ad honestatem, ut Calliphoni, Dinomachoque placuit: aut doloris vacuitas, ut Diodoro: aut prima naturæ, ut antiquis: quos eosdem Academicos, et Peripateticos nominamus. Sed quoniam non possunt omnia simul dici, hæc in præsentia nota esse debebunt, voluptatem semovendam esse: quando ad majora quædam, ut jam apparebit, nati sumus. de vacuitate doloris eadem fere dici solent, quæ de voluptate. quoniam igitur et de voluptate cum Torquato, et de honestate, in qua una omne bonum poneretur, cum Catone est disputatum: primum, quæ contra voluptatem dicta sunt. 22 29 eadem fere cadunt contra vacuitatem doloris. Nec vero alia sunt quærenda contra Carneadeam illam sententiam. quocumque enim modo summum bonum sic exponitur, ut id vacet honestate: nec officia, nec virtutes in ea ratione. b. nec amicitiæ constare possunt. Conjunctio autem cum honestate vel voluptatis, vel non dolendi, id ipsum honestum. quod amplecti vult, efficit turpe. ad eas enim res referre quæ agas: quarum una, si quis malo careat, in summo eum

²⁷ Ne si etium evitare posset.] Putavi bono et malo. legendum esse: evitari sc. dolor. sed melius Davisius evenire sc. vitatio doloris, usurparique adeo possunt. Davisius corquod e Ms. Eliensi recepit.

et sic alibi quoque Cicero dicit pro summo

²⁹ Eadem cadunt.] I. e. locum habent, rigit stabunt, i. e. valebunt. vulgatum me-28 De summa bonorum.] Sic Mss. tres lius est. sicut aliquid dicitur cadere in ap. Davisium. edd. summo. illud melius. aliquid, sic et dici potest cadere contra. aliquid, sic et dici potest cadere contra.

bono dicat esse; altera versetur in levissima parte naturæ. obscurantis est omnem splendorem honestatis, ne dicam inquinantis. Restant Stoici, qui cum a Peripateticis, et Academicis omnia transtulissent, nominibus aliis easdem res se-Hos contra singulos dici est melius, sed nunc. cuti sunt. quod agimus. de illis cum volemus. Democriti autem se- 23 curitas, qua est animi tamquam tranquillitas, 30 quam appellant evoquiar, co separanda fuit ab hac disputatione, quia ista animi tranquillitas, ca ipsa est beata vita, quærimus autem, non quæ sit, sed unde sit. Jam explosæ, ejectæque sententiæ Pyrrhonis, Aristonis, Herilli, quod in hunc orbem, quem circumscripsimus, incidere non possunt, adhibendæ omnino non fuerunt. nam cum omnis hæc quæstio de finibus, et quasi de extremis bonorum et malorum, ab eo proficiscatur, quod dicimus natura esse aptum, et accommodatum, quodque ipsum per se primum appetatur: hoc totum et ii tollunt, quæ in rebus iis, in quibus nihil, 31 quod aut honestum, aut turpe sit, negant esse ullam causam, cur aliud alii anteponatur, nec inter eas res quidquam omnino putant interesse: et Herillus, si ita sensit, nihil esse bonum. præter scientiam, omnem consilii capiendi causam, inventionemque officii sustulit. Sic, exclusis sententiis reliquorum, cum præterea nulla esse possit, hæc antiquorum valeat necesse est. Ergo instituto veterum, quo etiam Stoici utun- Q tur, hinc capiamus exordium.

Omne animal se ipsum diligit, ac simul ut ortum est, id 24 agit, ut se conservet, quod hic ei primus ad omnem vitam p. 130. tuendam appetitus a natura datur, se ut conservet, 32 atque ita sit affectum, ut optime secundum naturam affectum esse possit. Hanc initio constitutionem confusam habet, et incertam, ut tantummodo se tueatur, 33 qualecumque sit. sed nec quid sit, nec quid possit, nec quid ipsius natura sit, intelligit. Cum autem processit paullum, et quatenus quidquid se attingat, ad seque pertineat, perspicere cœpit, tum sensim incipit progredi, seseque agnoscere, et intelligere, 34 quam ob causam habeat eum, quem diximus, animi ap-

³⁰ Quam appellant εὐθυμίαν.] Davisius Hæc pro glossemate habet Davisius. an e corrigit appellat sc. Democritus, non male,

³¹ Quod non aut honestum, &c. | Non plane alienum est et contra rem. itaque cum Davisio, auctore Ms. Paris. delevi.

sequentibus huc tracta, ubi eadem sunt?

³³ Qualecumque sit.] Sc. 70 se tueri.

³⁴ Q. o. c. hubet cum, &c.] Semper putavi legendum esse habeat, sieque rescrip-32 Atque ita sit affection - - possit. | si, ut et edd. quædam vett. habent.

petitum: cœptatque et ea, quæ naturæ apta sentit, appetere et propulsare contraria, ergo omni animali illud, quod appetit, positum est in eo, quod naturæ est accommodatum. ita finis bonorum exsistit, secundum naturam vivere. sic affectum, 35 ut optime affici possit, ad naturamque ac-25 commodatissime. Quoniam autem sua cuiusque animantis natura est, necesse est quoque, finem omnium hunc esse, ut natura expleatur. nihil enim prohibet, quædam esse et inter se animalibus reliquis, et cum bestiis homini communia, quoniam omnium est natura communis. sed extrema illa, et summa, quæ quærimus, inter animalium genera ³⁶ distincta et dispertita sunt, et sua cuique propria, et ad 26 id apta quod cujusque natura desiderat. Quare cum dicimus, omnibus animalibus extremum esse, secundum naturam vivere; non ita accipiendum est, quasi dicamus, unum esse omnium extremum: sed ut omnium artium recte dici potest commune esse, ut in aliqua scientia versetur, scienb. tiam autem suam cujusque artis esse: sic commune animalium omnium secundum naturam vivere, sed naturas esse diversas, ut aliud equo sit natura, aliud bovi, aliud homini, et tamen in omnibus summa communis, et quidem non solum in animalibus, sed etiam in rebus omnibus iis, quas natura alit, auget, et tuetur: in quibus videmus, ea, quæ gignuntur e terra, multa quodam modo 37 efficere ipsa sibi per se, quæ ad vivendum, crescendumque valeant, ³⁸et suo genere perveniant ad extremum: ut jam liceat una comprehensione omnia complecti; non dubitemque dicere, omnem naturam esse 39 conservatricem sui, idque habere propositum quasi finem, et extremum, se ut custodiat quam in optimo sui generis statu: ut necesse sit, omnium rerum, quæ natura vigcant, similem esse finem, non eundem. ex quo intelligi debet, homini id esse in bonis ultimum, secundum naturam vivere: quod ita interpretemur, vivere ex hominis 27 natura undique perfecta, et nihil requirente. Hæc igitur nobis explicanda sunt: sed si enodatius, vos ignoscetis. hujus enim ætati, et huje, 40 nune hoc primum fortasse au-

³⁵ Ut Optime affici possit.] An possis? 36 Distincta et dispertita.] Pro distinc-

ta videtur legendum divisa, pro dispertita ed. Ven. 1494. habet dispersa.

³⁷ Efficere ipsa sibi per se. 1 Sibi Hic Davisius. alienum videtur.

mum.] Pro et suo malim ut in suo genere,

³⁹ Conservatricem sui.] Quidam libri 5.1. habent servatricem, quod et recepit

⁴⁰ Nune hoc pr. andienti.] Aldus ne-38 Et suo genere perreniant ad estre- pos dedit hac, non male: nam et ante

dienti, servire debemus. Ita prorsus, inquam. etsi ea quidem, quæ adhuc dixisti, quamvis ad ætatem recte isto modo dicerentur.

Exposita igitur, inquit, terminatione rerum expetenda- 10 rum, cur ista se res ita habeat, ut dixi, deincens demonstrandum est. quamobrem ordiamur ab eo, quod primum posui, quod idem reapse primum est, ut intelligamus, omne animal se ipsum diligere, quod quamquam dubitationem non habet (est enim infixum in ipsa natura, comprehenditur suis cuiusque sensibus, sic, ut, contra si quis dicere velit, non audiatur) tamen, ne quid prætermittamus, rationes p. 131. quoque, cur hoc ita sit, afferendas puto. Etsi qui notest intelligi, aut cogitari, esse aliquod animal, quod se oderit? res enim concurrent contrariæ, nam cum appetitus ille animi aliquid ad se trahere corperit consulto, quod sibi obsit. quia sit sibi inimicus: cum id sua causa faciet: et oderit se, et simul diliget: quod fieri non potest, necesse est quidem. 41 si quis sibi ipse inimicus est, eum, quæ bona sunt, mala putare: bona contra, quæ mala: et quæ appetenda, fugere: et quæ fugienda, appetere: quæ sine dubio vitæ sunt eversio, neque enim, si nonnulli reperiuntur, qui aut laqueos, aut alia exitia quærant, 4º aut, ut ille apud Terentium, qui decrevit tantisper se minus injuriæ suo quato facere, (ut ait ipse) dum fiat miser, 43 inimicus ipse sibi pu- 29 tandus est. Sed alii dolore moventur, alii cupiditate: iracundia etiam multi efferuntur: et cum in mala scientes irruunt, tamen se optime sibi consulere arbitrantur: itaque dicunt, nec dubitant,

Mihi sic usus est : tibi ut opus est facto, face :

velut, qui insi sibi bellum indixissent: cruciari dies, noctes torqueri vellent: nec vero sese ipsi accusarent ob eam causam, quod sese male rebus suis consuluisse dicerent. eorum enim hæc est querela, qui sibi cari sunt, 44 seseque di-Quare, quotiescumque dicetur male de se quis mereri, sibique esse inimicus, atque hostis, vitam denique fu-

sic est, secutus est idem Davisius, fortasse deleri vult, recte.

et melius abfuerit pronon 41 Si quis sibi ipse inimicus est.] Vulgo est sibi insi contra latinitatem, in ed. Ven. 1494. est tantum sibi, et sic est paullo post. sed mox est etiam sibi vyse: ivimicus sibi we putandus est.

⁴² Aut, ut ille apud Ter. | Davisius aut

⁴³ Inimicus ipse sibi putandus est.] Davisius corrigi vult inimici sibi ipsi putandi sunt, sane, non referturhoc ad illum apud Terentium, sed ad superius, nonnulli, qui.

⁴⁴ Sesence diligunt. Sie est in edd. pr. recte sesegne. Vulgo male sese.

gere: intelligatur aliquam subesse ejusmodi causam, ut ex 30 eo ipso possit intelligi, sibi quemque esse carum. Nec vero id satis est, neminem esse, qui ipse se oderit: sed illud quoque intelligendum est, neminem esse, qui, quo modo se habeat, nihil sua censeat interesse. tolletur enim appetitus b. animi, si, ut in iis rebus, inter quas nihil interest, neutram in partem propensiores simus, item in nobismetipsis, quemadmodum affecti simus, nihil nostra arbitrabimur inter-11 esse. Atque etiam illud, si quis dicere velit, perabsurdum sit: ita diligi a sese quemque, ut ea vis diligendi ad aliam rem quampiam referatur, non ad eum ipsum, qui sese diligat. hoc cum in amicitiis, cum in officiis, cum in virtutibus dicitur, quomodocumque dicitur, intelligi tamen quid dicatur, potest, in nobis autem ipsis ne intelligi quidem, ut propter aliam quampiam rem, verbi gratia, propter voluptatem, nos amemus. propter nos enim illam, non propter 31 eam nosmetipsos diligimus. Quamquam quid est, quod magis perspicuum sit, non modo carum sibi quemque, verum etiam vehementer carum esse? quis est enim, aut quotus quisque, cui, mors cum appropinquet,

Non refugiat timido sanguen, atque exalbescat metu?

etsi hoc quidem est in vitio, dissolutionem naturæ tam valde perhorrescere: quod item est reprehendendum in dolore. sed quia fere sic afficiuntur omnes, satis argumenti est, ab interitu naturam abhorrere: idque quo magis quidam ita faciunt, ut jure etiam reprehendantur, hoc magis intelligendum est, hæc ipsa nimia in quibusdam futura non fuisse, nisi quædam essent modica natura. nec vero dico corum metum mortis, qui quia privari se vitæ bonis arbitrentur, aut quia quasdam post mortem formidines extimescant, aut si metuant, ne cum dolore moriantur, idcirco mortem fugiant: 45 in parvis enim sæpe, qui nihil eorum cogitant, si quando his ludentes minamur præcipitaturos alicunde, extimescunt. quinetiam feræ, inquit Pacuvius,

p. 132. Quibus abest ad præcavendum intelligendi astutia,

sibi injecto terrore mortis horrescunt. Quis autem de ipso sapiente aliter existimat? quinetiam cum decreverit esse moriendum, tamen discessu a suis, atque ipsa relinquenda

⁴⁵ In parvis enim sape.] Constructio qui nihil cogitant eorum. Davisius cornon constat, si ad extimescunt referas. Si rigit: parvi enim sape. sed ita sape friget. est a Cicerone, intellige: inter parvos ii, in illo non.

luce moveatur. Maxime autem in hoc quidem genere vis est perspicua naturæ, cum et mendicitatem multi perpetiantur, ut vivant: et angantur appropinquatione mortis confecti homines senectute: et ea perferant, quæ Philoctetam videmus in fabulis: qui cum cruciaretur non ferendis doloribus, propagabat tamen vitam 46 aucupio sagittarum.

Configebat tardus celeres, stans volantes,

ut apud Attium est,

Pinnarumque contextu corpori tegumenta faciebat.

De hominum genere, aut omnino de animalium loquor: 33 cum arborum, et stirpium eadem pæne natura sit: sive. ut doctissimis viris visum est, major aliqua causa, atque divinior hanc vim ingenuit: sive hoc ita fit fortuito. 47 Videamus ca, quæ terra gignit, corticibus, etradicibus valida servari: quod contingit animalibus 48 sensuum distributione, et quadam compactione membrorum, qua quidem de re, quamquam assentior iis, qui hæc omnia regi natura putant; quæ si natura negligat, ipsa esse non possint: tamen concedo, ut, qui de hoc dissentiunt, existiment quod velint. 49 ac vel hoc intelligant, si quando naturam hominis dicam. hominem dicere me, nihil enim hoc differt, nam prius poterit a se quisque discedere, quam appetitum earum rerum, quæ sibi conducant, amittere. Jure igitur gravissimi philosophi initium summi boni a natura petiverunt, et illum appetitum rerum ad naturam accommodatarum, ingeneratum putaverunt omnibus, qui continentur ea commenda- b. tione natura, qua se insi diligunt.

Deinceps videndum est, quoniam satis apertum est, sibi 12 quemque natura esse carum, qua sit hominis natura. id est 34 enim, de quo quærimus. Atqui perspicuum est, hominem e corpore, animoque constare, cum prima sint animi partes, secundæ corporis, deinde id quoque videmus, et ita figuratum corpus, ut excellat aliis, animumque ita constitutum, ut et sensibus instructus sit, et habeat præstantiam mentis, cui tota hominis natura pareat, in qua sit mirabilis

⁴⁶ Ancupio sagittarum.] Aves capien-Sagitta configelat, &c.

⁴⁷ Videamus ea.] Puto hicesse initium novæ sententiæ, legendumque l'uleumus. dubio legendum est at. ea. &c.

⁴⁸ Sensuum distributione.] I. e. per do per sagittas. Davisius scribit aucupio, sensus, qui per totum corpus sunt distri-

⁴⁹ Ac rel hoc intelligant.] Pro ac sine

quædam vis rationis, et cognitionis, et scientiæ, virtutumque omnium, nam quæ corporis sunt, ea nec auctoritatem cum animi partibus comparandam, et cognitionem habent 35 faciliorem, itaque ab his ordiamur. Corporis igitur nostri partes, totaque figura, et forma, et statura, quam apta ad naturam sit, apparet: neque est dubium, quin frons, oculi, aures, et reliquæ partes, quales propriæ sunt hominis, intelligatur, sed certe opus est ea valere, et vigere, 50 et naturales motus, ususque habere, ut nec absit quid corum, nec ægrum, debilitatumve sit. id enim natura desiderat. Est etiam actio quædam corporis, quæ motus, et status naturæ congruentes tenet: in quibus si peccetur distortione, et depravatione quadam, aut motu, statuve deformi, ut, si aut manibus ingrediatur quis, aut non ante, sed retro; fugere plane se ipse, et hominem ex homine exuens naturam odisse videatur. Quamobrem etiam sessiones quædam, et flexi fractique motus, quales protervorum hominum, aut mollium esse solent, contra naturam sunt: ut, etiam si animi vitio id eveniat, tamen in corpore immutari hominis na-36 tura videatur. Itaque e contrario moderati, æquabilesque p. 133. habitus, affectiones, ususque corporis, 51 apta esse adnaturam videntur. Jam vero animus non esse solum, sed etiam cujusdam modi debet esse, ut et omnes partes habeat incolumes, et de virtutibus nulla desit. Atqui in sensibus est sua cujusque virtus, ut ne quid impediat, quominus suo sensus quisque munere fungatur in ils rebus celeriter expe-13 diteque percipiendis, qua subjecta sunt sensibus. Animi autem, et ejus animi partis, quæ princeps est, quæque mens nominatur, plures sunt virtutes, sed duo prima genera: unum earum, quæ ingenerantur suapte natura, appellanturque non voluntaria: alterum carum, qua in voluntate positæ, 52 magis proprio nomine appellari solent: quarum est excellens in animorum laude præstantia, prioris generis est docilitas, memoria: 53 quae fere omnia appellantur uno ingenii'nomine: easque virtutes qui habent, ingeniosi vocan-

> 50 Et naturales.] Addidiet ex edd. pr. tura Davisii magis proprie eo nomine ap-51 Apta esse.] Sic edd. omnes. in uno pellari solent: nam et sape e proprie a lirecepit. apta locum habet propter diversa alibi jam notavimus.

genera præcedentia. 52 Magis 'proprio nomine app. s.] Sc. virtutum, in quibus nomen virtutis magis proprium est, nec tamen displicet conjec-

Eliensi Ms. Davisius reperit apti, quod et brariis factum est adjectivum proprius; ut

53 Qua fere omnia. | Pearcius putat excidisse cetera, propter verbumomnia. Davisius malebat qualia fere omnia.

tur. alterum autem genus est magnarum, verarumque virtutum: quas appellamus voluntarias, ut prudentiam, temperantium, fortitudinem, justitiam, et reliquas ejusdem generis. Et summatim quidem hæc erant de corpore, animoque dicenda, quibus quasi informatum est, quod hominis natura postulet. Ex quo perspicuum est, quoniam ipsi a 37 nobis diligamur, omniaque et in animo, et in corpore perfecta velimus esse, ea nobis ipsa cara esse propter se, et in iis esse ad bene vivendum momenta maxima, nam cui proposita sit conservatio sui, necesse est huic partes quoque sui caras esse, carioresque, quo perfectiores sint, et magis in suo genere laudabiles, ea enim vita expetitur, quæ sit animi, corporisque expleta virtutibus: in coque summum b. bonum poni necesse est, quandoquidem id tale esse debet, ut rerum expetendarum sit extremum, quo cognito, dubitari non potest, quin, cum ipsi homines sibi sint per se, et sua sponte cari, partes quoque et corporis, et animi, et earum rerum, quæ sunt in utriusque motu, et statu, sua caritate colantur, et per se ipsæ appetantur. Quibus exposi- 38 tis, faciles est conjectura, ea maxime esse expetenda ex nostris, ⁵¹ quæ plurimum habent dignitatis: ut optimæ cujusque partis, quæ per se expetatur, virtus sit expetenda maxime. 55 Ita fiet, ut animi virtus, corporis virtuti anteponatur, animique virtutes non voluntarias vincant virtutes voluntaria: qua quidem proprie virtutes appellantur, multumque excellunt, propterea quod ex ratione gignuntur: qua nihil est in homine divinius, etenim omnium rerum, quas et creat natura, et tuetur, 56 quie aut sine animo sunt, aut non multo secus, earum summum bonum in corpore est: ut non inscite illud dictum videatur in sue, ⁵⁷ animam illi pecudi datam pro sale, ne putisceret.

Sunt autem bestiæ quædam, in quibus inest aliquid simile virtutis, ut in leonibus, ut in canibus, ut in equis: in quibus non corporum solum, ut in suibus, sed ctiam animorum aliqua ex parte motus quosdam videmus. in homine autem summa omnis animi est, et in animo, rationis:

animum et fere Mss. omnes. animum est a Lambino. putisceret est e Nonio: quo verbo et Cato de R. R. usus est, edd. vett. putrisceret. quia vetus dictum fuit et proverbium, ille archaismus non alienus videtur.

⁵⁴ Qua plurimum habent dignitatis.] animum et fere Mss. omnes, animam est a Legendum est habeant. Lambino, putisceret est e Nonio: quo ver-

⁵⁵ Ita fiet.] Davisius malit fit, quod et in Ms. reperit.

⁵⁶ Quar ant sine arimo sunt. J Vulgati sent, male, nam et ante est creat, tuctur,

⁵⁷ Animam - putisceret | Edd vett

ex qua virtus est: quæ rationis absolutio definitur: 58 quam 39 etiam atque etiam explicandam putant. Earum etiam rerum, quas terra gignit, educatio quædam, et perfectio est, non dissimilis animantium, itaque et vivere vitem, et mori dicimus; arboremque et novellam, et vetulam, et vivere, p. 134. et senescere, ex quo non est alienum, ut animantibus, sic illis et apta quædam ad naturam, ⁵⁹ aptare, et aliena; earumque augendarum, et alendarum quandam cultricem esse, quæ sit scientia, atque ars agricolarum, quæ circumcidat, amputet, erigat, extollat, adminiculetur, ut, quo natura ferat, 60 eo possint ire: ut ipsæ vites, 61 si loqui possint, ita se tractandas tuendasque esse fateantur, et nunc quidem, quod eam tuetur, ut de vite potissimum loquar, est id extrinsecus. in ipsa enim parum magna vis est, ut quam optime se habere possit, si nulla cultura adhibeatur. 40 ro si ad vitem sensus accesserit, ut appetitum quendam habeat, et per se ipsa moveatur, quid facturam putas? an ea, quæ per vinitorem antea consequebatur, et 62 per se ipsa curabit? sed videsne accessuram ei curam, ut sensus quoque suos, corumque omnium appetitum, et, si qua sint ci membra adjuncta, tueatur? sic ad illa, quæ semper habuit, junget ea, quæ postea accesserint: nec eundem finem habebit, quem cultor ejus habebat: sed volet secundum cam naturam, quæ postca ei adjuncta sit, vivere 63 ita et similis erit et finis boni, atque antea fuerat, nec idem tamen. non enim jam stirpis bonum quæret, sed animalis. quod si non sensus modo ei sit datus, verum etiam animus hominis: 64 non necesse est, et illa pristina manere, ut tuenda? et inter hac multo esse cariora, qua accesserint? animique optimam quamque partem carissimam? in caque

58 Quam etiam atque etiam explicandam p.] Mss. quidam qua - - explicanda. quod recepit Davisius, ut melius vulgato, quia latius pateat.

59 Aptare.] Hoc verbum omnino non aptum est huic loco. Edd. vett. et Mss. plerique habent amputare: unde Lambinus edidit putare resecta prima syllaba am, quæ e clausula præcedentis orta sit. et aliena; plenior esset oratio si esset et ab ea aliena.

60 Eo possint ire.] Sic Cicero scripsit, non possit. refertur enim ad vites, non ad naturam: nisi ante pro ferat legas feratur.
61 Si loqui possint.] Edd. pr. et Mss.

61 Si loqui possint.] Edd. pr. et Mss. plerique possunt, quod et recepit Davisius.

58 Quam etiam atque etiam explican- sed latinitas non sinit ita legi: quia semp.] Mss. quidam que -- explicanda. quitur fateantur.

62 Per se ipsa curabit.] In vulgatis est et per se ipsam, et et abest edd. pr. ipsam latinitas non fert. et paullo ante est per se ipsa moveatur, ubi pariter in edd. vett. quibusdam male est ipsam.

63 Ita et similis crit finis b.] Et post ita est in edd. pr. quibusdam in aliis ante erit. illud melius, irisi fuit, ita similis ei erit f. b. quod non displicet.

64 Non necesse est et illa pr. m. ut tuenda.] Ed. pr. habet nonne. nihil interest. ut autem institium esse puto, et e prima syllaba verbi sequentis natum. expletione naturæ summi boni finem consistere, cum longe, multumque præstet mens, atque ratio? Sic et extremum omnium appetendorum, 65 atque ductum a prima commendatione naturæ, multis gradibus 66 adscendit, ut ad summum perveniret: quod cumulatur ex integritate corporis, b. et ex mentis ratione perfecta.

Cum igitur ea sit, quam exposui, forma naturæ; si, ut 15 initio dixi, simul atque ortus esset, si quisque cognosceret, 41 judicareque posset, quæ vis et totius esset naturæ, et partium singularum, continuo videret, quid esset hoc, quod quærimus, omnium rerum, quas expetimus, summum, et ultimum: nec ulla in re peccare posset, nunc vero a primo quidem mirabiliter occulta natura est, nec perspici, nec cognosci potest, progredientibus autem ætatibus, seusim, tardeve potius quasi 67 nosmetipsos cognoscimus, itaque illa prima commendatio, quæ a natura nostri facta est, nobis obscura, et incerta est: primusque appetitus ille animi 68 tantum agit, ut salvi integri esse possimus. 69 cum autem dispicere cœpimus, et sentire, quid simus, et quid animantibus ceteris differamus, tum ea sequi incipimus, ad quæ nati sumus. Quam similitudinem videmus in bestiis. 42 quæ primo, in quo loco natæ sunt, ex eo se non commovent: deinde suo quæque appetitu movetur, serpere anguiculos, nare anaticulas, evolare merulas, cornibus uti videmus boves, nepas aculcis: suam denique cuique naturam esse ad vivendum ducem, quæ similitudo in genere ctiam humano apparet, parvi enim primo ortu sic jacent, tamquam omnino sine animo sint. cum autem paullum firmitatis accesscrit: et animo utuntur, et sensibus; connitunturque, ut sese erigant, et manibus utantur; et eos agnoscunt, a quibus educantur: deinde æqualibus delectantur, libenterque se cum his congregant, dantque se ad ludendum: fabellarumque auditione ducuntur: deque co, quod ipsis superat, aliis gratificari volunt: animadvertuntque ca, quæ domi fiunt, curiosius, incipiuntque commentari aliquid, et a. p. 133

⁶⁵ Atque ductum a prima commendati- scribendum perreniat. one natura.] Atque Lambinus deleri vo-lebat. recte. deinde commendatione pro vulgato communitate dedi, ut placuit eidem Lambino et Davisio : Ms. Eliensis habebat commutatione.

⁶⁶ Adscendit, ut - perveniret.] Hae forma orationis milii non placet. Puto

⁶⁷ Nosmetipsos. | Immo nosmetipsi. 68 Tantum agit.] Videtur hoc exci-

⁶⁹ Cum a. dispicere corperimus. | Videfur legendum carpinus, et sic habent Mss. Par. ap. Alemannum.

discere: et eorum, quos vident, volunt non ignorare nomina: 70 quibusque rebus cum æqualibus decertant, si vincunt, efferunt se lactitia: victi debilitantur, animosque de-43 mittunt. quorum sine causa fieri nihil putandum est. Est enim natura 71 sic generata vis hominis, ut ad omnem virtutem percipiendam facta videatur: ob eamque causam parvi virtutum simulacris, quarum in se habent semina. sine doctrina moventur, sunt enim prima elementa naturæ; quibus auctis, 72 virtutis quasi carmen efficitur. nam cum ita nati, factique simus, ut et agendi aliquid, et diligendi aliquos et liberalitatis, et referendæ gratiæ principia in nobis contineremus, atque ad scientiam, prudentiam, fortitudinemque aptos animos haberemus, a contrariisque rebus alienos: non sine causa eas, quas dixi, in pueris virtutum quasi scintillulas videmus, e quibus accendi 73 philosophi ratio debet, ut cam, quasi Deum, ducem subsequens, ad naturæ perveniat extremum. nam, ut sæpe jam dixi, in infirma ætate, imbecillaque mente vis naturæ per caliginem cernitur. cum autem progrediens confirmatur animus, agnoscit ille quidem naturæ vim, sed ita, ut progredi possit 16 longius, per se sit tamen inchoata. Intrandum est igitur in 44 rerum naturam, et penitus, quid ca postulet, pervidendum. aliter enim nosmetipsos nosse non possumus, quod præcentum quia majus erat, 74 quam ut ab homine videretur, idcirb. co assignatum est Deo. 75 jubet igitur nos Pythius Apollo noscere nosmetipsos. cognitio autem hac est una, ut vim nostri corporis animique norimus, sequamurque eam vitam, 76 quæ rebus ipsis perfruatur. Quoniam autem is animi appetitus a principio fuit, ut ca, quæ dixi, 77 quam perfectissima a natura haberemus: confitendum est, cum id adepti simus, quod appetitum sit, in co quasi ultimo con-

70 Quiliusque rebus.] Lambinus et Davisius addi volucre de; quiliusque de rebus, bene, jam infra c. 22, in cadem sententia est, ut efferuntur latitiu, cum vicerint; unde et hic legendum videatur si vicerint, efferunt se latitia.

71 Sic generata vishominis.] Davisius deleti vult vis, vel ejus loco addi omnis. illud melius, sic et c. 23. cum sic hominis natura generata sit.

72 Virtutis quasi carmen efficitur.] Pro carmen J. Fr. Gronovio placebat legi germen, Davisio cacumen. Vulgatum bene babet, v. Clav in carmen.

⁷³ Philosophi ratio.] Durum hoc mihi videtur, nec sanum.

⁷⁴ Quam ut ab homine viderctur.] Th. Bentleius malebat ederetur. Davisius traderetur, neutrum satis placet, forte excidit natum vel ortum.

⁷⁵ Juliet igitur nos P. A.] Malim nos abesse.

⁷⁶ Quæ rebus ipsis perfruatur.] Mss. apud Davisium habent perficiatur.

⁷⁷ Quam perfectissima a natura haberemus.] A natura h. l. non placet, an fuit, ut ca, quae divi a natura habere, quam perfectissima haberemus?

sistere naturam, atque id esse summum bonum: quod certe universum sua sponte ipsum expeti, et propter se, necesse est, quoniam ante demonstratum est, etiam singulas ejus partes esse per se expetendas. In enumerandis autem cor- 45 poris commodis siquis prætermissam a nobis voluptatem putabit, in aliud tempus quæstio differatur. utrum enim sit voluptas in iis rebus, quas primas secundum naturam esse diximus, 78 necne sit, ad id, quod agimus, nihil interest. si enim (ut mihi quidem videtur) non explet bona naturæ voluptas, jure prætermissa est. 79 sin est in ea, quod quidam volunt, nihil impedit nostram hanc comprehensionem summi boni, quæ enim constituta sunt prima naturæ, ad ea si voluptas accesserit, unum aliquod accesserit commodum corporis, neque eam constitutionem summi boni, qua est proposita, mutaverit.

Et adhuc quidem ita nobis progressa ratio est, ut ea du- 17 ceretur omnis a prima commendatione natura. nunc au- 46 tem aliud jam argumentandi sequamur genus, ut non solum quia nos diligamus, sed quia cujusque partis naturæ et in corpore, et in animo 80 sua quæque vis sit: ideireo in his rebus summa, nostra sponte moveamur. Atque ut a corpore ordiar, videsne, ut, si qua in membris prava, aut debilitata, aut imminuta sint, occultent homines? ut etiam contendant, et elaborent, si efficere possint, ut aut non appareat corporis vitium, aut quam minimum appareat? multosque etiam dolores curationis causa perferant? ut, si p. 136 ipse usus membrorum non modo non major, verum etiam minor futurus sit, corum tamen species ad naturam revertatur? etenim cum omnes natura totos se expetendós putent, nec id ob aliam rem, sed propter ipsos: necesse est ejus etiam partes propter se expeti, quod universum propter se expetatur. Quid? in motu, et in statu corporis nihilne 47 est, quod animadvertendum esse ipsa natura judicet? quemadmodum quis ambulet, sedeat, qui ductus oris, qui vultus in quoque sit: nihilne est in his rebus, quod dignum libero, aut indignum esse ducamus? nonne odio dignos multos putamus, qui quodam motu aut statu videntur naturæ

78 Necne sit.] Sit delendum puto.

quadam, mox summa alienum est et sine sensu ad h. l. apto. Lambinus volchat deleri, frustra alii correctionem verbi ten

⁷⁹ Sin est in ea. | Davisius bene corrigit iis. refertur enim ad bona natura.

⁸⁰ Sua quaque vis sit. Quaque bic sensum commodum non habet. Legerim

legem, et modum contemsisse? Et, quoniam 81 hæc deducuntur de corpore, quid est, cur non recte pulcritudo etiam ipsa propter se expetenda ducatur? nam si pravitatem, imminutionemque corporis, propter se fugiendam putamus: cur non etiam, ac fortasse magis, propter se formæ dignitatem sequamur? et, 82 si turpitudinem fugimus in statu, et motu corporis; quid est, cur pulcritudinem non sequamur? atque etiam valitudinem, vires, vacuitatem doloris non propter utilitatem solum, sed etiam ipsas propter se expetemus, quoniam enim natura suis omnibus expleri partibus vult, hunc statum corporis per se ipsum expetit, qui est maxime e natura: quæ tota perturbatur, si aut ægrum 18 corpus est, aut dolet, aut caret viribus. Videamus animi 48 partes; quarum est adspectus illustrior; quæ quo sunt exb. celsiores, eo dant clariora indicia naturæ. Tantus est igitur innatus in nobis cognitionis amor, et scientiæ, ut nemo dubitare possit, quin ad eas res hominum natura nullo emolumento invitata rapiatur. Videmusne, ut pueri ne verberibus quidem a contemplandis rebus perquirendisque deterreantur? 83 ut pulsi requirant, et aliquid scire se gaudeant? ut aliis narrare gestiant? ut pompa, ludis atque ejusmodi spectaculis teneantur, ob eamque rem vel famem, et sitim perferant? Quid vero? Qui ingenuis studiis, atque artibus delectantur, nonne videmus cos nec valitudinis, nec rei familiaris habere rationem? omniaque perpeti, ipsa cognitione, et scientia captos? et cum maximis curis, et laboribus compensare eam, quam ex discendo capiant, vo-49 luptatem? Mihi quidem Homerus 34 hujusmodi quiddam vidisse videtur in iis, quæ de Sirenum cantibus finxerit. neque enim vocum suavitate videntur, aut novitate quadam, et varietate cantandi revocare eos solitæ, qui prætervehebantur, sed quia multa se scire profitebantur; ut homines ad earum saxa discendi cupiditate adhærescerent. ita enim invitant Ulyssem: (nam verti, ut quædam Homeri, sic istum ipsum locum)

⁸¹ Hac deducantur de corpore. Ab his debere ut et aut ut vel. liberare corpus student homines. Horatius : deducere corpore febres. Epp. 1, 2, 48.

⁸² Siturpitudinem fugiamus in corpore.] In priori est putamus, itaque bic debet esse fugimus; atque sic edere non dubitavi. Sic et P. Manutius.

⁸³ Ut pulsi requirant.] Videtur esse Sed non est opus.

⁸⁴ Hujusmodi quiddam vidisse.] Frustra tentat Davisius indicasse vel providisse. Simile illud Horatii, de Homero: planius et melius Chrysippo et Crantore vidit: in quo et dicendi ratio intelligenda est. Si quid mutandum forct, legerem voluisse

O decus Argolicum, quin puppim flectis Ulysses, Auribus ut nostros possis agnoscere cantus. Nam nemo hac umquam est transvectus carula cursu. Quin prius adstiterit vocum dulcedine captus : Post variis avido satiatus pectore musis, Doctior ad patrias lapsus pervenerit oras. Nos grave certamen 85 belli, clademque tenemus, Gracia quam Troja divino numine vexit; Omniague e latis rerum vestigia terris.

Vidit Homerus, probari fabulam non posse, si cantiunculis p. 137. tantus vir irretitus teneretur, scientiam pollicentur: quam non erat mirum 86 sapientiæ cupido patria esse cariorem. atque omnia quidem scire, cuiuscumque modi sint, cupere curiosorum: duci vero majorum rerum contemplatione ad cupiditatem scientiæ, summorum virorum est putandum. Quem enim ardorem studii censetis fuisse in Archimede, 19 qui dum in pulvere quædam describit attentius, ne patriam 50 quidem captam esse senserit? quantum Aristoxeni ingenium consumtum videmus in musicis? quo studio 87 Aristophanem putamus ætatem in litteris duxisse? quid de Pythagora? quid de Platone, aut Democrito loquar, a quibus propter discendi cupiditatem videmus ultimas terras esse peragratas? 88 quæ qui non vident, nihil umquam magna cognitione dignum amaverunt. Atque hoc loco, qui propter animi voluptates coli dicunt ea studia, quæ dixi, non intelligunt, ideirco esse ea propter se expetenda, quod, nulla utilitate objecta, delectentur animi, atque ipsa scientia. etiam si 89 incommoda datura sit, gaudeant. Sed quid atti- 51 net de rebus tam apertis plura requirere? ipsi enim quæramus a nobis, stellarum motus contemplationesque rerum cælestium, corumque omnium, quæ naturæ obscuritate occultantur, cognitiones, quemadmodum nos moveant: et quid historia delectet, quam solemus persequi usque ad extremum: prætermissa repetimus, inchoata persequimur. Nec vero sum inscius, esse utilitatem in historia, non modo voluptatem. Quid? cum fictas fabulas, e quibus utilitas

85 Clademque tenemus.] Bene tenemus, pro canemus edidere Victorius, Lamb. Aldus jun. apud Homerum est Bary, item e sequentibus buc esse traducendum. nam mox rerum pro regum, nam illud locus Homeri postulat. regum nulla ibi mentio.

86 Sap. cupido patria esse cariorem.] dum datura sit. Esse e Mas, ap. Davisium

87 Aristophanem.] Grammaticum illum. 88 Qua qui non vident. Puto magna magna cognitio nihili est.

89 Incommoda datura sit. | Mss. quiatque id est etiam in quibusdam edd. dam uno verbo habent incommodatura sit: non male, forte melius sit incommo-

52 nulla duci potest, cum voluptate legimus? Quid? cum volumus nomina eorum, qui quid gesserint, nota nobis esse, ь. parentes, patriam, multa præterea minime necessaria? quid? quod homines infima fortuna, nulla spe rerum gerendarum. opifices denique, 90 delectantur historia? maximeque eos videre possumus res gestas audire, et legere velle, qui a spe gerendi absunt, confecti senectute. Quocirca intelligi necesse est, in ipsis rebus, quæ discuntur, et cognoscuntur, invitamenta inesse, quibus ad discendum, cognoscendum-53 que moveamur. Ac veteres quidem philosophi, in beatorum insulis. 91 fingunt, 92 qualis natura sit vita sapientium, quos cura omni liberatos, nullum necessarium vitæ cultum, aut paratum requirentes, nihil aliud esse acturos putant, nisi ut omne tempus in quærendo ac discendo, in naturæ cognitione consumant, nos autem non solum beatæ vitæ istam oblectationem videmus, sed etiam levamentum miseriarum. itaque multi cum in potestate essent hostium, aut tyrannorum; multi in custodia, multi in exsilio, dolorem suum 54 doctrinæ studiis levaverunt. Princeps hujus civitatis Phalercus Demetrius cum patria pulsus esset injuria, ad Ptolemæum se regem Alexandriam contulit. qui cum in hac ipsa philosophia, ad quamt e hortamur, excelleret, Theophrastique esset auditor; multa præclara in illo calamitoso otio scripsit, non ad usum aliquem suum, quo erat orbatus: sed animi cultus ille, erat ei quasi quidam humanitatis cibus. Equidem e Cn. Aufidio, prætorio, erudito homine, oculis capto, sæpe audiebam, cum se lucis magis, quam utilitatis desiderio moveri diceret. somnum denique nobis, nisi requietem corporibus, et medicinam quandam laboris afferret, contra naturam putaremus datum. aufert enim sensus, actionemque tollit omnem. itaque, si aut requietem natura non quæreret, aut eam posset alia quadam ratione conp. 138. sequi, facile pateremur; qui etiam nunc agendi aliquid. a. discendique causa prope contra naturam vigilias suscipere Sunt autem clariora, vel plane perspicua, nec 20 soleamus. 56 dubitanda indicia naturæ, maxime scilicet in homine, sed in omni animali, ut appetat animus aliquid agere semper, neque ulla conditione quietem sempiternam possit pati. fa-

⁹⁰ Delectentur.] Leg. delectantur. 91 Fingunt, qualis - - sit, quos - - 92 Qualis nutura sit vita sap.] Pro naputant.] Durior est oratio hujus loci. tura corrigit Davisius futura. bene. forte Cicero scripsit, cum fingunt - - sit,

cile est hæc cernere in primis puerorum ætatulis. quamquam enim vereor, ne nimius in hoc genere videar: tamen omnes veteres philosophi, maxime nostri, ad incunabula accedunt, quod in pueritia facillime se arbitrentur 93 naturæ voluntatem posse cognoscere, videmus igitur, ut conquiescere ne infantes quidem possint: cum vero paullum processerint, lusionibus 94 vel laboriosis delectentur, ut ne verberibus quidem deterreri possint. eaque cupiditas agendi aliquid adolescit una cum ætatibus. Itaque, ne si jucundissimis quidem nos somniis usuros putemus, Endymionis somnum nobis velimus dari: idque si accidat, mortis instar putemus. Quin etiam inertissimos homines, nescio 56 qua 95 singulari nequitia præditos, videmus tamen et animo, et corpore moveri semper, et, cum re nulla impediantur necessaria, aut alveolum poscere, aut quærere quempiam ludum, aut sermonem aliquem requirere: cumque non habeant ingenuas ex doctrina oblectationes, 96 circulos aliquos et sessiunculas consectari, ne bestiæ quidem, quas delectationis causa concludinus, cum copiosius alantur, quam si essent liberæ, facile patiuntur sese contineri: motusque solutos et vagos, a natura sibi tributos, requirunt. Itaque, 57 ut quisque optime natus institutusque est, esse omnino nolit in vita, si gerendis negotiis orbatus, possit paratissimis vesci voluptatibus, nam aut privatim aliquid gerere malunt: aut, b. qui altiore animo sunt, capessunt rempublicam honoribus, imperiisque adipiscendis, aut totos se ad studia doctrinæ conferent. qua in vita, tantum abest, ut voluptates consectentur: etiam curas, sollicitudines, vigilias perferunt: optimaque parte hominis, quæ in nobis divina ducenda est, ingenii et mentis acie fruuntur, nec voluptatem requirentes, nec fugientes laborem, nec vero intermittunt aut admirationem earum rerum, quæ sunt ab antiquis repertæ, aut investigationem novarum: quo studio, 97 cum satiari non possint, omnium ceterarum rerum obliti, nihil abjectum, nihil humile cogitant: tantaque est vis talibus in studiis, ut

93 Natura voluntatem posse cognoscere.] quod glossam sapit. nam et nequitia sic ripsi voluntatem pro vulgato voluntatem, dicitur.

⁹³ Natura voluntatem posse cognoscere.] Scripsi voluntatem pro vulgato voluptatem, quod ab h.l. est alienum. Sic et Lambino visum. et hæc verba in libris sæpe confunduntur.

⁹⁴ Vet laboriosis delectentur.] Ut ante est possint: vulgo male delectantur.

⁹⁵ Singulari nequitia.] Edd. pr. segnitie

⁹⁶ Circulos a. et sessiunculas.] Sic bene e Mss. edidit Davisius. Vulgatum semicirculos nihili est, nec in hac re dicitur.

⁹⁷ Cum satiari non possint.] Male vulgo editur possunt.

cos ctiam, qui sibi alios proposuerunt fines bonorum, quos utilitate, aut voluptate dirigunt; tamen 98 in rebus quæren-21 dis, explicandisque naturis ætates conterere vidcamus. Er-58 go hoc quidem apparet, nos ad agendum esse natos, actionum autem genera plura, ut obscurentur etiam minora majoribus. maximæ autem sunt, primum, ut mihi quidem videtur, et iis quorum nunc in ratione versamur, consideratio, cognitioque rerum cælestium, et earum, quas a natura occultatas et latentes, indagare ratio potest: deinde rerumpublicarum administratio, aut 99 administrandi, sciendique prudens, temperata, fortis et justa ratio, reliquaque virtutes, et actiones virtutibus congruentes; quæ uno verbo complexi omnia, honesta dicimus: ad quorum etiam cognitionem, et usum jam corroborati, natura ipsa præeunte deducimur. Omnium enim rerum principia parva sunt, sed p. 139. suis progressionibus usa augentur: nec sine causa, in primo enim ortu inest teneritas et mollities quædam, ut 100 nec res videre optimas, nec agere possint. virtutis enim, beatæque vitæ, quæ duo maxime expetenda sunt, serius lumen apparet: multo etiam serius, ut plane, qualia sint, intelligantur. præclare enim 1 Plato: BEATUM, CUI ETIAM IN SENEC-TUTE CONTIGERIT, UT SAPIENTIAM, VERASQUE OPINI-59 ONES ASSEQUI POSSIT. Quare, quoniam 2 de primis naturæ commodis satis dictum est, nunc de majoribus consequentibusque videamus.

Natura igitur corpus quidem hominis sic et genuit, et formavit, ut alia in primo ortu perficeret, alia progrediente ætate fingeret; neque sane multum adjumentis externis et adventiciis uteretur. animum autem reliquis rebus ita perfecit, ut corpus. sensibus enim ornavit ad res percipiendas idoneis, ut nihil, aut non multum adjumento ullo ad suam conformationem indigeret, quod autem in homine præstantissimum atque optimum est; id deseruit. etsi dedit talem mentem, quæ somnem virtutem accipere posset,

⁹⁸ In rebus quærendis explicandisque mas modo. Suspicor pro eo legendum naturis.] Pro rebus scribendum rerum, homines. bene vidit Davisius.

⁹⁹ Administrandi sciendique - - ratio.] Sciendi sine dubio vitiosum est. Puto legendum gerendique. P. Manutius in libro scr. et Davisius in duobus suis reperit administrandi scientia, tum prudens ratio, sed ratio sic absolute quid est?

¹⁰⁰ Nec res videre optimas.] Cut opti-

¹ Plato. De Legibus L. II. p. 575. ed. Steph.

² De primis natura commodis.] Commodis mihi suspectum est : quia alibi semper simpliciter prima natura dicuntur.

³ Omnem virtutem jam acc. posset.] Delevi jam, quia et frigide redundat, et a Ms. Par. abfuit.

ingenuitque sinc doctrina notitias parvas rerum maximarum, et quasi instituit docere, et induxit in ea, quæ inerant, tamquam elementa virtutis, sed virtutem insam inchoavit: nihil amplius. Itaque nostrum est (quod nostrum 60 dico, artis est) ad ea principia, quæ accepimus, 4 consequentia exquirere, quoad sit id, quod volumus, effectum: quod quidem pluris sit haud paullo, magisque ipsum propter se expetendum, quam aut sensus, aut corporis ea, quæ diximus: quibus tantum præstat mentis excellens perfectio. ut vix cogitari possit, 5 quid intersit. itaque omnis honos, omnis admiratio, omne studium, ad virtutem, et ad eas actiones, quæ virtuti sunt consentaneæ, refertur: caque b. omnia, quæ aut ita in animis sunt, aut ita geruntur, uno nomine honesta dicuntur, quorum omnium quæque sint notitiæ, 6 quæque significentur [rerum] vocabulis, quæque cujusque vis, et natura sit, mox videbimus. Hoc autem loco 22 tantum explicemus, hæc, honesta quæ dico, præterquam 61 quod nosmetipsos diligamus, 7 præterea suapte natura per se esse expetenda, indicant pueri: in quibus, ut in speculis, natura cernitur. Quanta studia decertantium sunt? quanta ipsa certamina? ut illi efferuntur lætitia, cum vicerint? ut pudet victos? ut se accusari nolunt? quam cupiunt laudari? quos illi labores non perferunt, ut æqualium principes sint? qua memoria est in his bene merentium? quæ referendæ gratiæ cupiditas? atque in optima quaque indole maxime apparent, in qua hac honesta, quæ intelligimus, a natura tamquam adumbrantur. 8 sed hæc in pueris [expressa.] In 62 iis vero ætatibus, quæ jam confirmatæ sunt, quis est tam dissimilis homini, qui non moveatur et offensione turpitudinis, et comprobatione honestatis? quis est, qui non oderit libidinosam, protervam adolescentiam? quis contra in illa ætate pudorem, constantiam, etiam si sua nihil intersit, non tamen diligat? quis 9 Pullum Numitorium, Fregellanum,

4 Consequentia caquirere.] I. quærere deturque e præterquam temere factum esse. ea, quæ istis principiis consentanea sint, et per ea effici possint et comparari.

⁵ Quid intersit.] I. c. quantum intersit, quantum excellat mentis virtus, comparata cum bonis corporis.

⁶ Quaque significentur r. vocabulis.] Queque alienum et vitiosum est. Davisius non male corrigit queisque. nec rerum

⁷ Praterea.] Redundat hoe verbum, vi- torem, bene.

⁸ Sed have in purris expressa. | Nullo modo expresa hic stare potest, nam illa sunt tantum adumbrata, ut ipsc Cicero dixit. Itaque deleverim. Videtur ortum e glossa verborum segq.

⁹ Pullum Numitorium.] Sic edidi pro Numitorem: nam alibi Cicero ipse Numitorium vocat. v. Clav. mox pro Fregellanum Davisius malebat Fregellarum prodi-

proditorem, quamquam reipublicæ nostræ profuit, non odit? quis urbis conservatorem Codrum, quis Erechthei filias non maxime laudat? cui Tubuli nomen odio non est? quis Aristidem non mortuum diligit? an obliviscimur, quantopere in audiendo, in legendoque moveamur, cum pie, cum amice, cum magno animo aliquid factum cognoscimus? 63 Quid loquar de nobis, qui ad laudem, et ad decus nati, p. 140. suscepti, instituti sumus? qui clamores vulgi, atque imperitorum excitantur in theatris, cum illa dicuntur?

Ego sum Orestes.

contraque ab altero,

Immo enimvero ego sum, inquam, Orestes.

Cum autem etiam 10 exitus ab utroque datur conturbato errantique regi; 11 ambo ergo una vivere precamur. 12 quoties hoc agitur, quandove, nisi admirationibus maximis? Nemo est igitur, qui non hanc affectionem animi probet, atque laudet: qua non modo utilitas nulla quæritur, sed con-64 tra utilitatem etiam conservatur fides. Tabulis exemplis non fictæ solum fabulæ, verum etiam historiæ refertæ sunt, et quidem maxime nostræ. Nos enim ad sacra Idæa accipienda optimum virum delegimus; nos tutores misimus regibus: nostri imperatores pro salute patriæ sua capita voverunt: nostri consules regem inimicissimum, mænibus jam appropinguantem, monuerunt, a veneno ut caveret: nostra in republica, et, quæ per vim oblatum stuprum voluntaria morte lueret, inventa est; et qui interficeret filiam, ne stupraretur: quæ quidem omnia, et innumerabilia præterea, quis est, qui non intelligat, et eos, qui fecerunt, dignitatis splendore ductos, immemores fuisse utilitatum suarum, nosque, cum ea laudemus, nulla alia re, nisi honestate duci?

Quibus rebus breviter expositis (nec enim sum copiam, quam potui, quia dubitatio in re nulla erat, persecutus) sed his rebus concluditur profecto, et virtutes omnes, et honestum illud, quod ex his virtutibus exoritur, et in his

10 Exitus ab u. datur c. e. regi.] 1. c. tis et alterius dicta. Simplicissimum sit:

cum ex ancipiti dubitatione expediunt, ambo ergo una necemur.
cum se aperiunt. pro erranti Davisius 12 Quoties h. a. quo malchat harentique.

¹² Quoties h. a. quandove, nisi, &c.] Quandove hic frigidissimum est: in ejus-11 Ambo ergo una vivere precamur.] que vitio agnoscendo consentiunt fere. Libri hic valde variant. Debent autem Putavi olim legendum fortasse quaso; esse verba poetæ ut ante, et nomine Ores-

hæret, esse per se expetendum. In omni autem honesto, 65 de quo loquimur, nihil est tam illustre, nec quod latius pateat, quam conjunctio inter homines hominum, et quasi quædam societas et communicatio utilitatum, et ipsa caritas generis humani: quæ nata a primo satu, quo a procreatoribus nati diliguntur, et tota domus conjugio et stirpe conjungitur, serpit sensim foras, cognationibus primum, tum affinitatibus, deinde amicitiis, post vicinitatibus; tum civibus, et iis, qui publice socii atque amici sunt: deinde totius complexu gentis humanæ: quæ animi affectio suum cuique tribuens, atque hanc, quam dico, societatem conjunctionis humanæ munifice et æque tuens, justitia dicitur: cui adjunctæ sunt pictas, bonitas, liberalitas, benignitas, comitas, quæque sunt generis ejusdem, atque hæc ita justitiæ propria sunt, ut sint virtutum reliquarum commu-Nam cum sic hominis natura generata sit, ut habeat 66 quiddam innatum quasi civile atque populare, quod Græci πολιτικον vocant: quidquid aget quæque virtus, id a communitate, et ea, quam exposui, caritate atque societate humana non abhorrebit: vicissimque justitia, ut ipsa se fundet usu in ceteras virtutes, sic illas expetet, servari enim justitia, nisi a forti viro, nisi a sapiente non potest. Qualis est igitur omnis hæc, quam dico, conspiratio, consensusque virtutum, tale est illud ipsum honestum: quandoquidem honestum, aut ipsa virtus est, aut res gesta virtute, quibus in rebus vita consentiens, virtutibusque respondens, recta, et honesta, et constans, et naturæ congruens existimari potest. Atque hæc conjunctio confusioque virtutum, tamen a phi- 67 losophis ratione quadam distinguitur, nam cum ita copulatæ connexæque sunt, ut omnes omnium participes sint, p. 141. nec alia ab alia possit separari: tamen proprium suum cujusque munus est, ut fortitudo in laboribus, periculisque cernatur: temperantia in prætermittendis voluptatibus: prudentia in delectu bonorum, et malorum: justitia in suo cuique tribuendo, quando igitur inest in omni virtute cura quædam quasi foras spectans, aliosque appetens, atque complectens, exsistit illud, ut amici, ut fratres, ut propinqui, ut affines, ut cives, ut omnes denique (quando unam societatem hominum esse volumus) propter se expetendi sint. atque eorum nihil est eius generis, ut sit in fine atque extremo bonorum. Ita fit, ut duo genera propter se expe- 68

tendorum reperiantur: unum 13 quod est in iis, in quibus completur illud extremum; quæ sunt aut animi, aut corporis. hæc autem, quæ sunt extrinsecus, id est, quæ neque in animo sunt, neque in corpore, ut amici, ut parentes, ut liberi, ut propinqui, ut ipsa patria, sunt illa quidem sua sponte cara, sed eodem in genere, quo illa, non sunt. nec vero quisquam summum bonum assequi umquam posset, si omnia illa, quæ sunt extra, quamquam expetenda, summo bono contineren-24 tur. Quo modo igitur, inquies, verum esse poterit, omnia re-69 ferri ad summum bonum, si amicitiæ, si propinquitates, si reliqua externa summo bono non continentur? Hac videlicet ratione: quod ea, quæ externa sunt, iis tuemur officiis, quæ oriuhtur a suo cujusque genere virtutis. 14 nam et amici cultus, et parentis, et qui officio fungitur, in eo ipso prodest, quod, ita fungi officio, in recte factis est: quæ sunt orta virtutibus, quæ quidem sapientes sequuntur, utentes tamquam duce natura.

Non perfecti autem homines, et tamen ingeniis excellenb. tibus præditi, excitantur sæpe gloria: quæ habet formam honestatis, et similitudinem. Quod si ipsam honestatem undique perfectam et absolutam, rem unam præclarissimam omnium, maximeque laudandam, penitus viderent; quonam gaudio complerentur, cum tantopere ejus adumbrata 70 opinione lætentur? Quem enim deditum voluptatibus, cupiditatum incendiis inflammatum, in iis potiendis, quæ acerrime concupivisset, tanta lætitia perfundi arbitramur, quanta aut superiorem Africanum Annibale victo: aut posteriorem Carthagine eversa? quem 15 Tiberina decursio, festo illo die, tanto gaudio affecit, quanto L. Paullum, cum regem Person captum adduceret, eodem flumine invectum? 71 Age nunc, Luci noster, exstrue animo altitudinem, excellentiamque virtutum: jam non dubitabis, quin carum compotes homines, magno animo, erectoque viventes, semper sint beati: qui omnes motus fortunæ, mutationesque rerum.

Posterius in delet Lambinus, Davisius corrigit e. illud melius puto, temere repeti-

uli officio est vel in officio est.

15 Tiberina decursio. | Sic pro vulgato

13 Quod est in iis, in quibus completur.] et manifeste vitioso dissensio e libris scriptis dedit P. Manutius, quod et in Mss. reperit Lambinus : estque et in Mss. regiis Par. tum est ex antecedente.

14 Nam et amici cultus et parentis, et qui officio fungitur.] Hee non bene cohærent. Clericus cultur legit procultus mirent. Clericus cultur legit procultus mirent. hi ante et aliquid excidisse videtur, v. c. innectum Davisius corrigit invectio. Favent edd. pr. quæ habent invecto.

et temporum, 16 leves et imbecilles fore intelligant, si in virtutis certamen venerint, illa enim, qua sunt a nobis bona corporis numerata, complent ea quidem beatissinam vitam, sed ita, ut sine illis possit beata vita existere, ita enim parvæ et exiguæ sunt istæ accessione's bonorum, ut, quemadmodum stellæ in radio solis, sic istæ in virtutum splendore ne cernantur quidem. Atque hoc, ut vere dicitur, parva 72 esse ad beate vivendum momenta ista corporis commodorum: sic nimis violentum est, nulla esse dicere, qui enim sic disputant, obliti mihi videntur, 17 quæ ipsi egerint principia natura, tribuendum igitur est his aliquid, dummodo, quantum tribuendum sit, intelligas. 18 Est tamen philoso- p. 142. phi, non tam gloriosa, quam vera quærentis, nec pro nihilo putare ca, quæ secundum naturam illi ipsi gloriosi esse fatebantur, et videre tantam vim virtutis, tantamque, ut ita dicam, auctoritatem honestatis, ut reliqua non illa quidem nulla, sed ita parva sint, ut nulla esse videantur. Hæc est nec omnia spernentis præter virtutem, et virtutem ipsam suis laudibus amplificantis oratio, denique hæc est undique completa et perfecta explicatio summi boni, hinc ceteri particulas arripere conati, suam quisque videri voluit afferre sententiam. Same ab Aristotele, a Theophrasto mi- 25 rabiliter est laudata per se ipsa rerum scientia, hoc uno cap- 37 tus Herillus, scientiam summum bonum esse defendit, nec rem ullam aliam per se expetendam. Multa sunt dieta ab antiquis de contemnendis ac despiciendis rebus humanis. hoc unum Aristo tenuit. præter vitia, atque virtutes, negavit rem esse ullam aut fugiendam, aut expetendam. Positum est a nostris in iis rebus, qua secundum naturam essent, non dolere. Hoc Hieronymus summum bonum esse dixit. At vero Callipho, et post cum Diodorus, cum alter voluptatem adamavisset, alter vacuitatem doloris; neuter honestate carere potuit, quae est a nostris laudata maxime. Quinetiam ipsi voluptarii 19 deverticula quaerunt, et virtutes 74 habent in ore totos dies, voluptatemque primo duntaxat expeti dicunt: deinde consuetadine, quasi alteram naturam

¹⁶ Leveset imbecilles. | Sic edd. pr. quod melius quam imbecillos quod est in edd, re- convenit orationi.

¹⁷ Qua ipsi egerint p. n.] Egerint vitio-sum fatentur omnes, alii fecerint corrigunt, gendum est, at et Ms. Balliol. habuit, sed ut Lambinus, alii elegerint, ut Gruterus, alii aliter.

¹⁸ Est tamen philosophi.] Tamen non Legendum videtur enim cum Davisio.

ita et sequentia verba corrigenda, aut. ut placet Davisio, pro et legendum ut.

effici, 20 qua impulsi multa faciant nullam quærentes voluptatem. Stoici restant, hi quidem non unam aliquam, aut alteram a nobis, sed totam ad se nostram philosophiam b. transtulerunt. atque, ut reliqui fures, x1 earum rerum, quas cenerunt, signa commutant: sic illi, ut sententiis nostris pro suis uterentur, nomina, tamquam rerum notas, mutaverunt. Ita relinquitur sola hæc disciplina digna studiosis ingenuarum artium, digna eruditis, digna claris viris, digna principibus, digna regibus.

Quæ cum dixisset, paullumque institisset, Quid est, inquit? satisne vobis videor 22 pro meo jure in vestris auribus commentatus? Et ego, Tu vero, inquam, Piso, ut sæpe alias, sic hodie ita ista nosse visus es, ut, si tui copia nobis semper fieret, non multum Græcis supplicandum putarem. quod quidem eo probavi magis, quia memini, Staseam Neapolitanum, doctorem illum tuum, nobilem sane Peripateticum, aliquanto ista secus dicere solitum, assentientem iis, qui multum in fortuna secunda, aut adversa, multum in bonis, aut malis corporis ponerent. Est ut dicis, inquit: sed hæc ab Antiocho, nostro familiari, dicuntur multo melius, et fortius, quam a Stasea dicebantur, quamquam ego non quæro, quid tibi a me probatum sit, sed huic Ciceroni 26 nostro, quem discipulum cupio a te abducere. Tum Lu-76 cius, Mihi vero ista valde probata sunt: quod item fratri puto. Tum mihi Piso, Quid ergo? inquit, dasne adolescenti veniam? an eum discere es ea mavis, quæ cum præclare didicerit, nihil sciat? Ego vero isti, inquam, permitto. sed nonne meministi, mihi licere probare ista, quæ sunt a te dicta? quis enim potest ca, quæ probabilia videantur ei, non probare? An vero, inquit, quisquam potest probare, quod perceptum, quod comprehensum, 24 quod cognitum non habet? Non est ista, inquam, Piso, magna disp. 148. sensio. nihil est enim aliud, quamobrem nihil percipi mihi posse videatur, nisi quod percipiendi vis ita definitur a Sto-

vulgati faciunt.

20 Qua impulsi multa faciant.] Male um secutus, et fortasse modum ut exce-

²¹ Earum rerum, quas ceperunt. Sic edd. et scr. dicitur in partem deteriorem, ut in pecuniis captis. v. Clav. in capere. nec audeam mutare vel in clepscrunt cum Mureto V. L. IX, 19. vel cum Davisio in cle-

²² Pro meo jure.] Libere, meum studi-

²³ Ea mavis, &c.] Pertinet ad Academicam philosophiam, quæ nihil certi esse diceret, atque adeo ad ipsum Ciceronem, qui ejus studiosus erat.

²⁴ Quod cognitum non hubet.] Legen dum habeat.

icis, ut negent quidquam posse percipi, nisi tale verum, quale falsum esse non possit. itaque hæc cum illis est dissensio, cum Peripateticis nulla sanc. sed hæc omittamus; habent enim et bene longam, et satis litigiosam disputationem.

Illud mihi a te nimium festinanter dictum videtur, sa- 27 pientes omnes esse semper beatos, nescio quo modo prætervolavit orațio. 25 quod nisi ita efficitur: quæ Theophrastus de fortuna, de dolore, de cruciatu corporis dixit, cum quibus conjungi beatam vitam nullo modo posse putavit. vereor ne vera sint. nam illud vehementer repugnat. eundem et beatum esse, et multis malis oppressum. hæc quo modo conveniant, non sane intelligo. Utrum igitur tibi non placet, inquit, virtutis tantam vim esse, ut ad beate vivendum se ipsa contenta sit? an, si id probas, ita fieri posse negas, ut ii, qui virtutis compotes sint, etiam malis quibusdam affecti, beati sint? Ego vero volo in virtute vim esse quam maximam: sed, quanta sit, alias: nunc tantum, possitne esse tanta, si quidquam extra virtutem habeatur in bonis. Atqui, inquit, si Stoicis concedis, ut virtus sola, 78 si adsit, vitam efficiat beatam: concedis etiam Peripateticis. quæ enim mala illi non audent appellare, aspera autem, et incommoda, et rejicienda, et aliena naturæ esse concedunt, ca nos mala dicimus, sed exigua, et porro minima. Quare si potest esse beatus is, qui est in asperis, rejiciendisque rebus, potest is quoque esse, qui est in parvis malis. Et ego, Piso, inquam, si est quisquam, qui acute in causis videre soleat, quæ res agatur, is es profecto tu. h quare attende, quæso. nam adhuc, meo fortasse vitio, quid ego quæram, non perspicis. Istic sum, inquit, exspectoque quid ad id, quod quæram, respondeas. Respondebo, 27 me non quærere, inquam, hoc tempore, quid virtus possit 79 efficere, sed quid constanter dicatur, quid ipsum a se dissentiat. Quo igitur, inquit, modo? Quia cum a Zenonc. inquam, hoc magnifice, tamquam ex oraculo, editur, Virtus ad beate vivendum se ipsa contenta est. 26 Quare, in quit?

²⁵ Quod nisi ita efficitur.] Ita offendit nonnullos. Davisius corrigit id. Sed et redundare potest sine vitio, atque infra iterum sic est et alibi an, si id probas, ita fieri posse negas, &c.

²⁶ Quare, inquit? Respondet.] Non satis aptum est hoc antecedentibus: cuma Zenone hoc - editur. Davisius conjicit Quare inquirenti. quod mihi uon satis placet. malim quarenti cur? respondet. seriptum fuit quur.

Respondet: Quia nisi quod honestum est, nullum est aliud bonum. Non quæro jam, verumne sit: illud dico, ea, 80 quæ dicat, præclare inter se cohærere. Dixerit hoc idem Epicurus, Semper Beatum esse sapientem: quod quidem solet ebullire nonnumquam. quem quidem, cum summis doloribus conficiatur, ait dicturum, Quam suave est! quam nihil curo! Non pugnem cum homine, cur tantum habeat in natura boni, illud urgeam, non intelligere eum, quid sibi dicendum sit, cum dolorem summum malum esse dixerit. Eadem nunc mea adversum te oratio est. dicis eadem omnia et bona, et mala; quæ quidem dicunt, qui numquam philosophum pictum, ut dicitur, viderunt, 27 valitudinem, vires, staturam, formam, integritatem unguiculorum omni-81 um, bona: deformitatem, morbum, debiiitatem, mala. Jam illa externa, parce tu quidem: 26 sed [hæc] 29 cum corporis bona sint, corum conficientia certe in bonis numerabis, amicos, liberos, propinquos, divitias, honores, opes. contra hac 30 attende me nihil dicere: si ista mala sunt, in qua potest incidere sapiens, sapientem esse, 31 non esse ad beate vivendum satis. Immo vero, inquit, ad beatissime vivenp. 141: dum, parum est: ad beate vero, satis. Animadverti, inquam, te isto modo 32 paulo ante ponere: et seio, ab Antiocho nostro dici sic solere, sed quid minus probandum, quam esse aliquem beatum, nec satis beatum? Quod autem satis est, co quidquid accesserit, nimium est: et nemo nimi-80 um beatus est: et nemo beato beatior. Ergo, inquit, tibi Q. Metellus, qui tres filios consules vidit, e quibus unum etiam et censorem, et triumphantem, quartum autem prætorem, cosque salvos reliquit, et tres filias nuptas, cum ipse consul, censor etiam augurque fuisset, et triumphasset: ut sapiens fuerit, bonne beatior, quam, ut item sapiens fuerit, qui in potestate hostium, vigiliis, et inedia necatus est, Regulus? Quid me istud rogas, inquam? Stoicos roga. 28 Quid igitur, inquit, cos responsuros putas? Nihilo bea-

²⁷ Valetudinem - - n. omnium, bona. | corporis bona efficient. Addidi in extremo bona necessario, ut bæc pars similis esset sequenti: deformitatem - - debilitatem, mala. Si : et Lambino pla-

²³ Sed hac, came, bona sint.] Hac puto delendum, frigide eni 1 redundat.

²⁹ Cum corporis bona sint.] 1. c. cum tu ctiam corporis quæda u bona statuas, ea quoque in bonis numeranda sunt, qua illa

³⁰ Attende me nihil dicere | Hoc est sane frigidum, puto legendum esse non nihit.

³¹ Non esse ad b. v. s.] Rectum est esse, si totum hoc pendet e dicere. Sin minus, et est nova oratio a verbissi istamala sunt: legendum est non est.

³² Paullo ante ponere. | Pouere non sane placet, aut dele, aut corrige respondere.

tiorem esse Metellum, quam Regulum. Inde igitur, inquit, 83 audiendum est. Tamen 33 a proposito, inquam, aberravimus, non enim, inquam, quæro, quid verum, sed quid cuique dicendum sit. Utinam quidem dicerent alium alio beatiorem! jam ruinas videres, in virtute enim sola, et in ipso honesto cum sit bonum positum, cumque nec virtus, ut placet illis, nec honestum crescat, idque bonum solum sit, quo qui potiatur, necesse est beatus sit, cum id augeri non possit, in quo uno positum est beatum esse: qui potest esse quisquam alius alio beatior? videsne, ut have concinant? Et Hercule (fatendum est enim, quod sentio) mirabilis est and illos contextus rerum, respondent extrema primis, media utrisque, omnia omnibus: quid sequatur, quid repugnet, vident, in geometria prima si dederis, danda sunt omnia, concede nihil esse bonum, nisi quod honestum sit: concedendum est, in virtute sola positam esse beatam vitam. Vide rursus retro, dato hoc, dandum erit illud, quod be vestri non item. Tria genera bonorum, proclivius currit oratio: venit ad extremum: hæret in salebra: cupit enim dicere, Nihil posse ad beatam vitam deesse sapienti. nesta oratio: Socratica, Platonis etiam. Audeo dicere, inquit. Non potest, nisi retexueris illa: paupertas si malum est, mendicus beatus esse nemo potest, quamvis sit sapiens. At Zeno eum non beatum modo, sed etiam divitem dicere ausus est. Dolere, malum: in crucem qui agitur, beatus esse non potest. Bonum, liberi: 31 miserum orbitas. bonum patria: miserum exsilium. bonum valitudo: miserum morbus. bonum integritas corporis: miserum debilitas: bonum incolumis acies: miserum caecitas, qua si potest singula consolando levare, universa quo modo sustinebit? sit enim idem cæcus, debilis, morbo gravissimo affectus, exul, orbus, egens, torqueatur eculeo: quem hunc appellas Zeno: Beatum, inquit. Etiam beatissimum? Quippe, inquiet, cum tam docuerim, gradus istam rem non habere, quam virtutem, in qua sit etiam ipsum beatum. Tibi hoc incredibile, quia beatissimum, quid tuum? credi- 85 bile? si enim ad populum me vocas: eum, quia ita sit affectus, beatum numquam probabis: si ad prudentes: alter-

mus a proposito.

³⁴ Miserum, orbitas. | Vulgo est misera. Tas et mis rum cacitas.

³³ A pr. i. aberravimus. | Mss. quidam non male, sed quia in sequentibus in utroaberramus, sie et infra est, tamen aberra- que membro est bonum - - miserum, etiam hic debet sie esse et infra miserum debili-

um fortasse dubitabunt, sitne tantum in virtute, ut ea præditi, vel in Phalaridis tauro beati sint: alterum non dubitabunt, quin et Stoici convenientia sibi dicant, et vos repugnantia. Theophrasti igitur, inquit, tibi liber ille placet de beata vita? Tamen aberramus a proposito: et, ne longius; 86 prorsus, inquam, Piso, si ista mala sunt, placet. Nonne igitur tibi videntur, inquit, mala? 35 Id quæres? inquam: in quo, utrum respondebo, verses te huc atque illuc necesp. 145. se est. Quo tandem modo, inquit? Quia si mala sunt, is, qui erit in his, beatus non erit. si mala non sunt, jacet omnis ratio Peripateticorum. Et ille ridens, Video, inquit, quid agas. ne discipulum abducam, times. Tu vero, inquam, ducas licet, si sequatur. erit enim mecum, si tecum erit.

Audi igitur, inquit, Luci, tecum enim, 36 [ut ait Theo-29 phrastus], mihi instituenda oratio est. Omnis auctoritas philosophiæ consistit in beata vita comparanda. beate enim 87 vivendi cupiditate incensi omnes sumus. Hoc mihi cum tuo fratre convenit. quare hoc videndum est, possitne nobis hoc ratio philosophorum dare. pollicetur certe. nisi enim id faceret, cur Plato Ægyptum peragravit, ut a sacerdotibus barbaris numeros, et calestia acciperet? cur post Tarentum ad Archytam? cur ad ceteros Pythagoreos, Echecratem, Timæum, Acrionem Locros, ut. cum Socratem expressisset, adjungeret Pythagoreorum disciplinam, eaque, quæ Socrates repudiabat, addisceret? cur ipse Pythagoras et Egyptum lustravit, et Persarum magos adiit? cur tantas regiones barbarorum pedibus obiit? tot maria transmisit? cur hæc eadem Democritus? qui 37 (vere falsone, quæreremus) dicitur oculis se privasse: certe ut quam minime animus a cogitationibus abduceretur, patrimonium neglexit: agros deseruit incultos, quid quærens aliud, nisi beatam vitam? quam si etiam in rerum cognitione ponebat, tamen ex illa investigatione naturæ consequi volcbat, ut esset bono animo. 38 id enim ille summum bonum, εὐθυμίαν et sæpe άθαμβίαν appellat, id est, animum 88 terrore liberum. Sed hæc etsi præclare, nondum tamen et

³⁵ Id quares, inquam, in quo, utrum re- Lambinus voluit et Alemannus fecit. spondebo. Puto, Ciceronem scripsisse: id quaris, in quo, utrum respondero.

³⁶ Ut ait Theophrastus.] Est hoc alienum ab hoc loco, itaque Davis, uncis inclusit, transfer post verbum philosophia, ut bene.

³⁷ Vere falsone quareremus.] Victorius et Lambinus delent quareremus. Davisius non quaremus, placet.

³⁸ Id enim ille.] Davisius etenim ille.

perpolita, pauca enim, neque ea ipsa enucleate ab hoc, de virtute quidem, dicta, post enim hac in hac urbe primum a Socrate quæri cæpta: deinde in hunc locum delata sunt. nec dubitatum, quin in virtute omnis, ut bene, sic etiam beate vivendi spes poneretur, quæ cum Zeno didicisset a nostris: ut in actionibus præscribi solet, 39 de re eadem alio modo. Hoc tu nunc in illo probas. Scilicet vocabulis rerum mutatis, inconstantiæ crimen ille effugit, nos effugere Ille Metelli vitam negat beatiorem, quam non possumus? Reguli: præponendam tamen: nec magis expetendam, sed magis sumendam: et, si optio esset, eligendam Metelli, rejiciendam Reguli. Ego quam ille præponendam, et magis eligendam, beatiorem hanc appello: nec ullo minimo momento plus ei vitæ tribuo, quam Stoici. Quid interest, 89 nisi quod ego res notas verbis appello: illi nomina nova quærunt, quibus idem dicant? Ita quemadmodum in senatu semper est aliquis, qui interpretem postulet: sic isti nobis cum interprete audiendi sunt. bonum appello, quidquid secundum naturam est: quod contra, malum, nec ego solus: sed tu etiam, Chrysippe, in foro, domi: 40 in schola Quid ergo? aliter homines, aliter philosophos loqui putes oportere, 41 [quanti quidque sit]? aliter doctos, et indoctos? sed cum constiterit inter doctos, quanti res quæque sit: 42 [si homines essent, usitate loquerentur]. dum res maneant, verba fingant arbitratu suo. Sed venio ad in- 30 constantiæ crimen, ne sæpius dicas, me aberrare: quam tu 90 ponis in verbis; ego positam in re putabam, si satis erithoc perceptum, in quo adjutores Stoicos optimos habemus, tan- p. 146. tam vim esse virtutis, ut omnia, si ex altera parte ponantur, ne appareant quidem: cum omnia, quæ illi commoda certe dicunt esse, et sumenda, et eligenda, et præposita, quæ ita definiunt, ut satis magno æstimanda sint: hæc igitur cum ego tot nominibus a Stoicis appellata, partim novis et commenticiis, ut ista 43 producta et reducta, partim idem signi-

fecit, quod ipsa formula illa jubet: in qua detur, nec enim bene coit cum antecedennon fecit sed egit intelligitur. Sic est idem

39 De re cadem fecit alio modo.] Delevi huc translatum esse, non improbabile vite et consequente.

in Epp ad Div. XIII, 27.
40 In schola definis.] I. e. incipis verbo subtilius uti ex definitione. Davisius addidit e Mss. desinis, i. c. uti verbo more

⁴² Si homines essent, n. loquerentur. 1 Hoc quoque non cohæret reliquis, ut vidit Davisius.

⁴³ Producta et reducta.] Sunt meonyet populariter. Sic et Alemannus e Mss. μένα et ἀποπζοην, qua alibi sunt producta et rejecta, et sic videtur legendum, aut si 41 Quanti quidque sit.] Hoc ex seqq. sola meoryusiva voluit exprimere, ut post est

ficantibus: quid enim interest, expetas an eligas? mihi quidem ctiam lautius videtur, quod eligitur, et ad quod delectus adhibetur, sed, cum ego ista bona omnia dixero, 44 tantum refert, quam magna dicam: cum expetenda, quam valde. sin autem nec expetenda ego magis, quam tu cligenda, nec illa pluris æstimanda ego, qui bona, quam tu, qui producta appellas: omnia ista necesse est obscurari, 45 nec apparere, et in virtutis, tamquam in solis radios, incurrere. 91 At enim, qua in vita est aliquid mali, ca esse beata non po-Ne seges quidem igitur spicis uberibus, et crebris, 46 si avenam uspiam videris: nec mercatura quæstuosa, si in maximis lucris 47 parum 48 aliquid damni contraxerit. An hoc usquequaque aliter in vita? et non ex maxima parte de tota judicabis? an dubium est, quin virtus ita maximam partem obtineat in rebus humanis, ut reliquas obruat? 49 audebo igitur caetera, qua secundum naturam sunt, bona appellare, nec fraudare suo veteri nomine, quam aliquid 50 potius novum exquirere; virtutis autem amplitudinem quasi in 92 altera libræ lance ponere. Terram, mihi crede, ea lanx. et maria deprimet, semper enim ex eo, quod maximas partes continet, latissimeque funditur, tota res appellatur. dicimus aliquem hilare vivere, igitur, si semel tristior effectus b. est, hilara vita amissa est? At hoc in eo M. Crasso, quem semel ait in vita risisse Lucilius, non contigit, ut ea re minus ἀγέλαστος, ut ait idem, vocaretur. Polycratem Samium felicem appellant, nibil acciderat ei, quod nollet, nisi quod anulum, quo delectabatur, in mare abjecerat. Ergo infelix una molestia: felix rursus, cum is ipse anulus in præcordiis piscis inventus est. 51 Hle vero, si insipiens; (anod certe, quoniam tyrannus:) numquam beatus: si sapiens: ne tum quidem miser, cum ab Orocte practore Darei in crucem actus est. At multis malis affectus. Quis negat? sed 31 ca mala virtutis magnitudine obrucbantur. An ne hoc qui-93 dem Peripateticis concedis, ut dicant, omnium virorum bo-

expetas an eligas, pracipua ut placebat Da- Non placet parum. visio e IV, 26.

⁴⁴ Tantum refert.] Forte legendum ta- parci a. d.

corrigit virtutis, ut respondeat solis.

⁴⁶ Si avenam uspiam videris.] Uspiam habent Mss. quidam apud Davisium et edd, pr. recte, vulgo male ipsam.

⁴⁷ Parum aliquid damni contraverit.]

⁴⁸ Aliquid damni.] Credo verum esse

⁴⁹ Audebo igitur cetera.] Cetera abest 45 Nec - - in virtutes.] Bene Davisius a Mss regiis Par, delevitque Alemannus, qui a Victorio esse dicit additum.

⁵⁰ Potius. Videtur esse alieno loco, et post nomine, ponendum, ut et fecit Davi-

⁵¹ Ille vero. Polycrates.

norum, id est, sapientum, omnibusque virtutibus ornatorum, vitam omnibus partibus plus habere semper boni. quam mali? quis hoc dicit? 52 Stoicis licet. minime, sed isti ipsi, qui voluptate, et dolore omnia metiuntur, nonne clamant, sapienti plus semper adesse, quod velit, quam quod nolit? Cum tantum igitur in virtute ponant ii, qui se fatentur virtutis causa, nisi ea voluptatem acciret, ne manum quidem versuros fuisse: quid facere nos oportet, qui quamvis minimam animi præstantiam omnibus bonis corporis anteire dicamus, ut ea ne in conspectu quidem relinquantur? 33 quis enim est, qui hoc cadere in sapientem dicere audeat. ut, si fieri possit, virtutem in perpetuum abjiciat, ut dolore omni liberetur? quis nostrum dixerit, quos non pudet ea. quæ Stoici aspera dicunt, mala diccre, melius esse, turpiter aliquid facere cum voluptate, quam honeste cum dolore? Nobis Heracleotes ille Dionysius flagitiose descivisse vide- 94 tur a Stoicis propter oculorum dolorem. 54 quasi vero hoc p. 147. didicisset a Zenone, non dolere, cum doleret? illud audierat. nec tamen didicerat, malum illud non esse, quia turpe non esset, 55 et esse ferendum viro. Hic si Peripateticus fuisset, permansisset, credo, in sententia, quoniam dolorem dicunt malum osse, de asperitate autem ejus fortiter ferenda præcipiunt cadem, qua Stoici: et quidem Arcesilas tuus, etsi fuit in disserendo pertinacior, tamen noster fuit, erat enim Polemonis, is cum arderet podagræ doloribus, visitassetque hominem Carneades, Epicuri perfamiliaris, et tristis exiret: mane, quæso, inquit, Carneade noster: nibil illine hue pervenit, ostendit pedes, et pectus, attamen hie mallet non dolere. Hac igitur est nostra ratio, quæ tibi videtur in- 32 constans: cum propter virtutis cælestem quandam, et divi- 95 nam, tantamque præstantiam, ut, ubi virtus sit, 56 resque magnæ, sumendæ, laudabilesque virtute gestæ, ibi esse miseria, et ærumna non possit, tamen labor possit, et molestia: non dubitem dicere, omnes sapientes semper beatos esse, sed tamen fieri posse, ut sit alius alio beatior.

52 Stoicis licet.] Sc. hoc dicere. Sed est esse, ut et Manutius judicavit. bene Lambinus judicat legendum Stoici scilicet, quod et Davisius probat.

53 Quis - - hac cadere.] Ms. Paris. hoc, quod recepit bene Davisius.

Lambinus, pro vulg. quis v. 55 Et esset ferendum euro.] Legendum

56 Resque magna, sumenda: laudahilesque, &c. | Sumenda non convenit rebus ceteris, que sunt virtutis. Manutius corr. summeque laudabiles, v. gesta, Davisius 54 Quasi vero hoc d.] Sic bene e Mss. res magni astimanda, laudabilesque. illud magis placet.

Atqui iste locus est, Piso, tibi etiam atque etiam confirmandus, inquam. quem si tenueris, non modo meum Ci-96 ceronem, sed etiam me ipsum abducas licebit. Tum Quintus, Mihi quidem, inquit, satis hoc confirmatum videtur. ⁵⁷ lætor guidem, philosophiam, cujus antea supellectilem pluris æstimabam, quam possessiones reliquorum, ita mihi dives videbatur, ut ab ca petere possem, quidquid in studiis nostris concupissem: hanc igitur lætor etiam acutiorem repertam, quam ceteras; quod quidam ei deesse dice-58 Non quam nostram quidem, inquit Pomponius jocans. sed mehercule pergrata mihi oratio tua. quæ enim dici Latine posse non arbitrabar, ea dicta sunt a te, nec minus plane, quam dicuntur a Græcis, verbis aptis. Sed tempus est, si videtur: et recta quidem ad me. Quod cum ille dixisset, et satis disputatum videretur, in oppidum ad Pomponium perreximus omnes.

p. 148.

M. TULLII CICERONIS

TUSCULANARUM QUÆSTIONUM

BRUTUM M.

LIBER PRIMUS.

T) To

CONTEMNENDA MORTE

ARGUMENTUM.

Prafatus de instituto philosophia Graca Latinis litteris illustranda, ut, in quo uno a Gracis vincerentur Romani, id ad ipsos quoque transferretur, c. 1-4. ponit id, de quo tota est primi libri disputatio: An mors malum sit? quod deinde multis refellit. Primo ostendit, mortem non posse malum esse mortuis, quod falsa sint omnia, qua de inferis apud poetas narrentur, et, si nusquam sint mortui, non possint esse miseri, quod nil sentiant, neque

am, &c. τὸ cam etiam τὸ igitur, requirit.

Epicoream, exceptam vult Pomponius, nunquam nostræ quidem.

57 Lator quidem philosophiam.] Ele- sed tamen per jocum, et subridens. Ceganter Davisius latorque, eam philosophi- terum lectio hac variat in edd. et scr. libris, qui tamen nil melius habent. Da-58 Non, quam nostram quidem.] Suam, visius ex iis confecit hanc conjecturam:

adeo mors malum, c. 5-7. Deinde non esse malum mortem morituris c. 8. demonstrare suscipit. Mors quid sit, non constare inter philosophos, qui de natura animi valde dissentiant: c. 9. 10. qua non cognita, ne mors quidem qualis sit, posse intelligi. Qui animum cum corpore confundant, interitum etiam mentis et corporis conjungere, reliquos spem immortalitatis afferre. Quicquid sit, mortem non esse malum. Nam si intereat animus, non esse miserum: sin superstes sit corporis ruinis, beatum esse. c. 11. Immortalitatem autem animi confirmari auctoritate antiquitatis omnis, c. 12.13. cura, quam quisque rerum post mortem futurarum gerat, c. 14. s. consensu nationum omnium, c. 16. natura animorum vel animali, h. e. spirabili, vel ignea, qua, cum corpore excesserint, propter agilitatem in sublime ferantur, c. 17. divinis denique rebus, quæ animo insint, quæ nec a corpore oriri, nec in terra nata esse possint, c, 24-27. Quod autem primo propterea quidam animum a corpore discretum negent, quod, ubi sit, aut qualis sit, non intelligant, id esse leve ; quod nec oculus se videat, et animus, quamquam non suam formam, tamen sagacitatem, memoriam, ingenium videat. c. 28. 29. Deinde, quod negent animum vacantem corpore esse posse, quod qualis ejusmodi animus sit, et quomodo possit vacare corpore, non intelligant; ne in corpore quidem qualis sit intelligi, difficiliusque esse, comprehendere, quomodo in alieno et diversa natura corpore esse, quam quomodo vacare corpore possit. c. 22. Stoicos autem esse perabsurdos, qui animos manere dicant, cum e corpore excesserint, sed non semper; quod dent id, quod difficillimum in causa sit, posse animum manere corpore vacantem, quod facile sit, tollant, semper manere. c. 32. Neque Panætii rationem duplicem valere, qui animos mortales velit, primo, quod quicquid nascatur, intereat; deinde, quod animus sæpe æger sit: quod autem ægrum esse, et in morbum cadere possit, id ctiam interire possit. Nam cum de immortalitate disputetur, de mente dici, quæ omni turbido motu vacet, non de iis partibus, in quibus agritudines versentur, c. 32, 33. Quod si vero animus intereut, non esse tamen, quare mortem timeanus, cum propter sam rationem, quum supra attulerit, c. 11. tum propter multas alias. Mortem non propter se. fieri enim in puncto, sape etiam sine sensu, timeri, sed propter discessum ab omnibus vita bonis: sed ca esse aut opinata tantum, aut tam pauca et parva, ut a malorum et magnitudine aut multitudine obruantur; et morte omnia mala et pericula effugi. c.34-36. Nullis bonis rebus carere mortuos, quod carere is demum dicatur, cui desit, quod desideret : c. 36. neque, sine sensu esse, odiosum esse tum, cum sensus ablatus sit. c. 37. Ac propterea omnem metum mortis pellendum esse, neque miserum putandum mature mori, et, ut aiunt, ante tempus, quod nullum certum vivendi spatium natura dederit, sed incertam vitæ usuram. c. 39-41. De humatione autem et sepultura non esse laborandum, quod nihil ad mortuum pertineat: c.42-45. operam potius dandam esse, ut laudabilem vitam gloriosa ratione finiamus: eam esse optimam aquo animo oppetenda mortis rationem. c. 46. 47. Epilogi loco afferuntur ipsorum deorum de morte testimonia, et hominum de morte pro patria oppetita opiniones.

CUM defensionum laboribus, senatoriisque muneribus 1 aut omnino, aut magna ex parte essem aliquando liberatus, 1

retuli me. Brute, te hortante maxime, ad ea studia, quæ retenta animo, remissa temporibus, longo intervallo intermissa revocavi: et. cum omnium artium, quæ ad rectam vivendi viam pertinerent, ratio et disciplina, studio sapientiæ, quæ philosophia dicitur, contineretur; hoc mihi Latinis litteris illustrandum putavi: non, quia philosophia Græcis et litteris, et doctoribus percipi non posset: sed meum semper judicium fuit, omnia nostros aut invenisse per se sapientius, quam Græcos, aut accepta ab illis, fecisse meliora, quæ quidem digna statuissent, in quibus 2 elaborarent. Nam mores, et instituta vitæ, resque domesticas ac familiares nos profecto et melius tuemur et lautius: rem vero publicam nostri majores certe melioribus temperaverunt et institutis et legibus. Quid loquar de re militari? in qua cum virtute nostri multum valuerunt, tum plus etiam disciplina. Jam illa, quæ natura, non litteris b. assecuti sunt, neque cum Græcia, neque ulla cum gente sunt conferenda. Que enim tanta gravitas, que tanta constantia, magnitudo animi, probitas, fides, quæ tam excellens in omni genere virtus in ullis fuit, ut sit cum majoribus nos-3 tris comparanda? Doctrina Græcia nos, et omni litterarum genere superabat, in quo erat facile vincere non repugnantes. nam cum apud Græcos antiquissimum site doctis genus poetarum, si quidem Homerus fuit, et Hesiodus ante Romam conditam, Archilochus regnante Romulo; serius poeticam nos accepimus; annis enim fere 1 DX post Romam conditam Livius ² fabulam dedit, C. Claudio, Cæci filio, M. Tuditano, consulibus, anno ante natum Ennium: qui fuit 2 major natu, quam Plautus ³ et Nævius. Sero igitur a nostris poetæ vel cogniti, vel recepti. Quamquam est in Originibus, solitos esse in epulis canere convivas ad tibicinem de clarorum hominum virtutibus: honorem tamen huic generi non fuisse, declarat oratio Catonis, in qua objecit, ut probrum, M. Nobiliori, quod is in provinciam poetas duxisset. duxerat autem consul ille in Ætoliam, ut scimus, En-

¹ Dx.] Hunc esse verum numerum. rotundum x. posuisse.

² Fabulam dedit. Ms. Ursini habebat est ut. docuit, sed et dari fabilie dicuntur,

³ Et Navius.] Cum constet Navium non vulgatum ante cocox, certum est. Ennio majorem natu fuisse: nec credibile, nam hi Consules fuere a. V. DXIV. vel Ciceronem in hoc errasse, qui in Bruto DXIII. et Ursinus in Ms. reperit. quia au- recte rem tradidit: aut onittendum hoc tem Cicero dicit fere, videtur numerum est, quia et a Ms. apud Verburgium, ab fuit, ut et placet Pearcio, aut addendum

nium. Quo minus igitur honoris erat poetis, eo minora studia fuerunt. 4 nec tamen, siqui magnis ingeniis in co genere exstiterunt, non satis Græcorum gloriæ responderunt. An censemus, si Fabio, nobilissimo homini, laudi datum 4 esset, quod pingeret, non multos etiam apud nos futuros ⁵ Polycletos et Parrhasios fuisse? Honos alitartes, omnesque incenduntur ad studia gloria: jacentque ea semper, quæ apud quosque improbantur. Summam eruditionem Græci sitam censebant in nervorum, vocumque cantibus. igitur et Epaminondas, princeps, meo judicio, Græciæ. fidibus præclare cecinisse dicitur: Themistoclesque 6ali- p. 149. quotante annos, 7cum in epulis recusasset lyram, habitus est indoctior. Ergo in Græcia musici floruerunt, 8 discebantque id omnes, nec, qui nesciebat, satis excultus doctrina putabatur. In summo apud illos honore geometria fuit, itaque ni- 5 hil mathematicis illustrius. At nos, metiendi, ratiocinandique utilitate, huius artis terminavimus modum. At con-3 tra oratorem celeriter complexi sumus: nec eum primo eruditum, aptum tamen ad dicendum: post autem eruditum. nam Galbam, Africanum, Lælium, doctos fuisse traditum est: studiosum autem eum, qui iis ætate anteibat, Catonem: post vero Lepidum, 9 Carbonem, Gracchos: deinde ita magnos nostram ad ætatem, ut non multum, aut nihil omnino Gracis cederetur. 10 Philosophia jacuit usque ad hanc attatem, nec ullum habuit "lumen litterarum Latinarum: quæ illustranda, et excitanda nobis est, ut, si occupati profuimus aliquid civibus nostris, prosimus etiam. 12 si possumus, otiosi. In quo co magis nobis est elaborandum, 6 · quod multi jam esse Latini libri dicuntur scripti inconsiderate, 13 ab optimis illis quidem viris, sed non satis cruditis.

4 Nec tamen, siqui. | Davisius in ed. sec. dedit, nec tamen sie, que, nescio unde.

5 Polycletos et Parrhusios.] Quia de pictoribus sermo est, alienum videtur Camerario Polycleti nomen, corrigitque Polygnotos atque ita edidere P. Manutius et Lambinus. Sed Polycletus etiam pietoria arte excelluit, unde et ap. Ælian. V. H. XIV, 8. pictor dicitur. Ms. Guelf. habet Polyclotos et Praxiteles.

7 Cum recusasset.] Sic et latinitas pos-tulat, et habent edd vett. plures, Mediol. Junt. Ald. Steph. Post edidere recusaret. male. Post Ms. Guelf. habet est habitat tirdoction, ut Dambias Indit

8 Discebantque id omnes.] Quorsum id pertinet? artificam intelligendum sit. sed malim ideo.

9 Carbonem.] Edd pr. habent Catanem: ut et Guelf, caque erat Camerarii tempore vulgata lectio, qui tamen corrigi volchat Carbonem, idque et Beroaldo plamisse dicit, quia sic in edd, phiribus anti mis reperi Ald. Steph. &c. retimi.

10 Phil. jacuit. | Edd. vett. habent la-6 Aliquot ante annos.] Ante Epami- tvit, quod et seqq. bene convenit. sed sensus famen idem est in juenit.

11 Lumen litterarum Lat. | Nemo latine de philosophia scripsit.

12 Si possumus | Malim si possimus. 13 Ab options illis guidem viris. 1 Mahat the provide, at ad libro perturat

fieri autem potest, ut recte quis sentiat, et id, quod sentit, polite eloqui non possit, sed mandare quemquam litteris cogitationes suas, qui eas nec disponere, nec illustrare possit, nec delectatione aliqua allicere lectorem, hominis est intemperanter abutentis et otio, et litteris. Itaque suos libros ipsi legunt cum suis, nec quisquam attingit, præter eos, qui eandem licentiam scribendi sibi permitti volunt. Quare 14 si aliquid Oratoriæ laudis nostra attulimus industria. multo studiosius philosophiæ fontes aperiemus, e quibus 4 etiam 15 illa manabant. Sed, ut Aristoteles, vir summo in-7 genio, scientiæ copia, cum motus esset Isocratis rhetoris gloria, 16 docere etiam coepit, adolescentes dicere, et prudentiam cum eloquentia jungere: sic nobis placet 17 nec pristinum dicendi studium deponere, et in hac majore, et uberiore arte versari, hanc enim perfectam philosophiam semper judicavi, quæ de maximis quæstionibus copiose posset, ornateque dicere : in quam exercitationem ita nosstudiose 18 [operam] dedimus, ut jam etiam scholas Græcorum more habere auderemus: ut nuper tuum post discessum in Tusculano, cum essent plures mecum familiares, tentavi, quid in eo genere possem, ut enim antea declamitabani causas, quod nemo me diutius fecit: sic hae nune mihi senilis est declamatio. Ponere jubebam, de quo quis audire s vellet: ad id aut sedens, aut ambulans disputabam. que dierum quinque scholas, ut Græci appellant, in totidem libros contuli. fiebat autem ita, ut, cum is, qui audire vellet, dixisset, quid sibi videretur, tum ego contra dicerem, hæc est enim, ut scis, vetus, et Socratica ratio contra alterius opinionem disserendi. nam ita facillime, quid verisimillimum esset, inveniri posse Socrates arbitrabatur. sed quo commodius disputationes nostræ explicentur, sic

laudem oratoriam. Ms. Guelf. habet et docere permutare.

14 Si aliquid Oratoria laudis.] Cor- coepit et ipse rhetorem agere, itaque pro rexere quidam, in his Davis. Laudi. atque dicere legendum videtur docere et post deita et habent quædam edd. vett. Mediol. lendum hoc verbum. Bentleius correxit, &c. non necesse erat. attulimus referri dicere etiam capit ad adolescentes : quod potest ad Latinos, Romanos, his attulit non placet, optimum videtur verba dicerc

17 Nec - - deponere, &c.] Usitatius 15 Illa manabant.] Ferri potest. sed foret et - - non deponere, et. Sed et alibi valde placet Pearcii correctio manabat, ut Cicero sic nec vel neque ponit, sequente ad oratoriam laudem pertineat.

Cicero sic nec vel neque ponit, sequente et, v. ad Or. pro Quint. 1. et Clav. in

¹⁶ Dicere ctiam capit, adolescentes docerc.1 Falsum est Aristotelem dixisse, i. e. Isocratem, qui scholas dicendi haberet, et placuisse Lambino et alias.

¹⁸ Operam dedimus. | Operam mihi susoratorem egisse. Sed motus invidia erga pectum est, putoque delendum. Sic vici

eas exponam, quasi agatur res, non quasi narretur. ergo ita nascetur exordium.

A. Malum mihi videtur esse Mors. M. Iisne, qui mor- 5 tui sunt, an iis, quibus moriendum est? A. Utrisque. M. 9 Est miserum igitur, quoniam malum. A. Certe. M. Ergo et ii, quibus evenit jam, ut morerentur, et ii, quibus even- p. 150. turum est, miseri. A. Mihi ita videtur. M. nemo ergo anon miser. A. Prorsus nemo. M. Et quidem, si tibi constare vis, omnes, quicunque nati sunt, eruntve, non solum miseri, sed etiam semper miseri. nam si solos cos diceres miseros, quibus moriendum esset: neminem tu quidem eorum, qui viverent, exciperes: moriendum est enim omnibus: esset tamen miseriæ finis in morte, quoniam autem etiam mortui, miseri sunt, in miseriam nascimur sempiternam, necesse est enim, miseros esse eos, qui centum millibus annorum ante occiderunt, vel potius omnes, quicumque nati sunt. A. Ita prorsus existimo. M. Dic. quæso. 10 num te illa terrent, triceps apud inferos Cerberus, Cocyti fremitus, transvectio Archerontis, mento summam aquam attingens siti enectus Tantalus? num illud, quod

> 19 Sisyphu' versat Saxum sudans nitendo, neque proficit hilum?

fortasse etiam inexorabiles judices, Minos, et Rhadamanthus, apud quos nec te L. Crassus defendet, nec M. Antonius, nec, 20 quoniam apud Græcos judices res agetur, poteris adhibere Demosthenem: tibi ipsi pro te crit maxima corona causa dicenda. Hac fortasse metuis, et idcirco mortem censes esse sempiternum malum. A. Adeone me deli- 6 rare censes, ut ista esse credam? M. An tu hæc non credis? A. Minime vero. M. 21 Male hercule narras. A. Cur? quæso. M. Quia disertus esse possem, si contra ista dicerem. A. 22 Quis enim non in ejusmodi causa? aut quid 11 negotii est, hæc poetarum, et pictorum portenta convincere? M. Atqui pleni sunt libri contra ista ipsa philosophorum disserentium. A. Inepte sane. quis est enim tam excors, quem ista moveant? M. Si ergo apud inferos miseri non

¹⁹ Sisyphu' versat.] Est clausula ver- hoc audio. sus, itaque sie exprimi curavi.

Qua ista ratio? immo lege quamquam.

²¹ Male h. nurras.] I c. non libenter rediret.

²⁹ Quis enim, &c.] Int. non est, quod 20 Quoniam apud Gr. j. res agetur.] doleas hanc dicendi facultatem tibi non dari, nam non multum laudis inde ad te

sunt, 23 ne sunt quidem apud inferos ulli. A. Ita prorsus

existimo. M. Ubi ergo sunt ii, quos miseros dicis? aut quem locum incolunt? si enim sunt, nusquam esse non possunt. A. Ego vero nusquam esse illos puto. M. Igitur ne esse quidem. A. Prorsus isto modo: et tamen miseros ob 12 id ipsum quidem, quia nulli sunt. M. Jam mallem Cerberum metueres, quam ista tam inconsiderate diceres. A. 24 Quid tandem? M. Quem esse negas, cundem esse dicis, ubi est acumen tuum? cum enim miserum esse dicis, tum eum, qui non sit, dicis esse, A. Non sum ita hebes, ut istuc dicam. M. Quid dicis igitur? A. Miserum esse, verbi causa, M. Crassum, qui illas fortunas morte dimiserit: miserum Cn. Pompeium, 25 qui tanta gloria sit orbatus: omnes denique miseros, qui hac luce carcant. M. Revolveris codem. sint enim oportet, si miseri sunt, tu autem modo negabas eos esse, qui mortui essent, si igitur non sunt, nihil possunt esse; ita 26 ne miseri quidem sunt. A. Non dico fortasse ctiam, quod sentio, nam istuc ipsum, non esse, cum fueris, 13 miserrimum puto. M. 27 Quid? miserius, quam omifino numquam fuisse? ita, qui nondum nati sunt, miseri jam sunt, quia non sunt: et nos ipsi, si post mortem miscri futuri sumus, miseri fuimus, antequam nati. ego autem non commemini, antequam sum natus, me miserum, tu si meliore memoria es, velim scire, 28 ecquid de te recordere. 7 A. Ita jocaris, quasi ego dicam, 20 eos miseros, qui nati non sunt, et non eos, qui mortui sunt. M. Esse ergo eos dicis. A. Immo, quia non sunt, cum fuerint, 30 co miseros esse. p. 151. M. Pugnantia te loqui non vides? quid enim tam pugnat. quam non modo miserum, sed omnino quidquam esse, qui

non sit? an tu egressus porta Capena, cum Calatini, Scipionum, Serviliorum, Metellorum sepulcra vides, miscros putas illos? A. Quoniam me verbo premis, posthac non ita dicam, miseros esse, sed tantum, miseros, ob id ipsum,

²³ Ne sant q. apud inferos ulli.] I. e. punxit Pearcius. Vulgo: Quid miserius. nnino nemo est in illo loco: si tamen cus sanus est. 28 Equid de te recordare.] Putavi scribendum recordére, et sic est in edd. omnino nemo est in illo loco: si tamen locus sanus est.

²⁴ Quid tandem.] Bentleius corrigebat Quî tandem.

²⁶ Qui tanta gloria.] Davis. c. Mss. duobus addidit tanta dignitate.

²⁶ Ne miseri quidem sunt.] Sunt puto delendum, multis aliis locis in tali conclusione verbum hoc non additum reperi.

²⁷ Quid / miserius.] Sic bene inter-

vett. ut Junt. Ald.

²⁹ Eos miseros.] Esse delevi. abest et a Mss. Paris. ap. Alemannum et edd. vett. ut Junt. Ald. tum alterum miseros post non eos delevi auctoribus Mss. ap. Davisium.

³⁰ Eos miseros esse. Davisius e Ms. có. placet.

quia non sunt. M. Non dicis igitur, miser est M. Crassus. sed tantum, miser M. Crassus. A. Ita plane. M. Quasi 14 non necesse sit, quidquid isto modo pronunties, id aut esse. aut non esse. an tu dialecticis ne imbutus quidem es? in primis enim hoc traditur: omne pronuntiatum (sic enim mihi in præsentia occurrit, ut appellarem ἀξίωμα: utar post alio, 31 si invenero melius) 32 id ergo est pronuntiatum, quod est verum, aut falsum. cum dicis igitur, miser M. Crassus: authoc dicis, miser est M. Crassus, et possit judicari. verum id. falsumne sit: aut nihil dicis omnino. A. Age, jam concedo, non esse miseros, 33 qui mortui sunt, quoniam extorsisti, ut faterer, qui omnino non essent, cos ne miseros quidem esse posse, quid ? qui vivimus, cum moriendum sit, nonne miseri sumus? quæ enim potest in vita esse jucunditas, cum dies et noctes cogitandum sit, jam, iamque esse moriendum?

M. Ecqui ergo intelligis, quantum mali de humana con-8 ditione dejeceris? A. Quonam modo? M. Quia, si mori 15 ctiam mortuis miscrum esset, infinitum quoddam, et sempiternum malum haberemus in vita. nunc video calcem: 34ad quam cum sit decursum, nihil sit præterca extimescendum. sed tu mihi videris Epicharmi, acuti, nec insulsi hominis, ut Siculi, sententiam sequi. A. Quam? non enim novi. M. Dicam, si potero, Latine. scis enim me Græce b. loqui in Latino sermone non plus solere, quam in Græco Latine. A. Et recte quidem, sed quæ tandem est Epicharmi ista sententia? M.

Emori nolo: sed me esse mortuum nihil astimo.

A. Jam agnosco Gracum. et quoniam coegisti, ut concederem, qui mortui essent, cos miseros non esse, perfice. si potes, ut ne moriendum quidem esse, miserum putem. M. Jam istuc quidem nihil negotii est: sed etiam majora 18 molior. A. Quo modo hoc nihil negotii est: aut quæ sunt tandem ista majora? M. Quoniam si post mortem nihil est mali, ne mors quidem est malum: cui proximum tempus est post mortem, in quo mali nihil esse concedis: ita

edd. vett. ut Junt. Ald. nec Ms. Guelf. falsum. itaque delevi, nam et friget.

parenthesin, omne pronunciatum. sequi Guelf. ed. Mediol.

³¹ Sed si inv. melius.] Sed non habent debebat, omne ergo pr. est aut verum aut

³³ Quim. sunt.] Videtur legendum sint. 32 Id ergo promunciatum, &c.] Hoc non 34 Ad quam.] Vulgo quem: quod miror satis bene consentit cum superiori ante esse tam diu toleratum. quam habet Ms.

ne moriendum quidem esse, malum est. id est enim, perveniendum esse ad id, quod non esse malum confitemur. A. Ubcrius ista quæso. hæc enim spinosiora, prius, ut confitear, me cogunt, quam ut assentiar, sed quæ sunt ea, quæ dicis te majora moliri? M. Ut doceam, si possim, non modo malum non esse, sed bonum etiam esse mortem. A. Non postulo id quidem; 35 aveo tamen audire. ut enim non efficias quod vis, tamen, mors ut malum non sit, efficies, sed nihil te interpellabo, continentem orationem audire malo.

- 17 M. Quid? si te rogavero aliquid, nonne respondebis? A. Superbum id quidem est. sed, nisi quid necesse erit,
- 9 malo ne roges. M. Geram tibi morem, et ca, quæ vis, ut potero, explicabo, nec tamen quasi Pythius Apollo, certa ut sint, et fixa, quæ dixero: sed ut homunculus unus c multis, probabilia conjectura sequens, ultra enim quo prop. 152. grediar, quam ut veri videam similia, non habeo. certa dicent ii, qui et percipi ca posse dicunt, et se sapientes

esse profitentur. A. Tu, ut videtur, nos ad audiendum parati sumus.

M. Mors igitur ipsa, quæ videtur notissima res esse, 18 quid sit, primum est videndum, sunt enim, qui discessum animi a corpore putent esse mortem, sunt, qui nullum censeant fieri discessum, sed una animum, et corpus occidere, 36 animumque cum corpore exstingui, qui discedere animum censent, alii statim dissipari, alii diu permanere, alii semper. Quid sit porro ipse animus, aut ubi, aut unde, magna dissensio est. aliis cor ipsum, animus videtur: ex quo excordes, vecordes, concordesque dicuntur: et Nasica ille prudens, bis consul, Corculum, et

Egregie cordatus homo catus Æliu' Sextus.

19 Empedocles animum esse censet, cordi suffusum sanguinem. aliis pars quædam cerebri visa est animi principatum tenere. aliis nec cor ipsum placet, nec cerebri quandam partem, esse animum: sed alii in corde, alii in cerebro dixerunt animi esse sedem, et locum. animum autem alii animam, 37 ut

35 Aveo tamen.] Sic edd. vett. omnes. 37 Ut fere vostri declarant nomen.] non habeo, ut quædam recentiores. mox Locus hic varie legitur. sed nulla dum illæ et ut enim non efficias recte, ut edidit lectio mihi reperta est, quæ satis placeret. declarant nomen si abessét, nibil laboraremus: vulgatum est, quo verbo, anima 36 Animumque cum corpore. I Sic edd. sc. nostri pro synonymo utuntur.

Davisius. post non delevi ante efficies, iisdem auctoribus.

vett. Med. Ald. Junt. &c. aliæ in.

fere nostri declarant nomen. nam et agere animam, et efflare dicimus, et animosos, et bene animatos, et ex animi sententia: ipse autem animus ab anima dictus est. Stoico animus, ignis videtur. Sed hæc quidem, quæ dixi. 10 cor, cerebrum, animam, ignem, vulgo: reliqua fere singuli, ut multi ante veteres. 38 Proxime autem Aristoxenus, mu- 20 sicus, idemque philosophus, ipsius corporis 39 intentionem quandam, velut in cantu, et fidibus, quæ harmonia dicitur, sic ex corporis totius natura, et figura, varios motus cieri, tamquam in cantu sonos. Hic ab artificio suo non recessit, et tamen dixit aliquid, quod ipsum quale esset, b. erat multo ante et dictum, et explanatum a Platone. nocrates animi figuram, et quasi corpus, negavit esse, verum numerum dixit esse, cujus vis, ut jam antea Pythagoræ visum erat, in natura maxima esset, ejus doctor Plato triplicem finxit animam: oujus principatum, id est rationem, in capite, sicut in arce, posuit: 40 et duas partes parere voluit, iram et cupiditatem: quas locis disclusit; iram in pectore, cupiditatem subter præcordia locavit. Dicæar- 21 chus autem in eo sermone, quem Corinthi habitum tribus libris exponit, doctorum hominum disputantium, primo libro multos loquentes facit: duobus Pherecratem quendam Phthiotam senem, quem ait a Deucalione ortum, disserentem inducit, nihil esse omnino animum, et hoc esse nomen totum inane, frustraque animalia, et animantes appellari; neque in homine inesse animum, vel animam, nec in bestia: vimque omnem cam, qua vel agamus quid, vel schtiamus, in omnibus corporibus vivis æquabiliter esse fusam, nec separabilem a corpore esse, quippe quæ nulla sit, nec sit quidquam, nisi corpus unum, et simplex, ita figuratum, ut temperatione naturæ vigeat, et sentiat. Aristoteles longe omni- 22 bus (Platonem semper excipio) præstans et ingenio, et diligentia, cum, 41 quattuor illa genera principiorum esset complexus, e quibus omnia orirentur, quintam quandam natu-

cum antecedente conjungit, ut multi ante veteres, proxime autem. nempe quia et nt ante, proxime autem non bene consentiunt, itaque Bentleius pro multi volebat

38 Proxime autem A.] Bentleius hoc si ex velut fecerimus et ut, cui deinde respondet sic.

quandam semicolon. clara erit sententia, vov illa.

⁴⁰ Et duas partes separare voluit. 1 Hoc Plato hujusmodi quid statuit in Phædone intelligi non potest. Ms. Vatic. habet duas p. parere roluit, quod et Davisius et Alemannus recepere. imitatus eos sum.

⁴¹ Qualtuor illa genera pr.] In Ms. 39 I. quandam, velut, &c.] Hic sensus Paris, est nota illa, quod et edidere Bu-non satis planus. Edd. pr. habent post herius, Davisius, sed id est glossema

ram censet esse, e qua sit mens. cogitare, enim, et provip. 153. dere, et discere, et docere, et invenire aliquid, 42 et tam multa alia meminisse, amare, odisse, cupere, timere, angi, lætari: hæc, et similia eorum, in horum quattuor generum nullo inesse putat. quintum genus adhibet, vacans nomine: et sic ipsum animum, 43 έντελεχίαν appellat novo nomine, 11 quasi quandam continuatam motionem, et perennem. Nisi quæ me forte fugiunt, 44 hæ sunt fere omnium de animo sententiæ. Democritum enim magnum quidem illum virum, 45 sed lævibus et rotundis corpusculis efficientem animum concursu quodam fortuito, omittamus, nihil est enim 23 apud istos, quod non atomorum turba conficiat. Harum sententiarum quæ vera sit, deus aliquis viderit: quæ verisimillima, magna quæstio est, utrum igitur inter has sententias dijudicare malumus, an ad propositum redire? A. Cuperem equidem utrumque, si posset: sed 46 est difficile confundere, quare si, ut ista non disserantur, liberari mortis metu possumus, id agamus, sin id non potest, nisi hac quæstione animorum explicata, nunc, si videtur, hoc: illud alias. M. Quod malle te intelligo, id puto esse commodius, efficiet enim ratio, ut quæcumque vera sit earum sententiarum, quas exposui, mors aut malum non sit, aut sit 24 bonum potius. Nam si cor, aut sanguis, aut cerebrum est animus, certe, quoniam est corpus, interibit cum reliquo corpore. si anima est, fortasse dissipabitur: si ignis, exstinguetur: si est Aristoxeni harmonia, dissolvetur. Quid de Dicæarcho dicam, qui nihil omuino animum dicat esse? His sententiis omnibus nihil post mortem pertinere ad quemquam potest, pariter enim cum vita sensus amittitur, non sentientis autem, nihil est, ullam in partem quod intersit, reliquorum sententiæ spem afferunt, si te forte hoc delectat, posse animos, cum e corporibus excesserint, in cœlum, quasi in domicilium suum, pervenire. A. Me vero deb. lectat: idque, primum ita esse velim: deinde, etiam si non 25 sit, mihi tamen persuaderi velim. M. Quid tibi ergo opera

tuli interpunctionem post alia, quod verbum tamen deletum velim. nam nihil est, quo referatur.

^{43 &#}x27;Εντελεχίαν.] V. Clav. in Græc.

⁴⁴ Ha sunt fere omnium d. a. s.] Davisius delevit omnium, non bene. facilius dum est conjungere aut sic legendum. erat dicere omnes: sed qui omnium sen-

⁴² Et tam multa alia meminisse.] Sus- tentias recenset, idem et omnes narrat.

⁴⁵ Sed lavibus.] Sed non videtur sententiæ loci convenire, milique insititium videtur, nempe putabant librarii post quidem esse debere sed.

⁴⁶ Est diff. confundere. Aut intelligen-

nostra opus est? num eloquentia Platonem superare possumus? evolve diligenter ejus eum librum, qui est de animo: amplius quod desideres, nihil erit. A. Feci mehercule, et quidem sæpius, sed nescio quo modo, dum lego, assentior: cum posui librum, et mecum ipse de immortalitate animorum cœpi cogitare, assensio omnis illa elabitur. M. Quid hoc? dasne aut manere animos post mortem, aut morte ipsa interire? A. Do vero. M. Quid, si maneant? A. Beatos esse concedo. M. Si intereant? A. Non esse miseros, quoniam, ne sint quidem. jam istuc, coacti a te, paullo ante concessimus. M. Quo modo igitur, aut cur mortem malum tibi videri dicis, quæ aut beatos nos efficiet, animis manentibus, aut non miseros, sensu carentes?

A. Expone igitur, nisi molestum est, primum animos, si 12 potes, remancre post mortem: tum, si minus id obtinebis: 26 (est enim arduum) docebis, carcre omni malo mortem. ego enim istuc ipsum vercor, ne malum sit, non dico carere sensu, sed carendum esse. M. Auctoribus quidem ad istam sententiam, quam vis obtineri, uti optimis possumus; quod in omnibus causis et debet, et solet valere plurimum: et primum quidem omni antiquitate; quæ quo propius aberat ab ortu et divina progenie, hoc melius ea fortasse, quæ erant vera, cemebat.

Itaque unum illud erat insitum priscis illis, quos Cascos 27 appellat Ennius, esse in morte sensum, neque excessu vitæ sic deleri hominem, ut funditus interiret; idque cum multis aliis rebus, tum e pontificio jure, et cæremoniis sepulcrorum intelligi licet; quas maximis ingeniis præditi nec tanta cu- p. 154. ra coluissent, nec violatas tam inexpiabili religione sanxissent, 47 nisi hæsisset in corum mentibus, mortem non interitum esse omnia tollentem atque delentem, sed quandam quasi migrationem, commutationemque vita, qua in claris viris, et fæminis dux in cælum soleret esse: 48 in ceteris humi retineretur, et permaneret tamen. 49 Ex hoc, et nos- 28 trorum opinione.

Romulus in calo cum diis agit avum,

ut famæ assentiens dixit Ennius: et apud Græcos, indeque perlapsus ad nos, et usque ad Oceanum Hercules, tantus et tam præsens habetur deus, hinc Liber deus, Semele natus, eademque famæ celebritate Tyndaridæ fratres: qui 50 non modo adjutores in prœliis victoriæ populi Romani, sed etiam nuntii fuisse perhibentur. Quid? Ino, Cadmi filia, nonne Leucothea nominata a Græcis, Matuta habetur a nostris? quid? totum prope cælum, ne plures persequar, 13 nonne humano genere completum est? Si vero scrutari 29 vetera, et ex his ea, quæ 51 scriptores Græci prodiderunt, eruere coner: ipsi illi, majorum gentium dii qui habentur, hinc a nobis profecti in cælum reperientur. Quære, quorum demonstrantur sepulchra in Græcia: reminiscere, quoniam es initiatus, 52 quæ traduntur mysteriis: tum denique, quam hoc late pateat, intelliges. Sed qui nondum ea, ⁵³ quæ multis post annis tractari coepissent, physica didicissent, tantum sibi persuaserant, quantum natura admonente cognoverant: rationes, et causas rerum non tenebant: visis quibusdam sæpe movebantur, hisque maxime nocturnis, 30 ut viderentur ii, qui vita excesserant, vivere. 54 Ut porro b. firmissimum hoc afferri videtur, cur deos esse credamus, quod nulla gens tam fera, nemo omnium tam sit immanis, cujus mentem non imbuerit deorum opinio. multi de diis prava sentiunt; id cnim vitioso more effici solet: omnes tamen esse vim et naturam divinam arbitrantur. 55 nec vero id collocutio hominum, aut consensus effecit: non institutis opinio est confirmata, non legibas. Omni autem in re consensio omnium gentium, lex naturæ putanda est. quis est igitur, qui suorum mortem primum non eo lugeat, quod cos orbatos vitæ commodis arbitretur? Tolle hanc opinionem: luctum sustuleris, nemo enim mæret suo incommodo. ⁵⁶ dolent fortasse et anguntur: sed illa lugubris la-

Flor. II, 12. et ibi Freinsh.

⁵¹ Scriptores Gracia: Vulgo Gracia: quod corrigere non dubitavi, cum sic loqui Cicero non soleat. Graci habet Ms. Guelf.

⁵² Qua traduntur.] Sic edd. fere vett. etiam in Ms. repertum est: ferri tamen vulgatum posset, si et ante fieret demon-

⁵³ Qua m. p. a. tractari corpissent. Legendum puto caperunt.

⁵⁴ Ut porro firm. h. a. v.] In segg. non

⁵⁰ Non modo adjutores - - sed etiam est quod huic ut respondeat, unde mihi nuncii.] Sc. in bello Macedonico II. v. vout suspectum semper fuit, putavique pro co at esse legendum, quod et Lambino in mentem venisse vidi; sed idem vero pro porro. Sed ita argumentatio perit.

⁵⁵ Nec vero id - - efficit.] Correxi effecit: postulat res et in ed. vet. reperit Bu-

⁵⁶ Dolent fortasse.] Cur fortasse in re minime dubia? Credo esse vitiosum: correctionem probabilem nec ipse reperi, nec alii, destituentibus libris.

mentatio, fletusque mærens, ex co est, quod eum, quem dileximus, vitæ commodis privatum arbitramur, idque sentire. Atque hæc ita sentimus natura duce, nulla ratione, nullaque doctrina.

Maximum vero argumentum est, naturam ipsam de im- 14. mortalitate animorum tacitam judicare, quod omnibus cu- 31 ræ sunt, et maxime quidem, 57 quæ post mortem futura sint. Serit arbores, quæ alteri sæculo prosint, ut ait Statius in Synephebis: quid spectans, nisi etiam postera sæcula ad se pertinere? Ergo arbores seret diligens agricola, quarum adspiciet baccam ipse numquam: vir magnus leges, instituta, rempublicam non seret? Quid procreatio liberorum, quid propagatio nominis, quid adoptiones filiorum, quid testamentorum diligentia, quid ipsa sepulcrorum monumenta. quid elogia significant, nisi nos futura etiam cogitare? Quid 30 illud? num dubitas, quin 58 specimen naturæ capi debeat p. 155. ex optima quaque natura? quæ est igitur melior in hominum genere natura, quam corum, qui se natos ad homines juvandos, tutandos, conservandos arbitrantur? abiit ad deos Hercules, numquam abiisset, nisi, cum inter homines esset, cam sibi viam munivisset. Vetera jam ista, et religione omnium consecrata. Quid in hac republica tot, 15 tantosque viros ob rempublicam interfectos, cogitasse arbitramur? iisdemne ut finibus nomen suum, quibus vita, terminaretur? Nemo umquam sine magna spe immortalitatis se pro patria offerret ad mortem. Liquit esse otioso 33 Themistocli, licuit Epaminondæ, licuit, ne et vetera et externa quæram mihi: sed nescio quomodo inhæret in mentibus quasi sæculorum quoddam augurium futurorum: idque in maximis ingeniis, altissimisque animis et existit maxime, et apparet facillime, quo quidem demto, quis tam esset amens, qui semper in laboribus, et periculis viveret? loquor de principibus. Quid poetæ? nonne post mortem 34 nobilitari volunt? unde ergo illud?

> Adspicite o cives senis Ennii imagini' formam. Hic vestrum pinxit maxima facta patrum.

Mercedem gloriæ flagitat ab iis, quorum patres affecerat gloria, idemque,

⁵⁷ Que -- futura sint.] Edd. Juntæ, vulgatum deccat, cum Lambino et Davisio, ut alibi supra. &c. sunt. forte rectius.

⁵⁸ Specimen n. capi debeat.] Sic correxi

Nemo me lacrymis decoret, nec funera fletu Faxit. cur? volito vivu' per ora virûm.

Sed quid poetas? opifices post mortem nobilitari volunt. quid enim Phidias sui similem speciem inclusit in clypeo Minervæ, 59 cum inscribere non liceret? quid nostri philosophi? nonne in his ipsis libris, quos scribunt de contem-35 nenda gloria, sua nomina inscribunt? Quod si omnium b. consensus, naturæ vox est: omnesque, qui ubique sunt, consentiunt esse aliquid, quod ad eos pertineat, 60 qui vita cesserint: nobis quoque idem existimandum est, et si, quorum aut ingenio, aut virtute animus excellit, eos arbitramur, quia natura optima sunt, cernere naturæ vim maxime: verisimile est, cum optimus quisque maxime posteritati serviat, esse aliquid, cujus is post mortem sensum sit habiturus. 16

Sed ut deos esse natura opinamur, qualesque sint, ratione 36 cognoscimus; sic permanere animos arbitramur consensu nationum omnium: qua in sede maneant, qualesque sint, ratione discendum est. cujus ignoratio finxit inferos, easque formidines, quas tu contemnere non sine causa videbare. in terram enim cadentibus corporibus, hisque humo tectis, e quo dictum est humari, sub terra censebant reliquam vitam agi mortuorum, quam eorum opinionem magni errores 37 consecuti sunt: quos auxerunt poetæ. Frequens enim consessus theatri, in quo sunt mulierculæ, et pueri, movetur audiens tam grande carmen:

> Adsum, atque advenio Acheronte, vix, via alta, atque ardua, Per speluncas saxis structas asperis, pendentibus, Maximis: ubi 68 rigida constat crassa caligo inferâm.

tantumque valuit error, 6º qui mihi quidem jam sublatus videtur, ut, corpora cremata cum scirent, tamen ea fieri apud inferos fingerent, quæ sine corporibus 63 nec fieri possent. nec intelligi, animos enim per se ipsos viventes non poterant mente complecti: formam aliquam figuramque quærebant, inde Homeri tota resvia: 64 inde ea, quæ meus ami-

excidisse nomen ante non. intelligi e verbo inscribere potest. illud tamen melius videtur.

60 Qui vita cesserint.] Quædam edd. c vita, sed hæc phrasis dicitur proprie de iis, serint, ut edidit Davisius, sed nullis libris auctoribus.

61 Rigida constat crassa c. i.] Constat

59 Cum inscribere non liceret. Videatur sinc dubio vitiosum est. tenebræ dicuntur stare non constare, itaque con delendum,

62 Qui - - jam sublatus videtur.] Immo videbatur, quod consentit melius vo raluit.

63 Nec fieri possent.] Scr. forte possunt. 64 Inde ea, quam m. a. A. vengomavresa qui se ipsi interfecere, igitur malim esces- f.] Edd. vett. qua νεκεομαντεία, recte edidit Davisius pro vulgato νεκεομαντία. Αppius utebatur divinationibus e mortuis.

cus Appius νεκρομαντεΐα faciebat: inde in vicinia nostra Averni lacus.

> Unde anima excitantur obscura umbra, 65 aperto ostio Alti Acherontis, fulso sanguine, imagines mortuorum.

p. 156.

has tamen imagines loqui volunt: quod fieri nec sine lingua, nec sine palato, nec sine faucium laterumve et pulmonum vi, et figura potest, nihil enim animo videre poterant: ad oculos omnia referebant. Magni autem est inge- 38 nii. 66 sevocare mentem a sensibus, et cogitationem a consuetudine abducere. itaque credo equidem etiam alios tot sæculis: scd, 67 quod litteris exstet proditum, 68 Pherecydes Syrius primum dixit, animos hominum esse sempiternos: antiquus sanc. fuit enim meo regnante gentili. Hanc opinionem discipulus ejus Pythagoras maxime confirmavit: qui cum Superbo regnante in Italiam venisset, tenuit magnam illam Græciam 60 cum honore disciplinæ, tum etiam auctoritate: multaque secula postea sic viguit Pythagoreorum nomen, ut nulli alii docti viderentur.

Sed redeo ad antiquos, rationem illi sententiæ suæ non 17 fere reddebant, nisi quid erat numeris aut descriptionibus explicandum. Platonem ferunt, ut Pythagoreos cognosce- 39 ret, in Italiam venisse, et didicisse Pythagorea omnia, primumque de animorum æternitate non solum sensisse idem. 70 quod Pythagoram, sed rationem etiam attulisse. quam. nisi quid dicis, prætermittamus, et hanc totam spem immortalitatis relinquamus. A. 71 An tu, cum me in summam exspectationem adduxeris, descris? crrare mehercule malo cum Platone, quem tu quanti facias, scio, et quem ex tuo ore admiror, quam cum istis vera sentire. M. Macte vir- 40 tute, ego enim ipse cum eodem ipso non invitus erraverim.

65 Aperto ostio. | Friget epitheton aperto. placet correctio ed. Dav. opertæ, ut ad tonus corrigebat ex disciplina, probante umbra referatur, post dedi falso pro salso ex Ms. Guelf. edd. vett. qua consentiunt in hac lectione.

66 Revocare mentem a sensibus.] Alibi Cicero in hoc dicit sevocare, itaque secutus sum Davisium, qui sevocare hic edidit.

67 Quod litteris exstet. Addendum aut intell. traditum vel proditum, nam sine hoc formam illam nuspiam reperi. Vestigia sunt in edd. vett. et Ms. Guelf. qui post eastet addunt probo. itaque sic edidi.

68 Pherecydes Syrius. | Vulgo male Syrus, non enim fuit e Syria, sed ex insula Syro, unde sit Syrius, sic et Ms. Guelt.

69 Cum honore et disciplina.] Warbur-Pearcio. Davisius autem legit more et disciplina, ego edidi ex edd. vett. quibusdam honore disciplinæ, quod ejus disciplina optima putabatur et laudabatur.

70 Quod Pythagoram.] Sic pro vulgato Pythagoras scribere ratio Grammatica jubet et sic semper putavi legendum. Sed jam sic edidit Davisius et sic Ms. Guelf. post rationes Mss. quidam habent non

71 An tu, cum me - - deseris?] Malim, An tu me, cum in - - deseres ! Davisius correxit Ain' tu. nec hoc male, deseres est et in Ms. Guelf.

b. 72 Num igitur dubitamus, [an], sicut pleraque, sic et hoc? quamquam hoc quidem minime. persuadent enim mathematici, terram in medio mundo sitam ad universi cæli complexum quasi puncti instar obtinere, quod κέντρον illi vocant: eam porro naturam esse quattuor omnia gignentium corporum, ut quasi partita habeant inter se, et divisa momenta: terrena et humida suopte nutu, et suo pondere ad pares angulos in terram, et in mare ferantur; reliquæ duæ partes, una ignea, altera animalis, utillæ superiores in medium locum mundi gravitate ferantur et pondere, sic hæ rursum rectis lineis in cælestem locum subvolent, sive ipsa natura 73 superiora appetente, sive quod a gravioribus leviora natura repellantur, quæ cum constent, perspicuum debet esse, animos, cum e corpore excesserint, sive illi sint 41 animales, id est, spirabiles, sive ignei, 74 in sublime ferri. Si vero aut numerus quidam sit animus, quod subtiliter magis, quam dilucide dicitur, aut quinta illa 75 non nominata magis, quam non intellecta natura: 76 multo etiam integriora, ac puriora sunt, ut a terra longissime se efferant, horum igitur aliquid animus est, 77 nec tam vegeta mens aut in corde, cerebrove, aut in Empedocleo sanguine demersa 18 jaceat. Dicæarchum vero cum Aristoxeno æquali et condiscipulo suo, doctos sane homines, omittamus: quorum alter ne condoluisse quidem umquam videtur, qui animum se habere non sentiat: alter ita delectatur suis cantibus, ut eos etiam ad hæc transferre conetur. Harmoniam autem ex intervallis sonorum nosse possumus, quorum varia compositio etiam harmonias efficit plures: membrorum vero situs, et figura corporis, vacans animo, quam possit harmop. 157. niam efficere, non video: sed hic quidem, quamvis erudi-• tus sit, sicut est, hæc magistro concedat Aristoteli: canere ipse doceat. bene enimillo proverbio Græcorum præcipitur,

Quam quisque norit artem, in hac se exerceat.

72 Num igitur dubitamus, an, sicut ple- est, item in Ms. Guelf. raque, &c.] An molestum est. nec enim est, quo referatur. Itaque nil melius scio, quam cum Bentleio delere. Sic et hoc. Pythagora Plato. Edd. quædam etiam pro num habent non. non male.

75 Non nominata magis.] Sc. in sermone Latino quæ nomen non habet.

77 Nec - - jacet.] Sic habent edd. Med. Junt. et Ms. Guelf. quod vulgato ne - -74 Sublime ferri.] Videtur addendum juceat, jure, opinor, prætuli.

⁷³ Superiora appetente.] Davisius dedit appetentes, melius vulgato.

in, idque et in edd. vett. Med. Junt. Ald.

⁷⁶ M. etiam integriora ac puriora sunt.] quod de animorum æternitate statuit cum Genus non convenit superioribus. i. e. animis humanis. unde Davisius edidit integriores ac puriores sunt.

Illam vero funditus ejiciamus individuorum corporum læ- 42 vium et rotundorum concursionem fortuitam: quam tamen Democritus concalefactam et spirabilem, id est, animalem esse voluit. is autem animus, qui, si est horum quattuor generum, ex quibus omnia constare dicuntur, ex inflammata anima constat, ut potissimum videri video Panætio, superiora capessat necesse est. nihil enim habent hæc duo genera proni, et supera semper petunt, ita, sive dissipantur, procul a terris id evenit: sive permanent, et conservant habitum suum, hoc etiam magis necesse est ferantur ad cælum, et ab his perrumpatur et dividatur crassus hic et concretus aer, qui est terræ proximus, calidior est enim, vel potius ardentior animus, quam est hic aer, quem modo dixi crassum atque concretum, quod ex eo sciri potest, quia cor- 19 pora nostra terreno principiorum genere confecta, ardore animi concalescunt. Accedit, ut eo facilius animus evadat 43 ex hoc aere, quem sæpe jam appello, eumque perrumpat, quod nihil est animo velocius; nulla est celeritas, quæ possit cum animi celeritate contendere, qui si permanet incorruptus, suique similis: necesse est ita feratur, ut penetret, et dividat omne cælum hoc, in quo nubes, imbres, ventique coguntur: quod et humidum, et caliginosum est, propter exhalationes terræ, quam regionem cum superavit animus, naturamque sui similem contigit, et agnovit; ⁷⁸ junctis ex banima tenui, et ex ardore solis temperato, ignibus insistit, et finem altius se efferendi facit, cum enim sui similem et levitatem, et calorem adeptus, tamquam paribus examinatus ponderibus, nullam in partem movetur, eaque ei demum naturalis est sedes, cum ad sui similem penetravit, in quo nulla re egens aletur, et sustentabitur iisdem rebus, quibus astra sustentantur et aluntur. Cumque corporis facibus 44 inflammari soleamus ad omnes fere cupiditates, eoque magis incendi, quod iis æmulemur, qui ca habcant, quæ nos habere cupiamus: profecto beati crimus, cum, corporibus relictis, et cupiditatum, et æmulationum erimus expertes: quodque nunc facimus, cum laxati curis sumus, ut spectare aliquid velimus, et visere, id multo tum faciemus liberius, totosque nos in contemplandis rebus perspiciendisque ponemus, propterea, quod et natura inest mentibus nostris

78 Junetus.] Davisius edidit junctisut ad ignilius referatur, placet. Sic Mss ap. Alemannum, qui et ipse sic edidit.

insatiabilis quædam cupiditas veri videndi: et oræ ipsæ locorum illorum, quo pervenerimus, quo faciliorem nobis cognitionem rerum cælestium, eo majorem cognoscendi cu-45 piditatem dabunt. Hæc enim pulcritudo etiam in terris 79 patriam illam et avitam (ut ait Theophrastus) philosophiam, cognitionis cupiditate incensam, excitavit. præcipue vero fruentur ea, qui tum etiam, cum has terras incolentes, circumfusi erant caligine, tamen acic mentis dispicere cu-20 piebant. etenim si nunc aliquid assequi se putant, qui ostium Ponti viderunt, et eas angustias, per quas penetravit ea, quæ est nominata

> Argo, quia Argivi in ea, delecti viri, Vecti, petebant pellem inauratam arietis:

p. 158. aut ii, qui Oceani 80 freta illa viderunt,

Europam, Libyamque rapax ubi dividit unda:

quod tandem spectaculum fore putamus, cum totam terram contueri licebit, ejusque cum situm, formam, circumscriptionem, tum et habitabiles regiones, et rursum omni cultu 46 propter vim frigoris aut caloris, vacantes? Nos enim ne nunc quidem oculis cernimus ea, quæ videmus: neque enim est ullus sensus in corpore: sed, ut non solum physici docent, verum etiam medici, qui ista aperta et patefacta viderunt, viæ quasi quædam sunt ad oculos, ad aures, ad nares a sede animi perforatæ, itaque sæpe aut cogitatione, aut aliqua vi morbi impediti, apertis atque integris et oculis, et auribus, nec videmus, nec audimus: ut facile intelligi possit, animum et videre, et audire, non eas partes, quæ quasi fenestræ sunt animi: quibus tamen sentire nihil queat mens, nisi id agat, et adsit. Quid, quod cadem mente res dissimillimas comprehendimus, ut colorem, saporem, calorem, odorem, sonum? quæ numquam quinque nuntiis animus cognosceret, nisi ad eum omnia referrentur, et is omnium judex solus esset. Atque ca profecto tum multo puriora, et dilucidiora cernentur, cum, quo na-47 tura fert, liber animus pervenerit. Nam nunc quidem, quamquam foramina illa, quæ patent ad animum a corpore, callidissimo artificio natura fabricata est, tamen terre-

⁷⁹ Patriam illam et avitam.] Patriam tum conjungit, itaque veterem lectionem habent Mss. omnes, etiam Guelf, et edd. revocavi. vett. P. Manutius e Nonio dedit patri- 80 Freta illa viderunt.] Viderunt forte tam, quem Steph. Colin. Lambinus secuti delendum, e superioribus petitum. Ms. sunt. Cicero etiam alibi patrium et aci- Guelf, ruderant.

nis, concretisque corporibus sunt intersepta quodammodo. cum autem nihil erit præter animum: nulla res objecta impediet, 81 quo minus percipiat, quale quidque sit. 82 Quam- 21 vis copiose hæc diceremus, si res postularet, quam multa, b. quam varia, quanta spectacula animus in locis cælestibus esset habiturus. Quæ quidem cogitans, soleo sæpe mirari 48 83 nonnullorum insolentiam philosophorum, qui naturæ cognitionem admirantur, ejusque inventori, et principi gratias exsultantes agunt, eumque venerantur, ut deum: liberatos enim se per cum dicunt gravissimis dominis, terrore sempiterno, et diurno, ac nocturno metu. quo terrore? quo metu? quæ est anus tam delira, quæ timeat ista, quæ vos videlicet, si physica non didicissetis, timeretis?

Macherusia templa, alta Orci, pallida Leti, obnubila, obsita tenebris loca.

Non pudet philosophum in co gloriari, quod hæc non timeat, et quod falsa esse cognoverit? ex quo intelligi potest. quam acuti natura sint, qui hæc sine doctrina credituri fuerint. Præclarum autem nescio quid adepti sunt, quod 49 didicerunt, se, cum tempus mortis venisset, totos esse perituros, quod ut ita sit (nihil enim pugno) quid habet ista res aut lætabile, aut gloriosum? nec tamén mihi sane quidquam occurrit, cur non Pythagorae sit et Platonis vera sententia. ut enim rationem Plato nullam afferret (vide, quid homini tribuam) ipsa auctoritate me frangeret, tot autem rationes attulit, ut velle ceteris, sibi certe persuasisse videatur.

Sed plurimi contra nituntur, animosque quasi capite 22 danmatos, morte multant, 85 neque aliud est quidquam, cur 50 incredibilis his animorum videatur æternitas, nisi quod nequeunt, qualis animus sit vacans corpore, intelligere, et cogitatione comprehendere. Quasi vero intelligant, qualis sit in ipso corpore, quæ conformatio, quæ magnitudo, qui locus: 86 ut, si jam possent 67 in homine uno cerni omnia, p.

81 Quo minus percipiat.] Bentleius cor- habet L. L. VI. sed ille habet Acherurexit parspiciat. placet.

sia t. ut et Lucretius dicere solet, quia etiam Mss. quidam hic sic habent, recepi : et cetera quoque paullo aliter ille.

85 Neque aliud est quirquam.] Malina neque vero, vel nec vero.

86 Ut, si jum possent, &c.] Ut non aptum huic loco videtur, non displicet Lambini correctio aut. possis etiam conjicere et. 87 In h. uno. | Bentleius malebat rire.

⁸² Quamvis copiose hae diceremus, s. r. p.] Pearcius interpungit post hac, et intelligit dizerimus, diceremus tamen copio-· sins adhuc. &c.

⁸³ Nonn. philosophorum.] Epicureo-

⁸⁴ Acheruntia templa.] Sunt versus ex Ennii Andromache, hos versus et Varro

quæ nunc tecta sunt, casurusne in conspectum videatur ani-51 mus: an tanta sit eius tenuitas, ut fugiat aciem. putent isti, qui negant, animum sine corpore se intelligere posse, videbunt, quem in ipso corpore intelligant, mihi quidem naturam animi intuenti, multo difficilior occurrit cogitatio, multoque obscurior, qualis animus in corpore sit, tamquam 88 alienæ domi, quam qualis, cum exierit, et in liberum cælum, quasi domum suam venerit. 89 nisi enim, quod numquam vidimus, id quale sit, intelligere non possumus, certe, et deum ipsum, et divinum animum, corpore liberatum, cogitatione complecti non possumus. chus quidem, et Aristoxenus, quia difficilis erat animi, quid, aut qualis esset, intelligentia, nullum omnino ani-52 mum esse dixerunt. Est illud quidem vel maximum, animo ipso animum videre: et nimirum hanc habet vim præceptum Apollinis, quo monet, ut se quisque noscat. non enim, credo, id præcipit, ut membra nostra, aut staturam, figuramye noscamus, neque nos corpora sumus: neque ego, tibi dicens hoc, corpori tuo dico. cum igitur, nosce te, dicit, hoc dicit, nosce animum tuum, nam corpus quidem, quasi vas est, aut aliquod animi receptaculum. ab animo tuo quidquid agitur, id agitur a te. hunc igitur nosse, nisi divinum esset, non esset 90 hoc acrioris cujusdam animi præceptum, sic, ut tributum deo sit. 91 [hoc est, se ipsum posse cognoscere.] 53

Sed si, qualis sit animus, ipse animus nesciet: dic, quæso, ne esse quidem se sciet? ne moveri quidem se? ex quo illa ratio nata est Platonis, quæ a Socrate est in Phædro explicata, a me autem posita est in sexto libro de republica.

23 Quod semper movetur, æternum est. quod autem motum afb. fert alicui, quodque ipsum agitatur aliunde, quando finem habet motus, 92 vivendi finem habeat necesse est, solum igitur

88 Aliena domi.] Sic Davisius ed. 2. bene. pro vulgato domui: nam dativus ab altioris. h. l. est alienus.

90 Acrioris c. animi.] Suspicatus sum

91 Hoc est - - cognoscere.] Hoc est sine dubio insititium, ut et Manutius et alii judicarunt, recteque a Davisio uncis inclusum. Sed Ms. Guelf, habet sic : "a. a. præceptum tributum a Deo hoc sit, sc ipsum posse agnoscere.

etsi e superiori intelligi potest finem, tamen melius est addi. itaque feci.

⁸⁹ Nisi enim - - intelligere non possumus, &c.] Sensus huic loco non constat. mederi voluit Davisius expungenda particula non, in extremo complecti non possumus. Mihi vero in principio corrigendus videtur locus, aut si scribendo pro nisi, 92 Vivendi h. n. e.] Edd. vett. adduut aut negatione post intelligere tollenda, ut finem ut et Ms. Guelf. item Junt. quoque. placuit etiam Alemanno.

quod se ipsum movet, quia numquam deseritur a se, numquam ne moveri quidem desinit : quinetiam ceteris, quæ moventur, hic fons, hoc principium est movendi. principii autem nulla est origo. Nam e principio oriuntur omnia: ipsum autem 54 nulla ex re alia nasci potest, nec enim esset principium, quod gigneretur aliunde, quod si numquam oritur, ne occidit quidem umquam. nam principium exstinctum nec ipsum ab alio renascetur, nec a se aliud creabit, signidem necesse est a principio oriri omnia. ita fit, ut motus principium ex eo sit, quod ipsum a se movetur. id autem nec nasci potest, nec mori: vel concidat omne cælum, 93 omnisque terra consistat necesse est, nec vim ullam nanciscatur, qua primo impulsa moveatur. Cum pateat igitur, æternum id esse, quod se ipsum moveat, quis est, qui hanc naturam animis esse tributam neget? inanimum est enim omne, quod pulsu agitatur externo, quod autem est animal, id motu cietur interiore, et suo, nam hæc est propria natura animi atque vis, quæ si est una ex omnibus, 91 quæ se ipsa semper moveat : neque nata certe est, et æterna est. Licet concurrant plebeii 55 omnes philosophi, (sic enim ii, qui a Platone, et Socrate, et ab ea familia dissident, appellandi videntur) non modo nihil umquam tam eleganter explicabunt, sed ne hoc quidem ipsum, quam subtiliter conclusum sit, intelligent. Sentit igitur animus se moveri: quod cum sentit, illud una sentit, se vi sua, non aliena moveri: nec accidere posse, ut ipse umquam a se deseratur, ex quo efficitur æternitas; p. 160nisi quid habes ad hæc. A. Ego vero 95 facile sum passus, ne in mentem quidem mihi aliquid contra venire: ita isti faveo sententia.

M. Quid illa tandem? num leviora censes? quæ decla- 24 rant inesse in animis hominum divina quædam: quæ si 56 cernerem, quemadmodum nasci possent, etiam, quemadmodum interirent, viderem. nam sanguinem, bilem, pituitam, ossa, nervos, venas, omnem denique membrorum, et totius corporis figuram videor posse dicere, unde concreta, et quo modo facta sint. 96 [per] animum ipsum, si

95 Facile sum passus.] An sim passus, pro patiar? melius mihi videtur.

⁹³ Omnisque terra consistat.] Terra pro vulgato natura legendum esse. Muretus, Lambinus viderunt. nam in loco Platonis est vny otnyai.

contra latinitatem se ipsam,

⁹⁶ Per ammum ipsum.] Molestum est h. l. per. Camerarius corrigebat pra tereu. 94 Quæ se ipsa semper moveat.] Vulgati melius Davisius delevit : quem sum imitatus, quia non est in Ms. Guelf.

nihil esset in eo, nisi id, ut per eum viveremus, tam natura putarem hominis vitam sustentari, quam vitis, quam arboris. hæc enim etiam dicimus vivere, item si nihil haberet animus hominis, nisi ut appeteret, aut refugeret, id quo-57 que esset ei commune cum bestiis. Habet primum memoriam, et eam infinitam, rerum innumerabilium. quam quidem Plato recordationem esse vult superioris vitæ, nam in illo libro, qui inscribitur Menon, pusionem quendam Socrates interrogat quadam geometrica de dimensione quadrati, ad ea sic ille respondet, ut puer: et tamen ita faciles interrogationes sunt, ut gradatim respondens 97 codem perveniat, quo si geometrica didicisset. ex quo effici vult Socrates, ut discere, nihil aliud sit, nisi recordari, quem locum multo etiam accuratius explicat in eo sermone, quem habuit co ipso die, quo excessit e vita: docet enim, quemvis, qui omnium rerum rudis esse videatur, bene interroganti respondentem, declarare, se non tum illa discere, sed reminiscendo recognoscere: nec vero fieri ullo modo posse. ut a pueris tot rerum, atque tantarum insitas, et quasi conb. signatas in animis notiones, quas evvolue vocant, haberemus, nisi animus, antequam in corpus intravisset, in re-58 rum cognitione viguisset. 98 Cumque nihil esset, ut omnibus locis a Platone disseritur, (nihil enim ille putat esse, quod oriatur et intereat, idque solum esse, quod semper tale sit, 99 qualem ideam appellatille, nos speciem) non potuit animus hæc in corpore inclusus agnoscere: cognita attulit. ex quo tam multarum rerum cognitionis admiratio tollitur, neque ea plane videt animus, cum tam repente in insolitum tamque perturbatum domicilium immigravit, sed cum se collegit atque recreavit, tum agnoscit illa remi-69 niscendo. Ita nihil aliud est discere, nisi recordari, ego autem majore etiam quodam modo memoriam admiror. quid est enim illud, quo meminimus? aut quam habet vim? 100 aut unde natam? non quæro, quanta memoria Simonides fuisse dicatur, quanta Theodectes, quanta is, qui

⁹⁷ Fodem perveniat.] Semper putavi eo, sc. quo tendebat Socrates, aut post cum Lamb. legendum quo si g. d. ut 100 Aut unde naturam.] Natura quid edidit Davis, mmc et in Ms. Guelf. re- hic sit, nemo dicat: Mss. ap. Davisimo

⁹⁸ Cumque nihil esset.] Reliquum est in parenthesi, et ex ea intelligendum quod ortretur et mileraret.

⁹⁹ Qualem ideam a. i.] Puto legendum

habent, quod Lambinus conjecerat natum. quod recepi. Vitium ortum est e compendio ntam, quod est in Guelf. quod et na-Inram et natam legi potest.

a Pyrrho legatus ad senatum est missus. Cyneas, quanta nuper Charmadas, quanta, qui modo fuit, Scepsius Metrodorus, quanta noster Hortensius: 1 de communi hominum memoria loquor, et corum maxime, qui in aliquo majore studio, et arte versantur: quorum quanta mens sit, difficile est existimare: ita multa meminerunt. Quorsum igitur 25 hæc spectat oratio? quæ sit illa vis, et unde, intelligendum 60 puto, non est certe nec cordis, nec sanguinis, nec cerebri. nec atomorum, anima sit animus, ignisve, nescio: nec me pudet, ut istos, fateri nescire, quod nesciam, illud, si ulla alia de re obscura affirmare possem, sive anima, sive ignis sit animus, eum jurarem esse divinum. Quid enim obse- p. 161. cro te, terrane tibi, aut hoc nebuloso, et caliginoso corlo a. aut sata, aut concreta videtur tanta vis memoriæ? si, quid sit hoc, non vides: at, quale sit, vides, si ne id quidem: at, quantum sit, profecto vides. Quid igitur? utrum ca- 61 pacitatem aliquam in animo putamus esse, quo, tamquam in aliquod vas, ea quæ meminimus, infundantur? absurdum id quidem, qui enim fundus, aut quæ talis animi figura intelligi potest? aut quæ tanta omnino capacitas? an imprimi quasi ceram, animum putamus, et memoriam esse signatarum rerum in mente vestigia? quæ possunt verborum, quæ rerum ipsarum esse vestigia? quæ porro tam immensa magnitudo, que illa tam multa possit effingere? Quid? illa vis, quæ tandem est, quæ investigat occulta. quæ inventio atque excogitatio dicitur? ex hacne tibi terrena, mortalique natura et caduca, e concreta ea videtur? ³ Aut qui primus, quod summe sapientie Pythagoræ visum 62 est, omnibus rebus imposuit nomina? aut qui dissinatos homines congregavit, et ad societatem vitæ convocavit? aut qui sonos vocis, qui infiniti videbantur, paucis litterarum notis terminavit? aut qui errantium stellarum cursus, 4 regressiones, institiones notavit? omnes magni: etiam superiores, qui fruges, qui vestitum, qui tecta, qui cultum vitæ, qui præsidia contra feras invenerunt: a quibus mansue-

1 De communi hominum m.] Sic edd. malebat insecutiones, ob antecedens provett. et Ms. Guelf. recentiores omnium.

gressiones, vel ut placuit nonnullis recentioribus, regressiones, nam Davisius quidem sie edidit: regressiones, institiones, quia planetæ non modo progredi et insis-

² Concreta ca. | Sc. vis inveniendi. 3 Aut. htt. is tibi concretus videtur.

⁴ Progressiones, institutiones.] Sic vulgo editum est. At institutiones hic sensum tere, sed etiam interdum regredi videntur, non habent. Camerarius primus correxit unde et in libris de Nat. D. II, 20. reinstitiones atque edidit. Manutius, Lamb. gressus tribuit: cum secutus sum. codem modo corrigi volucrunt. Buherius

facti et exculti, a necessariis artificiis ad elegantiora defluximus. nam et auribus oblectatio magna parta est, inventa et temperata varietate, et natura sonorum: et astra suspeximus, tum ea, quæ sunt infixa certis locis, tum illa non re, sed vocabulo errantia, quorum conversiones, omnesque mob. tus 5 qui animus vidit, is docuit, similem animum suum 63 ejus esse, qui ca fabricatus esset in cælo. Nam cum Archimedes lung, solis, quinque errantium motus in sphæram illigavit, effecit idem, quod ille, qui in Timæo mundum ædificavit Platonis deus, ut tarditate et celeritate dissimillimos motus una regeret conversio. Quod si in hoc mundo fieri sine deo non potest, ne in sphæra quidem eosdem mo-26 tus Archimedes sine divino ingenio potuisset imitari. Mihi 64 vero ne hæc quidem notiora, et illustriora carere vi divina videntur, 6 ut ego aut poetam grave plenumque carmen sine cælesti aliquo mentis instinctu putem fundere, aut eloquentiam sine quadam vi majore fluere, abundantem sonantibus verbis, uberibusque sententiis. Philosophia vero, omnium mater artium, quid est aliud, nisi, ut Plato ait, donum, ut ego, inventum deorum? Hac nos primum ad illorum cultum, deinde ad jus hominum, quod situm est in generis humani societate, tum ad modestiam, magnitudinemque animi crudivit: cademque ab animo, tamquam ab oculis, caliginem dispulit, ut omnia supera, infera, prima, 65 ultima, media videremus. Prorsus hae divina mihi videtur vis, quæ tot res efficiat, et tantas, quid est enim memoria rerum, et verborum? quid porro inventio? profecto id. quo nec in deo quidquam majus intelligi potest, non enim ambrosia deos, aut nectare, 7 aut Juventate pocula 8 ministrante, lætari arbitror: nec Homerum audio, qui Ganymedem a diis raptum ait propter formam, ut Jovi bibere ministraret. non justa causa, cur Laomedonti tanta ficret iniuria. fingebat hæc Homerus, et humana ad deos trans-

⁵ Qui animus vidit.] Durior modus loquendi. Bentleius correxit animo: sed id nimis generale est. Mihi venerat in mentem primus: ita vidi placuisse et Buherio, nec dubito id verum esse.

⁶ Ut ego ant poetam, &c.] Clarum est, negationis particulam in hac senteutia deesse. cam putavit reddere se Davisius pro aut edens haud. Sed est hic alieno loco. si hic negationem addere voluisset dixisset nec poetam - - nec eloquentiam. Igitur

⁵ Qui animus vidit.] Durior modus lo- non alio loco, ut ante putem, ponendum.

⁷ Aut Juventate.] Aut delebat Bentleius; non necessario, tria ponit, quibus latarentur dii, ambrosia, nectare et Juventate.

⁸ Ministrante.] Memini ex h. l. citari administr. et id verbum inprimis de pincernis dicitur v. Clav. in h. v. si scriptum fuit amministrante facilis error fuit. est in edd. pr. Ven. Med. Junt., &c.

ferebat. divina mallem ad nos. quæ autem divina? vigere, p. 162. sapere, invenire, meminisse. ⁹ Ergo animus, [qui,] ut ego dico, divinus est, ut Euripides audet dicere, deus: et quidem si deus, aut anima, aut ignis est, idem est animus hominis, nam ut illa natura cælestis et terra vacat, et humore: sic utriusque harum rerum humanus animus est expers, sin autem est quinta quædam natura ab Aristotele inducta: 10 primum hac et deorum est, et animorum. Hanc nos 66 sententiam secuti, his ipsis verbis in consolatione hæc ex- 27 pressimus: Animorum nulla in terris origo inveniri potest: nihil enim est in animis mixtum atque concretum, aut quod ex terra natum atque fictum esse videatur, nihil ne aut humidum quidem, aut flabile, aut igneum. his enim in naturis nihil inest, and vim memoriæ, mentis, cogitationis habeat, and et præterita teneat, et futura provideat, et complecti possit præsentia: 11 quæ sola divina sunt. nec invenietur umquam, . unde ad hominem venire possint, nisi a deo. singularis est igitur quædam natura, atque vis animi, sejuncta ab his usitatis. notisque naturis. Ita quidquid est illud, quod sentit, quod sapit, 12 quod vivit, quod viget, cæleste et divinum est, ob eamque rem æternum sit necesse est. Nec vero deus ipse, qui intelligitur a nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quædam et libera, segregata ab omni concretione mortali, omniaque sentiens, et movens, ipsaque prædita motu sempiterno. Hoc e genere, atque eadem e natura est hu- 67 mana mens.

A. Ubi igitur, aut qualis est ista mens? Ubi tua, aut 28 qualis? potesne dicere? an, si omnia ad intelligendum non babeo, aqua habere vellem, ne iis quidem, quæ habeo, mihi per te uti licebit? non valet tantum animus, ut se ipse videat. at, ut oculus, sic animus se non videns, alia cernit. non videt autem, quod minimum est, formam suam. fortasse: quamquam id quoque: sed relinquamus: vim certe, sagacitatem, memoriam, motum, celeritatem videt. Hæc magna, hæc divina, hæc sempiterna sunt. qua facie quidem sit, aut ubi habitet, ne quærendum quidem est. ut,

⁹ Ergo animus, qui - - divinus est.] Qui delet Valkenarius ad fragm. Eurip. p. 238. bene, opinor, sed sie jam placuit Manutio et Lambino.

¹⁰ Primum hac et d. est et a.] Primum non convenit loco, et, si referatur ad inducta, langueat, Puto scribendum nimirum.

¹¹ Qua sola divona sunt.] Quomodo sola? immo tota, ut ppinor.

¹² Quod vult.] Fald, quadam vett, ut Junt, vuit, quod revocavit Davis, quia sic et Ms. Guelf, rezepi.

¹³ Que h. vellem. L. velim.

68 cum videmus speciem primum, candoremque cæli: deinde conversionis celeritatem tantam, quantam cogitare non possumus; tum vicissitudines dierum, atque noctium, commutationesque temporum quadripartitas, 14 ad maturitatem frugum, et ad temperationem corporum aptas, eorumque omnium moderatorem et ducem solem, lunamque accretione, et diminutione luminis, 15 quasi fastorum notis signantem dies; tum in codem orbe in XII partes distributo, quinque stellas ferri, eosdem cursus constantissime servantes, disparibus inter se motibus, nocturnamque cæli formam undique sideribus ornatam; tum globum terræ eminentem e mari, fixum in medio mundi universi loco, duabus oris distantibus habitabilem, et cultum: quarum altera, quam nos incolimus, sub axe posita ad stellas septem, unde

Horrifer Aquilonis stridor gelidas molitur nives.

altera Australis, ignota nobis, quam vocant Græci ἀντίχ ζωνα. 69 Ceteras partes incultas, quod aut frigore rigeant, aut urantur calore: hic autem, ubi habitamus, non intermittit suo tempore

> 16 Calum mitescere, arbores frondescere, 17 Vites latifica pampinis pubescere, Rami baccarum ubertate incurviscere. Segetes largiri fruges, florere omnia, Fontes scatere, herbis prata convestirier:

p. 163. 18 tum multitudinem pecudum, partim ad vescendum, para. tim ad cultus agrorum, partim ad vehendum, partim ad corpora vestienda: hominemque ipsum quasi contemplatorem cæli ac deorum, ipsorumque cultorem: atque hominis 23 utilitati agros omnes et maria parentia. Hæc igitur, et alia 70 innumerabilia cum cernimus, possumusne dubitare, quin his præsit aliquis vel effector, si hæc nata sunt, ut Platoni

14 Ad maturitatem frugum.] Davisius in Ms. Norvic. reperit maturationem, quod probat Pearcius; ego non.

15 Quasi fastorum notis signantem dies.] Hanc lectionem confeci partim ed edd. vett, quae habent notis significantem et Ms. Eliens, ap. Davisium et duobus Paris, ap. Alemannum. Vulgo est notantem et signi- item Ms. Guelf. vulgo latiscere.

edd, vett, plures habent niteseere ut et mus speciem primiem, &c. Ms. Guelf. quod cœlo non ita bene con-

venit, ut vulgatum. Sed Camerarius in Comm. in Tusc. edidit solum nitescere, nescio unde, id maxime placet, in ed. Operum Cic. tamen habet vulgatum calum nitescere. Solum bene dicitur nitescere tempore verno, ubi et agri nitent.

17 Vues latifica.] Sic edd. vett. omnes,

18 Tum multitudinem, &c.] Hec con-16 Calum mitescere.] Sie vulgati. At junguntur cum superioribus ut cum videvidetur: vel, si semper fuerint, ut Aristoteli placet, moderator tanti operis 19 et muneris? sic mentem hominis, quamvis eam non videas, ut deum non vides: tamen ut deum agnoscis ex operibus ejus, sic ex memoria rerum, et inventione, et celeritate motus, omnique pulcritudine virtutis vim divinam mentis agnoscito. In quo igitur loco est? credo equidem in capite: et, cur credam, afferre possum: sed alias: 20 nunc ubi sit animus, certe quidem in te est. Quæ est ei natura? Propria puto, et sua. sed fac igneam, fac spirabilem: nihil ad id, de quo agimus. Illud modo videto, ut deum noris, etsi ignores et locum, et faciem, sic animum tibi tuum notum esse oportere, etiam si ejus ignores et locum, et formam. 21 In animi autem cognitione 71 dubitare non possumus, nisi plane in physicis plumbei sumus, quin equinibil sit animis admixtum, nihil concretum, nihil copulatum, nihil coagmentatum, nihil duplex. quod cum ita sit, certe nec secerni, nec dividi, nec discerni, nec distrahi potest: nec interire igitur, est enim interitus quasi discessus, et secretio es ac diremtus carum partium, quæ ante interitum junctione aliqua tenebantur.

His, et talibus rationibus adductus Socrates, nec patro- b. num quæsivit ad judicium capitis, nec judicibus supplex fuit: adhibuitque liberam contumaciam, a magnitudine animi ductam, non a superbia: et supremo vitæ die de hoc ipso multa disseruit, et paucis ante diebus, cum facile posset educi e custodia, noluit: et cum pæne in manu jam mortiferum illud teneret poculum, locutus ita est, ut non ad mortem trudi, verum in cælum videretur ascendere. Ita 30 enim censebat, itaque disseruit: duas esse vias, duplicesque 72 cursus animorum a corpore excedentium, nam qui se humanis vitiis contaminavissent, et se totos libidinibus dedidissent, quibus caecati, vel domesticis vitiis atque flagitiis se inquinavissent, vel republica violanda fraudes inexpiabiles concepissent, iis devium quoddam iter esse, seclusum a concilio deorum, qui autem se integros, castosque servavissent, quibusque fuisset minima cum corporibus conta-

¹⁹ Et muneris.] Verbum ductum a pronunciare volumus. spectaculis Rom. quæ munera dicebantur.

ubi ubi, non male, sed sic ubi intelligi Cicero.

tem animum, qualis sit, cognoscere atque h. v.

²² Nihit sit animis admirtum.] Malin 20 Nune ubi sit animus.] In Day, 1, est q. n. s. in animis mixtum: nam alibi sic

²³ Ac direntus. | Vulgg. direptus, male. 21 In animi cognitione. I. c. cum au- In Ms. Guelf. est directus, v. Clavis in

gio. seseque ab his semper sevocassent, essentque in corporibus humanis vitam imitati deorum: his ad illos, a quibus 23 essent profecti, reditum facilem patere. Ita commemorat, nt cygni, qui non sine causa 4 Apollini dicati sint, sed quod ab eo divinationem habere videantur, qua providentes quid in morte boni sit, cum cantu et voluptate moriantur: sic omnibus et bonis, et doctis esse faciendum, nec vero de hoc quisquam dubitare posset, nisi idem nobis accideret, diligenter de animo cogitantibus, 25 quod iis sæpe usu venit, qui cum acriter oculis deficientem solem intuerentur, ut adspectum omnino amitterent: 26 sic mentis acies seinsa intuens, nonnumquam hebescit; ob eamque causam contemplandi diligentiam amittimus. Itaque dubitans, circumspectans, hasitans, 27 multa adversa revertens, 28 tamquam p. 164. in rate, in mari immenso, nostra vehitur oratio. Sed have et vetera, et a Græcis. Cato autem sic abiit e vita, ut cau-54 sam moriendi nactum se esse gauderet. Vetat enim dominans ille in nobis deus, injussu hinc nos suo demigrare, cum vero causam justam deus ipse dederit, ut tunc Socrati, nunc Catoni. sæpe multis: næ ille, medius sidius, vir sapiens, lætus ex his tenebris in lucem illam excesserit: nec tamen illa vincla carceris ruperit, leges enim vetant, sed tamquam a magistratu, aut ab aliqua potestate legitima, sic a deo evocatus, atque emissus, exierit, tota enim philosophorum 31 vita, ut ait idem, commentatio mortis est. Nam quid aliud 75 agimus, cum a voluptate, id est, a corpore, cum a re familiari, quæ est ministra, et famula corporis, cum a republica, cum a negotio omni sevocamus animum? quid, inquam, tum agimus, nisi animum ad seipsum advocamus, secum esse cogimus, maximeque a corpore abducimus? Secernere autem a corpore animum, onec quidquam aliud est, quam emori discere. quare hoc commentemur, mihi crede,

24 Apollini dicati.] Ms. Guelf. edicati. edidit reverens, quod minime placet, verens librarius voluit dare dedicati.

25 Quod iis sape usu venit, qui cum, &c. | Primum pro venit legendum veniret : tum cum delendum est.

26 Sic - - habescit.] Omnino tota oratio non satis apte coheret nam debebat esse: ut enim hi adspectum omnino amittunt, sie mentis acies - - hebescit, &c. pro seipsam cum Dav. e Mss. edidi se ipsa, quod et latinitas jubebat.

tolerabilius esset. Conjeci olim refugiens, nec melius quid reperi.

28 Tamquam in rate in m. immenso. Dav. post Ald. et Steph. edidit tamquam ratis, &c. ita venustior fit orațio, nec tamen correctio est necessaria.

29 Nec quidquam aliud est.] I. e. prorsus nil aliud est. Sed Bentleius interpungi volebat sic, nec quidquam aliud, est mori discere, non male. Buherius discere 27 Multa adversa revertens.] Vitiosum putabat delendum e Platonis Phaedone p. esse revertens, in promtu est. Davisius 64. 67. Scerrnere est sevocare. disjungamusque nos a corporibus, id est, consuescamus mori. Hoc et. dum erimus in terris, erit illi cælesti vitæ simile: et, cum illuc ex his vinculis emissi feremur, minus tardabitur cursus animorum, nam qui in compedibus corporis semper fuerunt, etiam cum soluti sunt, tardius ingrediuntur, ut ii, qui ferro vincti multos annos fuerunt, quo cum venerimus, tum denique vivemus. Nam hæc quidem vita mors est: quam lamentari possem, si liberet.

A. 30 Satis quidem tu in consolatione es lamentatus: quam 76 cum lego, nihil malo, quam has res relinquere; his vero modo auditis, multo magis. M. Veniet tempus, et quidem celeriter, et 31 siye retractabis, sive properabis, volat enim ætas. 32 tantum autem abest sab eo], ut malum mors sit, quod tibi dudum videbatur, ut verear, ne homini nihil sit, 35 non malum aliud certe, sed nihil bonum aliud, potius: si quidem vel dii ipsi, vel cum diis futuri sumus. A. Quid refert? 34 adsunt enim, qui hæc non probent. M. Ego autem numquam ita te in hoc sermone dimittam ulla uti ratione, 35 ut mors tibi videri malum possit. A. Qui potest; 77 cum ista cognoverim? M. Qui possit, rogas? 36 cateryas veniunt contra dicentium, non solum Epicurcorum, quos equidem non despicio, sed nescio quo modo ³⁷ doctissimus quisque contemnit: acerrime autem deliciæ meæ, Dicæarchus contra hanc immortalitatem disseruit, is enim tres libros scripsit, qui Lesbiaci vocantur, quod Mytilenis sermo habetur; in quibus vult efficere, animos esse mortales. Stoici autem usuram nobis largiuntur, tamquam cornicibus: diu mansuros aiunt animos, semper, negant. Num vis igi- 39 tur audire, cur, ctiam si ita sit, mors tamen non sit in malis? A. Ut videtur: sed me nemo de immortalitate depel-M. Laudo id quidem: etsi 38 nihil animis oportet con-78

nes et Ms. Guelf. Vulgg. satis quidem tu. bonum aliud potius ut et Davisius edidit. flud melius.

31 Sive retractable sive properable.] Si sunt. retractabis verum est, idem est, quod alibi n his libris tergiversabere, cunctabere. am lectionem prima habet ed. Ven. post hanc Juntina. alia retardabis, ut et Ms. Guelf, quod defendit Wopkensius, ut et properabis pro quo Bentleius malebat pa-

32 Tantum a. abest ab co. | Ab eo delendum puto: numquam alibi additum reperi.

33 Non malum aliud certe, sed bonum

30 Satis tu quidem.] Sie edd. vett.om- ruptum puto. Ms. Guelf. habet sed nihil

34 Adsunt enim. | Buherius malebat ab-

35 Ut mors. | Ut delendum est, aut ante uti.

36 Caterva veniunt.] An venient?

37 D. quisque contemnit.] Contemnit a Manutio et Lambino in Mss. quibusdam non repertum est, commode abfuerit, placet etiam Buherio: qui hoc refert ad non solum, ne oratio sit avanoxou 305, et pro despicio legit respicio, curo, sic Ms. Manutii.

38 Nihil animisoportet confidere.] Bentaliud, potius. Hoc non capio, nec incor- leius probabat lectionem Manutii et Lam-

fidere. movemur enim sæpe aliquo acute concluso: labamus, mutamusque sententiam clarioribus etiam in rebus. in his est enim aliqua obscuritas, id igitur si acciderit, simus armati. A. Sane quidem: sed, ne accidat, providebo.

M. Num quid igitur est causa, quin amicos nostros Stoicos dimittamus; eos dico, qui aiunt animos manere, e corpore cum excesserint, sed non semper? A. Istos vero: p. 165. qui, quod tota in hac causa difficillimum est, suscipiant, posse animum manere corpore vacantem: illudautem, quod non modo facile ad credendum est, sed co concesso, quod volunt, consequens, id certe non dant, ut, cum diu permanserit, ne intercat. M. Bene reprehendis: ut se isto modo res habet. 39 Credamus igitur Panætio, a Platone suo dissentienti? quem enim omnibus locis divinum, quem sapientissimum, quem sanctissimum, quem Homerum philosophorum appellat, hujus hanc unam sententiam de immortalitate animorum non probat, vult enim, quod nemo negat, quidquid natum sit, interire: nasci autem animos, 40 quod declaret corum similitudo, qui procreantur: qua etiam in ingeniis, non solum in corporibus appareat, alteram autem affert rationem: nihil esse, quod doleat, quin id agrum esse quoque possit: 41 quod autem in morbum cadat, id ctiam interiturum: dolere autem animos: ergo etiam interire. 33 Hæc refelli possunt, sunt enim ignorantis, cum de æterni-80 tate animorum dicatur, de mente dici, quæ omni turbido motu semper vacet, non de partibus iis, in quibus ægritudines, iræ, libidinesque versentur: quas is, 42 contra quem hæc dicuntur, semotas a mente, et disclusas putat. 43 Jam similitudo magis apparet in bestiis: quarum animi sunt rationis expertes. hominum autem similitudo in corporum figura magis exstat: et ipsi animi, magni refert, quali in corpore locati sint. multa enim e corpore existunt, qua acuant mentem: multa, quæ obtundant. Aristoteles quidem ait, omnes ingeniosos melancholicos esse: ut ego me tar-

bini nihit nimis. quod jam Aldus edidit. 39 Credamus -- dissentienti.] Sic, in- morbus cadat. terrogative, hoc legendum, res docet.

⁴⁰ Quod declaret corum sim.] Sic edidi vitiose dicantur. cum Davisio pro vulgato declaret etiam sium procreantur non mutavi in procreentur, nor, quod contextus desiderat. ut ille

⁴¹ Quod autem in morbum cadat.] Vesed et vulgathin commodum sensum habet. nit mihi olim in mentem in quod autem

⁴² Contra quem hæc dicuntur.] Vulgo

⁴³ Jam similitudo m. a. in bestiis.] Qua: ne libris, re et latinitate postulante, alter- similitudo? excidit verbum ingenii, opi-

diorem esse non moleste feram, enumerat multos: idque quasi constet, rationem, cur ita fiat, affert. Quod si tanta b. vis est ad habitum mentis in iis, quæ gignuntur in corpore: (ea sunt autem, quæcumque sunt, quæ similitudinem faciant) nihil necessitatis affert, cur nascatur animi similitudo. ⁴⁴ Omitto dissimilitudines. Vellem adesse posset Panætius. 81 vixit cum Africano. quærerem ex eo, cujus suorum similis fuisset 45 Africani fratris nepos, facie vel patris, vita, omnium perditorum ita similis; ut esset facile deterrimus. cuius etiam similis, P. Crassi, et sapientis, et eloquentis, et primi hominis, nepos, multorumque aliorum virorum clarorum, quos nihil attinct nominare, nepotes, et filii. Sed quid agimus? oblitine sumus, hoc nunc nobis esse propositum, cum satis de æternitate dixissemus, ne si interirent quidem animi, quidquam mali esse in morte? A. Ego vero memineram: sed te de æternitate dicentem aberrare a proposito facile patiebar.

M. 46 Video te alte spectare, et velle in cælum migrare. 34. A. Spero fore, ut contingat id nobis, sed fac, utistivolunt, 82 animos non remanere post mortem, video nos, si ita sit, privari spe beatioris vita. M. Mali vero quid affert ista sententia? fac enim sic animum interire, ut corpus. num igitur aliquis dolor, aut omnino post mortem sensus in corpore est? nemo id quidem dicit: etsi Democritum insimulat Epicurus: Democritici negant. ne in animo quidem igitur sensus remanet. ipse enim nusquam est. ubi igitur malum est? quoniam nihil tertium est. an, quoniam ipse animi discessus a corpore, non fit sine dolore? ut credam ita esse, quam est id exiguum! 47 et falsum esse arbitror: et fit plerumque sine sensu: nonnumquam etiam cum voluptate: totumque hoc leve est, qualecumque est. fit enim ad punctum temporis. illud angit, vel potius excruciat, 48 dis- 83 cessus ab omnibus iis, quæ sunt bona in vita. Vide, ne a p. 166.

tavi sic edere, ut Bentleius voluit, pro similitudines; ita clare hoc sequentia postu- at. non male. lant, de similitudinibus dixit ante.

Ignorabat etiam Camerarius.

plures alta: qua forma et alibi Cicero uti- &c. Ciceroni. tur, sed et alle spectare est in Sommo Scip.

⁴⁴ Omitto dissimilitudines.] Non dubi- c. 7. in cadem, qua hic est, sententia. 47. Et falsum e. a.] Buherius malebat

⁴⁸ Discessus ab omnibus, &c. | Davisius 45 Africani fratris nepos.] Qui fucrit in ed. 2. edidit discessus a bonis his, &c. nescio. Africani frater l'aullus aliquis fu- quod, propter correctionem, vide ne a mulis, it. nec magis constat de P. Crassi nepote. &c. probabile valde est. Nec minus placet Buherii opinio, hoc illud angit -- in 46 Video te alte spectare.] Edd. vett. vita, Ciceronis discipulo tribuens: Vide,

malis dici verius possit. quid ego nunc lugeam vitam hominum? vere et jure possum, sed quid necesse est, cum id agam, ne post mortem miseros nos putemus fore, etiam vitam efficere deplorando miseriorem? fecimus hoc in eo libro, in quo 49 nosmetipsos, quantum potuimus, consolati sumus, a malis igitur mors abducit, non a bonis, verum si quærimus. Hoc quidem a Cyrenaico Hegesia sic copiose disputatur, ut is a rege Ptolemæo prohibitus esse dicatur illa in scholis dicere, ⁵⁰ quod multi, his auditis, mortem sibi 84 ipsi consciscerent. Callimachi quidem epigramma in Ambraciotam Cleombrotum est: quem ait, cum nihil ei accidisset adversi, e muro se in mare abjecisse, lecto Platonis libro, ejus autem, quem dixi, Hegesiæ liber est, ἀποκαρτερῶν, quod a vita quidam per inediam discedens, revocatur ab amicis: quibus respondens, vita humanæ enumerat incommoda: 61 possem id facere, etsi minus, quam ille, qui omnino vivere expedire nemini putat. Mitto alios. 82 etiamne nobis expedit, qui et domesticis et forensibus solatiis ornamentisque privati, certe, si ante occidissemus, mors 35 nos a malis, non a bonis abstraxisset? Sit igitur aliquis. 85 qui nihil mali habeat, nullum a fortuna vulnus acceperit. Metellus ille 58 honoratis quattuor filiis: at quinquaginta Priamus; ⁵⁴ e quibus septem et decem, justa uxore natis. in utroque eandem habuit fortuna potestatem: sed usa in altero est. Metellum enim multi filii, filiæ, nepotes, neptes in rogum imposuerunt: Priamum tanta progenie orbatum, cum in aram confugisset, hostilis manus interemit. Hic si b. vivis filiis, incolumi regno occidisset;

> Astante ope barbarica Tectis cælatis, laqueatis:

utrum tandem a bonis, an a malis discessisset? tum profecto videretur a bonis. At certe ei melius evenisset, nec'tam flebiliter illa canerentur,

49 Nosmetipsos.] Davisius nosmetipsi, recte, opinor, nisi Cicero hic se opposuit aliis, sensusque sit, in quo non alios, ut aliis locis, in epistolis v. c. Sulpicium, sed memetipsum consolatus sum. atque hanc ob causam nil mutavi.

50 Quod multi.] Quod leg. csse pro quo, tes ipsa docet: sed hic habent et edd. veteres Ven. Mediol. Ald. &c. Ms. Guelf.

commodum non habet. Legendum puto etiam nobis expedisset.

53 Honoratis q. filiis.] Non dubitavi sic edere cum Davisio pro honoratus. nam Cicero exemplum felicitatis facit Metellum, qui quattuor filios habuit magistratibus functos; qui dicuntur honorati.

54 É quibus septem, &c.] Addidi e ex edd. vett. pluribus et Ms. Guelf. alibi dicit in his.

⁵¹ Possem id fucere.] An idem.

⁵² Etianine nobis expedit.] Hoe sensum

Hæc omnia vidi inflammari, Priamo vi vitam evitari. Jovis aram sauguine turpari.

Quasi vero 55 ista, vel quidquam tum potuerit ei melius ac-Quod si ante ⁵⁶ occidisset, ⁵⁷ tamen eventum omnino amisisset: hoc autem tempore sensum malorum amisit. Pompeio nostro familiari, cum graviter 58 ægrotasset 86 Neapoli, melius est factum, coronati Neapolitani fuerunt: nimirum etiam Puteolani, vulgo ex oppidis publice gratulabantur. Ineptum sane negotium, et Græculum; sed tamen fortunatum. Utrum igitur, si tum esset exstinctus, a bonis rebus, an a malis discessisset? Certe a miseris, non enim cum socero bellum gessisset; non imparatus arma sumsisset: non domum reliquisset: non ex Italia fugisset: non. exercitu amisso, nudus in servorum ferrum, et manus incidisset: non 50 liberi defleti: non fortunæ omnes a victoribus possiderentur, qui, si mortem tum obisset, in amplissimis fortunis occidisset, is propagatione vita quot, quantas, quam incredibiles hausit calamitates? Hæc morte effugiun- 36 tur, etiam si non evenerint, tamen quia possunt evenire, sed homines ea sibi accidere posse non cogitant. Metelli sperat sibi quisque fortunam: perinde quasi aut plures fortunati sint, quam infelices, aut certi quidquam sit in rebus p. 167. humanis, aut sperare sit prudentius, quam timere.

Sed hoc ipsum concedatur, bonis rebus homines morte 87 privari: ergo etiam carere mortuos vitæ commodis, idque esse miserum, certe ita dicant necesse est. An potest is, qui non est, re ulla carere? triste enim est nomen insum carendi, quia subjicitur hæc vis: habuit, non habet; desiderat, requirit, indiget. opinor, hæc incommoda sunt carentis. caret oculis, odiosa cæcitas; liberis, orbitas, valet hoc in vivis: mortuorum autem non modo vitæ commodis, sed ne vita quidem ipsa quisquam caret, de mortuis loquor, qui nulli sunt. nos, qui sumus, num aut 60 cornibus caremus,

⁵⁵ Ista vel. q.] Bentleius correxit ista vi q. Buherius ista nece q. t. an excidit mala? quasi vero ista mala, vel, &c.

⁵⁶ Occidisset.] Sic edd. vett. male vulgo

⁵⁷ Tamen eventum o. amisisset.] Quid hoc est? nemo intelligat, puto regnum esse legendum, aut simile quid. aliæ conjecturæ, ut Beutleii talem non aptæ sunt, quis sensu certe, nihil certi est aut habeo. dicit eventum amittere?

⁵⁸ Ægrotasset.] Pro vulg. ægrotaret quod est vitiosum et contra latinitatem. illud ed. vet. ap. Buherium habet et Ms. optimus apud Alemannum.

⁵⁹ Liberi defleti.] Davisius edidit deleti, non mala, sed tamen non satis certa correctione. Buherius conjecit non liberis indefletus, paullo audacius, at commodo

⁶⁰ Si cornibus caremus. | Delevi si auc-

aut pennis? sit, qui id dixerit: certe nemo. quid ita? quia cum id non habeas, quod tibi nec usu, nec natura sit aptum, 88 non careas, etiam si sentias, te non habere. Hoc premendum etiam atque etiam est argumentum, confirmato illo, de quo, si mortales animi sunt, dubitare non possumus, quin tantus interitus in morte sit, ut ne minima quidem suspicio sensus relinquatur. hoc igitur probe stabilito, et fixo, illud excutiendum est, ut sciatur, quid sit carcre, ne relinquatur aliquid erroris in verbo. Carere igitur hoc significat, egere eo, quod habere velis. inest enim velle in carendo, nisi cum sic, tamquam in febri, dicitur, alia quadam notione verbi. dicitur enim alio modo etiam carere, cum aliquid non habeas, et non habere te sentias, etiam si id facile patiare. 61 carere enim in malo non dicitur. nec enim esset dolendum. dicitur illud, bono carere, quod est malum, sed ne vivus quidem bono caret, si co non indiget: sed in vivo intelligi b. tamen potest, regno carere: dici autem hoc in te satis subtiliter non potest: 62 potuisset in Tarquinio, cum regno esset expulsus, at in mortuo ne intelligi quidem potest, carere enim, sentientis est: nec sensus in mortuo: ne carere 89 quidem igitur in mortuo est. Quamquam quid opus est in hoc philosophari, cum rem non magnopere philosophia ege-37 re videamus? Quoties non modo ductores nostri, sed universi etiam exercitus 63 ad non dubiam mortem concurrerunt? quæ quidem si timeretur, non L. Brutus, arcens eum reditu tyrannum, quem ipse expulerat, in prœlio concidisset: non cum Latinis decertans pater Decius, cum Etruscis filius, cum Pyrrho nepos, se hostium telis objecissent: non uno bello pro patria cadentes Scipiones Hispania vidisset, Paullum et Geminum Cannæ, Venusia Marcellum, Latini Albinum, Lucani Gracchum. Num quis horum miser hodie? ne tum quidem post spiritum extremum: nec enim potest esse miser quisquam sensu peremto. At id ipsum odiosum est, sine sensu esse. Odiosum, si id esset ca-

toribus edd. vett. post ante sit addiderim 63 Ad n. d. m. concurrerunt.] Non me offendit concurrerunt, quod dicitur pro 61 Carere enim in malo n. d.] Edidi ex cupide currere, v. Clav. sed tamen

rere. cum vero perspicuum sit, nihil posse in eo esse, qui ipse non sit: quid potest esse in eo odiosum, qui nec careat, nec sentiat? 64 quamquam hoc quidem nimis sæpe: sed eo, quod in hoc inest omnis animi contractio ex metu mortis, qui enim satis viderit, id quod est luce clarius, animo, et corpore consumto, totoque animante, deleto et facto interitu universo, illud animal, quod fuerit, factum esse nihil, is plane perspiciet, inter Hippocentaurum, qui numquam fuerit, et regem Agamemnonem, nihil interesse: nec pluris nunc facere M. Camillum boc civile bellum, quam ego, 65 illo vivo, fecerim, Romam captam. Cur igitur et Camillus doleret, si hæc post trecentos et quinquaginta fere p. 160. annos eventura putaret, et ego dolcam, si ad decem millia annorum gentem aliquam urbe nostra potituram putem? quia tanta caritas patriæ est, ut eam non sensu nostro, sed salute ipsius metiamur. Itaque non deterret sapientem 38 mors, quæ propter incertos casus quotidic imminet, propter 91 brevitatem vitæ numquam longe potest abesse, quo minus in omne tempus reipublicæ suisque consulat, et posteritatem ipsam, cujus sensum habiturus non sit, ad se putet pertinere. Quare licet etiam 66 mortalem esse animum, judicantem æterna moliri, non gloriæ cupiditate, quam sensurus non sis, sed virtutis, quam necessario gloria, etiam si tu id non agas, consequatur, natura vero sic se habet, ut, quo modo initium nobis rerum omnium ortus noster afferat. sic exitum mors; ut nihil pertinuit ad nos ante ortum, sic nihil post mortem pertinebit, in quo quid potest esse mali, cum mors nec ad vivos pertineat, nec ad mortuos? alteri nulli sunt, 67 alteros non attingit. Quam qui leviorem fa- 92 ciunt, somni simillimam volunt esse: quasi vero quisquam ita nonaginta annos velit vivere, ut, cum sexaginta confecerit, reliquos dormiat. ne sues quidem id velint, non modo ipse. 66 Endymion vero, si fabulas audire volumus, nescio quando, in Latino obdormivit, qui est mons Cariæ. nondum, opinor, est experrectus. num igitur eum curare censes, cum Luna laboret, a qua consopitus putatur, ut eum dormien-

dicimus. Sed eo, sc. facimus.

⁶⁵ Illo vivo, fecerim R. c.] Qui sc. tum non cram.

⁶⁶ M. esse animum judicantem.] Etsi non vitiosum et contra latinitatem esse pu- dendum qui, ante si.

⁶⁴ Quanquam hoc q. nimis sape.] Int. to judicantem: tamen ad vitandam accusativorum frequentiam legerim judicanti.

⁶⁷ Alteres non attingit.] Sic edd. vett. et Ms. Guelf. vulgo est attinget.

⁶⁸ Endymion rere, si f. a. v.] Puto ad-

tem oscularetur? quid curet autem, qui ne sentit quidem? habes somnum imaginem mortis, eamque quotidie induis. Et dubitas, quin sensus in morte nullus sit, cum in ejus simulacro videas (5) esse nullum sensum?

Pellantur ergo istæ ineptiæ pæne aniles, ante tempus 39 93 mori, miserum esse. quod tandem tempus? naturæne? At ea quidem dedit usuram vitæ, tamquam pecuniæ, nulla præstituta die. Quid est igitur, quod querare, si repetit, cum vult? ea enim conditione acceperas. Iidem, si puer parvus occidit, 70 æquo animo ferendum putant: si vero in cunis, ne querendum quidem. Atqui ab hoc acerbius exegit natura, quod dederat. Nondum gustaverat, inquiunt, vitæ suavitatem: hic autem jam sperabat magna, quibus frui cœperat. At id quidem ipsum in ceteris rebus melius putatur, aliquam partem, quam nullam, attingere, cur in vita secus? Quamquam non male ait Callimachus, multo sæpius lacrymasse Priamum, quam Troilum. eqrum autem, gui exacta ætate moriuntur, fortuna laudatur. Cur? nam, reor, nullis, si vita longior daretur, posset esse jucundior, Nihil est enim profecto homini prudentia dulcius, quam, ut cetera auferat, affert certe senectus. Que vero ætas longa est? aut quid omnino homini longum? nonne modo pueros, modo adolescentes, in cursu, a tergo insequens, nec opinantes assecuta est senectus? sed quia ultra nihil habemus, hoc longum ducimus, omnia ista, perinde ut cuique data sunt, pro rata parte, a vita, aut longa aut brevia Apud Hypanim fluvium, qui ab Europæ parte dicuntur. in Pontum influit, Aristoteles ait bestiolas quasdam nasci, quæ unum diem vivant, ex his igitur, hora octava quæ mortua est, provecta ætate mortua est: quæ vero occidente sole, decrepita: eo magis, si etiam solstitiali die. conp. 169. fer nostram longissimam ætatem cum æternitate, in eadem a propemodum brevitate, quaillæ bestiolæ, reperiemur. Con-40 tempamus igitur omnes ineptias: 71 (quad enim levius huic 95 levitati nomen imponam?) totamque vim bene vivendi in animi robore, ac magnitudine, et in omnium rerum huma-

narum contemtione, ac despicientia, et in omni virtute

⁶⁹ Esse nullum sensum.] Sensum delevit Davisius. placet,

⁷⁰ E. a. ferendum putant.] Puto addendum esse non ante putant.

⁷¹ Quod enim levius nomen.] Davisius edidit lenius: sensu bene, sed videtur Cicero leve dixisse propter sequens, verbum levitatis.

ponamus, nam nunc quidem 72 cogitationibus molestissimis effæminamur, ut. si ante mors adventet, quam Chaldæorum promissa consecuti sumus, spoliati magnis quibusdam bonis, illusi, destitutique vidcamur. Quod si exspec- 96 tando, et desiderando pendemus animis, cruciamur, angimur: pro dii immortales! quam iter illud jucundum esse debet, quo confecto, nulla reliqua cura, nulla sollicitudo futura sit! quam me delectat Theramenes! quam elato animo est! etsi enim flemus, cum legimus, tamen non miserabiliter vir clarus emoritur, qui cum conjectus in carcerem triginta jussu tyrannorum, 73 venenum ut sitiens obduxisset, reliquum sic e poculo ejecit, ut id resonaret; quo sonitu reddito, arridens, Propino, inquit, hoc pulcro Critiæ, qui in eum fuerat tæterrimus. Græci enim in conviviis solent nominare, cui poculum tradituri sint. Lusit vir egregius extremo spiritu, cum jam præcordiis conceptam mortem contineret: vereque ei, 74 cui venenum præbiberat, mortem est cam auguratus, quæ brevi consecuta est. Quis 97 75 hanc animi maximi æquitatem in ipsa morte laudaret, si mortem, malum judicaret? 76 Vadit in eundem carcerem. atque in eundem paucis post annis scyphum Socrates, eodem scelere judicum, quo tyrannorum, Theramenes, qua est igitur ejus oratio, qua facit eum Plato usum apud judices, jam morte multatum? Magna me, inquit, spes tenet, judices, 41 bene mihi evenire, guod mittar ad mortem, necesse est enim. sit alterum de duobus : ut aut sensus omnino omnes mors auferat, aut in alium quendam locum ex his locis morte migretur. quamobrem, sive sensus exstinguitur, morsque ei somno similis est, qui nonnumquam, etiam sine visis somniorum. placatissimam quietem affert: dii boni! 77 quid lucri est mori? aut quam multi dies reperiri possunt, qui tali nocti anteponantur, 78 cui si similis futura est perpetuitas omnis

⁷² Cogitationibus molestissimis effaminamur. | Davisius edidit mollissimis, ut est et in Ms. Guelf, ego nihil mollitiei in his cogitationibus video, sed effeminamur non ad æquitatem referri voluisset Cicero, convenit cogg. molestissimis, sane, sed corrigamus exanimamur.

⁷⁴ Cui venenum præbiberat.] Non dubitavi correctionem Bruti, post Davisium, in e. c. &c. recipere, ductam e Ms. primum, tum aliis libris confirmatam, alii qui venenum pra- non emori. buerat: quæ et ipsa bonum sensum habet.

⁷⁵ Hanc animi maximi aquitatem. 1 Davisius hunc maximam a. «q. quod sane blanditur specie, sed, si magnitudinem dixisset utique hanc tantam a. m.

⁷⁶ Vadit -- atque in enndem -- scy-73 Venenum obduxisset.] V. Clav. edd. phum.] Durior est forma loquendi. Vir vett. obbibisset: correxit Victorius. quidam doctus corrige bat atque ud eundem. quidam doctus corrigebat atque ud eundem. Mihi aliquando in mentem venit: Cadit

⁷⁷ Quid lucri est mori.] Sic Ms. Guelf.

⁷⁸ Cui si similis.] Addidi si, ut placuit

98 consequentis temporis? quis me beatior? Sin vera sunt, quæ dicuntur, migrationem esse mortem, in eas oras, quas, 79 qui e vita excessserunt, incolunt: id multo jam beatius est, te, cum ab iis, qui se judicum numero 80 haberi velint, evaseris, ad eos venire, qui vere judices appellentur, Minoem, Rhadamanthum, Aacum, Triptolemum: convenireque eos, qui juste, et cum fide vixerint, hæc peregrinatio mediocris vobis videri potest? ut vero colloqui cum Orpheo, Musæo, Homero, Hesiodo liceat, quanti tandem æstimatis? equidem sæpe emori, si fieri posset, vellem, ut ea, quæ dico, mihi liceret invenire, quanta delectatione autem afficerer, cum Palamedem. cum Ajacem, cum alios, 81 judicio iniquo circumventos, convenirem? tentarem etiam summi regis, qui maximas copias duxit ad Trojam, et Ulyssi, Sisyphique prudentiam: nec ob eam rem, cum hæc exquirerem, sicut hîc faciebam, capite damnarer. ne vos quidem judices, ii, qui me absolvistis, mor-99 tem timueritis. Nec enim cuiquam bono mali quidquam evenire potest, nec vivo, nec mortuo: nec umquam ejus res a diis immortalibus negligentur, nec mihi ipsi hoc accidit p. 170. fortuito, nec vero ego iis, a quibus accusatus sum aut a quibus condemnatus, habeo quod succenseam, nisi quod mihi nocere se crediderunt, et hac quidem hoc modo. 80 nihil autem melius extremo: Sed tempus est, inquit, jam hinc abire me, ut moriar ; vos, ut vitam agatis, utrum autem sit melius, dii immortales sciunt : hominem quidem scire arbitror ne-40 minem. Næ ego haud paullo hunc animum malim, quam corum omnium fortunas, qui de hoc judicaverunt, etsi, quod præter deos negat scire quemquam, id scit ipse, utrum melius sit, nam dixit ante, sed suum illud, nihil ut affirmet, 100 tenet ad extremum. Nos autem teneamus, ut nihil censeamus esse malum, quod sit a natura datum onnibus. intelligamusque, si mors malum sit, esse sempiternum malum, nam vitæ miseræ, mors finis esse videtur, mors si est misera, finis esse nullus potest. Sed quid ego Socratem, aut Theramenem, præstantes viros virtutis et sapientiæ

Bentleio, quia in optimo Ms. reperit Alemannus.

⁷⁹ Qui e vita excesserint, incolunt.] Correxeram dudum excesserint, cum ita in ed. Junt. reperi. Forte et incolant legendum.

⁸⁰ Haberi volunt.] Correxi velint: namest post et, qui appellentur, et viserint.

⁸¹ Judicio iniquorum.] Bene Bentleius e Platone correxit iniquo: apud quem est κείσις ἄδικος.

⁸² Nihil autem melius extremo.] Non dubitavi recipere correctionem Bentleii extremo pro astimo: quod nihili est. Videtur scriptum fuisse extimo, inde astimo factum. Extremo plane est in Ms. Guelf.

zloria, commemoro, cum Lacedamonius quidam, 83 cujus ne nomen quidem proditum est, mortem tantopere contemserit, ut, cum ad eam duceretur, damnatus ab Ephoris, et esset vultu hilari, atque læto, dixissetque ei quidam inimicus, Contemnisne leges Lycurgi? responderit, Ego vero illi maximam gratiam habeo, qui me ea pœna multaverit. quam 34 sine mutuatione, et sine versura possem dissol-O virum Sparta dignum! ut mihi quidem, qui tam magno animo fuerit, innocens damnatus esse videatur. Tales innumerabiles nostra civitas tulit. Sed quid duces. 101 et principes nominem, cum legiones scribat Cato sæpe alacres in eum locum profectas, unde redituras se non arbitrarentur? Pari animo Lacedæmonii in Thermopylis occiderunt, 85 in quos Simonides:

> Die hospes Sparta, nos te hie vidisse jacentes, Dum sanctis patriæ legibus obsequimur.

86 Quid ille dux Leonidas dicit? 87 Pergite animo forti Lacedamonii: hodie apud inferos fortasse cenabimus, fuit hac gens fortis, dum Lycurgi leges vigebant, e quibus unus, cum Perses hostis in colloquio dixisset glorians, Solem præ jaculorum multitudine, et sagittarum non videbitis. In umbra, inquit, igitur pugnabimus. Viros commemoro. qualis 102 tandem Lacæna? quæ cum filium in prælium misisset, et interfectum audisset, Ideirco, inquit, genueram, ut esset, qui pro patria mortem non dubitaret occumbere. Esto: fortes, 43 et duri Spartiatæ: magnam habet vim reipublicæ disciplina, quid? Cyrenæum Theodorum, philosophum non ignobilem, nonne miramur? cui cum Lysimachus rex crucem minarctur, Istis queso, inquit, ista horribilia minitare purpuratis tuis: Theodori quidem nihil interest, humine, an sublime putrescat.

Cujus hoc dicto admoneor, ut aliquid etiam de humatione, et sepultura dicendum existimem : rem non diffici-

est.] Prodidit post Plutarchus in Apopht. visius uncis inclusit. Putem esse transpo-Lacon, p. 221, ed. Mss. nomen est Thectamenes.

Graco est παρ ούδενδς ούτε διαιτήσαντα ούτε δανεισόμενον.

c. 28. et Herod. VII, 228.

86 Quid ille dur I. - - conabinnus.]

83 Cujus ne nomen quidem proditum Hac aliena esse ab h. l. facile patet. Danenda post pugnabimus.

87 Pergite animo forti.] Valde se in 84 Sine mutuatione et s. versura.] In hoc torsere viri docti, quod id non satis consentit dicto Graco apud Plutarchum et alios, in quo est apio romoisio Sai, unde qui-85 In quos Simonides.] Versus Græci dam correxere prundete, legant, qui velint sunt in oratione Lycurgi c. Leocratem longas Bentleii et Davisii notas. Res non est tanti.

lem, iis præsertim cognitis, quæ 88 [de nihil sentiendo] paullo ante dicta sunt. de qua Socrates quidem quid senserit, apparet in eo libro, in quo moritur: de quo jam tam 103 multa dixinus. Cum enim de immortalitate animorum disputavisset, et jam moriendi tempus urgeret, rogatus a Critone, quemadmodum sepeliri vellet, Multam vero, inquit, operam, amici, frustra consumsi. Critoni enim nostro non persuasi, me hinc avolaturum, neque quidquam mei relicturum, verumtamen, Crito, si me assequi potueris aut sicubi nactus eris, ut tibi videbitur, sepelito. sed, mihi crede, nemo p. 171. me vestrum, cum hinc excessero, consequetur. Praclare id quia. dem, qui et amico permiserit, et se ostenderit de hoc toto 104 genere nihil laborare. Durior Diogenes, 80 et id quidem sentiens, sed, ut Cynicus, asperius, projici se jussit inhumatum. tum amici, Volucribusne, et feris? Minime vero, inquit: sed bacillum propter me quo abigam, ponitote. Qui poteris? illi. non enim senties. Quid igitur mihi ferarum laniatus oberit, nihil sentienti? Præclare Anaxagoras: qui cum Lampsaci moreretur, quærentibus amicis, velletne Clazomenas in patriam, si quid ei accidisset, afferri: nihil necesse est, inquit. undique enim ad inferos tantundem viæ Totaque de ratione humationis unum tenendum est: ad corpus illam pertinere, sive occiderit animus, sive vigeat. in corpore autem perspicuum est, vel exstincto animo 44 vel clapso, nullum residere sensum. Sed plena errorum 105 sunt omnia. trahit Hectorem, ad currum religatum, Achilles: lacerari cum, et sentire, credo, putat. ergo hic ulciscitur, ut quidem sibi videtur. 90 At illa sicut acerbissimam rem mæret:

> Vidi, videre quod me passa ægerrime, Hectorem quadrijugo curru raptarier.

quem Hectorem? aut quamdiu ille crit Hector? melius Accius et aliquando sapiens Achilles: immo enimvero corpus Priamo reddidi, Hectorem abstuli. Non igitur Hectora 106 traxisti, sed corpus, quod fuerat Hectoris. Ecce alius exoritur e terra, qui matrem dormire non sinat:

sema videtur, nam quae ista latinitas, de nihil sentiendo dicere? itaque uncis inclusi. 406, s. et Forte id nomen reponendum:

⁸⁸ De nihil sentiendo.] Hoc mihi glos- tiens durius sit. Ms. Guelf. et is quidem s. 90 At illa.] Hecuba sc. v. Hom. Il. X, 89 Et id quidem sentiens.] Legendum quod tamen necessarium non puto, nam et idem sentiens, nam et idem quidem sen- ex re intelligitur nomen.

Mater, te appello, tu qua curam 91 somno suspensam levas, Neque te mei miseret : surge, et sepeli natum.

Hæc cum pressis, et flebilibus modis, qui totis theatris mæstitiam inferant, concinuntur; difficile est, non cos, 92 qui inhumati sint, miseros judicare:

- prins quam fera, volucresque :

metuit, ne laceratis membris minus bene utatur: ne combustis, non extimescit.

> 93 Heu relliquias semiassi regis, denudatis ossibus, Per terram sanie delibutas forde divexarier.

Non intelligo, quid metuat, cum tam bonos 94 septenarios 107 fundat ad tibiam. Tenendum est igitur, nihil curandum esse post mortem, cum multi inimicos etiam mortuos pœniantur. Execratur luculentis sane versibus apud Ennium Thyestes, primum ut naufragio pereat Atreus. durum hoc sane: talis enim interitus non est sine gravi sensu. illa inania.

--- Ipse summis saxis fixus asperis, evisceratus, Latere pendens, saxa spargens tabo, sanie et sanguine atro.

Non ipsa saxa magis sensu omni 95 vacabant, quam ille, latere pendens, cui se hic cruciatum censet optare. 96 quæ essent dura, si sentiret? nulla sine sensu sunt. Illud vero perquam inane

> Neque sepulchrum, quo recipiatur, habeat, portum corporis: Ubi, remissa humana vita, corpus requiescat a malis.

Vides quanto hac in errore versentur: portum esse corporis, et requiescere in sepulchro putat mortuum, magna culpa Pelopis, qui non erudierit filium, nec docuerit, quatenus esset quidque curandum. Sed quid singulorum opiniones 45 animadvertam, nationum varios errores perspicere cum li- 108 ceat? Condiunt Ægyptii mortuos, et eos domi servant: P. 172. Persæ ctiam cera circumlitos condunt, ut quam maxime permaneant diuturna corpora. ⁹⁷ Magorum mos est, non

suspensus, præsertim h.1? recte Bentleius suspensam e Porphyrione Schol. Horatii ad Serm. II, 3. correxit.

92 Qui inhumati sint.] Sic et latinitas posti lat, et habet Ms. regius Paris.

Heu relliquias, &c.] Hos versus sic constituit Bentleius: Neu reliquias sic meas siris, denudatis ossibus, Tetra sanie delibutas fæde divexarier.

94 Septenarios. | Voluere viri docti oc- rum.

91 Somno suspenso.] Quid est somnus tonarios, et sic reponi voluit Lambinus. sed Bentleius docuit, posse septenarios dici, si metrum nume emus per μονοποδία non διποδίαν, quod in altimo est unus pes.

95 Vacabant.] S' legendum, et sic edidit Victorius. male vulgo vacubunt.

96 Qua essent da a - - nulla sinc sensu sunt.] I. e. quia non sentiuntur, nihili sunt non cruciatus.

97 Magerum mos.] Ms. Guelf. Medo-

humare corpora suorum, nisi a feris sint ante laniata. In Hyrcania plebs 98 publicos alit canes: optimates, domesticos. nobile autem genus canum illud scimus esse. sed pro sua quisque facultate parat, a quibus lanietur: eamque optimam illi esse censent sepulturam. permulta alia colligit Chrysippus, ut est in omni historia curiosus, sed ita tætra sunt quædam, ut ea fugiat, et reformidet oratio. igitur hic locus est contemnendus in nobis, non negligendus in nostris: ita tamen, ut mortuorum corpora nihil sen-109 tire sentiamus. Quantum autem consuetudini, famæque dandum sit, id curent vivi, sed ita, ut intelligant, nihil ad mortuos pertinere.

Sed profecto mors tum æquissimo animo oppetitur, cum suis se laudibus vita occidens consolari potest. nemo parum diu vixit, qui virtutis persecta persecto functus est munere. multa mihi ipsi 99 ad mortem tempestiva fuerunt: quam utinam potuissem obire! nihil enim jam acquirebatur: cumulata crant officia vita: 100 cum fortuna bella restabant. quare, si ipsa ratio minus perficiet, ut mortem negligere possimus: at vita acta perficiat, ut satis, superque vixisse videamur. quamquam enim sensus 1 abierit, tamen ² summis et propriis bonis et laudis, et gloriæ, quamvis non sentiant, mortui non carent. Etsi enim nihil in se habeat gloria, cur expetatur, tamen virtutem tamquam umbra sequitur, verum multitudinis judicium de bonis, si 46 quando est, magis laudandum est, quam illi ob eam rem 110 beati. Non possum autem dicere, quoquo modo hoc accipiatur, Lycurgum, Solonem, legum, et publicæ disciplinæ carere gloria: Themistoclem, Epaminondam, bellicæ virtutis. Ante enim Salaminam ipsam Neptunus obruct, quam Salaminii tropæi memoriam: priusque Bœotia Leuctra tollentur, quam pugnæ Leuctricæ gloria, multo autem tardius fama deseret Curium, Fabricium, Calatinum, duo Scipiones, duo Africanos, Maximum, Marcellum, Paullum, Ca-

ut recte judicavit Bentleius, sæpe in hoc peccatum est, ut in proprie et proprius.

98 Publicos alit canes.] Immo publice, rexi fortuna. Vulgo male fortuna sic et Davisius.

⁹⁹ Ad mortem tempestiva fuerant: qua.] non male: etsi et vulgatum non incptum. Quas suaderent mortem obire, que jam tempestiva esset, et in tempore obiretur. pro quæ sine dubio legendum quam, ut et alii viderunt.

¹⁰⁰ Cum fertuna bella restabant. | Cor- quam sensus aberit.

¹ Abierit.] Corrigit Bentleius aberit,

² Summis et propriis bonis.] Suis bene Bentleius, et alibi Cicero hæc duo conjungit, mox quamquam non sentiant non bene redundat, cum paullo ante sit quam-

tonem, Lælium, innumerabiles alios, quorum similitudinem aliquam qui arripuerit, non cam fama populari, sed vera bonorum laude metiens, fidenti animo, 3 si ita res fert. gradietur ad mortem, in qua aut summum bonum, aut nullum malum esse cognovimus: secundis vero suis rebus volet etiam mori, non enim tam cumulus bonorum jucundus esse potest, quam molesta decessio. Hanc sententiam signi- 111 ficare videtur Laconis illa vox, qui, cum Rhodius Diagoras, Olympionices nobilis, uno die 4duo filios victores Olympiæ vidisset, accessit ad senem, et gratulatus, Morere Diagora, inquit, 5 non enim in cadum adscensurus es. Magna hæc, et nimium fortasse Græci putant, vel tum potius putabant, isque, qui hoc Diagoræ dixit, permagnum existimans, tres Olympionicas una e domo prodire, cunctari illum diutius in vita, fortunæ objectum, inutile putabat insi, ego autem tibi quidem quod satis esset, paucis verbis, ut mihi videbar, responderam, concesseras enim, nullo in malo mortuos esse; sed ob cam causam contendi, ut plura dicerem, quod in desiderio, et luctu hæc est consolatio maxima, nostrum enim, et nostra causa susceptum dolorem, modice ferre debemus, ⁶ne nosmetipsi amare videamur. illa suspicio intolerabili dolore cruciat, si opinamur cos, quibus orbati sumus, esse cum aliquo sensu in iis malis, p. 175. quibus vulgo opinantur, hanc excutere opinionem mihimet volui radicitus; coque fui fortasse longior. A. Tu longior! 47 non mihi quidem, prior enim pars orationis tuæ faciebat, 112 nt mori cuperem: posterior, ut modo non nollem, modo non laborarem, omni autem oratione illud certe perfectum est, ut mortem non ducerem in malis.

M. Num igitur etiam rhetorum epilogum desideramus? an jam hanc artem plane relinquimus? A. Tu vero istam ne reliqueris, quam semper ornasti: et quidem jure. illa enim te, verum si loqui volumus, ornaverat, sed quinam est iste epilogus? aveo enim audire, quidquid est. M. Deo- 113 rum immortalium judicia solent in scholis proferre de morte, nec vero ea fingere ipsi, sed Herodoto auctore,

res fert, sic Ms. Guelf, itaque recepi.

3 Si ita refert.] Bene Bentleius si ita Simplicissimum est intelligere vicus et sinc morte, sed melius sit, non enim Deus futurus es. nam nil majus tibi in terris accisuos, quod e duos natum est, nec enim so- dere potest, alii tamen, ut Ms. Gu. mine. let hoe pronomen addi, ubi nulla inde 6 Ne et nosmetipsos amare.] Delendum est et, ut Bentleins fecit et legendum nos-5 Non enim in calum adsernsurus es.] metips, abest et Ms. Guelf.

⁴ Duo suos filios.] Non dubitavi delere ambiguitas esse potest.

aliisque pluribus. Primum Argiæ sacerdotis, Cleobis et Biton filii, prædicantur. nota fabula est: cum enim illam ad solemne, et statum sacrificium curru vehi jus esset, satis longe ab oppido ad fanum, morarenturque iumenta: tunc juvenes ii, quos modo nominavi, veste posita corpora oleo perunxerunt: ad jugum accesserunt. ita sacerdos advecta in fanum, cum currus esset ductus a filiis, precata a dea dicitur, ut illis præmium daret pro pietate, quod maximum homini dari posset a deo: post epulatos cum matre adolescentes, somno se dedisse, mane inventos esse mortuos. 114 simili precatione Trophonius, et Agamedes, usi dicuntur: qui, cum Apollini Delphis templum exædificavissent: venerantes deum, petierunt mercedem non parvam quidem operis, et laboris sui, nihil certi, sed quod esset optimum homini, quibus Apollo se id daturum ostendit post ejus diei b. diem tertium: qui ut illuxit, mortui sunt reperti. Judicavisse deum dicunt, et eum quidem deum, cui reliqui dii 48 concessissent, ut præter ceteros divinaret. Affertur etiam de Sileno fabella quædam: qui cum a Mida captus esset, hoc ei muneris pro sua missione didisse scribitur; docuisse regem, non nasci homini longe optimum esse; proximum 115 autem, quam primum mori. Qua est sententia in Cres-

> Nam nos decebat catus celebrantis domum, Lugere, ubi esset aliquis in lucem editus, Humana vita varia reputantis mala: At, qui labores morte finisset gravis, ⁷ Hunc omni amicos laude et latitia exequi.

phonte usus Euripides:

Simile quiddam est in consolatione Crantoris: ait enim, Terinæum quendam Elisium, cum graviter filii mortem mæreret, venisse in Psychomantium, quærentem, quæ fuisset tantæ calamitatis causa: huic in tabellis tris hujusmodi versiculos datos:

Ignaris homines in vita mentibus errant: Euthynous potitur fatorum munere, letho. Sie fuit utilius finiri ipsique, tibique.

116 His, et talibus auctoribus usi, confirmant, ⁸ causam rebus a diis immortalibus judicatam. Alcidamus quidam, rhetor

⁷ Hunc omnis amicos.] Omni dedit Davisius bene, etiani metri causa. pro factis. 8 Causam rebus - - judicatam.] Rebus

antiquus, in primis nobilis, scripsit etiam laudationem mortis. quæ constat ex enumeratione humanorum malorum. cui rationes cæ, quæ exquisitius a philosophis colliguntur, defuerunt, ubertas orationis non defuit. claræ vero mortes pro patria oppetitæ, non solum gloriosæ rhetoribus, sed etiam beatæ videri solent. repetunt ab Erichtheo: cujus etiam filiæ cupide mortem expetiverunt pro vita civium: p. 174. Codrum, qui se in medios immisit hostes, veste famulari, ne posset agnosci, si esset ornatu regio: quod oraculum erat datum, si rex interfectus esset, victrices Athenas fore. Menœceus vero non prætermittitur: qui oraculo edito largitus est patriæ suum sanguinem. Iphigenia Aulide 9 duci se immolandam jubet, ut hostium sanguis eliciatur suo. Veniunt inde ad propiora. Harmodius in ore, et Aristogi- 49 ton, Lacedæmonius Leonidas, Thebanus Epaminondas vigent, nostros non norunt: 10 quos enumerare longum est: ita sunt multi, quibus videmus optabiles mortes fuisse cum gloria.

Quæ cum ita sint, magna tamen eloquentia est utendum, 117 atque ita velut superiore e loco concionandum, ut homines mortem vel optare incipiant, vel certe timere desistant. nam si supremus ille dies non exstinctionem, sed commutationem affert loci, quid optabilius? sin autem perimit. ac delet omnino, quid melius, quam in mediis vitæ laboribus obdormiscere, et ita conniventem somno consopiri sempiterno? quod si fiat, melior Ennii, quam Solonis orațio. Hic enim noster.

Nemo me lacrymis decoret, inquit, nec funera fletu

At vero sapiens ille,

Mors mea ne careat lacrymis: linquamus amicis Mærorem, ut celebrent funera cum gemitu.

Nos vero, si quid tale acciderit, ut a deo denuntiatum vi- 118 deatur, ut exeamus e vita, læti, et agentes gratias pareamus, emittique nos e custodia, et levari vinculis arbitremur, ut aut in aternam, et plane in nostram domum remigremus, aut omni sensu, molestiaque carcamus: sin autem nihil denuntiabitur, eo tamen simus animo, ut horribilem illum diem aliis, nobis faustum putemus, nihilque in

9 Duci se immolandam jubet.] Forte 10 Quos enum. magnum est.] Immo longum, sic semper Cicero et alii, sic et prabet, nam jubet sic non struitur. Ms. Guelf.

malis ducamus, quod sit vel a diis immortalibus, vel a natura parente omnium constitutum, non enim temere, nec fortuito sati, et creati sumus, sed profecto fuit quædam vis, quæ generi consuleret humano: nec id gigneret, aut aleret, quod, cum exantlavisset omnes labores, tum incideret in mortis malum sempiternum: portum potius paratum nobis, 119 et perfugium putemus. Quo utinam velis passis pervehi liceat! 11 sin reflantibus ventis rejiciemur, tamen eodem paullo tardius referamur necesse est. Quod autem omnibus necesse est, idne miserum esse uni potest? Habes epilogum, nequid prætermissum, aut relictum putes. A. Ego vero. et quidem fecit etiam iste me epilogus firmiorem. M. Optime, inquam, sed nunc quidem valitudini tribuamus aliquid. cras autem, et quot dies erimus in Tusculano, agamus hac, et ea potissimum, quæ levationem habeant ægritudinum, formidinum, cupiditatum: qui omni e philosophia est fructus uberrimus.

p. 175.

M. TULLII CICERONIS TUSCULANARUM QUÆSTIONUM

A D

M. BRUTUM

LIBER SECUNDUS.

DE

TOLERANDO DOLORE.

ARGUMENTUM.

Post cohortationem ad Philosophiam diligenter colendam, Latinisque inprimis illustrandam litteris, c. 1—3. sermo in Tusculano de dolore institutus exponitur. Is inducitur ab exordio de philosophia laudibus, c. 4. 5. et duobus inprimis tamquam capitibus continctur: quorum primum est, sitne summum malum dolor; alterum, si non summum, annon malum certe? Et

11 Sin reflantibus ventis.] Sie bene sunt venti restantes? Consentiunt edd. Davisius edidit pro restantibus, qui enim vett, plures, et Ms. Guelf.

primum quidem breviter hoe uno argumento refellitur, quod dedecus et turpitudo majus profecto sit dolore malum. c. 5. In altero autem reliqua consumitur oratio. Et esse quidem magnam hic multorum imbecillitatem docet. Aristippum enim Socraticum non dubitasse dolorem summum malum divere, quem Evicurus secutus sit: Hieronymum autem Rhodium summum bonum posuisse in vacuitate a dolore. Ceteros, prater Zenonem, Aristonem et Purrhonem, malum putasse. Poetas quoque ab hac opinione non abesse. quod inducant summos homines in acutis doloribus non viriliter lamentantes. c. 6-10. Jam rationes, quibus in frangendis his opinionibus utantur Stoici, contortulas esse, decipere magis volentium, aut optantium, quam docentium, v. c. nihil esse malum, quod non sit turpe atque vitiosum: neque enim id ignorare quemquam; sed, doleamus, nec ne, nihil interesse, hoc docendam esse. c. 11.12. Melius et verius hoc esse: Omnia, quæ natura aspernetur, in malis esse, quæ adsciscat, in bonis. Quo posito, tamen honestum et rectum ita excellere, ut omnia corporis et fortunæ bonæ ad id minuta videantur, nec ul'um malum cum turpitudinis malo comparandum. Quare, cum turpe sit viro, gemere, ejulare, flere, aut nullam virtutem esse, aut contemnendum dolorem. Prudentis porro esse, nihil facere, quo nil proficiat ; sed gemitu et lamentationibus non minui dolorem: Temperantiam denique, fortitudinem, justitiam, magnitudinemque animi doloris patientiam desiderare. c. 12. Non autem negare se, dolorem esse dolorem; quorsum enim opus esse fortitudine? sed eum opprimendum esse patientia. Eam autem duobus modis comparari, primo exercitatione et consuctudine; id quod exempla multorum confirmant, tamquam, Spartanorum, Marii, gladiatorum, veteranorum militum: c. 13-16. deinde ratione. Et illud Epicuri quidem: Neglige dolorem; si longus levis, si gravis, brevis: tum non respondere ei decreto, quo dolorem summum malum putet, tum et obscurum et falsum esse, quod de doloris diuturni levitate, et gravis brevitate dicatur. c. 18. Itaque primum oportere hoc sibi quemque persuadere, nihil honestius esse ac laudabilius, adeoque etiam optabilius, quam ferre dolorem: deinde sibi ipsum imperare. Nam cum animus sit in partes tributus duas, alteram rationis participem, alteram expertem, illam huic imperare, tamquam dominum servo, h. e. a ratione coercere temeritatem oportere. Si se turpiter gerat, et gemitibus ac fletibus dedat, amicorum propinguorumque custodiis constringendam esse; si autem firmior sit, tamquam bonum militem admonitu revocandam esse ad dignitatem, c. 19, 20. Sermone intimo ac tacito esse animum confirmandum: species honestas, tamquam Zenonis Eleata, Anaxarchi, Calani, esse animo proponendas. c. 20. Intentionem etiam adhibendam esse, cujus, ut in corpore, sic in animo magna vis sit. c. 22.23. Contemnendo adeo levari omnem laborem doloremque, c. 24. Illud denique proponendum unimo, amplitudinem animi, quæ maxime emineat contemnendis doloribus, unam esse omnium rem pulcherrimam, c. 25. Adhibendum vero esse quandam doloris tolerandi a quabilitatem, qua a ratione et consilio proficiscatur. Eos enim, qui consuetudine tantum aliqua dolorem aliquem ferant, non in omni genere doloris fortes esse. Denique hanc frangendi doloris rationem etiam ad alias animi perturbationes leniendas adkiberi posse.

N EOPTOLEMUS quidem apud Ennium philosophari 1 sibi ait necesse esse, sed paucis: nam omnino haud pla-1

cere. ego autem, Brute. 1 necesse mihi quidem esse arbitror philosophari: nam quid possum, præsertim nihil agens. agere melius? sed non paucis, ut ille. difficile est enim. in philosophia ² pauca esse ei nota, cui non sint aut pleraque. aut omnia. nam nec pauca, nisi e multis, eligi possunt. nec. qui pauca perceperit, non idem reliqua eodem studio per-2 sequetur. Sed in vita tamen occupata, atque, ut Neoptolemi tum erat, militari, pauca ipsa multum sæpe prosunt, et ferunt fructus, si non tantos, quanti ex universa philosophia percipi possunt; tamen eos, quibus ³ aliqua ex parte interdum aut cupiditate, aut ægritudine, aut metu liberemur: velut ex ea disputatione, quæ mihi nuper habita est in Tusculano, magna videbatur mortis effecta contemtio: quæ non minimum valet ad animum metu liberandum. nam qui id. quod vitari non potest, metuit, is vivere animo quieto nullo modo potest: sed qui, non modo quia necesse est mob. ri. verum etiam quia nihil habet mors, quod sit horrendum, mortem non timet, 4 magnum is sibi præsidium ad beatam 3 vitam comparat. Quamquam non sumus ignari, multos studiose contra esse dicturos, quod vitare nullo modo potuimus: nisi nihil omnino scriberemus. 5 etenim si orationes, quas nos multitudinis judicio probari volebamus (popularis est enim illa facultas, et effectus eloquentiæ est audientium approbatio) sed si reperiebantur nonnulli, qui nihil laudarent, nisi quod se imitari posse confiderent, quemque sperandi sibi, eundem et bene dicendi finem proponerent, et 6 cum obruerentur copia sententiarum, atque verborum, jejunitatem et famem se malle, quam ubertatem et copiam dicerent. unde erat exortum genus Atticorum, iis ipsis, qui id sequi se profitebantur, ignotum: 7 qui jam conticu-4 ere, pæne ab ipso foro irrisi. Quid futurum putamus, cum. adjutore populo, quo utebamur antea, nunc minime nos uti

1 Necesse mihi quidem esse.] Quidem hic tamen reprehensione non carucrunt; post parenthesin mutata est forma orationis. Pro prabari Corradus Quæst. p. 348. e Ms. probare. Idem in Ms. post parenthesin reperit: sape aspernabantur: ex philosophiæ disciplina ignota, quid sequi excogitare possumus.

friget, videturque ex antecedente temere repetitum.

² Pauca.] Davisius addidit vel. sane hene.

³ Aliqua ex parte.] Ex parte delendum videbatur Reiskio. Commode sane abfuerit. pro liberemur Mss. fere omnes liberentur: idque non satis aptum h. l. tamen recipi volebat Buherius.

⁴ Magnum is sibi præsidium comparat.] Legendum comparavit.

⁵ Etenim si orationes.] Consequens crat,

⁶ Cum obruerentur copia s. atque v.] In his hæsit frustra Buherius. Sensus est: cum copiam s. et v. in meis orationibus viderent tantam, quantam ipsi consequi non possent.

⁷ Qui jam.] An tamen?

posse videamus? est enim philosophia paucis contenta iudicibus, multitudinem consulto ipsa fugiens, eique ipsi et suspecta, et invisa: ut vel, si quis universam velit vituperare, secundo id populo facere possit; vel, si in eam, quam nos maxime sequimur, conetur invadere, magna habere possit auxilia a reliquorum philosophorum disciplinis. autem universæ philosophiæ vituperatoribus respondimus in Hortensio: pro Academia autem quæ dicenda essent, 2 satis accurate in Academicis quattuor libris explicata arbitramur: sed tamen tantum abest, ut scribi contra nos nolimus, ut id etiam maxime optemus, in ipsa enim Græcia philosophia tanto in honore numquam fuisset, nisi doctissimorum contentionibus dissensionibusque viguisset.

Quamobrem hortor omnes, qui facere id possunt, ut hu- 5 jus quoque generis laudem jam languenti Græciæ eripiant. p. 176. et perferant in hanc urbem, sicut reliquas omnes, quæ quidem erant expetendæ, studio atque industria sua majores nostri transtulerunt. Atque 9 oratorum quidem laus ita ducta ab humili, venit ad summum, ut jam, quod natura fert in omnibus fere rebus, senescat, brevique tempore ad nihilum ventura videatur. 10 philosophia nascatur Latinis quidem litteris ex his temporibus, eamque nos adjuvemus: nosque ipsos redargui refellique patiamur, quod ii ferunt animo iniquo, qui certis quibusdam destinatisque sententiis quasi addicti, et consecrati sunt, eaque necessitate constricti, ut, etiam quæ non probare soleant, ea cogantur constantiæ causa defendere. nos, qui sequimur probabilia, nec 11 ultra id. quod verisimile occurrerit, progredi possumus, et refellere sine pertinacia, et refelli sine iracundia parati sumus.

Quod si hæc studia traducta erunt ad nostros, ne biblio- 6 thecis quidem Græcis egebimus, in quibus multitudo infinita librorum propter eorum est multitudinem, qui scripserunt; eadem enim dicuntur a multis; ex quo libris omnia referserunt, quod accidet etiam nostris, si ad hæc studia plures confluxerint. sed cos, si possumus, excitemus, qui liberaliter eruditi, adhibita etiam disserendi elegantia, ra-

⁸ Auxilia rel. ph. disciplinis.] Excidit torum Davisius ponit oratoria. a prepositio, absorpta a finali præcedentis verbi, idem visum Lambino, Turnebo, &c. et sic non opus cum Davisio corrigere discinlinas.

⁹ Oratorum q. laus ita ducta ab humili.] Ita alienum est. scribendum illa. pro ora-

¹⁰ Philosophia nascatur.] Davisius edidit nascitur pro vulgato nuscatur. bene.

¹¹ Ultra id quam quod.] Quam Manutii delevere item R. Stephanus, recte. fe-

3 tione et via philosophantur. Est enim quoddam genus eo-7 rum, qui se philosophos appellari volunt, quorum dicuntur esse Latini sane multi libri: quos non contemno equidem, quippe quos numquam legerim: sed quia profitentur ipsi illi, qui eos scribunt, se neque distincte, neque distribute, neque eleganter, neque ornate scribere : lectionem sine ulla delectatione negligo, quid enim dicant, et quid sentiant ii, ь. qui sunt ab ea disciplina, nemo mediocriter quidem doctus ignorat. quamobrem, quoniam, quemadmodum dicant, ipsi non laborant: cur legendi sint, 12 nisi ipsis inter se, qui idem s sentiunt, non intelligo. Nam, ut Platonem, reliquosque Socraticos, et deinceps eos, qui ab his profecti sunt, legunt omnes, etiam qui illa aut non approbant, aut non studiosissime consectantur: Epicurum autem, et Metrodorum non fere præter suos quisquam in manus sumit? sic hos Latinos 13 ii soli legant, qui illa recte dici putant. nobis autem videtur, quidquid litteris mandetur, id 14 commendari omnium eruditorum lectioni decere. nec, si ipsi minus consequi possumus, iccirco minus id ita faciendum esse sentimus. 9 Itaque mihi semper Peripateticorum Academiæque consuetudo, de omnibus rebus in contrarias partes disserendi. non ob eam causam solum placuit, quod aliter non posset. quid in unaquaque re verisimile esset, inveniri: sed etiam quod esset ea maxima dicendi exercitatio; qua princeps usus est Aristoteles, deinde eum qui secuti sunt. nostra autem memoria Philo, quem nos frequenter audivimus, instituit alio tempore rhetorum præcepta tradere, alio philosophorum, ad quam nos consuetudinem a familiaribus nostris adducti, in Tusculano, quod datum est temporis nobis, in eo consumsimus, itaque cum ante meridiem dictioni operam dedissemus, sicut pridic feceramus: post meridiem in Academiam descendimus, in qua disputationem habitam non quasi narrantes exponimus, sed eisdem fere verbis, ut actum, disputatumque est.

Est igitur ambulantibus ad hunc modum sermo ille nobis 10 institutus, et 15 a tali quodam inductus exordio. A. Dici

12 Nisi ipsis inter se, qui idem sentiunt.] sequor Davisium, legentem debere: quod Dedi ipsis pro ipsi, quod sensus et latini- etsi non esset reprehendendum, si scriptas necessario postulant. pro sentiunt le- sisset licere: tamen decere aptius videtur: sensus est: convenire, consentaneum esse.

gendum ctiam sentiant.

¹³ li soli legunt.] Scr. legant. sic Ms.

¹⁵ A tali q. inductus evordio.] Non omnino damnem inductus, dicitur enim bene 14 Commendari - - decere. | Hic non sermo induci; sed hic tamen malim ductus.

non potest, quam sim hesterna disputatione tua delectatus, p. 177. vel potius adjutus, etsi enim mihi sum conscius, numquam me nimis cupidum fuisse vitæ; tamen objiciebatur interdum animo metus quidam, et dolor, cogitanti, fore aliquando finem hujus lucis, et amissionem omnium vitæ commodorum, hoc genere molestiæ sic, mihi crede, sum liberatus, ut nihil minus curandum putem. M. Minime mirum id qui- 11 dem. Nam efficit hoc philosophia: mcdetur animis, inanes sollicitudines detrahit, cupiditatibus liberat, pellit timores. sed hæc ejus vis non idem potest apud omnes: 16 tamen valet multum, cum est idoneam complexa naturam. Fortes enim non modo fortuna adjuvat, ut est in vetere proverbio, sed multo magis ratio, quæ quibusdam quasi præceptis confirmat vim fortitudinis, te natura excelsum quendam videlicet, et altum, et humana despicientem genuit. itaque facile in animo forti contra mortem habita insedit oratio, sed hæc eadem num censes apud eos ipsos valere nisi, admodum paucos, a quibus inventa, disputata, conscripta sunt? quotus enim quisque philosophorum invenitur, qui sit ita moratus, ita animo ac vita constitutus, ut ratio postulat? qui disciplinam suam, non ostentationem scientiæ, sed legem vitæ putet? Qui obtemperet ipse sibi, et decre- 12 tis suis pareat? Videre licet alios tanta levitate, et jactatione, iis ut fuerit non didicisse melius: alios pecuniæ cupidos, gloriæ nonnullos, multos libidinum servos: ut cum corum vita mirabiliter pugnet oratio. quod quidem mihi videtur esse turpissimum. Ut enim, si grammaticum se b. professus quispiam, barbare loquatur, aut si absurde canat is, qui se haberi velit musicum, hoc turpior sit, quod in eo ipso peccet, 17 cujus profiteatur scientiam: sic philosophus in ratione vitæ peccans, hoc turpior est, quod in officio, cujus magister esse vult, labitur, artemque vitæ professus, delinquit in vita. A. Nonne verendum igitur, si est ita, ut dicis, ne philosophiam falsa gloria exornes? quod est enim majus argumentum, nihil eam prodesse, quam quosdam perfectos philosophos turpiter vivere?

M. Nullum vero id quidem argumentum est. nam ut agri 13

on potuit nasci a finali in quodam, utsaepe quod est a Corrado.
factum constat.

10 Tumen valet.] Sic edd. pr. non tum, sit profiteatur.

non omnes frugiferi sunt, qui coluntur, 18 falsumque illud, ac improbe,

> Etsi in segetem sunt deteriorem datæ Fruges, tamen ipsæ suapte natura enitent:

sic animi non omnes culti fructum ferunt. atque, ut in eodem simili verser, ut ager, quamvis fertilis, sine cultura fructuosus esse non potest: sic sine doctrina animus. ita est utraque res sine altera debilis. cultura autem animi, philosophia est: hæc extrahit vitia radicitus, et præparat animos ad satus accipiendos, eaque mandat his, et, ut ita dicam, serit, quæ adulta fructus uberrimos ferant. Agamus igitur, ut cœpimus, dic, si vis, de quo disputari velis.

- A. Dolorem existimo maximum malorum omnium. M. Etiamne majus, quam dedecus? A. Non audeo id dicere quidem, et me pudet tam cito de sententia esse dejectum. M. Magis esset pudendum, si in sententia permaneres, quid enim minus est dignum, quam tibi pejus quidquam videri dedecore, flagitio, turpitudine? quæ ut effugias, quis est 10 non modo non recusandus, sed non ultro appetendus, subp. 178. eundus, excipiendus dolor? A. Ita prorsus existimo. quare ne sit sane summum malum dolor: malum certe est. Videsne igitur, quantum, breviter admonitus, de doloris terrore dejeceris? A. Video plane: sed plus desidero. M. 15 Experiar equidem: sed magna res est; animoque mihi opus est non repugnante. A. Habebis id quidem, ut enim heri
 - feci, sic nunc rationem, quo ca me cumque ducet, sequar. M. Primum igitur de imbecillitate multorum, et de variis disciplinis philosophorum loquar: quorum princeps et auctoritate, et antiquitate, Socraticus Aristippus, non dubitavit summum malum dolorem dicere, deinde ad hanc enervatam mulicbremque sententiam satis docilem se Epicurus præbuit. hune post Rhodius Hieronymus, dolore vacare, summum bonum dixit: tantum in dolore duxit mali, ceteri, præter Zenonem, Aristonem, Pyrrhonem, idem fere, quod modo 16 tu: malum illud quidem, sed alia pejora. Ergo, id quod

Accii: nam improbi hic nihil est.

rum non in Mss non reperit Davisius, nec quendum puto. est in Guelf, itaque delevit, exempla ab

¹⁸ Fulsamque illud ac improbe.] Ele- ipso prolata, non sunt huic similia in quiganter Bentleius correxit falsumque illud bus omnibus sequitur ne quidem; cujusmodi v. et in Clav. sunt et alia : sed huic 19 Non modo non recusandus.] Alte- simile nondum reperi, igitur non hic relin-

natura ipsa, et quædam generosa virtus statim respuit, ne dolorem summum malum diceres, oppositoque dedecore sententia depellerere, in eo magistra vitæ philosophia tot sæcula permanet. Quod huic officium, quæ laus, quod decus erit tanti, quod adipisci cum dolore corporis velit, qui dolorem summum malum sibi esse persuaserit? quam porro quis ignominiam, quam turpitudinem non pertulerit, ut effugiat dolorem, si id summum malum esse decreverit? quis autem non miser, non modo tunc, cum premetur summis doloribus, si in his est summum malum, sed etiam cum sciet id sibi posse evenire? et quis est, cui non possit? Ita 17 fit, ut omnino nemo esse possit beatus. Metrodorus qui-b. dem eum perfecte putat beatum, cui corpus bene constitutum sit, et exploratum, ita semper fore, quis autem est iste. cui id exploratum possit esse? Epicurus vero ca dicit, ut 7 mihi quidem risus captare videatur, affirmat enim quodam loco, si uratur sapiens, si crucietur: exspectas fortasse dum dicat. Patietur, perseret, non succumbet. Magna meherculc laus, et co ipso, per quem juravi, Hercule digna; sed Epicuro, homini aspero, et duro non est hoc satis: In Phalaridis tauro si erit, dicet, Quam suave est hoc! quam hoc non curo! Suave etiam? an parum est, si non amarum? at id quidem illi ipsi, qui dolorem malum esse negant, non solent dicere, cuiquam suave esse cruciari: asperum, difficile, odiosum, contra naturam dicunt, nec tamen malum. Hic. 20 qui non solum hoc malum dicit, sed malorum omnium extremum, sapientem censet id suave dicturum. Ego a te 18 non postulo, ut dolorem eisdem verbis afficias, quibus Epicurus voluptatem, homo, ut scis, voluptarius, ille dixerit sane idem in Phalaridis tauro, quod, si esset in lectulo, ego tantam vim non tribuo sapienti contra dolorem, sit fortisin perferendo, officio satis est: ut lætetur etiam, non postulo. tristis enim res est sine dubio, aspera, amara, inimica naturæ, ad patiendum tolerandumque difficilis. Adspice Phi- 19 loctetam: cui concedendum est gementi, ipsum enim Herculem viderat in Oeta magnitudine dolorum ejulantem. nihil igitur hunc virum sagittæ, quas ab Hercule acceperat. 21 tum consolantur; cum

²⁰ Qui solum hoc malum dicit, et.] igitur non dubitavi cum Davisio recipere. Bentleius corrigebat non solum -- sed m. 21 Tum consolantur.] Sic recte correctsi sine libris, tamen bene, neque enim tum consolabantur, a Davisio: nam sequi-Epicurus solum dolorem malum esse dixit.

p. 179.

E viperino morsu venæ viscerum Veneno imbutæ tætros cruciatus cient.

Itaque exclamat auxilium expetens, mori cupiens:

Heu quis salsis fluctibu' mandet Me ex sublimi vertice saxi? Jamiam absumor ; conficit animam 22 Vis vulneris, ulceris æstus.

Difficile dictu videtur, eum non in malo esse, et magno qui-8 dem, ²³ qui ita clamare cogatur. Sed videamus Herculem 20 jpsum, qui tum dolore frangebatur, cum immortalitatem ipsa morte quærebat. quas hic voces apud Sophoclem in Trachiniis edit? cui cum Deianira sanguine centauri tinctam tunicam induisset, inhæsissetque ea visceribus, ait ille:

> O multa dictu gravia, perpessu aspera, Qua 24 corpore exantlavi, atque animo pertuli. Nec mihi Junonis terror implacabilis, Nec tantum invexit tristis Eurystheus mali. Quantum una vecors 25 Oenei partu edita. Hæc me irretivit veste furiali inscium. Qua lateri inharens morsu lacerat viscera, Urgensque graviter pulmonum haurit spiritus: Jam decolorem sanguinem omnem exsorbuit: Sic corpus clade horribili absumtum extabuit Ipse illigatus peste interimor textili. Hos non hostilis dextra, non terra edita Moles gigantum, non biformato impetu Centaurus ictus corpori 26 infixit meo, Non Graia vis, non barbara ulla immanitas, Non sæva terris gens relegata ultimis. Quas peragrans, undique omnem hinc feritatem expuli: Sed faminea vi, faminea interimor manu. O nate, vere hoc nomen usurpa patri, Nec me occidentem matris superet caritas. Heu arripe ad me manibàs abstractam piis. Jam cernam, mene, an illam potiorem putes. Perge, aude, nate, illacryma patris pestibus:

21

b.

rigit Virus valueris metri causa.

23 Qui ita clamare cogatur.] Sic latinitas postulat pro cogitur legi, sed ita et habent libri scr. et edd. veteres.

24 Corpore exantlato.] Quid est corpus exantlatum? Hinc Bentleius correxit exunclata: ego malim exantlavi. Ms. Guelf. exantlavit: quod firmat correctionem nos-

25 Oenei partu edita.] Est Deianira.

22 Vis vulneris.] Jac. Gronovius cor- Sed num patri partus tribui potest? nempe e gracorum more, qui róxor de patre dicunt, ut ad h. l. docuit Davisius. quaniquam paullo aliter Graci qui πατεός τόκον dicunt filium, sed non cum tali verbo, quale hic est edita. Bentleius corrigebat Oeneo patre edita: sed et edita patri non satis convenit. itaque melius est vulgatum servare.

26 Infixit.] Bentleius corrigit inflixit.

22

Miserere, gentes nostras flebunt miscrias. Heu virginalem me ore ploratum edere, Quem vidit nemo ulli ingemiscentem malo? Sic 27 fæminata virtus afflicta occidit. Accede nate, assiste, miserandum adspice Evisceratum corpus lacerati patris. Videte cuncti, tuque cælestum sator, Jace, obsecro, in me vim coruscam fulminis. Nunc, nunc dolorum anxiferi torquent vertices: Nunc serpit ardor. & ante victrices manus, O pectora, & terga, & lacertorum tori! Vestrone pressu quondam Nemeæus leo Frendens efflavit graviter extremum halitum? Hac dextra 28 Lernam tatram, mactata excetra, Placavit: hæc bicorporem afflixit manum: Erymanthiam hæc vastificam abjecit beluam: Hac a Tartarea tenebrica abstractum plaga Tricipitem eduxit Hydra generatum canem; Hac interemit tortu multiplicabili Draconem auriferam obtutu observantem arborem. Multa alia victrix nostra lustravit manus. Nec quisquam 29 e nostris spolia cepit laudibus.

Pussumusne nos contemnere dolorem, cum ipsum Herculem tam intoleranter dolere videamus? Veniat Æschylus 10 non poeta solum, sed etiam Pythagoreus. sic emimaccepimus. quo modo fert apud eum Prometheus dolorem, quem excipit ob furtum Lemnium, unde ignis lucet mortalibus, clam divisus? eum doctus Prometheus clepsisse dolo, pœnasque Jovi fato expendisse supremo. Has igitur pænas p. 180. pendens, affixus ad Caucasum hæc dicit,

> Titanum soboles, socia nostri sanguinis, Generata calo, adspicite religatum asperis Vinctumque saxis, navem ut horrisono freto Noctem paventes timidi adnectunt navitæ. Saturnius me sic infixit Jupiter, Jovisque numen Mulcibri ascivit manus. Hos ille 30 cuneos fabrica crudeli inserens, Perrupit artus: qua miser sollertia Transverberatus, castrum hoc furiarum incolo. Jam tertio me quoque funesto die,

24

27 Feminata virtus afflicta occ.] Edd. pertineat. Sic et Bentleio visum. pr. habent afflictu. i. e πληγή. bene. mallem jam etiam femineo, si versus patere- vicit et superavit. tur. sed id non respondet Græco, in quo se Show vocat: quod convenit feminatæ ad Herodot. p. 627. inserens non aptum

28 Lernam tetram mactata excetra.] vultque legi insecans. Puto esse debere tetra, ut ad excetram

29 E nostris spolia cepit laudibus.] Nos

30 Cuneos - - inserens.] Valkenarius satis Æschyli grandiloquentiæ putat, ma25

ъ.

Tristi advolatu, aduncis lacerans unguibus Jovis satelle's pastu dilaniat fero. Tum jecore opimo farta et satiata, affatim Clangorem fundit vastum, et 31 sublime avolans, Pinnata cauda nostrum adulat sanguinem. Cum vero adhesum inflatu renovatum est jecur, Tum rursus tætros avida se ad pastus refert. Sic 32 hanc custodem masti cruciatus alo: Quæ me peremni vivum fædat miseria. Namque, ut videtis, vinclis constrictus Jovis, Arcere nequeo diram volucrem a pectore. Sic me ipse viduus pestes excipio anxias, Amore mortis terminum anguirens mah. Sed longe a leto numine aspellor Jovis. Atque hac vetusta saclis glomerata horridis, Luctifica clades nostro infixa est corpori: E quo liquatæ solis ardore excidunt Guttæ, quæ saxa assidue instillant Caucasi.

11 Vix igitur posse videmur ita affectum non miserum dicere: et si hunc miserum, certe dolorem, malum.

A. Tu guidem adhuc meam causam agis, sed hoc mox 26 videro, interea unde isti versus? non enim agnosco. Dicam hercle, etcnim recte requiris, videsne abundare me otio? A. Quid tum? M. Fuisti sæpe, credo, cum Athenis esses, in scholis philosophorum. A. Vero, ac libenter quidem. M. Animadvertebas igitur, etsi tum nemo erat admodum copiosus, verumtamen versus ab his admisceri orationi. A. Ac multos quidem a Dionysio Stoico. M. Probe dicis. sed is quasi dictata, nullo dilectu, nulla elegantia. Philo noster [et 33 proprium numerum], et lecta poemata, et loco adjungebat. Itaque postquam adamavi hanc quasi senilem declamationem, studiose equidem utor nostris poetis. 34 sed, sicubi illi desecerunt. Verti enim multa de Græcis, nequo ornamento in hoc genere disputationis careret 27 Latina oratio. Sed videsne, poetæ quid mali afferant? 35 lamentantes inducunt fortissimos viros: molliunt animos nostros: ita sunt deinde dulces, ut non legantur modo, sed etiam ediscantur. sic ad malam domesticam disciplinam, vi-

sæpe mutatum est in adversari.

32 Hanc custodem.] Vulgo male hunc; jam sic correctum in ed. Davisii. item v. seq. quæ pro vulg. qui.

38 Proprium numerum.] Hoc nemo intelligat, nec quisquam explicavit, abest tur cum.

31 Sublime advolans.] Bene Bentleius autem a Mss. plerisque. Ms. Guelf. et avolans: quod res postulat. sic aversari propius nostra. assentior viris doctis, qui delendum putant.

34 Sed sicubi illi defecerunt.] Clarum est, hic deesse verbum, quod pendeat e sed. nempe excidit externis, in fine.

35 Lamentantes i.] Addendum vide-

tamque umbratilem et delicatam cum accesserunt etiam poetæ, nervos omnis virtutis elidunt. recte igitur a Platone educuntur ex ea civitate, quam finxit ille, cum mores optimos, et optimum reipublicæ statum exquireret. At vero nos, docti scilicet a Græcia, hæc et a pueritia legimus, et discimus: hanc eruditionem liberalem, et doctrinam putamus.

Sed quid poetis irascimur? virtutis magistri philosophi 12 inventi sunt, qui summum malum dolorem dicerent. at tu 28 adolescens, cum id tibi paullo ante dixisses videri, rogatus p. 181. a me, ctiamne majus, quam dedecus, verbo de sententia ³⁶ Roga hoc idem Epicurum: majus dicet esse malum, mediocrem dolorem, quam maximum dedecus. in ipso enim dedecore mali nihil esse, nisi sequantur dolores. quis igitur Epicurum sequitur dolor, cum hoc ipsum dicit. summum malum esse dolorem, quo dedecus majus a philosopho nullum exspecto? quare satis mihi dedisti, cum respondisti, majus tibi videri malum, dedecus, quam dolorem. hoc ipsum enim si tenebis, intelliges, quam sit obsistendum dolori, nec tam quærendum est, dolor malumne sit, quam firmandus animus ad dolorem ferendum. 37 Concludunt ratiunculas Stoici, cur non sit malum: quasi de verbo, non de re laboretur. Quid me decipis, Zeno? nam 29 cum id, quod mihi horribile videtur, tu omnino malum esse negas, capior, et scire cupio, quo modo id, quod ego miserrimum existimem, ne malum quidem sit. Nihil est, inquit, malum, nisi quod turpe, atque vitiosum est. Ad ineptias redis. illud enim, quod me angebat, non eximis. scio dolorem non esse nequitiam, desine id me docere: hoc doce, 38 doleam, necne, nihil interesse. Numquam quidquam, inquit, ad beate quidem vivendum, quod est in una virtute positum: sed est tamen rejiciendum. Cur? Asperum est, contra naturam, difficile perpessu, triste, durum. Hæc est copia verborum, quod omnes uno verbo malum 13 appellamus, id tot modis posse dicere. definis tu mihi, non 30 tollis dolorem, cum dicis asperum, contra naturam, vix auod ferri, tolerarique possit: nec mentiris: sed re succumbere non oportebat, 39 verbis gloriantem, dum nihil bo-

³⁶ Rogo hoc i. Ep.] Sinc dubio legen- cludere rationem. Sic et Ms. Guelf.

et ed. vet. Davisius et Buherius, pro vul- bum repetit Cicero. gato ratiunculis. Cicero et alibi dixit con-

³⁸ Doleam necne doleam.] Alterum do-

³⁷ Concludunt ratiunculas.] Sice Mss. leam delevi. nunquam in hac forma ver-

³⁹ Verbisgleriantem, dum nihil bonum. 1

num nisi quod honestum: nihil malum, nisi quod turpe. b. Optare hoc quidem est, non docere, illud et melius, et verius: omnia, 40 quæ natura aspernetur, in malis esse: quæ asciscat, in bonis. hoc posito, et verborum concertatione sublata, tantum tamen excellet illud, quod recte amplexantur isti, quod honestum, quod rectum, quod decorum appellamus, quod idem interdum virtutis nomine amplectimur, ut omnia præterea, quæ bona corporis, et fortunæ putantur, perexigua, et minuta videantur: ne malum quidem ullum, 41 nec, si in unum locum collata omnia sint, cum tur-31 pitudinis malo comparanda. Quare, si, ut initio concessisti, 42 turpitudo pejus est, quam dolor: nihil est plane dolor. nam dum tibi turpe, nec dignum viro videbitur, gemere, ejulare, lamentari, frangi, 43 debilitari dolore, tum honestas, tum dignitas, tum decus aderit: 44 cumque in ca intuens, te continebis: cedet profecto virtuti dolor, et animi inductione languescet. aut enim nulla virtus est, aut contemnendus omnis dolor. 45 prudentiamne vis esse, sinc qua ne intelligi quidem ulla virtus potest? quid ergo ea? patieturne te quidquam facere 46 nihil proficientem, et laborantem? an temperantia sinct te immoderate facere quidquam? an coli justitia poterit ab homine propter vim doloris enuntiante 32 commissa, prodente conscios, multa officia relinquente? Quid? fortitudini, comitibusque ejus, magnitudini animi, gravitati, patientiæ, rerum humanarum despicientiæ, quo modo respondebis? afflictusne, et jacens, et 47 lamentabili voce deplorans, audies, O virum fortem? Te vero ita affectum ne virum quidem dixerit quisquam. 48 amittenda igitur 14. fortitudo est, aut sepeliendus dolor. 49 Ecquid seis igitur,

Dum sine dubio vitiosum est. Bentleius correxit dudum, ut ad gloriantem referatur. melius delebitur simpliciter.

40 Quæ n. aspernetur.] Sic legendum, non ut vnlgo est, aspernatur, nam et asciscat est in sequente membro.

41 Nec, si - - collata omnia sint.] Male vulgo sunt.

vulgo sunt.
42 Turpitudo pejus est.] Int. quid. Re-

spondet in seq. nihil.

43 Debilitari dolore.] Bene sic correx-

ere Manutius, Davisius vulgatum debilitari, dolerc, quod est ineptum.

44 Tuque in ea intueberis.] Mss. quidam apud Gruterum et edd. vett. habent tere, n cumque. alii ap. Davisium cumque in ea intuens. quod cum ipso recepi. malim tanesis.

men tuque in ea intuens, ut habet et Ms. Guelf.

45 Prudentiamne vis esse.] Sc. virtutem.

46 Nihil proficientem et laborantem.] Si sic Cicero dedit, sensus est, cum nihil proficias etsi labores, cum tamen labores. Alii conjecere et frustra luborantem, aut laborantem et nihil proficientem.

47 Lam. voce deplorans.] Videtur legendum plorans.

48 Amittenda i. fortitudo.] Davisius e Ms. Norvicensi dedit mittenda. male. Ciceroni usitatissimum estamittere pro dimittere, mittere.

49 Ecquid scis igitur.] Puto legendum nescis.

si quid de Corinthiis tuis amiseris, posse habere te reliquam p. 182. suppellectilem salvam: virtutem autem si unam amiseris: a. ctsi amitti non potest virtus: sed si unam confessus fueris te non habere, nullam te esse habiturum? Num igitur for- 33 tem virum, num magno animo, num patientem, num gravem, num humana contemnentem 50 potes dicere aut Philoctetam illum? 51 A te enim malo discedere. Sed ille certe non fortis, qui jacet 52 in lecto humido, qui

> Ejulatu, questu, gemitu, fremitibus, Resonando, multum flebiles voces refert.

Non ego dolorem, dolorem esse nego. cur enim fortitudo desideraretur? sed cum opprimi dico patientia, si modo est aliqua patientia: si nulla est, quid exornamus philosophiam? aut quid ejus nomine gloriosi sumus? Pungit dolor. Vel fodiat sane. si nudus es, da jugulum. sin tectus Vulcaniis armis, id est, fortitudine, resiste. hæc enim te. nisi ita facies, custos dignitatis, relinquet et deseret. Cre- 34 tum quidem leges, quas sive Jupiter, sive Minos sanxit. de Jovis quidem sententia, ut poetæ ferunt, itemque Lycurgi. laboribus erudiunt juventutem, venando, currendo, esuriendo, sitiendo, algendo, astuando. Spartæ vero pueri ad aram sic verberibus accipiuntur, ut multus e visceribus sanguis exeat; nonnumquam etiam, 53 ut, cum ibi essem, audicbam, ad necem: quorum non modo nemo exclamavit umquam, sed ne ingemuit quidem. Quid ergo? Hoc pueri 35 possunt, viri non poterunt? et mos valet, ratio non vale- 15 bit? Interest aliquid inter laborem, et dolorem. sunt finitima omnino, 54 sed tamen differt aliquid. Labor, est functio quædam vel animi, vel corporis gravioris operis, et muneris: dolor autem, motus asper in corpore, alienus a sensibus. Hæc duo Græci illi, quorum copiosior est lin- b.

50 Potes dicere, aut Ph.] Bentleius sæ utique non aptus. Buherius etiam coraddidit te. non bene. alii aliter, ut potes dicere Prometheum aut Philoct. ut est in Davis. prima. Sic et in Mss. quibusdam repertum est. Fortasse ἀνακόλουθος est oratio, ut pro altero aut Prometheum sit illud, Sed ille certe non fortis, qui est Prometheus.

51 A te enim malo discedere.] Sic eleganter correxit Bentleius vulgatum discere. 52 In lecto humido. | Hoc ad versus se-

quentes refert et clausulam versus facit

rigit tecto, ut intelligatur saxum Lemnium et antrum, in quo jacuit Prometheus: id sane aptum est $\tau \tilde{\omega}$ quod in versu altero, quod addidit Bentleius e Fin. II, 29. pro qui: ubi iidem sunt versus.

53 Ut, c. i. e. audiebam.] Bentleius malebat videbum.

54 Sed tamen differt aliquid.] Bentleius different. in vulgato intelligendum inter dolorem et laborem : sed est tamen durum. Loca alia, in quibus differt pro inte-Bentleius, bene, nam lectus humidus pro- rest reperitur, huic non sunt satis similia.

gua, quam nostra, 55 uno nomine appellant, itaque industrios homines, illi studiosos, vel potius amantes doloris appellant: nos commodius laboriosos, aliud est enim laborare: aliud dolere. o verborum inops interdum, quibus abundare te semper putas, Græcia! aliud, inquam, est dolere. aliud laborare. Cum varices secabantur C. Mario, dolebat. cum æstu magno ducebat agmen, laborabat, est inter hæc tamen quædam similitudo, consuctudo enim laborum per-36 pessionem dolorum efficit faciliorem. Itaque illi, qui Græciæ formam rerum publicarum dederunt, corpora juvenum firmari labore voluerunt. quod Spartiatæ etiam in fæminas transtulerunt: quæ ceteris in urbibus mollissimo cultu, parietum umbris occuluntur. Illi autem voluerunt 56 nihil horum simile esse apud Lacænas virgines; quibus magis palæstra, Eurotas, sol, pulvis, labor, militia in studio est. quam 57 fertilitas barbara, ergo his laboriosis exercitationibus et dolor intercurrit nonnumquam. impelluntur, feriuntur, abiiciuntur, cadunt: et ipse labor quasi callum quod-16 dam obducit dolori. 58 Militiæ vero (nostram dico, non 37 Spartiatarum, quorum procedit mora ad tibiam, nec adhibetur ulla sine anapæstis pedibus hortatio) nostri exercitus primum 59, unde nomen habeant, vides: deinde qui labor. quantus agminis? ferre plus dimidiati mensis cibaria: ferre, si quid ad usum velint: ferre vallum, nam scutum, gladium, galeam, in onere nostri milites non plus numerant, p.183. quam humeros, lacertos, manus. arma enim, membra mia. litis esse dicunt. quæ quidem ita geruntur apte, ut, 60 si usus ferat, abjectis oneribus, expeditis armis, ut membris, pugnare possint. Quid exercitatio legionum? quid? ille cursus, concursus, clamor, quanti laboris est? ex hoc ille animus in prœliis paratus ad vulnera. adduc pari animo inex-

55 Uno nomine appellant.] Sc. w ovor laboribus, tranquilla, placida, &c. quod et addi voluit Bentleius.

Ilæc ad versus revocavit Scaliger, quos sumtos putabat e poeta vetere latino, ad ejusque mentem expressa sunt in ed. Da- exercendo.

et vita facilis est, quæ libera est a molestis abjectis oncribus capediti, armis, &c.

⁵⁸ Militiæ vero, &c.] Hic locus sic 56 Nihil horum - - fertilitas barbara.] constitutus est a J. F. Gronovio Obs. III. 6. nec quisquam melius quid excogitavit.

⁵⁹ Unde nomen habeant.] Nempe ab

⁶⁰ Si usus ferat.] Non dubitavi reci-57 Fertilitas barbara.] Fertilitas ab h. pere emendationem Lambini et Bentleii l. esse alienum, omnes sensere, sed varie pro vulgato, si usus foret, quia foret pug-corrigere tentavere, futilitas, temeritus, nat cum sequente possint, pro quo deberct &c. nec mihi satis faciunt. Ms. quidam Leid. facilitas: quod non displicet nam

ercitatum militem: mulier videbitur. 61 cur? Tantum in- 38 terest inter novum, et veterem exercitum, quantum experti sumus. ætas tironum, plerumque melior: sed ferre laborem, contemnere vulnus, consuetudo docet. quin etiam videmus, ex acie efferri sæpe saucios; et quidem rudem illum et inexercitatum, quamvis levi ictu, ploratus turpissimos edere, at vero ille exercitatus, et vetus, ob eamque rem fortior, medicum modo requirens, a quo obligetur,

O Patrocle, (inquit) ad vos adveniens, auxilium et vestras manus peto,

62 Priusquam oppetam malam pestem, mandatam hostili manu:

Neque sanguis ullo potis est pacto profluens consistere : Si qua sapientia magis vestra devitari mors potest.

Namque Æsclapii liberorum saucii opplent porticus:

Non potest accedi.

Certe Eurypylus hic quidem est. hominem 68 exercitatum! 17 ubi tantum luctus continuatur? Vide, quam non flebiliter 39 respondeat: rationem etiam afferat, cum æquo animo sibi ferendum sit

- qui alteri exitium parat,

Eum scire oportet 61 sibi paratam pestem, ut participet parem.

Abducet Patrocles, credo, ut collocet in cubili, ut vulnus obliget, 65 si quidem homo esset. 66 [sed] nihil [vidi] minus. quærit enim, quid actum sit.

Eloquere: res Argivum prælio ut se sustinet.

67 Non potest cefari tantum dictis, quantum factis suppetit laboris.

68 Quiesce igitur, et vulnus alliga.

Etiam si Eurypylus posset, non posset Æsopus.

- ubi fortuna Hectoris Nostram acrem aciem inclinatam:-

et cetera explicat in dolore. sic est enim intemperans militaris in forti viro gloria. ergo hæc veteranus miles facere

- 61 Cur? Hoc verbum non bene convenit sequenti sententiæ, puto natum e terminatione verbi videbitur, atque delen-
- 62 Privsquam oppetam.] Ms. Leid. et ed. vetus sic habent pro vulgato oppeto: idque itiam latine melius est.

citum, quod placet.

64 Sibi paratam pestem, &c.] Bentleius Itaque bene Bentleius non potis. vorrigit sibi paratum, pestem ut, &c.

- 65 Si quidem homo esset.] Immo est.
- 66 Sed nihil vidi minus.] Formula nil vidi minus hic aliena est. Ciccro dedit nihil minus. Sed ortum est e syllaba finali præcedentis verbi. Vidi abest et a Ms.
- 67 Non potest ecfari.] Hi quoque sunt 63 Exercitatum.] Libri quidam exerversus et poetica. Sed potest non rectum videtur; nam ecfari non passive dicitur.

68 Quiesce igitur.] Hoc est Enrypyli.

Ь.

p. 184.

poterit: doctus vir, sapiensque non poterit? Ille vero me-40 lius, ac non paullo quidem. Sed de consuetudine adhuc exercitationis loquor: nondum de ratione et sapientia. Aniculæ sæpe inediam biduum, aut triduum ferunt. subduc cibum unum diem athletæ: Jovem Olympium, cum ipsum. cui se exercebit, implorabit: ferre non posse clamabit. Consuetudinis magna vis est. pernoctant venatores in nive: in montibus uri se patiuntur. 69 Inde pugiles cæstibus con-41 tusi, ne ingemiscunt quidem. Sed quid hos, quibus Olympiorum victoria, consulatus ille antiquus videtur? gladiatores, aut perditi homines, aut barbari, quas plagas perferunt? quo modo illi, qui bene instituti sunt, accipere plagam malunt, quam turpiter vitare? quam sæpe apparet nihil eos malle, quam vel domino satisfacere, vel populo? mittunt etiam vulneribus confecti ad dominos, qui quærant, quid velint. si satis his factum sit, se velle decumbere. quis mediocris gladiator ingemuit? quis vultum mutavit umquam? quis non modo stetit, verum etiam decubuit turniter? quis cum decubuisset, ferrum recipere jussus, collum contraxit? tantum exercitatio, meditatio, consuetudo valet. ergo hoc poterit

Samnis, spurcus homo, vita illa dignu' locoque:

vir natus ad gloriam, ullam partem animi tam mollem habebit, quam non meditatione et ratione corroboret? crudele gladiatorum spectaculum, et inhumanum nonnullis videri solet: et haud scio an ita sit, ut nunc fit. cum vero sontes ferro depugnabant, auribus fortasse multæ, oculis quidem nulla poterat esse fortior contra dolorem, et mortem disciplina.

De exercitatione, et consuetudine, et commentatione dixi. agesis, nunc de ratione videamus: nisi quid vis ad hæc. A. Egone ut te interpellem? ne hoc quidem vellem: ita me ad credendum tua ducit oratio. M. Sitne igitur malum dolere, necne, Stoici viderint, qui contortulis quibusdam, ac minutis conclusiunculis, 70 nec ad sensus permanantibus, effici volunt, non esse malum, dolorem. ego illud, quidquid sit, tantum esse, quantum videatur, non puto, 71 fal-

⁶⁹ Inde pugiles.] Inde alienum est. verbi sensu. Sed vulgatum non minus An Viden'? elegans et exquisitum est.

⁷⁰ Nec ad sensus permanantibus.] Ed. 71 Falsaque ejus visione e. s. moveri.]
vet. habet pertinentibus, exquisito hujus Ms. Leid. falsoque, quod verum putat

saque ejus visione et specie moveri homines dico vehementius, doloremque [ejus] omnem esse tolerabilem. unde igitur ordiar? an eadem breviter attingam, quæ modo dixi. quo facilius oratio progredi possit longius? Inter omnes 43 igitur hoc constat, nec doctos homines solum, sed etiam indoctos, virorum esse fortium, et magnanimorum, et patientium, et humana vincentium, toleranter dolorem pati. nec vero quisquam fuit, qui eum, qui ita pateretur, non laudandum putaret, quod ergo et postulatur a fortibus, et laudatur, cum fit, id aut extimescere veniens, aut non ferre præsens, nonne turpe est? Atqui vide, ne, cum omnes rectæ animi affectiones, virtutes appellentur, non sit hoc proprium nomen omnium: sed ab ea, quæ una ceteris ex- b. cellebat, omnes nominatæ sint. appellata est enim ex viro virtus: viri autem propria maxime est fortitudo. cujus munera duo sunt maxima, mortis, dolorisque contemtio, utendum est igitur his, si virtutis compotes, vel potius si viri volumus esse, quoniam a viris virtus nomen est mutuata. Quæres fortasse, quo modo: et recte, talem enim medi- 19 cinam philosophia profitetur. venit Epicurus, homo minime 44 malus, vel potius vir optimus: tantum monet, quantum intelligit: Neglige, inquit, dolorem. Quis hoc dicit? Idem. qui dolorem summum malum. vix satis constanter audiamus. Si summus dolor est, inquit, necesse est brevem esse. Iteradum cadem ista mihi. non enim satis intelligo, quid summum dicas esse, quid breve. Summum, quo nihil sit superius: breve, quo nihil brevius. Contemno magnitudinem doloris, a qua me brevitas temporis vindicabit ante pæne, quam venerit. sed, si est tantus dolor, quantus Philoctetæ? 72 bene sane. magnus mihi quidem videtur. sed tamen non summus: nihil cnim dolet, nisi pes. possunt oculi: potest caput, latera, pulmones: possunt omnia. Longe igitur abest a summo dolore. Ergo, inquit, dolor diuturnus habet lætitiæ plus, quam molestiæ. Nunc ego 45 non possum, tantum hominem, nihil sapere dicere, sed nos ab eo derideri puto. ego summum dolorem (summum autem dico, etiam si decem atomis est major alius) non continuo dico esse brevem: multosque possum bonos viros no-

Buherius. non ego. mox ejus post dolo-remque quo referatur, non habet. nam bene conjunguntur. interpunge sic et corsermo est de universo dolore, itaque de- rige bene sane. magnus, &c. bene sane Cilendum puto.

72 Bene plane magnus, &c.] Hæc non cero dicit, nusquam bene plane.

minare, qui complures annos doloribus podagræ crucientur maximis. 73 sed homo catus numquam terminat nec magnitudinis, nec diuturnitatis modum, ut sciam, quid summum dicat in dolore, quid breve in tempore. Omittamus hunc p. 185. igitur, nihil prorsus dicentem: cogamusque confiteri, non a. esse ab eo doloris remedia quærenda, qui dolorem, malorum omnium maximum dixerit. quamvis idem forticulum se in torminibus, et in stranguria sua præbeat, aliunde igitur est quærenda medicina, et maxime quidem, si, quid maxime consentaneum sit, quærimus, ab iis, quibus, quod honestum sit, summum bonum; quod turpe, summum videtur malum. His tu præsentibus gemere, et te jactare non audebis profecto. loquetur enim eorum voce virtus insa Tune, cum pueros Lacedæmone, adolescentes 46 tecum. 20 Olympiæ, barbaros in arena videris excipientes gravissimas plagas, et ferentes silentio, si te forte dolor aliquis pervellerit, exclamabis, ut mulier? non constanter, et sedate feres? 74 fieri non potest: natura non patitur. Audio. pueri ferunt, gloria ducti: ferunt pudore alii, multi metu: et tamen veremur, ut hoc, quod a tam multis, et quod tot locis perferatur, 75 natura patiatur? Illa vero non modo patitur, verum etiam postulat, nihil enim habet præstantius. nihil, quod magis expetat, quam honestum, quam laudem. quam dignitatem, quam decus. Hisce ego pluribus nominibus unam rem declarari volo, 76 sed utar, ut quam maxime significem, pluribus, volo autem dicere, illud homini longe optimum esse, quod ipsum sit optandum per se, a virtute profectum, vel in ipsa virtute situm, sua sponte laudabile: quod quidem citius dixerim solum, quam non summum bonum. Atque, ut hæc de honesto, sie de turpi contraria. nihil tam tætrum, nihil tam aspernandum, nihil homine indignius.

Quod si tibi persuasum est: Principio enim dixisti, plus 47 in dedecore mali tibi videri, quam in dolore: reliquum b. est, ut tute tibi imperes. quamquam hoc nescio, quo modo dicatur, quasi duo simus, ut alter imperet, alter pareat: non

⁷³ Sed homo cautus.] Melius sit catus, quod Davisius e Nonio edidit. nam sensus in vulgatis est, contra latitinatem, veremur, requirit callidus. Quia et in Ms. Guelf. ut hoe natura patiatur rectum est. reperi, recepi.

⁷⁵ Natura patiatur.] Delevi non, quod 76 Sed utar.] Curutar? satis est utor .

⁷⁴ Fieri non potest.] Sic Mss. etiam nam jam dixerat plura. Guelf. et edd. vett. Vulg. ferri.

inscite tamen dicitur. est enim animus in partes tributus 21 duas: quarum altera, rationis est particeps, altera expers. cum igitur præcipitur, 77 ut nobismetipsi imperemus, hoc præcipitur, ut ratio coerceat temeritatem. Est in animis omnium fere natura molle quiddam, demissum, humile. enervatum quodammodo, et 78 languidum, senile. si nihil aliud: nihil esset homine deformius, sed præsto est domina omnium, et regina ratio, quæ connexa per se, et progressa longius, fit perfecta virtus. hæc ut imperet illi parti animi. 79 auæ obedire debet, id videndum est viro, quonam modo? inquies. Velut dominus servo, velut imperator 48 militi. velut parens filio, si turpissime se illa pars animi geret, quam dixi esse mollem, si se lamentis mulicbriter, lacrymisque dedet, vinciatur, et constringatur amicorum, propinguorumque custodiis. 30 sæpe enim vidimus, fractos pudore, qui ratione nulla vincerentur. ²¹ ergo hos quidem, ut famulos, vinclis prope ac custodia coerceamus, qui autem erunt firmiores, nec tamen robustissimi, hos admonitu oportebit, ut bonos milites, revocatos, dignitatem tueri. non nimis 82 in Niptris ille sapientissimus Græciæ saucius lamentatur vel modice potius:

 $\label{eq:proposed_$

Pacuvius hae melius, quam Sophocles. apud illum enim 49 perquam flebiliter Ulysses lamentatur in vulnere: tamen huic leviter gementi, illi ipsi, qui ferunt saucium, personæ gravitatem intuentes, non dubitarunt dicere:

Tu quoque, Ulysses, quamquam graviter cernimus ictum, Nimis pæne animo es molli, ⁶³ qui consuetus in armis ævum agere.

p. 186.

Intelligit poeta prudens, ferendi doloris consuetudinem, esse non contemnendam magistram. Atque ille non immo- 50 derate magno in dolore,

Retinete, tenete, opprimite, Ulcus nudate. heu miserum me! excrucior.

77 Ut nobismetipsi imperemus.] Sic latinitas postulat: et ante est tute tihi imperes. In vulgatis male est nobismetipsis.

78 Languidum, senile.] Senile abest libris quibusdam, et est sane parum commodum. arbitror bene deletum esse a Davisio.

79 Quæ obedire debet.] Melius debeat. 80 Sæpe enim vidimus.] Sic recte pro ridemus dedit Davisius ed. 2. nam sequitur frætos, non frangi, et sic habet Ms. Guelf.

81 Ergo has quiden - - coerceanus.] Has see molles et turpes, de quibus ante dixerat, post coerceanus declimus ex ed. vet. ap. Buherium pro vulgato arceanus, quod est ab h. l. alienum. In Ms. Guelf. verbum plane deest.

82 In Niptris sapientiss.] Int. Ulyssem.

Niptra sunt Sophoclis.

83 Qui consuetus.] Qui melius, ex latinitate quidem, absit. Incipit labi: deinde illico desinit,

Operite, abscedite, jamjam mittite.

Nam attrectatu, et quassu sævum amplificatis dolorem.

Videsne, ut obmutuerit non sedatus corporis, sed castigatus animi dolor? itaque in extremis Niptris alios quoque objurgat, idque moriens,

> Conqueri fortunam adversam, non lamentari decet. Id viri est officium: fletus muliebri ingenio additus.

Hujus animi pars illa mollior rationi sic paruit, ut severo 22 imperatori miles pudens. 84 In quo vero erit perfecta sa-51 pientia (quem adhuc nos quidem 85 vidimus neminem: sed philosophorum sententiis, qualis futurus sit, si modo aliquando fuerit, exponitur) is igitur, si ea ratio, quæ erit in eo perfecta, atque absoluta, sic illi parti imperabit inferiori, ut justus parens probis filiis; nutu, quod volet, conficiet. nullo labore, nulla molestia: eriget ipse se, 86 suscitabit, instruet, armabit, ut, tamquam hosti, sic obsistat dolori. quæ sunt ista arma? contentio, confirmatio, sermoque intimus, cum ipse secum, Cave turpe quidquam, languidum, non vi-52 rile. Obversentur species honestæ animo: Zeno proponatur Eleates, qui perpessus est omnia potius, quam conscios delendæ tyrannidis indicaret. de Anaxarcho Demoь. critio cogitetur, qui cum Cypri in manus Nicocreontis regis incidisset, nullum genus supplicii deprecatus est, neque recusavit. Calenus Indus, 87 indoctus ac barbarus, in radicibus Caucasi natus, sua voluntate vivus combustus est. nos, si pes condoluit, si dens, & si tactum dolore corpus, ferre non possumus, opinio est enim quædam effæminata ac levis, 89 nec in dolore magis, quam in voluptate: qua cum liquescimus, 90 fluimusque mollitia, apis aculeum sine cla-53 more ferre non possumus. At vero C. Marius, rusticanus vir, sed plane vir, cum secaretur, ut supra dixi, principio

dum, jani alii videre, nec quisquam, opinor, dubitabit.

85 Videmus.] Hic quoque putavi legendum vidimus, et sic dein in Ms. Guelf.

86 Suscitabit.] Sic edd. pr. Victorius edidit et est in Ms. Guelf. non bene. nam in hoc verbo, ut in sequentibus intelligi debet se: alias dissimilitudo orationis lius delebitur. nec est in Ms. Guelf.

87 Indoctus ac b.] Aut ille videtur ad- se mollitia.

84 In quo vero.] Sic, non viro legen- dendum, aut vir, ut est in ed. Davis. pr. 88 Si tactum dolore corpus.] Sic e Mss.

quibusdam edidit Davisius, bene. Consentit Ms. Guelf. Vulgatum, fac totum dolere corpus non aptum est sententiæ, quæ ad levem dolorem pertinet.

89 Nec in dolore magis, quam eadem in fecit suscitabitur, quamquam sic et Junta vol.] Eadem videtur esse alieno loco, reponendumque post mugis. nec in dolore magis eadem, quam in voluptate. Sed me-

90 Fluimusque mollitia.] Malim abes-

vetuit se alligari: nec quisquam ante Marium solutus dicitur esse sectus. cur egro postea alii? valuitauctoritas. Videsne igitur, opinionis esse, non naturæ malum? et tamen fuisse acrem morsum doloris, idem Marius ostendit. crus enim alterum non præbuit. ita et tulit dolorem, ut vir, et, ut homo, majorem ferre sine causa necessaria noluit. totum igitur in co est, ut tibi imperes. Ostendi autem, quod esset imperandi genus, atque hæc cogitatio, quid patientia, quid fortitudine, quid magnitudine animi dignissimum sit, non solum animum 91 comprimit, sed ipsum etiam dolorem, nescio, quo pacto, mitiorem facit. Ut enim fit in prælio, 23 ut ignavus miles ac timidus, simul ac viderit hostem, ab- 54 jecto scuto fugiat, quantum possit, ob eamque causam pereat nonnumquam, etiam integro corpore, cum ei, qui steterit, nihil tale evenerit: sic, qui doloris speciem ferre non possunt, abjiciunt sc, atque ita afflicti et exanimati jacent: qui autem restiterunt, discedunt sæpissime superiores, sunt enim quædam animi similitudines cum corpore: ut 92 onera p. 187. contentis corporibus facilius feruntur, remissis opprimunt: simillime animus intentione sua 93 depellit pressum omnem ponderum; remissione autem sic urgetur, ut se nequeat extollere. Et, si verum quærimus, in omnibus officiis perse- 55 quendis animi est adhibenda contentio, ea est sola officii tamquam custodia. sed hoc quidem in dolore maxime est providendum, ne quid abjecte, ne quid timide, ne quid ignave, ne quid serviliter, muliebriterve faciamus: in primisque refutetur, ac rejiciatur Philoctetæus ille clamor, ingemiscere nonnumquam viro concessum est, 94 idque raro: ejulatus ne mulieri quidem, et 95 hic nimirum est lessus, quem duodecim tabulæ in funeribus adhiberi vetuerunt. Nec ve- 56 ro umquam ne ingemiscit quidem vir fortis ac sapiens, nisi forte ut se intendat ad firmitatem, ut in stadio cursores exclamant, quam maxime possunt. faciunt idem, cum exercentur, athletæ: pugiles vero, etiam cum feriunt adversarium, in jactandis cæstibus ingemiscunt; non, quod dole-

91 Comprimit.] Sic non comprimet, ut oppriment. In Ms. Guelf. est ferunt --

habent vulgati, legendum sequens verbum, opprimuntur. facit, docet. Et sic habent edd. vett. Ven. Med. Junt. &c. et Ms. Guelf.

⁹² Onera, c. c.f. feruntur, remissis opprimunt.] His vitium est: nam sibi membra non respondent. Corrige: onera -- re. quia lessus in legg. XII. tabb. fuisse cont. -- c. f. feruntur, remissa sc. corpora, traditur.

⁹³ Depellit pressum.] Imnio repellit.

⁹⁴ Idque raro.] Mihi non placet idque. 95 Hic n. est lessus.] Lessus dedi cum

ant, animove succumbant, sed quia profundenda voce oni-24 ne corpus intenditur, venitque plaga vehementior, quid? qui volunt exclamare maius, num satis habent latera, fauces, linguam intendere, e quibus 96 ejici vocem, et fundi videmus? toto corpore, atque omnibus ungulis, ut dicitur, 57 contentioni vocis asserviunt. Genu mehercule M. Antonium vidi, cum contente pro se ipse 97 lege Varia diceret, terram tangere, ut cnim balistæ lapidum, et reliqua tormenta telorum, eo graviores emissiones habent, quo sunt contenta atque adducta vehementius: sic vox, sic cursus, sic plaga, b. hoc gravior, quo est missa contentius, cujus contentionis cum tanta vis sit, si gemitus in dolore ad confirmandum animum valebit, utemur. sin erit ille gemitus 98 lamentabilis. si imbecillus, si abjectus, si flebilis: ei qui se dederit, vix eum virum dixerim, qui quidem gemitus si levationis aliquid afferret, tamen videremus, quid esset fortis, et animosi viri, cum vero nihil imminuat doloris, cur frustra turpes esse volumus? quid est enim fletu muliebri viro turpius? At-58 que hoc præceptum, quod de dolore datur, patet latius. omnibus enim rebus, non solum dolori, simili contentione animi resistendum est. ira exardescit: libido concitatur. in eandem arcem confugiendum est: eadem sunt arma sumenda. sed quoniam de dolore loquimur, illa omittamus. ad ferendum igitur dolorem placide et sedate, 90 plurimum proficit, toto pectore, ut dicitur cogitare, quam id honestum sit, sumus enim natura, ut ante dixi (dicendum est enim sæpius) studiosissimi, appetentissimique honestatis. cujus si quasi lumen aliquod adspexerimus, nihil est, quod, ut eo potiamur, non parati simus et ferre, et perpeti. ex hoc cursu, atque impetu animorum ad veram laudem, atque honestatem, illa pericula adeuntur in prœliis, non sentiunt viri fortes in acie vulnera, 100 vel si sentiunt, se mori malunt, 59 quam tantum modo de dignitatis gradu demoveri. Fulgentes gladios hostium videbant Decii, cum in aciem eorum

96 Elici vocem.] Bene dicitur elici rox: sumus. sed h. l. sermo est de edenda voce. itaque reperta ciici.

97 Lege Varia.] V. Index LL. in hac

ut Ven. Med. Junt. &c. id itaque secuti potest.

99 Plurimum proficit - - cogitare.] Ofmelior est altera lectio in Mss. a Lamb. fendi olim in hoc, conjecique cogitans: sed non est opus, nam proficit Cicero et pro prodest dixit. v. Clav.

100 Vel si sentiunt, se mori m.] Sic edd. 98 Lamentabilis.] Edd. vulg. clamenta- veteres et Ms. Guelf. item mori se malunt. bilis, quam lectionem fere habent Mss. sed Aldus induxit vulgatum hodie: vel sentiet edd. quædam vett. lamentabilis habent, unt, sed mori malunt : quod probari non irruebant. his levabat omnem vulnerum metum nobilitas mortis, et gloria. 1 num tu ingemuisse Epaminondam putas. p. 188. cum una cum sanguine vitam effluere sentiret? imperantem enim patriam Lacedæmoniis relinquebat, quam acceperat servientem. hæc sunt solatia, hæc fomenta summorum dolorum.

Dices, quid in pace? qui domi? quid in lectulo? ad phi- 25 losophos me revocas, qui in aciem non sæpe prodeunt. E quibus homo sanc levis Heracleotes Dionysius, cum a Ze- 60 none fortis esse didicisset, 2 a dolore deductus est. nam cum ex renibus laboraret, ipso in ejulatu clamitabat, falsa esse illa, quæ antea de dolore ipse sensisset, quem cum Cleanthes condiscipulus rogaret, quænam ratio eum de sententia deduxisset, respondit, Quia, cum tantum operæ philosophiæ dedissem, dolorem tamen ferre non possem: satis esset argumenti, malum esse dolorem, plurimos autem annos in philosophia consumsi, nec ferre possum: malum est igitur dolor. Tum Cleanthem, cum pede terram percussisset, versum ex Epigonis ferunt dixisse

Audisne hae Amphiarae, sub terram abdite?

Zenonem significabat: a quo illum degenerare dolebat. At 61 non noster Posidonius: quem et ipse sæpe vidi, et id dicam, quod solebat narrare Pompeius: se, cum Rhodum venisset decedens ex Syria, audire voluisse Posidonium: sed cum audivisset, eum graviter esse ægrum, quod vehementer eius artus laborarent, voluisse tamen nobilissimum philosophum visere: 4 quem ut vidisset, et salutavisset, honorificisque verbis prosecutus esset, molesteque se dixisset ferre, quod eum non posset audire; at ille, Tu vero, inquit, potes: nec committam, ut dolor corporis efficiat, ut frustra tantus vir ad me venerit. Itaque narrabat, eum graviter. et copiose de hoc ipso, nihil esse bonum, nisi quod honestum esset, cubantem disputavisse: cumque quasi faces ei b

1 Num tu -- putas.] Tu pro vulgato cumque -- dedisset, dolorem tamen f. non tum edidit Davisius bene.

posset. Hoc quidem certum est, in his de Dionysio non esse sermonem. Debet enim hic res universe enunciata esse.

² A dolore deductus est.] Bentleius correxit dedoctus est, ingeniose sane. nam hoc bene opponitur alteri a Zenone didicisset.

³ Quia cum - - dedissem, d. t. f., non possem, satis esset arg. &c.] Locus hic non bene cohæret. Conjeci, legendum esse: Si quis - - dedisset, d. ferre non posset: idque puto melius esse Bentleiano: Qui-

⁴ Quem ut ridisset - - at ille, Tu v. inquit.] Hee non coherent, nec sunt sine vitio. Primum legerim quem cum ridisset nam ut postulat viderit: deinde pro at ille, tum illum deleto post inquit.

doloris admoverentur, sæpe dixisse, Nihil agis dolor: quam-62 vis sis molestus, numquam te esse confitebor malum. Omninoque omnes clari at nobilitati labores contemnendo 26 fiunt etiam tolerabiles. 5 Videmusne, ut apud magistros eorum ludorum, qui Gymnici nominantur, magnus honos sit. nullum ab iis, qui in id certamen descendant, devitari dolorem? anud quos autem venandi, et equitandi laus viget, qui hanc petessunt, 6 nullum fugiunt dolorem. Quid de nostris ambitionibus, quid de cupiditate bonorum loquar? quæ flamma est, per quam non cucurrerint ii, 7 qui hæc olim punctis singulis colligebant? itaque semper Africanus Socraticum Xenophontem in manibus habebat, cujus in primis laudabat illud, quod diceret, eosdem labores non esse æque graves imperatori, et militi, quod ipse honos laborem 63 leviorem faceret imperatorium. Sed tamen hoc evenit. ut in vulgus insipientium opinio valeat honestatis, cum ipsam videre non possint. itaque fama, et multitudinis judicio moventur, cum id honestum putent, quod a plerisque laude-Te autem, si in oculis sis multitudinis, tamen ejus judicio stare nolim, nec, quod illa putet, idem putare pulcerrimum, tuo tibi judicio est utendum, tibi si recta probanti placebis, tum non modo tu te viceris, quod paullo ante præ-64 cipiebam, sed omnes, et omnia. 8 Hoc igitur tibi propone: amplitudinem et quasi quandam exaggerationem quam altissimam animi, 9 qui maxime eminet contemnendis et despiciendis doloribus, unam esse omnium rem pulcerrimam eogue pulcriorem, si vacet populo, neque plausum captans. p. 189. 10 se tantum ipsa delectet. quinetiam mihi quidem laudabiliora videntur omnia, quæ sinc venditatione, et sinc populo teste, fiunt: non quo fugiendus sit (omnia enim benefacta in luce se collocari volunt) sed tamen nullum theatrum virtuti conscientia majus est.

Ms. sic exhibet Quæst. p. 548. Videmusne, ut apud magistros eorum ludorum: et sic edidimus.

⁶ Nullum fugiunt dolorem.] Davisius ex videmusne, et si fugere verum esset, deberet etiam legi vigeat: sed est novæ orationis et formæ initium in his: apud quos autem, &c. et mutavit sententiam in ed.

⁷ Qui hac olim punctis singulis collige-

⁵ Videmusne apud quos.] Corradus c bant.] I. c. qui singulos cives rogabant suffragia. puncta singula sunt suffragia singulorum.

⁸ Hoc igitur.] Ms. Guelf. Hac i.

⁹ Qua maxime eminet.] Eminet profecto edidit fugere, male, nec enim hæc pendent non pertinet ad altitudinem aut exaggerationem, sed ad animum. Itaque hic scribendum est qui, ut et edidit Davisius.

¹⁰ Se tantum ipsa delectet.] Vix rectum est. puto legendum delectetur. Ms. Guelf. etiam si tantum.

Atque in primis meditemur illud, ut hæc patientia dolo- 27 rum, quam sæpe jam animi intentione dixi esse firman- 65 dam, in omni genere se æquabilem præbeat, sæpe enim multi, qui aut propter victoriæ cupiditatem, 11 aut propter gloriæ amorem, aut etiam ut jus suum, et libertatem tenerent, vulnera exceperunt fortiter, et tulerunt, iidem omissa contentione dolorem morbi ferre non possunt. neque enim illum, quem facile tulerant, ratione, aut sapientia tulerant, sed studio potius, et gloria, itaque barbari quidam, et immanes, ferro decertare acerrime possunt, agrotare viriliter non queunt. Græci autem homines, non satis animosi, prudentes, ut est captus hominum, satis, hostem adspicere non possunt, iidem morbos toleranter atque humane ferunt. At Cimbri et Celtiberi in prœliis exsultant, lamentantur in morbo: nihil enim potest esse æquabile, quod non a certa ratione proficiscatur. Sed cum videas, 12 cos, qui aut studio, 66 aut opinione ducantur, in eo persequendo, atque adipiscendo dolore non frangi; 18 debeas existimare aut non esse malum, dolorem, aut, ctiamsi, quidquid asperum, alienumque natura sit, id appellari placeat malum, tantulum tamen esse, ut a virtute ita obruatur, ut nusquam appareat, quæ meditare, quaso, dies et noctes, latius enim manabit hæc ratio, et aliquanto majorem locum, quam de uno dolore, occupabit, nam si omnia fugiendæ turpitudinis, adipiscendæque honestatis causa faciemus, non modo stimulos do- h loris, sed etiam fulmina fortunæ contemnamus licebit, præsertim cum paratum sit illud ex hesterna disputatione perfugium. Ut enim 14 si cui naviganti, quem prædones inse- 67 quantur, deus quis dixerit, Ejice te navi: præsto est, qui excipiat, vel delphinus, ut Arionem Methymnæum, vel equi Pelopis illi Neptunii, qui per undas 15 currus suspensos rapuisse dicuntur, excipient te, et, quo velis, perferent; omnem omittat timorem: sic urgentibus asperis et odiosis do-

cur enim non aut gloria sine propter, sed edd. pr. addunt amorem, quod restitui. Aldus primes omisit. abestque et a Ms. Guelf. Davisius edidit gloriam sed sine debes. libris, intelligi utique potest ex antecedente cupiditatem.

¹² Eos, quiaut studio aut op. ducantur.] Videtur in principio aliquid deesse : certe non satis definite hoc dictum videatur, aqua, ut non mergerentur pondere suo. qui aut studio ant op. ducatur. non addita

¹¹ Aut propter gloria.] Durum hoc est. re. Ms. Vat. habet cum videas, quo quis a. st. a. o. ducatur. malin, cum videas eos, qui quo studio vel qui studio quo, &c.

¹³ Debeas existimare.] Davisius edidit

¹⁴ Si cui naviganti, pradones ins.] Edd. vett. quem prædones ins. pro quem legendum quum.

¹⁵ Currus suspensos.] Sc. in summa

loribus, 16 si tanti sint, ut ferendi non sint, 17 quo sit confugiendum, vides.

Hæc fere hoc tempore putavi esse dicenda. sed tu fortasse in sententia permanes. A. Minime vero: meque biduo duarum rerum, quas maxime timebam, spero liberatum M. Cras ergo ad clepsydram. 18 sic enim dicimus. et tibi hoc video non posse deberi. A. Ita prorsus. et illud quidem ante meridiem, hoc eodem tempore. faciemus, tuisque optimis studiis obsequemur.

p. 190.

M. TULLII CICERONIS TUSCULANARUM QUÆSTIONUM

A D

M. BRUTUM

LIBER TERTIUS.

DE

ÆGRITUDINE LENIENDA.

ARGUMENTUM.

Prafatio hujus libri in laudibus Philosophia versatur, qua cum medicina animi sit, eaque in potestate nostra, queritur, multum et honoris haberi, et temporis tribui medicina corporis, illam autem contemni et negligi, c. 1. 2. 3. Ipse autem liber in co versatur, ut, ægritudinem non cadere in sapientem. demonstretur. Pramittit c. 1-5. argumenta leviora, et a verbis Latinorum ducta, qui omnem animi affectionem, rationis lumine carentem, insaniam, amentiam, dementiam appellent, adeoque a sapiente removeant. Sequantur deinde argumenta Stoicorum contorta c.6-10. Quibus expositis. suo more et diffusius aliquanto ista et latius dicit. Ostendit ergo c. 11. omnis agritudinis non modo, verum ceterarum etiam perturbationum, causam esse ab opinione repetendam, et agritudinis quidem ab opinione magni mali. cujus, hanc definitionem facit: esse opinionem magni mali præsentis, et quidem recentem opinionem talis mali, ut in co rectum videatur esse, angi.

16 Si tanti non sint, ut ferendi sint.] Hoc sensum commodum non habet. non transpositum videtur, reponendum in alterum membrum, ut ferendi non sint.

mortem, manibus sibi inferendis.

18 Sie enim divimus.] Vulgo duzimus, sine sensu. Edd. vett. fere dicimus, et Mss. plures ap. Davis. i. c. nam ita soleo facere in dicendo ac disputando. Davi-17 Quo sit confugiendum vides. Sc. ad sius dedit dirimus ex ed. vct. et Ms. Leid. sed ubi dixerat, se id facturum?

Ex hac definitione in tres partes abit disputatio, quarum prima docet ægritudinem esse ex opinione mali, c. 13. in qua Epicurum refellit, qui ipsam opinionem esse agritudinem contendit, et Cyrcnaicos, qui non nisi inopinatum malum ad agritudinem valere putant, quod, quamquam insperata sint graviora, et ipsa præmeditatio ægritudinem minuat c. 13. med. 14. 15. ut merito reprehendantur Epicurei, qui istam reprehendant c. 16. et cogitationes potius ad voluptates traducant corporis, aut qua propter corpus vel recordatione vel spe cogitentur c. 17-21. tamen in isto non sint omnia, cum et non opinatorum natura considerata intelligatur, propterea tantum magna videri, quod quanta sint, considerandi spatium non detur, et quasi culpa contractum omne non provisum malum videatur. c. 22. Altera pars dolorem voluntarium esse, non in natura rerum ipsa situm, ex eo demonstrat, quod cum accessit ad opinionem magni mali altera illa opinio, ad officium pertinere. agre ferre, quod acciderit, vehementer augeatur agritudinis perturbatio.c. 26. sq. Tertia denique hoc argumento a natura rerum agritudinem removet, quod agritudo fere non sit nisi e recenti mali opinione, quaque habeat quandam viriditatem; unde fiat, ut ipse dies vel maximæ agritudini medeatur c. 31. Reliqua disputatio c. 32, 33. versatur in remediis agritudinis tradendis.

QUIDNAM esse, Brute, causæ putem, cur, cum con- 1 stemus ex animo et corpore, corporis curandi tuendique i causa quæsita sit ars ejus atque utilitas, deorum immortalium inventioni consecrata: animi autem medicina, nec tam desiderata sit, antequam inventa, nec tam culta, posteaquam cognita est, nec tam multis grata et probata, pluribus etiam suspecta et invisa? an quod corporis gravitatem, et dolorem animo judicamus, animi morbum corpore non sentimus? ita fit, ut animus de se ipse tum judicet. cum id ipsum, quo judicatur, ægrotet. Quod si tales nos 2 natura genuisset, ut eam ipsam intueri, et perspicere, 2 eademque optima duce cursum vitæ conficere possemus: haud erat sane, quod quisquam rationem, ac doctrinam requireret. 3 nunc parvulos nobis dedit igniculos, quos celeriter malis moribus, opinionibusque depravati sic restinguimus, ut nusquam naturæ lumen appareat. sunt enim ingeniis nostris semina innata virtutum; quæ si adolescere liceret, ipsa nos ad beatam vitam natura perduceret. nunc autem, simul atque editi in lucem, et suscepti sumus, in

¹ Quasita sit ars cjus, atque ut.] Hoc non bene habet. Manutius correxit ars, fendit, a glossatore videtur esse. atque ejus ut. Lambinus ars, ejusque utilitas. Davisius verba causa, atque ejus Malim quos esse post nunc. post moribus utilitas spuria et ejicienda putat. sane, si Ms. Guelf. addit omnibus. ca abessent, nihil esset offensionis in h. l.

² Eademque optima duce.] Optima of-

³ Nunc parvulos - - igniculos, quos.]

b. omni continuo pravitate, et in summa opinionum perversitate versamur: ut pæne cum lacte nutricis errorem suxisse videamur. cum vero parentibus redditi, 4 demum magistris traditi sumus, tum ita variis imbuimur erroribus, ut vanitati veritas, et opinioni confirmatæ natura ipsa cedat. Acce-2 dunt etiam poetæ: qui 5 cum magnam speciem doctrinæ, 3 sapientiæque præ se tulerunt, andiuntur, leguntur, ediscuntur, et inhærescunt penitus in mentibus. 6 cum vero codem quasi maximus quidam magister, populus, atque omnis undique ad vitia consentiens multitudo, tum plane inficimur opinionum pravitate, a naturaque desciscimus: ut nobis 7 optimam naturam invidisse videantur, qui nihil melius homini, nihil magis expetendum, nihil præstantius honoribus, imperiis, populari gloria judicaverunt. ad quam fertur optimus quique, veramque illam honestatem expetens, 8 quam unam natura maxime inquirit, in summa inanitate versatur, consectaturque 9 nullam eminentem effigiem [virtutis], sed adumbratam imaginem gloriæ, est enim gloria, solida quædam res et expressa, non adumbrata. ea est consentiens laus bonorum, incorrupta vox bene judicantium de excellente virtute. ea virtuti 10 resonat, tamquam imago, quæ quia recte factorum plerumque comes 4 est, non est bonis viris repudianda. Illa autem, quæ se ejus imitatricem esse vult, temeraria atque inconsiderata, et plorumque peccatorum vitiorumque laudatrix, fama popularis, simulatione honestatis formam ejus, pulcritudinemque corrumpit. qua cacitate homines, cum quadam etiam præp. 191. clara cuperent, caque nescirent nec ubi, nec qualia essent, funditus alii everterunt suas civitates, alii ipsi occiderunt. atque hi quidem optima petentes, non tam voluntate, quam cursus errore falluntur. Quid, qui pecuniæ cupiditate, qui voluptatum libidine feruntur: quorumque ita perturbantur animi, ut non multum absint ab insania, quod insipienti-

⁴ Demum mag. tr.] E Ms. Vatic. dein dedit Davisius, bene opinor. demum tamen explicari potest non incommode tamen et serius: Ms. Guelf. pro demum habet vel, quod est facillimum. redditi parentibus dicuntur liberi, cum e manibus nutricis et aliarum ancillarum ad patentes redeunt, cum iis versantur, &c.

⁵ Cum m. speciem præ se tulcrunt.]
Malim tulerint.

⁶ Cum vero codem.] E superiori verbo s. virtutis loquentis.

⁴ Demum mag. tr.] EMs. Vatic. dein accedunt, int. accedit. Davisius etiam addit Davisius, bene opinor. demum ta- didit in textu.

^{,7} Optimam naturam invidisse.] Davisius correxit optimam magistram.

⁸ Quam unam - - inquirit.] Unam pro vulgato una bene Davisius.

⁹ Nullam emin. effigiem virtutis.] Virtutis est profecto a glossatore ex aliis locis adscriptum, delendumque.

¹⁰ Resonat tamquam imago.] Sc. vocis,

bus contingit omnibus, his nullane est adhibenda curatio? utrum quod minus noceant animi ægrotationes, quam corporis? an, quod corpora curari possint, animorum medi- 5 cina nulla sit? At et morbi perniciosiores pluresque sunt 3 animi, quam corporis, hi enim ipsi odiosi sunt, quod ad animum pertinent, enimque sollicitant: animusque æger, ut ait Ennius, semper errat, neque pati, neque perpeti potest; cupere numquam desinit. quibus duobus morbis (ut omittam alios) ægritudine et cupiditate, qu' tandem possunt in corpore esse graviores? qui vero probari potest, ut sibi mederi animus non possit, cum ipsam medicinam corporis animus invenerit, cumque ad corporum sanationem multum ipsa corpora, et natura valeant, nec omnes, qui curari se passi sunt, continuo etiam convalescant: animi autem, qui sanari voluerint, praeceptisque sapientium paruerint, sinc ulla dubitatione sanentur? Et profecto animi medicina, 6 philosophia: cujus auxilium non, ut in corporis morbis, petendum est foris: omnibusque opibus, viribus, ut nosmetipsi nobis mederi possimus, elaborandum est. quamquam de universa-philosophia, quantopere expetenda esset, et colenda, satis, ut arbitror, dictum est in Hortensio, de maximis autem rebus nihil fere intermisimus postea nec disputare, nec scribere, his autem libris exposita sunt ca, quæ a nobis cum familiaribus nostris in Tusculano erant disputata. Sed quoniam duobus superioribus, de morte, et de dolore dictum est, tertius dies disputationis hoc tertium volumen efficiet. Ut enim in Academiam nostram descen- 7 dimus, inclinato jam in postmeridianum tempus die, 11 poposci eorum aliquem, qui aderant, causam disserendi. Tum res acta sic est.

A. Videtur mihi cadere in sapientem ægritudo. M. Num 4 reliquæ quoque perturbationes animi, formidines, libidines iracundiæ? hæc enim fere sunt ejusmodi, quæ Græci $\pi 49\eta$ appellant: ego poteram morbos, et id verbum esset e verbo: sed in consuetudinem nostram non caderet. nam misereri, invidere, gestire, lætari, hæc omnia morbos Græci appellant, motus animi rationi non obtemperantes: nos autem hos eosdem motus concitati animi, recte, ut opinor, perturbationes dixerimus: morbos autem non satis usitate:

¹¹ Poposci - - causam disserendi.] I. c. Siou, quarstionem, quar materiam disserendi daret.

8 nisi quid aliud tibi videtur. A. Mihi vero isto modo. M. Hæccine igitur cadere in sapientem putas? A. Prorsus existimo. M. Næ ista gloriosa sapientia non magno æstimanda est, siquidem non multum differt ab insania? A. Quid? tibi omnisne animi commotio videtur insania? M. Non mihi quidem soli: sed, id quod admirari sæpe soleo, majoribus quoque nostris hoc ita visum intelligo multis sæculis ante Socratem: a quo hæc omnis, quæ est de vita, et de moribus, philosophia manavit. A. Quonam tandem modo? M. Quia nomen insaniæ significat mentis ægrotationem, et morbum, 12 sid est, insanitatem, et ægrotum aninum, quam appellarunt insaniam]. Omnes autem perturbationes animi, morbos philosophi appellant; negantque, stultum quemquam his morbis vacare: qui autem in morbo sunt, sani non sunt: 13 et omnium insipientium animi in p. 192. morbo sunt: omnes insipientes igitur insaniunt. sanitatem enim animorum, positam in tranquillitate quadam, constantiaque censebant; his rebus mentem vacuam, 14 appellarunt insanam, propterea quod in perturbato animo, sicut in cor-5 pore, sanitas esse non posset. Nec minus illud acute, quod animi affectionem, lumine mentis carentem, nominaverunt amentiam, eandemque dementiam, ex quo intelligendum est, eos, qui hæc rebus nomina posuerunt, sensisse hoc idem, quod a Socrate acceptum diligenter Stoici retinuerunt, omnes insipientes esse non sanos, qui enim animus est in aliquo morbo (morbos autem, hos perturbatos motus, ut modo dixi, philosophi appellant) non magis est sanus, quam id corpus, quod in morbo est. ita fit, ut sapientia, sanitas sit animi: insipientia autem, quasi 15 insanitas quædam, [quæ est insania], eademque dementia, multoque melius hæc notata sunt verbis Latinis, quam Græcis: quod aliis quoque multis locis reperietur. sed id alias: nunc, 11 quod instat. Totum igitur id, quod quærimus, quid et quale sit, verbi vis ipsa declarat. 16 cos enim sanos quoniam in-

12 [Id est - - insaniam.] Hace esse ita evidens, ut ita edere non dubitaverim. spuria manifestum est. Pro insanitatem sed sic est et in Ms. Guelf. mox reposui posset, ubi vulg. possit.

Ms. Gu. habet insanicutem.

¹³ Et omnium.] Assumtio syllogismi, alias non per et adjungitur, sed per at, sed : et alterutra harum particularum forte reponenda est. Infra c. 7. pr. est atque in assumtione: ubi Davisius correxit atqui.

¹⁵ Insanitus quadam, qua est insania. Ultima supervacua sunt et inepta nec ullo modo a Cicerone. inclusi uncis.

¹⁶ Eos cnim sanos quonium i. n. e.] Quoniam e Mss. additum est a Davisio: atque 14 Appellarunt insanam.] Sie pro insa- id nexus orationis requirit, estque etiam niam legi volchat Turnebus, bene, res est in Guelf, sed pro intelligi necesse est forte

telligi necesse est, quorum mens motu, quasi morbo, perturbata nullo sit. qui contra affecti sunt, hos insanos appellari necesse est. itaque nihil melius, quam quod est in consuetudine sermonis Latini, cum exisse ex potestate dicimus eos, qui effrenati feruntur aut libidine, aut iracundia. quamquam ipsa iracundia libidinis est pars. sic enim definitur iracundia, ulciscendi libido. Qui igitur exisse ex potestate dicuntur, idcirco dicuntur, quia non sunt in potestate mentis: cui regnum totius animi a natura tributum est. Græci autem uaviav 17 unde appellent, non facile dixerim. eam b. tamen insam distinguimus nos melius, quam illi. hanc enim insaniam, quæ juncta stultitiæ patet latius, a furore disjun-18 Græci volunt illi quidem, sed parum valent verbo: quem nos furorem, μελαγχολίαν illi vocant. quasi vero atra bili solum mens, ac non sæpe vel iracundia graviore. vel timore, vel dolore moveatur, quo genere Athamantem, Alcmæonem, Ajacem, Orestem furere dicimus: qui ita sit affectus, eum dominum esse rerum suarum vetant duodecim tabulæ. itaque non est scriptum, si insanus, sed si FURIOSUS ESSE INCIPIT. 19 stultitiam enim censuerunt, inconstantiam, id est, sanitate vacantem, posse tamen tueri mediocritatem officiorum, et vitæ communem cultum, atque usitatum, furorem autem esse rati sunt, mentis ad omnia cæcitatem, quod cum majus esse videatur, quam insania, tamen ejusmodi est, 20 ut furor in sapientem cadere possit. non possit insania. sed hæc alia quæstio est. nos ad propositum revertamur.

Cadere, opinor, in sapientem ægritudinem tibi dixisti 12 videri. A. Et vero ita existimo. M. 21 Humanum id qui- 6

legendum intelligimus. nam necesse est ad stultitia, ita sunt altæ stirpes stultitiæ. sed conclusionem et consequens pertinet, unde huc repetitum videtur.

17 Unde appellent.] Vulgo male appellant, ut vidit et Lambinus. Latinitatis ratio appellent postulat, ut vel tiro sentiat. atque sic et habet Ms. Guelf.

18 Græci volunt illi quidem.] Sc. insaniam a furore distinguere. verbum Graci deleri volebat Davisius.

19 Stultitiam enim, c. &c.] Quia in tota hac oratione insania et furor distinguuntur, videatur pro stultitiam legendum insaniam quod et in Ms. Eliensi reperit Davisius, quia tamen insania est insipientia, quæ a stultitia nil differt, stultitia servanda videtur: et infra c.6. pariter est

et quod sequitur inconstantiam, i. e. sanitate vacantem sanum non est. forte totum spurium est. sed quia furorem etiam ejusmodi quid sequitur, melius hoc illi respondebit, si modo id est alio loco sit. quia et definitio hæc insania est inconstantia sanitate vacans non subtilis, sed vitiosa sit secundum Dialecticos. ita erit : stultitiam e. censuerunt i. c. inconstantiam sanitate vacantem, posse.

20 Ut furor in sap. cadere possit.] Sc. quia fere est a vitio corporis, quod sapienti, sine culpa ejus, accidere potest.
21 Humanum id quidem.] I. e. non

abhorret ab natura humana.

dem, quod ita existimas, non enim silice nati sumus, 22 sed est natura fere in animis tenerum quiddam atque molle. quod ægritudine, quasi tempestate, quatiatur. Nec absurde Crantor ille, qui in nostra Academia vel in primis fuit nobilis, Minime, inquit, assentior iis, qui istam nescio quam indolentiam magnopere laudant: quæ nec potest ulla esse nec debet, 23 Ne ægrotus sim, inquit: sed si fuerim, sensus absit, sive secetur quid, sive avellatur a corpore, nam istuc nihil dolere, non sine magna mercede contingit, im-13 manitatis in animo, stuporis in corpore. Sed videamus, p. 193. ne hæc orațio șit hominum assentanțium nostræ imbecillitati, et indulgentium mollitudini: nos autem audeamus non solum ramos amputare miseriarum, sed omnes radicum fibras evellere, tamen aliquid relinquetur fortasse, ita sunt altæ stirpes stultitiæ, sed relinquetur id solum, quod erit necessarium, illud quidem sic habeto, nisi sanatus animus sit, quod sine philosophia fieri non potest, finem miseriarum nullum fore. quamobrem, quoniam cœpimus, tradamus nos ei curandos, sanabimur, si volemus, et progrediar quidem longius: non enim de ægritudine solum, quamquam id quidem primum, sed de omni animi, ut ego posui, , perturbatione, morbo, ut Graci volunt, explicabo. primo, si placet, Stoicorum more agamus, qui breviter adstringere solent argumenta: deinde nostro instituto vagabimur.

Qui fortis est, idem est fidens: quoniam confidens, mala 14 consuetudine loquendi in vitio ponitur, ductum verbum a confidendo, quod laudis est. qui autem est fidens, is profecto non extimescit. discrepat enim a timendo, confidere. 24 atque in quem cadit ægritudo, in eundem timor. quarum enim rerum præsentia sumus in ægritudine, easdem impendentes, et venientes timemus, ita fit, ut fortitudini ægritudo repugnet. verisimile est igitur, in quem cadat ægritudo, cadere in eundem timorem, et 25 infractionem quandam animi, et demissionem. quæ in quem cadunt, in eundem cadit, ut serviat, ut victum se quandoque 26 esse fatea-

²² Sed est natura fere.] Sic pro natu- Bentleius corrigunt ne agrotassim. rabile, quod non est latinis usitatum verbum, Bentleius, recepitque Davisius. Sic tio, Davisius e Mss. corrigit atqui. bene. est et L. II. c. 21. est in animis omnium jere natura molle guiddam, &c.

ribus est nec agrotussem, Victorius et

²⁵ Infractionem quandam animi.] Quandam pro vulgato quidam Davisius, bene. 23 Ne agrotus sim.] Quia in Mss. plu- sic plures Mss. etiam Guelf. et edd. vett.

²⁶ Esse [ateatur.] Esse delendum puto.

tur. quæ qui recipit, recipiat idem necesse est timiditatem, et ignaviam. non cadunt autem hæc in virum fortem. igitur ne ægritudo quidem. at nemo sapiens, nisi fortis. Non cadit ergo in sapientem ægritudo. Præterea necesse est, qui b. fortis sit, eundem esse magni animi: qui magni animi sit, 15 invictum: qui invictus sit, eum res humanas despicere, atque infra se positas arbitrari. despicere autem nemo potest eas res, propter quas ægritudine affici potest. ex quo efficitur, fortem virum ægritudine numquam affici. omnes autem sapientes, fortes. non cadit igitur in sapientem ægritudo. et quemadmodum oculus conturbatus, non est probe affectus ad suum munus fungendum: et reliquæ partes, totumve corpus statu cum est motum, deest officio suo et muneri: sic conturbatus animus, non est aptus ad exsequendum munus suum, munus autem animi est, ratione bene uti: et sapientis animus ita semper affectus est, ut ratione optime utatur. numquam igitur est perturbatus. at ægritudo, perturbatio est animi. semper igitur ea sapiens vacabit. Veri etiam simile illud est, qui sit temperans, quem Græci 8 σώφρονα appellant, eamque virtutem σωφροσύνην vocant, quam 18 solco equidem tum temperantiam, tum moderationem appellare, nonnumquam ctiam modestiam: sed haud scio. an recte ca virtus frugalitas appellari possit, quod angustius apud Gracos valet: qui frugi homines χρησίμους appellant, id est, tantummodo utiles, at illud est latius. 27 omnem enim abstinentiam, omnem innocentiam (quæ apud Græcos usitatum nomen nullum habet, sed habere potest άβλάβειαν. nam est innocentia, affectio talis animi, quæ noceat nemini) reliquas etiam virtutes frugalitas continet. quæ nisi tanta esset, et si iis angustiis, quibus plerique putant, teneretur, numquam esset L. Pisonis cognomen tantopere laudatum. Sed quia nec qui, propter metum, 17 præsidium reliquit, quod est ignaviæ; nec qui, propter p. 194. avaritiam, clam depositum non reddidit, quod est injustitiæ; a. nec qui, propter temeritatem, male rem gessit, quod est stultitiæ, frugi appellari solet: eo tres virtutes, fortitudinem, justitiam, prudentiam, frugalitas est complexa: etsi hoc quidem, commune est virtutum, omnes enim inter se

27 Omnem enim abstinentium, omnem fendunt, avazódou Dov orationem esse dicupt, innocentiam, &c.] Vulgo est omnis e. ab-propter parenthesin. Sed id est durum stinentia, omnis innocentia: quod qui de-h. l. secutus sum Davisium.

VOL. IV. P. 1.

nexæ, et jugatæ sunt: 28 reliquum igitur est, quarta virtus ut sit ipsa frugalitas, ejus enim videtur esse proprium, motus animi appetentis regere, et sedare, semperque adversantem libidini, moderatam in omni re servare constantiam. 18 cui contrarium vitium nequitia dicitur. Frugalitas, ut opinor, a fruge: qua nihil melius e terra. 29 nequitia (etsi hoc erit fortasse durius: 30 sed tentemus: lusisse putemur, si nil sit) ab eo, quod necquidquam est in tali homine: ex quo idem, nihili dicitur. qui sit frugi igitur, vel, si mavis, moderatus, et temperans, eum necesse est esse constantem: qui autem constans, quietum: qui quietus, perturbatione

omni vacuum: ergo etiam ægritudine, et sunt illa sapientis: Q aberit igitur a sapiente ægritudo. itaque non inscite Heracleotes Dionysius ad ea disputat, quæ 31 apud Homerum Achilles queritur, hoc, ut opinor, modo,

> Corque meum penitus turgescit tristibus iris, Cum decore atque omni me orbatum laude recordor.

19 Num manus affecta recte est, cum in tumore est? aut num 32 aliquodpiam membrum tumidum, ac turgidum, non vitiose se habet? sic igitur inflatus, et tumens animus, in vitio est. sapientis autem animus, semper vacat vitio. 33 numquam turgescit, numquam tumet. 34 at irati animus, b. ejusmodi est: numquam igitur sapiens irascitur. nam si irascitur, etiam concupiscit. proprium est enim irati, cupere, a quo læsus videatur, ei quam maximum dolorem inurere, qui autem id concupierit, cum necesse est, si id consecutus sit, magnopere lætari. ex quo fit, ut alieno malo gaudeat, quod quoniam non cadit in sapientem, ne ut irascatur quidem cadit. 35 sin autem caderet in sapientem ægritudo, caderet etiam iracundia. qua quoniam vacat, 20 ægritudine etiam vacabit. Etenim si sapiens in ægritudi-

res. vulgo male: reliqua igitur et quartu virtus, ut s. i. fr.

29 Nequitia ab eo.] Delevimus ab eo, quia est mox idem post parenthesin. .

30 Sed tentemus.] Sc. verbo hoc ui, aut id sic explicare. sic Mss. meliores. vulgg. temerius.

31 Apud Homerum.] II. 1. 642. benc. nam ante est sapientis animus.
32 Aliquodpiam.] Est e correctione 35 Sin autem.] Autem posset abcse.

J. F. Gronovii ad Liv. XLI, 6. vulgo Davisius dedit si. sed et alia hujus formæ erat: aliquod quippiam. Guilielmius corrected alive diversity of the sum of t reperit aliud quodpiam, quod Davisius re-

28 Reliquum igitur est.] Sic Mss. plu- cepit. sic aliquodpiam accipiendum, si est a Cicerone. nam et aliquis sæpe dicitur pro alius quis, v. Clav. in aliquis. unde et probari possit lectio Ms. Leid. qui habet tantum aliquod.

33 Numquam turgescit.] Videtur excidisse ergo vel igitur.

34 At iratus animus.] Ms. Vatic. irati.

exempla sunt ap. Ciceronem et alios. ita-

nem incidere posset, posset etiam in misericordiam, posset in invidentiam. 36 non dixi invidiam, quæ tum est, cum invidetur; ab invidendo autem invidentia recte dici potest. ut effugiamus ambiguum nomen invidiæ; quod verbum ductum est a nimis intuendo fortunam alterius, ut est 37 in Menalippo,

Quisnam florem liberûm invidit meûm?

38 male Latine videtur, sed præclare Accius, ut enim videre, sic invidere florem rectius, quam flori. nos consuetudine prohibemur: poeta jus suum tenuit, et dixit audacius. Cadit igitur in eundem et misereri, et invidere. nam 39 qui 10 dolet rebus alicujus adversis, idem alicujus etiam secundis 21 solet: ut Theophrastus interitum deplorans Callisthenis sodalis sui, rebus Alexandri prosperis angitur: itaque dicit Callisthenem incidisse in hominem summa potentia, summaque fortuna, sed ignarum, quemadmodum rebus secundis uti conveniret. Atqui quemadmodum misericordia, ægritudo est ex alterius rebus adversis: sic invidentia, ægritudo est ex alterius rebus secundis. In quem igitur cadit misereri, in eundem etiam invidere. non cadit autem invidere in sapientem: ergo ne misereri quidem. 40 quod si ægre p. 195. ferre sapiens soleret, misereri etiam soleret. abest ergo a sa- a. piente ægritudo.

Hæc sic dicuntur a Stoicis, concludunturque contortius. 22 sed latius aliquanto dicenda sunt, et diffusius: sententiis tamen utendum 41 eorum potissimum, qui maxime forti, et, ut ita dicam, virili utuntur ratione, atque sententia, nam Peripatetici, familiares nostri, quibus nihil est uberius, nihil eruditius, nihil gravius, mediocritates vel perturbationum, vel morborum animi, mihi non sane probant. omne

36 Non dixi in invidiam.] Delevi in cum let.] Primum pro dolet, Davisius dolere, quod sequenti solet bene convenit : pro solet ctiam quidam libri ut Guelf. dolet : quod non placet, nam et paulo post est

37 In Menalippo. | Sic libri scr. et edd. quidam viri docti maluere. Melanippo ex Græca consuetudine. Sæpissime tamen ab aliis quoque illa forma laudatur hæc fabula. Buherius autem inclinat in Melanippa ex Hygino fab. 186. quam huc pertinere putat.

Davisio: nec id habet Ms. Gu. nam de

solo verbo loquitur, post in quæ tum est

putavere viri docti deesse et vel etiam.

frustra, invidia est de actu: invidentia est

38 Male Latine.] Int. dixisse.

39 Qui dolet - - idem alicujus c. s. so-

40 Quod si hoc agre ferre.] Delevi cum Davisio hoc, quod manifeste vitiosum est, nam est sermo de genere, abestque a Mss. duobus Alemanni.

eadem forma, sed alterum ulicujus abesse

41 Forum qui.] Forum int. Stoicorum : eamque ob causam pro qui legendum videatur quia ut edidit Davistas. sed non est necessarium: nam qui potest accipi pro quia ii.

enim malum, etiam mediocre, magnum est, nos autem id agimus, ut id in sapiente nullum sit omnino, nam ut corpus, etiam si mediocriter ægrum est, sanum non est: sic in animo ista mediocritas, caret sanitate. itaque præclare nostri. 42 ut alia multa, molestiam, sollicitudinem, angorem, propter similitudinem corporum ægrorum, ægritudinem no-23 minaverunt. hoc propemodum verbo Græci omnem animi perturbationem appellant. vocant enim $\pi \acute{a} \vartheta_{oc}$, id est, morbum, quicumque est motus in animo turbidus. Nos melius: ægris enim corporibus simillima est animi ægritudo. at non similis ægrotationis est libido, non immoderata lætitia, quæ est voluptas animi elata et gestiens, ipse etiam metus non est morbi admodum similis, quamquam ægritudini est finitimus, sed proprie, ut ægrotatio in corpore, sic ægritudo in animo, nomen habet non sejunctum a dolore. doloris igitur hujus origo nobis explicanda est, id est, causa efficiens ægritudinem in animo, tamquam ægrotationem in corpore. nam, ut medici, causa morbi inventa, curationem esse inventam putant: sic nos, causa ægritudinis reperta, medendi facultatem reperiemus.

Est igitur causa omnis in opinione, nec vero ægritudi-24 nis solum, sed etiam reliquarum omnium perturbationum: b. quæ sunt genere quattuor, partibus plures. nam cum omnis perturbatio sit animi motus, vel rationis expers, vel rationem aspernans, 43 vel rationi non obediens, isque motus aut boni, aut mali opinione 44 citetur: bifariam quattuor perturbationes æqualiter distributæ sunt. nam duæ sunt ex opinione boni: quarum altera, voluptas gestiens, id est, præter modum elata lætitia, opinione præsentis magni alicujus boni: 45 altera cupiditas, quæ recte vel libido dici potest: quæ est immoderata appetitio opinati magni boni, 25 rationi non obtemperans. Ergo hæc duo genera, voluptas gestiens, et libido, bonorum opinione turbantur, ut duo reliqua, metus et ægritudo, malorum. nam et metus, opinio magni mali impendentis; et ægritudo, est opinio magni

42 Ut alia multa.] Referendum est ad est verbum Ciceroni in hac re usitatius. præcedens præclure.

esse interpretatio antecedentis. nec enim

ed. 2. dedit excitetur. ego correxerim ciea- cupiditas recte vel libido dici potest. tur, si tamen citetur non placeat: idque

æcedens præclure. 45 Altera cupiditas - - obtemperans.]
43 Vel ration non obediens.] Videtur Davisius e vestigiis Mss. bene, opinor, hunc locum transpositione sic refingit: ab eo sensu quicquam differt. altera, quæ est immoderata appetitio opinati
44 Citetar.] Davisius e conjectura in magni boni, rationi non obtemperans, vel

mali præsentis: et quidem recens opinio talis mali, ut in eo rectum videatur esse angi: id autom est, ut is, qui doleat, oportere opinetur se dolere, his autem perturbationibus, quas 46 in vitam hominum stultitia quasi quasdam furias immittit atque incitat, omnibus viribus atque opibus repugnandum est, si volumus hoc, quod datum est vitæ, tranquille placideque traducere. 47 sed ceteras alias: nunc ægritudinem si possumus, depellamus. 48 id enim sit propositum: quandoquidem eam tu videri tibi in sapientem cadere dixisti. quod ego nullo modo existimo: tætra enim res est, misera, detestabilis, omni contentione, velis, ut ita dicam, remisque fugienda. Qualis enim tibi ille videtur 49 Tantalo 12 prognatus, Pelope natus, qui quondam a socero Oenomao 26 rege Hippodamiam raptu nactus nuptiis? Jovis iste qui- p. 196, dem pronepos, tamne ergo abjectus, tamque fractus?

Nolite (inquit) hospites 50 ad me adire illico istic; * Ne contagio mea bonis, umbrave obsit: Tanta vis sceleris in corpore hæret.

Tu te. Thyesta, damnabis, orbabisque luce propter vim sceleris alieni? Quid? illum filium Solis nonne patris ipsius luce indignum putas?

> Refugere oculi : corpus macie extabuit : Lacrymæ peredere humore exsanguis genas: 5? Situ nidoris barba pædore horrida. Atque intonsa infuscat pectus illuvie scabrum.

Hæc mala, o stultissime Æcta, ipse tibi addidisti. non incrant in his, quæ tibi casus invexerat; et quidem inveterato malo, cum tumor animi resedisset. 53 [est autem ægritudo, ut docebo, in opinione mali recentis] sed mæres videlicet regni desiderio, non filiæ. illam enim oderas, et jure fortasse. regno non æquo animo carebas, est autem impudens luctus mærore se conficientis, quod imperare non liceat li-

46 In vita - - immittit.] In vitam corrigit Davisius. Buherius defendit vulga- luisse Thyestem cos a se amovere, ne damtum: non sanc bene.

47 Sed ceteras.] Int. perturbationes. illico istine, sc. abite. Sic edd. vett. post editum est cetera.

48 Id enim sit propositum.] Davisius vos estis. correxit fuit. Sed et vulgatum bene habet. 49 Tantalo prognatus - - nuptiis.] Hæc

videntur e poeta sumta. intelligitur Thy-

sensit, hic esse aliquid vitii et corrigere temere et casu translata.

num caperent. ego putem: ad me adire.

51 N: c. mea bonis.] I. e. viris, quales

52 Situ nidoris.] Bentleius corrigit Titinnit auris, alii aliter. non est tanti, in talibus se torquere.

53 Est autem agritudo - - recentis.] Hac 50 Ad me adire illico istic.] Guilielmius sine dubio insititia sunt, et ex alio loco huc 28

beris. Dionysius quidem tyrannus, Syracusis expulsus, Corinthi pueros docebat. usque eo imperio carere non poterat. Tarquinio vero quid impudentius, qui bellum gereret cum iis, qui ejus non tulerant superbiam? is, cum restitui in regnum nec Veientium, 54 nec Latinorum armis potuisset, Cumas se contulisse dicitur, inque ea urbe senio, et ægritudine esse confectus. Hoc tu igitur censes sapienti accidere posse, ut ægritudine opprimatur, id est, miseria? nam cum omnis perturbatio, miseria est, tum carnificina est, b. ægritudo; habet ardorem libido, levitatem lætitia gestiens, humilitatem metus: sed ægritudo majora quædam, tabem, cruciatum, afflictationem, fæditatem: lacerat, exest animum, planeque conficit. hanc nisi exuimus sic, ut abjicia-

mus, miseria carere non possumus.

Atque hoc quidem perspicuum est, tum ægritudinem exsistere, cum quid ita visum sit, ut magnum quoddam malum adesse, et urgere videatur. Epicuro autem placet, opinione mali, ægritudinem esse natura, ut quicumque intueatur in aliquod majus malum, si id sibi accidisse opinetur, 55 sit continuo in ægritudine. Cyrenaici non omni malo ægritudinem effici censent, sed insperato et nec opinato malo. est id quidem non mediocre ad ægritudinem augendam. videntur enim omnia repentina graviora. ex hoc et illa jure laudantur.

Ego cum genui, tum moriturum scivi, et ei rei sustuli. Præterea ad Trojam cum misi ob defendendam Græciam, Sciebam me in mortiferum bellum, non in epulas mittere.

14 Hæc igitur præmeditatio futurorum malorum, lenit eorum 29 adventum, quæ venientia longe ante videris. itaque apud Euripidem a Theseo dicta laudantur. licet enim, ut sæpe facimus, in Latinum illa convertere.

> Nam qui hæc audita a docto meminissem viro, Futuras mecum commentabar miserias: Aut mortem acerbam, aut exsilii mæstam fugam, Aut semper aliquam molem meditabar mali: Ut, siqua invecta diritas casu foret, Ne me imparatum cura laceraret repens.

30 Quod autem Theseus a docto se audisse dicit, id 56 de seip-

54 Nec Latinorum.] Sc. Clusinorum.
55 Sit c. in agritudinem.] Melius erat
in agritudine, estque in Ms. Gu. ut et
edidit Davisius. Sed et accusativus que male de se ipse correxit Davisius.

so loquitur Euripides, fuerat enim auditor Anaxagoræ: quem ferunt, nuntiata morte filii, dixisse, Sciebam me genuisse mortalem, quæ vox declarat, iis esse hæc acerba, p. 197. quibus non fuerint cogitata. ergo id quidem non dubium. quin omnia, ⁵⁷ quæ mala putentur, sint improvisa graviora. itaque quamquam non hæc una res efficit maximam ægritudinem: tamen, quoniam multum potest provisio animi. et præparatio ad minuendum dolorem, sint semper omnia homini humana meditata. et nimirum hæc est illa præstans et divina sapientia, 58 et præceptas penitus et pertractatas humanas res habere: nihil admirari, cum acciderit: nihil. antequam evenerit, non evenire posse arbitrari.

Quamobrem omnes, cum secundæ res sunt maxime, tum maxime Meditari secum oportet, quo pacto advorsam arumnam ferant : Pericla, damna, peregre rediens semper secum cogitet, Aut filii peccatum, aut uxoris mortem, aut morbum filiæ: Communia esse hac, ne quid horum umquam accidat animo novum: Quidquid præter spem eveniat, omne id deputare esse in lucro.

Ergo hoc Terentius a philosophia sumtum 59 cum tam com- 15 mode dixerit, nos, e quorum fontibus id haustum est, non 31 et dicemus hoc melius, et constantius sentiemus? hic est enim ille vultus semper idem, quem dicitur Xanthippe prædicare solita in viro suo fuisse Socrate, codem semper se vidisse exeuntem illum domo, et revertentem. nec vero ca frons erat, quæ M. Crassi illius veteris, quem semel ait in omni vita risisse Lucilius: sed tranquilla, et serena, sic enim accepimus. 60 jure autem erat semper idem vultus. cum mentis, a qua is fingitur, nulla fieret mutatio. Quare b. accipio equidem a Cyrenaicis hæc arma contra casus, et eventus, quibus eorum advenientes impetus diuturna præmeditatione frangantur: simulque judico, malum illud, opinionis esse, non naturæ.

Si enim in re essent, cur fierent provisa leviora? sed est, 32 iisdem de rebus quod dici possit subtilius, si prius Epicuri sententiam viderimus: qui censet, necesse esse omnes in ægritudine esse, qui se in malis esse arbitrentur, sive illa

57 Quæ mala putentur.] Sic Ms. Guelf. sed id necesse non est. Vulgo male putantur.

⁵⁸ Et perceptas habere et pertractatas.] ita oratio sit elegantior et efficacior. Pro perceptas bene praceptas Davisius. nam refertur hoc ad pravisionem animi, convenienter rerum naturæ: aliter esse quam paullo ante dixit. Burmannus etiam non poterat sed sic esse debebat. non ergo volebat prætractatus, probante Buherio. erat mirandum.

⁵⁹ Cum tam.] Cum delevit Davisius.

⁶⁰ Jure autem.] Jure hoc loco est;

ante provisa, et exspectata sint, sive inveteraverint, nam neque vetustate minui mala, nec fieri præmeditata, leviora: stultamque etiam esse meditationem futuri mali, aut fortasse ne futuri quidem: satis esse odiosum malum omne. cum venisset: qui autem semper cogitavisset, accidere posse aliquid adversi, ei fieri illud sempiternum malum: si vero ne futurum quidem sit, frustra suscipi miseriam voluntariam: ita semper angi, aut accipiendo, aut cogitando ma-Levationem autem ægritudinis in duabus rebus ponit. avocatione a cogitanda molestia, et revocatione ad contemplandas voluptates, parere enim censet animum rationi posse, et, quo illa ducat, sequi. 61 vetat igitur [ratio] intueri molestias: abstrahit ab acerbis cogitationibus 62 hebetem aciem ad miserias contemplandas: a quibus cum cecinit receptui, impellit rursum, et incitat ad conspiciendas, totaque mente contrectandas varias voluptates, 63 quibus ille et præteritarum memoria, et spe consequentium, sapientis vitam refertam putat. Hæc nostro more nos diximus: Épicurci dicunt suo. sed, quæ dicant, videamus, quo modo negligamus.

16

Principio male reprehendunt præmeditationem rerum fu-Nihil est enim, quod tam obtundat 64 levetque p. 198. ægritudinem, quam perpetua in omni vita cogitatio, nihil esse, quod accidere non possit: quam meditatio conditionis humanæ: quam vitæ lex, commentatioque parendi: quæ non hoc affert, ut semper mæreamus, sed ut numquam, neque enim qui rerum naturam, qui vitæ varietatem, qui imbecillitatem generis humani cogitat, mæret cum hæc cogitat, sed tum vel maxime sapientiæ fungitur munere. utrumque enim consequitur, ut et considerandis rebus humanis 65 proprio philosophiæ fungatur officio, et adversis casibus

61 Vetat igitur ratio intueri.] Ratio cum abl. mihi h. l. suspecta est et glossatorem saille: quibus ille præteritarum, &c. Sic et a libris esset. visum Bentleio, qui pro non dedit nos.

plandas.] Vitium est sine dubio in hebevet. forte fuit obt. et levet.
tem, quod nullum sensum commodum hic
65 Pr. philosophia frue quamquam alias Cicero hoe verbum, tro- nere. Frustra obloquitur Wopkensius. pice cum dicit, jungit præpositioni in

63 Quibus ille et præt. m. et spe cons.] pere videtur. nam vetat videtur ad Epi- I. propter memoriam et spem. Scd facurum pertinere, unde et post additum est cilior est lectio Davisii quarum, si modo

sum Bentleio, qui pro non dedit nos.

64 Elevetque.] Mss. duo ap. Davis. le62 Hebetem acien ad miserias contemvetque. bene. Ms. Guelf. tam obtundat ele-

65 Pr. philosophiæ fruutur officio.] Pro Ms. reposuere hebetat: non male. Buherius melius e vestigiis Ms. harentem: in Guelf. et est ante sapientie fungi mu-

triplici consolatione sanetur: primum, quo posse accidere 66 diu cogitavit: quæ cogitatio una maxime molestias omnes extenuat et diluit: deinde, 67 quod humana ferenda intelligit: postremo, quod videt malum nullum esse, nisi culpam; culpam autem nullam esse, cum id, quod ab homine non potuerit præstari, evenerit. Nam 68 revocatio illa, quam 35 affers, cum a contuendis nos malis avocas, nulla est. non est enim in nostra potestate, fodicantibus iis rebus, quas malas esse opinemur, dissimulatio, vel'oblivio. lacerant, vexant, stimulos admovent, ignes adhibent, respirare non sinunt. Et tu oblivisci jubes, quod contra naturam est? 69 quod a natura datum est auxilium extorqueas inveterati doloris? est enim tarda illa quidem medicina, sed tamen magna, quam affert longinquitas et dies. jubes me bona cogitare, oblivisci malorum. diceres aliquid, et magno quidem philosopho dignum, si ea bona sentires esse, quæ essent homine dignissima. Pythagoras mihi sic diceret, aut So- 17 crates, aut Plato: Quid jaces? aut quid mæres? aut cur 36 succumbis, cedisque fortunæ? quæ pervellere te forsitan potuerit, et pungere: 70 non potuit certe vires frangere. magna vis est in virtutibus. cas excita, si forte dormiunt. jam tibi aderit princeps fortitudo, 71 quæ te animo tanto esse cogat, ut omnia, quæ possint homini evenire, contemnas, et pro nihilo putes. aderit temperantia, quæ est eadem moderatio; a me quidem paullo ante appellata frugalitas? quæ te turpiter, et nequiter facere nihil patiatur. Quid est autem nequius, aut turpius effæminato viro? ne justitia quidem sinet te ista facere: 72 cui minimum esse videtur in hac causa loci: quæ tamen ita dicet, dupliciter esse te injustum, cum et alienum appetas, qui mortalis natus, conditionem postules immortalium, et graviter feras, te, quod utendum acceperis, reddidisse. Prudentiæ vero quid respon- 37

⁶⁶ Din cogitavit.] Male vulgo cogita- autem. aliæ quia natura d. e.: quod male verit: sic et in altero est intelligit et in ultimo vidit.

⁶⁷ Quod humane ferenda intelligit.] non male, sed et vulgatum bene habet. Davisius addit humana sane bene. sic et Ms. Vatic. itaque et ipse addidi.

⁶⁸ Revocatio illa quam affers. Affers edidi pro affert, sensu et contextu postulante. nam et post est : et tu oblivisci jubes, &c. similiter dedi avocas. Ms. Guelf. autem habet affertur.

Junt. Ald. Vict. Lamb. Ms. Guelf. addit hanc causam non videtur pertinere.

revocavit Gruterus.

⁷⁰ Non potuit certe.] Davisius poterat.

⁷¹ Quæ te a. t. esse cogut] Cogat dedi pro coget. nam ita elegantia latinitatis postulat et series orationis: nam post, post idem aderit, est qua: - - patiatur.

⁷² Cui minimum e. v. in hac causa loqui.] Immo loci, ut habent edd. vett. Junt. Ald. Manut. loqui e Mss. Pall. revocavit 69 Quod a natura datum est.] Sic edd. Gruterus. Sensus est, cujus officium ad

debis, dicenti, virtutem sese esse contentam, quo modo ad bene vivendum, sic et ad beate? quæ si extrinsecus religata pendeat, et non oriatur a se, et rursus ad se revertatur, et omnia sua complexa nihil quærat aliunde: non intelligo, cur aut verbis tam vehementer ornanda, aut re tantopere expetenda videatur. Ad hac bona me si revocas, Enicure, pareo, sequor, utor te ipso duce, obliviscor etiam malorum, ut jubes, eoque facilius, quod ea ne in malis quidem ponenda censeo. sed traducis cogitationes meas ad voluptates. quas? corporis, credo, aut quæ propter corpus vel recordatione, vel spe cogitentur. numquid est aliud? rectene as interpretor sententiam tuam? Solent enim isti negare nos intelligere, quid dicat Epicurus. hoc dicit, et hoc ille acriculus, me audiente, Athenis senex Zeno, istorum acutissimus, contendere, et magna voce dicere solebat: cum esse beatum, qui præsentibus voluptatibus fruerctur, confideretque se fruiturum aut in omni, aut in magna parte vitæ, dolore non interveniente: aut si interveniret, si summus foret. futurum brevem: si productior, plus habiturum jucundi, quam mali: hæc cogitantem fore beatum, præsertim si et 73 ante perceptis bonis contentus esset, nec mortem, nec de-18 os extimesceret. Habes formam Epicuri vitæ beatæ, ver-39 bis Zenonis expressam, nihil ut possit negari. Quid ergo? hujusne vitæ propositio, et cogitatio aut Thyesten levare poterit, aut Æetam, de quo paullo ante dixi, aut Telamonem, pulsum patria, exsulantem, atque egentem? in quo hæc admiratio fiebat:

> Iliccine est Telamo ille, modo quem gloria ad cælum extulit? Quem aspectabant? cujus ob os Graii ora obvertebant sua.

Quod si cui, ⁷⁴ ut ait idem, simul animus cum re concidit, a gravibus illis antiquis philosophis petenda medicina est, non ab his voluptariis. quam enim isti bonorum copiam dicunt? fac sane esse summum bonum, non dolere. quamquam id non vocatur voluptas. sed non necesse est nunc omnia. idne est, quo traducti luctum levemus? sit sane summum malum, dolere. in eo igitur, qui non est, si malo careat, continuone fruitur summo bono? Quid tergiversamur, Epicure, nec fatemur eam nos dicere voluptatem, quam tu idem, cum os perfricuisti, soles dicere? sunt hæc tua

73 Ante perceptis bonis.] Sic edd. vett. repetiit Gruterus.
Aldi. aliæ male præceptis ut Junt. quod 74 Ut ait idem.] Int. poets, Ennius.

p. 200.

verba, necne? in eo quidem libro, qui continet omnem dis- b. ciplinam tuam (fungar enim jam interpretis munere, ne quis me putet fingere) dicis hæc: Nec equidem habeo, quod intelligam bonum illud, detrahens eas voluptates, que sapore percipiuntur; detrahens eas, quæ auditu, et cantibus; detrahens eas etiam, quæ ex formis percipiuntur oculis, suaves motiones, sive quæ aliæ voluptates in toto homine qiqnuntur quolibet sensu. Nec vero ita dici potest, mentis lætitiam solam esse in bonis, lætantem enim mentem ita novi, spe eorum omnium, quæ supra dixi, fore ut natura iis potiens, dolore Atque hæc quidem his verbis, quivis ut intelligat, 42 quam voluptatem norit Epicurus. deinde paullo infra, Sape quæsivi, inquit, ex iis, 75 qui appellabantur sapientes. auid haberent, quod in bonis relinquerent, si illa detraxissent, nisi si vellent voces inanes fundere, nihil ab his potui cognoscere: qui 76 si virtutes ebullire nolent, et sapientias, nihil aliud dicent, nisi eam viam, qua efficiantur eæ voluptates, auas supra dixi. Quæ sequentur, in eadem sententia sunt: totusque liber, qui est de summo bono, refertus et verbis et sententiis talibus. Ad hanceine igitur vitam Telamonem 43 illum revocabis, ut leves ægritudinem? et siquem tuorum afflictum mærore videris, huic acipenserem potius, quam aliquem Socraticum libellum dabis? hydrauli hortabere ut audiat voces potius, quam Platonis? expones, quæ flectet florida, et varia? fasciculum ad naris admovebis? incendes odores? et sertis redimiri jubebis, et rosa? 77 Si vero aliquid etiam: tum plane luctum omnem absterseris? Hacc 10 Epicuro confitenda sunt, aut ca, quæ modo expressa ad verbum dixi, tollenda de libro, vel totus liber potius abjiciundus. est enim confertus voluptatibus. Quærendum igitur. 44 quemadmodum ægritudine privemus eum, qui ita dicat;

- pol mihi fortuna magis nunc defit, quam genus. Namque regnum suppetebat mihi: ut scias quanto loco, Quantis opibus, quibus de rebus lapsa fortuna accidat.

Quid? huic calix mulsi impingendus est, ut plorare desinat. aut aliquid ejusmodi? Ecce tibi ex altera parte ab eodem poeta:

Ex opibus summis opis egens, Hector, tua.

⁷⁵ Qui appellabantur.] Sic scripsit Ci- lud magis placet. cero, non appellantur, sic et Mss. ap. Davisium, Buherium, Guelf. et edd. pr.

⁷⁶ Si virtutes ebullire nolent.] Sic scribendum fuit necessario ex sensu, ut placuit Buherio, aut in principio nisi. sed il-

⁷⁷ Si vero aliquid etiam, tum.] Si autem maxime aliquid his rebus profeceris. tum milii non satis aptum videtur, puto que aut tum tu, aut tune potius.

Hic subvenire debemus, quærit enim auxilium.

Quid petam præsidi, aut exsequar? quove nunc auxilio, aut fuga Freta sim? arce, et urbe orba sum quo accedam? quo applicem? Cui nec aræ patriæ domi stant : fractæ, et disjectæ jacent : Fana flamma deflagrata: tosti alti stant parietes, Deformati, atque 78 abiete crispa.

Scitis, quæ sequantur: et illud in primis,

O puter, o patria, o Priami domus, Septum altisono cardine templum: Vidi ego te, adstante ope barbarica, Tectis cælatis, laqueatis. Auro, ebore instructam regifice.

O poetam egregium! quamquam ab his cantoribus Eupho-45 rionis contemnitur, sentit omnia repentina, et nec opinata esse graviora, exaggeratis igitur regis opibus, quæ videbantur sempiternæ fore, quid adjungit?

> Hæc omnia vidi inflammari, Priamo vi vitam evitari, Jovis aram sanguine turpari.

Præclarum carmen. est enim et rebus, et verbis, et modis b. lugubre, eripiamus huic ægritudinem, quo modo? Collo-46 cemus in culcita plumea: psaltriam adducamus: 79 hedrychum incendamus: demus scutellam dulciculæ potionis: aliquid videamus et cibi. Hæc tandem bona sunt, quibus ægritudines gravissimæ detrahantur? tu enim paullo ante ne intelligere te quidem alia ulla dicebas, revocari igitur oportere a mærore ad cogitationem bonorum, conveniret mihi cum Epicuro, si, quid esset bonum, conveniret.

Dicet aliquis: Quid ergo? 80 tu Epicurum existimas ista 20 voluisse, aut libidinosas ejus fuisse sententias? Ego vero minime. video enim ab eo dici multa severe, multa præcla-Itaque, ut sæpe dixi, de acumine agitur ejus, non de moribus; quamvis spernat voluptates eas, quas modo laudavit: ego tamen meminero, quod videatur ei summum bonum. non enim verbo solum posuit voluptatem, sed explanavit quid diceret. Saporem, inquit, et corporum complexum, et ludos, atque cantus, et formas eas, quibus oculi jucuncunde moveantur. Num fingo? num mentior? cupio re-

⁷⁸ Abiete crispa.] Quales sc. trabes abiegna esse solent, sum sunt adustænon reperit Davisius, et sic edd. Ald. Man. plane combustæ. 79 Hedrychum.] V. Clav. in h. v.

⁸⁰ Tu E. existimas.] Sic in Ms. Baliol. Lamb. olim conjeci existimabis, et sic est in Ms. Leid. ap. Buherium.

felli. quid enim laboro, nisi ut veritas in omni quæstione explicetur? At idem ait, non crescere voluptatem dolore detracto: summamque voluptatem, nihil dolere. Paucis 47 verbis tria magna peccata: unum, quod secum ipse pugnat. modo enim, ne suspicari quidem se quidquam bonum, nisi sensus quasi titillarentur voluptate: nunc autem, summam voluptatem esse, dolore carere, potestne magis secum ipse pugnare? alterum peccatum, quod, cum in natura tria sint: unum, gaudere; alterum, dolere; tertium, nec gaudere, p. 201. nec dolere: hic primum, et tertium putat idem esse, nec distinguit a non dolendo voluptatem, tertium peccatum commune cum quibusdam, quod, cum virtus maxime expetatur, ejusque adipiscendæ causa philosophia quæsita sit. ille a virtute summum bonum 81 separavit. At laudat, et 48 sæpe, virtutem. 82 Et quidem C. Gracchus, cum 83 largitiones maximas fecisset, et effudisset ærarium, verbis tamen desendebat ærarium. Quid verba audiam, cum facta videam? Piso ille Frugi, semper contra legem frumentariam dixerat. is lege lata, consularis ad frumentum accipiendum venerat. animadvertit Gracchus in concione Pisonem stantem. quærit audiente populo Romano, qui sibi constet, cum ca lege frumentum petat, 84 quam dissuaserit. Nolim, inquit, mea bona, Gracche, tibi viritim dividere libeat: sed si facias, partem petam. Parumne declaravit vir gravis, et sapiens, lege Sempronia patrimonium publicum dissipari? Lege orationes Gracchi: patronum ærarii esse dices. Ne- 49 gat Epicurus jucunde posse vivi, nisi cum virtute vivatur. negat ullam in sapicatem vim esse fortunæ: tenuem victum antefert copioso: negat ullum esse tempus, quo sapiens non beatus sit. omnia philosopho digna, sed cum voluptate pugnantia. Non istam dicit voluptatem. Dicat quamlibet. nempe eam dicit, in qua virtutis nulla pars insit. Age, si voluptatem non intelligimus, ne dolorem quidem? nego igitur ejus esse, qui dolore summum malum metiatur, mentionem facere virtutis. Et queruntur quidam Epicurei, viri 21 optimi (nam nullum genus est minus malitiosum) me stu- 50 diose dicere contra Epicurum. Ita credo, de honore, aut

81 Separavit.] Discrepat hoc a superioribus putat, distinguit, et sequente lau-

⁸² Et quidem C. Gracchus.] Quidem 84 Quam dissuaserit.] Sic bene Davih. I. est alienum. an transpositum est ex sius pro vulgato dissuaserat, atque id et antecedentibus, legendumque aut et qui-

⁸³ Largitiones muximas.] Lege frumen-

de dignitate contendimus. mihi summum in animo bonum videtur, illi autem in corpore: mihi in virtute, illi in voluptate. et illi pugnant: et quidem vicinorum fidem implorant. multi autem sunt, qui statim convolent. ego sum is, qui dicam me non laborare, actum habiturum quod egerint. 51 Quid enim? de bello Punico agitur? de quo ipso cum b. aliud M. Catoni, aliud L. Lentulo videretur, nulla inter eos concertatio umquam fuit, hi nimis iracunde agunt, præsertim cum ab his non sanc 85 animosa defendatur sententia, pro qua non in senatu, non in concione, non apud exercitum, neque apud censores dicere audeant, sed cum istis alias, et eo quidem animo, nullum ut certamen instituam: verum dicentibus facile cedam. tantum admonebo: si maxime verum sit, ad corpus omnia referre sapientem: sive. ut honestius dicam, nihil facere, nisi quod expediat: sive omnia referre ad utilitatem suam: quoniam hæc plausibilia non sunt, ut in sinu gaudeant, gloriose loqui desinant.

Cyrenaicorum restat sententia: qui tum ægritudinem cen-22 52 sent exsistere, si nec-opinato quid evenerit. est id quidem magnum, ut supra dixi. etiam Chrysippo ita videri scio. auod provisum ante non sit, id ferire vehementius, sed non sunt in hoc omnia: quamquam hostium repens adventus 86 magis aliquanto conturbat, quam exspectatus: et maris subita tempestas, quam ante provisa terret navigantes vehementius: et ejusmodi sunt pleraque, sed cum diligenter nec-opinatorum naturam consideres, nihil aliud reperias, nisi omnia videri subita majora: et quidem ob duas causas: primum, quod, quanta sint quæ accidunt, considerandi spatium non datur: deinde cum videtur præcaveri potuisse, si provisum esset, quasi culpa contractum malum ægritudinem 53 acriorem facit. Quod ita esse dies declarat: quæ procep. 202. dens ita mitigat, ut, iisdem malis manentibus, non modo leniatur ægritudo, sed in plerisque tollatur. Carthaginienses multi Romæ servierunt, Macedones rege Perse capto. vidi etiam in Peloponneso, cum essem adolescens, quosdam Corinthios, hi poterant omnes eadem illa de Andromacha deplorare,

Hæc omnia vidi.

⁸⁵ Animosa sententia.] Est, in qua vel dia, quales sunt, quæ sequuntur, de rebus nihili est. publicis.

⁸⁶ Magis aliquanto.] Sic ct in Mss. defendenda vel oppugnanda facile vehe- repertum est, et edidere Aldus, Manutii, mentius moveantur animi, etiam iracun- Lambinus, Davisius. alii aliquando quod

Sed jam decantaverant fortasse. eo enim erant vultu, oratione, omni reliquo motu, et statu, ut eos Argivos, aut Sicvonios diceres: magisque me moverant Corinthi subito adspectæ parietinæ, quam ipsos Corinthios: quorum animis diuturna cogitatio callum vetustatis obduxerat. Legimus 54 librum Clitomachi, quem ille eversa Carthagine misit consolandi causa ad captivos cives suos. in eo est disputatio scripta Carneadis: quam se ait in commentarium retulisse. 87 cum ita positum esset, videri fore in ægritudine sapientem, patria capta: quæ Carneades contra dixerit, scripta sunt. Tanta igitur calamitatis præsentis adhibetur a philosopho medicina, quanta 88 in inveterata ne desideratur quidem. nec si aliquot annis post idem ille liber captivis missus esset, vulneribus mederetur, sed cicatricibus, sensim enim, et pedetentim progrediens extenuatur dolor: non quo ipsa res immutari soleat, aut possit: sed id, quod ratio debuerat, usus docet, minora esse ea, quæ sint visa majora.

80 Quid ergo opus est, dicet aliquis, oratione, aut omnino 93 consolatione ulla, qua solemus uti, cum levare dolorem 55 mærentium volumus? hoc enim fere tum habemus in promtu, nihil oportere inopinatum videri. 90 Atqui tolerabi- b. lius feret incommodum, qui cognoverit, necesse esse homini tale aliquid accidere, hac enim oratio de ipsa summa mali nihil detrahit: 91 tantummodo affert, nihil evenisse, quod non opinandum fuisset, neque tamen genus id orationis in consolando non valet: 92 sed id haud sciam an plurimum, ergo ista nec-opinata non habent tantam vim, ut ægritudo ex his omnis oriatur. feriunt enim fortasse gravius: 93 non id efficiunt, ut ca, quæ accidant, majora videantur, quia recentia sunt, non quia repentina. Duplex 56 est igitur ratio veri reperiendi, non in iis solum, quæ mala,

87 Cum ita positum esset.] Sc. cum ali- Guelf. ego malim An quis. quis hoc affirmasset et ad disputandum protulisset.

88 Inveterata.] Davisius edidit in inveterata, quod non displicet et habent edd. vett. ut Junt. Ald. item Ms. Gu. inveterata absorpto in a verbi sequentis syllaba prima. Ms. Paris. plane in inveterata. itaque recepi et ipse.

89 Quid opus est - - oratione.] Sic bene edidit Davisius pro vulgato ratione, quia et consolatio sequitur. mox hoc cum codem

edidit Aut qui cum Manutio, sic est et in videntur, non quia inopinata.

91 Tantummodo affert.] Non satis placet affert. nam id est dicit.

92 Sed id haud sciam.] Sed id non bene. puto legendum modo et haud sciam.

93 Non id efficient.] Num id eff. correxit Bentleius, recepitque Davisius. sed id sententiæ refragatur. melius Lambinus qui locum totum sic constituit: non id efficiunt, ut ea, que accidant, majora sint. Videntur, quia recentia sunt, non quia repentina. Placet ctiam hæc correctio Budedi pro hæc, quod et in Ms. Gu. est. herio, sed ut paululum mutet posteriora, 90 Atqui.] Hoc alienum est. Davisius majora videantur. quia recentia sunt, majora

sed in iis etiam, quæ bona videntur: nam 94 aut ipsius rei natura, qualis et quanta sit, quærimus, ut de paupertate nonnumquam, cuius onus disputando levamus, docentes. quam parva, et quam pauca sint, quæ natura desideret: aut a disputandi subtilitate orationem ad exempla traducimus. Hic Socrates commemoratur, hic Diogenes, hic Cæcilianum illud.

Sæpe est etiam sub palliolo sordido sapientia.

Cum enim paupertatis una, cademque sit vis, quidnam dici potest, quamobrem C. Fabricio tolerabilis ca fuerit, alii ne-57 gent se ferre posse? Huic igitur alteri generi similis est ea ratio consolandi, quæ docet humana esse, quæ acciderint. non enim solum id continet ea disputatio, ut cognitionem afferat generis humani: sed significat, tolerabilia esse, quæ 24 et tulerint, et serant ceteri. De paupertate agitur: multi patientes pauperes commemorantur. De contemnendo honore: multi inhonorati proferuntur, et quidem propter id ipsum beatiores: eorumque, qui privatum otium negotiis publicis antetulerunt, nominatim vita laudatur: nec siletur 95 illud potentissimi regis anapæstum, qui laudat scnem, et fortunatum esse dicit, quod inglorius sit, atque ig-58 nobilis ad supremum diem perventurus. Similiter comp. 203. memorandis exemplis, 96 orbitates quoque liberorum præa. dicantur, eorumque qui gfavius ferunt, luctus, aliorum exemplis leniuntur, sic perpessio ceterorum facit, ut ea, quæ acciderint, multo minora, quam quanta sint existimata, videantur. ita fit sensim cogitantibus, ut, quantum sit ementita opinio, appareat. atque hoc idem et Telamo ille declarat.

Ego cum genui,

et Theseus.

Futuras mecum commentabar miserias.

et Anaxagoras, Sciebam me genuisse mortalem. Hi enim omnes diu cogitantes de rebus humanis, intelligebant, eas

94 Aut ipsius rei natura.] Sic Mss. verbum dicitar: ut enim tulerit quisque --Leid. Guelf. sublato de, quod est in edd. de ipsius rei natura.

Aul. 15.

96 Orbitates q. l. prædicantur.] I. e. commemorantur, ut et infra c. 33. hoc

prædicandum est. in orbitates liberorum mihi liberorum glossam sapere visum est. 95 Illud potentissimi regis anapastum.] nam vulgo non additur orbitati genitivus, Agamemnonis ap. Euripidem Iphig. in cum sic et proprie dicitur, de liberis se. at cum tropice. Sic in epist. ad div. est orbitas senatus virorum talium.

h.

nequaquam pro opinione vulgi esse extimescendas. et mihi quidem videtur idem fere accidere iis, qui ante meditantur, quod iis, quibus medetur dies: nisi 97 quod ratio quidem sanat illos, hos ipsa natura, intellecto eo. 98 quod remedium illud continet, 99 malum, quod opinati sint, esse maximum, nequaquam esse tantum, ut vitam beatam possit evertere. Hoc igitur efficitur, ut ex illo nec-opina- 59 to plaga major sit, non ut illi putant, ut, cum duobus pares casus evenerint, is modo ægritudine afficiatur, cui ille nec-opinato casus evenerit. itaque dicuntur nonnulli in mærore, cum de hac communi hominum conditione audivissent, ea lege esse nos natos, ut nemo in perpetuum esse posset expers mali, gravius etiam tulisse. Quocirca 25 Carneades, ut video nostrum scribere Antiochum, reprehendere Chrysippum solebat, laudantem 100 Euripideum carmen illud.

> Mortalis nemo est, 1 quem non attingat dolor, Morbusque, multi sunt humandi liberi, Rursum creandi: morsque est finita omnibus. Qua generi humano angorem neguidauam afferunt. Reddenda est terræ terra: tum vita omnibus Metenda, ut fruges, sie jubet necessitas.

Negabat genus hoc orationis quidquam omnino ad levan- 60 dam ægritudinem pertinere. id enim ipsum dolendum esse dicebat, quod in tam crudelem necessitatem incidissemus. nam illam quidem orationem ex commemoratione alienorum malorum ad malivolos consolandos esse accommodatam. mihi vero longe videtur secus. nam et necessitas ferendæ conditionis humanæ, quasi cum deo ² pugnare prohibet, admonetque esse hominem: quæ cogitatio magnopere luctum levat: et enumeratio exemplorum, non ut animum malivolorum oblectet, affertur, sed ut ille, qui mæret, ferendum sibi id censcat, quod videat multos moderate, et tranquille tulisse. Omnibus enim modis fulciendi 61

97 Quod ratio quidem.] Quidem pro emendationem. Sed etesse deletum velim. quadam dedi cum Davisio.

in quo est vis illius remedii, in quo remedium inest, cernitur. Davisius correxit, fragm. Euripid. p. 212. quod rem continet, illud m. et sie habent 1 Quem non attingat dolor.] Sie Ms. Mss. quidam, non male. In Guelf. est re.

99 M. quod opinatum sit, esse maximum.] Hoc quidem stultum sit, nec Cicero dixit. legendum est opinati sint, ut et Davisio visum est. nec dubitavi recipere hanc Eliensis Leid, pro vulgato cohibet.

100 Euripideum çarmen.] Ex tragædia 98 Quod remedium illud continet.] I c. Hypsipyle perdita, de cujus fragmentis quo est vis illius remedii, in quo remeatque hoc ipso v. Valkenarium V. C. in

> Guelf. male vulgati attingit, versu proximo legendum multis sunt humandi liberi, ut et Bentleio visum est.

2 Pugnare prohibet.] Sic bene Ms.

sunt, qui ruunt, ³ nec cohærere possunt propter magnitudinem ægritudinis. ex quo ipsam ægritudinem $^4\lambda \dot{\nu}\pi\eta\nu$ Chrysippus, quasi solutionem totius hominis, appellatam putat. quæ tota poterit evelli, explicata, ut principio dixi, causa ægritudinis. est enim nulla alia, nisi opinio, et judicium magni præsentis, atque urgentis mali. itaque et dolor corporis, cujus est morsus acerrimus, 5 perfertur spe proposita boni. et acta ætas honeste, ac splendide, tantam affert consolationem, ut eos, qui ita vixerint, 6 aut non tangat ægritudo, aut perleviter pungat animi dolor.

Sed ad hanc opinionem magni mali cum illa etiam opinio accesserit, oportere; rectum esse; ad officium pertine762 re, ferre illud, ægre quod acciderit: Tum denique efficip. 204. tur illa gravis ægritudinis perturbatio, ex hac opinione sunt illa varia, et detestabilia genera lugendi, pædores, muliebres lacerationes genarum, pectoris, feminum, capitis percussiones. Hinc ille Agamemno Homericus, et idem Accianus.

Scindens dolore identidem intensam comam.

In quo facetum illud Bionis, perinde stultissimum regem in luctu capillum sibi evellere, quasi calvitio mæror levaretur.

Sed hæc omnia faciunt, opinantes ita fieri oportere. Itaque et 7 Æschines in Demosthenem invehitur, quod is septimo die post filiæ mortem hostias immolasset. At quam rhetorice? quam copiose? quas sententias colligit? quæ verba contorquet? ut licere quidvis rhetori intelligas. quæ nemo probaret, nisi insitum illud in animis haberemus, omnes bonos interitu suorum quam gravissime mærere oportere. ex hoc evenit, ut in animi doloribus alii solitudines captent, ut ait Homerus de Bellerophonte,

Qui miser in campis mærens errabat Aleis, Ipse suum cor edens, hominum vestigia vitans.

et Nioba fingitur lapidea, propter æternum, credo, in luctu silentium. Hecubam autem putant, propter animi acerbitatem quandam, et rabiem, fingi in canem esse conversam.

³ Nec cohærere possunt.] I. c. consistere, perstare, nam quæ non cohærent sed dissolvuntur, ca concidunt et ruunt.

⁴ Λύσω Chrysippus.] Ms. Leid. et edd. vett. quedam, ut Junt. addunt, id est λύσω, quod a glossatore est.

⁵ Perfertur.] Sic Ms. Guelf. et edd. vett. non ut vulgg. perferctur.

⁶ Aut non tangat agritudo.] Mss. habent attingat, bene: agritudo sane friget: nam attingat refertur ad animi dolor ut pungat. itaque delenda videtur, aut, ut Bentleio visum est, corrigendum omnino, quod bene opponitur τῶ leviter.

⁷ Æsch. in D. invehitur.] In Or. c. Ctesiph. p. 440.

sunt autem alii, quos in luctu cum ipsa solitudine loqui sæpe delectat, ut illa apud Ennium nutrix:

> Cupido cepit miseram nunc me, proloqui Calo atque terra Medea miserias.

Hæc omnia recta, vera, debita putantes, faciunt in dolore: 27 maximeque declaratur, hoc quasi officii judicio fieri. quod 64 si qui forte, cum se in luctu esse vellent, aliquid fecerunt humanius, ut si hilarius locuti sunt, revocant se rursus ad mæstitiam, peccatique se insimulant, quod dolere intermiserint. pueros vero matres, et magistri castigare etiam solent, nec verbis solum, sed etiam verberibus, si quid in domestico luctu hilarius ab iis factum est, aut dictum: plorare cogant, quid? insa remissio luctus cum est consecuta. ⁸ intellectumque nihil profici mærendo, nonne res declarat, fuisse totum illud voluntarium? Quid ille Terentianus 65 9 ἐαυτὸν τιμωρούμενος, id est, ipse se puniens?

> Decrevi tantisper me minus injuria, Chremes, meo gnato facere, dum fiam miser.

Hic decernit, ut miser sit. num quis igitur quidquam decernit invitus?

Malo quidem me quovis dignum deputem.

malo se dignum deputat, nisi miser sit? vides ergo opinionis esse, non natura malum, quid, quod res ipsa lugere prohibet? ut apud Homerum quotidianæ neces, interitusque multorum, sedationem mærendi afferunt: 10 apud quem ita dicitur

> Namque nimis multos, 11 atque omni luce cadentes Cernimus; ut nemo possit mærore vacare. Quo magis est æquum tumulis mandare peremtos Firmo animo, et luctum lacrymis finire diurnis.

Ergo in potestate est abjicere dolorem, cum velis, tempori 66 servientem. An est ullum tempus (quoniam quidem res in

remissio. itaque corrigendum intellectumque, ut correxerunt Man. Lamb. Davisius, qui et est addidit. Sic habent edd. vett. et Ms. Eliens, post et re declarat sc. remissio luctus legunt Davisius et Buherius.

έ. τ. Buherius vult inverti, έαυτον τιμ. i. e. ipse se puniens. placet. nam illud Manutius. mox pro vacare Ms. Gu. carere, Gracum notum crat e Terentio. pro puni-

8 Intellectoque.] Non refertur hoc ad eus Davisius edidit paniens, probante Buherio, quia in Mss. est panitens, et hac forma ctiam alibi est apud Ciceronem. Secutus sum Buherium.

10 Aprul quem ita d.] Il. τ. 226. 11 Atque, omni luce, cadentes Cernimus.] 9 Ipse se puniens, i. e. iauròv τιμ.] Pro cadentes Mss. et edd. vett. fere carentes, Quidam pro glossa deleri volucrunt id est referebant sc. ad luce. male. apud Homerum est minrovow, unde correxit primus

nostra potestate est) cui non ponendæ 12 curæ et ægritudinis causa serviamus? Constabat, eos, qui concidentem vulneribus Cn. Pompeium vidissent, cum illo ipso acerbissimo, miserrimoque spectaculo sibi timerent, quod se classe hostium circumfusos viderent, nihil tum aliud egisse, nisi ut remiges hortarentur, et ut salutem adipiscerentur fuga: p. 205. 13 posteaguam Tyrum venissent, tum afflictari, lamentarique cœpisse. timor igitur ab iis ægritudinem potuit repellere, 28 ratio ac sapientia vera non poterit? Quid est autem, quod plus valeat ad ponendum dolorem, quam cum est intellectum, nihil profici, et frustra esse susceptum? si igitur de-67 poni potest, etiam non suscipi potest. voluntate igitur, et judicio suscipi ægritudinem confitendum est. Idque indicatur eorum patientia, qui cum multa sint sæpe perpessi, facilius ferunt, quidquid accidit: obduruisseque sese contra fortunam arbitrantur: ut ille 14 apud Euripidem,

> Si mihi nunc tristis primum illuxisset dies, Nec tam ærumnoso navigavissem salo: Esset dolendi causa; ut injecto equulci Freno repente tactu exagitantur novo. Sed jam subactus miseriis obtormi.

Defatigatio igitur miseriarum ægritudines cum faciat leniores, intelligi necesse est, non remipsam atque causam fon-68 tem esse mæroris. Philosophi summi, neque dum tamen sapientiam consecuti, nonne intelligunt, in summo se malo esse? sunt enim insipientes: neque insipientia ullum majus malum est: neque tamen lugent. quid ita? quia huic generi malorum 15 non affingitur illa opinio, Rectum esse et æquum, et ad officium pertinere, ægre ferre, quod sapiens non sis. quod idem affingimus huic ægritudini, in qua luc-69 tus inest: quæ omnium maxima est. Itaque Aristoteles. veteres philosophos accusans, qui existimavissent, philosophiam suis ingeniis esse perfectam, ait eos aut stultissimos, aut gloriosissimos fuisse: sed se videre, quod paucis annis magna accessio facta esset, brevi tempore philosophiam b. plane absolutam fore. Theophrastus autem moriens accu-

¹² Cura et agritudinis.] Addidi et cum Davisio e Mss.

¹³ Posteaquam Tyrum venissent. Wesselingius Obs. 1, 13. putat Cyprum legen-dum, quod in Livii Epit. 112. Cornelia vett. sic fere. sic et Ms. Guelf. quædam nxor et S. Pompeius traduntur ex Ægypto Cyprum refugisse.

¹⁴ Apud Euripidem.] Fragmentum hoc græce est ap. Galenum de Dogmat. Hipp. et Plat. L. IV. p. 283. ed. Basil.

tamen edd. vett. affigitur et affigimus, ut Junt, quod edidit Gruterius, non bene.

sasse naturam dicitur, quod cervis, et cornicibus vitam diuturnam, quorum id nihil interesset; hominibus, quorum maxime interfuisset, tam exiguam vitam dedisset: quorum si ætas potuisset esse longinquior, futurum fuisse, ut, omnibus perfectis artibus, omni doctrina hominum vita crudiretur. querebatur igitur, se tum, cum illa videre cœpisset, exstingui. Quid? ex ceteris philosophis nonne optimus. et gravissimus quisque confitetur, multa se ignorare? et multa sibi etiam, atque etiam esse discenda? Neque ta- 70 men, 16 cum se in media stultitia, qua nihil est peius, hærere intelligant, ægritudine premuntur. nulla enim admiscetur opinio officiosi doloris, quid, 17 qui non putabant lugendum viris? qualis fuit Q. Maximus efferens filium consularem: qualis L. Paullus, duobus paucis diebus amissis filiis: qualis M.Cato, prætore designato, mortuo filio: quales reliqui, quos in consolatione collegimus: quid hos aliud 71 placavit, nisi quod luctum et mærorem non putabant viri? Ergo id, quod alii rectum opinantes, ægritudini se solent dedere, id ii turpe putantes ægritudinem repulerunt. ex quo intelligitur, non in natura, sed in opinione esse ægritudinem.

Contra dicuntur hæc. 18 Quis tam demens, ut sua vo- 20 luntate mæreat? natura affert dolorem. cui quidem Crantor, inquiunt, noster cedendum putat. premit enim, atque instat, nec resisti potest. Itaque Oileus ille apud Sophoclem, qui Telamonem antea de Ajacis morte consolatus esset, is, 19 cum audisset de sua, fractus est. de cujus commutata mente sic dicitur:

> Nec vero tanta præditus sapientia Quisquam est, qui aliorum arumnam dictis allevans, Non idem, cum fortuna mutata impetum Convertat, clade ut subita frangatur sua, Ut illa ad alios dicta, et præcepta excidant.

р. 20б.

Hæc cum disputant, hoc student efficere, naturæ obsisti nullo modo posse: 50 ii tamen fatentur, graviores ægritudines

16 Cum se in m. stultitia - - harcre.] nectitur enim cum sequentibus quid hos Sic Mss. etiam Guelf. et edd. vett. Gru- placavit, nisi quod non putabant. terus, s. Gebhardus, de Turnebi sententia substituit habere, nempe pro habitare. Sanc habere pro habitare dicitur, sed cum accusativo: nuspiam, quod repereriu, sic habere v. c. in urbe.

17 Qui non putant lugendum viris.] Scribendum putabant, aut putaverunt. tumen.

18 Quis tam demens. | Malim cum Davisio Ecquis, aut addi est.

19 Cum audisset de suo.] Immo de sua sc. morte, aut addendum filio ex cd. Junt. et Ms. Eliensi, illud melius.

20 li tamen fut. | Puto legendum iidem

suscipi, quam natura cogat. quæ est igitur amentia, 21 ut 72 nos quoque idem ab aliis requiramus? Sed plures sunt causæ suscipiendi doloris. primumailla opinio mali, quo viso, atque persuaso ægritudo insequitur necessario. deinde etiam gratum mortuis se facere, si graviter cos lugeant, arbitrantur. accedit superstitio muliebris quædam. existimant enim, diis immortalibus se facilius satis facturos, 22 si eorum plaga perculsi, afflictos se, et stratos esse fateantur. sed hæc inter se quam repugnent, plerique non vident. laudant enim cos, qui æquo animo moriantur: qui alterius mortem æquo animo ferant, eos putant vituperandos, quasi fieri ullo modo possit, quod in amatorio sermone dici solet, ut quisquam 73 plus alterum diligat, quam se. Præclarum illud est, et si quæris, rectum quoque, et verum, ut cos, qui nobis carissimi esse debeant, æque ac nosmetipsos amemus: 23 ut vero plus, fieri nullo pacto potest, ne optandum quidem est in amicitia, ut me ille plus, quam se, ego illum plus, quam me. perturbatio vitæ, si ita sit, atque officiorum omnium. 30 consequatur. Sed de hoc alias. nunc illud satis est, non attribuere ad amissionem amicorum, miseriam nostram, ne illos plus, quam ipsi velint, si sentiant: plus certe, quam nosmetipsos, diligamus. nam, quodaiunt, plerosque consolationibus nihil levari, adjunguntque, consolatores ipsos confiteri se miseros, cum ad eos impetum suum fortuna converb. terit: utrumque dissolvitur. sunt enim ista non natura vitia, sed culpa. stultitiam autem accusare quamvis copiose licet, nam et qui non levantur, ipsi ad miseriam invitant: et qui suos casus aliter ferunt, 24 atque auctores aliis ipsi fuerunt, non sunt vitiosiores, quam fere plerique, qui avari avaros, gloriæ cupidos gloriosi reprehendunt? est enim 74 proprium stultitiæ, aliorum vitia cernere, oblivisci suorum. Sed nimirum hoc maximum est experimentum, cum constet ægritudinem vetustate tolli, hanc vim non esse in die positam, sed 25 in cogitatione diuturna, nam si et cadem res est,

²¹ Ut nos q. idem ab aliis requiramus.] Hic aliquid deesse videtur, nempe, in quo sit amentia, sc. graviores agritudines suscipere, quam natura cogat, tum placet Davisii correctio ab illis idem requiramus, nempe ab iis, qui have disputant.

²² Si corum playa perculsi.] Malim percussi, qua verba sape in libris permutantur; et id h. l. aptum est, non illud.

²³ At rero plus.] Davisius, ut rero plus. Sie et ed. Junt. et aliae vett. placet et mihi.

²⁴ Atque ut auctores.] Bene Davisius delevit ut, nam non solet in hac forma addi.

²⁵⁹ In cogitatione dinturna.] Male a Grutero editum est diurna, quia in Miss. repererat, ut est et in Gu, natum e com-

et idem est homo: qui potest quidquam de dolore mutari. si neque de eo, propter quod dolet, quidquam est mutatum. neque de eo, qui dolet? cogitatio igitur diuturna, nihil esse in re mali, dolori medetur, non ipsa diuturnitas. Hic mi- 31 hi afferunt mediocritates. quæ si naturales sunt, quid opus est consolatione? natura enim ipsa terminabit modum, sin opinabiles, opinio tota tollatur. satis dictum esse arbitror. ægritudinem, esse opinionem mali præsentis, in qua opinione illud insit, at ægritudinem suscipere oporteat.

Additur ad hanc definitionem a Zenone recte, ut illa opi- 75 nio præsentis mali sit recens. hoc autem verbum sic interpretatur, ut non tantum illud recens esse velit, quod paullo ante acciderit, sed, quam diu in illo opinato malo vis quædam insit, 26 et vigeat, et habeat quandam viriditatem, tam diu appelletur recens: ut Artemisia illa, Mausoli, Cariæ regis, uxor; qua nobile illud Halicarnassi fecit sepulcrum. quamdiu vixit, vixit in luctu, eodemque etiam confecta contabuit, huic erat illa opinio quotidie recens: quæ tum denique 27 non appellatur recens, cum vetustate exaruit.

Hac igitur officia sunt consolantium, tollere agritudinem p. 207. funditus, aut sedare, aut detrahere quam plurimum, aut supprimere, nec pati manare longius, 20 aut ad alia mentem traducere. Sunt, qui unum officium consolantis putent, 76 malum illud omnino non esse, ut Cleanthi placet, sunt, qui non magnum malum, ut Peripatetici. 29 sunt, qui abducant a malis ad bona, ut Epicurus. sunt, qui satis putent, ostendere, nihil inopinati 30 accidisse, nihil mali. Chrysippus autem caput esse censet in consolando, detrahere illam opinionem mærenti, si se officio fungi putet justo, atque debi-

pendio, bene iliud reddidit Davisiuc, sic rum esse non potest. Davisius e Mss. deet paullo post est, et commemoratur diu-

26 Et vigeat.] Davisius ut v.

Davis. et Leid. ap. Buherium appellatur: res enim pertinet ad genus universum. in consolantis, putent verum est. Sic et Buherius praefert hoc. nil interest, nisi mox correxi: abducant, putent. quod in illo legendum ctiam videtur exaruerit. itaque ipse hoc prætuli. Librarii putavere, rem ad illam narrationem de Artemisia pertinere, itaque ex co fecere appellahatur.

28 Aut ad aliam traducere. Aliam ve- auctores sententiæ adduntur.

dit alia: sed et sic aliquid deesse videtur: un mentem? quod et in Gu. est sed cum ab.

29 Sunt qui abducant.] Vulgo male ab-27 Non appellabatur recens.] Non pla- ducunt, item paullo post putent dedi procet deberet sequi exaruisset. Legendum putant. Sunt, qui putent etiam paullo anappellabitur, vel, ut est in Ms. Bak. ap. te est putent. Davisius primo male fecit putant, deinde addidit docere sed id latet

> 30 Accidisse, nihil mali.] Nihil mali displicuit viris doctis, et est sane non aptum. Manutius et Lambinus corrigunt nihil novi. non male. Sed Davisius pro co ponit ut Cyrenaici: quia in omnibus membris

to. sunt etiam, ³¹ qui hæc omnia genera consolandi colligant. alius enim alio modo movetur, ut fere nos omnia in consolationem unam conjecimus: erat enim in tumore animus, et omnis in eo tentabatur curatio. sed sumendum tempus est non minus in animorum morbis, quam in corporum: ut Prometheus ille Æschyli; cui cum dictum esset,

Atqui, Prometheu, te hoc tenere existimo, Mederi posse rationem iracundiæ.

Respondit,

Si quidem qui tempestivam medicinam admovens Non ad gravescens vulnus illidat manus.

32 Erit igitur in consolationibus prima medicina, doccre aut 77 nullum malum esse, aut admodum parvum: altera et de communi conditione vitæ, et proprie, si quid sit de ipsius, qui mæreat; 32 [disputandum] tertia, summam esse stultitiam frustra confici mærore, cum intelligas, nihil posse profici. nam Cleanthes quidem sapientem consolatur: qui conb. solatione non eget. nihil enim esse malum, quod turpe non sit, si lugenti persuascris, non tu illi luctum, sed stultitiam detraxeris. alienum autem tempus docendi. et tamen non satis mihi videtur vidisse hoc Cleanthes, suscipi aliquando ægritudinem posse ex eo ipso, quod esse summum malum Cleanthes ipse fatcatur, quid enim dicemus? cum Socrates Alcibiadi persuasisset, ut accepimus, cum nihil hominis esse, nec quidquam inter Alcibiadem, summo loco natum, et quemvis bajulum interesse: cum se Alcibiades afflictaret, lacrymansque Socrati supplex esset, ut sibi virtutem traderet, turpitudinemque depelleret: quid dicemus, Cleanthe? 33 num in illa re, quæ ægritudine Alcibiadem afficie-78 bat, mali nihil fuisse? Quid? illa Lyconis, qualia sunt? qui ægritudinem extenuans, parvis ait eam rebus moveri, 34 fortunæ et corporis incommodis, non animi malis. quid ergo? illud, quod Alcibiades dolebat, non ex animi malis, vitiisque constabat? Ad Epicuri consolationem satis est 33 ante dictum. Ne illa quidem consolatio firmissima est. 79 quamquam et usitata est, et sæpe prodest: Non tibi hoc

³¹ Qui - - colligant.] Male vulgo colligunt.

³² Disputandum.] Hoc verbum a glossatore est, delendumque, pendet oratio a docere, ut et qua post tertia sunt.

⁸³ Num inilla re.] Sic edd. vett. etiam Vict. Manut. Lamb. Gruterus e Pall Mss. tum. male.

³⁴ Fortunæ et corporis incommodis.] Suspicatus sum fortuna.

soli. Prodest hæc guidem, ut dixi, sed nec semper, nec omnibus. sunt enim, qui respuant : sed refert, quo modo adhibeatur. ut enim tulerit quisque eorum, qui sapienter tulerunt, non quo quisque incommodo affectus sit, prædicandum est. Chrysippi, ad veritatem firmissima est: ad tempus ægritudinis, difficilis. magnum opus est, probare mærenti, illum suo judicio, et quod se ita putet oportere facere, mærere, nimirum igitur, ut in causis non semper utimur eodem statu: (sic enim appellamus controversiarum genera) p. 208. sed ad tempus, ad controversiae naturam, ad personam ac-a. commodamus: sic in ægritudine lenienda quam quisque curationem recipere possit, videndum est.

Sed nescio quo pacto ab eo, quod crat a te propositum, 80 aberravit oratio, tu cnim de sapiente quæsieras: cui aut malum videri nullum potest, quod vacet turpitudine: aut ita parvum malum, ut id obruatur sapientia, vixque appareat: qui nihil opinione affingat, assumatque ad ægritudinem: nec id putet esse rectum, se quam maxime excruciari luctuque confici: quo pravius nihil esse possit. edocuit tamen ratio, ut mihi quidem videtur, cum hoc ipsum proprie non quæreretur hoc tempore, num quod esset malum, nisi auod idem dici turpe posset: tamen ut videremus, quidquid esset in ægritudine mali, id non naturale esse, sed voluntario judicio, et opinionis errore contractum. Tracta- 81 tum est autem a nobis id genus ægritudinis, quod unum est omnium maximum, ut, co sublato, reliquorum remedia ne magnopere quærenda arbitraremur. Sunt enim certa, quæ 34 de paupertate; certa, quæ de vita inhonorata, et ingloria dici soleant. separatim certæ scholæ sunt de exsilio, de interitu patriæ, de servitute, de debilitate, de cæcitate, et de omni casu, in quo nomen poni solet calamitatis. hæc Græci in singulas scholas, et in singulos libros dispertiunt. 35 opus enim quærunt: quamquam plenæ disputationes delectationis sunt. Et tamen, ut medici, toto corpore cu- 82 rando, minimæ etiam parti, si condoluit, medentur: 36 sic philosophia, cum universam ægritudinem sustulit, tamen,

quærunt, sicut pauperes occasionem labo- deinde in consequenti, quod est in verbis randi et quærendi, unde vivant.

videtur cohærere. nam 70 philosophia non aliunde malim alicunde.

³⁵ Opus enim quarunt.] Jocose in phi- habet verbum, cui jungatur. Conjeci, losophos, qui scribendi materiam anxic primum legendum hic esse philosophia, etsi singularum rerum, &c. legerim ei s. r. 36 Sic philosophia, &c.] Hic locus non s. p. consolationes sie et Davisius. pro in

si quis error aliunde exstitit, si paupertas momordit, si ignominia pupugit, si quid tenebrarum obfudit exsilium, aut b. eorum, quæ modo dixi, si quid exstitit: et si singularum rerum sunt propriæ consolationes: de quibus audies tu quidem, cum voles: sed ad eundem fontem revertendum est. ægritudinem omnem procul abesse a sapiente, quod inanis sit, quod frustra suscipiatur, quod non natura exoriatur, sed judicio, sed opinione, sed quadam invitatione ad dolendum. 83 cum id decreverimus ita fieri oportere. Hoc detracto, quod totum est voluntarium, ægritudo erit sublata illa mærens: 37 morsus tamen, et contractiunculæ quædam animi relinquentur, hanc dicant sane naturalem, dum ægritudinis nomen absit, grave, tætrum, funestum: quod cum sapientia esse, atque, ut ita dicam, habitare nullo modo possit. Atqui stirpes sunt ægritudinis, quam multæ, quam amaræ! quæ, ipso trunco everso, 38 omnes eligendæ sunt. et. si necesse erit, singulis disputationibus, superest enim nobis hoc. cuicuimodi est, otium. Sed ratio una omnium est ægritudinum, plura nomina, nam et invidere, ægritudinis est, et æmulari, et obtrectare, et misereri, angi, lugere, mærere, ærumna affici, lamentari, sollicitari, dolere, in moles-84 tia esse, afflictari, desperare. Hac omnia definiunt Stoici: eaque verba, quæ dixi, singularum rerum sunt, non, ut videntur, easdem res significant, sed aliquid differunt: quod alio loco fortasse tractabimus. hæ sunt illæ fibræ stirpium. quas initio dixi, persequendæ, et omnes eligendæ, ne ulla umquam possit existere. magnum opus, et difficile. quis negat? quid autem præclarum, non idem arduum? sed tamen 39 id effecturam philosophia profitetur. nos modo curationem ejus recipiamus. Verum quidem hæc hactenus. cetera, quotiescumque voletis, et hoc loco, et aliis, parata vobis crunt.

38 Omnes eligendæ sunt.] I. c. tollendæ, evellendæ. Davisius correxitelidendæ sunt, bene, opinor.

39 Id effecturam.] Davisius addidit se.

relinquetur, ut vidit Bentleius.

³⁷ Morsus et contractiunculæ.] Quia se- quod est verbum Ciceronis in hac re: sed quitur hanc, legendum contractiuncula - - et eligere in hac re dicitur. itaque Burmannus ad Virg. G. II, 407. defendit.

M. TULLII CICERONIS

TUSCULANARUM QUÆSTIONUM

AD

M. BRUTUM

LIBER QUARTUS.

DE

RELIQUIS ANIMI PERTURBATIONIBUS.

ARGUMENTUM.

Prafatio hujus libri ad asserendum priscis Romanis Philosophia studium comparata est. Ipsa autem libri hujus disputatio in hoc versatur, ut, omni perturbatione posse sapientem vacare, demonstretur. Primo adfertur perturbationis Stoica definitio, et in quattuor genera distributio; quarum duæ ex bonis opinatis sunt, ut latitia et libido; dua ex malorum errore, ut agritudo et metus: hisque singulis perturbationibus sua partes subjiciuntur. c. 4-9. Deinde quomodo ipsa perturbatio ab agrotatione seu morbo differat, et qua sit in hoc genere animi cum corpore similitudo, ostenditur. c. 10-14. Sequitur postea brevis demonstratio ejus, quod quarebatur, nempe perturbationem cum sapientia consistere non posse, longa autem contra Peripateticos disputatio, qui perturbationes necessarias esse, naturales, utilesque contendunt, easque a sapiente non tollendas et extirpandas, sed modum ipsis adhibendum statuunt, c. 15-26. Subjicitur tandem de perturbationum curatione. Ea varia est, neque omnis perturbatio una ratione sedatur. præterea in quattuor perturbationibus illis ca distinctio: Primum, utrum ad universam perturbationem, tamquam agritudinem, latitiam, an ad singulas, h. e. generibus subjectas formas adhibeatur; deinde, utrum mali bonive opinionem, an ipsam omnino perturbationem tollas. Sed certa et propria sanatio est, si doceas, ipsas perturbationes per se esse vitiosas, nec habere quicquam aut naturale, aut necessarium. 'Altera autem ratio, quæ simul opinionem boni aut mali tollit, est ca quidem utilior, sed raro proficit, neque est ad vulgus adhibenda. Est etiam, ubi adhiberi plane non potest, quod res, quæ perturbat animum, vere est bona aut mala, tamquam, si quis ægre ferat, nihil in se esse virtutis, nihil animi, nihil officii, nihil honestatis. c. 27. 28. Reliqua disputatio, quomodo quattuor ista genera tollenda sint, docet.

CUM multis locis nostrorum hominum ingenia, virtutes- 1 que, Brute, soleo mirari, tum maxime his in studiis, 1 quæ 1

sero admodum expetita, in hanc civitatem e Græcia transtulerunt. nam cum a primo urbis ortu, regiis institutis, partim etiam legibus, auspicia, cæremoniæ, comitia, provocationes, patrum consilium, equitum peditumque descriptio, tota res militaris, divinitus ² esset constituta; tum progressio admirabilis, incredibilisque cursus ad omnem excellentiam factus est, dominatu regio republica liberata, nec vero hic locus est, ut de moribus institutisque majorum, et disciplina ac temperatione civitatis loquamur, aliis hæc locis satis accurate a nobis dicta sunt, maximeque in iis sex libris. 2 quos de republica scripsimus. Hoc autem loco consideranti mihi studia doctrinæ, multa sane occurrunt, cur ea quoque arcessita aliunde, neque solum expetita, sed etiam conservata, et culta videantur, erat enim illis pæne in conspectu præstanti sapientia et nobilitate Pythagoras, qui fuit b. in Italia temporibus iisdem, quibus L. Brutus patriam liberavit. præclarus auctor nobilitatis tuæ. Pythagoræ autem doctrina cum longe lateque flueret, permanavisse mihi videtur in hanc civitatem: idque cum conjectura probabile est, tum quibusdam etiam vestigiis indicatur, quis enim est, qui putet, cum floreret ³[in Italia] Græcia potentissimis et maximis urbibus, ea, quæ magna dicta est, in hisque primum ipsius Pythagoræ, deinde postea Pythagoreorum tantum nomen esset, nostrorum hominum ad eorum doctissi-3 mas voces aures clausas fuisse? Quinetiam arbitror, propter Pythagoreorum admirationem, Numam quoque regem, Pythagoreum a posterioribus existimatum, nam cum Pythagoræ disciplinam et instituta cognoscerent, regisque ejus æquitatem, et sapientiam a majoribus suis accepissent, ætates autem et tempora ignorarent propter vetustatem, eum, qui sapientia excelleret, Pythagoræ auditorem fuisse 2 crediderunt. Et de conjectura quidem hactenus. Vestigia autem Pythagoreorum, quamquam multa colligi possunt. paucis tamen utemur, quoniam non id agitur hoc tempore. nam cum carminibus soliti illi esse dicantur et præcepta quædam occultius tradere, et mentes suas a cogitationum

ceronem puto scripsisse transierunt.

ad ingenia, ut ea transtulisse ca studia concursus duorum ὁμωιστελεύτων verborum : Romam dicantur. durum hoc fuerit. Ci- deinde redundantia hujus nominis. nam illud Græciæ additum, ea, quæ magna dicta 2 Esset constituta.] Quia hoc est com- est, satis Gracciam in extrema Italia distin-mune pluribus præcedentibus non male guit ab altera. lgitur illud in Italia forte est a glossatore.

Davisius essent edidit.

³ In Italia.] Hic primum me offendit

intentione, cantu, fidibusque ad tranquillitatem traducere. gravissimus auctor in Originibus dixit Cato, morem anud majores hunc epularum fuisse, ut deinceps, qui accubarent. canerent ad tibiam clarorum virorum laudes, atque virtutes. ex quo perspicuum est, et 4 cantus tum fuisse rescriptos vocum sonis, et carmina. Quamquam id quidem etiam 4 XII tabulæ declarant, condi jam tum solitum esse carmen: quod ne liceret ficri ad alterius injuriam, lege sanxerunt. nec vero illud non cruditorum temporum argumentum est. quod et deorum pulvinaribus, et epulis magistratuum. 5 fides præcinunt: quod proprium ejus fuit, de qua loquor, disciplinæ. 6mihi quidem Appii Cæci carmen, quod valde Panæ- p. 210. tius laudat epistola quadam, quæ est ad Q. Tuberonem. a. 7 Pythagoreum videtur. multa etiam sunt in nostris institutis ⁸ ducta ab illis: quæ prætereo, ne ea, quæ ⁹ peperisse ipsi putamur, aliunde didicisse videamur. Sed, ut ad pro- 5 positum redeat oratio: quam brevi tempore, quot, et quanti poetæ, qui autem oratores exstiterunt? facile ut appareat, nostros omnia consequi potuisse, simul ut velle cœpissent. sed de ceteris studiis alio loco et dicemus, si usus fuerit, et sæpe diximus. Sapientiæ studium vetus id qui- 3 dem in nostris: sed tamen, ante Lælii ætatem, et Scipionis, non reperio, quos appellare possim nominatim, quibus adolescentibus, Stoicum Diogenem, et Academicum Carneadem video ad senatum ab Atheniensibus missos esse legatos, qui cum reipublicæ nullam umquam partem attigissent, essetque corum alter Cyrenæus, alter Babylonius, numquam profecto scholis essent excitati, neque ad illud munus electi, nisi in quibusdam principibus, temporibus illis, fuissent studia doctrinæ, qui cum cetera litteris mandarent, alii jus civile, alii orationes suas, alii 10 monumenta majorum: hanc amplissimam omnium artium bene vivendi disciplinam vita magis, quam litteris persecuti sunt. illius veræ, elegantisque philosophiæ, quæ ducta a Socrate

J. Fr. Gronovii correctionem descriptos ex cepi. Livio VII, 1. descripto ad tibicinem cantu.

4 Cantus fuisse rescriptos vocum sonis.] hi displicuit Pythagoreorum quia in Mss. Rescriptos habent Mss. et edd. vett. probo Paris. et ed. vet. est Pythagoreum, id re-

8 Dicta ab illis. | Recte Davisius ducta, quod secutus sum. sic Ms. Guelf.

⁵ Fides pracinunt.] De re præterita sermo est. ergo præcinuerunt.

⁶ Mihi quidem etiam.] Delevi etiam auctoribus Mss. ap. Davis. et quia rursus est in sequente argumento.

⁹ Peperisse.] Davisius reperisse, quod melius respondet ro didicisse, etsi de inventione parere et gignere eleganter dicitur. 10 Monumenta majorum. I. e. res a

⁷ Pythagoreorum videtur. | Semper mi- majoribus gestas et memoria dignas.

in Peripateticis adhuc permansit, et idem alio modo dicentibus Stoicis, cum Academici corum controversias disceptarent, nulla fere sunt, aut pauca admodum Latina monub. menta, sive propter magnitudinem rerum, occupationemque hominum, sive etiam, quod imperitis ea probari posse non arbitrabantur: cum interim, illis silentibus C. Amafinius ¹¹ exstitit dicens: cujus libris editis, commota multitudo contulit se ad candem potissimum disciplinam, sive quod erat cognitu perfacilis, sive quod invitabat 12 illecebris blandæ voluptatis, sive etiam, quia nihil prolatum erat mez lius; illud, quod erat, tenebant. Post Amafinium autem multi ejusdem æmuli rationis multa cum scripsissent. Italiam totam occupaverunt: quodque maximum argumentum est, non dici illa subtiliter, quod etiam facile ediscantur: et ab indoctis probentur, id illi firmamentum esse discipli-4 næ putant. Sed defendat quod quisque sentit: sunt enim judicia libera: nos institutum tenebimus, 13 nulliusque unius disciplinæ legibus adstricti, quibus in philosophia necessario pareamus, quid sit in quaque re maxime probabile, semper requiremus, quod cum sæpe alias, tum nuper in Tusculano studiose egimus. Itaque expositis tridui disputationibus, quartus dies hoc libro 14 concludetur. ut enim in inferiorem ambulationem descendimus, quod feceramus idem superioribus diebus, acta res est sic.

M. Dicat, si quis vult, qua de re disputari velit. A. Non mihi videtur omni animi perturbatione posse sapiens vacare. M. Ægritudine quidem hesterna disputatione videbatur: nisi forte temporis causa assentiebare. A. Minime vero. nam mihi egregie probata est oratio tua. M. Non igitur existimas cadere in sapientem ægritudinem? Prorsus non arbitror. M. Atqui, si ista perturbare animum sapientis non potest, nulla poterit. Quid enim? metusne p. 211. conturbet? At earum rerum est absentium metus, quarum præsentium est ægritudo. sublata igitur ægritudine, subla-

11 Exstitit dicens. Dicens delet Lam- invitabat, necessitate Grammatica: nam refertur ad disciplinam, ut præcedens erat.

binus. Certe offendit paululum. Cicero potest venustatem ex antithetis silere -- dicere quæsivisse, ut aliis locis: sed oppositum rov silentibus est et in sequente editis libris. Buherius ex cd. vetere dedit docens: quod non magis placet.

Davisio recepi, tum pro invitabatur dedi sed secutus sum libros a Buherio laudatos.

¹³ Nulliusque unius disciplina.] Dedi nulliusque pro nullisque ut voluit Bentleius. Sic dicimus in nullius magistri verba jurare, non, in nulla magistri verba. Et sic habent Mss. Paris.

¹² Illecebris blandis voluptatis.] Quia 14 Concluderur.] Vulgo est concludi-plures libri scr. habent blanda, id cum tur. ego olim conjiciebam concludatur:

tus est metus. restant duæ perturbationes, lætitia gestiens, et libido: quæ si non cadent in sapientem, semper mens erit tranquilla sapientis. A. Sic prorsus intelligo. M. Utrum 9 igitur mavis? statimne nos vela facere, an quasi e portu egredientes 15 paullulum remigare? A. Quidnam est istuc? 5 non enim intelligo. M. Quia Chrysippus, et Stoici, cum de animi perturbationibus disputant, magnam partem in his partiendis et definiendis occupati sunt: illa eorum perexigua oratio est, qua medeantur animis, nec eos turbulentos esse patiantur. Peripatetici autem ad placandos animos multa afferunt: spinas partiendi et definiendi prætermittunt. quærebam igitur, utrum 16 panderem vela orationis statim, an eam ante paullulum dialecticorum remis propellerem. A. Isto modo vero, crit enim hoc totum, quod quæro. ex utroque perfectius. M. Est id quidem rectius: sed post 10 requires, si quid fuerit obscurius. A. Faciam equidem. tu tamen, ut soles, dices ista ipsa obscura planius, quam dicuntur a Græcis. M. Enitar equidem: sed intento onus estanimo, 17 ne omnia dilabantur, si unum aliquod effugerit. Quoniam quæ Græci πάθη vocant, nobis perturbationes appellari magis placet, quam morbos: in his explicandis veterem illam equidem Pythagoræ primum, deinde Platonis descriptionem sequar: qui animum in duas partes dividunt: alteram rationis participem faciunt, alteram expertem, in participe rationis ponunt tranquillitatem, id est, placidam. quietamque constantiam: in illa altera motus turbidos tum iræ, tum cupiditatis, contrarios inimicosque rationi. Sit 11 igitur hic fons. Utamur tamen, in his perturbationibus de- b. scribendis, Stoicorum definitionibus, et partitionibus: qui mihi videntur in hac quæstione versari acutissime.

Estigitur Zenonis hæc definitio, ut perturbatio sit, quod 6 πάθος ille dicit, aversa a recta ratione, contra naturam, animi commotio. quidam brevius, perturbationem, esse appetitum vehementiorem: sed vehementiorem eum volunt esse, qui longius discesserit a naturæ constantia, partes

¹⁵ Paullulum remigure.] I. e. lente in Ms. reperit additum velut egredientes e progredi, nempe subtiliori disputatione portu, idque ei verum visum. immo est a per definitiones, divisiones, &c.

edidit orationi. an ergo etiam vela navi, non navis panduntur. et clare oratio com- dum elabantur, quod melius respondet alparatur navi, non vento, cui vela pandun- teri effugerit. tur, quia dicitur remis propelli. Buherius

glossatore. Cicero alio loco dicit egredi-16 Panderem vela orationis.] Davisius entes e portu solere inhibere remis.

¹⁷ Ne omnia dilabantur.] Conjeci du-

autem perturbationum volunt ex duobus opinatis bonis nasci, et ex duobus opinatis malis: ita esse quattuor. ex bonis libidinem, et lætitiam: ut sit lætitia, præsentium bonorum; libido, futurorum. ex malis metum, et ægritudinem nasci censent: metum, futuris: ægritudinem, præsentibus. quæ enim venientia metuuntur, eadem afficiunt ægri-12 tudine instantia. Lætitia autem et libido in bonorum opinione versantur, cum libido 18 ad id, quod videtur bonum, injecta, et inflammata rapiatur; lætitia, ut adepta jam aliquid concupitum, efferatur, et gestiat. natura enim omnes ea, quæ bona videntur, sequentur, fugiuntque contraria. Quamobrem simul objecta species cujuspiam est, quod bonum videatur, ad id adipiscendum impellit ipsa natura. id cum constanter prudenterque fit, ejusmodi appetitionem Stoici βούλησιν appellant, nos appellamus voluntatem. eam illi putant in solo esse sapiente, quam sic definiunt. voluntas est, quæ quid cum ratione desiderat, quæ autem, 19 ratione adversa, incitata est vehementius, ea libido est, vel cupi-13 ditas effrenata: quæ in omnibus stultis invenitur. Itemp. 212. que, cum ita movemur, ut in bono simus aliquo, dupliciter id contingit, nam cum ratione animus movetur placide atque constanter, tum illud gaudium dicitur. cum autem inaniter et effuse animus exsultat, tum illa lætitia gestiens, vel nimia dici potest; quam ita definiunt, sine ratione animi clationem. quoniamque, ut bona natura appetimus, sic a malis natura declinamus: 20 quæ declinatio, cum ratione fiet, cautio appelletur, eaque intelligatur in solo esse sapiente: quæ autem sine ratione, et cum exanimatione humili, atque fracta, nominetur metus. est igitur metus, ratione adversa, cautio. 21 præsentis autem mali, sapientis affectio. 14 nulla est. Stulti autem ægritudo est ea, qua afficiuntur in malis opinatis, animosque demittunt, et contrahunt, rationi non obtemperantes, itaque hec prima definitio est, ut ægri-

18 Ad id, q. v. b. injecta et inflammata.] jus : neutrum bene. vulgatum verum est : rexit inlecta, quod et scr. et edd. quadam animi, adversante ratione, contractio. de veteribus habent, placuitque et Buherio. et est id facilius vulgato injecta: sed si e Mss. et contextu. tamen et injecta defendi potest ex Nat. D. 21 Prasentis muli, sapientis affectio nulla I, 20. in quam se animus injiciens alque in- est.] I. c. c præsenti malo sapiens non tendens. itaque non ausus sum id tollere.

¹⁹ Ratione adversa.] I. e. contra ratioratione, ut et post, prope finem capitis hu- stultis.

Hæsere viri docti ad injecta, Davisius cor- firmaturque eo, quod est in fine capitis,

²⁰ Qua declinatio cum r. fiet.] Delevi

afficitur: nam ea foret ægritudo, qua sapientem carere demonstratum est L. III. nem. Davisius in ed. sec. dedit aversa Bentleius legi volebat supienti et mox

tudo sit animi, adversante ratione, contractio. sic quattuor perturbationes sunt, tres constantiæ, quoniam ægritudini nulla constantia opponitur.

Sed omnes perturbationes judicio censent fieri et opi- 7 nione. Itaque eas definiunt pressius, ut intelligatur non modo quam vitiosæ, sed etiam quam in nostra sint potestate, est igitur ægritudo, opinio recens mali præsentis, in quo 22 demitti contrahique animo rectum esse videatur. lætitia, opinio recens boni præsentis, in quo efferri rectum esse videatur, metus, opinio impendentis mali, quod intolerabile esse videatur, libido, opinio venturi boni, quod sit ex usu, jam præsens esse atque adesse. Sed quæ judicia, 15 quasque opiniones perturbationum esse dixi, non in eis perturbationes solum positas esse dicunt, 23 verum illa etiam. quæ efficiuntur perturbationibus, ut ægritudo quasi morsum aliquem doloris efficiat; metus, recessum quendam b. animi et fugam; lætitia profusam hilaritatem; libido effrenatam appetentiam. opinationem autem, quam in omnes definitiones superiores inclusimus, volunt esse imbecillam assensionem.

Sed singulis perturbationibus partes ejusdem generis 16 plures subjiciuntur: ut ægritudini, invidentia (utendum est enim, docendi causa, verbo minus usitato; quoniam invidia non in eo, qui invidet, solum dicitur, sed ctiam in eo, cui invidetur) æmulatio, obtrectatio, misericordia, angor, luctus, mæror, ærumna, dolor, lamentatio, sollicitudo, molestia, afflictatio, desperatio, et si quæ sunt de genere codem. sub metum autem subjecta sunt pigritia, pudor, terror, timor, pavor, exanimatio, conturbatio, formido. Voluptati malivolentia 24 [lætans malo alieno], delectatio, jactatio, et similia. Libidini ira, excandescentia, odium, inimicitia, discordia, indigentia, desiderium, et cetera eiusmodi. hæc autem definiunt hoc modo. Invidentiam esse 8 dicunt ægritudinem susceptam propter alterius res secun- 17 das, quæ nihil noceant invidenti. nam si quis doleat ejus rebus secundis, a quo ipse lædatur, non recte dicitur invi-

²² Demitti contrahique animo.] Pearcius volebat animos, sed nil interest, dici potest centrahi animo et animos: potest ctiam plane omitti. animos tamen melius convenit τῶ demitti, sed satis est animo verbum ultimum contrahi convenire.

²³ Verum illa etiam.] Davisius corrigendum putabat verum in illis etiam, bene, ut opinor.

²⁴ Latuns m. a.] Hoc est a glossatore. pertinet enim ad definitionem, quæ infra est.

dere; ut si Hectori Agamemno. 25 qui, autem, cui alterius commoda nihil noceant, tamen eum doleat his frui, is invidet profecto. Æmulatio autem dupliciter illa quidem dicitur, ut et in laude, et in vitio nomen hoc sit. nam et imitatio virtutis, æmulatio dicitur: sed ea nihil hoc loco utimur; est enim laudis: et est æmulatio, ægritudo, si eo, quod 18 concupierit, alius potiatur, ipse careat. Obtrectatio autem est ea, quam intelligi zelotypiam volo, ægritudo ex eo, quod alter quoque potiatur eo, quod ipse concupiverit. Misericordia, est ægritudo ex miseria alterius, injuria laborantis, nemo enim parricidæ, aut proditoris supplicio p. 213. misericordia commovetur. Angor, ægritudo premens. Luctus, ægritudo ex ejus, qui carus fuerit, iuteritu acerbo. Mæror, ægritudo flebilis. Ærumna, ægritudo laboriosa. Dolor, ægritudo crucians. Lamentatio, ægritudo cum eju-Sollicitudo, ægritudo cum cogitatione. ægritudo permanens. Afflictatio, ægritudo cum vexatione corporis. Desperatio, ægritudo sine ulla rerum exspectatione meliorum. Quæ autem subjecta sunt sub metu, ea 19 sic definiunt: Pigritiam, metum consequentis laboris. 26 Pudorem et terrorem, metum concutientem, ex quo fit, ut pudorem rubor, terrorem pallor, et tremor, et dentium crepitus consequatur: Timorem, metum mali appropinquantis: Pavorem, metum mentem loco moventem, ex quo illud Ennii.

Tum pavor sapientiam omnem mihi ex animo expectorat:

Exanimationem, metum subsequentem, et quasi comitem pavoris: Conturbationem, metum excutientem cogitata:

O Formidinem, metum permanentem. Voluptatis autem partes hoc modo describunt, ut malivolentia, sit voluptas ex malo alterius sine emolumento suo: Delectatio, voluptas suavitate auditus animum deleniens. et, qualis est hæc aurium, tales sunt oculorum, et tactionum, et odorationum, et saporum: quæ sunt omnes unius generis, ad perfundendum animum tamquam illiquefactæ voluptates. Jactatio, est voluptas gestiens, et se efferens insolentius. Quæ autem libidini subjecta sunt, ea sic definiuntur, ut Ira, sit libido pæniendi ejus, qui videatur læsisse injuria. Excandescen-

²⁵ Qui autem, cui - nihil noceant.] edd. fere excidit. sed abesse non potest.

Durius mihi videtur hoc. malim qui a. nam et supra adjungitur terrori, et consecum.

quens postulat.

²⁶ Pudorem et terrorem.] Pudorem in

tia autem, sit ira nascens, et modo existens, 27 quæ θύμωσις Græce dicitur: Odium, ira inveterata: Inimicitia, ira ulciscendi tempus observans: Discordia, ira accrbior. 28 intimo odio et corde concepta: Indigentia, libido inexplebilis: Desiderium, libido ejus, qui nondum adsit, videndi. 29 Distinguunt illud etiam, ut sit libido earum rerum, quæ dicuntur de quodam, aut quibusdam: quæ κατηγορήματα dialectici appellant: ut habere divitias, capere honores. Indigentia, 30 rerum ipsarum est, ut honorum, ut pecuniæ. Omnium autem perturbationum fontem esse dicunt, Intem- 22 perantiam: quæ est a tota mente, 31 et a recta ratione defectio, sic aversa a præscriptione rationis, ut nullo modo appetitiones animi nec regi, nec contineri queant, quemadmodum igitur temperantia sedat appetitiones, et efficit, ut eæ rectæ rationi pareant; conservatque considerata judicia mentis: sic huic inimica intemperantia, omnem animi statum inflammat, conturbat, incitat. itaque et ægritudines, et metus, et reliquæ perturbationes omnes gignuntur ex ca. Quemadmodum cum sanguis corruptus est, aut pituita 10 redundat, aut bilis, in corpore morbi ægrotationesque nas- 23 cuntur, sic pravarum opinionum conturbatio, et ipsarum inter se repugnantia, sanitate spoliat animum, morbisque perturbat. Ex perturbationibus autem primum morbi conficiuntur, quæ vocant illi νοσήματα, eaque, quæ sunt eis morbis contraria, quæ habent ad res certas vitiosam offensionem atque fastidium: deinde ægrotationes, quæ appellantur a Stoicis άρρωστήματα, hisque item oppositæ contrariæ offensiones. Hoc loco nimium operæ consumitur a p. 214. Stoicis, maxime a Chrysippo, dum morbis corporum com- a. paratur morborum animi similitudo, qua oratione prætermissa minime necessaria, ea, quæ rem continent, pertractemus. Intelligatur igitur, perturbationem, jactantibus se 21 opinionibus inconstanter et turbide, in motu esse semper:

27 Qua θύμωσις Grace dicitur.] Dis- bendum Distinguant etiam, illud ut sit, plicet vox Domore h. l. Stephano in Thes. ita non opus erit post addere desiderium Gr. L. Valkenarioque in fragm. Eurip. ut sit; ut Bentleio visum est. p. 231. qui legi vult Dujass. sed ita et legendum qui.

28 Intimo adio et corde.] Lambinus et Bentleius corr. intimo animo, quod et Dawisius edidit. Buherius: inter duo corde, &c. quod illa definitio et in inimicitiam et odium cadit.

29 Distinguunt illud etiam.] Puto scri-

30 Rerum ipsarum est.] Bentleius correxit sit. est sane stare non potest, ego malim deleri.

S1 Et a recta ratione.] Hoc superva-cuum est per sequentia. itaque Davisius uncis inclusit, at spurium. In Guelf. deest et, quod firmat rectu ratione esse glossam.

cum autem hic fervor concitatioque animi inveteraverit, et tamquam in venis medullisque insederit, tum existit et morbus, et ægrotatio, et offensiones eæ, quæ sunt eis morbis 11 ægrotationibusque contrariæ. Hæc, quæ dico, cogitatione inter se different, re quidem copulata sunt, eaque oriuntur ex libidine et lætitia. nam cum est concupita pecunia, nec adhibita continuo ratio, quasi quædam Socratica medicina, 32 quæ sanaret eam cupiditatem: permanat in venas, et inhæret in visceribus illud malum, existitque morbus, et ægrotatio: 33 quæ avelli inveterata non possit: eique mor-25 bo nomen est avaritia. Similiterque ceteri morbi: ut gloriæ cupiditas, ut mulierositas, ut ita appellem eam, quæ Græce φιλογύνεια dicitur, ceterique similiter morbi ægrotationesque nascuntur. quæ autem sunt his contraria, ea nasci putantur a metu; ut odium mulierum, 34 quale in μισογύνω Attilii est: ut in hominum universum genus, quod accepimus de Timone, qui μισάνθρωπος appellatur: ut inhospitalitas est. quæ omnes ægrotationes animi ex quodam metu nascuntur earum rerum, quas fugiunt, et oderunt. 26 Definiunt autem animi ægrotationem, opinationem vehementem de re non expetenda, 35 tamquam valde expetenda, inhærentem et penitus insitam, quod autem nascitur ex offensione, ita definiunt, opinionem vehementem de re non fugienda, inhærentem, et penitus insitam, tamquam fuь. gienda. hæc autem ³⁶ opinatio est judicare se scire, quod nesciat. Ægrotationi autem talia quædam subjecta sunt, avaritia, ambitio, mulierositas, pervicacia, ligurritio, vinolentia, cupedia, et si qua similia. est autem avaritia, opinatio vehemens 37 de pecunia, quasi valde expetenda, inhærens, et penitus insita. similisque est ejusdem generis definitio 27 reliquarum. Offensionum autem definitiones sunt ejusmodi, ut inhospitalitas, sit opinio vehemens, valde fugiendum esse hospitem, eaque inhærens, et penitus insita. simi-

³² Quæ sanaret.] Bentleius correxit est sine dubio sit. Sic et mox de re non sanet, quod et Buherius probavit. malc. fugienda, tanquam fugienda infra in loco adhibita est postulat sanaret. illud germa-simili delevit Bentleius.

tur hoc ad unam ægrotationum, possunt locum non habet. Bentleius bene possit.

³⁴ Quale in μισογύνω Attilii est.] Sic

³⁵ Tamquam valde exp. sit.] Delendum Guelf.

³⁶ Opinatio est judicare.] Ms. Gryphii 33 Que a. i. non possunt.] Quia refer- habebat indicatio, quod recepit Davisius. non placet, quamquam et alii Mss. sic habent.

³⁷ De pecunia, quasi petenda sit. | Sit et Mss. plures, unde et Davisius et Aleman- h. l. delendum et scribendum expetendu. nus dedere. Vulgo quale in misoprovia est. et sic Mss. qui et addunt valde, ut et

literque definitur et mulierum odium, 38 ut Hippolyti; et, ut Timonis, generis humani.

Atque 39 ut ad valitudinis similitudinem veniamus, eaque 12 collatione utamur aliquando, sed parcius, quam solent Stoici: ut sunt alii ad alios morbos procliviores: (itaque dicimus gravedinosos quosdam, quosdam torminosos, non quia jam sint, 40 sed quia sæpe sint;) sic alii ad metum, alii ad aliam perturbationem. ex quo in aliis anxietas, unde anxii: 41 in aliis iracundia dicitur, quæ ab ira differt: estque aliud iracundum esse, aliud iratum; ut differt anxietas ab angore, neque enim omnes anxii, qui anguntur aliquando, nec qui anxii, semper anguntur: ut inter ebrietatem, et ebriositatem interest: aliudque est amatorem esse. aliud amantem. atque hæc aliorum ad alios morbos proclivitas late patet, nam pertinet ad omnes perturbationes. In 28 multis etiam vitiis apparet: sed nomen res non habet. ergo et invidi, et malivoli, et lividi, et timidi, et misericordes, quia proclives ad eas perturbationes, non quia semper fe-p. 215. runtur. hæc igitur proclivitas ad suum quodque genus, a a. similitudine corporis 42 ægrotatio dicatur, dum ea intelligatur ad ægrotandum proclivitas, sed hæc in bonis rebus, quod alii ad alia bona sunt aptiores, facilitas nominetur, in malis proclivitas, ut significet lapsionem: in neutris habeat superius nomen. Quo modo autem in corpore est morbus, 13 est agrotatio et vitium; sic in animo. Morbum appellant totius corporis corruptionem. Ægrotationem morbum cum 29 imbecillitate: vitium, cum partes corporis inter se dissident. ex quo pravitas membrorum, distortio, deformitas. itaque illa duo, morbus, et ægrotatio, 43 ex totius valitudinis [corporis] conquassatione et perturbatione gignuntur: vitium autem, integra valitudine, ipsum ex se cernitur. sed in animo tantummodo cogitatione possumus morbum ab ægrotatione sejungere. Vitiositas autem, est habitus, aut affectio

38 Ut Hippolyti.] In Atilii, opinor, Davisius correxit efficitur, etsi sinc libris.

Puto esse a glossatore.

³⁹ Ut ad v. s. veniamus. Vulgo male veniam: nam post est utamur, atque sic etiam Mss. plures.

⁴⁰ Sed quia sæpe sint: alii, &c.] Sint delevit Davisius et addidit sic: in hoc eum secuti sumus, quia id postulat ut in antecedente. atque id potest esse mutatum in sint. fortasse tamen fuit itu.

⁴¹ In aliis iracundia dicitur. | Bene

⁴² Ægrotatiodicatur, dum intelligatur.] Alii dicitur, et cum: quod ferri utcunque potest. sed si dum legitur, necessarium est

⁴³ Ex totius valitudinis corporis conquassatione. Puto corporis esse delendum. intelligitur enim per se, cum de corporis morbis et vitiis sermo sit.

in tota vita inconstans, et a se ipsa dissentiens, ita fit, ut in altera, corruptione opinionum morbus efficiatur et ægrotatio: in altera inconstantia et repugnantia, non enim omne vitium 44 partes habet dissentientes, ut eorum, qui non longe a sapientia absunt, affectio est illa quidem discrepans sibi ipsa, dum est insipiens, sed non distorta, nec prava. morbi autem, et ægrotationes, partes sunt vitiositatis: sed 30 perturbationes, sintne ejusdem partes, quæstio est. Vitia enim, affectiones sunt manentes: perturbationes autem, moventes, ut non possint affectionum manentium partes esse. atque ut in malis attingit animi naturam corporis similitudo, sic in bonis. sunt enim in corpore præcipua, pulcritudo, vires, valitudo, firmitas, velocitas: sunt item in anib. mo. 45 Ut enim corporis temperatio, cum ea congruunt inter se, e quibus constamus: sanitas sic animi dicitur, cum ejus judicia, opinionesque concordant, caque animi est virtus: quam alii ipsam temperantiam dicunt esse, alii obtemperantem temperantiæ præceptis, et eam subsequentem, nec habentem ullam speciem suam: sed sive hoc, sive illud sit, in solo esse sapiente. Est autem quædam animi sanitas, quæ in insipientem etiam cadat, 46 cum curatione medicorum 31 conturbatio mentis aufertur. Et, ut corporis est quædam apta figura membrorum, cum coloris quadam suavitate; ea quæ dicitur pulcritudo: sic in animo, opinionum judiciorumque æquabilitas et constantia, cum firmitate quadam et stabilitate virtutem subsequens, aut virtutis vim ipsam continens, pulcritudo vocatur. Itemque viribus corporis, et nervis, et efficacitati similes similibus verbis, animi vires nominantur. Velocitas autem corporis, celeritas appellatur: quæ eadem ingenii etiam laus habetur propter animi 14 multarum rerum brevi tempore percursionem. Illud, animorum corporumque dissimile, quod animi valentes morbo tentari non possunt; corpora possunt. sed corporum offensiones sine culpa accidere possunt, animorum non item: quorum omnes morbi et perturbationes ex aspernatione ra-

⁴⁴ Partes habet dissentientes.] Partes affectio - - non distorta nec prava. discentientes, hic non placuere viris doctis. Bentleius correxit pares dissidentias. Sed tur, sic sanitas animi dicitur. nec enim ab id probari non potest, verbum partes necessarium est : quia paullo post sunt partes et e seqq. patet, in quo partes dissentiunt, recepit Davisius. non bene et apte cohærent, itaque mox

⁴⁵ Ut enim.] Addidi Ut, quia sequiinitio dicitur.

⁴⁶ Cum curatione.] Quidam libri edd. reliositatis, ducta res est a corpore distorto, et scr. addunt et gubernatione, quod et

tionis eveniunt, itaque in hominibus solum exsistunt, nam bestiæ simile quiddam faciunt, sed in perturbationes non incidunt. Inter acutos autem, et inter hebetes interest, quod 32 ingeniosi, ut æs Corinthium in æruginem, sic illi in morbum et incidunt tardius, et recreantur ocyus: hebetes non Nec vero in omnem morbum ac perturbationem p. 916. animus ingeniosi cadit. 47 non enim multa efferata, et immania: quædam autem humanitatis quoque habent primam speciem, ut misericordia, ægritudo, metus. Ægrotationes autem morbique animorum difficilius evelli posse putantur, quam summa illa vitia, quæ virtutibus sunt contraria, morbis enim manentibus, vitia sublata esse non possunt, 48 quia non tam celeriter sanantur, quam illa tolluntur. Habes ea. 33 quæ de perturbationibus enucleate disputant Stoici, quæ logica appellant, quia disseruntur subtilius. ex quibus quoniam tamquam 49 e scrupulosis cotibus enavigavit oratio. reliquæ disputationis cursum teneamus: modo satis illa dilucide dixerimus, pro rerum obscuritate. A. Prorsus satis: sed si qua diligentius erunt cognoscenda, quæremus alias: nunc vela, qua modo dicebas, exspectamus et cursum. M. Quando et aliis locis de virtute diximus, et sæpe 15 dicendum crit (pleræque enim quæstiones, quæ ad vitam 34 moresque pertinent, a virtutis fonte ducuntur) quando igitur virtus est 50 affectio animi constans conveniensque, laudabiles efficiens eos, in quibus est, et ipsa per se, sua sponte, separata etiam utilitate, laudabilis, ex ea proficiscuntur honestæ voluntates, sententiæ, actiones, omnisque recta ratio: quamquam ipsa virtus brevissime recta ratio dici potest. Hujus igitur virtutis contraria est vitiositas, sic enim malo, quam malitiam appellare cam, quam Græci κακίαν appellant. nam malitia, certi cujusdam vitii nomen est: vitiositas, omnium. 51 ex qua concitantur perturbationes, qua sunt, ut paullo ante diximus, turbidi animorum concitati-

nia.] Int. in co esse solent, sed pro multa scruposa sara occurrunt apud Lucanum. legerim in ullu sc. cadit: aut, non enim ulla eff. in eo sunt. quamquam Bentleius etiam legit in ullam efferata et immania.

48 Quia.] Puto addendum hi, sc. morbi, sicut illa ad vitia pertinent.

49 E scrupulosis cotibus. | Putavi olim legendum scopulosis ex Or. in Caecil. c. 11. Lambinus et Bentleius correxere scruposis, quod cum scrupulosus confundi solet

47 Non enim multa efferata et imma- in libris. v. Heins. ad Valet. Fl. II, 518.

50 Affectio constans conveniensque.] Conjuci consentiensque: nam hoc verbo semper Cicero in hac re utitur.

51 Er qua cogitantur.] Quomodo cogitantur ? immo concitantur ut habent Ms. Manutii et voluit Camerarius. Sicet Bentleio placuit, deditque in ed. 1. Davisius. in altera tamen coorinutur.

que motus, aversi a ratione, et inimicissimi mentis vitæque tranquillæ. important enim ægritudines anxias atque acerbas, animosque affligunt et debilitant metu, iidem inflammant appetitione nimia: quam tum cupiditatem, tum libidinem dicimus, impotentiam quandam animi, a temperan-35 tia et moderatione plurimum dissidentem. Quæ si quando adepta est id, ⁵⁰ quod ei fuerat concupitum, ⁵³ tum fert alacritatem, 54 ut nihil esse constet, quod agat: ut ille, qui voluptatem animi nimiam, summum esse errorem arbitratur. corum igitur malorum in una virtute posita sanatio est. 16 Quid autem est non miserius solum, sed fœdius etiam, et deformius, 55 quam ægritudine quis afflictus, debilitatus, jacens? Cui miseriæ proximus est is, qui appropinquans aliquod malum metuit, exanimatusque pendet animi. quam vim mali significantes poetæ, impendere apud inferos saxum Tantalo faciunt, ob scelera animique impotentiam et superbiloquentiam, ca communis pæna stultitiæ est, omnibus enim, quorum mens abhorret a ratione, semper aliquis ta-36 lis terror impendet. Atque ut hæ tabificæ mentis perturbationes sunt, ægritudinem dico et metum: sic hilariores illæ, cupiditas, avide semper aliquid expetens, et inanis alacritas, id est, lætitia gestiens, non multum differunt ab amentia. Ex quo intelligitur, qualis ille sit, quem tum moderatum, alias modestum, temperantem, alias constantem continentemque dicimus. nonnumquam hæc eadem vocabula ad frugalitatis nomen, tamquam ad caput, referre volumus, quod nisi eo nomine virtutes continerentur, numquam ita per illud vulgatum esset, ut jam proverbii locum p. 217. obtineret, hominem frugi omnia recte facere, quod idem cum Stoici de sapiente dicunt, nimis admirabiliter, nimis-17 que magnifice dicere videntur. Ergo is, quisquis est, qui 37 moderatione, et constantia quietus animo est, sibique ipse placatus, ut nec tabescat molestiis, nec frangatur timore, nec sitienter quid expetens ardeat desiderio, nec alacritate futili gestiens deliquescat, is est sapiens, quem quærimus, is est beatus: cui nihil humanarum rerum aut intolerabile ad demittendum animum, aut nimis lætabile ad efferendum

⁵² Quod ei fuerit concupitum.] An fuerat? Sic Ms. Guelf. itaque recepi.

⁵³ Tum fert alacritatem.] Lambinus

⁵⁴ Ut nihil csse constet.] Esse delendum est. Bentleius corrigit ci.

⁵⁵ Quam agritudine quis afflictus.] Quin ante sunt agritudines, putem legendum esse, quam agritudinibus his afflictus.

videri potest. quid enim videatur ei magnum in rebus humanis, cui æternitas omnis, totiusque mundi nota sit magnitudo? nam quid aut in studiis humanis, aut in tam exigua brevitate vitæ magnum sapienti videri potest, qui semper animo sic excubat, ut ei nihil improvisum accidere possit, nihil inopinatum, nihil omnino novum? Atque idem 38 ita acrem in omnes partes aciem intendit, ut semper videat sedem sibi ac locum sine molestia atque angore vivendi, ut quemcumque casum fortuna invexerit, hunc apte et quiete ferat. quod qui faciet, non ægritudine solum vacabit, sed ctiam perturbationibus reliquis omnibus, his autem vacuus animus, perfecte atque absolute beatos efficit: idemque concitatus, et abstractus ab integra certaque ratione, non constantiam solum amittit, verum etiam sanitatem.

Quocirca mollis et enervata putanda est Peripateticorum ratio et oratio, qui perturbari animos necesse esse dicunt. sed adhibent modum quendam, quem ultra progredi Modum tu adhibes vitio? an vitium nul- 39 non oporteat. lum est, non parere rationi? an ratio parum præcipit, nec bonum illud esse, quod aut cupias ardenter, aut adeptus efferas te insolenter? nec porro malum, quo aut oppressus jaceas, aut, ne opprimare, mente vix constes? eaque omnia b. aut nimis tristia, aut nimis læta errore fieri? qui si error stultis extenuetur die, ut, cum res cadem maneat, aliter ferant inveterata, aliter recentia: sapientes ne attingat quidem omnino, etcnim quis erit tandem modus iste? Quæra- 40 mus enim modum ægritudinis, ⁵⁶ in quo operæ plurimum ponitur. ægre tulisse ⁵⁷ P. Rutilium fratris repulsam consulatus, scriptum apud Fannium est, sed tamen transisse videtur modum, quippe qui ob eam causam a vita recesserit: moderatius igitur ferre debuit. quid si, cum id ferret modice, mors liberorum accessisset? nata esset ægritudo nova. 58 sed ea modica: magna tamen facta esset accessio. ⁵⁹ Quid si deinde dolores graves corporis, si bonorum amis- 41 sio. si cæcitas, si exsilium, si pro singulis malis ægritudines accederent? summa ea fieret? quæ non sustineretur. Qui 18 modum igitur vitio quærit, similiter facit, ut si posse putet

⁵⁶ In quo.] Vulgg. in qua. male, tam- non bene. deberet esse fuerit. sed verum quam ad ægritudinem referatur. 57. P. Rutilium. V. Clav. in P. Ru- sio est.

puto, est objicientis, in sequente respon-59 Quid si.] Videtur melius Quod si.

⁵⁸ Sed ca modica.] Bentleius fit ea m.

eum, qui se 60 e Leucata præcipitaverit, sustinere se, cum velit. ut enim id non potest: sic animus perturbatus et incitatus nec cohibere se potest, nec, quo loco vult. insistere omnino: quæque crescentia perniciosa sunt, eadem sunt vi-42 tiosa nascentia. Ægritudo autem, ceteræque perturbationes, amplificatæ certe pestiferæ sunt. igitur etiam susceptæ. continuo in magna pestis parte versantur. etenim insæ se impellunt, ubi semel a ratione discessum est: ipsaque sibi imbecillitas indulget, in altumque provehitur imprudens, nec reperit locum consistendi. quamobrem nihil interest. p. 218. utrum moderatas perturbationes approbent, an moderatam injustitiam, moderatam ignaviam, moderatam intemperantiam, qui enim vitiis modum apponit, is partem suscipit vitiorum, quod cum ipsum per se odiosum est, tum eo molestius, quia sunt in lubrico, incitataque semel 61 proclive 10 labuntur, sustincrique nullo modo possunt. Quid? quod 43 iidem Peripatetici perturbationes istas, quas nos exstirpandas putamus, non modo naturales esse dicunt, sed etiam utiliter a natura datas? quorum est talis oratio. Primum multis verbis iracundiam laudant: cotem fortitudinis esse dicunt: multoque et in hostem, et in improbum civem vehementiores iratorum impetus esse: leves autem ratiunculas eorum. 62 qui ita cogitarent; prœlium rectum est hoc fieri: convenit dimicare pro legibus, pro libertate, pro patria. hæc 63 nullam habent vim, nisi ira excanduit fortitudo. nec vero de bellatoribus solum disputant, imperia severiora nulla esse putant sine aliqua acerbitate iracundiæ: oratorem denique non modo accusantem, sed ne defendentem quidem probant sine aculeis iracundiæ. quæ etiam si non adsit, tamen verbis, atque motu simulandam arbitrantur, ut auditoris iram oratoris incendat actio. virum denique videri negant, qui irasci nesciat, eamque, quam lenitatem nos dici-44 mus, vitioso lentitudinis nomine appellant. Nec vero solum hanc libidinem laudant (est enim ira, ut modo definivi, ulciscendi libido) sed ipsum illud genus vel libidinis. vel cupiditatis ad summam utilitatem esse dicunt a natura

⁶⁰ E Leucata.] Vulgo male Leucade. illud verum nomen est, ut bene demonstravit Davisius. Sic et Mss. Guelf. quidem Leucada.

⁶¹ Proclive.] Quidam Mss. proclivi. nil differt, v. Clav.

⁶² Qui ita cogitarent.] Legendum cogitent.

⁶³ Nullam vim habent.] Davisius edidit e Bentleii correctione habere. ut pendeat a superiori dicunt. non male. sed ita et post legendum excanduerit.

datum: nihil enim quemquam, nisi quod libeat, præclare facere posse. noctu ambulabat in publico Themistocles. quod somnum capere non posset: quærentibusque respondebat, Miltiadis tropæis se e somno suscitari. cui non sunt auditæ Demosthenis vigiliæ? qui dolere se aiebat, si quan- b. do opificum antelucana victus esset industria. philosophiæ denique inside principes numquam in suis studiis tantos progressus sine flagranti cupiditate facere potuissent.ultimas terras lustrasse Pythagoram, Democritum, Platonem accepimus. 64 ubi enim quid esset, quod disci posset, eo veniendum judicaverunt. Num putamus hæc fieri sine summo 45 cupiditatis ardore potuisse? Ipsam ægritudinem, quam 20 nos ut tætram, et immanem belluam, fugiendam esse diximus, non sine magna ultilitate a natura dicunt constitutam. ut homines castigationibus, reprehensionibus, ignominiis affici se in delicto dolerent. impunitas enim peccatorum data videtur eis, qui et ignominiam et infamiam ferunt sine dolore, morderi est melius conscientia, ex quo est 65 illud e vita ductum ab Afranio, nam cum dissolutus filius.

Heu me miscrum!

tum severus pater,

Dummodo doleat aliquid, 60 doleat quod lubet.

Reliquas quoque partes ægritudinis, utiles esse dicunt, 46 misericordiam ad opem ferendam, et calamitates hominum indignorum sublevandas: ipsum illud æmulari, obtrectare, non esse inutile, cum aut se non idem videat consecutum. quod alium, aut alium idem, quod se: metum vero si quis sustulisset, omnem vitæ diligentiam sublatam fore, quæ summa esset in cis, qui leges, qui magistratus, qui paupertatem, qui ignominiam, qui mortem, qui dolorem timerent. hæc tamen ita disputant, ut resecanda esse fateantur, evelli penitus dicant nec posse, nec opus esse: ut in omnibus fere rebus mediocritatem esse optimam existiment. quæ cum exponunt, nihilne tibi videntur, an aliquid dicere? A. p. 219. Mihi vero dicere aliquid; itaque exspecto, quid ad ista.

M. Reperiam fortasse: sed illud ante. videsne, quanta 21 fuerit apud Academicos verecundia? 67 plane enim dicunt. 47

64 Ubi enim quid esset.] Sic edd. vett. vitæ. non quidquid ut est in vulgg. primum a 66 Doleat quod lubet.] Edd. vett. quid Junta datum. Aldus autem vetus servavit. lubet i. e. quid libet, sie et Davisius edidit. 65 Illud e vita ductum.] L. e. ex usu 67 Plane enim dicunt, &c.] Sc. nihil

quod ad rem pertineat. Peripateticis respondetur a Stoicis. digladientur illi, per me licet: cui nihil est necesse. nisi ubi sit illud, quod verisimillimum videatur, anguirere. quid est igitur, quod occurrat in hac quæstione, 68 quo possit attingi aliquid verisimile, quo longius mens humana progredi non potest? Definitio perturbationis: qua recte Zenonem usum puto. ita enim definit, ut perturbatio sit 69 adversa ratione, contra naturam, animi commotio: vel brevius, ut perturbatio sit appetitus vehementior: vehementior autem intelligatur is, qui procul absit a naturæ con-Quid ad has definitiones 70 possim dicere? Atqui 48 stantia. hæc pleraque sunt prudenter acuteque disserentium, illa quidem ex rhetorum pompa, ardores animorum, cotesque virtutum. an vero vir fortis, nisi stomachari cœperit, non potest fortis esse? 71 gladiatorum id quidem, quamquam in eis ipsis videmus sæpe constantiam. colloquuntur, congrediuntur, queruntur. 72 aliquid postulant, ut magis placati. quam irati esse videantur, sed in illo genere sit sane Pacideianus aliquis hoc animo, ut narrat Lucilius,

> Occidam illum equidem, et vincam, si id quaritis, inquit, Verum illud credo fore, in os prius accipiam ipse, Quam gladium in stomacho, 73 sura, ac pulmonibu' sisto, Odi hominem: iratus pugno: nec longius quidquam Nobis, quam dextræ gladium dum accommodet alter: 14 Usque adeo studio atque odio illius efferor ira.

22 75 At sine hac gladiatoria iracundia videmus progredientem 49 76 apud Homerum Ajacem multa cum hilaritate, cum depugnaturus esset cum Hectore: cajus, ut arma sumsit, ingressio lætitiam attulit sociis, terrorem autem hostibus: ut ipsum Hectorem, quemadmodum est apud Homerum, 77 to-

possint. secus Stoici.

ad quid. itemque e delevi.

69 Adversa ratione.] Hic quoque frus-

tra corrigunt aversa v. supra ad c. 6. . 70 Possim dicere?] Immo possint. sc. Aristotelici. sic et Bentleius.

71 Gladiatorum.] Sic Ms. Guelf. cum aliis. Vulgo male gladiatorium.
72 Aliquid postulant.] Bentleius corr.

expostulant, aptius ceteris.

73 Sura ac pulmonibus sisto.] Sura certe vitiosum est; quid reponendum, iu eo non consentiunt viri docti. mihi maxime placet

admiscendo, quod ægre ferre adversarii favet vicinia verborum stomacho, pulmonibus. Buherius e vestigiis Mss. qui habent 68 E qua.] Immo quo: refertur enim furia corrigit Fulri, qui fuit nobilis gladiator, quem cum Pacideiano componit Horatius Sat. 11, 7. 97. probat Alemannus. Ex iisdem vestigiis Davisius Furi, intelligitque Furium Aserninum gladiatorem nobilem.

74 Usque adeo studio atque odio.] Studie hie non commodum videtur. Davisius studeo. non placet.

75 At sine hac.] Sic Mss. Leid. Guelf. bene pro vulg. uc.

76 Ap. Homerum.] 11. 4. 211. sqq. 77 Toto pectore trementem.] Hoc non

fibra, de jecore, Turnebi Adv. VII, 18. est ap. Homerum, necibi reperere veteres,

to pectore trementem provocasse ad pugnam pæniteret. Atque hi collocuti inter se, priusquam manum consererent. leniter et quiete, nihil ne in ipsa quidem pugna iracunde. rabioseve fecerunt. Ego ne Torquatum quidem illum, qui hoc cognomen invenit. iratum existimo Gallo torquem detraxisse: nec Marcellum apud Clastidium ideo fortem fuisse, quia fuerit iratus. De Africano quidem, quia notior 50 est nobis propter recentem memoriam, vel putare possum. non illum iracundia tum inflammatum fuisse, cum in acie M. Halienum Pelignum scuto protexerit, gladiumque hosti in pectus infixerit. de L. Bruto fortasse dubitarim, an propter infinitum odium tyranni effrenatius in Aruntem invaserit, video enim utrumque cominus ictu cecidisse contrario. Quid igitur huc adhibetis iram? an fortitudo, nisi insanire coperit, impetus suos non habet? quid? Herculem, quem in cælum ista ipsa, quam vos iracundiam esse vultis, sustulit fortitudo, iratumne conses conflixisse cum Erymanthio apro, aut leone Nemeæo? an etiam Theseus Marathonii tauri cornua comprehendit iratus? vide, ne fortitudo minime sit rabiosa, sitque iracundia tota levitatis. 78 neque enim est illa fortitudo, quæ rationis est expers. Contemnendæ 23 res sunt humanæ: negligenda mors est: patibiles et dolo- 51 res, et labores putandi. Hæc 79 cum constituta sunt judicio p. 220. atque sententia, tum est robusta illa, et stabilis fortitudo: nisi forte quæ vehementer, acriter, animose fiunt, iracunde fieri suspicamur. Mihi ne, Scipio quidem ille, pontifex maximus, qui hoc Stoicorum verum esse declaravit, 80 numquam privatum esse sapientem, iratus videtur fuisse Ti. Graccho, tum, cum 21 consulem languentem reliquit, atque ipse privatus, ut si consul esset, qui rempublicam salvam esse vellet, se sequi jussit. Nescio, ecquid ipsi nos forti- 52 ter in republica fecerimus, si quid fecimus, certe irati non fecimus. An est quidquam similius insaniæ, quam ira? quam bene Ennius initium dixit insaniæ. Color, vox, oculi, spiritus, impotentia dictorum, atque factorum, quam partem habent sanitatis? quid Achille Homerico fœdius?

Plutarchus, Dionysins Halic. ut docet postulat. Vulgo sint, quod est vitiosum. Clark. ad Hom. l. c. v. 216. Trojani 80 Numquam privatum esse sapientem.] tremebant, non Hector. Cicero tamen Ex illo paradoxo Stoico, solus sapiens sic accepisse videtur.

78 N. e. est ulla fortitudo.] Recte Davisius illa, ut est in edd. vett. Aldi, &c.

79 Cum constituta sunt.] Sic latinitas

Rex, Consul, &c.

31 Consulem languentem.] P. Scavo-

quid Agamemnone, in jurgio? nam Ajacem quidem ira ad furorem mortemque perduxit. Non igitur desiderat fortitudo advocatam iracundiam. Satis est instructa, armata, parata per sese. Nam isto modo quidem licet dicere, utilem vinolentiam ad fortitudinem, utilem etiam dementiam, quod et insani, et ebrii multa faciunt sæpe vehementius. Semper Ajax fortis: fortissimus tamen in furore:

> Nam facinus fecit maximum, cum, Danais inclinantibus, Summam rem perfecit manus, prælium restituit insaniens.

24. Dicamus igitur utilem insaniam. tracta definitionem fortitu-53 dinis: intelliges cam stomacho non egere. Fortitudo est igitur, affectio animi 82 legi summæ in perpetiendis rebus obtemperans; vel conservatio stabilis judicii in eis rebus, quæ formidolosæ videntur, subcundis, et repellendis; vel b. scientia rerum formidolosarum, contrariarumque, perferendarum aut omnino negligendarum, conservans carum rerum stabile judicium: vel brevius, ut Chrysippus, nam superiores definitiones erant Sphæri, hominis in primis bene definientis, ut putant Stoici: sunt enim omnino omnes fere similes: sed declarant communes notiones, alia magis alia. Quo modo igitur Chrysippus? 'Fortitudo est, inquit, scientia perferendarum rerum, vel affectio animi, in patiendo ac perferendo, summæ legi parens sine timore. Quamvis licet insectemur istos, ut Carneades solebat, metuo, ne soli philosophi sint. Quæ enim istarum definitionum non aperit notionem nostram, quam habemus omnes de fortitudine, tectam, atque involutam? qua aperta, quis est, qui aut bellatori, aut imperatori, aut oratori as quærat aliquid, neque eos existimet sine rabie quidquam fortiter facere posse? 54 Quid? Stoici, qui omnes insipientes insanos esse dicunt, 84 nonne ista colligunt? remove perturbationes, maximeque iracundiam: jam videbuntur monstra dicere. Nunc autem ita disserunt, sic se dicere, omnes stultos insanire, ut male olere omne cœnum. At non semper. Commove: senties. Sic iracundus non semper iratus est. Lacesse: jam videbis furentem. Quid? ista bellatrix iracundia, cum domum

82 Legi summa:] Est ratio. infra iterum conclusionibus * per inductionem, ut de est in definitione Chrysippi. singulis adscendant ad genus. huic con83 Quarat aliquid.] Intell. aliud quid, veniunt sequentia. si e numero insanorum stra dicere videbuntur, quod pars ea ex-

ut sæpe dicitur, aliud quid, quam est in eximuntur iracundi, insanire ipsi et monilla definitione Stoica fortitudinis.

⁸⁴ Nonne ista colligant. Nemo hoc te- emta sit, qua feedior etiam ceteris est. tigit, esse autem videtur, hoc efficient

rediit, qualis est cum uxore? cum liberis? cum familia? an tum quoque est utilis? est igitur aliquid, quod perturbata mens melius possit facere, quam constans? an quisquam potest sine perturbatione mentis irasci? bene igitur nostri, cum omnia essent 35 in moribus vitia, quod nullum erat iracundia fœdius, iracundos solos, morosos nominaverunt. Oratorem vero irasci minime decet: simulare non 95 dedecet. An tibi irasci tum videmur, cum quid in causis 55 acrius et vehementius dicimus? quid? cum jam rebus trans- p. 221. actis et præteritis orationes scribimus, num irati scribimus?

Et quis hoc animadvertit? Vincite.

num aut egisse umquam iratum Æsopum, aut scripsisse existimamus iratum Accium? aguntur ista præclare, et ab oratore quidem melius, si modo est orator, quam ab ullo histrione: sed aguntur leniter, et mente tranquilla. Libidinem vero laudare, cujus est libidinis? Themistoclem mihi et Demosthenem profertis: additis Pythagoram, Democritum. Platonem. Quid? vos studia, libidinem vocatis? quæ vel optimarum rerum, ut ea sunt, quæ profertis, sedata tamen et tranquilla esse debent. Jam ægritudinem laudare, unam rem maxime detestabilem, quorum est tandem philosopho-At commode dixit Afranius.

Dummodo doleat aliquid, doleat quod lubet,

Dixit enim de adolescente perdito ac dissoluto: nos autem de constanti viro ac sapienti quærimus. Et quidem ipsam illam iram centurio habeat, aut signifer, vel ceteri, de quibus dici non necesse est, ne rhetorum aperiamus mysteria. 86 Utile est enim, uti motu animi, qui uti ratione non potest: 56 nos autem, ut testificor sæpe, de sapiente quærimus. At etiam æmulari utile est, obtrectare, misereri. Cur misere- 26 are potius, quam feras opem, si id facere possis? an sine misericordia liberales esse non possumus? non enim suscipere ipsi ægritudines propter alios debemus: sed alios, si possumus, levare ægritudine. Obtrectare vero alteri, aut h illa vitiosa æmulatione, quæ rivalitati similis est, æmulari

85 In morbis - - morbosos.] Neutram lec- leius, Buherius : qui quoniam in Ms. retionem veram colligit Davisius, quod fal- perit morosos, recipere non dubitavi. sum est iracundos dici morbosos, ipse corcundos morosos dictos, docet et Seneca potest melius sit possit. de Ira I, 4. probavit correctionem Bent-

86 Utile est enim.] Hoc est adversarii rexit morosos et inde in moribus. sc. ira- objicientis utilitatem motuum animi. pro

quid habet utilitatis, cum sit æmulantis, angi alieno bono, quod ipse non habeat: obtrectantis autem, angi alieno bono, quod id etiam alius habeat? 87 qui id approbari possit, te 88 ægritudinem suscipere pro experientia, si quid habere 57 velis? 89 nam solum habere velle, summa dementia est. Mediocritates autem malorum quis laudare recte possit? quis chim potest, in quo libido cupiditasve sit, non libidinosus et cupidus esse? in quo ira, non iracundus? in quo angor, non anxius? in quo timor, non timidus? libidinosum igitur, et cupidum, et iracundum, et anxium, et timidum censemus esse sapientem? de cujus excellentia multa quidem dici quamvis fuse lateque possint; sed brevissime illo modo, sapientiam esse rerum divinarum, et humanarum scientiam, cognitionemque, quæ cujusque rei causa sit. ex quo efficitur, ut divina imitetur, humana omnia inferiora virtute ducat. In hanc tu igitur, tamquam in mare, quod est ventis subjectum, perturbationem cadere tibi dixisti videri? quid est, quod tantam gravitatem constantiamque perturbet? an improvisum aliquid, aut repentinum? quid potest accidere tale, et cui nihil, quod homini evenire possit? Nam quod aiunt, nimia resecari oportere, naturalia relinqui: quid tandem potest esse naturale, quod idem nimium esse possit? sunt enim omnia ista ex errorum orta radicibus. Quæ evellenda et extrahenda penitus, non circumcidenda, nec amputanda sunt.

27

Sed quoniam suspicor, te non tam de sapiente, quam de 58 te ipso quærere (illum enim putas omni perturbatione esse P. 222. liberum, te vis) 90 videamus, quanta sint, quæ a philosophia remedia morbis animorum adhibeantur, est enim quædam medicina certe: nec tam fuit hominum generi infensa, atque inimica natura, ut corporibus tot res salutares, animis nullam invenerit. De quibus hoc etiam est merita melius, quod corporum adjumenta adhibentur extrinsecus, animorum salus inclusa in his ipsis est. Sed quo major est in eis præstantia, et divinior, co majore indigent diligentia. Itaque bene adhibita ratio cernit, quid optimum sit: neglec-

gumento cupiditatis tuæ.

⁸⁷ Qui id approbari possit, te.] Sic Mss. plures etiam Guelf. et ed. vet. pro quis id approbure possit.

⁸⁸ Ægr. suscipere pro experientia.] I. c. ut intelligas, te habere velle, ut ca sit ar- quanta et quæ sint.

⁸⁹ Nam solum habere velle.] Hoc pertinet ad obtrectationem.

⁹⁰ Videamus, quanta sint.] Davisius

ta, multis implicatur erroribus. Ad te igitur mihi jam con- 59 vertenda omnis oratio est. simulas enim quærere te de sapiente: quæris autem fortasse de tc.

Earum igitur perturbationum, quas exposui, variæ sunt curationes, nam neque omnis ægritudo una ratione sedatur. alia est enim lugenti, alia miseranti, alia invidenti adhibenda medicina, est etiam in omnibus quattuor perturbationibus illa distinctio: Utrum ad universam perturbationem. quæ est aspernatio rationis, aut appetitus vehementior: an ad singulas, ut ad metum, libidinem, reliquasque melius adhibeatur orațio: et, 91 utrum illud non videatur ægre ferendum, ex quo suscepta sit ægritudo, an omnium rerum tollenda omnino ægritudo: ut, si quis ægre ferat, se pauperem esse, idne disputes, paupertatem malum non esse; an hominem ægre ferre nihil oportere, nimirum hoc melius: ne, si forte de paupertate non persuaseris, sit ægritudini concedendum: agritudine autem sublata, propriis rationibus, quibus heri tisi sumus, quodam modo etiam paupertatis malum tollitur. Sed omnis ejusmodi 92 perturbatio, 28 animi placatione abluatur illa quidem, cum doceas, nec bo- 60 num illud esse, ex quo lætitia, aut libido oriatur; nec ma- b. lum, ex quo aut metus, aut ægritudo: verumtamen hæc est certa et propria sanatio, si doceas, ipsas perturbationes per se esse vitiosas, nec habere quidquam aut naturale, aut necessarium: ut ipsam ægritudinem leniri videmus, cum objicimus mærentibus imbecillitatem animi effæminati, cumque corum gravitatem constantiamque laudamus, qui non turbulente humana patiantur, quod quidem solet eis etiam accidere, qui illa mala esse censent, ferenda tamen æquo animo arbitrantur. putat aliquis, esse voluptatem bonum; alius autem, pecuniam: tamen et ille ab intemperantia, et hic ab avaritia avocari potest. illa autem altera ratio et oratio, quæ simul et opinionem falsam tollit, et ægritudinem detrahit, 93 est ea quidem subtilior, sed raro proficit, neque est ad vulgus adhibenda. Quædam autem sunt ægritudi- 61

dum aut ne. hoc delevi.

⁹² Perturbatio animi placatione abluatur.] Verbum abluatur mihi nunguam satis placuit, qui modus loquendi perturbationem abluere, et quidem placatione animi. i. e. accuratior, diligentior. Buherius fe-An Cicero dedit allevetur vel allevatur? licem emendationem vocat, recte, nec duetiam post dicit, hae est certa sanatio. bitavi recipere cum Davisio et Alemannno.

⁹¹ Utrum illudne.] Aut utrum delen- Bentleius et pro placatione legit duplici

⁹³ Est ea quidem utilior.] Utilior non potest esse verum, per sequentia, nam raro proficere dicitur. Bene Bentleius subtilior

nes, quas levare illa medicina nullo modo possit: ut si quis ægre ferat, nihil in se esse virtutis, nihil animi, nihil officii, nihil honestatis: propter mala is quidem angatur, sed alia quædam sit ad eum admovenda curatio, et talis quidem. quæ possit esse omnium, etiam de ceteris rebus discrepantium philosophorum, inter omnes enim convenire oportet, commotiones animorum, a recta ratione aversas, esse vitiosas, ut, 94 etiam si mala sint illa, quæ metum, ægritudinemve; bona, quæ cupiditatem, lætitiamve moveant, tamen sit vitiosa ipsa commotio. constantem enim quendam volumus, sedatum, gravem, humana omnia prementem, illum esse, quem magnanimum et fortem virum dicimus, ta-. 223. lis autem nec mærens, nec timens, nec cupiens, nec gestiens a. esse quisquam potest, eorum enim hac sunt, qui 95 eventus 20 humanos superiores, quam suos animos esse ducunt. Quare 62 omnium philosophorum, ut ante dixi, una ratio est medendi, ut nihil, quale sit illud, quod perturbet animum, sed de ipsa sit perturbatione dicendum, itaque primum in ipsa cupiditate, cum id solum agitur, ut ca tollatur, non est quærendum, bonum illud, necne sit, quod libidinem moveat: sed libido ipsa tollenda est: ut sive, quod honestum est, id sit summum honum, sive voluptas, sive horum utrumque conjunctum, sive illa tria genera bonorum, tamen, etiam si virtutis ipsius vehementior appetitus sit, eadem sit omnibus ad deterrendum adhibenda oratio, continet autem omnem sedationem animi, humana in conspectu posita natura: quæ quo facilius expressa cernatur, explicanda est oratione communis conditio, lexque vitæ. Itaque non sine 63 causa, cum Orestem fabulam doccret Euripides, 96 primos tris versus revocasse dicitur Socrates:

> Neque tam terribilis ulla fando ⁹⁷ ratio est, Nec sors, nec ira calitum invectum malum, Quod non natura humana patiendo ⁹⁸ efferat.

94 Etiam si nec mala - - nec bona.] Delevi utrumque nec, quod est contra sensum, ita et Bentleius et Alemannus fecerç. nec fuit in Ms. vetere Ursini: natum est fortasse e vel.

95 E. h. superiores quam suos animos ducunt.] I. e. magis laborant de rebus externis, bonis et malis, quam de animi virtutibus, has non illas contemnunt. forma loquendi est ex co, quod alibi dicit, magnum animum omnia externa infra se, vel-

inferiora putare. de particula quam post comparativum supra monui.

96 Primos t. versus revocasse.] Proprie dicitur actor revocari: sed quia id fit, ut repetat, quæ dixerat, etiam, versus revocari, dici potest.

97 Ratio est.] Sic, non oratio, esse legendum res et sententia docet, et sic Guelf. edd. vett. ut Junt.

loquendi est ex co, quod alibi dicit, magnum animum omnia externa infra sc, vel agoiro. male edd. quadam ferat.

Est autem utilis ad persuadendum, ea, quæ acciderint, ferri et posse, et oportere, enumeratio corum, qui tulerunt, etsi ægritudinis sedatio et hesterna disputatione explicata est, et in Consolationis libro, quem in medio (non enim sapientes eramus) mærore et dolore conscripsimus: quodque vetat Chrysippus, ad recentes quasi tumores animi, remedium adhibere, id nos fecimus, naturæque vim attulimus. ut magnitudini medicinæ doloris magnitudo concederet. Sed ægritudini, de qua satis est disputatum, finitimus est 30 De quo pauca dicenda sunt. Est enim metus, ut 64 ægritudo, præsentis: sic ille, futuri mali. Itaque nonnulli b. ægritudinis partem quandam, metum esse dicebant. alii autem metum, præmolestiam appellabant, 99 quod esset quasi dux consequentis molestiæ. Quibus igitur rationibus instantia feruntur, eisdem contemnuntur sequentia. nam videndum est in utrisque, ne quid humile, summissum, molle, effæminatum, fractum, abjectumque faciamus. Sed quamquam de ipsius metus inconstantia, imbecillitate, levitate dicendum est: tamen multum prodest, ea, quæ metuuntur, ipsa contemnere. Itaque, sive casu accidit, sive consilio, percommode factum est, quod eis de rebus, qua maxime metuuntur, de morte, et de dolore primo, et proximo die disputatum est. Quæ si probata sunt, metu magna ex parte liberati sumus. Ac de malorum opinione, hactenus.

Videamus nunc de bonorum, id est, de lætitia, et de cu- 31 piditate. Mihi quidem in tota ratione ea, quæ pertinet ad 65 animi 100 perturbationes, una res videtur causam continere, omnes cas esse in nostra potestate, omnes judicio susceptas, omnes voluntarias. Hic igitur error est cripiendus, hæc detrahenda opinio: atque, ut, in malis opinatis, tolerabilia: sic, in bonis, sedatiora sunt efficienda ea, quæ magna, et lætabilia dicuntur. Atque hoc quidem commune malorum, et bonorum: ut, si jam difficile sit persuadere, nihil earum rerum, quæ perturbent animum, aut in bonis, aut in malis esse habendum, tamen alia ad alium motum curatio sit adhibenda, aliaque ratione malivolus, alia ama-

sedationa pertinet ad utrumque membrum, 100 Perturbationes.] Hoc postulat se- opponunturque tolerabilia in malis et mag-

⁹⁹ Quod esset quasi dua.] Esset desiderat sius dedit tolerabiliora. Putavit id responorationis forma, male vulgg, est. illud et dere ro sedatiora : quod non est. Scil. Davisius edidit.

quens omnes eas. male vulgo perturbationem. na ac latabilia in bonis: utraque sunt effi-

¹ In mulis opinatis tolerabilia. | Davi- cienda sedatura.

p. 224. tor, alia rursus anxius, alia timidus, corrigendus. atque erat facile, sequentem eam rationem, quæ maxime probatur de bonis, et malis, negare umquam lætitia affici posse 66 insipientem, quod nihil umquam haberet boni. Sed loquimur nunc more communi. Sint sane ista bona, quæ putantur, honores, divitiæ, voluptates, cetera: tamen in eis insis potiundis exsultans, gestiensque lætitia, turpis est: ut, si ridere concessum sit, vituperetur tamen cachinnatio. 2eodem enim vitio est effusio animi in lætitia, quo, in dolore, contractio: eademque levitate cupiditas est in appetendo, quæ lætitia, in fruendo: et ut nimis afflicti molestia, sic nimis elati lætitia jure judicantur leves. et cum invidere, ægritudinis sit: malis autem alienis voluptatem capere, lætitiæ: utrumque immanitate, et feritate quadam proponenda, castigari solet. Atque ⁴ut confidere decet, timere 67 non decet: sic gaudere decet, lætari non decet: quoniam docendi causa a gaudio lætitiam distinguimus. Illud jam supra diximus, contractionem animi recte fieri numquam posse, clationem posse: aliter enim Nævianus ille gaudet Hector,

Latus sum

Laudari me abs te, pater, laudato vivo:

aliter ille apud Trabeam,

Lana delinita argento nutum observabit meum, Quid velim, quid studeam: adveniens digito impellam januam: Fores patebunt. de improviso Chrysis ubi me adspexerit, Alacris obviam mihi veniet, complexum exoptans meum, Mihi se dedet.

Quam hæc pulcra putet, ipse jam dicet,

Fortunam ipsam anteibo fortunis meis.

32 Hæc lætitia quam turpis sit, 5 satis est diligenter attendenb. tem penitus videre. Et ut turpes sunt, qui efferunt se læ-

2 Fodemenim vitio est effusio, &c. | Puto herius probavere. legendum esse in vitio. Si enim illa forma hic esset vitio est, deberetesse, pariter enim vitio est, aut similiter.

3 Sic nimis elati latitia.] Vulgo est sic animi elati læt. at illud quod nos dedimus e correctione Bentleii, optime respondet alteri, nimis afflicti molestia. Consentit Ms. Davisii et Alemanni. tum sequens, jure judicantur leves est commune utrisque. nimis afflictis molestia, et nimis elatis læafflicti molestia: quam et Davisius et Bu- esset quam attendentem.

- 4 Ut confidere decet.] Britanni correxere cavere, quia, ut in seqq. gaudere et lætari, ex codem sunt genere, quodam modo tantum differunt; sic et hic esse debeat : sed confidere et timere esse contraria. Sed id satis non est. Cicero 70 nimium modo repudiat: et hic confidere et timere sunt e contrariis generibus, ut post contractio et elatio.
- 5 Satis est, &c.] Sensum hoc aptum titia. Sed tamen non displicet Bentleii loco non efficit, melius facile est, ut edidit conjectura, addentis molles post nimis Davisius cui tamen et attendenti aptius

titia tum, cum fruuntur Venereis voluptatibus: sic flagitiosi, 68 qui eas inflammato animo concupiscunt. Totus vero iste. qui vulgo appellatur amor, (nec, hercule, invenio, quo nomine alio possit appellari) tantæ levitatis est, ut nihil videam, quod putem conferendum. Quem Cæcilius,

- deum qui non summum putet,

Aut stultum, aut rerum esse imperitum existimet:

Oui in manu sit, quem esse dementem velit,

Quem sapere, 7 quem insanire, quem in morbum injici,

Quem contra amari, quem arcessicr, expeti quem.

O præclaram emendatricem vitæ, poeticam! guæ amorem. 69 flagitii et levitatis auctorem, in concilio deorum collocandum putet. De comædia loquor: quæ, si hæc flagitia non probaremus, nulla esset omnino. Quid 8 ait ex tragædia princeps ille Argonautarum?

"Tu m' amoris magis, quam honoris servavisti gratia.

Quid ergo? hic amor Medeæ quanta miseriarum excitavit incendia! atque ca tamen apud alium poetam patri dicere audet, se conjugem habuisse

Illum, amor quem dederat, qui plus pollet, potiorque est patre.

Sed poetas ludere sinamus, quorum fabulis in hoc flagitio 33 versari ipsum videmus Jovem. Ad magistros virtutis, phi- 70 losophos veniamus: qui amorem negant stupri esse, et in co litigant cum Epicuro, non multum, ut opinio mea fert, mentiente, quis est enim iste amor amicitia? cur neque deformem adolescentem quisquam amat, neque formosum senem? mihi quidem hæc in Græcorum gymnasiis nata consuetudo videtur: in quibus isti liberi, et concessi sunt amores. Bene ergo Ennius,

Flagitii principium est nudare inter civis corpora.

Qui ut sint, quod fieri posse video, pudici, solliciti tamen, et anxii sunt: coque magis, quod scipsi continent, et coercent. Atque, ut muliebres amores omittam, quibus majo- 71 rem licentiam natura concessit: quis aut de Ganymedis raptu dubitat, quid poetæ velint: aut non intelligit, quid

hoc usitatius est, nec repugnat metro.

6 Cui in manu sit.] Legam Cujus, nam in fine esse arcessier, ut gradus apti sint, amari, capeti, arcessi, præsertim cum et Mss. adstipulentur.

⁷ Queminsanire. | Davisius et Bentleius sanari, probante Buherio, ego causam nemala mera esse, ut in v. sequente mera vavisti metro aptius est, quam servusti. bona. Contra in sequente v. melius puto,

⁸ Ait ex tragadia princeps.] Lege in cessariam non video. Videntur potius hic tragadia, ut Davisius, in versu seq. ser-

9 apud Euripidem et loquatur, et cupiat Laius? quid denique homines doctissimi et summi poetæ de seipsi, et carminibus edant et cantibus? fortis vir in sua republica cognitus, quæ de juvenum amore 10 scripsit Alcæus? nam Anacreontis quidem tota poesis, est amatoria. Maxime 34 vero omnium flagrasse amore Rheginum Ibycum, apparet ex scriptis. Atque horum omnium libidinosos esse amores videmus. 11 Philosophi sumus exorti, et auctore quidem nostro Platone, quem non injuria Dicæarchus accusat, qui 72 amori auctoritatem tribueremus. Stoici vero et sapientem amaturum esse dicunt: et amorem ipsum, conatum amicitiæ faciundæ ex pulcritudinis specie definiunt. qui si quis est in rerum natura sine sollicitudine, sine desiderio, sine cura, sine suspirio: sit sane, vacat enim omni libidine, hæc autem de libidine oratio est. sin autem est aliquis amor, ut est certe, qui nihil absit, aut non multum ab insania, qualis 12 in Leucadia est:

Si quidem sit quisquam deus, cui ego sim cura.

73 At id erat deis omnibus curandum, quemadmodum hic frueretur voluptate amatoria.

Heu me infelicem!

ы. Nihil verius. Probe et ille,

Sanusne es, qui temere lamentare?

¹⁴ At quas tragoedias ef-Sic insanus videtur etiam suis. ficit?

Te Apollo sancte, fer opem, teque omnipotens Neptune, invoco; Vosque adeo venti.

Mundum totum se ad amorem suum sublevandum conversurum putat: Venerem unam excludit, ut iniquam.

Nam quid ego te appellem Venus?

9 Apud Euripidem et loquatur et cupiat erat, se primo huic generi admiscet, et Laius. Pertinet ad amorem ejus in Chrysippum, ut vidit Davisius: v. plura apud Valkenarium V. C. Diatr. in fr. Eurip. p. 23. Euripidis fabula fuit Chrysippus: ex Alexidis fabula hoc nomine. ad eam pertinet hic locus. Ms. Guelf. babet: apud Eurip. et loquatur et cupiat hoc dictum. Laius.

corrigi vult Philosophi sunt exorti, qui - triburrint. Frustra, quia ipse Academicus

dicit sumus. Si tamen placeat sunt exorti post legendum erit tribuerent.

12 In Leucadia.] Fabula Turpilii ducta

13 At id erat diis o. curandum.] Ironice

14 At quas tragadias efficit.] Bentleius 10 Scripsit.] Pro scribit e Ms. Corra-dus Quæst. p. 349. sic et Davisius dedit. convenire videtur: tragædiæ sunt in co, 11 Philosophi sumus exorti.] Vestigiis quod sequitur invocationes Deorum: hoc quibusdam Mss. et edd. ductus Buherius est tragadias facere. itaque potius efficit dedi, ut est et in Guelf.

Eam præ libidine negat curare quidquam. quasi vero ipse 74 non propter libidinem tanta flagitia et faciat, et dicat. Sic 35 igitur affecto hæc adhibenda curatio est, ut et illud, quod cupiat, ostendat quam leve, quam contemnendum, 15 quam nihil sit omnino, quam facile vel aliunde, vel alio modo perfici, vel omnino negligi possit. Abducendus est etiam nonnumquam ad alia studia, sollicitudines, curas, negotia, loci denique mutatione, 16 tamquam ægroti [non] convalescentes, sæpe curandus est. Etiam 17 novo quodam amo- 75 re veterem amorem tamquam clavo clavum ejiciundum putant. maxime autem admonendus, quantus sit furor amoris. omnibus enim ex animi perturbationibus est profecto nulla vehementior: ut, si jam ipsa illa accusare nolis, stupra dico, et corruptelas, et adulteria, incesta denique, quorum omnium accusabilis est turpitudo: sed ut hæc omittas, perturbatio ipsa mentis in amore, fæda per se est. nam ut illa præteream, quæ sunt furoris: hæc ipsa per sese quam ha- 76 bent levitatem, quæ videntur esse mediocria?

> - 18 injuriæ, Suspiciones, inimicitia, inducia, Bellum, pax rursum. Incerta hae si tu postules Ratione certa facere, nihilo plus agas, Quam si des operam, ut cum ratione insanias.

p. 226.

Hæc inconstantia, mutabilitasque mentis, quem non ipsa pravitate deterreat? est enim illud, quod in omni perturbatione dicitur, demonstrandum, nullam esse nisi opinabilem, nisi judicio susceptam, nisi voluntariam. etenim si naturalis amor esset: et amarent omnes, et semper amarent, et idem amarent, neque alium pudor, alium cogitatio, alium satietas deterreret.

¹⁹ Ira vero, quum diu perturbat animum, dubitationem 36 insaniæ non habet: cujus impulsu exsistit etiam inter fra- 77 tres tale jurgium:

> Quis homo te exsuperavit umquam gentium impudentia? Quis autem malitia te?

15 Quam nihil sit omnino.] Davisius Celsus IV, 25. loca, calum, cibos sape muedidit nihili. uon displicet.

16 Tamquam ægroti non convalescentes.] Non mihi suspectum est. ægroti, cum melius se habere cœpere, jubentur locum mutare, ut citius et melius convalescant I, 1. 14. firmeturque valitudo nova. Sic præcipit

17 Novo quodam amore.] Davisius legit quidam, non male.

18 Injuria, &c.] E Terentio Eun.

19 Ira v. qua, quamdiu.] Placet Bentleii correctio: Ira v. cum diu, &c.

Nosti quæ sequuntur. alternis enim versibus intorquentur inter fratres gravissimæ contumeliæ: ut facile appareat, Atrei filios esse, ejus, qui meditatur pœnam in fratrem novam.

> Major mihi moles, majus miscendum malum, Qu'illius acerbum cor contundam et comprimam.

20 Quæ igitur hæ erunt moles? audi Thyestem ipsum:

Impius hortatur me frater, ut meos malis miser Manderem natos.

Eorum viscera apponit: quid est enim, quo non progrediatur eodem ira, 21 quo furor? Itaque iratos proprie dicimus exisse de potestate, id est, de consilio, de ratione, de mente. 78 horum enim potestas in totum animum esse debet. aut subtrahendi sunt ii, in quos impetum conantur facere, dum se ipsi colligant (quid est autem se ipsum colligere, nisi b. dissipatas animi partes rursum in suum locum cogere?) aut rogandi orandique sunt, ut, si quam habent ulciscendi vim, different in tempus aliud, dum defervescat ira. Defervescere autem certe significat ardorem animi invita ratione exci-Ex quo illud laudatur Archyta: qui cum villico factus esset iratior, Quo te modo, inquit, accepissem, nisi 37 iratus essem? Ubi sunt ergo isti, qui iracundiam utilem di-79 cunt? (Potest utilis esse insania?) aut naturalem? an quidquam esse potest secundum naturam, quod sit repugnante ratione? quo modo autem, si naturalis esset ira? aut alius alio magis iracundus esset, aut finem haberet prius, 22 quam esset ulta ulciscendi libido: qut quemquam pæniteret, quod fecisset per iram? ut Alexandrum regem videmus, qui cum interemisset Clitum, familiarem suum, vix a se manus abstinuit, tanta vis fuit pœnitendi, quibus cognitis, quis est, qui dubitet, quin hic quoque motus animi, sit totus opinabilis, ac voluntarius? quis enim dubitarit, quin ægrotationes animi, qualis est avaritia, gloriæ cupiditas, ex eo, quod magni æstimetur ea res, ex qua animus ægrotat, oriantur? unde intelligi debet, perturbationem quoque omnem, esse

20 Quæ i. h. erunt moles.] Bentleius puto sic : quid est enim, qua furor, qua non progrediatur eodem ira, aut quin pr. eodem

corrigit: Quo i. hac erupit moles e Ms. Pal. 2. recepit et Alemannus, quia et Mss. ira. regii quo i. hac eruit moles. Ego legerim: 22 Quam esset ulta.] Recopi et ipse qua igitur hac erat moles. Ms. Guelf. quo ulta pro ulla, ut correxere P. Manutius, igitur hac curret moles.

²¹ Quo furor.] Hoc transponendum

Lambinus, Davisius.

in opinione. Et, si fidentia, id est, firma animi confisio, so scientia quædam est, et opinio gravis, non temere assentiens: diffidentia quoque est metus exspectati, et impendentis mali. Et. si spes est exspectatio boni: mali exspectationem esse necesse est metum. Ut igitur metus, sic reliquæ perturbationes sunt in malo. Ergo ut constantia scientiæ: sic perturbatio erroris est. Qui autem natura dicuntur ira- p. 227. cundi, aut misericordes, aut invidi, aut tale quid, 23 ii sunt a. constituti, quasi mala valitudine animi: sanabiles tamen. ut Socrates dicitur, cum multa in conventu 24 vitia collegisset in eum Zonyrus, qui se naturam cujusque ex forma perspicere profitebatur, derisus est a ceteris, qui illa in Socrate vitia non agnoscerent: ab ipso autem Socrate sublevatus, cum illa sibi insita, sed ratione a se dejecta diceret. Ergo 81 ut optima quisque valitadine affectus potest videri, 26 utut natura ad aliquem morbum proclivior: sic animus alius ad alia vitia propensior, qui autem non natura, sed culpa vitiosi esse dicuntur, corum vitia constant e falsis opinionibus rerum bonarum ac malarum, ut sit alius ad alios motus perturbationesque proclivior, inveteratio autem, ut in corporibus agrius depellitur, quam perturbatio: citiusque repentinus oculorum tumor sanatur, quam diuturna lippitudo depellitur.

Sed cognita jam causa perturbationum, quae omnes ori- 38 untur ex judiciis opinionum et voluntatibus, sit iam huius disputationis modus. 57 Scire autem vos oportet, cogni- 82 tis, quoad possunt ab homine cognosci, bonorum et maforum finibus, nihil sa philosophia posse aut majus, aut utilius optari, quam haec, quae a nobis hoc quatriduo disputata sunt, morte enim contemta, et dolore ad patiendum levato, adjunximus sedationem ægritudinis: qua nullum homini malum majus est. etsi enim omnis animi perturbatio gravis est, nec multum differt ab amentia; 49 tamen ita

²³ Ii sunt constituti, quas mala valitudine. Est duriuscule dict in, pro sunt male constituti quasi valetu fine a. et sic forte legendum, v. Clav, in constitutus.

²⁴ Vitia collegisset in eum. | Bene Da visius conjicit conjectisci, ei i iesse dixisset natura, v. de Fato c. 5.

ret: legendum iasita ut et alii conjeccie. 26 I't natura ad aliquem morbum pro-

clivior. Legendum utul.

²⁷ Scire autem vos oportet.] Davisius correxit nos, ego malim delere vos.

²⁸ A philosephia - - optari.] Nunquam mihi hic verbum optari placuit satis, requiram verbum aliquod, qualia, caspectari,

²⁹ Tamen ita ceteros. | Ua hic offendit. 25 Cam illa sihi signa.] Hoc sensu ca- itaque Lambinus deleri voluit: Davisius corrigi voluit attamen ceteros; quod non placet. Ego servem, sed post pro at 103, legam ut cos.

ceteros, cum sint in aliqua perturbatione aut metus, aut lætitiæ, aut cupiditatis, commotos modo et perturbatos b. dicere solemus: at eos, qui se ægritudini dediderunt, mi-83 seros, afflictos, ærumnosos, calamitosos. Itaque non fortuito factum videtur, sed a te ratione propositum, ut separatim de ægritudine, et de ceteris perturbationibus disputaremus, in ca est enim fons miseriarum et caput. Sed et ægritudinis, et reliquorum animi morborum una sanatio est: omnes opinabiles esse et voluntarios, ca reque suscipi, quod ita rectum esse videatur. Hunc errorem, quasi radicem malorum omnium, stirpitus philosophia se extractu-84 ram pollicetur. Demus ergo nos huic excolendos, patiamurque nos sanari. his enim malis insidentibus, non modo beati, sed ne sani quidem esse possumus. Aut igitur negemus, quidquam ratione confici, cum contra nihil sine ratione recte fieri possit: aut cum 50 philosophia ex rationum collatione constet, ab ca, si et boni, et beati volumus esse, omnia adjumenta, et auxilia petamus bene beateque vivendi.

p. 228.

M. TULLII CICERONIS TUSCULANARUM QUÆSTIONUM

ΑD

M. BRUTUM

LIBER QUINTUS.

VIRTUTEM AD BEATE VIVENDUM SE IPSA ESSE CONTENTAM.

ARGUMENTUM.

Hic liber in difficili, sed gravi et dignissima Philosopho, quastione versatur, situe virtus ad beate vivendum se ipsa contenta? De ca disputatur primo Mathematicorum more breviter, deinde fusius more Philosophorum.

³⁰ Philosophia ex rationum collutione constet.] In carationes rerum omnium tradantur et explicentur.

Nam quemadmodum Geometræ, cum aliquid docere volunt, si quid ad eam rem pertinet eorum, qua ante docucrunt, id sumunt pro concesso et probato, illud modo explicant, de quo ante nihil scriptum sit; philosophi autem, quamcunque rem habent in manibus, in eam, quæ conveniunt, congerunt omnia, etsi alio loco dismutata sunt: sic Cicero primo ex iis, qua superioribus diebus disputarat, conficit id, quod quaritur; deinde vero ita de hac quæstione disputat, tamquam superioribus diebus nil esset disputando confectum. Nam primo ostendit breviter, si sapiens omnibus perturbationibus liber sit, non posse non beatum sapientem esse, quod qui in iis sint, miseri sint necessario. Quare, cum virtus a perturbationibus sola liberet, virtutem necessario solam beatum hominem efficere. c. 5. 6. In quo reprehendit veterem Academicorum et Peripateticorum inconstantiam, qui cum tria genera bonorum faciant, solam tamen virtutem dicant sufficere, etsi non ad beatissimam, tamen ad beatam vitam. c. 7-13. Deinde multis tum argumentis, tum exemplis hominum et vitiosorum et virtutis laude illustrium demonstrat. virtutem efficere hominem non solum beatum, quod est Stoicis cum Academia veteris Philosophie et Peripateticis commune, sed etiam vel in cruviatu et tormentis beatissimum ; quod contra dicunt Platonici et Peripatetici, qui virtute quidem beatam vitam esse contendunt, sed accessione bonorum corporis et fortuna fieri beatissimam. c. 14-28. Subjicitur tandem longa disputatio, qua initio a Platonicis et Peripateticis facto. ostenditur, quomodo cuique, inprimisque Epicurea, de fine bonorum, sententia consentancum putet, sapientes semper beatissimos dicere.

QUINTUS hic dies, Brute, finem faciet Tusculanarum 1 disputationum: quo die est a nobis ca de re, quam tu ex 1 omnibus maxime probas, disputatum, placere enim tibi admodum sensi, et 1 ex eo libro, quem ad me accuratissime scripsisti, et ex multis sermonibus tuis, virtutem ad beate vivendum se ipsa esse contentam. Quod etsi difficile est probatu, propter tam varia, et tam multa tormenta fortunæ: tale tamen est, ut elaborandum sit, quo facilius probetur, nihil est enim omnium, quæ in philosophia tractantur, quod gravius magnificentiusque dicatur. Nam, cum ea causa impulerit eos, qui primi se ad philo- 2 sophiæ studium contulerunt, ut, omnibus rebus posthabitis, totos se in optimo vitæ statu exquirendo collocarent: profecto spe beate vivendi tantam in co studio curam operamque posucrunt. Quod si ab iis inventa et perfecta virtus est, et, si præsidii ad beate vivendum in virtute satis est: quis est, qui non præclare et ab illis positam, et a nobis susceptam operam philosophandi arbitretur? sin autem virtus subjecta sub varios incertos que casus, famula fortunæ

- b. est, nec tantarum virium est, ut se ipsa tueatur: vereor, ne non tam virtutis fiducia nitendum nobis ad spem beate
- 3 vivendi, ² quam vota facienda videantur. Equidem cos casus, in quibus me fortuna vehementer exercuit, mecum ipse considerans, huic incipio sententia diffidere: interdum et humani generis imbecillitatem fragilitatemque extimescere. vereor enim, ne natura, cum corpora nobis infirma dedisset, iisque et morbos insanabiles, et dolores intolerabiles adjunxisset, ³ animos quoque dederit et corporam doloribus congruentes, et separatim suis angoribus et moles-
- 4 tiis implicatos. Sed in hoc me ipse castigo, quod ex aliorum, et ex nostra fortasse mollitia, non ex ipsa virtute de virtutis robore existimo. Illa enim, si modo est ulla virtus, (quam dubitationem avanculus tuus, Brute, sustulit;) omnia, quæ cadere in hominem possunt, subter se habet: caque despiciens, casus contemnit humanos: culpaque omni carens, præter se ipsam, nihil censet ad se pertinere. Nos autem omnia adversa tum venientia metu augentes, tum mærore præsentia, rerum naturam, quam errorem nos-
- 2 trum, danmare malumus. Sed et hujus culpæ, et cetero5 rum vitiorum peccatorumque nostrorum, omnis a philosophia petenda correctio est. cujus in sinum cum a primis
 temporibus ætatis nostra voluntas studiumque 5 nos compulisset, his gravissimis casibus in cundem 6 portum, ex quo
 eramus egressi, magna jactati tempestate confugimus. O
 vitæ philosophia dux! o virtutis indagatrix, expultrixque
 vitiorum! quid non modo nos, sed omnino vita hominum
 p. 229. sine te esse potuisset? tu urbes peperisti: tu dissipatos ho-
 - ^{a.} mines in societatem vitæ convocasti: tu dissipatos hodomiciliis, deinde conjugiis, tum ⁷ litterarum et vocum communione junxisti: tu inventrix legum, tu magistra morum, et disciplinæ fuisti. ad te confugimus: a te opem petimus: tibi nos, ut antea magna ex parte, sic nunc penitus, totosque tradimus. Est autem unus dies bene, et ex præ-

² Quam vota facienda videantur.] Sc. ut beati fiamus, non nostra opera, sed solo Deorum beneficio, a quibus adeo felicitas votis faciendis sit impetranda.

³ Animos - - corp. dol. congruentes.] Frustra tentavere quidam verbum congruentes. sensus est, animos, qui corporis doloribus afficiuntur, ut una doleant, habcanque dolores cum corpore communes.

⁴ Avunculus tuus.] Cato Uticensis.

⁵ Nos compulisset. I 1. e. nos movisset ut nos in sinum ejus conferremus. Frustra corrigunt contulisset.

⁶ Portum, e quo eramus egressi.] Philosophiæ studium, quod reliqueramus, cum nos ad remp. contulissemus gerendam.

⁷ Litterarum et vocum comm.] I. e. sermone, qui constat literis et vocibus.

ceptis tuis actus, peccanti immortalitati anteponendus. Cujus igitur potius opibus utamur, quam tuis? quæ et vitæ tranquillitatem largita nobis es, et terrorem mortis sustulisti. Ac philosophia quidem tantum abest, ut proinde, ac 6 de hominum est vita merita, laudetur; ut a plerisque neclecta, a multis etiam vituperetur. Vituperare quisquam vitæ parentem, ét hoc parricidio se inquinare audet? et tam impie ingratus esse, ut cam accuset, quam vereri deberet, ctiam si minus percipere potuisset? Sed, ut opinor. hic error, et hæc indoctorum animis offusa caligo est, quod tam longe retro respicere non possunt: nec eos, a quibus vita hominum instructa primis sit, fuisse philosophos arbitrantur. Quam rem antiquissimam cum videamus, nomen tamen confitemur esse recens. Nam sapientiam quidem 3 ipsam quis negare potest non modo re esse antiquam, ve- 7 rum ctiam nomine? quas divinarum, humanarumque rerum, tum initiorum, causarumque, cujusque rei cognitione hoc pulcerrimum nomen apad antiquos assequebatur. Itaque et illos septem, qui a Gracis σοφοί, sapientes a nostris et habebantur, et nominabantur, et multis ante sæculis Lycurgum, cuius temporibus Homerus etiam fuisse ante hanc urbem conditam traditur, etiam heroicis ætatibus Ulyssem, et Nestorem accepimus et fuisse, et habitos esse sapientes. Nec vero Atlas sustinere cælum, nec Prometheus 8 affixus Caucaso, nec stellatus Cepheus cum 8 uxore, genero, filia traderetur, nisi occelestium divina cognitio nomen eorum ad errorem fabulæ traduxisset. 10 A quibus ducti deinceps omnes, qui in rerum contemplatione studia ponebant, sapientes et habebantur, et nominabantur: idque eorum nomen usque ad Pythagoræ manavit ætatem: quem, ut scribit auditor Platonis Ponticus Heraclides, vir doctus in primis, Phliuntem ferunt venisse, "cumque cum Leonte, principe Phliasiorum, docte et copiose disseruisse quadam. cujus ingenium, et cloquentiam cum admiratus esset Leon, quæsivisse ex eo, qua maxime arte confideret. at illum artem quidem se scire nullam, sed esse philosophum.

⁸ Uxore, genero, filia.] Uxore, Cassiopeia, genero Perseo, filia Andromeda.

⁹ Calestium cognitio ad err. f. traduvisset.] Sc. Prometheus in Caucaso sedens sunt discipuli ejus. Div. 1, 3. stellas speculatus erat, Cepheus item astrorum studio deditus fuit, hinc fabulæ cumque L. non male.

¹⁰ A quibus ducti.] Pearcius corrigit dacti: male. ducti est orti, profecti, ut alibi dicit Cicero, v. c. a Zenone profecti,

¹¹ Europu cum L.] Davisius correxit

admiratum Leontem novitatem nominis, quæsisse, Quinam essent philosophi, et quid inter eos et reliquos interesset? 9 Pythagoram autem respondisse: similem sibi videri vitam hominum, et mercatum eum, qui haberetur maximo ludorum apparatu totius Græciæ celebritate, nam ut illic alii corporibus exercitatis gloriam et nobilitatem coronæ peterent: alii emendi, aut vendendi quæstu et lucro ducerentur: esset autem quoddam genus eorum, idque vel maxime ingenuum, qui nec plausum, nec lucrum quærerent, sed visendi causa venirent, studioseque perspicerent, quid ageretur, et quo modo: 12 ita nos quasi in mercatus quandam celebritatem ex urbe aliqua, sic in hanc vitam ex alia vita et natura profectos, alios gloriæ servire, alios pecuniæ: raros p. 230. esse quosdam, qui, ceteris omnibus pro nihilo habitis, rerum naturam studiose intucrentur: hos se appellare sapientiæ studiosos, id est enim philosophos: et ut illic liberalissimum esset, spectare, nihil sibi acquirentem, sic in vita longe omnibus studiis contemplationem rerum cognitionem-4. que præstare. Nec vero Pythagoras nominis solum inven-10 tor, sed rerum etiam ipsarum amplificator fuit. Qui cum post hunc Phliasium sermonem in Italiam venisset, exornavit eam Graciam, qua magna dicta est, et privatim, et publice, præstantissimis et institutis et artibus. Cuius de disciplina aliud tempus fuerit fortasse dicendi. ab antiqua philosophia usque ad Socratem, qui Archelaum, Anaxagoræ discipulum, audierat, numeri motusque tractabantur, et unde omnia orirentur, quove recederent: studioseque ab his siderum magnitudines, intervalla, cursus anquirebantur, et cuncta cælestia. Socrates autem primus philosophiam devocavit e cælo, et in urbibus collocavit, et in domos etiam introduxit, et coegit de vita, et moribus, 11 rebusque bonis et malis quærere. Cujus multiplex ratio disputandi, rerumque varietas, et ingenii magnitudo, 13 Platonis memoria et litteris consecrata, plura genera effecit dissentientium philosophorum. E quibus 14 nos id potissimum consecuti sumus, quo Socratem usum 15 arbitrabamur,

us. bene. sic et Ms. Guelf.

¹³ Pt. mem. et litteris consecrata.] Hæsi subinde iu verbo consecrata conjecique

¹⁴ Nos id p. consecuti sumus.] Vulgo

¹² Ita nos.] Ita pro item dedit Davisi- est consectati: sed quia in Ms. Guelf. est consecuti, itemque in aliis, nos id, ut exquisitius, recepimus cum Davisio. sic et alibi consequi pro consectari Cicero dixit v. Clav. in h. v.

¹⁵ Arbitrabamur.] Vulgo arbitramur.

ut nostram ipsi sententiam tegeremus, errore alios levaremus, et in omni disputatione, quid esset simillimum veri. quæreremus. Quem morem cum Carneades acutissime copiosissimeque tenuisset, fecimus et alias sæpe, et nuper in Tusculano, ut ad cam consuctudinem disputaremus. Et quatridui quidem sermonem superioribus ad te perscriptum libris misimus: quinto autem dic, cum eodem loco conse- b. dissemus, sic est propositum, de quo disputaremus.

A. Non mihi videtur, ad beate vivendum satis posse vir- 5 tutem. M. At hercule Bruto meo videtur: cujus ego ju- 12 dicium, pace tua dixerim, longe antepono tuo. A. Non dubito. Nec id nunc agitur, tu illum quantum ames: 16 sed hoc, quod mihi dixi videri, quale sit: de eo a te disputari volo. M. Nempe negas ad beate vivendum satis posse virtutem? A. Prorsus nego. M. Quid? ad recte, honeste, laudabiliter, postremo ad bene vivendum satisne est præsidii in virtute? A. Certe satis. M. Potes igitur, aut qui male vivat, non eum miserum dicere, aut, quem bene fateare, eum negare beate vivere? A. Quidni possim? nam ctiam in tormentis recte, honeste, laudabiliter, et ob eam rem bene vivi potest, dummodo intelligas, quid nunc dicam bene. dico enim, constanter, graviter, sapienter, fortiter. Hac etiam in equuleum conjiciuntur, quo vita non adspi- 13 rat beata. M. Quid igitur? solane beata vita, quæso, relinquitur extra ostium limenque carceris, cum constantia, gravitas, fortitudo, sapientia, reliquæque virtutes rapiantur ad tortorem, nullumque recusent nec supplicium, nec dolorem? A. Tu, si quid es facturus, nova aliqua conquiras oportet. Ista me minime movent, non solum quia pervulgata sunt, sed multo magis, quia, tamquam levia quædam vina nihil valent in aqua, sic Stoicorum ista magis gustata, quam potata delectant. Velut iste chorus virtutum, in equileum impositus, imagines constituit ante oculos cum amplissima dignitate, ut ad eas cursim perrectura beata vita, nec eas a se desertas passura videatur, cum autem animum ab ista pictura imaginibusque virtutum, ad rem veritatemque traduxeris, 17 hoc nudum relinquitur, possitne quis p. 231.

illud et consecutio temporum postulat, et 17 Hoc nudum relinquitur.] Durum hoc libri quidam habent, unde et Davisius re-videtur. Ms. Guelf. nondum, bene opi-

17 Hoenudum relinquitur.] Darum hoc cepit.

nor. sensus est, hoc nondum efficitur; intelligitur, nam sic relinqui dicitur a Ciceres. Vulg. male de hoc. mox dedi de co prov. Clay. in h. v.

de que, sic Ms. Eliensis et alii.

beatus esse, quamdiu torqueatur. Quamobrem hoc nunc quæramus: virtutes autem, noli vereri, ne expostulent, et querantur se a beata vita esse relictas. Si enim nulla virtus prudentia vacat, prudentia ipsa hoc videt, non omnes bonos esse ctiam beatos: multaque de M'Atilio, Q. Cæpione, M' Aquillio recordatur: beatamque vitam, si imaginibus potius uti, quam rebus ipsis placet, conantem ire in equulcum. 18 retinet [ipsa prudentia] negatque ei cum do-6 lore et cruciatu quidquam esse commune. M. Facile na-15 tior, te isto modo agere: etsi iniquum est præscribere mihi te, quemadmodum a me disputari velis. Sed quæro, utrum aliquid actum superioribus diebus, an nihil arbitremur? A. Actum vero, et aliquantum quidem. M. Atqui, si ita est, profligata jam hæc, et pane ad exitum adducta quastio est. A. Quo tandem modo? M. Quia motus turbulenti, jactationesque animorum incitate, et impetu inconsiderato elatæ, rationem omnem repellentes, vitæ beatæ nullam partem relinquent, quis enim potest, mortem aut dolorem metuens, quorum alterum sæpe adest, alterum semper impendet, esse non miser? quid, si idem (quod plerumque fit) paupertatem, ignominiam, infamiam timet, si debilitatem, cæcitatem, si denique, quod non singulis hominibus, sed potentibus populis 19 sæpe contigit, servitutem: potest ea 16 timens esse quisquam beatus? Quid, qui non modo ea futura timet, verum etiam fert sustinetque præsentia? adde eodem exsilia, luctus, orbitates. Qui rebus his fractus ægritudine eliditur, potest tandem esse non miserrimus? quid vero illum, quem libidinibus inflammatum et furentem videmus, omnia rabide appetentem cum inexplebili cupiditate, quoque affluentius voluptates undique hauriat, co gravius ardentiusque sitientem, nonne recte miserrimum dixeris? quid clatus ille levitate, inanique letitia exsultans, et temere gestiens, nonne tanto miserior, quanto sibi videtur beatior? ergo, ut hi miseri, sic contra illi beati, quos nulli metus terrent, nullæ ægritudines exedunt, nullæ libidines incitant, nullæ futiles lætitiæ, 20 exsultantes languidis liquefaciunt voluptatibus. Ut maris igitur tranquillitas intelligitur, nulla ne minima quidem aura fluctus commovente:

visius addit et.

¹⁸ Retinct ipsa prudentia.] Sic omnes libri. Sed redundat utique ipsa prudentia, contingit, et id in Aiss, repertum est. videturque e superioribus repetitum, uncis inclusi.

¹⁹ Sape contigit.] Hoc melius vulgato 20 Easiliantes. | Pendet a quos. Da-

sic animi quietus et placatus status cernitur, cum perturbatio nulla est, qua moveri queata Quod si est, qui vim for- 17 tunæ, qui omnia humana, 21 quæ cuique accidere possunt. tolerabilia ducat, ex quo nec timor eum, nec angor attingat: idemque, si nihil concupiscat, nulla efferatur animi inani voluptate: quid est, cur is non beatus sit: et si hæc virtute efficientur, quid est, cur virtus ipsa per se non efficiat beatos? A. Atqui alterum dici non potest, 22 quin ii, qui 7 nihil metuant, nihil angantur, nihil concupiscant, nulla impotenti lætitia efferantur, beati sint: itaque id tibi concedo: alterum autem jam integrum non est. superioribus enim disputationibus effectum est, vacare omni animi perturbatione sapientem. M. Nimirum igitur confecta res est. videtur enim ad exitum venisse quæstio. A. Propemodum id 18 quidem. M. Verumtamen mathematicorum iste mos est, non est philosophorum. Nam geometræ cum aliquid docere volunt, si quid ad eam rem pertinet eorum, quæ ante docuerunt, id sumunt pro concesso et probato: illud modo explicant, de quo ante nihil scriptum est. Philosophi, quam- p. 232. cumque rem habent in manibus, in eam, quæ conveniunt, congerunt omnia, etsi alio loco disputata sunt. Quod ni ita esset, cur Stoicus, si esset quæsitum, satisne ad beate vivendum virtus posset, multa diceret? cui satis esset, respondere, se ante docuisse, nihil bonum esse, nisi quod honestum esset: hoc probato, consequens esse, beatam vitam virtute esse contentam: et, quo modo hoc sit consequens illi, sic illud huic: ut, si beata vita virtute contenta sit; nisi honestum quod sit, nihil aliud sit bonum. Sed tamen non agunt sic. Nam et de honesto, et de summo bono separa- 19 tim libri sunt: et cum ex eo efficiatur, satis magnam in virtute ad beate vivendum esse vim, nihilo minus hoc agunt separatim. propriis enim et suis argumentis et admonitionibus tractanda quæque res est, tanta præsertim. cave enim putes, 23 ullam a philosophia vocem emissam clariorem, ullumve esse philosophiæ promissum uberius, aut majus. Nam quid profitetur? o dii boni! perfecturam se, qui legibus suis paruisset, ut esset contra fortunam semper arma-

VOL. IV. P. I.

²¹ Qua cuique acc. possunt.] Hac mihi illud non esse latinum. immo quod ii non glossatorem sapiunt, interpretantem hu- est bene latinum. mana. Cicero semper humana sola ponit. nullum mihi satis placet.

²² Quin ii.] Pearcius corrigit quod ii. alteri philosophia promissum.

²³ Ullum a philos.] A edidi pro in, ut libri alii quacumque, alii que cuiquam. habet Ms. Vat. ediditque et Davisius: idque melius convenit verbo emissam, item

tus: ut omnia præsidia haberet in se bene beateque vivendi: ut esset semper denique beatus. Sed videro, quid effi-20 ciat. Tantisper hoc ipsum magni æstimo, quod pollicetur. Nam Xerxes quidem refertus omnibus præmiis donisque fortunæ, non equitatu, non pedestribus copiis, non navium multitudine, non infinito pondere auri contentus, 24 præmium proposuit ei, qui invenisset novam voluptatem. ipsa non fuisset contentus: neque enim umquam finem inb. veniet libido. Nos vellem 26 præmio elicere possemus, qui nobis aliquid attulisset, quo hoc firmius crederemus.

A. Vellem id quidem: sed habeo paullulum, quod requi-21 ram. ego enim assentior, eorum quæ posuisti, alterum alteri consequens esse, ut, quemadmodum, si quod honestum sit, id solum sit bonum, sequatur, vitam beatam virtute confici: sic, si vita beata in virtute sit, nihil esse, nisi virtutem, Sed Brutus tuus, 27 auctore Aristo et Antiocho. non sentit hoc: putat enim, etiam si sit bonum aliquod præter virtutem. M. Quid igitur? contra Brutumne me dicturum putas? A. Tú vero, ut videtur: nam præfinire 22 non est meum. M. Quid cuique igitur consentaneum sit, alio loco. Nam ista mihi et cum Antiocho sæpe, 28 et cum Aristone nuper, cum Athenis imperator apud eum deversarer, dissensio fuit, mihi enim non videbatur quisquam esse beatus posse, cum in malis esset: in malis autem sapientem esse posse, si essent ulla corporis, aut fortunæ mala. Dicebantur hæc, quæ scripsit etiam Antiochus locis pluribus: virtutem ipsam per se beatam vitam efficere posse, neque tamen beatissimam: deinde ex majore parte plerasque res nominari, etiam si qua pars abesset, ut vires, ut valitudinem, ut divitias, ut honorem, ut gloriam; quæ genere. non numero cernerentur: item beatam vitam, etiam si ex aliqua parte clauderet, tamen ex multo majore parte obti-23 nere nomen suum. Hæc nunc enucleare non ita necesse est: quamquam non constantissime dici mihi videntur. Nam et

cum Davisio e Ms. Eliensi.

luptatem inventam fuisse, et ea tamen in- tiochi: qui fuit Aristus. v. de Fin. V. 3.

²⁴ Præmium proposuit ei.] Ei addidi citur præmium, quod demum datur ei, qui attulit.

²⁵ Qua i. non fiuisset contentus.] Sic 27 Auctore Aristo.] Aristo placet Dacum Davisio edidi pro fuit. ita ipse olim visio et Buherio. nec mihi displicet. nam conjeceram ex re et latinitate. nam si fuit et Acad. IV, 4. Aristus et Aristo occurverum esset, intelligi deberet, novam vo- runt: sed hic intelligendus est frater An-

venta contentum non fuisse Xerxem.

28 Et cum Aristone.] Quia hic non ne26 Pr. elicere possemus, qui n. a. attulisset.] Latinitas postulat afferret sed respinon ausus sum hic quoque corrigere Aristo.

qui beatus est, non intelligo, quid requirat, ut sit beatior: (si est enim quod desit, ne beatus quidem est) et, quod ex p. 233. majore parte unamquamque rem appellari spectarique dicunt, est, ubi id isto modo valeat, cum vero tria genera malorum esse dicant: qui duorum generum malis omnibus urgeatur, ut omnia adversa sint in fortuna, omnibus oppressum corpus et confectum doloribus, huic paullumne ad beatam vitam deesse dicemus, non modo ad beatissimam? Hoc illud est, quod Theophrastus sustinere non potuit. 24 Nam cum statuisset, verbera, tormenta, cruciatus, patriæ eversiones, exsilia, orbitates magnam vim habere ad male misereque vivendum, non est ausus elate et ample loqui, cum humiliter demisseque sentiret. Quam bene, non quæ- 9 ritur: constanter quidem certe. Itaque mihi placere non solet, consequentia reprehendere, cum prima concesseris. Hic autem, elegantissimus omnium philosophorum et cruditissimus, non magnopere reprehenditur, cum tria genere dicit bonorum: vexatur autem ab omnibus, primum in eo libro, quem scripsit de vita beata, in quo multa disputat. quamobrem is, qui torqueatur, qui crucietur, beatus esse non possit, in eo ctiam putatur dicere, in rotam, beatam vitam non escendere. Non usquam id quidem dicit omnino: sed, quæ dicit, idem valent. Possum igitur, cui concesse- 25 rim, in malis esse dolores corporis, in malis naufragia fortunæ, huic succensere dicenti, non omnes bonos esse beatos, cum in omnes bonos ea, quæ ille in malis numerat, cadere possint? Vexatur idem Theophrastus et libris et scholis omnium philosophorum, quod 29 in Callisthene suo laudarit illam sententiam,

Vitam regit fortuna, non sapientia.

Negant ab ullo philosopho quidquam dictum esse languidius. recte id quidem: sed nihil intelligo dici potuisse con-Si enim tot sunt in corpore bona, tot extra corpus in casu atque fortuna: nonne consentaneum est, plus fortunam, quæ domina rerum sit et externarum et ad corpus pertinentium, quam consilium, valere? An malumus Epi- 26 curum imitari? qui multa præclare sæpe dicit: 30 quam

29 In Callisthene suo.] Libro de luctu. lent: hoc magis placet. deinde sibi non placet. nam sic cum adverbio nuspiam re peri, malimque id quoque deleri.

. A.

v. Tusc. III, 10.

³⁰ Quamenim sibi constanter c. d. Thim hic non aptum. Corrigunt autem vel de-

enim sibi constanter convenienterque dicat, non laborat. Laudat tenuem victum. Philosophi id quidem: sed si Socrates, aut Antisthenes diceret, non is, qui finem bonorum voluptatem esse dixerit. Negat, quemquam jucunde posse vivere, nisi idem honeste, sapienter, justeque vivat. Nihil gravius, nihil philosophia dignius; nisi idem hoc ipsum, honeste, sapienter, juste, ad voluptatem referret. Quid melius, quam, fortunam exiguam intervenire sapienti? sed hoc isne dicit, qui, cum dolorem non modo maximum malum, sed solum malum etiam dixerit, toto corpore opprimi possit doloribus acerrimis tum, cum maxime contra fortunam glorietur? quod idem melioribus etiam verbis Metro-27 dorus, Occupavi, inquit, te fortuna atque cepi: omnesque aditus tuos interclusi, ut ad me adspirare non posses. clare, si Aristo Chius, aut si Stoicus Zeno diceret, qui, nisi quod turpe esset, nibil malum duceret. Tu vero Metrodore, qui omne bonum in visceribus medullisque condideris, et definieris, summum bonum firma corporis affectione, explorataque spe contineri, fortunæ aditus interclusisti? quo 10 modo? isto enim bono jam exspoliari potes. Atqui his capiuntur imperiti: et propter hujusmodi sententias, istorum 28 hominum est multitudo. Acute autem disputantis illud est. p. 234. non, quid quisque dicat, sed quid cuique dicendum sit, videre. Velut in ea ipsa sententia, quam in hac disputatione suscepimus, omnes bonos semper beatos volumus esse. quid dicam bonos, perspicuum est. omnibus enim virtutibus instructos et ornatos, cum sapientes, tum viros bonos dicimus. Videamus, qui dicendi sint beati. equidem hos existimo, qui sint in bonis, nullo adjuncto malo. Neque 29 ulla alia huic verbo, cum beatum dicimus, subjecta notio est, nisi, secretis malis omnibus, cumulata bonorum complexio. Hanc assequi virtus, si quidquam præter ipsam boni est, non potest, adcrit enim malorum, si mala illa ducimus, turba quædam, paupertas, ignobilitas, humilitas, solitudo, amissio suorum, graves dolores corporis, perdita valitudo, debilitas, cæcitas, interitus patriæ, exsilium, servitus denique. 31 in his tot et tantis atque etiam quæ plura possunt accidere, potest esse sapiens, nam hæc casus im-

³¹ In his tot ac tantis [atque etiam plu-ra possunt accidere.] Sic Ms. Guelf. et alii, ra possunt accidere, aut quam correxere vi-ctsi signa parentheseos non sunt expressa, ri docti, ad quæ etiam p. p. accedere.

portat, qui in sapientem potest incurrere. at si ea mala sunt, quis potest præstare, sapientem semper beatum fore. cum vel in omnibus his uno tempore esse possit? Non igitur 30 facile concedo, neque Bruto meo, neque communibus magistris, neque veteribus illis, Aristoteli, Speusippo, Xenocrati, Polemoni, ut cum ea, quæ supra enumeravi, in malis numerent, iidem dicant, semper beatum esse sapientem. quod si titulus hic delectat insignis et pulcer. Pythagora. Socrate, Platone dignissimus, inducant animum, illa, quorum splendore capiuntur, vires, valitudinem, pulcritudinem, divitias, honores, opes contemnere, caque, que his contraria sint, pro nihilo ducere: tum poterunt clarissima voce profiteri, se neque fortunæ impetu, nec multitudinis opi- b. nione, nec dolore, neque paupertate terreri, omniaque sibi in sese esse posita, neque esse quidquam extra suam potestatem, quod ducant in bonis. 32 Namque et hæc loqui, 31 quæ sunt magni cujusdam et alti viri, et eadem, quæ vulgus, in malis et bonis numerare, concedi nullo modo potest: qua gloria commotus Epicurus exoritur, cui etiam, si diis placet, videtur semper sapiens beatus. Hic dignitate hujus sententiæ capitur, sed numquam id diceret, si ipse se audiret. quid est enim, quod minus conveniat, quam ut is. qui vel summum, vel solum malum dolorem esse dicat. idem censeat, Quam hoc suave est tum, cum dolore crucietur. dicturum esse sapientem? Non igitur 33 ex singulis vocibus philosophi spectandi sunt, sed ex perpetuitate atque constantia.

A. Adducis me, ut tibi assentiar. Sed tua quoque, vide. 11 ne desideretur constantia. M. Quonam modo? A. Quia 32 legi tuum nuper quartum de Finibus. In eo mihi videbare. contra Catonem disserens, hoc velle ostendere, 34 quod mihi quidem probatur, inter Zenonem et Peripateticos nihil præter verborum novitatem interesse. Quod si ita est, quid est causæ, quin, si Zenonis rationi consentaneum sit. satis magnam vim in virtute esse ad beate vivendum, liceat idem

32 Namque et hac l. - - nullo m. potest.] sed an eæ inter se et cum principiis con-

Sic corrigi voluit Davisius, et habet Ms. sentiant : que est perpetuitas et conreg. Par. itaque cum Alemanno edidi. stantia. Nam habet etiam Ms. Guelf. qui et in

non videndum est, an pulcras et genero- id displicet. sas sententias proferant de singulis rebus:

³⁴ Quod mihi quidem probatur.] Davifine habet nullo m. pro vulgato ullo m. sius edidit probare. Videtur addere vo-33 Ex singulis vocibus.] Int. sententiis. luisse videris: et sic est in Ms. Guelf. nec

Peripateticis dicere? rem enim opinor spectari oportere, 33 non verba. M. Tu quidem 35 tabellis obsignatis agis mecum, et testificaris, quid dixerim aliquando, aut scripserim. Cum aliis isto modo, 36 qui legibus impositis disputant. Nos in diem vivimus? quodcumque nostros animos probabilitate percussit, id dicimus. itaque soli sumus liberi. veruntamen, quoniam de constantia paullo ante diximus. nonego hoc loco id quærendum puto, verumne sit, quod Zenoni placuerit, quodque ejus auditori, Aristoni, bonum esse solum, auod honestum esset: sed, si ita esset, ³⁷ tum 34 ut hoc totum, beate vivere, in una virtute poneret. Quare demus hoc sane Bruto, ut sit beatus semper sapiens. quam sibi conveniat, ipse viderit. Gloria quidem hujus sententiæ quis est illo viro dignior? nos tamen teneamus, ut sit idem beatissimus: etsi Zeno Cittieus, 38 advena quidem, et ignobilis verborum opifex, insinuasse se in antiquam philo-12 sophiam videtur. Hujus sententiæ gravitas a Platonis auctoritate repetatur: apud quem sæpe hæc oratio usurpata est, ut nihil præter virtutem diceretur bonum: velut in Gorgia Socrates, cum esset ex eo quæsitum, Archelaum Perdiccæ filium, qui tum fortunatissimus haberetur, 39 non-35 ne beatum putaret? Haud scio, inquit. numquam enim cum eo collocutus sum. Ain tu? an tu aliter id scire non potes? nullo modo. Tu igitur ne de Persarum quidem rege magno potes dicere, beatusne sit? 40 an ego possim, cum ignorem, quam sit doctus, quam vir bonus? Quid? tu in eo sitam vitam beatam putas? Ita prorsus existimo, bonos. beatos: improbos, miseros. miser ergo Archelaus? certe, si injustus. 41 Videturne omnem hic beatam vitam in una virtute ponere? Quid vero in cpitaphio? quo modo 36 idem? Nam cui viro, inquit, ex se ipso apta sunt omnia. 42 quæ ad beate vivendum ferunt, nec suspensa aliorum aut

35 Tabellis obsignatis.] Alibi dicit, velut e syngrapha. v. Clav.

36 Qui legibus impositis disputant.] 1. e. qui certæ et unius sectæ sententiis adstricti sint, a quibus non licet discedere.

37 Tum ut hoc totum.] Bentleius correxit utrum, quod et Alemanno placuit. at est hic interrogatio simplex, in qua utrum esse non solet. itaque malim legere num hoc totum.

38 Advena quidem et ignobilis v. o.] Vulgo quidem. Ms. Guelf. quidem, ut semper mihi visum est legendum, idque recepi.

39 Nonne heatum putaret.] Nonne in oratione obliqua mihi non placet: putavique legendum anne vel annon.

40 An ego possim.] Sic Ms. Gu. ut placuit Bentleio ediditque Davisius. Vulgo

possum.

41 Videturne onnem, &c.] Hæc forma interrogandi proprie negat. itaque locus olim suspectus mihi fuit, sed plura exempla reperi ut supra jam notavi: accipiendumque non ne videtur.

42 Quæ ad b. vinendum ferunt.] Valent, prosunt. Græce ap. Platonem φέροντα.

bono casu, aut contrario pendere ex alterius eventis, et errare coguntur: huic optime vivendi ratio comparata est. Hic est ille moderatus, hic fortis, hic sapiens, hic, et nas-b. centibus, et cadentibus cum reliquis commodis, tum maxime liberis, parebit et obediet præcepto illi veteri:

> Neque enim lætabitur umquam, nec mærebit nimis, Quod semper in se ipso omnem spem reponet sui.

Ex hoc igitur Platonis quasi quodam sancto augustoque 13 fonte nostra omnis manabit oratio.

Unde igitur rectius ordiri possumus, quam a communi 37 parente natura? quæ quidquid genuit, non modo animal. sed etiam quod ita ortum esset e terra, ut stirpibus suis niteretur, in suo quodque genere perfectum esse voluit. Itaque et arbores, et vites, et ea, quæ sunt humiliora, neque se tollere a terra altius possunt; 43 alia semper virent, alia hieme nudata, verno tempore tepefacta frondescunt: neque est ullum, quod non ita vigeat interiore quodam motu, et suis in quoque seminibus inclusis, ut aut flores, aut fruges fundat, aut baccas, omniaque in omnibus, quantum in ipsis sit, nulla vi impediente, perfecta sint. Facilius vero etiam 38 in bestiis, quod his sensus a natura est datus, vis ipsius naturæ perspici potest. Namque alias bestias nantes, aquarum incolas esse voluit: alias volucres, cælo frui libero: serpentes quasdam: quasdam esse gradientes: earum ipsarum partim solivagas, partim congregatas: immanes alias, quasdam autem cicures. nonnullas abditas, terraque tectas. atque carum quæque suum tenens munus, cum in disparis animantis vitam transire non possit, manet in lege naturæ, et ut bestiis 44 aliud alii præcipui a natura datum est, quod suum quæque retinet, nec discedit ab eo: sic homini multo quiddam præstantius: etsi præstantia debent ea dici, p. 236. quæ habent aliquam comparationem. Humanus autem animus, decerptus ex mente divina, cum alio nullo, nisi cum ipso deo, si hoc fas est dictu, comparari potest. Hic igitur, si est excultus, et si ejus acies ita curata est, ut ne 39 cæcaretur erroribus; fit perfecta mens, id est, absoluta ratio: quod est idem virtus. Et, si omne beatum est, cui nihil deest, et quod in suo genere expletum atque cumulatum

43 Alia semper virent.] Hoc non est in abest. male. cd. Gronov. excidit errore operarum. nam cst in ed. Grut. sed tamen et ab Ald. pr. sum mihi est, legendum præcipue. 44 Aliud alii pracipui datum est.] Vi-

est, idque virtutis est proprium: certe omnes virtutis compotes, beati sunt. Et hoc quidem mihi cum Bruto convenit. item cum Aristotele, Xenocrate, Speusippo, Polemone. 40 Sed mihi videntur etiam beatissimi. quid enim deest ad beate vivendum ei. qui confidit suis bonis? aut, qui diffidit, beatus esse qui potest? At diffidat necesse est. qui bona dividit tripertito. Qui enim poterit aut corporis firmitate, aut fortunæ stabilitate confidere? atqui, nisi stabili, et fixo, et permanente bono, beatus esse nemo potest. Quid ergo ejusmodi istorum est? ut mihi Laconis illud dictum in hos cadere videatur: qui glorianti cuidam mercatori. quod multas naves in omnem oram maritimam dimisisset, non sane optabilis quidem ista, inquit, rudentibus apta for-An dubium est, quin nihil sit habendum in eo genere, 45 quo vita beata completur, si id possit amitti? nihil enim interarescere, nihil exstingui, nihil cadere debet eorum, in quibus vita beata consistit. nam qui timebit, ne quid ex his deperdat, beatus esse non poterit. Volumus enim, eum, qui beatus sit, tutum esse, inexpugnabilem, septum atque munitum; non ut parvo metu præditus sit, sed ut nullo. Ut enim innocens is dicitur, non qui leviter nocet, sed qui nihil nocet: sic sine metu is habendus est, 46 non qui parum metuit, sed qui omnino metu vacat. quæ est enim alia fortitudo, nisi animi affectio cum in adeundo periculo, et in labore ac dolore patiens, tum procul ab omni metu? Atque hæc certe non ita se haberent, nisi omne bonum in una honestate consisteret. Qui autem illam maxime optatam et expetitam securitatem (securitatem autem nunc appello, vacuitatem ægritudinis, in qua vita beata posita est) habere quisquam potest, cui aut adsit, aut adesse possit multitudo malorum? qui autem poterit esse celsus, et erectus, et ea, quæ homini accidere possunt, omnia parva ducens, qualem sapientem esse volumus, nisi omnia sibi in se posita censebit? An Lacedæmonii, 47 Philippo minitante per litteras, se omnia, quæ conarentur, prohibiturum, quæsiverunt, num se esset etiam mori prohibiturus: vir is, quem quærimus, non multo facilius tali animo reperietur,

sius, e Mss. parum, cui bene opponitur

⁴⁵ Quo vita b. completur.] Sic correxit omnino m. vacat. Bentleius vulgatum complectitur. eadem

⁴⁷ Philippo minitante.] Sic bene pro forma est c. 16. Ms. Guelf. habet in quo. vulgato minitanti. si sequeretur responde-46 Non qui parva metuit.] Bene Davi-runt, vulgatum rectum esset.

quam civitas universa? quid? ad hanc fortitudinem, de qua loquimur, temperantia adjuncta, quæ sit moderatrix omnium commotionum, quid potest ad beate vivendum deesse ei, quem fortitudo ab ægritudine et a metu vindicet: temperantia tum a libidine avocet, tum insolenti alacritate gestire non sinat? Hæc efficere virtutem ostenderem, nisi superioribus diebus essent explicata. Atque cum perturba- 15 tiones animi, miseram; sedationes autem, vitam efficiant 43 beatam: duplexque ratio perturbationis sit, quod ægritudo, et metus, in malis opinatis, in bonorum autem errore, lætitia gestiens libidoque versetur: 48 cum hæc omnia cum consilio et ratione pugnent: his tu tam gravibus concitationibus, tamque ipsis inter se dissentientibus atque distrac- p.º 237. tis, quem vacuum, solutum, liberum videris, hunc dubitabis beatum dicere? atqui sapiens semper ita affectus est. semper igitur sapiens beatus est. Atque etiam omne bonum, lætabile est: quod autem lætabile, id prædicandum, et præ se ferendum: quod tale autem, id etiam gloriosum. si vero gloriosum, certe laudabile; quod autem laudabile, profecto ctiam honestum: quod bonum igitur, id honestum. At 44 quæ isti bona numerant, ne ipsi quidem honesta dicunt. solum igitur bonum, quod honestum, ex quo efficitur, honestate una vitam contineri beatam. Non sunt igitur ea bona dicenda, nec habenda, quibus abundantem licet esse miserrimum. An dubitas, quin præstans valitudine, viribus, for- 45 ma. acerrimis integerrimisque sensibus, adde etiam, si libet, pernicitatem, et velocitatem, da divitias, honores, imperia, opes, gloriam: si fuerit is, qui hæc habet, injustus, intemperans, timidus, hebeti ingenio, atque nullo: dubitabisne eum miserum dicere? qualia igitur ista bona sunt, quæ qui habeat, miserrimus esse possit? videamus. ne, ut acervus ex sui generis granis, sic beata vita ex sui similibus partibus effici debeat. Quod si ita est: ex bonis, quæ sola honesta sunt, 49 efficiendus est beatus. ea mixta ex dissimilibus si erunt; honestum ex his effici nihil poterit. quo detracto, quid poterit beatum intelligi? etenim quidquid est, quod bonum sit, id expetendum est: quod autem expetendum, id certe approbandum: quod vero approbaris,

48 Cum hac omnia.] Addidi hac e Ms. Guelf. recte. Vulgatum efficiendum est Guelf. Sic et Davisius in ed. 1. aliæque beatum, rectum non est, in quo beatum edd.' vett.

esset pro beatitudine, quod h. l. nimis græ-

36

VGL. IV. P. I.

⁴⁹ Efficiendus est beatus.] Sie Ms. cissat,

id gratum acceptumque habendum, ergo ctiam dignitas ei tribuenda est; quod si ita est: laudabile sit necesse est. bonum igitur omne laudabile. ex quo efficitur, ut, quod sit 46 honestum, id sit solum bonum. Quod ni ita tenebimus: b. multa erunt, quæ nobis bona dicenda sint: omitto divitias: 16 quas, cum quivis, quamvis indignus, habere possit, in bonis non numero, quod enim est bonum, id non quivis habere potest: omitto nobilitatem, famanique popularem, stultorum improborumque consensu excitatam. Hæc, quæ sunt minima, tamen bona dicantur necesse est: candiduli dentes, venusti oculi, color suavis, et ea, 50 quæ Euryclea laudat Ulyssi pedes abluens, 51 lenitudo orationis, mollitudo corporis. ea si bona ducemus, quid crit in philosophi gravitate, quam in vulgi opinione, stultorumque turba, quod 47 dicatur aut gravius, aut grandius? At enim eadem Stoici præcipua, vel producta dicunt, quæ bona isti. Dicunt illi quidem: sed his vitam beatam compleri negant: hi autem sine iis esse nullam putant: aut, si sit beata, beatissimam certe negant. Nos autem volumus beatissimam: idque nobis Socratica illa conclusione confirmatur. Sic enim princeps ille philosophiæ disserebat. Qualis cujusque animi affectus esset, talem esse hominem: qualis autem ipse homo esset, talem ejus esse orationem: orationi autem facta similia, factis vitam. Affectus autem animi in bono viro laudabilis. et vita igitur laudabilis boni viri, 52 et honesta ergo, quoniam laudabilis, ex quibus, bonorum beatam vitam esse, concludi-48 tur. Etenim, pro deorum atque hominum fidem! parumne cognitum est superioribus nostris disputationibus, an delectationis, et otii consumendi causa locuti sumus, sapientem ab omni concitatione animi, quam perturbationem voco, semper vacare? semper in animo cius esse placidissimam pacem? Vir igitur temperatus, constans, sine metu, sine ægritudine, 53 sinc alacritate ulla, sine libidine, nonne beap. 238. tus? at semper sapiens talis: semper igitur beatus.

50 Quæ Anticlea.] Res pertinet non ad 52 Et honesta ergo, quomiam laudabilis.] Anticleam matrem Ulyssis, sed Eurycleam, Sic interpungendus hic locus, ut fecit qua apud Homerum abluit Ulyssi pedes, nutrix ejus. itaque quidam corrigunt Euryclea: si Anticlea verum est, memoria lapsus est Cicero. Enimvero quia edd. vett. ut Juntæ, Aldi habent Euryclea, id edere non dubitavi.

51 Lenitudo o. m. corporis. Est versus libidine referatur. e Pacuvii Niptris.

Bentleius et Davisius ed. 2. vulgo : et honesta. Ergo, qu. l. &c.

53 Sine alacritate ulla] Sic edd. omnes. Bentleius pro ulla dedit futtli. Davisius conjecerat vana vel inani. edd. quædam vett., ut Junt. interpungunt sic, ut ulla ad vero qui potest vir bonus non ad id, quod laudabile sit. omnia referre, quæ agit, quæque sentit? refert autem omnia ad beate vivendum, beata igitur vita laudabilis, nec quidquam sine virtute laudabile, beata igitur vita virtute conficitur. Atque hoc sic etiam concluditur. Nec in misera 17 vita quidquam est prædicabile, aut gloriandum: nec in ea. 49 quæ nec misera sit, nec beata. Et est in aliqua vita prædicabile aliquid, aut gloriandum, ac præ se ferendum: ut Epaminondas,

Consiliis nostris laus est attonsa Laconum:

ut Africanus.

A sole exoriente, supra Mæoti' paludes, Nemo est qui factis 54 me æquiperare queat.

55 Quod si est beata vita: glorianda et prædicanda, et præ 50 se ferenda est. nihil est enim aliud, quod prædicandum, et præ se ferendum sit. Quibus positis, intelligis, quid sequatur: et quidem, nisi ca vita beata est, quæ est eadem honesta: 56 sit aliud necesse est melius vita beata. 57 quod erit enim honestum, certe fatébuntur esse melius. ita erit beata vita melius aliquid; quo quid potest dici perversius? quid? cum fatentur satis magnam vim esse in vitiis ad miscram vitam, nonne fatendum est, eandem vim in virtute esse ad beatam vitam? contrariorum enim contraria sunt consequentia. Quo loco quæro, quam vim habeat libra 51 illa Critolai: qui cum in alteram lancem animi bona imponat, in alteram corporis, et externa; tantum propendere 58 illam bonorum animi lancem putet, ut terram et maria deprimat. Quid ergo aut hunc prohibet, aut etiam 18 Xenocratem illum gravissimum philosophorum, exaggerantem tantopere virtutem, extenuantem cetera et abjicien-b. tem, in virtute non beatam modo vitam, sed etiam beatissimam ponere? 39 quod quidem nisi fit, virtutum interitus consequetur. Nam in quem cadit ægritudo, in eundem 52

54 Me aquip.] Addidi me cum Davi- honestum certe id esse debet. Ceterum sio, salvo versu et postulante sensu est hic locus totus non bene rationem concluautem me in edd. Junt. Ald. 1. &c.

55 Quod si est; beata vita glorianda, &c.] Sic edidi cum Davisio: itaque res riorem, quæ animi bona habet, sed ita et ratio postulat. Vulgg. male: Quod si boni redundat: nec melius est Davisianum beata vita : glorianda, &c.

alind anid; ut sape dicitur.

sus est: si aliquid est melius vita beata,

dere, nec adeo sams satis videtur.

58 Illam boni lancem.] Illam sc. supeillam animi lancem. Optime Ms. reg. 56 Sit aliud necesse est.] Aliquid intell. Paris. bonorum animi lancem, quod recepi. 59 Quod q. nisi fit.] Sicedd. vett. e quo

57 Quaderit coim honestum, &c.] Sen- post factum sit. illud revocavit Davisius.

metum cadere necesse est. est enim metus futuræ ægritudinis sollicita exspectatio. In quem autem metus, in eundem formido, timiditas, pavor, ignavia. 60 Ergo ut idem vincatur interdum, nec putet ad se præceptum illud Atrei pertinere.

Proinde ita parent se in vita, ut vinci nesciant.

Hic autem vincetur, ut dixi: nec modo vincetur, sed ctiam 61 At nos virtutem semper liberam volumus, sem-53 per invictam. Quæ nisi sunt, sublata virtus est. Atqui si in virtute satis est præsidii ad bene vivendum, satis est etiam ad beate, satis est enim certe in virtute, ut fortiter vivamus. si fortiter, etiam ut magno animo, et quidem ut nulla re umquam terreamur, semperque simus invicti. Sequitur, ut nihil pœniteat, nihil desit, nihil obstet. 62 Ergo omnia profluenter, absolute, prospere, igitur beate. Satis autem ad fortiter vivendum virtus potest: satis ergo etiam 54 ad beate. Etenim ut stultitia, etsi adepta est, quod concupivit, numquam se tamen satis consecutam putat: sic sapientia semper eo contenta est quod adest, neque cam umquam sui pœnitet.

19 63 Similemne putas C. Lælii unum consulatum fuisse, et cum quidem cum repulsa, cum L. Cinnæ quatuor? (si cum sapiens et bonus vir, qualis ille fuit, suffragiis prateritur, non populus a bono consule potius, quam ille a malo populo repulsam fert); sed tamen utrum malles, te, si potestas esset, semel, ut Lælium, consulem, an, ut Cin-55 nam, quater? non dubito, tu quid responsurus sis. Itaque P. 239. video, cui committam. Non quemvis hoc idem interrogarem. responderet enim alius fortasse, se non modo quattuor consulatus uni anteponere, sed unum diem Cinnæ multorum et clarorum virorum totis ætatibus. Lælius, si

60 Ergo, ut idem vincutur.] Int. necesse quatuor, cujusmodi quid similem postulat. est, e superioribus, in Ms. Guelf. ctiam additum est.

61 At nos.] Ms. Gu. addit autem. Davisius edidit Nos autem.

62 Ergo o. profluenter, &c.] Sc. se habebunt, fient.

63 Similenne - - repulsam fert.] Hunc lene. illud et edd. vett. quædam habent, C. Lalius C.f. ut Mediol. deinde additum cum L. Cinnæ

Constructio similem cum est durior : sed tamen et similitudo ita construitur. nisi vero fuit consulatibus, idque per compendium Coss. scriptum in cum mutatum est. Post libri variant in si et sic : prætuli cum Davisio sì. nam manifeste in hoc est ratio antecedentis. pro malo Corradi liber et locum edidi, ut Corradus in Quæstura edd. veteres pleræque vano: sed malo recp. 382. ed. nostræ, e MSto libro exhibuit, tins opponitur bono: denique deleta est negans aliter constructionem constare. repetitio frigida rov suffragiis præteritur Primo Similenne pro vulgato hodie Simi- post repulsam fert : de Lælio v. Clav. in

digito quem attigisset, pœnas dedisset. at Cinna, collegæ sui, consulis Cn. Octavii, præcidi caput jussit, P. Crassi, L. Cæsaris, nobilissimorum hominum: quorum virtus fuerat domi, militiæque cognita, M. Antonii, omnium eloquentissimi, quos ego audierim, C. Cæsaris, in quo mihi videtur fuisse specimen humanitatis, salis, suavitatis, leporis. Beatusne igitur, 64 quia hos interfecit? mihi contra non solum eo videtur miser, quod ea fecit, sed etiam quod ita se gessit, ut ea facere ei liceret. Etsi peccare nemini licet, sed sermonis errore labimur, id enim licere dicimus, 65 quod cui conceditur. Utrum tandem beatior C. Ma- 56 rius, tum, cum Cimbricæ victoriæ gloriam cum collega Catulo communicavit, pæne altero Lælio, 66 (nam hunc illi duco simillimum) an cum civili bello victor, iratus, necessariis Catuli deprecantibus, non semel respondit, sed sæpe, Moriatur? in quo beatior ille, qui huic nefariæ voci paruit, quam is, qui tam scelerate imperavit. nam cum accipere, quam 67 facere præstat injuriam, tum morti jam ipsi adventanti paullum procedere obviam, quod fecit Catulus; quam, quod Marius, talis viri interitu sex suos obruere consulatus, et contaminare extremum tempus ætatis.

Duodequadraginta annos tyrannus Syracusanorum fuit 20 Dionysius, cum v et xx natus annos dominatum occupa- 57 visset. Qua pulchritudine urbem, quibus autem opibus præditam, servitute oppressam tenuit civitatem? Atqui de hoc b. homine a bonis auctoribus sic scriptum accepimus, summam fuisse cjus in victu temperantiam, in rebusque gerendis virum acrem et industrium, eundem tamen maleficum natura et injustum. Ex quo omnibus, bene veritatem intuentibus, videri necesse est miserrimum, ea enim ipsa quæ concupierat, ne tum quidem, cum omnia se posse censebat, consequebatur. Qui cum esset bonis parentibus atque 58 honesto loco natus (etsi id quidem alius alio modo tradidit) abundaretque æqualium familiaritatibus, et consue-

lius memoratur. tum duco pro dico dedi, utjam Davisius fecit. Sic habet Ms. Guelf.

⁶⁴ Quia hos interf.] Vulgo est qui. Lælio alii dedere huic illum, quod fac-Bentleius correxit quia, recte. Ms. Gu. tum, quia Lælius in proximo est. sed ad habet quod. item bene. nanrratio redditur, superiora respiciendum est, ubi prior Læutin altero post est quod ea fecit.

⁶⁵ Quod cuique conceditur.] Sic libri, etiam Guelf. Davisius dedit cui, per conjecturam, aptiusque est paullo antecedenti. est enim sermo de uno.

⁶⁶ Nam hunc illiduco simillimum.] Sic libri ser, etiam Guelf, hunc Catulum illi sarius.

⁶⁷ Facere præstat.] Ms. Guelf. præstet. quod rectum est, si cum dicitur causaliter : sed respondet ro tum, potestque esse pre et - - et, ubi conjunctivus non est neces

tudine propinguorum, haberet etiam, more Græciæ, quosdam adolescentes amore conjunctos: 68 credebat se eorum nemini; sed his, 69 quos ex familiis locupletum servos delegerat, quibus nomen servitutis ipse detraxerat, et quibusdam convenis et feris barbaris, corporis custodiam committebat. Ita propter injustam dominatus cupiditatem in carcerem quodammodo ipse se incluserat. Quin etiam ne tonsori collum committeret, tondere filias suas docuit. Ita sordido ancillarique artificio regiæ virgines, ut tonstriculæ tondebant barbam, et capillum patris. Et tamen ab his ipsis, cum jam essent adultæ, ferrum removit, instituitque, ut candentibus juglandium putaminibus barbam sibi et ca-59 pillum adurerent. Cumque duas uxores haberet, Aristomachen, civem suam, Doridem autem Locrensem, sic noctu ad eas ventitabat, ut omnia specularetur, et perscrutaretur ante. Et, cum 70 fossam latam cubiculari lecto circumdedisset, ejusque fossæ transitum ponticulo ligneo conjunxisset: cum ipsum, cum forem cubiculi clauserat, detorquebat. Idemque cum in communibus suggestis consis-60 tere non auderet, concionari ex turri alta solebat. p. 240. is cum pila ludere vellet (studiose enim id factitabat) tunicamque poneret, adolescentulo, quem amabat, tradidisse gladium dicitur. Hic cum quidam familiaris jocans dixisset: Huic quidem certe vitam tuam committis, arrisissetque adolescens, utrumque jussit interfici: alterum, quia viam demonstravisset interimondi sui; alterum, quia dictum id risu approbavisset. Atque eo facto sic doluit, ut nihil gravius tulerit in vita. quem enim vehementer amarat, occi-Sic distrahuntur in contrarias partes impotentium cupiditates. Cum huic obsecutus sis, illi est repugnandum. 61 Quamquam hic quidem 71 tyrannus ipse judicavit, quam 21 esset beatus. Nam cum quidam ex ejus assentatoribus Damocles, commemoraret in sermone copias ejus, opes, ma-

se e Ms. Guelf., quod et Bentleius in libro ser, reperit et edidit Davisius, mox his pro

68 Credchat se corum nemini.] Addidi lata fieri potuisset, sed de parte ædium, in qua cubiculum illud, in quo lectus genialis esset.

⁶⁹ Quos - - servos delegerat.] Verbum servos mihi glossam sapit. nam servos fuisse, docet jam ex familiis, item se-

⁷⁰ Fossam latum cubiculari lecto circumipso in cubiculo: nam quomodo ibi fossa Guelf.

⁷¹ Tyrannus ipse judicavit.] Lambinus corr. indicavit, quod et probavit Bentleius, ediditque Davisius ed. 2. non est necesse. nam latini sæpe judicare dicunt de factis, quibus aliquid, judicium nostrum, indicatur, per quæ et judicia fieri dicuntur. v. dedisset.] Cubiculari lecto int. non de lecto Clav. in judicium. judicavit habet et Ms.

iestatem dominatus, rerum abundantiam, magnificentiam ædium regiarum; negaretque umquam beatiorem quemquam fuisse: Visne igitur, inquit, Damocle, quoniam hæc te vita delectat, 72 ipse eandem degustare, et fortunam experiri meam? cum se ille cupere dixisset, collocari jussit hominem in aureo lecto, 73 strato pulcerrime textili stragulo, magnificis operibus picto: abacosque complures ornavit argento, auroque cælato. Tum ad mensam eximia forma pueros delectos jussit consistere, eosque nutum ejus intuentis 74 diligenter ministrare. Aderant unguenta, coronæ: in- 62 cendebantur odores: mensæ conquisitissimis epulis exstruebantur. Fortunatus sibi Damocles videbatur. In hoc medio apparatu fulgentem gladium, e lacunari seta equina aptum, demitti jussit, ut impenderet illius beati cervicibus. Itaque nec pulchros illos ministratores adspiciebat, nec plenum artis argentum: nec manum porrigebat in mensam: b. jam ipsæ defluebant coronæ: denique exoravit tyrannum, ut abire liceret, quod jam beatus nollet esse. Satisne videtur declarasse Dionysius, nihil esse ei beatum, cui semper aliquis terror impendeat? Atque ei ne 75 integrum quidem erat, ut ad justitiam remigraret, civibus libertatem et jura redderet, iis enim se adolescens improvida ætate irretierat erratis, eaque commiserat, 76 ut salvus esse non posset, si sanus esse cœpisset. Quantopere vero amicitias desidera- 22 ret, quarum infidelitatem extimescebat, declaravit 77 in Pv- 63 thagoreis duobus illis: quorum cum alterum 78 vadem mortis accepisset; alter, ut vadem suum liberaret, præsto fuisset 79 ad horam mortis destinatam: Utinam ego, inquit, tertius vobis amicus adscriberer! Quam huic erat miserum, carere consuetudine amicorum, societate victus, sermone omnino familiari! homini præsertim 80 docto a puero, et

72 Ipse eandem degustare.] Videtur reperi; puto ut natum e finali in erat, et esse debere eam. Ms. Guelf. habet cudem, inde remigraret pro remigrare, redderet quod non displicet. eadem bona, quæ in vita mea prædicas, quibus ego fruor.

esse strato pulcerrime, quod deinde explicatur, ut pulcritudo intelligatur. strato refertur ad lecto, qui sternitur, v. c. molliter, pulcre, &c.

74 Diligenter ministrare.] Ms. Guelf. habet administrare, sicut post pro ministratores edd. vett. administratores. v. ad Verr. V, 4.

75 Integrum erat, ut ad j.r.] Hanc

pro redderc.

76 Ut salvus esse non posset, si sanus 73 Strato pulcerrimo.] Puto legendum e. c.] I. c. si libertatem populo reddidisset in judicia vocari posset, propter facinora juventutis et damnari.

77 In Pythag. duobus.] V. Offic. III, 10. 78 Vadem mortis acc.] De Offic. est vadem se sistendi, sc. ad mortem: unde dixit vadem mortis.

79 Ad horam mortis dest.] Mortis Ms. Guelf, sic et edidit Davisius.

80 Docto a puero, &c.] Davisius edidit structuram forme integrum est auspiam dosto et a puero - - erudito, quod verum puto.

artibus ingenuis erudito! 81 Musicorum vero perstudiosum accepimus, poetam etiam tragicum: quam bonum nihil ad rem. in hoc enim genere nescio quo pacto magis, quam in aliis, suum cuique pulchrum est. adhuc neminem cognovi poetam (82 et mihi fuit cum Aquinio amicitia) qui sibi non optimus videretur. Sic se res habet: te tua, me delectant mea. Sed, ut ad Dionysium redeamus; omni cultu et victu humano carebat: vivebat cum fugitivis, cum facinorosis, cum barbaris: neminem, qui aut libertate dignus esset, aut vellet omnino liber esse, sibi amicum arbitrabatur.

Non ego jam cum hujus vita, qua tetrius, miserius, detestabilius excogitare nihil possum, Platonis aut Archytæ vitam comparabo, doctorum hominum et plane sapientium: 23 ex eadem urbe humilem homunculum, as a pulvere et radio p. 241. excitabo, qui multis annis post fuit, Archimedem. Cujus ego quæstor ignoratum ab Syracusanis, cum esse omnino negarent, septum undique et vestitum vepribus et dumetis, indagavi sepulchrum, tenebam enim quosdam senariolos, quos in ejus monumento esse inscriptos acceperam: qui declarabant, in summo sepulchro 84 sphæram esse positam cum 65 cylindro. Ego autem, cum omnia collustrarem oculis (est enim ad ⁸⁵ portas Agragianas magna frequentia sepulchrorum) animadverti columellam non multum e dumis eminentem: in qua inerat sphæræ figura et cylindri. Atque ego statim Syracusanis (erant autem principes mecum) dixi, me illud ipsum arbitrari esse, quod quærerem. Immissi cum 66 falcibus multi purgarunt et aperuerunt locum. Quo cum patefactus esset aditus, ad adversam basim accessimus. apparebat epigramma, exesis posterioribus partibus versicu-

⁸¹ Musicorum v. perstudiosum - - tragicum accepimus.] Addidimus c Mss. tum
aliis, tum Guelf. et edd. vctt. Mediol.
Juntæ, Ald. Vict. &c. accepimus. nam
alias non est, unde accusativi pendeant.
Facilius crat, hæc conjungere superioribus
sic m. v. perstudioso et poetæ etiam trugico:
quam bono, nihil ad rem, ut placebat Bentleio et Davisio.

⁸² Et mihi fuit cum Aq. amicitia.] Aquinius ergo poeta deterrimus fuit. v. Clav. Ceterum e Catullo legendum Aquino. namibi corrigere e Cicerone Aquinos, metrum pop sinit

⁸³ A pulvere et radio exc.] Describit mathematicum, qui radio describit in pulvere figuras.

⁸⁴ Spharum cum cylindro.] Nempe quibus significaretur præclarum theorema de ratione utriusque corporis, inventum ab Archimede.

⁸⁵ Portas Agragianas.] Corradus in Quæst. p. 382. e Verr. III, 33. ubi habet portas Acradina, correxit Acradinas, quem secutus est Davisius, etsi non nominavit. Sed eam conjecturam refellit Buherius ex eo, quod Achradina fuit particula Syracusana, inter medias reliquas urbis partes, cujus adeo porta non erat versus agrum et campum. Ipse corrigit Galeagrinas, dictas ab turri Galeagra. Dorvillius autem in Siculis p. 193. legit Agragantinas, i. e. quæ versus Agrigentum essent, ut visum est etiam Camerario.

lorum, ¹⁶ dimidiatis fere. Ita nobilissima Græciæ civitas. quondam vero etiam doctissima, sui civis unius acutissimi monumentum ignorasset, nisi ab homine Arpinate didicisset. Sed redeat, unde aberravit, oratio. Quis est omnium, qui modo cum Musis, id est, cum humanitate, et cum doctrina habeat aliquod commercium, qui se non hunc mathematicum malit, quam illum tyrannum? Si vitæ modum, actionemque quærimus: alterius mens rationibus agitandis, exquirendisque alebatur, cum oblectatione solertiæ; 87 qui est unus suavissimus pastus animorum: alterius in cæde, et iniuriis, cum et diurno, et nocturno metu. Age, confer Democritum, Pythagoram, Anaxagoram, quæ regna, quas 'opes studiis eorum, et delectationibus antepones? Etenim 67 quæ pars optima est in homine, in ea situm esse necesse est b. illud, quod quæris, optimum. Quid est autem in homine sagaci ac bona mente melius? ejus bono fruendum est igitur, si beati esse volumus. bonum autem mentis, est virtus. ergo hac beatam vitam contineri necesse est. Hinc omnia, quæ pulcra, honesta, præclara sunt, ut supra dixi: sed dicendum idem illud paullo uberius videtur: plena gaudiorum sunt. Ex perpetuis autem, plenisque gaudiis cum perspicuum sit vitam beatam exsistere, sequitur, ut ea exsistat ex honestate.

Sed, ne verbis solum attingamus ea, quæ volumus osten- 24. dere, proponenda quædam quasi moventia sunt, quæ nos 68 magis ad cognitionem intelligentiamque convertant. Sumatur enim nobis quidam præstans vir optimis artibus, isque animo parumper et cogitatione fingatur. Primum ingenio eximio sit, necesse est: 88 tardis enim mentibus virtus non facile comitatur: deinde ad investigandam veritatem studio incitato. Ex quo triplex ille animi fœtus exsistet: unus in cognitione rerum positus, et in explicatione naturæ: alter in descriptione expetendarum fugiendarumve rerum: tertius in judicando, quid cuique rei sit consequens, quid repugnans: in quo inest omnis tum subtilitas disserendi, tum veritas judicandi. Quo tandem igitur gaudio affici 69

⁸⁶ Dimidiatis fere.] Bentleius corrigit 87 Qui est unus.] Addidi est e Ms. dimidiatum, 'sequente Davisio. sed non Guelf. et edd. vett. dimidiatum epigramma restabat, sed dimidiati versus. nam partes posteriores ver- tur.] Comitatur cum dativo etiam alibi est suum erant exesæ, ut Cicero dicit. vidit in hoc libro c. 35. Sed Ms. Guelf. et edd. et Buherius.

⁸⁸ Tardis mentibus virtus n.f. comitavett. fere committitur.

1

necesse est sapientis animum, cum his habitantem pernoctantemque curis? ut, cum totius mundi motus conversionesque perspexerit, sideraque viderit innumerabilia cælo inhærentia cum ejus ipsius motu congruere certis infixa sedibus? septem alia suos quæque tenere cursus, multum inter se aut p. 242. altitudine aut humilitate distantia, quorum vagi motus rata tamen et certa sui cursus spatia definiant? Horum nimirum adspectus impulit illos veteres, et admonuit, ut plura quærerent. Inde est indagatio nata initiorum, et tamquam seminum, unde essent omnia orta, generata, concreta: quæque cujusque generis vel inanimi, vel animantis, vel muti. vel loquentis origo, quæ vita, qui interitus, quæque ex alio in aliud vicissitudo atque mutatio: unde terra, et 89 quibus librata ponderibus, quibus cavernis maria sustineantur: in qua omnia, delata gravitate, medium mundi locum sem-25 per expetant, qui est idem infimus in rotundo. 70 tanti animo, et noctes et dies cogitanti, exsistit illa a deo Delphis præcepta cognitio, ut ipsa se mens agnoscat, conjunctamque cum divina mente se sentiat, ex quo 90 insatiabili gaudio completur. ipsa enim cogitatio de vi, et natura deorum, studium incendit illius æternitatis imitandæ, neque se in brevitate vitæ collocatam putat, cum rerum causas alias ex aliis aptas, et necessitate nexas videt: quibus ab æterno tempore fluentibus in æternum, ratio tamen 71 mensque moderatur. Hæc ille intuens atque suspiciens, vel potius omnes partes orasque circumspiciens, quanta rursus animi tranquillitate humana et citeriora considerat? hinc illa cognitio virtutis exsistit: efflorescunt genera partesque virtutum: invenitur, quid sit, quod natura spectet extremum in bonis, 91 quid in malis ultimum, quo referenda sint officia, quæ degendæ ætatis ratio diligenda. Quibus b. et talibus rebus exquisitis, hoc vel maxime efficitur, quod hac disputatione agimus, ut virtus ad beate vivendum sit se 72 ipsa contenta. Sequitur tertia, quæ per omnes partes sapientiæ manat et funditur, quæ rem definit, genera disper-

nec erat, quare corrigeretur aquis librata melius est Davisii completur, ut solus efponderibus. pro sustineantur male in edd. fectus exprimatur illius cognitionis. recentioribus sustineat.

gaudium est, cujus nunquam satietas ve- quid sit, in membro superiori. nit. v. Clav. Mss. et edd. fere habent com-

⁸⁹ Quibus librata ponderibus, quibus, pleatúr: quod si verum est, referri debet c.m. sustingantur.] Sic Mss. et edd. vett. totum hoc_ad verbum praccipiendi: sed

⁹¹ Quod in mulis ultimum.] Davisius 90 Insat. gaudio completur.] Insatiabile quid correxit contra libros, sed id postulat

tit, sequentia adjungit, perfecta concludit, vera et falsa dijudicat, disserendi ratio et scientia. Ex qua cum summa utilitas exsistit ad res ponderandas, tum maxime ingenua delectatio, et digna sapientia. Sed hæc otii. Transeat idem iste sapiens ad rempublicam tuendam, quid eo possit esse præstantius, cum contineri prudentia utilitatem civium cernat, justitia nihil in suam domum inde derivet, reliquis utatur tot tam variisque virtutibus? adjunge fructum amicitiarum: in quo doctis positum est cum consilium omnis vitæ, consentiens, et pæne conspirans, tum summa jucunditas e quotidiano cultu atque victu. 92 Quid hæc tandem vita desiderat, quo sit beatior? cui rei refertæ tot tantisque gaudiis, fortuna ipsa cedat necesse est. Quod si gaudere talibus bonis animi, id est, virtutibus, beatum est, omnesque sapientes iis gaudiis perfruuntur: omnes eos confiteri beatos, esse, necesse est.

A. Etiamne in cruciatu atque tormentis? M. 93 An tu 26 me in viola putabas, aut in rosa dicere: an Epicuro, qui 73 tantummodo induit personam philosophi, et sibi ipse hoc nomen inscripsit, dicere licebit: (quod quidem, ut habet se res, me tamen plaudente dicit) Nullum sapienti esse tempus, etsi uratur, torqueatur, secetur, quin possit exclamare. Quam pro nihilo puto! cum præsertim omne malum dolore definiat, bonum voluptate, hæc nostra honesta, turpia irrideat, dicatque, nos in vocibus occupatos, inanes sonos fundere: neque quidquam ad nos pertinere, nisi quod aut læve, aut asperum in corpore sentiatur. Huic ergo, ut dixi, non multum differenti a judicio serarum, oblivisci licebit p. 243. sui? et tum fortunam contemnere, cum sit 94 omne et bonum a, eius, et malum in potestate fortunæ, tum dicere, se beatum in summo cruciatu atque tormentis, cum constituerit, non modo summum malum esse dolorem, sed etiam solum? nec vero illa sibi remedia comparavit ad tolerandum dolorem, 74 firmitatem animi, turpitudinis verecundiam, exercitationem consuetudinemque patiendi, præcepta fortitudinis, duritiam virilem, sed una se dicit recordatione acquiescere præteri-

cui pertinet ad vitæ.

93 An tu me in violu putabas.] Si ad edd. quibusdam veteribus ut Juntæ, Aldi. præcedentem disputationem refertur hoc, bene habet putubus diegre, sc. cum dice- sed ejus, de quo loquitur.

92 Quid hoc vita desiderat.] Videtur bam, tuque me ista dicentem audiebas: legendum desideret? mox in cui rei referta, sin minus, putas prætulerim, quod Lam-delendum rei. abestque a Mss. quibusdam. bino placebat, qui et sic edidit e Mss. ut et Davisius. sic est et in Ms. Guelf. et in

94 Onne bonum cjus.] Non fortunæ,

tarum voluptatum: ut, si quis æstuans, cum vim caloris non facile patiatur, recordari velit, se aliquando in Arpinati nostro gelidis fluminibus circumfusum fuisse, non enim video, quo modo sedare possint mala præsentia præteritæ voluptates. Sed cum is dicat, semper beatum esse sapientem, cui dicere hoc, si sibi constare vellet, non liceret: quidnam faciendum est his, qui nihil expetendum, nihil in bonis ducendum, quod honestate careat, existimant? me quidem auctore, etiam Peripatetici veteresque Academici balbutire desinant aliquando, aperteque et clara voce audeant dicere, beatam vitam in Phalaridis taurum descensu-27 ram. Sint enim tria genera bonorum, ut jam a laqueis Stoi-76 corum, quibus usum me pluribus, quam solco, intelligo, recedamus: sint sane illa genera bonorum, dum corporis, et externa jaceant humi, et tantummodo, 95 quia sumenda sint, appellentur bona: alia autem illa divina, longe lateque se pandant, 96 cælumque contingant, 97 ut, ea qui adeptus sit, cur eum beatum modo, et non beatissimum etiam dixerim? dolorem vero sapiens extimescet? 98 is enim huic maxime b. sententiæ repugnat. Nam contra mortem nostram, atque nostrorum, contraque ægritudinem, et reliquas animi perturbationes satis esse videmur superiorum dierum disputationibus armati et parati. dolor esse videtur acerrimus virtuti adversarius. is ardentes faces intentat: is fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam 99 se debilitaturum minatur. 77 Huic igitur succumbet virtus? huic beata sapientis et constantis viri vita cedet? quam turpe? o dii boni! Pueri Spartiatæ non ingemiscunt verberum dolore laniati. lescentium greges Lacedæmone vidimus ipsi, incredibili contentione certantes pugnis, calcibus, unguibus, morsu denique, 100 ut exanimarentur prius, quam se victos faterentur. Quæ barbaria India vastior, aut agrestior? in ea tamen gente primum ii, qui sapientes habentur, nudi æta-

95 Quia sumenda sint, appellentur.] Sint esset, et dixit, cur - - dixerim. potest etiam postulat forma orationis, et sic Ms. Guelf. intelligi nesciam. nisi id excidit. sic et edidit Davisius ed. 2.

sint. v. Clav. in calum.

97 Ut ea qui ad. s.] Ut habent libri omnes: tamen delevit Lambinus, Bent-leius etiam et Davisius. Buherius corrigit at. frustra. Simpliciter poterat Cicero dicere, ut ea qui adeptus sit, non modo beatus, sed etiam beatissimus dici debeat:

98 Is h. maxime s. repugnat. Maxime 96 Calum contingant.] I. e. maxima edidi cum Davisio pro maxima. Sic ot Ms. Guelf. et alii apud Buherium, ed. Juntæ.

> 99 Se debilitaturum.] Mss. quidam debelluturum, quod edidit Davisius. Sed et vulgatum bonum est, ut recte Buherius. v. Clav. in h. v. et in debilitatus.

100 Ut exanimarentur prius.] Ms. sed figuram orationis mutavit, ut efficacior Guelf. cum, ut a alii. ut melius videtur.

tem agunt, et Caucasi nives, hiemalemque vim perferunt sine dolore: cumque ad flammam 1 se applicaverunt, sine gemitu aduruntur. Mulieres vero ² [in India], cum est ³ [cu- 78 jusvis] earum vir mortuus, in certamen judiciumque veniunt, quam plurimum ille dilexerit. plures enim singulis solent esse nuptæ. Quæ est victrix, ea læta, prosequentibus suis, una cum viro in rogum imponitur: 4 illa victa mœsta discedit. Numquam naturam mos vinceret. est enim ea semper invicta. Sed nos umbris, deliciis, otio, languore, desidia animum infecimus: opinionibus, maloque more delinitum mollivimus. Ægyptiorum morem quis ignorat? quorum imbutæ mentes 5 pravitatis erroribus, quamvis carnificinam prius subierint, quam ibim, aut aspidem, aut felem, aut canem, aut crocodilum violent: quorum etiam si p. 244. imprudentes quippiam fecerint, pænam nullam recusent. De hominibus loquor, quid bestiæ? non frigus, non famem, 79 non montivagos atque silvestres cursus lustrationesque patiuntur? non pro suo partu 6 ita propugnant, ut vulnera excipiant? nullos impetus, nullos ictus reformident? omitto, quæ perferant, quæque patiantur ambitiosi, honoris causa: laudis studiosi, 7 gloriæ gratia: amore incensi, cupiditatis. plena vita exemplorum est. Sed adhibeat oratio modum, 28 et redeat illuc, 8 unde defluxit. Dabit, dabit, inquam, se 80 in tormenta vita beata: nec justitiam, temperantiam, in primisque fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam prosecuta, cum tortoris os viderit, consistet: virtutibusque omnibus sine ullo animi terrore ad cruciatum profectis, resistet extra fores, (ut ante dixi) limenque carceris. quid enim ea fœdius, quid deformius sola relicta, comitatu pulcerrimo segregata? quod tamen fieri nullo pacto potest, nec enim virtutes sine beata vita cohærere possunt, nec illa

1 Se applicaverunt.] Sic Ms. reg. Pa- Vulgatum defendit Wopkensius Lect. ris. et sic edidit recte Davis. Sic et ed. Tull. I, 20. Junt. pro vulgato applicaverint.

uncis inclusi.

³ Cujusris earum vir.] Ms. Guelf. ct alii cujusque, mihi delendum videtur, nam non est unius earum vir plurium: intelliguntur mulieres, quarum vir communis

⁴ Illa victa.] Intelligendum, si duas tantum habuit. sed mihi placet correctio Bentleii et Davisii illa victa, vel alia vic-La masta discedunt.

⁵ Pravitatis erroribus.] Davisius pravis.

⁶ Ita propugnant.] Davisius edidit pug-2 In India.] Sine dubio est a glossatore. nant. sed et alibi Cicero, ut alii, dixit propugnare pro.

⁷ Gloria gratia.] Quidam, etiam Davisius, gratia delent. placet. nam et post cupiditatis nude ponitur.

⁸ Unde deflexit.] Ms. Guelf. ed. Junt. defluxit, quod est elegantius. itaque recepi. Sic etalibi Cicero, ut Tusc. 1, 25.

⁹ Patientiam prosecuta.] Et res jubet legere patientiam pro vulg. patientia et Mss. quidam id habent, item edd. vett. ut Junt. Ald.

si sine virtutibus. Itaque eam tergiversari non sinent, secumque rapient ad quemcumque ipsæ dolorem, cruciatumque ducentur, sapientis est enim proprium; nihil, 10 quod pœnitere possit, facere, nihil invitum: splendide, constanter. graviter, honeste omnia: nihil ita exspectare, quasi certo futurum; nihil, cum acciderit, admirari, ut inopinatum ac novum accidisse videatur: omnia ad suum arbitrium referre: suis stare judiciis. Quo quid sit beatius, mihi certe 82 in mentem venire non potest. Stoicorum quidem facilis conclusio est: qui cum finem bonorum esse senscrint, congruere naturæ, cumque ea convenienter vivere: cum id sit ii in sapiente situm, non officio solum, verum etiam potestate: sequatur necesse est, ut cujus in potestate summum bonum, in ejusdem vita beata sit. Ita fit semper vita beata sapientis. Habes, quæ fortissime de beata vita dici putem, et, quo modo nunc est, nisi quid tu melius attuleris, etiam verissime.

A. Melius 12 equidem afferre nihil possum: 13 sed a te 29 (impetrarim libenter, nisi molestum sit, quoniam te nulla vincula impediunt ullius certæ disciplinæ, libasque ex omnibus, quodcumque te maxime specie veritatis movet: quod paúllo ante Peripateticos, veteremque Academiam hortari videbare, ut sine retractatione libere dicere auderent, sapientes esse semper beatissimos,) id velim audire, quemadmodum his putes consentaneum esse id dicere. multa enim a te contra istam sententiam dicta sunt, et Stoicorum ratio-83 ne conclusa. M. Utamur igitur libertate: qua nobis solis in philosophia licet uti: quorum oratio nihil ipsa judicat, sed habetur in omnes partes, ut ab aliis possit ipsa per sese, nullius auctoritate adjuncta, judicari. et quoniam videris hoc velle, ut, quæcumque dissentientium philosophorum sententia sit de finibus, tamen virtus satis habeat ad vitam beatam præsidii, quod quidem Carneadem disputare solitum accepimus: sed is, ut contra Stoicos, quos studiosis-

¹¹ In sapiente situm.] Sic libri omnes. Lambinus correxit sapientis, quod secutus officio et potestate inprimis. placet.

pro vulgato quidem. recte-

¹³ Sed a te impetrarim liberter, ut. Lo- terum aute dicerc.

¹⁰ Quod panitere possit.] V. Clav. in cus intricatus. nam oratio non bene cohæpanitere. non erat quare Lamb. corrigeret ret. Primum delevi cum Davisio ut. quia ei in seqq. nil respondet. Tum Mss. quidam et edd. vett. habent impetrare libenter velim, quod et secutus est Buherius. sed est Davisius ed. 2. nempe referebat ad ne sic quidem oratio cohæret. mihi videntur esse in parenthesi verba ab impetrarim 12 Equidem.] Mss. quidam sic habent - - heatissimos, ut cohæreant hæc a te id relim audire. malim etiam id deleri, aut al-

sime semper refellebat, et contra quorum disciplinam ingenium eius exarserat: nos illud quidem cum pace agemus. si enim Stoici fines bonorum recte posuerunt; confecta res est: necesse est semper beatum esse sapientem. Sed quæ- 84 ramus unamquamque reliquorum sententiam, si fieri potest. ut hoc præclarum quasi decretum beatæ vitæ possit omnium sententiis, et disciplinis convenire. Sunt autem hæ de 30 finibus, ut opinor, retentæ, defensæque sententiæ: primum p. 245. simplices quattuor: Nihil bonum, nisi honestum, ut Stoici: Nihil bonum, 14 nisi voluptas, ut Epicurus: Nihil bonum. nisi vacuitas doloris, ut Hieronymus: Nihil bonum, nisi naturae primis bonis aut omnibus, aut maximis frui, ut Carneades contra Stoicos disserebat. Hæc igitur simplicia: illa mixta. Tria genera bonorum, maxima animi, secunda 85 corporis, externa tertia, 15 ut Peripatetici, nec multo veteres Academici secus: voluptatem cum honestate Dinomachus, et Callipho copulavit: indolentiam autem honestati Peripateticus Diodorus adjunxit. Hæ sunt sententiæ, quæ stabilitatis aliquid habeant: nam Aristonis, Pyrrhonis, Herilli, nonnullorumque aliorum evanuerunt. Hi quid possint obtinere, videamus, omissis Stoicis: quorum satis videor defendisse sententiam. Et Peripateticorum quidem explicata causa est: præter Theophrastum, et si qui illum secuti, imbecillius horrent dolorem et reformidant: Reliquis quidem licet facere id, quod fere faciunt, ut gravitatem dignitatemque virtutis exaggerent. Quam cum ad cælum extulerint, quod facere eloquentes homines copiose solent: reliqua 16 ex collatione facile est conterere atque contemnere. nec enim licet iis, qui laudem cum dolore petendam ¹⁷ esse dicant, negare, eos esse beatos, qui illam adepti sint. Quamquam enim sint in quibusdam malis: tamen hoc no- sc men beati longe et late patet. Nam ut quæstuosa merca- 31 tura, fructuosa aratio dicitur, non si altera semper omni damno, altera omni tempestatis calamitate 18 semper vacat;

14 Nisi voluptatem - - nisi vacuitatem.] copulavere. Ms. Guelf. voluptus, vacuitas. quam veram lectionem esse puto nam sententiæ po- v. Clav. in h. v. nuntur absolute: et ita convenit melius ultimo bonis frui. In primo, nihil bonum ut post adepti sunt, pro quo edidimus ad. nisi honestum, sinc dubio intelligendum sint. dicunt et ed. vet. ap. Buherium ha-est. tum cum Bentleio et Davisio addidi bet, qui sic et cum Davisio dedit.

¹⁶ En collatione.] Puto esse analogiam.

¹⁷ Esse dicant.] Vulgo dicunt. male.

doloris, probante Buherio.

18 Semper vacat.] Sic Ms. Guelf. non
15 Ut Peripatetici.] Ut putem esse
vacet, ut vulgati habent: idque recepi.
delendum, intelligendumque e seqq. nam et post sunt indicativi. ita et edidit

sed si multo majore ex parte exstat in utraque felicitas: sic vita, non solum si undique referta bonis est, sed si multo b. majore et graviore ex parte 19 bona propendent, beata recte 87 dici potest. Sequetur igitur 20 horum ratione vel ad supplicium beata vita virtutem, cumque ea descendet in taurum, Aristotele, Xenocrate, Speusippo, Polemone auctoribus, 21 nec eam minis aut blandimentis corrupta deseret. eadem Calliphontis erit Diodorique sententia: quorum uterque honestatem sic complectitur, ut omnia, quæ sine ca sint, longe et retro ponenda censeat. Reliqui 22 habere se videntur angustus: enatant tamen: Epicurus, Hieronymus, et si qui sunt, 23 qui desertum illum Carneadem curent desendere. 24 nemo est enim, qui eorum bonorum animum putetesse judicem, eumque condocefaciat, ut ea, quæ 88 bona malaye videantur, possit contemnere. Nam quæ tibi Epicuri videtur, eadem crit Hieronymi et Carneadis causa, et hercle omnium reliquorum, quis enim parum est 25 contra mortem, aut dolorem paratus? ordiamur ab eo, si placet, quem mollem, quem voluptarium dicimus.

Quid? is tibi mortemne videtur, an dolorem timere? qui eum diem, quo moritur, beatum appellat, maximisque doloribus affectus, eos ipsos inventorum suorum memoria, et recordatione confutat: nec hæc sic agit, ut ex tempore quasi effutire videatur. 26 de morte enim ita sentit, ut, dissoluto animante, sensum exstinctum putet: quod autem

Davisius et Buherius, qui et ipse in Mss. expediuat. reperit vacat.

19 Bona propendent.] I. c. Præponderant. sic et est supra c. 17. Ms. Guelf. habet perpenderit, unde conjicias legendum propenderint.

20 Horum ratione.] Sic correxit Bentleius, probatque Buherius, etsi omnes, ut ait, libri habcant bonorum vel honorum. at Ms. Guelf. plane habet horum, unde factum, velut e compendio, honorum, deinde bonorum.

21 Nec eam minis aut bland.] Sic edidi e correctione Bentleii evidente et necessaria, pro vulgato minimis blandimentis. eam et Davisius et Buherius secuti sunt. In Ms. Guelf. est minimis corrupta blandimentis: unde colligam fuisse minis corr.

au, blandimentis.
22 Habere se videntur angustius.] In majori difficultate esse, quomodo se suamque sententiam defendant. enatant tamen, sed tamen utcunque se ex illa difficultate

23 Qui desertum i, Carneadem. | Vulgo est disertum et fuit sanc disertus: sed quid id ad causam. Mss. plures bene habent desertum, quod cum Bentleio, Davisio, Buherio reducere non dubitavi. Vocat autem desertum, quia ejus sententiam de summo bono nemo Academicorum post eum defendit.

24 Nemo est enim, qui eorum b.] Hoc esse vitiosum, consentiunt viri docti. Sed variant in corrigendo. Bentleius: quin verorum bonorum: Davisius: nemo est enim eorum, qui bonorum animum non putet, &c. quam maxime probat Buherius, et ipse puto esse meliorem: malim tamen quin b. a. putet e. mox in eumque condocefaciat addiderim ita: sic ut nihil offensionis habebit.

25 Contra mortem aut dolorem.] Ms. Guelf. an dolorem, ut paullo post est.

26 De morte e. ita sentit.] Ita bene pro vulgato ista Davisius, estque in Ms. Leid.

sensu careat, nihil ad nos id judicet pertinere. Item de dolore certa habet, quæ sequatur? quorum magnitudinem brevitate consolatur, 27 longinquitatem levitate. Quid tan- 89 dem 28 isti grandiloqui contra hæc duo, quæ maxime angunt, melius habent, quam Epicurus? an ad cetera, quæ mala putantur, non et Epicurus, et reliqui philosophi satis parati videntur? quis non paupertatem extimescit? neque p. 246. tamen quisquam philosophorum, Hic vero ispe quam parvo est contentus? nemo de tenui victu plura dixit, etenim 32 quæ res pecuniæ cupiditatem afferunt, ut amori, ut ambitioni, ut quotidianis sumtibus copiæ suppetant: cum procul ab iis omnibus rebus absit, cur pecuniam magnopere desideret, vel potius curet omnino? An Scythes Anachar- 90 sis potuit pro nihilo pecuniam ducere: 29 nostrates philosophi facere non poterunt? Illius epistola fertur his verbis: Anacharsis Hannoni salutem. Mihi amictui est, Scythicum tegmen: calciamentum, solorum callum: cubile, terra: pulpamentum, fames: lacte, caseo, carne vescor. Quare ut ad quietum me licet venias. Munera autemista, quibus es delectatus, vel civibus tuis, vel diis immortalibus dona. Omnes fere philosophi omnium disciplinarum, nisi quos a recta ratione natura vitiosa detorsisset, eodem hoc animo esse potuerunt. Socrates, in pompa cum magna vis auri, argen- 91 tique ferretur, Quam multa non desidero! inquit. Xenocrates, cum legati ab Alexandro quinquaginta ei talenta attulissent, quæ erat pecunia temporibus illis, Athenis præsertim, maxima: abduxit legatos ad cenam in Academiam; iis apposuit tantum, quod satis esset, nullo apparatu. Cum postridie rogarent eum, cui numerari juberet; Quid? vos hesterna, inquit, cenula non intellexistis, me pecunia non egere? 30 quos cum tristiores vidisset, xxx minas accepit, ne aspernari regis liberalitatem videretur. At vero Dio- 92

27 Longinquitatem levitate.] Edidi levitate pro lenitate; ut conjecere viri docti Facere mihi semper suspectum fuit, credonominatim Pearcius: et habet Ms. Guelf. alludit ad illa de dolore consectaria: si longus levis, si gravis brevis.

28 Isti grandiloque.] Int. Stoici, qui magnifice de virtute loquebantur. mox delendum est se. melius habent conjungitur cum contra hæc duo. Sed ab initio conjuncte legenda sunt hæc Quid tandem isti grandiloqui contra hæc duo - - melius habent: cui in sequentibus respondet hoc: un ad cetera - - satis parati.

29 Nostrates ph. facere non poterunt.] que delendum esse. alibi non addit Cicero: nec ego addiderim. tum pro poterunt Mss. quidam, etiam Guelf. potuerunt, ut et paullo post est hoc animo esse potue-

30 Quad cum tristiores vidisset.] Davisius dedit quos e Mss. idem reperit in libris scr. Buherius, sic et Ms. Guelf. itaque recepi et ipse, etsi vulgatum quod explicari potest, potest esse, quam ad rem, quæ ob dicta. v. Clav. in quod.

genes liberius, ut Cynicus, Alexandro roganti, ut diceret, 31 si quid opus esset, Nunc quidem paullulum, inquit, a sole. offecerat videlicet apricanti. Et hic quidem disputare solebat, quanto regem Persarum vita fortunaque superaret. sibi nihil deesse: illi nihil satis umquam fore. se ejus volup-33 tates non desiderare, quibus numquam satiari ille posset, 93 suas enim consequi nullo modo posse. Vides, credo, ut Epicurus cupiditatum genera diviserit, non nimis fortasse subtiliter, utiliter tamen: partim esse naturales et necessarias: partim naturales, et non necessarias: partim neutrum: necessarias satiari posse pæne nihilo: divitias enim naturæ, parabiles esse: secundum autem genus cupiditatum, nec ad potiendum difficile esse censet, nec vero ad carendum: tertias, quod essent plane inanes, neque necessitatem modo, sed ne naturam quidem attingerent, funditus 94 ejiciendas putavit. Hoc loco multa ab Epicureis disputantur, eæque voluptates singillatim extenuantur: quarum gcnera non contemnunt; 32 non quærunt tamen copiam. nam et obscœnas voluptates, de quibus multa ab illis habetur oratio, faciles, communes, in medio sitas esse dicunt: easque si natura requirat, non genere, aut loco, aut ordine, sed forma, ætate, figura metiendas putant: ab iisque abstinere minime esse difficile, si aut valitudo, aut officium, aut fama postulet: omninoque genus hoc voluptatum optabile 95 esse, si non obsit; prodesse numquam. Totumque hoc de voluptate 33 sic ille præcepit, ut voluptatem ipsam per se, quia voluptas sit, semper optandam expetendamque putet: cademque ratione dolorem ob id ipsum, quia dolor sit, semper esse fugiendum, itaque hac usurum compensatione sap. 247. pientem, ut voluptatem fugiat, si ea majorem dolorem effeca. tura sit: et dolorem suscipiat, majorem efficientem voluntatem; omniaque jucunda, quamquam sensu corporis judiocentur, ad animum referri tamen. Quocirca corpus gaudere tam diu, 34 dum præsentem sentiat voluptatem; animum et præsentem percipere pariter cum corpore, et prospicere ve-

31 Si quid opus e.] Sic Ms. Suelf. et pracipit e sequente putet apparet. et sic alii, item edd. vett. Vulgo est quis. libri Mss. plures, et ed. vetus anud Bu-

³² Non quarunt t. copiam.] Negatio non in vulgatis omissa, necessaria est ex sententia. alii malunt nec, ego non, ut clarius opponatur antecedenti non contem-

³³ Sie ille pracepit.] Legendum esse

³⁴ Dum præsentem sentiat voluptatem. Sentiat latinitas postulat non vulgatum sentiret, ut vidit jam Bentleius, probantibus Davisio et Buĥerio.

nientem, nec præteritam præterfluere sinere, ita perpetuas et contextas voluptates in sapiente fore semper, cum exspectatio speratarum voluptatum, perceptarum memoriæ jungeretur. Atque iis similia ad victum etiam transferuntur, extenuanturque magnificentia et sumtus epularum, quod parvo cultu natura contenta sit. Etenim quis hoc non vi- 34 det, desideriis ista condiri omnia? Darius in fuga. cum 97 aquam turbidam, et cadaveribus inquinatam bibisset, negavit umquam se bibisse jucundius. Numquam videlicet sitions biberat. Nec esuriens Ptolemæus ederat: cui cum peragranti Ægyptum, comitibus non consecutis, cibarius in casa panis datus esset, nihil visum est illo pane iucun-Socratem ferunt, cum usque ad vesperum contentius ambularet, quæsitumque esset ex eo, quare id faceret: respondisse, se, quo melius cenaret, opsonare ambulando famem. Quid? victum Lacedamoniorum 35 in phiditiis non- 98 ne videmus? ubi cum tyrannus cenavisset Dionysius, negavit se jure illo nigro, quod cenæ caput erat, delectatum. Tum is, qui illa coxerat; minime mirum, condimenta enim defucrunt. Quæ tandem, inquitille? Labor in venatu, sudor, 36 cursus ab Eurota, fames, sitis, his enim rebus Lacedæmoniorum epulæ condiuntur. Atque hoc non ex hominum more solum, sed etiam ex bestiis intelligi potest, quæ, ut quidquid objectum est, 37 quod modo a natura non sit alienum, eo contentæ non quærunt amplius. Civitates 99 quædam universæ, more doctæ, parsimonia delectantur, ut de Lacedæmoniis paullo ante diximus. Persarum a Xenophonte victus exponitur: quos negat ad panem adhibere quidquam, præter nasturtium. Quamquam, si quædam ctiam suaviora natura desideret, quam multa ex terra, arboribusque gignuntur, cum copia facili, tum suavitate præstantia? adde siccitatem, quæ consequitur hanc continentiam in victu. adde integritatem valitudinis. Confer sudan- 100 tes, ructantes, refertos epulis, tamquam opimos boves: tum intelliges, qui voluptatem maxime sequantur, eos minime consequi; jucunditatemque victus esse in desiderio, non in

habet philitiis.

35 In phiditiis.] V. Clav. Ms. Guelf. cepisse a ripa Eurotæ, ad quam sedebant spectatores.

³⁶ Cursus ab Eurota.] Facilis est corverum esse potest. sursus videtur initium dummodo.

³⁷ Quod modo a natura non sit alienum. 1 rectio ad Eurotam, quam fecere Bentleius Addidi a e Ms. Guelf. quod malim abeset Davisius, et sic est alibi. sed vulgatum se. Ms. idem habet quando. Davisius

35 satietate. Timotheum, clarum hominem Athenis, et principem civitatis, ferunt, cum cenavisset apud Platonem, eoque convivio admodum delectatus esset, vidissetque eum postridie, dixisse: Vestræ quidem cenæ non solum in præsentia, sed etiam postero die jucundæ sunt. Quid, quod ne mente quidem recte uti possumus, multo cibo, et potione completi? Est præclara epistola Platonis ad Dionis propinguos; in qua scriptum est his fere verbis: Quo cum venissem, vita illa beata, quæ ferebatur, plena Italicarum, Syracusiarumque mensarum, nullo modo mihi placuit; bis in die saturum fieri, nec umquam pernoctare solum: ceteraque, quæ comitantur huic vitæ, in qua sapiens nemo efficietur 101 umquam, moderatus vero multo minus. 38 Quæ enim natura tam mirabiliter temperari potest? Quo modo igitur jucunda vita potest esse, a qua absit prudentia? absit modep. 248. ratio? ex quo Sardanapali, 39 opulentissimi Assyriæ regis. error agnoscitur, qui incidi jussit in busto,

> Hac habeo, qua edi, qua que exsaturata libido Hausit: at illa jacent multa, et præclara relicta.

Quid aliud, inquit Aristoteles, in bovis, 40 non in regis sepulcro inscriberes? Hee habere se mortuum dicit, quæ ne 102 vivus quidem diutius habebat, quam fruebatur. Cur igitur divitiæ desiderentur? aut ubi paupertas 41 beatos esse non sinat? Signis, credo, tabulis, 42 ludis. Si quis est. qui his delectetur, nonne melius tenues homines fruuntur. quam illi, qui his abundant? est enim earum omnium rerum nostra in urbe summa 43 in publico copia. 44 Quæ qui privati habent, nec tam multa, et raro vident, cum in sua rura venerunt. Quos tamen 45 pungit aliquid, cum, illa unde habeant, recordantur. 46 Dies deficiat, si velim paupertatis causam defendere. aperta enim res est, et quotidie

38 Quæ natura tam mirabiliter temperari potest.] Sc. ut utrumque in ea locum habere possit, intemperantia victus et vitæ, et prudentia, moderatio animi.

39 Opul. Syriæ regis.] Corradus in Quæst. p. 382. c Ms. corrigit Assyria: quod secutus sum: etsi Syria interdum nos, ut ad h. l. docet Buherius.

40 Non in regis.] Hoc mihi suspectum est de glossa.

est sinat.

42 Ludis.] Int. de publicis, Circensibus et similibus.

43 In publico.] In templis, foro, porticibus, qua signa et tabulas.

44 Qua qui privati habent.] An privatim, ut opponatur va in publico.

45 Pungit aliquid, cum illa unde hapro Assyria dicitur apud Græcos et Lati- beant rec.] Sc. quia sæpe quædam per furta et alias malas artes habebant, ut Verres apud Ciceronem.

46 Dies deficiat.] Sic alibi Cicero, non 41 Beatos esse non sinit.] Legendum deficiet, et sic libri plures scr. et edd. vett. nos ipsa natura admonet, quam paucis, quam parvis rebus egeat, quam vilibus.

Num igitur ignobilitas, aut humilitas, aut etiam, popu- 36 laris offensio, sapientem beatum esse prohibebit? vide. 103 ne plus commendatio in vulgus, et hæc, quæ expetitur. gloria molestiæ habeat, quam voluptatis. Leviculus sane 47 noster Demosthenes, qui illo susurro delectari se dicebat aquam ferentis mulierculæ, ut mos in Græcia est, insusurrantisque alteri, Hic est ille Demosthenes. Quid hoc levius? At quantus orator? sed anud alios loqui videlicct didicerat, non multum ipse secum. Intelligendum est igitur. 104 nec gloriam popularem ipsam per sese expetendam, nec. ignobilitatem extimescendam. Veni Athenas, inquit Democritus: neque me 48 quisquam ibi agnovit. Constantem hominem et gravem! qui glorietur, a gloria se afuisse, b. An tibicines, iique qui fidibus utuntur, suo, non multitudinis arbitrio, cantus numerosque moderantur: vir sapiens. multo arte majore præditus, non, quid verissimum sit, sed quid velit vulgus, exquiret? an quidquam stultius, quam, quos singulos, sicut operarios barbarosque contemnas, eos esse aliquid putare universos? 49 ille vero nostras ambitiones levitatesque contemnet, honoresque populi, etiam ultro delatos, repudiabit: nos autem eos nescimus, antequam pænitere cæpit, contemnere. Est apud Heraclitum phy- 105 sicum de principe Ephesiorum Hermodoro. universos, 50 ait, Ephesios esse morte multandos, quod, cum civitate expellerent Hermodorum, 51 ita locuti sint : Nemo de nobis unus excellat : sin quis exstiterit, alio in loco, et apud alios sit. An hoc non ita fit omni in populo? nonne omnem exsuperantiam virtutis oderunt? quid? Aristides (malo enim Græcorum, quam nostra proferre) nonne ob cam causam expulsus est patria, quod præter modum justus esset? Quantis igitur molestiis vacant, 52 qui nihil omnino cum populo contrahunt? quid est enim dulcius otio litterato? 53 iis dico litte-

⁴⁷ Noster Demosthenes. Noster non est in Ms. aliquo Leid. placet Buherio et mi- vulgo est sunt. hi deleri.

Mss. plures, etiam Guelf.

⁴⁹ Ille vero.] Vir sapiens. levitatesque sc. ambitionum.

⁵⁰ Ait.] Delevit Davisius, et commode litteris. abfuerit.

⁵¹ Ita locuti sint.] Sic recte Davisius.

⁵² Qui nihil cum pop. contrahunt.] Pe-48 Quisquam ibi agnovit.] Ibi addunt tendis et capiendis honoribus, per quos cum populo agendum est.

⁵³ lis dico litteris.] Nempe litteræ valent in otio litterato, quod consumitur in

ris, quibus infinitatem rerum atque naturæ, et in hoc ipso mundo cælum, terras, maria cognoscimus.

Contemto igitur honore, contemta etiam pecunia, quid 37 106 relinquitur, quod extimescendum sit? exsilium, credo, quod in maximis malis ducitur. Id si propter alienam et offensam populi voluntatem malum est: quam sit ea contemnenda, paullo ante dictum est. Sin abesse patria miscrum est: plenæ miscrorum provinciæ sunt; ex quibus admodum ⁵⁴ pauci in patriam revertuntur. At multantur bo-107 nis exsules. Quid tum? parumne multa de toleranda paup. 249. pertate dicuntur? jam vero exsilium, ⁵⁵ si rerum naturam. non ignominiam nominis quærimus, quantum demum a perpetua peregrinatione differt? in qua ætates suas philosophi nobilissimi consumserunt, Xenocrates, Crantor, Arcesilas, Lacydes, Aristoteles, Theophrastus, Zeno, Cleanthes, Chrysippus, Antipater, Carneades, Panætius, Clitomachus, Philo, Antiochus, Posidonius, innumerabiles alii: qui semel egressi, numquam domum revertêre. At enim sine, ⁵⁶ ignominia afficere sapientem. de sapiente enim hæc omnis oratio est, cui jure id accidere non possit. nam jure exsulan-108 tem consolari non oportet. Postremo ad omnes casus facillima ratio est eorum, qui ad voluptatem ea referunt, quæ sequentur in vita, ut, 57 quocumque hæc loco suppeditent, ibi beate queant vivere. Itaque 58 ad omnem rationem Teucri vox accommodari potest,

Patria est, ubicumque est bene.

Socrates quidem cum rogaretur, cujatem se esse diceret, Mundanum, inquit. totius enim mundi se incolam, et civem arbitrabatur. Quid T. Albutius? nonne animo æquissimo Athenis exsul philosophabatur? cui tamen illud ipsum non accidisset, si ⁵⁹ in republica quiescens, Epicuri legibus 109 paruisset. Qui enim beatior Epicurus, quod in patria vive-

54 Pauci in p. revertuntur.] Qui in sius ctiam edidit suppeditet. non male. provincias se contulerunt negotiandi causa, opinor.

nam Cicero libenter sic dicit, et in Mss. repertum est: etiam edd. vett. quædam habent suppeditent, itaque prætuli.

⁵⁵ Si rerum naturam.] Frustra Bentleius et Davisius rei. nam et alibi sic in singulis rebus dicitur.

⁵⁶ Ignominia aff. sap.] Int. exsilium. 57 Quocumque hac loco suppeditetur.] Vulgo est hoc. potest intelligi, frui voluptate: sed cdd. vett. quædam habent hæc, ut et edidere Davisius, Buherius. Davi-

⁵⁸ Ad omnem rationem. | Elegans est conjectura Davisii nationem.

⁵⁹ In republica quiescens.] Honores non cepisset, privatumque semper egisset, e præceptis Epicuri, qui sapientem nolebat πολιτεύεσ θαι.

bat, 60 quam quod Athenis Metrodorus? aut Plato Xenocratem vincebat, aut Polemo Arcesilam, quo esset beatior? Quanti vero ista civitas æstimanda est, ex qua boni, sapientesque pelluntur? Demaratus quidem, Tarquinii, regis nostri, pater, tyrannum Cypselum quod ferre non poterat, fugit Tarquinios Corintho, et ibi suas fortunas constituit, ac liberos procreavit. 61 Num stulte anteposuit exsilii liberta- 110 tem domesticæ servituti? Jam vero motus animi, sollicitu- 38 dines, ægritudinesque oblivione leniuntur, traductis animis b. ad voluptatem. Non sine causa igitur Epicurus ausus est dicere, semper in pluribus bonis esse sapientem, quia semper sit in voluptatibus. Ex quo essici putat ille, quod quærimus, ut sapiens semper beatus sit.

Etiamne, si sensibus carebit 62 oculorum, si aurium? 111 Etiam. nam ista ipsa contemnit. Primum enim, horribilis ista cæcitas quibus tandem caret voluptatibus? cum quidam etiam disputent, ceteras voluptates in ipsis habitare sensibus: quæ autem adspectu percipiantur, ea non versari in oculorum ulla jucunditate: ut ea, quæ gustemus, olfaciamus, tractemus, audiamus, in ea ipsa, ubi sentimus, parte versentur, in oculis tale nihil fit. animus accipit, quæ videmus. Animo autem multis modis variisque delectari licet, etiam si non adhibeatur adspectus. Loquor enim de docto homine et erudito, cui vivere est, cogitare. sapientis autem cogitatio non ferme ad investigandum 63 adhibet oculos advocatos. Etenim si nox non adimit vitam beatam, cur 112 dies nocti similis adimat? nam illud Antipatri Cyrenaici est quidem paullo obscænius, 64 sed non absurda sententia est: cujus cæcitatem cum mulierculæ lamentarentur, Quid agitis? inquit: an vobis nulla videtur voluptas esse nocturna? Appium quidem veterem illum, qui cæcus annos multos fuit, et 65 ex magistratibus, et ex rebus gestis intelligimus, in illo suo casu nec privato, nec publico muneri defuisse. G. Drusi domum compleri a consultoribus soli- p. 250. tam accepimus: cum, quorum res esset, sua ipsi non vide-

⁶⁰ Quam quod Athenis Metrodorus.] In- didit si ante oculorum. non male. tellige Metrodorum non eum, qui Atheniensis fuit, i. e. Epicureum, sed Alterum cet advocatos. Stratonicensem ap. Diog. X, 9. aut Scep-

⁶¹ Num stulte.] Sic Ms. Guelf. et edd. Ald. Davisius Non.

⁶² Oculorum, si aurium.] Davisius ad-

⁶³ Adhibet oculos advocatos.] Non pla-

⁶⁴ Sed non absurda sententia est.] Malim est abesse.

⁶⁵ Exmagistratibus.] Ergo etiam cæcus magistratus gessit?

bant, cæcum adhibebant ducem. Pueris nobis, Cn. 66 Aufidius prætorius et in senatu sententiam dicebat, nec amicis deliberantibus deerat, et Græcam scribebat historiam. 67 et 30 videbat in litteris. Diodotus Stoicus, cæcus, multos an-113 nos domi nostræ vixit. Is vero, quod credibile vix esset. cum in philosophia multo etiam magis assidue, quam antea. versaretur, et cum fidibus Pythagoreorum more uteretur. cumque ei libri noctes, et dies legerentur, quibus in studiis oculis non egebat: tum quod sine oculis fieri posse vix videtur, geometriæ munus tuebatur, verbis præcipiens discentibus, unde, quo, quamque lineam scriberent. Asclepiadem ferunt, non ignobilem 68 Eretricum philosophum, cum quidam quæreret, quid ei cæcitas attulisset, respondisse. puero ut uno esset comitatior. Ut enim vel summa paupertas tolerabilis sit, 69 si liceat, quod quibusdam Græcis quotidie: sic cæcitas ferri facile possit, si non desint subsi-114 dia valitudinum. Democritus luminibus amissis, alba scilicet, et atra discernere non poterat: at vero bona, mala; æqua, iniqua; honesta, turpia; utilia, inutilia; magna, parva noterat: et sine varietate colorum licebat vivere beate: sine notione rerum non licebat. Atque hic vir impediri etiam animi aciem adspectu oculorum arbitrabatur: et, cum alii sæpe, quod ante pedes esset, non viderent, 70 ipse infinitatem omnem peregrinabatur, ut nulla in extremitate consisteret. Traditum est etiam, Homerum cæcum fuisse. At eius picturam, non poesim, videmus. Quæ regio, quæ ora, qui locus Græciæ, quæ species formæ, 71 quæ pugna, quæ acies, quod remigium, qui motus hominum, qui ferarum, non ita expictus est, ut, quæ ipse non viderit, nos ut videremus, effecerit? quid ergo aut Homero ad delectationem animi, ac voluptatem, aut cuiquam docto defuisse 115 umquam arbitramur? 72 An, ni ita se res haberet, Anaxa-

66 Aufidius pratorius.] Pighio videtur tum philosophum. addendum cæcus: quod sane placet, placuitque et Buherio. Sic et post additur in Diodoto.

69 Si liceat.] Intelligunt mendicare. Sed cetera mihi non videntur consentire: quod quibusdam Græcis quotidie.
70 Ipse infinitatem.] Reposui ipse pro

ille, re et latinitate postulante: alii - - ipse. Sexcenta exempla sunt apud Ciceronem,

⁶⁷ Et videbat in litteris.] Viris quidem doctis visum est legendum vivebat, quod et edidit Davisius. mihi vulgatum melius et elegantius videtur de cæco.

⁶⁸ Fretricum philosophum. Sic primus edidit Victorius, sed ante jam sic correxerat Corradus in Quaestura. sic habet et Ms. Guelf. edd. pr. habent nec inexerci- Davisius c Mss. bene.

⁷¹ Qua pugna.] Malim pugna. Davisius dedit formaque pugna: quod sensu eodem redit.

⁷² An, ni ita, &c.] An pro aut dedit

goras, aut hic ipse Democritus, agros, et patrimonia sua reliquissent: huic discendi, quærendique divinæ delectationi toto se animo dedissent? Itaque augurem Tiresiam. quem sapientem fingunt poetæ, numquam inducunt deplorantem cæcitatem suam: at vero Polyphemum Homerus cum immanem, ferumque finxisset, cum ariete etiam colloquentem facit, ejusque laudare fortunas, quod, qua vellet, ingredi posset, et, quæ vellet, attingere. Recte hic quidem. nihilo enim crat ipse Cyclops, quam aries ille, prudentior. In surditate vero quidnam est mali? erat surdaster M. Cras- 4() sus: 73 sed aliud molestius, quod male audiebat, etiam si, 116 ut mihi videbatur, injuria. 74 [Epicurei] nostri Græce fere nesciunt, nec Græci Latine. ergo hi in illorum, et illi in horum sermone surdi: 75 omnesque id nos in iis linguis. quas non intelligimus, quæ sunt innumerabiles, surdi profecto sumus. At vocem citharcedi non audiunt: ne stridorem quidem serræ tum, cum acuitur: aut 76 grunnitum, cum jugulatur sus: nec, cum quiescere volunt, fremitum murmurantis maris. Et, si cantus cos forte delectant, primum cogitare debent, antequam hi sint inventi, multos beate vixisse sapientes. deinde multo majorem percipi posse legendis his, quam audiendis, voluptatem. Tum, ut paullo 117 ante cæcos ad aurium traducebamus voluptatem, sic licet surdos ad oculorum. etenim qui secum loqui poterit, sermonem alterius non requiret.

Congerantur in unum omnia, ut idem oculis, et auribus p. 251. captus sit: prematur ctiam doloribus acerrimis corporis: a. qui primum per se ipsi plerumque conficiunt hominem: sin forte longinquitate producti vehementius tamen torquent, quam ut causa sit, cur ferantur: quid est tandem, dii boni! quod laboremus? portus enim præsto est, 77 [quoniam mors ibidem est] æternum nihil sentienti receptacu-

gendum illud, quocum et alibi permutatum aliud notavimus, notaruntque et alii.
74 Epicurei nostri.] Epicurei non apti

73 Sed aliud molestius.] Pro aliud 1e- Davisius correxit suis: sed ita esset alieno loco, animal intelligitur sua sponte in grunnitus.

h. l. unde varie hoc verbum tentatur. Davisius conjicit operarii. Quia post Graci nude dicuntur, credo et nostri nude positum a Cicerone et Epicurci esse e nota sie : portus enim præsto est mors (s. mortis) glossatoris, qui didicerat, a Cicerone Epicureis infantiam objici solitam.

verum est. Puto legendum item.

⁷⁶ Grunnitum, cum jugulatur sus.] mortuus.

⁷⁷ Quoniam mors ibidem est.] Hac uncis inclusi, est enim manifeste nota glossatoris, ut viri docti judicavere. Verhum mors tamen cum Buherio velim servari aternum nil sentienti rec. Augustinus hunc locum afferens habet sentiendi, item Ms. 75 Omnesque id nos.] 1d nullo modo apud Davisium. Sed non placet Buherio. nec mihi. nil sentienti est, quia nihil sentit

lum. Theodorus Lysimacho mortem minitanti: Magnum 118 vero, inquit, effecisti, si cantharidis vim consecutus es. Paulus Persæ deprecanti, ne in triumpho duccretur: 78 In tua id quidem potestate est. Multa primo die, cum de ipsa morte quæreremus: non pauca etiam postero, cum ageretur de dolore, sunt dicta de morte: quæ qui recordetur, haud sane periculum est, ne non mortem aut optandam, aut certe non timendam putet. Mihi quidem in vita, servanda videtur illa 79 lex, quæ in Græcorum conviviis obtinetur: Aut bibat, inquit, aut abeat. Et recte. Aut enim fruatur aliquis pariter cum aliis voluptate potandi: aut, ne sobrius in violentiam vinolentorum incidat, ante discedat: sic injurias fortunæ, quas ferre nequeas, defugiendo relinquas. Hæc eadem, quæ Epicurus, totidem verbis dicit et Hieronymus.

Quod si ii philosophi, quorum ea sententia est, ut virtus 119 per se ipsa nihil valeat: omneque, quod honestum nos, et laudabile esse dicimus, id illi cassum quiddam, et inani vocis sono decoratum esse dicant: et tamen semper beatum censent esse sapientem: quid tandem a Socrate et Platone profectis philosophis faciendum putes? quorum b. alii tantam præstantiam in bonis animi esse dicunt, 80 ut 120 ab his, corporis et externa obscurentur. Alii autem hæc ne bona quidem ducunt; in animo reponunt omnia. Quorum controversiam solebat tamquam honorarius arbiter, judicare Carneades. nam cum, quacumque bona Peripateticis, eadem Stoicis commoda viderentur: neque tamen Peripatetici plus tribuerent divitiis, bonæ valitudini, ceteris rebus generis ejusdem, quam Stoici; cum ca, re, non verbis ponderarentur; 81 causam esse dissidendi negabat. Quare hunc locum ceterarum disciplinarum philosophi quemadmodum obtinere possint, ipsi viderint. Mihi tamen gratum est, quod de sapientium perpetua bene vivendi facultate dignum quiddam philosophorum voce profitentur.

Sed quoniam mane est cundum, has quinque dicrum

121

78 In tua id quidem potestate est.] Nempe potes te interficere.

Bentleius et Davisius fecere obscurentur: bene. adjuvant Mss. qui habent obscurent. Lambinus et Manutius, Junta, &c. jam edidere obscurentur: nec dubitavi id revocare.

⁷⁹ Lex, quæ - - obtinetur.] Davisius correxit obtinet, non probante Buherio. mihi non displicet.

⁸⁰ Ut ab his corporis et externa obser-

⁸¹ Causam desiderandi.] Mss. plures rent.] Alii ser. et edd. observentur, e quo dissidendi, quod merito in textum recipitur.

disputationes memoria comprehendamus. Equidem me etiam conscripturum arbitror. ubi enim melius uti possumus hoc, cuicuimodi est, otio? ad Brutumque nostrum hos libros alteros quinque mittemus: a quo non modo impulsi sumus ^{e2}ad philosophicas scriptiones, verum etiam lacessiti. In quo quantum ceteris ⁸³ profuturi simus, non facile dixerimus: nostris quidem acerbissimis doloribus, variisque, et undique circumfusis molestiis alia nulla potuit inveniri levatio.

M. TULLII CICERONIS

p. 2.

DI:

NATURA DEORUM,

A D

M. BRUTUM

LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

In his libris C. Velleius, Lucilius Balbus et C. Cotta inducuntur disputantes de natura Deorum, audiente Cicerone. Velleius Epicuream rationem explicat, Balbus Stoicam, et contra utranque disserit Academicus Cotta, sub cujus persona, quamquam dissimulat, et Stoici se rationem probare simulat, tamen latet Cicero. Quis enim credat v. c. Ciceronem prædictionibus, apparitionibus Deorum, ostentis aliquid tribuisse? In primo ergo libro Velleius et Cotta disputant. Initium disputandi facit Velleius, et quidem a reprehensione Platonica ac Stoica rationis; quarum illa mundum a Deo tamquam opifice atque ædificatore profectum pugnabat, altera weśwaw, providentiam inducebat, a qua mundus effectus esset et administraretur, utraque autem mundum animo et sensibus præditum, rotundum, ardentem volubilemque faciebat. c. 8-10. Reliquorum deinde omnium philosophorum, inde a Thalete, de Deo sententiis breviter commemoratis et reprehensis, c. 10-15. ad ipsam Epicuream de Diis rationem explicandam accedit, quam unam veram existimat. Solus Epicurus vidit, primum esse Deos, quod in omnium animis corum notionem impressit natura, et sine doctrina

⁸² Ad philosophicas scriptiones.] Sic 83 Profuturi simus.] Male vulgo su-Mss. plures et edd. vett. pro co in recentioribus datum philosophes.

anticipationem quandam Deorum, quam appellat πρόλη ψω Epicurus, sine qua nec intelligi quicquam, nec quæri, nec disputari potest. id ex eo intelligitur; quod omnium hominum in eo est mira consensio, ut Deos esse statu-Sed etiam hanc anticipationem habemus sive prænotionem Deorum, ut beatos, immortales, putemus. Ex quo consequitur, ut nihil negotii nec ipsi habeant, nec aliis exhibeant, neque ira neque gratia teneantur, quod, quæ talia sunt, imbecilla sunt omnia. Id si ita est, pie colendi sunt Dii propter præstantem naturam, nulló autem modo timendi; quo uno omnis superstitio evertitur, c. 16. 17. Sed ad hanc opinionem confirmandam anquirit animus formam, vitam et actionem mentis atque agritationem in Deo. Et figura anidem nulla alia esse nisi humana potest : primum, quod natura speciem aliam Deorum non habemus; deinde, quod humana forma est pulcherrima; tertio, quod nulla in alia figura domicilium mentis esse potest. Neque tamen en species corpus est, sed quasi corpus; eaque non sensu, sed mente cernitur, nec soliditate quadam, nec ad numerum, sed imaginibus, similitudine ac transitione perceptis. Vita autem Deorum est beatissima, et omnibus bonis affluens. Nihil enim agunt, sua virtute et sapientia gaudent, et habent exploratum, fore se semper in maximis voluptatibus. c. 18-20. His expositis contra disputat Cotta: non ut aliquid ipse decernat, sed ut Epicurea dissolvat; neque quod neget, esse Deos, sed, quod rationem, qua adferatur, firmam non putet. Nam argumentum, quod ab omnium hominum consensu petatur. cum leve per se, tum etiam falsum esse, c. 23. Sed, Deos esse, concedi posse. Illud doceri se velle, unde sint, ubi sint, quales sint: ad quæ omnia atomis abutantur Epicurei; quæ primo nullæ sint, quod nullus sit corporibus vacuus locus; deinde si sint, effici, ut æterni Dii non sint, et interire possint ; quo constituto, beatitudo Deorum tollatur. Ad hanc reprehensionem effugiendam quasi corpus et quasi sanguinem excogitatum esse, quod quid sit, nemo intelligere possit. c. 24-26. Quibus autem rationibus humana forma Diis adscratur, cas nullam vim habere. Nam quod omnes fere homines, prater Ægyptios, et paucas forte alias gentes, cam Diis cogitatione affingant; id von a natura esse, sed consilio humano, aut superstitioni, a pictoribus, poetis, artificibus, confirmata, deberi. Neque ex eo, quod hominibus nil homine pulchrius videatur, consegui, nihil esse co pulchrius. Non enim dubium esse, quin et bovi nihil bove, cani nil cane pulchrius videatur. Denique incertum illud esse, quod nusquam, nisi in figura humana, ratio, virtus, atque adeo beatitudo, locum habere videatur. Neque enim, quod in nulla alia figura rationem vidimus, propterea in nulla esse potest. Quod sensus non docct, ratio docebit. Nam, si nullum Diis negotium, quod membra corporis humani requirat, nil membris opus crit. c. 27-37. Jam in ceteris etiam questionibus, de domicilio, de vita et beatitudine Deorum laborare Epicuream rationem. Nullam in dis soliditatem esse, nec ad numerum permanere dicunt : sed imaginum similitudine ac transitione percipi. Jam si nulla Deorum est soliditas et eminentia, nihil interest, utrum de Deo, an de hippocentauro disputetur, meritoque Dii ad cas conformationes animi referentur, quos motus inanes appellant. Quod si imaginibus Deorum pulsantur animi; quamquam tota res nugatoria est : tamen species duntaxat objiciuntur animis, non autem cur ea beuta sint, aut aterna, etsi vel maxime continenter ferantur. illam is ovomíar h. c. aquilibritatem Epicuri, qua, quia natura mortalis sit, ut

etiam immortalis sit, effici putat, perabsurda est, quod ea sumta. eodem modo colligi potest, quia homines in terra nascuntur, etiam in aqua nasci, et hujusmodi absurda plura. Beatus autem cum sine virtute nemo esse possit, nulla autem sine actione virtus; nec otiosi illi dii esse possunt beati. Neque vero voluptate corporea uti possunt, in qua summum bonum Epicurus ponit; neque una doloris vacuitas aut assidua felicitatis sua cogitatio beatos eos efficere potest. Et cum semper pulsentur incursione atomorum, et imagines ex ipsis semper effluant, non possunt non interitum timere, quod beatitudini plane repugnat. c. 37-41. Quoniam vero otiosos Deos introducunt Epicurei, nullam rerum humanarum curam habentes, nihil homines juvantes: omnem sanctitatem et adversus Deos pietatem, quamquam verbis ponunt, tamen re tollunt. c. 42. sqq.

CUM multæ res in philosophia nequaquam satis adhuc 1 explicatæ 1 sint, tum perdifficilis, Brute, (quod tu minime 1 ignoras,) et perobscura quæstio est de natura deorum: quæ e et ad agnitionem animi pulcherrima est, et ad moderandam religionem necessaria. De qua tam variæ sunt doctissimorum hominum, tamque discrepantes sententiæ; 3 ut magno argumento esse debeat, 4 causam, id est, principium philosophiæ, esse inscientiam, prudenterque Academicos ⁵ a rebus incertis assensionem cohibuisse, quid est enim

2 Et ad agnitionem animi pulcherrima.] Quidam libri cognitionem quod et Lamb. præfert. Sed et agnitio pro cognitione dicitur, ut agnosco pro cognosco et intelligo. v. Clav. Sed verbis ad agnitionem animi non exprimitur finis, ut nempe illa res prosit ad naturam animinostri cognoscendam: quamquam verum est, cognitionem, natura divina prodesse ad animi humani cognitionem v. Tusc. V, 25. sed est e consuctudine Ciceronis, pro, ejus cognitio est pulcherrima : ut pro hoc, est fructuosum animo, dicit, hoc est ad fructum animi uberrimum: pro, hoc est jucundissimum, valde delectat, dicit: hoc est ad delectationem suavissimum, atque hac forma Cicero hic etiam usus est ad similitudinem orationis: quia sequitur ad mod. rel. necessaria: quod tamen a Ms. afuit.

3 Ut magno arg. esse debeat.] Hæscrunt hic quidam viri docti, item et librarii, qui inde et in textu aliquid mutavere. intelligendum est, id, (ea res) nisi etiam

4 Causam, id est principium philosophia.] Ut decerni possit, utrum scientium legendum sit, an inscientiam, quod habet Ms.

1 Sint.] Ms. Guelf. ed. Ald. sunt, hoc Eliensis, ediditque Davisius, milique vequoque rectum et forte h. l. melius. Sed rum videtur, intelligendum est, quid sit illud pluribus libris firmatur, etiam Ms. causa i. c. principium philosophia, quod marginis Lambin. causa ipsum non satis recte explicatum est. Igitur principium est, que Græcis philosophis ἀεχλ. ἀεχλε autem philosophi Græci dicunt propositiones evidentes, necessario veras disciplinarum, e quibus aliæ pendent, e quibus aliæ judicantur, &c. quod ergo deinde addit de Academica suspensione assensionis, id indicat, intelligi h. l. illud Academicorum enunciatum: nihil esse perceptum ac certum: eamque ob causam nihil esse affirmandum ut prorsus certum. Sed illud principium non exprimitur verbo scientiæ, quam Academici non agnoscunt, sed inscientia: quod quia librarii non intelligebant, et causam principiumque ad finem referebant, quasi philosophia disceretur, ut scientiam rerum consequeremur; deleverunt in, et dedere scientiam. v. plura in Clave in v. Inscientia. Non dubitavi igitur cum Davisio edere inscientiam.

5 A rebus incertis.] Hoc quoque non vulgariter dixit, quasi ab iis rebus quæ incertæ essent, assensio cohibenda esset: quis enim hoc non credit? sed sic: assensionem cohibuisse ab rebus omnibus, quia incertæ essent: quia nihil perceptum esset, aut percipi posset.

6 temeritate turpius? aut quid tam temerarium, tamque indignum sapientis gravitate, atque constantia, quam aut falsum sentire, aut, quod non satis explorate perceptum sit, 2 et cognitum, sinc ulla dubitatione desendere? Velut in hac quæstione, plerique (quod maxime verisimile est, et 7 quo omnes duce natura vehimur,) doos esse dixerunt: dubitare se Protagoras: nullos esse omnino Diagoras Melius et Theodorus Cyrenaicus putaverunt. Qui vero deos esse dixerunt. tanta sunt in varietate ac dissensione, ut corum molestum sit dinumerare sententias. Nam et de figuris deorum, et de locis atque sedibus et actione vitæ multa dicuntur; deque his summa philosophorum dissensione certatur: quod vero maxime rem causamque continet, utrum nihil b. agant, nihil moliantur, 8 omni curatione et administratione rerum vacent, an contra ab his et a principio omnia facta et constituta sint, et ad infinitum tempus regantur, atque moveantur, 9 inprimisque magna dissensio est: eaque nisi dijudicetur, in summo errore necesse est homines, atque in 2 maximarum rerum ignoratione versari. Sunt enim philo-3 sophi, et fuerunt, qui omnino nullam habere censerent humanarum rerum procurationem deos. Quorum si vera sententia est, que potest esse pietas? que sanctitas? que religio? hæc enim omnia, pure, ac caste tribuenda deorum numini ita sunt, si animadvertuntur ab his, et si est aliquid a diis immortalibus hominum generi tributum. Sin autem dii neque possunt nos juvare, neque volunt; nec omnino curant; nec, quid agamus, animadvertunt; nec est, quod ab his ad hominum vitam permanare possit: quid est, quod ullos diis immortalibus cultus, honores, preces adhibeamus? In specie autem fictæ simulationis, sicut reliquæ virtutes, ita pictas inesse non potest, cum qua simul et sanctitatem.

6 Temeritate turpius.] Non dubitavi go habeant libri edd. vacant: Davisius dedit ac ab a. - - racent : sed ac ab non est Ciceronianum ac bene latinum. Sed quia tamen multi libri habent vacant et carent copula aute onni: puto Ciceronem scripsisse vacantes.

cum Davisio edere turpius pro fortius, quod est plane alienum. et illud in Mss. quibusdam repertum est, a me ctiam in

⁷ Quo omnes duce natura vchimur.] Alias in hac sententia dicitur ferimur. Mss. discrepant. Ms. Guelf. habet, quod omnes natura duce novimus, sed novimus non bene convenit verbo duce: quamquam nec vehimur convenit. Itaque perplacet lectio Ms. in m. L. venimus.

edidi e Ms. Guelf. et ed. Med. cum vul-

⁹ Inprimisque m. dissensivest: eague nisi, &c.] Hæc non bene se habent. facillimum sit delere que et scribere inprimis. possis etiam inprimisque magna dissensio est ea, quæ nisi, &c. Sed illud melius est, aut cum Davisio e Mss. quibusdam in pri-8 Omni curatione et a. r. vacent.] Sic mis quoque, non ausus sum decernere.

et religionem tolli necesse est; quibus sublatis, perturbatio vitæ sequitur, et magna confusio. Atque haud scio, an pie- 4 tate adversus deos sublata, fides etiam, et societas generis humani et una excellentissima virtus, justitia tollatur. Sunt autem alii philosophi, et hi quidem magni, atque nobiles, qui deorum mente atque ratione omnem mundum administrari et regi censeant: neque vero id solum, sed etiam ab iisdem vitæ hominum consuli et provideri, nam et fruges, et reliqua, quæ terra pariat, et tempestates, ac temporum varietates, cælique mutationes, quibus omnia, quæ terra gignat, maturata pubescant, a diis immortalibus tribui p. 3. generi humano putant: multaque, qua dicentur in his libris, colligunt: quæ 10 talia sunt, ut ea ipsa dii immortales ad usum hominum fabricati pæne videantur. Contra quos Carneades ita multa disseruit, ut excitaret homines non socordes ad veri investigandi cupiditatem. Res enim nulla 5 est, de qua tantopere non solum indocti, sed etiam docti dissentiant, quorum opiniones cum tam variæ sint, tamque inter se dissidentes: alterum fieri profecto potest, ut earum nulla; alterum certe non potest, ut plus una vera sit. Qua 3 quidem in causa et benevolos objurgatores placare, et invidos vituperatores confutare possumus, ut alteros reprehendisse pœniteat, alteri didicisse se gaudeant. Nam qui admonent amice, docendi sunt: qui inimice insectantur, repellendi. Multum autem fluxisse video de libris nostris, 6 quos complures brevi tempore edidimus, variumque sermonem, partim admirantium, unde hoc philosophandi nobis subito studium exstitisset: partim, quid quaque de re certi haberemus, scire cupientium. Multis etiam sensi mirabile videri, cam nobis potissimum probatam esse philosophiam, quæ lucem eriperet, et quasi noctem quandam rebus offunderet, desertæque disciplinæ, et jam pridem relictæ, patrocinium nec opinatum a nobis esse susceptum. Nos autem nec subito cœpimus philosophari: nec mediocrem a primo tempore ætatis in co studio operam curamque consumsimus: b. et, cum minime videbamur, tum maxime philosophabamur. quod et orationes declarant, refertæ philosophorum senten-

10 Talia sunt, ut ea ipsa dii, &c.] Ipsa sed suis veluti manibus ipsi fabricati pæne

friget valde. Sed puto legendum ipsi: i. esse videantur. Conjectura nostra etiam e. tantum in iis artificium est, ut incorpore Buherio in mentem venerat: nobis ante, humano, ut non modo ei providisse Dii, quam Buherium cognovissemus.

tiis, et doctissimorum hominum familiaritates, 11 quibus semper domus nostra floruit: et principes illi, Diodotus, Philo, Antiochus, Posidonius, a quibus instituti sumus. 7 Et, si omnia philosophiæ præcepta referuntur ad vitam, arbitramur nos et publicis, et privatis in rebus ea præstitisse, 4. quæ ratio et doctrina præscripserit. Sin autem quis requirit, quæ causa nos impulerit, ut hæc tam sero litteris mandaremus, nihil est, quod expedire tam facile possimus. Nam cum otio langueremus, et is esset reipublica status, 12 ut cam unius consilio, atque cura gubernari necesse esset: primum ipsius reipublicæ causa philosophiam nostris hominibus explicandam putavi, magni existimans interesse ad decus et ad laudem civitatis, res tam graves, tamque 8 præclaras Latinis etiam litteris contineri. Eoque me minus instituti mei pœnitet, quod facile sentio, quam multorum non modo discendi, sed etiam scribendi studia commoverim, complures enim Græcis institutionibus cruditi. ea, quæ didicerant, cum civibus suis communicare non poterant, quod illa, quæ a Græcis accepissent, Latine dici posse diffiderent, quo in genere tantum profecisse videmur, 9 ut a Græcis ne verborum quidem copia vinceremur. tata etiam est, ut me ad hæc conferrem, animi ægritudo, fortunæ magna, et gravi commota injuria. cujus si majorem aliquam levationem reperire potuissem, non ad hanc potissimum confugissem. Ea vero ipsa nulla ratione melius frui potui, quam si me non mode ad legendos libros, sed etiam ad totam philosophiam pertractandam dedissem. p. 4. Omnes autem ejus partes, atque omnia membra tum facillime noscuntur, cum totæ quæstiones scribendo explicantur. est enim admirabilis quædam continuatio, seriesque rerum, ut 13 alia ex alia nexa, et omnes inter se aptæ. colli-5 gatæque videantur. Qui autem requirunt, quid quaque de 10 re ipsi sentiamus, curiosius id faciunt, quam necesse est. 14 non enim tam auctoritatis in disputando, quam rationis

Verbum floruit me sæpe offendit: quia Davisius, sed ro omnes in sequente meligloriabundi hominis videtur.

¹² Ut e. unius consilio - - g. n.e.] Intelligit Julium Casarem. necessitas erat ex dissensionibus, quæ componi non possent, nisi unus summam potestatem ha-

¹¹ Quibus semper domus nostra floruit.] ex aliis nexæ, ctiam Guelf. idque recepit us convenit singularis.

^{· 14} Non enim tam auctoritatis.] Recepi et ipse auctoritatis, pro auctores, quia est elegantius, non quia id quærenda sunt requirit, ut putat Davisius, nam ex hoc intelligi potest quærendi sunt: ejusque ge-13 Alia ex alia neva.] Libri quidam aliæ neris exempla multa occurrunt.

momenta quærenda sunt, quin etiam obest plerumque iis, qui discere volunt, auctoritas eorum, qui se docere profitentur. desinunt enim suum judicium adhibere: id habent ratum, quod ab eo, quem probant, judicatum vident. Nec vero probare soleo id, quod de Pythagoreis accepimus: quos ferunt, si quid affirmarent in disputando, cum ex iis quæreretur, quare ita esset, respondere solitos, 15 ipse dixit. ipse autem, erat Pythagoras, tantum opinio præjudicata poterat, ut etiam sine ratione valeret auctoritas. Qui au- 11 tem mirantur, nos hanc potissimum disciplinam secutos. his quattuor Academicis libris satis responsum videtur. Nec vero desertarum, relictarumque rerum patrocinium suscepimus, non enim hominum interitu sententiæ quoque occidunt: sed lucem auctoris fortasse desiderant: ut hæc in philosophia ratio contra omnia disserendi, nullamque rem aperte judicandi, profecta a Socrate, repetita ab Arcesila, confirmata a Carneade, usque ad nostram viguit ætatem; quam nunc propemodum orbam esse in ipsa Græcia intelligo, quod non Academiæ vitio, sed tarditate hominum arbitror contigisse. Nam si singulas disciplinas percipere. magnum est: quanto majus omnes? quod facere iis necesse est, quibus propositum est, veri reperiendi causa, et contra omnes philosophos, et pro omnibus dicere. Cujus rei tan- 12 tæ tamque difficilis facultatem consecutum esse me non b. profiteor: secutum esse præ me fero. Nec tamen fieri potest, ut, qui hac ratione philosophentur, ii nihil habeant, quod sequantur. Dictum est omnino hac de re 16 alio loco diligentius: sed quia nimis indociles quidam, tardique sunt, admonendi videntur sæpius. non enim sumus ii, quibus nihil verum esse videatur: sed ii, qui omnibus veris falsa quædam adjuncta esse dicamus, tanta similitudine, ut in iis nulla insit certa judicandi, et assentiendi nota. ex quo exsistit et illud, multa esse probabilia: quæ quamquam non perciperentur, tamen, 17 quia visum haberent quendam insignem et illustrem, his sapientis vita regeretur.

¹⁵ Ipse dixit.] Vulgo to ipse trahunt sine emphasi. ad auctoritatis et reverentiæ, utet Davisio videtur, significationem. non recte. ipse est pro magister, e more græco. sic cum Buherius corrigit usum, quia visum nuncorpus nominatum est, ipse significat ani- quam significet speciem veri: quod miror mum: cum milites, imperatorem: cum dici posse ab co, qui Academica legerit, nautæ, ipsa est navis, &c. Ergo cum ubi hoc stepe occurrit, ut monuit etiam discipulus loquitur, ipse est magister Davisius ad h. l. in ed. S.

¹⁶ Alio loco. Acad. IV, 31. s.

¹⁷ Quia visum haberent q. insignem.]

Sed jam, ut omni me invidia liberem, ponam in medio 13 sententias philosophorum de natura deorum, quo quidem loco convocandi omnes videntur, 18 qui, quæ sit earum vera, judicent. Tum demum mihi procax Academia videbitur, si aut consenserint omnes, 19 aut erit inventus aliquis, qui, quid verum sit, invenerit. Itaque mihi libet exclamare. 50 ut ille in Synephebis:

> Pro deûm, popularium omnium, a omnium adolescentium Clamo, postulo, obsecro, oro, ploro, atque imploro fidem.

non levissima de re, ut queritur ille,

Fieri in civitate facinora capitalia: Ab amico amante argentum accipere meretrix non vult:

14 sed ut adsint, cognoscant, animadvertant, quid de religione, pietate, sanctitate, cæremoniis, fide, jurejurando, quid de templis, delubris, sacrificiisque sollemnibus, quid de ipsis auspiciis, quibus nos præsumus, existimandum sit. hæc enim omnia ad hanc de diis immortalibus quæstionem rep. 5. ferenda sunt. Profecto cos ipsos, qui se aliquid certi habere arbitrantur, addubitare coget doctissimorum hominum 15 de maxima re tanta dissensio. Quod cum sæpe alias, tum maxime animadverti, 22 cum apud C. Cottam familiarem meum, accurate sanc, et diligenter de diis immortalibus disputatum sit. Nam, cum feriis Latinis ad eum, ipsius rogatu arcessituque venissem, offendi eum sedentem in exhedra, et cum C. Velleio senatore disputantem: ad quem tum Epicurei primas ex nostris hominibus deferebant. etiam Q. Lucilius Balbus; qui tantos progressus habebat in Stoicis, ut cum excellentibus in eo genere Græcis compararetur. Tum, ut me Cotta vidit, Peropportune, inquit, venis. oritur enim mihi magna de re altercatio cum Velleio: 7 cui, pro tuo studio, non est alienum te interesse. Atqui 16 mihi quoque videor, inquam, venisse, ut dicis, opportune.

lint, vel audeant.

19 Aut erit inventus.] Davisius malit fuerit. non est necesse, nam inventus crit est futurum conjunctivi, quod est futuro præteritum.

20 Ut Statius in Synephebis.] Statius abest a Mss. quibusdam, ctiam Guelf. de-

18 Qui judicent.] I. e. qui judicare ve- tius sane scripsit fabulam hoc nomine e Menandro ductam quia tamen sic hiat oratio, addidi e Ms. Urs. ille. et non Statius ista suo nomine dixit.

21 Omnium adolesc.] Repetii omnium cum Davisio, ut placuit etiam Man. et Gulielmio ad explendum versum.

22 Cum disputatum sit.] Cum est h. l. levitque Davisius. et alii libri habent temporis; itaque ei sit non convenit. Sen-Plautus, alii Terentius: quod ostendit, sit Gulielmius, qui corrigebat fuit. non nomen esse a glossatore. Ceterum Stamale. ego tamen malim esset.

tres enim trium disciplinarum principes convenistis. 43 M. Piso si adesset, nullius philosophiæ, earum quidem, quæ in honore sunt, vacaret locus. Tum Cotta, Si, inquit, liber Antiochi nostri, qui ab eo nuper ad hunc Balbum missus est, vera loquitur; nihil est, quod Pisonem, familiarem tuum, desideres. Antiocho enim Stoici cum Peripateticis re concinere videntur, verbis discrepare: quo de libro velim scire, Balbe, quid sentias. Egone? inquit ille. miror, Antiochum, hominem in primis acutum, non vidisse, interesse plurimum inter Stoicos, qui honesta a commodis non nomine, sed genere toto disjungerent; et Peripateticos; qui honesta commiscerent cum commodis, ut ea inter se magnitudine, et quasi gradibus, non genere differrent. hæc enim est non verborum parva, sed rerum permagna dissensio. Verum hæc alias: nunc quod cœpimus, si videtur. 17 Mihi vero, inquit Cotta, videtur. Sed ut hic, qui interve-b. nit, 24 me intuens, ne ignoret, quæ res agatur, de natura agebamus deorum. quæ cum mihi videretur perobscura, ut semper videri solet; Epicuri 25 ex Velleio sciscitabar sententiam. quamobrem, inquit, Vellei, nisi molestum est, repete quæ cæperas. Repetam vero, quamquam non mihi, sed tibi hic venit adjutor. ambo enim, inquit arridens, ab eodem Philone nihil scire didicistis. Tum ego, Quid didicerimus, Cotta viderit: 26 tu autem nolo existimes, me adjutorem huic venisse, sed auditorem, et quidem æquum, libero judicio, nulla ejusmodi adstrictum necessitate, ut mihi, velim, nolim, sit certa quædam tuenda sententia.

Tum Velleius, fidenter sane, ut solent isti, nihil tam ve- 8 rens, quam ne dubitare aliqua de re videretur: tamquam 18 modo ex deorum concilio, et ex Epicuri intermundiis descendisset: Audite, inquit, non futiles commenticiasque sententias, non opificem ædificatoremque mundi, Platonis de Timæo deum: nec anum fatidicam Stoicorum πρόνοιαν, quam Latine licet providentiam dicere: neque vero mundum ipsum, animo et sensibus præditum, rotundum, ardentem, volubilem deum, portenta et miracula non disseren-

²³ M. Piso si a.] Delevi enim cum Da- mone eo, qui fuit ante, quam Cicero invisio et Alemanno. quod sua sponte pa- tervenisset. tet esse alienum, et abest Mss. pluribus: de Pisone v. Clav.

²⁶ Tu autem nolo existimes.] Davisius melius fore putat tu autem volo existimes, 24 Me intuens.] Int. inquit.

25 Ex Vell. sciscitahar.] Hoc ante non me adj. volo crat in Ms. Cantabrig
26 ed ipse agnoscit, non esse necessarium.

dictum est: itaque intelligendum de sernon me adi. volo crat in Ms. Cantabrig.

19 tium philosophorum, sed somniantium. Quibus enim oculis animi intueri potuit vester Plato fabricam illam tanti operis, qua construi a deo, atque ædificari mundum facit? quæ molitio? quæ ferramenta? qui vectes? quæ machinæ? qui ministri tanti muneris fuerunt? quemadmodum autem obedire et parere voluntati architecti aer, ignis, aqua, terra potuerunt? Unde vero ortæ 27 illæ quinque formæ, ex quibus reliqua formantur, apte cadentes ad animum efficiendum pariendosque sensus? 28 longum est omnia, quæ talia 20 sunt, ut 29 optata magis, quam inventa videantur. 30 Sed illa palmaris quidem, quod, qui non modo natum mundum introduxerit, sed ctiam manu pæne factum, is eum dixerit fore sempiternum. Hunc censes primis, ut dicitur, labris gustasse physiologiam, qui quidquam, quod ortum sit, putet æternum esse posse? quæ est enim coagmentatio non dissolubilis? aut quid est, cujus principium aliquod sit, nihil sit extremum? Pronœa vero 31 si vestra est. Lucili. eadem; requiro, quæ paullo ante, ministros, machinas, omnem totius operis designationem, atque apparatum: sin alia est, cur mortalem fecerit mundum, non quemadmodum 9 Platonicus deus, sempiternum. 32 Ab utroque autem scis-21 citor, cur mundi ædificatores repente exstiterint: 33 innumerabilia sæcula dormierint. Non enim si mundus nullus erat, sæcula non erant. Sæcula nunc dico, non ea, quæ dierum, noctiumque numero annuis cursibus conficiuntur. nam fateor, ea sinc mundi conversione effici non potuisse. Sed fuit quædam ab infinito tempore æternitas, quam nulla temporum circumscriptio metiebatur, spatio tamen, qualis ea fuerit, intelligi potest: quod ne in cogitationem quidem cadit, ut fuerit tempus aliquod, nullum cum tempus esset.

27 Illæ quinque formæ.] l'Iatonis scil. sunt οὐσία, τἀυτὸν, ἔτεςον, στάσις, κίνησις.

²⁸ Longum est omnia.] Int. enarrare. Vulgati olim addunt ad, nam edd. pr. habebant iter ad omnia. dein iter deletum est, quia Mss. fere aberat, et servatum ad, quod servavit et Davisius, intelligitque, respondere. sed hie tantum narrantur sententia philosophorum, nominatim Platonis.

²⁹ Optata magis quam inventa.] Alibi rò optare opponitur r

docere: unde patet, inventa h. l. ease, quæ recte excegitala sint, et rationibus adeo idoneis firmari possint.

^{&#}x27;30 Sed illa palmaris quidem.] Quidem abest Ms. Guelf. et aliis apud Davisium sed nihil est, quo palmaris referatur, unde Davisius corrigebat illud palmare quidem. Locus vitiosus videtur: quomodo corrigendus sit, nescio.

³¹ Si vestra est L. eadem.] Sc. cum Deo Platonis: quod sequentia indicant. nam illa quæsierat de hoc; et opponitur huic deinde sin alia est; ubi et Platonicus Deus diserte memoratur.

³² Ab utroque.] Platonico et Stoico. 33 Innuncrabilia ante sacula dormie-

⁷⁵ Innuncrantia ante sacuta dormierint.] Delevi ante, quod et a Mss. abest, apud Davisium et a Guelf. et in marg. Lamb.

Isto igitur tam immenso spatio quæro, Balbe, cur Pronœa 22 vestra cessaverit. Laboremne fugiebat? At iste nec attingit deum, nec erat ullus, cum omnes naturæ numini divino, cælum, ignes, terræ, maria parerent. Quidautem erat, quod concupisceret deus mundum 34 signis et luminibus. tamquam ædilis, ornare? 35 si, ut [deus] ipse melius habitaret; antea videlicet tempore infinito in tenebris, tamquam in gurgustio, habitaverat, post autem varietatene eum delectari putamus, qua cælum et terras exornatas videmus? quæ ista potest esse oblectatio deo? quæ si esset, non ea tamdiu carere potuisset. An hæc, ut fere dicitis, hominum 23 causa a deo constituta sunt? Sapientumne? propter paucos ergo tanta est facta rerum molitio. An stultorum? at primum causa non fuit, cur de improbis bene mereretur. deinde quid est assecutus, cum omnes stulti sint sine dubio miserrimi; maxime quod stulti sunt: miserius enim stultitia quid possumus dicere? deinde, 36 quod ita multa sunt incommoda in vita, ut ea sapientes commodorum compensatione leniant, stulti nec vitare venientia possunt, nec ferre præsentia. Qui vero mundum ipsum animantem sapien- 10 temque esse dixerunt, 37 nullo modo viderunt animi naturam intelligentes in quam figuram cadere posset: de quo dicam equidem paullo post. Nunc autem hactenus admi- 24 rabor corum tarditatem, qui animantem, immortalem, et eundem beatum, rotundum esse velint, quod ca forma ullam neget esse pulcriorem Plato. At mihi vel cylindri, vel quadrati, vel coni, vel pyramidis videtur esse formosior. Quæ vero tribuitur vita isti rotundo deo? nempe ut ea celeritate contorqueatur, cui par nulla ne cogitari quidem

34 Signis et 1. tamquam adilis.] Est elegans lusus, qui tamen in lingua latina tantum locum habet, ex ambiguitate verbi signa quæ de sideribus dicuntur in colo, et de statuis, quibus ædiles solebant in ludis ornare forum et vias, per quas pompa Circensis duceretur: unde et fo-Olivetus: orner l'univers de flambeaux lumineux, comme féroit un Edile. malim vero et luminibus abesse, quod corrumpit tes.] Hic aliquid vitii est; nam sensus

35 Si ut Deus ipse melius hab.] Deus videtur delendam, additum a glossatore, nt ante verbo Deus additum est ipse in Ms. Guelf.

36 Quod ita multa sunt inc. in vita, ut. &c.] Nexus requirit, deinde etsi multa sunt - - tamen ea sup. sed pro eo exquisitius dixit ita multa sunt, ut ea : i. e. hoc modo, hac quasi lege, sed to quod molestum est: malimque abesse, aut cum Davisio corrigere quam. tum post pro possint rum ornatum dicitur. male igitur vertit recte Davisius edidit possunt e Mss. quibus et Guelf, consentit, et edd. vett.

37 N. modo v. a. naturam, intelligencommodus non efficitur consentiens latinitati. Davisius volebat, non intelligentes: quod non placet satis. Venit mihi in mentem: nullo modo viderunt, animi natura intelligentis in quam figuram cadere posset.

possit. In qua non video, ubinam mens constans, et vita beata possit insistere, quodque in nostro corpore si minima ex parte significatur, molestum sit: cur hoc idem non hap. 7. beatur molestum in deo? terra enim profecto, quoniam pars mundi est, pars est etiam dei. Atqui terræ maximas regiones, inhabitabiles, atque incultas videmus, quod pars earum appulsu solis exarserit, pars obriguerit nive, pruinaque, longinquo solis abscessu, quæ, si mundus est deus, quoniam partes mundi sunt, dei membra partim ardentia, partim refrigerata 38 dicenda sunt.

Atque hæc quidem vestra, Lucili. 39 qualia vero sint, ab ultimo repetam superiorum. Thales enim Milesius, qui primus de talibus rebus quæsivit, aquam dixit esse initium rerum, deum autem, eam mentem, 40 quæ ex aqua cuncta fingeret. 41 Si dii possunt esse 42 sine sensu et motu, cur aquæ adjunxit, si ipsa mens constare potest vacans corpore? Anaximandri autem opinio est, nativos esse deos, longis intervallis orientes, occidentesque, eosque innumerabiles esse mundos. Sed nos deum, nisi sempiternum, intelligere qui 26 possumus? Post Anaximenes, aera deum statuit, eumque gigni, esseque immensum, et infinitum, et semper in motu: quasi aut aer sine ulla forma deus esse possit, cum præ-

38 Dicenda sunt.] Ms. in ed. J. du- loca sunt pro Milone c. 25. Si Milonem

39 Qualia vero sint.] Hoc non convenit sensu: nam in segg. non dijudicantur superiora, sed aliorum sententiæ afferuntur, unde non male e libris quibusdam scriptis Davisius dedit, probante et selim alia vero qualia sint.

40 Quæ ex a. c. fingeret.] An finxerit?

cd. Med. gigneret.

41 Si dii possunt esse - - vacans corpore.] In hoc loco valde laborarunt viri posse negavit. Causa fuit in ignorato modo loquendi Ciccroniano, in nectendis conditionibus. Locus sanus est, præterquam in uno verbo. Nempe Cicero, cum duobus antecedentibus, ut in scholis locur aqua adjunzit? sc. Thales. Similia non sine mente.

times - - armata est. Tusc. V, 8. Nam cum statuisset, verbera tormenta - - magnam vim habere - - non est ausus elate et ample loqui, cum humiliter demisseque sen-

42 Sine sensu ac motu.] Motu edidi pro quente Buherio; qualia vero alia sint: ut vulgato mente; ut et in mentem venit et Ms. in marg. ed. L. habet, pro quo ma- Buherio, qui tamen non probat. Epicurei Deos, mentesque humanas ex materia constare dicebant, et sensum esse ex motu: unde sensiferi motus apud Lucretium III, 240, itaque et a Velleio sensus et motus junguntur. et infra c. 11. motus sensui docti, vitiosum locum judicantes, ut et junctus et continens dicitur. in reprehen-Buherius, qui sine libris scriptis corrigi sione autem Platonis, diserte, sublato corpore, tolli sensus dicit, c. 13. Sententia igitur loci hujus est hæc: Male façit Thales, cummenti divinæ, eique incorporeæ aquain adjungit: quam illa sentire non potest, quia est sine motu, qui in solum corpus quuntur, utitur, consequens interdum inter cadit. mente autem plane alienum esse ea medium ponit. ut h. l. cum esse debe- hinc apparet, quod nec Thales, nec quisbat, si Dii possunt esse sine sensu ac motu quam statuit, Deos esse sine mente. sine et ipsa mens constare potest vacans corpore; corpore esse quidam dicebant, ut Thales,

sertim deum non modo aliqua, sed pulcerrima specie esse deceat: aut non omne, 48 quod ortum sit, mortalitas consequatur. Inde Anaxagoras, qui accepit ab Anaximene dis- 11 ciplinam, primus "omnium rerum descriptionem, et modum, mentis infinitæ vi ac ratione designari, et confici voluit: in quo non vidit, neque motum sensui junctum et continentem, in infinito ullum esse posse: neque 45 sensum omnino, quo non ipsa natura pulsa sentiret. Deinde si mentem istam quasi animal aliquod esse voluit, erit 46 aliquid. interius, ex quo illud animal nominetur, quid autem interius mente? cingatur igitur corpore externo. Quod quo- 27 niam non placet, 47 aperta simplexque mens, nulla re ad- bjuncta, quæ sentire possit, fugere intelligentiæ nostræ vim et notionem videtur. Crotoniates autem Alcmæo, qui soli, et lunæ, reliquisque sideribus, animoque præterea divinitatem dedit, non sensit, sese mortalibus rebus immortalitatem dare. Nam Pythagoras, qui censuit, animum esse per naturam rerum omnem intentum, et commeantem, ex quo nostri animi carperentur, non vidit, distractione humanorum animorum discerpi et lacerari deum: et cum miseri animi essent, quod plerisque contingeret, tum dei partem esse miseram: quod fieri non potest. Cur autem quidquam 28 ignoraret animus hominis, si esset deus? quomodo porro deus iste, si nihil esset nisi animus, aut infixus, aut infusus esset in mundo? Tum Xenophanes, qui mente adjuncta. omne præterea, quod esset infinitum, deum voluit esse, de ipsa mente item reprehenditur, ut ceteri: de infinitate autem vehementius, in qua nihil neque sentiens, neque conjunctum potest esse. Nam Parmenides commenticium quiddam 48 coronæ similitudine efficit: Stephanen appellat, con-

quatur.] In eo quod ortum est, natura modum. inest causa mortis, quæ adeo necessario consequitur: ut id æternum esse non sentiret.] I. e. sensum, qui non e motu ippossit.

44 Omnium rerum descriptionem et modum.] Sic libri omnes. idque intelligi tur exteriori i. e. corpori. potest de co, quod ille dixit, ut est ap. Xenoph. in Mem. Socr. I, 4. Deum co Achoph. In Mell. Soci. 1, 4. Deuni ed que non tecta si corpore: simpler in qua ordine ac modo fecisse mundum, ut mellor non posset cogitari. Atque in co ipso intelligi potest motus divinitus impressus ap. Davisium et Guelf. similem, quod et corporibus et is quidem certus ac definitus, recepit Davisius: Ms. in m. ed. L. simile: corrigi motum, ut viris doctis placuit: que elegantius.

43 Qued ortum sit, mortalitas conse- nec tamen absurdum sit, ita legere pre-

⁴⁵ Sensum, quo non ipsa natura pulsa sius naturæ sentientis, oriatur.

⁴⁶ Aliquid interius.] Interius opponi-

⁴⁷ Aperta simpleaque mens.] Aperta quæ non tecta sit corpore : simplex in qua

ut siderum. Itaque non puto necessarium, sed vulgatum eundem sensum efficit, est-

tinentem ardore lucis orbem, 49 qui cingit cælum; quem appellat deum, in quo neque figuram divinam, neque sensum quisquam suspicari potest. multa ejusdem monstra: quippe 50 qui bellum, qui discordiam, qui cupiditatem, ceteraque generis ejusdem ad deum revocat: quæ vel morbo, vel somno, vel oblivione, vel vetustate delentur. eademque de sideribus: 51 quæ reprehensa jam in alio loco, in 12 hoc omittantur. Empedocles autem multa alia peccans, in 29 deorum opinione turpissime labitur. 52 quattuor enim natup. 8. ras, ex quibus omnia constare vult, divinas esse censet, quas et nasci, et exstingui perspicuum est, et sensu omni carere. Nec vero Protagoras, qui sese negat omnino de diis 53 habere, quod liqueat, sint, non sint, qualesve sint, quidquam videtur de natura deorum suspicari. Quid Democritus, qui tum imagines, earumque circuitus in deorum numero refert, tum illam naturam, quæ imagines fundat, ac mittat, tum scientiam intelligentiamque 51 nostram, nonne in maximo errore versatur? cum idem omnino, quia nihil semper suo statu maneat, neget esse quidquam sempiternum: nonne deum omnino ita tollit, ut nullam opinionem ejus reliquam faciat? Quid aer, quo Diogenes Apolloniates utitur deo, quem sensum habere potest, aut quam formam 30 dei? 55 Jam de Platonis inconstantia longum est dicere; qui in Timæo, partem hujus mundi nominari neget posse: in legum autem libris, quid sit omnino deus, anquiri oportere non censeat. Quod vero sine corpore ullo deum vult esse, ut Græci dicunt, ἀσώματον; id quale esse possit, intelligi non potest. careat enim sensu, necesse est, careat etiam prudentia, careat voluptate: 56 quæ omnia una cum deorum notione comprehendimus. Idem et in Timæo dicit, et in legibus, et mundum deum esse, et cælum, et astra, et terram, et animos, et eos, ⁵⁷ quos majorum institutis acce-

⁴⁹ Qui cingit cælum.] Melius foret cingat.

⁵⁰ Qui bellum, q. discordiam.] Idem tradit Plut. de plac. Phil. I, 3.

⁵¹ Quæ reprehensa jam in alio loco, in hoc omittantur. Loco addidi hic e Ms. Guelf. Davisius addidit post hoc ubi et ed. Victorii habet.

⁵² Quattuor e. naturas.] Sc. ignem, aquam, aerem, terram.

etiam Guelf. quod liqueat, scire: quod et nantia propter vo inter se. recepit Davisius. Vulgatum melius puto.

⁵⁴ Nostram.] Delet Walkerus: probat Buherius.

⁵⁵ Jam de Platonis.] Mss. duo apud Davisium Nam, quod ille et recepit. nil interest. nam et jum transitioni servit.

⁵⁶ Quæ omnia una cum Deorum notione compr.] Cum non placet, nec Cicero in hac phrasi solet addere, tum una adjective capiendum, una notione.

⁵⁷ Quos - - accepimus.] Forte accepe-53 Habere, quod liqueat.] Mss. quidam, rimus. mox pro repugnantia legerim pug-

pimus: quæ et per se sunt falsa perspicue, et inter sese vehementer repugnantia. Atque etiam Xenophon pauciori- 31 bus verbis eadem fere peccat. facit enim in iis, quæ a Socrate dicta retulit, Socratem disputantem, formam dei quæri non oportere: eundemque et solem, et animum deum dicere: et modo unum, tum autem plures deos, quæ sunt iis- b. dem in erratis fere, quibus ea, 58 quæ de Platone dicimus. Atque etiam Antisthenes in eo libro, qui physicus inscribi- 13 tur, populares deos multos, naturalem unum esse dicens, 32 tollit vim, et naturam deorum. Nec multo secus Speusippus, Platonem avunculum subsequens, et vim quandam dicens, qua omnia regautur, camque animalem, evellere ex animis conatur cognitionem deorum. Aristoteles quoque 33 ⁵⁹ in tertio de philosophia libro multa turbat, a magistro Platone uno dissentiens, modo enim menti tribuit omnem divinitatem: modo mundum ipsum deum dicit esse: modo quendam alium præficit mundo, eique eas partes tribuit, ut replicatione quadam mundi motum regat, atque tucatur: tum cæli ardorem deum dicit esse, non intelligens, cælum mundi esse partem, quem alio loco ipse designarit deum. Quomodo autem cæli divinus ille sensus in celeritate tanta conservari potest? 60 ubi deinde illi tot dii, si numeramus ctiam cælum deum? Cum autem sine corpore idem vult esse deum, omni illum sensu privat, etiam pru-61 Quo porro modo mundum movere carens corpore; aut quomodo semper se movens, esse quietus et beatus potest? Nec vero ejus condiscipulus Xenocrates in hoc 34 genere prudentior: in cujus libris, qui sunt de natura deorum, nulla species divina describitur. deos enim octo esse dicit: quinque eos, qui in stellis vagis nominantur: unum, qui ex omnibus sideribus, quæ infixa cælo sunt, ex dispersis quasi membris simplex sit putandus deus: septimum,

58 Qua de Platone dicimus.] An dixi- verum est, ad inconstantiam pertinet, mus? Sic et Davisio placet. quam ante Platoni exprobravit. uno qui-

non displicet; nam uno non commodum hue trahi potest. est. Sed Davisius edidit non: quod si

qua ratione hic XIV. intelligi debeat: ut sc. etiam Ciceronis Academici in Mss. quibusdam inscribuntur de philosophia. dum morere sc. dens. Potest e Mss. addidem Petitus nov pro uno legit una: quod dit etiam Davisius, sed id in seqq. est et

Solem adjungit: octavamque, Lunam: qui quo sensu beati esse possint, intelligi non potest. Ex eadem Platonis schola p. 9. Ponticus Heraclides puerilibus fabulis refersit libros: et a. tamen modo mundum, tum mentem divinam esse putat: errantibus etiam stellis divinitatem tribuit, sensuque deum privat, et ejus formam, mutabilem esse vult: codemque in 35 libro rursus terram, et cælum refert in deos. Theophrasti inconstantia ferenda est, modo enim menti divinum tribuit principatum; modo cælo: tum autem signis, sideribusque cælestibus. Nec audiendus ejus auditor Strato, is qui physicus appellatur: qui omnem vim divinam in natura sitam esse censet, quæ causas gignendi, augendi, mi-14 nuendi habeat: sed careat omni sensu, et tigura. Zeno au-36 tem (ut jam ad vestros, Balbe, veniam) naturalem legem, divinam esse censet, camque vim obtinere recta imperantem, prohibentemque contraria. quam legem quomodo essiciat animantem, intelligere non possumus. Deum autem animantem certe volumus esse. Atque hic idem alio loco b. æthera 62 deum dicit, si intelligi potest nihil sentiens deus, qui numquam nobis occurrit neque in precibus, neque in optatis, neque in votis. Aliis autem libris 63 rationem quandam, per omnem naturam rerum pertinentem, 64 ut divinam esse affectam putat. 65 Idem astris hoc idem tribuit, tum annis, mensibus, annorumque mutationibus. Cum vero Hesiodi theogoniam interpretatur, tollit omnino 66 usitatas perceptasque cognitiones deorum, neque enim Jovem, neque Junonem, neque Vestam, neque quemquam, ⁶⁷ qui ita appelletur, in deorum habet numero: sed rebus inanimis atque mutis, 68 per quandam significationem hæc

62 Deum dicit.] Vulgg. addunt esse, quod cum Davisio delevi, abest et a Ms. Guelf.

⁶³ Rationem qu.] I. c. mentem, spiritum, ut nos dicimus, tum dedi omnem naturam rerum, pro omnium, ut Davisius, quia semper sic Cicero, sic tamen et Lamb. in Ms. reperit atque edidit.

⁶⁴ Ut divinum esse affectam.] Hoc nul-lum sensum habere videtur. P. Manutius 67 6 vis divina in ratione posita: ego non ausus corum post quemquam. sum, nullo libro vetere adstipulante.

repetitio rov idem. Forte scripsit Item et significationem ut Vesta terra. astris h.i. tr.

⁶⁶ Usitatas perceptasque c. d.] Perceptas nullo modo verum est, aut receptas est legendum, aut melius praceptas, quod edidit Davisius, itemque insitus pro usit tas, ut Lambinus voluit. Hareo ex e quod que in theogonia Hesiodi sunt, c Jove Junone, &c. non sunt ex insita con nitione: sed sunt usitatæ et receptæ o

⁶⁷ Qui ita appelletur.] Ms. Guelf. apcorrigebat vi divina, quam conjecturam re- pellentur, quod non valde repudiem. nam cepit Davisius, item Buherius. Sice. sq. de pluribus sermo est, at intelligendum est

⁶⁸ Per quandam significationem.] L.v. 65 Idem astris hoc idem (r.] Non placet symbolice, ut haberent alicujus rei figuram

docet tributa nomina. Cujus discipuli Aristonis non minus 37 magno in errore sententia est: qui neque formam dei intelligi posse censeat, neque in diis sensum esse dicat. dubitetque omnino, deus animans, necne sit. Cleanthes autem, qui Zenonem audivit una cum eo, quem proxime nominavi, tum ipsum mundum, deum dicit esse, tum totius natura menti atque animo tribuit hoc nomen: tum ultimum, et altissimum, atque undique circumfusum, et extremum omnia cingentem atque complexum ardorem, qui æther nominetur, certissimum deum judicat. Idemque. quasi delirans, in iis libris, quos scripsit contra voluptatem. tum fingit formam quandam et speciem deorum, tum divinitatem omnem tribuit astris, tum nihil ratione censet esse divinius. Ita fit, ut deus ille, quem mente noscimus, atque iu animi notione, 69 tamquam in vestigio, volumus reponere, nusquam prorsus appareat. At Persæus, eiusdem 15 Zenonis auditor, cos dicit esse habitos deos, a quibus 38 magna utilitas ad vitæ cultum esset inventa: ipsasque res utiles, et salutares, deorum esse vocabulis nuncupatas: ut ne hoc quidem diceret, illa inventa esse deorum, sed insa divina. Quo quid absurdius, quam aut res sordidas atque deformes deorum honore afficere, aut homines jam morte deletos, reponere in deos, quorum omnis cultus esset futurus in luctu? Jam vero Chrysippus, qui Stoicorum somni- 39 orum vaferrimus habetur interpres, magnam turbam congregat ignotorum deorum, atque ita ignotorum, ut eos ne conjectura quidem informare possimus, cum mens nostra quidvis videatur cogitatione posse depingere, ait enim, vim divinam in ratione esse positam et universæ naturæ animo atque mente: ipsumque mundum, deum dicit esse, et ejus p. 10. animi fusionem universam: tum ejus ipsius principatum, qui in mente et ratione versetur, communemque rerum naturam 70 universam atque omnia continentem: tum 71 fatalem vim, et necessitatem rerum futurarum: ignem præ-

in animis nostris ab ipso impressa: sc. meusam non placet, nec est e libris. per similitudinem natura.

hec verba sic conjuncta reperi. itaque vin pro umbram, quod nihili est. mihi dubia semper hæc lectio fuit. Ms.

⁶⁹ Tumquam in vestigio v. r.] In vesti- Guelf. habet universam, ut et alter in marg. gio, sc. ab ipso numine divino impresso ed. L. conjungitque cum naturam: quod in animo nostro. Sensus est: volumus non displicet: estque et in aliis Mss. pro-deum habere, qui respondeat notioni Dei bante Buherio, nam Davisii correctio im-

⁷¹ Fatalem vim. | Haud dubitanter re-70 Universa atque omnia.] Nuspiam cepi cum Davisio et Buherio e Ms. Eliensi

terea, et cum, quem antea dixi, æthera: tum ea, quæ natura fluerent atque manarent, ut et aquam, et terram, et aera; solem, lunam, sidera, universitatemque rerum. qua omnia continerentur; atque homines etiam cos, qui im-40 mortalitatem essent consecuti. Idemque disputat. æthera esse eum, quem homines Jovem appellarent: quique aer per maria manaret, eum esse Neptunum: terramque eam esse, quæ Ceres dicerctur, similique ratione persequitur vocabula reliquorum deorum. Idemque etiam legis perpetuæ et æternæ vim, quæ quasi dux vitæ et magistra officiorum sit, Jovem dicit esse, eandemque fatalem necessitatem appellat, sempiternam rerum futurarum veritatem: quorum 41 nihil tale est, ut in eo vis divina inesse videatur. Et hæc quidem in primo libro de natura deorum: in secundo autem vult Orphei, Musai, Hesiodi, Homerique fabellas accommodare 72 ad ca, quæ ipse primo libro de diis immortalibus dixerit: ut etiam veterrimi poetæ, qui hæe ne suspicati quidem sint, Stoici fuisse videantur. Quem Diogenes Babylonius consequens in co libro, qui inscribitur de Minerva, partum Jovis, ortumque virginis ad physiologiam traducens, 73 dijungit a fabula.

Exposui fere non philosophorum judicia, sed deliran-16 42 tium somnia. nec enim multo absurdiora sunt ca, qua poctarum vocibus fusa, ipsa suavitate nocuerunt: qui et ira b. inflammatos, et libidine furentes induxerunt deos: feceruntque, ut eorum bella, pugnas, prœlia, vulnera videremus; odia præterea, dissidia, discordias, ortus, interitus, querelas, lamentationes, effusas in omni intemperantia libidines, adulteria, vincula, cum humano genere concubitus. 43 mortalesque ex immortali procreatos. Cum poetarum autem errore conjungere licet portenta magorum, Ægyptiorumque in eodem genere dementiam: tum etiam vulgi opiniones, quæ in maxima inconstantia, veritatis ignoratione versantur. Ea qui consideret, quam inconsulte ac temere dicantur, 74 venerari Epicurum, et in eorum ipsorum numero, de quibus hæc quæstio est, habere debeat. solus enim

⁷² Ad ea, qua ipse primo libro - - dix- quod sape in dejungit et disjungit mutaerit.] Puto Ciceronem scripsisse dixerat. tum est. tum post sunt, non sint.

alii dedere disjungit. Edidi dijungit, venerari.

⁷⁴ Venerari Ep. - -] Tò venerari ex-73 Dijungit a fabula.] Edd. superiores plicant sequentia; male Ms. Guelf. vuldejungit quod et e Ms. m. L. notatum est. nerare: sed in margine pro var. lect. est

vidit, primum esse deos, quod in omnium animis eorum notionem impressisset ipsa natura. Quæ est enim gens, aut quod genus hominum, quod non habeat sine doctrina anticipationem quandam deorum? quam appellat πρόληψεν Ερίcurus, id est, anteceptam animo rei quandam informationem, sine qua nec intelligi quidquam, nec quæri, nec dis-Cujus rationis vim atque utilitatem ex nutari potest. illo cælesti Epicuri, de regula et judicio, volumine accepimus. Quod igitur fundamentum hujus quæstionis est, id 17 præclare jactum videtis. Cum enim non instituto aliquo, 44 aut more, aut lege sit opinio constituta, maneatque ad unum omnium firma consensio: intelligi necesse est, esse deos. quoniam insitas eorum, pel potius innatas cognitiones habemus. De quo autem omnium natura consentit, id verum esse necesse est. Esse igitur deos confitendum est. Quod quoniam fere constat inter omnes non philosophos solum, sed etiam indoctos: fateamur, constare illud etiam, hanc nos habere sive anticipationem, ut ante dixi, sive pranotionem deorum, sunt enim rebus novis nova ponenda p. 11. nomina, ut Epicurus ipse πρόληψω appellavit, quam antea a. nemo co verbo nominarat. Hanc igitur habemus, ut deos 45 beatos et immortales putemus. Quæ enim nobis natura informationem deorum ipsorum dedit, cadem insculpsit in mentibus, ut eos æternos et beatos haberemus. Quod si ita est, vere exposita illa sententia est ab Epicuro, Quod æternum, beatumque sit, id nec habere ipsum negotii quidquam, nec exhibere alteri, itaque neque ira, neque gratia teneri, quod, quæ talia essent, imbecilla essent omnia. Si nihil aliud quæreremus, nisi ut deos pie coleremus, et ut 75 superstitione liberaremur, satis erat dictum, nam et præstans deorum natura, hominum pictate colerctur, cum et æterna esset, et beatissima, habet enim venerationem justam. quidquid excellit: et metus omnis a vi atque ira deorum pulsus esset. intelligitur enim, a beata, immortalique natura et iram, et gratiam segregari: quibus remotis, nullos a superis 76 impendere metus. Sed ad hanc confirmandam opinionem anquirit animus et formam, et vitam, et actionem mentis, atque agitationem in deo.

Ac de forma quidem partim natura nos admonet, par- 18

75 Superstitione.] I. c. inani metu deo- 76 Impendere.] Pendet ab intelligitur. rum, ut patet e sqq.

46 tim ratio docet, nam a natura habemus omnes omnium gentium speciem nullam aliam, nisi humanam, deorum. quæ enim alia forma occurrit umquam aut vigilanti cuiquam, aut dormienti? Sed, ne omnia revocentur ad primas 47 notiones, ratio hoc idem ipsa declarat. Nam cum præstantissimam naturam, vel quia beata est, vel quia sempiterna, b. convenire videatur candem esse pulcerrimam, quæ compositio membrorum, quæ conformatio lineamentorum, quæ figura, quæ species, humana potest esse pulcrior? vos quidem, Lucili, soletis (nam Cotta meus modo hoc, modo illud) cum artificium effingitis, fabricamque divinam, quam sint omnia in hominis figura non modo ad usum, verum 48 etiam ad venustatem apta, describere. Quod si omnium animantium formam vincit hominis figura, deus autem animans est: ea figura profecto est, quæ pulcerrima sit omnium: quoniamque deos beatissimos esse constat, beatus autem esse sine virtute nemo potest, nec virtus sine ratione constare, nec ratio usquam inesse, nisi in hominis figura: 40 hominis esse specie deos confitendum est. Nec tamen ea species corpus est, sed quasi corpus: nec habet sanguinem, sed quasi sanguinem. Hæc quamquam et inventa sunt acutius, et dicta subtilius ab Epicuro, quam ut quivis ca possit agnoscere: tamen fretus intelligentia vestra dissero brevius. quam causa desiderat. Epicurus autem, qui res occultas et penitus abditas non modo 77 viderat animo, sed etiam sic tractat, ut manu, docet eam esse vim et naturam deorum, ut primum non sensu, sed mente cernatur: nec soliditate quadam, nec ad numerum, ut ea, quæ ille propter firmitatem στερέμνια appellat, sed imaginibus, similitudine, et 10 78 transitione perceptis: cum infinita simillimarum imaginum species ex innumerabilibus individuis existat, et ad deos affluat, cum maximis voluptatibus in cas imagines mentem intentam, infixamque nostram intelligentiam, ca-50 pere quæ sit et beata natura, et æterna. Summa vero vis p. 12. infinitatis, et magna, ac diligenti contemplatione dignissima est: in qua intelligi necesse est, cam esse naturam, ut omnia omnibus 79 paribus paria respondeant. hanc loovouíar appellat Epicurus, id est, æquabilem tributionem.

⁷⁷ Viderat animo.] Sic Ms. Guelf. non viderit, ut vulgg. sic et e Mss. Davisius: idemque post. tractat, denique docct. hoc loovopla intelligitur, quid sit. v. Ind. Grac. e conjectura P. Manutii.

⁷⁸ Transitione,] V. Clav. 79 Paribus paria respondeant.] Hoc ex

in iσονομία.

igitur illud efficitur, si mortalium tanta multitudo sit, esse immortalium non minorem: et, si, quæ interimant, innumerabilia sint, etiam ea, quæ conservent, infinita esse debere. Et quærere a nobis, Balbe, soletis, quæ vita deo- 51 rum sit, quæque ab iis degatur ætas. Ea videlicet, qua nihil beatius, nihil omnibus bonis affluentius cogitari potest. ⁸⁰ nihil enim agit: nullis occupationibus est implicatus: nulla opera molitur: sua sapientia, et virtute gaudet: habet exploratum, forc se semper cum in maximis, tum in æternis voluptatibus. Hunc deum rite beatum dixerimus; 20 vestrum vero laboriosissimum, sive enim ipse mundus, deus 52 est, quid potest esse minus quietum, quam nullo puncto temporis intermisso, versari circum axem cæli admirabili celeritate? nisi quietum autem, nihil beatum est. sive in inso mundo deus inest aliquis, qui regat, qui gubernet, qui cursus astrorum, mutationes temporum, rerum vicissitudines ordinesque conservet, terras et maria contemplans, hominum commoda vitasque tucatur: næ ille est implicatus molestis negotiis, et operosis. Nos autem beatam vitam in 53 animi securitate, et in omnium vacatione munerum ponimus. docuit enim nos 81 idem, qui cetera, natura effectum esse mundum: nihil opus fuisse fabrica; tamque eam rem esse facilem, quam vos effici negetis sine divina posse sollertia, ut innumerabiles natura mundos effectura sit, efficiat. effecerit. Quod quia quemadmodum natura efficere sine aliqua mente possit, non videtis: ut tragici poetæ, cum b. explicare argumenti exitum ^{B2} non potestis, confugitis ad deum: cujus operam profecto non desideraretis, si immen- 51 sam et interminatam in omnes partes magnitudinem regionum videretis: in quam se injiciens animus et intendens, ita late longeque peregrinatur, ut nullam tamen oram ultimi videat, in qua possit insistere. In hac igitur immensitate latitudinum, longitudinum, altitudinum, infinita vis innumerabilium volitat atomorum: quæ, interjecto inani, cohærescunt tamen inter se, et aliæ alias apprehendentes continuantur: ex quo efficiuntur hæ rerum formæ atque figuræ: quas vos effici posse sine follibus et incudibus non putatis. Itaque imposuistis in cervicibus nostris sempiter-

80 Nihil enim agit.] Sc. Deus, quod e

82 Non potestis.] Valde inclino co, ut deorum repetendum est, aut quisque corum.

81 Idem, qui cetera.] Epicurus.

possint legendum putem. nam ad vos durius referatur.

num dominum, quem dies, et noctes timeremus. Quis enim non timeat omnia providentem, et cogitantem, et animadvertentem, et omnia ad se pertinere putantem, cu-55 riosum, et plenum negotii deum? Hinc vobis exstitit primum illa fatalis necessitas, quam είμαρμένην dicitis: ut. quidquid accidat, id ex æterna veritate, causarumque continuatione fluxisse dicatis. Quanti autem hæc philosophia æstimanda est, cui, tamquam aniculis, et iis quidem indoctis, fato fieri videantur omnia? Seguitur μαντική vestra, quæ Latine divinatio dicitur: qua tanta imbueremur superstitione, si vos audire vellemus, ut haruspices, augu-56 res, harioli, vates et conjectores nobis essent colendi. His terroribus ab Epicuro soluti, et in libertatem vindicati, nec metuimus eos, quos intelligimus, nec sibi fingere ullam molestiam, nec alteri quærere: et pie sancteque colimus p. 13. naturam excellentem atque præstantem. Sed elatus studio. vereor, ne longior fuerim. Erat autem difficile, rem tantam, tamque præclaram, inchoatam relinquere. quamquam non tam dicendi ratio mihi habenda fuit, quam audiendi.

Tum Cotta, comiter, ut solebat, Atqui, inquit, Vellei, 57 nisi tu aliquid dixisses, nihil sane ex me quidem audire potuisses. mihi enim non tam facile in mentem venire solet. quare verum sit aliquid, quam quare falsum. Idque cum sæpe, tum, cum te audirem 83 paullo ante, contigit. Roges me, qualem deorum naturam 81 esse dicam: nihil fortasse respondeam. Quæras, putemne talem esse, qualis modo a te sit exposita: nihil dicam mihi videri minus. sed antequam aggrediar ad ea, quæ a te disputata sunt, de te ipso 58 dicam quid sentiam. Sæpe enim de L. Crasso, familiare illo tuo, videor audisse, cum te togatis omnibus sine dubio anteferret, et paucos tecum Epicureos e Græcia compararet. sed, quod ab eo te mirifice diligi intelligebam, arbitrabar illum propter benivolentiam id uberius dicere. autem, etsi vercor laudare præsentem, judico tamen, de re obscura 85 atque difficillima a te dictum esse dilucide: neque sententiis solum copiose, sed verbis etiam ornatius, 59 quam solent vestri. Zenonem, quem Philo noster coryphæum appellare Epicureorum solebat, cum Athenis cs-

⁸³ Paullo ante, contigit.] Male vulgo ne. vulgato esse non convenit.

contingit, Mss. plures et edd. vett. habent et alii ap. Davis. pro vulgato difficili.

⁸⁴ Esse ducam.] Ms. Guelf. dicam. bc-

sem, audiebam frequenter, et quidem ipso auctore Philone: credo, ut facilius judicarem, quam illa bene refellerentur. cum a principe Epicureorum accepissem, quemadmodum dicerentur. Non igitur ille, ut plerique, sed isto modo, ut tu, distincte, graviter, ornate. Sed quod in illo mihi usu sæpe venit, idem modo, cum te audirem, 86 accidebat, ut moleste ferrem, tantum ingenium (bona venia me audies) in tam leves, ne dicam in tam ineptas, sententias incidisse. b. Nec ego nunc inse aliquid afferam melius, ut enim modo 60 dixi, omnibus fere in rebus, et maxime in physicis, quid non sit, citius, quam quid sit, dixerim. Roges me, quid. 22 aut quale sit deus: auctore utar Simonide: de quo cum quæsivisset hoc idem tyrannus Hiero, 87 deliberandi sibi unum diem postulavit. cum idem ex co postridie quæreret, biduum petivit. cum sæpius duplicaret numerum dierum. admiransque Hiero requireret, cur ita faceret: Quia, quan to, inquit, diutius considero, 88 tanto mihi res videtur obscurior. Sed Simonidem arbitror (non enim poeta solum suavis, 89 verum etiam cetera quam doctus sapiensque traditur) quia multa venirent in mentem acuta, atque subtilia; dubitantem, quid eorum esset verissimum, desperasse omnem veritatem. Epicurus vero tuus (nam cum illo male 61 disserere, quam tecum) quid dicit, quod non modo philosophia 90 dignum sit, sed mediocri prudentia?

Quæritur primum in ea quæstione, quæ est de natura deorum, sintne dii, necne sint. Difficile est negare. credo, si in concione quæratur; sed ⁹¹ in hujusmodi sermone, et in consessu, facillimum. Itaque ego ipse pontifex, qui cæremonias religionesque publicas sanctissime tuendas arbitor, is hoc, quod primum est, esse deos, persuaderi mihi non opinione solum, sed etiam ad veritatem plane velim. multa enim occurrunt, quæ conturbent, ut interdum nulli

86 Accidetat.] Sic Ms. in marg. ed. Davisius edidit cetera quoque e Mss. suis, Lamb. quod non dubitavi vulgato accideut habet etiam ed. Ald. sed nec hoc plarat, præferre.

87 Deliberandi causa sili unum diem post.] Causa delevi cum Davisio, qui iu pluribus Mss. non reperit: abest et a Guelf. et in hac forma alibi non additur.

88 Tanto mihi res ridetur obscurior.] Dedi res e Mss. tum Davis. tum Guelf. pro vulgato spes. ita et edd. vett. ut Ald. Lamb. &c.

89 Verum etiam ceteroqui doctus.] Ceteroqui non convenit huic formæ ac sententiæ. vulgo ejusmodi.

Davisius edidit cetera quoque e Mss. suis, ut habetetiam ed. Ald. sed nec hoc placet nisi deleatur etiam. Ms. Guelf. cetera qua: quod esset pro alia qua. Camerarius ex Venet. exemplaribus affert cetera quan doctus, idque probat: idque interea secutus sum.

90 Dignum sit.] Vulgo esset: quod latinitas non patitur, ut et alii sensere. fit fuit in M. Ursini. non modo est pro, non dicam.

91 In hujusmodi sermone.] Sic Mss. vulgo ejusmodi.

62 esse videantur. Sed vide, quam tecum agam liberaliter, quæ communia sunt vobis cum ceteris philosophis, non attingam, ut hoc ipsum: placet enim omnibus fere, mihique p. 14. ipsi in primis, deos esse. itaque non pugno. rationem tamen eam, quæ a te affertur, non satis firmam puto. Quod enim omnium gentium generumque hominibus ita videretur, id satis magnum esse argumentum dixisti, cur esse deos confiteremur. quod cum leve per se, tum etiam falsum est. primum enim unde notæ tibi sunt opiniones nationum? equidem arbitror, multas esse gentes sic immanitate effera-63 tas, ut apud eas nulla suspicio deorum sit. Quid? Diagoras, atheos qui dictus est, posteaque Theodorus, nonne aperte deorum naturam sustulerunt? nam Abderites quidem Protagoras, cujus a te modo mentio facta est, sophistes temporibus illis vel maximus, cum 92 in principio libri sui sic posuisset, De divis neque ut sint, neque ut non sint, habeo dicere, Atheniensium jussu urbe, atque agro est exterminatus, librique eius in concione combusti. Ex quo equidem existimo, tardiores ad hanc sententiam profitendam multos esse factos, quippe cum pænam ne dubitatio quidem effugere potuisset. Quid de sacrilegis, quid de impiis, periurisque dicemus?

> - Tubulus si Lucius umquam. Si Lupus, aut Carbo, aut Neptuni filius, -

64 ut ait Lucilius, putasset esse deos, tam perjurus, aut tam impurus fuisset? Non est igitur tam explorata ista ratio ad id, quod vultis, confirmandum, quam videtur. Sed quia commune est hoc argumentum aliorum etiam philosophorum, omittam hoc tempore: ad vestra propria venire malo.

Concedo esse deos, doce me igitur, unde sint, ubi sint, quales sint corpore, animo, vita. Hæc enim scire desidero. Abuteris ad omnia 93 atomorum regno et licentia. hinc. quodcunque in solum venit, ut dicitur, effingis, atque effib. cis. 94 quæ primum nullæ sunt. nihil est enim, quod vacet

addidit sui, bene. Sie et Lamb. edidit.

93 Atomorum regno et licentia.] Lepide jocatur in id, quod atomi in vacuo moventur ita, ut sine causa declinare a recta linea, et concursu fortuito quidlibet efficere, dicantur.

cet corpore, &c. 1 Hunc locum mutilum dividuumquid, quodid esset sine corpore. esse putarunt quidam, in his Lambinus,

92 In principio libri.] Davisius e Mss. qui et supplere tentavit sic, nihil enim est minimum, deinde non est inane, nec reperi, qui nexum orationis planum fecerit: Si vacare corpore intelligimus incorporcum esse, non habere corpus; omnia coherent. quia nihil est sine corpore, et omnia plena sunt corporibus; sequitur, nullum esse in-94 Quæ p. nullæ sunt. nihil e. e. q. va- ane, in quo sc. atomi moveantur, nec in-

corpore: corporibus autem omnis obsidetur locus: ita nullum inane, nihil esse individuum potest. Hæc ego nunc 24 physicorum oracula fundo. vera, an falsa, nescio: Sed ve- 66 ri tamen similiora, quam vestra. 95 ista enim flagitia Democriti, sive etiam ante Leucippi, esse corpuscula quædam lævia, alia aspera, rotunda alia, partim autem angulata, curvata quædam, et quasi adunca; ex his effectum esse cælum atque terram, nulla cogente natura, sed concursu quodam fortuito. Hanc tu opinionem, C. Vellei, usque ad hanc ætatem perduxisti, priusque te quis de omni vitæ statu, quam de ista auctoritate dejecerit, ante enim judicasti, Epicureum te esse oportere, quam ista cognovisti. Ita necesse fuit, aut hæc flagitia concipere animo, aut susceptæ philosophiæ nomen amittere. Quid enim mereas, ut Epi- 67 cureus esse desinas? Nihil equidem, inquis, ut rationem vitæ beatæ, veritatemque deseram. Ista igitur est veritas? Nam de vita beata nihil repugno: quam tu ne in deo quidem esse censes, nisi plane otio langueat. Sed ubi est veritas? In mundis, credo, innumerabilibus, omnibus minimis temporum punctis, aliis nascentibus, aliis cadentibus: an in individuis corpusculis, tam præclara opera, nulla moderante natura, nulla ratione, fingentibus? Sed oblitus liberalitatis meæ, qua tecum paullo ante uti cœperam, 96 plura complector. Concedam igitur, ex individuis constare omnia. Quid ad rem? deorum enim natura quæri-Sint sane ex atomis. 97 non igitur æterni. 98 quia enim 68 ex atomis sit, id natum aliquando sit. Si natum, nulli dii ante, quam nati. et si ortus est deorum, interitus sit, necesse p. 15. est, ut tu paullo ante de Platonis mundo disputabas. igitur illud vestrum beatum et æternum? quibus duobus verbis significatis deum: quod cum efficere vultis, 99 in dumeta correpitis, ita enim dicebas, non corpus esse in deo. sed quasi corpus; nec sanguinem, sed quasi sanguinem. Hoc persæpe facitis, ut cum aliquid non verisimile dicatis, 25 et effugere reprehensionem velitis. 100 afferatis aliquid, quod 69

⁹⁵ Ista enim.] Nonnulli delent enim, et conjungunt ista flagitia cum vestra: quod ferri non potest. Ego intelligo sunt. i. e. opinio Democriti est turpissima. adeo nihil verisimile habet, sed absurditatis ple- quidquid ex a. fit.

⁹⁶ Plura complector.] Plura vestra re- et inanes distinctiones confugitis. jicio.

⁹⁷ Non igitur æterni.] Sc. Dii illi vestri.

⁹⁹ In dumeta correpitis. Ad obscuras

¹⁰⁰ Afferatis aliquid. | Sic Mas. plures,

omnino ne fieri quidem possit: ut satius fueritillud ipsum, de quo ambigebatur, concedere, quam tam impudenter resistere: velut Epicurus, cum videret, si atomi ferrentur in locum inferiorem suopte pondere, nihil fore in nostra potestate, quod esset earum motus certus et necessarius; invenit, quo modo necessitatem effugeret, quod videlicet Democritum fugerat. ait atomum, cum pondere et gravitate ¹ directe deorsum feratur, declinare paullulum. Hoc dicere turpius est, quam illud, quod vult, non posse defenderc. Idem facit contra dialecticos: a quibus cum traditum sit, ² in omnibus disjunctionibus, in quibus, aut etiam, aut non, poneretur, alterutrum verum esse: pertimuit, ne, si concessum esset hujusmodi aliquid, Aut vivet cras, aut non vivet Epicurus, alterutrum fieret necessarium: totum hoc, aut etiam aut non, negavit esse necessarium. Quo quid dici potest obtusius? Urgebat Arcesilas Zenonem, cum ipse falsa omnia diceret, quæ sensibus viderentur: Zeno autem, nonnulla visa esse falsa, non omnia. Timuit Epicurus, nc. si unum visum esset falsum, nullum esset verum; omnes sensus veri nuntios dixit esse. 3 nihil horum, nisi callide. graviorem enim plagam accipiebat, ut leviorem repelleret. 1 Idem facit in natura deorum. dum individuorum corporum b. concretionem fugit, ne interitus, et dissipatio consequatur, negat esse corpus deorum, sed tamquam corpus; nec san-26 guinem, sed tamquam sanguinem. Mirabile videtur, quod non rideat haruspex, cum haruspicem viderit. hoc mirabilius, quod vos inter vos risum tenere possitis, non est corpus, sed quasi corpus. hoc intelligerem, quale esset, si id 72 4 in ceris fingeretur, aut fictilibus figuris. in deo quid sit quasi corpus, aut quasi sanguis, intelligere non possum. ne tu quidem, Vellei: sed non vis fateri. Ista enim a vobis quasi dictata redduntur, quæ Epicurus oscitans halucinatus est, cum quidem gloriaretur, ut videmus in scriptis, se

editum est efferatis.

etiam Guelf. et edd. vett. quædam. vulgo callidi est in co, quo majus incommodum subimus. Libri scr. et edd. vett. valde : quod pariter vitiosum est. nec melius Davisianum calide: malim: nihil horum cal-

¹ Directo deorsum.] Davisius edidit directa deorsus e Mss. quibus consentit Guelf. Vulgatum æque bonum, et directo est Ci- lide. ceroni usitatum.

dejunctionibus, usitato in libris scriptis

³ Nihil horum, nisi callide.] Nisi callide vitiosum esse, res docet, nihil enim dum puto.

⁴ In ceris f. aut fictilibus figuris.] Da-2 In omnibus disjunctionibus.] Ms. Guelf. visius ex ed. Ald. edidit cereis: idque probat Buherius, non male. Sed cera pro imaginibus cereis dicuntur. Mss. onmes in ceris consentiunt. itaque nihil mutan-

magistrum habuisse nullum. quod et non prædicanti, tamen facile quidem crederem: sicut mali ædificii domino glorianti, se architectum non habuisse. ⁵ nihil enim olet ex Academia, nihil ex Lyceo, nihil ne e puerilibus quidem disciplinis. Xenocratem audire potuit: quem virum? dii immortales! et sunt, qui putent audivisse: ipse non vult. credo plus nemini. Pamphilum quendam, Platonis auditorem, ait a se Sami auditum, ibi enim adolescenshabitabat cum patre et fratribus, quod in eam pater ejus Neocles 6 agrineta venerat. Sed, cum agellus eum non satis alcret, ut 73 opinor, ludimagister fuit. Sed hunc Platonicum mirifice contemnit Epicurus: itametuit, ne quid umquam didicisse videatur. In Nausiphane Democriteo tenetur: quem cum a se non neget auditum, vexat tamen omnibus contumeliis. Atqui si hac Democritea non audisset, quid audierat? quid est in physicis Epicuri non a Democrito? nam etsi quædam commutavit, ut, quod paullo ante de inclinatione atomorum dixi: tamen pleraque dicit eadem; atomos, inane, p. 16. imagines, infinitatem locorum, innumerabilitatemque mundorum, corum ortus, interitus, omnia fere, quibus naturæ ratio continetur. Nunc istud quasi corpus, et quasi sanguinem, quid intelligis? Ego enim scire te ista melius, 74 quam me, non fateor solum, sed etiam facile patior. Cum quidem semel dicta sunt, quid est, quod Velleius intelligere possit, Cotta non possit? Itaque corpus quid sit, sanguis quid sit, intelligo: quasi corpus, et quasi sanguis, quid sit, nullo prorsus modo intelligo. Neque tu me celas, ut Pythagoras solebat alienos: nec consulto dicis occulte, tamquam Heraclitus: sed, (quod inter nos liceat) ne tu quidem intelligis. Illud video pugnare te, species ut quædam sit 27 deorum, quæ nihil concreti habeat, nihil solidi nihil, expres- 75 si, nihil eminentis, sitque pura, levis, perlucida. Dicemus ergo idem, quod in Venere Coa: corpus illud non est, sed simile corpori: nec ille fusus, et candore mixtus rubor, sanguis est, sed quædam sanguinis similitudo: sic in Epicureo deo non res, sed similitudines rerum esse.

Fac, id, quod ne intelligi quidem potest, mihi esse per-

e Partit. Or. 40. ubi est, que e media.

Academia florucrunt: sed ibi est pro nasci, et efflorescere: quod huic nostro loco

Att. XV, 29.

⁵ Nihil e. olet.] Mss. quidam Dav. et non convenit, ubi est, quod alias dicit Guelf. floret: quod ille et recepit. firmat sapit: quo sensu florere non dicitur.

suasum, cedo mihi istorum adumbratorum deorum linea-76 menta, atque formas. Non deest hoc loco copia rationum, quibus docere velitis, humanas esse formas deorum: primum, quod ita sit informatum anticipatumque mentibus nostris, ut homini, cum de deo cogitet, forma occurrat humana: deinde, ut, quoniam rebus omnibus excellat natura divina, forma quoque esse pulcerrima debeat: nec esse humana ullam pulcriorem. Tertiam rationem affertis, quod 77 nulla in alia figura domicilium mentis esse possit. Primum b. igitur, quidque, consideremus, quale sit. arripere enim mihi videmini, quasi vestro jure, rem 7 nullo modo probabilem omnium. Quis tam cæcus in contemplandis rebus umquam fuit, ut non videret, species istas hominum collatas in deos, aut consilio quodam sapientum, quo facilius animos imperitorum ad deorum cultum a vitæ pravitate converterent: aut superstitione, ut essent simulacra, quæ venerantes, deos ipsos se adire crederent? Auxcrunt autem hæc eadem poctæ, pictores, opifices. Erat enim non facile, agentes aliquid, et molientes deos, in aliarum formarum imitatione servare. Accessit etiam ista opinio fortasse, quod homini homine nihil pulcrius videatur. Sed tu hoc, physice, non vides, quam blanda conciliatrix, et quasi sui sit lena natura? An putas ullam esse terra marique beluam, quæ non sui generis belua maxime delectetur? quod ni ita esset, cur non gestiret taurus equæ contrectatione, eguus vaccæ? An tu aguilam, aut leonem, aut delphinum ullam anteferre censes figuram suæ? quid igitur mirum, si hoc eodem modo homini natura præscripsit, ut nihil pulcrius, quam hominem putaret, eam esse causam, cur deos 78 hominum similes putaremus? Quid censes, si ratio esset 28 in beluis? non suo quasque generi plurimum tributuras fuisse? At mehercule ego (dicam enim, ut sentio) quamvis amem ipse me, tamen non audeo dicere, pulcriorem esse me, quam ille fuerit taurus, qui vexit Europam. Non enim hoc loco de ingeniis, aut de orationibus nostris, sed p. 17. de specie, figuraque quæritur. Quod si fingere nobis, et . jungere formas velimus: qualis ille maritimus Triton pingitur, natantibus ⁸ invehens beluis, adjunctis humano cor-

⁷ Nullo modo prob. omnium.] Ratior babilem. omnino quis, &c. In Ms. Guelf. forma pro omnium minime probabilem. name est Omnium quis tam caccus. male. nullo modo par est ra minime, itaque non opus erat correctione Davisii: n. m. pro-

⁸ Invehens beluis.] V. Clav. in invehere.

pori; nolis esse? Difficili in loco versor. Est enim vis tanta naturæ, ut homo nemo velit nisi hominis similis esse. Et quidem formica formicæ. Sed tamen cujus hominis? 79 quotus enim quisque formosus est? Athenis cum essem. e gregibus epheborum vix singuli reperiebantur. Video, quid arriseris, sed tamen ita res se habet. Deinde nobis. qui concedentibus philosophis antiquis, adolescentulis delectamur, etiam vitia sæpe jucunda sunt. Nævus in articulo pueri 9 delectabat Alcæum, at est corporis macula, nævus, illi tamen hoc lumen videbatur. Q. Catulus, hujus collegæ, et familiaris nostri pater, dilexit municipem tuum Roscium: in quem etiam illud est eius:

> Constiteram, exorientem auroram forte salutans, Cum subito a lava Roscius exoritur. Pace mihi liceat, calestes, dicere vestra. Mortalis visus pulcrior esse deo.

Huic, deo pulcrior, at erat, sicut hodie est, perversissimis oculis. Quid refert? si hoc ipsum salsum illi et venustum videbatur. Redco ad deos, ecquos si non tam strabones, 20 at pætulos esse arbitramur? ecquos nævum habere? ec- 80 quos silos, flaccos, frontones, capitones, quæ sunt in nobis? an omnia emendata in illis? detur id vobis. Num etiam est una omnium facies? nam si plures: aliam esse alia pulcriorem necesse est. Igitur aliquis non pulcerrimus deus. Si una omnium facies est. florere in cælo Academiam necesse Si enim nihil inter deum, et deum differt; nulla est apud deos cognitio, nulla perceptio. Quid, si etiam, Vel- 81 lei, falsum illud omnino est, nullam aliam nobis de deo co-b. gitantibus speciem, nisi hominis occurrere? tamenne ista tam absurda defendes? nobis fortasse si occurrit, ut dicis: Jovem, Junonem, Minervam, Neptunum, Vulcanum, Apollinem, reliquos deos, ea facie novimus, qua pictores fictoresque voluerunt: neque solum facie, sed etiam ornatu. ætate, atque vestitu. at non Egyptii, nec Syri, nec fere cuncta barbaria, firmiores enim videas apud eos opiniones esse de bestiis quibusdam, quam apud nos de sanctissimis templis et simulacris deorum. Etenim fana multa exspo- 82 liata, et simulacra deorum de locis sanctissimis ablata videmus a nostris. at vero ne fando quidem auditum est, crocodilum, aut ibim, aut felem violatum ab Ægyptio. Quid

9 Delectat Alcaum.] Leg. delectabat, nam et mox est videbatur.

igitur censes? Apim illum, sanctum Ægyptiorum bovem, nonne deum videri Ægyptiis? tam hercle, quam tibi illam nostram Sospitam, quam tu numquam ne in somnis quidem vides, nisi cum pelle caprina, cum hasta, cum scutulo, cum calceolis repandis. At 10 non est talis Argia, nec Romana Juno. Ergo alia species Junonis Argivis, alia Lanuvinis. Et quidem alia nobis Capitolini, alia Afris Ammonis Jovis. 30 Non pudet igitur physicum, id est, speculatorem venato-83 remque naturæ ab animis consuetudine imbutis, petere testimonium veritatis? isto enim modo dicere licebit, Jovem semper barbatum, Apollinem semper imberbem, cæsios oculos Minervæ, cæruleos esse Neptuni. Et quidem Athenis laudamus Vulcanum eum, quem fecit Alcamenes: in quo stante, atque vestito, leviter apparet claudicatio non deformis. Claudum igitur habebimus deum, quoniam de Vulcano sic accepimus. 11 Age et his vocabulis deos esse facia-84 mus, quibus a nobis nominantur. At primum quot homip. 18. num linguæ, tot nomina deorum. Non enim, ut tu Velleius, quocumque veneris, sic idem in Italia Vulcanus, idem in Africa, idem in Hispania. Deinde nominum non magnus numerus, ne in pontificiis quidem nostris: deorum autem innumerabilis. An sine nominibus sunt? istud quidem ita vobis dicere necesse est. quid enim attinet, cum una facies sit, plura esse nomina? quam bellum erat, Vellei, consiteri potius, nescire, quod nescires, quam ista effutientem nauseare, atque 12 ipsum tibi displicere? At tu mei similem putas esse, aut tui deum? profecto non putas. Quid ergo? solem dicam, aut lunam, aut cælum, deum? ergo ctiam beatum? quibus fruentem voluptatibus? et sapientem? Qui potest esse 85 13 in ejusmodi trunco sapientia? Hæc vestra sunt. Si igitur nec humano visu, quod docui; nec tali aliquo, quod tibi persuasum est: quid dubitas negare, deos esse? Non audes. sapienter id quidem. etsi hoc loco non populum metuis, sed ipsos deos. novi ego Epicurcos omnia sigilla numerantes: quamquam video nonnullis videri, Epicurum, ne in offensionem Atheniensium caderet, verbis reliquisse deos, re sustulisse. Itaque in illis selectis ejus brevibus-

¹⁰ Non est talis Argia.] Sic pro Argiva Lamb. visum est. Davisius e Mss. sic ct Guelf. habet. faciamus, bene, opinor, sic et Manutio et

¹² Ipsum tibi displicere.]. Bene Davi-11 Age et his v. deos esse facimus.] Val- sins pro sibi dedit tibi; nam est sermo de kenarius ad Herodot. p. 591. b. corrigit Velleio, non de hominibus in genere. 13 In ejusmodi trunco.] V. Clav.

que sententiis, quas appellatis «volas dožas, hæc, ut opinor, prima sententia est: Quod beatum et immortale est, id nec habet, nec exhibet cuiquam negotium. In hac ita exposita 31 sententia, sunt qui existiment, quod ille inscitia plane loquendi fecerit. fecisse consulto. de homine minime vafro male existimant. Dubium est enim, utrum dicat aliquid iste beatum et immortale, an, si quod sit, id esse immortale. 86 Non animadvertunt, hic eum ambigue locutum esse: sed b. multis aliis locis, et illum, et Metrodorum tam aperte, quam paullo ante te. ille vero deos esse putat: nec quemquam vidi, qui magis ca, quæ timenda esse negaret, timeret, mortem dico, et deos: quibus mediocres homines non ita valde moventur, his ille clamat, omnium mortalium mentes esse perterritas. Tot millia latrocinantur, morte proposita. Alii omnia, que possunt, fana compilant. Credo, aut illos mortis timor terret, aut hos religionis.

Sed, quoniam non audes (jam enim cum ipso Epicuro 87 loquar) negare, esse deos: quid est, quod te impediat, aut solem, aut lunam, aut mundum, aut mentem aliquam sempiternam in deorum natura ponere? Numquam vidi, inquit, animam rationis, consiliique participem in ulla alia. nisi humana figura. Quid? solis numquidnam, aut lunæ, aut quinque errantium siderum simile vidisti? sol duabus unius orbis ultimis partibus definiens motum, cursus annuos conficit. Hujus 14 hanc lustrationem ejusdem incensa radiis menstruo spatio luna complet. Quinque autem stellæ eundem orbem tenentes, aliæ propius a terris, aliæ remotius, ab iisdem principiis, disparibus temporibus eadem spatia conficiunt. Numquid tale, Epicure, vidisti? sit igitur sol, ne luna, ne stellæ: quoniam nihil esse potest. nisi quod attigimus, aut vidimus. Quid? deum ipsum numne vidisti? cur igitur credis esse? tollamus ergo omnia, quæ aut historia nobis, aut ratio nova affert. 15 Ita fit, ut mediterranei mare esse non credant. Quæ sunt tantæ animi angustiæ, ut, si Scriphi natus esses, nec umquam egressus ex insula, in qua lepusculos, vulpeculasque sæpe vidisses, non crederes leones, et pantheras esse, cum tibi, quales essent, dicerctur? si vero de elephanto quis diceret, etiam p. 19.

¹⁴ Hanc Instrationem. | Sicrectee Mss. ut placuit et Lambino.

¹⁵ Ita fit.] Sic Ms. Guelf. pro vulgato dedit Davisius pro vulgato illustrationem, sit, et alius in marg. ed. Lamb. ut duo Davisii. Clericus malebat fiet.

32 rideri te putares? Et tu quidem, Vellei, non vestro more, 89 sed dialecticorum 16 (quem funditus gens vestra non novit) argumenti sententiam conclusisti: Beatos esse deos sumsisti. Concedimus. Beatum autem sine virtute neminem esse posse. Id quoque damus, et libenter quidem. Virtutem autem sine ratione constare non posse. Conveniat id quob. que necesse est. Adjungis, Nec rationem esse, nisi in hominis figura. Quem tibi hoc daturum putas? si enim ita esset, quid opus erat te gradatim istuc pervenire? 17 [quid autem est istuc gradatim?] sumsisses tuo jure. Nam a beatis ad virtutem, a virtute ad rationem video te venisse gradibus. A ratione ad humanam figuram quo modo accedis? 90 præcipitare istuc quidem est, non descendere. Nec vero intelligo, cur malucrit Epicurus deos hominum similes dicere, quam homines deorum. Quæres, quid intersit. Si enim hoc illi simile sit, esse illud huic video. Sed hoc dico, non ab hominibus formæ figuram venisse ad deos, dii enim semper fuerunt, et nati numquam sunt, si quidem æterni sunt futuri, at homines nati, ante igitur humana forma, quam homines, 18 ca, qua erant [forma] dii immortales. Non ergo illorum, humana forma, sed nostra, divina dicenda est. Verum hoc quidem, ut voletis: illud quæro, quæ fuerit tanta fortuna. nihil enim in rerum natura ratione 91 factum esse vultis. Sed tamen quis iste tantus casus? unde tam felix concursus atomorum, ut repente homines deorum forma nascerentur? semina deorum decidisse de cælo in terras putamus, et sic homines patrum similes exstitisse? vellem diceretis: deorum cognationem agnoscerem b. non invitus. Nihil tale dicitis: sed casu esse factum, ut deorum similes essemus. Et nune argumenta quærenda sunt, quibus hoc refellatur? utinam tam facile vera inve-33 nire possim, quam falsa convincere. Etenim enumerasti memoriter, et copiose (ut mihi quidem admirari liberet, in homine esse Romano tantam scientiam) usque a Thale Mi-92 lesio de natura deorum philosophorum sententias. Omnesne tibi illi delirare visi sunt, qui sine manibus, et pedibus constare deum posse decreverunt? ne hoc quidem vos mo-

16 Quem funditus.] Recepi conjectu- Facciolatus in Acroasi de Sorite verba ram Manutii, et aliis probatum, quem pro sumsisses tuo jure ponit ante hæc quid autem, &c.

¹⁷ Quid autem est istuc gradatim.] Hoc est spurium, e margine exempli, in quoid delendum puto. indoctus dominus scripserat. uncis inclusi.

¹⁸ Ea, qua erant forma d. i.] Forma

vet, considerantes, quæ sit utilitas, quæque opportunitas in homine membrorum, ut judicetis, membris humanis deos non egere? quid enim pedibus opus est sine ingressu? quid manibus, si nihil comprehendendum? quid reliqua descriptione omnium corporis partium, in qua nihil inane, nihil sine causa, nihil supervacaneum est? Itaque nulla ars imitari sollertiam naturæ potest. Habebit igitur linguam deus, et non loquetur. dentes, palatum, fauces nullum ad usum: quæque procreationis causa natura 19 corpori affixit, ea frustra habebit deus: nec externa magis, quam interiora. Cor, pulmones, jecur, cetera; quæ detracta utilitate, quid 93 habent venustatis? quandoquidem hæc esse in deo propter pulchritudinem vultis. Istisne fidentes somniis non modo Epicurus, et Metrodorus, et Hermachus contra Pythagoram, Platonem, Empedoclemque dixerunt, sed meretricula ctiam Leontium contra Theophrastum scribere ausa sit? scito illa quidem sermone et Attico, 20 sed tamen. Tantum Epicuri hortus habuit licentiæ. et soletis queri: Zeno quidem etiam litigabat. quid dicam Albutium? nam Phædro nihil elegantius, nihil humanius. sed stomachaba- p. 20. tur senex, si quid asperius dixeram? cum Epicurus contu- a. meliosissime Aristotelem vexaverit: Phædoni Socratico turpissime maledixcrit: Metrodori, sodalis sui, fratrem, Timocratem, quia nescio quid in philosophia dissentiret, totis voluminibus conciderit: in Democritum ipsum, quem secutus est, fuerit ingratus: Nausiphanem, magistrum suum, ²¹ a quo nihil didicerat, tam male acceperit. Zeno quidem 34 non eos solum, qui tum erant, 22 Apollodorum, Syllum, ceteros figebat maledictis; sed Socratem ipsum, parentem philosophiæ, Latino verbo utens, 23 scurram Atticum [fuisse] dicebat: Chrysippum numquam nisi Chesippum vocabat. tu ipse paullo ante, cum tamquam senatum philosophorum 94 recitares, summos viros desipere, delirare, dementes esse dicebas. Quorum si nemo 24 verum vidit de natura deorum,

¹⁹ Corpori affixit.] Sic Mss. tres apud non displicet: nam vulgata commodum Davisium, sic et Guelf. pro vulgato affixit. sensum non habet. nam in his verbis debet Sic et edd. vett. ut Ald.

²⁰ Sed tamen.] Int. scripsit contra, s. ausa est. Valde se in h. I. torsêre frustra viri docti.

²¹ A quo nihil didicerat.] Davisius refert ad id, quod Epicurus se aurolidantos dubie fuisse delendum est. dixerat. Pearcius conjecit nonnihil: quod

esse causa, quare male fecerit Epicurus, cum magistrum male tractaret.

²² Apollodorum, Syllum.] V. Clav. in

²³ Sourram Att. fuisse dicebat.] Haud

²⁴ Verum vidit. | Sic Ms. Guelf. et

verendum est, ne nulla sit omnino. Nam ista, quæ vos dicitis, sunt tota commenticia, 25 vix digna lucubratione anicularum, non enim sentitis, quam multa vobis suscipienda sint, si impetraritis, ut concedamus, eandem esse hominum, et deorum figuram. Omnis cultus, et curatio corporis erit eadem adhibenda dco, quæ adhibetur homini: ingressus, cursus, accubitio, inclinatio, sessio, comprehen-95 sio; ad extremum etiam sermo, et oratio. Nam quod et mares deos, et fæminas esse dicitis, quid sequatur videtis. Equidem mirari satis non possum, unde ad istas opiniones vester ille princeps venerit. Sed clamare non desinitis, retinendum hoc esse, deus ut beatus immortalisque sit. Quid autem obstat, quo minus sit beatus, si non sit bipes? aut ista, sive beatitas, sive beatitudo dicenda est, (utrumque b. omnino durum, sed usu mollienda nobis verba sunt) verum ea, quæcumque est, cur aut in solem illum, aut in hung mundum, aut in aliquam mentem æternam, figura 96 membrisque corporis vacuam, cadere non potest? Nihil aliud dicis, nisi, numquam vidi solem aut mundum beatum. Quid? mundum, præter hunc, umquamne vidisti? negabis. Cur igitur non sexcenta millia esse mundorum, sed innumerabilia ausus es dicere? Ratio docuit. Ergo hoc te ratio non docebit, cum præstantissima natura quæratur, eaque beata et æterna, quæ sola divina natura sunt, ut immortalitate vincamur ab ca natura, sic animi præstantia vinci: atque ut animi, item corporis? cur igitur, cum ceteris rebus inferiores simus, forma pares sumus? ad similitudinem enim deo propius accedebat humana virtus, quam 35 figura. An quidquam tam puerile dici potest (ut cundem locum diutius urgeam) quam si ea genera beluarum, quae 97 in rubro mari, Indiave gignantur, nulla esse dicamus? Atqui ne curiosissimi quidem homines exquirendo audire tam multa possunt, quam sunt multa, quæ terra, mari, paludibus, fluminibus exsistunt: quæ negemus esse, quia numquam vidimus. Ipsa vero quam nihil ad rem pertinet, quae vos delectat maxime, similitudo? Quid? canis nonne similis lupo? atque, ut Ennius,

Simia quam similis, turpissima bestia, nobis?

alii apud Davisium, qui et sie edidit, ut Lucubratio hece mihi nunquam placuit : olim Lamb. Vulgo videt. sermo est de nec est sermo de libris. approbatume aut

simile quid, melius conveniret: nisi lucu-25 Vix digna lucubratione anicularum.] bratio etiam de lectione nocturna dicitur.

at mores in utroque dispares. Elephanto beluarum nulla prudentior. at figura quæ vastior? De bestiis loquor. Quid? 98 inter ipsos homines nonne et simillimis formis dispares mores. 26 et moribus simillimis figura dissimilis? etenim si semel. Vellei, suscipimus genus hoc argumenti, attende quo p. 21. serpat. tu enim sumebas, nisi in hominis figura rationem a. inesse non posse. sumet alius, nisi in terrestri: nisi in eo. qui natus sit: nisi in eo, qui adoleverit: nisi in eo, qui didicerit: nisi in eo, qui ex animo constet, et corpore caduco, et infirmo: postremo nisi in homine, atque mortali. Quod si in omnibus his rebus obsistis, quid est, quod te una forma conturbet? his enim omnibus, quæ proposui. adjunctis, in homine rationem esse, et mentem videbas. Quibus detractis, deum tamen nosse te dicis, modo lineamenta maneant. Hoc est non considerare, sed quasi sortiri. quid loquare. Nisi forte ne hoc quidem attendis, non mo- 99 do in homine, sed ctiam in arbore, quidquid supervacaneum sit, aut usum non habeat, obstare. Quam molestum est, uno digito plus habere? quid ita? quia nec speciem, nec usum alium quinque desiderant. Tuus autem deus non digito uno redundat, sed capite, collo, cervicibus, lateribus, alvo, tergo, poplitibus, manibus, pedibus, feminibus, cruribus. Si ut immortalis sit, quid hac ad vitam membra pertinent? quid ipsa facies? magis illa, cerebrum, cor, pulmones, jecur, hæc enim sunt domicilia vitæ. Oris quidem habitus ad vitæ firmitatem nihil pertinet. At eos 36 vituperabas, qui ex operibus magnificis, atque præclaris, 100 cum insum mundum, cum ejus membra, calum, terras, maria, cumque horum insignia, solem, lunam, stellasque vidissent, cumque temporum maturitates, mutationes, vicissitudinesque cognovissent, suspicati essent, aliquam excellentem esse, præstantemque naturam, quæ hæc fecisset. moveret, regeret, gubernaret. Qui, 27 etiam si aberrant conjectura, video tamen quid sequantur. Tu quod opus tandem magnum et egregium habes, quod effectum divina mente videatur, ex quo, esse deos, suspicêre? Habebam, b. inquis, in animo insitam informationem quandam dei; et

26 Et moribus simillimis fig. diss. | Similtimis additum e re et Ms. Eliensi, nam aberratur a conjectura, sed conjectura antithesees ratio postulat id addi. similli- aberrat se. a vero, itaque a sine dubio demis formis dispures mores, respondet mori- lendum est. bus simillimis figura dissimilis.

27 Etiamsi aberrant a conjectura.] Non

barbati quidem Jovis, galeatæ Minervæ. Num igitur esse 101 tales putas? Quanto melius hæc vulgus imperitorum? qui non membra solum hominis deo tribuunt, sed usum etiam membrorum, dant enim arcum, sagittas, hastam, clypeum, fuscinam, fulmen: et, si, actiones quæ sint deorum, non vident, nihil agentem tamen deum non queunt cogitare. Ipsi, qui irridentur, Ægyptii, nullam beluam, nisi ob aliquam utilitatem, quam ex ea caperent, consecraverunt. Velut ibes, maximam vim serpentium conficiunt, cum sint aves excelsæ, cruribus rigidis, corneo, proceroque rostro: avertunt pestem ab Ægypto, cum volucres angues ex vastitate Libvæ vento Africo invectas interficiunt, atque consumunt. ex quo fit, ut illæ, nec morsu vivæ noceant, nec odore mortuæ. Possum de ichneumonum utilitate, de crocodilorum, de felium dicere: sed nolo esse longus. ita concludam, tamen beluas a barbaris propter beneficium consecratas: vestrorum deorum non modo beneficium nullum 102 exstare, sed ne factum quidem omnino. Nihil habet, inquit, negotii. Profecto Epicurus, quasi pueri delicati, ni-37 hil cessatione melius existimat. At ipsi tamen pueri, etiam cum cessant, exercitatione aliqua ludicra delectantur: deum sic feriatum volumus cessatione torpere, ut, si se commoverit, vereamur ne beatus esse non possit. Hæc oratio non modo deos spoliat motu, et actione divina, sed etiam homines inertes efficit: si quidem agens aliquid, ne deus quidem, esse beatus potest.

Verum sit sane, ut vultis, deus, effigies hominis, et imago.
p. 22. quod ejus est domicilium? quæ sedes? qui locus? quæ
deinde actio vitæ? quibus rebus, id quod vultis, beatus est? utatur enim suis bonis oportet, et fruatur, qui beatus futurus est. nam locus quidem iis etiam naturis, quæ sine animis sunt, suus est cuique proprius, ut terra infimum teneat, hanc inundet aqua; superior ætheri; ignibus altissima ora reddatur. Bestiarum autem terrenæ sunt aliæ, partim aquatiles, aliæ quasi ancipites, in utraque sede viventes: sunt quædam etiam, quæ igne nasci putentur, appareantque in ardentibus fornacibus sæpe volitantes. Quæro igitur, vester deus primum ubi habitet: deinde guæ

28 Superior ather.] Superior jungendum quamquam a.m. s. ather autem est aer, cam ora reddatur: unde fit, ut legendum pro quo gracis et latinis dicitur. Atheri sit atheri, quod respondeat ignibus in altero: atque id est in Ms. in m. ed Lamb.

causa eum loco moveat; si modo movetur aliquando: postremo, cum hoc proprium sit animantium, ut aliquid appetant, quod sit naturæ accommodatum; deus quid appetat: ad quam denique rem motu mentis, ac rationis utatur. postremo, quo modo beatus sit, quo modo æternus. quidquid enim horum attigeris, ulcus est. ita male instituta ratio exitum reperire non potest. Sic enim dicebas, 105 speciem dei percipi cogitatione, non sensu: nec esse in ea ullam soliditatem, neque eandem 29 ad numerum permanere, 30eamque esse ejus visionem, ut similitudine 31et transitione cernatur, neque deficiat umquam ex infinitis corporibus similium accessio: ex coque fieri, ut in hæc intenta mens nostra, beatam illam naturam, et sempiternam putet. Hoc, per ipsos deos, de quibus loquimur! quale tandem 38 est? nam si tantummodo ad cogitationem valent, nec ullam habent soliditatem nec eminentiam: quid interest, utrum de hippocentauro, an de deo cogitemus? omnem enim talem conformationem animi ceteri philosophi motum inanem vocant: vos autem adventum in animos, et introitum imaginum dicitis. Ut igitur, 32 Ti. Gracchum cum 106 videor concionantem in Capitolio videre, de M. Octavio b. deferentem sitellam, tum eum motum animi dico esse inanem: tu autem et Gracchi, et Octavii imagines remanere. quæ, 35 in Capitolium cum pervenerim, tum ad animum meum referantur: hoc idem fieri in deo, cujus crebra facie pellantur animi; ex quo 34 esse beati atque æterni intelligantur. Fac imagines esse, quibus pulsentur animi. species 107 duntaxat objicitur quædam. num etiam cur ea beata sit? cur æterna? Quæ autem istæ imagines vestræ, aut unde? a Democrito omnino hæc licentia. Sed et ille reprehensus a multis est, nec vos exitum reperitis: totaque res vacillat, et claudicat. Nam quid est, quod minus probari possit, quam omnium in me incidere imagines, Homeri, Archilochi, Romuli, Numæ, Pythagoræ, Platonis, nec 25 ex

²⁹ Ad numerum permanere.] I. e. ad Plutarch. in Gracchis p. 829. certum annorum tempus, qui numerari possint. Gr. κατ' ἀριθμον ap. Diog. L. X,

notionem, ideam in animis nostris.

³¹ Et transitione, &c.] V. Clavis in ut alibi.

³³ In Cap. cum pervenerint.] Legendum pervenerim, et mox deferantur.

³⁴ Esse beati - - intelligantur.] Refer-30 Eamque esse ejus visionem.] I. e. tur ad dev, unde videatur legendum beatus, sed a singulari ad pluralem lapsus est,

³⁵ Ex forma.] Lambinus et Davisius 32 Ti. Gracchum.] Historiam vid. ap. corrigunt ea forma, bene, opinor.

forma, qua illi fuerunt? quomodo ergo illi? et quorum imagines? Orpheum poetam docet Aristoteles numquam fuisse, et hoc Orphicum carmen Pythagorei ferunt cujusdam fuisse Cercopis. At Orpheus, id est, imago ejus, ut 108 vos vultis, in animum meum sæpe incurrit. Quid, quod eiusdem hominis in meum aliæ, aliæ in tuum? quid, quod earum rerum, quæ numquam omnino fuerunt, neque esse potuerunt, ut Scyllæ, ut Chimæræ? quid, quod hominum, locorum, urbium earum, quas numquam vidimus? quid, quod, simulac mihi collibitum est, præsto est imago? quid, 39 quod etiam ad dormientem veniunt invocatæ? Tota res. Vellei, nugatoria est. vos autem non modo oculis imagines, sed etiam animis inculcatis, tanta est impunitas gar-109 riendi. At quam licenter? Fluentium frequenter transitio p. 23. fit visionum, ut e multis una videatur. Puderet me dicere non intelligere, si vos ipsi intelligeretis, qui ista defenditis. Quo modo enim probas, continenter imagines ferri? aut. si continenter, quo modo a terna? Innumerabilitas, inquis. suppeditat atomorum. Num eadem ergo ista facient, ut sint omnia sempitema? confugis ad æquilibritatem: sic enim loovoular, si placet, appellemus: et ais, quoniam sit natura mortalis, immortalem etiam esse oportere. Isto modo, quoniam homines mortales sunt, sint aliqui immortales: et quoniam nascuntur in terra, nascantur et in aqua: et quia sunt, quæ interimant, sint, quæ conservent. 110 sane: sed ea quæ conservent, quæ sunt. Deos istos esse non sentio. Omnis tamen ista rerum effigies ex individuis quo modo corporibus oritur? quæ etiam si essent, quæ nulla sunt; pellere se ipsa et agitari inter se concursu for-tasse possent: formare, figurare, colorare, animare non possent. Nullo igitur modo immortalem deum efficitis. 40 Videamus nunc de beato. Sine virtute certe nullo modo. virtus autem actuosa: et deus vester nihil agens: expers 111 virtutis igitur: ita, ne beatus quidem. Quæ ergo vita? Suppeditatio, inquis, bonorum, nullo malorum interventu. Quorum tandem bonorum? voluptatum. credo: nempe ad corpus pertinentium. nullam enim novistis, nisi profectam a corpore, et redeuntem ad corpus, animi voluptatem. Non arbitror te, Vellei, similem esse Epicureorum reliquorum: quos pudeat carum Epicuri vocum, quibus ille testatur, b. se ne intelligere quidem ullum bonum, quod sit sejunc-

tum a delicatis et obscænis voluptatibus: quas quidem non erubescens, persequitur omnes nominatim. Quem ci- 112 bum igitur, aut quas potiones, aut quas vocum, aut colorum varietates, aut quos tactus, quos odores adhibebis ad deos, ut eos perfundas voluptatibus? 36 Ac poetæ guidem. nectar, ambrosiam, epulas comparant, et aut Juventatem. aut Ganymedem pocula ministrantem: tu autem, Epicure, quid facies? neque enim, unde habeat ista deus tuus, video: nec, quomodo utatur. Locupletior igitur hominum natura ad beate vivendum est, quam deorum, quod pluribus generibus fruitur voluptatum. At has leviores ducis volupta- 113 tes, quibus quasi titillatio (Epicuri enim hoc verbum est) sensibus adhibetur. Quousque ludis? nam Philo etiam noster ferre non poterat, aspernari Epicureos, molles, et delicatas voluptates, summa enim memoria pronuntiabat plurimas Epicuri sententias, his ipsis verbis, quibus erant scriptæ. Metrodori vero, qui est Epicuri collega sapientiæ, multa impudentiora recitabat. accusat enim Timocratem, fratrem suum. Metrodorus, quod dubitet omnia, quæ ad beatam vitam pertineant, ventre metiri: neque id semel dicit: sed sæpius. Annuere te video. nota enim tibi sunt. Proferrem libros, si negares. Neque nunc reprehendo, quod ad voluptatem omnia referantur: alia est ea quæstio: sed doceo, deos vestros esse voluptatis expertes: ita vestro judicio ne beatos quidem. At dolore vacant. Satin' est id ³⁷ ad illam abundantem bonis vitam beatissimam? 41 Cogitat, inquiunt, assidue beatum esse sc. habet enim nihil 411 aliud, quod agitet in mente. Comprehende igitur animo, et propone ante oculos, deum nihil aliud in omni æternitate, nisi, Mihi pulchre est: et, Ego beatus sum, cogitantem. Nec tamen video, quo modo non vereatur iste deus bea- p. 24. tus, ne intereat, cum sine ulla intermissione pulsetur agi- a. teturque incursione atomorum sempiterna, cumque ex ipso imagines 38 semper affluant. Ita nec beatus est vester deus, nec æternus.

At etiam de sanctitate, de pietate adversus deos, libros 115 scripsit Epicurus. At quo modo in his loquitur? ut Coruncanium, aut Scævolam, pontifices maximos, te audire.

³⁶ At poeta quidem.] Scribendum Ac. sed et aliæ edd. vett. habent illam. 37 Ad illam abundantem - - vitam.] 38 Semper affluant.] Sc. ad nos, quod addi volebat Lambirus.

dicas: non eum, qui sustulerit omnem funditus religionem: nec manibus, ut Xerxes; sed rationibus, deorum immortalium templa, et aras everterit. Quid est enim, cur deos ab hominibus colendos dicas, cum dii non modo homi-116 nes non colant, sed omnino nihil curent, nihil agant? est eorum eximia quædam, præstansque natura, ut ea debeat ipsa per se ad se colendam elicere sapientem. An quidquam eximium potest esse in ea natura, quæ sua voluptate lætans, nihil nec actura sit umquam, neque agat, neque egerit? Quæ porro pietas ei debetur, a quo nihil acceperis? aut quid omnino, cujus nullum meritum sit, ei deberi potest? et enim pietas, justitia adversum deos: cum quibus guid potest nobis esse juris, cum homini nulla cum deo sit communitas? sanctitas autem, est scientia colendorum deorum: qui quamobrem colendi sunt, non intelligo. 42 nullo nec accepto ab iis, nec sperato bono. Quid est au-117 tem. quod deos veneremur propter admirationem ejus naturæ. in qua egregium nihil videmus? Nam superstitione. quod gloriari soletis, facile est liberari, cum sustuleris omnem vim deorum. Nisi forte Diagoram, aut Theodorum. qui omnino deos esse negabant, censes superstitiosos esse potuisse. Ego ne Protagoram quidem: cui neutrum lib. querit, nec esse deos, nec non esse. Horum enim sententiæ omnium, non modo superstitionem tollunt, in qua inest timor inanis deorum; sed etiam religionem, quæ deorum 118 cultupio continetur. Quid? ii, qui dixerunt, totam de diis immortalibus opinionem fictam esse ab hominibus sapientibus reipublicæ causa, ut, quos ratio non posset, eos ad officium religio duceret, nonne omnem religionem funditus sustulerunt? Quid? 39 Prodicus Ceus? qui ea, quæ prodessent hominum vitæ, deorum in numero habita esse dixit, 119 quam tandem religionem reliquit? Quid? qui aut fortes. aut claros, aut potentes viros tradunt post mortem ad deos pervenisse, eosque esse ipsos, quos nos colere, precari, venerarique soleamus, nonne expertes sunt religionum omnium? quæ ratio maxime tractata ab Euhemero est: quem noster et interpretatus, et secutus est, præter ceteros, En-Ab Euhemero autem et mortes, et sepulturæ demonstrantur deorum. Utrum igitur hic confirmasse religio-

³⁹ Prodicus Ceus.] Vulgo in libris scribitur Chius usitato errore. Davisius correxit Ceus. v. Clav. in Prodicus.

nem videtur, an penitus tofam sustulisse? omitto Eleusina, sanctam illam et augustam.

Ubi initiantur gentes orarum ultimæ :

Prætereo Samothraciam, eague,

- Quæ Lemni

Nocturno aditu occulta coluntur Silvestribus sanibus densa.

Quibus explicatis, ad rationemque revocatis, rerum magis natura cognoscitur, quam deorum. Mihi quidem etiam 43 Democritus, vir magnus in primis, cuius fontibus Epicurus 120 hortulos suos irrigavit, nutare videtur in natura deorum. Tum enim censet imagines divinitate præditas inesse universitati rerum: 40 tum principia mentis, quæ sunt in eodem universo, deos esse dicit: tum animantes imagines, quæ p. 25. vel prodesse nobis solent, vel nocere: tum ingentes quasdam imagines, tantasque, ut universum mundum complectantur extrinsecus. Quæ quidem omnia sunt patria Democriti, quam Democrito digniora. Quis enim istas ima- 121 gines comprehendere animo potest? quis admirari? quis aut cultu, aut religione dignas judicare? Epicurus vero ex animis hominum extraxit radicitus religionem, 41 cum diis immortalibus et opem et gratiam sustulit. cum enim optimam et præstantissimam naturam dei dicat esse, negat idem esse in deo gratiam, tollit id, quod maxime proprium est optimæ præstantissimæque naturæ. quid enim est melius, aut quid præstantius bonitate et beneficentia? qua cum carere deum vultis, neminem deo nec deum, nec hominem carum: neminem ab eo amari, neminem diligi vultis. fit, ut non modo homines a diis, sed ipsi dii inter se ab aliis alii negligantur. Quanto Stoici melius, qui a vobis repre- 44 henduntur? Censent autem, sapientes sapientibus etiam ignotis esse amicos. nihil est enim virtute amabilius. quam qui adeptus erit, ubicumque erit gentium, a nobis diligetur. Vos autem quid mali datis, 42 cum in imbecillitate, 122 gratificationem et benivolentiam ponitis? Ut enim omittam vim, et naturam deorum: ne homines quidem censetis,

et Ms. in marg. Lamb.

40 Tum principia mentis.] Sic ex Au- Recepi correctionem virorum doctorum. gustino restituit Buherius, probant Davi- Vulgati cum imbecillitatem. Sensus est, sius et Atemanius. Vulgo mentesque. illud cum putatis, gratificationem et beniv. oriri ab imbecillitate ejusque sensu, per quem 41 Cum diis imm. - - sustulit.] An cum aliena ope nos indigere videmus. cf. libri hujus finem.

⁴² Cum in imbecillitate gr. - - ponitis.]

nisi imbecilli essent, futuros beneficos, et benignos fuisse? Nulla est caritas naturalis inter bonos? carum insum. verbum est amoris: ex quo amicitiæ nomen est ductum: quam si ad fructum nostrum referemus, non ad illius commoda, quem diligimus: non erit ista amicitia, sed mercab. tura quædam utilitatum suarum. Prata, et arva, et pecudum greges diliguntur isto modo, quod fructus ex eis capiuntur. Hominum caritas, et amicitia, gratuita est. Quanto igitur magis deorum? qui nulla re egentes, et inter se diligunt, et hominibus consulunt. Quod ni ita sit, quid veneramur, quid precamur deos? cur sacris pontifices, cur auspiciis augures præsunt? quid optamus a diis immortalibus? quid voyemus? At etiam liber est Epicuri, de sancti-123 tate. Ludimur ab homine non tam faceto, quam ad scribendi licentiam libero. Quæ enim potest esse sanctitas, si dii humana non curant? quæ autem animans natura, nihil curans? verius est igitur nimirum illud, quod familiaris omnium nostrum Posidonius disseruit in libro quinto de natura deorum, nullos esse deos, Epicuro videri: quæque is de diis immortalibus dixerit, invidiæ detestandæ gratia dixisse, neque enim tam desipiens fuisset, ut 43 homunculi similem deum fingeret, lineamentis duntaxat extremis. non habitu solido, membris hominis præditum omnibus, usu membrorum ne minimo quidem, exilem quendam atque perlucidum, nihil cuiquam tribuentem, nihil gratificantem, omnino nihil curantem, nihil agentem, quæ natura primum nulla esse potest: idque videns Epicurus, re tollit, oratio-124 ne relinquit deos. Deinde, si maxime talis est deus, ut nulla gratia, nulla hominum caritate teneatur; valeat. quid enim dicam, propitius sit? esse enim propitius potest nemini, quoniam, ut dicitis, omnis in imbecillitate est ct gratia et caritas.

⁴³ Homunculi similem.] Sic Davisius homunculis. illud melius convenit singuin Mss. suis reperit, nos in Guelf. vulgo lari deum.

DE

NATURA DEORUM,

M. BRUTUM

LIBER SECUNDUS.

ARGUMENTUM.

Hic liber continet Balbi disputationem de natura Deorum, ex mente Stoicorum; qui totam istam quæstionem in partes quattuor dividebant. Primum enim docebant, esse Deos: deinde, quales essent: tum, mundum ab his administrari: postremo, consulere cos rebus humanis. His igitur quattuor tamquam capitibus tota Balbi disputatio continetur. Et prima quidem pars, quamquam ne egere quidem oratione videri poterat, tamen argumentis confirmatur. Nam primo, quod omnium consentiens est de Diis opinio, natura evidens sit necesse est: deinde, Dii ipsi præsentia sua et apparitione eam rem confirmarunt: pradictiones item et prasensiones rerum futurarum, Deos esse, clamant; omnium maxime autem mira totius mundi varietas. pulchritudo, ordo, rerumque omnium ad utilitatem humanam conspiratio. Quin ex ipsa hominum sollertia colligi potest, esse aliquam divinum mentem. Nam si cetera, quæ in corpore sunt, sumsimus aliunde, aliud a terra, aliud ab humore, aliud ab acre, aliud ab igni; rationem etiam aliunde habeamus necesse est: et cum cetera omnia mundus habeat, quod est omnium optimum, id guoque cur non habeat, nulla est ratio. Omnes porro concedunt, nil non modo esse mundo melius, sed ne cogitari quidem posse: quare, cum ratione nil melius, ea quoque mundo insit necesse est; qui profecto non posset ita omnibus partibus consentire, nisi uno divino et continuato spiritu contineretur. c. 2-8. His rationibus subjiciuntur demonstrationes physica. Prima hujusmodi est. omnia quæ aluntur et crescunt, ca temperatione caloris oriuntur et augentur, omnesque partes mundi calore fultæ sustinentur; itaque el mundus simili parique natura servatur. Est igitur natura, quæ omnem mundum continet cumque tuetur; quæ quoniam mundi principatum, (ἡγεμωνικὸν,) ut in homine mens, obtinet, et est adeo omnium optima, sensus quoque et ratio huic naturæ insint necesse est, quæ in partibus mundi sunt, et multo quidem acriora atque majora; ex quo muhdum Deum esse conclu-Est præterea animans mundus; quod motu suo cietur, qui, vel Platone auctore, tantum in animos cadit. c. 9-12. Altera ratio sic procedit: In omni rerum institutione est aliquid extremum atque perfectum, nisi quadam vis obsistat. Igitur in omni natura s. universo, ac multo etiam

magis; necesse est absolvi aliquid ac perfici; quod nil, ut in ceteris naturis, obsistere potest. ergo cum in his, quæ gignuntur ex terra, nil sit præter mutritionem; bestiæ prætereg sensum et motum habent et appetitum: homini addita etiam est ratio, qua appetitus regantur. Ex quo efficitur, esse ctiam quartum et altissimum gradum eorum, qui natura boni sapientesque gignantur, quibus ab initio insit recta constansque ratio, qua Deo tribuenda sit, hoc est mundo. Eodem fere modo efficitur, esse in mundo summam virtutem et sapientiam. c. 12-14. Sed mundi divinitate perspecta. astris etiam divinitas est tribuenda. Gignuntur enim ex mobilissima et purissima ætheris parte, nulla alia admixta natura, totaque sunt calida et pellucida. Absurdum autem esset, si res aere ortærationem haberent, quæ in multo puriore athere nascuntur, sensu aut ratione carerent, qua ibi multo acriora sint necesse est, et vel ordine eorum et constantia, motuque voluntario declarantur. c. 15. s. Sed maxime astrorum sensum et intelligentiam divinitatemque declarat mirabilis ordo eorum et constantia, quæ neque naturam significat, quod est plena rationis, neque fortunam, quæ constantiam respuit. In quo Epicurus ridicule errat, qui humanam figuram Diis attribuit, negatque rotundum et volubilem Deum cogitari posse. c. 16. seq. Sed multæ aliæ naturæ Deorum ex magnis corum beneficiis constitutæ sunt. Nam primo quod est a Deo natum, id nomine ipsius Dei nuncupatur ; deinde res ipsa, in qua est vis major aliqua, sic appellatur; beneficiis porro excellentes viri in calum fama ac voluntate sublati sunt; ac denique ex physica ratione multi fluxerunt poetici Dii. c. 23. seq. Constitutis duobus his, Deos esse, et qualis corum natura sit, sequitur disputatio de providentia Devrum. Ea tribus argumentis asscritur, de Stoicorum more. Primum ab co ipso, quod Dii sunt, ducitur; c. 30. 31. s. alterum inde, quod omnes res subjectæ sunt naturæ sentienti, ab eaque omnia pulcherrime geruntur; c 32. tertium autem ex admiratione rerum calestium et terrestrium arcessitur, qui locus copiose admirabiliterque explicatur. Tertia huic disputationis parti subjicitur tandem ea, quæ istam tantam rerum molitionem hominis causa factam esse, demonstrat, hominumque commodis mirifice esse a Deo provisum: quod quidem quattuor argumentis fit; quorem primum ductum est a corporis humani structura; alterum a perfectionibus animi; tertium ab utilitate. quam res cum calestes tum terrestres hominibus adferunt : quartum denique ab exemplis hominum illustrium, quibus Dii consuluerunt.

QUÆ cum Cotta dixisset, tum Velleius, Næ ego, inquit, incautus, qui cum Academico, et eodem rhetore, congredi conatus sum. Nam neque indisertum Academicum pertimuissem, nec sine ista philosophia rhetorem, quamvis eloquentem. neque enim flumine conturbor inanium verborum, nec subtilitate sententiarum, si orationis est siccitas. Tu autem, Cotta, utraque re valuisti. ¹ corona tibi et judices defuerunt. Sed ad ista alias. nunc Lucilium, si ipsi com-

¹ Corona tibi et judices def.] Auditorum solebat - - defuere, quo minus vehementius copia, qualis circumstare judicium in foro et copiosius diceres.

modum est, audiamus. Tum Balbus, Eundem equidem 2 mallem audire Cottam, dum, qua eloquentia falsos deos sustulit, eadem veros inducat, est enim et philosophi, et pontificis, et Cottæ, de diis immortalibus habere non errantem et vagam, ut Academici, sed, 2 ut nostri, stabilem certamque sententiam. nam contra Epicurum satis superque dictum est. Sed aveo audire, tu ipse, Cotta, quid sentias. An, inquit, oblitus es, quod initio dixerim, facilius me. talibus præsertim de rebus, quid non sentirem, quam quid sentirem, posse dicere? Quod si haberem aliquid, quod 3 liqueret: tamen te vicissim audire vellem, cum ipse tam multa dixissem. Tum Balbus, Geram tibi morem, et agam quam brevissime potero, etenim convictis Epicuri erroribus, longa de mea disputatione detracta oratio est. Omnino b. dividunt nostri totam istam de diis immortalibus quæstionem in partes quattuor. Primum docent, esse deos: deinde, quales sint: tum, mundum ab his administrari: postremo, consulere eos rebus humanis. Nos autem hoc sermone, quæ priora duo sunt, sumamus: tertium, et quartum, quia majora sunt, puto esse in aliud tempus differenda. Minime vero, inquit Cotta: nam et otiosi sumus, et iis de rebus agimus, quæ sunt etiam negotiis anteponendæ.

Tum Lucilius, Ne egere quidem videtur, inquit, oratione 2 prima pars. quid enim potest esse tam apertum, tamque 4 perspicuum, cum cælum suspeximus, cælestiaque contemplati sumus, quam, esse aliquod numen præstantissimæ mentis, quo hæc regantur? quod ni ita esset, qui potuisset assensu omnium dicere Ennius?

Adspice hoc sublime candens, quem invocant omnes Jovem; illum vero et Jovem, et dominatorem rerum, et omnia nutu regentem, et, ut idem Ennius,

- patrem divûmque, hominumque,

et præsentem ac præpotentem deum. Quod qui dubitet, haud sane intelligo; cur non idem, sol sit, an nullus sit, dubitare possit. Quid enim est hoc illo evidentius? quod 5 nisi cognitum comprehensumque animis haberemus, non tam stabilis opinio permaneret, nec confirmaretur diuturnitate temporis, nec una cum sæculis ætatibusque hominum inveterare potuisset. Etenim videmus, ceteras opinio-

² Ut nostri.] Stoici, qui existentiam Deorum a se certis argumentis demonstrari dicebant, nulla dubitatione relicta.

nes fictas atque vanas diuturnitate extabuisse. Quis enim hippocentaurum fuisse, aut chimæram putat? quæve anus tam excors inveniri potest, quæ illa, quæ quondam credebantur apud inferos portenta, extimescat? opinionum enim P. 27. commenta delet dies: naturæ judicia confirmat. Itaque et in nostro populo, et in ceteris, deorum cultus religionum-6 que sanctitates exsistent in dies majores atque meliores. Idque evenit non temere, nec casu, sed quod præsentiam sæpe divi suam declarant: ut et apud Regillum bello Latinorum, cum A. Postumius dictator cum Octavio Mamilio Tusculano prœlio dimicaret, in nostra acie Castor et Pollux ex equis pugnare visi sunt: et recentiore memoria iidem Tyndaridæ Persen victum nuntiaverunt. 3P. enim Vatienus, avus hujus adolescentis, cum e præfectura Reatina Romam venienti noctu duo juvenes cum equis albis dixissent, Regem Persen illo die captum, senatui nuntiavit, et primo, quasi temere de republica locutus, in carcerem conjectus est: post, a Paullo litteris allatis, cum idem dies constitisset; et agro a senatu, et vacatione donatus est. Atque etiam cum ad fluvium Sagram Crotoniatas Locri maximo prœlio devicissent, eo ipso die auditam esse eam pugnam ludis Olympiæ, memoriæ proditum est. Sæpe Faunorum voces exauditæ, sæpe visæ formæ deorum, quemvis non aut hebetem, aut impium, deos præsentes esse confiteri 3 coegerunt. Prædictiones vero, et præsensiones rerum fu-7 turarum quid aliud declarant, nisi hominibus 4 ea, quæ sint, ostendi, monstrari, portendi, prædici? ex quo illa ostenta, monstra, portenta, prodigia dicuntur. Quod si ea ficta credimus licentia fabularum, 5 Mopsum, Tiresiam, Amphiaraum, Calchantem, Helenum; quos tamen augures ne ipsæ quidem fabulæ ascivissent, si res omnino repudiarent: ne domesticis quidem exemplis 6 docti, numen deorum comprobabimus? nihil nos P. Claudii, bello Punico primo, temeritas movebit, qui etiam per jocum deos irridens, cum b. cayea liberati pulli non pascerentur, ⁷mergi eos in aquam

³ P. Vatienus avus hujus adolesc.] V. credimus Mopsum, &c. mox pro repudia-

⁴ Ea, quæ sint.] Quoties hoc legi, venit in mentem excidisse futura, nisi malimus e præcedentibus rerum futurarum intelligere; quod tamen durius est.

rent malim repudiassent.

6 Ducti.] Sc. esse tales pradictiones: frustra hic hæsit et laboravit vir doctus Buherius.

⁷ Mergi eos in aquam.] Sic libri omnes. 5 Mopsum, Tiresiam, &c.] Hi accusa- atque inde hanc constructionem firmat Burtivi e ficta eredimus pendent: si fictum mannus Sec. V. C. Anthol. T. I. p. 394.

jussit, ut biberent, quoniam esse nollent, qui risus, classe devicta, multas ipsi lacrymas, magnam populo Romano cladem attulit. Quid? collega ejus Junius eodem bello nonne tempestate classem amisit, cum auspiciis non paruisset? Itaque 8 Claudius a populo condemnatus est: Junius necem sibi ipse conscivit. C. Flaminium 9 Cælius religione neglecta cecidisse apud Thrasimenum scribit cum magno reipublicæ vulnere. Quorum exitio intelligi potest, eorum imperiis rempublicam amplificatam, qui religionibus paruissent. Et. si conserre volumus nostra cum externis, ceteris rebus aut pares, aut etiam inferiores reperiemur: religione, id est, cultu deorum, multo superiores. An Attii 9 Navii lituus ille, quo 10 ad investigandum suem regiones vineæ terminavit, contemnendus est? crederem, nisi ejus augurio rex 11 Hostilius maxima bella gessisset. Sed negligentia nobilitatis, augurii disciplina omissa, veritas auspiciorum spreta est, species tantum retenta. Itaque maximæ reipublicæ partes, in his bella, quibus reipublicæ salus continctur, nullis auspiciis administrantur; nulla peremnia servantur, nulla ex acuminibus; 12 nulli viri vocantur, ex quo in procinctu testamenta perierunt. Tum enim bella gerere nostri duces incipiunt, 13 cum auspicia posuerunt. At 10 vero apud majores tanta religionis vis fuit, ut quidam imperatores etiam scipsos diis immortalibus capite velato 14 verbis certis pro republica devoverent. Multa ex Sibyllinis vaticinationibus, multa ex haruspicum responsis 15 commemorare possum, quibus ea confirmentur, quæ dubia nemini

terum sæpe mihi hæc verba in aquam de glossa suspecta fuere: nec metuo, ne falso. 8 Claudius.] Delevi cum Davisio præ-

nomen P. quod in nullo Ms. reperit: abest et Guelf. et in marg. ed. Lamb.

9 Calius.] Historicus cognomine Antipater, de quo v. Clav. in C. et Antipater. 10 Ad investigandum suem.] Haec verba cum Buherio delenda judicavit Pearcius. nam non suem sed uvum quærebant: v. de Divin. I, 17. unde et sic legi quidam volunt, ad investigandam uvum maximam; ut Davisius, probante Buherio: non bene.

11 Hostilius.] Tarquinius rex fuit, non Hostilius. itaque aut Ciccronem memoria lapsuru, aut nomen Hostilii delendum putant. hoc melius videtur. nam res nota fuit Ciccroni, qui l. c. verum nomen habet. Buherius etiam conjecit posterius.

12 Nulli viri vocantur, ex quo, &c.] Per-

tinet ad omina militaria, quod cum in delectu primi vocandi essent, item in principio preliorum, vocabant eos, qui nomen haberent sensus lati, ut Salvius, Valerius et similia, boni ominis causa. Hoc cum testamentis in procinctu sic coharet, quod ea fieri solebant, cum viri militares in aciem vocabantur, ut est ap. Gellium Noct. Att. XV, 27. in quo idem fieri solebat, ut talibus nominibus quosdam nominatim vocarent.

13 Cum auspicia posuerunt.] I. c. cum non amplius habent jus auspicandi, nempe magistratibus, ut consulatu, depositis.

14 Verbis certis.] Formula certa, quod devotionis carmen dicitur.

15 Commemorare passum.] Possum habet Ms. Guelf. et alii apud Davisium, qui et sic edidit pro vulgato possumus.

4 debent esse. Atqui et nostrorum augurum, 16 et Etruscop. 28. rum haruspicum disciplinam P. Scipione, C. Figulo consu-^a libus, res ipsa probavit: quos cum ¹⁷ Ti. Gracchus, consul iterum, recrearet, 18 primus rogatorum, 19 ut eos retulit, ibidem est repente mortuus. Gracchus cum comitia nihilominus peregisset, remque illam in religionem populo venisse sentiret, ad senatum retulit. senatus, quos ad soleret, referendum censuit. haruspices introducti, responderunt, non 11 fuisse justum comitiorum rogatorem. Tum Gracchus, ut e patre audiebam, incensus ira, Itane vero? ego non justus, qui et consul rogavi, et augur, et auspicato? an vos Tusci. ac barbari, auspiciorum populi Romani jus tenetis, et interpretes esse comitiorum potestis? itaque tum illos exire jussit. Post autem ex provincia litteras ad collegium misit, se, 20 cum legeret libros, recordatum esse, vitio sibi tabernaculum captum fuisse, 21 in hortis Scipionis, quod, cum pomœrium postea intrasset, habendi senatus causa, in redeundo, cum idem pomærium transiret, auspicari esset oblitus: itaque vitio creatos consules esse. Augures rem ad senatum: senatus, 22 ut abdicarent consules; abdicaverunt. Quæ quærimus exempla majora? vir sapientissimus, atque haud scio an omnium præstantissimus, peccatum suum, quod celari posset, confiteri maluit, quam hærere in republica religionem: consules summum imperium statim deponere, quam id tenere punctum temporis contra religionem. 12 Magna augurum auctoritas. Quid? haruspicum ars nonne divina? hæc innumerabilia ex eodem genere qui videat, nonne cogatur confiteri deos esse? quorum enim interpretes sunt, eos ipsos esse certe necesse est. Deorum autem interpretes sunt: deos igitur esse fateamur. At fortasse non omnia eveniunt, quæ prædicta sunt. Ne ægri quidem quia non omnes convalescunt, idcirco ars nulla medicina est. Signa ostenduntur a diis rerum futurarum. In his si qui

tum illi consules creati sunt.

¹⁶ Et Etruscorum aruspicum.] Vulgo 19 Ut e est, et aruspicum. bene delevit et Davisius. suffragia ro 17 Ti. Gr. consul iterum, recrearet.] vel ad Co Iterum pertinet ad consul. pro recrearet Gracchum, Davisius vult crearet, bene. nam primum comitiurum.

¹⁸ Primus rogatorum.] Pro primus rogator, ut corrigit Davisius. Sed et vulgatum bene habet: fuerunt enim plures, estque intelligendus rogator centuriæ prærogativæ. v. Clav. in h. v.

¹⁹ Ut eos retulit.] In tabulas: nam suffragia rogator punctis notabat in tabula: vel ad Consulem, qui comitiis praecrat, Gracchum, qui erat et post dicitur rogator comitiorum.

²⁰ Cum legeret libros.] Augurales. 21 In hortos Scipionis.] Legendum in

hortis Scip. ubi nempe auspicati voluerat. 22 Ut abdicarent consules; abd.] Sic interpungitur in Ms. Guelf. et marg. ed. L. sic et ed. Victorii. vulgo post abdicarent.

erraverunt, non deorum natura, sed hominum conjectura peccavit. Itaque 23 inter omnes omnium gentium sententia constat. omnibus enim innatum est, et in animo quasi insculptum, esse deos. Quales sint, varium est: esse, nemo 5 negat. Cleanthes quidem noster quattuor de causis dixit 13 in animis hominum informatas deorum esse notiones. Primam posuit cam, de qua modo dixi, quæ orta esset ex præsensione rerum futurarum: alteram, quam ceperimus ex magnitudine commodorum, quæ percipiuntur cæli temperatione, fæcunditate terrarum, aliarumque commoditatum 14 complurium copia: tertiam, quæ terreret animos fulminibus, tempestatibus, nimbis, nivibus, grandinibus, vastitate, pestilentia, terræ motibus, et sæpe fremitibus, lapideisque imbribus, et guttis imbrium quasi cruentis: tum lapidibus, aut repentinis terrarum hiatibus: tum, præter naturam, hominum pecudumque portentis: tum facibus visis calestibus: tum stellis iis, quas Græci cometas, 24 nostri crinitas vocant: quæ nuper bello Octaviano magnarum fuerunt calamitatum prænuntiæ: tum sole geminato, quod, ut e patre audivi, Tuditano et Aquillio consulibus evenerat; quo quidem anno P. Africanus sol alter exstinctus est, quibus exterriti homines vim quandam esse cælestem et divinam suspicati sunt. Quartam causam esse, eamque vel maximam, 15 æquabilitatem motus, 25 conversionem cæli: solis, lunæ, p. 29. siderumque omnium distinctionem, 26 varietatem, pulchritudinem, ordinem: quarum rerum adspectus ipse satis indicaret, non esse ca fortuita. Ut si quis in domum aliquam, aut in gymnasium, aut in forum venerit: cum videat omnium rerum rationem, modum, disciplinam, non possit ea sine causa fieri judicare, sed esse aliquem intelligat, qui præsit, et cui pareatur: multo magis in tantis motionibus, tantisque vicissitudinibus, tam multarum rerum atque tan-

²³ Inter o. o. gentium sententia constat.] Davisius e Mss. edidithic summa, pro sen- lute positum nihil habet admirationis. itatentia: secutus est Buherius. sic et Ms. Guelf. utinam explicassent. Si adderetur consensione, ut alibi in hac re, placeret. Lambinus conjecit inter omnes o. g. homi-

²⁴ Nostri crinitas.] Ms. Guelf. crinitas, sic et alii et edd. vett. Vulgo recentiores cincinnatas. Etiam alii veteres crinitus interpretantur.

²⁵ Conversionem cali.] Hoc sic absoque Davisius corrigit in conversione, ut cum antecedente cohæreat. malim conversio-

²⁶ Utilitatem.] Sic libri consensu. at P. Manutius corrigebat varietatem, quod bene consentit pulchritudini. de utilitate ante dictum, probavit et cum Buherio Davisius, nec dubitavi ipse recipere, sic et c. 6. est.

tarum ordinibus, in quibus 27 nihil umquam immensa et infinita vetustas mentita sit, statuat necesse est, ab aliqua 6 mente tantos naturæ motus gubernari. Chrysippus quidem, quamquam est acerrimo ingenio, tamen ea dicit, ut ab insa natura didicisse, non ut ipse reperisse videatur. Si enim, inquit, est aliquid in rerum natura, quod hominis mens, auod ratio, quod vis, quod potestas humana efficere non possit: est certe id, quod illud efficit, homine melius. Atqui res cælestes, omnesque eæ, quarum est ordo sempiternus, ab homine confici non possunt, est igitur id, quo illa conficiuntur, homine melius. Id autem quid potius dixeris, quam deum? etenim si dii non sunt, quid esse potest in rerum natura homine melius? in eo enim solo ratio est, qua nihil potest esse præstantius. Esse autem hominem, qui nihil in omni mundo melius esse, quam se putet, desipientis arrogantiæ est. Ergo 17 est aliquid melius. Est igitur profecto deus. An vero, si domum magnam pulchramque videris, non possis adduci, ut, etiam si dominum non videas, muribus illam et mustelis ædificatam putes: tantum vero ornatum mundi, tantam varietatem pulchritudinemque rerum cælestium, tantam vim b. et magnitudinem maris atque terrarum, si tuum, ac non deorum immortalium domicilium putes, nonne plane desipere videare? An ne hoc quidem intelligimus, omnia supera esse meliora? terram autem esse infimam, quam crassissimus circumfundat aer? ut ob eam ipsam causam, quod etiam quibusdam regionibus, atque urbibus contingere videmus, hebetiora ut sint hominum ingenia propter cæli pleniorem naturam, hoc idem generi humano evenerit, quod in terra, hoc est, in crassissima regione mundi collocati sint. 18 Et tamen ex ipsa hominum sollertia esse aliquam mentem, et eam quidem acriorem et divinam, existimare debemus. Unde enim hanc homo arripuit? ut ait apud Xenophontem Socrates. Quin et humorem, et calorem, qui est fusus in corpore, et terrenam ipsam viscerum soliditatem, animum denique illum spirabilem, si quis quærat, 24 unde habeamus, apparet: quod aliud a terra sumsimus, aliud ab humore, aliud ab igne, aliud ab acre eo, quem spiritu duci-

²⁷ Nihil umquam - - vetustas mentita sit.] Walkerus conjecit mutaverit: sensu male, tum sequens quod suspectum mihi percommodo, nam vulgatum sane non in- est, natumque videtur ab librario, qui telligo. etsi Buherius dicit idem esse, quod ita sqq. cum apparet conjungenda putabat. mutaverit.

²⁸ Unde habeamus.] Vulgo habemus.

mus: *9 illud autem, quod vincit hæc omnia, rationem di- 7 co, et, si placet pluribus verbis, mentem, consilium, cogitationem, prudentiam, ubi invenimus? unde sustulimus? an cetera mundus habebit omnia, hoc unum, quod plurimi est, non habebit? atqui certe nihil omnium rerum melius est mundo, nihil præstabilius, nihil pulchrius: nec solum nihil est, sed ne cogitari quidem quidquam melius potest. Et. si ratione et sapientia nihil est melius, necesse est hæc inesse in eo, quod optimum esse concedimus. Quid 19 vero? tanta rerum consentiens, conspirans, continuata cognatio, quem non coget ea, quæ dicuntur a me, comprobare? possetne 30 uno tempore florere, deinde vicissim horrere terra? aut, tot rebus ipsis se immutantibus, solis ac- p. 30. cessus, discessusque solstitiis brumisque cognosci; autæstus maritimi, fretorumque angustiæ ortu aut obitu lunæ commoveri? aut una totius cæli conversione cursus astrorum dispares conservari? Hæc ita fieri omnibus inter se concinentibus mundi partibus profecto non possent, nisi ea uno divino 31 et continuato spiritu continerentur. Atque hæc 20 cum uberius disputantur, et fusius, ut mihi est in animo facere, facilius effugiunt Academicorum calumniam, cum autem, ut Zeno solebat, brevius, angustiusque concluduntur: tum 32 apertiora sunt ad reprehendendum. Nam ut profluens amnis, aut vix, aut nullo modo; conclusa autem aqua, facile corrumpitur: sic orationis flumine 33 reprehensoris vitia diluuntur; angustia autem conclusæ orationis non facile seipsa tutatur. hæc enim, quæ dilatantur a nobis, Zeno sic premebat: Quod ratione utitur, id melius est, g quamid, quod ratione non utitur. Nihil autem mundo me- 21 lius. ratione igitur mundus utitur. Similiter effici potest, sapientem esse mundum: similiter, beatum: similiter, æter-Omnia enim hac meliora sunt, quam ea, qua sunt his carentia: nec mundo quidquam melius: ex quo efficitur, esse mundum deum. Idemque hoc modo: Nullius sen- 22

²⁹ Illud autem.] Coheret hoc cum superioribus, maleque hic novum caput fac- dum pertinente. uno est eodem. tum. Dixerat, apparet, unde visibilia, humorem, &c. habeamus. respondet huic: at rationem unde acceperimus, non ap-

³⁰ Uno tempore.] Buherius legit verno tempore, non est opus, uno respondet vicissim, quod est alio tempore.

³¹ Et continuato.] I. e. per totum mun-

³² Apertiora sunt ad repr.] V. Clav. in

³³ Reprehensoris vitia.] I. e. quæ reprehensor obiicit, non igitur opus cum Davisio corrigere convicia, quod et gravius est, quam pro re. nam durius sit, reprehensiones philosophicas vocare convicia.

su carentis pars aliqua potest esse sentiens. Mundi autem partes sentientes sunt. non igitur caret sensu mundus. Pergit idem, et urget angustius: Nihil, inquit, quod animi, quodque rationis est expers, id generare ex se potest animantem compotemque rationis. Mundus autem generat animantes, compotesque rationis, animans est igitur mundus composque rationis. Idemque similitudine, ut sæpe solet, ratioh nem conclusit hoc modo: Si ex oliva modulate canentes tibiæ nascerentur: num dubitares, quin inesset in oliva tibicinis quædam scientia? Quid, si platani fidiculas ferrent numerose sonantes? idem scilicet censeres, in platanis inesse musicam. Cur iqitur mundus non animans, sapiensque judicetur, cum ex se procreet animantes atque sapientes?

Sed quoniam cœpi secus agere, atque initio dixeram: 23 negaram enim hanc primam partem egere oratione, quod esset omnibus perspicuum, deos esse: tamen id ipsum rationibus physicis 34 confirmare volo. sic enim res se habet, ut omnia, quæ alantur, et crescant, contineant in se vim caloris: sine qua neque ali possent, neque crescere. Nam omne, quod est calidum et igneum, cietur et agitur motu suo, quod autem alitur et crescit, motu quodam utitur certo et æquabili: qui quamdiu remanet in nobis, tamdiu sensus et vita remanet; refrigerato autem et exstincto calo-24 re, occidimus ipsi et exstinguimur. 35 Quod quidem Cleanthes his ctiam argumentis docet, quanta vis insit caloris in omni corpore. negat enim ullum esse cibum tam gravem, quin is die et nocte concoquatur: cujus etiam in reliquiis inest calor iis, quas natura respuerit. Jam vero venæ et arteriæ micare non desinunt, quasi quodam igneo motu: animadversumque sæpe est, cum cor animantis alicujus evulsum ita mobiliter palpitaret, ut imitaretur igneam celeritatem. Omne igitur, quod vivit, sive animal, sive terra editum, id vivit propter inclusum in eo calorem. Ex quo intelligi debet, cam caloris naturam vim habere in se vita-25 lem per omnem mundum pertinentem. Atque id facilius p. 31. cernemus, toto genere hoc igneo, 36 quod tranat omnia, sub-

³⁴ Confirmare volo.] Sic bene e Ms. bene cohærens est oratio, ut facile quivis dedit Davisius pro confirmari, quod et sine sentiat. Sed in ca lectione omnes libri tali auctoritate corrigendum sic erat. Cicconsentiunt. Si est sic a Ciccone, Quod cero dicit, non quid fieri, sed quid facere erit pro, qua in re, aut simile quid. v. Clav.

in quod.

³⁵ Quod quidem Cleanthes, &c.] Non 36 Quod tranat omnia.] Mss. quidam

tilius explicato. Omnes igitur partes mundi (tangam autem maximas) calore fultæ sustinentur. quod primum in terrena natura perspici potest. Nam et lapidum conflictu atque tritu elici ignem videmus: et recenti fossione,

- terram fumare calentem :

atque etiam ex puteis jugibus aquam calidam trahi, et id maxime hibernis fieri temporibus, quod magna ³⁷ vis caloris terræ cavernis contineatur: eaque hieme sit densior: ob eamque causam, calorem 38 insitum in terris contineat arctius. Longa est oratio, multæque rationes, quibus doceri 10 possit, omnia, quæ terra concipiat, semina, quæque ipsa 26 ex se generata stirpibus infixa contineat, ea temperatione caloris et oriri, et augescere. Atque aquæ etiam admistum esse calorem, primum ipse liquor, tum aquæ declarat effusio: quæ neque conglaciaret frigoribus, neque nive, pruinaque concresceret, nisi eadem se, admisto calore liquefacta, et dilapsa diffunderet. Itaque et aquilonibus, 39 reliquisque frigoribus adjectis durescit humor: et idem vicissim mollitur tepefactus, et tabescit calore, Atque etiam maria agitata ventis ita tepescunt, ut intelligi facile possit, in tantis illis humoribus inclusum esse calorem, nec enim ille externus et adventicius habendus est tepor, sed ex intimis maris partibus agitatione excitatus: quod nostris quoque corporibus contingit, cum motu, atque exercitatione recalescunt. Ipse vero aer, qui natura est maxime frigidus, minime est expers caloris. 40 Ille vero et multo quidem ca- 27 lore admistus est. ipse enim oritur ex respiratione aquarum. earum enim quasi vapor quidam aer habendus est. Is autem b. exsistit motu ejus caloris, qui aquis continetur. Quam similitudinem cernere possumus in iis aquis, quæ effervescunt 41 subditis ignibus. Jam vero reliqua quarta pars mundi, ca et ipsa tota natura fervida est, et ceteris naturis omnibus salutarem impertit et vitalem calorem. Ex quo con- 28 cluditur, cum omnes mundi partes sustineantur calore, mun-

est pro transit, permeat, quo modo et aliis dictum est, ut docet Davisius.

37 Vis caloris.] In Vulgg. nimis caloris distractum est a vis: cum co conjungunt hoc placet, quomodo corrigam, nondum Mss. quidam apud Davisium.

38 Insitum in terris. Davisius in terris delendum censet. Buherius corrigit interius. non male.

39 Reliquisque frigaribus adjectis.] Cum

trahat, ut est et in ed. Ven. 1494. male. alia frigora accessere. Sed id durius ita exprimitur. Itaque probo Mss. qui udjectis omittunt: quod utique redundat.

40 Ille vero et multo quidem calore.] Non venit in mentem. Buherius delet ille vero.

41 Subditis ignibus.] Sic et Mss. et edd. vett. Bonon, et Ven. 1494. Ald. Victorius primus vulgatum subitis edidit.

dum etiam ipsum simili parique natura in tanta diuturnitate servari: eoque magis, quod intelligi debet, calidum illud atque igneum ita in omni fusum esse natura, ut in eo insit procreandi vis, et causa gignendi, a quo et animantia omnia, et ea, quorum stirpes terra continentur, et nasci sit 11 necesse, et augescere. Natura est igitur, quæ contineat 29 mundum omnem, eumque tucatur, et ea quidem non sine sensu atque ratione. omnem enim naturam necesse est, quæ non solitaria sit, neque simplex, sed cum alio juncta atque connexa, habere aliquem in se principatum, ut in homine mentem, in belua quiddam simile mentis, unde oriantur rerum appetitus. In arborum autem, et earum rerum, quæ gignuntur e terra, radicibus inesse principatus putatur. Principatum autem id dico, quod Græci ἡγεμονικὸν vocant: quo nihil in quoque genere nec potest, nec debet esse præstantius. Itaque necesse est, illud etiam, in quo sit totius naturæ principatus, esse omnium optimum, omniumque rerum potestate dominatuque dignissimum.

Videmus autem, in partibus mundi (nihil est enim in 30 omni mundo, quod non pars universi sit) inesse sensum et rationem. In ea parte igitur, in qua mundi inest principatus, hæc inesse necesse est, et acriora quidem atque map. 32. jora. Quocirca sapientem esse mundum necesse est: naturamque eam, quæ res omnes complexa teneat, perfectione rationis excellere, eoque deum esse mundum, omnemque vim mundi natura divina contineri. 4º Atque etiam mundi ille fervor, purior, perlucidior, mobiliorque multo, ob easque causas aptiorad sensus commovendos, quam hic noster calor, quo hæc, quæ nota nobis sunt, retinentur et vigent. 31 Absurdum igitur est dicere, cum homines bestiæque hoc calore teneantur, et propterea moveantur ac sentiant, mundum esse sine sensu; qui integro, et puro, et libero, eodemque acerrimo, et mobilissimo ardore teneatur: præsertim cum is ardor, 45 qui est mundi, non agitatus ab alio, neque externo pulsu, sed per se ipse, ac sua sponte moveatur. Nam quid potest esse mundo valentius, quod pellat atque 12 moveat calorem eum, quo ille tencatur? Audiamus enim 32 Platonem, quasi quendam deum philosophorum: cui duo placet esse motus, unum suum, alterum externum: esse au-

⁴² Atque etiam, &c.] In his excidisse 43 Qui est mundi.] Hoc glossam sapit, est, putat Buherius.

tem divinius, quod ipsum ex se sua sponte moveatur, quam quod pulsu agitetur alieno. Hunc autem motum in solis animis 44 esse ponit, ab hisque principium motus esse ductum putat. Quapropter quoniam ex mundi ardore motus omnis oritur, is autem ardor non alieno impulsu, sed sua sponte movetur: animus sit necesse est. Ex quo efficitur animantem esse mundum. Atque ex hoc quoque intelligi poterit, in co inesse intelligentiam, quod certe est mundus niclior, quam ulla natura. Ut enim nulla pars corporis nostri est, 45 quæ non sit minoris, quam nosmetipsi sumus: sic mundum universum pluris esse necesse est, quam partem aliquam universi. Quod si ita est, sapiens sit mundus b. nccesse est, nam ni ita esset, hominem, qui est mundi pars. quoniam rationis est particeps, pluris esse quam mundum omnem, oporteret.

Atque etiam si a primis inchoatisque naturis ad ulti- 33 mas perfectasque volumus procedere, ad deorum naturam perveniamus necesse est. Primo enim animadvertimus, a natura sustineri ca, 46 quæ gignantur e terra, quibus natura nihil tribuit amplius, quam ut ca alendo atque augendo tueretur. Bestiis autem sensum et motum dedit, et cum 34 quodam appetitu accessum adres salutares, a pestiferis recessum: homini hoc amplius, quod addidit rationem, qua regerentur animi appetitus, qui 47 tum remitterentur, tum continerentur. Quartus autem gradus, et altissimus 48 est 13 corum, qui natura boni sapientesque gignuntur; quibus a principio innascitur ratio recta constansque, quæ supra hominem 49 putanda est, deoque tribuenda, id est, mundo: in quo necesse est perfectam illam atque absolutam inesse rationem. Neque enim dici potest, in ulla rerum institu- 35 tione non esse aliquid extremum atque perfectum. Ut enim in vite, ut in pecude (nisi quæ vis obstitit) videmus, naturam suo quodam itinere ad ultimum pervenire; atque ut pictura, et fabrica, ceteræque artes habent quendam absoluti operis effectum: sic in omni natura, ac multo etiam

⁴⁴ Esse ponit.] Puto esse delendum.

visius pro vulgato minor edidit, imitante sinimus, laxatis frenis, et retinentur, ad-Buherio recte, ei post opponitur pluris ductis frenis.

⁴⁶ Qua gignantur e terra.] Sic edd. visius, bene. vett. et Mss. Vulgo gignuntur.

tur.] I. e. modo impellerentur, modo re- requirere. VOL. 1V. P. I.

primerentur, metaphoræ dueta sunt ab 45 Qua non sit minoris.] Sic e Mss. Da- equis, qui remittuntur, cum eos currere

⁴⁸ Est eorum. | Est e Mss. addidit Da-

⁴⁹ Putanda est.] Suspicatus sum inter-47 Tum remitterentur tum contineren- dum ponenda est, quod to supra h. videtur

magis, necesse est absolvi aliquid, ac perfici. Etenim ceteris naturis multa externa, quo minus perficiantur, possunt obsistere: universam autem naturam nulla res potest impedire: propterea quod omnes naturas ipsa cohibet et continet. Quocirca necesse est esse quartum illum, et altissimum 36 gradum, quo nulla vis possit accedere. Is autem est grap. 33. dus, in quo rerum omnium natura ponitur: quæ quoniam a. talis est, ut præsit omnibus, et cam nulla res possit impedire, necesse est, intelligentem esse mundum, et quidem ctiam sapientem. Quid autem est inscitius, quam eam naturam, quæ omnes res sit complexa, non optimam dici: aut, cum sit optima, non primum animantem esse, deinde rationis et consilii compotem, postremo sapientem? qui enim potest aliter esse optima? neque enim, si stirpium similis sit, aut etiam bestiarum, optima putanda sit potius, quam deterrima: nec vero, si rationis particeps sit, nec sit tamen a principio sapiens, non sit deterior mundi potius, quam humana conditio. homo enim sapiens fieri potest: mundus autem, si in æterno præteriti temporis spatio fuit insipiens, numquam profecto sapientiam consequetur, ita erit homine deterior. Quod quoniam absurdum est, et sapiens a principio mundus, et deus habendus est. Neque enim est 37 quidquam aliud præter mundum, cui nihil absit, quodque undique aptum atque perfectum expletumque sit omnibus 14 suis numeris et partibus. Scite enim Chrysippus, ut clypei causa, involucrum; vaginam autem, gladii: sic, præter mundum, cetera omnia aliorum causa esse generata, ut eas fruges atque fructus, quos terra gignit, animantium causa; animantes autem, hominum; ut equum, vehendi causa; arandi, bovem; venandi, et custodiendi, canem. Ipse autem homo ortus est ad mundum contemplandum et imitandum, nullo 38 modo perfectus, sed est quædam particula perfecti. mundus, quoniam omnia complexus est, nec est quidquam. quod non insit in co, perfectus undique est. Quid igitur potest ei deesse, quod est optimum? nihil autem est mente b. et ratione melius. ergo hæc mundo deesse non possunt. Bene igitur idem Chrysippus, qui similitudines adjungens, omnia in perfectis et maturis docet esse meliora, ut in equo, quam 50 in equulo, in cane, quam in catulo; in viro, quam

⁵⁰ In equalo.] Davisius dedit e quibusdam Mss. equaleo. Dicitur equala: ergo ctiam equalus rectum est.

in puero: item, quod in omni mundo optimum sit, id in perfecto aliquo atque absoluto esse debere. Est autem 39 nihil mundo perfectius: nihil virtute melius, igitur mundi est propria virtus. 'Nec vero hominis natura perfecta est: et efficitur tamen in homine virtus. quanto igitur in mundo facilius? est ergo in co virtus, sapiens est igitur; et propterea deus.

Atque hac mundi 51 divinitate perspecta, tribuenda est 15 sideribus eadem divinitas: quæ ex mobilissima purissimaque ætheris parte gignuntur; neque ulla præterea sunt admista natura, totaque sunt calida atque perlucida: ut ea quoque rectissime et animantia esse, et sentire atque intelligere dicantur. Atque ea quidem tota esse ignea, duorum sensuum 40 testimonio confirmari Cleanthes putat, tactus, et oculorum. Nam solis candor 52 illustrior est, quam ullius ignis, quippe qui immenso mundo tam longe lateque colluceat: et is ejus tactus est, non ut tepefaciat solum, sed etiam sæpe comburat. Quorum neutrum faceret, nisi esset igneus. Ergo, inquit, cum sol igneus sit, Oceanique alatur humoribus, quia nullus ignis sine pastu aliquo possit permanere: necesse est. aut ei similis sit igni, quem adhibemus ad usum atque ad victum; aut ei, qui corporibus animantium continetur. At- 41 que hic noster ignis, quem usus vitæ requirit, confector est et consumtor omnium, idemque, quocumque invasit, cuncta disturbat ac dissipat. Contra ille corporeus, vitalis et salu- p. 34. taris, omnia conservat, alit, auget, sustinet, sensuque afficit. Negat ergo esse dubium, horum ignium sol utri similis sit, cum is quoque efficiat, ut omnia floreant, et in suo quaque genere pubescant. Quare cum solis ignis similis corum ignium sit, qui sunt in corporibus animantium: solem quoque animantem esse oportet, et quidem reliqua astra, quæ oriantur in ardore cælesti, qui æther, vel cælum nominatur. Cum igitur aliorum animantium ortus in torra sit, 42 aliorum in aqua, in acre aliorum: absurdum esse Aristoteli videtur, in ca parte, quæ sit ad gignenda animalia aptissima, animal gigni nullum putare. Sidera autem æthereum locum obtinent: qui quoniam tenuissimus est, et semper agitatur, et viget: necesse est, quod animal in eo gignatur,

51 Div. perspecta.] Sic edd. vett. item 52 Illustrior est.] Addidi est cum Da-Mss. plures. male recentiores edd. per- visio ex edd. vett. et Mss. tum dedi ullius e Ms. in marg. ed. Lamb. fecta.

id et sensu acerrimo, et mobilitate celerrima esse. Quare cum in æthere astra gignantur, consentaneum est, in iis sensum incsse, et intelligentiam. ex quo efficitur, in deorum 16 numero astra esse ducenda. Etenim licet videre acutiora ingenia, et ad intelligendum aptiora eorum, qui terras incolant eas, in quibus aer sit purus ac tenuis, quam illorum. 43 qui utantur crasso cælo atque concreto. Quinetiam, cibo quo utare, interesse aliquid ad mentis aciem putant. Probabile est igitur, præstantem intelligentiam in sideribus esse, quæ et ætheream mundi partem incolant, et marinis, terrenisque humoribus longo intervallo extenuatis, alantur. Sensum autem astrorum atque intelligentiam maximo declarat ordo eorum, atque constantia. nihil est enim, quod ratione, et numero moveri possit sine consilio: in quo nihil est temerarium, nihil varium, nihil fortuitum. Ordo ь. autem siderum, et in omni æternitate constantia, neque naturam significat; est enim plena rationis: neque fortunam, quæ amica varietati constantiam respuit. Sequitur ergo, ut 44 ipsa sua sponte, suo sensu ac divinitate moveantur. Nec vero Aristoteles non laudandus in co, quod omnia, quæ moventur, aut natura moveri censuit, aut vi, aut voluntate: moveri autem solem, et lunam, et sidera omnia: quæ autem natura moverentur, hæc aut pondere deorsum, aut levitate in sublime ferri: 53 quorum neutrum astris contingere, propterea quod eorum motus 51 in orbem circumferrctur. Nec vero dici potest vi quadam majore ficri, ut contra naturam astra moveantur. quae enim potest major esse? restat igitur, ut motus astrorum sit voluntarius, qua qui videat, non indocte solum, verum etiam impie faciat, si deos esse neget. Nec sane multum interest, utrum id neget, an eos omni procuratione atque actione privet. mihi enim, qui nihil agit, esse omnino non videtur. Esse igitur deos ita perspicuum est, ut, id qui neget, vix eum sanæ mentis 17 existimem. Restat, ut, qualis corum natura sit, considere-45 mus. in quo nihil est difficilius, quam a consuctudine oculorum aciem mentis abducere, ca difficultas induxit, et vulgo imperitos, et similes philosophos imperitorum, ut, nisi figuris hominum constitutis, nihil possent de diis immortalibus cogitare. Cujus opinionis levitas confutata a Cotta

⁵³ Quorum neutrum astris contingeret.] Sine dubio legendum contingere.

⁵⁴ In orbem circumferretur.] Sic edd. vett. non circumque, ut edd. recentiones.

non desiderat orationem meam. Sed cum talem esse deum certa notione animi præsentiamus, primum, ut sit animans, deinde, ut in omni natura nihil eo sit præstantius: ad hanc præsensionem notionemque nostram, nihil video, 55 quod potius accommodem, quam ut primum huncipsum mun- p. 35. dum, quo nihil fieri excellentius potest, animantem esse, et deum judicem. Hîc quam volet Epicurus jocetur, ho- 46 mo non aptissimus ad jocandum, ⁵⁶ minimeque respiciens patriam: et dicat, se non posse intelligere, qualis sit volubilis et rotundus deus: tamen ex hoc, quod ipse etiam probat, numquam me movebit. Placet enim illi esse deos, quia necesse sit præstantem esse aliquam naturam, qua nihil sit melius. Mundo autem certe nihil est melius. Nec dubium, quin, quod animans sit, habeatque sensum, et rationem, et mentem, id sit 57 melius, quam id, quod his careat. Ita efficitur, animantem, sensus, mentis, rationis 47 mundum esse compotem, qua ratione, deum esse mundum, concluditur. Sed hæc paullo post facilius cognoscentur ex iis rebus ipsis, quas mundus efficit. Interea, Vellei, noli, 18 quæso, præ te ferre, 58 vos plane expertes esse doctrinæ. Conum tibi ais, et cylindrum, et pyramidem pulcriorem, quam sphæram, videri. Novum etiam oculorum judicium habetis. Sed sint ista pulcriora, duntaxat adspectu: quod mihi tamen ipsum non videtur: quid enim pulcrius ea figura, quæ sola omnes alias figuras complexa continet, quæque nihil asperitatis habere, nihil offensionis potest, nihil incisum angulis, nihil anfractibus, nihil eminens, nihil lacunosum? cumque duæ formæ præstantes sint, ex solidis, globus, (sic enim σφαῖραν interpretari placet); ex planis autem circulus, aut orbis, qui κύκλος Græce dicitur: his duabus formis contingit solis, ut omnes earum partes sint inter se simillimæ, a medioque tantum absit extremum. ⁵⁹ quantum idem a summo: quo nihil fieri potest aptius. 48

55 Quad potius accommodem.] Inde colligam, quod cum eo magis conjunctum Malim id abesse.

57 Melius, quam id quod his careat.

lectio sana est, sensus crit, non consulens patria: suæ dignitati et gloria, qui tam lam, cum sit, ita agere ac loqui, tamquam inepte jocatur, cum Auticorum joci laudentur et celebrentur: sed prætulerim et curi sitis. ipse lectionem Ms. Ursiniani: resipieus, quam et conjectura reperere viri quidam tiosum visum est Davisio, quod ex co ambidocti and Davisium.

⁵⁸ Vos plane e. e. d.] Edd. habent nos. 56 Minimeque respiciens patriam.] Si quod natum est e male intellectis verbis præ te ferre, quod accepere pro dicere pasitis indocti homines, qui de schola Epi-

⁵⁹ Quantum idem a summo. I Idem vigua aut falsa oritur sententia, nam extre-

b. Sed si hæc non videtis, quia numquam eruditum illum pulverem attigistis: 60 ne hoc quidem physici intelligere potuistis, hanc æqualitatem motus, constantiamque ordinum in alia figura non potuisse servari? Itaque nihil potest esse indoctius, quam quod a vobis affirmari solet. Nec enim hunc ipsum mundum pro certo rotundum esse dicitis. nam posse fieri, ut sit alia figura: innumerabilesque mundos, 49 alios aliarum esse formarum. Quæ, si bis bina quot essent, didicisset Epicurus, certe non diceret. Sed dum palato. quid sit optimum, judicat, cæli palatum, (ut ait Ennius) 10 non suspexit. Nam, cum duo sint genera siderum: quorum alterum spatiis immutabilibus ab ortu ad occasum commeans, nullum umquam cursus sui vestigium inflectat: 61 alterum autem continuas conversiones duas iisdem spatiis cursibusque conficiat: ex utraque re et mundi volubilitas, quæ nisi in globosa forma esse non posset, et stellarum rotundi ambitus cognoscuntur: primusque sol, qui astrorum obtinet principatum, ita movetur, ut cum terras larga luce compleverit, easdem modo his, modo illis ex partibus opacet. ipsa enim umbra terræ soli officiens, noctem efficit: nocturnorum autem spatiorum eadem est æquabilitas, quæ diurnorum: ejusdemque solis tum accessus modici, tum recessus, et frigoris, et caloris modum temperant: circuitus enim 62 solis orbium v et LX et CCC, quarta fere diei parte addita, conversionem conficiunt annuam: inflectens autem sol cursum tum ad septemtriones, tum ad meridiem, astates et hiemes efficit, et ea duo tempora, quorum 63 altep. 36. rum hiemi senescenti adjunctum est, alterum æstati. Ita a. ex quattuor temporum mutationibus, omnium, quæ terra 50 marique gignuntur, initia causæque ducuntur. Jam solis

annuos cursus spatiis menstruis luna consequitur: cujus tenuissimum lumen facit proximus accessus ad solem, digres-

mum circuli non tantum abest ab sum 10, cos plumbeos in physicis dicit. quantum ab ipso medium. Sed medium æque abest ab extremo et ab summo. gitur aut idem ad medium referendum st, quod est durum: debuissetque esse qualum ab codem summum. aut, ut Dav io placnit, medium legendum, vel ip m

60 Ne hocquidem physici int. pot.] Physici per ironiam additum est; nam in physicis admodum rudes fuisse Epicureos 63 Alterum hiemi s passim dicit Cicero, ut Tusc. 1, 29. ubi I. c. ver et autumnus.

61 Alterum a. continuas conversiones duas i. sp. c. c.] Intelligit planetas, quorum duplex est motus, alter ab ortu ad occasum, alter ab occasu in ortum.

62 Solis orbium v et Lx et ccc.] Edd. post v addunt defectibus, quod et sensum nullum habet et abest Mss. plurimis, idque dele dum viderat Cujacius, delevitque Day sins et Buherius.

63 Alterum hiemi s. - - alterum astati.

sus autem longissimus quisque plenissimum. Neque solum ejus species ac forma mutatur tum crescendo, tum defectibus in initia recurrendo, sed etiam regio, quæ 64 tum est aquilonaris, tum australis. In lunæ quoque cursu est et brumæ quædam et solstitii similitudo: multaque ab ea manant et fluunt, quibus et animantes alantur augescantque: et pubescant, maturitatemque assequantur, quæ oriuntur e terra. Maxime vero sunt admirabiles motus earum quin- 20 que stellarum, quæ falso vocantur errantes, nihil enim errat, 51 quod in omni æternitate conservat progressus et regressus. reliquosque motus constantes, et ratos. Quod eo est admirabilius in his stellis, quas dicimus, quia tum occultantur, tum rursus aperiuntur, 65 tum adeunt, tum recedunt, tum antecedunt, tum subsequuntur, tum celerius moventur, tum tardius, tum omnino ne moventur quidem, sed 66 ad quoddam tempus insistunt. Quarum ex disparibus motionibus magnum annum mathematici nominaverunt, qui tum efficitur, cum solis, et luna, et quinque errantium ad candem inter se comparationem confectis omnium spatiis est facta conversio. 67 Quæ quam longa sit, magna quæstio est: esse 52 vero certam, et definitam, necesse est. Nam ea, que Saturni stella dicitur, φαίνων que a Græcis nominatur, quæ a terra abest plurimum, xxx fere annis cursum suum conficit. in quo cursu multa mirabiliter efficiens, tum antecedendo, b. tum retardando, tum vespertinis temporibus delitescendo, tum matutinis rursum se aperiendo, nihil immutat sempiternis saculorum ætatibus, quin cadem iisdem temporibus efficiat. Infra autem hane propius a terra Jovis stella fertur, quæ φαέθων dicitur: eaque cundem XII signorum orbem annis XII conficit, easdemque, quas Saturni stella, efficit in cursu varietates. Huic autem 68 proxime inferiorem orbem 53 tenet πυρόεις, quæ stella Martis appellatur: eaque 1111 et

Aquilonaris vel aquilonalis ommes edd. vett. itemque Mss. quidam. idque restitui. J. Gronovius ex Mss. Gruteri recepit aquilenta, quod australi non commode opponitur.

⁶⁵ Tum adenut, tum recedunt. Male vulgo est abeunt. illud in Ms. reperit Ur-

re vera, sed quod adspecto eos diversis tate recte vidit Walkerus. temporibus ad cundem cœli locum referi-

⁶⁴ Tum est aquilonaris, tum australis.] mus, in eo constitisse et permansisse videntur.

⁶⁷ Qua quan longa sit.] Debebat esse qui quam longus sit, &c. quia pertinet ad annum magnum: atque ità videbatur corrigendum Davisio, sed Cicero retulit ad conversionem.

⁶⁸ Proxime inferiorem.] Hic quoque in vulgatis proxime mutatum fuit in proxi-66 Ad quoddam tempus insistunt. I Non mum, atque illud restituendum ex latini-

XX mensibus, VI, ut opinor, diebus minus, eundem lustrat orbem, quem duæ superiores, infra hanc autem stella Mercurii est. ea στίλβων appellatur a Græcis: quæ anno fere vertente signiferum lustrat orbem, neque a sole longius umquam unius signi intervallo discedit, tum antevertens, tum subsequens. Infima est quinque errantium, terræque proxima, stella Veneris, φωσφόρος Græce, Lucifer Latine dicitur, cum antegreditur solem: cum subsequitur autem. Hesperos. Ea cursum anno conficit, et latitudinem lustrans signiferi orbis, et longitudinem: quod idem faciunt stella superiores: neque umquam ab sole duorum signorum intervallo longius discedit, tum antecedens, tum subse-21 quens. Hanc igitur in stellis constantiam, hanc tantam 54 tam variis cursibus in omni æternitate convenientiam temporum, non possum intelligere sine mente, ratione, consilio. Quæ cum in sideribus inesse videamus, non possumus ea ipsa non in deorum numero reponere. Nec vero stellæ eæ, quæ inerrantes vocantur, non significant candem mentem atque prudentiam; quarum est quotidiana, conveniens, constansque conversio: nec habent æthereos cursus, neque cælo inhærentes, ut plerique dicunt physicæ rationis ignari, non est enim ætheris ea natura, ut vi sua stellas comp. 37. plexa contorqueat, nam tenuis ac perlucens, et æquabili calore suffusus æther, non satis aptus ad stellas continen-55 das videtur. Habent igitur suam sphæram stellæ inerrantes, ab atherea conjunctione secretam, et liberam. Earum autem peremnes cursus, atque perpetui, cum admirabili incredibilique constantia, declarant in his vim et mentem esse divinam: ut, hæc ipsa qui non sentiat deorum vim ha-56 bere, is nihil omnino sensurus esse videatur. Nulla igitur in cælo nec fortuna, nec temeritas, 69 nec erratio, nec varietas inest: contraque omnis ordo, veritas, ratio, constantia. quæque his vacant, ementita et falsa, plenaque erroris eunt circum terras, infra lunam; quæ omnium ultima est, in terrisque 70 versantur. Cælestium ergo admirabilem ordinem. incredibilemque constantiam, ex qua conservatio, et salus omnium omnis oritur, qui vacare mente putat, is ipse men-

69 Nec erratio, nec varietas inest.] Edi- quaque his vacant, &c. et sic fuit in Ms. malui calestium, ut et placuit Davisio. ca-70 Versantur.] Sic est legendum, non, lestium ordo occurrit et de Senect. c. 21.

di varietas pro vulg. vanitas, ut jam c Ms. marg. Lamb. a. m. pr. mox pro calestem Eliensi correxit Davisius.

ut vulgo est, versatur. refertur enim ad

tis expers habendus est. Haud ergo, ut opinor, errayero, 57 si a principe investigandæ veritatis, hujus disputationis principium duxero. Zeno igitur ita naturam definit, ut 22 eam dicat ignem esse artificiosum ad gignendum progredientem via. censet enim artis maxime proprium esse, creare. et gignere; quodque in operibus nostrarum artium manus efficiat, id multo artificiosius naturam efficere, id est, ut dixi, ignem artificiosum, magistrum artium reliquarum. Atque hac quidem ratione omnis natura artificiosa est. quod habet quasi viam quandam et sectam, quam sequatur. Ip- 58 sius vero mundi, qui omnia complexu suo cocreet et continet, natura non artificiosa solum, sed plane artifex ab eodem Zenone dicitur, consultrix, et provida utilitatum op- b. portunitatumque omnium. Atque ut ceteræ naturæ suis seminibus quæque gignuntur, augescunt, continentur: sic natura mundi omnes motus habet voluntarios, conatusque, et appetitiones, quas ὁρμὰς Græci vocant, et his consentaneas actiones sic adhibet, ut nosmetipsi, qui animis movemur, et sensibus. Talis igitur mens mundi cum sit, ob eamque causam vel prudentia, vel providentia appellari recte possit, (Græce enim πρόνοια dicitur) hæc potissimum providet. et in his maxime est occupata, primum ut mundus quani aptissimus sit ad permanendum, deinde ut nulla re egeat, maxime autem ut in co eximia pulchritudo sit, atque om-Dictum est de universo mundo: dictum est 23 nis ornatus. etiam de sideribus: ut jam propemodum appareat multi- 59 tudo nec cessantium deorum, nec ea, quæ agant, molientium cum labore operoso ac molesto. Non enim venis, et nervis, et ossibus continentur, nec iis escis aut potionibus vescuntur, ut aut nimis acres, aut nimis concretos humores colligant: nec iis corporibus sunt, ut aut casus, aut ictus extimescant, aut morbos metuant ex defatigatione membrorum. Quæ verens Epicurus monogrammos deos et nihil agentes commentus est. Illi autem pulcherrima forma præ- 60 diti, purissimaque in regione cæli collocati, ita feruntur, moderanturque cursus, ut ad omnia conservanda et tuenda consensisse videantur.

Multæ autem aliæ naturæ deorum ex magnis beneficiis eorum non sine causa, et 71 a Græciæ sapientissimis, et a majoribus nostris constitutæ, nominatæque sunt. Quidquid

⁷¹ A Gracia sapientissimis.] Sic Mss. et edd. vett. quadam pro sapientibus. VOL. IV. P. I.

enim magnam utilitatem generi afferret humano, id non sine p. 88. divina bonitate erga homines fieri arbitrabantur. Itaque tum illud, quod erat a deo natum, nomine ipsius dei nuncupabant: ut cum fruges Cererem appellamus, vinum autem Liberum: ex quo illud Tcrentii,

Sine Cerere et Libero friget Venus.

61 Tum autem res ipsa, in qua vis inest major aliqua, sic appellatur, ut ea ipsa vis nominetur deus, ut Fides, ut Mens: quas in Capitolio dedicatas videmus proxime a M. Æmilio Scauro; ante autem ab Atilio Calatino erat Fides consecrata. Vides Virtutis templum, 72 vides Honoris a M. Marcello renovatum: quod 73 multis ante annis erat bello Ligustico a Q. Maximo dedicatum. Quid Opis? quid Salutis? quid Concordiæ? Libertatis? Victoriæ? quarum omnium rerum quia vis erat tanta, ut sine deo regi non posset, ipsa res deorum nomen obtinuit. Quo ex genere Cupidinis et Voluptatis, et Lubentinæ Veneris vocabula consecrata sunt, vitiosarum rerum, neque naturalium: quamquam Velleius aliter existimat: sed tamen ca ipsa vitia naturam vehemen-62 tius sæpe pulsant. Utilitatum igitur magnitudine constituti sunt ii dii, qui utilitates quasque gignebant. Atque his quidem nominibus, quæ paullo ante dicta sunt a me, quæ 24 vis sit, in quoque declaratur deo. Suscepit autem vita hominum, consuctudoque communis, ut beneficiis excellentes viros in cælum fama ac voluntate tollerent. Hinc Hercules, hinc Castor, et Pollux, hinc Æsculapius, hinc Liber etiam: hunc dico Liberum Semele natum, non cum, quem nostri majores auguste, sancteque Liberum cum Cerere et Libera consecraverunt: quod quale sit, ex mysteriis intelligi po-Sed quod ex nobis natos liberos appellamus, idcirco Cerere nati, nominati sunt Liber, et Libera: quod in Libera servant, in Libero non item. Hinc etiam Romulus, quem quidem cundem esse Quirinum putant: quorum cum remanerent animi, atque æternitate fruerentur, dii rite sunt habiti; cum et optimi essent, et æterni.

Alia quoque ex ratione, et quidem physica, magna fluxit

63

73 Multis unte annis.] Scd fuere tan- Clav. in nuper.

tum, &c.] Hic Cicero a Livio dissentire diciturque etiam de annis, qui alio revidetur. de quo v. Wesselingius Obs. II, spectu pauci dicantur: ut contra nuper de longo tempore, de seculis, infra c. 50. v.

⁷² Vides Honoris a M. Marcello renova- tum viginti. at verbum multi est σχετικόν, 5. p. 157. s.

multitudo deorum: qui induti specie humana fabulas poetis suppeditaverunt, hominum autem vitam superstitione omni referserunt. Atque hic locus a Zenone tractatus, post a Cleanthe, et Chrysippo, pluribus verbis explicatus est. Nam vetus hæc opinio Græciam opplevit, exsectum Cælum a filio Saturno, vinctum autem Saturnum ipsum a filio Jove. Physica ratio non inelegans inclusa est in impias 64 fabulas, cælestem enim, altissimam æthereamque naturam. id est, igneam, quæ per sese omnia gigneret, vacare voluerunt ca parte corporis, quæ conjunctione alterius egeret ad procreandum. Saturnum autem, eum esse voluerunt, qui 25 cursum, et conversionem spatiorum, ac temporum contineret, qui deus Græce id ipsum nomen habet. Koóvoc enim dicitur; qui est idem χρόνος, id est, spatium temporis. Saturnus autem est appellatus, quod saturetur annis, ex se enim natos comesse fingitur solitus, quia consumit ætas temporum spatia, annisque præteritis insaturabiliter exple-Vinctus est autem a Jove, ne immoderatos cursus haberet, atque ut eum siderum vinclis alligaret. Sed ipse Jupiter, id est, juvans pater, quem 74 conversis casibus appellamus a juvando Jovem, a poetis pater divûmque hominumque dicitur: a majoribus autem nostris optimus maximus: et guidem ante optimus, id est, beneficentissimus, quam p. 39. maximus, quia majus est, certeque gratius, prodesse omnibus, quam opes magnas habere. Hunc igitur Ennius, ut 65 supra dixi, nuncupat ita dicens.

Adspice hoc sublime candens, quem invocant omnes Jovem.

Planiusque alio loco idem,

75 Cui, quod in me est, exsecrabor hoc, quod lucet, quidquid est.

hunc etiam augures nostri, cum dicunt, Jove fulgente, tonante: dicunt enim, cælo fulgente, tonante. Euripides autem, ut multa præclare, sic hoc breviter,

Vides sublime fusum, ⁷⁶ immoderatum æthera, Qui tenero terram circumjectu amplectitur: Hunc sumnum habeto divum: hunc perhibeto Jovem

Aer autem, ut Stoici disputant, interjectus inter mare et 26 cælum, Junonis nomine consecratur; quæ est soror, et con- 66

⁷⁴ Conversis casibus.] Iis, quos nos vulgo obliquos dicimus, Genit. Dativ. &c.
75 Cui, quod i. m. est. | Cui parum aptum est. Mss. quidam habent Cur, quod

⁷⁶ Immoderatum athera.] I.e. immensum, infinitum.

jux Jovis, 77 quod ei similitudo est ætheris, et cum eo summa conjunctio. Effæminarunt autem eum, Junonique tribuerunt, quod nihil est eo mollius. Sed Junonem a juvando credo nominatam. Aqua restabat, et terra, ut essent ex fabulis tria regna divisa. Datum est igitur Neptuno, altero Jovis, ut volunt, fratri, maritimum omne regnum: nomenque productum, ut Portunus a portu, sic Neptunus a nando, paullum primis litteris immutatis. Terrena autem vis omnis, atque natura, Diti patri dedicata est: qui Dives, ut apud Græcos Πλούτων, quia et recidant omnia in terras, et oriantur e terris. Is rapuit Proserpinam, quod Græcorum nomen est: ea enim est, quæ Περσεφόνη Græce nominatur: quam frugum semen esse volunt, absconditamque quæri a 67 matre fingunt. Mater autem est a gerendis frugibus Ceres, b. tamquam Geres: casuque prima littera itidem immutata. ut a Græcis. nam ab illis quoque Δημήτηρ, quasi Γημήτηρ, nominata est. Jam qui magna verteret, Mayors: Minerva 27 autem, quæ vel minueret, vel minaretur. Cumque in omnibus rebus vim haberent maximam prima, et extrema, principem in sacrificando Janum esse voluerunt: quod ab eundo nomen est ductum; ex quo transitiones perviæ, Jani: foresque in liminibus profanarum ædium, januæ nominantur. Nam Vestæ nomen a Græcis est: ea est enim, quæ ab illis 'Eoría dicitur, vis autem ejus ad aras et focos pertinet. itaque in ea dea, quæ est rerum custos intimarum, omnis et precatio, et sacrificatio extrema est. 68 Nec longe absunt ab hac vi Dii Penates, sive a penu ducto nomine, (est enim omne, quo vescuntur homines, penus) sive ab eo, quod penitus insident: ex quo etiam penetrales a poetis vocantur. Jam Apollinis nomen, est Græcum: quem solem esse volunt: Dianam autem, et Lunam, candem esse putant: cum sol dictus sit, vel quia solus ex omnibus sideribus est tantus, vel quia, cum est exortus, obscuratis omnibus solus apparet: Luna a lucendo nominata sit. eadem est enim Lucina. itaque, ut apud Gracos Dianam, eamque Luciferam, sic apud nostros Junonem Lucinam in pariendo invocant: quæ eadem Diana 78 omnivaga

⁷⁷ Quod ei similitudo est atheris.] Ei 78 Omnivaga.] Sic edd. vett. omnes dedi pro et, ut e Probo correxit Hadr. usque ad Lambinum, qui annivaga e Pro-Junius Animadv. IV, 20. Sic et Davibo recepit, auctore Junio I. c. sequente sius. olim conjeceram, quod et similitudo Grutero, omnivaga omnes Mss. est utriusque.

dicitur, 79 non a venando, sed quod in septem numeratur 83 tamquam vagantibus. Diana dicta, quia noctu quasi 69 diem efficeret. Adhibetur autem ad partus, quod ii maturescunt aut septem nonnumquam, 81 aut, ut plerumque novem lunæ cursibus: qui quia mensa spatia conficiunt, menses nominantur. Concinneque, ut multa, Timæus: qui cum p. 40. in historia dixisset, qua nocte natus Alexander esset, eadem Dianæ Ephesiæ templum deflagravisse, adjunxit, minime id esse mirandum, quod Diana, cum in partu Olympiadis adesse voluisset, abfuisset domo. Quæ autem dea ad res omnes veniret, Venerem nostri nominaverunt, atque ex ea potius venustas, quam Venus ex venustate. Vide- 28 tisne igitur, ut a physicis rebus, bene atque utiliter inven-70 tis, tracta ratio sit ad commenticios et fictos deos? quæ res genuit falsas opiniones, erroresque turbulentos, et superstitiones pæne aniles, et formæ enim nobis deorum, et ætates, et vestitus, ornatusque noti sunt; genera præterea, conjugia, cognationes, omniaque traducta ad similitudinem imbecillitatis humanæ. nam et perturbatis animis inducuntur: accipimus enim deorum cupiditates, ægritudines, iracundias: nec vero, ut fabulæ ferunt, dii bellis præliisque caruerunt: nec solum, ut apud Homerum, cum duo exercitus contrarios alii dii ex alia parte defenderent, sed etiam, ut ⁶² cum Titanis, ut cum Gigantibus, sua propria bella gesserunt. Hæc et dicuntur, et creduntur stultissime, et plena sunt 83 futilitatis, summæque levitatis. Sed tamen, his fa- 71 bulis spretis ac repudiatis, deus pertinens per naturam cujusque rei, per terras Ceres, per maria Neptunus, alii per alia, poterunt intelligi, 64 qui, qualesque sint, quoque cos nomine consuctudo nuncupaverit, 85 hos deos et venerari et colere debemus. Cultus autem deorum, est optimus, idemque castissimus atque sanctissimus plenissimusque pietatis, ut cos semper pura, integra, incorrupta et mente, et voce veneremur. non enim philosophi solum, verum etiam

79 Non a venando.] Quasi venandi causa ubique vagaretur.

⁸⁰ Tamquam vagantibus.] Stellis, non proprie errantibus, sed quæ videntur crrare, unde et planetæ dicuntur.

⁸¹ Aut ut plerumque.] Addidi cum Davisio ut ex edd. vett. et Mss.

⁸² Cum Titanis.] Malim Titanihus. nam Titanes sunt non Titani, a Græco Titiveç.

⁸³ Futilitatis.] Ms. Ursini et Augustinus Civ. D. IV, 30. habent vanitatis, placet.

⁸⁴ Qui, qualesque sint.] Vulgo est sunt, male, nam et post est nuncupaverit.

⁸⁵ Hos deos.] Sie Mss. plures et eddveteres quadam, ut Bonon. Ven. 1494. &c. Vulgg. quos.

b. majores nostri superstitionem a religione separaverunt. 72 Nam qui totos dies precabantur, et immolabant, ut sui sibi liberi superstites essent, superstitiosi sunt appellati: quod nomen postea latius patuit. Qui autem omnia, quæ ad cultum deorum pertinerent, diligenter retractarent, et tamquam relegerent, sunt dicti religiosi, ex relegendo, ut elegantes ex eligendo, 86 tamquam a diligendo diligentes, ex intelligendo intelligentes. his enim in verbis omnibus inest vis legendi eadem, quæ in religioso. Ita factum est 87 in superstitioso et religioso, alterum vitii nomen, alterum laudis. Ac mihi videor satis, et esse deos, et quales essent, ostendisse.

Proximum est, ut doceam, deorum providentia mundum 29 73 administrari. Magnus sane locus, et a vestris, Cotta, vexatus: ac nimirum vobiscum omne certamen est. Nam vobis, Vellei, minus notum est, quemadmodum quidque dicatur. Vestra enim solum legitis, vestra amatis: ceteros causa incognita condemnatis. Velut a te ipso, hesterno die, dictum est, anum fatidicam πρόνοιαν a Stoicis induci, 88 [id est, providentiam]. Quod co errore dixisti, quia existimas ab his providentiam fingi quasi quandam deam singularem, quæ mundum omnem gubernet, et regat: sed id 74 præcise dicitur. Ut, si quis dicat, Atheniensium rempublicam consilio regi, desit illud, Ariopagi: sic, cum dicimus, providentia mundum administrari, deesse arbitrator, deorum. Plene autem et perfecte sic dici existimato, providentia deorum mundum administrari. Ita salem istum, quo caret vestra natio, in irridendis nobis nolitote consumere: et mehercle, si me audiatis, ne experiamini quidem. Non dep. 41. cet: non datum est: non potestis. 80 Nec vero hoc in te unum convenit, moribus domesticis ac nostrorum hominum urbanitate limatum: sed cum in reliquos vestros, tum in eum maxime, qui ista peperit, hominem sine arte, sine litteris, insultantem in omnes, sine acumine ullo, sine aucto-

86 Tamquam a dil.] Tamquam delen- libro scr. Ursini. delevit et Davisius.

⁸⁷ In superstitioso et religioso.] Ab ed. 1494. abest alterum in rel. puto utrumque delendum, nam et supervacuum est, et constructio non bona: factum est in sup.

sam: et supra jam dictum est: abfuitque me; non dubitavi corrigere.

⁸⁹ Nec v. hoc in te uno convenit. Latinitas postulat in te unum et post limatum. eadem constructio est ap. Sueton. Aug. 25. sed ibi vitiosam judicant viri docti, Burmannus, Oudendorpius, qui et hic virel.

88 Id est providentiam.] Sapit Glostiosam esse judicat, quia et hie sequitur
et cum in reliquos vestros, tum in cum maxi-

ritate, sine lepore. Dico igitur providentia deorum mun- 30 dum, et omnes mundi partes et initio constitutas esse, et 75 omni tempore administrari: eamque disputationem tres in partes nostri fere dividunt; 90 quarum pars prima est, quæ ducitur ab ca ratione, quæ docet esse deos: quo concesso, confitendum est, corum consilio mundum administrari. Secunda est autem, quæ docet, omnes res subjectas esse naturæ sentienti, 91 ab caque [omnia] pulcerrime geri. quo constituto, sequitur ab animantibus principiis 92 eas esse generatas. Tertius locus est, qui ducitur ex admiratione rerum cælestium, atque terrestrium.

Primum igitur aut negandum est deos esse, 93 quod et 76 Democritus simulacra, et Epicurus imagines inducens, quodam pacto negat: aut, qui deos esse concedant, iis fatendum est, eos aliquid agere, idque præclarum, nihil est autem præclarius mundi administratione, deorum igitur consilio administratur. Quod si aliter est, aliquid profecto sit necesse est melius, et majore vi præditum, 94 quam deus, quale id cumque est, sive inanima natura, sive necessitas vi magna incitata, hæc pulcerrima opera efficiens, quæ videmus. Non est igitur natura deorum præpotens, neque ex- 77 cellens, siquidem ea subjecta est ei vel necessitati, vel naturæ, qua cælum, maria, terræque regantur. Nihil autem est præstantius deo. ab eo igitur necesse est mundum regi. Nulli igitur est naturæ obediens, aut subjectus deus. Om- b. nem ergo regit ipse naturam, etenim si concedimus, intelligentes esse deos, concedimus etiam providentes, et rerum quidem maximarum. Ergo utrum ignorant, quæ res maximæ sint, quoque hæ modo tractandæ, et tuendæ; an vim non habent, qua tantas res sustineant et gerant? at et ig-

90 Quarum pars prima est.] Aut pars delenda, aut partium legendum.

93 Quod et Democr. simulacra et Epic. - - quodam pacto negat.] Placet mihi Ursini sententia Epicurus delentis e Ms. suo. nam simulacra et imagines nil differunt et per se intelligitur res de Epicuro, quia Democritum sequebatur in tota hac re. Negat autem uterque quodam pacto, deum esse vel deos, quia eos facit mera simulacra, et omnino tales, ut ponat cos nomine, tollat re.

94 Quam Dens.] Libri vulgati omnes deos: sed id pro Dens scriptum est. nam convenit. si omnia est a Cicerone, corri- requiritur hic nominativus. et in segg. quoque est singularis: nihil a, est pra-

⁹¹ Ab eaque omnia p. geri.] Omnia displicuit viris doctis, quod esse deberet omnes, quia refertur ad res. Sed nihil impedit, quo minus post res omnes dicatur omnia. Suntque et alia exempla similia. Ego malim deleri, ut glossam. ita et Pearcio videbatur.

⁹² Eam esse generatam.] Sc. naturam illam sentientem. sed illam naturam statuebant æternam, itaque ei non bene hoc gendum sit eaque - - generata. nunc malim eas e. generatas, sc. res omnes, quæ sub- stantius Dev. jectæ sunt naturæ sentienti.

noratio rerum aliena naturæ deorum est; et sustinendi muneris propter imbecillitatem difficultas, minime cadit in majestatem deorum. Ex quo efficitur id, quod volumus, 31 deorum providentia mundum administrari. Atqui necesse 78 est, cum sint dii, si modo sint, ut profecto sunt, animantes esse, nec solum animantes, sed etiam rationis compotes, inter seque quasi civili conciliatione, et societate conjunctos, unum mundum, ut communem rempublicam, atque ur-79 bem aliquam regentes. Sequitur, ut eadem sit in his, quæ in genere humano, ratio, eadem veritas utrobique sit, eademaue lex: quæ est recti præceptio pravique depulsio. Ex quo intelligitur, prudentiam quoque, et mentem a diis ad homines pervenisse: ob camque causam majorum institutis mens, fides, virtus, concordia, consecratæ, et publice dedicatæ sunt. Quæ qui convenit penes deos esse negare, cum eorum augusta, et sancta simulacra veneremur? quod si inest in hominum genere mens, fides, virtus, concordia: unde hæc in terras, nisi a superis, defluere potuerunt? 95 cumque sint in nobis consilium, ratio, prudentia; necesse est, deos hæc ipsa habere majora, nec habere so-80 lum, sed etiam his uti in maximis, et optimis rebus. Nihil autem est nec majus, nec melius mundo. necesse est ergo, eum deorum consilio, et providentia administrari. Postremo cum satis docuerimus, hos esse deos, quorum insignem p. 42. vim, et illustrem faciem videremus, solem dico, et lunam, et vagas stellas, et inerrantes, et cælum, et mundum ipsum, et earum rerum vim, quæ inessent in omni mundo, cum magno usu, et commoditate generis humani: efficitur, omnia regi divina mente atque providentia. Ac de prima quidem parte satis dictum est.

Sequitur, ut doceam, omnia subjecta esse naturæ, caque ab ea pulcerrime regi. Sed quid sit ipsa natura, explicandum est ante breviter, quo facilius id, quod docere volumus, intelligi possit. Namque alii naturam censent esse vim quandam sine ratione, cientem motus in corporibus necessarios: alii autem, vim participem rationis, atque ordinis; tamquam via progredientem, declarantemque, quid cujusque rei càusa efficiat, quid sequatur, cujus sollertiam nulla ars, nulla manus, nemo opifex consequi possit imitando. se-

⁹⁵ Cumque sint in nobis.] Sint edidi sic est, et quia post etiam est pluralis, cum Davisio pro sit: quia et in libris vett. Deos hac ipsa habere majora.

minis enim vim esse tantam, ut id, quamquam sit perexiguum, tamen si inciderit in concipientem, comprehendentemque naturam, nactumque sit materiam, qua ali, augerique possit, ita fingat et efficiat in suo quidque genere: partim ut tantummodo per stirpes alantur suas, partim ut moveri etiam, et sentire, et appetere possint, et ex sese similia sui gignere. Sunt autem, qui omnia naturæ nomine appellent. 82 ut Epicurus, qui ita dividit, omnium, quæ sint, naturam. esse corpora, et inane, quæque his accidant. Sed nos cum dicimus, Natura constare, administrarique mundum; non ita dicimus, ut glebam, aut fragmentum lapidis, aut aliquid ejusmodi, 96 nulla cohærendi natura; sed ut arborem. ut animal, in quibus nulla temeritas, sed ordo apparet, et b. artis quædam similitudo. Quod si ca, quæ a terra stirpi- 33 bus continentur, arte naturæ vivunt, et vigent: profecto 83 ipsa terra cadem vi continetur, et arte naturæ, quippe quæ gravidata seminibus, omnia pariat, et fundat ex sese, stirpes amplexa alat et augeat, ipsaque alatur vicissim a superis, externisque naturis. Ejusdemque exspirationibus aer alitur, et æther, et omnia supera. Ita, si terra natura tenetur et viget, cadem ratio in reliquo mundo est, stirpes enim terræ inhærent. animantes autem adspiratione aeris sustinentur: ipseque aer nobiscum videt, nobiscum audit. nobiscum sonat, nihil enim eorum sine eo fieri potest, Quin etiam movetur nobiscum, quacumque enim imus, quacumque movemur, videtur quasi locum dare, et cedere. Quæque in medium locum mundi, qui est infimus, et quæ 84 a medio in superum, quæque conversione rotunda circum medium feruntur, ea continentem mundi efficiunt unamque naturam. Et cum quattuor sint genera corporum, vicissitudine corum mundi continuata natura est. Nam ex terra, aqua; ex aqua, oritur aer; ex aere, æther: deinde retrorsum vicissim ex æthere, aer; ex aere, aqua; ex aqua, terra infima. Sic naturis his, ex quibus omnia constant, sursum, deorsum, ultro, citroque commeantibus, mundi partium conjunctio continetur. Quæ aut sempiterna sit ne- 85 cesse est, hoc eodem ornatu, quem videmus: aut certe perdiuturna, permanens ad longinquum, et immensum pæne

intelligo, non tali natura, ut opera alia

96 Nulla coharendi natura.] Hæsere partibus apte structis et nexis, et absoluin hoc viri docti, fassi, se non intelligere, tionem habentia. v. Clav. in coharere. patque inde ad conjecturas confugere. Ego tet e sqq.

tempus. 97 Quorum utrumvis sit, sequitur, natura mundum administrari. Quæ enim classium navigatio, aut quæ instructio exercitus, aut rursus (ut ea, quæ natura efficit, conferamus) quæ procreatio vitis, aut arboris, quæ porro p. 43. animantis figura, conformatioque membrorum, tantam naturæ sollertiam significat, quantam ipse mundus? aut igitur nihil est, quod sentiente natura regatur: aut mundum 86 regi confitendum est. Etenim qui reliquas naturas omnes, earumque semina contineat, qui potest ipse non natura administrari? ut, siqui dentes, et pubertatem natura dicat exsistere: ipsum autem hominem, cui ea exsistant, non constare natura: non intelligat, ea, quæ efferant aliquid ex sese, perfectiores habere naturas, quam ca, quæ ex iis 34 efferantur. Omnium autem rerum, quæ natura administrantur, seminator et sator et parens, ut ita dicam, atque educator, et altor est mundus: omniaque, sicut membra et partes suas, nutricatur, et continct. Quod si mundi partes natura administrantur, necesse est mundum ipsum natura administrari: cujus quidem administratio nihil habet in se, quod reprehendi possit. ex iis enim naturis, quæ 87 erant, quod effici potuit optimum, effectum est. Doceat ergo aliquis potuisse melius. Sed nemo umquam docebit: et. si quis corrigere aliquid volet, aut deterius faciet, aut id, quod fieri non potuit, desiderabit. Quod si omnes mundi partes ita constitutæ sunt, ut neque ad usum meliores potuerint esse, neque ad speciem pulcriores: videamus, utrum ea fortuita sint, an co statu, quo cohærere nullo modo potuerint, nisi sensu moderante, divinaque providentia. Si ergo meliora sunt ca, quæ natura, quam illa quæ arte perfecta sunt: nec ars efficit quidquam sine ratione: ne natura quidem rationis expers est habenda. Qui igitur convenit, signum aut tabulam pictam cum adspexeris, scire adь. hibitam esse artem: cumque procul cursum navigii videris. non dubitare, quin id ratione atque arte moveatur: aut cum solarium vel descriptum, aut ex aqua, contemplere, intelligere declarari horas arte, non casu: mundum autem, qui et has ipsas artes, et earum artifices, et cuncta com-88 plectatur, consilii, et rationis esse expertem putare? Quod A Property

97. Quorum utrumvis ut sit.] Ut delevit potest esse pro fac. est autem brevilo-Davisius. non repertum in Ms. Regio, et quentia, pro fac esse alterutrum, et quidem supervacuum. non sum imitatus: quia utrumlibet: sed tamen magis placet deleri.

si in Scythiam, aut in Britanniam, sphæram aliquis tulerit hanc, quam nuper familiaris noster effecit Posidonius, cujus singulæ conversiones iden efficiunt in sole, et in luna, et in quinque stellis errantibus, quod efficitur in cælo singulis diebus et noctibus: quis in illa barbarie dubitet, quin ea sphæra sit perfecta ratione? Hi autem dubitant de mun- 35 do, ex quo et oriuntur et fiunt omnia, casune ipse sit effectus, aut necessitate aliqua, an ratione ac mente divina: et Archimedem arbitrantur plus valuisse in imitandis sphæræ conversionibus, quam naturam in efficiendis, præsertim cum multis partibus sint illa perfecta, quam hæc simulata, sollertius. Atqui ille apud Attium pastor, qui navem num- 89 quam ante vidisset, ut procul divinum et novum vehiculum Argonautarum e monte conspexit, primo admirans et perterritus, hoc modo loquitur:

> - 98 tanta moles labitur Fremebunda ex alto, ingenti sonitu, et spiritu: Præ se undas volvit: vortices vi suscitat, Ruit prolapsa: pelagus respergit: 99 profluit. Ita dum interruptum credas nimbum volvier. Dum quod sublime ventis expulsum rapi Saxum, aut procellis, vel globosos turbines Exsistere ictos undis concursantibus: Nisi quas terrestres Pontus strages conciet: Aut forte Triton fuscina evertens specus, Subter radices penitus undanti in freto Molem ex profundo saxeam 100 ad cælum cruit.

Dubitat primo, quæ sit ea natura, quam cernit ignotam: idemque, juvenibus visis, auditoque nautico cantu,

> Sicut inciti, atque alacres rostris perfremunt Delphini. -

item alia multa.

- Silvani melo

Consimilem ad aures cantum, et auditum refert.

Ergo ut hic primo adspectu inanimum quiddam, sensuque 90 vacuum, se putat cernere; post autem signis certioribus,

98 Tanta moles.] Hos versus hinc re-tentiae. idem mox pro ictos legi vult actos: petit Priscianus de metris comicis apud

placet.

100 Ad cælum eruit.] Priscianus habet

1 Sicut inciti.] Quia metrum laborat,

Putsch. p. 1325. cum varietate quadam. 100 Ad calum erai 99 Profluit.] Priscianus habet reflat, vomit: qua est glossa. quod præferunt Lambinus, Davisius; quia metrum vocem dissyllabam requirit. mox correxit P. Manutius sicut citi: Davisius pro dum - - dum Buherius tum - - tum: ut citi: quod prætulerim. nam dum quidem non bene convenit sen-

quale sit id, de quo dubitaverat, incipit suspicari: sic philosophi debuerunt, si forte eos primus adspectus mundi conturbaverat, postea, cum vidissent motus ejus finitos, et æquabiles, omniaque ratis ordinibus moderata, immutabilique constantia, intelligere inesse aliquem non solum habitatorem in hac cælesti ac divina domo, sed etiam rectorem, et moderatorem, et tamquam architectum tanti operis, tantique muneris. Nunc autem mihi videntur ne suspicari quidem, quanta sit admirabilitas cælestium rerum, atque terrestrium.

Principio enim terra sita in media parte mundi, circumfusa undique est hac ² animabili spirabilique natura, cui
nomen est aer, Græcum illud quidem, sed perceptum jam
tamen usu a nostris: tritum est enim pro Latino. Hunc
rursus amplectitur immensus æther, qui constat ex altissimis ignibus. Mutuemur hoc quoque verbum, dicaturque
tam æther Latine, quam dicitur aer: etsi interpretatur Pacuvius;

Hoc, quod memoro, nostri cælum, Graji perhibent æthera.

² Quasi vero non Grajus hoc dicat. At Latine loquitur.

b. Siquidem nos non quasi Græce loquentem ⁴ audiamus. Docet idem alio loco:

⁵ Grajugena de isto aperit ipsa oratio.

Sed ad majora redeamus. Ex æthere igitur innumerabiles flammæ siderum exsistunt: quorum est princeps sol, omnia clarissima luce collustrans, multis partibus major, atque amplior, quam terra universa: deinde reliqua sidera magnitudinibus immensis. Atque hi tanti ignes, tamque multi, non modo nihil nocent terris, rebusque terrestribus, sed ita prosunt, ut ⁶ si mota loco sint, conflagrare terras necesse sit a tantis ardoribus, moderatione, et temperatione sublata.
Hic ego non mirer esse quemquam, qui sibi persuadeat, corpora quædam solida, atque individua, vi et gravitate ferri, mundumque effici ornatissimum, et pulcerrimum ex eorum corporum concursione fortuita? Hoc qui existimat fieri potuisse, non intelligo, cur non idem putet, si innumerabiles

² Animabili sp. natura.] Probus Grammaticus apud Putsch. habet animali. benc.

³ Quasi vero non Grajus.] Hoc ad Pacuvium non pertinet, qui fuit Latinus, sed ad personam, quæ in fabula loquens inducebatur: ea erat Græca.

⁴ Audiamus. 7 Conjeci andimus.

⁵ Grajugena de isto.] Gratius correxit, Grajugenam te esse a. ipsa oratio: quod superiori, quasi v. non Grajus hoc dicat, optime consentit. placuit et Vossio.

⁶ Si mota loco sint.] Sc. ut vicina magis terræ fiant.

unius et viginti formæ litterarum vel aureæ, vel quales libet, aliquo conjiciantur, posse. ex his in terram excussis annales Ennii, ut deinceps legi possint, effici: quod nescio an ne in uno quidem versu possit tantum valere fortuna. Isti autem quemadmodum asseverant, ex corpusculis non 94 colore, non qualitate aliqua, quam ποιότητα Græci vocant, non sensu præditis, sed concurrentibus temere atque casu, mundum esse perfectum? vel innumerabiles potius in omni puncto temporis alios nasci, alios interire? Quod si mundum efficere potest concursus atomorum, cur porticum, cur templum, cur domum, cur urbem non potest? quæ sunt minus operosa, et multo quidem faciliora. Certe ita temere de mundo effutiunt, ut mihi quidem numquam hunc p. 45. admirabilem cæli ornatum, qui locusest proximus, suspexisse videantur. Præclare ergo Aristoteles, si essent, inquit, 95 qui sub terra semper habitavissent, bonis et illustribus domiciliis, quæ essent ornata signis, atque picturis, instructaque rebus iis omnibus, quibus abundant ii, qui beati putantur, nec tamen exissent umquam supra terram: accepissent autem fama, et auditione, esse quoddam numen, et vim deorum: deinde aliquo tempore, patefactis terræ faucibus, ex illis abditis sedibus evadere in hac loca, que nos incolimus, atque exire potuissent: cum repente terram, et maria, calumque vidissent; nubium magnitudinem, ventorumque vim cognovissent, adspexissentque solem, ejusque tum magnitudinem, pulcritudinemque, tum etiam efficientiam cognovissent, quod is diem efficeret, toto calo luce diffusa: cum autem terras nox opacasset, tum cælum totum cernerent astris distinctum, et ornatum, lunæque luminum varietatem tum crescentis, tum senescentis, eorumque omnium ortus, et occasus, atque in omni æternitate ratos, immutabilesque cursus: 7 hæc cum viderent, profecto et esse deos, et hac tanta opera deorum esse arbitrarentur. Atque hac quidem ille. Nos autem tenebras co- 38 gitemus tantas, quantæ quondam eruptione Ætnæorum igni- 96 um finitimas regiones obscuravisse dicuntur, ut per biduum nemo hominem homo agnosceret: cum autem tertio die sol illuxisset, tum ut revixisse sibi viderentur. Quod si hoc idem ex æternis tenebris contingeret, ut subito lucem

⁷ Hac cum viderent.] Int. inquam: est quam Mss. quidam habent: qua cum viderenim resumtio initii post longam paren-rent, ut ed. Ven. 1494. et aliæ. thesin, orationem longius tractam: quam-

adspiceremus: quænam species cæli videretur? Sed assiduitate quotidiana et consuetudine oculorum assuescunt animi: neque admirantur, neque requirunt rationes earum rerum, quas semper vident: proinde quasi novitas nos magis, quam magnitudo rerum debeat ad exquirendas causas excitare.

97 Quis enim hunc hominem dixerit, qui cum tam certos cæli motus, tam ratos astrorum ordines, tamque omnia inter se connexa et apta viderit, neget in his ullam inesse rationem, caque casu fieri dicat, quæ quanto consilio gerantur, nullo consilio assequi possumus? An cum machinatione quadam moveri aliquid videmus, ut sphæram, ⁸ ut horas, ut alia permulta; non dubitamus, quin illa opera sint rationis: cum autem impetum cæli admirabili cum celeritate moveri, vertique videamus, constantissime conficientem vicissitu-

rum omnium: dubitamus, quin ea non solum ratione fiant, 88 sed etiam excellenti quadam, divinaque ratione? Licet enim jam, remota subtilitate disputandi, oculis quodammodo contemplari pulcritudinem rerum earum, quas divina pro-

dines anniversarias, cum summa salute et conservatione re-

videntia dicimus constitutas.

Ac principio terra universa cernatur, locata in media 39 mundi sede, solida, et globosa, et undique ipsa in sese nutibus suis conglobata, vestita floribus, herbis, arboribus, frugibus. quorum omnium incredibilis multitudo, insatiabili varietate distinguitur. Adde huc fontium gelidas peremnitates, liquores perlucidos amnium, riparum vestitus viridissimos, speluncarum concavas altitudines, saxorum asperitates, impendentium montium altitudines, immensitatesque camporum: adde etiam reconditas auri, ar-99 gentique venas, infinitamque vim marmoris. Quæ vero, p. 46. et quam varia genera bestiarum vel cicurum, vel ferarum? qui volucrum lapsus, atque cantus? qui pecudum pastus? quæ vita silvestrium? Quid jam de hominum genere dicam? qui quasi cultores terræ constituti, non patiuntur eam, nec immanitate beluarum efferari, nec stirpium asperitate vastari: quorumque operibus agri, insulæ, litoraque collucent, distincta tectis, et urbibus. Quæ si, ut animis, sic oculis videre possemus, nemo cunctam intuens terram, 100 de divina ratione dubitaret. At vero quanta maris est pulcritudo? quæ species universi? quæ multitudo et varietas

⁸ Ut horas. | Hic necessario horologium intelligi debet. v. Clav.

insularum? quæ amœnitates orarum et litorum? quot genera, quamque disparia partim submersarum, partim fluitantium et innantium beluarum, partim ad saxa nativis testis inhærentium? Ipsum autem mare 9 sic terram appetens litoribus eludit, ut una ex duabus naturis conflata videatur. Exinde mari finitimus aer, 10 die et nocte distinguitur: is- 101 que tum fusus, et extenuatus sublime fertur; tum autem concretus, in nubes cogitur, humoremque colligens terram auget imbribus: tum effluens huc et illuc, ventos efficit. Idem annuas frigorum et calorum facit varietates: idemque et volatus alitum sustinet, et spiritu ductus alit et sustentat animantes. Restat ultimus, et a domiciliis nostris 40 altissimus, omnia cingens et coercens cali complexus, qui idem æther vocatur, extrema ora et determinatio mundi: in quo, cum admirabilitate maxima, igneæ formæ cursus ordinatos definiunt. E quibus sol, cujus magnitudine mul- 102 tis partibus terra superatur, circum eam ipsam volvitur, isque oriens et occidens, diem noctemque conficit et modo accedens, tum autem recedens, binas in singulis annis re- b. versiones ab extremo contrarias facit: ¹¹ quarum intervallo tum quasi tristitia quædam contrahit terram, tum vicissim lætificat, ut cum cælo hilarata videatur. Luna autem, quæ 103 est, ut ostendunt mathematici, major, quam dimidia pars terræ, iisdem spatiis vagatur, quibus sol: sed tum congrediens cum sole, tum digrediens, et cam lucem, quam a sole accepit, mittit in terras, et varias ipsa mutationes lucis habet: atque etiam tum subjecta atque opposita soli, radios ejus, et lumen obscurat, tum ipsa incidens in umbram terræ, cum est e regione solis, interpositu interjectuque terræ, repente deficit, iisdemque spatiis hæ stellæ, quas vagas dicimus, circum terram feruntur, eodemque modo oriuntur et occidunt: quarum motus tum incitantur, tum retardantur, sæpe etiam insistunt. Quo spectaculo nihil potest admirabilius esse, nihil pulcrius. Sequitur stellarum 104

9 Sic terram appetens litoribus cludit.] Edd. vett. habent cludit, ut Ven. 1494. specie, die clarus, nocte obscurus. pro claudit. Mss. fere eludit, ut Guelf. pro quo Davisius reposuit all'indit, quod certe tum latificat.] Haret hic frustra Davisius facilius est. et ita in hac re est et Topic. 7. Sensus est, sol cum ad alterum terminam, ubi tamen etiam libri quidam eluderet ha- brumam, recedit, terram contralit, frigore bent. mihi placet eludit, i. e. ambit, circipus adspectum tristem efficiens, tum recumdat. nam id sequentibus ut una e duacedens versus solstitium cam lætiorem bus naturis conflata videotur, melius conefficit, viriditate arborum, &c. venit, quam cludit et alludit.

10 Die et nocte distinguitur.] Nempe

¹¹ Quarum intervallo tum - - contrahit,

inerrantium maxima multitudo: 12 quarum ita descripta distinctio est, ut ex nota figurarum similitudine nomina inve-41 nerint. Atque hoc loco me intuens, Utar, inquit, carminibus Arati, cis, quæ a te admodum adolescentulo conversa. ita me delectant, quia Latina sunt, ut multa ex iis memoria teneam. Ergó, ut oculis 13 assidue videmus sine ulla mutatione, aut varietate,

> Cetera labuntur celeri calestia motu, Cum caloque simul noctesque diesque feruntur,

105 quorum contemplatione nullius expleri potest animus, naturæ constantiam videre cupientis.

> Extremusque adeo duplici de cardine vertex Dicitur esse polus.

Hunc circum ἄρκτοι duæ feruntur, numquam occidentes.

Ex his altera apud Graios Cynosura vocatur, Altera dicitur esse Helice;

- p. 47. cujus quidem clarissimas stellas totis noctibus cernimus, Quas nostri septem soliti vocitare Triones.
 - 106 Paribusque stellis similiter distinctis cundem cæli verticem lustrat parva Cynosura.

Hac fidunt duce nocturna Phanices in alto. Sed prior illa magis stellis distincta refulget, Et late prima confestim a nocte videtur. Hec vero parva est: sed nautis usus in hac est. Nam cursu interiore brevi convertitur orbe.

42 Et quo sit earum stellarum admirabilior adspectus,

Has inter, veluti rapido cum gurgite flumen, Torvu' Draco scrpit, subter supraque revolvens Sese, conficiensque sinus e corpore flexos.

107 14 Ejus cum totius est præclara species, in primis suspicienda est figura capitis atque ardor oculorum.

> Huic non una modo caput ornans stella relucet, Verum tempora sunt duplici fulgore notata, E trucibusque oculis duo fervida lumina flagrant, Atque uno mentum radianti sidere lucet: Obstipum caput, et tereti cervice reflexum Obtutum in cauda majoris figere dicas.

- figuras efficiant, similes animantibus, &c. illas. unde nomina acceperunt. Pro notarum Mss. quidam etiam Gu. et edd. vett. nota: mis.] Puto ante in primis addendum esse quod non displicet.
- 12 Quarum ita descripta distinctio est.] 13 Assidue videmus.] Sc. stellas fixas: Quæ ita collocatæ sunt et dispositæ, ut puto verbum aliquod excidisse, e. c.
 - 14 Fjus cum totius e. p. species, in pritum, quod respondeat vo cum.

LIBER SECUNDUS.

Et reliquum quidem corpus draconis totis noctibus cer- 108 nimus:

Hoc caput hic paullum sese, subitoque recondit, Ortus ubi atque obitus 15 parte admiscentur in una.

Id autem caput,

Attingens defessa velut mærentis imago. Vertitur:

quam quidem Græci

Engonasin vocitant, genibus quia nixa feratur. Hic illa eximio posita est fulgore Corona.

Atque hæc quidem a tergo: propter caput autem Angui- 109 tenens:

Quem claro perhibent Ophiuchum nomine Graji.

Hic pressu duplici palmarum continet anguem,
Ejus et upse manet religatus corpore toto:

Namque virum medium scrpens 16 sub pectora cingit.

Ille tamen nitcus graviter vestigia ponit,
Atque oculos urget pedibus, pectusque Nepai.

Septem autem triones sequitur

Arctophylax, vulgo qui dicitur esse Bootes: Quod quasi temone adjunctam præ se quatit Arctum.

Dein quæ sequuntur. Huic enim Booti

110

— Subter pracordia fixa videtur Stella micans radiis Arcturus nomine claro:

cui subjecta fertur,

Spicum illustre tenens splendenti corpore Virgo.

Atque ita demetata signa sunt, ut in tantis descriptionibus 43 divina sollertia appareat.

Et natos Geminos invises sub caput Arcti. Subjectus media est cancer, pedibusque tenetur Magnu' Leo, tremulam quatiens e corpore flammam-

Auriga

Sub læva Geminorum obductus parte feretur, Adversum caput huic Helice truculenta tuetur. At Capra lavum humerum clara obtinet.

Tum quæ sequuntur,

Verum hæc est magno atque illustri prædita signo. Contra Hædi exiguum jaciunt mortalihus ignem.

15 Parte admiscentur in una.] I. č. ubi 16 Sub pectora.] Puto pectore; nisi sub oriens et occidens conjunguntur. de plagis et engit distinctedicuntur pro succingit. coli sermo est.

Cujus sub pedibus

Corniger est valido connexus corpore Taurus.

111 Ejus caput stellis conspersum est frequentibus

p. 48. Has Graci stellas, Hyadas vocitare sucrunt:

> a pluendo; νειν enim est pluere. Nostri imperite suculas: ¹⁷ quasi a subus essent, non ab imbribus nominatæ. norem autem Septentrionem Cepheus passis palmis 18 terga subsequitur.

> > Namque ipsum ad tergum Cynosuræ vertitur Arcti.

Hunc antecedit

Obscura specie stellarum Cassiopea. Hanc autem illustri versatur corpore propter Andromeda, aufugiens adspectum mæsta parentis. Huic Equus ille jubam quatiens fulgore micanti, Summum contingit caput alvo: stellaque jungens Una, tenet duplices communi lumine formas, Æternum ex astris cupiens connectere nodum. Exin contortis Aries cum cornibus haret.

Quem propter

Pisces, quorum alter paullum pralabitur ante, Et magis horriferis aquilonis tangitur auris.

44 Ad pedes Andromedæ Perseus describitur,

112

Quem summa ab regione aquilonis flamina pulsant. At 19 propter lævum genus omni ex parte locatas Parvas Vergilias tenui cum luce videbis. Inde 20 Fides leviter posita, et convexa videtur. Inde est ales avis lato sub tegmine cali.

Capiti autem Equi proximat Aquarii dextra, totusque deinceps Aquarius.

> Tum gelidum valido de pectore frigus anhelans, ²¹ Corpore semifero magno Capricornus in orbe. Quem cum perpetuo vestivit lumine Titan, Brumali flectens contorquet tempore currum.

- 17 Quasi a subus essent.] Sic Ms. Guelf. sic et in Mas. reperit Davisius. Vulgo est suibus.
- 18 Terga subsequitur.] Davisius e Ms. dedit a tergo. bene.
- 19 Propter lavum genus.] Genu cum docent Grammatici et hic ad evitandum dum setigero. hiatum a Ciccrone positum videtur.
- 20 Fides - et convera.] Int. Citharam. Convexa habent plures Mss. etiam Guelf. item editiones veteres quædam Ven. 1494. Mediol. Ascens. Sensus esse videtur, leniter acclinata ad pedes Andromedæ.
- 21 Corpore semifero.] Quia ex capro et aliis Mss. apud Davisium habet Guelf. at pisce compositus est, semiferum dixit, ob edd. genus, quod pro genu olim dictum setosam partem alteram, nisi forte legen-

M3

114

Hinc autem adspicitur,

Ut sese ostendens emergit Scorpius alte Posteriore trahens flexum vi corporis arcum, Quem propter nitens pennis convolvitur ales. At propter se Aquila ardenti cum corpore portat.

Deinde Delphinus.

Exinde Orion obliquo corpore nitens.

Quem subsequens,

Fervidus ille Canis stellarum luce refulget

Post Lepus subsequitur,

Curriculum numquam defesso corpore sedans. At Canis ad caudam serpens prolabitur Argo. Hanc Aries tegit, et squamoso corpore Pisces, Fluminis illustri tangentem corpore ripus.

⁹² Quem longe serpentem et manantem

- adspicies, proceraque Vincla videbis, Quæ retinent Pisces caudarum a parte locuta. Inde Nepæ cernes propter fulgentis acumen, Aram, quam flatu permulcet spiritus austri.

Propter quæ Centaurus

Cedit, Equi partes properans 23 submergere chelis. Hic dextram porgens, quadrupes qua vasta tenetur, Tendit, et illustrem truculentus 24 cedit ad aram. Hic sese 25 infernis de partibus erigit Hydra :

cujus longe corpus est fusum;

In medioque sinu fulgens Cratera relucet. Extremam niteus plumato corpore Corvus Rostro tundit: et hic Geminis est ille sub ipsis Ante-Canem, Grajo Procyon qui nomine fertur.

Hæc omnis descriptio siderum, atque hic tantus cæli omatus, ex corporibus huc et illuc, casu et temere 26 concursantibus potuisse effici, cuiquam sano videri potest? aut vero alia quæ natura, mentis et rationis expers, hæc efficere p. 49.

22 Quem longe.] Sic Mss. ctiam Guelf. et edd. pr. recentiores quam. quem refertur ad fluvius, quod verbum latet in flumen. exempla plura hujusmodi sunt apud veteres Græcos et Latinos.

23 Submergere chelis.] Sic Ms. Guelf. sius. Sensus est idem in vulgata lectione. tur. v. Clavis in concursare.

24 Cedit ad aram.] Reposui cedit. i. e. vadit, pro vulg. cadit e Ms Guelf. sic legendum esse mihi semper visum est.

25 Infernis de partibus.] De pro e dedi cum Davisio, sic et Ms. Guelf, et edd. vett.

26 Concursantibus.] Davisius e Mss. et edd. recentiores, at vett. cetis. chelæ quibusdam dedit cursuntibus, quia non sunt apud Aratum. Pro submergere Mss. sermo sit de atomis concursantibus, ut quidam subjungere, quod recepit Davi- supra. sed et concursare pro cursare dicipotuit, quæ non modo ut fierent, ratione eguerunt, sed intelligi qualia sint, sine summa ratione non possunt?

Nec vero hæc solum admirabilia, sed nihil maius, quam 45 quod ita stabilis est mundus, atque ita cohæret ad permanendum, ut nihil ne excogitari quidem possit aptius, omnes enim partes ejus undique medium locum capessentes, nituntur æqualiter. maxime autem corpora inter se juncta permanent, cum quodam quasi vinculo circumdato colligantur: quod facit canatura, quæ per omnem mundum omnia mente, et ratione conficiens funditur, et ad medium ra-116 pit, et convertit extrema. Quocirca si mundus globosus est, ob eamque causam omnes ejus partes undique æquabiles, ipsæ per se, atque inter se continentur: contingere idem terræ necesse est, ut, omnibus ejus partibus in medium vergentibus, (id autem medium, infimum in sphæra est) nihil interrumpat, quo labefactari possit tanta contentio gravitatis et ponderum. Eademque ratione mare, cum supra terram sit, medium tamen terræ locum expetens, conglo-· batur undique æquabiliter, neque redundat umquam, neque 117 effunditur. Huic autem continens aer, 27 fertur ille quidem levitate sublimi, sed tamen in omnes partes se ipse fundit. itaque et mari continuatus, et junctus est, et natura fertur ad cælum: cujus tenuitate, et calore temperatus, vitalem, et salutarem spiritum præbet animantibus. Quem complexa summa pars cæli, 28 quæ æthra dicitur, et suum retinet ardorem tenuem, et nulla admistione concretum, et cum 46 aeris extremitate conjungitur. In æthere autem astra volb. vuntur; quæ se et nixu suo congiobata continent: et forma ipsa, figuraque, sua momenta sustentant. sunt enim rotunda: quibus formis, ut ante dixisse videor, minime no-118 ceri potest. Sunt autem stellæ natura flammeæ, quocirca terræ, maris, aquarum vaporibus aluntur iis, qui a sole ex agris tepefactis, et ex aquis excitantur: quibus altæ, renovatæque stellæ, atque omnis æther, refundunt eadem, et

²⁷ Fertur ille q. levitate sublimi.] Sic lime vel in sublimi. omnes edd. quas vidi: nisi quod Davisius e var. lect. quorumdam Mss. in mar- dam et edd. Bonon, Mediol. Ascens. et gine edidit sublimis. et potuit littera ultima absorberi prima sequentis verbi sed: putem tamen vulgatum defendi posse, si dam vel atherea. Davisius edidit ather: non accipitur pro epitheto levitatis, quod et sic alibi in his libris dicit Cicero et staesset ineptum, sed absolute pro in sublimi. tim post: in athere autem. sed ita deberet main et alibi sublime ponitur pro in sub- esse, qui æther dicitur.

²⁸ Qua athra dicitur.] Sic Mss. quiinde a Victorio alia, pro eo, quod ante edebatur, athera, ut est in Mss. quibus-

rursum trahunt indidem, nihil ut fere intereat, aut admodum paullulum, quod astrorum ignis, et ætheris flamma consumat. Ex quo eventurum nostri putant id, de quo Panætium addubitare dicebant, ut ad extremum omnis mundus ignesceret, cum, humore consumto, neque terra ali posset, neque remearet aer: cujus ortus, aqua omni exhausta, esse non posset: ita relingui nihil præter ignem; a quo rursum animante, ac deo renovatio mundi fieret, atque idem ornatus oriretur. Nolo in stellarum ratione multus vobis videri, 119 maximeque earum, quæ errare dicuntur. quarum tantus est concentus ex dissimillimis motibus, ut, cum summa Saturni refrigeret: media Martis incendat, his interjecta Jovis illustret, et temperet, infraque Martem duæ Soli obediant. ipse Sol mundum omnem sua luce compleat, ab coque Luna illuminata graviditates, et partus afferat, maturitatesque gignendi. Quæ copulatio rerum, et quasi consentiens ad mundi incolumitatem coagmentatio naturæ, quem non movet: hunc horum nihil umquam reputavisse certo scio.

²⁹ Age ut a coelestibus rebus ad terrestres veniamus; quid 47. est in his, in quo non natura ratio intelligentis appareat? 120 Principio, corum, quæ gignuntur e terra, stirpes et stabilitatem dant iis, quæ sustinent, et ex terra succum trahunt, p. 50. quo alantur ca, qua radicibus continentur: obducunturque libro, aut cortice trunci, quo sint a frigoribus et caloribus tutiores. Jam vero vites sic claviculis adminicula, tamquam manibus, apprehendunt, atque se ita erigunt, ut animantes. Quin etiam 30 a caulibus brassicisque, si propter sati sint, ut a pestiferis, et nocentibus, refugere dicuntur, nec eos ulla ex parte contingere. Animantium vero quan- 121 ta varietas est? quanta ad eam rem vis, ut in suo quæque genere permaneant? quarum aliæ coriis tectæ sunt, aliæ villis vestitæ, aliæ spiuis hirsutæ: pluma alias, alias squama videmus obductas: alias esse cornibus armatas, alias habere effugia pennarum. Pastum autem animantibus large, et copiose natura eum, qui cuique aptus erat, comparavit. Enumerare possum ad cum pastum capessendum, conficiendumque, quæ sit in figuris animantium, et quam sollers, subtilisque descriptio partium, quamque admirabilis

29 Age ut a calestibus.] Semper milii pro glossa habet Davisius, quia a caulibus visum est, legendum esse Atque. nam Age non differt. sed tamen et Plinius H. N. non aptum h. l. XVII, 24. odit vitia et caulem et olus

³⁰ A caulibus brassicisque. Brassicis omne.

fabrica membrorum. omnia enim, quæ quidem intus inclusa sunt. ita nata, atque ita locata sunt, ut nihil eorum supervacaneum sit, nihil ad vitam retinendam non necessarium. 122 Dedit autem eadem natura beluis et sensum, et appetitum; ut altero conatum haberent ad naturales pastus capessendos, altero secernerent pestifera a salutaribus. Jam vero alia animalia gradiendo, alia serpendo ad pastum accedunt, alia volando, alia nando: cibumque partim oris hiatu, et dentibus ipsis capessunt, partim unguium tenacitate arripiunt, partim aduncitate rostrorum: alia sugunt, alia carb. punt, alia vorant, alia mandunt. Atque ctiam aliorum ca est humilitas, ut cibum terrestrem rostris facile contingant. Quæ autem altiora sunt, ut anseres, ut cygni, ut grues, ut cameli; adjuvantur proceritate collorum. Manus etiam data elephantis, quia propter magnitudinem corporis diffi-48 ciles 31 aditus habebant ad pastum. At, quibus bestiis erat is cibus, ut alius generis bestiis vescerentur, aut vires natura dedit, aut celeritatem, data est quibusdam etiam machinatio quædam, atque sollertia: ut in arancolis, aliæ quasi rete texunt, ut, si quid inhaserit, conficiant: alia autem 32 ex inopinato observant, et si quid incidit, arripiunt. idque consumunt. Pina vero, 33 (sic enim Græce dicitur) duabus grandibus patula conchis, cum parva squilla quasi societatem coit comparandi cibi. itaque cum pisciculi parvi in concham hiantem innataverint, tum 34 admonita squillæ pina morsu, comprimit conchas. Sic dissimillimis bes-124 tiolis communiter cibus quæritur. 35 In quo admirandum est, congressune aliquo inter se, an jam inde ab ortu naturæ ipsæ congregatæ sint. Est ctiam admiratio nonnulla in bestiis aquatilibus iis, quæ gignuntur in terra: veluti crocodili, fluviatilesque testudines, quædamque serpentes ortæ extra aquam, simul ac primum niti possunt, aquam persequuntur. Quin etiam anatum ova gallinis sæpe supponimus; e quibus pulli orti primum aluntur ab iis, ut a matribus, 36 a quibus exclusi, fotique sunt: deinde eas relin-

et edd. vett. quibusdam est habeant, in squillæ pina morsu. Ms. Guelf. habeat.

Davisius, abest et Ms. Guelf.

turali.

36 A quibus exclusi fotique sunt.] Est

in the standard admenita squil
iv dià deciv. a quibus fovendo exclusi sunt

³¹ Aditus habebant ad pastum.] In Mss. la pinæ morsu, unde scribendum admonita

³⁵ În quo admirandum est.] I. c. viden-32 Ut ex inopinato.] Ut bene delevit dum et quærendum est ob admirabilitatem rei sic et alibi admirari dicitur. v. 33 Sie enim Grace dicitur.] Hoc frigide Clav. mox ipsa est sua sponte, impetu na-

³⁶ A quibus exclusi fotique sunt.] Est

quunt, et effugiunt sequentes, cum primum aquam, quasi naturalem domum, videre potuerunt. Tantam ingenuit animantibus conservandi sui natura custodiam. Legi etiam 49 scriptum, esse avem quandam, qua Platalea nominaretur: p. 51. eam sibi cibum quærere advolantem ad eas aves, quæ se in mari mergerent: quæ cum emersissent, piscemque cepissent, usque eo premere earum capita mordicus, dum illæ captum amitterent; id quod ipsa invaderet. Eademque hæc avis scribitur conchis se solere complere, easque, cum stomachi calore concoxerit, evomere, atque ita eligere ex iis, 37 quæ sunt esculenta. Ranæ autem marinæ dicuntur 125 obruere sese arena solere, et moveri prope aquam: ad quas. quasi ad escam, pisces cum accesserint, confici a ranis. atque consumi. Milvo est quoddam bellum quasi naturale cum corvo, ergo alter alterius, ubicumque nactus est, ova frangit. Illud vero ab Aristotele animadversum, a quo pleraque, quis potest non mirari? Grues, cum loca calidiora petentes maria transmittant, trianguli efficere formam, eius autem summo angulo aer ab iis adversus pellitur: deinde sensim ab utroque latere, tamquam remis, ita pennis cursus avium levatur. Basis autem trianguli, quam grues efficiunt, ea tamquam a puppi, ventis adjuvatur: hæque in tergo prævolantium colla et capita reponunt, quod quia ipse dux facere non potest, quia non habet ubi nitatur, revolat, ut ipse quoque quiescat. In ejus locum succedit ex iis, quæ acquierunt: eaque vicissitudo in omni cursu conservatur, Multa ejusmodi proferre possum: sed genus ipsum 126 videtis. Jam vero illa etiam notiora, quanto se opere custodiant bestiæ, ut in pastu circumspectent, ut in cubilibus delitescant. Atque illa mirabilia. Quid ea, quæ nuper, 50 id est paucis ante sæculis, medicorum ingeniis reperta sunt? vomitione canes; purgatu autem 38 alvos ibes Ægyptiæ curant. Auditum est, pantheras, quæ in barbaria ve- b. nenata carne caperentur, remedium quoddam habere; quo cum essent usæ, non morerentur: capras autem in Creta feras, cum essent confixæ venenatis sagittis, herbam quærere, quæ dictamnus vocaretur; quam cum gustavissent, sagittas excidere dicunt e corpore. Cervæque paulo ante 127

37 Qua suntesculentà.] Legendum sint. aut legendum alvi ut vomitio et purgatio 38 Alvos ibes Egyptia curant.] Alvos alvi sint duo diversa remedia curationis. commune est vomitioni et purgationi. formire in h. l. variant libri. te et transponendum est post Egyptia.

partum perpurgant se quadam herbula, quæ Seselis dicitur. Jam illa cernimus, ut contra metum et vim suis 39 se armis quæque defendat. Cornibus tauri, apri dentibus, morsu leones; aliæ fuga se, aliæ occultatione tutantur: atramenti effusione sepiæ, torpore torpedines, multæ etiam insectan-51 tes odoris intolerabili fœditate depellunt. Ut vero perpetuus mundi esset ornatus, magna adhibita cura est a providentia deorum, ut semper essent et bestiarum genera, et arborum, omniumque rerum, 40 quæ altæ aut radicibus a terra, aut stirpibus continerentur, quæ quidem omnia eam vim seminis habent in se, ut ex uno plura generentur; idque semen inclusum est in intima parte carum baccarum, quæ ex quaque stirpe funduntur: iisdemque seminibus et homines affatim vescuntur, et terræ ejusdem generis stirpi-128 um renovatione complentur. Quid loquar, quanta ratio in bestiis ad perpetuam conservationem earum generis appareat? nam primum aliæ mares, aliæ feminæ sunt: quod perpetuitatis causa machinata natura est. Deinde partes corporis et ad procreandum, et ad concipiendum aptissimæ: et in mare, et in fæmina commiscendorum corporum miræ libidines. Cum autem in locis semen insedit, rapit omnem fere cibum ad sese, 41 coque septum fingit animal: quod cum 42 ex utero elapsum excidit; in iis animantibus, quæ lacte aluntur, omnis fere cibus matrum lactescere inp. 52. cipit: eaque, que paullo ante nata sunt, sine magistro, duce natura, mammas appetunt, earumque ubertate saturantur. Atque, ut intelligamus, nihil horum esse fortuitum, et hæc omnia esse opera providæ sollertisque naturæ; quæ multiplices fætus procreant, ut sues, ut canes, his mammarum data est multitudo: quas easdem paucas habent eæ 129 bestiæ, quæ pauca gignunt. Quid dicam, quantus amor bestiarum sit in educandis custodiendisque iis, quæ procreaverunt, usque ad eum finem, dum possint se ipsa de-

39 Se armisquæque defendat.] Davisius tum stirpium mentio. malit defendant quod placet. int. bestiæ: et sequitur pluralis, tauri, apri, &c.

quæ altæ a terra, cum adolevere terræ nu- tum non bene convenit verbo fingit. trientis succo, autr. a. st. c. radicihus con-tinentur plantæ, olcra et similia, stirpibus mus in elapsum excidit non placet. vereor quentia videntur suadere, in quibus tan- lucem.

⁴¹ Loque septum fingit animal.] Gruterus conjecit captum: sed septum bene 40 Que alte aut radicibus a terra, &c.] convenit seqq. ex utero excidit: nam sep-Valde variant libri. Lenissimum reme-dium putem a terra adjungi verbo altæ: tur embryo ad maturitatem usque. et cæp-

arbores, nisi pro aut malis ac, quod se- ne in excidit sit vitium. an fuit exiit sc. in

fendere? etsi pisces, ut aiunt, ova cum genuerunt, relinquunt. facile enim illa aqua et sustinentur, et fætum fun-Testudines autem, et crocodilos dicunt, cum in 52 terra partum ediderint, obruere ova, deinde discedere, ita et nascuntur, et educantur ipsa per sese. Jam gallinæ, avesque reliquæ et quietum requirunt ad pariendum locum, et cubilia sibi nidosque construunt, eosque quam possunt mollissime substernunt, ut quam facillime ova serventur : ex quibus pullos cum excluserint, ita tuentur, ut et pennis foveant, ne frigore lædantur: et. si est calor a sole, se opponant. Cum autem pulli pennulis uti possunt, tum volatus eorum matres prosequuntur; reliqua cura liberantur. 43 Ac- 130 cedit ad nonnullorum animantium, et carum rerum, quas terra gignit, conservationem, et salutem, hominum etiam sollertia, et diligentia. Nam multæ et pecudes, et stirpes sunt, quæ sine procuratione hominum salvæ esse non pos-Magnæ etiam opportunitates ad cultum hominum. atque abundantiam, aliæ aliis in locis reperiuntur. Ægyptum Nilus irrigat, et, cum tota æstate obrutam, oppletamque tenuit, tum recedit, mollitosque, et oblimatos agros ad serendum, relinquit. Mesopotamiam fertilem efficit Eu- b. phrates: in quam quotannis quasi novos agros invehit. Indus vero, qui est omnium fluminum maximus, non aqua solum agros lætificat, et mitigat, sed eos etiam conserit, magnam enim vim seminum secum frumenti similium dicitur deportare. Multaque alia in aliis locis commemorabilia 131 proferre possum: multos fertiles agros, alios aliorum fructuum. Sed illa quanta benignitas naturæ, quod tam multa 53 ad vescendum, tam varia, tamque jucunda gignit: neque ea uno tempore anni; ut semper et novitate delectemur, et Quam tempestivos autem dedit, quam salutares non modo hominum, sed etiam pecudum generi, iis denique omnibus, quæ oriuntur e terra, ventos Etesias? quorum flatu nimii temperantur calores. Ab iisdem etiam maritimi cursus celeres, et certi diriguntur. Multa prætereunda sunt: et tamen multa dicuntur. Enumerari enim non possunt 132 fluminum opportunitates: æstus maritimi multum accedentes et recedentes: montes vestiti, atque silvestres: salinæ ab ora maritima remotissima: medicamentorum salutarium

43 Accedit etiam - - hominum etiam sollertia.] Prius etiam delevi : utrumque absesse potest, nedum alterum debet.

VOL. IV. P. 1.

plenissimæ terræ: artes denique innumérabiles, ad victum, et ad vitam necessariæ. Jam diei, noctisque vicissitudo conservat animantes, tribuens aliud agendi tempus, aliud quiescendi. Sic undique omni ratione concluditur, mente consilioque divino omnia in hoc mundo ad salutem omnium conservationemque admirabiliter administrari.

44 Sin quæret quispiam, cujusnam causa tantarum rerum molitio facta sit: arborumne et herbarum? quæ quamquam sine sensu sunt, tamen a natura sustinentur. at id quidem p. 53. absurdum est. An bestiarum? nihilo probabilius, deos mutarum, et nihil intelligentium causa tantum laborasse. Quorum igitur causa, quis dixerit, effectum esse mundum? Eorum scilicet animantium, quæ ratione utuntur. hi sunt dii, et homines: quibus profecto nihil est melius, ratio est enim, quæ præstat omnibus, ita fit credibile, deorum, et hominum causa factum esse mundum, quæque in eo sint, 54 omnia. 45 Faciliusque intelligetur, a diis immortalibus hominibus esse provisum, si erit tota hominis fabricatio perspecta, omnisque humanæ natura: figura, atque perfectio. Nam cum tribus rebus animantium vita teneatur, cibo, potione, spiritu: ad hæc omnia percipienda os est aptissimum: quod adjunctis naribus spiritu augetur. Dentibus autem in ore constructis manditur, atque ab his extenuatur, et molitur cibus, eorum adversi acuti morsu dividunt escas, intimi autem conficiunt, qui genuini vocantur: quæ confec-135 tio etiam a lingua adjuvari videtur. Linguam autem adradices ejus hærens excipit stomachus: quo primum illabuntur ea, quæ accepta sunt: oris utraque ex parte tonsillas attingens, palato extremo atque intimo terminatur. Atque is, agitatione et motibus linguæ cum depulsum et quasi detrusum cibum accepit, 46 depellit. Ipsius autem partes eæ, quæ sunt infra id, quod devoratur, dilatantur: quæ 136 autem supra, contrahuntur. Sed cum aspera arteria, (sic enim a medicis appellatur) ostium habeat, adjunctum lin-

44 Sin quarat quispiam.] In quarat va-veteres. Mss. etiam Guelf. et edd. in riant libri, plerique habent quaret, Ms. Guelf quareret, mihi forma Sin quarat non placet, nam non convenit consequen-ti et id quidem absurdum est. Ego putem sin delendum esse, ita bene membra sibi est: Quorum igitur causa quis dixerit effectum esse mundum.

primis recentiores, intelligitur, non bene. intelligetur ctiam Davisius edidit.

46 Depellit.] Sc. in ventriculum s. alvum, si tamen vera est lectio: quod dubium videtur, cum præcedat depulsum. respondent, similiter post in altera parte. Davisius conjecit deglutit, sed depulsum illud pertinet ad partes deferentes cibum comminutum ad stomachum.

⁴⁵ Fac. intelligetur.] Sic edd. quædam

guæ radicibus, paullo supra, quam ad linguam stomachus annectitur, eaque ad pulmones usque pertineat, excipiatque animam cam, quæ ducta sit spiritu, eandemque a pulmonibus respiret, et reddat: tegitur quodam quasi operculo: quod ob eam causam datum est, ne, siquid in eam cibi forte incidisset, spiritus impediretur. Sed cum alvi natura. b. subjecta stomacho, cibi et potionis sit receptaculum: pulmones autem, et cor extrinsecus spiritum adducant: in alvo multa sunt mirabiliter effecta, 47 quæ constat fere e ner-Est autem multiplex et tortuosa, arcetque et continet, sive illud aridum est, sive humidum, 48 quod recipit, ut id mutari et concoqui possit; eaque tum adstringitur. tum relaxatur, atque omne, quod accipit, cogit et confundit: ut facile et 40 calore, quem multum habet, exterendo cibo et præterea spiritu omnia cocta atque confecta in reliquum corpus dividantur. In pulmonibus autem inestra- 55 ritas quædam, et assimilis spongiis mollitudo, ad hauriendum spiritum aptissima: qui tum se contrahunt adspirantes, tum respiritu dilatant, ut frequenter ducatur 50 cibus animalis, quo maxime aluntur animantes. Ex intestinis au- 107 tem, et alvo secretus a reliquo cibo succus is, quo alimur, permanat ad jecur, per quasdam 51 a medio intestino usque ad portas jecoris, (sic enim appellant) ductas et directas vias, quæ pertinent ad jecur, eique adhærent. Atque 52 inde aliæ pertinentes sunt, per quas 53 cadit cibus a jecore delapsus. Ab eo cibo cum est secreta bilis, iique humores, qui ex renibus profunduntur: reliqua se in sanguinem vertunt, ad casdemque portas jecoris confluent, ad quas omnes ejus viæ pertinent: per quas lapsus cibus, in hoc ipso loco in eam venam, quæ cava appellatur, confunditur, perque eam ad cor 54 confectus jam coctusque perlabitur: a corde

47 Quæ constant fere e nervis.] E Ms. Ursini Davisius recepit constat ut ad alvum referatur, bene, nam mirabiliter effecta non ad materiam alvi pertinent, sed ad alvum ipsam.

48 Quod recipit.] Melius videatur recepit: sed et mox, in simili structura est

accipit.

⁴⁹ Calore, quem multum habet, exteren-do cibo et p.] Vulgo male interpunxere post cibo; ut ext. c. pertineret ad calorem. nam ext. c. est alterum, quo cibus conficitur, nec calore conteritur cibus, tertium cebatur succus. spiritus.

⁵⁰ Cibus animalis.] Eleganter sic aer

⁵¹ A Medio intestino.] Gr. μεσεντερίφ. 52 Inde alia pertinentes sunt. | Pertinentes hic non concoquo, puto in co verbo latere, quod corruptum sit: nisi plane est insititium, nam potest commode ab-

⁵³ Cadit cibus a jecore delapsus.] Edidi cum Davisio delapsus: nam vulg. dilapsus prorsus est ab h. l. alienum. Cibus est is, quem Gr. chylum appellant: ante di-

⁵⁴ Confectus jam coctusque.] Coctusque

autem in totum corpus distribuitur per venas admodum p. 54. multas, in omnes partes corporis pertinentes. Quemadmodum autem reliquiæ cibi depellantur tum adstringentibus se intestinis, tum relaxantibus, haud sane difficile dictu est: sed tamen prætereundum est, ne quid habeat injucunditatis oratio. 55 Illa potius explicetur incredibilis fabrica naturæ. Nam quæ spiritu in pulmones anima ducitur, ea calescit primum 56 ab eo spiritu, deinde contagione pulmonum: ex eaque pars redditur respirando, pars concipitur cordis parte quadam, ⁵⁷ quem ventriculum cordis appellant: cui similis alter adjunctus est, in quem sanguis a iccore per venam illam cavam influit. Eoque modo ex his partibus et sanguis per venas in omne corpus diffunditur, et spiritus per arterias. Utræque autem crebræ multæque toto corpore intextæ vim quandam incredibilem artificiosi operis 139 divinique testantur. Quid dicam de ossibus? quæ subjecta corpori, mirabiles commissuras habent, et ad stabilitatem aptas, et ad artus finiendos accommodatas, et ad motum, et ad omnem corporis actionem. Huc adde nervos, a quibus artus continentur; eorumque implicationem toto corpore pertinentem: qui, 58 sicut venæ et arteriæ, a corde tracti, et profecti, in corpus omne ducuntur. Ad 56 hanc providentiam naturæ tam diligentem, tamque soller-140 tem, adjungi multa possunt, e quibus intelligatur, quantæ res hominibus a deo, quamque eximiæ tributæ sint: qui primum eos humo excitatos celsos et erectos constituit. ut deorum cognitionem, cælum intuentes, capere possent. Sunt enim ⁵⁹ e terra homines non ut incolæ atque habitatores, sed quasi spectatores superarum rerum atque cælestium, quarum spectaculum ad nullum aliud genus animanti-

pro vulgato coactusque edidi cum Ald. rectius esse quem: denique sic reperi in fine juncta sunt confectus coctusque.

55 Illa potius e. i. fabrica.] Illa, cujus supra mentio facta in pulmonibus.

56 Ab eo spiritu, deinde contagione pulmonum.] A spiritu sc. eo, quo ducitur in pulmones anima - - contagione p. quia pulmones sunt calidi, et contactu suo animæ calorem addunt. Igitur nil me hic offendit. sed Mss. ctiam Guelf. et edd. vett. habent coagitatione, quod et Davisius revocavit. Contagione melius et Ciceroni

57 Quam vent. c. app.] Semper putavi,

min. recepit et Davisius, sic et c. 54. in ed. Mediol. itaque non dubitavi recipere.

58 Sicut v. et arteriæ, a corde tructi et profecti.] Vulgo est tractæ et profectæ. sed hæc prædicata aptiora sunt nervis: unde sic correxere Buherius et Davisius, ut nos edidimus. Veteres credebant nervos a corde duci.

59 E terra homines.] Facile intelligitur vitium in e terra. Davisius correxit in terra: magis placet Pearcii sententia, hæc verba loco mota putantis et ad superiora cælum intuentes transponentis, ut et edidit Alemannus.

um pertinet: Sensus autem, interpretes ac nuntii rerum, in capite, tamquam in arce, mirifice ad usus necessarios et b. facti. et collocati sunt. Nam oculi, tamquam speculatores, altissimum locum obtinent: ex quo plurima conspicientes. fungantur suo munere. Et aures cum sonum percipere 141 debeant, 60 qui natura sublime fertur; recte in altis corporum partibus collocatæ sunt. Itemque nares, eo quod omnis odor 61 ad supera fertur, recte sursum sunt: et quod cibi et potionis iudicium magnum earum est, non sine causa vicinitates oris secutæ sunt. Jam gustatus, 62 qui sentire eorum, quibus vescimur, genera debet, habitat in ea parte oris, qua esculentis, 63 et potulentis iter natura patefecit. Tactus autem toto corpore æquabiliter fusus est, ut omnes ictus, omnesque nimios et frigoris, et caloris appulsus 64 sentire possemus. Atque, ut in ædificiis architecti avertunt ab oculis, et naribus dominorum ea, quæ profluentia necessario tætri essent aliquid habitura: sic natura ressimiles procul amandavit a sensibus. Quis vero opifex, præter 57 naturam, qua nihil potest esse callidius, tantam sollertiam 142 persequi potuisset in sensibus? quæ primum oculos membranis tenuissimis vestivit, et sepsit: quas primum perlucidas fecit, ut per eas cerni posset; firmas autem, ut continerentur. Sed lubricos oculos fecit, et mobiles, ut et declinarent, siguid noceret: et adspectum, quo vellent, facile converterent, aciesque ipsa, qua cernimus, quæ pupula vocatur, ita parva est, ut ea, quæ nocere possint, facile vitet: palpebræque, quæ sunt tegmenta oculorum, 65 mollissimæ tactu, ne læderent aciem, eptissime factæ et ad p. 55. claudendas pupulas, ne quid incideret, et ad aperiendas: idque providit, ut identidem fieri posset cum maxima celeritate. Munitæque sunt palpebræ tamquam vallo pilorum: 143

cero in hac forma non solet addere in. varient, et alii pluresque potulentum haquia et a nonnullis libris abest cum Da- beant. visio delevimus.

etiam Guelf. et edd. vett. superiora.

⁶² Qui sentire - - debet. | Sic edd. vett. Ven. 1494. Mediol. Ascens. Ald. &c. recte. Vulgo male deberet.

^{• 60} Qui natura in sublime fertur.] Ci- auctores latinos reperitur, sed ita, ut Mss.

⁶⁴ Sentire possimus.] Quia pendet a 61 Ad supera fertur.] Mss. plures fusus est, legendum est possemus, sie supra : eos erectos constituit, ut deorum cognitionem capere possent, similiter peccatum est infra c. 60.

⁶⁵ Mollissimæ tactu - - aptissime factæ.] 63 Et potulentis.] Sic Mss. plerique Si vera est lectio, pendet a palpebræ. sed etiam Guelf. et edd. vett. nisi quod quæaptius referuntur hæc ad vicinius tegudam habent poculentis, ut Ven. et Bonon.

1494. Mediol. Ald. quod et apud alios facta Davisio.

quibus, et apertis oculis, 66 si quid incideret, repelleretur; et somno conniventibus, cum oculis ad cernendum non egeremus, 67 ut qui, tamquam involuti, quiescerent. Latent præterea utiliter, et excelsis undique partibus sepiuntur. Primum enim superiora, superciliis obducta, sudorem a capite, et a fronte defluentem repellunt. Genæ deinde ab inferiore parte tutantur subjectæ, leviterque eminentes. Nasus ita locatus est, ut quasi murus oculis interjectus 144 esse videatur. Auditus autem semper patet. ejus enim sensu etiam dormientes egemus. a quo cum sonus est acceptus. ctiam a somno excitamur. Flexuosum iter habet, ne quid intrare possit, si simplex, et directum pateret. provisum ctiam, ut si qua minima bestiola conaretur irrumpere, in sordibus aurium, tamquam in visco, inhæresceret. Extra autem eminent, quæ appellantur aures, et tegendi causa factæ, tutandique sensus, et ne adjectæ voces laberentur. atque errarent, priusquam sensus ab his pulsus esset. Sed duros et quasi corneolos habent introitus, multisque cum flexibus: 68 quod his naturis relatus amplificatur sonus. Quocirca et 69 in fidibus testudine resonatur, aut cornu: et ex tortuosis locis, et inclusis 70 soni referuntur ampliores. 145 Similiter nares, quæ semper propter necessarias utilitates natent, contractiores habent introitus, ne quid in eas, quod noceat, possit pervadere: humoremque semper habent ad pulverem, multaque alia depellenda, non inutilem. Gustatus præclare septus est, ore enim continetur, et ad usum b. apte, et ad incolumitatis custodiam. Omnisque sensus ho-58 minum multo antecelli sensibus bestiarum. Primum enim oculi in iis artibus, quarum judicium est oculorum, in pictis, fictis, cælatisque formis, in corporum etiam motione atque gestu multa cernunt subtilius, colorum etiam, et figurarum 71 tum venustatem atque ordinem, et, ut ita dicam,

66 Si quid incideret, repelleretur.] Malim depelleretur, item mos a fronte defluentem depellant pro repellant, namita Cicero et alibi et est aptius. v. in fine capitis: humorem ad pulcerem multaque alia depellenda non inutilem.

ab his naturis, i.e. rebus quæ sunt duræ

⁶⁷ Ut qui.] Hoe semper vitiosum putavi delendumque, nec tamen displicet Davisii conjectura ut delentis, et pro qui reponentis hi vel ii.

⁶⁸ Quod his naturis relatus.] Videtur addendum ab, ab his naturis relatus sonus.

⁶⁹ In fidibus testudine resonatur aut cornu.] I. c. in fidibus regitur corpus instrumenti testudine aut cornu, ut sonus fidium augeatur a duriori materia repulsus et

⁷⁰ Referentur ampliores.] Sc. soni, quod e verbo resonatur intelligi potest: sed et addunt libri quidam, recepitque Davisius, quod melius puto.
71 Tum venustatem.] Tum suspectum

decentiam, oculi judicant: atque etiam alia majora. nam et virtutes, et vitia cognoscunt: iratum, propitium: lætantem, dolentem: fortem, ignavum: audacem, timidumque cognoscunt. Auriumque item est admirabile quod- 146 dam, ⁷² artificiosumque judicium, quo judicatur et in vocis, ct in tibiarum nervorumque cantibus varietas sonorum, intervalla, distinctio, et vocis genera permulta: canorum, fuscum: læve, asperum: grave, acutum: flexibile, durum: quæ hominum solum auribus judicantur. Nariumque item, et 78 gustandi pariter et tangendi magna judicia sunt. Ad quos sensus capiendos et perfruendos, plures etiam, quam vellem, artes repertæ sunt. Perspicuum est enim, quo compositiones unguentorum, quo ciborum conditiones, quo corporum lenocinia processerint. Jam vero animum 59 ipsum, mentemque hominis, rationem, consilium, pruden- 147 tiam, qui non divina cura perfecta esse perspicit, is his ipsis rebus mihi videtur carere. 74 De quo dum disputem. tuam mihi dari velim, Cotta, eloquentiam. Quo enim tu illa modo diceres? quanta primum intelligentia, deinde consequentium rerum cum primis conjunctio et comprehensio esset in nobis: ex quo videlicet, quid ex quibusque rebus efficiatur, idque ratione, concludimus: singulasque res definimus circumscripteque complectimur: ex quo scientia intelligitur quam vim habeat, qualis sit: qua p. 56. ne in deo quidem est res ulla præstantior. Quanta vero a. illa sunt, quæ vos Academici infirmatis, et tollitis, quod et sensibus, et animo ea, quæ extra sunt, percipimus, atque comprchendimus? Ex quibus collatis inter se, et com- 148 paratis, artes quoque efficimus, partim ad usum vitæ, partim ad oblectationem necessarias. Jam vero domina rerum (ut vos soletis dicere) eloquendi vis, quam est præclara, quamque divina? quæ primum efficit, ut ea, quæ ignoramus, discere, et ea, quæ scimus, alios docere possi-Deinde hac cohortamur, hac persuademus, hac con-

est, quia ei nil respondet. Si est a Cice- bene e Ms. Aldus nepos, Lamb. et Davirone, ei respondet et ante ut ita dicam. Lambinus et Davisius delent.

72 Artificiosum judicium, quo judicatur - qua hominum s. auribus judicantur.] Hæc periodus non est ad Ciceronianam elegantiam structa. Deleverim initio quo indicatur, interpungam post cantibus. In fine legam eu, vel que deleam.

73 Gustandi pariter et tangendi.] Sic

sius, sequente Buherio et Alemanno. Vulgo arte, vel aperte. lectionis pariter vestigium est in parte, ut libri quidam habent.

74 De quo dum disputarem. Hoc non consentit cum sequente velim. itaque vel disputem scribendum putabat Davisius vel vellem, prins melius est, idque recipere non dubitavi.

solamur afflictos, hac deducimus perterritos a timore, hac gestientes comprimimus, hac cupiditates iracundiasque restinguimus. hæc nos juris, legum, urbium societate devinx-149 it: hæc a vita immani et fera segregavit. Ad usum autem orationis, incredibile est, nisi diligenter attenderis, quanta opera machinata natura sit. Primum enim a pulmonibus arteria usque ad os intimum pertinet, per quam 75 vox principium a mente ducens, percipitur et funditur. Deinde in ore sita lingua est, finita dentibus. Ea vocem, immoderate profusam, 76 fingit et terminat: quæ sonos vocis distinctos et pressos efficit, cum et ad dentes, et ad alias partes pellit oris. Itaque plectri similem linguam nostri solent dicere: chordarum dentes, nares cornibus iis, qui ad 60 nervos resonant in cantibus. Quam vero aptas, quamque 150 multarum artium ministras manus natura homini dedit! digitorum enim contractio facilis, facilisque porrectio, propter b. molles commissuras et artus, nullo in motu laborat. Itaque ad pingendum, ad fingendum, ad scalpendum, ad nervorum eliciendos sonos, ac tibiarum, apta manus est, admotione digitorum. Atque hac oblectationis: illa necessitatis; cultus dico agrorum, exstructionesque tectorum, tegumenta corporum vel texta, vel suta, omnemque fabricam æris et ferri: ex quo intelligitur, ad inventa animo, percepta sensibus, adhibitis opificum manibus omnia nos consecutos, ut tecti, ut vestiti, 77 ut salvi esse possemus; ur-151 bes, muros, domicilia, delubra haberemus. Jam vero operibus hominum, id est, manibus, cibi etiam varietas invenitur, et copia. Nam et agri multa serunt manu quæsita, quæ vel statim consumantur, vel mandentur condita vetustati. Et præterea vescimur bestiis et terrenis, et aquatilibus, et volatilibus, partim capiendo, partim alendo. Efficieus etiam domitu nostro quadrupedum vectiones: quorum celeritas, atque vis, nobis ipsis affert vim et celeritatem. Nos onera quibusdam bestiis, nos juga imponimus: nos elephantorum acutissimis sensibus, nos sagacitate canim ad utilitatem nostram abutimur: nos e terræ caver-

in quo hæsere quidam, est capitur. arteria vocem complectitur a mente ortam et acceptam et deinde per os fundit, sic dici-

⁷⁵ Vox - - percipitur et f.] Percipitur, certos terminos: nam alia vox, verbo expressa, est, ut verba ipsa, alia longior vel brevior.

⁷⁷ Ut salvi esse possemus.] Male vulgo nuir cibos percipere i. e. ore capere. est in scr. et edd. possimus, ut supra c. 76 Fingit et terminat.] I. e. dat ei certam formam qua ab alia distinguatur, et quitur haberemus. Davisius recte corresit.

nis ferrum elicimus, rem ad colendos agros necessariam: nos æris, argenti, auri venas, penitus abditas, invenimus, et ad usum aptas, et ad ornatum decoras: arborum autem consectione, omnique materia, et culta, et silvestri, partim ad calefaciendum corpus, igni adhibito, et ad mitigandum cibum utimur, partim ad ædificandum, ut tectis senti. frigora caloresque pellamus. Magnos vero usus affert ad 152 navigia facienda, quorum cursibus suppeditantur omnes undique ad vitam copiæ: quasque res violentissimas natura p. 57. genuit, earum moderationem nos soli habemus: maris, atque ventorum, propter nauticarum rerum scientiam; plurimisque maritimis rebus fruimur atque utimur. Terrenorum item commodorum omnis est in homine dominatus. Nos campis, nos montibus fruimur: nostri sunt amnes. nostri lacus: nos fruges serimus, nos arbores: nos aquarum inductionibus terris fœcunditatem damus: nos flumina arcemus, dirigimus, avertimus: nostris denique manibus in rerum natura quasi alteram naturam efficere conamur. Quid vero? hominum ratio non in cælum usque penetra- 61 vit? Soli enim ex animantibus nos astrorum ortus, obitus, 153 cursusque cognovimus: ab hominum genere finitus est dies. mensis, annus: defectiones solis et lunæ cognitæ, prædictæque in omne posterum tempus, quæ, quantæ, quando futuræ sint. Quæ contuens animus, 78 accipit ab his cognitionem deorum; ex qua oritur pietas: cui conjuncta justitia est, reliquæque virtutes: e quibus vita beata exsistit par. et similis deorum: nulla re, nisi immortalitate, quæ nihil ad bene vivendum pertinet, cedens cælestibus. Quibus rebus expositis, satis docuisse videor, hominis natura quanto omnes anteiret animantes. Ex quo debet intelligi, nec figuram situmque membrorum; nec ingenii, mentisque vim, talem effici potuisse fortuna.

Restat, ut doceam, atque aliquando perorem, omnia, 154 quæ sint in hoc mundo, quibus utantur homines. hominum causa facta esse et parata. Principio ipse mundus, deo- 62 rum hominumque causa factus est: 79 quæque in eo sunt, ca parata ad fructum hominum et inventa sunt. Est enim

78 Accipit ab his cognitionem Deorum.] Sic Mss. pluras ctiam Guelf. edd. vett. vulgg. addunt post sunt, omnia. id e su-Bonon. Ven. 1494. Mediol. Primus Vic- perioribus huc tractum est. abest a Mss. torius accipit ad cogn. ceterum malimutrum- etiam Guelf. et edd. vett. pluribus, que delere, et legere accipit cognitionem d.

⁷⁹ Queque -- sunt, eu parata.] Edd.

mundus quasi communis deorum atque hominum domus, aut urbs utrorumque. Soli enim ratione utentes, jure ac lege vivunt. Ut igitur Athenas et Lacedæmonem. Atheniensium Lacedæmoniorumque causa putandum est conditas esse: omniaque, quæ sint in his urbibus, eorum populorum recte esse dicuntur: sic. quæcumque sunt in omni 155 mundo, deorum atque hominum putanda sunt. Jam vero circuitus solis et luna, reliquorumque siderum, quamquam etiam 80 ad mundi cohærentiam pertinent, tamen et spectaculum hominibus præbent: nulla est enim 81 insatiabilior species, nulla pulcrior, et ad rationem sollertiamque præstantior: eorum enim cursus dimetati, maturitates temporum, et varietates mutationesque cognovimus, quæ si hominibus solis nota sunt, hominum facta esse causa judican-156 da sunt. Terra vero fæta frugibus, et vario leguminum genere, quæ cum maxima largitate fundit, ea ferarumne, an hominum causa gignere videtur? quid de vitibus olivetisque dicam? quarum uberrimi lætissimique fructus nihil omnino ad bestias pertinent, neque enim serendi, neque colendi, nec tempestive demetendi percipiendique fructus. neque condendi ac reponendi ulla pecudum scientia est: carumque omnium rerum, hominum est et usus, et cura. 63 Ut fides igitur, et tibias corum causa factas dicendum est. 157 qui illis uti possunt; sic ea, quæ diximus, solis iis confitendum est esse parata, qui utuntur, nec si quæ bestiæ furantur aliquid ex his, aut rapitut, illarum quoque causa ea nata esse dicemus. Neque enim homines murium aut formicarum causa frumentum condunt, sed conjugum et liberorum et familiarum suarum. itaque bestiæ furtim, ut dixi. p. 58. fruuntur: domini palam, et libere. Hominum igitur causa eas rerum copias comparatas, fatendum est: nisi forte tanta 158 ubertas, et varietas pomorum, eorumque jucundus non gustatus solum, sed odoratus etiam et adspectus dubitationem affert, quin hominibus solis ea natura donaverit. tantumque abest, ut hæc bestiarum etiam causa parata sint, ut ipsas bestias hominum gratia generatas esse videamus. Quid enim oves aliud afferunt, nisi ut earum villis confectis atque contextis homines vestiantur? quæ quidem ne-

⁸⁰ Ad mundi coharentiam pertinent.] 81 Insatiabilion species.] V. Clav. in Proptered aunt, ut mundus permanere insatiabilis.

que ali, neque sustentari, neque ullum fructum edere ex se sine cultu hominum et curatione 82 potuissent. Canum vero tam fida custodia, tamque amans dominorum adulatio. tantumque odium in externos, et tam incredibilis ad investigandum sagacitas narium, tanta alacritas in venando, quid significat aliud, nisi se ad hominum commoditates esse generatos? Quid de bubus loquar? quorum ipsa terga de- 159 clarant non esse se ad onus accipiendum figurata: cervices autem natæ ad jugum: tum vires humerorum et latitudines, 83 ad aratra extrahenda, quibus cum terræ subigerentur fissione glebarum, ab illo aureo genere, ut poetæ loquuntur, vis numquam ulla afferebatur.

> 84 Ferrea tum vero proles exorta repente est, Ausaque funestum prima est fabricarier ensem, Et gustare " manu victum, domitumque juvencum.

Tanta putabatur utilitas percipi ex bubus, ut corum visceribus vesci scelus haberetur. Longum est mulorum perse- 64 qui utilitates, et asinorum: quæ certe ad hominum usum paratæ sunt. Sus vero quid habet, præter escam? cui qui- 160 dem, ne putisceret, animam ipsam pro sale datam dicit esse Chrysippus, qua pecude, quod erat ad vescendum homini- b. bus apta, nihil genuit natura fæcundius. Quid multitudinem suavitatemque piscium dicam? quid avium? ex quibus tanta percipitur voluptas, ut interdum Proncea nostra, Epicurea fuisse videatur. Atque hæ ne caperentur quidem, nisi hominum ratione atque sollertia. quamquam aves quasdam, et alites, et oscines, ut nostri augures appellant, rerum augurandarum causa esse natas putamus. Jam vero im- 161 manes, et seras beluas nanciscimur venando, ut et vescamur iis, et exerceamur in venando ad similitudinem bellicæ disciplinæ, et utamur domitis et condocefactis, ut elephantis: multaque ex carum corporibus remedia morbis et vulneribus eligamus, sicut ex quibusdam stirpibus et herbis, quarum utilitates longinqui temporis usu et periclitatione 86 percepimus. Totam licet animis, tamquam oculis,

⁸² Potuissent.] Corrige possent.

⁸³ Ad aratra axtrahenda.] Sc. e terra, cum impressus est vomis. nisi vero legendum est trahenda.

⁸⁴ Ferrea tum, &c.] Hæc sunt versa ex Arato v. 130. s.

⁸⁵ Manu victum d. j.] Mss. quidam rinctum, unde junctum legit Davisius, vett. Aldi.

i. e. qui passus est jugum. editum magis placet. manu victus est subactus manu. si vinctum vel junctum esset verum, frigidum et alienum esset manu.

⁸⁶ Percepimus.] Sic recte e Ms. edidit Davisius pro vulgato percipimus: est enim sermo de cognitione, non usu. Sic et edd,

lustrare terram, mariaque omnia? cernes jam spatia frugifera, atque immensa camporum, vestitusque densissimos montium, pecudum pastus, tum incredibili cursus maritimos 162 celeritate. Nec vero surora terram, sed etiam in intimis eius tenebris plurimarum rerum latet utilitas, quæ ad usum hominum orta, ab hominibus solis invenitur.

- 65 · Illud vero, quod uterque vestrum fortasse arripiet ad reprehendendum: Cotta, quia Carneades libenter in Stoicos invehebatur: Velleius, quia nihil tam irridet Epicurus, quam prædictionem rerum futurarum: mihi videtur vel maxime confirmare, deorum providentia consuli rebus humanis. Est enim profecto divinatio, quæ multis locis, rebus. temporibus apparet, tum in privatis, tum maxime in 163 publicis. Multa cernunt haruspices: 87 multa augures prop 59. vident: multa oraculis declarantur, multa vaticinationibus, a. multa somniis, multa portentis: quibus cognitis, 88 multa sæpe res hominum sententia atque utilitate partæ, multa etiam pericula depulsa sunt. Hæc igitur sive vis, sive ars, sive natura, ad scientiam rerum futurarum homini profecto est, 89 nec alicuiquam a diis immortalibus data, quæ si singula vos forte non movent, universa certe tamen inter se connexa atque conjuncta movere debebunt.
 - Nec vero universo generi hominum solum, sed etiam sin-164 gulis a diis immortalibus consuli, et provideri solet. Licet enim contrahere universitatem generis humani, eamque 66 gradatim ad pauciores, postremo deducere ad singulos. Nam si omnibus hominibus, qui ubique sunt, quacumque in ora ac parte terrarum, ab hujusce terræ, quam nos incolimus, continuatione distantium, deos consulere censemus ob eas causas, quas ante diximus: his quoque hominibus consulunt, qui has nobiscum terras ab oriente ad occidentem 165 colunt. Sin autem his consulunt, qui quasi magnam quan-

87 Multa augures provident.] Hoc e habent. Sed hic non quæritur unde homo edd. veteres, ut Mediol. Asc. Ald. &c. excidit in nonnullis culpa operarum.

88 Multæ sæpe res hominum sententia, &c.] Hac sensum non habent, suntque sine dubio vitiosa. si addideris ex post res, ut placuit Lambino, sensus commodus erit.

89 Nec alicuiquam a.d. i. data.] Has lectio est a Jac. Gronovio, sed e Mss edd. vett. habent, nec ab alio aliquo, quam &c. vel ab alio alicui, quam, ut et Mis

Mss. addidit bene Davisius, habentque et acceperit, sed hominem solum accepisse. itaque credo legendum esse, nec alicui ab d.i.d. cetera esse a glossatoribus, qui sepe in verbo aliquis hæsere, cum pro alius quis diceretur. alicuiquam factum videtur ex alii cuiquam, sed hoc quoque non est e consuetudine latina, ita commoda sententia existit, estque dictum pro nec alicui, id est, alii cuidam, vel cuiquam. v. Clavis in aliquis.

dam insulam incolunt, quam nos orbem terræ vocamus: etiam illis consulunt, qui partes ejus insulæ tenent, Europam, Asiam, Africam. Ergo et earum partes diligunt, ut Romam, Athenas, Spartam, Rhodum: et earum urbium separatim ab universis, singulos diligunt, ut Pyrrhi bello Curium, Fabricium, Coruncanium; primo Punico Calatinum, Duillium, Metellum, Lutatium: secundo Maximum. Marcellum, Africanum: post hos, Paullum, Gracchum, Catonem, patrumve memoria Scipionem, Lælium: multosque præterea, et nostra civitas, et Græcia tulit singulares viros; quorum neminem, nisi juvante deo, talem fuisse credendum est. Quæ ratio poetas, maximeque Ho- 166 merum, impulit, ut principibus heroum, Ulyssi, Diomedi, Agamemnoni, Achilli, certos deos, discriminum, et periculorum comites, adjungeret. Præterea ipsorum deorum sæpe præsentiæ, quales supra commemoravi, declarant, ab his et civitatibus, et singulis hominibus consuli, quod quidem intelligitur etiam significationibus rerum futurarum, quæ tum dormientibus, tum vigilantibus portenduntur. multa præterea ostentis, multa in extis admonemur. multisque rebus aliis: quas diutumus usus ita notavit, ut artem divinationis efficeret. Nemo igitur vir magnus sine aliquo afflatu divino umquam fuit. Nec vero ita re- 167 fellendum est, ut, si segetibus aut vinetis cujuspiam tempestas nocuerit, aut si quid e vitæ commodis casus abstulerit, eum, cui quid horum acciderit, aut invisum deo, aut neglectum a deo judicemus. Magna dii curant, parva negligunt. Magnis autem viris 90 prospere semper eveniunt omnes resusi quidem satis a nostris, et a principe philosophorum Socrate dictum est de ubertatibus virtutis et copiis.

Hæc mihi fere in mentem veniebant, quæ dicenda puta- 67 rem de natura deorum. Tu autem Cotta, si me audias, 168 eandem causam agas, teque et 91 principem civem, et pontificem esse cogites, et, quoniam in utramque partem vobis licet disputare, hanc potius sumas: eamque facultatem disserendi, quam tibi a rhetoricis exercitationibus accep-

90 Prospere semper eveniunt omnes res.] abhorrens: id quia in Mss. bon is non re-Ciceronem scripsisse principem civitatis

E Mss. eveniunt addidit Davisius. habent pertumest, delevi. Venit olim in mentem, et edd. vett. Bonon. Mediol. Ald.

⁹¹ Principem civem.] In vulgatis addi- indevitiosam natam esse lectionem. tur nutes, quod valde est ab re et contextu

tam amplificavit Academia, huc potius conferas. Mala enim et impia consuetudo est, contra deos disputandi, sive ex animo id fit, sive simulate.

p. 60.

M. TULLII CICERONIS

DE

NATURA DEORUM,

AD

M. BRUTUM

LIBER TERTIUS.

ARGUMENTUM.

Hoc libro continetur Catta Academici contra Stoicam de Diis rationem disputatio. Ea ut superior liber in quattuor partes distributa est. Nam primo respondet c. 3-7. ad ca, quibus Balbus docere voluerat, esse Deos, et primo quidem ita, ut ostendat, præter rem argumentis eam partem rationis Stoicæ confirmatam esse, si verum sit, quod Stoici dicant, non egere oratione eam rem, quod sit perspicua, et inter omnes constet; deinde vero ita, ut singula argumenta breviter reprehendat: quamquam ca pars non integra ad nos pervenit. Secunda parte c.9-25. omnia ea impugnantur, quæ de Diis ipsis, quales essent, disputata erant. Itaque primo non ea argumenta solum dissolvit, quibus mundo, soli, luna, sideribusque divinitas asserta erat, sed etiam ca opinio, quam absurda sit, pluribus argumentis demonstrat : .puorum facile princeps est id, quo Carneades uti solebat contra Stojcos, Nullum, neque corpus, neque animal, quod patibilem naturam habeat, immortale et aternum esse posse; immortalitate autem et aternitate sublata, ipsam divinitatem tolli. Deinde poeticos Deos, et quos plebs superstitiosa venerabatur σωρειτικαῖς ἐρωτήσεσι, quibus Carneades in hac disputatione uti solebat, aliisque argumentis tollit. Tertia pars autem disputationis cum partibus duabus quarta intercidit. Nam quarta disputationis Stoica pars, qua, Deos providisse et consuluisse hominibus, contendebat, quattuor argumentis nitebatur (v. argum. L. II. in fine), horum secundo et quarto quæ respondisse Cotta fingitur, ea sola supersunt: c. 26-40. Ostendit enim primo, quibus rebus hominibus consuluisse Dii dicantur, corum pleraque, inprimis rationem, ad hominum perniciem converti; summosque homines et virtutis amantissimos plerumque mala fortuna usos esse.

1 QUÆ cum Balbus dixisset, tum arridens Cotta, Sero, inquit, mihi, Balbe, præcipis, quid defendam. ego enim,

te disputante, quid contra dicerem, mecum ipse meditabar, neque tam refellendi tui causa, quam ea, quæ minus intelligebam, requirendi. Cum autem suo cuique iudicio sit utendum, difficile factu est, me id sentire, quod tu velis. Hic Velleius. Nescis. inquit, quanta cum exspectatione, 2 Cotta, sim te auditurus, jucundus enim Balbo nostro sermo tuus contra Epicurum fuit, præbebo igitur me tibi vicissim atttentum contra Stoicos auditorem. spero enim, te, ut soles, bene paratum venire. Tum Cotta, 1 Sim mehercule, inquit. 3 Vellei, neque enim mihi par ratio cum Lucilio est, ac tecum fuit. Qui tandem, inquit ille? Quia mihi videtur Epicurus vester de diis immortalibus non magnopere pugnare, tantummodo negare deos esse non audet, ne quid invidiæ subeat, aut criminis. Cum vero deos nihil agere, nihil curare confirmat, membrisque humanis esse præditos, sed eorum membrorum usum nullum habere: ludere videtur, satisque putare, si dixerit, esse quandam beatam naturam, et æternam. A Balbo autem animadvertisti, credo, quam multa 4 dicta sint, quamque, etiam si minus vera, tamen apta inter se et cohærentia, itaque cogito, ut dixi, non tam refellere ejus orationem, quam ca, quæ minus intellexi, requirere. Quare, Balbe, tibi permitto, responderene mihi malis, de b. singulis rebus quærenti ex te ea, quæ parum accepi, an universam audire orationem meam. Tum Balbus: Ego vero. si quid explanari tibi voles, respondere malo, sin me interrogare, non tam intelligendi causa, quam refellendi: utrum voles, faciam: vel ad singula, quæ requires, statim respondebo: vel. cum peroraris, ad omnia. Tum Cotta, Optime, 5 inquit. quamobrem sic agamus, ut nos ipsa ducit oratio. 2 Sed antequam de re, pauca de me. non enim mediocriter moveor auctoritate tua, Balbe, orationeque ea, quæ me in perorando cohortabatur, ut meminissem, me et Cottam esse, et pontificem quod eo, credo, valebat, ut opiniones, quas a majoribus accepimus de diis immortalibus, sacra, cæremonias, religionesque defenderem. Ego vero eas defendam semper, semperque defendi: nec me ex ea opi-

¹ Sim mehercule.] Sc. bene paratus, ut tavi id recipere. Mox, pro par ratio, sim, optem utique. Vulgg. Si mehercule, Lambinus malebat par certatio est: sed non quod bene vidit Buherius corrigendum est necesse. case sim, quod et mihi olim in mentem 2 In illa oratione nobili. De Collevenerat absorpts est littera ultima a prima giis, cujus orationis mentio est in Lælio sequentis verbi, ut sape factum esse conc. 25. et in Bruto c. 21. stat in libris antiquis. Itaque non dubi-

nione, quam a majoribus accepi de cultu deorum immortalium, ullius umquam oratio aut docti, aut indocti movebit. sed cum de religione agitur, Ti. Coruncanium, P. Scipionem, P. Scævolam, pontifices maximos, non Zenonem, aut Cleanthem, aut Chrysippum sequor: habeoque C. Lælium augurem, eundemque sapientem; quem potius audiam de religione dicentem 2 in illa oratione nobili, quam quemquam principem Stoicorum, cumque omnis populi Romani religio, in sacra, et in auspicia divisa sit: tertium adjunctum sit; si quid prædictionis causa, ex portentis et monstris, Sibyllæ interpretes haruspicesve 3 monuerunt: harum ego religionum nullam umquam contemnendam putavi: mihique ita persuasi, Romulum auspiciis, Numam sacris constitutis, fundamenta jecisse nostræ civitatis: quæ numquam profecto sine summa placatione deorum immortalium 4 tanp. 61. ta esse potuisset. Habes, Balbe, quid Cotta, quid ponti-

a. fex sentiat, fac nunc ergo intelligam, tu quid sentias, a te 6 enim philosopho 5 rationem accipere debeo religionis; ma-

joribus autem nostris, etiam nulla ratione reddita. credere.

3 Tum Balbus, Quam igitur a me rationem, inquit, Cotta, desideras? Et ille, Quadripartita, inquit, fuit divisio tua: primum ut velles docere, deos esse: deinde, quales essent: tum, ab his mundum regi: postremo, consulere eos rebus humanis. Hæc, si recte memini, partitio fuit. Rectissime, inquit Balbus: sed exspecto, quid requiras.

Tum Cotta, Primum quidque videamus, inquit? id est primum, quod inter omnes, nisi admodum impios, convenit, mihi quidem 6 ex animo exuri non potest, esse 1d tamen ipsum, quod mihi persuasum est auctoritate majorum, cur ita sit, nihil tu me doces. Quod est, inquit Balbus, si tibi persuasum est, cur a me velis discere? Tum Cotta, Quia sic aggredior, inquit, ad hanc disputationem, quasi nihil umquam audierim de diis immortalibus. nihil cogitaverim, rudem me discipulum et integrum acci-8 pe, et ea, quæ requiro, doce. Dic igitur, 'quid requiras.

⁸ Monuerunt.] An monuerint?

⁴ Tanta esse potuisset.] Sic pro vulgato potuissent legendum. refertur enim ad civizas. et sic habent Mss. plures, etiam Guelf. et in m. Lamb. et edd. vett. Bonon. Ven. 1494. Mediol. Asc. Ald. potuissent primus edidit Victorius.

⁵ Rationem accipere.] I. discere cau- Cogitavi etiam excuti.

sam, quare religio sit, esse debeat, per argumenta.

⁶ Ex animo exuri non potest.] Durum est exuri. itaque alii erui, v. Clav. h. v. alii exui, alii eximi corrigendum putarunt: libri nil juvant. Ms. tamen Regius Paris. habet evui quod et recepit Alemannus.

Egone? primum illud, 7 cur, quod sperspicuum in istam partem], ne egere quidem oratione dixisses, quod esset perspicuum, et inter omnes constaret, de eo inso tam multa dixeris. Quia te quoque, inquit, animadverti, Cotta, sæpe. cum in foro diceres, quam plurimis posses, argumentis onerare judicem, si modo eam facultatem tibi daret causa. Atque hoc idem et philosophi faciunt, et ego, ut potui. feci. Tu autem, qui id quæris, similiter facis, ac si me ro- b. ges, cur te duobus contucar oculis, 8 et non altero tantum. cum idem uno assegui possim. Tum Cotta, Quam simile 4 istud sit, inquit, tu videris. Nam ego neque in causis, si 9 quid est evidens, de quo inter omnes conveniat, argumentari soleo: perspicuitas enim argumentatione elevatur: nec. si id facerem in causis forensibus, idem facerem in hac subtilitate sermonis. Cur contuerere autem altero oculo. causa non esset; cum idem obtutus esset amborum, et cum rerum natura, quam tu sapientem esse vis, duo lumina ab animo ad oculos perforata nos habere voluisset. Sed quia non confidebas, tam esse id perspicuum, 9 quam tu velles; propterea multis argumentis deos esse docere voluisti. Mihi enim unum satis crat, ita nobis majores nostros tradi-Sed tu auctoritates contemnis, ratione pugnas. Pa- 10 tere igitur, rationem meam cum tua ratione contendere. Affers hæc omnia argumenta, cur dii sint: remque, mea sententia minime dubiam, argumentando dubiam facis, mandavi enim memoriæ non numerum solum, sed etiam ordinem argumentorum tuorum, primum fuit, Cum cælum suspexissemus, statim nos intelligere, esse aliquod numen, quo hæc regantur. Ex hoc illud etiam,

Adspice hoe sublime candens, quem invocant omnes Jovem.

Quasi vero quisquam nostrûm, istum potius, quam Capi- 11 tolinum, Jovem appellet: aut hoc perspicuum sit, constetque inter omnes, eos esse deos, quos tibi Velleius, multique præterea, ne animantes quidem esse concedant. Gra-

egere, &cc.] Verba perspicuum i. i. partem millo modo cohærent cum reliqua oratione, suntque sine dubio spuria, ut et alii judicavere, itaque uncis inclusir pro quod et melius sit legere quum, quia statim ctiam to velis, quod vitiosum esse, grammatica iterum est quod.

⁸ Et non altero tantum.] Mss. et edd.

⁷ Cur, quod persp. in istam partem, ne vett. pro tantum habent contuear, quod et Davisius revocavit, sed hæc repetitio verbi non placet. itaque tantum servavi, quod edidit Aldus.

⁹ Quam tu velles.] Sic dedi pro vulgaratio docet.

ve etiam argumentum tibi videbatur, Quod opinio de diis P 62. immortalibus et omnium esset, et quotidie cresceret. Placet igitur, tantas res opinione stultorum judicari, vobis 5 præsertim, qui illos insanos esse dicatis? At enim præsentes videmus deos, ut anud Regillum Postumius, in Salaria Vatienus: 10 nescio quid etiam de Locrorum apud Sagram prœlio. Quos igitur tu Tyndaridas appellabas, id est, homines homine natos, et quos Homerus, qui recens ab illorum ætate fuit, sepultos esse dicit Lacedæmone: eos tu cantheriis albis, nullis calonibus, obviam Vatieno venisse existimas, et victoriam populi Romani Vatieno potius, homini rustico, quam M. Catoni, qui tum erat princeps, nuntiavisse? Ergo et illud in silice, quod hodie apparet apud Regillum, tainquam vestigium ungulæ, Castoris equi cre-12 dis esse? Nonne mavis illud credere, quod probari potest, animos præclarorum hominum, quales isti Tyndaridæ fuerunt, divinos esse, et æternos, quam cos, qui semel cremati essent, equitare, et in acie pugnare potuisse? aut si hoc fieri potuisse dicis, doceas oportet, quomodo, nec fabellas 13 aniles proferas. Tum Lucilius, An tibi, inquit, fabellæ videntur? nonne 11 ab A. Postumio ædem Castori et Polluci in foro dedicatam: nonne senatus consultum de Vatieno vides? nam de Sagra, Græcorum etiam est vulgare proverbium: qui, quæ affirmant, certiora esse dicunt, quam illa, quæ apud Sagram. His igitur auctoribus nonne debes moveri? Tum Cotta, Rumoribus, inquit, mecum pugnas, Balbe: ego autem a te rationes requiro.

* Desunt normalla. *

6 Sequentur, quae futura sunt. Effugere enim nemo id potest, quod futurum est. Sape autem ne utile quidem est scire. quid futurum sit. miserum est enim, nihil proficientem anы gi, nec habere ne spei quidem extremum, et tamen commune solatium: præsertim cum vos iidem fato fieri dicatis omnia: quod autem semper ex omni æternitate verum fuerit, id esse fatum. Quid igitur juyat, aut quid affert ad cavendum, seire aliquid futurum, cum id certe futurum sit? unde porro ista divinatio? quis invenit fissum jecoris? quis cornicis cantum notavit? quis sortes? quibus ego credo:

¹⁰ Nescio quid etiam de L. a. S. prælio.] Nescio quid dicitur in contemtum rei, in- Davisio, quod et Ms. Guelf. et edd. vett. telligendum autem dicebas

¹¹ Ab A. Postumio. | Addidi ab cum habent.

nec possum Attii Navii, quem commemorabas, lituum contemnere. Sed, 12 quî ista intellecta sint, a philosophis debeo discere, præsertim 13 cum isti plurimis de rebus divini mentiantur. At medici quoque (ita enim dicebas) sæpe 15 falluntur. 14 Quid simile medicina, cujus ego rationem video, et divinatio? quæ unde oriatur, non intelligo? Tu autem etiam Deciorum devotionibus placatos deos esse censes. Quæ fuit eorum tanta iniquitas, ut placari populo Romano non possent, nisi viri tales occidissent? 15 consilium illud imperatorum fuit, quod Graci στρατήγημα appellant, sed corum imperatorum, qui patriæ consulerent, vitæ non parcerent, rebantur enim forc, ut exercitus imperatorem, equo incitato 16 se in hostes immittentem, persequeretur: id quod evenit. Nam Fauni vocem equidem numquam audivi. tibi, si audisse te dicis, credam, etsi, Faunus omnino quid sit, nescio. Non igitur adhuc, quantum quidem in te. 7 Balbe, est, intelligo deos esse: quos equidem credo esse, sed nibil docent Stoici. Nam Cleanthes, ut dicebas, quat- 16 tuor modis formatas in animis hominum putat deorum esse notiones. Unus is modus est, de quo satis dixi, qui est susceptus ex præsensione rerum futurarum. Alter ex perturbationibus tempestatum, et reliquis motibus. Tertius p. 63. ex commoditate rerum, 17 quas percipimus, et copia. Quartus ex astrorum ordine, cælique constantia. De præsensione diximus. De perturbationibus exlestibus, et maritimis, et terrenis, non possumus dicere, cum ea fiant, non esse multos, qui illa metuant, et a diis immortalibus fieri existiment. 17 Sed non id qu'æritur, sintne aliqui, qui deos esse putent: dii utrum 18 sint, necne, quæritur. Nam reliquæ causæ, quas Cleanthes affert, quarum una est de commodorum, qua capimus, copia; altera de temporum ordine, caelique

12 Qui ista intellecta sint.] Quidam habent sunt, vitiose.

quens, sed corum imperatorum. Enimvero sie habent Ms. Guelf, edd. Ven. 1494. Mediol. Ascens. Aldi, &c. Victorius primus dedit imperatorium.

¹³ Cum isti plurimis de rebus divini mentiantur.] Dicini sunt vates, haruspices, &c. dicini autem edidi cum Davisio, Buherio, et Oliveto, e correctione Walkeri. Vulgo est divinis.

¹⁴ Quid simile.] Int. habet, vel habent, quod et addendum putat Buherius, formæhnjus exempla plura, quamquam escriptoribus ecclesiasticis, attulit Davisius.

¹⁵ Carsilrum 1. imperatorum.] Vulgoest imperatorum, pro quo ego semper legendum es distribuses assessas, propter se

¹⁶ Se in hostes imm.] Vulgo est hostem: at hostes habent Mss. ctiam Guelf, edd. pr. ct sic suavius sonat oratio.

¹⁷ Quas percipinus.] Sic Ms. Guelf. alii et edd. vett. capinus: Vulg. percepimus.

¹⁸ Necne sint.] Addiditsint e Mss. et edd. vett. Davisius, sed supra notavimus, id non esse Ciceronianum.

constantia: tum tractabuntur a nobis, cum disputabimus de providentia deorum; de qua plurima a te, Balbe, dicta sunt: eodemque illa etiam differemus, quod Chrysippum dicere aiebas, quoniam esset aliquid in rerum natura, quod 18 ab homine effici non posset, esse homine aliquid melius: quæque in domo pulchra cum pulchritudine mundi comparabas, et cum totius mundi convenientiam consensumque afferebas, Zenonisque breves, et acutulas conclusiones in eam partem sermonis, quam modo dixi, differemus: eodemque tempore illa omnia, quæ a te physice dicta sunt de vi ignea, deque eo calore, ex quo omnia generari dicebas, loco suo quærentur: omniaque, quæ a te 19 nudiustertius dicta sunt, cum docere velles, [deos esse,] quare et mundus universus, et sol, et luna, et stellæ sensum ac mentem 19 haberent, in idem tempus reservabo. A te autem idem illud etiam atque ctiam quæram, quibus rationibus tibi per-A suadcas, deos esse. Tum Balbus, Equidem attulisse rationes mihi videor: sed eas tu ita refellis, ut, cum me interrogaturus esse videare, et ego me ad respondendum comь, pararim, repente avertas orationem, nec des respondendi locum. Itaque maximæ res tacitæ præterierunt, de divinatione, de fato: quibus de quæstionibus tu quidem strictim. nostri autem multa solent dicere; 20 sed ab hac quæstione. quæ nunc in manibus est, separantur. Quare, si videtur. noli agere confuse: ut hoc explicemus hac disputatione, quod quæritur. 20

Optime, inquit Cotta. Itaque quoniam quattuor in partes totam quæstionem divisisti, de primaque diximus; consideremus secundam. quæ mihi talis videtur fuisse, ut, cum ostendere velles, quales dii essent, ostenderes nullos esse. a consuetudine enim oculorum animum abducere difficillimum dicebas: sed, cum deo nihil præstantius esset, non dubitabas, quin mundus esset deus, 21 quod nihil in rerum

¹⁹ Nudinstertius.] Hoc verbum ab h. l. alienum est, cum tota hæc disputatio continens et unins diei fuerit. Videtur esse a librario aut glossatore, qui in alis libris Ciceronis dies diversos disputationum menu nerat, putabatque hanc esse tert am tertii diei disputationem. Atque a simili causa natum esse puto, quod mox sequitur deos esse, alienum idud ab loc loco et delendum, cum Davisio saltem uncis inclusi

²⁰ Sed ub hac quastione.] Davisius e Mss. et ed. Bonon 1494. addidit ea: ab hac ea quastione: sic et Ms. Guelf. edd. Vcn. 1494. pertinet sc. ea ad mutta, quastionet a suis dici de ill.s quaestionibus. potest autem intelligi ea, etsi non diserte additum sit.

²¹ Quo nihil - - melius esset.] Ambiguum est, quo utrum ad mundum an ad Deum referendum sit. ad mundum referri debere planum est ex re. itaque melius fue-

natura melius esset; modo possemus eum animantem cogitare, vel potius, ut cetera oculis, sic animo hoc cernere. Sed cum mundo negas quidquam esse melius, quid dicis 21 melius? si pulchrius, assentior: si aptius ad utilitates nostras, id quoque assentior; sin autem id dicis, nihil esse mundo sapientius: nullo modo prorsus assentior; non quod difficile sit, mentem ab oculis sevocare: sed quo magis sevoco, eo minus id, quod tu vis, possum mente comprehendere. Nihil est mundo melius in rerum natura. Ne 9 in terris quidem urbe nostra. num igitur idcirco in urbe esse rationem, cogitationem, mentem putas? aut, quoniam non sit, num idcirco existimas, formicam anteponendam esse huic pulcherrimæ urbi, quod in urbe sensus sit nullus, in formica non modo sensus, sed etiam mens, ratio, memoria? Videre oportet, Balbe, quid tibi concedatur, non te ipsum, quod velis, sumere. Istum enim locum totum 22 illa vetus Zenonis 22 brevis, et, ut tibi videbatur, acuta con- p. 64. clusio dilatavit. Zeno enim ita concludit. Quod ratione utitur, melius est, quam id, quod ratione non utitur. Nihil autem mundo melius, ratione igitur mundus utitur. Hoc si 23 placet, jam efficies, ut mundus optime librum legere videatur. Zenonis enim vestigiis, hoc modo rationem poteris concludere. Quod litteratum est, id est melius, quam quod non est litteratum, nihil autem mundo melius, litteratus igitur est mundus. Isto modo etiam disertus, et quidem mathematicus, musicus, omni denique doctrina eruditus, postremo philosophus crit mundus. Sæpe dixti, nihil fieri sine deo, nec ullam vim esse naturæ, ut sui dissimilia posset effingere. Concedam non modo animantem, et sapientem esse mundum, sed fidicinem etiam, et tibicinem, quoniam earum quoque artium homines ex co procreantur. igitur affert pater iste Stoicorum, quare mundum ratione uti putemus, 23 ne cur animantem quidem esse. Non est igitur mundus deus: et tamen nihil est eo melius. nihil est enim eo pulchrius, nihil nobis salutarius, nihil ornatius adspectu,

rit, cum libris vett. legere, quod. Sic et omnes libri habent, potest esse: Zenonis Ms. Guelf.

verbo dilatavit hæsere multi viri docti, torum. eamque vitiosam judicant. v. Wopkens. cidavit. Sensus lectionis vulgatæ, quam vidti et Lambinus.

illam conclusionem occasionem dedisse. 22 B. et -- a. conclusio dilatavit.] In loci illius aperiendi disputationibus secta-

23 Ne cur animantem quidem.] Vulgati Lect. Tull. p. 210. Walkerus corr. coarc- nec; sed ultima littera e sequente verbo tavit, Buherius, declaravit, Davisius dilu- adhæsit, non bene latinum est nec quidem.

motuque constantius. Quod si mundus universus, non est deus, ne stellæ guidem, quas tu innumerabiles in deorum numero reponebas, quarum te cursus aquabiles, aternique delectabant: nec mehercule injuria. sunt enim admirabili, 21 incredibilique constantia. Sed non omnia, Balbe, qua cur-1() sus certos, et constantes habent, ea deo potius tribuenda sunt, quam naturæ. Quid 24 Chalcidico Euripo in motu identidem reciprocando putas fieri posse constantius: quid b. freto Siciliensi? quid Oceani fervore illis in locis.

Europam Libyamque rapax ubi dividit unda?

Quid? æstus maritimi, vel Hispanienses, vel Britannici, corumque certis temporibus vel accessus, vel recessus, sine deo offici nonne possunt? Vide, quaso, si omnis motus, omniaque, qua certis temporibus ordinem suum conscrvant, divina 26 dicimus, ne tertianas quidem febres, et quartanas, divinas esse dicendum sit, quarum reversione et motu quid potest esse constantius? Sed omnium talium re-25 rum ratio reddenda est. Quod vos cum facere non potestis, tamquam in aram, 47 confugitis ad deum.

Et Chrysippus tibi acute dicere videbatur, homo sine dubio versutus, et callidus: (versutos eos appello, quorum celeriter mens versatur: callidos autem, quorum, tamquam manus opere, sie animus usu concalluit?) Is igitur, si aliquid est, inquit, quod homo efficere non possit, qui id efficit, melior est homine. Homo autem hace, quæ in mundo sunt, efficere non potest, qui potuit igitur, is præstathomini. Homini autem præstare quis possit, nisi deus? est igitur deus. Hac omnia in codem, quo illa Zenonis, er-26 rore versantur. Quid enim sit melius, quid præstabilius. quid inter naturam et rationem intersit, anon distinguitur. Idemque si dei non sint, negat esse in omni natura quidquam

²⁴ Chalcidico Euripo ~- constantins.] noctibus reciprocari Euripum. Livius hocnegavit, et, temere ventis jactari, dixit L. 28, c. 6, sed v. Vossium ad Melam 1, 74. p. m. 510. ed. Gronov, qui docet, cum bis singulis diebus et noctibus reciprocari, ut alia maria, sed et Austro et maxime Euro ut alia freta, ita agitari, ut diei spatio aliquando septies cursum mutet, nunquam sapius, de freto Siciliensi e Ms. Davisius, v. idem Vossius I. c.

²⁵ Fiere norm passent / Pute scriben lum ess non,

²⁶ Dicimus, ne tertianas quidem f. 1 Di-Sc. traditum est, septies singulis diebus et cimus habent Mss. apud Davisium, etiam Guelf, itemedd, vett. plures, non ut vulgati nunc ducinus. Ms. in m. ed. L. dicemus, tum pro quidem legendum esse quoque vel item sensus docet, et viri docti dudum viderunt, ediditque quoque Lambi-

²⁷ Confugitis.] Sic pro confugistis legendum esse, res ipsa docet, et sic edidit

²⁸ Non distinguitur. Forte melius le gas distinguiu sc. Zeno, ut mox est, idem at,

homine melius, id autem putare quemquam hominem, nihil homine esse melius, summa arrogantia censet esse. sane arrogantis, pluris se putare, quam mundum. At illud non modo non arrogantis, sed potius prudentis, intelligere, se habere sensum et rationem; hæc cadem Orionem et Caniculam non habere. Et. si domus pulchra sit, intelligamus p. 65. eam dominis, inquit, ædificatam esse, non muribus, sic igitur mundum deorum domum existimare debemus. Ita prorsus existimarem, si illum ædificatum, non, quemadmodum docebo, a natura conformatum putarem.

At enim quærit apud Nenophontem Socrates, gunde 11 animum arripuerimus, si nullus fuerit in mundo. Et ego 27 quæro, unde orationem, unde numeros, unde cantus. Nisi vero loqui solem cum luna putamus, cum propius accesserit, aut ad harmoniam canere mundum, ut Pythagoras existimat. Naturæ ista sunt, Balbe, naturæ, non artificiose ambulantis, ut ait Zeno, quod quidem quale sit, jam videbimus, sed omnia cientis et agitantis motibus et mutationibus suis. Itaque illa mihi placebat oratio de convenientia, 28 consensuque on natura, quam quasi cognatione continuatam conspirare dicebas. Illud non probabam, quod negabas id accidere potuisse, 31 nisi ea uno divino spiritu contineretur. Illa vero cohæret, et permanetnaturæ viribus, non deorum: estque in ea iste quasi consensus, quam συμπάξειαν Graci vocant: sed ea, quo sua sponte major est, co minus divina ratione fieri existimanda est.

Illa autem, qua Carneades afferebat, quemadmodum dis- 12 Si nullum corpus immortale sit, nullum esse cor- 29 pus sempitereum, corpus autem immortale nullum esse, ne individuum quidem, nec quod dirimi distrahive non possit. Cumque omne animal patibilem naturam habeat, nullum est corum, quod effugiat accipiendi aliquid extrinsecus, id est, quasi ferendi et patiendi necessitatem. 32 Et.

29 Unde arimum - - si nullus.] Sie legendum, non animam -- nulla, ut vulgati habent, illud fuit in Ms. Reg. Paris, sic et librarius in Ms. Guelf, dare voluit, num ibi est quidem animam, sed nullus, ut in Ms. marg Lamb, atque in loco Xenophontis, unde hoc est, scriptum est συναφπάσαι rouv, non Juxnv.

30 Nature - - cognatione continuatam conspirare. | Davisius malebat continuata, i. e. quæ per totum mundum pertineret, seriem conclusionis. Uncis inclusi. placet.

31 Nisieu - - continerctur. | Sieres pos tulat legi, non continerentur ut volgati ha bent; nam ca pertinet ad naturam vel cognationem, quod et mox in in ca intelbgitur: et sic etiam in libris quibusdam veteribus repetit Davisius.

32 Et si omne animal mortale - nullura est.] Have, post necessitatem in vulgatis addita, delenda sunt, nam et absunt a Mss. pluribus etiam Guelf, et impediunt

si omne animal mortale est, immortale nullum est]. Ergo itidem si omne animal secari ac dividi potest, nullum est b eorum individuum, nullum æternum. Atqui omne animal ad accipiendam vim externam et ferendam paratum est. mortale igitur omne animal, et dissolubile, et divi-30 duum sit necesse est. Ut enim, si omnis cera commutabilis esset, nihil esset cercum, quod commutari non posset: item 33 nihil argenteum, nihil æneum, si commutabilis esset natura argenti et æris, similiter igitur, si omnia, quæ sunt, e quibus cuncta constant, mutabilia sunt: nullum corpus esse potest non mutabile. mutabilia autem sunt illa, ex quibus omnia constant, ut vobis videtur. omne igitur corpus, mutabile est. At si esset corpus aliquod immortale, non esset omne mutabile, ita efficitur, ut omne corpus, mortale sit. etcnim omne corpus aut aqua, aut aer, aut ignis, aut terra est, aut id, quod est concretum ex his, aut exaliqua parte corum. horum autem nihil est, quin intereat. 31 Nam et terrenum omne dividitur, et humor ita mollis est. 34 ut facile comprimi collidique possit. ignis vero, et aer omni impulsu facillime pellitur, naturaque cedens est maxime, et dissipabilis, præterea omnia hæc tum intereunt, cum in naturam aliam convertuntur: quod fit, cum terra in aquam se vertit, et cum ex aqua oritur aer, et cum ex aere æther, cumque eadem vicissim retro commeant. Quod si ea intereant, ex quibus constet omne animal, nullum est 13 animal sempiternum. Et, ut hæc omittamus, tamen ani-32 mal nullum inveniri potest, quod neque natum umquam sit, et semper sit futurum, omne enim animal sensus habet. p. 66. sentit igitur et calida, et frigida, et dulcia, et amara, nec potest ullo sensu jucunda accipere, et non accipere contraria, si igitur voluptatis sensum capit, doloris ctiam capit. quod autem dolorem accipit, id accipiat ctiam interitum necesse est. omne igitur animal, confitendum est, esse mor-33 tale. Præterea, si quid est, quod nec voluptatem sentiat. nec dolorem, id animal esse non potest, sin autem quod animal est, id illa necesse est sentiat: et quod ea sentiat, non potest esse æternum: 35 et omne animal sentit; nullum

³³ Nihil argenteum, nihil aneum.] Repete intelligendo e superiori, quod commutari non posset.

Guelf. et edd. vett. Gruterus male facilis edidit.

35 Et omne animal sentit.] Videri pos-

ri non posset.

35 Et omne animal sentit.] Videri pos-34 Ut facile comprimi.] Sic Mss. ctiam sit legendum esse sed vel at. sed et sic

igitur animal est æternum. Præterea nullum potest esse animal, in quo non et appetitio sit, et declinatio naturalis. appetuntur autem, quæ secundum naturam sunt, declinantur contraria: et omne animal appetit quædam, et fugit a quibusdam. Quod autem refugit, id contra naturam est: et quod est contra naturam, id habet vim interimendi. omne ergo animal intereat necesse est. Innumerabilia sunt, 84 ex quibus effici cogique possit, nihil esse, quod sensum habeat, quin id intereat, etenim ea ipsa, quæ sentiuntur, ut frigus et calor, ut voluptas et dolor, ut cetera, cum amplificata sunt, interimunt. nec ullum animal est sine sensu. nullum igitur animal est æternum. Etenim aut simplex est 14 natura animantis, ut vel terrena sit, vel ignea, vel 36 animalis, vel humida: quod quale sit, ne intelligi quidem potest: 37 aut concreta ex pluribus naturis, quarum suum quæque locum habeat, 38 quo naturæ vi feratur: alia infimum, alia summum, alia medium. Hæc ad quoddam tempus cohærere possunt: semper autem nullo modo possunt: necesse est enim, suum quæque in locum natura rapiatur. nullum igitur animal est sempiternum.

Sed omnia vestri, Balbe, solent ad igneam vim referre, 35 Heraclitum, ut opinor, sequentes: quem ipsum non omnes interpretantur uno modo. 39 qui quoniam, quid diceret, intelligi noluit, omittamus, vos autem ita dicitis, omnem vim esse ignem, itaque et animantes, cum calor defecerit, tum interire: et in omni natura rerum id vivere, id vigere, quod caleat. ego autem non intelligo, quo modo, calore exstincto, corpora intereant, non intereant, humore aut spiritu amisso, præsertim cum intereant etiam nimio calore. Quamobrem id quidem 40 commune est de calido: 36 verumtamen videamus exitum. Ita vultis, opinor, 11 nihil

minor propositio connectitur cum majori. Im feratur cadit: etsæpe verbis incipi-Sic in fine capitis: nec ullum animal est sine sensu.

36 Animalis.] I. e. acria. v. Clav.

38 Quo natura vi efferatur.] Sine du-bio scribendum cum Walkero feratur. nam non tantum de loco superiori sermo est, sed etiam medio et infimo; debetque aliis naturis primis, aere, aqua, terra. verbum omnibus aptum esse: quod in so-

entibus ab f. addita est illa syllaba ef. ab librariis, tum post est rapiatur, quod plane par est vo feratur.

39 Quiquoniam. | Davisius mallet quem, nisi omnes libri in qui consentirent, et id foret durum pariter ac vulgatum, quia quem mox pracessit.

40 Commune est de calido.] I. e. quod de calido dicitis, id ceteris, humido, acrio, &c. malim tamen de deleri, ità sensus est : nonid proprium calido, sed commune cum

41 Nihil esse animal extrinsecus in na-

³⁷ Aut concreta. | Sic Davisius correxit vulgatam lectionem, quæ et in plerisque Mss. est, ex edd. quibusdam veteribus: et res postulat sic corrigi: refertur enim ad verba, natura animantis est simplex.

esse animal extrinsecus in natura atque mundo, præter ignem, qui magis, quam præter animam, unde animantium quoque 42 constet animus, ex quo anima dicitur? quo modo autem hoc, quasi concedatur, sumitis, nihil esse animum, nisi ignem? probabilius enim videtur, tale quiddam esse animum, ut sit ex igne atque anima temperatum. quod si ignis ex sese ipse animal est, nulla se alia admiscente natura, quoniam is, cum inest in corporibus nostris, efficit, ut sentiamus: non potest ipse esse sine sensu. rursus eadem dici possunt, quidquid est enim, quod sensum habeat, id necesse est sentiat et voluptatem, et dolorem : ad quem autem dolor veniat, ad eundem etiam interitum venire, ita fit, ut ne ignem 37 quidem efficere possitis æternum. Quid enim? non eisdem vobis placet, omnem ignem pastus indigere? nec permanere ullo modo posse, nisi alatur: ali autem solem, lunam, reliqua astra, aquis, alia dulcibus, alia marinis? camque causam Cleanthes affert, cur se sol referat, nec longius progrediatur solstitiali orbe, itemque brumali, ne longius discedat a cibo, hoc totum quale sit, mox, nunc autem concludatur illud, quod interire possit, id æternum non esse nap. 67. tura: ignem autem interiturum esse, nisi alatur; non esse a. igitur natura ignem sempiternum.

Qualem autem deum intelligere nos possumus nulla virtute præditum? Quid enim? prudentiamne deo tribuemus? quæ constat ex scientia rerum bonarum et malarum. et, nec bonarum, nec malarum. Cui mali nihil est, nec esse potest, quid huic opus est delectu bonorum et malorum? quid autem ratione? quid intelligentia? quibus utimur ad cam rem, ut apertis obscura assequamur, at obscurum deo nihil potest esse. nam justitia, quæ suum cuique distribuit, quid pertinet ad deos? hominum enim societas. et communitas, ut vos dicitis, justitiam procreavit, temperantia autem constat ex prætermittendis voluptatibus corporis: cui si locus in cælo est, est etiam voluptatibus. Nam

tura, &c.] Locus obscurus et sine dubio trinsecus legendum judicantis, ita sensus crit, nihil habere in se vim animalem, et nibil animal vel animale dici posse, præî. e. neri.

42 Constet animus, ev quo anima dicitur.] vitiosus; placetque correctio Buherii in- Hoc dubium est, quia Cicero alibi dicit animum dici ab anima, Tusc. 1, 9, unde Buherio placet Lescaloperii correctio: ev que arimal dicitur. Sed animal dicitur ter iguem. Huic respondet Cotta: se non potius ab anima: unde et bestia rationis videre, quare id igui potius tribuatur, expertes, quibus non tribuitur animus, quam anima, a qua animantes dicantur, dicuntur animalia. An qui ex anima dicitur vel ducitur?

fortis deus intelligi qu'i potest? in dolore, an in labore, aut in periculo? quorum deum nihil attingit. Nec ratione igi- 39 tur utentem, nec virtute ulla præditum deum intelligere quî possumus?

Nec vero vulgi atque imperitorum inscitiam despicere possum, cum ea considero, quæ dicuntur a Stoicis, sunt enim illa imperitorum. Piscem Syri venerantur. omne fere genus bestiarum Ægyptii consecraverunt. Jam vero in Gracia multos habent ex hominibus deos. 45 Alabandum Alabandi: Tenedii Tenem: Leucotheam, quæ fuit Ino, et ejus Palæmonem filium, cuncta Græcia; Herculem, Æsculapium, Tyndaridas: Romulum nostri, aliosque complures: quos quasi novos, et adscripticios cives in calum receptos putant. Hac igitur indocti. Quid vos philosophi? 16 qui meliora? omitto illa: sunt enim præclara. Sit sane 40 deus ipse mundus. Hoc credo illud esse

Sublime candens, quem invocant omnes Jovem.

quare igitur plures adjungimus deos? quanta autem est eorum multitudo? mihi quidem sane multi videntur, singulas enim stellas numeras deos, eosque aut beluarum nomine appellas, ut Capram, 41 ut Nepam, ut Taurum, ut Leonem: aut rerum inanimatarum, ut Argo, ut Aram, ut Coronam. Sed ut hæc concedantur, reliqua qui tandem 41 non modo concedi, sed omnino intelligi possunt? cum fruges, Cererem; vinum, Liberum dicimus, genere nos quidem sermonis utimur usitato: sed ecquem tam amentem esse putas, qui illud, quo vescatur, deum credat esse? Nam quos ab hominibus pervenisse dicis ad deos, 45 tu redde rationem, quemadmodum idem fieri potuerit, aut cur fieri desierit, et ego discam libenter. quomodo nunc quidem est, non video, quo pacto ille, cui in monte Oetao illata lampades fuerint, ut ait Accius, in domum æternam patris ex illo ardore pervenerit. quem tamen Homerus conveniri apud inferos facit ab Ulysse, sicut ceteros, qui excesserant vita. Quamquam, quem potissimum Herculem cola- 42 mus, scire sane velim, plures enim tradunt nobis ii, qui

⁴³ Alabandum Alabandi: Tenedi Tenem.] Requiruntur nomina populorum, cum Davisio e Ms. Ursini. nam Nepa est et post est nostri i. c. Romani. Itaque le-sidus, Lupa non. mox Argo dedi cum cogendum Tenedii in membro secundo, et in dem pro Argon. nam sic et Ms. Guelf. primo Alubandis, s. Alubandeis, quod est in 45 Tu redde.] Sic Mss. etiam Guelf.

⁴⁴ Ut Nepum.] Sic pro Lupam edidi

Ep. ad Div. XIII, 56. sic et Buherius. et edd. vett. recentiores reudes.

interiores scrutantur et reconditas litteras: antiquissimum, Jove natum, sed antiquissimo item Jove. nam Joves quoque plures in priscis Græcorum litteris invenimus. ex eo igitur et Lisyto est is Hercules, quem concertavisse cum Apolline de tripode accepimus. alter traditur Nilo natus, Ægyptius: quem aiunt 46 Phrygias litteras conscripsisse. Tertius est ex Idæis Digitis: 47 cui inferias afferunt. Quarp. 68. tus est, Jovis et Asteriæ, Latonæ sororis, qui Tyri maxime colitur; cujus Carthaginem filiam ferunt. Quintus in India, qui Belus dicitur. Sextus hic ex Alcumena, quem Jupiter genuit, sed tertius Jupiter: quoniam, ut jam docebo, plures Joves etiam accepimus.

17 Quando enim me in hunc locum deduxit oratio, docebo, 43 meliora me didicisse de colendis diis immortalibus jure pontificio, et majorum more, 48 capedunculis, quas Numa nobis reliquit, de quibus 49 in illa aureola oratiuncula dicit Lælius, quam rationibus Stoicorum. Si enim vos sequar, die, quid ei respondeam, qui me sic roget; Si dii sunt, suntne etiam Nymphæ deæ? si Nymphæ, Panisci etiam, et Satyri? Hi autem non sunt: ne Nymphæ quidem deæ igitur. At earum templa sunt publice vota et dedicata. Quid igitur? ne ceteri quidem ergo dii, quorum templa sunt dedicata. Age porro, Jovem, et Neptunum deum numeras. ergo etiam Orcus, frater corum, deus, et illi, qui flucre apud inferos dicuntur, Acheron, Cocytus, Pyriphlegethon, tum Charon, tum Cerberus, dii putandi. 44 At id quidem repudiandum. Ne Orcus quidem igitur? Quid dicitis ergo de fratribus? hæc 50 Carneades aiebat. non ut deos tolleret: quid enim philosopho minus conveniens? sed ut Stoicos nihil de diis explicare convinceret. Itaque insequebatur. Quid enim? aiebat, si ii fratres sunt in numero deorum, num de patre eorum Saturno negari potest? quem vulgo maxime ad Occidentem colunt, qui si est deus, patrem quoque eius, Cælum, esse

que ferunt.

Mss. uiebat, quod et sententia requirit.

[&]quot;46 Phrygias litteras conscripsisse.] Verbum conscripsisse indicat, librum intelligi in phrygiis litteris: φεύγια γεάμματα memorantur apud Plutarch. de Iside et Osir. Fuit liber historicus.

⁴⁷ Cui inferius afferunt.] Afferre de inferiis non dicitur, quod sciam, sed ferre, mittere, dare. puto primam syllabam e finali præcedentis verbi natam, legendum-

⁴⁸ Capedunculis iis.] Delevi iis, auctoribus Mss. etiam Guelf. et edd. vett. 49 In illa aur. oratiuncula Lælius.]

Est cadem, de qua supra ad c. 2. 50 Carneades aiebat.] Vulgati male agebat, quod et Ms. Guelf. habet: at plures

deum confitendum est. Quod si ita est, Cæli quoque parentes dii habendi sunt. Æther, et Dies, corumque fratres, et sorores: qui 51 a genealogis antiquis sic nominantur, Amor, Dolor, Metus, Labor, Invidentia, Fatum. Senectus, Mors, Tenebræ, Miseria, Querela, Gratia, Fraus, Pertinacia, Parcæ, Hesperides, Somnia: quos omnes Erebo et Nocte natos ferunt. Aut igitur hæc monstra probanda sunt, aut prima illa tollenda. Quid? Apollinem, 18 Vulcanum, Mercurium, ceteros, deos esse dices: de Her- 45 cule, Æsculapio, Libero, Castore, Polluce dubitabis? At hi quidem coluntur æque, atque illi; apud quosdam etiam multo magis. Ergo hi, dii sunt habendi, mortalibus nati matribus? Quid? Aristæus, qui olivæ dicitur inventor, Apollinis filius: 52 Theseus, qui Neptuni: reliqui, quorum patres dii, non erunt in deorum numero? Quid, quorum matres? 53 opinor etiam magis. ut enim in jure civili, qui est matre libera, liber est: item jure naturæ, qui dea matre est. deus sit necesse est. Itaque Achillem 54 Astypalæenses insulani 55 sanctissime colunt. qui si deus est: et Orpheus, et Rhesus, dii sunt, Musa matre nati. nisi forte maritimae nuptiae terrenis anteponuntur. Si hi dii non sunt, quia nusquam coluntur: quo modo illi sunt? Vide 46 igitur, ne virtutibus hominum isti honores habeantur, non immortalitatibus: quod tu quoque, Balbe, visus es dicere. Quo modo autem potes, si Latonam deam putas, Hecaten non putare, quæ matre Asteria est, sorore Latona:? an hæc quoque dea est? vidimus enim ejus aras delubraque in Gracia, sin hac dea est, cur non Eumenides? qua si deæ sunt, quarum et Athenis 56 fanum est, et apud nos, ut ego interpretor, lucus Furinæ: Furiæ deæ sunt, speculatrices, credo, et vindices facinorum et sceleris. Quod si 47 tales dii sunt, ut rebus humanis intersint: Natio quoque

51 A genealogis antiquis. | Verbum geneulogis mihi semper suspectum fuit : quia sic dictum, nempe de iis, qui deorum generationes, ut Hesiodus, exponerent, nuspiam reperi. Suspicatusque sum, legendum esse theologis quo verbo Cicero aliis locis, in hoc ipso libro, de hac re usus est, et Græci semper utuntur.

52 Theseus, qui Neptuni.] Ms. Guelf. et alii apud Davisium ed. Ven. 1494. Theseusque Neptuni, alii Theseus, Neptuni, fanus, quod Vossius desendit ad Melam quod recepit Davisius.

53 Opinor.] Sic Ms. Guelf. et alii. item edd. vett. recentius vulgati miner.

55 Sanctissime colunt. | Sic Ms. Guelf. ut jam edidit Lambinus. Vulgg. sanctis-

56 Fanum est.] Ms. Is. Vossii habuit II, 3. p. 453.

⁵⁴ Astypalæenses.] Hac est vera scriptura et forma nominis ab Astypalaa, quod Davisius recte edidit. Vulgati male Astupalenses: quamquam fluctuant varie.

p. 69. dea putanda est: cui, cum fana circuimus in agro Ardeati, rem divinam facere solemus, quæ quia partus matronarum tueatur, a nascentibus Natio nominata est. Ea si dea est: dii omnes illi, qui commemorabantur a te, Honos, Fides, Mens, Concordia. ergo etiam Spes, Moneta, omniaque, quæ cogitatione ⁵⁷ nobismet ipsi possumus fingere, quod si verisimile non est: ne illud quidem est, hæc unde flux-19 erunt. Quid autem dicis? si dii sunt illi, quos colimus 58 et accipimus: cur non codem in genere Serapim Isimque numeremus? quod si facimus, cur barbarorum deos repudiemus? boyes igitur, et equos, ibes, accipitres, aspidas, crocodilos, pisces, canes, lupos, feles, multas præterea beluas, in deorum numero reponemus, quæ si rejiciamus, 48 illa quoque unde hæc nata sunt, rejiciemus. Quid deinde? Ino, dea dicetur, qua Leucothea a Gracis, a nobis Matuta dicitur, cum sit Cadmi filia? Circe autem, et Pasiphae, 50 et Ace, e Perseide, Oceani filia, natæ, patre Sole, in deorum numero non habebuntur? quamquam Circen quoque coloni nostri Circeienses religiose colunt. Ergo hanc deam dicis. Quid Medeæ respondebis? quæ duobus avis, Sole, et Occano, Æeta patre, matre Idvia procreata est. Quid hujus Absyrto fratri, qui est apud Pacuvium Ægialeus? sed illud nomen veterum litteris usitatius. Qui si dii non sunt, vereor quid agat Ino. hac enim omnia ex codem fonte fluxerunt. 49 An Amphiaraus, deus crit, et Trophonius? nostri quidem publicani, cum essent agri in Bœotia deorum immortalium excepti lege censoria, negabant immortales esse ullos, qui aliquando homines fuissent. Sed si sunt hi dii; 60 est certe b. Erechtheus, cujus Athenis et delubrum vidimus, et sacerdotem. Quem si deum facimus, quid aut de Codro dubitare possumus, aut de ceteris, qui pugnantes pro patriæ libertate ceciderunt? quod si probabile non est: ne illa quidem superiora, unde hæc manant, probanda sunt. 61 At-50 qui in plerisque civitatibus intelligi potest, augendæ virtutis gratia, quo libentius reipublicae causa periculum adi-

58 Et accipimus.] Sic rectius Mss. tre nata. Davisiani et Guelf. quam vulgo est acce-

59 Et Aee. | Hoc nomen sine dubio vitiosum est. Hesiodus Theog. 957. Cir- bene pro vulgato Atque.

57 Nobismet ipsi.] Sic legendum, non cæ et Pasiphaæ addit Aectem, unde hic nobismet ipsis, idque in Mss. reperit Da- legendum videtur et Aeetes, et post est Medea, avis Sole et Oceano et Aeeta pa-

> 60 Est certe Erechtheus.] An addendum ct, est certe et Erecht?

61 Atqui.] Sic Mss. apud Davisium

ret optimus quisque, virorum fortium memoriam honore deorum immortalium consecratam. ob eam enim ipsam causam Erechtheus Athenis, filiæque ejus in numero deorum sunt. Itemque Leonaticum est delubrum Athenis, quod Leocorion nominatur. Alabandenses quidem sanctius Alabandum colunt, a quo est urbs illa condita, quam quemquam nobilium deorum: apud quos non inurbane Stratonicus, ut multa, cum quidam ei molestus, Alabandum deum esse confirmaret, Herculem negaret: Ergo, inquit, mihi Alabandus, tibi Hercules sit iratus. Illa autem, Balbe, 20 quæ tu a cælo astrisque ducebas, quam longe serpant, non 51 vides: Solem, deum esse, Lunamque, quorum alterum Apollinem Græci, alteram Dianam putant. Quod si Luna. dea est: ergo etiam Lucifer: ceteræque errantes numerum deorum obtinebunt, igitur etiam inerrantes. Cur autem 62 Arci species non in deorum numero reponatur? est enim pulcher. et ob cam causam, quia 63 speciem habet admirabilem. 64 Thaumante dicitur esse natus, cujus si divina natura est, quid facies nubibus? arcus enim ipse ex nubibus efficitur 65 quodam modo coloratis. Quarum una etiam Centauros penerisse dicitur. Quod si nubes retuleris in deos, referendæ certe crunt tempestates, quæ 60 populi Romani ritibus consecratæ sunt. Ergo imbres, nimbi, procellæ, turbines. dii putandi. nostri quidem duces, mare ingredientes, immo- p. 70. lare hostiam fluctibus consueverunt. Tum si est Ceres a gerendo (ita enim dicebas) terra ipsa dea est, et ita habe- 52 tur: quæ est enim alia Tellus? sin terra: mare etiam: quem Neptunum esse dicebas: ergo et flumina, et fontes. Itaque et Fontis delubrum Maso ex Corsica dedicavit: et in augurum precatione Tiberinum, Spinonem, 67 Almonem, Nodinum, alia propinguorum fluminum nomina videmus. Ergo hoc aut in immensum serpet, aut nihil horum recipie-

⁶² Arci species. | Sic habet Ms. Guelf. et alii apud Davisium, alii habent Arcus, vulgo edd. Arqui pro Arci, ut et habet Lucretius VI, 525. et citat hinc Priscianus. nihil admodum interest.

⁶³ Speciem habeat.] Puto legendum habet: nec enim causa est conjunctivi.

⁶⁴ Thaumante dicitur nata. | Nata si verum est, referendum ad Graecum nomen Iris. sed tamen libri quidam habent natus, quod et recepit Davisius.

⁶⁵ Quodam modo coloratis.] Sic edidit Davisius, pro vulgato coloratus; atque sic res postulat, itaque secutus id exemplum sum.

⁶⁶ P. R. ritibus cons. sunt.] Quibus sc. illis immolantur hostiae, ut apud Virgil.

An. III, 120. V, 772.
67 Almonem.] Sie viri doctissimi pro
Anemonem scribendum judicavere, quorum judicium cum Buherio Davisioque secutus sum. Nam Almo est fluvius Roma vicinus, non Anemone.

mus, nec illa infinita ratio superstitionis probabitur. Nihil ergo horum probandum est.

Dicamus igitur, Balbe, oportet contra illos etiam, qui 2153 hos deos ex hominum genere in cælum translatos, non re, sed opinione esse dicunt, quos auguste omnes sancteque veneramur. Principio Joves tres numerant ii, qui theologi nominantur: ex quibus primum et secundum natos in Arcadia: alterum patre Æthere, ex quo etiam Proserpinam natam ferunt, et Liberum; alterum patre Cælo, qui genuisse Minervam dicitur, quam principem, et inventricem belli ferunt: tertium Cretensem, Saturni filium: cujus in illa insula sepulcrum ostenditur. Διόσκουροι etiam apud Graios multis modis nominantur. Primi tres, qui 68 appellantur Anaces, Athenis ex Jove, rege antiquissimo, et Proscrpina nati, Tritopatreus, Eubuleus, 60 Dionysus: secundi, Jove tertio nati ex Leda, Castor et Pollux: tertii dicuntur a nonnullis 70 Alco, et Melampus, Emolus, Atrei 51 filii, qui Pelope natus fuit. Jam Musæ primæ quattuor, natæ Jove altero, Thelxiope, Acede, Arche, Melete: secundæ, Jove tertio et Mnemosyne, procreatæ novem: tertiæ, 71 [Jove tertio] Piero natæ, et Antiopa, quas Pieridas, et Pierias solent poetæ appellare, iisdem nominibus, eodem numero, quo proxime superiores. Cumque tu Solem, quia solus esset, appellatum esse dicas: Soles ipsi quam multi a theologis proferuntur? unus corum Jove natus, nepos Ætheris: alter, Hyperione: tertius, Vulcano, Nili filio; cujus urbem Ægyptii volunt esse eam, quae Heliopolis appellatur: quartus is, quem heroicis temporibus Achanto Rhodi peperisse dicitur, 7º Jalysi, Camiri, et

68 App. Anaces Athenis, ex Jore.] Anaces verum puto cum Victorio, etsi Mss. fere, ut et Guelf. Anactes, ex Graco avantes. Sed Graci etiam dixere avantes, et quidem inprimis Attici, ut tradit Mœris. quia igitur addit Athenis sic dici, necesse est legamus Anaces. Hesychius item tradit, Athenis appellatos Dioscuros esse avanas, v. et Piersonum V. C. ad Mærin

69 Dionysus.] Est Bacchus: unde et sic scribendum fuit pro vulgato Dionysius, ut vidit jam Davisius.

Mss. boni, v. c. Ms. in cd. L. etiam factum Alco.

71 Jove tertio Piero.] Jove tertio vitiose additum est ex antecedentibus: estque adeo delendum, uncis cum Davisio inclusi. Tum Piero dedi pro Pierio, ut est in Ms. Guelf. et ed. Mediol. nam sic appellant veteres patrem Musarum, a quo ipsæ Pieriæ dicuntur, ut Ovidius Met. V, 302. docet. mox dedi provime superiores pro provima, ut Davisius, sic latinitas postulat, in libris scriptis sarpissime in hoc genere peccatur, ut in fine verbi æ et e permutentur.

72 Jalysi, Camiri, &c.] Intelligendum 70 Alco. Vulgo male Alco. illud habent est pater, sive potius addendum, ut factum a Davisio, nam hæc ellipsis non est in Guelf. ex quo, vitio librariorum, facile latino sermone usitata. Patrem Jalysi facit solem Arnobius cum aliis. edd. vett.

Lindi: quintus, qui Colchis fertur Æetam, et Circen procreavisse. Vulcani item complures: primus Cælo natus, 22 ex quo et Minerva Apollinem eum, cuius in tutela Athe- 55 nas antiqui historici esse voluerunt: secundus in Nilo natus, 73 Phthas, ut Ægyptii appellant, quem custodem esse Ægypti volunt: tertius ex tertio Jove, et Junone, qui Lemni fabricæ traditur præfuissa: quartus Menalio natus, qui tenuit insulas propter Siciliam, quæ 74 Vulcaniæ nominantur. Mercurius unus Cælo patre, Die matre natus: 56 cuius obscanius excitata natura traditur, 75 quod adspectu Proserpinæ commotus sit: alter 76 Valentis et Phoronidis filius, is, 77 qui sub terris habetur, idem Trophonius: tertius Jove tertio natus, et Maia, ex quo et Penelopa Pana natum ferunt: quartus Nilo patre, quem Ægyptii nefas habent nominare: quintus, quem colunt Pheneata, qui et Argum dicitur interemisse, ob eamque causam 78 Ægyptum profugisse, atque Ægyptiis leges et litteras tradidisse. Hunc Ægyptii Thoth appellant: 79 eodemque nomine anni primus mensis apud eos vocatur. Æsculapiorum primus, 57 Apollinis, quem Arcades colunt; qui specillum invenisse, p. 71. primusque vulnus dicitur obligavisse: secundus, secundi Mercurii frater, is fulmine percussus, dicitur humatus esse 80 Cynosuris: tertius, Arsippi et Arsinoæ; qui primus purgationem alvi, dentisque evulsionem, ut ferunt, invenit: cujus in Arcadia non longe a Lusio flumine sepulchrum et lucus ostenditur. Apollinum antiquissimus is, quem paul- 23 lo ante ex Vulcano natum esse dixi, custodem Athenarum: alter Corybantis filius, natus in Creta; cuius de illa in-

quædam habent arum Jalysi, &c. quæ vox ex quo factum Foronidis, ut habent fere in exemplo meo ed. Ven. 1494. adscrip-

73 Phthas, ut Ag. app.] Verum nomen esse Phthas, non Opas, ut habent libri fere omnes, dudum viri docti agnovere; igitur id cum Davisio reposui. v. et Clav. in Opas.

74 Vulcania nominantur.] Sic habuit Ms. Lamb. et sie sine dubio legendum. non nominabantur, ut est in vulgatis.

75 Quod - - commotus sit.] Latinitas videtur postulare, commotus esset : pendet enim al excitata.

76 Vulentis et Phoronidis.] Valens exprimit Græcum nomen ίσχυς. Pro Phoronidis legendum Coronniis, docet Davisius, Ma. etiam Guelf, inde Phoronidisin libris editis. Nempe hic Mercurius est Æsculapii alterius frater; ejus autem mater est Coronis non Phoronis.

77 Qui sub terris habetur.] Lambinus legit habet i. e. habitat, idque in Ms. reperit. habetur potest esse, sub terris est : et idem cum Trophonio putatur.

78 Agyptum profugisse.] Etsi scio, interdum nomina regionum sine præpositione jungi verbis, ut nomina urbium; tamen credo hic in excidisse, per finalem in

79 Endemque. | Que non fuit in Mss. Davisii, nec est in Guelf, aut in edd, or. 80 Cymesures.] Urbe Laconica.

sula 81 cum Jove ipso certamen fuisse traditur: tertius Jove tertio natus et Latona: quem 82 ex Hyperboreis Delphos ferunt advenisse: quartus in Arcadia, quem Arcades 83 Nomionem appellant, quod ab eo se leges ferunt accepisse. 58 Dianæ item plures: prima Jovis et Proserpinæ, quæ pinnatum Cupidinem genuisse dicitur: secunda notior, quam Jove tertio et Latona natam accepimus: tertiæ pater, Upis traditur. Glauce mater. cam 84 Græci sæpe Upim paterno nomine appellant. Dionysos multos habemus: primum e Jove et Proserpina natum: secundum Nilo, qui Nysam dicitur interemisse: 85 tertium, Caprio patre, eumque regem Asiæ præfuisse dicunt; cui Sabazia sunt instituta: quartum Jove et Luna, cui sacra Orphica putantur confici: quintum Niso natum et Thyone, a quo Trieterides con-59 stitutæ putantur. Venus prima Cælo, et Die nata: cuins Elide delubrum videmus: altera, spuma procreata, ex qua. et Mercurio Cupidinem secundum natum accepimus: tertia, Jove nata et Diona; que nupsit Vulcano. Sed ex ea et Marte natus Anteros dicitur: quarta, Syria Tyroque concepta; quæ Astarte vocatur; quam Adonidi nupsisse be proditum est. Minerva prima, quam Apollinis matrem supra diximus: secunda orta Nilo, quam Ægyptii Saitæ colunt: tertia illa, quam Jove generatam supra diximus: quarta Jove nata et Coryphe, Oceani filia; quam Arcades 86 Coriam nominant, et quadrigarum inventricem ferunt. quinta Pallantis, quæ patrem dicitur interemisse, virginitatem suam violare conantem: cui 87 pinnarum talaria affigunt. 60 Cupido primus, Mercurio et Diana prima natus dicitur: secundus, Mercurio et Venere secunda: tertius quidem est Anteros, Marte et Venere tertia. Atque hæc quidem eiusmodi ex vetere Græciæ fama collecta sunt: quibus intel-

ter tertius in Creta natus traditur.

82 Ex Hyperborcis Delphos f. adve-nisse.] Hujus rei nullum apud veteres clus H. in Dianam 204. vesugium me reperire memini. Venit aliquando in mentem suspicari, legendum esse Delon ex co, quod Hyperboreos traditim est educire in control of the control ditum est eduxisse in primis Apollinem, qui et apud ipsos fuerit, et Delum quotannis misisse primitias ad sacra solemnia, Græca, ut et edd. quædam. item apud eos Latonam natam, &c.

81 Cum Jove ipso. Mss. Gruteri c. J. Demonstr. Ev. Prop. IV. c. 8, 3, legentis tertio, quod præfert Davisius, quia Jupi- Nopulov. nam sic Græci appellant, non Νομείωνα.

84 Graci sape Upim.] E. c. Callima-

corrigentis Cabiro.

86 Coriam.] Ms. Guelf. Corian, forma

87 P. Talaria affigunt.] Edd. Vict. 83 Nomionem. | Placet Huetii sententia Ald. jun. affingunt. quod placet.

ligis resistendum esse, ne perturbentur religiones. Vestri autem non modo hæc non refellunt, verum etiam confirmant, interpretando, quorsum quidque pertineat. Sed eo iam. unde huc digressi sumus, revertamur.

Num censes igitur subtiliore ratione opus esse ad hæc 24 refellenda? nam mentem, fidem, spem, virtutem, hono- 61 rem. victoriam. salutem. concordiam. ceteraque ejusmodi, rerum vim habere videmus, non deorum. Aut enim in nobismet insunt ipsis, ut mens, ut fides, 88 ut spes, ut virtus, ut concordia: aut optandæ nobis sunt, ut honos, ut salus, ut victoria. quarum rerum utilitate video etiam consecrata simulacra. Quare autem in his vis deorum insit, 89 tum intelligam, cum cognovero. genere vel maxime est Fortuna numeranda: quam nemo ab inconstantia, et temeritate sejunget: quæ digna certe non sunt deo. Jam vero quid vos illa delectat explicatio fabu- 62 larum, et enodatio nominum? exsectum a filio Cælum, vinctum itidem a filio Saturnum. Hæc, et alia generis ejusdem p. 72. ita defenditis, ut ii qui ista finxerunt, non modo non insani, sed etiam fuisse sapientes videantur. In enodandis autem nominibus, quod miserandum sit, laboratis. Saturnus, quia se saturat annis: Mavors, quia magna vertit: Minerva, quia minuit, aut quia minatur: Venus, quia venit ad omnia: Ceres, a gerendo. Quam periculosa consuetudo? in multis enim nominibus hærebitis. Quid Veiovi facies? quid Vulcano? quamquam, quoniam Neptunum a nando appellatum putas, nullum erit nomen, quod non possis una littera explicare, unde ductum sit. In quo quidem magis tu mihi natare visus es, quam ipse Neptunus. Magnam 63 molestiam suscepit, et minime necessariam primus Zeno, post Cleanthes, deinde Chrysippus, commenticiarum fabularum reddere rationem: vocabulorum, cur quique ita appellati sint, causas explicare. Quod cum facitis, illud profecto confitemini, longe aliter rem se habere, atque hominum opinio sit: eos enim, 90 qui dii appellentur, rerum na-

88 Ut spes. Hoc abest a Mss. quibus- doctis. Walkerus corrigit cum ex te cognovitiosus esse, ironice quidem locutum esse

90 Qui dir appellantur. | Jamo appel

dam, ctiam Guelf, unde delent Walkerus vero, quod probat Buherius, videtur locus et Davisius, etiam in primis quia c. 36. spes non numeratur in rebus, quæ nobis. Cottam, facile intelligitur, i. e. id intelligi insint, sed qua optentur a Diis. non satis nullo modo potest. grave boc est.

⁸⁹ Tum intelligum, cum cognovero.} lentur. Frigidum hoc videtur et obscurum viris

65

66

turas esse, non figuras deorum. Qui tantus error fuit, ut perniciosis etiam rebus non modo nomen deorum tribueretur, sed etiam sacra constituerentur. Febris enim fanum in Palatio, et Orbonæ ad ædem Larum, et aram malæ Fortunæ Esquiliis consecratam videmus. Omnis igitur talis a philosophia pellatur error, ut, cum de diis immortalibus disputemus, dicamus digna diis immortalibus: de quibus ⁹¹ habeo ipse, quod sentiam; non habeo autem, quod tibi assentiar. Neptunum esse dicis, animum cum intelligentia
b. per mare pertinentem. idem de Cerere. Istam autem intelligentiam aut maris, aut terræ, non modo comprehendere animo, sed ne suspicione quidem possum attingere. Itaque aliunde mihi quærendum est, ut et esse deos, et quales sint dii, discere possim; quam quales tu eos esse vis.

Videamus ea, quæ sequuntur: primum, deorumne providentia mundus regatur: deinde, ⁹² consulantne rebus humanis. hæc enim mihi ex tua partitione restant duo. de quibus si vobis videtur, accuratius disserendum puto. Mihi vero, inquit Velleius, valde videtur: 'nam et majora exspecto; et his,' quæ dicta sunt, vehementer assentior. Tum Balbus, Interpellare te, inquit, Cotta, nolo. sed sumemus tempus aliud. efficiam profecto ⁹³ ut fateare. Sed * * *

Multa desunt.

Nequaquam istuc istac ibit: magna incst certatio, Nam ut ego illis supplicarem tanta blandiloquentia?

2() Niobe parumne ratiocinari videtur, et sibi ipsa nefariam p. 73. pestem machinari? 94 Illud vero quam callida ratione?

95 Qui volt esse, quod volt ; ita dat se res, ut operam dabit.

Qui est versus omnium seminator malorum:

Ille transversa mente mihi hodie tradidit repagula: Quibus ego iram omnem recludam, atque illi perniciem dabo: Mihi marores, illi luctum: exitium illi, exsilium mihi.

Hanc videlicet rationem, quam vos divino beneficio homi-67 ni solum tributam dicitis, bestiæ non habent. Videsne igi-

Diis, &c.

94 Illud vero, &c.] Sequentia ad Mdeam pertinent.

95 Qui vult esse, quod vult.] Addidi cum Davisio esse, quod ille in pluribus Mss. reperit.

⁹¹ Habeo i. quid sentiam.] Scribendum Diis, &c. quod, item etiam mox quod tibi assentior. 94 Illn 92 Consulantne rebus humanis.] Sc. deam per

Dii. Sed Ms. Guelf, habet consulaturne rebus humanis, quod mihi melius antecedenti convenire videtur.

⁹⁵ Ut fateare] Consuli hominibus a

b.

tur, quanto munere deorum simus affecti? atque eadem Medea patrem, patriamque fugiens:

- postquam pater

Appropinquat, jamque, pane ut comprehendatur, parat, Puerum interea obtruncat, membraque articulatim dividit, Perque agros passim dispergit corpus: id ca gratia, Ut, dum nati dissipatos artus captaret parens, Ipsa interea effugeret: illum ut maror tardaret sequi; Sibi salutem ut familiari pareret parricidio.

Huic ut scelus, sic ne ratio quidem defuit. Quid? ille fu- 68 nestas epulas fratri comparans, nonne versat huc et illuc cogitatione rationem?

Major mihi moles, majus miscendum est malum, Qui illius acerbum cor contundam, et comprimam.

Nec tamen ille ipse est prætereundus, qui non sat habuit 27 conjugem illexisse in stuprum : de quo recte, et verissime loquitur Λ treus :

Quod re in summa summum esse arbitror Periclum, matres coinquinari, regias; Contaminari stirpem; admisceri genus.

At id ipsum quam callide, qui regnum adulterio quæreret?

Addo (inquit) huc, quod mihi portento ca lestúmpater Prodigium misit regni stabilimen mei, Agnum inter pecudes aurea clarum coma Quondam Thyestem clepere ausum esse, e regia: Qua in re adjutricem conjugem cepit sibi.

Videturne summa improbitate usus non sine summa esse ratione? nec vero scena solum referta est his sceleribus, sed multo vita communis pæne majoribus. Sentit domus unius cujusque, sentit forum, sentit curia, campus, socii, provinciæ, ut, quemadmodum ratione recte fiat, sic ratione peccetur. alterumque et a paucis, et raro; ⁹⁶ alterum et sæpe, et a plurimis: ut satius fuerit nullam omnino nobis a diis immortalibus datam esse rationem, quam tanta cum pernicie datam. Ut vinum ægrotis, quia prodest raro, nocet sæpissime, melius est non adhibere omnino, quam spe dubiæ salutis in apertam perniciem incurrere: sic haud scio, an melius fuerit, humano generi motum istum celerem cogitationis, acumen, sollertiam, quam rationem vocamus,

96 Alterum et sæpe et a plurimis.] Sæpe postulat, opponitur enim ravo et sæpe, ut pro semper edidi eum Davisio, e Mss. et pauci et plurimi.

•dd. vett. atque id et antithescos ratio

quoniam pestifera sit multis, admodum paucis salutaris, non dari omnino, quam tam munifice et tam large dari. 70 Quamobrem si mens voluntasque divina idcirco consuluit hominibus, quod iis largita est rationem: iis solis consuluit, quos bona ratione donavit: quos videmus, si modo ulli sunt, esse perpaucos. Non placet autem paucis a diis immortalibus esse consultum; 97 sequitur ergo, ut nemini consultum sit.

Huic loco sic soletis occurrere: non idcirco non optime 28 p. 74. nobis a diis esse provisum, quod multi eorum beneficio pérverse uterentur. etiam patrimoniis multos male uti: nec ob eam causam cos beneficium a patribus nullum habere. Quisquam istuc negat? aut 98 quæ est in collatione ista similitudo? nec enim Herculi Deianira nocere voluit, cum ei tunicam, sanguine Centauri tinctam, dedit: nec prodesse Pheræo Jasoni is, qui gladio vomicam ejus aperuit, quam 99 sanare medici non poterant. Multi enim, etiam cum obesse vellent, profuerunt, et cum prodesse, obfuerunt. non fit, ex eo, quod datur, ut voluntas ejus, qui dederit, appareat: nec, si is, qui accepit, bene utitur, idcirco is, 71 qui dedit, amice dedit. Quæ enim libido, quæ avaritia, quod facinus aut suscipitur nisi consilio capto, aut sine animi motu, et cogitatione, id est, ratione, perficitur? nam omnis opinio, ratio est, et quidem bona ratio, si vera: mala autem, si falsa est opinio. Sed a deo tantum rationem habemus, si modo habemus: bonam autem rationem, aut non bonam, a nobis. non enim, ut patrimonium relinquitur, sic ratio homini est beneficio deorum data. Quid enim potius hominibus dedissent, si iis nocere voluissent? injustitiæ autem, intemperantiæ, timiditatis quæ semina essent, 20 si his vitiis ratio non subesset? Medea modo, et Atreus commemorabantur a nobis, heroicæ personæ, inita subduc-72 taque ratione, nefaria scelera meditantes. Quid? levitates comicæ, parumne semper in ratione versantur? parumne subtiliter disputat ille in Eunucho?

> - quid igitur faciam? Exclusit, revocat: redeam? non, si me obsecret.

97 Sequitur ergo.] Vulgo est et seg. e. sam; dicit Cicero, illam collationem, paat et abest Mss. ctiam Guelf, et edd. pr. trimonii a patribus relicti et rationis a 98 Q. c. in collatione ista similitudo.] Diis data hominibus probari non posse, Lambinus delet in collatione: quod non imiter. Davisius uncis inclusit, ut glos-

h

73

"Ille vero in Synephebis Academicorum more contra communem opinionem non dubitat pugnare ratione, qui in amore summo, summaque inopia suave esse dicit,

> Parentem habere avarum, illepidum, in liberos Difficilem, qui te nec amet, nec studeat tui.

Atque huic incredibili sententiæ ratiunculas suggerit:

Aut tu illum fructu fallus: aut per litteras Avertus aliquod nomen: aut per servolum Percutias pavidum, postremo, a parco patre Quod sumas, quanto dissipas libentius?

Idemque facilem et liberalem patrem, incommodum esse amanti filio disputat: quem

> Neque quo pacto fallam, neque quid inde auferam, Nec quem dolum ad eum, aut machinam commoliar, Scio quidquam. ita omnes meos dolos, fallacias, Præstigias 108 præstinxit commoditus patris.

Quid ergo isti doli? quid machinæ? quid fallaciæ, præstigiæque? num sine ratione esse potuerunt? O præclarum munus deorum! ut Phormio possit dicere,

Cedo senem. jam instructa mihi sunt in corde consilia omnia.

Sed exeamus e theatro: veniamus in forum, 1 sessum it 30 prætor, quid? ut judicetur, qui tabularium incenderit. 74 Quod facinus occultius? At se Q. Sosius, splendidus eques Romanus ex agro Piceno, fecisse confessus est. transscripserit tabulas publicas? Id quoque L. Alenus fecit, cum chirographum Sex-primorum imitatus est. hoc homine sollertius? Cognosce alias quæstiones, ³ auri Tolosani, conjurationis Jugurthina. Repete superiora: Tubuli de pecunia capta ob rem judicandam: posteriora, de incestu rogatione Peducæa: tum hæc quotidiana, 4 sicæ, veneni, peculatus, testamentorum etiam ⁵ lege nova quæs- p. 75.

sic in Ms. Guelf. et edd. vett. reperi, recepi.

100 Præstinxit | Vulgomale præstrinxit. 1 Sessum it prator. Sice Ms. Memm. edidit Lambinus, bene. imitati sunt Buherius et Davisius. Cotta non ad judicandum vocat, sed ad audiendum, ut ante in theatro. Vulgo: ite sessum precor.

2 Qui transscripserit table, publicas.] 1. e. falsarit, corruperit. nam transscriptio intelligenda est, quæ fiat ad corrumpen-

potuerant legendum, semper putavi, quia citur pro Cluentio c. 24. Græci etiam sic μεταγεάφειν, unde latinum factum est.

3 Auri Tolosani. | A. Q. Capione per furtum e templo Tolosano ablati; quo nomine reus factus est et danmatus a Norbano v. Orat. II, 47.

4 Sica - - testamentorum.] Hi sunt meri genitivi, ergo et veneni esse debet, ut recte e Ms. Reg. reposuit Davisius. Vulgo est renena.

5 Lege nova.] Pertinet ad testamenta sola: contra quorum corruptores, erat lex dum. Sie transscriptum testamentum die Cornelia testamentaria. Verr. 1, 24.

tiones. Inde illa actio, OPE CONSILIOQUE TUO FURTUM AIO FACTUM ESSE: inde tot judicia de fide mala, tutelæ, mandati, pro socio, fiduciæ; reliqua, quæ ex emto, aut vendito, aut conducto, aut locato contra fidem fiunt: inde judicium publicum rei privatæ lege Lætoria: inde everriculum malitiarum omnium, judicium de dolo malo: quod C. Aquillius, familiaris noster, protulit; quem dolum idem Aquillius tum teneri putat, cum aliud sit simulatum, aliud 25 actum. Hanc igitur tantam a diis immortalibus arbitramur malorum sementem esse factam? Si enim rationem hominibus dii dederunt, malitiam dederunt. est enim malitia, versuta et fallax nocendi ratio. 6 lidem etiam dii fraudem dederunt, facinus, ceteraque, quorum nihil nec suscipi sine ratione, nec effici potest. Utinam igitur, ut illa anus optat,

> - ne in nemore Pelio securibus Casa cecidisset abiegna ad terram trabes:

sic istam calliditatem hominibus dii ne dedissent! qua perpauci bene utuntur; qui tamen ipsi sæpe a male utentibus opprimuntur: innumerabiles autem improbe utuntur: ut donum hoc divinum rationis et consilii, ad fraudem hominibus, ⁷ non ad bonitatem impertitum esse videatur.

Sed urgetis identidem, hominum esse istam culpam, non 31 deorum: ut si medicus gravitatem morbi, gubernator vim tempestatis accuset. etsi hi quidem homunculi; sed tamen ridiculi. Quis enim te adhibuisset, dixerit quispiam, si ista non essent? 8 contra deum licet disputare liberius? In hominum vitiis, ais, esse culpam. Eam dedisses hominibus rationem, quæ vitia culpamque excluderet. Ubi igitur b. locus fuit errori deorum? nam patrimonia spe bene tradendi relinguimus; qua possumus falli: deus falli qui potuit? an ut Sol, in currum cum Phaethontem filium sustulit: aut Neptunus, cum Theseus Hippolytum perdidit, 9 cum ter 77 optandi a Neptuno patre habuisset potestatem? Poetarum ista sunt: nos autem philosophi esse volumus, rerum auctores, non fabularum. Atque ii tamen ipsi dii poetici si

⁶ lidem etiam.] Sic Mss. Guelf. et alii, et edd. vett. non ut vulgo autem.

opponitur fraudi. v. Clav.

gandi notam addidi. nam affirmantis ora-tio impia foret: nec convenit sequentibus. ti, quod propositum erat.

⁹ Cum ter optandi - - habuisset potestatem. | Immo e tribus optandi potestatem 7 Non ad bonitatem.] 1. ad fidem. nam habuit. an igitur legenus cum e tribus optandi, &c. immo, quia tria proposnit dein-8 Contra deum - - liberius.] Interro- ceps Neptunus, ter potestatem optandi

scissent, perniciosa fore illa filiis, peccasse in beneficio putarentur. Et, si verum est, quod Aristo Chius dicere solebat, nocere audientibus philosophos iis, qui bene dicta male interpretarentur: posse enim asotos ex Aristippi, acerbos e Zenonis schola exire: prorsus, si, qui audierunt, vitiosi essent discessuri, quod perverse philosophorum disputationem interpretarentur: tacere præstaret philosophis, quam iis, qui se audissent, nocere. Sic, si homines rationem. bono consilio a diis immortalibus datam, in fraudem mali- 78 tiamque convertunt: non dari illam, quam dari humano generi melius fuit. 10 Ut., si medicus sciat, eum ægrotum, qui jussus sit vinum sumere, meracius sumturum, statimque periturum; magna sit in culpa: sic vestra ista providentia reprehendenda, quæ rationem dederit iis, quos scierit ea perverse, et improbe usuros. Nisi forte dicitis, cam nescisse. Utinam quidem! Sed non audebitis, non enim ignoro, 11 quanti ejus nomen putetis.

Sed hic quidem locus concludi jam potest. Nam si stultitia, consensu omnium philosophorum, majus est malum,
quam si omnia mala et fortunæ et corporis ex altera parte
ponantur: sapientiam autem nemo assequitur: in summis
malis omnes sumus, quibus vos optime consultum a diis
immortalibus dicitis. Nam ut nihil interest, utrum nemo
valeat, an nemo possit valere: sic non intelligo, quid intersit, utrum nemo sit sapiens, an nemo esse possit. Ac nos
quidem nimis multa de re apertissima. Telamo autem uno
versu locum totum conficit, cur dii homines negligant:

Nam si curent, bene bonis sit, male malis: quod nunc abest.

Debebant illi quidem omnes bonos efficere, si quidem hominum generi consulebant. Sin id minus: bonis quidem 80 certe consulere debebant. Cur igitur duo Scipiones, fortissimos et optimos viros, in ¡Hispania Pœnus oppressit? Cur Maximus extulit filium consularem? Cur Marcellum Annibal interemit? Cur Paullum Cannæ sustulerunt? Cur Pœnorum crudelitati Reguli corpus est præbitum? Cur Africanum domestici parietes non texerunt? Sed hæc vetera, et alia permulta. propiora videamus. Cur avunculus meus, vir innocentissimus, idemque doctissimus, P. Rutili-

4

VOL. IV. P. 1.

¹⁰ Ut, si medicus.] Melius forct Ut 11 Quanti ejus nomen putetis.] Bene medicus, si sciat. Conjecit Davisius numen.

us in exsilio est? cur sodalis meus interfectus domi suæ, Drusus? cur temperantiæ prudentiæque specimen, ante simulacrum Vestæ, pontifex maximus est Q. Scævola trucidatus? cur ante etiam tot civitatis principes a Cinna interemti? cur omnium perfidiosissimus, C. Marius, Q. Catulum, præstantissima dignitate virum, mori potuit jubere? 81 Dies deficiat, 12 si velim numerare, quibus bonis male evenerit: nec minus, si commemorem, quibus improbis optime. Cur enim Marius tam feliciter, septimum consul, domi suæ senex est mortuus? cur omnium crudelissimus tam 33 diu Cinna regnavit? At dedit pœnas. Prohiberi melius fuit, impedirique, ne tot summos viros interficeret, quam ipsum aliquando pœnas dare. Summo cruciatu supplicioque Q. Varius, homo importunissimus, periit: si, quia b. Drusum ferro, Metellum veneno sustulerat; illos conservari melius fuit, quam pœnas sceleris Varium pendere. Duodequadraginta Dionysius tyrannus annos fuit opulen-82 tissimæ et beatissimæ civitatis. Quam multos ante hunc, in ipso Græciæ flore, Pisistratus? At Phalaris, at Apollodorus pænas sustulit. Multis quidem ante cruciatis et necatis. Et prædones multi sæpe pænas dant: nec tamen possumus dicere, non plures captivos acerbe, quam prædones necatos. Anaxarchum Democriteum a Cyprio tyranno excarnificatum accepimus: Zenonem Eleæ in tormentis necatum. Quid dicam de Socrate? cujus morti illacrymari soleo, Platonem legens. Videsne igitur, deorum judicio, si vident res humanas, discrimen esse sublatum? 34 Diogenes quidem Cynicus dicere solebat, Harpalum, qui 83 temporibus illis prædo felix habebatur, contra deos testimonium dicere, quod in illa fortuna tam diu viveret. Dionysius, de quo ante dixi, cum fanum Proserpinæ Locris expilavisset, navigabat Syracusas: isque cum secundissimo vento cursum teneret, ridens: Videtisne, inquit, amici, quam bona a diis immortalibus navigatio sacrilegis detur? 13 Atque homo acutus, cum bene planeque percepisset, in eadem sententia perseverabat: qui, cum ad Peloponnesum classem appulisset, et in fanum venisset Jovis Olympii;

12 Si velim numerare.] An enumerare? it more philosophorum de certa cognimox est commemorare, quod $\tau \tilde{\varphi}$ enumerare tione. Buherius malebat processisset: sed ei nec plane satis convenit, nec sequens

respondet, non numerare.

¹³ Atque homo acutus.] Bene Lambi- in sententia perseverabat. nus corrigit idque homo, &c. percipere dix-

aureum ei detraxit amiculum, grandi pondere, quo Jovem ornarat ex manubiis Carthaginiensium tyrannus Gelo. atque in eo etiam cavillatus est, æstate grave esse aureum amiculum, hieme frigidum: eique laneum pallium injecit, cum id esse ad omne anni tempus diceret. idemque Æsculapii Epidauri barbam auream demi jussit. neque enim convenire, barbatum esse filium, cum in omnibus fanis pater p.77. imberbis esset. Jam mensas argenteas de omnibus delu- 84. bris jussit auferri: in quibus quod more veteris Græciæ inscriptum esset, BONORUM DEORUM, uti se eorum bonitate velle dicebat. Idem Victoriolas aureas, et pateras, coronasque, quæ simulacrorum porrectis manibus sustinebantur, sine dubitatione tollebat: .caque se accipere, non auferre, dicebat, esse enim stultitiam, a quibus bona precaremur, ab iis porrigentibus et dantibus nolle sumere. Eundemque ferunt hæc, quæ dixi, sublata de fanis in forum protulisse, et per præconem vendidisse; exactaque pecunia edixisse, ut, quod quisque a sacris haberet, id ante diem certam 14 in suum quodque fanum referret: ita ad impietatem in deos, in homines adjunxit injuriam. Hunc igitur 35 nec Olympius Jupiter fulmine percussit, nec Æsculapius misero, diuturnoque morbo tabescentem interemit: atque in suo lectulo mortuus, 15 in Tympanidis rogum illatus est: eamque potestatem, quam ipse per scelus erat nactus, quasi justam et legitimam, hereditatis loco filio tradidit. Invita 85 in hoc loco versatur oratio, videtur enim auctoritatem afferre peccandi. recte videretur; nisi et virtutis, et vitiorum. sine ulla divina ratione, grave ipsius conscientiæ pondus esset. qua sublata, jacent omnia. Ut enim nec domus. nec respublica ratione quadam et disciplina designata videatur, si in ea nec recte factis præmia exstent ulla, nec supplicia peccatis: 16 sic mundi divina in homines mode-

14 In suum quodque fanum.] Edidi impunitus: quod simile est Trilleriano in Obs. p. 66. vita impunitus. cur non

quodque pro vulgato quidque, quod olim latinitatis rationem postulare credidi, post simpliciter impunitus in ro. e. i. et in libris reperi, ut in ed. Ven. 1494. Mediol. Ald.

¹⁵ In Tympanidis rogum illatus est.] Tympanidis nomen esse vitiosum, omnes consentiunt: in corrigendo valde fluctuant, nec sine libris melioribus quicquam certi inveniri potest. Conjecturas referre nihil attinet. Recentissima est Cl. Can-homines pertinet. négieteri de Notis p. 317. verum etiam

¹⁶ Sic mundi divina in homines moderatio.] Davisius deleri vult mundi, Buherius in homines. malim illud, si tamen alterutrum delendum, sed potest vulgata sic accipi, ut primum universa mederatio divina intelligatur in mundum sc. universum, deinde separatim ejus pars, quæ ad

ratio profecto nulla est, si in ea discrimen nullum est bonorum et malorum.

At enim minora dii negligunt, neque agellos singulorum, 86 b. nec viticulas persequuntur: nec, si uredo, aut grando quippiam nocuit, id Jovi animadvertendum fuit. Ne in regnis quidem reges omnia minima curant. sic enim dicitis, quasi ego paullo ante de fundo Formiano P. Rutilii sim questus, 36 non de amissa salute. Atque hoc quidem omnes mortales sic habent, externas commoditates, vineta, segetes, oliveta, ubertatem frugum et fructuum; omnem denique commoditatem prosperitatemque vitæ, a diis se habere: virtutem 87 autem nemo umquam acceptam deo retulit. Nimirum recte. propter virtutem enim jure laudamur, et in virtute recte gloriamur. Quod non contingeret, si id donum a deo, non a nobis haberemus. At vero aut honoribus aucti, aut re familiari, aut si aliud quippiam nacti sumus fortuiti boni, aut depulimus mali, cum diis gratias agimus, tum nihil nostræ laudi assumtum arbitramur. Num quis, quod bonus vir esset, gratias diis egit umquam? At quod dives, quod honoratus, quod incolumis. Jovemque optimum, maximum, 17 ob eas res appellant, non quod nos justos, temperatos, sapientes efficiat, sed quod salvos, incolumes, opu-88 lentos, copiosos. Neque Herculi quisquam decumam vovit umquam, si sapiens factus esset. Quamquam Pythagoras, cum in geometria quiddam novi invenisset, Musis bovem immolasse dicitur, sed id quidem non credo, quoniam ille ne Apollini quiden. Delio hostiam immolare voluit, 18 ne aram sanguine adspergeret. Ad rem autem ut redeam. iudicium hoc omnium mortalium est, fortunam a deo petendam, a se ipso sumendam esse sapientiam. Quamvis licet Menti delubra, et Virtuti, et Fidei consecremus; tamen hæc in nobis ipsis sita videmus: Spei, Salutis, Opis, p. 78. Victoriæ facultas a diis expetenda est. Improborum igitur prosperitates secundæque res redarguunt (ut Diogenes 37 dicebat) vim omnem deorum ac potestatem. At nonnum 89 quam bonos exitus habent boni. Eos quidem arripimus, attribuimusque sine ulla ratione diis immortalibus. At Dia-

dunt, eum aram Apollinis in Delo ado-18 Ne aram sanguine adspergeret.] Da-rasse, quod in ea nullæ victimæ cruentæ visius e Mss. duobus edidit respergeret, ficrent: unde memoria lapsus dicitur Ci-

detur. 17 Ob as res.] Hoc mihi insititium vi- terum ad rem quod attinet, alii sic tra-

quod est sane in hac forma usitatius. Ce- cero.

goras, cum Samothraciam venisset, Atheos ille qui dicitur, atque ei quidam amicus. Tu, qui deos putas humana negligere, nonne animadvertis, ex tot tabulis pictis, quam multi votis vim tempestatis effugerint, in portumque salvi pervenerint? 19 Ita sit. inquit. illi enim nusquam picti sunt. qui naufragia fecerunt, in marique perierunt. Idemque, cum ei naviganti vectores, adversa tempestate timidi et perterriti, dicerent, non injuria sibi illud accidere, qui illum in eandem navem recepissent: ostendit eis in eodem cursu multas alias laborantes: quæsivitque num etiam in iis navibus Diagoram vehi crederent. Sic enim res se habet, ut ad prosperam, adversamve fortunam, qualis sis, aut quemadmodum vixeris, nihil intersit. Non animadvertunt, inquit, 90 omnia dii: ne reges quidem. Quid est simile? Reges enim si scientes prætermittunt, magna culpa est. At deo ne excusatio quidem est inscientiæ. Quem vos præclare 38 desenditis, cum dicitis, eam vim deorum esse, ut. etiam si quis morte pœnas sceleris esfugerit, expetantur eæ pænæ a liberis, a nepotibus, a posteris. O miram æquitatem deorum! Ferretne ulla civitas latorem istiusmodi legis, ut condemnaretur filius, aut nepos, si pater, aut avus deliquisset?

> 20 Quinam Tantalidarum internecioni modus Paretur? aut quænam umquam ob mortem Myrtili Panis luendis dabitur satias supplicii?

Utrum poetæ Stoicos depravarint, an Stoici poetis dederint 91 auctoritatem, non facile dixerim, portenta enim, et flagitia b. ab utrisque dicuntur, neque enim, quem Hipponactis iambus læserat, aut qui erat Archilochi versu vulneratus, a deo immissum dolorem, non conceptum a se ipso, continebat: nec, cum Ægisthi libidinem, aut cum Paridis videmus, a deo causam requirimus, cum culpæ pæne vocem audiamus: nec ego multorum ægrorum salutem non ab Hippocrate potius, quam ab Æsculapio datam judico: nec Lacedæmoniorum disciplinam dicam umquam ab Apolline potius Spartæ, quam a Lycurgo datam. Critolaus, inquam, evertit Corinthum: Carthaginem Hasdrubal. Hi duo illos oculos oræ maritimæ effoderunt, 21 non iratus alicui, quem

¹⁹ Ita sit, i. illi enim.] Davisius malebat c Ms. Reg. illi autem. Vulgatum sius Instit. Gramm. L. 1. p. 70. hos verbene habet. Sensus est: Mos ita fert, ut sus refert, tribuitque Attio. salvi pingantur. itaque inde nil concludi potest, nam qui periere, non pinguntur.

²⁰ Quinam Tantalidaria, &c.] Chari-

²¹ Non iratus alicui - - deus.] Vulgo editum est deum, referebant ad quem ne-

92 omnino irasci posse negatis, deus. At subvenire certe po-39 tuit, et conservare urbes tantas atque tales. Vos enim ipsi dicere soletis, nihil esse quod deus efficere non possit. et quidem sine labore ullo, ut enim hominum membra nulla contentione, mente ipsa ac voluntate moveantur: sic numine deorum omnia fingi, moveri, mutarique posse. Neque id dicitis superstitiose atque aniliter, sed physica constantique ratione, materiam enim rerum, ex qua, et in qua omnia sint, totam esse flexibilem, et commutabilem, ut nihil sit, quod non 22 ex ca quamvis subito fingi convertique possit. ejus autem universæ fictricem, et moderatricem divinam esse providentiam, hanc igitur, quocumque se moveat, efficere posse, quidquid velit. Itaque aut nescit, quid possit: aut negligit res humanas: aut. quid sit optimum. non potest judicare. Non curat singulos homines. 93 mirum: ne civitates quidem. Non cas? ne nationes qui-P. 79. dem et gentes. Quod si has etiam contemnet, quid mirum est, omne ab ea genus humanum esse contemtum? ²³ quo modo iidem dicitis, non omnia deos persequi, iidem vultis, a diis immortalibus hominibus dispartiri ac dividi somnia? idcirco hac tecum, quia vestra est de somniorum veritate sententia. Atque iidem etiam vota suscipi dicitis oportere. Nempe singuli vovent: audit igitur mens divina ctiam de singulis. Videtis ergo, eam non esse tam occupatam, quam putabatis? Fac esse distentam, cælum versantem, terram tuentem, maria moderantem; cur tam multos deos nihil agere, et cessare patitur? cur non rebus humanis aliquos otiosos deos præficit? qui a te, Balbe, innumerabiles explicati sunt. Hac fere diccre habui de natura deorum, non ut eam tollerem, sed ut intelligeretis, quam esset obscura, et quam difficiles explicatus haberet.

Quæ cum dixisset, Cotta finem. Lucilius autem, Vehe-40 94 mentius, inquit, Cotta, tu quidem, invectus es in eam Stoicorum rationem, quæ de providentia deorum ab illis sanctissime, et providentissime constituta est. Sed quoniam

gatis. sed referendum est nomen hoc ad suspicatus olim sum conficique. iratus. ideoque debet esse deus, ut jam Lambinus edidit.

est pro commutari regi, ut post junguntur vultis: deinde qui loco motum esse. tictria et moderatrix, nec pendet ab ex ea.

23 Quo modo iidem dicitis - - iidem vultis. | Olim hic editum est, qui vultis, et sic 22 Ex ea fingi convertique possit.] habet ctiam Ms. Guelf. Puto, Ciceronem, Non bene satis, ut opinor, converti conde consuetudine sua struendæ orationis. venit ro ex eu et fingi. Si est a Cicerone, dedisse: quo modo, qui dicitis - - iidem advesperascit, dabis diem nobis aliquem, ut contra ista dicamus. est enim mihi tecum pro aris et focis certamen, et pro deorum templis atque delubris, proque urbis muris, quos vos, pontifices, sanctos esse dicitis, diligentiusque urbem religione, quam ipsis mœnibus cingitis. quæ deseri a me, dum quidem spirare potero, nefas judico. Tum Cotta, Ego vero et opto redargui me, Balbe: et ea, quæ disputavi, disserere malui, quam judicare: et facile me a te vinci posse, certo scio. Quippe, inquit Velleius, qui etiam somnia putet ad nos mitti ab Jove. Quæ ipsa tamen tam levia non sunt, quam est Stoicorum de natura deorum oratio. Hæc cum essent dicta, ita discessimus, ut Velleio Cottæ disputatio verior, mihi Balbi ad veritatis similitudinem videretur esse propensior.

M. TULLII CICERONIS

p. 80.

DE

DIVINATIONE,

LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

Quæstio de natura Deorum duas tamquam appendiculas habet, alteram de Divinatione, alteram de Fato, quibus adjectis demum plene perfecteque satisfactum ei quæstioni videtur. (L. II. c. 1.) Itaque Cicero eam, quæ est de divinatione, duobus libris plene accurateque pertractavit. In primo libro inducitur Q. Frater omne divinationis genus defendens e Stoicorum disciplina, quod illi videbantur acutissime sententias suas prudentissimeque defendere. II.72. Duo ergo facit divinandi genera, unum artificiosum, alterum naturale: artificiosum partim constare ex conjectura, partim ex observatione diuturna: naturale, quod animus arripiat, aut excipiat extrinsecus ex divinitate, unde omnes haustos animos libatosque habeamus. Artificiosæ divinationis hæc genera ponit, extispicum, eorumque, qui e fulguribus omnique ostentorum genere prædicant, tum augurum eorumque, qui signis et ominibus utantur, omneque genus conjecturale in hoc fere genere ponit. Illud autem naturale aut concitatione mentis edi, et quasi fundi videtur, cum homines per furorem vaticinantur, aut animo per som-

num sensibus et curis vacuo providetur. In singulis autem generibus non tam rationibus quam magnu exemplorum copia utitur, cum externorum, tum Romanorum: quibus hoc effici putat, ut, quamquam eorum causa afferri nullæ possunt, tamen, quoniam acciderint, de ipsius rei veritate dubitari non possit. Quod si quadam falsa sint, quadam non ita, uti pradicta sint, eveniant; tamen non esse propterea divinationem tollendam: quod quemadmodum, ut Cratippus concludebat, oculi possint aliquando non fungi suo munere, neque tamen propterea non sit usus oculorum; sed qui vel semel ita sit usus oculis, ut vera cerneret, is haberet sensum oculorum vera cernentium: sic ad confirmandam divinationem satis sit, semel aliquid esse ita divinatum, ut id non fortuito cecidisse videatur. c. 22. Esse autem divinationem, præter exempla, confirmat tum consensu gentium et populorum, rerumque publicarum omnium, philosophorum etiam et poetarum, c. 6. 40. 41. tum ratione hac: Si sunt Dii, neque ante declarant hominibus, qua futura sunt: aut non diligunt homines; aut, quid eventurum sit, ignorant; aut existimant, nil interesse hominum, scire, quid futurum sit; aut non censent sua majestatis, futura hominibus prasignificare; aut ea ne significare quidem possunt. At neque, &c. &c. c. 38. Ducit autem divinationem omnem a tribus rebus, a fato, a Deo et a natura. Fatum esse non id, quod superstitiose, sed physice dicatur, colligationem quandam causarum; quam qui perspiciat animo, is possit futura omnia tenere: quod cum nemo præter Deum facere possit, relinquendum esse homini, ut signis quibusdam, consequentia et futura, in causis tamquam in seminibus condita, declarantibus præsentiat. Quod ad naturam attineat, constare, quanta sit animi vis sejuncta a corporis sensibus, qua fiat, ut animi hominum cum aut somno soluti vacent corpore, aut sua sponte furore quodam correpti moveantur, cernant ea, quæ corporibus permixti videre non possint. c. 55, s.

1 VETUS opinio est, jam usque ab heroicis ducta tem-1 poribus, eaque et populi Romani et omnium gentium firmata consensu, versari quandam inter homines divinationem, quam Græci μαντικήν appellant, id est, præsensionem, et scientiam rerum futurarum. 1 Magnifica quidem res, et salutaris, si modo est ulla: 2 quaque proxime ad deorum vim natura mortalis possit accedere. Itaque ut alia nos melius multa, quam Graci, sic huic præstantissimæ rei nomen nostri a divis, 3Græci, ut Plato inter-2 pretatur, a furore duxerunt. Gentem quidem nullam video neque tam humanam atque doctam, neque tam immanem tamque barbaram, quæ non significari futura, et a

1 Magnifica quidem res.] Sic Mss. plu- exemplo ed. Ven. 1494. correxit manus res, melius quam ceteri et edd. quæ ha- docta. totidem litteris sic est in ed. Ascenbent quadam. slibi Cicero simpliciter dicit sii pr. Vulgo est, quaque proxima natura

3 Græci - - a furore.] Dicitur enim

magnà res, &c. ut in L. III. de Nat. D. mortali, &c. et alibi.

² Quaque proxime - - possit accedere.] Mayting a Malvidai. Sic correxere olim viri docti: sic et in meo

quibusdam intelligi, prædicique posse censeat. Principio Assyrii, ut ab ultimis auctoritatem repetam, propter planitiem, magnitudinemque regionum, quas incolebant, cum cælum ex omni parte patens, atque apertum intuerentur. trajectiones motusque stellarum *observaverunt; quibus notatis, quid cuique significaretur, memoriæ prodiderunt. Qua in natione Chaldai, non ex artis, sed ex gentis vocabulo nominati. diuturna observatione siderum, scientiam putantur effecisse, ut prædici posset, quid cuique eventurum, et quo quisque fato natus esset. Eandem artem etiam b Ægyptii longinquitate temporum innumerabilibus pæne sæculis consecuti putantur. Cilicum autem, et Pisidarum gens, et his finitima Pamphylia, quibus nationibus præfuimus ipsi, volatibus avium, cantibusque, ⁵ut certissimis signis, declarari res futuras putant. Quam vero Gracia 3 coloniam misit in Æoliam, Ioniam, Asiam, Siciliam, Italiam sine Pythio, aut Dodonæo, aut Hammonis oraculo? aut quod bellum susceptum ab ea sine consilio deorum est? Nec unum genus est divinationis publice privatimque cele- 2 bratum, nam, ut omittam ceteros populos; noster, quam multa genera complexus est? Principio, hujus urbis parens, Romulus, non solum auspicato urbem condidisse, sed ipse ctiam optimus augur fuisse traditur. Deinde auguribus et reliqui reges usi: et exactis regibus, nihil publice sine auspiciis nec domi, nec militiæ gerebatur. Cumque magna vis videretur esse et in impetrandis consulendisque rebus, et in monstris interpretandis ac procurandis 6 in haruspicum disciplina; omnem hanc ex Etruria scientiam adhibebant, ne genus esset ullum divinationis, quod neglectum ab iis videretur. Et, cum duobus modis animi, sine 4 ratione et scientia, motu ipsi suo, soluto et libero incitarentur; uno furente, altero somniante: furoris divinationem Sibyllinis maxime versibus contineri arbitrati, eorum decem interpretes delectos e civitate esse voluerunt. quo genere sæpe hariolorum etiam, et vatum furibundas prædictiones, ut Octaviano bello, Cornelii Culleoli, audi-

dit observitaverunt : sic et Ms. Guelf. non tuit Davisius. ausus sum id recipere, quia id verbum 6 In haruspicum disciplina.] Non plapariter e Mss. quibusdam editum est.

⁵ Ut certissimis signis. | Quædam cdd. c conflatum videtur.

⁴ Observaverunt.] Davisius e Mss. edi- omisere ut, quod edd. pr. habent. resti-

nuspiam usurpatum reperi. infra c. 45. cet in. puto legendum ex, e vestigiis ed. Ven. 1494, que habet sinc, quod ex in et

endas putaverunt. Nec vero somnia graviora, si quæ ad rempublicam pertinere visa sunt, a summo consilio neglecta sunt. Quinetiam memoria nostra templum Junonis p. 81. Sospitæ L. Julius, qui cum P. Rutilio consul fuit, de senatus sententia refecit ex Cæciliæ, Balearici filiæ, somnio. 3 Atque hæc, ut ego arbitror, veteres, rerum magis eventis 5 moniti, quam ratione docti, probaverunt. Philosophorum vero exquisita quædam argumenta, 7 cur esset vera divinatio, collecta sunt. e quibus, ut de antiquissimis loquar, Colophonius Xenophanes, unus, qui deos esse diceret, divinationem funditus sustulit. Reliqui vero omnes, præter Epicurum, balbutientem de natura deorum, divinationem probaverunt; sed non uno modo. Nam cum Socrates, omnesque Socratici, Zenoque, et hi, qui ab eo essent profecti, manerent in antiquorum philosophorum sententia, vetere Academia et Peripateticis consentientibus; cumque huic rei magnam auctoritatem Pythagoras jam ante tribuisset, qui ctiam ipse augur vellet esse, plurimisque locis gravis auctor Democritus præsensionem rerum futurarum comprobaret: Dicaearchus Peripateticus cetera divinationis genera sustulit, somniorum et furoris reliquit: Cratippusque familiaris noster, quem ego parem summis Peripateticis judico, "iisdem rebus fidem tribuit, reliqua 6 divinationis genera rejecit. Sed cum Stoici omnia fere illa defenderent, quod et Zeno in suis commentariis quasi semina quædam sparsisset, et ea Cleanthes paullo uberiora fecisset: accessit acerrimo vir ingenio Chrysippus, qui totam de divinatione duobus libris explicavit sententiam, uno præterea de oraculis, uno de somniis: quem subsequens, unum librum Babylonius Diogenes edidit, ejus auditor: duo Antipater: quinque noster Posidonius. Sed a b. Stoicis, 9 vel princeps ejus disciplinæ, Posidonii doctor, discipulus Antipatri, degeneravit Panætius: nec tamen ausus est negare, vim esse divinandi, sed dubitare se dixit. Quod illi in aliqua re, invitissimis Stoicis, Stoico facere licuit, 10 id, nos ut in reliquis rebus faciamus, a Stoicis non

⁷ Cur esset vera divinatio.] Vera mihi 9 Vel princeps ejus disc. -- Panætius.] suspectum est. nam de existentia divinationis sermo est: contrarium est divina- sic et in exemplo ed. Ven. 1494. adscriptionem funditus sustulit.

videtur esse a glossatore: intelligoque di- revera fuit. vinationis generibus, furori et somniis.

tum est manu docta : a. princeps, et sic 8 lisdem rebus f. tribuit.] Rebus mihi alibi a Cicerone appellatur Panætius, ct

¹⁰ Id nos ut in reliquis rebus faciamus.]

concedetur? præsertim cum id, de quo Panætio non liquet, reliquis cjusdem disciplinæ 11 solis luce videatur clarius. Sed hæc quidem laus Academiæ præstantissimi philosophi 7 judicio et testimonio comprobata est. Etenim nobismet 4 ipsis quærentibus, quid sit de divinatione judicandum, quod a Carneade multa acute et copiose contra Stoicos disputata sint, verentibusque, ne temere vel falsæ rei, vel non satis cognitæ, assentiamur: 12 faciendum videtur, ut diligenter etiam atque etiam argumenta cum argumentis comparemus, ut fecimus in his tribus libris, quos de natura, deorum scripsimus. Nam cum omnibus in rebus temeritas in assentiendo errorque turpis est, tum in eo loco maxime, in quo judicandum est, quantum auspiciis rebusque divinis, religionique tribuamus, est enim periculum, ne aut, neglectis iis, impia fraude, aut, susceptis, anili superstitione obligemur.

Quibus de rebus et alias sæpe; et paullo accuratius 8 nuper, cum essem cum Q. fratre in Tusculano, disputatum 5 est. Nam cum ambulandi causa in Lyceum venissemus: (id enim superiori Gymnasio nomen est) Perlegi, ille inquit, tuum paullo ante tertium de natura deorum; in quo disputatio Cotta, quamquam labefactavit sententiam meam, non funditus tamen sustulit. Optime vero, inquam. etenim ipse Cotta sic disputat, ut Stoicorum magis argumenta confutet, quam hominum deleat religionem. Tum Quintus, p. 82 Dicitur quidem istuc, inquit, a Cotta, et vero sæpius: credo, ne communia jura migrare videatur: sed studio contra Stoicos disserendi deos mihi videtur funditus tollere. Ejus orationi, ¹³ non sane desidero, quod respondeam: satis 9 enim defensa religio est in secundo libro a Lucilio: cujus disputatio tibi ipsi, ut in extremo tertio scribis, ad veritatem est visa propensior. Sed, quod prætermissum est in illis libris, credo, quia commodius arbitratus es, separatim id quæri; deque eo disseri, id est, de divinatione, quæ est earum rerum, quæ fortuitæ putantur, prædictio atque præsensio, id, si placet, videamus, quam habeat vim, et

Edd. vett. non habent ut, item Ms. apud est e sociis? Davisium et Guelf. Videtur excidisse post rebus, ubi elegantius e Ciceronis more po- mox pro for mus Ms. Guelf. facumus. netur: quamquam et rebus abese malim.

thas in hac phrasi non additur, an factum got quod habuit Ms, in marg ed. Lamb.

¹² Facie dum videtur. | Intell-anquit.

¹³ Non's ne desidero, quod respondeam.] 11 Solis luce videatur clarius. | Solis Vulgo est uid e male lecto compendio

quale sit. Ego enim sic existimo: si sint ea genera divinandi vera, de quibus accepimus, quæque colimus, esse deos: 6 vicissimque, si dii sint, esse, qui divinent. Arcem tu qui-10 dem Stoicorum, inquam, Quinte, defendis, si quidem ista sic reciprocantur; ut et. si divinatio sit, dii sint, et. si dii sint, sit divinatio. Quorum neutrum tam facile, quam tu arbitraris, conceditur. Nam et natura significari futura sine deo possunt: et, ut sint dii, potest fieri, ut nulla ab iis divinatio generi humano tributa sit. Atque ille, Mihi vero, inquit, satis est argumenti, et esse deos, et eos consulere rebus humanis; quod esse clara, et perspicua divinationis genera judico. De quibus quid inse sentiam, si placet, exponam, ita tamen, si vacas animo, neque habes aliquid, 11 quod huic sermoni prævertendum putes. Ego vero, inquam, philosophiæ, Quinte, semper vaco. hoc autem tempore, cum sit nihil aliud, quod libenter agere possim, multo magis aveo audire, de divinatione quid sentias.

Nihil, inquit, equidem novi, nec, quod præter ceteros ipse sentiam, nam cum antiquissimam sententiam, tum omnium populorum et gentium consensu comprobatam sequor. Duo sunt enim divinandi genera; quorum alterum 12 artis est, alterum naturæ. Quæ est autem gens, aut quæ civitas, quæ non aut extis pecudum; aut monstra, aut fulgura interpretantium, aut augurum, aut astrologorum, aut sortium, (ca enim fere artis sunt) aut somniorum, aut vaticinationum, (hæc enim duo naturalia putantur) prædictione moveatur? quarum quidem rerum eventa magis, arbitror. quam causas quæri oportere. Est enim vis, et natura quædam, quæ cum observatis longo tempore significationibus, tum aliquo instinctu, inflatuque divino futura prænuntiat. 7 Quare omittat urgere Carneades: quod faciebat etiam Panætius, requirens, Jupiterne cornicem a læva, corvum a dextra canere jussisset. Observata sunt hæc tempore immenso, et in significatione eventus animadversa et notata. Nihil est autem, quod longinquitas temporum, excipiente memoria, prodendisque monumentis, efficere atque 14 asse-13 qui non possit. Mirari licet, quæ sint animadversa a medicis herbarum genera, quæ radicum ad morsus bestiarum. ad oculorum morbos, ad vulnera: quorum vim atque naturam

¹⁴ Assequi non possit.] Huc transtuli non, auctoribus Mss. quod vulgo est supra post quod: est enim usitatius et elegantius.

ratio numquam explicavit, utilitate et ars est, et inventor probatus. Age, ea, quæ, quamquam ex alio genere sunt, tamen divinationi sunt similiora, videamus.

> Atque etiam ventos præmonstrat sæpe futuros Inflatum mare, cum subito penitusque tumescit, Saxaque cana, satis niveo spumata liquore, Tristificas certant Neptuno reddere voces: Aut, densus stridor cum celso e vertice montis Ortus, 15 adaugescit scopulorum sæpe repulsus.

p. 83.

Atque his rerum præsensionibus 16 prognostica tua referta 8 sunt. Quis igitur elicere causas præsensionum potest? etsi video Boethum Stoicum esse conatum, qui hactenus aliquid egit, ut earum rationem rerum explicaret, quæ in mari 14 calove fierent. Illa vero cur eveniant, quis probabiliter dixerit?

> Cana fulix itidem fugiens e gurgite ponti, 17 Nuntiat horribiles clamans justare procellas, Haud modicos tremulo fundens e gutture cantus. Sæpe etiam pertriste canit de pectore carmen, Et matutinis acredula vocibus instat, Vocibus instat, et assiduas jacit ore querelas, Cum primum gelidos rorcs aurora remittit. Fuscaque nonnumquam cursans per littora cornix Demersit caput, et fluctum cervice recepit.

Videmus hæc signa numquam fere ementientia: 18 nec ta- () men, cur ita fiat, videmus. 15

> Vos quoque signa videtis, aquai dulcis alumna, Cum clamore paratis inancs fundere voces, Absurdoque sono fontes et stagna cietis.

Quis est, qui ranunculos hoc videre suspicari possit? 19 sed inest in rivis et ranunculis natura quædam significans aliquid, per se ipsa satis certa, cognitioni autem hominum obscurior.

> Mollipedesque boves spectantes lumina cæli, Naribus humiferum duxere ex aere succum.

15 Adaugescit scopulorum sæpe repulsus.] Sic Mss. et edd. vett. Davisius cor- e Mss. quibus et Guelf. consentit, et edd. rexit repulsu sola conjectura: quod repre-hendit Oudendorpius ad Sueton. Aug. nimis durus fit. c. 91. accipiens sape substantive, ut sit sapes scopulorum, ut sapes superciliurum curva videmus: unde conjicio fuisse, cur dicitur munire oculos. Sane sape in illa fiat videmus. correctione durum ac frigidum est.

cerone versis latine.

17 Nuntiat horrib. clamans.] Davisius

19 Sed inest in rivis et ranunculis. 7 In 16 Prognostica tua.] În Arateis a Ci-rinis est a Grutero e Ms. In edd. vett. atque ctiam Mss. ut Guelf. est inest mire

Non quæro, cur; quoniam, quid eveniat, intelligo.

Jam vero semper viridis, semperque gravata Lentiscus triplici solita grandescere fætu, Ter fruges fundens, tria tempora monstrat arandi.

- Nec hoc quidem quæro, cur hæc arbor una ter floreat, aut b. cur arandi maturitatem ad signum floris accommodet. Hoc sum contentus, quod, etiam si, ²⁰ quomodo quidque fiat, ignorem, quid fiat, intelligo. pro omni igitur divinatione idem, quod pro iis rebus, quas commemoravi, respondebo.
- 10 Quid scammoneæ radix ad purgandum, quid aristolochia ²¹ ad morsus serpentum possit, quæ nomen ex inventore reperit, rem ipsam inventor ex somnio, video, quod satis est: cur possit, nescio. Sic ventorum et imbrium signa, quæ dixi, rationem quam habeant, non satis perspicio: vim, et eventum agnosco, scio, approbo. Similiter, quid fissum in extis, quid fibra valeat, accipio: quæ causa sit, nescio. Atque horum quidem plena vita est: extis enim omnes fere utuntur. Quid? de fulgurum vi dubitare num possumus? nonne cum multa alia mirabilia, tum illud in primis? cum Summanus in fastigio Jovis optimi maximi, qui tum erat fictilis, e cælo ictus esset, nec usquam ejus simulacri caput inveniretur, haruspices in Tiberim id depulsum esse dixerunt, idque inventum est 22 eo loco, qui 11 esset ab haruspicibus demonstratus. Sed quo potius utar 17 aut auctore, aut teste, quam te? cujus edidici etiam versus, et libenter quidem, quos 23 in secundo Consulatus Urania musa pronuntiat:

Principio ætherio flammatus Jupiter igni Vertitur, et totum collustrat lumine mundum, Menteque divina cælum terrasque petessit:

et ranunculis: quod varie tentarunt corrigere viri docti. Ego putem fuisse a Cicerone: sed inest nimirum et ranunculis, vel deleto et, inest nimirum ranunculis, similiter de Orat. I, 5. sed nimirum majus hoc est quiddam. pro Mur. 15. que non modo summa bona, sed nimirum vel sola audeo dicere.

20 Quomodo quidque fint.] Sie bene edd. vett. etiam Mss. quidam pro vulgato quo quidque f. e compendio

21 Ad morsus serpentum possit.] Have verba Pearcius trausponi volebat ad video: non displicet. Sic et Ms. regius Paris.

22 Eo loco, qui est ab h. d. | Est verum esse non potest per latinitatem: factum-que sine dubio ex esset, ut pluribus locis factum reperimus. nec dubitavimus sic corrigere.

23 In secundo Consulatus.] Sie corrigendam vulgatam consulatu conjiciebat Guiliclmius, quod probabat Dacierius: P. Manutius corrigebat de consulatus quia consulatus plane est in Ms. Guelf. id recepi. forma hæc loquendi ctiam alibi occurrit, ut apud Nonium in eventus: consulatus sui libro secundo, et alios apud Davisium.

LIBER PRIMUS.

Quæ penitus sensus hominum vitasque retentat,		
Ætheris æterni septa, atque inclusa cavernis.		
Et, si stellarum motus, cursusque vagantes		
Nosse velis, quæ sint signorum in sede locatæ,		
Quæ verbo et falsis Graiorum vocibus errant,		p. 84.
Re vera certo lapsu spatioque feruntur:		a.
Omnia jam cernes divina mente notata.		
Nam primum astrorum volucres, te consule, motus,		18
Concursusque graves stellarum ardore micantes		
Tu quoque, cum tumulos Albano in monte nivales		
Lustrasti, et 24 lato mactasti lacte Latinas,		
Vidisti et claro tremulos ardore cometas,		
Multaque misceri nocturna strage putasti:	•	
Quod ferme dirum in tempus 25 cecidere Latina,		
Cum claram speciem concreto lumine luna		
Abdidit, et subito stellanti nocte peremta est.		
Quid vero Phabi fax, tristis nuntia belli,		
Qua 26 magnum ad columen flammato ardore volabat.		
Pracipites cali partes, obitusque petisset :		
Aut cum terribili 21 perculsus fulmine civis,		
Luce sercnanti vitalia lumina liquit:		
Aut cum se gravido tremefecit corpore tellus.		
Jam vero variæ nocturno tempore visæ		
Terribiles forma, bellum motusque monebant:		
Multaque per terras vates oracla furenti		
Pectore fundebant tristes minitantia casus:		
Atque ea, 28 quæ lapsu tandem cecidere vetusto,		
Hæc fore, perpetuis signis, clarisque frequentans		19
Ipse deun genitor calo, terrisque canebat.		
Nunc ea, Torquato qua quondam, et consule Cotta		12
Lydius ediderat Tyrrhenæ gentis haruspex,	•	1.4
Omnia fixa tuus glomerans determinat annus.		
Nam pater altitonans stellanti nixus Olympo		
Ipse suos quondam tumulos ac templa petivit,		
Et Capitolinis injecit sedibus ignes,		
Tum species ex are vetus, ²⁹ generataque Natta,		
Concidit, 30 elapsæque vetusto numine leges:		b.
Et divûm simulacra peremit fulminis ardor.		
Hic silvestris erat, Romani nominis altrix,		20
zaco occomo to bruc, zavinturo nontento uno tel,		20

24 Lato mactasti lacte Latinas.] Sc. in lapsus vetustus est poetice lapsus rerum Latinis feriis etiam luc oblatum est. v. Dionys. Halic. A. Rom. IV, 154.

25 Cecidere Latinea.] Sic Aldi edidere, sic et Ms. Eliensis, pro vulgato cecinere, quod hic sensum nullum habere potest.

26 Magnum ad columen.] I. e. forma magnæ trabis.

27 Perculsus fulmine.] Log. percussus. 28 Q. lapsu t. cecidere vetusto.] Davisius hasit in vetusto, et corrigere tentavit.

vetustarum.

29 Generataque Natta.] 1.c. quæ facta crat in memoriam Nattas.

30 Elapsæque vetusto numine leges.] Non possum aliter intelligere, quam leges vetusto numine, qua antiquissimis temporibus sancitæ essent numine regum, et auctoritatem habuissent a primis urbis temporibus.

21

13

p. 85.

22

Martia, quæ parvos Mavortis semine natos Uberibus gravidis vitali rore rigabat: Quæ tum cum pueris flammato fulminis ictu Concidit, atque avulsa pedum vestigia liquit. Tum quis non 31 artis scripta ac monumenta volutans, Voces tristificas chartis promebat Etruscis? Omnes 32 civili generosa stirpe profectam Vitare ingentem cladem, pestemque monebant: Vel legum exitium constanti voce ferebant, Templa deùmque adeo flammis, urbesque jubebant Eripere, et stragem horribilem, cædemque vereri : Atque hac fixa gravi fato ac fundata teneri ; 33 Ni post, excelsum ad columen formata decore Sancta Jovis species claros spectaret in ortus: Tum fore, ut occultos populus, sanctusque senatus Cernere conatus posset, si solis ad ortum Conversa, inde patrum sedes, populique videret. Hac tardata diu species, multumque morata, Consule te tandem celsa est in sede locata : Atque una fixi ac signati temporis hora Jupiter excelsa clarabat sceptra columna: At clades patria, flamma ferroque parata, Vocibus Allobrogúm patribus, populoque patebat. Rite igitur veteres, quorum monumenta tenetis, Qui populos urbesque modo ac virtute regebant, Rite etiam vestri, quorum monumenta tenetis, Præstitit, et longe vicit sapientia cunctos, Præcipue coluere vigenti numine divos. Hac adeo penitus cura videre sagaci, Otia qui studiis læti tenuere decoris, Inque Academia umbrifera, nitidoque Lyceo Fuderunt claras fæcundi pectoris artes. E quibus ereptum primo jam a flore juventa, Te patria in media 34 virtutum mole locavit. Tu tamen anxiferas curas requiete relaxas, 35 Quod patriæ vocis studiis nobisque sacrasti.

Tu igitur animum poteris inducere contra ea, quæ a me disputantur 36 de divinatione, dicere, qui et gesseris ea, quæ

de haruspicina.

32 Civili generosa stirpe profectam.] Ortam vel oriundam ab civibus et nobili genere natis.

33 Ni post, excelsum ad columen formata.] Dedi expelsum pro excisum, quod sensum nullum hic habet, c Ms. Oxon. ut jam edidit Lambinus. vestigium hujus lectionis est in Mss. qui habent excessum, ut et Guelf. et edd. vett. quædam, ut Ven. 1494. intelligenda statua iconica vel co-

31 Artis scripta.] Artis auguralis, et lossca. mox est excelsa columna. cf. Catil.

34 Virtutum mole.] Propter virtutum tuarum multitudinem et magnitudinem.

35 Quod patriæ vocis studiis nobisque sacrasti.] I. e. linguæ et eloquentiæ Latime perficiendæ studiis. Quod referam ad otium quod per o'mon latet in verbo requiete. aliam rationem horum verborum explicandorum nec reperi, nec excogitare

36 De divinatione dicere.] Delevi et

gessisti, et ea, quæ pronuntiavi, accuratissime scripseris? Quid? quæris, Carneades, cur hæc ita fiant, aut 37 qua 23 arte perfici possint? nescire me fateor: evenire autem, te ipsum dico videre. Casu, inquis. Itane vero? Quidquam potest casu esse factum, quod omnes habet in se numeros veritatis? Quattuor tali jacti, casu Venereum efficiunt. Num etiam centum Venereos, 38 si ecce talos jeceris, casu futuros putas? adspersa temere pigmenta in tabula, oris lineamenta effingere possunt; num etiam 39 Veneris Coæ pulchritudinem effingi posse adspersione fortuita putas? Sus rostro si humi A litteram impresserit, num propterea suspicari poteris, Andromacham Ennii ab ea posse describi? Fingebat Carneades, in Chiorum lapicidinis saxo diffisso caput exstitisse Panisci. Credo, aliquam non dissimilem figuram, sed certe non talem, ut eam factam a Scopa diceres, sic enim se profecto res habet, ut numquam perfecte veritatem casus imitetur.

At nonnumquam ca, quæ prædicta sunt, minus eveniunt. 14 Quæ tandem id ars non habet? earum dico artium, quæ 24 conjectura continentur, et sunt opinabiles. An medicina, b. ars non putanda est? quam tamen multa fallunt. Quid? gubernatores nonne falluntur? an Achivorum exercitus, et tot navium rectores non ita profecti sunt ab Ilio,

Ut profectione lati piscium lasciviam Intuerentur, ut ait Pacuvius, nec tuendi 40 satietas capere posset? Interea prope jam occidente sole inhorrescit mare, Tenebra conduplicantur, noctisque et nimbûm occacat nigror.

Num igitur tot clarissimorum ducum, regumque naufragium sustulit artem gubernandi? aut num imperatorum scientia nihil est, quia summus imperator nuper fugit, amisso exercitu? aut num propterea nulla est reipublicæ gerendæ ratio atque prudentia, quia multa Cn. Pompeium, qua-

cum Davisio, quod in vulgatis additur re verbum, non ejicere, ejeceris est ab Aldo. ante et de, nam manifeste cohæret rò dicere cum animum inducere, contra ea, de divinatione autem cum disputantur, abest et ctiani ab ed. Aldia

37 Qua arte perfici possint.] Perfici habet ed. Ven. 1494. recte. vulgatum perspici alienum est, nam sequentia sunt omnia de facto et eventu, non de perspicientia.

Ms. Guelf. et edd. vett. et pr. vulgo conjecit satius capere possiet: id recepit male ejeceris, et illud est proprium de ca Davisius.

39 Veneris Coa. | Sic et res poscit et Mss. et edd. pr. nisi quod aliquot addunt que per inscitiam librariorum, qui Coam no en alterius feminae putarent Aldus dedit V. Cnidiæ Coaque, nescio unde, quod recentiores secuti sunt. Victorius tamen vetus retinuit. Cui la locum non habet, quia ea lapidea fuit.

40 Satietas capere posset. In hac lec-38 Si ecce talos jeceris.] Jeceris habet tione metrum non constat. Gruterus

dam M. Catonem, nonnulla etiam te ipsum fesellerunt? Similis est haruspicum responsio, 41 omnisque opinabilis divinatio. conjectura enim nititur, ultra quam progredi non 25 potest. Ea fallit fortasse nonnumquam: sed tamen ad veritatem sæpissime dirigit. est enim ab omni æternitate repetita: in qua cum pæne 42 innumerabiliter res eodem modo evenirent iisdem signis antegressis, ars est effecta, ea-15 dem sæpe animadvertendo ac notando. Auspicia vero vestra quam constant? quæ quidem nunc a Romanis auguribus ignorantur: (bona hoc tua venia dixerim:) a Cili-26 cibus, Pamphyliis, Pisidis, Lyciis tenentur. Nam quid ego hospitem nostrum, clarissimum atque optimum virum, Deiotarum regem, commemorem? qui nikil umquam nisi p. 86. auspicato gerit: qui, cum ex itinere quodam proposito et constituto revertisset, aquilæ admonitus volatu; conclave illud, ubi erat mansurus, si ire perrexisset, proxima nocte 27 corruit. Itaque, ut ex ipso audiebam, persæpe revertit ex itinere, cum jam progressus esset multorum dierum viam. Cujus quidem hoc præclarissimum est, quod, posteaquam a Cæsare 43 tetrarchia, regno, pecuniaque multatus est, negat se tamen eorum auspiciorum, quæ sibi ad Pompeium proficiscenti secunda evenerint, pœnitere, senatus enim auctoritatem, et populi Romani libertatem, atque imperii dignitatem suis armis esse defensam: sibique eas aves, quibus auctoribus officium et fidem secutus esset, bene consuluisse, antiquiorem enim sibi fuisse possessionibus suis gloriam. Ille mihi videtur igitur vere augurari. Nam nostri quidem magistratus auspiciis utuntur coactis. necesse enim est, offa objecta, cadere frustum ex pulli ore. 28 cum pascitur. Quod autem scriptum habetis, 44 aut tripudium fieri, si ex ca quid in solum ceciderit: hoc quoque, quod dixi, coactum, tripudium solistimum dicitis, itaque multa auguria, multa auspicia, quod Cato ille sapiens queritur, negligentia collegii amissa plane et deserta sunt. Nihil fere quondam majoris rei, nisi auspicato, ne priva-16

41 Omnisque opinabilis divinatio.] Opinabilis redundare sensit Davisius, qui pro

glossa habebat.
42 Innumerabiles res eodem modo.] Mss. plures habent innumerabiliter, unde recepit Davisius. Est sane facilior hac lec-

tio, atque melior; unde et nos cum Alemanno recepimus.

43 Tetrarchia, regno, pecuniaque.] Vulgo est tetrarchiæ, id corrigendum tetrarchia, ita res postulat, nam et tetrarchia et regno est Deiotarus a Cæsare privatus.

44 Aut tripudium fieri.] Davisius correxit hinc, ego malim deleri aut, mox sine hasitatione e solulum feci cum Davisio solum.

tim quidem, gerebatur: quod etiam nunc nuptiarum auspices declarant, qui, re omissa, nomen tantum tenent. Nam ut nunc extis: quamquam id ipsum aliquanto minus, quam olim: sic tum avibus magnæ res impetriri solebant. Itaque, 45 sinistra dum non exquirimus, in dira et in vitiosa incurrimus. Ut P. Claudius Appii Cæci filius, ejusque 29 collega. L. Junius, classes maximas perdiderunt, cum vitio navigassent. Quod codem modo evenit Agamemnoni: qui, cum Achivi coepissent

46 Inter se strepere, aperteque artem obterere extispicum ; Solvere imperat secundo rumore, adversague ari.

Sed quid vetera? M. Crasso quid acciderit, videmus, dirarum obnuntiatione neglecta. În quo Appius, collega tuus, bonus augur, ut ex te audire soleo, non satis scienter virum bonum, et civem egregium censor C. Ateium notavit. quod 47 ementitum auspicia subscripserit. Esto: fuerit hoc censoris, si judicabat ementitum. At illud minime auguris, quod adscripsit, ob cam causam populum Romanum calamitatem maximam cepisse. Si enim ea causa calamitatis fuit: non in co est culpa, qui obnuntiavit: sed in eo. qui non paruit, veram enim fuisse obnuntiationem, ut ait idem augur et censor, exitus approbavit: 48 quæ si falsa fuisset, nullam afferre potuisset causam calamitatis, etenim 40 diræ, sicut cetera auspicia, ut omnia, ut signa, non causas afferunt, cur quid eveniat, 50 sed nuntiant ventura, nísi provideris. Non igitur obnuntiatio Ateii causam finxit ca- 30 lamitatis, sed signo objecto monuit Crassum, quid eventurum esset, nisi cavisset. Ita aut illa obnuntiatio nihil valuit: aut si, ut Appius judicat, valuit, 51 id valuit, ut peccatum hæreret non in eo, qui monuerit, sed in eo, qui non obtemperarit. Quid? lituus iste vester, quod clarissimum 17

45 Sinistra dum non exquirimus, in dira - - incurrimus.] I. c. dum non attendimus ad sinistra auspicia, in cantu, volatu avium. &c. incidimus in mala dira et gravia; a quibus caveri nobis poterat, si illa signa sinistra observassemus et ab agendo deterreri nos passi essemus.

Carpere fremere et tumultuari, quod propter adversa auspicia nollet navigare; tum ille jussit solvere naves, approbantibus Achivis, quamquam auspicia adversa-

47 Ementitum ausp. subscripsertt.] V. Clay, in subscribere.

48 Quæ si falsa fuisset.] Vulgati habent fuissent, et post potuissent ; male. nam refertur ad obnunciationem, et fuisset, potuisset, habent Mss. apud Davisium. manus docta etiam sic correxit vulgatum in exemplo meo ed. Ven. 1494.

49 Dira.] Davisius e conjectura Tur-46 Inter se strepere -- Solvere, &c.] nebi edidit diræ. bene. et sic ante Victorium ed. Aldi.

> 50 Sed nuntiant ventura.] Sic Ms. Guelf. ct edd. pr. in exemplo meo ed Ven. 1494. correxit manus docta, cum haberet

> 51 Id valuit, ut peccatum hareut.] Legendum est haveret.

est insigne auguratus, unde vobis est traditus? nempe co Romulus regiones direxit tum, cum urbem condidit. qui quidem Romuli lituus, 52 (id est, incurvum, et leviter a summo inflexum bacillum, quod ab eius litui, quo canitur. similitudine nomen invenit) cum situs esset in curia Saliorum, quæ est in Palatio, eaque deflagravisset, inventus est 31 integer. Quid? multis annis post Romulum, Prisco regnante Tarquinio, quis veterum scriptorum non loquitur, p. 87. quæ sit ab Attio Navio per lituum regionum facta descriptio? qui cum propter paupertatem sucs puer pasceret, una ex his amissa, vovisse dicitur, si recuperasset, uvam se deo daturum, quæ maxima esset in vinea. itaque sue inventa, ad meridiem spectans in vinea media dicitur constitisse: cumque in quattuor partes vincam divisisset, tresque partes aves abdixissent, quarta parte, quæ erat reliqua 53 in regione distributa, mirabili magnitudine uvam, ut scriptum videmus, invenit. Qua re celebrata, 54 cum vicini omnes ad unum de rebus suis referrent, erat in magno nomine et 32 gloria. Ex quo factum est, ut cum ad se rex Priscus ar-55 Cujus cum tentaret scientiam auguratus, dixit cesseret. ei, cogitare se quiddam, id possetne fieri, consuluit. Ille, augurio acto, posse, respondit. Tarquinius autem dixit, se cogitasse, cotem novacula posse præcidi. Tum Attium jussisse experiri. ita cotem, in comitium allatam, inspectante et rege et populo, novacula esse discissam. Ex eo evenit, ut et Tarquinius augure Attio Navio uteretur, et 33 populus de suis rebus ad eum referret. Cotem autem illam et novaculam desossam in comitio, supraque impositum puteal accepimus. Negemus omnia: comburamus annales: ficta hæc esse dicamus: quidvis denique potius, quam deos res humanas curare, fateamur. Quid? quod 56 apud te scriptum est de Ti. Graccho, nonne et augurum, et ha-

de vero simile est. quare enim hoc Quin- unum reponendum. tus fratri dicat auguri? quasi id nesciret. Delevit Lambinus.

53 In regione distributa.] Davisius edidit regiones. male nam quarta pars non erat in regiones distributa, sed erat pars vineæ in regiones distributæ, sive regionis distributae ac divisae.

54 Cum omnes ad unum.] Mss. ut et Guelf. habent ad eum, quod recepit Da- Buherium. visius. Sed bene monuit Wopkensius,

52 Id est, incurvum -- invenit.] Lip- unum melius respondere τω omnes. intelsius hac pro glossemate habet, quod val- ligendum est eum, auf addendum, non pro

> 55 Cujus cum tentaret - - consuluit.] Oratio paullo durior est. pro cum melius videatur, ut: sed tentaret potest intelligi, tentare vellet: Consuluit malim deleri, quia duriorem facit orationem, et glossam sapit. Ms. Guelf. pro auguratus, habet accuratius.

56 Apud te. | De Nat. D. II, 4. ubi v.

ruspicum comprobat disciplinam? qui, cum tabernaculum vitio cepisset imprudens, quod 57 inauspicato pomœrium transgressus esset: comitia consulibus rogandis habuit. Nota res est, et a te ipso mandata monumentis. Sed et ipse augur Ti. Gracchus auspiciorum auctoritatem confes- b. sione errati sui comprobavit, et haruspicum disciplinæ magna accessit auctoritas, qui recentibus comitiis in senatum introducti, 58 negaverunt, justum comitiorum rogatorem fuisse.

Iis igitur assentior, qui duo genera divinationum esse dix- 18 erunt: unum, quod particeps esset artis; alterum, quod 34 arte careret. Est enim ars in iis, qui novas res conjectura persequentur; veteres observatione didicerunt. Carent autem arte ii, qui, non ratione aut conjectura, observatis ac notatis signis, sed concitatione quadam animi, aut soluto liberoque motu futura præsentiunt: (quod et somniantibus sæpe contingit, et nonnumquam vaticinantibus per furorem) 50 ut Bacis Boeofius, ut Epimenides Cres, ut Sibylla Erythræa. Cujus generis oracula etiam habenda sunt, non ca. quæ 60 æquatis sortibus ducuntur, sed illa, quæ instinctu divino afflatuque funduntur, etsi ipsa sors contemnenda non est, si et auctoritatem habet vetustatis, ut eæ sunt sortes, quas e terra editas accepimus: quæ tamen ductæ ut 61 in rem apte cadant, fieri credo posse divinitus. Quorum omnium interpretes, ut Grammatici poetarum, proxime ad corum, quos interpretantur, divinationem videntur accedere. Quæ est igitur ista calliditas, res vetustate robustas 35 calumniando velle pervertere? 62 Non reperio causam. latet fortasse obscuritate involuta naturæ, non enim me deus ista scire, sed his tantummodo uti voluit. Utar igitur, 63 nec adducar, ut rear, aut in extis totam Etruriam delirare, aut eandem gentem in fulguribus errare, aut fallaciter portenta interpretari, cum terræ sæpe fremitus, sæpe mugitus, sæpe motus multa nostræ reipublicæ, multa ceteris civitatibus

⁵⁷ Inausp. p. transgressus esset.] Sc. cum exiret ad auspicium capiendum.

⁵⁸ Negaverunt.] An negaverant? sc. ante, quam Gracchus ista nunciasset, ut tis. in Latet, &c. est responsio. patet e loco cit.

⁵⁹ Ut Bacis Baotius, &c. | Hac cohain parenthesi accipienda sunt.

⁶⁰ Equatis sortibus.] V. Clav. in sors.

⁶¹ In rem apte cadant. 7 Sc. ut eventus respondeat.

⁶² Non reperio causam.] Est objicien-

⁶³ Nec adducar. | Sic Ms. Guelf. et alii apud Davisium, non ut vulgo est abrent cum prasentiunt. itaque intermedia ducar; quod est alienum, ut vidit Lam-

p. 88. gravia, et vera prædixerint. Quid? 64 qui irridetur, partus a. hic mulæ, nonne, quia fætus extitit in sterilitate naturæ. prædictus est ab haruspicibus incredibilis partus malorum? Quid? Ti. Gracchus, P. F. qui bis consul et censor fuit, idemque et summus augur, et vir sapiens, civisque præstans; nonne (ut C. Gracchus, filius ejus, scriptum reliquit) duobus anguibus domi comprehensis, haruspices convocavit? qui cum respondissent, si marem emisisset, uxori brevi tempore esse moriendum; si fæminam, ipsi: æquius esse censuit, 65 se maturam oppetere mortem, quam P. Africani filiam adolescentem, faminam emisit; ipse paucis post 10) diebus est mortuus. Irrideamus haruspices: vanos, futiles esse dicamus: quorumque disciplinam et sapientissimus vir, et eventus, ac res comprobavit, contemnamus: contemnamus etiam Babylonios, et cos, qui e Caucaso cæli signa servantes, 66 numeris et motibus stellarum cursus persequuntur: condemnemus, inquam, hos aut stultitiæ, aut vanitatis, 67 aut imprudentiae, qui ecce Lxx millia annorum, ut ipsi dicunt, monumentis comprehensa continent, et mentiri judicemus, nec sæculorum reliquorum judicium, quod 37 de ipsis futurum sit, pertimescere. Age, Barbari vani, atque fallaces: num etiam Graiorum historia mentita est? qua Cræso Pythius Apollo, ut de naturali divinatione dicam, quæ Atheniensibus, quæ Lacedæmoniis, quæ Tegeatis, qua Argivis, qua Corinthiis responderit, quis ignorat? Collegit innumerabilia oracula Chrysippus, nec ullum sine locuplete auctore atque teste, quæ quia nota tibi sunt, relinguo. Defendo unum hoc. Numquam illud oraculum b. Delphis tam celebre et tam clarum fuisset, neque tantis donis refertum omnium populorum atque regum, nisi omnis ætas oraculorum illorum veritatem esset experta. 38 idem non facit. Ut igitur nunc minore gloria est, quia minus oraculorum veritas excellit: sic tum, nisi summa veritate, in tanta gloria non fuisset. Potest autem vis illa ter-

⁶⁴ Qui irridetur partus hic mula, &c.] Oratio non constat. nam nihil est, quod huic, qui irridetur partus h. m. respondeat. Sed nihil libri adjuvant correctionem.

⁶⁵ Se maturam opp. mortem.] Davisius corrigit maturum, ut referatur ad se, se maturum sc. morti, non ad mortem. ita opponitur ipse maturus et uxor adolescens. Verum puto.

⁶⁶ Numeris et motibus - - persequantur.]
Recte quarit Davisius, quomodo cursus et
motus stellarum persequi motibus dicatur et
quid sit? delet sc. et motibus, et post cursus addit et motus.

⁶⁷ Aut imprudentia.] Suspicatus sum aliquando legendum impudentia, quia refertur ad illud ultimum, nec seculorum reliquorum judicium pertimescere.

ræ, quæ mentem Pythiæ divino afflatu concitabat, evanuisse vetustate, ut quosdam 68 exaruisse amnes, aut in alium cursum contortos et deflexos videmus. Sed, ut vis, acciderit: magna enim quæstio est: modo maneat id, quod negari non potest, nisi omnem historiam perverterimus, multis sæculis verax fuisse id oraculum.

Sed omittamus oracula: veniamus ad somnia. de quibus 20 disputans Chrysippus, multis, et minutis somniis colligendis facit idem, quod Antipater, ea conquirens, quæ ⁶⁹ Antiphontis interpretatione explicata, declarant illa quidem acumen interpretis, sed ⁷⁰ exemplis grandioribus decuit utf. Dionysii mater, ejus, qui Syracusiorum tyrannus fuit, ut scriptum apud Philistum est, et doctum hominem, et diligentem, et aqualem temporum illorum, cum prægnans hunc ipsum Dionysium alvo contineret, somniavit se peperisse Satyriscum. Huic interpretes portentorum, qui Galeotæ tum in Sicilia nominabantur, responderunt, (ut ait Philistus) eum, ⁷¹ quem illa peperisset, clarissimum Græciæ diuturna cum fortuna fore. Num te ad fabulas revoco vel nostrorum vel Græcorum poetarum? narrat enim et apud Ennium ⁷² Vestalis illa:

Excita cum tremulis anus attulit artubu' lumen, Talia commemorat lacrymans exterrita somno: Eurydica prognata, pater quam noster amavit, Vires, vitaque corpu' meum nunc deserit omne. Nam me visus homo pulcher per amona salicta Et ripas raptare, locosque novos, ita sola Post - illa, germana soror, errare videbar, Tardaque vestigare, et quærere te, neque posse Corde capessere: semita mulla pedem stabilibat. Exin compellare pater me voce videtur His verbis: 13 O! gnata, tibi sunt ante gerendæ Ærumnæ: post ex fluvio fortuna resistet. Hæc pater effatus, germana, repente recessit,

р. 89.

41

68 Evannisse et crarvisse.] Ultima duo verba delevi cum Davisio: nam et a Ms. Guelf. absunt et edd. Ven. 1494. Mediol. addidit Victorius. Aldus autem habet tantum eraruisse, quod magis placet, quia evanuisse ante est in codem versu.

69 Antiphontis interpretatione.] V. Clav. in Antiphon n. 4.

70 Exemplis grandioribus.] An gravioribus?

71 Quem illa p.] Quia ipsi reginæ hoc responderunt, legendum videtur ipsa.

72 Vestalis illa.] Hier. Columna conjecit Ilia, probante Davisio, non est necesse illa est clara illa Vestalis, que Romulum peperit.

73 0! gnata.] Sie Ms. Regius Paris, apud Davisium pro vulgato cognuta, sie et Columna edidit, mox legendum gerenda pro vulgato gerenda, et in vulgatis versus sequens Ærumna, &c. transpositus est, in coque legendum resistet pro resistit, utrumque habet Ms. Guelf, resistet etiam edd. vett. ut Ven. 1494.

Nec sese dedit in conspectum corde cupitus, Quamquam multa manus ad cali carula templa Tendebam lacrymans, et blanda voce vocabam. Vix agro tum corde meo me somnu' reliquit.

21 Hæc, etiam si ficta sunt a poeta, non absunt tamen a con-42 suetudine somniorum. Sit sane etiam illud commenticium, quo Priamus est conturbatus.

> Quia mater gravida parere se ardentem facem Visa est in somnis Hecuba: quo facto pater Rex ipse Priamus, somnio mentis metu Perculsus, curis sumtus suspirantibus Exsacrificabat hostiis balantibus. Tum conjectorem postulat, pacem petens, Ut se edoceret obsecrans Apollinem, Quo sese vertant tanta sortes somniûm. Ibi ex oraclo voce divina edidit Apollo; 74 puerum, primus Priamo qui foret Post illa natus, temperaret tollere, Eum esse exitium Trojæ, pestem Pergamo.

43 Sint hæc, ut dixi, somnia fabularum: hisque adjungatur etiam Æneæ somnium: quod in Numerii Fabii Pictoris b. Græcis annalibus ejusmodi est, ut omnia, quæ ab Ænca gesta sunt, quæque illi acciderunt, ea fuerint, quæ ei se-

22 cundum quietem visa sunt. Sed 75 propiora videamus. cujusnam modi est Superbi Tarquinii sonmium, de quo in Bruto Accii loquitur ipse?

44

Cum jam quieti corpus 76 nocturno impetu Dedi, sopore placanz artus languidos; 77 Visum est in somnis pastorem ad me appellere, Duos consanguincos arietes inde eligi, Pecus lanigerum eximia pulchritudine, Præclarioremque alterum immolareme: Deinde ejus germanum cornibus connitier In me arictare, eoque ictu me ad casum dari: Exin prostratum terra graviter saucium, Resupinum; in calo contueri maximum, Ac mirificum facinus; 78 dextrorsum orbem flammeum Radiatum solis liquier cursu novo.

74 Puerum.] Paridem.

75 Propiora videamus.] Bovillerius legebat propria, ut opponatur externis. c. 23. init. hæc verba et alibi confusa reperimus.

76 Nocturno impetu.] Pro noctu. sic impetus cali pro calo apud Lucretium.

mihi magis placet cum aliis, in his Bovillerio, post corrigere pastorem: quia et in sequentibus accusativi sunt, qui e visum est pendent.

78 Dextrorsum - - liquier.] Delabi et quasi defluere: ut et alii poetre dicunt : 77 Visum est - - pastor.] Edd. Ald. nec opus est cum Davisio conjicere nitter Viet. Visu' est quod et recepit Davisius. aut ferrier. sic infra c. 23. sol dicitur elabi. Ejus igitur somnii a conjectoribus quæ sit interpretatio fac- 45 ta, videamus.

Rex, quæ in vita usurpant homines, cogitant, curant, vident, Quæque agunt vigilantes, agitantque, ea si cui in somno accidunt. Minus mirum est. sed in re tanta haud temere improviso offerunt : Proin vide, ne, quem tu esse hebetem deputes æque ac pecus, Is sapientia munitum pectus egregium gerat, Teque regno expellat. Nam id, 79 quod de sole ostentum est tibi, Populo commutationem rerum portendit fore * Perpropinguam: hæc bene verruncent populo. nam quod ad dexteram Capit cursum ab læva signum præpotens; pulcherrime Auguratum est, rem Romanam publicam summam fore.

Age nunc ad externa redeamus. Matrem Phalaridis scribit 23 Ponticus Heraclides, doctus vir, auditor et discipulus Plato-46 nis, visam esse 81 videre in somnis simulacra deorum, 82 quæ ipse Phalaris domi consecravisset: ex his Mercurium epatera, quam dextra manu teneret, sanguinem visum esse fundere: qui cum terram attigisset, refervescere videretur sic, ut tota domus sanguine redundaret. Quod matris somnium immanis filii crudelitas comprobavit. Quid ego, quæ magi Cyro illi principi interpretati sunt, 83 ex Dinonis Persicis [libris] proferam? nam cum dormienti ei sol ad pedes visus esset, ter eum, scribit, frustra appetivisse manibus, cum se convolvens sol elaberetur, et abiret: ei magos dixisse (quod genus sapientum et doctorum habebatur in Persis) ex triplici appetitione solis, xxx annos Cyrum regnaturum esse, portendi quod ita contigit, nam ad septuagesimum pervenit, cum XL natus annos regnare coepisset. Est pro- 47 fecto quiddam etiam in barbaris gentibus præsentiens atque divinans: siquidem ad mortem proficiscens Calanus Indus, cum adscenderet in rogum ardentem. O præclarum discessum, inquit, e vita! cum, ut Herculi contigit, mortali corpore cremato, in lucem animus excesserit. Cumque Alexander cum rogaret, si quid vellet, ut diceret; Optime,

pr. ostensum atque ita et Mss. plures. sed ostentum magis sapit poetam.

80 Perpropinguam.] Sic et res postulat recte. et Mss. quidam habent pro vulg. Perpropinqua hæc, &c. bene verruncent est pro b. vertant: ut averruncare pro avertere dici-

81 Videre in somnis.] Sic cum aliis Mss. et Guelf, vulgo somnis, illo modo latini doctus ad Danielem e Tetraplis p. 125. loquuntur, non hoc. sic est infra c. 25. sic

7.9 Quod de sole ostentum est tibi.] Edd. igitur et correximus c. 26. ubi et libri Mss. sic habent.

82 Qua ipsa.] In Ms. Balliol. est ipse.

83 Er Dinonis Persicis libris.] Libris delevit bene Davisius. nam non scripsit βίβλους πεςσικάς, sed πεςσικά. in edd. pr. et Ald. est Dionysii Persicis libris, quod decepit Vossium in Histor. Gracis. v. vir

inquit: propediem te videbo, quod ita contigit. nam Babylonc paucis post diebus Alexander est mortuus. b. parumper a somniis: ad quæ mox revertar. Qua nocte templum Ephesiæ Dianæ deflagravit, eadem constat ex Olympiade natum esse Alexandrum, atque, ubi lucere cœpisset, clamitasse magos, pestem ac perniciem Asiæ proxima nocte natam. Hæc de Indis et Magis. Redcamus ad 24 somnia. Hannibalem 84 Cœlius scribit, cum columnam au-48 ream, quæ esset in e5 fano Junonis Laciniæ, auferre vellet, dubitaretque, utrum ea solida esset, an extrinsecus inaurata, perterebravisse: cumque solidam invenisset, statuissetque tollere, ei secundum quietem visam esse 86 Junonem prædicere, ne id faceret, minarique, si id fecisset, se curataram, ut cum quoque oculum, quo bene videret, amitteret: idque ab homine acuto non esse neglectum: itaque ex co auro, quod exterebratum esset, buculam curasse facien-49 dam, et eam in summa columna collocavisse. Hoc idem in Sileni, quem Cœlius sequitur, Græca historia est: is autem diligentissime res Hannibalis persecutus est: Hannibalem, cum cepisset Saguntum, visum esse in somnis a Jove in deorum concilium vocari: quo cum venisset, Jovem imperasse, ut Italiæ bellum inferret, ducemque ei unum e concilio datum: quo illum utentem, cum exercitu progredi cœpisse: tum ei ducem illum præcepisse, ne respiceret: illum autem id diutius facere non potuisse, elatumque cupiditate respexisse: tum visam beluam vastam et immanem, circumplicatam serpentibus, quacumque incederet, omnia arbusta, virgulta, tecta pervertere: et eum admiratum quæsisse de deo, quodnam illud esset tale monstrum: et deum respondisse, vastitatem esse Italiæ, præcepisseque, ut pergeret protinus; quid retro, atque a tergo fieret, ne laboraret. Apud Agathoclem scriptum in historia 50 est, Hamilcarem Carthaginiensem, cum oppugnaret Syra-P. 91. cusas, visum esse audire vocem, se postridie cenaturum Syracusis: cum autem is dies illuxisset, magnam seditionem in castris eius inter Pœnos et Siculos milites esse factam: quod cum sensissent Syracusani, improviso eos in castra

⁸⁴ Calius.] V. Clav. in Antipater.
85 Fano Junonis Laciniæ.] Quod esset
ad promontorium Lacinium, v. Gronov.
ad Liv. XXIV, 3.

irrupisse, Hamilcaremque ab iis vivum esse sublatum. Ita res somnium comprobavit. Plena exemplorum est historia, tum referta vita communis. At vero P. Decius ille, Q. 51 F. qui primus e Deciis consul fuit, cum esset tribunus militum M. Valerio, A. Cornelio consulibus, a Samnitibusque premeretur noster exercitus, cum pericula prœliorum iniret audacius, monereturque, ut cautior esset, dixit, quod exstat in annalibus: sibi in somnis visum esse, cum in mediis hostibus versaretur, occidere cum maxima gloria. quidem incolumis exercitum obsidione liberavit. triennium autem, cum consul esset, devovit se, et in aciem Latinorum irrupit armatus, quo eius facto superati sunt, et deleti Latini. Cujus mors ita gloriosa fuit, ut eandem concupisceret filius. Sed veniamus nunc, si placet, ad somnia 52 philosophorum. Est apud Platonem Socrates, cum esset 25 in custodia publica, dicens Critoni, suo familiari, sibi post tertium diem esse moriendum: vidisse se in somnis pulchritudine eximia fæminam, quæ se nomine appellans diceret Homericum quendam ejusmodi versum:

Tertia te Phthia tempestas la ta locabit.

Quod ut est dictum, sic scribitur contigisse. Xenophon Socraticus, qui vir et quantus? in ea militia, qua cum Cvro minore perfunctus est, sua scribit somnia; quorum eventus mirabiles exstiterunt. Mentiri Xenophontem, an delirare 53 dicemus? Quid? singulari vir ingenio Aristoteles, et pæne divino, ipsene errat, an alios vult errare? cum scribit, Eudemum Cyprium, familiarem suum, iter in Macedoniam facientem Pheras venisse: quæ erat urbs in Thessalia tum admodum nobilis, ab Alexandro autem tyranno crudeli dominatu tenebatur; in eo igitur oppido ita graviter ægrum Eudemum fuisse, ut omnes medici diffiderent: ei visum in quiete egregia facie juvenem dicere, fore, ut perbrevi convalesceret, paucisque diebus interiturum Alexandrum tyrannum, ipsum autem Eudemum quinquennio post domum esse rediturum. Atque ita quidem prima statim, scribit Aristoteles, consecuta; et convaluisse Eudemum; et ab uxoris fratribus interfectum tyrannum: quinto autem anno exeunte, cum esset spes ex illo somnio, in Cyprum illum ex Sicilia esse rediturum, prœliantem eum ad Syracusas occidisse: ex quo ita illud somnium esse interpretatum, ut, cum ani-

mus Eudemi e corpore excesserit, tum domum 87 revertisse 54 videatur. Adjungamus philosophis doctissimum hominem, poetam quidem divinum, Sophoclem: qui, cum ex æde Herculis patera aurea gravis surrepta esset, in somnis vidit ipsum deum dicentem, qui id fecisset. Quod semel ille, iterumque neglexit, ubi idem sæpius, 88 ascendit in Ariopagum: detulit rem. Ariopagitæ comprehendi jubent eum, qui a Sophocle erat nominatus. Is, 89 quæstione adhibita, confessus est, pateramque retulit. Quo facto, fanum illud 26 Indicis Herculis nominatum est. Sed quid ego Græcorum? 55 Nescio, quo modo me magis nostra delectant. Omnes hoc p. 92. historici, Fabii, Gellii, sed proxime Cœlius. Cum bello Latino ludi votivi maximi primum fierent, civitas ad arma repente est excitata, itaque, ludis intermissis, instaurativi constituti sunt. qui antequam ficrent, cumque jam populus consedisset, servus per circum, cum virgis cæderetur, furcam ferens ductus est. Exin cuidam rustico Romano dormienti visus est venire, qui diceret, 90 præsulem sibi non placuisse ludis, idque ab eodem 91 jussum esse eum senatui nuntiare: illum non esse ausum, iterum esse idem visum, et monitum, ne vim suam experiri vellet: ne tum quidem esse ausum. exin filium eius esse mortuum: eandem in somnis admonitionem fuisse tertiam, tum illum etiam debilem factum, rem ad amicos detulisse, quorum de sententia lecticula in curiam esse delatum, cumque senatui somnium enarravisset, pedibus suis 92 domum revertisse. Itaque somnio comprobato a senatu, ludos illos iterum in-56 stauratos, memoriæ proditum est. C. vero Gracchus multis dixit, ut scriptum apud eundem Cœlium est, sibi in somnis quæsturam petenti Ti. fratrem visum esse dicere, quam vellet cunctaretur, tamen eodem sibi leto, quo ipse

detur viderctur.

88 Ascendit in Ariopagum : detulit rem.] Mss. quidam habent Arium pagum, quod probat Davisius. deinde reum corrigit refert, utrum legatur. Valkenarius V. C. ad Herodotum p. 641. 91 Jussum esse eun extr. dubia mihi est hæc correctio, quia proprie non accusari iste homo potuit, aut accusatus est. Itaque mox non est comprehendi jubent reum, sed eum, qui a S. nominatus erat. detulit rem i. e somnium suum sæpe repetitum narravit.

bus Mss. edidit habita qu. sed et adhibita restituere, salvum delere.

87 Revertisse videatur.] Legendum vi- rectum est : nam dubitari non potest, quin adhibere quastionem sc. ad verum reperien-

dum, dici possit, pro, uti quæstione.
90 Præsulem.] Alii præsultorem: nihil

91 Jussum esse eum.] Fram puto esse glossam interlinearem, delendumque.

92 Salvum revertisse.] Quidam libri addunt domum, etiam ed. Vict. vel hoc vel salvum abesse potest, quod malim. nam si pedibus domum revertit, salvus fuit. Sic et Livius rem narrans II, 38. dicit pedibus 89 Quastione adhibita.] Davisius e duo- domum revertisse: nec dubitavi domum

interisset, esse percundum. Hoc antequam tribunus plebi C. Gracchus factus esset, et se audisse scribit Cœlius, et dixisse multis, quo somnio quid inveniri potest certius? Quid? illa duo somnia, quæ creberrime commemorantur 27 a Stoicis, quis tandem potest contemnere? unum de Simonide: qui cum ignotum quendam projectum mortuum vidisset, cumque humavisset, haberetque in animo navem conscendere, moneri visus est, ne id faceret, ab eo, quem sepultura affecerat: si navigasset, cum naufragio esse periturum: itaque Simonidem redisse: perisse ceteros, qui tum. navigassent. Alterum ita traditum, clarum admodum som- 57 nium. Cum duo quidam Arcades familiares iter una fa- b. cerent, et Megaram venissent, alterum ad cauponem devertisse; ad hospitem, alterum, qui ut cenati quiescerent, concubia nocte visum esse in somnis ei, qui erat in hospitio, illum alterum orare, ut subveniret, quod sibi a caupone interitus pararetur; eum primo perterritum somnio surrexisse: dein cum se collegisset; idque visum pro nihilo habendum esse duxisset, recubuisse: tum ei dormienti eundem illum visum esse rogare, ut, quoniam sibi vivo non subvenisset, mortem suam ne inultam esse pateretur; se interfectum in plaustrum a caupone esse conjectum, et supra stercus injectum: petere, ut mane ad portam adesset, priusquam plaustrum ex oppido exiret, hoc vero somnio eum commotum, mane bubulco præsto ad portam fuisse: quæsisse ex eo, quid esset in plaustro: illum perterritum fugisse. mortuum erutum esse: cauponem, re patefacta, pænas dedisse. Quid hoc somnio dici divinius potest? sed quid aut 28 plura, aut vetera quærimus? sæpe tibi meum narravi: sæpe 58 ex te audivi tuum somnium: Me, cum Asiæ Proconsul præessem, vidisse in quiete, cum tu equo advectus ad quandam magni fluminis ripam, provectus subito, atque delapsus in flumen, nusquam apparuisses, me contremuisse. timore perterritum: tum te repente lætum exstitisse, eodemque equo adversam adscendisse ripam, nosque inter nos esse complexos. Facilis conjectura hujus somnii: mihique & peritis in Asia prædictum est, fore eos eventus rerum, qui acciderunt. Venio nunc ad tuum. audivi equidem ex te 59 ipso, sed mihi sæpius noster Sallustius narravit: cum in illa fuga. nobis gloriosa, patriæ calamitosa, in villa quadam p. 93. campi Atinatis maneres, magnamque partem noctis vigilas-

ses, ad lucem denique arcte et graviter dormitare coepisse. Itaque, quamquam iter instaret, te tamen silentium fieri jussisse, neque esse passum te excitari: cum autem experrectus esses hora secunda fere, te sibi somnium narravisse: visum tibi esse, cum in locis solis mœstus errares, C. Marium cum fascibus laureatis quærere ex te, quid tristis esses: cumque tu te tua patria vi pulsum esse dixisses, prehendisse eum dextram tuam, et bono animo te jussisse esse, lictorique proximo tradidisse, ut te in monumentum suum deduceret: et dixisse, in eo tibi salutem fore. tum et se exclamasse, Sallustius narrat, reditum tibi celerem, et gloriosum paratum, et teipsum visum somnio delectari, namillud mihi insi celeriter nuntiatum est, ut audivisses, in monumento Marii de tuo reditu magnificentissimum illud senatus consultum esse factum, referente optimo et clarissimo viro consule, idque frequentissimo theatro, incredibili clamore et plausu comprobatum: dixisse te, nihil illo Atinati somnio, fieri posse divinius.

At multa falsa. Immo obscura fortasse nobis. sed sint 29 60 falsa quædam; contra vera quid dicimus? quæ quidem multo plura evenirent, si àd quietem integri iremus. nunc onusti cibo et vino, perturbata et confusa cernimus. Vide, quid Socrates in 93 Platonis Politia loquatur. Dicit enim, Cum dormientibus ea pars animi, quæ mentis et rationis sit particeps, sopita langueat: illa autem, in qua feritas quædam sit, atque agrestis immanitas, cum sit 94 immoderato obstupefacta potu atque pastu, exsultare eam in b. somno immoderateque jactari, itaque huic omnia visa objiciuntur, a mente ac ratione vacua: ut aut cum matre corpus miscere 95 videatur, aut cum quovis alio vel homine, vel deo, sæpe belua; atque etiam trucidare aliquem, et impie cruen-33 tari, multaque facere impure, atque tætre, cum temeritate et

manifeste desiderat. Is autem est e lectione obstupefacta, non e tumefacta. Fortasse tamen Cicero scripsit stupefacta, et

⁹³ Platonis Politia.] L. IX. in princ. 94 Immoderato obstupefacta potn.] Davisius e Ms. uno Eliensi edidit tumefacta, quod ille aptius sequentibus putat. at vulgatum melius est. Sicut ebrii obstupefiunt, ut quid rectum, decorum fit, quid agant, non sentiant, ideoque exsultant et prava sed Davisius in aliquot Mss. reperit videafacinora patrant: sic etiam animus stupet tur, camque recepit. Sic et habent Ms. e potu immoderato, ut nihil in somnis videat aut sentiat, quod rectum sit, sed, Ascens. Victor. itaque et ipse recepit rebrii modo, visa absurda et immoderata fertur autem ad mentem ejus, qui somniat. habeat. hic est sensus, quem contextus

impudentia. At qui salubri et moderato cultu atque victu 61 quieti se tradiderit, ea parte animi, quæ mentis et consilii est, agitata et erecta, saturataque bonarum cogitationum epulis: eague parte animi, quæ voluptate alitur, nec inopia enecta, nec satietate affluenti, (quorum utrumque præstringere aciem mentis solet, sive deest naturæ quippiam, sive abundat alque affluit) illa etiam tertia parte animi, in qua irarum exsistit ardor, sedata, atque restincta: tum eveniet, duabus animi temerariis partibus compressis, ut illa tertia pars rationis et mentis eluceat, et se vegetam ad somniandum, acremque præbeat: tum ei visa quietis occurrent tranquilla atque veracia. Hæc verba ipsa Platonis expressi. Epicurum igitur 30 audiemus potius? namque Carneades concertationis studio. 62 modo ait hoc, modo illud. At ille quid sentit? sentit autem nihil umquam elegans, nihil decorum. Hunc ergo antepones Platoni, et Socrati? qui ut rationem non redderent, auctoritate tamen hos minutos philosophos vincerent. Jubet igitur Plato, sic ad somnum proficisci corporibus affectis, ut nihil sit, quod errorem animis, perturbationemque afferat. Ex quo etiam Pythagoricis interdictum putatur, ne faba vescerentur, quod habet inflationem magnam is cibus, tranquillitati mentis, 96 quærentis vera, contrariam. Cum ergo est somno sevocatus animus a societate, 63 et a contagione corporis, tum meminit præteritorum, præsentia cernit, futura prævidet, jacet enim corpus dormien- p. 94. tis, ut mortui: viget autem et vivit animus, quod multo magis faciet post mortem, cum omnino corpore excesserit. itaque appropinguante morte multo est divinior. Nam et idipsum vident, qui sunt morbo gravi et mortifero affecti, instare mortem, itaque his occurrent plerumque imagines mortuorum: tumque vel maxime laudi student: eosque qui secus, quam decuit, vixerunt, peccatorum suorum tum maxime prenitet. Divinare autem morientes, etiam illo 64 exemplo confirmat Posidonius, quo affert, Rhodium quendam morientem sex æquales nominasse, et dixisse, qui primus eorum, qui secundus, 97 qui deinde deinceps moriturus esset. Sed 98 tribus modis censet deorum appulsu

⁹⁶ Quærentis vera.] Sic Mss. plures Ms. Eliensi malebat qui demum deinceps. apud Davisium. recte. Vulgo editur quæfrustra. deinceps est xa51ξης, alter post alrenti male. nam mens quærit vera, non terum. quidam Mss. ut Guelf. addunt qui, tranquillitas.

qui deinceps.

⁹⁸ Tribus modis Deorum appulsu som-97 Qui deinde deinceps | Davisius e

ь.

homines somniare: uno, quod prævideat animus ipse per sese, quippe qui deorum cognatione teneatur: altero, quod plenus aer sit immortalium animorum, 99 in quibus tamquam insignitæ notæ veritatis appareant: tertio, quod insi dii cum dormientibus colloquantur: idque, ut modo dixi, 100 facilius evenit appropinguante morte, ut animi futura 65 augurentur. Ex quo et illud est Calani, de quo ante dixi. et Homerici Hectoris, qui moriens propinquam Achilli 31 mortem denuntiat. Neque enim 'illud verbum temere consuetudo approbavisset, si ea res nulla esset omnino

Prasagibat animus, frustra me ire, cum exirem domo.

Sagire enim, sentire acute est: ex quo sagæ anus, quia multa scire volunt: et sagaces dicti canes. Is igitur, qui ante sagit, quam oblata res est, dicitur præsagire, id est, futura ante sentire.

Inest igitur in animis præsagitio extrinsecus injecta at-66 que inclusa divinitus, ea si exarsit acrius, furor appellatur, cum a corpore animus abstractus divino instinctu concitatur.

> Sed quid oculis rabere visa est derepente ardentibus? Ubi illa paullo ante sapiens, virginali modestia? Mater optuma, tum multo mulier melior mulierum: Missa sum superstitiosis hariolationibus: Neque me Apollo fatis fandis dementem invitam ciet. Virgines vero aquales, patris mei, meum factum pudet, Optimi viri: mea mater, tui me miseret, mei piget. Optumam 2 progeniem Priamo reperisti extra me : hoc dolet, Me obesse, illos prodesse, me obstare, illos obsegui.

O poema tenerum et moratum atque molle! sed hoc mi-67 nus ad rem. Illud, quod volumus, expressum est, ut vaticinari furor vera soleat.

> Adest, adest fax obvoluta sanguine atque incendio: Multos annos latuit. cives 3 ferte opem, et restinguite.

mare.] Appulsus Deorum hoc loco intel- ctiam Guelf. itemque edd. vett. alii evenuet. ligendus est de vi e Diis orta et nata. nam appulsus Deorum, qui proprie dicitur, i. e. actio Deorum in mentem, in omnibus his tribus intelligi non potest. c.31. initio: prasagitio extrinacus injecta et inclusa divinitus.

99 In quibus t. insignitæ notæ veritatis ap.] Intelligo sic: in quibus omnibus em sint notæ divinitatis, ut de ea dubitari non possit. insignita: i. e. clare impressæ, quocum etiam verbum illud conjungi solet,

100 Facilius evenit.] Sic Mss. plures, Legg. III, 19.

1 Illud verbum.] Refertur ad sequentia, et intelligitur verbum præsagire, quod in versu sequente est.

2 Progeniem Priamo reperisti.] Davisius e Ms. Eliensi dedit peperisti. eam glossum puto. nam ut dicitur quarere liberos, sic reperire.

S Ferte opem.] Edd. et scr. hic variant et fluctuant inter referte et ferte. ferte usitatum in hac forma verbum est, non referte. itaque illud secutus sum. v. et ad

Deus inclusus corpore humano jam, non Cassandra loquitur:

> Janque mari magno classis cita Texitur: 4 exitium examen ravit: Advenit, et fera velivolantibus Navibu' complevit manu' littora.

Tragœdias loqui videor, et fabulas. At ex te ipso non 32 commenticiam rem, sed factam, eiusdem generis audivi: 68 C. Coponium ad te venisse Dyrrhachio, cum prætorio imperio classi Rhodiæ præesset, cumprimis hominem prudentem, atque doctum: eumque dixisse, remigem quendam e quinqueremi Rhodiorum vaticinatum. Madefactum iri minus xxx diebus Graciam sanguine: rapinas Dyrrhachii, et conscensionem in naves cum fuga: fugientibusque miserabilem respectum incendiorum fore: sed Rhodiorum classi propinguum reditum ac domum itionem dari: tum negue p. 95. te ipsum non esse commotum: Marcumque Varronem, et a. M. Catonem, qui tum ibi erant, doctos homines, vehementer esse perterritos: paucis sane post diebus ex Pharsalica fuga venisse Labienum: qui cum interitum exercitus nuntiavisset, reliqua vaticinationis brevi esse confecta. 69 Nam et ex horreis direptum essusmque frumentum vias omnes angiportusque constraverat: et naves subito perterriti meta conscendistis; et nocta ad oppidum respicientes, flagrantes onerarias, quas incenderant milites, quia sequi noluerant, videbatis: postremo a Rhodia classe deserti, verum vatem fuisse sensistis.

Exposui, quam brevissime potui, somnii, et furoris ora- 70 cula, quæ carere arte dixeram. Quorum amborum generum una ratio est, qua Cratippus noster uti solet: animos hominum quadam ex parte extrinsecus esse tractos et haustos. ⁵Ex quo intelligitur, esse extra divinum animum, humanus unde ducatur: humani autem animi eam partem, quæ sensum, quæ motum, quæ appetitum habeat. non esse ab actione corporis sejugatam: quæ autem pars animi, rationis atque intelligentiæ sit particeps, cam tum maxime vigere, cum plurimum absit a corpore. Itaque 71 expositis exemplis verarum vaticinationum et somniorum, Cratippus solet rationem concludere hoc modo.

46

VOL. 17, P. I.

⁴ Exitium examen rapit.] Illa classis 5 Ex quo intelligitur.] Referri hoc debet adfert secum turbam malorum. ad superius: alias esse deberet intelligatur,

oculis non potest exstare officium et munus oculorum; possunt autem aliquando oculi non fungi suo munere: qui vel semel ita est usus oculis, ut vera cerneret; is habet sensum oculorum vera cernentium. Item igitur, si sine divinatione non potest, et officium, et munus divinationis exstare; potest autem quis, cum divinationem habeat, errare aliquando, nec vera cernere: satis est ad confirmandam divinationem, semel aliquid esse ita divinatum, ut nihil fortuito cecidisse videatur. Sunt autem ejus generis innumerabilia: esse igitur divinationem, confitendum est.

Quæ vero aut conjectura explicantur, aut eventis ani-33 72 madversa et notata sunt, ea genera divinandi, ut supra dixi, non naturalia, sed artificiosa dicuntur. 6 in quo haruspices, augures, conjectoresque numerantur. Hæc improbantur a Peripateticis; a Stoicis defenduntur. Quorum alia sunt posita in monumentis, et disciplina: quod Etruscorum declarant et haruspicini, et fulgurales, et 7 tonitruales libri, 8 nostri etiam augurales: alia autem subito ex tempore ⁹ conjectura explicantur, ut apud Homerum Calchas, qui ex passerum numero belli Trojani annos auguratus est: et ut in Sullæ scriptum historia videmus, quod, te inspectante, factum est, 10 ut, cum ille in agro Nolano immolaret ante prætorium, ab infima ara subito anguis emergeret, cum quidem C. Postumius haruspex oraret illum, ut in expeditionem exercitum educeret, id cum Sulla fecisset, tum ante oppidum Nolam florentissima Samnitium 73 castra cepit. Facta conjectura etiam in Dionysio est paullo ante, quam regnare cœpit: qui cum per agrum Leontinum iter faciens, equum ipse demisisset in flumen, submersus equus voraginibus, 11 non exstitit: quem cum maxima con-

6 In quo.] Quia hoc refertur ad ea genera, videatur esse debere in quis: sed potest intelligi genere: cujus generis et alia exempla sunt.

7 Tonitruales.] Sic Mss. quidam, place-batque Grutero. recepit Davisius. Vulgo erat rituales. Vestigium illius lectionis est in Mss. ut Guelf. qui habent trituales, quod est et in edd. vett. ut Ven. 1494. Alediol. Ascensii, qui tamen in margine notavit, alios libros habere tonitruales.

8 Nostri etiam augurales.] Mss. plures vestri, quod recepit Davisius, quia ad M. fratrem pertineat: cum ipse Q. augur non fuerit. Et solet Cicero sie dicere, ut est in

libris vestris, &c. Sed hic opponi Etruscorum libris videntur: Etruscorum libri -nostri augurales; ut peregrina, externa et nostra opponi solent. igitur mutare non sum ausus.

9 Conjectura explicantur, ut -- Calchas, qui -- auguratus est.] Hac non bene structura consentiunt. nullum facilius remedium scio, quam ut qui deleatur.

10 Ut, cum ille.] Difficilior est structura orationis, si tamen sine vitio est. Conjeci aliquando, legendum esse emerserit pro emergeret.

11 Non exstitit.] V. Clav. in existere.

tentione non potuisset extrahere, discessit, ut ait Philistus, ægre ferens. cum autem aliquantulum progressus esset, subito exaudivit hinnitum, respexitque, et equum alacrem lætus aspexit; cujus in juba examen apum consederat. Quod ostentum habuit hanc vim, ut Dionysius paucis post p. 96. diebus regnare cœperit. Quid? Lacedæmoniis, paullo a. ante Leuctricam calamitatem, quæ significatio facta est, 34 cum in Herculis fano arma sonuerunt, Herculisque simul-74 acrum multo sudore manavit? At eodem tempore Thebis, ut ait Callisthenes, in templo Herculis valvæ clausæ repagulis, subito se ipsæ aperuerunt: armaque, quæ fixa in parietibus fuerant, 12 ea sunt humi inventa. Cumque codem tempore apud Lebadiam Trophonio res divina fieret, gallos gallinaceos in eo loco sic assidue canere cœpisse, ut nihil intermitterent: tum augures dixisse Bœotios, Thebanorum esse victoriam, propterea quod avis illa victa silere soleret, canere, si vicisset. Eademque tempestate 75 multis signis Lacedæmoniis Leuctricæ pugnæ calamitas denuntiabatur. Namque et Lysandri, qui Lacedæmoniorum clarissimus fuerat, statuæ, quæ Delphis stabat, in capite corona subito exstitit ex asperis herbis et agrestibus: stellæque aureæ, quæ Delphis erant a Lacedæmoniis positæ post navalem illam victoriam Lysandri, qua Athenienses conciderunt, (qua in pugna quia Castor et Pollux cum Lacedæmoniorum classe visi esse dicebantur, corum insignia deorum, stellæ aureæ, quas dixi, Delphis positæ,) paullo ante Leuctricam pugnam deciderunt, neque repertæ sunt. Max- 76 imuna vero illud portentum iisdem Spartiatis fuit, quod. cum oraculum ab Jove Dodonæo petivissent; de victoria sciscitantes, 13 legatique illud, in quo inerant sortes, collocavissent: simia, quam rex Molossorum in deliciis habcbat, et sortes ipsas, et cetera, quæ erant ad sortem parata, disturbavit, et aliud alio dissipavit. Tum ea, quæ præ- b. posita erat oraculo, sacerdos dixisse dicitur, de salute Lacedæmoniis esse, non de victoria cogitandum. Quid? bel- 35 lo Punico secundo, nonne C. Flaminius consul iterum, neg- 77 lexit signa rerum futurarum magna cum clade reipublicæ? Qui, exercitu lustrato, cum Arretium versus castra mo-

¹² Ea sunt humi inventa.] Ea mihi 13 Legatique illud, in quo inerant sorh.l. suspectum est: nec sic Cicero solet tes.] Illud sc. vas, quod fortasse excidit. in hac forms eo pronomine uti.

visset, et contra Annibalem legiones duceret: et ipse, et equus ejus ante signum Jovis Statoris sine causa repente concidit, nec eam rem habuit religioni, 14 objecto signo, ut peritis videbatur, ne committeret prælium. Idem cum tripudio auspicaretur, pullarius 15 diem prœlii committendi differebat. Tum Flaminius ex eo quæsivit, si ne postea quidem pulli pascerentur, quid faciendum censeret. Cum ille quiescendum respondisset: Flaminius, Præclara vero auspicia, si esurientibus pullis res geri poterit, saturis nihil geretur. itaque signa convelli, et se sequi jussit. Quo tempore, cum signifer primi hastati signum non posset movere leco, nec quidquam proficeretur, ¹⁶ plures cum accederent; Flaminius re nuntiata, suo more neglexit. itaque ¹⁷ tribus 78 horis concisus exercitus, atque ipse interfectus est. Magnum illud etiam, quod addidit Cœlius, eo tempore ipso, cum hoc calamitosum fieret prœlium, tantos terræ motus in Liguribus, Gallia, compluribusque insulis, totaque in Italia factos esse, ut multa oppida corrucrint, multis locis labes factæ sint, terræque desederint, fluminaque in contrarias partes fluxcrint; atque in amnes mare influxerit. 36 Fiunt certe divinationum conjecturæ a peritis. Midæ illi Phrygio, cum puer esset, dormienti formicæ in os tritici grana congesserunt. Divitissimum fore, prædictum est: p. 97. quod evenit. At Platoni, cum in cunis parvulo dormienti apes in labellis consedissent, responsum est, singulari illum suavitate orationis fore, ita futura eloquentia provisa in in-79 fante est. Quid? amores ac deliciæ tuæ, Roscius, num aut ipse, aut pro eo Lanuvium totum mentiebatur? qui cum esset in cunabulis, educareturque in Solonio, qui est campus agri Lanuvini; noctu, lumine apposito, experrecta nutrix animadvertit puerum dormientem circumplicatum serpentis amplexu, quo adspectu exterrita, clamorem sustulit. Pater autem Roscii ad haruspices retulit. qui responderunt, nihil illo puero clarius, nihil nobilius fore. Atque hanc speciem Praxiteles cælavit argento, et noster expressit Archias versibus. Quid igitur exspectamus? an

¹⁴ Objecto signo.] I. e. cum hoc ci pro signo evenisset, non esse prælium ineundum.

¹⁵ Diem - - differebat.] Differendum dicebat.

¹⁶ Plures cum accederent.] Qui signi- emplo meo ed. Ven. 1494.

¹⁴ Objecto signo. I. c. cum hoc ei pro ferum in convellendo signo juvarent.

¹⁷ Tribus horis.] Vulgo interponitur his vel iis: sed id plane friget, itaque cum et in Ms. Reg. non repertum sit, cum Davisio delevi. delevit et docta manus in exemplo meo ed. Ven. 1494.

dum in foro nobiscum dii immortales, dum in viis versentur, dum domi? qui quidem ipsi se nobis non offerunt. vim autem suam longe, lateque disfundunt: quam cum terræ cavernis includunt, tum hominum naturis implicant. Nam terræ vis Pythiam Delphis incitabat, naturæ Sibyllam. Quid enim? non videmus, quam sint varia terrarum genera; ex quibus et mortifera quædam pars est, ut et Ampsancti in Hirpinis, et in Asia 18 Plutonia, quæ vidimus: et sunt partes agrorum aliæ pestilentes, aliæ salubres, aliæ, quæ acuta ingenia gignant, aliæ, quæ retusa. quæ omnia fiunt et ex cæli varietate, et ex disparili adspiratione terrarum.

Fit etiam sæpe specie quadam, sæpe vocum gravitate, et 80 cantibus, ut pellantur animi vehementiùs: sæpe etiam cura et timore: qualis est 19 illa,

> 20 Flexanima tamquam lymphatu, ut Bacchi sacris Commota: in tumulis Teucrum commemorans suum.

Atque etiam illa concitatio declarat vim in animis esse di- 37 vinam, negat enim, sine furore, Democritus, quemquam b. poetam magnum esse posse, quod idem dicit Plato, quem, si placet, appellet furorem, dummodo is furor ita laudetur. ut in Phædro Platonis laudatus est. Quid? vestra orațio in causis, quid? ipsa actio, potest esse vehemens, et gravis, et copiosa, nisi est animus ipse commotior? equidem etiam in to sæpe vidi; et (ut ad leviora veniamus) in Æsopo familiari tuo, tantum ardorem vultuum atque motuum, ut eum vis quædam abstraxisse a sensu mentis videretur.

Objiciuntur etiam sæpe formæ, quæ reapse nullæ sunt: 81 speciem autem offerunt. Quod contigisse Brenno dicitur, ejusque Gallicis copiis, cum fano Apollinis Delphici nefarium bellum intulisset, tum enim ferunt, ex oraculo effatam esse Pythiam.

Ego providebo rem istam, et albæ virgines.

Ex quo factum, ut et viderentur virgines ferre arma con-

20 Flexanima.] Ms. Guelf. et edd. vett. crum int. Ajacem.

18 Plutonia.] V. Clav. Geogr. in h. v. habent flexa anima, quod melius videtur: pro videmus scripsimus vidimus, ut place- nam illa femina non erat flevanima i. e. bat Pearcio, qui recte refert ad tempus flectens animos, sed ejus anima erat con-quo Cicero ProC. in Asia fuerat, et fra-turbata et flexa, post iidem libri habent ut trem secum habuerat. Sie et correxit ma- Baccha s. c. quod rectius esse videtur: pro nus docta in exemplo meo ed. Ven. 1494. ut Lambinus de conjectura edidit aut Bac-19 Illa.] Tecmessa, Ajacis uvor, apud chi, quod et Davisius secutus est, Bacchi Pacuvium deplorans Ajacem mortuum. etiam alii, quod et metrum postulat. Teutra, et nive Gallorum obrueretur exercitus. Aristoteles quidem eos etiam, qui valitudinis vitio furerent, et melancholici dicerentur, censebathabere aliquid in animis præsagiens 38 atque divinum. Ego autem haud scio, an nec cardiacis hoc tribuendum sit, nec phreneticis. animi enim integri, non vitiosi corporis, est divinatio.

Quam quidem esse re vera, hac Stoicorum ratione concluditur. Si sunt dii, neque ante declarant hominibus, quæ futura sunt: aut non diligunt homines; aut, quid eventurum sit, ignorant; aut existimant, nihil interesse hominum, scire, quid futurum sit; aut non censent, esse suæ majestatis, præsignificare hominibus, quæ sunt futura; aut ea ne p. 98. ipsi quidem dii significare possunt. At neque non diligunt nos; sunt enim benefici, generique hominum amici: neque ignorant ea, quæ ab ipsis constituta et designata sunt. neque nostra nihil interest, scire ea, quæ eventura sunt; erimus enim cautiores, si sciemus. Neque hoc alienum 83 ducunt majestate sua: nihil est enim beneficentia præstantius: neque non possunt futura prænoscere. Non igitur sunt dii, nec significant futura. Sunt autem dii: significant ergo. Et, non si significant, nullas vias dant nobis ad significationis scientiam: frustra enim significarent: nec. 30 si dant vias, non est divinatio: est igitur divinatio. Hac 84 ratione et Chrysippus, et Diogenes, et Antipater utitur. Quid est igitur, cur dubitandum sit, quin sint ea, quæ disputavi, verissima. si ratio mecum facit, si eventa, si populi, si nationes, si Græci, si barbari, si majores etiam nostri, si denique hoc semper ita putatum est, si summi philosophi, si poetæ, si sapientissimi viri, qui respublicas constituerunt, qui urbes condiderunt? an, dum bestiæ loquantur, exspectamus, hominum consentiente auctoritate contenti non sumus?

Nec vero quidquam aliud affertur, cur ea, quæ dico, divinandi genera, nulla sint: nisi, quod difficile dictu videtur, quæ cujusque divinationis ratio, quæ causa sit. Quid enim habet haruspex, cur pulmo incisus etiam in bonis extis dirimat tempus, et proferat diem? quid augur, cur a dextra corvus, a sinistra cornix faciat ratum? quid astrologus, cur stella Jovis, aut Veneris conjuncta cum Luna ad ortus puerorum salutaris sit: Saturni Martisve contraria? cur autem deus dormientes nos moneat, vigilantes negli-

gat? 21 quid deinde causæ est, cur Cassandra furens futura prospiciat, Priamus sapiens hoc idem facere non queat? 86 Cur fiat quidque, quæris? Recte omnino. sed non nunc id agitur, fiat, necne fiat, id quæritur, ut si magnetem lapidem esse dicam, qui ferrum ad se alliciat et trahat: rationem. cur id fiat, afferre nequeam: fieri omnino neges. Quod idem facis in divinatione, quam et cernimus ipsi, et audimus, et legimus, et a patribus accepimus: neque ante philosophiam patefactam, quæ nuper inventa est, hac de re communis vita dubitavit: et postea, quam philosophia processit, nemo aliter philosophus sensit, in quo modo esset auctoritas. Dixi de Pythagora, de Democrito, de So- 87 crate: excepi de antiquis, præter Xenophanem, neminem: adjunxi veterem Academiam, Peripateticos, Stoicos. unus dissentit Epicurus. quid vero hoc turpius, quam quod idem nullam sensit gratuitam esse virtutem? Quis est autem, 40 quem non moveat clarissimis monumentis testata consignataque antiquitas? Calchantem augurem scribit Homerus, longe optimum, eumque 22 ducem classis fuisse. at illum auspiciorum credo scientia, non locorum. Amphilochus 88 et Mopsus, Argivorum reges fuerunt, sed iidem augures: iique urbes in ora maritima Ciliciæ Græcas condiderunt. Atque etiam ante hos Amphiaraus et Tiresias, non humiles, et obscuri, neque corum similes, ut apud Ennium est,

Qui sui quæstus causa fictas suscitant sententias:

sed clari, et præstantes viri, qui avibus et signis admoniti futura dicebant. Quorum de altero ctiam apud inferos Homerus ait, solum sapere, ceteros umbrarum vagari modo. Amphiaraum autem sic honoravit fama Græciæ, deus ut haberetur, atque ut ab ejus solo, in quo est humatus, oracula peterentur. Quid Asiæ rex Priamus, nonne et Hele- 89 num filium et Cassandram filiam divinantes habebat, alte- p. 99. rum auguriis, alteram mentis incitatione et permotione divina? quo in genere Marcios quosdam fratres, nobili loco natos, apud majores nostros fuisse, scriptum videmus. Quid? Polyidum Corinthium, nonne Homerus et aliis multa, et filio ad Trojam proficiscenti, mortem prædixisse com-

21 Quid d. causæ sit.] Sit habent libri Ms. Guelf. pro vulgato classium: quod et omnes. Victorius tamen ediditest de con-jectura, bene, nam et supra est, quid habet elmius malebat ad Ilium, quod et receurusper, et habet Ms. in m. ed. L. pit Davisius. placet conjectura, sed reci-22 Ducem classis fuisse.] Classis dedi c pere contra libros omnes non ausus sum.

harusper, et habet Ms. in m. ed. L.

memorat? Omnino apud veteres, qui rerum potiebantur, iidem auguria tenebant. ut enim sapere, sic divinare regale ducebant, ut testis est nostra civitas: in qua et reges, augures, et postea privati, codem sacerdotio præditi rempub-41 licam religionum auctoritate rexerunt. Eaque divinatio-90 num ratio ne in barbaris quidem gentibus neglecta est. si quidem et in Gallia Druidæ sunt, e quibus ipse Divitiacum Æduum, hospitem tuum laudatoremque cognovi: qui et naturæ rationem, quam physiologiam Græci appellant, notam esse sibi profitebatur, et partim auguriis, partim conjectura, quæ essent futura, dicebat. Et in Persis augurantur et divinant Magi, qui es congregantur in fano commentandi causa, atque inter se colloquendi: quod etiam idem 91 vos quondam facere Nonis solebatis. Nec quisquam rex Persarum potest esse, qui non ante magorum disciplinam scientiamque perceperit. Licet autem videre et genera quædam, et nationes huic scientiæ deditas. Telmessus in Caria est: qua in urbe excellit haruspicum disciplina. 24 itemque Elis in Peloponneso familias duas certas habet. Jamidarum unam, alteram Clutidarum, haruspicinæ nobilitate præstantes. In Syria Chaldæi cognitione astrorum 92 sollertiaque ingeniorum antecellunt. Etruria autem de cælo tacta scientissime animadvertit: eademque interpretatur, h quid quibusque ostendatur monstris atque portentis. Quocirca bene apud majores nostros senatus, tum, cum florebat imperium, decrevit, ut de principum filiis sex singulis Etruriæ populis in disciplinam traderentur, ne ars tanta, propter tenuitatem hominum, a religionis auctoritate abduceretur ad mercedem atque quæstum. Phryges autem, et Pisidæ, et Cilices, et Arabum natio, avium significationibus plurimum obtemperant, quod idem factitatum in Umbria accepimus.

Ac mihi quidem videntur e locis quoque ipsis, qui a qui-42 busque incolebantur, divinationum opportunitates esse duc-25 Etenim Egyptii et Babylonii in camporum patenti-

pla, ædes, non habebant. fanum igitur est locus consecratus, in quem religionis causa cocunt.

Secundum Herodotum sunt Clytidæ: sed

²³ Congregantur in fano.] Persæ tem- nil interest. v. collecta de Clytidis a Leopardo Emend. IV, 18.

²⁵ Etenim Ægyptii et Babylonii.] Sic e Mss. edidit Davisius, ut conjecerat P. 24 Itemque Elis - Jamidarum -- Clu- Manutius, pro vulgato ut enim Æ. ut B. tidarum. V. de re Herodot. IX, S3. et quod sanum-esse non potest: nil enim selibi V. D. Valkenarium et Wesselingium. quitur, quod 🕫 ut respondeat.

am æquoribus habitantes, cum ex terra nihil emineret, quod contemplationi cæli officere posset, omnem curam in siderum cognitione posuerunt: Etrusci autem, quod religione imbuti studiosius, et crebrius hostias immolabant, extorum cognitioni se maxime dediderunt: quodque propter aeris crassitudinem de cælo apud cos multa ficbant, et quod ob eandem causam multa inusitata partim e cælo, alia ex terra oriebantur, quædam etiam ex hominum pecudumve conceptu et satu, ostentorum exercitatissimi interpretes exstiterunt. quorum quidem vim, ut tu soles dicere, verba ipsa prudenter a majoribus posita declarant, quia enim ostendunt, portendunt, monstrant, prædicunt; ostenta, portenta, monstra, prodigia dicuntur. Arabes autem, et Phryges 94 et Cilices, quod pastu pecudum maxime utuntur, campos et montes hieme et æstate peragrantes, propterea facilius cantus avium et volatus notaverunt, eademque et Pisidiæ causa fuit, et huic nostræ Umbriæ. Tum Caria tota, præ- p. 100. cipueque Telmesses, quos ante dixi, quod agros uberrimos maximeque fertiles incolunt, in quibus multa propter fœcunditatem fingi gignique possunt, in ostentis animadvertendis diligentes fuerunt.

Quis vero non videt, in optima quaque republica pluri- 43 mum auspicia, et reliqua divinandi genera valuisse? quis 95 rex umquam fuit, quis populus, qui non uteretur prædictione divina? neque solum in pace, sed in bello multo etiam magis: quo majus erat certamen et discrimen salutis. Omitto nostros, qui nihil in bello sine extis agunt, 26 nihil sine auspiciis domi habent. Auspicia externa videamus. Nam et Athenienses omnibus semper publicis consiliis divinos quosdam sacerdotes, quos μάντεις vocant, adhibuerunt: et Lacedæmonii regibus suis augurem assessorem dederunt; itemque senibus (sic enim consilium publicum appellant) augurem interesse voluerunt: iidemque de rebus majoribus' semper aut Delphis oraculum, aut ab Hammone, aut a Dodona petebant. Lycurgus quidem, qui Lacedæ- 96 moniorum rempublicam temperavit, leges suas auctoritate Apollinis Delphici confirmavit, quas cum vellet Lysander commutare, eadem est prohibitus religione. Atque etiam,

26 Nihil sine auspiciis domi habent.] dum, insititium quippe, et a librariis un-Nunquam rè habent concoquere potui. decunque assumtum. placet Davisii conjectura, id esse delen-

qui præerant Lacedæmoniis, non contenti vigilantibus curis. in 27 Pasiphaæ fano, quod est in agro propter urbem, 28 somniandi causa excubabant, quia vera quietis oracula duce-97 bant. Ad nostra jam redeo. 29 Quoties senatus decemviros ad libros ire jussit? quantis in rebus, quamque sæpc responsis haruspicum paruit? Nam et cum duo visi soles essent, et cum tres lunæ, et cum faces, et cum sol nocte visus esset, et cum e cœlo fremitus auditus, et cum cœlum discessisse visum est, atque in eo animadversi globi. 30 Deь. lata etiam ad senatum labes agri Privernatis, cum ad infinitam altitudinem terra desedisset, Apuliaque maximis terræ motibus conquassata esset: quibus portentis magna populo Romano bella perniciosæquæ seditiones denuntiabantur: inque his omnibus responsa haruspicum cum Sibyllæ 98 versibus congruebant. Quid, cum Cumis Apollo sudavit, Capuæ Victoria? quid ortus androgyni? nonne fatale quoddam monstrum fuit? quid, quod fluvius atratus sanguine fluxit? quid, cum sæpe lapidum, sanguinis nonnumquam, terræ interdum, quondam etiam 31 lactis imber defluxit? quid, cum in Capitolio ictus centaurus e cælo est? in Aventino portæ, et homines? Tusculi ædes Castoris, et Pollucis. Romæque Pietatis? nonne et haruspices ea responderunt. quæ evenerunt, et in Sibyllæ libris eædem repertæ præ-44 dictiones sunt? Cæciliæ, Q. filiæ, somnio, modo, Marsico 99 bello, templum est a senatu Junoni Sospitæ restitutum. quod quidem somnium Sisenna cum disputavisset mirifice ad verbum cum re convenisse, tum insolenter, credo ab Epicureo aliquo inductus, disputat, somniis credi non oportere. Idem contra ostenta nihil disputat, exponitque initio belli

27 Pasiphaa fano.] Apud Pansan. III, 26. dicitur Paphia fanum, obi tamen Meursins et Sylb. corrigunt Pasiphaes, consentitoue Plutarch, in Agide et Tertullianus de anima c. 46. apud Davisium, et Leopard. Emend. VIII, 4.

28 Somniandi causa excubabant.] Enimvero constat dormivisse, non vigilasse. Manutius corrigebat incubabant, quod est verbum in hac re usitatum, idque Lambinus in quibusdam libris se dicit reperisson non dicit, quibus. probat conjecturam etiam Davisius, nec minus ipse sic legendum puto, aut cubabant; nisi vero excubabant est, dormicbant dum evigilarent satiati fere habent effluxit: usque ad Victorium, somno. nam et vigiles dicuntur excubure, qui defluxit dedit. effluxit quidem est aliequia per totam noctem cubant vigilantes. num.

Xenophontem in hac re ἐκκαθεύδειν dixisse ait Cl. Valkenarius ad Herodot, p. 683. b.

²⁹ Quoties - - ire jussit.] Hæc verba repetuntur in libris initio cap. 44. Inde huc retulit verba ibi sequentia Davisius: quantis in rebus, quamque sæpe responsis haruspicum paruit: quem nos imitati sumus, quia in exemplis hic subjectis haruspicum mentio.

³⁰ Delata etiam ad senatum labes, &c.] Tota oratio inde ab initio, Nam etiam, non cohæret. Conjeci hic legendum esse labe et post in his omnibus, proinque hiso.
31 Lactis imber defluxit.] Libri vulgati

Marsici et deorum simulacra sudavisse, et sanguinem fluxisse, et discessisse cælum: et ex occulto auditas esse voces, quæ pericula belli nuntiarent: et Lanuvii clypeos, quod haruspicibus tristissimum visum esset, 32 a muribus esse derosos. Quid, quod in annalibus habemus, Vejenti 100 bello, cum lacus Albanus præter modum crevisset. Vejentem quendam ad nos hominem nobilem profugisse, eumque dixisse, ex fatis, quæ Vejentes scripta haberent. Ve- p. 101. jos capi non posse, dum lacus is redundaret: et. si lacus emissus, lapsu et cursu suo ad mare profluxisset, perniciosum populo Romano; sin autem ita esset eductus, ut ad mare pervenire non posset, tum salutare nostris fore. ex quo illa admirabilis a majoribus Albanæ aquæ facta deductio est. Cum autem Vejentes bello fessi legatos ad senatum misissent, tum ex his quidam dixisse dicitur, non omnia illum transfugam ausam esse senatui dicere: in iisdem enim fatis scriptum Vejentes habere, Fore, ut brevi a Gallis Roma caperetur, quod quidem sexennio post Vejos captos 33 factum esse videmus. Sæpe etiam et in præliis Fauni 45 auditi; et in rebus turbidis veridicæ voces ex occulto mis- 101 sæ esse dicuntur, cujus generis duo sunt ex multis exempla. sed maxima. Nam non multo ante urbem captam exaudita vox est a luco Vestæ, qui a Palatii radice in novam viam devexus est: Ut muri, et portæ reficerentur; futurum esse. nisi provisum esset, ut Roma caperetur. Quod neglectum. 34 cum caveri poterat, post acceptam illam maximam cladem 35 explicatum est. ara cnim Aio Loquenti, quam septam videmus, exadversus cum locum consecrata est. Atque etiam scriptum a multis est, cum terræ motus factus esset. Ut sue plena procuratio fieret, vocem ab æde Junonis ex arce exstitisse: quocirca Junonem illam appellatam Monetam. Hæc igitur et a diis significata, et a nostris majoribus judicata contemnimus?

52 A muribus esse derosos.] Derosos pro tore natum delendumque puto. corrosos, etiam aliis dictum! est tamen durius. Conjeci crosos: sed Ciccro vide-tur pro eo derosos dixisse ad vitandum hiatum.

33 Factum esse videmus.] Sic Mss. plures apud Davisium, item Guelf, et edd. vett. quædam pro vulgato vidumus: cum Davisio, sed ita fit clausula versus, ostendit, de expiatione esse sermonem. quam Ciccio vitat. Itaque esse a glossa-

34 Cum careri poterat. 1 Ms. Guelf. ed. Mediol. tum.

35 Explicatum est.] Non bene oppositum To neglectum videtur, itaque Davisius corrigit expiatum est, bene. nam etsi explicare et explanare de hujusmodi rebus dicitur, quoad interpretes talium reatque id et res postulat: itaque recepi rum adhibebantur, tamen ratio subjecta

Neque solum deorum 36 voces Pythagorei observaverunt, sed etiam hominum, quæ vocant omina. quæ majores nostri, quia valere censebant, idcirco omnibus rebus agendis, b. Quod bonum, faustum, felix, fortunatumque esset, præfabantur: rebusque divinis, quæ publice fierent, ut faverent linguis, imperabatur; inque feriis imperandis, ut litibus et jurgiis se abstinerent. Îtemque in lustranda colonia, ab eo. qui eam deduceret; et cum imperator exercitum, censor populum lustraret, bonis nominibus, qui hostias ducerent, eligebantur. quod idem in delectu consules observant, ut 103 primus miles fiat bono nomine. Quæ quidem a te scis et consule, et imperatore summa religione esse servata. Prærogativam etiam majores omen justorum comitiorum esse 46 voluerunt. Atque ego 37 exempla ominum nota proferam. L. Paullus consul iterum, cum ei, bellum ut cum rege Perse gereret, obtigisset: ut ea ipsa die domum ad vesperam rediit, filiolam suam Tertiam, quæ tum erat admodum parva, osculans animadvertit tristiculam. quid est, inquit, mea Tertia? quid tristis es? Mi pater, inquit, Persa periit. tum ille arctius puellam complexus, Accipio, inquit, mea 104 filia, omen; erat autem mortuus catellus eo nomine. L. Flaccum, flaminem Martialem, ego audivi, cum diceret, Cæciliam Mctelli, cum vellet sororis suæ filiam in matrimonium collocare, exisse in quoddam sacellum ominis capiendi causa: quod fieri more veterum solebat. cum virgo staret, et Cæcilia in sella scderet, neque diu ulla vox exstitisset, puellam defatigatam petiisse a matertera, ut sibi concederet paullisper, ut in ejus sella requiesceret: illam autem dixisse, Vero, mea puella, tibi concedo meas sedes. quod omen res consecuta est. ipsa enim brevi mortua est: virgo autem nupsit, cui Cæcilia nupta fuerat. Hæc posse contemni, vel etiam rideri, præclare intelligo: sed idipsum est, deos non putare: quæ ab iis significantur, contemnere. Quid de auguribus loquar? tuæ partes sunt: tuum, in-

p. 102. quam, auspiciorum patrocinium debet esse. tibi 38 P. Claudius augur consuli nuntiavit, addubitato Salutis augurio,

38 P. Claudius. V. Clav. in h. v.

³⁶ Voces P. observitaverunt.] Sic et Ms. confusione habent omnium, pro quo recte Guelf. et edd. rec. inde a Victorio, qui Davisius ominum reposuit. non omnium nescio unde intulit. sed alii, ut Ven. 1494. generum, quæ posuerat, exempla attult, Med. Asc. Ald. observaverunt, quod res- sed tantum ominum. titui et supra.

³⁷ Exempla omnium.] Vulgati solita

h.

bellum domesticum triste, ac turbulentum fore: quod paucis post mensibus exortum, paucioribus a te est diebus oppressum. Cui quidem auguri vehementer assentior, solus enim multorum annorum memoria, non 39 decantandi augurii, sed divinandi tenuit disciplinam, quem irridebant collegæ tui, eumque tum Pisidam, tum Soranum augurem esse dicebant, quibus nulla videbatur in auguriis, aut auspiciis præsensio, aut scientia veritatis futuræ; sapienter, aiebant. ad opinionem imperitorum esse fictas religiones. Quod longe secus est; neque enim in pastoribus illis, quibus Romulus præfuit, nec in ipso Romulo hæc calliditas esse potuit. ut ad errorem multitudinis religionis simulacra fingerent: sed difficultas laborque discendi disertam negligentiam reddidit. malunt enim disserere, nihil esse in auspiciis, quam. quid sit, ediscere. Quid est illo auspicio divinius, quod 106 apud te in Mario est? ut utar potissimum te auctore.

> His Jovis altisoni subito pinnata satelles Arboris e trunco serpentis saucia morsu. Subigit ipsa feris transfigens unguibus anguem Semianimum, et varia graviter cervice micantem. Quem se interquentem lanians, restroque cruentans. Jam satiata animos, jam duros ulta dolores, Abjicit efflantem, et laceratum affligit in unda, Seque obitu a solis nitidos convertit ad ortus. Hanc ubi præpetibus pinnis lapsuque volantem Conspexit Marius, divini numinis augur Faustaque signa sua laudis, reditusque notarit ; Partibus intonuit cali pater ipse sinistris. Sic aquilæ clarum firmavit Jupiter amen.

Atque ille Romuli auguratus, pastoralis, 40 non urbanus 48 fuit: nec fictus ad opiniones imperitorum, 41 sed a certis 107 acceptus, et posteris traditus. Itaque Romulus augur, ut apud Ennium est, cum fratre item augure.

Curantes magna cum cura, concupientes Regni, dant operam simul auspicio, augurioque. Hinc Remus auspicio se devovet, atque secundam Solus avem servat. At Romulus pulcher in alto

³⁹ Decantandi auspicii - - disciplinam.] est, ubi homines sunt callidiores et ad frau-Ut tantum sc. formulas auguriorum tene- dem aptiores. ret et recitare possetmemoriter.

⁴¹ Sed a certisacceptus.] Hæsi subinde 40 Non urbanus fuit.] Hæsere in hoc in certis. in libris nil auxilii. nam ceterts verbo viri docti. Itaque P. Victorius quod habet Ms. Guelf, nihili est. certi ho-male interpretatus est, jocularis: Davisius mines sunt, qui verum tenebant, nec desine necessitate corresit vanus: immour-cipere alios figmentis cuperent, quibus bunus bene habet: i. e. non in urbe natus fides haberi recte poterat.

108

Quarit Aventino, servans genus altivolantum: Certubant, urbem 42 Romam Remoramite vocarent. Omnibus cura viris, uter esset induperator. Exspectant, veluti, consul cum 43 mittere signum Volt, omnes avidi spectant ad carceris oras, Quam mox emittat 4 pictis ex faucibu' currus: Nic exspectabat populus, atque 45 bre timebat Rebus, utri magni victoria sit data regni. Interea sol albu' recessit in infera noctis. Exin candida se radiis dedit icta foras lux: Et simul ex alto longe pulcherrima prapes Lava volavit aris: simul aureus exoritur sol. **C**edunt de ca lo ter quattuor corpora sancta 46 Avium, præpetibus sese pulchrisque locis dant. Conspicit inde sibi data Romulus esse priora, Auspicio 47 regni stabilita scanna, solumque.

Sed unde huc digressa est, codem redeat oratio. 40 109 hil queam disputare, quamobrem quidque fiat; et tantummodo, fieri ca, quæ commemoravi, doceam: parumne Epip 103. curo Carneadive respondeam? Quid, si etiam ratio exstat artificiosæ præsensionis, facilis; divinæ autem, paullo obscurior? quæ enim extis, quæ fulguribus, quæ portentis, quæ astris præsentiuntur, hæc notata sunt observatione diuturna. Affert autem vetustas omnibus in rebus longinqua observatione incredibilem scientiam: quæ potest esse etiam sine motu atque impulsu deorum, cum, quid ex quoque eveniat, et quid quamque rem significet, crebra animad-110 versione perspectum est. Altera divinatio, est naturalis, ut ante dixi: quæ physica disputandi subtilitate referenda est ad naturam deorum: a qua, ut doctissimis sapientissimisque placuit, haustos animos, et libatos habemus: cumque omnia completa et referta sint æterno sensu, et mente divina, necesse est 48 cognatione divinorum animofum ani-

42 Romam Remoramne v.] Quidam Remamne; alii Remuram: Remoram firmat Dionys. Halic. I, 85. qui habet in Mss. melioribus 'Ρεμοςίαν. add. Turneb. Adv. XXIV, 4.

43 Mitt re signum.] Mappam sc. e podio, qua missa exeunt carceribus currus. v. Liv. VIII, 40.

44 Pictis ex faucibus.] I. e. ostiis circi, in quibus stant currus, quæ picta et ornata fuisse hine patet.

45 Ore timebat Rebus.] Intelligo de silentio alto, quod esse stupentium atque timentium solet, ed. Med. habet ora tene-

bat, sed non convenit rebus: aut de vultu, qui timorem prodebat.

46 Avium.] legendum δισσυλλάβως. 47 R. scamna solumque.] Est periphrasis regni.

48 Cognatione div. animorum - - commoveri.] Pro cognatione Davisius malit contagione: eleganter. Sed et cognatione bene habet, quamante clare commemoratit, cum animos nostros haustos e natura divina dixit: et cam alibi quoque in hoc libro ita commemorat, ut inde vim divinandi ducat v. II, 11. et 14.

mos humanos commoveri. Sed vigilantes animi vitæ necessitatibus serviunt, dijunguntque se a societate divina. vinclis corporis impediti. Rarum est quoddam genus co- 111 rum, qui se a corpore avocent, et ad divinarum rerum cognitionem cura omni studioque rapiantur, horum sunt auguria non divini impetus, sed rationis humanæ, nam et natura futura præsentiunt, ut aquarum fluxiones, et deflagrationem futuram aliquando cœli atque terrarum, alii autem, in republica exercitati, ut de Atheniensi Solone accepimus, orientem tyrannidem multo ante prospiciunt: quos prudentes possumus dicere, id est, providentes, divinos nullo modo possumus, non plus, quam Milesium Thalem, qui, ut objurgatores suos convinceret, ostenderetque, etiam philosophum, si ei commodum esset, pecuniam facere posse. omnem oleam, antequam florere corpisset, in agro Milesio coemisse dicitur. Animadverterat fortasse quadam scien- b. tia, olearum ubertatem fore. Et quidem idem primus de- 112 fectionem solis, qua Astvage regnante facta est, prædix- 50 Multa medici, multa gubernatores, agricolaisse fertur. etiam multa præsentiunt: sed nullam eorum divinationem voco, ne illam quidem, qua ab Anaximandro physico moniti Lacedæmonii sunt, ut urbem, et tecta linquerent, armatique in agro excubarent, quod terræmotus instarct, tum, cum et urbs tota corruit, et ex monte Taygeto 40 extrema montis quasi puppis avulsa est. Ne Pherecydes quidem ille Pythagoræ magister, potius divinus habebitur, quam physicus: qui cum vidisset haustam aquam de jugi puteo, terræmotus dixit instare. Nec vero umquam animus ho- 113 minis naturaliter divinat, nisi cum ita solutus est et vacuus. ut ei plane nihil sit cum corpore, quod aut vatibus contingit, aut dormientibus. Itaque ea duo genera a Dicæarcho probantur, et, ut dixi, a Cratippo nostro, si propterea, quod ea proficiscuntur a natura, sint summa sane, modo ne sola. sin autem nihil esse in observatione putant: multa tollunt. quibus vitæ ratio continetur. Sed quoniam dant aliquid, idque non parvum, vaticinationes cum somniis: nihil est, auod cum his magnopere pugnemus, præsertim cum sint,

49 Extrema montis quasi puppis.] Frustra in verbo puppis hæret Davisius, substituere jubens pars, non intellexit artem. Cicero interdum verbo proprio sic substituere memoratur, ut opinor, ex hoc loco. tuit tropum : cum dicendum esset extrema

114 qui omnino nullam divinationem probent. Ergo et ii, quorum animi, spretis corporibus, evolant, atque excurrunt foras, ardore aliquo inflammati atque incitati, cernunt illa profecto, quæ vaticinantes prænuntiant: multisque rebus inflammantur tales animi, qui corporibus non inhærent; ut .p. 104. ii, qui sono quodam vocum et Phrygiis cantibus incitantur: multos nemora, silvæque; multos amnes, aut maria commovent: quorum furibunda mens videt ante multo, quæ futura sunt. Quo de genere illa sunt,

> Eheu, videte ; judicavit inclytum judicium Inter deas tres aliquis: quo judicio 50 Lacedæmonia Mulier, furiarum una, adveniet.

Eodem enim modo multa a vaticinantibus sæpe prædicta sunt, neque solum verbis, sed ctiam

Versibu', quos olim Fauni, vatesque canebant.

115 Similiter Marcius, et Publicius vates cecinisse dicuntur. quo e genere, Apollinis operta prolata sunt. Credo etiam anhelitus quosdam fuisse terrarum, quibus inflatæ mentes ora-51 cula funderent. Atque hec quidem vatum ratio est: nec dissimilis sane somniorum. nam quæ vigilantibus accidunt vatibus, eadem nobis dormientibus, viget enim animus in somnis, 51 liberque sensibus ab omni impeditione curarum, jacente et mortuo pæne corpore. Qui quia vixit ab omni æternitate, versatusque est cum innumerabilibus animis, omnia, quæ in natura rerum sunt, videt, si modo temperatis escis modicisque potionibus ita est affectus, ut sopito 116 corpore ipse vigilet. hæc somniantis est divinatio. magna quædam exoritur, neque ea naturalis, sed artificiosa somniorum Antiphontis interpretatio: eodemque modo et oraculorum et vaticinationum. 52 sunt enim explanatores, ut Grammatici poetarum. Nam ut aurum, et argentum, æs, ferrum frustra natura divina genuisset, nisi eadem docuisset, quemadmodum ad corum venas perveniretur: nec fruges terræ, baccasve arborum cum utilitate ulla generi humano dedisset, nisi earum cultus 53 et conditiones tradi-

riam appellat ob perniciem per eam Trojæ cum præcedentibus, omissoenim. sed illud illatam.

⁵¹ Liber sensibus ab omni i. c.] Bene Davisius corrigit et omni i. c.

⁵² Sunt enim explanatores. | Videtur cundiores. aliquid deesse, ut somniorum: sed potest

⁵⁰ Laced. mulier.] Helcna, quam fu- intelligi eorum, vel potest totum conjungi melius.

⁵³ Et conditiones.] Modi carum condiendarum, ut cibo essent aptiores et ju-

disset: materiave quid juvaret, nisi confectionis ejus fabricam haberemus? sic cum omni utilitate, quam dii hominibus dederunt, ars aliqua conjuncta est, per quam illa utilitas 54 percipi possit. Item igitur somniis, vaticinationibus, oraculis, quoderant multa obscura, multa ambigua, explanationes adhibitæ sunt interpretum.

Quo modo autem aut vates, aut somniantes ca videant. 117 quæ nusquam etiam tunc sint, magna quæstio est. explorata si sint ea, quæ ante quæri debeant: sint hæc, quæ quærimus, faciliora, continet enim totam hanc quæstionem ea ratio, quæ est de natura deorum, quæ a te secundo libro ⁵⁵ est explicata dilucide. Quam si obtinemus. stabit illud quidem, quod locum hunc continet, de quo agimus, Esse deos, et eorum providentia mundum administrari, eosdemque consulere rebus humanis, nec solum universis, verum etiam singulis. Hæc si tenemus, quæ mihi quidem non videntur posse convelli: profecto hominibus a diis futura significari necesse est. Sed 56 distinguendum videtur, 118 quonam modo. 57 Nam non placet Stoicis, singulis ieco- 52 rum fissis, aut avium cantibus interesse deum: neque enim decorum est, nec diis dignum, nec fieri ullo pacto potest: sed ita a principio inchoatum esse mundum, ut certis rebus certa signa præcurrerent, alia in extis, alia in avibus, alia in fulguribus, alia in ostentis, alia in stellis, alia in somniantium visis, alia in furentium vocibus. Ea quibus bene percepta sunt, ii non sæpe falluntur. Male conjecta maleque interpretata, falsa sunt, non rerum vitio, sed interpretum inscientia. Hoc autem posito atque concesso, esse quandam vim divinam, hominum vitam continentem; non difficile p. 105. est, quæ fieri certe videmus, ea qua ratione fiant, suspicari. Nam et ad hostiam deligendam potest dux esse vis quædam sentiens, quæ est toto confusa mundo: et tum, ipsam cum immolare velis, extorum fieri mutatio potest, ut aut absit aliquid, aut supersit. parvis enim momentis multa natura aut affingit, aut mutat, aut detrahit, Quod ne dubitare 119 possimus, maximo est argumento, quod 58 paullo ante in-

⁵⁴ Percipi possit.] Forte legendum posset. divinæ declarandæ. 55 Est explicata.] Addidi est e Ms. 57 Nam non placet St.] Addidi Nam e Guelf, sed et alii habent et edd. vett. ut Ms. Guelf. et edd. vett. In Ms. reperit Vcn. 1494.

⁵⁶ Distinguendum videtur.] Brevius diversa, et diversi modi significationis item Ms. in m. ed. L. ediditque etiam ta-

ct jam recepit Davisius.

58 Paullo ante interitum C.] Sic, non dictum pro, sed distinguenda sunt genera interitu, ut in vulgatis, habet Ms. Guelf.

teritum Cæsaris contigit: qui cum immolaret illo die. quo primum in sella aurea sedit, et cum purpurea veste processit, in extis bovis opimi cor non fuit. Num igitur censes ullum animal, quod sanguinem habeat, sine corde esse posse? qua ille 59 rei novitate percussus, cum Spurinna diceret, timendum esse, no et consilium, et vita deficeret: earum enim rerum utrumque a corde proficisci: postero die caput in jecore non fuit. quæ quidem illi portendebantur a diis immortalibus, ut videret interitum, non ut caveret. Cum igitur eæ partes in extis non reperiuntur, sine quibus victima illa vivere nequisset; intelligendum est, in ipso immolationis tempore eas partes, quæ absint, interisse. 53 Eademque efficit in avibus divina mens; ut tum huc, tum 120 illuc volent 60 alites: tum in hac, tum in illa parte se occultent: tum a dextra, tum a sinistra parte canant oscines. Nam si animal omne, ut vult, ita utitur motu sui corporis, prono, obliquo, supino, membraque quocumque vult flectit, contorquet, porrigit, contrahit; caque ante efficit pæne, quam cogitat: quanto id deo est facilius, cujus nu-121 mini parent omnia? Idemque mittit et signa nobis ejus generis, qualia permulta, historia tradidit; quale scriptum illud videmus: si luna paullo ante solis ortum defecisset in b. signo leonis, fore, ut armis Darius, et Persæ ab Alexandro et Macedonibus 61 prœlio vincerentur, Dariusque moreretur: et, si puella nata biceps esset, seditionem in populo fore, corruptelam et adulterium domi: et, si mulier leonem peperisse visa esset, fore, ut ab exteris gentibus vinceretur ea respublica, in qua id contigisset. 62 Ejusdem generis etiam illud est, quod scribit Herodotus: Cræsi filium, 63 cum esset infans, locutum: quo ostento regnum patris et domum funditus concidisse. Caput arsisse Servio Tullio dormienti, quæ historia non prodidit? Ut igitur, 64 qui se tradet quieti, præparato animo cum bonis

1494. Mediol. Asc. Ald. Vict. &c. forte casu littera ultima excidit in ed. Grut.

male substitutum perculsus.

60 Alites - - oscines.] Utrumque verbum abesse posset, quia ante aves commemoratæ sunt: sed eleganter adduntur nomina diversorum generum in auguriis; in volatu alites, in cantu oscines.

61 Pralio vincerentur.] Pralio delevit a Davisio.

cite Davisius. sed sic et edd. vett. ut Ven. auctore Ms. Davisius: sane redundat, cum ante jam sit armis: poterat utrumque abesse, sufficiebatque vincerentur.

59 Rei novitute perculsus.] Hic sine du-bio legendum percussus: cui sape in libris autem additur ante generis. quod in edd. vett. non repertum delevi.

63 Cum esset infans.] I. e. mutus, qui loqui non posset. Herodotus napor dicit.

64 Qui se tradet quieti.] Vulgo additur ita. id delevimus, quia est manifeste alienum, et in libris scriptis non est repertum cogitationibus, tum rebus ad tranquillitatem accommodatis, certa et vera cernit in somnis: sic castus animus, purusque vigilantis, et ad astrorum, et ad avium, reliquorumque signorum, et ad extorum veritatem est paratior. Hoc nimirum est illud, quod de Socrate accepimus, quod- 54 que ab ipso in libris Socraticorum sæpe dicitur, esse divi- 122 num quiddam, quod dæmonion appellat, cui semper ipse paruerit, numquam impellenti, sæpe revocanti. Et Socrates quidem, quo quem auctorem meliorem quærimus? Xenophonti consulenti, sequereturne Cyrum, postea quam exposuit, quæ sibi videbantur. Et nostrum quidem, inquit, humanum est consilium: sed de rebus et obscuris et incertis ad Apollinem censeo referendum: ad quem etiam Athenienses publice de majoribus rebus semper retulerunt. Scriptum est 123 item, cum Critonis, sui familiaris, oculum alligatum vidisset, quæsivisse, quid esset: cum autem ille respondisset, in agro ambulanti ramulum adductum, ut remissus esset, in p. 106. oculum recidisse: tum Socrates, Non enim paruisti mihi revocanti, cum uterer, qua solco, præsagitione divina. Idem etiam Socrates, cum apud Delium male pugnatum esset, Lachete prætore, fugeretque cum ipso Lachete: ut ventum est in trivium, eadem, qua ceteri, fugere noluit. quibus quærentibus, cur non cadem via pergeret, deterreri se a deo dixit. tum quidem ii, qui alia via fugerant, in hostium equitatum inciderunt. Permulta collecta sunt ab Antipatro, quæ mirabiliter a Socrate divinata sunt: quæ prætermittam, tibi enim nota sunt: mihi ad commemorandum non necessaria. Illud tamen ejus philosophi magnificum, ac 124 pæne divinum, quod, cum impiis sententiis damnatus esset, æquissimo animo se dixit mori, neque enim domo egredienti, neque illud suggestum, in quo causam dixerat, adscendenti, signum sibi ullum, quod, consuesset, a deo, quasimali alicujus impendentis, datum. Equidem sic arbitror, 55 etiam si multa fallant eos, qui aut arte, aut conjectura divinare videantur, esse tamen divinationem: homines autem. ut in ceteris artibus, sic in hac posse falli. Potest accidere, ut aliquod signum dubie datum pro certo sit acceptum: potest aliquod latuisse aut ipsum, aut quod esset illi contrarium. mihi autem ad hoc, de quo disputo, probandum satis est, non modo plura, sed pauciora, divine præsensa, et prædicta reperiri. Quin etiam hoc non dubitans dixerim: 125

si unum aliquid ita sit prædictum, præsensumque, ut cum evenerit, ita cadat, ut prædictum sit, neque in eo quidquam casu, et fortuito factum esse appareat, esse certe divinationem, idque esse omnibus confitendum.

Quocirca primum mihi videtur, ut Posidonius facit, a b. deo, de quo satis dictum est, deinde a fato, deinde a natura, vis omnis divinandi, ratioque repetenda. Fieri igitur omnia fato, ratio cogit fateri. Fatum autem id appello, quod Græci είμαρμένην, id est, ordinem seriemque causarum, cum causa causæ nexa rem ex se gignat. ea est ex omni æternitate fluens veritas sempiterna. Quod cum ita sit, nihil est factum, quod non futurum fuerit, eodemque modo nihil est futurum, cujus non causas idipsum efficien-126 tes natura contineat. Ex quo intelligitur, ut fatum sit non id, quod superstitiose, sed id, quod physice dicitur, causa æterna rerum, cur et ea, quæ præterierunt, facta sint, et, quæ instant, fiant, et, quæ sequuntur, futura sint. ita fit, ut et observatione notari possit, quæ res quamque causam plerumque consequatur, etiam si non semper. nam id quidem affirmare difficile est. Easdemque causas verisimile est rerum futurarum cerni ab iis, qui aut per furorem eas, aut 56 in quiete videant. Præterea cum fato omnia fiant (id quod 127 alio loco ostendetur,) si quis mortalis possit esse, qui colligationem causarum omnium perspiciat animo, nihil eum profecto fallat. qui enim teneat causas rerum futurarum, idem necesse est omnia teneat, quæ futura sint. Quod cum nemo facere, nisi deus, possit, relinquendum est homini, ut signis quibusdam, consequentia declarantibus, futura p. 107. præsentiat, non enim illa, quæ futura sunt, subito exsistunt, sed est, quasi rudentis explicatio, sic traductio temporis nihil novi efficientis, et primum quidque replicantis. Quod et ii vident, quibus naturalis divinatio data est: et ii, quibus cursus rerum observando notatus est. qui etsi causas ipsas non cernunt, signa tamen causarum, et notas cernunt: ad quas, adhibita memoria et diligentia, ex monumentis superiorum efficitur ea divinatio, quæ artificiosa dicitur, extorum, fulgurum, ostentorum, signorumque cæ-128 lestium. Non est igitur, ut mirandum sit, ea præsentiri a divinantibus, quæ nusquam sint. sunt enim omnia, sed tempore absunt. Atque ut in seminibus vis inest earum rerum, quæ ex iis progignuntur: sic in causis conditæ sunt

res futuræ, quas esse futuras aut concitata mens, aut soluta somno, cernit: aut ratio, aut conjectura præsentit. Atque ut ii, qui solis, et lunæ, reliquorumque siderum ortus, obitus, motusque cognorunt, quo quidque tempore eorum futurum sit, multo ante prædicunt: sic qui cursum rerum, eventorumque consequentiam diuturnitate pertractata notaverunt, aut semper, aut, si id difficile est, plerumque; quod si ne id quidem conceditur, nonnumquam certe, quid futurum sit, intelligunt. Atque hæc quidem, et quædam hujusmodi argumenta, cur sit divinatio, ducuntur a fato.

A natura autem alia quædam ratio est: quæ docet, quanta 57 sit animi vis sejuncta a corporis sensibus: quod maxime 129 contingit aut dormientibus, aut mente permotis. Ut enim deorum animi sine oculis, sine auribus, sine lingua sentiunt inter se, quid quisque sentiat: ex quo sit, ut homines, etiam cum taciti optent quid, aut voveant, non dubitent, quin dii illud exaudiant: sic animi hominum, cum aut somno soluti vacant corpore, aut mente permoti per se ipsi liberi incitati moventur, cernunt ea, quæ permisti cum corpore animi videre non possunt. Atque hanc quidem ra- 130 tionem naturæ difficile est fortasse traducere ad id genus divinationis, quod ex arte profectum dicimus: sed tamen id quoque rimatur, quantum potest? Posidonius esse cen- b. set in natura signa quædam rerum futurarum. 65 Etenim Ceos accepimus ortum caniculæ diligenter quotannis solere servare, conjecturamque capere, ut scribit Ponticus Heraclides, salubrisne, an pestilens annus futurus sit. nam si obscurior et quasi caliginosa stella exstiterit, pingue et concretum esse cælum, ut ejus adspiratio gravis et pestilens futura sit: sin illustris et perlucida stella apparuerit, significari, cælum esse tenue purumque, et propterea salubre. Democritus autem censet, sapienter instituisse ve- 131 teres, ut hostiarum immolatarum inspicerentur exta, quorum ex habitu atque ex colore tum salubritatis, tum pestilentiæ signa percipi; nonnumquam etiam, quæ sit vel sterilitas agrorum, vel fertilitas futura. quæ si a natura profecta, observatio atque usus agnovit; multa afferre po-

65 Etenim Ceos.] Sic cum Davisio e Ceos, quod manus docta in exemplo meo Mss. edidimus. Vulgo male est Ut enim ed. Ven. 1494. correxit Unde Ceos; non male.

tuit dies, quæ animadvertendo notarentur: ut ille Pacuvianus, qui in Chryse physicus inducitur, minime naturam rerum cognosse videatur.

Nam istis, qui linguam avium intelligunt, Plusque ex alieno jecore sapiunt, quam ex suo, 66 Magis audiendum, quam auscultandum censeo.

Cur quæso? cum ipse, paucis interpositis versibus, dicas satis luculente:

Quidquid est hoc, omnia animat, format, alit, auget, creat, Sepelit, recipitque in sese omnia: omniumque idem est pater: Indidemque eadem quæ oriuntur de integro, atque eodem occidunt.

Quid est igitur, cur, cum domus sit omnium una, eaque communis, cumque animi hominum semper fuerint, futup. 108. rique sint, cur ii, quid ex quoque eveniat, et quid quamque arem significet, perspicere non possint? Hæc habui, inquit, de divinatione quæ dicerem.

Nunc illa testabor, non me sortilegos, neque eos, qui quæstus causa hariolentur, ne psychomantia quidem, quibus Appius amicus tuus uti solebat, agnoscere.

Non habeo denique nauci Marsum augurem,
Non vicanos haruspices, non de circo astrologos,
Non Isiacos conjectores, non interpretes somniúm.
Non enim sunt ii aut scientia, aut arte divini,
Sed superstitiosi vates, impudentesque harioli.
Aut inertes, aut insani, aut quibus egestas imperat:
Qui sibi semitam non sapiunt, alteri monstrant viam:
Quibus divitias pollicentur, ab iis drachmam ipsi petunt.
De his divitiis sibi deducant drachmam, reddant cetera.

Atque hæc quidem Ennius, qui paucis ante versibus esse deos censet, sed cos non curare opinatur, quid agat humanum genus. Ego autem, qui et curare arbitror, et monere etiam, ac multa prædicere, levitate, vanitate, malitia exclusa, divinationem probo. Quæ cum dixisset Quintus. Præclare tu quidem, inquam, paratus.

Desunt pauca quædam.

66 Magis audiendum quam auscult. cendiendo, nempe studium et cupido audisco.] Plus est in auscultando quam in aucundi et inclinatio ad credendum, &c.

M. TULLII CICERONIS

DE

DIVINATIONE

LIBER SECUNDUS.

ARGUMENTUM.

Hoc libro continetur Ciceronis contra Stoicam rationem a fratre explanatam et defensam disputatio. Initium ejus est a Carneadeo argumento, quod nullam esse divinationis tamquam materiam (objectum) docct. Nam nec est eurum rerum, quæ sensibus subjectæ sunt, nec earum, quæ artibus continentur, nec carum, quæ in philosophia disseruntur, nec carum, quæ in republica versantur. Nam quod divinatio dicitur esse rerum fortuitarum; primum, venti, eventus morborum, multa alia, sunt fortuita, neque tamen e Stoicorum mente divinationi subjecta: deinde si fortuita hac dicuntur, qua nec ratione nec arte provideri possunt, quod in fortuna positæ sunt; nulla potest earum rerum esse præsensio, quæ nihil habent rationis, quare futuræ sint. Quod si omniu causas certas habent, nulla sunt res fortuita, adeoque Si fatum continet omnia, nil divinatio prodest. Neque, vero utilis hominibus est futurarum rerum scientia: quod provisio malorum totam vitam acerbam esset redditura, neque tamen ullo modo, si fatum esset, levari mala re divina possent. c. 3-10. Sed hac tamquam levis armaturæ prima excursione facta, cominus agere incipit, et ipsa cornua Stoica rationis commovere aggreditur. Itaque singula divinationum genera excutit, et quare rejicienda sint, demonstrat. Initium facit ab haruspicina, et toto genere artificioso, et primo exta inspicit : quibus qua prasignificari dicuntur, non possunt cognita esse observatione diuturna, neque ipsa conformantur, aut ante, aut inter immolandum a numine Deorum, quibus nihil est cum extis commune, aut ab ipsa natura, cui, etsi est quædam omnium rerum cognatio (συμπάθεια) tamen nulla cum extis convenientia esse potest. Neque intelligi potest, quomodo immolaturus convenientem rebus hostiam inveniat. Si duce divina vi, et si immutantur a Diis exta; unde post tristia exta statim læta, aut unde tam subita Deorum placatio? unde denique eodem tempore ab aliis litatur, ab aliis non item? c, 12. s. Fulgura autem et fulmina ex prima hominum admiratione et timore credita sunt mitti a Jove. Quia autem sunt incerta, nil certi significare possunt. Neque si quid præsignificarent, ratio esset, quare tam multa frustra in silvas, montes, maria mitterentur. Quod si quid interdum accidit, quod fulmine significatum videri possit, casu id ita apte cadit. c. 18. s. Ostenta pleraque falsa sunt, quæ autem vera, ut monstra, ea homines mirantur, quia non sæpe fiunt; quæ si fieri non potuissent, non facta essent; sin potuerunt, non debebant,

mirabilia videri. Causarum ignoratio admirationem facit in re'nova, in rebus usitatis non item. Quare vero Dii ostenta mittunt, si sine interprete intelligi non possunt, et si, quæ portenduntur mala, caveri non possunt. Interpretationes præterea incertæ sunt, et sæpe inter se repugnante, ut plane frustra ostentum missum sit. c. 22. s. Jam auspicia etsi sunt a Romulo divinationis causa instituta, tamen postea ad opinionem tantum vulgi, et ad magnas reip, utilitates retenta et conservata sunt. Nam illud auspicium e pullis cum tam coactum et expressum sit, divini habere nihil potest. Ex ceteris vero avibus auguria diversa sunt apud Romanos et alios populos, nec apud illos nunc adhibentur, nisi in re bellica; neque tamen et hic semper, postquam bella a Pro-Cons. et Proprat. administrari caperunt, qui auspicia non habent; ex acuminibus autem auspicia, quod genus totum militare est, jam M. Marcellus consul omisit. Insorum autem auspiciorum afferri potest, neque idonea causa, neque idoneus auctor et inventor, neque ulla est eorum constantia, c. 33. s. Omina porro si valerent, nemo libero et quieto animo esse posset, nil agere ratione duce, sed omine et casu. c. 40. Sortes, tamquam Pranestina, fabulosam inventionem habent, neceest in iis aliquid certi, cum Fortunæ monitu, tamquam nutu capitis aut alio signo. tollantur, a puero misceantur et ducantur ; itaque cum ceteris etiam nunc contemnuntur. c. 41. Chaldworum autem ratio cum ab ipsis celeberrimis astrologis repudiatur, tum rationem hubet fictam et absurdam. Neque cnim potest intelligi, quomodo a stellis, ex infinito pane intervallo, contagio ad terram pertineat. Quod si adfectio cali, quare non potius venti tempestatesque, item locorum ingenia, ad ortum nascentium pertinent, qua in diversis orbis partibus diversa sunt. Neque verum est, codem tempore h. c. codem calict siderum statu natis eadem fata instare; cum constet, eadem hora natis, tamquam geminis, diversa, diversis autem temporibus natis eadem accidisse. Quid? quod codem tempore nati non propterea etiam eodem astro nati sunt, quod beilorres, h. c. orbes finientes varietatem maximam habent. alique in aliis locis sunt. Denique constituta ratione Chaldworum tollitur seminis vis, quæ maxima esse solet. c. 42. s. Repudiato genere artificioso ad naturale progreditor, cujus prima pars est futurorum per furorem prædictio. In qua mirum illud est, quod, qua sani non vident, ea insani videre putantur. Quod autem ex hoc genere libri Sibyllini sunt, facile intelligi potest, cos esse confictos, idque cum multis aliis ex rebus, tum vero inprimis ex eo, quod et versibus scripti sunt, et axροστιχίς adhibita est. Reliqua autem a vetustate celebrata vaticinia fabulosa sunt, ipsaque oraculorum sortes partim falsa, partim casu vera, partim flexilogua, ambigua et obscuræ; denique jam diu desierunt, quod fieri non potuit, si vis illa divina fuit. c. 54. seq. Somniorum longa repetitur a Stoicis defensio, qui rationem corum a mentis divinitate et conjunctione cum aliis mentibus ducunt. Sive autem mentes per se, sive externa visione moventur, permulta falsa somniantibus videri possunt pro veris, quod et vigilantibus accidit. Neque vero, si unum ex innumerabilibus verum somnium fuit, propterea somniis fides habenda, quod id casu accidit. Quod si vero somniis verum videremus. aut divina vis quadam consulens nobis somniorum significationes faceret; aut conjectores ex quadam convenientia naturæ (συμπθεία) quid quamque rem sequeretur, intelligerent; aut denique observatio quadam constans

esset, et diuturna, cum quid secundum quietem visum est, quid evenire soleret: quorum cum nullum sit, etiam somniorum divinatio explodendu est. c. 58. seq. Quod autem exemplis potius quam rationibus usus est Quintus. id non dignum philosopho judicat. c. 11. Neque illam latebram probat, in quam se conjecit Quintus, cum rationem se causamque non quærere diceret. ubi res videret. c. 20. In Stoicorum autem ratione, qua divinationem esse concludant, sumi ait ea, quorum iis nihil concedatur, c. 49. s. Neque tandem, quod oculi, quamquam aliquoties decepti, tamen sensum videndi haberent, propterca etiam divinationem esse, etsi sape fallatur; quod oculi vera cernentes utantur natura et sensu, animi autem in somniis aut vaticiniis vera cernentes, fortuna et casu. c. 52. s.

 ${f Q}$ UÆRENTI mihi, multumque et diu cogitanti, quanam $\,\,$ 1 re possem prodesse quam plurimis, ne quando intermit-1 terem consulere reipublicæ, nulla major occurrebat, quam si optimarum artium vias traderem meis civibus: quod compluribus jam libris me arbitror consecutum. Nam et cohortati sumus, ut maxime potuimus, ad philosophiæ studium eo libro, qui est inscriptus Hortensius, et, quod genus philosophandi minime arrogans, maximeque et constans et elegans arbitraremur, quattuor Academicis libris ostendimus. Cumque fundamentum esset philosophiæ positum 2 in finibus bonorum et malorum, perpurgatus est is locus a nobis quinque libris, ut, quid a quoque, et quid contra quemque philosophum diceretur, intelligi posset. Totidem subsecuti libri Tusculanarum disputationum, res ad beate vivendum maxime necessarias aperuerunt, primus enim est de contemnenda morte: secundus de tolerando dolore: de ægritudine lenienda tertius: quartus de reliquis animi perturbationibus: quintus cum locum complexus est, qui totam philosophiam maxime illustrat; docet enim, ad beate vivendum virtutem se ipsa esse contentam. 1 Quibus rebus editis, 3 tres libri perfecti sunt de natura deorum: in quibus omnis ejus loci quæstio continetur, quæ ut plene esset cumulateque perfecta, de divinatione ingressi sumus his libris scribere. quibus (utest in animo) de fato si adjunxerimus, crit abunde p. 109. satisfactum toti huic quæstioni. Atque his libris annumerandi sunt sex de Republica, quos tunc scripsimus, cum gubernacula reipublicæ tenebamus, magnus locus, philosophiæque proprius, a Platone, Aristotele, Theophrasto, totaque Peripateticorum familia tractatus uberrime.

vol. IV. P. I.

¹ Quilius rebus editis.] Rebus milii suspectum est, idque aut delendum, aut pro eo tibris scribendum sit, omisso post libri.,

quid ego de Consolatione dicam? quæ mihi quidem ipsi sane aliquantum medetur: ceteris item multum illam profuturam puto. interjectus est etiam nuper liber is, quem ad nostrum Atticum de Senectute misimus. In primisque, quoniam philosophia vir bonus efficitur, et fortis, Cato noster 4 in horum librorum numero ponendus est. Cumque Aristoteles, itemque Theophrastus, excellentes viri cum subtilitate, tum copia, cum philosophia dicendi etiam præcepta conjunxerint, nostri quoque oratorii libri in cundem numerum referendi videntur, ita tres erunt de Oratore: 2 quartus, Brutus: quintus, Orator. Adhuc hæc erant. ad reliqua alacri tendebamus animo, sic parati, ut, nisi quæ causa gravior obstitisset, nullum philosophiæ locum esse pateremur, qui non Latinis litteris illustratus pateret. Quod enim munus reipublicæ afferre majus, meliusve possumus, quam si docemus atque crudimus juventutem? his præsertim moribus, atque temporibus: quibus ita prolapsa est, 5 ut omnium opibus refrenanda ac coercenda sit. Nec vero id effici posse confido, quod ne postulandum quidem est, ut omnes adolescentes se ad hæc studia convertant. pauci utinam! quorum tamen in republica late patere poterit industria. Equidem ex his etiam fructum capio laboris mei, b. qui jam ætate provecti, in nostris libris acquiescunt: quorum studio legendi meum scribendi studium vehementius indies incitatur; quos quidem plures, quam rebar, esse cog-Magnificum illud etiam, Romanisque hominibus gloriosum, ut Gracis de philosophia litteris non egeant. 6 Quod assequar profecto, si instituta perfecero. Ac mihi quidem explicandæ philosophiæ causam attulit gravis casus civitatis. cum in armis civilibus nec tueri meo more rempublicam, nec nihil agere poteram; nec, quid potius, quod quidem me dignum esset, agerem, reperiebam. igitur mihi veniam mei cives, vel gratiam potius habebunt, quod, cum esset in unius potestate respublica, neque ego me abdidi, neque deserui, neque afflixi, neque ita gessi, quasi homini aut temporibus iratus: neque ita porro aut adulatus, aut admiratus fortunam sum alterius, ²ut me meæ pæniteret.id enim ipsum a Platone philosophiaque didiceram, naturales esse quasdam conversiones rerum pub-

² Ut me meæ pæniteret.] Meæ habent libri ser. etiam Guelf, et edd. vett. Gruterus edidit mei.

licarum, ut eæ tum a principibus tenerentur, tum a populis, aliquando a singulis. Quod cum accidisset nostræ reipublicæ, tum, pristinis orbati muneribus, hæc studia renovare cæpimus, ut et animus molestiis hac potissimum re levaretur, et prodessemus civibus nostris qua re cumque possemus. In libris enim sententiam dicebamus, concionabamur, philosophiam nobis pro reipublicæ procuratione substitutam putabamus. Nunc, quoniam de republica consuli cæpti sumus, ³tribuenda est opera reipublicæ, vel omnis potius in ea cogitatio et cura ponenda: tantum huic studio relinquendum, quantum vacabit a publico officio et munere. Sed hæc alias pluribus: nunc ad institutam disputationem revertamur.

Nam cum de divinatione Quintus frater ea disseruisset, 3 quæ superiore libro scripta sunt, satisque ambulatum vide- 8 retur, tum in bibliotheca, quæ in Lyceo est, assedimus. p. 110. Atque ego, Accurate tu quidem, inquam, Quinte, et Stoice a. Stoicorum sententiam defendisti: quodque me maxime delectat, plurimis nostris exemplis usus es, et iis quidem claris et illustribus. Dicendum est mihi igitur ad ea, quæ sunt a te dicta, sed ita, nihil ut affirmem, quæram omnia, dubitans plerumque, et mihi ipse diffidens, si enim aliquid certi haberem, quod dicerem; ego ipse divinarem, qui esse divinationem nego. Etenim me movet illud, quod in pri- 9 mis Carneades quærere solebat, quarumnam rerum divinatio esset: earumne, quæ sensibus perciperentur? at eas quidem cernimus, audimus, gustamus, olfacimus, tangimus. Numquid ergo in iis rebus est, quod provisione, aut permotione mentis magis, quam natura ipsa sentiamus? 4 aut nescio qui ille divinus, si oculis captus sit, ut Tiresias fuit, possit, quæ alba sint, quæ nigra, dicere? aut, si surdus sit, varietates vocum, aut modos noscere? Ad nullam igitur earum rerum, quæ sensu accipiuntur, divinatio adhibetur. Atqui ne in iis quidem rebus, quæ arte tractantur, divinatione opus est. Etenim ad ægros non vates, aut hariolos, sed medicos solemus adducere. Nec vero, qui fidibus, aut tibiis uti volunt, ab haruspicibus accipiunt earum tractationem, sed a musicis. Eadem in litteris ratio est, reli- 10 quisque rebus, quarum est disciplina. Num censes eos,

³ Tribuenda est o.] Videtur addendum 4 Aut nescio qui.] Ms. Guelf. ut alii, et. nam consequens est in isto tantum h. item ed. Ven. 1494. addit num, quod et st. velinquendum, edidit Davisius.

qui divinare dicuntur, posse respondere, sol majorne, quant terra sit? an tantus, quantus videatur? 5 luna suo lumine, an solis, utatur? sol, luna, quem motum habeant? quem quinque stellæ, quæ errare dicuntur? nec hæc, qui divini habentur, profitentur se esse dicturos; nec corum, quæ in geometria describuntur, quæ vera, quæ falsa sint; sunt 4 enim ea mathematicorum, non hariolorum. De illis vero rebus, quæ in philosophia versantur, numquid est, quod quisquam divinorum aut respondere soleat, aut consuli, quid bonum sit, quid malum, quid neutrum? sunt enim 11 hæc propria philosophorum. Quid de officio? 6 num quis haruspicem consulit, quemadmodum sit cum parentibus, cum fratribus, cum amicis vivendum? quemadmodum utendum pecunia? quemadmodum honore? quemadmodum imperio? ad sapientes hæc, non ad divinos referri solent. Quid? quæ a dialecticis aut physicis tractantur, num quis eorum divinare potest, unusne mundus sit, an plures? qua sint initia rerum, ex quibus nascuntur omnia? physicorum est ista prudentia. Quo modo, aut mentientem, quem ψευδόμετον vocant, dissolvas? aut quemadmodum soriti resistas? quem si necesse sit, Latino verbo liceat acervalem appellare: sed nihil opus est: ut enim ipsa philosophia, et multa verba Græcorum, sic sorites satis Latino sermone tritus est. Ergo hæc quoque dialectici dicent, non divini. Quid? cum quæritur, qui sit optimus reipublicæ status, quæ leges, qui mores aut utiles, aut inutiles, haruspicesne ex Etruria arcessentur, an principes statuent, et delecti viri. periti rerum civilium? Quod si nec earum rerum, quæ 12 subjectæ sensibus sunt, ulla divinatio est; nec earum, quæ artibus continentur; nec earum, que in philosophia disseruntur; nec earum, quæ in republica versantur: quarum rerum sit, nihil prorsus intelligo. nam aut omnium debet esse, aut aliqua ei materia danda est, in qua versari possit. p. 111. sed nec omnium divinatio est, ut ratio docuit: nec locus. a. nec materia invenitur, cui divinationem præficere possi-

5 mus. Vide igitur, ne nulla sit divinatio. Est quidam Græcus vulgaris in hanc sententiam versus:

Bene qui conjiciet, vatem hunc perhibebo optimum.

⁵ Lunaque.] Que delevit Davisius, auctore Ms. Balliol. placet, nam est etiam Guelf. item in m. ed. L. et alii apud Dapost sol sine copula; cui aptior forct.

⁶ Num quis har. consulit.] Sic Ms. visium; turn ed. Ven. 1471, 1494, vulgo est consuluit, male.

Num igitur, aut quæ tempestas impendeat, vates melius conjiciet, quam gubernator; aut morbi naturam acutius, quam medicus; aut belli administrationem prudentius, quam imperator, conjectura assequetur?

Sed animadverti, Quinte, te caute et ab iis conjecturis, 13 quæ haberent artem, atque prudentiam, et ab iis rebus, quæ sensibus aut artificiis perciperentur, abducere divinationem : eamque ita definire. Divinationem, esse earum rerum prædictionem, et præsensionem, quæ essent fortuitæ. Primum codem revolveris. nam et medici, et gubernatoris, et imperatoris præsensio est rerum fortuitarum. Num igitur aut haruspex, aut augur, aut vates quis, aut somnians melius conjecerit, aut e morbo evasurum ægrotum, aut e periculo navem, aut ex insidiis exercitum; quam medicus, quam gubernator, quam imperator? Atqui ne illa quidem 14 divinantis esse dicebas: ventos, aut imbres impendentes quibusdam præsentire signis. in quo nostra quædam Aratea memoriter a te pronuntiata sunt. etsi hæc ipsa fortuita sunt: plerumque enim, non semper eveniunt. Quæ est igitur, aut ubi versatur fortuitarum rerum præsensio, quam divinationem vocas? quæ enim præsentiri aut arte, aut ratione, aut usu, aut conjectura possunt, ea non divinis tribuenda putas, sed peritis. Ita relinquitur, ut ca fortuita divinari b. possint, quæ nulla nec arte, nec sapientia provideri possunt: ut, si quis M. Marcellum illum, qui ter consul fuit. multis annis ante dixisset, naufragio esse periturum; divinasset profecto, nulla enim arte alia id, nec sapientia scire potuisset. Talium ergo rerum, quæ in fortuna positæ sunt, præsensio, divinatio est. Potestne igitur carum rerum, 6 quæ nihil habent rationis, quare futuræ sint, ulla esse præ- 15 sensio? quid est enim aliud fors, quid fortuna, quid casus, quid eventus, nisi cum sic aliquid cecidit, sic evenit, ut vel non cadere, atque evenire, vel aliter cadere, atque evenire potuerit? quo modo ergo id, quod temere fit caeco casu, et volubilitate fortunæ, præsentiri, et prædici potest? Me- 16 dicus morbum ingravescentem ratione providet, insidias imperator, tempestates gubernator: et tamen hi ipsi sæpe falluntur, qui nihil sine certa ratione opinantur, ut agricola, cum florem oleæ videt, baccam quoque se visurum putat: non sine ratione ille quidem; sed nonnumquam tamen fallitur. Quod si falluntur ji, qui nihil sine aliqua probabili

conjectura ac ratione dicunt: quid existimandum est de conjectura eorum, qui extis, aut avibus, aut ostentis, aut oraculis, aut somniis futura præsentiunt? Nondum dico. quam hæc signa nulla sint, fissum jecoris, corvi cantus, volatus aquilæ, stellæ trajectio, voces furentium, sortes, somnia: de quibus singulis dicam suo loco: nunc de universis. 17 Qui potest provideri, quidquam futurum esse, quod neque causam habet ullam, neque notam, cur futurum sit? Solis defectiones, itemque lunæ, prædicuntur in multos annos ab P. 112. iis, qui 7 siderum motus numeris persequuntur. ea enim prædicunt, qua naturæ necessitas perfectura est. Vident ex constantissimo motu lunæ, quando illa e regione solis facta incurrat in umbram terræ, 8 quæ est meta noctis, ut eam obscurari necesse sit: quandoque eadem luna subjecta atque opposita soli, nostris oculis ejus lumen obscuret: quo in signo quæque errantium stellarum, quoque tempore futura sit, qui exortus quoque die signi alicujus, aut qui occasus futurus sit. hæc qui ante dicunt, quam rationem se-7 quantur, vides. Qui thesaurum inveniendum, aut heredi-18 tatem venturam dicunt, quid sequentur? aut in qua rerum natura inest, id futurum? quod si hæc, eaque quæ sunt ejusdem generis, habent aliquam talem necessitatem; quid est tandem, quod casu fieri, aut forte fortuna putemus? nihil enim est tam contrarium rationi et constantiæ, quam fortuna: ut mihi ne in deum quidem cadere videatur, ut sciat, quid casu, et fortuito futurum sit. Si enim scit, certe illud eveniet. sin certe eveniet, nulla fortuna est. est autem 19 fortuna, rerum igitur fortuitarum nulla est præsensio. Aut si negas esse fortunam, et omnia, 10 quæ fiunt, quæque futura sunt, ex omni æternitate definita dicis esse fataliter; muta definitionem divinationis, quam dicebas præsensionem esse rerum fortuitarum. Si enim nihil fieri potest, nihil accidere, nihil evenire, nisi quod ab omni æternitate certum fuerit, esse futurum rato tempore: quæ potest esse fortuna? qua sublata, qui locus est divinationi? quæ a te for-

potest, et sæpe sic illa forma dicitur, ut

⁷ Siderum cursus et motus.] Delevi cur-inventum iri; quod mihi quoque in mensus et, auctoribus Mss. tribus Voss. apud tem venerat. Davisius in Mss. repetit Burm. V. C. Anthol. T. I. p. 51. et inveniendum, quod pro inventum iri dici Guelf. et in m. ed. Lamb.

⁸ Quæ est meta noctis.] Nempe umbra docuit Davisius. Itaque id recepi.
10 Qua fiunt, quæque f. sunt.] An Figura thesaurum inventurum.] Vitioterræ nocturna habet figuram metæs. coni. sum est inventurum. Lambinus corrigit

tuitarum rerum est dicta præsensio. quamquam dicebas, omnia, quæ fierent, futurave essent, fato contineri. Anile sane et plenum superstitionis fati nomen ipsum, sed tamen apud Stoicos de isto fato multa dicuntur, de quo alias: b. nunc, quod necesse est. Si omnia fato: quid mihi divina- 8 tio prodest? Quod enim is, qui divinat, prædicit, id vero 20 futurum est: ut ne illud quidem sciam, quale sit, quod Deiotarum, ¹¹ necessarium nostrum, ex itinere aquila revocavit. qui nisi revertisset, in co conclavi ci cubandum fuisset, quod proxima nocte corruit. ruina igitur oppressus esset. At id neque, si fatum fuerat, effugisset: nec, si non fuerat, in eum casum incidisset. Quid ergo adjuvat divinatio? aut quid est, quod me moveant aut sortes, aut exta, aut ulla prædictio? si enim fatum fuit, classes populi Romani bello Punico primo, alteram naufragio, alteram a Pœnis depressam interire: etiam si tripudium solistimum pulli fecissent, L. Junio et P. Clodio consulibus classes tamen interissent. Sin, cum auspiciis obtemperatum esset, interituræ classes non fuerunt, non interierunt fato, vultis autem omnia fato, nulla igitur est divinatio. Quod si fatum fuit. 21 bello Punico secundo exercitum populi Romani ad lacum Thrasimenum interire: num id vitari potuit, si Flaminius consul iis signis, iisque auspiciis, quibus pugnare prohibebatur, paruisset? 12 certe potuit. Aut igitur non fato interiit exercitus: mutari enim fata non possunt: aut, si fato; quod certe vobis ita dicendum est: etiam si obtemperasset auspiciis, idem eventurum fuisset. Ubi est igitur divinatio ista Stoicorum? quæ, si fato omnia fiunt, nihil nos admonere potest, ut cautiores simus, quoquo enim modo nos gesserimus, fiet tamen illud, quod futurum est. sin autem id potest flecti, nullum est fatum. ita ne divinatio quidem. quoniam ea rerum futurarum est. Nihil autem est pro certo futurum, quod potest aliqua procuratione accidere, ne fiat.

Atque ego ne utilem quidem arbitror esse nobis futura- 9 rum rerum scientiam. Quæ enim vita fuisset Priamo, si ab 22 adolescentia scisset, quos eventus senectutis esset habitu-

¹² Certe Potnit. | Pearcies addi vult

¹¹ Necessarium nostrum.] Ed. Ven. et necessarium, et Cicero etiam alibi utrum- to, nam responsio est in sequentibus. que conjungit.

^{1494.} familiarem n. Davisins utrumque in non: certe non potuit, neutrum placet, nec Mss. reperit, ediditque familiarem nostrum aptum est sententiæ; totum delendum pu-

rus? Abeamus a fabulis: propiora videamus. Clarissimorum hominum nostræ civitatis gravissimos exitus in Consolatione collegimus. Quid igitur? ut omittamus superiores; Marcone Crasso, putas, utile fuisse, tum, cum maximis opibus, fortunisque florebat, scire, sibi, interfecto Publio filio, exercituque deleto, trans Euphratem cum ignominia, et dedecore esse pereundum? An Cn. Pompeium, censes, tribus suis consulatibus, tribus triumphis, maximarum rerum gloria, lætaturum fuisse, si scisset, se in solitudine Ægyptiorum trucidatum iri, amisso exercitu: post mortem vero ea consecutura, quæ sine lacrimis non possu-23 mus dicere? Quid vero Cæsarem putamus? si divinasset fore, ut in eo senatu, quem majore ex parte ipse cooptasset, in curia Pompeia, ante ipsius Pompeii simulacrum, tot centurionibus suis inspectantibus, a nobilissimis civibus, partim ctiam a se omnibus rebus ornatis, trucidatus ita jaceret, ut ad ejus corpus non modo amicorum, sed ne servorum quidem quisquam accederet; quo cruciatu animi vitam acturum fuisse? Certe igitur ignoratio futurorum ma-24 lorum, utilior est, quam scientia. Nam illud quidem dici, præsertim a Stoicis, nullo modo potest: Non isset adarma Pompeius: non transisset Crassus Euphratem: non suscepisset bellum civile Cæsar. non igitur fatales exitus habuerunt. vultis autem evenire omnia fato; nihil ergo illis profuisset divinare: atque etiam omnem fructum vitæ superioris perdidissent, quid enim posset iis esse lætum, exitus b. suos cogitantibus? Ita, quoquo se veterint Stoici, jaceat necesse est omnis corum soflertia. Si enim id, quod eventurum est, vel hoc modo, vel illo potest evenire: fortuna valet plurimum. Quæ autem fortuita sunt, certa esse non possunt. Sin autem certum est, quid quaque de re, quoque tempore futurum sit: quid est, quod me adjuvent haruspices, cum res tristissimas portendi dixerint.

¹³ Addunt ad extremum, omnia levius casura, ¹⁴ rebus 10 25 divinis procuratis. Si cuim nihil fit extra fatum, nihil levari re divina potest. Hoc sentit 15 Homerus, cum querentem Jovem inducit, quod Sarpedonem filium a morte con-

¹³ Addunt ad extremum.] Non conve-terat etiam stare post procuratis. niunt huic sequentia, Si enim, &c. ut vidit etiam Davisius, nam non confirmatio in quibus expiatio ponitur ostentorum, in his est, sed refutatio. Pearcius exci- somniorum, &c. sic et mox re divinu. disse putabat male post extremum. Po-

¹⁴ Rebus divinis.] I. c. cerimoniis iis, 13 Homerus - - inducit. Illiad. 11, 433.

tra fatum eripere non posset. Hoc idem significat Græcus ille in eam sententiam versus:

Quod fore paratum est, id summum exsuperat Jovem.

Totum omnino fatum etiam Atellanio versu jure mihi esse irrisum videtur, sed in rebus tam severis non est jocandi locus. Concludatur igitur ratio, si enim provideri nihil potest futurum esse corum, quæ casu fiunt, quia esse certa non possunt: divinatio nulla est. Sin autem idcirco possunt provideri, quia certa sunt et fatalia: rursus divinatio nulla est, eam enim tu fortuitarum rerum esse dicebas. Sed 26 hæc fuerit nobis tamquanı levis armaturæ prima orationis excursio: nunc cominus agamus, experiamurque, si possimus cornua commovere disputationis tuæ.

Duo enim genera divinandi esse dicebas, unum artificio- 11 sum, alterum naturale, artificiosum constare partim ex conjectura, partim ex observatione diuturna: naturale, quod animus arriperet aut exciperet extrinsecus ex divinitate, unde omnes animos haustos, aut acceptos, aut libatos haberemus. Artificiosæ divinationis illa fere genera ponebas, extispicum, eorumque, qui ex fulguribus ostentisque præ- p. 114. dicerent, tum augurum, eorumque, qui signis, aut ominibus uterentur, omneque genus conjecturale in hoc fere genere ponebas. Illud autem naturale, aut concitatione men- 27 tis edi et quasi fundi videbatur, aut animo, per somnum sensibus et curis vacuo, provideri. Duxisti autem divinationem omnem a tribus rebus, a deo, a fato, a natura. Sed tamen cum explicare nihil posses, pugnasti commenticiorum exemplorum mirifica copia. De quo primum hoc libet dicere, hoc ego philosophi non arbitror, testibus uti; qui aut casu veri, aut malitia falsi fictique esse possunt. Argumentis, et rationibus oportet, quare quidque ita sit, docere, non eventis, iis præsertim, quibus mihi liceat non credere.

Ut ordiar ab haruspicina, quam ego reipublicæ causa, 19 communisque religionis, colendam censeo: sed soli sumus: 28 licet verum exquirere sine invidia, 16 mihi præsertim de plerisque dubitanti, inspiciamus, si placet, exta primum. Persuaderi igitur cuiquam potest, ea, quæ significari dicuntur extis, cognita esse ab haruspicibus observatione diutur-

na? quam diuturna ista fuit? aut quam longinquo tempore observari potnit? aut 17 quomodo est collata inter ipsos, quæ pars inimici, quæ pars familiaris esset; quod fissum, periculum, quod commodum aliquod ostenderet? an hæc inter se haruspices Etrusci, Elii, Ægyptii, Pœni contulerunt? At id, præterquam quod ficri non potuit, ne fingi quidem potest. alios enim alio more videmus exta interpre-29 tari, nec esse unam omnium disciplinam. Et certe, si est in extis aliqua vis, quæ declaret futura, necesse est, eam aut cum rerum natura esse conjunctam, aut 18 conformari b. quodam modo numine deorum. 19 Atqui divina cum rerum natura tanta tamque præclara in omnes partes motusque diffusa, quid habere potest commune? non dicam gallinaceum fel, (sunt enim, qui vel argutissima hæc exta esse dicant) sed tauri opimi jecur, aut cor, aut pulmo, quid habet naturale, 20 quo declarari possit, quid futurum sit? De-13 mocritus tamen non inscite 21 nugatur, ut physicus: quo 30 genere nihil arrogantius.

Quod est ante pedes, nemo spectat: cali scrutantur plagas.

Verum is tamen habitu extorum, et colore declarari 22 censet, hæc duntaxat, pabuli genus, et earum rerum, quas terra procreet, vel ubertatem, vel tenuitatem; salubritatem etiam, aut pestilentiam extis significari putat. O mortalem beatum! 23 cui certo scio ludum numquam defuisse. Hunccine hominem 24 tantis delectatum esse nugis, ut non videret, tum futurum id verisimile, si omnium pecudum exta eodem tempore in eundem habitum se coloremque conver-

17 Qu. est collata inter ipsos, &c.] Ivt. quid habet naturale, &c. pars utraque, ut, quæ familiaris, quæ inimica esset, cognosceretur vel statueretur. sed id est durius. lenius est corrigere cum Lambino collatum.

18 Conformari q. m. numine d.] Vulgo est numini. correxi numine, ut Aldus nepos edidit. nam et in Ms. Gnelf. est nomine, ut et in ed. Ven. 1494. ubi docta manus correxit numine. forte et modo est

19 Atqui divina cum rerum natura.] Locus difficilis, varieque tentatus a viris doctis. Mihi videtur rerum delendum esse, quod insertum est, quia putabant revidebant eam in sequentibus memorari. sed signum interrogandi est ponendum post touri opimi jecur. ad rerum naturam pertinent sequentia: aut eor, aut pulmo,

20 Quo declarari possit.] Sic edidi e Ms. Guelf. et libris Victorii, unde et reposuit Davisius. vulgo est quod declarare p. 21 Nugatur.] Ludit, jocatur.

22 Censet hac duntarat.] Edidi hac e Ms. Guelf. sed malim pronomen deleri.

23 Cui c. s. ludum numquam defuisse.] Ms. Guelf. ut alii, et edd. vett. ut Ven. 1494. pro ludum habent judicium. In meo exemplo Ven. manus docta supra scripsit ludum i. e. jocum, ut et Juvenalis Sat. X. dixit: quod et editum deinde est, probante Camerario. Davisius autem malebat ludicrum, ut minus lectio abesset a rum naturam esse commemorandam, nec judicium. Mihi non liquet. Sequentibus quidem magis convenire videtur judicium.

24 Tantis delectatum nugis.] Non placet. forte Cicero scripsit tantum delecta-

tum nugis.

terent? sed si eadem hora aliæ pecudis jecur nitidum atque plenum est, aliæ horridum et exile: quid est, quod 31 declarari possit habitu extorum et colore? an hoc eiusdem modi est, quale Pherecydeum illad, quod est a te dictum? qui cum aquam vidisset ex puteo haustam, terræ motum ²⁵ Parum, credo, impudenter, quod, cum dixit futurum. factus esset motus, dicere audent, quæ vis id effecerit. etiamne futurum esse, aquæ jugis calore præsentiunt? multa istiusmodi dicuntur in scholis: sed credere omnia, vide, ne non sit necesse. Verum sint sane ista Democritea vera. 32 quando ea nos extis exquirimus? aut quando aliquid ejusmodi ab haruspice, inspectis extis, audivimus? ab aqua, p. 115 aut ab igni pericula monent: tum hereditates, tum damna denuntiant: fissum familiare et vitale tractant: caput jecoris ex omni parte diligentissime considerant; si vero id non est inventum, nihil putant accidere potuisse tristius. Hæc observari certe non potuerunt, ut supra docui. sunt igitur 14 artis inventa, non vetustatis, si est ars ulla rerum incognitarum. Cum rerum autem natura quam cognationem 33 habent? quæ ut uno consensu juncta sit, et continens. quod video placuisse physicis, eisque maxime, qui omne, quod esset, unum esse dixerunt: quid habere mundus potest cum thesauri inventione conjunctum? si enim extis pecuniæ mihi amplificatio ostenditur, idque fit natura: primum exta sunt conjuncta mundo: deinde meum lucrum natura rerum continetur. Nonne pudet physicos hæc dicere? Ut enim jam sit aliqua in natura rerum cognatio, quam esse concedo: multa enim Stoici colligunt: nam et musculorum jecuscula bruma dicuntur augeri, et puleium aridum florescere ipso brumali die, et inflatas rumpi vesiculas, et semina malorum, qua in iis mediis inclusa sint, in contrarias partes se vertere: jam nervos in fidibus, aliis pulsis, resonare alios: ostreisque et conchyliis omnibus contingere, ut cum luna pariter crescant, pariterque decrescant: arboresque ut hyemali tempore, cum luna simul senescentes, quia tum exsiccatæ sint, tempestive cædi putentur.

Quid de fretis, aut de marinis æstibus plura dicam? quo- 34 rum accessus, et recessus lunæ motu gubernantur. Sex-

²⁵ Parum credo impudenter.] Hoc nul- non facile dixerim: Non parum e. i. an lo modo verum est. nec commodus sensus Parum credo pudenter. inde existit. quomodo corrigendum sit,

centa licet ejusmodi proferri, ut distantium rerum cognatio 15 naturalis appareat. Demus hoc. (nihil enim huic disputa-bi tioni adversatur.) num etiam, si fissum cujusdammodi fuerit in jecore, lucrum ostenditur? qua ex conjunctione naturæ, et quasi concentu, atque consensu, quam συμπάθειαν Græci appellant, convenire potest, aut fissum jecoris cum lucello meo, aut meus quæsticulus cum cælo, terra, rerumque natura? concedam hocipsum, si vis; etsi magnam jacturam causæ fecero, si ullam esse convenientiam naturæ 35 cum extis concessero. Sed tamen, eo concesso, qui evenit, ut is qui impetrire velit, convenientem hostiam rebus suis immolet? hoc erat, quod ego non rebar posse dissolvi. At quam festive dissolvitur. Pudet me non tui quidem, cujus etiam memoriam admiror, sed Chrysippi, Antipatri, Posidonii, qui idem istuc quidem dicunt, quod est dictum a te, ad hostiam deligendam ducem esse vim quandam sentientem, atque divinam, quæ toto confusa mundo sit. Illud vero multo etiam melius, quod et a te usurpatum est, et dicitur ab illis: cum immolare quispiam velit, tum fieri extorum mutationem, ut aut absit aliquid, aut supersit: 36 deorum enim numini parere omnia. Hac jam, mihi crede, ne aniculæ quidem existimant. An censes, cundem vitulum, si alius delegerit, sinc capite jecur inventurum: si alius, cum capite? hac decessio capitis, aut accessio subitone fieri potest, ut se exta ad immolatoris fortunam accommodent? non perspicitis, aleam quandam esse in hostiis deligendis, præsertim cum res ipsa doceat? cum enim tristissima exta sine capite fuerunt, quibus nihil videtur esse dirius: proxima hostia litatur sape pulcherrime. 26 Ubi igitur illæ minæ superiorum extorum? aut quæ tam subito 16 facta est deorum tanta placatio? Sed affers, in tauri opip. 116. mi extis, immolante Cæsare, cor non fuisse; id quia non potuerit accidere, ut sine corde victima illa viveret, judi-37 candum esse, tum interisse cor, cum immolaretur. Qui fit, ut alterum intelligas, sine corde non potuisse bovem vivere: alterum non videas, cor subito non potuisse, nescio quo, avolare? ego enim possum vel nescire, quæ vis sit cordis ad vivendum, vel suspicari, contactum aliquo morbo, bovis exile et exiguum vel vietum cor, et dissimile cor-

²⁶ Uhi igitur illæ minæ.] Igitur addunt Mss. apud Davisium, etiam Guelf. et in m. ed. Lamb. bene.

dis fuisse. Tu vero quid habes, quare putes, si paullo ante cor fuerit in tauro opimo, subito id in ipsa immolatione interisse? an, quod adspexit vestitu purpureo excordem Cæsarem, ipse corde privatus est? Urbem philosophiæ, mihi crede, proditis, dum castella defenditis. Nam, dum haruspicinam veram esse vultis, physiologiam totam pervertitis. Caput est in jecore, cor in extis: jam abscedet, simul ac molam, et vinum insperseris. deus id eripiet, vis aliqua conficiet, aut exedet. Non ergo omnium interitus atque obitus natura conficiet: et erit aliquid, quod aut ex nihilo oriatur, aut in nihilum subito occidat. Quis hoc physicus dixit umquam? haruspices dicunt. His igitur; quam physicis, potius credendum existimas? Quid cum 17 pluribus diis immolatur, qui tandem evenit, ut litetur aliis, 38 aliis non litetur? quæ autem inconstantia dcorum est, ut primis minentur extis, bene promittant secundis? aut tanta inter cos dissensio, sæpe ctiam inter proximos, ut Apollinis exta bona sint, Dianæ non bona? quid est tam perspicuum. quam, cum fortuito hostia adducantur, talia cuique exta esse, qualis cuique obtigerit hostia? At enim id ipsum habet aliquid divini, quæ cuique hostia obtingat, tamquam in b. sortibus, quæ cui ducatur. Mox de sortibus, quamquam tu quidem non hostiarum casum confirmas sortium similitudine, sed infirmas sortes collatione hostiarum. An, 47 cum 39 in Æquimelium misimus, qui afferat agnum, quem immolemus; is mihi agnus affertur, qui habet exta rebus accommodata, et ad eum agnum non casu, sed duce deo servus deducitur? nam 28 si casum in co quoque dicis esse, quasi sortem quandam cum deorum voluntate conjunctam; doleo tantam 29 Stoicos nostros Epicureis irridendi sui facultatem dedisse, non enim ignoras, quam ista derideant. Et quidem 40 illi facilius facere possunt. deos enim ipsos jocandi causa induxit Epicurus perlucidos, et perflabiles, et habitantes. 30 tamquam inter duos lucos, sic inter duos mundos, prop-

XXXVIII, 28. substructiones factas tradit bendum, idque res postulat. in Æquimelio, quo nomine magna: porticus et basilicae in primis intelliguntur. vestros, ut ad Quintum referatur, qui Stoi-Ex h. L colligi videtur posse, oves ibi et corum sententiam defenderat. sed Cicero pecora alia fuisse venalia, præsertim, quæ ad sacra essent idonea, ut Hierosolymis in porticibus templi.

27 Cum in Equimelium misimus.] Liv. recentioribus casus. immo casum erat scri-

²⁹ Stoicos nostros. | Davisius correxit etiam favebat Stoicis, et eos in multis sequebatur.

³⁰ Tamquam inter dues lucos.] Hoc 28 Si casum in ea. q. dicis esse.] Edd. respicit, ut opinor, ad locum in Capitolio wett. et Mss. habent casu: inde factum a inter duos lucos, quod crat Asylum et per-

43

ter metum ruinarum: eosque habere putat eadem membra, quæ nos, ³¹ nec usum ullum habere membrorum. Ergo is circuitione quadam deos tollens, ³² recte non dubitat divinationem tollere. Sed non, ut hic sibi constat, item Stoici. illius enim deus nihil habens nec sui, nec alieni negotii, non potest hominibus divinationem impertire. vester autem deus potest non impertire, ut nihilominus mundum regat, et hominibus consulat. Cur igitur vos induitis in eas ³³ captiones, quas numquam explicetis? ita enim, cum magis properant, concludere solent: Si dii sunt, est divinatio. sunt autem dii. est ergo divinatio. Multo est probabilius: non est autem divinatio. non sunt ergo dii. Vide, quam temere committant, ut, si nulla sit divinatio, nulli sint dii. divinatio enim perspicue tollitur. deos esse, retinendum est.

Atque hac extispicum divinatione sublata, omnis haruspicina sublata est. Ostenta enim sequuntur, et fulgura.
valet autem in fulguribus observatio diuturna; in ostentis
ratio plerumque conjecturaque adhibetur. Quid est igitur,
quod observatum sit in fulgure? Cælum in xvi partes diviserunt Etrusci. facile id quidem fuit, quattuor, quas nos habemus, duplicare: post idem iterum facere, ut ex eo dicerent, fulmen qua ex parte venisset. Primum id quid interest? deinde quid significat? nonne perspicuum est, ex
prima admiratione hominum, quod tonitrua, jactusque fulminum extimuissent, credidisse, ea efficere rerum omnium
præpotentem Jovem? itaque in nostris commentariis scriptum habemus.

Jove tonante, fulgurante, comitia populi habere nefas.

Hoc fortasse reipublicae causa constitutum est. comitiorum enim non habendorum causas esse voluerunt. Itaque comitiorum solum vitium est, fulmen: quod idem omnibus rebus optimum auspicium habemus, si sinistrum fuit. Sed de auspiciis alio loco, nunc de fulguribus. Quidigitur mi-

fugium securitatis. Liv. I, 8. ubi v. Gron. et Neapolim ad Ovid. Fastos III, 430. Colligo c verbis propter metum ruinarum.

31 Nec usum ultim habere membrorum.] Habere mihi h. l. suspectum est, putoque esse institium, ac temere e superioribus repetitum.

32 Recte non dubitut dirinationem tollere.] Clericus et Davisius malunt recta, nempe ut opponatur circuitioni, frustra. Sensus est, quia Deos tollit, quamquam per circuitionem, recte et consentienter ei rei, etiam divinationem tollit, sibique in eo constat, ut statim Cicero dicit.

53 Captiones, quas numquam explicatis.] Usitatius dixisset e quibus vos numquam explicatis vel expediatis, sed et hoc rectum est, ut et laquei dicuntur expediri et solvi.

20

٩

nus a physicis dici debet, quam quidquam certi significari rebus incertis? non enim te puto esse eum, qui Jovi fulmen fabricatos esse Cyclopas in Ætna putes. Nam esset mira- 44 bile, quomodo id Jupiter toties jaceret, cum unum haberet. Nec vero fulminibus homines, quid aut faciendum esset, aut cavendum, moneret. placet enim Stoicis, cos anhelitus terræ, qui frigidi sint, cum fluere cœperint, ventos esse: cum autem se in nubem induerint, ejusque tenuissimam quamque partem coeperint dividere, atque disrumpere, idque crebrius facere, et vehementius, tum et fulgura, et tonitrua exsistere: si autem nubium conflictu ardor expressus se emiserit, id esse fulmen. Quod igitur vi naturæ, nulla, b. constantia, nullo rato tempore videmus effici, ex eo significationem rerum consequentium quærimus? Scilicet, si ista Jupiter significaret, 34 tam multa frustra fulmina emitteret? Quid enim proficit, 35 cum in medium mare fulmen 45 jacit? quid, cum in altissimos montes? quod plerumque fit: quid, cum in desertas solitudines? quid, cum in earum gentium oras, in quibus hæc ne observantur quidem? At inventum est 36 caput in Tiberi. 37 Quasi ego artem aliquam istorum esse negem. divinationem nego. cœli enim distributio, quam ante dixi, et certarum rerum notatio docet. unde fulmen venerit, quo concesserit: quid significet autem, nulla ratio docet. Sed urges me meis versibus:

> Nam pater altitonans stellanti nixus Olympo, Inse suos quondam tumulos, ac templa petivit, Et Capitolinis injecit sedibus ignes.

Tum statua Nattæ, tum simulacra deorum, Romulusque et Remus cum altrice belua, vi fulminis icti conciderunt. deque his rebus haruspicum exstiterunt responsa verissima. Mirabile autem illud, quod co ipso tempore, quo fieret in- 46 dicium conjurationis in senatu, signum Jovis biennio post. quam erat locatum, in Capitolio collocabatur. Tu igitur animum induces, (sic enim mecum agebas) causam istam et contra facta tua, et contra scripta defendere? Frater es.

quidam addunt non: sed non est necesse in exemplo meo Veneto. hoc verbum addi: modo interrogando pronuncietur sententia, ut et scripsimus.

tamen habent jacit, quod et edidit Davi- repererunt, observato quasi cursu fulminis, sius, idque recte putat ordinem temporum cum sacerdotes non possent reperire.

³⁴ Tam multa frustra f. emitteret.] Mss. postulare, atque ita correxit manus docta

³⁶ Caput in Tiberi.] Sc. Summani v. l, 10.

³⁵ Cum in m. mare fulmen jecit.] Sic 37 Quasi ego artema. istorum e. negem.]
Mss. plerique et edd. vett. quidam libri Nempe haruspices caput illud arte sua

eo vercor. Verum quid tibi hic tandem nocet? resne, quæ talis est: an ego, qui verum explicari volo? Itaque nihil contra dico: a te rationem totius haruspicinæ peto. Sed te mirificam in latebram conjecisti. Quod enim intelligeres, fore, ut premerere, cum ex te causas uniuscujusque divinationis exquirerem, multa verba fecisti, te, cum res videres, rationem, causamque non quærere: quid fieret, p. 118. non cur fieret, ad rem pertinere. Quasi ego aut fieri concederem, aut esset philosophi, causam cur quidque fieret, 47 non guærere. Et co guidem loco et prognostica nostra pronuntiabas, et genera herbarum, scammoneam, aristolochiamque radicem, quarum causam ignorares, vim et effec-21 tum videres. Dissimile totum, nam et prognosticorum causas persecuti sunt et Boethus Stoicus, qui est a te nominatus, et noster etiam Posidonius. etsi causæ non reperiantur istarum rerum, res tamen ipsæ observari 38 animadvertique possunt. Nattæ vero statua, aut æra legum de cælo tacta, 59 quid habent observatum ac vetustum? Pinarii Nattæ nobiles: 40 a nobilitate igitur periculum, hoc tam callide Jupiter cogitavit. Romulus lactens fulmine ictus: urbi igitur periculum ostenditur, ei, quam ille condidit. quam scite per notas nos certiores facit Jupiter? At codem tempore signum Jovis collocabatur, quo conjuratio indicabatur. Et tu scilicet mavis, numine deorum id factum, quam casu, arbitrari? et redemtor, qui columnam illam de Cotta. et de Torquato conduxerat faciendam, non inertia, aut inopia tardior fuit, sed a diis immortalibus ad istam horam 48 reservatus est? Non equidem plane despero ista esse vera, sed nescio, et discere a te volo. Nam cum mihi quædam casu viderentur sic evenire, ut prædicta essent a divinantibus: dixisti multa de casu, ut, Venerium jaci posse casu, quattuor talis jactis; quadringentis centum 41 Veneb. rios non posse casu consistere.. Primum nescio, cur non possint: sed non pugno: abundas enim similibus: habes et respersionem pigmentorum, et rostrum suis, et alia per-

³⁸ Animadvertique possunt.] Sic Mss. legum. Markl. ad Statium p. 2. at vetus, quidam et edd vett. idque melius convenit ro reperiantur, quain vulgatum potue-

³⁹ Quid habent observatum ac vetustum.] Hoc vix verum est. Libri nil juvant. Pearcius legebat observandum: vetustum corrigebat vetustarum, reponebatque post

ut sit objectio, post P. Natta, nobilis.

⁴⁰ Anobilitale igitur periculum.] Marklandus ad Statium p. 2. a. et Pearcius corrigebant: nobilitati igitur periculum.

⁴¹ Venerios non posse c. consistere.] V. Clav. in consistere.

multa. Idem Carneadem fingere dicis de capite Panisci. Quasi non potuerit id evenire casu, et non in omni marmore necesse sit inesse vel Praxitelia capita, illa enimipsa efficiuntur detractione: nec quidquam illuc affertur a Praxitele: sed cum multa sunt detracta, et ad lineamenta oris perventum est, tum intelligas, illud, quod jam expolitum sit, intus fuisse. Potest igitur tale aliquid etiam sua sponte 49 in lapicidinis Chiorum exstitisse. Sed sit hoc fictum. auid? in nubibus numquam animadvertisti leonis formam, aut hippocentauri? Potest igitur, quod modo negabas, veritatem casus imitari.

Sed quoniam de extis, et fulguribus satis est disputa, 22 tum, ostenta restant, ut tota haruspicina sit pertractata. Mulæ partus prolatus est a te: res mirabilis, propterea quia non sæpe fit : sed si fieri non potuisset, facta non esset. Atque hoc contra omnia ostenta valeat; numquam, quod fieri non potuerit, esse factum: sin potuerit, non esse mirandum. Causarum enim ignoratio in re nova mirationem facit, eadem ignoratio si in rebus usitatis est: non miramur. nam qui mulam peperisse miratur, is, quo modo equa pariat, aut omnino quæ natura partum animantis faciat, ignorat. sed. quod crebro videt, non miratur, etiam si, cur fiat, nescit, quod ante non vidit, id si evenerit, ostentum esse censet. Utrum igitur, cum concepit mula, an cum poperit, ostentum est? Conceptio contra naturam fortasse: sed 50 partus prope necessarius. Sed quid plura? ortum videamus haruspicinæ, sic facillime, quid habeat auctoritatis, judicabimus. Tages quidam dicitur in agro Tarquiniensi, 23 cum terra araretur, et sulcus altius esset impressus, exsti- p. 119. tisse repente, et eum affatus esse, qui arabat. Is autem Tages, ut in libris est Etruscorum, puerili specie dicitur visus, sed senili fuisse prudentia, eius adspectu cum obstupuisset bubulcus, clamoremque majorem cum admiratione edidisset; concursum esse factum, totamque brevi tempore in eum locum Etruriam convenisse: tum illum plura locutum multis audientibus, qui omnia ejus verba exceperint, litterisque mandaverint: omnem autem orationem fuisse eam, qua haruspicinæ disciplina continerctur: cam postea crevisse rebus novis cognoscendis, et ad cadem illa principia referendis. Hæc accepimus ab ipsis: hæc scripta conservant: hunc fontem habent disciplinæ. Num ergo opus 51

est ad hæc refellenda Carneade? num Epicuro? Estne quisquam ita desipiens, qui credat exaratum esse, deum dicam. an hominem? 42 si deus, cur se contra naturam in terram abdiderit, ut patefactus aratro lucem adspiceret? Quid? idem nonne poterat deus hominibus disciplinam superiore e loco tradere? Si autem homo ille Tages fuit, quonam modo potuit terra oppressus vivere? unde porro illa potuit, quæ docebat alios, ipse didicisse? sed ego insipientior. quam illi ipsi, qui ista credunt, qui quidem contra cos tam 24 diu disputem. Vetus autem illud Catonis admodum scitum est, qui mirari se aiebat, quod non rideret haruspex 52 haruspicem cum vidisset. Quota enim quæque res evenit prædicta ab istis? aut si evenit quippiam, quid afferri potest, cur non casu id evenerit? Rex Prusias, cum Annibali apud eum exsulanti depugnari placeret, negabat se audere, quod b. exta prohiberent. An tu, inquit, carunculæ vitulinæ mavis, quam imperatori veteri credere? Quid? ipse Cæsar, cum a summo haruspice moneretur, ne in Africam ante brumain transmitteret, nonne transmisit? quod ni fecisset, uno in loco omnes adversariorum copiæ convenissent. Quid ego haruspicum responsa commemorem, (possum equidem innumerabilia) 43 quæ aut nullos habuerint exitus, aut con-53 trarios? Hoc civili bello, dii immortales! quam multa luserunt? quæ nobis in Græciam Roma responsa haruspicum missa sunt? quæ dicta Pompcio? etenim ille admodum extis et ostentis movebatur. Non lubet commemorare, nec vero necesse est, tibi præsertim, qui interfuisti. Vides tamen, omnia fere contra, ac dicta sint, evenisse. Sed hæc 25 hactenus nunc ad ostenta veniamus. Multa me consule 54 a me ipso scripta recitasti: multa ante Marsicum bellum a Sisenna collecta attulisti: multa ante Lacedæmoniorum malam pugnam in Leuctris a Callisthene commemorata dixisti. de quibus dicam equidem singulis, 44 quoad videbitur: sed dicendum etiam est de universis. Quæ est enim ista a diis profecta significatio, et quasi denuntiatio calamitatum? quid autem volunt ea dii immortales primum signi-

⁴² Si deus.] Sic pro si deum e Ms. be- visius tacite edidit, et ante P. Victorius. ne Davisius. int. exaratus est, sic in altero membro: Si autem homo ille Tages f.

Habuerint est in Ms. Guelf. idque melius, Guelf. et aliis item edd. Ven. 1471. 1494.
quam vulgatum habuerunt. illud etiam DaMed. Asc. Vict. delevitque et Davisius.

⁴⁴ Quoad videbitur.] Delevi utile, quod addunt edd. recentiores. at id Cicero in 43 Que aut nullos habuerint exitus.] hac forma non solet addere, abestque Ms.

ficantes, quæ sine interpretibus 45 non possimus intelligere: deinde ca, quæ cavere nequeamus? At hoc ne homines quidem probi faciunt, ut amicis impendentes calamitates prædicant, quas illi effugere nullo modo possint: ut medici, quamquam intelligunt sæpe, tamen numquam ægris dicunt illo morbo eos esse morituros. Omnis enim prædictio mali tum probatur, cum ad prædictionem cautio adjungitur. Quid igitur aut ostenta, aut eorum interpretes, 55 vel Lacedæmonios olim, vel nuper nostros adjuverunt? p. 140. qua si signa deorum putanda sunt, cur tam obscura fucrunt? si enim, ut intelligeremus, quid esset eventurum: aperte declarari oportebat, aut ne occulte quidem, si ea sciri nolebant. Jam vero conjectura omnis, in qua nititur 26 divinatio, ingeniis hominum in multas, ac diversas, aut etiam contrarias partes 46 sæpe deducitur. Ut enim in causis judicialibus alia est conjectura accusatoris, alia defensoris, et tamen utriusque credibilis: sic in omnibus iis rebus, qua conjectura investigari videntur, anceps reperitur oratio. Quas autem res tum natura, tum casus affert, 47 nonnumquam etiam errorem creat similitudo: magna stultitia est, earum rerum deos facere effectores, causas rerum non quærere. Tu vates Bœotios, credis, Lebadiæ vidisse ex 56 gallorum gallinaccorum cantu, victoriam esse Thebanorum. quia galli victi 48 silere solent, canere victores. Hoc igitur per gallinas Jupiter tantæ civitati signum dabat? Anilla aves, nisi cum vicerint, canere non solent? At tum canebant, nec vicerant. Id enim, inquies, ostentum. Magnum vero: quasi pisces, non galli cecinerint. quod autem est tempus, quo illi non cantent, vel nocturnum. vel diurnum? quod si victores alacritate, et quasi latitia, ad canendum excitantur: potuit accidisse alia quoque lætitia, qua ad cantum moverentur. Democritus quidem optimis 57 verbis causam explicat, cur ante lucem galli canant. depulso enim de pectore, et in omne corpus diviso, et mitificato cibo, cantus edere, quiete satiatos: qui quidem silen-

⁴⁵ Non possimus.] Sic esse legendum, non possumus, ut editur vulgo, vel alterum similitudo.] Non bene hoc convenit antenequeamus docet, sed sic est et in Mss. cedentibus, in parenthesi dictum videtur. Guelf. et Balliol.

permutata sunt in hunc modum. Sic et Ald. Vict. &c. Lambino placebat.

⁴⁷ Nonnumquam etiam errorem creat 48 Silere solent.] Sic legendum, non

⁴⁶ Sape deducitur. | Malim diducitur, solcrent. et sic Mss. quidam etiam Guelf. quod sententia postulat, et sæpe hæc verba et edd. vett. Ven. 1471, 1494. Med. Asc.

tio noctis, ut ait Ennius, favent faucibus russis cantu, plausuque premunt alas. Cum igitur hoc animal tam sit canorum sua sponte, quid in mentem venit Callistheni dicere, b. deos gallis signum dedisse cantandi, cum id vel natura, 27 vel casus efficere potuisset? Sanguinem pluisse senatui 58 nuntiatum est, atratum etiam fluvium fluxisse sanguine; deorum sudasse simulacra: num censes his nuntiis Thalen. aut Anaxagoram, aut quemquam physicum crediturum fuisse? nec enim sanguis, nec sudor, nisi e corpore est. sed et decoloratio quædam ex aliqua contagione terrena maxime potest sanguinis similis esse, et humor allapsus extrinsecus, ut in tectoriis videmus austro, sudorem imitari. Atque hac in bello plura et majora videntur timentibus: eadem non tam animadvertuntur in pace, accedit illud etiam, quod in metu et periculo cum creduntur facilius, 59 tum finguntur impunius. Nos autem ita leves, atque inconsiderati sumus, ut, si mures corroserint aliquid, quorum est opus hoc unum, monstrum putemus. Ante vero Marsicum bellum, quod clypeos Lanuvii, ut a te est dictum, mures rosissent, maximum id portentum haruspices esse dixerunt, quasi vero quidquam intersit, mures, diem noctem aliquid rodentes, scuta, an cribra corroserint. Nam si ista sequimur, quod Platonis Politiam nuper apud me mures corroserunt, de republica debui pertimescere: aut, si Epicuri de Voluptate liber rosus esset, putarem an-28 nonam in macello cariorem fore. An vero illa nos terrent. 60 si quando aliqua portentosa aut ex pecude aut ex homine nata dicuntur? quorum emnium, ne sim longior, una ratio est. quidquid enim oritm, qualecumque est, causam habeat a natura necesse est: ut etiam si præter consuetudinem exstiterit, præter naturam tamen non possit exsistere. Causam igitur investigato in re nova, atque admirabili, si 1. 121. potes, si nullam reperies: illud tamen exploratum habeto, nihil fieri potuisse sine causa: eumque errorem, quem tibi rei novitas attulerit, natura ratione depellito, ita te nec terræ fremitus, nec cæli discessus, nec lapideus, aut sanguineus imber, nec trajectio stellæ, nec faces visæ terre-61 bunt. Quorum omnium causas si a Chrysippo quæram, inse ille divinationis auctor numquam illa dicet facta fortui-

¹⁹ Mures corroserunt.] Sic, vel correbent vulgati, at illud habent Ms. Guelt. scrant legendum, non corroserint, ut have et edd. vett.

to, naturalemque rationem omnium reddet. nihil enim fieri sine causa potest: nec quicquam fit, quod fieri non potest. nec, si id factum est, quod potuit fieri, portentum debet videri, nulla igitur portenta sunt. Nam si, quod raro fit. id portentum putandum est, sapientem esse, portentum est. sæpius enim mulam peperisse arbitror, quam sapientem Illa igitur ratio concluditur, nec id, quod non potuerit fieri, factum umquam esse: nec, quod potuerit, id portentum esse: ita omnino nullum esse portentum. Quod 62 ctiam conjector quidam et interpres portentorum non inscite respondisse dicitur ei, 50 qui ad eum retulisset, quasi ostentum, quod anguis domi vectem circumiectus fuisset, tum esset, inquit, ostentum, si anguem vectis circumpli-Hoc ille responso satis aperte declaravit, nihil habendum esse portentum, quod fieri posset. C. Gracchus 29 ad M. Pomponium scripsit, duobus anguibus domi comprehensis, haruspices a patre convocatos. Qui magis anguibus, quam lacertis, quam muribus? quia sunt hac quotidiana, angues non item. quasi vero referat, quod fieri potest, quam id sæpe fiat. Ego tamen miror, si emissio fæminæ anguis mortem afferebat Ti. Graccho; emissio autem maris anguis crat mortifera Cornelia, cur alterutram b. emiserit, nihil enim scribit respondisse haruspices, si neuter anguis emissus esset, quid esset futurum. At mors insecuta Gracchum est. Causa quidem, credo, aliqua morbi gravioris, non emissione serpentis, neque enim tanta est infelicitas haruspicum, ut ne casu quidem unquam fiat, quod futurum illi esse dixerint. Nam illud mirarer, si crederem, 63 quod apud Homerum Calchantem dixisti ex passerum numero belli Trojani annos auguratum: de cujus conjectura sic anud Homerum, ut nos otiosi convertimus, 51 loquitur Agamemnon:

Ferte viri, et duros animo tolerate labores,
Auguris ut nostri Calchantis fata queamus
Scire, ratosne habeant, an vanos pectoris orsus.
Namque omnes memori portentum mente retentant,
Qui non funcstis liquerunt lumina fatis.
Argolicis primum ut vestita est classibus Aulis,

30

50 Qui cum ad eum retulisset.] Cum 51 Loquitur Agamenaou.] Immo Ulyssine dubio delendum est; nec enim consecu. Itaque Cicero memoria lapsus est: venit orationis structuræ, quia abest Ms. nisi est a glossatore. Gueff, delevi.

Quæ Priamo cladem, et Trojæ, pestemque ferebant : Nos, circum latices gelidos fumantibus aris. 52 Aurigeris divûm placantes numina tauris. Sub platano umbrifera, fons unde emanat aquai, Vidimus immani specie, tortuque draconem Terribilem, Jovis ut pulsu 53 penetraret ab ara: Qui platani in ramo foliorum tegmine septos Corripuit pullos: quos cum consumeret octo. Nona super tremulo genitrix claugore volabat: Cui ferus immani laniavit viscera morsu. Hunc, ubi tam teneros volucres matremque peremit, Qui luci ediderat, genitor Saturnius idem Abdidit, et 54 duro formavit tegmina saxo. Nos autem timidi stantes mirabile monstrum Vidimus in mediis divûm versarier aris. Tum Calchas hæc est fidenti voce locutus. Quidnam torpentes subito obstupuistis Achivi? Nobis hæc portenta deûm dedit ipse creator, Tarda, et sera nimis: sed fama, ac laude peremns. Nam quot aves tætro mactatas dente videtis, Tot nos ad Trojam belli exanclabimus annos: Qua decimo cadet, et pana satiabit Achivos. Edidit hac Calchas: 55 qua jam matura videtis.

p. 122.

64

65 Quæ tandem ista auguratio est ex passeribus, annorum potius, quam aut mensium, aut dierum? cur autem de passerculis conjecturam facit; in quibus nullum erat monstrum: de dracone silet, qui, id quod fieri non potuit, lapideus dicitur factus? postremo quid simile habet passer annis? nam de angue illo, qui Sulla apparuit immolanti, utrumque memini, et Sullam, cum in expeditionem educturus esset, immolavisse, et anguem ab ara exstitisse, eoque die rem præclare esse gestam, non haruspicis consilio, sed imperatoris. 31 Atque hæc ostentorum genera mirabile nihil habent. quæ

66 cum facta sunt, tum ad conjecturam aliqua 56 interpretatione revocantur: ut illa tritici grana in os pueri Midæ congesta; aut apes, quas dixisti in labris Platonis consedisse pueri, non tam mirabilia sint, quam conjecta belle: quæ tamen vel ipsa falsa esse, vel ea quæ prædicta sunt, fortuito cecidisse potuerunt. De ipso Roscio potest illud qui-

52 Aurigeris tauris.] Quorum cornua Mss. Davisii, nisi quod formavit retinent: bene.

essent aurata.

⁵³ Penetraret ab ara.] Mss. quidam et edd. vett. penetrabat.

⁵⁴ Duro formavit tegmine saxi.] Ms. Guelf. duro firmavit tegmina saxo. Sic et

⁵⁵ Quæ jam matura videtis. | Eventura propediem, instare.

⁵⁶ Interpretatione revocantur.] Malim rocantur, re nasci potuit e finali verbi præcedentis.

dem esse falsum, ut circumligatus fuerit angui: sed ut in cunis fuerit anguis, non tam est mirum, in Solonio præsertim, ubi ad focum angues nundinari solent. Nam quod haruspices responderunt, nihil illo clarius, nihil nobilius fore: mifor. deos immortales histrioni futuro claritatem b ostendisse, nullam ostendisse Africano. Atque etiam a te 67 Flaminiana ostenta collecta sunt, quod ipse, et equus ejus repente conciderit, non sane mirabile hoc quidem, quod evelli primi hastati signum non potuerit. timide fortasse signifer evellebat, quod fidenter infixerat. Nam Dionysii equus, quid attulit admirationis, quod emersit ex flumine? quodque habuit apes in juba? sed quia brevi tempore regnare cœpit, quod acciderat casu, vim habuit ostenti. At Lacedæmoniis in Herculis fano arma sonuerunt, eiusdemque dei Thebis valvæ clausæ, subito se aperuerunt : eaque scuta, quæ fuerant sublime fixa, sunt humi inventa. Horum cum fieri nihil potuerit sine aliquo motu, quid est cur divinitus ea potius, quam casu facta esse dicamus? At in 32 Lysandri statuæ capite Delphis exstitit corona ex asperis 68 herbis, et quidem subita. Itane censes, ante coronam herbæ exstitisse, quam conceptum esse semen? herbam autem asperam, credo, avium congestu, non humano satu. Jam quicquid in capite est, id coronæ simile videri potest. Nam quod eodem tempore stellas aureas Castoris et Pollucis. Delphis positas, decidisse, neque cas usquam repertas esse dixisti: furum id magis factum, quam deorum videtur. Si- 69 miæ vero Dodoneæ improbitatem historiis Græcis mandatam esse demiror. Quid minus mirum, quam illam monstruosissimam bestiam urnam evertisse, sortes dissipavisse? Et negant historici, Lacedæmoniis ullum ostentum hoc tristius accidisse. Nam illa prædicta Veientium, si lacus Albanus redundasset, isque in mare fluxisset, Romam perituram: si repressus esset, Veios: ita aqua Albana deducta ad utilitatem agri suburbani, non ad arcem urbemque retinen- p. 123. At paullo post audita vox est monentis, ut providerent, ne a Gallis Roma caperctur: ex eo Ajo Loquenti aram in nova via consecratam. Quid ergo? Ajus iste Loquens, quando eum nemo norat, aicbat, et loquebatur, et ex eo nomen invenit: posteaquam et sedem, et aram, et nomen invenit, obmutuit? Quod idem dici de Moneta potest: a qua, præterquam de sue plena, quid umquam moniti sumus? 38 Satis multa de ostentis.

Auspicia restant, et sortes ea, quæ ducuntur, non illæ, 70 quæ vaticinatione funduntur, quæ oracula verius dicimus: de quibus tum dicemus, cum ad naturalem divinationem venerimus. Restat etiam de Chaldæis, sed primum auspicia videamus. Difficilis auguri locus ad contra dicendum: Marso fortasse, sed Romano facillimus, non enim sumus ii nos augures, qui avium, reliquorumve signorum observatione futura dicamus: et tamen credo, Romulum, qui urbem auspicato condidit, habuisse opinionem, esse in providendis rebus augurandi scientiam. Errabat enim multis in rebus antiquitas: quam vel usu jam, vel doctrina, vel vetustate immutatam videmus, retinetur autem, et ad opinionem vulgi, et ad magnas utilitates, reipublicæ mos, re-71 ligio, disciplina, jus augurum, collegii auctoritas. Nec vero non omni supplicio digni P. Claudius, L. Junius, consules, qui contra auspicia navigarunt, parendum enim fuit religioni, nec patrius mos tam contumaciter repudiandus. Jure igitur alter populi judicio damnatus est: alter mortem sibi ipse conscivit. Flaminius non paruit auspiciis, itaque periit cum exercitu. At anno post Paullus paruit. num minus cecidit in Cannensi pugna cum exercitu? etenim, ut sint auspicia, qua nulla sunt; hac certe, quibus utimur, ь. sive tripudio, sive de cœlo, 57 simulacra sunt auspiciorum, 34 auspicia nullo modo. Q. fabi, te mini in auspicio esse Volo; respondet, Audivi, hic and majores nostros adhibebatur peritus, nunc quilibet, peritum autem esse necesse est eum, qui, silentium quid sit, intelligat, id enim silentium 72 dicimus in auspiciis, quod omni vitio caret. Hoc intelligere, perfecti auguris est. illi autem, qui in auspicium adhibetur, cum ita imperavit is, qui auspicatur, dicito, si si-LENTIUM ESSE VIDEBITUR; nec suspicit, nec circumspicit: statim respondet, SILENTIUM ESSE VIDERI. Tum ille. DICITO, SI PASCUNTUR. PASCUNTUR. Quæ aves? aut. ubi? Attulit, inquit, in cayea pullos is, qui ex eo ipso nominatur pullarius. Has sunt igitur aves internuntiæ Jovis 58 quæ pascantur, necne, quid refert? nihil ad auspicia: sed quia, cum pascuntur, necesse est, aliquid ex ore cadere, et terram pavire, terripavium primo, post terripudium dictum est: hoc quidem jam tripudium dicitur.

⁵⁷ Simulaora sunt auspiciorum, auspicia 58 Quæ pascantur.] Sic Mss. Guelf. et nullo modo.] Sc. quia non ex avibus pro- alii: item edd. vett. pric sunt

cum igitur offa cecidit ex ore pulli, tum auspicanti 59 tripudium solistimum nuntiant. Ergo hoc auspicium divini 35 quidquam habere potest, quod tam sit coactum, et expres- 73 sum? quo antiquissimos augures non esse usos, argumento est, quod decretum collegii vetus habemus, omnem avem tripudium facere posse. Tum igitur esset auspicium, si modo ei esset liberum, se ostendisse; tum avis illa videri posset interpres et satelles Jovis, nunc vero inclusa in cavea. et fame enecta, si in offam pultis invadit, et si aliquid ex ore cecidit, hoc tu auspicium, aut hoc modo Romulum auspicari solitum putas? Jam de cælo servare non ipsos cen- 74 ses solitos, qui auspicabantur? nunc imperant pullario, ille p. 124. renuntiat. Fulmen sinistrum auspicium optimum habemus ad omnes res, præterguam ad comitia: quod quidem institutum reipublicæ causa est, 60 ut comitiorum, vel in judiciis populi, vel in jure legum, vel in creandis magistratibus, principes civitatis essent interpretes. At Ti. Gracchi litteris Scipio, et Figulus, quod tum augures judicassent, eos vitio creatos esse, magistratu se abdicaverunt. Quis negat augurum disciplinam esse? divinationem nego. At haruspices divini, quos cum Ti. Gracchus propter mortem repentinam ejus, qui 61 in prærogativa referenda subito concidisset, in senatum introduxisset, non justum rogatorem fuisse dixerunt. Primum vide, ne in eum dixe- 75 rint, qui rogator centuriæ fuisset. is enim erat mortuus. id autem sine divinatione, conjectura poterat dicere. deinde fortasse casu; qui nullo modo est ex hoc genere tollendus. Quid enim scire Etrusci haruspices aut de tabernaculo recte capto, aut de pomœrii jure potuerunt? equidem assentior C. Marcello potius, quam App. Claudio: ani ambo mei collega fuerunt: existimoque jus augurum, etsi divinationis opinione principio constitutum sit, tamen postea reipublica causa conservatum ac retentum. Sed de 36 hoc loco 62 plura in aliis: nunc hactenus. Externa enim 76 auguria, quæ sunt non tam artificiosa, quam superstitiosa,

necessarium putat, quia unus tantum adsit auspicium. auspicanti, qui nunciet quasi ad unum auspicantem res pertineat : nec sit de toto consulem referret suffragia centuria: pra-

⁶⁰ Ut'comitiorum - - principes c. e. interpretes.] Judicarent, recte facta sint nec divinationis, de quibus post dicemus.

⁵⁹ Trip. solist. nuntiant.] Victor. edine, etsi ipsi augures non essent: quod dit nuntiatur, nil interest. Davisius id secus esset, si fulmen esset comitiorum

⁶¹ In prarogativa referenda.] Cum ad rogativæ, quisque ab ca creatus esset.

⁶² Plura in atiis.] Opinor, generibus .

videamus. Omnibus fere avibus utuntur: nos admodum paucis, alia illis sinistra sunt, alia nostris. Solebat ex me Deiotarus percunctari nostri augurii disciplinam, ego ex illo sui. Dii immortales! quantum differebat? ut quædam essent etiam contraria. Atque ille iis semper utebatur: nos, nisi 63 dum a populo auspicia accepta habemus, quam b. multum iis utimur? Bellicam rem administrari majores nostri, misi auspicato, noluerunt, quam multi anni sunt, cum bella a proconsulibus et proprætoribus administrantur? qui 77 auspicia non habent. Itaque nec amnes transeunt auspicato, nec tripudio auspicantur. Nam ex acuminibus quidem, quod totum auspicium militare est, jam M. Marcellus, ille quinquies consul, totum omisit, idem imperator, idem augur optimus. Ubi ergo avium divinatio? quæ, quoniam ab iis, qui auspicia nulla habent, bella administrantur, ab urbanis retenta videtur, a bellicis esse sublata. Et quidem ille dicebat: si quando rem agere vellet, ne impediretur auspiciis, lectica operta facere iter se solere. Huic simile est, quod nos augures præcipimus, ne juge auspicium obveniat, ut jumenta jubeant dijungere. 78 Quid est aliud nolle moneri a Jove, nisi efficere, ut aut 37 ne fieri possit auspicium, 64 aut, si fiat, videri? Nam illud admodum ridiculum, quod negas Deiotarum, auspiciorum, quæ sibi ad Pompeium proficiscenti facta sunt, pænitere, quod fidem secutus, amicitiamque populi Romani, functus sit officio: antiquiorem enim sibi fuisse laudem et gloriam, quam regnum, et possessiones suas. Credo id quidem : sed hoc nihil ad auspicia. 65 nec enim ei cornix canere potuit. recte eum facere: quod populi Romani libertatem desen-79 dere pararet. ipse hoc sentiebat, sicuti sensit. Aves eventus significant aut adversos, aut secundos: virtutis auspiciis video esse usum Deiotarum: quæ vetat spectare fortunam, dum præstetur fides. aves vero si prosperos eventus ostenderunt, certe fesellerunt. Fugit e prœlio cum p. 125. Pompeio: grave tempus. discessit ab eo: luctuosa res.

⁶³ Dum a populo autoicia accepta habemus.] Pertinet ad magistratus majores, Ven. 1494. adscripsit manus docta non, qui exercitibus cum imperio præerant. immo id intelligendum ex antecedentibus mox quam multum iis utimur, i. e. raro nunc utimur, quia, ut post est, nunc bella dicam: ne videri sc. possit. administrant, adcoque imperium habent 65 Nec enim ei cornix.] Addidi ei e Ms.

etiam, qui non sunt Consules, adeoque Guelf. et edd. vett. ut et Davisius fecit. auspicia non habent.

⁶⁴ Aut si fiat, videri.] In exemplo meo

Cæsarem eodem tempore hostem, et hospitem vidit: quid hoc tristius? Is cum ei 66 Troginorum tetrarchiam eripuisset, et asseclæ suo Pergameno, nescio cui, dedisset, cidemque detraxisset Armeniam a senatu datam: cumque ab eo magnificentissimo hospitio acceptus esset; spoliatum reliquit et hospitem, et regem. Sed labor longius, ad propositum revertar. Si eventa quærimus, quæ exquiruntur avibus: nullo modo prospera Deiotaro, sin officia: a virtute ipsius, non ab auspiciis petita sunt. Omitte igitur lituum 38 Romuli, quem in maximo incendio negas potuisse combu- 80 ri: contemne cotem Attii Navii. nihil debet esse in philosophia commenticiis fabellis loci. Illud erat philosophi. totius augurii primum naturam ipsam videre, deinde inventionem, deinde constantiam. Quæ est igitur natura, quæ volucres huc et illuc passim vagantes efficiat, ut significent aliquid, et tum vetent agere, tum jubeant, aut cantu. aut volatu? cur autem aliis a læva, aliis a dextra datum est avibus, ut ratum auspicium facere possint? quo modo autem hæc, aut quando, aut a quibus inventa dicemus? Etrusci tamen habent exaratum puerum auctorem disciplinæ suæ, nos quem? Attiumne Navium? At aliquot annis 67 antiquior Romulus et Remus, ambo augures, ut accepimus. An Pisidarum, aut Cilicum, aut Phrygum ista inventa dicemus? Placet igitur, humanitatis expertes ha- 81 bere 68 divinitatis auctores? At omnes reges, populi, na- 30 tiones utuntur auspiciis. Quasi vero quidquam sit tam valde, quam nihil sapere, vulgare; aut quasi tibi ipsi in judicando placeat multitudo. Quotus quisque est, qui voluptatem neget esse bonum? plerique ctiam summum bonum dicunt. Num igitur eorum frequentia Stoici de sententia deterrentur? aut num plerisque in rehus sequitur corum auctoritatem multitudo? Quid mirum igitur, si in omnibus auspiciis, et omni divinatione, imbecilli animi superstitiosa ista concipiant? 69 verum dispicere non possint. Quæ autem est inter augures conveniens et conjuncta con- 82 stantia? ad nostri augurii consuetudinem dixit Ennius.

Cum tonuit lævum bene tempestate serena.

Cicero dixit disinitatis, elegantize causa,

⁶⁶ Troginorum.] Immo Trocmorum v. ut magis conveniret verbo humanitatis.
Clav. 69 Verum disp. non possint.] Vulgo est
67 Antiquior R. et R.] An antiquiores, possunt. at illud habent Mss. etiam Guelf.
68 Divinitatis auctores.] Pro divinationis postulat.

At 70 Homericus Ulyssos apud Achillem querens de ferocitate Trojanorum, nescio quid, hoc modo nuntiat:

Prospera Jupiter his dextris fulgoribus edit.

Ita nobis sinistra videntur, Graiis, et barbaris dextra, meliora. Quamquam haud ignoro, quæ bona sint, sinistra nos dicere: 71 etiam si dextra sint. Sed certe nostri sinistrum nominaverunt, externique dextrum, quia plerum-83 que melius id videbatur. Hæc quanta dissensio est? Quid, quod aliis avibus utuntur, aliis signis? aliter observant, alia respondent? non necesse est fateri, 72 partim horum errore susceptum esse, partim superstitione multa fallendo? 40 Atque his superstitionibus non dubitasti etiam omina adjungere. Æmilia Paullo, Persam perisse; quod pater omen accepit: Cæcilia sororis filiæ sedes suas tradere. Jam illa, Favete linguis: et prærogativam, omen comitiorum: hoc est, insum esse contra se copiosum et disertum, quando enim, illa observans, quieto et libero animo esse poteris, ut ad rem gerendam non superstitionem habeas, sed rationem ducem? itane? si quis aliquid ex sua re, atque ex suo p 126. sermone dixerit, et ejus verbum aliquod apte ceciderit ad id, quod ages, aut cogitabis, ea res tibi aut timorem affe-84 ret, aut alacritatem? Cum M. Crassus exercitum Brundisii imponeret, quidam in portu caricas Cauno advectas vendens, Cauneas, clamitabat. Dicamus, si placet, monitum ab eo Crassum, caveret, ne iret: non fuisse periturum, si omini paruisset. Quæ si suscipiamus, pedis offensio nobis, et abruptio corrigiæ, et sternutamenta erunt observanda.

Sortes restant, et Chaldæi: ut ad vates veniamus, et ad 41 somnia. Dicendum igitur putas de sortibus. Quid enim 85 sors est? idem propemodum, quod micare, quod talos jacere, quod tesseras: quibus in rebus temeritas et casus, non ratio, nec consilium valet, tota res est inventa fallaciis. aut ad quæstum, aut ad superstitionem, aut ad errorem. Atque, ut in haruspicina fecimus, sic videamus, clarissimarum sortium quæ tradatur inventio. 73 Numerium Suf-

70 Hom. Ulysses.] Sic libri vett. testicast error. nam Cicero monitus ipse corbus Manutio, Mureto. Lambino, non Ajax rexisset. ut vulgo editur. et sunt verba ista Ulyssis non Ajacis. Sic et edidere Aldus nepos, tram manum. et Alemannus. Davisius ait esse lapsum memoriæ. Sit ita: tamen corrigendus

71 Etiam si deatra sint.] I. e. ad dex-

72 Partim horum.] V. Clav. in partim. 73 Numerium Suffucium.] Ms. Guelf. fucium. Prenestinorum monumenta declarant, honestum hominem et nobilem, 74 somniis crebris, ad extremum etiam minacibus, cum juberetur certo in loco silicem cædere. perterritum visis, irridentibus suis civibus, id agere copisse: itaque perfracto saxo sortes erupisse, 35 in robore insculptas priscarum litterarum notis. Is est hodie locus septus religiose propter Jovis pueri, qui 76 lactens cum Junone Fortunæ in gremio sedens, mammam appetens, castissime colitur a matribus. Eodemque tempore, in co 86 loco, ubi Fortunæ nunc 77 sita est ædes, mel ex olea fluxisse dicunt: haruspicesque dixisse, summa nobilitate illas sortes futuras, eorumque jussu ex illa olea arcam esse factam, caque conditas sortes, 78 quæ hodie Fortunæ monitu tolluntur. Quid igitur in his potest esse certi, quæ Fortunæ monitu, pueri manu miscentur, atque ducuntur? quo modo autem istæ positæ in illo loco? quis robur illud ce-b. cidit, dolavit, inscripsit? nihil est, inquiunt, quod deus efficere non possit. Utinam sapientes Stoicos effecisset, ne 79 omnia superstitiosa sollicitudine, et miseria crederent! Sed hoc quidem genus divinationis vita jam communis explosit. Fani pulchritudo et vetustas, Prænestinarum etiam nunc retinct sortium nomen, atque id in vulgus. Quis enim 87 magistratus, aut quis vir illustrior utitur sortibus? ceteris vero in locis sortes plane refrixerunt. 80 quod Carneadem Clitomachus scribit dicere solitum, nusquam se fortunatiorem, quam Præneste, vidisse Fortunam. Ergo hoc divinationis genus omittamus.

Ad Chaldæorum monstra veniamus: de quibus Eudoxus. 42 Platonis auditor, in astrologia, judicio doctissimorum hominum, facile princeps, sic opinatur, id quod scriptum reliquit: Chaldais in prædictione et in notatione cujusque

habet Suffuscium, ed. Ven. 1494. Suffu- test. an ore? vir doctus in exemplo meo sium. Ms. Victor. Suffisium: unde conjeci ed. Ven. totum hoc delevit, quod ab aliis Suffidium quod et apud Vitruvium in Suffisium mutatum est.

74 Somniis crebris - - perterritum visis.] Alterutrum insititium est, somniis aut visis. malim visis.

75 In robore insculptas.] I. e. talis ro-

frigide enim redundat, mox in mammam appetens Mss. quidam etiam Guelf. addunt notis, alii nodis vel votis, omnes male, sed rigit quo, ut sit quare, immo quod verum tamen aliquid veri in eo verbo latere po- est, v. Clavem.

libris absit.

77 Sita est.] Restitui est ex edd. vett. 78 Que - - tolluntur.] Hec absunt a Ms. Guelf. et ed. Ven. 1494. estque sic : que hodie Fortune monitu pueri manu miscentur atque ducuntur.

79 Omnia superstitiosa s. | Ms. Guelf. 76 Lactens.] Hoc mihi glossam sapit. et alii, item edd. vett. addunt cum, quod ct addidit Davisius.

80 Quod Carn. Clit. &c. 7 Davisius cor-

88 vitæ ex natali die, minime esse credendum. Nominat etiam Panætius; qui unus e Stoicis astrologorum prædicta rejecit. 81 Archelaum et Cassandrum, summos astrologos illius ætatis, qua erat ipse, cum in ceteris astrologiæ partibus excellerent, hoc prædictionis genere non usos. Scylax Halicarnasseus, familiaris Panætii, excellens in astrologia, idemque in regenda sua civitate princeps, totum hoc 89 Chaldaicum prædicendi genus repudiavit. Sed ut ratione utamur, omissis testibus, sic isti disputant, qui hæc Chaldæorum natalicia prædicta defendunt. Vim quandam esse, aiunt, signifero in orbe, qui Græce ζωδιακὸς dicitur. talem, ut ejus orbis unaquæque pars alia alio modo moveat, immutetque cælum, perinde ut quæque stellæ in iis p. 127. finitimisque partibus sint quoque tempore: eamque vim vaa. rie moveri ab iis sideribus, quæ vocantur errantia. autem in eam ipsam partem orbis venerint, in qua sit ortus ejus, qui nascitur; aut in eam, quæ conjunctum aliquid habeat, aut consentiens: 82 (ea triangula illi et quadrata nominant.) Etenim 83 cum tempore anni tempestatumque, cæli conversiones commutationesque tantæ fiant accessu stellarum et recessu; cumque ea vi solis efficiantur, quæ videmus: non verisimile solum, sed etiam verum esse consent, 84 perinde, utcumque temperatus sit aer, ita pueros orientes animari atque formari, ex eoque ingenia, mores. animum, corpus, actionem vitæ, casus cujusque even-As tusque fingi. O delirationem incredibilem! non enim omon nis error, stultitia est dicenda. Quibus etiam Diogenes Stoicus concedit, aliquid ut prædicere possint, duntaxat 85 qualis quisque natura, et ad quam quisque maxime rem aptus futurus sit. Cetera, quæ profiteantur, negat ullo modo posse sciri: etenim geminorum formas esse similes. vitam atque fortunam plerumque disparem. Procles et Eurysthenes, Lacedamoniorum reges, gemini fratres fue-

chialum. sic est et in Ms. Guelf. et Regio apud Davis.

⁸² Ea - - vocant. Heec sunt in parenthesi. sed consequens deest, respondens illis cum - - venerint.

⁸³ Cum tempore anni, &c.] Davisius delendum putat tempore anni, quod id nullum commodum sensum habeat, reliqua sic ordinat: cæli conversiones, tempestatum-que commutationes. potest intelligi, certo

⁸¹ Archelaum.] Victorius edidit An- anni tempore. alterum placet, quod in Mss. quibusdam sic est.

⁸⁴ Perinde, utcumque t. s. a.] Alias dicitur perinde ut. quod et h. l. verum puto. non addidisset perinde, si utcumque dix-

⁸⁵ Qualis quisque natura sit.] Davisius ex edd. quibusdam vett. dedit quali non male, sed et qualis bene se habet : qualis quisque sit futurus natura, &c.

runt. At hi nec totidem annos vixerunt: anno enim Procli or vita brevior fuit, multumque is fratri rerum gestarum gloria præstitit. At ego id ipsum, quod vir optimus Diogenes Chaldais. 86 quasi quadam prævaricatione, concedit, nego posse intelligi. Etenim cum, ut ipsi dicunt, ortus nascentium luna moderetur, caque animadvertant, et notent sidera natalicia Chaldæi, quæcumque lunæ juncta videantur: oculorum fallacissimo sensu judicant ea, quæ ratione atque animo videre debebant. docet enim ratio mathema- b. ticorum, quam istis notam esse oportebat, quanta humilitate luna feratur, terram pæne contingens, quantum absit a proxima Mercurii stella, multo autem longius a Veneris, deinde alio intervallo distet a sole, cujus lumine collustrari putatur. Reliqua vero tria intervalla, infinita, et immensa. a sole ad Martis, inde ad Jovis, ab eo ad Saturni stellam. inde ad cælum ipsum, quod extremum, atque ultimum mundi est. Quæ potest igitur contagio ex infinito pæne in- 92 tervallo pertinere ad lunam, vel potius ad terram? Quid? 44 cum dicunt id, quod iis dicere necesse est, omnes omnium ortus, quicumque gignantur in omni terra, quæ incolatur, eosdem esse, cademque omnibus, qui codem statu cæli et stellarum 67 nati sint, accidere necesse esse: nonne eiusmodi sunt, ut ne cæli quidem naturam interpretes istos cæli, nosse appareat? cum enim illi orbes, qui cælum quasi medium dividunt, et adspectum nostrum definiunt, qui a Græcis ορίζοντες nominantur, a nobis finientes rectissime nominari possunt, varietatem maximam habeant, alique in aliis locis sint, necesse est, ortus occasusque siderum non fieri eodem tempore apud omnes. Quod si corum vi cælum modo hoc. 93 modo illo modo temperatur: 88 qui potest eadem vis esse nascentium, cum cæli tanta sit dissimilitudo? In his locis. quæ nos incolimus, post solstitium Canicula exoritur, et quidem aliquot diebus: apud Troglodytas, ut scribitur. ante solstitium: ut, si jam concedamus, 89 aliquid vim cælestem ad eos, qui in terra gignuntur, pertinere, confiten-

89 Aliquid vim calestem - - pertinere.] Aliquid commode abfuerit.

⁸⁶ Quasi quadam pravaricatione.] Quod, cum Stoicorum rationes defendere debcat, faveat Chaldæis, et iis concedat, quod non debebat.

⁸⁷ Nati sint.] Sic latinitas scribi postulat, non sunt, ut est vulgo, et sic est in ed. Ven. 1494.

⁸⁸ Qui potest eadem vis esse nascentium.] Davisius corrigit in nascentes: ita facilior est oratio. sed vis nascentium potest esse natura nascentium, per quam ad aliquid apti sint. in quo vis intelligitur.

dum sit illis, cos, 90 qui nascantur eodem tempore, posse in dissimiles incidere naturas propter cæli dissimilitudinem. Quod minime illis placet. 91 Volunt enim illi, omnes eodem tempore ortos, qui ubique sint nati, eadem condi-45 tione nasci. Sed quæ tanta dementia est, ut in maximis 94 motibus mutationibusque cæli, nihil intersit, qui ventus. p. 128. qui imber, quæ tempestas ubique sit? quarum rerum in proximis locis tantæ dissimilitudines sæpe sunt, ut alia Tusculi, alia Romæ eveniat sæpe tempestas. Quod. qui navigant, maxime animadvertunt, cum in flectendis promontoriis, ventorum mutationes maximas sæpe sentiant. Hæc igitur cum sit tum serenitas, tum perturbatio cæli: estne sanorum hominum, hoc ad nascentium ortus pertincre non dicere: quod non certe pertinet: illud nescio quid tenue, quod sentiri nullo modo, intelligi autem vix potest, quæ a luna ceterisque sideribus cæli temperatio fiat, dicere ad puerorum ortus pertinere? Quid? quod non intelligunt, seminum vim, quæ ad gignendum, procreandumque plurimum valcat, funditus tolli, mediocris erroris est? quis enim non videt, et formas, et mores, et plerosque status ac motus effingere a parentibus liberos? quod non contingeret, si hoc non vis, et natura gignentium efficeret, sed temperatio 95 lunæ, cælique moderatio. Quid? quod uno et codem temporis puncto nati, dissimiles et naturas, et vitas, et casus habent: 92 parumne declarat, nihil ad agendam vitam nascendi tempus pertinere? nisi forte putamus, neminem eodem tempore ipso et conceptum, et natum, quo Africanum. 46 Num quis igitur talis fuit? Quid? illudne dubium est, quin 96 multi, cum ita nati essent, ut quædam contra naturam depravata haberent, restituerentur, et corrigerentur ab natura, cum se ipsa revocasset, 93 aut arte atque medicina? aut quorum linguæ sic inhærerent, ut loqui non possent, eæ b. scalpello resectæ liberarentur? Multi etiam naturæ vitium meditatione, atque exercitatione sustulerunt; ut Demosthenem scribit Phalereus, cum RHO dicere nequiret, exercitatione fecisse, ut planissime diceret, quod si hæc astro in-

⁹⁰ Qui nascuntur codem t.] Immo nas- puto. nam statim ante est illis placet. cantur. ut supra, omnes omnium ortus, qui gignantur in o, terra. idque latinitas postulat, item mox omnes c. t. ortos, qui abique

⁹¹ Volunt enim illi.] Illi delendum et ed. Vict.

⁹² Parumne declarant.] Davisius corrigit declarat, recte.

⁹³ Aut arte atque medicina. Atque pro vulgato aut bene restituit Davisius e Mss.

generata et tradita essent, nulla res ea mutare posset. Quid? dissimilitudo locorum nonne dissimiles hominum procreationes habet? quas quidem percurrere oratione facile est: quid inter Indos, et Persas, Æthiopas, et Syros differat, corporibus, animis: ut incredibilis varietas dissimilitudoque sit. Ex quo intelligitur, plus terrarum situs, quam 94 lunæ 97 tactus ad nascendum valere. Nam, quod aiunt, quadringenta et septuaginta millia annorum in periclitandis experiundisque pueris, quicumque essent nati, Babylonios posuisse, fallunt, si enim esset factitatum, non esset desitum, neminem autem habemus auctorem, qui id aut fieri dicat, aut factum sciat. Videsne, me non ea dicere, que Carnea-47 des, sed ea, quæ princeps Stoicorum Panætius dixerit? ego autem etiam hoc requiro, omnesne, 95 qui Cannensi pugna ceciderint, amo astro fuerint. Exitus quidem omnium unus et idem fuit. Quid? qui ingenio atque animo singulares, num astro quoque uno? quod enim tempus, quo non innumerabiles nascantur? at certe similis nemo Homeri. Et, si ad rem 98 pertinet, quo modo cælo affecto, compositisque sideribus quodque animal oriatur: valeat id necesse est ctiam in rebus inanimis, quo quid dici potest absurdius? L. quidem Tarutius Firmanus, familiaris noster, in primis Chaldaicis rationibus eruditus, urbis etiam nostræ natalem diem repetebat ab iis Parilibus, quibus cam a Romulo conditam accepimus; Romanque, in jugo cum esset luna, natam esse dicebat, nec ejus fata canere dubitabat. O vim maximam 99 Etiamne urbis natalis dies ad vim stellarum et lu- p. 129. næ pertinebat? fac in puero referre, ex qua affectione cæli primum spiritum duxerit. num hoc in latere, aut in cæmento, ex quibus urbs effecta est, potuit valere? Sed quid plura? quotidie refelluntur. Quam multa ego Pompeio, quam multa Crasso, quam multa huic ipsi Casari a Chaldæis dieta memini, neminem eorum 96 nisi in senectute, nisi domi, nisi cum claritate esse moriturum? ut mihi permirum videatur, quemquam exstare, qui etiam nunc credat iis, quorum prædicta quotidie videat re et eventis refelli.

Restant duo divinandi genera: quæ habere dicimur æna- 48 tura, non ab arte; vaticinandi, et somniandi. De quibus,

10

VOL. IV. P. L.

⁹⁴ Lune tractus.] Correxi tactus e ita latinitas postulat. Mss. apud Davisium. v. Clav. in tactus. 96 Nisi in senectute.] Addidi in cum 95 Qui C. pugna ceciderint. | Sic edidi Davisio e Mss. ex ed. Ven. 1494, pro vulgato ceciderunt.

Quinte, inquam, si placet, disseramus. Mihi vero, inquit, placet. his enim, quæ adhuc disputasti, prorsus assentior: et, vere ut loquar, quamquam tua me oratio confirmavit, tamen etiam mea sponte nimis superstitiosam de divinatione Stoicorum sententiam judicabam; ac me Peripateticorum ratio magis movebat, et veteris Dicæarchi, et ejus, qui nunc floret. Cratippi, qui censent esse in mentibus hominum tamquam oraculum aliquod, ex quo futura præsentiant, si aut furore divino incitatus animus, aut somno relaxatus, solute moveatur, ac libere. His de generibus quid sentias, et quibus ca rationibus infirmes, audire sane velim.

Quæ cum ille dixisset, tum ego rursus, 97 quasi ab alio principio, sum exorsus dicere. Non ignoro, inquam, Quinte, te semper ita sensisse, ut de ceteris divinandi generibus dubitares: ista duo, furoris, et somnii, quæ a libera mente 40 fluere viderentur, probares. Dicam igitur, de istis ipsis b duobus generibus mihi quid videatur, si prius, Stoicorum conclusio rationis, et Cratippi nostri, quid valcat, videro. Dixisti enim, et Chrysippum, et Diogenem, et Antipatrum concludere hoc modo. Si sunt dii, neque ante declarant hominibus, quæ futura sint: aut non diligunt homines: aut. quid eventurum sit, ignorant: aut existimant 98 nihil interesse hominum, scire, quid sit futurum: aut non censent esse suæ majestatis, præsignificare hominibus, quæ sint 102 futura: aut ea ne ipsi quidem dii significare possunt. At neque non diligunt nos: sunt enim benefici, generique hominum amici: neque ignorant ea, que ab ipsis constituta. et designata sunt: neque nostra nihil interest, scire ea. 99 quæ futura sint; crimus enim cautiores, si sciemus: neque hoc alienum ducunt majestate sua; nihil est enim beneficentia præstantius: neque non possunt futura prænoscere, non igitur dii sunt, nec significant nobis futura: sunt autem dii: significant ergo. Et non, si significant futura. nullas dant nobis vias ad significationum scientiam: frustra enim significarent: neque, si dant vias, non est divina-103 tio: estigitur divinatio. O acutos homines! quam paucis

⁹⁷ Quasi ab alio principio sum exorsus dubitavi corrigere hominum pro hominem, dicere.] Hac mihi nimis languere viden-tur, puto sum et dicere esse delendum, ita dicunt, et sic est in hac ratiocinatione 1. optime oratio cohæret, quasi ab alio prin- 1. c. 38. et mox neque nostra nil interest. cipio exorsus, non ignoro, inquam, &c.

⁹⁹ Qua futura sint.] Vulgo male sunt. 98 Nihil interesse hominum, scirc.] Non paulo ante sic est, ut edidi.

verbis negotium confectum putant? Ea sumunt ad concludendum, quorum iis nihil conceditur. Conclusio autem rationis ea probanda est, in qua ex rebus non dubiis id, quod dubitatur, efficitur. Videsne Epicurum, quem hebe- 50 tem et rudem dicere solent Stoici, quemadmodum, quod in natura rerum omne esse dicimus, id infinitum esse concluserit? Quod finitum est, inquit, habet extremum. hoc non dederit? quod habet extremum, id cernitur ex alio extrinsecus, hoc quoque est concedendum. At, quod omne est, id non cernitur ex alio extrinsecus. Ne hoc qui- p. 180. dem negari potest. Nihil igitur cum habeat extremum, in- 104 finitum sit necesse est. Videsne, ut ad rem dubiam concessis rebus pervenerit? Hoc vos dialectici non facitis: nec solum ea non sumitis ad concludendum, quæ ab omnibus concedantur: sed ca sumitis, quibus concessis, nihilo magis efficiatur, quod velitis. Primum enim hoc sumitis. Si sunt dii, benefici in homines sunt. Quis hoc vobis da-Epicurusne, qui negat, 100 quidquam deos nec alieni curare, nec sui? an noster Ennius, qui magno plausu loquitur, assentiente populo:

> Ego deûm genus esse semper dixi, et dicum cælitum: Sed cos non curare opinor, quid agat humanum genus.

Et quidem, cur sic opinetur, rationem subjicit. Sed nihil est necesse, dicere, quas sequentur, tantum sat est intelligi. id sumere istos pro certo, quod dubium controversumque sit. Sequitur porro, Nihil deos ignorare, quod omnia sint 51 ab iis constituta. Hic vero quanta pugna est doctissimo- 105 rum hominum, negantium esse hæc a diis immortalibus constituta? At nostra interest scire, 1 quæ ventura sint. Magnus Dicaearchi liber est, nescire ea melius esse, quam scire. Negant id esse alienum majestate deorum, scilicet 2 casas omnium introspicere, ut videant, quid cuique conducat. Neque non possunt futura prænoscere. Negant posse ii, quibus non placet esse certum, quid futurum sit. Videsne 106

100 Aliquidquam deos - - curare.] Sic cum edd. recentioribus. v. et ad Verr. J. Gronovius edidit. restitui vetus quid- V, 6.

² Casas omnium introspicere.] Casas e 1 Que crentura sint.] Davisius e Mss. P. Manutii correctione receptum est. at ct cd. 1471. dedit eaque e. s. sic et ed. Mss. in his Guelf. et cdd. pr. habent Ven. 1494. Ms. Gu. ea, quæ ventura causas, præter Palat. sec. qui habebat casint : quod verum puto, rentura sunt ea, sas, mibi tamen cansas magis placet quid quæ ante futura dixit. ca autem omisi, conducat melius huic convenit, quam illi.

igitur, quæ dubia sint, ea sumi pro certis atque concessis? ³ Deinde contorquent, et ita concludunt: ⁴ Non igitur sunt dii, nec significant futura: id enim jam perfectum arbitrantur. Deinde assumunt: Sunt autem die: quod ipsum non b. ab omnibus conceditur: Significant ergo. Ne id guidem sequitur. possunt enim non significare, et tamen esse dii. Nec, si significent, 5 non dant vias aliquas ad scientiam significationis. At id quoque potest, ut non dent homini; ipsi habeant, cur enim Tuscis potius, quam Romanis darent? Nec, si dant vias, nulla est divinatio. 6 Fac dare deos: quod absurdum est: quid refert, si accipere non possumus? ⁷ Extremum est, Est igitur divinatio. Sit extremum: effectum tamen non est. ex falsis enim, ut ab insis didicimus, verum effici non potest, jacet igitur tota conclusio.

Veniamus nunc ad optimum virum, familiarem nostrum, 52 107 Cratippum. Si sine oculis, inquit, non potest 8 exstare officium et munus oculorum, possunt autem aliquando oculi non fungi suo munere: qui vel semel ita est usus oculis, ut vera cerneret, is habet sensum oculorum, vera cernentium. Item igitur, si sine divinatione non potest officium et munus divinationis exstare, potest autem, cum quis divinationem habeat, errare aliquando, nec vera cernere: satis est ad confirmandam divinationem, semel aliquid ita esse divinatum, nihil ut fortuito cecidisse videatur, sunt autem ejus generis innumerabilia. esse igitur divinationem confitendum est. Festive et breviter, sed cum bis sumsit, quod voluit, ctiam si faciles nos ad concedendum habuerit: id tamen, quod assumit, concedi nullo modo potest. Si, in-108 quit, aliquando oculi peccent, tamen, quia recte aliquando viderint, inest in iis vis videndi. Item, 9 si quis semel aliquid viderit, is etiam cum peccet, tamen existimandus sit 53 habere vim divinandi. Vide, quæso, Cratippe noster, quam

sunt. quia supra in hac ratione abest. vinationis, idque verum est.

itemque a Mss. pluribus. alii apud Davisium vulgo est dare.

7 Extremum est, Est igitur div.] Est Mss. plerisque, bene c Mss. restituit Da- cum Alemanno. visius.

3 Deinde contorquent.] V. Clav. in h. v. 8 Exstarc officium.] Ms. Guelf. starc, 4 Non igitur sunt dii.] Delevi et ante sed post habet exstare munus et officium di-8 Exstare officium. | Ms. Guelf. stare,

9 Si quis semet aliquid diverit.] Ita 5 Non dant vias.] Sic Ms. Guelf. et Gruterus primus edidit, intelligens dizerit pro prædixerit dictum. Mss. et edd. 6 Fue dare dees: qued absurdum est. | vett. addunt in divinatione: in que in tol-Non video, quorsum additum sit, quod ab- lendum putabat Davisius. Ego suspicatus sum, legendum esse si quis semel aliquid divinaverit, ut supra dixerat, sed quia male omissum est in vulgatis atque etiam in Ms. Regio Paris, est viderit id prætuli

int ista similia, nam mihi non videntur, oculi cnim vera p. 131. ernentes, utuntur natura atque sensu: animi, si quando vel vaticinando, vel somniando vera viderunt, usi sunt fortuna atque casu. Nisi forte concessuros tibi existimas eos, qui somnia pro somniis habent, si quando aliquod somnium verum evaserit, non id fortuito accidisse. Sed demus tibi istas duas sumtiones, ea, quæ λήμματα appellant dialectici: sed nos Latine loqui malumus: 10 assumtio tamen, quam πρόσληψω iidem vocant, non dabitur. Assumit autem Cratippus hoc modo: Sunt autem innumerabiles 109 præsensiones non fortuitæ. At ego dico nullam. Vide, quanta sit controversia. Jam assumtione non concessa, nulla conclusio est. At impudentes sumus, qui, cum tam perspicuum sit, non concedamus. Quid est perspicuum? Multa vera, inquit, evadere. Quid, quod multo plura falsa? nonne ipsa varietas, quæ est propria fortunæ, fortunam esse causam, non naturam docet? deinde, si tua ista conclusio, Cratippe, yera est: (tecum enim mihi res est) nonne intelligis, eadem uti posse et haruspices, et fulguratores, et interpretes ostentorum, et augures, et sortilegos, et Chaldaeos? quorum generum nullum est, ex quo non aliquid, sicut prædictum sit, evaserit. Ergo aut ea quoque genera divinandi sunt, quæ tu rectissime improbas: aut, si ea non sunt, non intelligo, cur hæc duo sint, quæ relinquis, qua ergo ratione hæc inducis, eadem illa possunt esse, quæ tollis.

Quid vero habet auctoritatis furor iste, quem divinum 54 vocatis, ut, qua: sapiens non videat, ca videat insangs, et 110 is, qui humanos sensus amiserit, divinos assecutus sit? Si- b. byllæ versus observamus, quos illa furens fudisse dicitur. 11 quorum interpres nuper falsa quædam, hominum fama, dicturus in senatu putabatur, cum, quem re vera regem habebamus, appellandum quoque esse regem, si salvi esse vellemus. Hoc si est in libris, in quem hominem, et in quod tempus est? callide cnim, qui illa composuit, perfecit, ut, quodcumque accidisset, prædictum videretur, hominum et temporum definitione sublata. Adhibuit etiam 111

10 Præsumtio tamen.] Pearcius corri- facta est in libris quibusdam ser, et edd.

git assumtio e sequentibus, at vulgatum atque sic edere non dubitavi. defendit Davisius, male nam estaliemum, ortumque ex vitiosa scriptura verbi Graci π_sόληψε; pιο π_sότληψε; e qua et prascusio c. 79.

latebram obscuritatis, ut iidem versus alias in aliam rem posse accommodari viderentur. Non esse autem illud carmen furentis, cum ipsum poema declarat (est enim magis artis et diligentiæ, quam incitationis et motus) tum vero ea, quæ ἀκροστιχὶς dicitur, cum deinceps 12 ex primis versuum litteris aliquid connectitur, ut in quibusdam Ennianis, 12 [quæ Ennius fecit]. id certe magis est attenti animi, 112 quam furentis. Atque in Sibyllinis 14 ex primo versu cujusque sententiæ primis litteris illius sententiæ carmen omne prætexitur. Hoc scriptoris est, non furentis; adhibentis diligentiam, non insani. Quamobrem Sibyllam quidem sepositam et conditam habeamus, ut, id quod proditum est a majoribus, injussu senatus ne legantur quidem libri, valeantque ad deponendas potius, quam ad suscipiendas religiones: cum antistitibus agamus, ut quidvis potius ex illis libris, quam regem proferant: quem Romæ posthæc nec 55 dii, nec homines esse 15 patiantur. At multi sæpe vera vaticinati, ut Cassandra,

Jamque mari magno. -

Eademque paullo post:

Eheu videte. --

113 Num igitur me cogis etiam fabulis credere? quæ delectationis habeant, quantum voles: verbis, sententiis, numeris. p. 132. cantibus adjuventur: auctoritatem quidem nullam debemus, nec fidem commenticiis rebus adjungere. Eodemque modo nec ego Publicio nescio cui, nec Marciis vatibus, nec Apollinis opertis credendum existimo: quorum partim ficta aperte, partim effutita temere, numquam ne mediocri 114 quidem cuiquam, non modo prudenti, probata sunt. Quid? inquies: remex ille de classe Coponii, nonne ca prædixit. qua facta sunt? Ille vero, et ca quidem, qua omnes eo tempore, ne acciderent, timebamus, castra enim in Thessalia castris collata audiebamus: videbaturque nobis exercitus Cæsaris et audaciæ plus habere, quippe qui patriæ

habet Ms. Putcani, ut Auratus conjecerat, et Davisius de conjectura clidit : ita-que et ipse sie edidi. Vulgo est rersus. 13 Quæ Ennius fecit.] Hoc est a glos-

satore, itaque uncis inclusi.

Intelligo, inde a primo versu cujusque sendocta in ed. Ven. 1494.

¹² Exprimis versuum litteris.] Versuum tentiæ, ad finem usque. Sententia est ρῆσις, locus, quo aliquid explicatur. ergo sensus est, litteræ primæ singulorum deinceps versuum exprimunt breviter sensum

totius ρόσεως, carminis.

13 Patientur.] Sic pro patientur, e 14 Ex primo versu cujusque sententia.] Ms. bene Davisius, sie correxit et manus

bellum intulisset; et roboris, propter vetustatem. Casum autem prœlii, nemo nostrûm erat, quin timeret: sed ita, ¹⁶ ut constantibus hominibus par erat, non aperte. Ille autem Græcus, quid mirum, si magnitudine timoris, ut plerumque fit, a constantia, atque a mente, atque a se ipse discessit? qua perturbatione animi, quæ, sanus cum esset, timebat, ne evenirent, ea demens eventura esse dicebat. Utrum tandem, per deos, atque homines? magis verisimile est, vesanum remigem, an aliquem nostrûm, qui ibi tum eramus, me, Catonem, Varronem, Coponium ipsum, consilia deorum immortalium perspicere potuisse? Sed jam 56 ad te venio.

17 O sancte Apollo, qui umbilicum certum terrarum obsides, Unde superstitiosa primum sava evasit vox fera.

Tuis enim oraculis Chrysippus totum volumen implevit partim falsis, ut ego opinor, partim casu veris, ut fit in omni oratione sæpissine; partim flexiloquis et obscuris, ut interpres egeat interprete, et sors ipsa ad sortes referenda sit; partim ambiguis, et 18 quæ ad dialecticum deferenda sint. Nam cum sors illa edita est opulentissimo regi Asiæ, b.

Crasus Halym penetrans magnam pervertet opum vim:

hostium vim sese perversurum putavit, pervertit autem suam. Utrum igitur eorum accidisset, verum oraculum 116 fuisset. Cur autem hoc credam umquam editum Creso? aut Herodotum cur veraciorem ducam Ennio? num minus ille potuit de Crœso, quam Pyrrho tingere Ennius? quis enim est, qui credat, Apollinis ex oraculo Pyrrho esse responsum,

Aio, te, Æacida, Romanos vincere posse.

Primum Latine Apollo numquam locutus est. deinde ista sors inaudita Græcis est. præterea Pyrrhi temporibus jam Apollo versus facere desierat, postremo, quamquam semper fuit, ut apud Ennium est,

- stolidum genus Æacidarum, Bellipotentes sunt magi', quam sapientipotentes:

16 Ut constantibus hominibus par erat.] obtines, ut et est apud Varr. de L. L. VI, Latini non dicunt par est mihi pro decet p. 69. me, itaque in addendum putem.

tat Gruterus, omisit Davisius, bene. Ce- Guelf, sic et Victorius et Davisius dedenterum nec certum satis concoquo, nec in mox pro est leg. esset. altero versu sava, proobsides Mss. quidam

18 Quæ ad dialecticum deferenda sint.] 17 O sancte Apollo. | O! delendum pu- Sic pro referenda edidi e Mss. Pall. et

tamen hanc amphiboliam versus intelligere potuisset, vincere te Romanos, nihilo magis in se, quam in Romanos valere. Nam illa amphibolia, quæ Cræsum decepit, vel Chrysippum potuisset fallere. hæc vero ne Epicurum qui-57 dem. Sed, quod caput est, cur isto modo jam oracula 117 Delphis non eduntur, non modo nostra ætate, sed jamdiu, jam ut nihil possit esse contemtius? Hoc loco cum urgentur, evanuisse, aiunt, vetustate vim loci eius, unde anhelitus ille terræ fieret, quo Pythia mente incitata oracula ederet. De vino, aut salsamento putes loqui, quæ evanescunt vetustate. de vi loci agitur, neque solum naturali, sed etiam divina: qua quo tandem modo evanuit? Vetustate, inquies. Que vetustas est, que vim divinam conficere possit? quid tam divinum autem, quam afflatus ex terra mentem ita movens, ut. eam providam rerum futurarum efficiat, ut ca non modo cernat multo ante, sed ctiam numero, versuque pronuntiet? quando autem ista vis evanuit? 118 an postquam homines minus creduli esse coeperunt? mosthenes quidem, qui abhine annos prope ecc fuit, jam

mosthenės quidem, qui abhine amos prope ece fuit, jam tum φιλιππίζειν Pythiam dicebat, 19 id est, quasi cum Philippo facere, hoc autem eo spectabat, ut eam a Philippo corruptam diceret, quo licet existimare, in aliis quoque oraculis Delphicis aliquid non sinceri fuisse. Sed nescio, quomodo isti philosophi, superstitiosi, et pæne fanatici, quidvis malle videntur, quam se non ineptos. Evanuisse mavultis, et exstinctum esse id, quod, si umquam fuisset, certe ætçrnum esset, quam ea, quæ non sunt credenda, non credere.

58 Similis est error in somniis: quorum quidem defensio repetita quam longe est? divinos animos censent esse nostros, cosque esse tractos extrinsecus, animorumque consentientium multitudine completum esse mundum: hac igitur mentis, et ipsius divinitate, et conjunctione cum externis mentibus, cerni, quæ sint futura. Contrahi autem animum Zeno, et quasi labi putat atque concidere, co et ipsum esse dormire. Jam Pythagoras et Plato, locupletissimi auctores, quo in somnis certiora videamus, præparatos quodam cultu, atque victu proficisci ad dormiendum

¹⁹ Id est, quasi cum Philippo facere.] 20 Lt ipsum esse dormire.] Id nihil Have mihi glossam sapere visa sunt. idem aliud esse, quam dormire. visum Walkero V. doct.

jubent. faba quidem Pythagorei utique abstinuere: quasi vero eo cibo mens, non venter infletur. Sed, nescio quomodo, nihil tam absurde dici potest, quod non dicatur ab aliquo philosophorum. Utrum igitur censemus dormien- 120 tium animos per semet ipsos in somniando moveri, an, ut Democritus censet, externa et adventicia visione pulsari? b. sive enim sic est, sive illo modo, videri 'possunt permulta somniantibus falsa pro veris. Nam et navigantibus moveri videntur ea, quæ stant: et quodam obtutu oculorum duo pro uno lucernæ lumina. Quid dicam, insanis, quid, ebriis quam multa falsa videantur? quod si ejusmodi visis credendum non est, cur somniis credatur, nescio. nam tam licet de his erroribus, si velis, quam de somniis disputare: ut ca, quæ stant, si moveri videantur, terræ motum significare dicas, aut repentinam aliquam fugam: gemino autem lucernæ lumine declarari, dissensionem ac seditionem moveri. Jam ex insanorum, aut ebriorum visis innume- 50 rabilia conjectura trahi possunt, quæ futura videantur. 121 Quis est enim, qui totum diem jaculans 21 non aliquando collimet? totas noctes dormimus; neque ulla fere est, qua non somniemus, et miramur, aliquando 22 id, quod somniarimus, evadere? quid est tam incertum, quam talorum jactus? tamen nemo est, quin sæpe jactans, Venerium jaciat aliquando, nonnumquam etiam iterum ac tertium. num igitur, ut inepti, 23 Veneris id fieri impulsu malumus, quam casu dicere? quod si ceteris temporibus, falsis visis credendum non est; non video, quid præcipui somnus habeat, in quo valeant falsa pro veris. Quod si ita natura paratum 122 esset, ut ea dormientes agerent, quæ somniarent: alligandi omnes essent, qui cubitum irent, majores enim, quam ulli insani, efficerent motus somniantes. Quod si insanorum visis fides non est habenda, quia falsa sunt; cur credatur somniantium visis, quæ multo etiam perturbatiora sunt. non intelligo, an, quod insani sua visa conjectori non narrant, narrant qui somniaverunt? Quæro etiam, si velim p. 134. scribere quid, aut legere, aut canere vel voce, vel fidibus,

²¹ Non aliquando collimet.] Sic Ms. noctes sonniamus, neque u. f. e. qua non dor-Guelf. et alii, item edd. vett. Ven. 1494. miamus, ineptum est. Mediol. 1498. Ascens. &c. recte. male t. n. dormimus ; neque u. f. e. qua non som- gendum evenire. niemus, ut conjecit legendum Muretus 23 Veneris il fieri impulsu.] Ms. Guelf. ediditque Lambinus, nam vulgatum: totas V. id guidem. f. i.

²² Id, quod sonniarimus, evadere.] Evapost inductum est collineet. mox edidi dere nullo modo verum esse potest. Le-

aut geometricum quiddam, aut physicum, aut dialecticum explicare; somniumne expectandum sit, an ars adhibenda, sine qua nihil earum rerum nec fieri, nec expediri potest? Atqui, ne si navigare quidem velim, ita gubernarem, ut somniaverim. præsens enim pæna sit. Qui igitur convenit, ægros a conjectore somniorum potius, quam a medico petere medicinam? an Æsculapius, an Serapis potest nobis præscribere per somnium curationem valitudinis; Neptunus gubernantibus non potest? 24 et, sine medico medicinam dabit Minerva; Musæ scribendi, legendi, ceterarum artium scientiam somniantibus non dabunt? At si curatio daretur valitudinis, hæc quoque, quæ dixi, darentur. quæ quoniam non dantur, medicina non datur. qua sublata, tollitur omnis auctoritas somniorum. Sed hæc quoque in promtu fuerint: nunc interiora videamus.

Aut enim divina vis quædam, consulens nobis, somnio-124 rum significationes facit: aut conjectores ex quadam convenientia et conjunctione naturæ, quam vocant συμπάθειαν, quid cuique rei conveniat, ex somniis, et quid quamque rem sequatur, intelligunt: aut corum neutrum est, sed quædam observatio constans atque diuturna est, cum quid visum secundum quietem sit, quid evenire, et quid sequi soleat. Primum igitur intelligendum est, nullam vim esse divinam effectricem somniorum. Atque illud quidem perspicuum est, nulla visa somniorum proficisci a numine deorum. nostra enim causa dii id facerent, ut providere fu-125 tura possemus. Quotus igitur est quisque, qui somniis pab. reat? qui intelligat? qui meminerit? quam multi vero, qui contemnant, eamque superstitionem imbecilli animi atque anilis putent? quid est igitur, cur his hominibus consulens deus, somniis moneat eos, qui illa non modo cura, sed ne memoria quidem digna ducant? nec enim ignorare deus potest, qua mente quisque sit: nec frustra ac sine causa quid facere, dignum deo est: quod abhorret etiam ab hominis constantia. Ita si pleraque somnia aut ignorantur, aut negliguntur; aut nescit hoc deus, aut frustra somniorum significatione utitur. Sed horum neutrum in deum cadit. nihil igitur a deo somniis significari fatendum est. 61 Illud etiam requiro, cur, si deus ista visa nobis providendi

²⁴ Et sine medico.] Delevi si, quod in similis priori: an Assulapius, &c. et abfuit vulgatis additur: ita fit forma argumenti etiam a Ms. Davisii.

causa dat, non vigilantibus potius det, quam dormientibus. 126 Sive enim externus, et adventicius pulsus animos dormientium commovet, sive per se ipsi animi moventur, sive quæ causa alia est, cur secundum quietem aliquid videre, audire, agere videamur, eadem causa vigilantibus esse poterat: idque si nostra causa dii secundum quietem facerent. vigilantibus idem facerent: præsertim cum Chrysippus. Academicos refellens, permulto clariora, et certiora esse dicat, quæ vigilantibus videantur, quam quæ somniantibus. Fuit igitur divina beneficentia dignius, cum consuleret nobis, clariora visa dare vigilantibus, quam obscuriora per somnium, quod quoniam non fit, somnia divina nutanda non sunt. Jam vero quid opus est circuitione 127 et amfractu, ut sit utendum interpretibus somniorum potius, 25 quam directo? deus si quidem nobis consulebat, Hoc facito, Hoc ne feceris, diceret? idque visum vigilanti potius, quam dormienti daret? jam vero quis dicere au- p. 135. deat, vera omnia esse somnia? Aliquot somnia vera, inquit Ennius; sed omnia non est necesse. Quæ est tandem ista 62 distinctio? quæ vera, quæ falsa habet? et si vera a deo mittuntur, salsa unde nascuntur? nam si ca quoque divina, quid inconstantius deo? quid inscitius autem est, quam mentes mortalium falsis et mendacibus visis concitare? sin vera visa divina sunt; falsa autem et inania, humana: quæ est ista designandi licentia, ut hoc deus, hoc natura secerit potius, quam aut omnia deus, quod negatis, aut omnia natura? 26 quod quoniam istud negatis, hoc necessario confitendum est. Naturam autem cam dico, er qua numquam 128 animus insistens, agitatione et motu esse vacuus potest. Is cum languore corporis, nec membris uti, nec sensibus potest, incidit in visa varia, et incerta ex reliquiis, ut ait Aristoteles, inhærentibus earum rerum, quas vigilans gesserit, aut cogitarit, quarum perturbatione mirabiles interdum exsistunt species somniorum. Quæ si alia vera, alia falsa: qua nota internoscantur, scire sane velim. Si nulla est: quid istos interpretes audiamus? sin quæpiam est, avec audire, quæ sit. Sed hærebunt. venit enim jam in conten- 63 tionem, utrum sit probabilius, deosne immortales, rerum 129

²⁵ Quan directo.] V. Clav. in h. v. 27 Qua numquam a. i.] Numquam re-26 Quod q. istud negatis, hoc n. c. e.] ferendum est ad vacuus esse potest. Hoc delendum est. est enim in quod.

omnium præstantia excellentes, concursare omnium mortalium, qui ubique sunt, non modo lectos, verum etiam grabatos, et, cum stertentes aliquos viderint, objicere his visa quædam tortuosa et obscura, quæ illi exterriti somnio ad conjectorem mane deferant; an natura fieri, ut mobiliter animus agitatus, quod vigilans viderit, dormiens videre videatur. utrum philosophia dignius, sagarum superstitione ista interpretari, an explicatione naturæ? ut, si jam fieri possit conjectura vera somniorum, tamen isti, qui b. profitentur, eam facere non possint: ex levissimo enim, et indoctissimo genere constant. Stoici autem tui negant 130 quemquam, nisi sapientem, divinum esse posse. Chrysippus quidem divinationem definit his verbis. Vim cognoscentem, et videntem, et explicantem signa, quæ a diis hominibus portendantur: officium autem esse eius, prænoscere, dei erga homines mente qua sint, quidque significent, quemadmodumque ca procurentur atque expientur. Idemque somniorum conjectionem definit hoc modo, Esse vim cernentem, et explanantem, quæ a diis hominibus significentur in somnis. Quid ergo, ad hac mediocri opus est prudentia, an et ingenio præstanti, et eruditione perfecta? 64 talem autem cognovimus neminem. Vide igitur, ne, etiam 131 si divinationem tibi esse concessero, quod numquam faciam, neminem tamen divinum reperire possimus. Qualis autem ista mens est deorum, si neque ea nobis significant in somnis, quæ ipsi per nos intelligamus: neque ea, quorum interpretes habere possimus? similes enim sunt dii, si ea nobis objiciunt, quorum nec scientiam, neque explanatorem habeamus, tamquam si Pœni, aut Hispani in senatu 132 nostro loquerentur sine interprete. Jam vero quo pertinent obscuritates, et ænigmata somniorum? intelligi enim a nobis dii velle debebant ea, quæ nostra causa nos monerent. Quid? poeta nemo, nemo physicus obscurus? 22 ille vero 133 nimis etiam obscurus Euphorion. at non Homerus. Uter p. 136. igitur melior? Valde Heraclitus obscurus: minime Demoa. critus, num igitur conferendi? mea causa me mones, quod non intelligam. Quid me igitur mones? ut si quis medicus ægroto imperet, ut sumat

Terrigenam, herbigradam, domi-portam, sanguine cassam,

²⁸ Ille sero n. c. o. Euph.] I. e. quamquam clarus et nobilis poeta, tamen valde obscurus est.

potius, quam hominum more, cochleam, a dicere. Nam Pacuvianus Amphio,

> Quadrupes tardigrada, agrestis, humilis, aspera, Capite brevi, cervice anguina, adspectu truci, Eviscerata, inanima, cum animali sono,

cum dixisset obscurius, tum Attici respondent: non intelligimus, nisi aperte dixeris. At ille uno verbo, Testudo. 30 Non potueras hoc igitur a principio, citharista, dicere? 65 Defert ad conjectorem quidam, somniasse se, ovum pendere ex fascia lecti sui cubicularis. Est hoc in Chrysippi 134 libro somnium. Respondit conjector, thesaurum defossum esse sub lecto, fodit: invenit auri aliquantum, idque circumdatum argento. misit conjectori, quantulum visum est, de argento. Tum ille, Nihilne, inquit, de vitello? id enim ei ex ovo videbatur aurum declarasse; reliquum, argen-Nemone igitur umquam alius ovum somniavit? cur ergo hic nescio qui thesaurum solus invenit? quam multi inopes, digni præsidio deorum, nullo somnio ad thesaurum reperiendum admonentur? quam autem ob causam tam est obscure admonitus, ut ex ovo nasceretur thesauri similitudo potius, quam aperte thesaurum quærere juberetur. sicut aperte Simonides vetitus est navigare? Ergo obscura 135 somnia, minime consentanea sunt majestati deorum. Ad 66 aperta et clara veniamus, quale est de illo interfecto a caupone Megaris: quale de Simonide, qui ab eo, quem humarat, vetitus est navigare: quale etiam de Alexandro: quod a te præteritum esse miror: qui, cum Ptolemæus. familiaris eius, in prœlio telo venenato ictus esset, coque b. vulnere summo cum dolore moreretur; Alexander assidens, somno est consopitus. Tum secundum quietem visus ei dicitur draco is, quem mater Olympias alebat, radiculam ore ferre, et simul dicere, quo illa loci nasceretur; (neque is longe aberat ab co loco) ejus autem esse vim tantam, ut Ptolemæum facile sanaret. Cum Alexander experrectus narrasset amicis somnium, emisisse, qui illam radiculam quærcrent. qua inventa, et Ptolemæus sanatus dicitur, et multi milites, qui erant codem genere teli vulnerati. Multa etiam sunt a te ex historiis prolata som- 136 nia, matris Phalaridis, Cyri superioris, matris Dionysii,

²⁹ Dicere. Hoc verbum delendum 30 Non potuerus hoc i. limmo poteras. esse, recte judicat Davisius.

Pœni Hamilcaris, Annibalis, P. Decii: pervulgatum jam illud de præsule: Gracchi etiam: et recens Cæciliæ, Balearici filiæ, somnium. 31 Sed hæc externa, ob eamque causam ignota nobis sunt: nonnulla etiam ficta fortasse. quis enim auctor istorum? de nostris somniis quid habemus dicere? tu de merso me, et equo ad ripam? ego de Mario cum fascibus laureatis me in suum deduci jubente 67 monumentum? Omnium somniorum, Quinte, una ratio est. quæ, per deos immortales! videamus, ne nostra super-137 stitione, et depravatione superctur. Quem enim tu Marium visum a me putas? Speciem, credo, ejus, et imaginem, ut Democrito videtur. Unde profectam imaginem? a corporibus enim solidis, et a certis figuris vult fluere imagines. quod igitur Marii corpus erat? Ex eo, inquit, quod fuerat. plena sunt imaginum omnia. ista igitur me imago Marii in campum Atinatem persequebatur. nulla enim species cogi-138 tari potest, nisi pulsu imaginum. Quid ergo? istæ imagines p. 157. ita nobis dicto audientes sunt, ut simul atque velimus, accurrant? ctiamne carum rerum, quæ nullæ sunt? quæ est enim ³² forma tam invisitata, tam nulla, quam non sibi ipse animus possit effingere? ut, quæ numquam vidimus, ca tamen in-139 formata habeamus, oppidorum situs, hominum figuras. Num igitur, cum aut muros Babylonis, aut Homeri faciem cogito, imago illorum me aliqua pellit? Omnia igitur, quæ volumus, nota nobis esse possunt, nihil est enim, de quo cogitare nequeamus. Nullæ ergo imagines obrepunt in animos dormientium extrinsecus, nec omnino fluunt illæ: nec cognovi quemquam, qui majore auctoritate nihil diceret. Animorum est ea vis, eaque natura, ut vigeant vigilantes, nullo adventicio pulsu, sed suo motu, incredibili quadam celeritate. Hi cum sustinentur membris, et corpore, et sensibus, omnia certiora cernunt, cogitant, sentiunt. cum autem hæc subtracta sunt, desertusque animus languore corporis, tum agitatur ipse per sese. itaque in eo et formæ versantur, et 140 actiones: et multa audiri, multa dici videntur. Hæc scilicet 33 in imbecillo, remissoque animo, multa omnibus modis confusa, et variata versantur, maximeque reliquiæ ea-

³¹ Sed hac externa.] At quadam ex iis Pal. reperit Gruterus, pro vulgato inusi-sunt Romana. itaque aut addita sunt ab tatu: illud h. l. aptius. interpolatore, aut illud intelligendum de plerisque, ut si esset, hæc fere externa. 32 Forma tam invisitata. | Sic in Ms.

³³ In imbecillo r. unimo.] Addidi in e Mss. anud Davis. et Guelf.

rum rerum moventur in animis, et agitantur, de quibus vigilantes aut cogitavimus, aut egimus: ut mihi temporibus illis multum in animo Marius versabatur, recordanti, quam ille gravem suum casum magno animo, quam constanti tulisset. Hanc credo causam de illo somniandi fuisse. Tibi 68 autem, de me cum sollicitudine cogitanti, subito sum visus emersus e flumine. inerant enim in utriusque nostrûm animis. vigilantium cogitationum vestigia. At quædam adjuncta sunt: ut mihi de monumento Marii; tibi, quod equus, in quo ego vehebar, mecum una demersus rursus apparuit. An tu censes ullam anum tam deliram futuram 141 fuisse, ut somniis crederet, nisi ista casu nonnumqu'am, forte, temere concurrerent? Alexandro draco loqui visus est. Potest omnino hoc esse falsum, potest verum: sed utrum sit. 34 non est mirabile, non enim audivit ille draconem loquentem, sed est visus audire: et quidem, quo majus sit, cum radicem ore teneret, locutus est. Sed nihil est magnum somnianti. Quæro autem, cur Alexandro tam illustre somnium, tam certum, nec huic eidem alias, nec multa ceteris. Mihi quidem, præter hoc Marianum, nihil sane, quod meminerim. Frustra igitur consumtæ tot noctes tam longa in ætate. Nunc quidem propter intermissionem 142 forensis operæ et lucubrationes detraxi, et meridiationes addidi, quibus uti antea non solebam: nec tam multum dormiens, ullo somnio sum admonitus, tantis præsertim de rebus: 35 nec mihi magis unquam videor, quam cum aut in foro magistratus, aut in curia senatum video, somniare.

Etenim (ex divisione hoc secundum est) quæ est conti- 60 nuatio conjunctioque natura (quam, ut dixi, vocant συμπά- $\theta_{c(ar)}$) ejusmodi, ut thesaurus ex ovo intelligi debeat? nam medici ex quibusdam rebus et advenientes, et crescentes morbos intelligunt: nonnullæ etiam valitudinis significationes, ut hoc ipsum, pleni enectine simus, ex quodam genere somniorum intelligi posse dicuntur. Thesaurus vero. et hereditas, et honos, et victoria, et multa generis ejusdem, qua cum somniis naturali cognatione junguntur? Di- 143 citur quidam, cum in somnis complexu Venerio jungere-

34 Non est mirabile.] Sic edd. vett. risionem in senatum et magistratus, quos recentiores esse.

non veros esse vult dicere, sed inanes spe35 Nec mihi magisunquam.] Sic e Ms. cies veri senatus, verorunque magistra-

at recentiores esse.

Guelf. dedi pro vulgato usquam. idem e tuum. Mss. Davisius. Ceterum locus habet ir-

tur, calculos ejecisse. video sympathiam. visum est enim tale objectum dormienti, ut id, quod evenit, naturæ vis, p. 138. non opinio erroris effecerit. Quæ igitur natura obtulit illam speciem Simonidi, a qua vetaretur navigare? aut quid naturæ copulatum habuit Alcibiadis, quod scribitur, somnium? qui paullo ante interitum, visus est in somnis amicæ esse amictus amiculo. Is cum esset projectus inhumatus, ab omnibusque desertus jaceret: amica corpus ejus texit suo pallio. Ergo hoc inerat in rebus futuris. et causas naturales habebat: an, et ut videretur, et ut eveniret, 70 casus effecit? Quid? ipsorum interpretum coniecturæ. 144 nonne magis ingenia declarant eorum, quam vim consensumque naturæ? Cursor ad Olympia proficisci cogitans, visus est in somnis curru quadrigarum vehi. mane ad conjectorem. At ille, Vinces, inquit, id enim celeritas significat, et vis equorum. Post idem ad Antiphontem. Is autem, Vincare, inquit, necesse est. an non intelligis, quattuor ante te cucurrisse? Ecce alius cursor: (atque horum somniorum, et talium plenus est Chrysippi liber, plenus Antipatri.) Sed ad cursorem redeo. ad interpretem detulit, aquilam se in somnis visum esse factum. At ille, Vicisti, ista enim avi volat nulla vehementius. 36 Huic quidem Antipho, Baro, inquit, te victum esse non vides? ista enim avis insectans alias aves et agitans, semper ipsa postrema est. 145 Parere quædam matrona cupiens, dubitans essetne prægnans, visa est in quiete obsignatam habere naturam, refulit. Negavit, eam, quoniam obsignata fuisset, concipere potuisse. At alter, prægnantem esse dixit. nam inane obsignari nihil solere. Quæ est ista ars conjectoris, eludentis b. ingenio? an ea, quæ dixi, et innumerabilia, quæ collecta habent Stoici, quidquam significant, nisi acumen hominum, ex similitudine aliqua, conjecturam modo huc, modo illuc ducentium? Medici signa quædam habent ex venis, et ex spiritu ægroti: multisque ex aliis futura præsentiunt. Gubernatores cum exsultantes loligines viderint, aut delphinos se in portum conjicientes, tempestatem significari putant. Hæc ratione explicari, et ad naturam facile revocari possunt: ea vero, que paullo ante dixi, nullo modo.

71 At enim observatio diuturna, (hæc enim pars una restat)

³⁶ Huie quidem Antipho.] Sic in libro Guelf. recte pro vulgato equidem quod frustra defendit Davisius.

notandis rebus fecit artem. An tandem somnia observari 146 possunt? quonam modo? sunt enim innumerabiles varie-Nihil tam præpostere, tam incondite, tam monstrutates. ose cogitari potest, quod non possimus somniare. modo igitur hæc infinita, et semper nova aut memoria complecti, aut observando notare possumus? Astrologi motus errantium stellarum notaverunt, inventus est enim ordo in iis stellis, qui non putabatur. Cedo tandem, qui sit ordo, aut quæ concursatio somniorum? quo modo autem distingui possunt vera somnia a falsis, cum cadem et aliis aliter evadant, et iisdem non semper eodem modo? ut mihi mirum videatur, cum mendaci homini, ne verum quidem dicenti, credere soleamus, quo modo isti, si somnium verum evasit aliquod, non ex multis potius uni fidem derogant, quam ex uno innumerabilia confirmant.

Si igitur neque deus est effector somniorum, neque natu- 147 ra societas ulla cum somniis, neque observatione inveniri potuit scientia: effectum est, ut nihil prorsus somniis tribuendum sit: præsertim cum illi ipsi, qui ea vident, nihil divinent; ii, qui interpretantur, conjecturam adhibeant. non naturam: casus autem innumerabilibus pæne sæculis in omnibus plura mirabilia, quam in somniorum visis effecerit: neque conjectura, quæ in varias partes duci potest, p. 139. nonnumquam etiam in contrarias, quidquam sit incertius. Explodatur hæc quoque somniorum divinatio pariter cum 72 ceteris. nam ut vere loquamur, superstitio fusa per gentes, 148 oppressit omnium fere animos, atque hominum imbeciliitatem occupavit, quod et in iis libris dictum est, qui sunt de natura deorum: et hac disputatione id maxime egimus. multum enim et nobismet ipsis, et nostris profuturi videbamur, si cam funditus sustulissemus. Nec vero (id enim diligenter intelligi volo) superstitione tollenda religio tolli-Nam et, majorum instituta tueri sacris cæremoniisque retinendis, sapientis est: et esse præstantem aliquam. æternamque naturam, et eam suspiciendam, admirandamque hominum generi, pulchritudo mundi, ordoque rerum cælestium cogit confiteri. Quamobrem, ut religio propa- 149 ganda etiam est, quæ est juncta cum cognitione naturæ: sic superstitionis stirpes omnes ejiciendæ. instat enim. et

urget, et, quo te cumque verteris, persequitur; 37 sive tu vatem, sive tu omen audieris; sive immolaris, sive avem aspexeris; si Chaldæum, si haruspicem videris; si fulserit, si tonuerit, si tactum aliquid erit de cælo: si ostenti simile natum factumve quippiam: quorum necesse est plerumque aliquid eveniat: ut numquam liceat quieta mente consis-150 tere. Perfugium videtur omnium laborum. et sollicitudinum esse somnus, at ex eo ipso plurimæ curæ metusque nascuntur, qui quidem ipsi per se minus valerent, et magis contemnerentur, nisi somniorum patrocinium philosophi b. suscepissent, nec ii quidem contemtissimi, sed in primis acuti, et consequentia et repugnantia videntes: qui prope jam absoluti, et perfecti putantur, quorum licentiæ nisi Carneades restitisset, haud scio, an soli jam philosophi judicarentur, cum quibus omnis fere nobis disceptatio contentioque est, non quod eos maxime contemnamus; sed quod videntur acutissime sententias suas prudentissimeque defendere. Cum autem proprium sit Academiæ, judicium suum nullum interponere; ea probare, quæ simillima veri videantur; conferre causas, et quid in quamque sententiam dici possit. expromere: nulla adhibita sua auctoritate, judicium audien-*tium relinquere integrum ac liberum: tenebimus hanc consuetudinem a Socrate traditam; eaque inter nos, si tibi. Quinte frater, placebit, quam sæpissime utemur. ro, inquit ille, nihil potest esse jucundius. Quæ cum essent dicta, surreximus.

³⁷ Sive tu vatem, -- audieris.] Sc. forte in via occurrentem, et vesano clamore tibi vaticinia ingerentem. Totius hajus

M. TULLII CICERONIS

DE

FATO

LIBER SINGULARIS.

ARGUMENTUM.

Duce erant apud veteres philosophos affines schola, de quibus magnis animorum motibus contendebatur : altera mel sipapuime i. e. de Fato : altera werd divaron, de eo, quod fleri potest. Prior ad mores referebatur quastio, quod, si fatum est, nihilque in potestate nostra, nec laudationes justinimit. nec vituperationes, nec honores, nec supplicia: posterior autem ad Dialecticam pertinere putabatur. (vid. c. 1. 17.) Fuere autem dua veterum Philosophorum sententiæ. una corum, qui censerent. omnia ita fato fieri, ut id fatum vim necessitatis afferret; in qua scutentia Democritus, Heraclitus, Empedocles, Aristoteles fuere: altera corum, quibus visi sunt sine ullo fato esse animorum motus. Chrysippus autem Stoicus, tamquam arbiter honorarius inter Stoicos et Epicureos medium ferire voluit, ct fatum ex aliqua parte, h. e. ita probavit, ut motus animorum necessitate liberaret c. 17. Jam quod hic locus conjunctus est cum co, qui est de natura Deorum, et altero, de Divinatione; cum quoque pertractare ac illustrare litteris latinis suscepit. v. de Divin. I. 1. Duos autem ad minimum libros de hac quæstione scripsisse videtur doctis, quorum alterius pars ad nos, prater exordium primi, pervenerit. Ea versatur in refutandis quibusdam captiosis Stoicarum argumentis, quibus ad confirmandum futum utebantur; qua cum in sa parte explicata sint a Cicerone, que interiit, ea ex Plutarchi libello de Pato, qui ipse mancus ad nos pervenit, et in horum argumentorum commemorutione desinit, afferemus (T. II. f. 574. ed. Wechel,) Kara riv ivarrior, μάλιστα μέν καὶ πρώτον είναι δόξειεν, τὸ μηδέν άναιτίως γίγνεθαι, άλλά κατά προηγουμένας αιτίας δεύτερον δέ, το φύσει διαικείσθαι τόνδε του κόσμον, σύμπνουν καί συμπαθή άυτὸν άυτῷ ὄντα. τρίτον δέ, τὰ πρὸς τούτοις μαρτύρια μάλλον ἔοικεν είναι, μαντική μέν απασιν ανθρώποις ευδόκιμος ως άληθως θεω υπάρχουσα ή δε των σοφών πρός τα συμβαίνοντα εὐαρέστησις, ὡς πάντα κατὰ μιοῖραν γιγνόμενα δεύτερα. τρίτον δὲ τὸ πολυθρύλλητον τοῦ-To, ort war allama h alndis to riv, h Judis. Et primum quidem argumentum, quod a causis rem quamque antecedentibus ducitur, distinctione causarum Chrysippea dissolvit, qua cauvas alias perfectas et principales, alias adjuvantes et proximas facit; quod omnia quidem antepositis causis fiant, verum non principalibus, quæ solæ absolutam necessitatem afferunt. c. 17. sq. Alterum argumentum, ab ipsa contagione ocrum, hoc tollit, quod illam συμπάθειαν hoc tantum efficere ostendit, ut alii ad alia sint propensiores propter causas naturales et antecedentes, non autem, ut cliam voluntatum nostrarum atque appetitionum tales sint causa. Nam et propensiones pane tolli

Divinationem autem, a qua tertium argumentum ducitur, posse. c. 4. 5. ostendit a nullis perceptis artis proficisci, adeoque totam esse inanem et fullacem. c. 6. 7. Quarto denique, quod ab illo Dialecticorum placito, arcessitur: omnem enunciationem esse vel veram vel falsam, duplici modo responderi posse putat: vel si cum Epicuro placitum illud Dialecticorum rejiciatur, quod se malle ait, quam, fato omnia fieri, concedere; vel cum Carneade defendas, esse posse quendam animi motum voluntarium, ad quem non requiratur causa externa, quod sit in nostra potestate, nobisque parcat, nec sine causa; ejus enim rei causam ipsam naturam esse. c. 10. sq. Rejivit in hac disputatione etiam illam concludendi rationem, quæ ignava ratio dicitur, quad ea omnis e vita tallitur actio; et quidem cum ea modo, qua Chrysippus solebat, qui ostendebat, si fatale esset, ex morbo aliquem convalescere. confatale esse, medicum ab ipso adhiberi; tum eo, quo Carneades, qui ex ea ratione consequi docebat, ut nihil sit in potestate nostra, quod falsum esse existimabat. c. 12. sq. Attingit tandem c. 9. etiam cam med devaror controversiam, qua inter Diodorum et Chrysippum erat: quorum ille contendebat, nihil esse possibile, nisi id quod fieret; alter autem, multa fieri posse, mutabat, qua non acciderent : in qua controversia constat, Ciceronem xarà Albegov judicasse. v. Ep. ad Div. IX. 4.

Deest principium.

1 QuiA pertinet ad mores, 1 quod ηθος illi vocant, nos eam 1 nartem philosophiæ, de moribus appellare solemus: sed decet augentem linguam Latinam, nominare moralem. explicandaque vis est, ratioque enuntiationum, quæ Græci ἀξιώματα vocant: quæ de re futura cum aliquid dicunt, deque eo, quod possit fieri, aut non possit, quam vim habeant, obscura quæstio est: quam περί δυνατων philosophi appellant: Lotaque est logicæ; quam rationem disserendi voco. Quod autem 3 in aliis libris feci, qui sunt de natura deorum : itemque in iis, quos de divinatione edidi, ut in utramque partem perpetua explicaretur cratio, quo facilius 4 id a quoque probaretur, quod cuique maxime probabile videretur, id in hac disputatione de fato, casus quidam, ne facerem, impedivit. 2 Nam cum essem in Puteolano, Hirtiusque noster, consul

Totaque est logice.] Sic edd. pr. id-que restissi. Vulgatum logice verum esse non potest. Græce recte diceretur, quæs-

r. d. voco: nam hoc substantivum requirit.

Add quoque pr. quod cuique.] Alterum cuique est paullo durins: leniusque forct, quod ci. nec tamen adiquid mutandum puto.

¹ Quod 799c illi vocant.] Variant hic tio tota est λογικό, ut et quidam libri ha-libri. alii habent quos ήθη, alii quos 7θος, bent. sed ei non convenit sequens, quam vulgata hoc seculo lectio fuit, quod ήθος. Davisius dedit quos ibos, putabatque quos convenire verbo idec, quo non minus mores emprimantur, quam plurali τθη. Sed quirit illis, sicque id nihili est. Vera latinitas postulat quod ro malis addere τθος, idque nos servavimus. Si τθη verum sed illud melius. esset, deberet esse quæ non.

³ In aliis libris feci - - itemque in iis.] Iis, pro quo in libris vett. fere est his requirit illis, sicque legendum puto, nisi vero malis addere, ut. ut, qui sunt de n. d.

designatus, iisdem in locis, vir nobis amicissimus, et iis studiis, in quibus nos a pueritia viximus, deditus: multum una eramus; maxime nos quidem exquirentes ea consilia, quæ ad pacem, et ad concordiam civium pertinerent. cum enim omnes post interitum Cæsaris novarum perturbationum causæ quæri viderentur, hisque esse occurrendum putaremus: omnis fere nostra in ils deliberationibus consumebatur orațio: 5 idque et sæpe alias, et quodam liberiore, quam solebat, et magis vacuo ab interventoribus die. b. cum ille ad me venisset, primo illa, quæ erant quotidiana, et quasi legitima nobis, de pace, et de otio. Quibus actis. 2 Quid ergo? inquit ille, quoniam oratorias exercitationes 3 non tu quidem, ut spero, reliquisti, sed certe philosophiam illis anteposuisti, possumne aliquid audire? Tu vero, inquam, vel audire, vel dicere. nec enim (quod recte existimas) oratoria illa studia deserui; quibus etiam te incendi. quamquam flagrantissimum acceperam: nec ca. quæ nunc tracto, minuunt, sed augent potius illam facultatem. nam cum hoc genere philosophiæ, quod nos sequimur, magnam habet orator societatem, subtilitatem enim ab Academia mutuatur, et ei vicissim reddit ubertatem orationis, et ornamenta dicendi. Quamobrem, inquam, quoniam utriusque studii nostra possessio est, hodie, utro frui malis, optio sit tua. Tum Hirtius, Gratissimum, inquit, et tuorum omnium simile, nihil enim umquam abnuit meo studio voluntas tua. Sed quoniam ⁶ rhetorica mihi nostra sat nota, teque in iis et 4 audivimus sæpe, et audiemus, atque hanc Academicorum contra popositum disputandi consuctudinem indicant te suscepisse Tusculanæ disputationes: 7 ponere aliquid. ad auod audiam, si tibi non est molestum, volo, An mihi, inquam, potest quidquam esse molestum, quod tibi gratum futurum sit? sed ita audies, ut Romanum hominem, ut timide ingredientem ad hoc genus disputandi, ut longo intervallo hæc studia repetentem. Ita, inquit, audiam te disputantem; ut ea lego, quæ scripsisti. proinde ordire. p. 141.

8 Multa hic desunt.

⁵ Idque et sæpe alias - - primo illa, &c. non bene cohseret oratio.

⁶ Rhetorica noura.] Mss. quidam vestra, quod prætulit Davisius. nostra potuit dicere, quia a Cicerone didicerat.

⁷ Ponere aliquid.] Quidam fibri habent proponere: illud melius et in hac re asitatius. v. Clav. in ponere.

⁸ Multa h. d.] In margine Ms. cujus excerpta sunt in ed. Lamb. scriptum fuit hic deest pagina.

- Consideramus hice quorum in aliis, out in Antipatro 5 poeta, ut in brumali die natis, ut in simul ægrotantibus fratribus, ut in urina, ut in anguibus, et in reliquis eiusmedi. naturæ centagio valet: quam ego non tollo: vis est nulla fatalis, in aliis autem fortuita quædam esse possunt. ut in illo naufrago, ut in Icadio, ut in Daphita. Quædam etiam Posidonius (pace magistri dixerim) comminisci videtur. Sunt. inquam. quidem absurda. Quid enim? si Daphitæ fatum fuit de equo cadere, atque ita perire? ex hocne cquo, 10 qui, cum equus non esset, nomen habebat alienum? aut Philippus hasce "in capulo quadrigulas vitare monebatur? quasi vero capulo sit occisus. Quid autem magnum, et naufragum illum sine nomine in rivo esse lapsum? quamquam huic quidem hic scribit prædictum, in aqua esse percundum. Ne hercule Icadii quidem prædonis 6 video fatum ullum, nihil enim scribit ei prædictum. Quid mirum igitur, ex spelunca saxum in crura eius incidisse? puto enim, etiam si Icadius tum in spelunca non fuisset, saxum tamen illud casurum fuisse. Nam aut nihil est omnino fortuitum, aut hoc ipsum potuit evenire fortuna. Quero igitur, (atque hoc late patebit) si fati omnino nullum nomen, nulla natura, nulla vis esset, et forte, temere, casu, aut pleraque fierent, aut omnia: num aliter, ac nunc eveniunt, evenirent? quid ergo attinet inculcare fatum. cum sine fato ratio omnium rerum ad naturam, fortunamye h. referatur?
- 4 Sed Posidonium, sicut æquum est, cum bona gratia dimittamus: ad Chrysippi laqueos revertamur. Cui primum quidem de ipsa recum contagione respondeamus: reliqua postea persequemur. Inter locorum naturas quantum intersit, videmus: alios esse salubres, alios pestilentes: 12 in aliis esse pituitosos, et quasi redundantes, in aliis exsiccatos, atque aridos: multaque sunt alia, quæ inter locum, et locum plurimum differunt. Athenis tenue cælum, ex quo acutiores etiam putantur Attici: crassum Thebis; itaque pingues Thebani, et valentes. Tamen neque illud

9 Ut in Antipatro, &c.] De his dixerat in iis, quæ exciderant.

¹⁰ Qui cum equus non esset.] Sc. mons, qui cquus dicebatur, ex quo preccipitatus est Daphita, cui oraculo dictum crat, cum ex equo lapsurum et periturum.

¹¹ În capulo quadrigulas.] Cælatas in capulo gladii, quo interfectus est. jussus autem erat oraculo cavere agua, quadrigas. Ælian. V. H. III, 45.

¹² In aliis esse pituitosos.] Homines, qui in its essent, solere esse pituitosos.

tenue celum efficiet, ut aut Zenonem quis, aut Arcesilam, aut Theophrastum audiat: neque crassum. 13 ut Nemea potius, quam Isthmo victoriam petat. 14 Dijunge longius. 8 quid enim? loci natura afferre potest, ut 15 in porticu Pompeii potius, quam in campo ambulemus? tecum, quam cum alio?' Idibus potius, quam Kalendis? Ut igitur ad quasdam res natura loci pertinet aliquid, ad quasdam antem nihil: sic affectio astrorum valeat, si vis, ad quasdam res: ad omnes certe non valebit. At enim quoniam in naturis hominum dissimilitudines sunt, ut alios dulcia, alios subamara delectent; alii libidinosi, alii iracundi, aut crudeles, aut superbi sint; alii talibus vitiis abhorreant, quoniam igitur, inquit, tantum natura a natura distat, quid mirum est, has dissimilitudines, ex differentibus causis esse factas? Hec disserens, qua de re agatur, et in quo causa 5 consistat, non videt. Non enim, si alii ad alia propensio- 9 res sint propter causas naturales, 16 et antecedentes, idcirco etiam nostrarum voluntatum atque appetitionum sunt causæ naturales et antecedentes. nam nihil esset in nostra p. 142. notestate, si res ita se haberet, nunc vero fatemur, acuti hebetesne; valentes imbecilline simus, non esse id in nobis. Qui autem ex eo cogi putat, ne ut sedeamus quidem, aut ambulemus, voluntatis esse; is non videt, 17 quæ quamque rem res.consequatur. Ut enim et ingeniosi et tardi ita nascantur antecedentibus causis, itemque valentes, et imbecilli: non sequitur tamen, ut etiam sedere, et ambulare. et rem age aliquam, principalibus causis definitum et constitutum sit. Stilponem, Megareum philosophum, acu- 10 tum sane hominem, et probatum temporibus illis accepimus. Hunc scribunt ipsius familiares et cbriosum, et mulierosum fuisse: neque hoc scribunt vituperantes, sed notius ad laudem. vitiosam enim naturam ab eo sic edomitam et compressam esse doctrina, ut nemo umquam vinolentum illum, nemo in co libidinis vestigium viderit. Quid? Socratem nonne legimus, quemadmodum notarit Zopyrus, physiognomon, qui se profitebatur hominum mo-

¹³ Ut Nemea potius.] Sc. quia propin- ad theatrum ejus erat. quior quain Isthmus.

¹⁴ Dijunge longius.] Sc. loca, quam ciant rem.

¹⁶ Et antecedentes.] Quæ vi sun effi-

Nemea et Isthungs dijuncta sunt.

15 In perticu Pompeii.] Plures porticus
magnificas struxerat Pompeius v. de Offic.
11, 17. h. l. Turnebus intelligit cam, qua
vulgo rem omittitur.

res naturasque ex corpore, oculis, vultu, fronte pernoscere? stupidum esse Socratem dixit, et bardum, quod jugula concava non haberet: obstructas eas partes, et obturatas esse dicebat; addidit etiam, mulierosum: in quo Al-11 cibiades cachinnum dicitur sustulisse. Sed hæc ex naturalibus causis vitia nasci possunt: exstirpari autem et funditus tolli, ut is ipse, qui ad ea propensus fuerit, a tantis vitiis avocetur, non est id positum in naturalibus causis, sed in voluntate, studio, disciplina. quæ tolluntur omnia, si vis. et natura fati ex divinationis ratione firmabitur. 6 Etenim si est divinatio, qualibusnam a perceptis artis proficiscitur? percepta appello, quæ dicuntur Græce Sewphb. para. Non enim credo, nullo percepto aut ceteros artifices versari in suo munere, aut eos, qui divinatione utan-12 tur, futura prædicere. Sunt igitur astrologorum percepta hujusmodi. Si quis, verbi causa, oriente Canicula natus est. is in mari non morietur. Vigila, Chrysippe, ne tuam causam, in qua tibi cum Diodoro, valente dialectico, magna luctatio est, deseras. Si enim verum est, quod ita connectitur. Si quis oriente Canicula natus est, in mari non morietur: illud quoque verum est, Si Fabius oriente Canicula natus est, Fabius in mari non morietur. Pugnant ergo hæc inter se, Fabium oriente canicula natum esse, et in mari Fabium moriturum: et quoniam certum in Fabio ponitur, ortum esse eum Canicula oriente; hæc quoque pugnant, et esse Fabium, et in mari moriturum. Ergo hæc quoque conjunctio est ex repugnantibus, et est Fabrus, et in Mari Fabius morietur: quod ut propositum est. ne fieri quidem potest. Ergo illud, Morietur in mari Fabius, ex eo genere est, quod fieri non potest. Omne igitur, quod falsum dicitur in futuro, id fieri non potest. 7 At hoc, Chrysippe, minime vis: maximeque tibi de hoc 13 ipso cum Diodoro certamen est, ille enim id solum fieri posse dicit, quod aut sit verum, aut futurum sit verum: et. quidquid futurum sit, id dicit fieri necesse esse, et. quidquid non sit futurum, id negat fieri posse. Tu, et quæ non sint futura, posse fieri dicis, ut frangi hanc gemmam, etiam si id numquam futurum sit: neque necesse fuisse Cypselum regnare Corinthi, quamquam id millesimo ante anno Apollines ofaculo editum esset. At si ista comprobabis divina prædicta; et quæ falsa in futuris dicentur, in his habemus.

ut ea fieri non possint: ut. si dicatur. Africanum Cartha- p. 143gine potiturum: et si vere dicatur de futuro, idque ita futurum sit, dicas esse necessarium, quæ est tota Diodori vobis inimica sententia. Etenim si illud vere connectitur. 14 Si oriente Canicula natus es, in mari non morieris: primumque quod in connexo. Natus es oriente Canicula, necessarium est: (omnia enim vera in præteritis: necessaria sunt, ut Chrysippo placet, dissentienti a magistro Cleanthe, quia sunt immutabilia, nec in falsum e vero præterita possunt converti: si igitur, quod primum in connexo est, necessarium est: fit etiam, quod sequitur, necessarium. Quamquam hoc Chrysippo non videtur valere in omnibus. tamen, si naturalis est causa, cur in mari Fabius non moriatur, in mari Fabius mori non potest. Hoc loco Chry- 8 sippus æstuans, falli sperat Chaldæos, ceterosque divinos, 15 neque eos usuros esse conjunctionibus, ut in sua percepta pronuntient, Si quis natus est oriente Canicula, is in mari non morietur: sed potius ita dicant, Non et natus est quis oriente Canicula, 18 et is in mari morietur. O licentiam jocularem! 19 ne ipse incidat in Diodorum, docet Chaldæos, quo pacto eos exponere percepta oporteat. Quæro enim, si Chaldæi ita loquantur, 20 ut negationes infinitarum conjunctionum potius, quam infinita connexa ponant: cur idem medici. cur geometræ, cur reliqui facere non possint? Medicus in primis, quod erit ci perspectum in arte, non ita proponet: Si cui venæ sic moventur, is habet febrem: sed potius illo modo. Non ei venæ sic moventur, et febrem is non habet. itemque geometres non ita dicet. In sphæra maximi orbes, medii inter se dividuntur: sed potius illo modo. Non et sunt in sphæra maximi orbes, et hi non medii inter se dividuntur. Quid est, quod non possit isto 16 modo ex connexo transferri ad conjunctionum negationem? L. Et quidem aliis modis easdem res efferre possumus. Modo dixi. In sphæra maximi orbes, medii inter se dividumtur: possum dicere, Si in sphæra maximi orbes erunt; possum dicere, Quia in sphæra maximi orbes erunt. Multa ge-

4 1t

non habet.

in Diodori rationem et sententiam, contra natus est quis, &c. quam disputat.

¹⁸ Et is in mari m.] Is non placet. aut 20 Ut negationes infinitarum conjuncdelendum est, aut legendum idem. paullo tionum potius, &c.] Infinitæ conjunctiones post tamen cadem forma est: et febrem is sunt, quæ post infinita connexa dicuntur: cæ negationes sunt, quando sic præponi-19 Ne ipse incidat in Diodorum.] I. e. tur negatio, ut in exemplo allato: non et

nera sunt enuntiandi, nec ullum distortius, quam hoc, quo Chrysippus sperat Chaldæos contentos Stoicorum causa fore. Illorum tamen nemo ita loquitur: majus est enim, has contortiones orationis, quam signorum ortus obitusque perdiscere.

Sed ad illam Diodori contentionem, quam περὶ δυνατῶν 17 appellant, revertamur: in qua, quid valeat id, quod fieri possit, anquiritur. Placet igitur Diodoro. id solum færi posse, quod aut verum sit, aut verum futurum sit. Qui locus attingit hanc quæstionem, Nihil fieri, quod non necesse fuerit: et, Quidquid fieri possit, id aut esse jam, aut futurum esse: nec magis commutari ex veris in falsa ea posse, quæ futura sunt, quam ea, quæ facta sunt: sed in factis immutabilitatem apparere; in futuris quibusdam, quia non apparent, ne inesse quidem videri: ut in eo, qui mortifero morbo urgeatur, verum sit, Hic morietur hoc morbo: at hoc idem si vere dicatur in eo, in quo vis morbi tanta non appareat, nihilo minus futurum sit. Ita fit. ut commutatio ex vero in falsum ne in futuro quidem ulla fieri possit. Nam, Morietur Scipio, talem vim habet, ut, quamquam de futuro dicitur, tamen 21 ut id non possit converti in falsum. de homine enim dicitur, cui necesse est 18 mori. Sic si diceretur, Morietur noctu in cubiculo suo Scipio vi oppressus; vere diceretur. id enim fore dicerep. 144. tur, quod esset futurum: futurum autem fuisse, ex eo. quia factum est, intelligi debet. nec magis erat verum, Morietur Scipio, quam, Morietur illo modo: nec minus necesse mori Scipionem, quam illo modo mori: nec magis immutabile ex vero in falsum, Necatus est Scipio, quam Necabitur Scipio: nec, cum hæc ita sint, est causa, cur Epicurus fatum extimescat, et ab atomis petat præsidium. easque de via deducat, et uno tempore suscipiat res duas inenodabiles; unam, ut sine causa fiat aliquid, ex quo exsistet, ut de nihilo quippiam fiat, quod nec ipsi, nec cuiquam physico placet; alteram, ut, cum duo individua per inanitatem ferantur, alterum e regione moveatur, alterum 19 declinet. Licet enim Epicuro, concedenti, omne enuntiatum aut verum, aut falsum esse, non vereri, ne omnia

²¹ Ut id non possit converti in f.] Mss. Sane convertere dicitur pro converti, intell. etiam Guelf. fere et in m. ed. Lamb. ha- se. sed h. l. non aptum videtur. bent convertere, quod et recepit Davisius.

fato fieri sit necesse: non enim æternis causis, naturæ necessitate manantibus, verum est id, quod ita enuntiatur: Descendit in Academiam Carneades: nec tamen sine causis: sed interest inter causas fortuito antegressas, et inter causas cohibentes in se efficientiam naturalem. Ita et semper verum fuit, Morietur Epicurus, cum duo et septuaginta annos vixerit, 22 Archonte Pytharato; neque tamen erant causæ fatales, cur ita accideret: sed. quod ita cecidisset, certe casurum, sicut cecidit, fuit, Nec ii, qui dicunt 20 immutabilia esse, quæ futura sint, nec posse verum futurum converti in falsum, fati necessitatem confirmant, sed verborum vim interpretantur. At, qui introducunt causarum seriem sempiternam, ii mentem hominis voluntate libera spoliatame necessitate fati devinciunt. Sed hæc hacte- 10 Alia videamus. nus.

Concludit enim Chrysippus hoc modo, Si est motus sine causa, non omnis onuntiatio, quod αζίωμα dialectici appel- h. lant, aut vera, aut falsa erit. causas enim efficientes quod non habebit, id nec verum, nec falsum erit. omnis autem enuntiatio, aut vera aut falsa est, motus ergo sine causa nullus est. Quod si ita est, omnia, quæ fiunt, causis fiunt 21 antegressis, id si ita est, omnia fato fiunt, efficitur igitur, fato fieri, quæcumque fiant. Hic primum si mihi libeat assentiri Epicuro, et negare omnem enuntiationem aut veram esse, aut falsam: cam plagam potius accipiam. quam fato omnia fieri comprobem. illa enim sententia aliquid habet disputationis, hac vero non est tolerabilis. Itaque contendit omnes nervos Chrysippus, ut persuadeat: omne ἀξίωμα aut verum esse, aut falsum. Ut enim Epicurus veretur, ne, si hoc concesserit, concedendum sit, fato fieri, quæcumque fiant: (si enim alterutrum ex æternitate verum sit, esse id etiam certum: et, si certum, etiam necessarium: ita et necessitatem, et fatum confirmari putat) sic Chrysippus metuit, ne, si non obtinuerit, omne, quod enuntietur, aut verum esse, aut falsum, 2x non teneat, amnia fato fieri. et ex causis æternis rerum futurarum, Sed Epicurus decli- 22

22 Archonte Pytharato.] Edidi Pytharato variant libri scr. et edd. quod ipse edidi cum P. Victorio, consentit rei et latmitate, quod et vidit Davisius, qui pariter sic teo, item in edd. vett. ut Ven. 1494. Mee edd. recentioribus additur possint, quod

²³ Non teneat, emnia f. f.] In hec loco nec constructio erationis patitur.

natione atomi vitari fati necessitatem putat. Itaque tertius quidam motus oritur 24 extra pondus et plagam, cum declinat atomus intervallo minimo. id appellat ἐλάχιστον. Quam declinationem sine causa fieri si minus verbis, re cogitur confiteri. non enim atomus ab atomo pulsa declinat. nam qui potest pelli alia ab alia, si gravitate feruntur ad perpendiculum 25 corpora individua, rectis lineis, ut Epicuro placet? sequitur enim, ut, si alia ab alia numquam depellatur, ne contingat quidem alia aliam. ex quo efficitur, 26 ut jam 23 si sit atomus, eaque declinet, declinare sine causa. Hanc p. 145. rationem Epicurus induxit ob eam rem, quod veritus est. ne, si semper atomus gravitate ferretur naturali, ac necessaria, nihil liberum nobis esset, cum ita moveretur animus. ut atomorum motu cogeretur. Hinc Democritus, auctor atomorum, accipere maluit, necessitate omnia fieri, quam 11 a corporibus individuis naturales motus avellere. Acutius Carneades, qui docebat, posse Epicureos suam causam sine hac commenticia declinatione defendere, nam cum doceret, esse posse quendam animi motum voluntarium, id fuit defendi melius, quam introducere declinationem, cujus præsertim causam 27 reperire non possent, quo desenso, facile Chrysippo possent resistere. Cum enim concessissent, motum nullum esse sine causa, non concederent, omnia, quæ fierent, fieri causis antecedentibus. voluntatis enim 24 nostræ non esse causas externas et antecedentes. Communi igitur consuetudine sermonis abutimur, cum ita dicimus, velle aliquid quempiam aut nolle sine causa, ita enim dicimus, sine causa, ut dicamus, sine externa, et antecedenti causa, non sine aliqua. Ut cum vas inane dicimus, non ita loquimur, ut physici, quibus inane esse nihil placet: sed ita, ut, verbi causa, sine aqua, sine vino, sine oleo vas esse dicamus: sic, cum sine causa animum moveri dicimus, sine antecedente et externa causa moveri, non omnino sine causa, dicimus. De ipsa atomo dici potest, cum per inane moveatur gravitate et pondere, sine causa mo-

rans a perpendiculo, quo feruntur atomi

²⁵ Corpora individua. Hoc suspectum est Davisio, jure.

²⁶ Ut jum si sit atomus.] Hæsit hic priidem placuit, qui et ab Ascensiana abesse tulat latinitas.

²⁴ Extra pondus et plagam.] I. e. aber- dicit, sc. secunda. nam in prima est ut in superioribus, sed sine ea particula non constat ratio. Ceterum ro ut non consentit declinare, legendumque est declinet. onmino locus in libris est vitiosus.

²⁷ Reperire non possent.] Sic Ms. Guelf. mus Manutius, voluitque si deleri. Oliveto non possunt, at est vulgo. nec aliter pos-

veri, quia nulla causa accedat extrinsecus. Rursus au- 25 tem. 28 ne omnes a physicis irrideamur, si dicamus, quidquam fieri sine causa, distinguendum est, et ita dicendum, ipsius individui hanc esse naturam, ut pondere et gravi- b. tate moveatur, eamque ipsam esse causam, cur ita feratur. Similiter ad animorum motus voluntarios, non est requirenda externa causa. 29 motus enim voluntarius cam naturam 30 in se ipse continet, ut sit in nostra potestate, nobisque pareat: nec id sine causa, ejus enim rei causa, ipsa natura est. Quod cum ita sit, quid est, cur non omnis 26 pronuntiatio aut vera, aut falsa sit, nisi concesserimus fato fieri quacumque fiant? quia futura vera, inquit, non possunt esse ea, quæ causas, cur futura sint, non habent: habeant igitur causas necesse est, ut ea, quæ vera sunt, ita cum evenerint, fato evenerint. Confectum ne- 12 gotium, si quidem tibi concedendum est, aut fato omnia fieri; aut quidquam posse fieri sine causa. An aliter hæc 27 enuntiatio vera esse non potest, Capiet Numantiam Scipio. nisi ex æternitate causa causam serens hoc erit effectura? An hoc falsum potuisset esse, si esset sexcentis sæculis ante dictum? et. si tum non esset vera hac enuntiatio. Capiet Numantiam Scipio: ne illa quidem eversa vera est hæc enuntiatio, Capiet Numantiam Scipio. Potest igitur quidquam factum esse, quod non verum fuerit futurum esse? nam ut præterifa ea vera dicimus, quorum superiore tempore 31 vera fuerit instantia: sic futura, quorum consequenti tempore vera crit instantia, ca vera dicemus. Nec 28 si omne enuntiatum aut verum, aut falsum est, sequitur illico, esse causas immutabiles, easque æternas, quæ prohibeant quidquam secus cadere, atque casurum sit, fortuitæ sunt causæ, quæ efficiant, ut vere dicantur, quæ ita dicentur. Veniet Cato in senatum, non inclusæ in rerum natura. atque mundo. Et tamen tam est immutabile venturum. cum est verum, quam venisse: nec ob eam causam fatum, p. 146. aut necessitas extimescenda est. Etenim crit confiteri ne-

²⁸ Ne omnes a physicis irrideamur.] Omnes ineptum est h. l. nec melius alterum, quod in edd. vett. reperi omnes physici. Puto Ciceronem scripsisse, ne omnino a physicis irr.

³⁰ In se ipse continet.] Sic Ms. Guelf. et alii, item edd. vett. vulgo male ipso. 31 Vera fuerit instantia.] Sic ex ed. Ven. 1471. bene Dav. edidit pro vulgato fuerint, similiterque mox vera erit instan-29 Motus enim voluntarius - sine cau-tie, quem nos secuti sumus. nam valgatum sa.] Hacc absunt a Ms. Guelf. latinum non est : deberet esse, qua sup. t. vera, (aut vere), fuerint instantia.

cesse, si hæc enuntiatio, Veniet in Tusculanum Hortensius, ³² vera non est: sequitur, ut falsa sit. quorum isti neutrum volunt. quod fieri non potest.

Nec nos impediet illa ignava ratio, quæ dicitur. appellatur enim quidam a philosophis ἀργὸς λόγος, cui si pareamus, nihil omnino agamus in vita. Sic enim interrogant: Si fatum tibi est, ex hoc morbo convalescere; sive medi-29 cum adhibueris, sive non, convalesces. Item, Si fatum tibi est, ex hoc morbo non convalescere; sive tu medicum adhibueris, sive non, non convalesces. et alterutrum fatum 13 est. medicum ergo adhibere nihil attinet. Recte genus hoc interrogationis ignavum, atque iners nominatum est, quod eadem ratione omnis e vita tolletur actio. Licet etiam immutare, ut fati nomen ne adjungas, et eandem tamen teneas sententiam, hoc modo: Si ex æternitate verum hoc fuit, Ex isto mobo convalesces; sive adhibueris medicum, sive non, convalesces. Itemque, Si ex æternitate hoc falsum fuit, Ex isto morbo (non) convalesces; sive adhibueris medicum, sive non adhibueris, non convalesces: deinde cetera. 30 Hæc ratio a Chrysippo reprehenditur. Quædam enim sunt. inquit, in rebus simplicia, quædam copulata. Simplex est, Morietur eo die Socrates. Huic, sive quid fecerit, sive non fecerit, finitus est moriendi dies. At si ita fatum sit, Nascetur Œdipus Laio: non poterit dici, sive fuerit Laius cum muliere, sive non fuerit; copulata enim res est, et confatalis. sic enim appellat: quia ita fatum sit, et concubiturum cum uxore Laium, et ex ea Cedipum procreaturum: Ut si esset dictum, Luctabitur Olympiis Milo; et referret b. aliquis, Ergo, sive habuerit adversarium, sive non habuerit, luctabitur: erraret. est enim copulatum, Luctabitur. quia sine adversario nulla luctatio est. Omnes igitur istius generis captiones eodem modo refelluntur: Sive tu adhibueris medicum, sive non adhibueris, convalesces: captiosum, tam enim est fatale, medicum adhibere, quam convalescere. Hæc ut dixi, confatalia ille appellat.

14 Carneades hoc totum genus non 33 probabat, et nimis inconsiderate concludi hanc rationem putabat. itaque pre-

³² Vera non est - ut falsa sit.] Edd. 33 Probabat.] Ms. Guelf. probat, ut et acr., fere habent verum et falsum. Daet et edidit Davisius tacite, et male: sequivisiani autem libri habebant, quod editur enim putabat, &c. dinus.

mebat alio modo, nec ullam adhibebat calumniam: cujus erat hæc conclusio. Si omnia antecedentibus causis fiunt. omnia naturali colligatione conserte contexteque fiunt. quod si ita est, omnia necessitas efficit. Id si verum est. nihil est in nostra potestate. est autem aliquid in nostra potestate. 34 At. si omnia fato fiunt, omnia causis antecedentibus fiunt. non igitur fato fiunt, quæcumque fiunt. Hoc 32 arctius adstringi ratio non potest. Nam siquis velit idem referre, atque ita dicere: Si omne futurum, ex æternitate verum est, ut ita certe eveniat, quemadmodum sit futurum. omnia necesse est colligatione naturali conserte contexteque fieri: nibil dicat. multum enim differt, utrum causa naturalis ex æternitate, futura vera efficiat, an etiam sine æternitate naturali, futura quæ sint, ea vera 35 esse possint intelligi. Itaque dicebat Carneades, ne Apollinem quidem futura posse dicere, nisi ca, quorum causas natura ita contineret, ut ca fieri necesse esset. Quid enim spectans deus 33 ipse diceret, Marcellum eum, qui ter consul fuit, in mari esse periturum? erat quidem hoc verum ex æternitate, sed causas id efficientes non habebat, ita ne præterita quidem p. 147. ea, quorum nulla signa, tamquam vestigia, exstarent, Apollini nota esse censebat: quo minus futura, causis enim efficientibus quamque rem cognitis, posse denique sciri. quid futurum esset. ergo nec de Œdipode potuisse Apollinem prædicere, nullis in rerum natura 36 causis præpositis, cur ab co patrem interfici necesse esset: nec quidquam hujusmodi. Quocirca si Stoicis, qui omnia fato fieri dicunt. 15 consentaneum est, hujusmodi oracula, coteraque, quæ ad divinationem pertinent, comprobare: iis autem, qui, quæ futura sunt, ea vera esse ex æternitate dicunt, non idem dicendum est: vide, ne non eadem sit illorum causa et Stoicorum, hi enim urgentur angustius; illorum ratio soluta ac libera est. Quod si concedatur, nihil posse evenire, nisi 34 causa antecedente: quid proficiatur, si ea causa non 37 ex æternis causis apta dicatur? causa autem ea est, quæ id efficit, cujus est causa; ut vulnus, mortis; cruditas, mor-

34 At, si omnia f. f.] At habent Ms. item infra c. 18. init. sed tamen et cause nelf, et alii apud Davisium, item edd. anteposite sunt c. 18.

Guelf. et alii apud Davisium, item edd.
Ven. 1494. Mediol. Asc. &c. idque res
postulat. Vulgo est Ac.

At hacent Ms. item intra c. 10. int.
antepositæ sunt c. 18.

37 Ex æternis c.
apta delendum mihi

³⁵ Esse.] Mihi suspectum est, malim-

³⁶ Causis prapositis. | Malim propositis. ipso.

³⁷ Ex æternis c. apta ducatur.] Aut apta delendum mihi semper visum est, aut dicatur legendum. hoc cum Davisio prætnli, quia et in libris repertum est ab inso.

ħ.

bi; ignis, ardoris. Itaque non sic causa intelligi debet, ut, quod cuique antecedat, id ei causa sit, sed quod cuique efficienter antecedat: nec, quod in campum descenderim, id fuisse causæ, cur pila luderem: nec Hecubam causam interitus fuisse Trojanis, quod Alexandrum genuerit: nec Tyndareum Agamemnoni, quod Clytæmnestram. hoc enim modo viator quoque bene vestitus 38 causa grassatori fuisse 35 dicetur, cur ab eo spoliaretur. Ex hoc genere illud est Ennii.

> Utinam ne in nemore Pelio securibus Casa, cecidisset abiegna ad terram trabes!

Licuit vel altius, Utinam ne in Pelio nata ulla umquam esset arbor! etiam supra, Utinam ne esset 39 mons ullus Pelius! similiterque superiora repetentem regredi infinite licet.

> Neve inde navis inchoanda exordium Capisset.

Quorsum hæc præterita? quia sequitur illud.

Nam numquam hera errans mea, domo efferret pedem, Medea, animo agro, amore savo saucia,

16 non, ut eæ res causam afferrent amoris. Interesse autem aiunt, utrum ejusmodi quid sit, sine quo aliquid effici non possit, an ejusmodi, quo aliquid effici necesse sit. Nulla igitur earum est causa, quoniam nulla eam rem sua vi efficit, cujus dicitur causa; nec id, sine quo quippiam non fit, causa est: sed id, quod cum accessit, id, cujus causa est. efficit necessario. nondum enim ulcerato serpentis morsu Philocteta, quæ causa in rerum natura continebatur, fore. ut is in insula Lemno linqueretur? post autem causa 37 fuit propior, et cum exitu junctior. Ratio igitur eventus aperit causam. sed ex æternitate vera fuit hæc enuntiatio: Relinquetur in insula Philoctetes: nec hoc ex vero in falsum poterat converti. necesse est enim in rebus contrariis duabus (contraria autem hoc loco ea dico, quorum alterum ait quid, alterum negal) ex his igitur necesse est, invito Epicuro, alterum verum esse, alterum falsum: ut. Sauciabitur Philocteta, omnibus ante sæculis verum fuit: Non

³⁸ Causa fuisse dicetur.] Non offendor habent causa foret. in dicetur: sed tamen Mss. quidam ha- 39 Mons ullus P.] Davisius tacite bent diceretur, ut et Lamb. edidit, idque omisitullus, placet. melius videtur. Sed libri quidam etiam

sauciabitur, falsum. Nisi forte volumus Epicureorum opinionem sequi, qui tales enuntiationes nec veras, nec falsas esse dicunt: aut, cum id pudet, illud tamen dicunt, quod est impudentius, veras esse ex contrariis disjunctiones: sed quæ in his enuntiata essent, eorum neutrum esse verum. O admirabilem licentiam, et miserabilem inscientiam 38 disserendi! Si enim aliquid 40 in eloquendo nec verum, nec falsum est, certe id verum non est, quod autem verum non est, qui potest non falsum esse? aut quod falsum non est, qui potest non verum esse? Tenebitur id, quod a Chry- p. 148. sippo defenditur; Omnem enuntiationem aut veram, aut falsam esse: ratio ipsa coget, et ex æternitate quædam vera esse, et ea non esse nexa causis æternis, et a fati necessitate esse libera.

Ac mihi quidem videtur, cum duæ sententiæ fuissent ve- 17 terum philosophorum, una eorum, qui censerent omnia ita 39 fato fieri, ut id fatum vim necessitatis afferret, in qua sententia Democritus, Heraclitus, Empedocles, Aristoteles fuit; altera eorum, quibus viderentur sine ullo fato esse animorum motus voluntarii: Chrysippus, tamquam arbiter honorarius, 41 medium ferire voluisse: sed applicat se ad eos potius, qui necessitate motus animos liberatos volunt. Dum autem verbis utitur suis, delabitur in eas difficultates. ut necessitatem fati confirmet invitus. Atque hoc, si placet, 40 quale sit videamus in assensionibus, quas prima oratione tractavi. cas enim veteres illi, quibus omnia fato fieri videbantur, vi effici, et necessitate dicebant. qui autem ab his dissentiebant, fato assensiones liberabant, negabantque fato assensionibus adhibito, necessitatem ab his posse removeri: iique ita disserebant. Si omnia fato fiunt, omnia fiunt causa antecedente: et, si appetitus; illa etiam, quæ appetitum sequuntur, ergo etiam assensiones. At, si causa appetitus non est sita in nobis, ne ipse quidem appetitus est in nostra potestate. Quod si ita est, ne illa quidem, quæ appetitu efficiuntur, sunt sita in nobis. non sunt igitur neque assensiones, neque actiones in nostra potestate. ex quo b. efficitur, ut nec laudationes justæ sint, nec vituperationes, nec honores, nec supplicia. Quod cum vitiosum sit, pro-

⁴⁰ In eloquendo.] Sic P. Victorius, 41 Medium ferire roluisse.] Pendet Lamb. et Mss. ut Guelf. item edd. vett. initio capitis: Ac mihi guidem videtur. 41 Medium ferire voluisse.] Pendet ex alie Ven. 1494. &c. vulgo loquende est.

babiliter concludi putant, non omnia fato fieri, quæcumque 18 fiant. Chrysippus autem cum et necessitatem improbaret, 41 et nihil vellet sine præpositis causis evenire, causarum genera distinguit, ut et necessitatem effugiat, et retineat satum. Causarum enim, inquit, aliæ sunt perfectæ et principales: aliæ ádjuvantes et proximæ. Quamobrem cum dicimus, omnia fato fieri causis antecedentibus, non hoc intelligi volumus, causis perfectis, et principalibus, sed causis adjuvantibus, antecedentibus et proximis. Itaque illi rationi, quam paullo ante conclusi, sic occurrit. Si omnia fato fiant, sequi illud quidem, ut omnia causis fiant antepositis; verum non principalibus, et perfectis, sed adjuvantibus, et proximis. quæ si ipsæ non sint in nostra potestate. non sequitur, ut ne appetitus quidem sit in nostra potestate. at hoc sequeretur, si omnia perfectis et principalibus causis fieri diceremus, ut cum hæ causæ non essent in nostra potestate, ne ille quidem esset in nostra potestate. 42 Quamobrem qui ita fatum introducunt, ut necessitatem ad-

jungant, in eos valebit illa conclusio. qui autem causas antecedentes non dicent perfectas, neque principales, in eos nihil valebit. quod enim dicantur assensiones fieri causis antepositis, id quale sit, facile a se explicari putant. nam quamquam assensio non possit fieri nisi commota viso: tamen cum id visum proximam causam habeat, non principalem, hanc habet rationem (ut Chrysippus vult) quam dudum diximus, non, ut illa quidem fieri possit nulla vi extrinsecus excitata, (necesse est enim, assensionem viso commoveri) sed revertitur ad cylindrum, ct ad turbinem p. 149. suum, quæ moveri incipere, nisi pulsa, non possunt: id autem cum accidit, suapte natura, quod superest, et cylin-

drum volvi, et versari 42 turbinem putat. Ut igitur, inquit, qui protrusit cylindrum, dedit ei principium motionis, volubilitatem autem non dedit: sic visum objectum imprimet illud quidem, et quasi signabit in animo suam speciem, sed assensio nostra erit in potestate: eaque, quemadmodum in cylindro dictum est, extrinsecus pulsa, quod reliquum est, suapte vi et natura movebitur. Quod si aliqua res efficeretur sine causa antecedente, falsum esset, omnia fato fieri: sin omnibus, quæcumque fiunt, verisimile est causam an-

⁴² Turbinem putat.] Sie legendum non putant, ut vulgo est. Sie ante est revertitur. sie fuit in Ms. m. ed. Lamb.

edere; quid afferri poterit, cur non omnia fato sieri fadum sit? modo intelligatur, quæ sit causarum distinctio dissimilitudo. Hæc cum ita sint a Chrysippo explica- 44 si illi, qui negant assensiones fato fieri, fateantur tamen. ' as non sine viso antecedente fieri; alia ratio est. sed si oncedunt, anteire visa, nec tamen fato fieri assensiones. ruod proxima illa et continens causa non moveat assensionem: vide, ne idem dicant, neque enim Chrysippus concedens, assensionis proximam et continentem causam esse in viso positam, neque eam causam ad assentiendum necessariam esse, concedet, ut, si omnia fato fiant, omnia, fiant causis antecedentibus, et necessariis: itemque illi, qui ab hoc dissentiunt, confitentes non fieri assensiones sine præcursione visorum, dicent, si omnia fato fierent ejusmodi, ut nihil fieret, nisi prægressione causæ, confitendum esse, fato fieri omnia: ex quo facile intellectuest, quoniam utrique, patefacta atque explicata sententia sua, ad eundem exitum veniant, verbis cos, non re dissidere. Omni- 45 noque cum hæc sit distinctio, ut quibusdam in rebus vere d ci possit, cum hæ causæ antegressæ sint, non esse in nostra potestate, quin illa eveniant, quorum causæ fuerint. quibusdam autem in rebus, causis antegressis, in nostra tamen esse potestate, ut aliud aliter eveniat: hanc distinctionem utrique approbant: sed alteri censent, quibus in rebus cum causæ antecesserint, ita, ut non sit in nostra potestate, ut aliter illa eveniant, illas fato fieri: quæ autem in nostra potestate sint, ab his fatum abesse.

Hoc modo hanc causam disceptari oportet, non ab ato- 20 mis errantibus, et de via declinantibus præsidium petere. 46 Declinat, inquit, atomus. Primum cur? aliam quandam vim motus habebunt a Democrito impulsionis, quam plagam ille appellat: a te, Epicure, gravitatis et ponderis. Quæ ergo nova causa in natura est, quæ declinet atomum? aut num sortiuntur inter se, quæ declinet, quæ non? aut cur minimo declinent intervallo, majore non? aut cur declinent uno minimo, non declinent duobus, aut tribus? optare hoc quidem est, non disputare. Nam neque extrin- 47 secus impulsam atomum loco moveri, et declinare dicis: neque in illo inani, per quod feratur atomus, quidquam fuisse causæ, cur ea non e regione ferretur: nec in ipsa atomo mutationis aliquid factum est, quamobrem naturalem

sui ponderis motum non teneret. Ita cum attulisset nullam causam, quæ istam declinationem efficeret: tamen aliquid sibi dicere videtur; cum id dicat, quod omnium mentes aspernentur, ac respuant. Nec vero quisquam magis confirmare mihi videtur non modo fatum, verum etiam necessitatem, et vim omnium rerum, sustulisseque motus animi voluntarios, quam hic, qui aliter obsistere fato fatetur se non potuisse, nisi ad has commenticias declinationes confugisset. nam, ut essent atomi, quas quidem esse, mihi probari nullo modo potest: tamen declinationes istæ numquam explicarentur. nam si atomis, ut gravitate ferantur, tributum est necessitate naturæ, quod omne pondus nulla re impediente moveatur, et feratur necesse est: illud quoque necesse est, declinare quibusdam atomis, vel, si volunt, omnibus naturaliter.

Multa desunt.